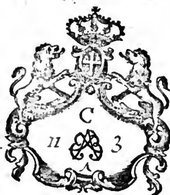

C
n 3

TRACTATUS
DE ANTIQUA
ECCLESIÆ
DISCIPLINA
IN DIVINIS CELEBRANDIS OFFICIIS,

Varios diverſarum Eccleſiarum ritus & uſus exhibens, Italiæ, Germaniæ, Hiſpaniæ, Angliæ & maximè Galliæ,

Collectos ex variis inſigniorum Eccleſiarum libris Pontificalibus, Sacramentariis, Miſſalibus, Breviariis, Ritualibus, Ordinariis ſeu Conſuetudinariis cùm manuſcriptis tùm editis; ex diverſis Conciliorum decretis, Epiſcoporum ſtatutis, Sanctorum Patrum dictis, aliiſque probatis auctoribus permultis.

Studio & opera DOMNI EDMUNDI MARTENE presbyteri & monachi Benedictini è Congregatione S. Mauri.

LUGDUNI,
Sumptibus ANISSON & JOANNIS POSUEL.
M. D. CCVI.
CUM PRIVILEGIO REGIS.

C. P. Goujet 1722

PRÆFATIO.

UT de antiquâ Ecclesiæ disciplinâ in divinis celebrandis officiis tractatum ederem, jam dudum mihi auctores fuerunt amici mei, atque ut illum quantociùs publici juris facerem repetitis precibus non semel institerunt: rati hujusmodi opus alicujus futurum utilitatis clericis virisque religiosis, ea plerumque ignorantibus, quibus per magnam diei partem, immò per totam & integram ferè vitam occupantur. Etsi enim & ex antiquis & ex recentioribus scriptoribus de divinis officiis disseruerint non pauci, vix tamen quidquam apud eos, quod hujus sæculi moribus congrueret, perfectum reperiebant. Enim verò præterquam quod paucas dumtaxat divinorum cursuum partes plerique attigerunt, ad morales & mysticas sacrorum rituum expositiones antiqui omnes, & ex recentioribus permulti animum adjecerunt. Solus ex recentioribus aliam iniit viam vir claræ ac piæ memoriæ Cardinalis Bona in singulari ac verè aureo Tractatu *de Divina Psalmodia*. Verùm generales tantum divinorum officiorum partes, quibus multa possunt addi, nonnulla corrigi, ille prosecutus, ad singulares ritus minimè descendit. Nihil enim de sacris cursibus per anni circulum peragendis, nihil de institutis Sanctorum festivitatibus, nihil de celebrandis in iis solemnibus cærimoniis apud eum aliquando leges. Itaque singularem aliquem desiderabant Tractatum, qui hæc complecteretur omnia: hoc est qui præter generalem Ecclesiæ disciplinam in divinis persolvendis officiis, etiam singulares per annum ritus percurreret, festorum originem & institutionem aperiret, aliaque hujusmodi historico more edoceret, quibus hodie delectari solent ii, qui juniorum clericorum mores ad solidam pietatem efformare laborant.

Quamvis autem ad prosequendum eâ quâ par est dignitate

tam grave argumentum, quàm exiguæ sint ingenii mei vires, quàm tenuis eruditio ultrò agnoscam, divino nihilominus confisus auxilio, æquis piorum virorum desideriis mihi cedendum existimavi: atque ut eorum votis pro modulo facerem satis omnem adhibui curam. Et primò auctores qui de Divinis officiis lucubrationes aliquas ediderunt, omnes consului; Isidorum præsertim Hispalensem, Amalarium Trevirensem, Rabanum Moguntinum præsules, Rupertum Tuitiensem abbatem & alios quos unum in corpus collectos typis mandavit Melchior Hittorpius. Deinde ex assidua Conciliorum, Sanctorum Patrum, scriptorumque ecclesiasticorum lectione, ea quæ ad propositum mihi scopum facere poterant colligere curavi, ut ea quæ hoc in opere dicenda susciperem, eorum maximè auctoritate stabilirentur. Postremò varios diversarum ecclesiarum Italiæ præsertim, Germaniæ, Hispaniæ, Angliæ, sed maximè Galliæ Sacramentorum libros, Missales, Pontificales, Rituales, aliosque ecclesiasticos codices antiquissimos manu exaratos adii, quos partim ex monasteriis, partim ex Cathedralibus, aliisque ecclesiis beneficio amicorum nostrorum mihi percurrere licuit: sed quorum partem longè majorem suppeditavit Regis Christianissimi bibliotheca, uti & Colbertina: qua in re Cl. viri Stephani Balusii illius tunc præfecti humanitatem non semel expertus sum. Hinc facile colliges nihil à me hoc in Tractatu dictum iri, quod firmissimis non sit fundamentis innixum, cùm nihil hîc scribere præsumserim quod probatissimorum auctorum assertionibus, usu & praxi non sit undique firmatum. Ne quis autem aliorum dicta in proprium aut alienum sensum à me detorqueri forsan causaretur, ipsissima auctorum verba ansulis inclusa semper referre studui, ut nulla cuiquam assertorum meorum dubitatio remaneret. An verò eruditorum virorum expressioni omni ex parte satisfecerim non ausim asserere; unum tamen incunctanter asserere queo, diligentiam hoc in Tractatu meam ab æquis judicibus desiderari non posse: id certè patebit ex sequenti indice citationum & ex syllabo librorum manuscriptorum quibus in eo scribendo sum usus.

SYLLABUS

LIBRORUM SACRAMENTORUM, MISSALIUM, Pontificalium, Ritualium, Ordinariorum tàm manuscriptorum, quàm editorum, quibus hoc in Tractatu usus sum.

ALBIENSIS ecclesiæ missale ante annos 300. ms. ex bibliotheca Colbertina n. 1799. *Albi*

AMBROSIANÆ seu MEDIOLANENSIS ecclesiæ missale duplex: unum anno 1560. alterum anno 1669. editum. *Milan*

Breviarium duplex: unum anno 1487. regnante Joanne Galeazio Maria Vicecomite duce editum, alterum anno 1588. jussu S. Caroli Borromæi.

Processionale Ambrosianum.

Rituale Ambrosianum anno 1645. jussu Cesaris Montii archiepiscopi Mediolanensis editum.

ANDEGAVENSIS S. Albini monasterii codex ms. ad usum Fulconis qui anno 1324. episcopus Andegavensis creatus est. *Angers*

ANGLICANUM Pontificale duplex ab annis circiter 900. manu exaratum, quorum unum in ecclesia Rotomagensi, alterum in Gemmeticensi monasterio conservatur. *d'Angleterre*

Missale Anglicanum vetus circa annum 1000. scriptum, & anno 1032. ex Anglia allatum, & monasterio Gemmeticensi dono datum liberalitate Roberti ex abbate Gemmeticensi episcopi Londinensis ac postea archiepiscopi Cantuariensis.

APAMIENSIS ecclesiæ in Syria Pontificale optimæ notæ anno 1214. scriptum, cum Latini ecclesiam illam occuparent, suosque usus ac ritus in eam invexissent, cujus apographum olim mecum communicavit Cl. V. Joannes *Deslions* decanus ecclesiæ Silvanectensis. *Apamée en Syrie*

AQUENSIS ecclesiæ pontificale, seu Romanum ad usum ecclesiæ Aquensis accommodatum, ante annos 400. ms. ex bibliotheca regia n. 3873. *Aix en Provence*

ARELATENSIS ecclesiæ pontificale ante annos 400. manu exaratum. Ex bibliotheca Colbertina n. 1587. *Arles*

Missale ms. annorum circiter 400. ex eadem bibliotheca n. 1583.

Missale aliud ms. ante annos 300. ex eadem bibliotheca n. 1820.

Missale aliud ab annis circiter 200. editum. Ex eadem bibliotheca.

Strasbourg ARGENTORATENSIS ecclesiæ Ordinarium ex veteri codice anno 1364. manu exaratum à nostro Eustachio *Dacheri* descriptum.

Arras ATREBATENSIS ecclesiæ ordinarium vetustissimum, cujus fragmentum ad calcem codicis canonum ecclesiæ Romanæ edictum est.

Autun AUGUSTODUNENSIS ecclesiæ missale anno 1556. editum. Ex bibliotheca Colbertina.

Orleans AURELIANENSIS ecclesiæ breviarium recens editum.

Auxerre AUTISSIODORENSIS ecclesiæ Pontificale ms. cujus caracter accedit ad annos 400. Ex bibliotheca monasterii S. Joannis Laudunensis.

Missale vetus annorum circiter 500. Ex bibliotheca Colbertina n. 422.

Missale aliud auctoritate Francisci de Dintervilla Parisiis editum. Ex eadem bibliotheca.

Bayeux BAJOCENSIS ecclesiæ ordinarium ante annos 400. quantum conjicere licet exaratum, cujus excerpta olim mecum communicavit Cl. V. Dominus *Du Tronchet*.

Beauvais BELLOVACENSIS ecclesiæ libri pontificales, quos olim ad proprium commodum descripserat V. Cl. Godefridus Herman ejusdem ecclesiæ canonicus.

Bellovacensis monasterii S. Luciani pontificale vetus ab annis circiter 700. scriptum. Ex bibliotheca ejusdem monasterii.

Besançon BISUNTINÆ ecclesiæ pontificale vetus optimæ notæ ab annis circiter 600. exaratum. Ex bibliotheca ecclesiæ Turonensis.

Bourges BITURICENSIS ecclesiæ missale triplex, unum anno 1493. editum, alterum anno 1512. tertium anno 1526.

Bobio BOBIENSIS monasterii pervetustus Sacramentorum liber annorum circiter mille, editus à Mabillonio in Musei Italici tomo 1.

Châlon sur saone CABILONENSIS ecclesiæ vetus ordinarium. Ex ms. Cl. V. Domini *Vitte* ejusdem ecclesiæ præcentoris.

Chelles CALENSIS monasterii sanctimonialium in diœcesi Parisiensi codex evangeliorum in missa per anni circulum legendorum, optimæ notæ ante annos 800. scriptus.

Cambray CAMERACENSIS & ATTREBATENSIS ecclesiæ ordinarium vetustissimum, cujus fragmentum ad calcem codicis canonum ecclesiæ Romanæ editum fuit.

Rituale ejusdem ecclesiæ annorum circiter 300. Ex ms. monasterii S. Nicolai in Silva Vedogii in diœcesi Laudunensi.

Champagne CAMPANIENSIS monasterii ordinis Cisterciensis in diœcesi Cenomanensi Lectionarium annorum circiter 500. Ex ms. ejusdem monasterii.

Chartres CARNOTENSIS monasterii S. Petri Sacramentorum liber ante annos 600. scriptus. Ex bibliotheca ejusdem monasterii.

Carnotensis S. Joannis monasterii canonicorum regularium ordinarium ante annos 500. exaratum. Ex bibliotheca Colbertina n. 2756.

CARTHUSIENSIUM monachorum breviarium juſſu Franciſci à Puteo majoris Carthuſiæ prioris editum. *des Chartreux*

CASSANENSIS monaſterii canonicorum regularium conſuetudines anno 1387. renovatæ. *Caſſane*

CATALAUNENSIS eccleſiæ Breviarium vetus ab annis 400. circiter manu exaratum. *Châlon en Champagne*

Miſſale anno 1543. impreſſum.

Pontificale ms. quod uſui fuit Joanni *Sairebruche* epiſcopo Catalaunenſi.

CENOMANENSIS eccleſiæ vetus ordinarium. Ex ms. ejuſdem eccleſiæ. *Le Mans.*

Rituale anno 1499. typis mandatum.

COLBERTINÆ bibliothecæ Sacramentorum codices plures, ſed præſertim unus n. 1348. ante annos 900. manu exaratus, alter n. 1364. annorum circiter 800. alii tres n. 1388. 3789. 6198. quorum caracter annos 400. refert.

CONCHENSIS eccleſiæ in Hiſpania pontificale vetus ante annos 500. ſcriptum, quod uſui fuit etiam eccleſiæ Xantonenſi. Ex bibliotheca majoris monaſterii. *Cuenca en Eſpagne ſous la Metropole de Tolede.*

CONSTANTINOPOLITANÆ eccleſiæ pontificale vetus ad ritus latinos accommodatum, cujus caracter ad annos 500. accedit, ſcriptum proinde eo tempore, quo urbe à Gallis occupata latinis ritibus ſerviebat. Ex bibliotheca RR. PP. Prædicatorum majoris conventus Pariſienſis. *Conſtantinople.*

CORBEIENSIS monaſterii in diœceſi Ambianenſi liber Sacramentorum ſcriptus juſſu Ratoldi abbatis, qui anno 986. vivere deſiit. *Corbie*

CUSENTINÆ eccleſiæ in Italia ordinarium à Luca Cuſentino archiepiſcopo digeſtum ab annis circiter 500. Ex bibliotheca Romana conventus S. Iſidori n. 110. *Coſence*

DIONYSIANI monaſterii prope Pariſios Sacramentorum liber circa tempora Caroli-magni manu exaratus, & in inclito ejuſdem monaſterii theſauro aſſervatus. *S. Denis en France*

EBORACENSIS eccleſiæ, ſeu Egberti Eboracenſis archiepiſcopi pontificale litteris Saxonicis ab annis circiter 950 eleganter ſcriptum. Ex bibliotheca eccleſiæ Ebroïcenſis. *Yorck*

EBREDUNENSIS eccleſiæ miſſale vetus, cujus caracter accedit ad annos 300. Ex bibliotheca regia n. 3878. *Embrun*

EBROICENSIS eccleſiæ ritus in Cœna Domini ab annis circiter 800. ad calcem pontificalis Egberti. *Evreux*

Ejuſdem eccleſiæ vetus ordinarium annorum circiter 400. Ex bibliotheca ejuſdem eccleſiæ.

Miſſale duplex, unum annorum circiter 500. ex bibliotheca monaſterii S. Audoeni Rotomagenſis, alterum annorum 300. ex bibliotheca Gemmeticenſi.

FISCANNENSIS monaſterii miſſale duplex unum ab annis circiter *Fecam*

400. alterum ante annos 300. ſcriptum. Ex bibliotheca ejuſdem monaſterii.

S. Benoiſt ſur Loire FLORIACENSIS monaſterii ordinis S. Benedicti in diœceſi Aurelianenſi Sacramentorum liber ab annis circiter 900. ſcriptus. Ex bibliotheca ejuſdem monaſterii.

Fulde FULDENSIS monaſterii miſſale pervetuſtum ante annos 700. ſcriptum. Ex bibliotheca S. Benigni Divionenſis.

GALLICANA Liturgia ab erudito viro Joſepho Thomaſio Romanis typis mandata, & demum à noſtro Mabillonio Pariſiis recuſa.

Gaſtine GASTINENSIS monaſterii canonicorum regularium in diœceſi Turonenſi Ordinarium ante 400. annos ſcriptum. Ex bibliotheca S. Genovefæ Pariſienſis.

GELASII Papæ I. antiquus Sacramentorum liber editus à Thomaſio.

Gellone ou S. Guilhem és deſerts. GELLONENSIS monaſterii ordinis S. Benedicti in diœceſi Lodevenſi vetuſtiſſimus Sacramentorum liber ante annos 900. exaratus. Ex bibliotheca S. Germani à Pratis.

Jumieges GEMMETICENSIS monaſterii ordinis S. Benedicti in diœceſi Rotomagenſi Ordinarium vetus. Ex bibliotheca ejuſdem monaſterii.

Glandeves GLANDATENSIS eccleſiæ miſſale vetus, juſſu Joannis Bonifacii epiſcopi circa annum 1420. ſcriptum. Ex bibliotheca regia n. 3878.

GRÆCORUM Euchologium cum notis Jacobi Goartii.

S. GREGORII Sacramentorum liber editus & notis illuſtratus à noſtro Menardo.

Idem à Pamelio editus.

Idem ex variis mſſ. ante annos 800. exaratis quorum plurimi extant in bibliotheca Colbertina.

Salzbourg JUVAVENSIS ſeu SALISBURGENSIS eccleſiæ pontificale ante annos 600. ſcriptum. Ex duobus mſſ. optimæ notæ, uno ex bibliotheca regia n. 3866. altero ex bibliotheca Vindocinenſis monaſterii.

Laon LAUDUNENSIS eccleſiæ vetus ordinarium optimæ notæ, ante annos 400. ſcriptum. Ex ms. ejuſdem eccleſiæ.

Limoges LEMOVICENSIS eccleſiæ vetus ordinarium. Ex ms. ejuſdem eccleſiæ.

Ejuſdem eccleſiæ miſſale anno 1500. editum.

LEMOVICENSIS eccleſiæ S. Martialis antiquum ordinarium. Ex ms. ejuſdem eccleſiæ.

Langres LINGONENSIS eccleſiæ ordinarium. Ex ms. ejuſdem eccleſiæ.

Ejuſdem eccleſiæ miſſale anno 1517. editum. Ex bibliotheca Colbertina.

Lyon LUGDUNENSIS eccleſiæ vetus Ordinarium ante annos 500. manu exaratum. Ex bibliotheca regia n. 4457.

Ejuſdem eccleſiæ miſſale anno 1524. typis mandatum.

LUGDUNENSIS monaſterii S. Martini Athanacenſis miſſale anno 1531. impreſſum. Ex bibliotheca Colbertina.

Luxevil LUXOVIENSIS monaſterii lectionarium vetus ante annos mille ſcriptum.

scriptum, quod notis illustratum publici juris fecit noster Mabillonius.

LYRENSIS monasterii ordinis S. Benedicti in diœcesi Ebroïcensi pontificale ms. annorum 600. Ex bibliotheca ejusdem monasterii. *Lyre*

MAJORIS-MONASTERII Turonensis lectionarium antiquum annorum circiter 700. Ex bibliotheca ejusdem monasterii. *Marmoutier*

MELDENSIS ecclesiæ ordinarium. *Meaux*

MELODUNENSIS ecclesiæ missale vetus annorum circiter 400. Ex bibliotheca Colbertina n. 347. *Melun*

MIMATENSIS ecclesiæ pontificale ms. à Guillelmo Durando episcopo digestum: quod usui fuit Joanni *Sairebruche* Catalaunensi antistiti. Ex libris illustrissimi episcopi Catalaunensis. *Mande*

MOGUNTINÆ ecclesiæ pontificale vetus annorum circiter 400. quod usui fuisse videtur ecclesiæ Spirensi. Ex bibliotheca regia n. 3870. *Mayance*

MOÏSACENSIS monasterii ordinis S. Benedicti antiquus Sacramentorum liber annorum circiter 800. codex optimæ notæ. Ex bibliotheca Colbertina n. 428. *Moysac*

MOZARABUM missale vetus & Breviarium jussu Francisci Ximenes archiepiscopi Toletani typis mandatum & in ecclesia Toletana restauratum. Ex bibliotheca Colbertina. *Mozarabes, ou de Tolede*

NANNETENSIS ecclesiæ antiquum ordinarium anno Domini 1263. ab Elia cantore concinnatum. Ex bibliotheca Parisiensi S. Genofevæ. *Nantes*

NARBONENSIS ecclesiæ Rituale seu Pontificale vetus sæculo 12. scriptum. *Narbonne*

Ejusdem ecclesiæ vetus ordinarium ante annos 300. exaratum. Ex ms. ejusdem ecclesiæ.

Ejusdem ecclesiæ missale anno 1528. typis mandatum.

NOVIOMENSIS ecclesiæ vetustissimus Sacramentorum liber ante annos 900. scriptus. Ex bibliotheca ejusdem ecclesiæ. *Noyon*

Ejusdem ecclesiæ duo pervetustissimi Sacramentorum codices ex bibliotheca S. Theoderici prope Remos.

Missale vetus annorum circiter 800. Ex bibliotheca ejusdem ecclesiæ.

Ejusdem ecclesiæ ordinarium annorum circiter 300. Ex libris ejusdem ecclesiæ.

PARISIENSIS ecclesiæ missalia quatuor antiqua. Ex bibliotheca regia & Sorbonica. *Paris*

Ejusdem ecclesiæ breviarium annorum circiter 400. Ex bibliotheca regia n. 4445.

PARISIENSIS ecclesiæ S. Crucis vulgò dictæ *de la Bretonnerie* canonicorum regularium vetus ordinarium annorum circiter 400.

PICTAVIENSIS ecclesiæ Pontificale vetustissimum annorum circiter 800. quod extat in Parisiensi bibliotheca conventus RR. PP. Minimorum. *Poitiers*

Ejusdem ecclesiæ missale annorum circiter 300. Ex bibliotheca Colbertina n. 385.

Des Jacobins de S. Quentin RR. PP. PRÆDICATORUM vetus missale ante annos 400. scriptum. Ex libris insignis ecclesiæ S. Quintini apud Augustam Veromanduorum.

Premonstré PRÆMONSTRATENSIUM vetus ordinarium. Ex bibliotheca Præmonstratensi.

REGIÆ bibliothecæ antiquus Sacramentorum liber annorum 900. n. 3865.

Rennes REDONENSE missale ms. monasterii S. Melanii ante annos 600. scriptum. Ex bibliotheca ecclesiæ Turonensis.

Reims REMENSIS ecclesiæ Pontificale annorum 500. Ex bibliotheca S. Remigii Remensis.

Ejusdem ecclesiæ vetus ordinarium ab annis circiter 400. scriptum. Ex bibliotheca S. Remigii.

Rituale vetus ad usum provinciæ Remensis anno 1585. editum.

REMENSIS archimonasterii S. Remigii antiquum pontificale ante annos 900. litteris Longobardicis exaratum, Tirpini archiepiscopi Remensis nomine vulgo appellatum.

Ejusdem monasterii antiquissimus Sacramentorum liber anno Caroli-magni imperatoris 31. ac proinde ante annos 900. scriptus.

Ejusdem monasterii Rituale vetus ante annos 400. manu exaratum. Ex bibliotheca ejusdem monasterii.

Rome ROMANI Ordines varii editi à Mabillonio in Musei Italici tomo 2.

Ordo Romanus Bibliothecæ Vallicellensis & S. Galli.

Romanum antiphonarium ab erudito viro Josepho Thomasio vulgatum.

Pontificale Romanum ab Augustino Patricio tempore Innocentii adornatum.

ROMANI monasterii S. Pauli consuetudines tempore S. Odilonis abbatis Cluniacensis scriptæ.

Remiremont ROMARICENSIS monasterii missale vetus ante annos 600. scriptum. Ex bibliotheca S. Victoris.

Roüen ROTOMAGENSIS ecclesiæ ordinarium annorum circiter 300. Ex ms. ejusdem ecclesiæ.

Ejusdem ecclesiæ Missale ejusdem ætatis. Ex bibliotheca ejusdem ecclesiæ.

Rotomagensis monasterii S. Laudi canonicorum regularium vetus Ordinarium.

Antiquæ consuetudines canonicorum S. Ruffi. Ex ms. bibliothecæ Colbertinæ.

S. Florent de Saumur SALMURIENSIS monasterii S. Florentii ordinis S. Benedicti in diœcesi Andegavensi consuetudines antiquæ. Ex ms. ejusdem monasterii.

Sarisbery SARISBERIENSIS ecclesiæ vetus missale.

Sens SENONENSIS ecclesiæ Pontificale vetus ante annos 500. scriptum. Ex bibliotheca regia n. 4219.

Rituale Senonense jussu cardinalis Borbonii editum.

Senlis SILVANECTENSIS ecclesiæ vetus ordinarium annorum circiter 400. Ex ms ejusdem ecclesiæ.

Pontificale Petri de Triniaco episcopi Silvanectensis. Ex ms. ejusdem ecclesiæ.

SUESSIONENSIS ecclesiæ Rituale vetus tempore Nivelonis II. episcopi scriptum, *mandatum* vulgò appellatum. Ex libris ejusdem ecclesiæ. *Soissons*

SUESSIONENSIS monasterii S. Medardi codex continens seriem evangeliorum per anni circulum legendorum, ad calcem libri evangeliorum aureis uncialibus litteris scripti, quem olim eidem monasterio dono dedit Ludovicus pius imperator.

THOLONIENSIS ecclesiæ missale annorum circiter 300. jubente Raynaldo Fresqueti canonico Tholoniensi scriptum. Ex bibliotheca regia n. 3877. *Toulon*

TOLOSANÆ ecclesiæ missale vetus. *Toulouse*

Ejusdem ecclesiæ breviarium antiquum.

TRECENSIS ecclesiæ vetus Pontificale quod dono datum fuit Arremarensi monasterio à Prudentio Trecensi episcopo, qui ante annos 840. ecclesiam Trecensem regebat. *Troye*

Ejusdem ecclesiæ vetus ordinarium.

TURONENSIS ecclesiæ antiqui Sacramentorum codices plures ante annos 800. & 600. scripti. Ex bibliotheca ejusdem ecclesiæ. *Tours*

Ejusdem ecclesiæ ordinarium. Ex libris ejusdem ecclesiæ.

TURONENSIS S. Martini ecclesiæ Rituale vetus ante annos 400. scriptum. Ex ms. ejusdem ecclesiæ.

Ejusdem ecclesiæ Ordinarium anno 1450. conscriptum. Ex libris ejusdem ecclesiæ.

Ejusdem ecclesiæ antiphonarium vetus ms. Ex libris ejusdem ecclesiæ.

VENETENSIS ecclesiæ in Armorica vetus missale annorum circiter 300. Ex bibliotheca Rotomagensis monasterii S. Audoeni. *Vennes*

VICTORINÆ bibliothecæ Rituale ms. antiquum ante annos 500. scriptum. *S. Victor de Paris*

VIENNENSIS ecclesiæ in Gallia ordinarium vetus cujus excerpta olim accepi à Cl. V. Domino *Du Tronchet* regiæ capellæ Parisiensis canonico, & à Domino *Gentil-homme* ecclesiæ Lingonensis canonico. *Vienne en Dauphiné*

UTICENSIS sive Ucetiensis ecclesiæ vetus ordinarium annorum ad minimum 300. quod typographus, nescio quo ductus errore, Vertense solet appellare. Ex bibliotheca Colbertina n. 4053. *Uzez*

INDEX

Conciliorum quæ in hoc Tractatu citantur.

INDEX

Auctorum qui hoc in Tractatu citantur.

Papias.
Papyrius Masson de episcopis Urbis.
Passio SS. Martyrum Cantianorum.
S. Paulini episcopi Nolani epistola 31. ad Severum.
Ejusdem carmina.
Paulinus diaconus in vita S. Ambrosii.
Pelagii Papæ I. epistolæ.
Petrus Amelius Musei Italici tom. 2.
Petrus Blesensis sermone 13.
Petrus Boherius in Regulam S. Benedicti.
Petrus Chrysologus.
Petrus Damiani.
Petrus Danetius Vaurensis episcopus de Ritibus ecclesiæ catholicæ.
Petrus Gassendi in notitia ecclesiæ Diniensis.
Petri Venerabilis Statuta.
Pirminii abbatis libellus Analectorum tom. 4.
Platina de Vitis Romanorum Pontificum.
Plinius lib. 10. epistolarum.
Polydorus Virgilius de inventione rerum.
Potho Prumiensis presbyter, lib. de Domo Dei.
Prosper Aquitanicus in Chronico.
Prudentii liber Cathemerinon.
Rabanus Maurus de institutione clericorum.
Ejusdem martyrologium.
Radulfus Tungrensis de Observatione canonum.
Ratherii Veronensis episcopi synodica Spicilegii tom. 2.
Ratramnus Corbeiensis monachus contra opposita Græcorum. Spicilegii tom. 2.
Regino Prumiensis abbas de ecclesiasticis disciplinis.
Regula magistri.
Rodericus de rebus Hispanicis.
Rupertus de Divinis officiis.
Serapionis, Macharii, Paphnutii & alterius Macharii Regula.
Sergii Papæ I. constitutio.
Severus Alexandrinus Tractatu de Ritibus baptismi.
Sidonii Apollinaris epistolæ.
Sigeberti Chronicon.
Sirmundi notæ in Ennodium.
Sixtus IV. extra Cum præcelsa.
Socratis Historia ecclesiastica.
Sozomeni Historia ecclesiastica.
Statuta ecclesiæ Parisiensis.
Statuta ecclesiæ Senonensis anno 1267. edita.
Sulpicius Severus de vita S. Martini.
Tangmarus in vita S. *Bernvvardi episcopi Hildesheimensis Sæculo VI. Benedictino.*

Tertullianus de oratione.
Idem de jejunio adversus Psychicos.
Idem de carne Christi.
Theodemari abbatis Casinensis epistola ad Carolum-magnum.
Theodoreti Cyri episcopi Historia ecclesiastica.
Ejusdem Historia religiosa.
Theodoricus monachus de vita S. Margaritæ reginæ Scotiæ apud Bollandum.
Theodori Cantuariensis archiepiscopi capitula selecta Spicilegii tom. 9.
Theodori lectoris Historia ecclesiastica.
Theodulphi Aurelianensis episcopi capitulare.
Theophanis Historia.
S. Thomæ Aquinatis summa Theologica.
Thomas Cantipratensis de apibus.
Thomassinus Tractatu de jejuniis.
Thomasius præfatione ad antiphonarium Romanum.
Valesii notæ in Eusebium & Sozomenum.
Udalricus de Consuetudinibus Cluniacensium Spicilegii tom 4.
Victor Vitensis de persecutione Vandalica.
Vincentius Bellovacensis.
Vita S. Bonaventuræ apud Surium 14. Julii.
Vita S. Claræ apud Surium 12. Augusti.
Vita S. Dunstani Sæculo V. Benedictino.
Vita S. Gebehardi sæculo V. Benedictino.
Vita Gregorii Papæ XI. apud Bosquetum.
Vita S. Henrici imperatoris apud Surium 14. Julii.
Vita Joannis Pechan archiepiscopi Cantuariensis.
Vita S. Julianæ virginis apud Bollandum 5. Aprilis.
Vita S. Ludovici auctore coævo.
Vita S. Lupi Senonensis episcopi apud Surium 1. Septembris.
Vita S. Meinwerci apud Surium.
Vita S. Nicetii Lugdunensis episcopi apud Bollandum.
Vita S. Petri martyris apud Bollandum 29. Aprilis.
Vita S. Pauli Virdunensis episcopi Sæculo 2. Benedictino.
Vita Theodosii Cœnobiarchæ apud Bollandum 11. Januarii.
Vita ms. S. Victurii Cenomanensis episcopi.
Vita Urbani Papæ V. apud Bosquetum.
Uranius de vita S. Paulini Nolani episcopi.
Urbanus Papa II. Sermone habito in Concilio Claramontano.
Usuardi Martyrologium Parisiis anno 1490. editum.
Walfridus Strabo de rebus ecclesiasticis.
Walteris episcopi in Anglia capitulare.
Wandalberti martyrologium.
Willelmus Malmesburiensis hist.
Willelmus Tyrius.
Zacharias Papa epistola ad Bonifacium.

INDEX

Capitum hujus Tractatus.

APPROBATIO.

LEGI librum cui titulus est, *De antiqua Ecclesiæ disciplinâ in divinis celebrandis officiis*; idque ut Illustrissimi Galliarum Cancellarii mandatis satisfacerem. Nihil in eo deprehendi fidei catholicæ, aut bonis moribus contrarium. Imò multa scitu dignissima inveni, quæ clericis præsertim magno usui esse possunt. Datum Parisiis anno Domini millesimo septingentesimo quarto die Junii vigesimâ sextâ.

PASTEL.

PRIVILEGE DU ROY.

LOUYS PAR LA GRACE DE DIEU ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE, à nos Amez & Feaux Conseillers les gens tenants nos Cours de Parlement Maîtres des Requêtes ordinaires de nôtre hôtel, grand Conseil, Prevôt de Paris, Baillifs, Senéchaux, leurs Lieutenants civils & autres nos Justiciers qu'il appartiendra. SALUT, *Jaques Anisson*, Libraire à Lyon, Nous ayant fait exposer que le Pere Dom E. MARTENE Benedictin de la Congregation de S. Maur lui a mis en main un nouvel ouvrage de sa composition, intitulé *Tractatus de antiqua Ecclesiæ disciplina in divinis celebrandis officiis, varios diversarum Ecclesiarum ritus & usus exhibens, Italia, Germania, Hispania, Angliæ, & maximè Galliæ*, dont il desireroit faire part au public, s'il Nous plaisoit lui accorder nos Lettres de Privilege sur ce necessaires: Nous avons permis & permettons par ces presentes audit ANISSON de faire imprimer ledit Livre, en telle forme, marge, caractere, & autant de fois que bon lui semblera, & de le vendre & faire vendre, & debiter par tout nôtre Royaume pendant le temps de huit années consecutives à compter du jour de la datte desdites presentes; FAISONS DÉFENSES à toutes personnes de quelque qualité & condition qu'elles puissent être d'en introduire d'Impression étrangere dans aucun lieu de nôtre obéïssance. Et à tous Imprimeurs, Libraires & autres d'imprimer faire imprimer & contrefaire ledit Livre en tout ni en partie, sans la permission expresse & par écrit dudit exposant, ou de ceux qui auront droit de lui, à peine de confiscation des Exemplaires contrefaits, de quinze cent livres d'amende contre chacun des contrevenans, dont un tiers à nous, un tiers à l'hôtel Dieu de Paris, l'autre tiers audit exposant & de tous dépens domages & interêts, A LA CHARGE que ces presentes *seront enregistrées tout au long sur le Registre de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris* Et ce *dans trois mois de la datte d'icelles*, que l'Impression dudit Livre sera faite dans *nôtre Royaume & non ailleurs* Et ce *en bon papier & en beaux caractéres conformément aux Reglemens de la Librairie*. Et qu'avant que de l'exposer en vente il en sera mis deux Exemplaires dans nôtre Bibliotheque Publique, un dans celle de nôtre Château du Louvre, & un dans celle de nôtre trés-cher & feal Chevalier Chancelier de France le sieur Phelypeaux Comte de Pontchartrain Commandeur de nos ordres, le tout à peine de nullité des presentes, DU CONTENU desquelles vous MANDONS & ENJOIGNONS de faire joüir l'Exposant, ou ses ayans cause pleinement & paisiblement, sans souffrir qu'il leur soit fait aucun trouble ou empêchement. VOULONS que la copie desdites presentes qui sera imprimée au commencement ou à la fin dudit

Livre soit tenuë pour deüement signifiée & qu'aux copies collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers & Secretaires foy soit ajoutée comme à l'original ; COMMANDONS au premier nôtre Huissier ou Sergent de faire pour l'execution d'icelles tous actes requis & necessaires, sans autre permission, Et nonobstant clameur de Haro, chartre normande & lettres à ce contraires ; Car tel est nôtre plaisir, DONNÉ à Versailles le vingtneufviéme jour de Juin, l'an de Grace mil sept cent quatre, Et de nôtre Regne le soixante deuxiéme.

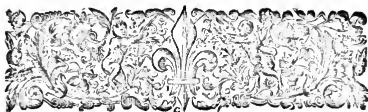
PAR LE ROY en son Conseil.

LE COMTE.

Registré sur le Livre de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, conformément aux Reglemens, & notamment à l'Arrêt du Conseil du 13. Aoust dernier, à Paris ce 16. Juillet 1704.

P. EMERY Syndic.

TRACTATUS

TRACTATUS DE ANTIQUA ECCLESIÆ DISCIPLINA IN DIVINIS CELEBRANDIS OFFICIIS.

CAPUT PRIMUM.

De institutione horarum canonicarum.

I. ANTIQUAM Ecclesiæ disciplinam in divinis celebrandis Officiis hoc in Tractatu exhibiturus, investigandam mihi ante omnia propono institutionem horarum canonicarum, quas cursus divinos, sacras Synaxes, opus Dei veteres appellare solebant. Eam Apostolis ipsis referendam minimè dubitandum videtur: Nam cùm ea christianis omnibus, atque inprimis clericis, Deum precandi incumbat necessitas, ut jugis, & non intermissa eorum esse debeat oratio: atque aliundè inter fluctuantis, ac miseræ hujus vitæ curas non rarò distrahi, atque à Deo, vel invitum animum avelli contingat: ii, ut solvendo nostræ servituris penso pares esse possemus, salubri omninò institutione procurarunt, ut certis saltem statis horis quotidiè debitas cælesti numini laudes persolvamus: Quibus suo tempore celebratis, Deum semper orare, & ab oratione minimè deficere

CAPUT I. *De institutione horarum canonicarum.*

Horarum canonicarum institutio ab Apostolis.

CAPUT I. *De institutione horarum canonicarum.*

censeamur. Hinc sanctus Eligius Noviomensis Episcopus homilia II. [Cui, inquit, dicendum est, oportet semper orare, & non deficere, nisi ei qui canonicis horis quotidiè juxta ritum Ecclesiasticæ traditionis, psalmodiis precibusque consuetis Dominum laudare & rogare non desistit.] Nec aliud sanè volebat psalmista, cùm diceret: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo*, cùm tamen alibi non nisi septies in die laudem Deo dixisse glorietur.

Traditione ad posteros pervenit.

II. Hanc institutionem ab Apostolis acceptam continua ad nos usque traditione pervenisse nemo planè ibit inficias qui vel levi oculo scripturas perlustraverit. Nam primò *media nocte Paulus & Silas orantes* Deum laudasse memorantur act. 16. Deinde Apostolos ipsos *orantes* hora tertia accepisse Spiritum sanctum testatur idem actuum liber c. 2. Præterea *ascendit Petrus in superiora ut oraret circa horam diei sextam*, cùm ad ipsum Cæsarea missi à Cornelio centurione Joppe appropinquaverunt, act. 10. Denique etiam Petrus & Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam act. 3. Neque verò mihi dubium esse potest Apostolos quoque præscriptum ex lege matutinum vespertinumque laudum sacrificium Deo obtulisse; & sic sex saltem numero distinctas divinis celebrandis laudibus horas canonicas instituisse.

Earum numerus in Orientali Ecclesia.

III. Eadem verò orationis tempora in utraque, Orientali & Occidentali, Ecclesia religiosè semper observata fuisse non pauca evincunt veterum testimonia. De Orientali luculentum planè exhibent constitutiones Apostolorum Clementi vulgò adscriptæ. Nam libro 8. cap. 34. Hæc habent: [Precationes facite manè, tertia hora, & sexta, & nona, & vespere, atque ad galli cantum.] Deinde subjiciunt rationes cur his potissimum horis orationi vacandum sit: [Manè gratias agentes, quòd illuminaverit nos morte sublata, & reddito die. Tertia, quòd ea hora Pilatus judicium adversus Dominum pronunciavit. Sexta, quòd ea hora in crucem actus est. Nona, quòd tunc omnia mota & tremefacta sunt Domino crucifixo: Quia horrerent audaciam impiorum Judæorum, & contumeliam Domini ferre non possent. Vespere, quòd noctem dederit ad requiescendum diurnis laboribus. Ad galli cantum, quòd ea hora adnunciat adventum diei ad facienda opera lucis.] His omninò affinia sunt ea quæ scribit sanctus Athanasius, seu quivis auctor libri de Virginitate antiquus sanè & pius, virginem Deo sacram de modo horisque precationis instituens his verbis: [Sol oriens videat librum in manibus. Post tertiam Synaxes conficies, quoniam ea hora defixum est lignum crucis. Sexta hora absolves deprecationes cum psalmis, ploratu, & supplicationibus: quoniam hac hora pependit filius Dei in cruce. Nona hora rursum in hymnis & glorificationibus eris: Quoniam hac hora Dominus in cruce pendens reddidit Spiritum. Duodecima hora majorem & longiorem facies Synaxim. Media nocte excitaberis, & hymnis celebrabis Dominum Deum tuum. Matutino tempore dicito *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*, & *Benedicite omnia opera Domini Domino*.] Sanctus Basilius in sermone 1. de institu-

tione Monachorum similem horarum Canonicarum proponit numerum : [Is, inquit, maximè horarum modus tenendus est, qui à sanctis viris ad orationem præscriptus est. Etenim eximius ille vir David ait : *Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justitiæ tuæ* : quem sanè quoque Paulus & Silas secuti reperiuntur, qui in carcere positi, circiter mediam noctem Deum ambo collaudarent. Addit deinde idem propheta : *Vespere mane & meridie*. Quin & Spiritus sanctus circiter horam diei tertiam adfuit, sicut in actis accipimus... Porrò nona Dominicæ passionis memoriam refert.] Easdem horas statuit in Regulis fusiùs disputatis cap. 37. Basilio adjungendus est sanctus Ephrem Syrus, qui in sermone de Beatitudinibus, horæ tertiæ, sextæ, nonæ, vespertinæ & matutinæ mentionem facit ; & Parænesi 19. & 21. morem nocturno tempore surgendi ad celebrandas divinas laudes semper obtinuisse docet. Septimam precandi horam addidisse videtur sanctus Joannes Chrysostomus. Nam in psalmum 118. explicans illa Prophetæ verba *septies in die laudem dixi tibi*, hæc habet : [Optimi quique viri ac pietate præditi quovis die stationem ad Deum septies faciunt. Primum scilicet noctu vigilantes, quod etiam diluculum appellamus. Deinde ad solis exortum Deo qui diem invexit gratias agunt. Hora tertia, cùm Spiritus sanctus ad Apostolos accessit : Sexta, cùm Christus Deus noster carne cruci affixus est, & chyrographum illud, quod nobis contrarium erat, delevit. Nona, cùm cruorem effudit, ac Spiritum tradidit, nosque à diaboli dominatu liberavit. Ad solis occasum quod etiam lucernarium appellamus, quia tunc ob diei transitum Deo gratias agimus. Postremò cùm ad somnum nos conferimus, quæ quidem omnia in unum collecta septenarium efficiunt.] Verùm in homilia 59. ad populum Antiochenum, & in homilia 14. in primam ad Timotheum, non nisi sex dumtaxat enumerat horas ; nam post nocturnas preces recenset tantùm matutinas laudes, Tertiam, Sextam, Nonam & Vespertinam Synaxim. His omnibus accedunt constitutiones Arabicæ Concilii Nicæni ex quatuor Regum ad Constantinum libris decerptæ quarum caput 18. de ordine & præstantia orationis hæc habet : [Matutina oratione gratias Deo agimus, qui tenebras expulit & caliginem noctis, & lustravit diei lumine terras, & quòd ascendant Angeli noctis, & descendant Angeli diei, & quidem quidquid animo certo hoc tempore petimus, consequemur. Oratio horæ tertiæ eo persolvitur tempore quo descendit Spiritus sanctus super discipulos Domini nostri JESU-CHRISTI, & quo præparare nos debemus ad Sacro-sanctum Missæ sacrificium. Oratio sextæ horæ persolvitur, eo tempore quo cruci affixus est Dominus & passus est in sanctissima carne, & est tempus quo adimplevit pactum suum cum Adamo, & ex ejus progenie fidelibus, & expiavit terram à maledictione, cui obnoxia erat ob Adami peccatum ; & est sanctum illud tempus quo augustissimum Christi edimus corpus, & ejus pretiosum bibimus sanguinem. Oratio horæ nonæ persolvitur eo tempore, quo Dominus noster JESUS-CHRISTUS ex cruce depositus fuit, &

CAPUT I. *De institutione horarum canonicarum.*

CAPUT I. *De institutione horarum canonicarum.*

de diabolorum triumphavit potestatibus, fregitque portas æneas & ferreos vectes, in libertatem vindicatis in inferorum carcere detentis, & ab eorum tormentis laxatis creaturis. Et est tempus quo latro qui ad Domini dextram crucifixus erat, dum in cruce pendebat, petiit ut illius memor esset in regno suo, & meminit illius, & ex ceteris hominibus primum in paradisum misit. Quam ob rem orate hac hora, ô Christi fideles, fidis animis, & petite quia consequimini petitiones vestras. Oratio ad vesperas persolvitur eo tempore quo descendunt Angeli Dei ad custodiendos omnes dormientes, & somno sopitos à tenebris noctis, & ab hostibus diaboli, & ascendunt Angeli diei à terra abeunte die, & nocte ingruente. Hoc tempore aperiuntur januæ Cælorum, quamobrem orate & petite & dabitur vobis. Oratio dormitionis cùm cubitum itur, est constitutio, & lex Apostolorum, Patrum & Prophetarum, & est maximè justis probis hominibus, & monachis præcipua, & quidem orantis hac hora exaudit preces Deus. Oratio mediæ noctis, eo persolvitur tempore quo Dei celebrantur laudes ab omnibus cælestibus, terrenis, spiritu, anima, corde, venis, nervis, fructibus, foliis, arboribus, arbustis, fœno, herba, nec non ab omnibus terræ animantibus, iisque quæ in maribus sunt & fluminibus. Quamobrem certo animo orare hac hora, omnes Christi fideles, & consequimini postulationes vestras.] Prolixum hunc locum, quia multa ad [illegible]orum ædificationem, atque ad piorum devotionem fovendam apta continet, integrum proferre libuit: longè plura sanè veterum testimonia his adjicere possemus: verùm ista sufficere arbitramur.

In occidentali.

IV. Venio ad Patres latinos quorum agmen ducet sanctus Cyprianus Carthaginensis Episcopus Africanæ Ecclesiæ lumen eximium. Is in libro de Oratione sub finem precationum tempora in constitutionibus Apostolorum statuta distinguit his verbis: [In orationibus celebrandis invenimus observasse cum Daniele tres pueros in fide fortes, & in captivitate victores horam tertiam, sextam & nonam, sacramento scilicet Trinitatis, quæ in novissimis temporibus manifestari habebat.... quæ horarum spatia jampridem spiritualiter determinantes adoratores Dei statutis & legitimis ad precem temporibus serviebant: & manifesta post modum res est, sacramentum olim fuisse, quod ante sic justi precabantur. Nam super discipulos hora tertia descendit Spiritus sanctus, qui gratiam Dominicæ promissionis implevit. Item Petrus hora sexta in tectum superius ascendens signo pariter & voce Dei monentis instructus est, ut omnes ad gratiam salutis admitteret, cùm de emundandis gentilibus ante dubitaret. Et Dominus hora sexta crucifixus ad nonam peccata nostra sanguine suo abluit, & ut redimere & vivificare nos posset, tunc victoriam sua passione perfecit. Sed nobis præter horas antiquitus observatas orandi nunc & spatia & sacramenta creverunt. Nam & manè orandum est, ut resurrectio Domini matutina oratione celebretur, quod olim Spiritus sanctus designabat in Psalmis dicens: *Rex meus & Deus meus, quoniam ad te orabo Domine mane, &*

exaudies vocem meam, manè assistam tibi, & contemplabor te. Recedente item sole, ac die cessante, necessariò rursum orandum est. Nam quia Christus sol est verus, & dies verus est; sole ac die sæculi recedente, quando oramus & petimus, ut super nos lux denuò veniat Christi, precamur adventum lucis æternæ gratiam præbiturum.] Et post pauca de nocturnis precibus: [Quando mundi lege decurrens vicibus alternis nox resoluta succedit, nullum de nocturnis tenebris esse orantibus damnum potest, quia filiis lucis & nocte dies est. Quando enim sine lumine est, cui sol & dies Christus est? Qui autem in Christo, hoc est in lumine semper sumus, nec noctibus ab oratione cessemus.] In prolixo hocce Cypriani testimonio habemus non solùm statuta illius ævo, hoc est sæculo III. orationum tempora; sed etiam egregias illorum institutionis rationes mysticas. Qui in sequenti sæculo vixit Prudentius Poëta, non nihil aliter horarum canonicarum spatia disseminasse videtur in libro cui titulus *Cathemerinon*, cujus primus hymnus est *ad galli cantum*, secundus matutinus, tertius *ante cibum*, quartus post cibum, quintus *ad incensum lucernæ*, sextus *ante somnum*. Ubi præteriisse videtur horam nonam, cujus loco sextam ante somnium substituit. Prudentio succinit sanctus Ambrosius in libro 3. de Virgin. capite 4. [Certè solemnes orationes cum gratiarum actione sunt deferendæ cùm è somno surgimus, cùm prodimus, cùm cibum paramus sumere, cùm sumserimus, & hora incensi, cùm denique cubitum pergimus, sed & in ipso cubili volo psalmos cum oratione Dominica frequenti contexas vice.] Simili ferè modo sanctus Hieronymus Epistola 8. Demetriadem virginem instituebat: [Præter psalmorum, inquit, & orationis ordinem, quod tibi hora tertia, sexta, nona, ad vesperum, media nocte, & manè semper est exercendum, statue quot horis sanctam Scripturam ediscere debeas.] Et Epistola 22. scribens ad Eustochium; [Horam tertiam, sextam, & nonam, diluculum quoque, & vesperam nemo est qui nesciat: Noctibus bis terque surgendum.] Concinit in Epistola ad Lætam de filiæ institutione: [Assuescat ad orationes & psalmos nocte consurgere, mane hymnos canere, tertia, sexta, nona hora stare in acie quasi bellatricem Christi, accensaque lucerna reddere sacrificium vespertinum.] Denique easdem precationis horas cernere est ex Epitaphio Paulæ: [Mane, hora tertia, sexta, nona, vespere, noctis medio per ordinem psalterium cantabant. Nec licebat cuiquam sororum ignorare psalterium] Eadem tempora passim memorat sanctus Augustinus variis in locis Ea ætate Joannes Cassianus rerum monasticarum non indiligens scriptor libro 3. de institutis Cœnobiorum cap. 3. 4. & 5. septem horas canonicas commemorat, scilicet nocturnas vigilias, matutinos qui ad auroram dicebantur, Laudesque, vulgò appellare solemus, alios matutinos quos Primæ nostræ respondentes, suo tempore institutos in suo Massiliensi Cœnobio tradit, sextam, nonam, & vesperas. His octavam horam addidit sanctus Benedictus in Regulæ cap. 16. ubi præter nocturnas vigilias septem diurnas horas constituit; sed.

Caput I. De institutione horarum canonicarum.

CAPUT I. *De institutione horarum canon earum.*

Cassiodorus, qui eadem cum sancto Benedicto ætate vivebat, septem tantùm commemoravit. Nam exponens illum psalmi 118. versiculum, *septies in die laudem dixi tibi*, ita infert: [Si ad litteram hunc numerum velimus advertere; septem illas significat vices, quibus se monachorum devotio consolatur, *id est matutinas, tertiam sextam, nonam, lucernarium, completorios & nocturnos.] De monachorum hac de re institutis plura hic subjicere possemus, nisi jam argumentum istud tractassemus tum in nostro super Regulam sancti Benedicti Commentario, tum in libro 1. de antiquis Monachorum ritibus. Sed & plura posteriorum scriptorum congerere possemus, nisi lectorum fastidio parcendum esset: Unum dumtaxat hîc addam ex sancti Cæsarii Arelatensis Episcopi sermone 140. in Appendice Tomi V. Operum sancti Augustini novæ editionis. [Rogo vos, fratres charissimi, ad vigilias matutinas surgite, ad tertiam, ad sextam, ad nonam ante omnia convenite, nullus se à sancto proposito subtrahat, nisi quem infirmitas aut publica utilitas, aut fortè certa & grandis necessitas tenuerit occupatum.] Præter quatuor hasce horas ad quas plebem omnem invitat Cæsarius, *completo lucernario*, id est vesperis, populo benedictionem dedisse narratur apud Cyprianum in ejus vita lib. 2. num. 12. & in Regula psalmos ad duodecimam decantandos designat, imò & primæ Dominicis diebus sabbatoque persolvendæ mentionem facit.

Quibus de causis institutæ.

V. Jam verò si quis quærat quibus potissimum de causis adducti fuerint Apostoli virique Apostolici, ut has ad precandum Deum horas potiusquàm alias elegerint; respondemus mysticis præsertim rationibus motos fuisse: ad recolenda nimirum præcipua Dei beneficia istis horis hominibus aut jam collata, aut aliquando conferenda, uti videre est in variis sanctorum Patrum testimoniis, à nobis jam adductis, Cypriani maximè & Chrysostomi, ac constitutionibus Arabicis Concilii Nicæni: alias profert Cardinalis Bona in Tractatu de Divina Psalmodia capite secundo, quas fusè, nec minùs pietate quàm eruditione plenas suo more prosequitur. Has non sine fructu consulent legentque pii lectores, nobis interim eas referre contentis, quas ad conservandam divinæ redemptionis memoriam Glossa in cap. 1. de celebratione Missarum his versiculis comprehendit.

Hæc sunt septennis propter quæ psallimus horis.
Matutina ligat Christum, qui crimina purgat.
Prima replet sputis. Causam dat Tertia mortis.
Sexta cruci nectit. Latus ejus Nona bipertit.
Vespera deponit. Tumulo Completa reponit.

Statis temporibus sunt persolvendæ.

VI. Cum autem mysterio non vacent statutæ ad psallendum horæ, non sine religione à viris piis ac purioris disciplinæ tenacioribus prætermitti seu in aliud transferri tempus debent: maximè cùm eas suis legibus observandas non semel Ecclesia commendaverit. Audi Leonem IV.

Summum Pontificem in homilia de cura Pastorali presbyteros alloquentem. [Omni-nocte ad nocturnas horas surgite: cursum vestrum *horis certis* decantate.] Quæ totidem verbis extant in Epistola Synodica Ratherii Veronensis Episcopi ad presbyteros Spicilegii Tomo 2. & in antiqua admonitione Synodali, quam Diaconus olim post Evangelium Episcopo & ceteris in ordine sedentibus perlegebat. Audiant & Caroli magni capitulare anni 802. art. 8. statuens [ut omnes Sacerdotes horis competentibus diei ac noctis suarum sonent signa Ecclesiarum, & sacrata Deo celebrent officia.] Hinc & Regino Prumiensis Abbas in lib. 1. de Ecclesiasticis disciplinis inter alia quæ ab Episcopo parochias visitante exquirendo indixit num. 27. recenset: [Si nocturnis horis ad matutinas laudes persolvendas omni nocte surgat] & num. 28. [Si primam, tertiam, sextam, nonam, certo tempore signo Ecclesiæ denuntiet, & cursum debitum cantet.] Hinc meritò Auctor libri de benedictione Dei Bathurico Ratisponensi Episcopo nuncupati apud Stevartium nonnullos in præfatione sua Sacerdotes & Episcopos carpit, qui ut liberiùs genio indulgeant, priusquam cubitum eant, [nocturnas vigilias desidiosè persolventes, strata mox decubant. Surgentes verò dum se vestibus induunt, divina peragunt officia: Putantes sibi sufficere posse, si saltem quoquomodo illa decantent: ignari quia horæ in sancta Ecclesia sunt constitutæ quibus per diem & noctem divinæ servitutis officia persolvantur.... quas si negligimus, sanctorum Patrum institutis contraïmus, quibus contraïre periculosum est.] Quàm longè ab illorum Sacerdotum negligentia aberat Gregorius Episcopus Turonensis, qui [circa medium noctis ad cursum reddendum,] surgebat, uti ipse testatur in Historiæ Francorum libro 8. cap. 15. Quàm procul alter Gregorius Lingonicæ civitatis Episcopus, de quo idem scriptor in libro de Vitis Patrum cap. 7. scribit quòd [nocte de stratu suo nullo sentiente consurgens, ad orationem, Deo tantùm teste, pergebat, ostio divinitùs reserato, attentè psallebat in baptisterio.] Hoc psallentium, [tamquam multarum vocum per trium horarum & fere amplius spatium audiebatur.] Postea [impleto cursu, revertens ad lectulum, ita se cautè ad stratum deponebat, ut prorsùs nemo sentiret.] Denique quàm procul Presbyter ille solitarius qui, testante eodem Gregorio Turonensi in libro de gloria Confessorum, cap. 31. [Iter carpens ad hospitiolum cujusdam pauperis Lemovici mansionem expetiit: qua accepta, *juxta morem sacerdotum* nocte de stratu suo consurgens, orationi adstitit.]

Caput I. De institutione horarum canonicarum.

VII. [Quo ex loco colliges non solos domi remanentes Clericos ad preces horarias statutis horis recitandas adstrictos, sed ipsos etiam peregrè proficiscentes eidem legi illigatos fuisse. Certè B. Benedictus fratres in itinere positos præterire non vult horas constitutas; sed neque Chrodegangus canonicos in regula canonicorum: qua in re tanta fuit olim nostrorum Religio, ut cum precationis tempus advenisset, statim equo descendebant, horam canonicam incæpturi, de quibus vide, si lubet, quæ scripsimus in Commentario nostro super Regulam

Etiam in itinere.

CAPUT I. *De institutione horarum canonicarum.*

sancti Benedicti. Nec minor sanè fuit pietas sancti Hugonis ex Carthusiensi monacho Lincolniensis Episcopi, de quo etiam vitæ scriptor apud Surium die 17. Novembris: [Preces canonicas statuto persolvebat tempore, nec induci poterat, ut aut præveniret illud, aut differret. Itaque in magnis tractatibus, sicut quidam ad consultandum, sive deliberandum egredi solent, sic ipse immortali Regi debitum laudis oblaturus, simulatque venisset hora, mox exire solebat. Nihil divino officio anteponendum Carthusiano more vir fidelis didicerat, quod etiam usque in finem exactè servavit.] Quàm malè cesserit Severino Coloniensi, regiis negotiis implicato, statutas canonicarum precum horas prævertisse, describit Petrus Damiani & ex eo Baronius ad annum 1062. num. 83. adeò ut hujus negligentiæ reatum purgatoriis post mortem flammis expiare coactus fuerit, id quod ipse cuidam clerico sese visendum objiciens confessus est his verbis: [Quia dum in aula Regia constitutus, imperialibus me consiliis vehementer applicui, canonicæ Synaxis officia per distincta horarum spatia non persolvi. Manè quippe omnia coacervans simul, tota die negotiis ingruentibus secura libertate vacabam. Ob hanc itaque negligentiam ardoris hujus fero supplicium.]

Sub gravissimis pœnis omitti nequeunt.

VIII. De obligatione canonicas preces recitandi disputant inter se casuum conscientiæ arbitri ac canonistæ, venialine an mortali noxæ obnoxios reddat negligentes, quo de re consuli poterunt qui de ea scripsere non parvo numero Doctores. Nobis hic breviter adnotasse sufficiat Ecclesiam semper sub gravissimis pœnis, quæ cum veniali culpa compati nequeant, hujusmodi prætermissionem prohibuisse. Concilium Carthaginense IV. Canone 49. [Clericus, inquit, qui absque corpusculi sui inæqualitate vigiliis deest, stipendiis privetur.] Synodus sancti Patricii Can. 7. [Quicumque Clericus usus negligentiæ causa ad collectas manè & vesperè non occurrerit, alienus habeatur, nisi fortè jugo servitutis sit detentus.] Concilium Venoticum anno 465. celebratum Can. 14. [Clericus quem intra muros Civitatis suæ manere constiterit, & à matutinis hymnis sine probabili excusatione ægritudinis inventus fuerit defuisse; septem diebus à communione habeatur extraneus.] Capitulum 63. Martini Bracarensis Episcopi. [Si quis Presbyter, vel Diaconus, vel quilibet Clericus Ecclesiæ deputatus, si intra civitatem fuerit, aut in quolibet loco, in quo Ecclesia est, & ad quotidianum psallendi sacrificium matutinis, vel vespertinis horis ad Ecclesiam non convenit; deponatur à clero, si tamen castigatus veniam ab Episcopo per satisfactionem noluerit promereri.] Ex libro etiam 2. Pœnitentialis Egberti Eboracensis Archiepiscopi cap. 5. [Si quis Clericus aut Monachus corporis sanitate consistens vigiliis & quotidianis officiis defuerit, perdat communionem.] cap. 6. Si quis Clericus absque [corpusculi sui inæqualitate vigiliis deest, stipendio privatus excommunicetur.] Et cap. 7. [Si quis Clericus dato signo non statim ad Ecclesiam properaverit, correptionibus subjacebit.]

CAPUT II.

Quibus in locis olim divina celebrarentur Officia, quibusve signis ad ea clerus & populus convocaretur.

I. CUm ergo constet ab ipsis Ecclesiæ nascentis incunabulis Clericos ad canonicas precationum horas persolvendas suis statis temporibus adstrictos fuisse, ante omnia inquirendum mihi incumbit, quibusnam in locis divinos cursus subcurrerent, quibusve signis ad divina celebranda Officia clerus ac populus convocaretur. CAPUT II. *Quibus in locis &c.*

II. Nulla fuisse primis Christianis certa orationum loca pro comperto haberi debet. Et sanè id evincunt Acta sancti Justini Martyris apud Ruinartium, in quibus interrogatus à Præfecto, [quem in locum christiani convenirent, respondit Justinus, eo utcumquemque convenire quo vellet ac posset. An, inquit, existimas omnes nos in eundem locum convenire solitos? Minimè res ita se habet: Quoniam Christianorum Deus loco non circumscribitur; sed, cùm invisibilis sit, cœlum & terram implet, atque ubique à fidelibus adoratur, & ejus gloria collaudatur.] Aurea planè verba & tanto martyre digna, quibus consentiunt ea quæ scribit Dionysius Alexandrinus apud Eusebium libro 7. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 22. [Quivis locus, in quo varias ærumnas sigillatim pertulimus, ager, inquam, solitudo, navis, stabulum, carcer, instar templi ad sacros conventus peragendos fuit.] Vulgò tamen privatis in domibus ad sacras celebrandas Synaxes congregabantur, ut probant in primis Acta sancti Pontii martyris tomo 2. Miscellaneorum Baluzianorum, ubi Christiani *in domo alta* divinas laudes persolvisse commemorantur; idque ipsum confirmant constitutiones Apostolorum libro 8. cap. 34. in quo hæc lego: [Quod si ad Ecclesiam prodire non licuerit propter infideles, congregabis, Episcope in domo aliqua, ne ingrediatur pius in Ecclesiam impiorum; non enim locus hominem sanctificat, sed homo locum... quod si neque in Ecclesia, neque in domo congregari poterunt, psallat sibi unusquisque, canat, oret, saltem duo simul aut tres.]

Primis Christianis nulla erant orationum loca.

Sed in privatis domibus laudes Deo persolvebant.

III. Ex hoc tamen loco colliges non defuisse Christianis etiam sub paganis principibus, fervente persecutionum æstu, suas Ecclesias: Hujus veritatis testem profero Eusebium Pamphili in libro 8. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 2. ubi agens de his quæ Diocletiani persecutionem præcesserunt, ista habet: [Jam verò quis innumerabilium hominum quotidiè ad fidem Christi confugientium turbam, quis numerum Ecclesiarum in singulis urbibus, quis illustres populorum concursus in ædibus sacris cumulatè possit describere? Quo factum est, ut priscis ædificiis jam non contenti, in singulis urbibus speciosas ab ipsis fundamentis extruerent Ecclesias.] Et sanè observat Henricus Valesius in notis ad

Ecclesias quando habere cœperunt.

Caput II. Quibus in locis, &c.

Eusebii librum 6. cap. 43. Basilicas Romæ tempore Diocletiani numero quadraginta sex extitisse. De primis etiam Galliarum fidelibus apud Biturigas circa Decii tempora ad christianam religionem perductis agens Gregorius Turonensis in libro 1. Historiæ Francorum cap. 29. ita scribit: [Ex his ergo pauci admodum credentes clerici ordinati, ritum psallendi suscipiunt, & qualiter Ecclesiam construant, vel omnipotenti Deo solemnia celebrare debeant, imbuuntur.]

In cæmeteriis conveniebant.

IV. Plerumque tamen in cæmeteriis Martyrum sacros peregisse conventus certissimum est. [Convenite in cæmeteria, inquiunt constitutiones Apostolorum lib. 6. cap. 29. Sacros libros in eis legentes, & psallentes pro eis qui dormierunt martyribus atque omnibus sanctis, qui à sæculo defuncti fuerunt, proque fratribus nostris qui in Domino obierunt.] Hinc & Eusebius libro 9. historiæ Ecclesiasticæ cap. 2. excitatam à Maximino in Christianos persecutionem descripturus, [Dumque, ait, ad subruendam pacem nihil non molitur, primùm quidem nostros à conventibus qui in cæmeteriis fieri solebant, nescio quo prætextu arcere aggressus est.]

V. Postquam verò beneficio principum Christianorum summa pace frui potuit Ecclesia, ac liberum suæ Religionis exercitium obtinere: ingentes ac magnificæ cœperunt construi basilicæ, testante id Eusebio libro 10. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 2. & 4. in quibus sacri peragebantur conventus ac divini cursus Officii solemni pompa celebraretur, qualem describit Socrates libro 4. Historiæ cap. 18. in Edessa civitate, in qua inquit; [illustris & splendida est basilica Thomæ Apostoli, in qua propter loci sanctitatem collectæ sine intermissione celebrabantur.] Id sanè permaximæ laudi Edessenæ verti debet Ecclesiæ, quod in ea publicæ collectæ *sine intermissione* celebrarentur. Nam & si ad canonicas horas Deo quotidiè recitandas semper adstricti fuerint Clerici, easque omnes in Ecclesiis publicè Dominicis festisque diebus persolvisse non dubium appareret, huic tamen debito privatis diebus reddendo nulla lege constrictos fuisse legimus: neque enim post redditam Ecclesiæ pacem in Basilicis etiam Cathedralibus statim invaluit mos omnes Officii divini canonicas horas quotidiè solemniter decantandi. Sæculo VI. Injuriosus Turonensis Episcopus, teste Gregorio lib. 10. Historiæ Francorum, *instituit tertiam & sextam in Ecclesia dici*, quæ proindè ante Injuriosum *in Ecclesia* non canebantur. Eodem sæculo sanctus Cæsarius Arelatensis Episcopus, ut scribit in ejus vita Cyprianus Toloniensis, [instituit, ut quotidiè tertiæ, sextæque ac nonæ opus in sancti Stephani basilica Clerici cum hymnis cantarent: ut si quis fortè sæcularium vel pœnitentium sanctum opus exsequi ambiret, absque excusatione aliqua quotidiano interesse posset officio] In plerisque etiam Cathedralibus Ecclesiis deerant Clericorum collegia, qui persolvendis divinis Officiis præsto essent: Quæ eos non raro cogebat Episcopos ex aliis Ecclesiis ac Monasteriis convocare clericos, qui in matricibus Ecclesiis rei sacræ statutis horis operam darent. Is certè fuit

In Ecclesiis Cathedralibus non statim decantatæ horæ canonicæ.

statūs Ecclesiæ Virdunensis ad usque Sæculum VII. quo datus est illi Paulus sanctissimus Episcopus. Nam ut tradit illius vitæ scriptor accuratus; [Erat autem ita temporibus illis ipsa Ecclesia rebus destituta, ut nemo Clericorum esset, qui assiduè, ut sic præcipit Ecclesiasticus ordo, Missarum solemnia, vel consursum psalmorum in bi compleret cursum; sed præ inopia vix, & cum magno labore per singulos dies adveniebat aliquis forensis presbyter; & citissimè satisque indecenter Horarum simul & Missæ complens officia, mercede accepta, revertebatur ad propria. Similiter secundus, & tertius, cæterique, donec idem Ordo confusus à novissimo rediret ad proprium.] Eadem quoque videtur extitisse conditio Ecclesiæ Antisiodorensis ad usque Sæculum VIII. quo sanctus Tetricus [primo anno ordinationis suæ habito Concilio constituit qualiter Abbates, vel Archipresbiteri in Ecclesia sancti Stephani divinum persolverent officium,] uti legimus in historia Episcoporum Antisiodorensium. Ejus institutionem ex eadem Historia integram hic referre ad demonstrandam temporum illorum disciplinam, non pigebit. Igitur taliter ordinavit ut deservirent:

CAPUT II. *Quibus in locis &c.*

Quas in eis persolvebant clerici & monachi ex aliis Ecclesiis advocati.

Calendis Januarii. I. Hebdomada, Basilica S. Germani.
II. Hebdomada, Basilica S. Amatoris.
III. Hebdomada, Basilica S. Petri.
IV. Hebdomada, Basilica Monasterii S. Juliani.
Calendis Februarii. I. Hebdomada, Basilica S. Mariani.
II. Hebdomada, Basilica S. Eusebii.
III. Hebdomada, Basilica S. Martini.
IV. Hebdomada, Basilica S. Mariæ.
Calendis Martii. I. Hebdomada, Basilica S. Nazarii.
II. Hebdomada, Monasterium Longoretense.
III. Hebdomada, Monasterium Sesciacense.
IV. Hebdomada, Scolius Vicus.
Calendis Aprilis. I. Hebdomada, Bacernæ Vicus.
II. Hebdomada, Vendosa & Gaugiacus.
III. Hebdomada, Nanteriacus & Licaiacus.
IV. Hebdomada, Tauriacus.
Calendis Maii. I. Hebdomada, Choræ Vicus.
II. Hebdomada, Corcedomus & Oratorium S. Menmii.
III. Hebdomada, Troja, & Cornacus, & Auciacus.
IV. Hebdomada, Varciacus.
Calendis Junii. I. Hebdomada, Bargiacus & Nantoniacus.
II. Hebdomada, Massua.
III. Hebdomada, Condida.
IV. Hebdomada, Dactriacus & Soliacus.
Calendis Julii. I. Hebdomada, Novus-vicus.
II. Hebdomada, Brioderus.
III. Hebdomada, Giernus & Luoderus.

Caput II. *Quibus in locis &c.*

IV. Hebdomada, Blanoïlus.
Calendis Augusti. I. Hebdomada, Clerici Dominici.
II. Hebdomada, Eluciacus.
III. Hebdomada, Baugiacus.
IV. Hebdomada, Tauriacus.
Calendis Septembris. I. Hebdomada, Interannus.
II. Hebdomada, Odone-vicus.
III. Hebdomada, Pulverenus & Tociacus.
IV. Hebdomada, Epponiacus & Carbaugiacus.
Calendis Octobris. I. Hebdomada, Clerici Dominici.
II. Hebdomada, Basilica S. Germani.
III. Hebdomada, Basilica S. Amatoris.
IV. Hebdomada, Basilica S. Petri.
Calendis Novembris. I. Hebdomada, Dominiacus.
II. Hebdomada, Monasterium S. Juliani.
III. Hebdomada, Basilica S. Mariani.
IV. Hebdomada, Basilica S. Eusebii.
Calendis Decembris. I. Hebdomada, Basilica S. Mariæ.
II. Hebdomada, Basilica S. Martini.
III. Hebdomada, Basilica SS. Gervasii & Protasii.
IV. Hebdomada, Monasterium Longoreti & Sesciaci.

[Hac itaque constitutione roborata constituit, ut Abbates, presbyteri cùm clero ad suprascriptum officium peragendum convenientes, ex dominico Cellario ab œconomo Ecclesiæ stipendium sufficiens accipiant; si verò tardi occurrerint, aut negligenter apparuerint, 40. dies à vino abstineant. Vicedominus autem aut Cellarius, si quod jure ministrare debent in aliquo substraxerint, retrusi in monasterium per annum dimidium pane & aqua contenti debitam pœnitentiam persolvant.] Num similis usus in celeberrima Galliarum Ecclesia Viennensi etiam viguerit? Sanè id persuadere videtur locus ex Sidonii Apollinaris epistola 17. libri 5. [Cultu peracto vigiliarum, quas alternante mulcedine monachi, clericique psalmicines concelebraverant, quisque in diversa successimus, præsto ad tertiam profuturi cum sacerdotibus res divina facienda.] Romæ etiam in Basilica sancti Petri, [monachi quatuor monasteriorum divina officia persolvebant,] uti observat Mabillonius in Commentario prævio ad antiquos Ordines Romanos pag. 28. [Hæc erant monasteria sancti Martini, ac sancti Stephani minoris à dextro Basilicæ latere, sancti Stephani majoris atque SS. Joannis & Pauli à sinistro.] In ceteris etiam patriarchalibus Ecclesiis, divinas laudes noctu & interdiu persolvebant vicini monachi. Id quod in Ecclesia B. Mariæ Gregorium II. instituisse tradit liber Pontificalis, Gregorium vero III. in Basilica sancti Chrysogoni.

Officium in parochiali-

VI. Neque verò in solis Cathedralibus Ecclesiis, sed in parochalibus etiam aliisque ruralibus divina ex more celebrata sunt officia, quantùm

per Ecclesiæ cujusque facultates id liceret. Hanc eis legem imposuit Carolus magnus in capitulari anni 802. num. 8. statuens [ut omnes sacerdotes horis competentibus diei ac noctis suarum sonent signa Ecclesiarum, & sacrata Deo celebrent officia.] Longè ante Carolum Concilium Epaonense anno 517. celebratum hunc ediderat Canonem 25. [Sanctorum reliquiæ in Oratoriis villaribus non ponantur, nisi forsan clericos cujuscumque parochiæ vicinos esse contingat, qui sacris cineribus psallendi frequentia famulentur.] Eodem tendit Canon 13. Concilii Cabilonensis circa medium sæculum septimum editus: [De oratoriis quæ per villas fiunt, ut sint in potestate Episcoporum: qui ex facultatibus ibidem collectis procurent, ut officium divinum possit impleri, & sacra libamina consecrari.] Eadem quoque in Hispania vigebat disciplina. Nam Concilium Emeritense post medium sæculum septimum Canone 19. Presbyteris parochianis indixit, [ut de Ecclesiæ suæ familia clericos sibi faciant, quos per bonam voluntatem ita nutriant, ut officium sanctum dignè peragant, & ad servitium suum aptos eos habeant.] Idem de Anglicana asserendum Ecclesia docet nos Concilii Celichitensis anni 787 Decretum cap. 7. [ut omnes Ecclesiæ publicæ canonicis horis cursum suum cum reverentia habeant.] Unde Eadgarus Rex sæculo X. cap. 45. constituit [ut quis statis temporibus campanas pulset, & ut omnis tunc sacerdos cantum suum horarium in Ecclesia psallat.] Sed hæc de locis in quibus divina peragerentur officia prælibasse sufficiat, nunc de ritu & modo christianam plebem ad ea convocandi brevi aliquid subjiciendum est.

bus Ecclesiis ex more celebratum.

CAPUT II. *Quibus in locis. &c.*

VII Primis Ecclesiæ sæculis nulla extitisse annuntiandæ sacræ Synaxis signa verosimilius existimamus; sed Episcopus diaconos per singulas christianorum domos dirigebat, qui cunctis sacrorum conventuum horam verbo significaret. Id sanè non obscurè probat quæ sub nomine Ignatii habetur epistola ad Heronem diaconum Ecclesiæ Antiochenorum, auctoris saltem antiquissimi, si non sit ipsius Ignatii fœtus. In ea siquidem ad propositum hæc lego: [nihil sine Episcopis operare. Sacerdotes enim sunt; tu autem diaconus sacerdotum. Illi baptizant, sacrificant, manus imponunt: tu autem ipsis ministras, ut Stephanus sanctus in Hierosolymis Jacobo & presbyteris. Congregationes non negligas: ex nomine omnes require.] Itaque omnes ex nomine requirens ad congregationes fidelium convocabat diaconus: id quod tamen non ex proprio voluntatis arbitrio præsumebat, sed Episcopi jussu. Idem munus non rarò in semetipsum suscipiebat Episcopus ipse qui nec suo illud ordine indignum existimabat. Audi iterum Ignatium in vera & gennina ad Polycarpum Smirnensis Ecclesiæ Episcopum epistola: [Quod autem operaris sit bene stabile. Sæpè congregationes fiant: *ex nomine omnes quære.* Servos & ancillas ne despicias.] Hinc meritò Baronius ad annum 58. n. 103. redarguit Amalarii sententiam in libro 4. de Divinis officiis cap. 21. existimantis tempore persecutionis

Sacri olim conventus per diaconos nunciab:

Aut per Episcopos.

Ecclesiæ sonitu lignorum, ut fit hodiè tribus ultimis diebus majoris hebdomadæ, ad Synaxim vocari solitos christianos; cùm hujus ritus nullum prorsùs reperiatur vetus monumentum, nec ratio ipsa patiatur, ut cùm hæc illi Secretius agenda curarent, tanto lignorum strepitu omnium gentilium aures & oculos in se converterent. Longè probabilior videtur sententia Valfridi Strabonis accurati scriptoris, quam in libro de rebus Ecclesiasticis varios convocandi fideles ad divinum opus describens, cap. 5. exprimit his verbis: [Apud alios devotio sola cogebat ad statutas horas concurrere. Alii prænunciationibus publicis invitabantur, & in una solemnitate proximè futuras discebant.] Per prænunciationes autem publicas intelligit, haud dubium verbales significationes ab Episcopis aut diaconis ipsorum nomine & jussu factas, aut quod quasi explicando priora verba subdit, [in una solemnitate proximè futuras discebant.] Addit Vualfridus: [Apud quosdam tabulis, apud nonnullos cornibus horæ prodebantur,] reddita nimirum Ecclesiæ pace per principes christianos. [Vasorum autem de quibus sermo ortus est, (scilicet æreorum seu campanarum,) usum primò apud Italos affirmant inventum.] Et post pauca: [Quia verò tubas æreas & argenteas in lege habemus, & Propheta quasi tuba vocem prædicationis exaltare jubet, congruè his vasis utimur in convocationem fidelium.] Quibus in verbis quadruplicem christianos ad Ecclesiasticos conventus, postquam immanis deferbuit persecutionum æstus, convocandi rationem tradit: 1. tabulis. 2. cornibus. 3. tubis. 4. campanis.

Quadruplici ratione significabantur.

Tabulis ligneis.

VIII. Tabulis ligneis usi sunt præsertim Græci, ut constat ex libello de miraculis martyris Anastasii oblato in Concilio Nicæno II. Actione 4. in quo hæc leguntur: [Cùm sanctæ civitati reliquiæ sacræ appropinquassent, omnibus res ea fuit declarata & significata. Itaque lætitia magna perfusi omnes, surgentes subito, lignaque sacra pulsantes, invicem obviam facti sunt in veneranda Virginis Deiparæ æde, quæ appellatur Nova.] Metaphrastes quoque in vita sancti Joannis Chrysostomi scribit: pulsato ligno vocatos homines ad quamdam congregationem, in vita etiam sancti Theodosii Cœnobiarchæ num. 55. apud Surium XI. Januarii monachi quidam severi morbo laborantes, [lignum quod convocat ad Ecclesiam pulsabant ante horam consuetam, & Synaxim significabant fratribus.] Sed & apud Joannem Moscum in prato spirituali cap. 11. reperio *canonis lignum*, cujus etiam fit mentio in vita sancti Nicolai studitæ n. 50. apud Bollandum die 4. Februarii. Auctor est quoque Vanslebius in Gallica historia Alexandrinæ Ecclesiæ græcos hodie in insula Chio tabula lignea oblonga uti, quam ædis sacræ januam presbyter malleo percutit ad convocandam plebem ad opus Dei, scribitque hactenus ignotum in tota Ægypto campanarum usum.

Tuba.

IX. Tuba convocatos fuisse ad divina officia peragenda monachos clarum est ex regula sancti Pachomii art. 2. [Quando ad collectam tuba insonuerit per diem, qui una oratione tardiùs venerit, increpabitur.] Hinc & sanctus Joannes Climacus gradu 18. [Cùm insonuerit signum

spiritualis tubæ] &c. Hanc non æream aut argenteam, sed corneam fuisse opinantur quidam scriptores, propterea quòd monachi, singulari paupertatis voto addicti, omnis essent pretiosi metalli expertes. CAPUT II. *Quibus in locis &c.*

X. Longè frequentior extitit apud latinos campanarum usus, quem à Sabiniano, qui post Gregorium magnum anno 604. Apostolicæ Sedis thronum ascendit, invectum in Ecclesia tradit Polydorus Virgilius in libro 6. de Inventione rerum cap. 12. ubi sic loquitur: [Quod tintinnabulorum sono populus invitatur, vocaturque ad sacra audienda statis diei horis, Sabiniani, qui Gregorio successit, hoc decretum est.] Idem docet Genebrardus in Chronico ad annnm 604. Et Panvinius in Epitome Romanorum Pontificum agens de Sabiniano, [Hic Papa, inquit, campanarum usum invenit, jussitque ut ad horas canonicas & Missarum sacrificia pulsarentur in Ecclesia.] Cujus sententiam secutus est Ciaconius tomo 1. de vitis Romanorum Pontificum. His adde Petrum Danetium in lib. 1. de Ritibus Ecclesiæ Catholicæ cap. 22. cujus hæc verba: [Ad horas canonicas Sabinianus Pontifex constituit pulsari campanas;] Citatque Martinum Polonum in Sabiniano. Et tamen paulo ante dixerat constare [Anastasii Persæ martyris sæculo nondum fuisse campanarum & nolarum usum:] Id quod probari posse existimat ex libro miraculorum ejusdem martyris in septima Synodo actione 4. citato, & à nobis supra laudato. Anastasius autem juxta Baronium anno 627. martyrio coronatus est, cùm jam aliquot ante annis Sabinianus obiisset. Campanis.

XI. Verum & ante Anastasium, & ante Sabinianum campanarum sonitu convocatos fuisse ad divina officia celebranda fideles discimus ex Cumeneo albo qui Sæculo VI. vitam sancti Columbæ Abbatis scripsit, in cujus cap. 22. hæc habet: [media nocte pulsante campana festinus surgens ad Ecclesiam pergit.] Et cap. 25. [Quadam die sanctus Dei ministro suo campanam subito pulsare præcepit, cujus sonitu fratres incitati, Ecclesiam protinùs sunt ingressi.] Idem demonstrari potest ex variis Gregorii Turonensis locis. Libro 3. de miraculis sancti Martini cap. 23. [Interea signum movetur horis matutinis, aggregatur & populus, vigiliisque celebratis, virtus sancti clarificata perpatuit.] Et antea lib. 2. cap. 35. [Mane autem facto, *signo* ad matutinas commoto, reversi sumus dormitum.] Nam præterquam quod *signi* nomine campanæ nuncupantur apud auctores Ecclesiasticos, neque ligna, nec tubas commovere dicimus, sed ligna pulsare, tubas clangere, campanas movere: omnem ambagem tollit locus ex cap. 28. ejusdem libri secundi: [Reverti autem cupiens, nocte ad *funem* illum de quo signum commovetur advenit.] Nam neque ligna, neque tubæ *fune* commoventur, bene autem campanæ: de qua proinde intelligendus est alter locus ex libro 2. historiæ Francorum cap. 23. [Signum ad matutinas audiens commotum.] Hinc colliges quam immerito recentiores auctores nonnulli campanarum usum ante sæculi septimi finem non admittant, primumque auctorem, qui illarum fecerit mentionem, Harum usus quàm antiquus.

Bedam prædicent. Certè campanarum meminit auctor vitæ sancti Lupi Senonensis Archiepiscopi qui anno 623. obiisse dicitur, cujus opus extat apud Surium 1. die Septembris.

CAPUT III.

De precibus in divinis officiis olim adhiberi solitis & de ritu eas persolvendi, ac primò de psalmis & canticis.

Caput III. De precibus in divinis officiis &c.

I. INter omnes preces quas in divinis celebrandis officiis adhibere solet Ecclesia, principem locum sibi meritò vindicare debet aureus liber psalmorum, utpote qui omnes orationum species, omnes cordis pios affectus in se contineat, collata humano generi beneficia cuncta in memoriam revocet, præmia virtuti promissa proponat, peccantibus terrorem incutiat, omni ætati, omni conditioni utilis existat, ut non immeritò sanctus Nicetius Episcopus in brevi libello de Psalmodiæ bono cap. 1. exclamaverit: [Quid in his psalmis non invenies quod faciat ad utilitatem & ædificationem, ad consolationem humani generis, conditionis, sexus, ætatis? Habet in psalmis infans quod lacteat, puer quid laudet, adolescens quid corrigat viam, juvenis quid sequatur, senior quid precetur. Discit femina pudicitiam, pupilli inveniunt patrem, viduæ judicem, pauperes perspectorem, advenæ custodem. Audiunt reges judicesque quid timeant: Psalmus tristes consolatur, lætos temperat, iratos mitigat, pauperes recreat, divites ut se agnoscant ammonet, & ne superbiant increpat, omnibus omninò suscipientibus se aptam medicinam contribuit psalmus, nec peccatores despicit, sed remedium eis per pœnitentiam lacrymosam salubriter ingerit. Dominus itaque noster per David servum suum confecit potionem, quæ dulcis esset gustu per cantationem, & efficax ad curanda vulnera peccatorum per suam virtutem. Suaviter enim auditur psalmus dum canitur, penetrat animum cùm delectat; facilè psalmi memoria retinentur, si frequenter psallantur, & quod legis austeritas ab humanis mentibus extorquere non poterat, hi per dulcedinem cantionis excludunt. Nam quidquid Prophetæ, quidquid Evangelia ipsa præcipiunt, in his carminibus suavi meditantium, dulcedine continetur. Deus ostenditur ut timeatur, simulacra videntur, justitia ingeritur, iniquitas prohibetur, misericordia laudatur, incredulitas abdicatur, veritas requiritur, mendacia damnantur, dolus accusatur, innocentia collaudatur, superbia dejicitur, humilitas sublimatur, pœnitentia prædicatur, pax sequenda depromitur. Contra inimicos protectio postulatur, vindicta promittitur, spes certa nutritur, & quod his est excellentius in psalmis Christi sacramenta cantantur. Nam & generatio ejus exprimitur, & rejectio plebis impiæ & gentium hæreditas nominatur, virtutes Domini cantantur, Passio veneranda depingitur, Resurrectio gloriosa monstra-

Psalmorum utilitas.

monstratur, sedes quoque ad dextram mirabiliter depingitur. Deinde igneus Domini manifestatur adventus, terribile de vivis & mortuis judicium panditur. Quid plura? Etiam spiritus errantis emissio & terræ renovatio revelatur, post quæ erit in gloria Domini sempiternum justorum regnum, peccatorum perenne supplicium.] Cùm ergo psalmorum liber tot gaudeat prærogativis, tot nobis exhibeat commoda & utilitates haudquaquam sanè mirum videri debet, si Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. historiæ Ecclesiasticæ cap. 24 laudet [psalmorum cantus multiplices quibus plerique ex fratribus delectantur:] Si Augustinus sermone 33. [cantare & psallere negotium esse solere amantium asserat:] Si denique ab ipsis Ecclesiæ incunabulis ad divinas laudes publicè celebrandas à cunctis christianis usurpatus sit.

CAPUT III. De precibus in divinis officiis, &c.

Psalmi ab hæreticis compositi.

II. Sed plerique hæretici, posthabito verè aureo illo libello, alios proprio ingenio compositos psalmos in publicis conventibus decantandos introducere non veriti sunt. Id inter alios vitio vertit Paulo Samolateno Concilium Antiochenum apud Eusebium libro 7. historiæ Ecclesiasticæ cap. 30. Hic siquidem [psalmos in honorem Domini nostri Jesu-Christi cani solitos, quasi novellos, & à recentioribus hominibus compositos abolevit. Mulieres autem magno Paschæ die in media Ecclesia psalmos quosdam canere ad sui ipsius laudem instituit.] Scribit etiam Sozomenus libro 6. historiæ Ecclesiasticæ cap. 25. Apollinaris sectatores ritibus usos fuisse ab Ecclesia Catholica alienis, [præter sacros hymnos qui in Ecclesia cani solent, cantica quædam numeris astricta psallentes, quæ ab Appollinare erant excogitata.] Eamdem præsumptionem in Donatistis carpit Sanctus Augustinus epistola 55. novæ editionis n. 34. [De hac re tam utili ad movendum piè animum, & accendendum divinæ dilectionis affectum, varia consuetudo est, & pleraque in Africa Ecclesiæ membra pigriora sunt, ita ut Donatistæ nos reprehendant, quòd sobriè psallimus in Ecclesia divina cantica Prophetarum; cùm ipsi ebrietates suas ad canticum psalmorum humano ingenio compositorum quasi ad tubas exhortationis inflamment.] Longè etiam antea Valentinus suos composuerat psalmos, *quos* ut ait Tertullianus lib. 4. de carne Christi cap. 17. [magna impudentia quasi idonei alicujus auctoris,] Davidicis interserebat. Scribit etiam Epiphanius lib. 2. adversus hæreses. Hæresi 67. Hieracum [psalmos quosdam novitios] condidisse. Non defuere forsan etiam aliquando ex Catholicis qui id tentaverint. At cùm solos ut authenticos Ecclesia psalmos davidicos admiserit, quoscumque alios etiam à fidelibus compositos à sacris christianorum conventibus eliminavit: Unde & Martinus Episcopus Bracarensis cap. 67. [Non oportet psalmos compositos & vulgares in Ecclesia dicere.]

Quæ psalterii versio in cantu Ecclesiastico adhibita.

III. Jam verò cùm plures extiterint psalterii versiones antiquæ, optabit forsan aliquis rescire quænam potissimum in divinis officiis olim adhibita sit. Sanctus Hieronymus in epistola 135. ad Sunniam

CAPUT III. *De precibus in divinis officiis, &c.*

& Fretellam, scribit versionem septuaginta interpretum, qualis inquit, [habetur in Hexaplis & quæ in eruditorum libris incorrupta & immaculata reservatur . . . . Hierosolymæ atque in Orientis Ecclesiis] decantari. Præter hanc versionem alia extitit ejusdem Hieronymi judicio minùs castigata, quæ dicebatur communis, vulgata, & Luciani editio, qua in divinis celebrandis laudibus utebantur Romani. Acuratam 70. versionem ejus in latinum sermonem transtulisset, vulgata posthabita, eamdem recepit Ecclesia Gallicana, unde & Gallicani psalterii nomen illi inditum est. Audiendus est hac de re Vualfridus in libro de rebus Ecclesiasticis cap. 25. sub finem : [Psalmi autem cùm secundùm Septuaginta Interpretes Romani adhuc habeant, Galli & Germanorum aliqui secundùm emendationem quam Hieronymus Pater de septuaginta editione composuit Psalterium cantant : quam Gregorius Turonensis Episcopus à partibus Romanis mutuatam in Galliarum dicitur Ecclesias transtulisse.] Eadem est Bernonis Abbatis Augiensis sententia, tametsi de tempore quo hæc versio à Gallis sit recepta, à Vualfrido discrepet. Sic enim in ms. ad Meginfridum & Bernonem epistola agens de Sancto Hieronymo. [Inter cetera ex emendata septuaginta interpretum translatione Psalterium ex Græco in latinum vertit, illudque cantandum omnibus Galliæ ac quibusdam Germaniæ Ecclesiis tradidit. Et ob hoc Gallicanum Psalterium appellavit, Romanis adhuc ex corrupta vulgata editione Psalterium canentibus : Ex qua Romani cantum composuerunt, nobisque usum cantandi contradiderunt. Unde accidit quòd verba, quæ in diurnis vel nocturnis officiis canendi more modulantur, intermisceantur, & confusè nostris psalmis inserantur. Ut à minùs peritis haud facilè possit discerni, quid nostræ vel Romanæ conveniat editioni. Quod pius Pater ac peritus magister intuens, tres editiones in uno volumine composuit ; & Gallicanum psalterium, quod nos canimus ordinavit in una columna, in altera Romanum, in tertia Hebræum.] Hujusmodi psalterium triplex ex ms. Codice Carnutensi monasterii Sancti Petri ediderunt fratres nostri in tomo 1. seu Bibliotheca divina Sancti Hieronymi. In hoc ergo dissentit à Vualfrido Berno Augiensis, quòd ille à Gregorio Turonensi, iste ab ipso Hieronymo versionem illam in Galliis invectam fuisse scribat. Verùm post utrumque admissam contendit Mabillonius in disquisitione de cursu Gallicano n. 21. trahitque ad suæ sententiæ confirmationem argumenta ex ipso Gregorio, qui cum pluribus in locis maximè lib. 5. c. 14. & lib. 6. cap. 5. Psalmorum versiculos referat, versione à Gallicana diversa utitur. Eadem argumentandi ratione nonnulli olim scripserunt Sanctum Benedictum usum fuisse Psalterio Gallicano, uti docet Petrus Bohœrius in secundo super Regulam Sancti Benedicti Commentario, propterea quòd versiculos psalmorum adducat in Regula Gallicano psalterio omninò conformes. Porrò ex supracitata Bernonis epistola colliges Romanos ejus tempore, hoc est medio sæculo undecimo, suæ adhuc versioni adhæsisse. Atqui hoc psalterium Romanum usui fuit in Urbis Ecclesiis.

ad usque Pii V. Pontificatum, cujus jussu vulgata seu Gallicana editio ubique recepta est, præterquam in una Romæ Vaticana Ecclesia, & extra Urbem in Mediolanensi, quæ utraque antiquum suum psalterium retinet, uti etiam Ecclesia sancti Marci apud Venetias.

Psalmos decantandi modus quadruplex.

IV. Sed jam nobis inquirendum incumbit, qua ratione, quove ritu psalmi olim in Ecclesia decantarentur. Quadruplicem psalmi decantandi modum extitisse docet nos eruditus vir Josephus Thomasius in Præfatione ad vetus Antiphonarium Romanum, directum, antiphonum, responsorium, & tractum.

Directus.

V. Directus cantus erat, cùm totus communiter chorus, & non alternis canebat, sed veluti uno ore unoque concentu. Ita Mediolanensis Ecclesia in matutinis laudibus psalmum unum post capitulum decantat, quem *directum* vocat, qui ut in Breviario Ambrosiano habetur [ab utroque choro stante dicitur communiter & non alternatim.] & de hujusmodi cantu fortè intelligendus est Sanctus Benedictus Regulæ capite 12. [In matutinis Dominico die in primis dicatur sexagesimus sextus psalmus sine antiphona in directum.] Et capite 17. ubi de Completorii psalmis [Qui psalmi, inquit, directanei, sine antiphona dicendi sunt.]

Antiphonus.

VI. Antiphonus cantus is erat, quo alternis choris canebatur, de cujus origine & progressu cùm plura dixerimus in libro 1. de antiquis Monachorum ritibus cap. 2. num. 44. & sequentibus, hîc dicere supersedemus.

Responsorius.

VII. Responsorius, cùm cantore seu lectore singulos sigillatim psalmi versiculos canente, chorus eosdem versiculos respondebat seu repetebat. [Responsoria enim, ut ait Sanctus Isidorus lib. 1. de divinis Officiis cap. 8. vocata sunt hoc nomine, quod uno cantante, chorus consonando respondet.] Qui ritus ab ipso Evangelii exordio in Christianis conventibus videtur fuisse statim admissus, utpote promptus ac facilis, quo posset etiam imperita plebs psalmos concinnere, quos neque memoria, neque scripto tenebat. Id sanè clarum est ex Eusebii libro 2. historiæ Ecclesiasticæ cap. 17. interpretante Rufino, ubi referens ea quæ de Essenis tradit Philo Judæus, sic tandem concludit: [Quæ omnia supradictus vir eodem ordine, eademque consequentia, qua apud nos geruntur, expressit; & ut unus ex omnibus consurgens in medio psalmum honestis modulis concinnat, utque præcinenti ei unum versiculum omnis multitudo respondeat.] De hujusmodi cantu intelligendus est Sanctus Ambrosius ad Marcellinam sororem suam scribens hoc modo: [Matutinis horis lectum est, ut meministis, fratres, quod summi animi dolore respondimus, Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam.] Sanctus Augustinus in præfatione ad psalmum 46. Itaque in hoc psalmo quem cantatum audivimus, cui cantando respondimus &c. Et in psalmum 99. [Brevis est psalmus & valdè utilis, quem modo nobis cantatum audivimus & cantando respondimus.] Sanctus Joannes Chrysostomus homilia 36. in 1. Cor. sub finem, [Et is qui psallit,

solus psallit, etiamsi omnes respondendo resonent, tanquam uno ore vox fertur.] Denique Sozomenus lib. 5. historiæ cap. 19. [Præcinnebant autem ceteris ii qui psalmos apprimè callebant: multitudo deinde respondebat cum concentu.] Hinc frequens apud auctores mentio psalmi responsorii, ut apud Gregorium Turonensem libro de Vitis Patrum capite octavo. [Quodam manè cùm surrexisset ad matutinas Sanctus Nicetius, expectatis duabus antiphonis, egressus est in sacrarium, ubi dum resideret, diaconus responsorium psalmum canere cœpit.] Quidam huc trahunt locum istum ex Sancti Basilii epistola 63. ad clericos Neocesarienses: [Et modo quidem in duos choros divisi alternatim psallunt. Deinde verò uni committentes ordiri psalmum, reliqui succinunt.] Sed commodius videtur intelligendus de cantu antiphono seu reciproco, nisi fortè quis illum interpretetur de utroque, ut primum periodi membrum de cantu reciproco capiatur, posterius de responsorio.

Præcentor psalmi responsorii quis.

VIII. De præcentore psalmi responsorii audiendus est Josephus Thomasius in præfatione ad Romanum antiphonarium: [Præcentor psalmi responsorii, inquit, in Ecclesia usitatiùs ex ordine erat lectorum. Passim occurrunt testimonia, nisi quis malit lectorem in iis tantummodo appellari, qui ex codice legeret, non qui ex ordine lectorum esset. Attamen cùm antiquior disciplina diligentiùs singula singulis clericorum ordinibus describeret officia, nominumque item discrimina tenaciùs retineret; simpliciter accipiendum putaverim pro clerico in gradu lectoratus, quem Patres simpliciter nuncupant lectorem. Subibant aliquando & diaconi hoc præcentoris munus..... Sed fortasse id agebant diaconi cum alii inferiores aberant clerici. Rectius namque id muneris lectoribus vel cantoribus sive psalmistis aut subdiaconis demandatur, cùm ipsorum sit officium peculiare in Ecclesia psallere vel cantare. Consule Sancti Gregorii magni canonem *in sancta Romana*. dist. 91.] Optima sanè observatio. Crediderim tamen cantores à lectoribus fuisse distinctos, utpote quorum ordo distinctus, muniaque distincta, per plura sæcula in Ecclesia extiterint. Nam cantorum ordo diversus erat ab ordine lectorum, poteratque à solo presbytero ex more conferri, cùm soli lectores ordinaria, ut loquuntur, potestate, ordinarent Episcopi, ut constat ex Concilio Carthaginensi IV. Cantoris etiam sive psalmistæ proprium munus erat psalmos cantare, lectorum verò alios scripturæ sacræ libros in publicis conventibus legere. Vide quæ diximus de utrisque in lib. 1. de antiquis Ecclesiæ ritibus c. 8. art. 8. Sed Psalmistas seu Cantores lectorum nomine plerumque donari apud auctores non ambigo, propterea quòd cùm cantus melodicus tribus primis Ecclesiæ sæculis ignotus fuerit, ut tradit Nicephorus lib. 9. historiæ Ecclesiasticæ cap. 16. cùm suo in divinis officio fungerentur, legentes potius quàm cantantes referrer, id quod confirmari potest ex Sancto Augustino lib. 10. Confessionum cap. 33. ubi de Sancto Athanasio, [Quod de Alexandrino, inquit, Episcopo Athanasio sæpe mihi

dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuncianti vicinior esset quàm canenti.] Alioquin præscriptum est Concilii Laodiceni Can. 15. [non oportere præter canonicos cantores qui suggestum ascendunt, & ex membrana legunt, aliquos alios canere in Ecclesia.] Tametsi lectores defectu cantorum ad illud munus obeundum imò superioris gradus ministros adscitos fuisse non negaverim.

CAPUT III. *De precibus in divinis officiis, &c.*

IX. Ut ut sit, cantor seu psalmista in medio chori, vel in ambone consistens psalmum aliquem cantaturus ante omnia ipsius titulum præcinebat, cujus scilicet auctoris esset, ad eum ferè modum, quo diaconus evangelium lecturus evangelistæ nomen lectioni præmittit. Hujus ritus testis est Cassiodorus in capite 2. præfationis in psalmos. [Usus, inquit Ecclesiæ catholicæ Spiritus sancti inspiratione generaliter & immobiliter tenet, ut quicumque eorum (psalmorum scilicet) cantandus fuerit, qui diverso nomine prænotantur, lector aliud prædicare non audeat, nisi *psalmos David*. Quod si essent proprii, id est Idithum, aut filiorum Core, aut Asaph, aut Moysi, eorum nomina utique prædicarentur; sicut in evangeliis fit, quando aut Marci, aut Lucæ, aut Matthæi, aut Joannis vocabulo pronunciantur.] Ad exteriorem cantoris habitum quod spectat, habemus Concilii Laodiceni Canonem 23. [Quod non oportet lectores vel cantores ferre orarium, & sic legere vel canere.] Concilio verò Bracarensi II. anno 563. celebrato canone II. [Placuit ut Lectores in Ecclesia in habitu sæculari ornati non psallant, neque granos gentili ritu demittant.]

X. Cantus quartus Tractus dictus, is erat cùm unus solus canebat, nullo succinente vel respondente, sed audientibus omnibus; propriusque monachorum fuisse videtur. Atque de hujusmodi cantu intelligendus est Sanctus Hieronymus epistola 4. ad Rusticum Monachum : [Necdum expleto somno, surgere compellaris : Dicas psalmum in ordine tuo, in quo non dulcedo vocis, sed mentis affectus quæritur.] Et Regula SS. Serapionis Macharii, Paphnutii & alterius Macharii : [Adstantibus ad orationem, nullus præsumat sine præcepto qui præest Patris, psalmi laudem emittere.] Hinc & Sanctus Aurelianus in Regula ad monachos constituit, [ut in ordine psallendi vicibus sibi succedant monachi.] At de hoc cantandi genere nullus Cassiano dilucidiùs scripsit. Is in libro 2. de nocturnis orationibus capite 11. monachorum psallendi rationem enarrans, [prædictum, inquit, duodenarium numerum ita dividunt ; Si duo fuerint fratres, senos psallant ; si tres, quaternos, si quatuor, ternos : quo numero nunquam minùs in congregatione decantant : ac proindè quantalibet multitudo convenerit, numquam ampliùs psallant in Synaxi quàm quatuor fratres.] Et cap. 12. [Hunc sanè canonicum quem prædiximus duodenarium psalmorum numerum tali corporis quiete relevant, ut suas easdem congregationum solemnitates ex more celebrantes, absque eo qui dicturus in medium psalmos surrexerit, cuncti sedilibus humillimis insidentes, ad vocem psallentis omni cordis intentione dependeant.] Et hæc de cantandi modo.

Cantus tractus.

CAPUT III. *De precibus in divinis officiis.*

XI. De cantu verò qui ab antiquis usurpatus fuerit, simplexne ac melodicus, meritò hîc disquirere possemus, nisi argumentum istud longè accuratiùs pertractasset olim claræ memoriæ Cardinalis Bona in tractatu de divina Psalmodia cap. 17. Utrumque olim uti hodie etiam usitatum fuisse mihi non dubium est. Uterque suas utilitates habuit habetque etiam num. Melodicus excitandis piis affectibus aptior, simplex humilitatem magis redolet: unde non possum, non laudare istud Carthusianorum decretum antiquorum Statutorum part. 1. cap. 39. [Quia boni monachi officium est plangere potius quàm cantare; sic cantemus voce, ut planctus non cantus delectatio sit in corde: quod gratia præveniente poterit fieri, si ea quæ cantando delectationem afferunt amputentur, ut est fractio, & inundatio vocis, & geminatio puncti & similia, quæ potiùs ad curiositatem attinent, quàm ad simplicem cantum.] Scribit etiam Leo Marsicanus in Chronici Casinensis lib. 2. cap. 97. Ambrosianum cantum in ista Casinensi Ecclesia cantari penitus interdictum fuisse. Sed quicumque tandem adhibeatur, optarem sanè ut ab omnibus ea cantando servaretur regula, quam sequendam proponit S. Nicetius in libro de Psalmodiæ bono cap. 3. Spicilegii tom. 3. [Sonus etiam vel melodia consentiens sanctæ religioni psallatur, non quæ tragicas difficultates exclamet, sed quæ in vobis veram christianitatem demonstret; non quæ aliquid theatrale redoleat, sed compunctionem peccatorum faciat. Sed & vox omnium vestrûm non dissona debet esse, sed consona. Non unus insipienter protrahat & alter contrahat; aut unus humiliet, alter vocem extollat; sed innitatur humiliter unusquisque vocem suam intra sonum chori concinnentis includere, non extrinsecus extollentes aut protrahentes quasi ad stultam ostentationem indecenter efferre, neque hominibus placere velle. Totum enim tanquam in conspectu Dei, non hominibus placendi studio celebrare debemus.] Deinde postquam proposuit trium puerorum exemplum, qui in fornace ignis *uno ore* Deo benedicebant, addit: [Et nos utique omnes quasi ex uno ore eumdem psalmorum sonum, eamdemque vocis modulationem æqualiter proferamus. Qui autem æquare se non potest cæteris, melius est ei tacere, aut lenta voce psallere, quàm clamosa voce omnibus perstrepere. Sic enim & ministerii implebit officium, & humiliter psallenti fraternitati non facit offendiculum. Si ergo & nostra omnium vox fuerit inoffensa, vel consona labiorum cymbalis bene sonantibus, & nos delectabit, & audientes ædificabit, & Deo nostro suavis erit tota laudatio.]

Cantus simplex aut melodicus.

In cantu quæ observanda.

XII. Qualis autem fuerit psallentium situs corporis exterior paucis perstringere oportet, quandoquidem nonnulla jam ea de re diximus tum in Commentario nostro super regulam S. Patris Benedicti cap. 9. tum in lib. 1. de antiquis monachorum ritibus cap. 2. istudque argumentum à non paucis scriptoribus jam agitatum est, quos inter merito consuli potest Antonius Caracciolus in Synopsi veterum religiosorum rituum, seu in notis ad constitutiones Clericorum regularium secundæ

Psallentium quis corporis situs.

editionis cap. 1. n. 10. ubi quàm plurimis veterum ſcriptorum teſtimoniis probat Clericos inter pſallendum ſtare debere. Verùm non ſolos olim Clericos, ſed ipſos etiam laïcos in Eccleſia pſalmodiæ tempore ſtetiſſe certiſſimum eſt, neque enim minùs illos tangit illud Chriſti Marci II. *Cum ſtabitis ad orandum, dimittite ſi quid habetis adverſus aliquem.* Et certè ut optimè arguit Tertullianus in libro de oratione cap. 12. [Si quidem irreverens eſt aſſidere ſub conſpectu contraque conſpectum ejus quem cùm maximè reveraris ac venereris: quantò magis ſub conſpectu Dei vivi, angelo adhuc orationis adſtante, factum iſtud irreligioſiſſimum eſt? niſi exprobramus Deo quòd nos oratio fatigaverit.] Eadem eſt mens Optati Milevitani libro 4. in quem Balduini notas eruditas non ſine fructu leges. Illius auctoritate perſuaſus clariſſimus vir Henricus Valeſius in notis ad Euſebii librum 10. hiſt. cap. 5. ita infert: [Laïci ſedendi in Eccleſia poteſtatem non habebant, ut docet Optatus libro 4.] &c. Et certè S. Athanaſius ſeu quivis autor antiquus libri de Virginitate ſacras inſtituens puellas, non Clericos, [Media, inquit, nocte ſurgito, & pſalmos dicito, quantum potes *ſtans.*] S. Cæſarius Arelatenſis Epiſcopus Sermone 42. in appendice Operum S. Auguſtini plebem alloquens: [In Eccleſia *ſtantes* aut orate aut pſallite.] Verùm omnem dubitandi ambagem tollunt ea quæ idem enarrat in ſermone 300. [Ante aliquot dies propter eos qui aut pedes dolent aut aliqua corporis inæqualitate laborant, paterna pietate ſollicitus conſilium dedi, & quodammodo ſupplicavi, ut quando aut paſſiones prolixæ, aut certæ aliquæ lectiones longiores leguntur, qui ſtare non poſſunt, humiliter & cum ſilentio ſedentes attentis auribus audiant quæ leguntur. Nunc verò aliquæ de filiabus noſtris putant quòd hoc aut omnes, aut certè plures, quæ ſanæ ſunt corpore frequenter debent facere. Nam ubi verbum Dei cœperit recitari, quaſi in lectulis ſuis ita jacere volunt.] Ex hoc Cæſarii loco tria colligere licet. 1. Ante ejus tempora ipſos etiam laïcos non ſolùm tempore pſalmodiæ, ſed tum maximè cùm lectiones legerentur ſtetiſſe in Eccleſia. 2. Ipſum infirmioribus dumtaxat paterna pietate indulſiſſe cùm prolixiores erant lectiones ut ſederent, id quod pro brevioribus lectionibus conceſſiſſe proindè non putamus. 3. Cæſarium ægrè tuliſſe ſanas corpore hac indulgentia uſas fuiſſe quid igitur ſi pſallendo ſediſſent, dixiſſet? Non igitur mirum ſi S. Auguſtinus ſe ad opus divinum ſtetiſſe perhibeat ſermone 3. in pſalm. 36. num. 2. [Certène verum eſt quod cantavi? Certè ne verum eſt quod in Eccleſia *ſtans* tam devotè voce perſonui, *Nunquam vidi juſtum derelictum.*] Non mirùm ſi S. Martinum in Eccleſia, [Nemo umquam ſedere conſpexit.] ut legitur in ejus vitæ libro 2. id quod etiam de S. Epiphanio Ticinenſi Epiſcopo Ennodius tradit: [Is junctis pedibus uſque ad conſummationem myſtici operis ſtare ſe debere conſtituit: ita ut humore veſtigiorum locum ſuum depingeret, & longè aſpicientibus indicaret.] Non mirùm ſi Petrus Damiani adverſus ſedentes tempore divini officii clericos & laicos zelum ſimul & ſtilum

CAPUT III. *De precibus & divinis officiis &c.*

CAPUT III. *De precibus in divinis officiis &c.*

tantopere exacuerit, ut integrum in hujuſmodi abuſum ſcripſerit Opuſculum 39. quod V. Biſuntino Archiepiſcopo, cujus in Eccleſia illum deprehenderat, nuncupavit; ubi poſtquam ordinem & diſciplinam ejuſdem Eccleſiæ commendavit, ipſumque adeò Archiepiſcopum quòd vita adhuc ſuperſtite proprium ſibi parari curaſſet ſepulchrum; ſic tandem de præſenti negotio illum alloquitur. [Unum præterea corporis ac deſidiæ ſignum in Eccleſia tua vidi, quod & tunc, prout expeditionis dictabat hora, corripui, & nunc apicibus tradere non ſuperfluum duco. Plerique ſiquidem ibi Clericorum reſident, dum vel canonica horarum celebrantur officia, vel etiam ipſa Miſſarum offeruntur terribilia Sacramenta. Cujus torporis ignaviam per Galliarum partes nonnullis ineſſe etiam monachis deprehendi: quod profectò pravæ conſuetudinis vitium & correctione dignum, & de ſtadio militantis Eccleſiæ in his, qui incolumes ſunt, conſtat penitùs eradendum.] Deindè poſtquam variis ſcripturæ teſtimoniis & nervoſis rationibus comprobavit Clericos divinis laudibus celebrandis occupatos ſtare debere: Sic adverſus laicos ipſos etiam inſurgit: [Nunc autem ſufficit mihi ſanctitati veſtræ ſuggerere, ut hoc ignobilis negligentiæ vitium in ſua priùs Eccleſia corrigat, deindè per ceterarum pſalmites tamquam falcem ſalutiferæ correptionis extendat. Diſtrictè quippè prohibendum eſt, non modo clericis, ſed & laïcis utriuſque ſexus, ut niſi, ſicut mos eſt, inter nocturni lectiones officii, alias dum divinis hymnis inſiſtitur, nemo ſedeat, niſi corporis eum valetudo compellat. Pleroſque nempe vidimus non modo ſacri, ſed & ſæcularis ordinis viros, qui ſic inter quælibet Eccleſiaſticæ Synaxis officia ſtatus ſui viribus ſunt contenti, ut nec podio, nec adjacenti prorſus ulli materiæ dignentur inniti. Qui nimirùm quò laborioſiùs in conſpectu ſupernæ majeſtatis ſe conſpicientis aſſiſtunt, & ſuaviorem dulcedinem intimæ quietis acquirunt; quantóque difficiliùs ſui corporis gravedinem tolerant, tantò copioſius eos ad Deum meritum levat.] Ac tandem poſt multa ſic concludit: [Tu autem, dilectiſſime, qui in occiduis partibus inter ſacerdotes inſignis es, ac celebris famæ, ubique in quantum potes, & hoc ignominioſæ ſeſſionis opprobrium deſtrues & cetera, quæ villicatui ſacerdotalis officii competunt, non ſigniter implere contende.]Ex tota hac prolixa Petri Damiani oratione, ætatis illius diſciplinam de ſitu corporis canentium in Eccleſia colligere licet. Et primò quidem in Italia Clericos omnes & laïcos in divinis officiis ſtetiſſe, alioquin ſedendi conſuetudinem tamquam Gallis propriam non redarguiſſet. Secundò eamdem diſciplinam etiam in Galliarum pleriſque Eccleſiis viguiſſe, alias enim id annotaſſe non prætermiſiſſet piiſſimus Cardinalis. Tertiò nonnullis etiam monachis pravam ſedendi conſuetudinem irrepſiſſe, quam ille in omnibus emendari deſideravit.

XIII. [Non negamus tamen Clericos aliquando formulis accubuiſſe, maximè cùm id conſtet ex Gregorii Turonenſis libro 8. hiſtoriæ Francorum cap. 31. ubi de Prætentato Rotomagenſi Epiſcopo, [Adveniente, inquit,

inquit, Dominica resurrectionis die, cùm sacerdos ad implenda Ecclesiastica officia ad Ecclesiam maturiùs properasset, antiphonas juxta consuetudinem incipere per ordinem cœpit. Cùmque inter psallendum formulæ decumberet.] &c. Aliquandò cambucis seu baculis recurvis innitebantur, ut discimus ex ms. vita S. Victurii Cenomanensis Episcopi. cui [S. Martinus dedit baculum seu sustentaculum super quod solent sacerdotes fusis orationibus sustentari.] Sed hujusmodi baculos canonicis concedere noluit Chrodegangus Mettensis in regula quam pro ipsis conscripsit cap. 26. [Nec cum baculis, inquit, aut cambucis, aut fustibus in choro, exceptis debilibus, sed religiosè illis standum & psallendum est.] Sed & monachi Fuldenses in libello suppl.ci ad Carolum magnum de Ratgarii Abbatis duritia conqueruntur, quod infirmis, [nec baculum pro sustentatione ferre liceat, nec ad inclinatorium quod nos formulam dicimus, morando inhærere.]

XIV. Magnam cum psalmis affinitatem habent divina cantica ex sacris scripturis deprompta, quibus perindè ac psalmis ab initio in divinis celebrandis officiis usa est Ecclesia. Et sanè S. Benedictus in regulæ capite 13. singulis diebus ad matutinas laudes unum ex Prophetis canticum psalli imperavit *sicut psallit Ecclesia Romana* septem hactenus cantica ex veteri Testamento retinet Ecclesia, tria ex novo; scilicet Zachariæ, quod in laudibus; Mariæ, quod in vesperis, & Simeonis, quod in completorio cantat. Sed S. Aurelianus Arelatensis Episcopus canticum Mariæ decantari in laudibus jussit in ordine psalmodiæ, quem suæ regulæ subjunxit.

CAPUT IV.

De Hymnis & Antiphonis.

I. Psalmis & canticis proximè accensendi sunt hymni, de quibus maximè placet Concilii Toletani IV. canon 13. [De hymnis etiam canendis & Salvatoris & Apostolorum habemus exemplum: nam & ipse Dominus hymnum dixisse perhibetur, Mattheo Evangelista testante: *Et hymno dicto exierunt in montem oliveti.* Et Paulus Apostolus ad Ephesios scripsit, dicens: *Implemini spiritu, loquentes vos in psalmis & hymnis, & canticis spiritualibus.* Et quia nonnulli hymni humano studio in laudem Dei atque Apostolorum & Martyrum triumphos compositi esse noscuntur, sicut hi quos beatissimi Doctores Hilarius atque Ambrosius ediderunt, quos tamen quidam specialiter reprobant, pro eo quòd de scripturis Sanctorum canonum vel Apostolica traditione non existunt; respuant ergo & illum hymnum ab hominibus compositum, quem quotidiè publico privatoque officio in fine omnium psalmorum dicimus: *Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen.* Nam & ille hymnus, quem nato in carne

CAPUT IV. *De hymnis &c.*

De hymnis Concilii Toletani decretum.

D

CAPUT IV. De hymnis. &c.

Christo angeli cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis*; reliqua quæ ibi sequuntur, Ecclesiastici doctores composuerunt. Ergo nec idem in Ecclesiis canendus est, quia in scripturarum sanctarum libris non invenitur. Componuntur ergo hymni, sicut componuntur & missæ sive preces, vel orationes, sive commendationes, seu manus impositiones: ex quibus si nulla dicantur, in Ecclesia vacant omnia officia Ecclesiastica. Admonet hæc fieri, atque hortatur Timotheum Apostolus dicens: *Obsecro igitur primùm omnium fieri obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & pro omnibus qui in sublimitate sunt.* Sicut igitur orationes, ita & hymnos in laudem Dei compositos, nullus vestrûm ulterius improbet, sed pari modo Gallia. Hispaniaque celebret: excommunicatione plectendi, qui hymnos rejicere fuerint ausi.] Prolixo hocce canone totaque hac argumentandi ratione Patres Concilii Bracarensis II. redargui videntur, qui hunc canonem XII. anno 563. ediderunt. [Item placuit, ut extra psalmos, vel canonicarum scripturarum novi & veteris testamenti, nihil poëticè compositum in Ecclesia psallatur, sicut & sancti præcipiunt canones.] Verùm hunc canonem magnopere laudat Agobardus Lugdunensis Episcopus in tractatu de divina Psalmodia: [Sed & reverenda Concilia Patrum, inquit, decernunt nequaquam plebeios psalmos in Ecclesia decantandos, & nihil poëticè compositum in divinis laudibus usurpandum.] Sed & Ecclesia Lugdunensis nullos hactenus ad opus Dei decantat hymnos, præterquàm ad completorium. Idem usus viget in Viennensi, quæ nullos pariter canit hymnos nisi ad completorium, varios pro variis festis. In Leodiensi verò S. Martini Ecclesia proprii singulis diebus festis ad horas canonicas recitantur, præterquam ad nocturnas vigilias in quibus hymnus non dicitur. Ante Concilium Toletanum Turonense II. anno 567. hunc canonem XXIII. jam ediderat: [Licet hymnos Ambrosianos habeamus in canone; tamen quia reliquorum sunt aliqui qui digni sunt forma cantari, volumus libenter amplecti eos præterea, quorum auctorum nomina fuerint in limine prænotata: quoniam quæ fide constiterint, dicendi ratione non obstant.] Ante utrumque etiam Concilium in Agathensi anni 506. canone 30. statutum fuerat, ut [hymni matutini vel vespertini diebus omnibus decantentur] Tempore S. Ambrosii [primum antiphonæ, hymni ac vigiliæ in Ecclesia Mediolanensi celebrari cœperunt] testante Paulino in ejus vita num. 13. non solùm in Mediolanensi, sed in cuncta latina Ecclesia, si S. Prospero Aquitanico fides sit, in cujus Chronico sub Theodosio leguntur [hymni Ambrosii compositi, qui numquam ante in Ecclesiis latinis modulis canebantur.] Verùm longè ante hæc tempora frequentari cœperunt à christianis hymni in oriente, ut constat tum ex Eusebii historia Ecclesiastica lib. 5. cap. 28. & lib. 7. cap. 24. tum ex Nicephoro lib. 9. hist. c. 16.

Quid sit antiphona &

II. Præter psalmos, cantica, atque hymnos inter Ecclesiasticas preces connumerari meritò debent antiphonæ, quarum usum in Mediolanensi

Ecclesia invexisse S. Ambrosium mox citatus Paulinus referebat ; cùm jam aliquot ante annis in oriente auctores habuissent Flavium & Theodorum monachos. Antiphona autem propriè est vox reciproca : quo nomine intelligimus breves illas sententias, quas modulando psalmis aut canticis præponimus ac subjicimus. His olim semper adjiciebantur aliqui versiculi, qui usus viget etiam num ad Missam in antiphonis quæ dicuntur ad introitum, quibus semper unum aut alterum versum subjicimus, vixque differebant à responsoriis nisi forsan in cantandi ritu, hinc Rabanus in libro 1. de institutione Clericorum cap. 33. [Inter responsoria, inquit, & antiphonas hoc differt, quòd in responsoriis unus dicit versum, in antiphonis alternant versibus chori.] Et eruditus vir Josephus Thomasius in præfatione ad Romanum Antiphonarium : [Antiphona itaque est versus aliquis sive sententia intercalaris, quæ nunc una cum psalmi canticive versibus, sive aliquot, sive omninò omnibus decantatur intercalari concentu, eodem prorsùs ordine quo Ecclesiastica responsoria cantantur. Cùm ea ratione à responsorio antiphona differat, quòd in responsoriis chorus uni cantori respondeat, in antiphonis verò unus chorus alteri choro succinat, & in responsorio quidem unus cantor versus intercinat, intercalante semper choro responsorium; in antiphonis verò chorus alter concinat versum, altero choro antiphonam reciprocante.]

quomodo differat à responsorio.

CAPUT IV. *De hymnis &c.*

III. Circa antiphonarum usum tria præsertim inter alia observat idem Thomasius 1. olim integras ante psalmos aut cantica semper decantatas fuisse. 2. Aliquando bis ante psalmos aut suos versus repetitas fuisse. 3. Nonnunquam ad omnes psalmorum versiculos.

IV. Circa primum ita mentem suam explicat : [Exploratum sanè apud omnes est antiquitus antiphonas integras fuisse decantatas ante psalmos vel cantica, tum festis diebus vel quotidianis, & in officiis majoribus vigiliarum, matutini & vesperæ, & in minoribus horæ primæ, tertiæ, sextæ, nonæ & completorii : in quibus tamen horis minoribus soli tantùm monachi olim admittebant antiphonas. Id astruere videtur Amalarius libro 4. cap. 7. inquiens : Antiphona dicitur vox reciproca. Antiphona inchoatur ab uno unius chori ; & ad ejus symphoniam psalmus cantatur per duos choros. Ipsa enim, id est antiphona conjunguntur simul duo chori. Quibus in verbis satis indicatur integram concinendam est antiphonam ante psalmum. Symphonia enim est plurium concentus] &c.

Antiphonæ olim integræ ante psalmos recitabantur.

V. De secundo ita prosequitur vir eruditus : [Porrò antiphonam ad initium psalmi vel cantici, sive ante suos versus, si cum psalmo vel cantico dicebatur, non semel tantùm, verùm & bis olim consuevisse cantari mihi planè persuadeo : aut certè in ea decantanda ante psalmum vel versus ab uno choro priorem mediam antiphonæ partem cani postremamque ejusdem antiphonæ partem ab altero choro perfici consuevisse arbitror omninò.] Id quod probat non multis auctoritatibus quibus antiphonæ responderi jubentur. Nam [responderi antiphonam

Etiam bis.

——— est illam partim ab aliquibus cani, partimque ab aliis.]

CAPUT IV. *De hymnis &c.* Ad singulos psalmorum versiculos.

VI. Denique de tertio [cæterùm, inquit, cùm olim antiphona cum psalmo dicebatur vel cantico, ad singulos versiculos eamdem fuisse repetitam nullus planè negabit, Amalario clarissimis id verbis attestante: libro de ordine Antiphonarii cap. 3. ubi loquitur de nocturnis feriarum: Ex senis antiphonis quas vicissim chori per singulos versus repetunt.] &c. Hujus rei praxis vigebat apud Turonenses S. Martini canonicos, qui teste Joanne monacho in vita S. Odonis lib. 1. n. 10. in festivitate ipsius S. Martini nocturnum [volentes officium ad lucem usque protendere, unamquamque antiphonam per singulos psalmorum versus repetendo canebant.] Aliud ejusdem consuetudinis exemplum suppeditat nobis Theodoretus libro tertio historiæ Ecclesiasticæ cap. 10. ubi memorantur christiani in Juliani impietatis detestationem [Davidicos hymnos canentes, & singulis versibus hanc clausulam addentes: *Confundantur omnes qui adorant sculptilia.*] An verò huc referri possit quòd Guillelmus Episcopus in historia Episcoporum Antissiodonensium cap. 59. ad psalmos antiphonas addidisse dicitur? Restat etiam nunc antiqui moris aliquod vestigium in nocturnis vigiliis, in quibus psalmus nonagesimus quartus, *venite exultemus Domino*, cum antiphona ex toto aut ex parte ad singulos versiculos repetenda canitur. Qui antiquos nostros ritus monasticos percurrerit, is facile deprehendet non rarò in præcipuarum festivitatum matutinis laudibus & vesperis antiphonas ter repetitas fuisse, in fine cantici *Benedictus*, in laudibus, & cantici *Magnificat* in vesperis; semel ante *gloria Patri*, secundò ante *sicut erat*, tertio integro versiculo absoluto. Qui ritus in Turonensi olim Ecclesia ex vulgari usu obtinuit: Idque vocabant antiphonas *triumphare* id est ter fari. Observat præfatus Thomasius in ms. Antiphonario Missæ ad usum cantorum Sæculo XI. misso servatoque in Bibliotheca angelica apud S. Augustinum in Urbe Sabbato Sancto ad singulos versus cantici *Magnificat* singulas interseri antiphonas hoc modo:

Antiphona.	Vespere autem Sabbati &c.	*Psal.* Magnificat &c.
Antiphona.	Et ecce terræ motus &c.	*Psal.* Et exultavit Spiritus &c.
Antiphona.	Angelus autem Dñi &c.	℣. Quia respexit humilitatẽ &c.
Antiphona.	Erat enim aspectus ejus &c.	℣. Quia fecit mihi magna &c.
Antiphona.	Præ timore autem &c.	℣. Et misericordia ejus &c.
Antiphona.	Respondens autem Angelus &c.	℣. Fecit potentiam &c.
Antiphona.	Venite & videte &c.	℣. Deposuit potentes &c.
Antiphona.	Cito euntes &c.	℣. Esurientes implevit &c.
Antiphona.	In Galilæa &c.	℣. Suscepit Israël &c.
Antiphona.	Nolite expavescere &c.	℣. Sicut locutus est &c.
Antiphona.	Et valdè mane &c.	℣. Gloria Patri. &c.
Antiphona.	Et dicebant &c.	℣. Sicut erat &c.

VII. Aliquando etiam plures uno tenore dicebantur antiphonæ priusquam psalmi inciperentur, ut constat ex Cassiani lib. 3. cap. 8. [Cùm stantes antiphonas tres concinuerunt, insidentes tres psalmos uno modulante respondent.] Aliquando etiam plures decantatis psalmis subjiciebantur, ita S. Aurelianus in ordine Psalmodiæ [Perdictis psalmis, Kyrie eleison, & antiphonas sex, lectiones tres] &c.

Antiphonæ plures psalmis præmissæ & subjectæ.

VIII. De inceptione antiphonarum audiendus est iterum Thomasius: [Itaque advertimus antiphonarum inchoationem, sive ut antiqui loquebantur impositionem ad Clericos cantores semper pertinere, illos scilicet qui majores sunt in schola cantorum, qui septem olim erant in Ecclesia Romana non presbyteri, non diaconi; sed tantùm subdiaconi, qui justum puerorum paraphonistarum numerum sibi ad cantus adjumentum adsciscebant. Ii cantores ordine suo inchoabant antiphonam, ut primam primicerius, secundam secundicerius, & sic reliqui reliquas imponerent, ad nutum tamen archidiaconi, exceptis aliquibus antiphonis ad Evangelium in paschate, quarum impositio diaconis tribuebatur. Ceterùm nusquam invenitur in antiquioribus ritibus, ut Pontifex vel presbyter in divinis officiis antiphonam incipiat: Id enim vel maximè solemnioribus diebus præstitissent, cùm iisdem tamen diebus in priscis codicibus id constanter occurrat, ut cantor vel primicerius antiphonam incipiat: generatim namque Ecclesiasticæ officium cantilenæ ad subdiaconos inferiorumque graduum Clericos olim pertinebat, ut S. Gregorius decrevit, refertur que capite in sancta Romana dist. 92. Loquimur de Ecclesia Romana, quid apud alias in usu fuerit non magnoperè solliciti.]

Antiphonarum impositio.

IX. Cæterum hodiè, exceptis iis quæ ad Missarum introitum dicuntur, omnes antiphonæ, sine subjectis versiculis decantantur. Vidi tamen in Turonensi S Martini Basilica ad commemorationes quasdam antiphonas cum versu *gloria Patri* &c. concini, id quod alias frequenter occurrebat.

CAPUT V.

De lectionibus & responsoriis.

I. AD levandum tædium & laborem qui ex psalmorum decantatione procreari posset, non sine salubri institutione provisum est, ut in divinis persolvendis laudibus ex Prophetis & Apostolorum epistolis recitarentur, quas ab ipso Christianæ religionis ortu in publicis conventibus Ecclesia legi voluit, ut constat tum ex fine epistolæ Pauli ad Colossenses, tum ex Justini martyris Apolog a 2. pro christianis; unde mirari subit quod scribit Theodemarus Abbas Casinensis in epistola ad Carolum magnum, quia [necdum eo tempore (S. Benedicti) in Romana Ecclesia, sicut nunc leguntur, sacras scripturas legi mos

CAPUT V. *De lectionibus & responsoriis.*

Lectiones ex scripturis.

CAPUT V. *De lectionibus & responsoriis.*

fuerit : Sed post aliquot tempora hoc institutum, sive à B. papa Gregorio, sive, ut ab aliis affirmatur ab Honorio.] Maximè cùm in Concilio Laodicensi jamdiu statutum fuisset can. LIX. in Ecclesiis non legi [libros nisi canonicos, sed solos canonicos veteris ac novi Testamenti.] Huic decreto quod renovavit Martinus Bracarensis Episcopus cap. 67. in primis paruerunt Ægyptii monachi, qui teste Cassiano in lib. 2. c. 4. [tam in vespertinis quàm in nocturnis solemnitatibus] lectiones duas ex veteri ac novo Testamento duodecim psalmis subjiciebant. His etiam maximè inhærendum esse docuisse videtur S. Augustinus epistola 64. novæ editionis n. 3. scribens in hunc modum : [Vos ipsi priùs nolite in scandalum mittere Ecclesiam legendo in populis scripturas quas canon Ecclesiasticus non recipit. His enim hæretici & maximè Manichæi solent imperitas mentes evertere.] Et Concilium Cloveshoviense II. can. XV. [Nihil, inquit, quod communis usus non admittit præsumant cantare aut legere ; sed tantùm quod ex sacrarum Scripturarum autoritate descendit, & quod Romanæ Ecclesiæ usus permisit, cantent aut legant.]

Et ex probatis scriptoribus.

II. Hic canon Concilii Cloveshoviensis ostendit, etsi præcipuè ex divinis scripturis desumi debeant lectiones in Ecclesia dicendæ, ex aliis tamen libris quos *Ecclesiæ Romanæ usus* permittit posse depromi, quales sunt ii, quos Gelasius Papa I. in decreto de libris publicè legendis recensuit. Et sanè S. Benedictus in regulæ capite 9. præter veteris ac novi Testamenti scripturas, expositiones earum quæ *ab orthodoxis & nominatissimis doctoribus* editæ fuerunt legi præscribit : & ut antiquiora etiam proferamus, auctor est S. Hieronymus in libro de scriptoribus Ecclesiasticis S. Polycarpi epistolam in Ecclesiasticis Asiæ conventibus lectam esse. Epistolam quoque Severi Episcopi post canonicas lectiones recitatam fuisse discimus ex libro 2. de Miraculis S. Stephani cap. 2. lectos insuper fuisse SS. Patrum tractatus constat ex S. Gregorii Papæ Epistola 22. libri 10. ad Joannem subdiaconum, in qua non probat quod Marinianus Ravennatis urbis antistites. [Commenta Beati Job publicè ad vigilias legi præcepisset : Sed dic ei, inquit, ut commenta psalmorum legi ad vigilias faciat, quæ mentes sæcularium ad bonos mores præcipuè informant. Neque enim volo dum in hac carne sum, si qua me dixisse contigit, ea facilè hominibus innotescere.] Ubi observa S. Gregorii opera, ipso adhuc vivente, in publicis officiis perlecta fuisse. Singulare prorsùs videtur id quod de S. Stephano juniore legimus in ejus vita, qui adhuc puer nocturnis vigiliis existens [tempore lectionis, quo sedere mos est, ipse stans ante sacros cancellos lectoremque adtendens, ex sola auditione quod legebatur discebat, ac in ore versabatur, sive martyrium, sive vitam, sive alicujus pii Patris sermonem, præsertim melliflui Patris Chrysostomi.]

Ex passionibus martyrum & vitis confessorum.

III. Ex hoc loco discimus præter canonicas scripturas veteris ac novi Testamenti, præter expositiones earum quæ à nominatissimis & orthodoxis Doctoribus scriptæ fuerant, præter epistolas & tractatus SS. Pa-

rum, lectas insuper fuisse SS. Martyrum passiones imò & Confessorum itas. Extat ea de re canon XLVII. Concilii IV. Carthaginensis, quo permittuntur [Legi passiones martyrum cum anniversarii dies eorum leguntur.] Cujus canonis praxim videre est apud S. Augustinum sermone 315. qui est de S. Stephano, ubi hæc habet: [Cùm aliorum martyrum vix gesta inveniamus, quæ in solemnitatibus eorum recitare possimus, hujus passio in canonico libro est.] Et sermone 273. [Audistis persequentium interrogationes, audistis confitentium responsiones cùm sanctorum passio legeretur.] Neque verò hic mos peculiaris extitit Africanæ Ecclesiæ, nam & in Gallicana pervulgaris omninò fuit. Probant id sanè antiquæ regulæ monasticæ, S. Cæsarii ad virgines cap. 12. S. Aureliani in ordine psallendi, & S. Ferreoli cap. 18. Vetus lectionarium Luxoriense ante annos mille calamo exaratum, in quo lectiones ex actis SS. Martyrum Julianæ & Basilicæ continentur. Sed ut Avitus Viennensis Episcopus in quodam homiliæ fragmento testatur passionem SS. Agaunensium martyrum *ex consuetudinis debito* lectam fuisse: Et S. Cæsarius in sermone 300. appendicis Augustianæ causatur de quibusdam quæ in Ecclesia etiam corpore sano & vegeto sederent cùm *passiones prolixæ* legerentur. Quibus adde Gregorium Turonensem lib. 1. de gloria martyrum cap. 86. ubi passionem S. Policarpi lectam fuisse asserit.

CAPUT V. *De lectionibus & responsoriis.*

IV. Paulò se difficiliorem in legendis sanctorum, etiam martyrum, actis præbuit Ecclesia Romana, prohibente præsertim Gelasii papæ I. decreto, in quo prohibitionis causa his verbis declaratur: [Sed ideò secundùm antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur; quia & eorum qui conscripsere, nomina penitùs ignorantur, & ab infidelibus seu idiotis superflua, aut minùs apta, quàm rei ordo fuerit, scripta esse putantur.] Ex hoc loco colliges ante Gelasii ætatem necdum lecta fuisse publicè in Ecclesia Romana sanctorum Acta, siquidem ejus decretum secundùm antiquam consuetudinem conditum est: Sed neque diu posteà: unde & Hadrianus Papa I. respondens ad objecta à Gallis adversus septimam Synodum in Epistola ad Carolum magnum, hæc scribit: [Vitæ enim Patrum sine probabilibus auctoribus minimè in Ecclesia leguntur. Nam ab orthodoxis titulatæ & suscipiuntur, & leguntur. Magis enim passionem Sanctorum Martyrum sacri canones censuerunt, ut liceat eas etiam in Ecclesia legi cùm anniversarii dies eorum celebrantur.] Hic observare juvat verba Ordinis Romani Bibliothecæ Vallicellanæ & S. Gallensis: [Passiones sanctorum vel gesta ipsorum usque ad Adriani tempora tantummodò ibi legebantur, ubi Ecclesia ipsius sancti vel titulus erat. Ipse verò à tempore suo rennuere, (id est mutare) jussit, & in Ecclesia S. Petri legendas esse constituit.] Gelasii decreto paruisse videntur monachi Cistercienses Campaniensis monasterii in diœcesi Cenomanensi, in quorum permultis lectionariis ab annis circiter 500. manu exaratis præter scripturæ sacræ libros aut sanctorum Patrum homilias, nullæ aliæ extant lectiones.

Quas tamen tardiùs recepit Ecclesia Romana.

CAPUT V. *De lectionibus & responsoriis.*

ex sanctorum actis aut passionibus martyrum. Sed neque in Breviario Carthusianorum jussu Francisci Puteani majoris Carthusiæ Prioris edito, in quo nequidem S. Brunonis acta leguntur. Ab eorum prorsùs mente longè aberat auctor Passionis SS. Martyrum Cantianorum, cujus hic verba referre haudquaquam erit forsitan abs re. [Ostenditis vos esse catholicos, qui victorias Christi libenter legitis, libenter auditis. Interrogo vos qui ista inter apocriphas litteras exvolvenda censetis; per quos constat canon scripturarum omnium divinarum? Numquid per eos qui pro ipso canone occidi magis optaverunt quàm vinci? Quid ergo tenuerunt martyres? Fidem rectam, quæ sacris voluminibus certo librorum numero continetur. Agunt illis gratias apices sacratissimi qui per eorum perseverantiam perseverant. Et ideò volunt eorum gesta conscribi, ut in conspectu Dei & hominum semper laudentur sancti, qui in conspectu incredulorum pro eorum defensione tormenta inania pertulerunt. Nihil præter scripturas canonicas recipientes, ista studiosè conscripsimus, ostendentes dogma catholicum per catholicos martyres custoditum. Exemplum posteris damus, edificationem credentibus tradimus; artem belli Christi militibus demonstramus. Constat eos nolle pugnare, si necesse sit, qui nolunt legere pugnatores. Imperent silentium infidelibus, spectent pugiles diabolicos, qui Athletas Domini spectare contemnunt. Nos divinas virtutes loquimur, scribimus, prædicamus. Prohibeant æmuli, imperent silentium timidi, verberent contemnentes; legentes increpent, libenter hæc audientes: Gloriosos facient milites vulnera pro imperatoris laude suscepta, pro cujus amore etiam animas ponere libenter optamus.] &c. Verum non possumus, non laudare. Hac in re Ecclesiæ Romanæ prudentiam quæ non sine causa præcavit ne Acta sanctorum ab ignotis auctoribus scripta publicè legerentur; cui concinit Concilium in Trullo edito hoc canone LXIII. [Quæ à veritatis hostibus falsò conficta sunt martyrum historiæ, ut Dei martyres ignominia afficerent; & qui eas audituri essent ad infidelitatem deducerent; in Ecclesia non publicari jubemus, sed eas igni tradi. Qui eas autem admittunt, vel tamquam veris iis mentem adhibent, anathematizamus.] Sed undecumque tandem sumantur lectiones in Ecclesiasticis conventibus recitandæ; illud ante omnia velim observari quod scribit S. Bernardus epistola 312. ad monachos Arremarenses in hæc verba: [Non novella audiri decet aut levia, sed certè authentica & antiqua, quæ & Ecclesiam ædificent, & Ecclesiasticam, redoleant gravitatem. Quod si nova audire libet, & causa requirit; ea ut dixi recipienda censuerim, quæ cordibus audientium quò gratiora, eò utiliora reddat & eloquii dignitas, & auctoris. Porrò sensa indubitata resplendeant veritate, sonent justitiam, humilitatem suadeant, doceant æquitatem: quæ etiam lumen veritatis mentibus pariant, formam moribus, crucem vitiis, affectibus devotionem, sensibus disciplinam.]

Lectionarii quam antiqui.

V. Porrò circa lectiones aliqua hic nobis veniunt adnotanda. Et primò

primò quidem non à recentibus solùm lectiones suas singulis diebus proprias fuisse designatas, sed etiam ab antiquioribus. Laudat ea de re Claudianum Mamerti Viennensis Episcopi fratrem Sidonius Apollinaris lib. 4. epistola 11. ubi sic canit :

CAPUT V. *De lectionibus & responsoriis.*

Psalmorum hic modulator & Phonascus
Ante altaria, fratre gratulante,
Instructas docuit sonare classes.
Hic solemnibus annuis paravit
Quæ quo tempore lecta convenirent.

Eamdem gloriam museo tribuit Gennadius cap. 79. [Museus, inquit, hortatu S. Venerii Episcopi (Massiliensis) excerpsit ex sanctis scripturis lectiones totius anni festivis aptas diebus, responsoria etiam & psalmorum capitula temporibus & lectionibus congruentia: quod opus tam necessarium in Ecclesia comprobatur ut expeditum, & sollicitudinem tollat & moram, plebique ingerat scientiam & celebritati decorem.] In Africa etiam certis diebus certæ dicebantur lectiones, [quæ ita erant annuæ ut aliæ esse non possent,] ut docet S. Augustinus initio expositionis in primam Joannis. Hinc fortè capiendum est id quod de Zacharia Summo Pontifice scribit liber Pontificalis: [Hic in Ecclesia prædicti Principis Apostolorum omnes codices domus suæ proprios, qui in circulo anni leguntur ad matutinum, in armarii opere ordinavit.] Et canon II. Concilii II. Bracarensis [Placuit ut per dierum solemnium vigilias vel missas omnes easdem, & non diversas lectiones in Ecclesia legant.

VI. Secundo tametsi suæ singulis diebus assignatæ essent lectiones, non eo erant tamen modo distinctæ, qui hodiè in breviariis nostris est digestus. Sed assignatum scripturæ librum, aut SS. Patrum tractatum, sermonem, sive homiliam, aut alicujus Sancti passionem lector percurrebat, quoadusque faciendi finem chori præses significasset. Lectiones autem terminandi varius fuit modus: aliquando enim præses manus plausu, lectioni finem imperabat, qui ritus, teste Cassiano lib. 2. cap. 11. præsertim viguit apud monachos. Aliquando Carolus Imperator finem lectionis sono gutturis designavit, uti legimus in libro de Ecclesiastica cura Caroli Magni cap. 7. in Turonensi S. Martini Basilica qui choro præerat alta voce clamabat *fac finem*, statimque lector parebat. Vidi in majori monasterio vetus lectionarium in cujus lectionum fine legitur *fac finem.* In Romana Ecclesia cùm lectiones singulæ finiendæ essent, diaconi præcinebant *Tu autem Domine*, uti Benedictus S. Petri canonicus & cencius præscribunt in suis Romanis ordinibus. pag. 123. & 174. Quem versiculum lector prosequebatur. Sed Carthusienses monachi lectiones ex Prophetis hoc versiculo terminabant : *Hæc dicit Dominus : Convertimini ad me, & salvi eritis*, ex antiquis statutis parte 1. cap. 35. in quibusdam locis lector pridie lectiones terminabat, lectionis finem aut cera apposita designans, aut ungue signum imprimens:

Quo ritu lectionibus finis imponeretur.

CAPUT V. *De lectionibus & responsoriis.*

Hinc præfatus liber de Ecclesiastica cura Caroli magni: [Nullus ad terminum (lectionum) vel ceram apposuit, vel saltem unguibus quantulumcumque signum impressit; sed cuncti omnia quæ legenda erant, ita sibi nota facere curaverunt, ut quando inopinato legere juberentur, irreprehensibiles apud eum invenirentur.] Vidi aliquando in nonnullis antiquis lectionariis hujusmodi ceram pro fine lectionis appositam, quam nec temporum vetustas adhuc deleverat.

Lectiones à quibus pronunciati debebant.

VII. Tertiò lectores non ex superioribus ordinibus, sed ex subdiaconis aliisque inferioribus ministris assumebantur. Habemus ea de re S. Gregorii magni decretum libro 4. epist. 44. in hæc verba: [Psalmos verò ac reliquas lectiones censeo per subdiaconos, vel, si necessitas exigit, per minores ordines exhiberi.] Hoc decreto à lectionibus in Ecclesia pronunciandis excluduntur, non modo diaconi aut ipsi superiores ministri, sed ipsi etiam laïci, qui in minoribus saltem ordinibus non sunt constituti. Concinit Martinus Bracarensis Episcopus can. XLV. [Non liceat in pulpito psallere aut legere, nisi qui ab Episcopo lector est ordinatus.] Confirmatque hanc constitutionem septima Synodus Nicæna anno 787. clebrata, edito hoc canone XIV. [Quoniam videmus sine manus impositione à parvula ætate tonsuram cleri quosdam accipientes, nondum ab Episcopo manus impositione accepta, super ambonem in collecta legentes, præcipimus àmodo id minimè fieri. Idipsum quoque conservandum est inter monachos.] Hodiè in insigni Ecclesia Parisiensi 1. nocturni lectiones cantant pueri, secundi subdiaconi, tertii presbyteri.

In quo habitu.

VIII. Quartò ex capitulo 12. Martini Bracarensis Episcopi [lectores in Ecclesia in sæculari habitu ornati] nec psallere, nec legere debent.

IX. Quintò antequam lectiones inciperet, silentium in plebe imperabat. Saltem eum fuisse usum Ecclesiæ Mediolanensis colligere licet ex S. Ambrosii expositione in Psalmum 1. [Mulieres Apostolus in Ecclesia tacere jubet: psalmum etiam benè clamant. Quantum laboratur in Ecclesia, ut fiat silentium cùm lectiones leguntur!]

X. Sextò lectiones haudquaquam incipiebat, nisi Episcopus ipse vel chori præses data benedictione annuisset, ut veniens lector cum libro, inquit, Gregorius Turonensis lib. 1. de Miraculis S. Martini. c. 5. non antea legere præsumeret, quam Sanctus (scilicet Ambrosius) nutu jussisset.

Lectiones in ambone.

XI. Septimò ex Concilio Laodiceno, ex Martini Bracarensis capitul s, & ex septima Synodo à nobis modo citatis constat lectiones olim in ambone fuisse decantatas, uti etiam nunc in insignioribus Ecclesiis, præcipuis saltem festis decantantur. Vidi in Berceensis monasterii Basilica super gradus ambonis pulpitum versus altare constitutum, unde lectiones haud dubium olim in nocturnis vigiliis recitabantur.

A sedentibus audiebantur.

XII. Octavò inter lectiones & psalmos hoc erat discriminis, quòd psalmi stando decantarentur, lectiones sedendo audirentur. Alium tamen usum viguisse in Arelatensi Ecclesia colligimus ex S. Cæsarii ser-

mone 300. in appendice sermonum S. Augustini, ubi hæc habet: [Quando aut passiones prolixæ, aut certè aliquæ lectiones longiores leguntur, qui stare non possunt, humiliter & cum silentio sedentes attentis auribus audiant quæ leguntur.] Sed hac indulgentia sanos corpore uti ægrè tulit Beatus Pontifex.

CAPUT V. *De lectionibus & responsorii.*

XIII. Denique nec prætermitti debent hæc S. Nicetii Episcopi ex libro de Bono psalmodiæ verba: [Si quis autem supervenerit cùm lectio celebratur, adoret tantum Deum, & præsignata fronte, aurem legi Dei sollicitè commodet.]

XIV. Lectionibus subjungimus responsoria, de quibus Papias [Responsorios, inquit, Itali tradiderunt antequam Græci antiphonas: inde dicti, quòd alio canere desinente, alter respondeat, & hoc differunt ab antiphonis quòd in responsoriis unus versum dicit; in illis autem antiphonarum versibus chori alternant.] Papiæ concinit S. Isidorus lib. 1. de divinis officiis cap. 8. [Responsoria ab Italis longo ante tempore sunt reperta, & vocata hoc nomine, quòd uno canente, chorus consonando respondeat.] Addit tamen S. Isidorus [Ante autem id solus quisque agebat, nunc unus interdum, interdum duo vel tres communiter cantant, choro in plurimis respondente.] Verùm Romæ responsoria ab unico cantore decantata fuisse manifestè ostendit Amalarius in libro de ordine antiphonarii cap. 18. ubi & docet quo ordine responsoria decantari debeant his verbis: [Non enim sancta Romana, & nostra regio uno ordine canunt responsoria & versus. Apud eam præcentor in primo ordine finit responsorium: Succentores verò eodem modo respondent. Deindè præcentor canit versum: Finito versu succentores secundò incipiunt responsorium à capite, & usque ad finem perducunt. Deindè præcentor canit Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto. Quo finito, succentores circa mediam partem intrant in responsorium, & perducunt usque in finem. Postremò præcentor incipit responsorium à capite, & perducit illud ad finem. Quo finito, succentores tertiò repetunt responsorium à capite, & perducunt illud usque ad finem.] Qua ratione responsoria in regione sua, hoc est in Gallia cantarentur, hic non aperit Amalarius, verum id jam edixerat in prologo ejusdem libri, ubi hæc habet: [Notandum est, necessarium nobis esse, ut alteros versus habeat noster antiphonarius quàm Romanus: quoniam altero ordine cantamus responsorios nostros quàm Romani. Illi à capite incipiunt responsorium finito versu: nos versum finitum informamus in responsorium per latera ejus, ac sic facimus de duobus unum corpus. Ideò necesse est ut hos versus quæramus quorum sensus cum mediis responsoriorum conveniat, ut fiat unus sensus ex verbis responsorii & verbis versus.]

Responsoria.

Quo ritu cantata.

XV. Præcentores responsoriorum in Romana Ecclesia ex cantorum schola assumebantur, quæ tota constabat ex subdiaconis & aliis inferioribus ministris juxta Gregorii magni decretum à nobis jam citatum. Cùm autem plura in uno aliquo officio responsoria, erant decantanda, ut in nocturnis vigiliis, is ordo servabatur, ut ab antiquioribus ducto

A quibus.

CAPUT V. *De lectionibus & responsoriis.*

exordio, ad juniores decendendo veniretur: ita ut priora prioribus; posteriora posterioribus præcinenda injungerentur; quem quidem ordinem didicisse se asserit Josephus Thomasius ex ms. antiphonario Vaticanæ Bibliothecæ. [Fuit autem consuetudo ut magister scholæ designaret pridie singulis quod responsorium cantare deberent in nocte, uti legimus in libro de Ecclesiastica cura Caroli Magni cap. 5.

Quo in loco.

XVI. Assignatum quisque responsorium aut proprio in loco, aut in medio chori præcinebat, non in ambone, ut nunc insigniorum quarumdam Ecclesiarum usus obtinuit, saltem in præcipuis festis: ad cujus rei fidem sat erit evocasse Agobardum, qui in libro de correctione antiphonarii Amalarium reprehendens, ita scribit: [Considerentur etiam verba alterius responsorii, quod quasi de mysterio nativitatis Christi compositum *contra morem nocturni officii* ab eminentiori loco pompaticè concrepabat.]

Quo vocis tono.

XVII. Responsorium incipientes non alta personabant voce, nescii quomodo finiretur versus celsiore forsitan nota cantandus. Versu ècontra cantato; & nota illius jam plenè perspecta, excelsiori voce tunc fidenter repetebant responsorium. Hæc observare licet apud Amalarium lib. 3. de Ecclesiasticis officiis capite 11. ubi cantorum munia describit: [Versus timore, inquit, non est ausus altè levare responsorium: nescit quomodo finiat versum,] quæ postquam ad morales explicationes traxit, addit: [In repetitione responsorii exaltat vocem fiducialiter, jam non timens versum.]

Non ex libro, sed memoriter.

XVIII. In constitutionibus Arabicis Concilii Nicæni cap. 5. decernitur, ut cantores [versiculos & responsoria benè memoriæ mandent, & claudant laudatione, id est alleluia.] Hinc colliges responsoria non ex libro, sed memoriter esse decantanda; qui usus etiam nunc viget in Lugdunensi Ecclesia, uti & in Rotomagensi, in quibus præter lectiones omnia memoriter decantantur, vigebatque olim in quibusdam ordinis nostri monasteriis, ut in Rotomagensi S. Audœni ante annos quadraginta.

XIX. In fine responsorii ultimi cujusque nocturni *Gloria Patri* decantari instituit S. Benedictus in Regula sua, ob honorem sanctæ Trinitatis. Quippè ut ait Amalarius lib. de ordine antiphonarii cap. 1. [priscis temporibus non cantabatur gloria post versum, sed repetebatur post versum.] Addit Amalarius [à modernis Apostolicis additum fuisse hymnum, Gloria Patri & Filio, & Spiritui sancto, post versum,] id quod ex Regula Benedictina mutuatum existimat Thomasius. De hoc hymno, seu versiculo habemus Concilii IV. Toletani canonem 16. [Sunt quidam qui in fine responsoriorum Gloria non dicunt, propter quod interdum inconvenienter consonat. Sed hæc est disentio, ut in lætis sequatur Gloria, in tristioribus repetatur principium.] Integer autem canebatur hic versiculus, hoc est cum sua conclusione *Sicut erat in principio*, quam brevitatis causa à recentioribus sublatam à responsoriis causatur Radulfus Tungrensis in libro de Observantia Canonum

propositione 12. Sed de responsoriis plura videsis apud eruditum Thomasium, à quo plurimum nos profecisse ultrò confitemur.

CAPUT VI.

De collectis & uniformi ratione in divinis officiis servata.

Caput VI. De collectis, &c.

Collecta olim unica ad singulas horas.

I. DEnique non infimum tenere debent locum collectæ, seu breves orationes, quæ in fine divinorum officiorum dici solent, de quibus extat Concilii Barcinonensis canon V. [Ut Episcopo præsente orationes presbyteri non colligant:] Quippè ut ait Valfridus in libro de rebus Ecclesiasticis cap. 22. [Solebant non solùm inter officia Missæ, verùm etiam in aliis orationibus, conventibus, & collocutionibus, qui cæteris aderant eminentiores brevi oratione opus concludere, quod & in Sanctorum exemplis agnoscimus, dum alii alios honorificentiæ causa orationes colligere postulabant.] Verùm hodiè non qui cæteris eminentior adest, exceptis solemnitatibus præcipuis, sed qui hebdomadarii munere fungitur, orationes colligit. Quod autem ait Vvalfridus moris fuisse *brevi oratione* opus divinum concludere, ostendit unicam olim ad singulas horas collectam recitatam fuisse. Atque hinc fortè ansam arripuit Agrestius Columbanum Abbatem sanctissimum in Concilio Matisconensi accusandi, quòd plures collectas in divinis officiis multiplicari juberet. In Ecclesia olim Lateranensi præter orationem Dominicam nulla dicebatur collecta, cujus ritus testem habemus Joannem diaconum in libro de Ecclesia Lateranensi cap. 7. ubi hæc habet: [Hæc reservans Apostolicam institutionem non nisi Dominica in officiis utitur oratione: Quoniam aliæ orationes postea sunt superadditæ; & congruum est atque conveniens, ut prima & summa omnium aliarum Ecclesiarum, primam & summam omnium aliarum orationem frequentet; & quæ Salvatoris vocabulo consecrata est, Salvatoris orationem, quam discipulos suos orare docuit, præ cæteris præcipuam semper habeat. Hujus ritus meminit Guillelmus Durandus libro 4. rationalis cap. 14. Addit tamen Joannes: sunt prætereà aliæ quædam collectæ ad matutinas & vesperas intitulatæ quæ ab Apostolico, vel ab ejus septem collateralibus Episcopis tantùm, & non ab aliis penitùs in ipsa Ecclesia possunt dici.]

Ecclesia Lateranensis sola Dominica oratione utebatur.

Pictaviensis Ecclesia an habuerit collectas.

II. Eumdem ritum in Ecclesia Pictaviensi viguisse olim existimant nonnulli, verùm huic eorum opinioni refragatur vetus Pontificale ms. ejusdem Ecclesiæ ab annis circiter 800. exaratum, in quo extant orationes & collectæ ad singulas horas dicendæ. Sed neque locus ex epistola 79. Fulberti Episcopi Carnotensis, quem ad suam stabiliendam sententiam proferunt id probat; quin imò contrarium inde facili negotio erui potest: [Finitis capitulis post orationem Dominicam, ubi dicitur, Domine exaudi orationem meam, statim esset subdenda oratio, quæ

CAPUT VI. *De collectis &c.*

ex libro Sacramentorum recitatur. Patere tamen Ecclesiam retinere suum usum ad præsens.] Cujus loci sensus pendet ex præcedentibus: [De vario numero psalmorum, inquit, qui adjiciuntur à quibusdam in tempore jejunii per singulas horas canonicas in fine post orationem Dominicam & capitula quæ sequuntur, regulam non invenio. Psalmi quidem meo arbitratu superflui essent, nisi eos tueraret psalmistarum devotio. Finitis autem capitulis post orationem Dominicam, ubi dicitur Domine exaudi orationem meam statim esset subdenda oratio, quæ ex libro Sacramentorum recitatur] &c. Nam ex eo quòd ait *statim esset subdenda oratio*, minimè inferri potest collectam haudquaquam fuisse dictam, cùm statim subjungat eam ex libro Sacramentorum recitari: Sed quòd propter superadditos tempore jejunii psalmos, collecta quæ post orationem Dominicam & subsequentia capitula dici debuisset, suo non proferretur loco, sed tantùm post psalmos superadditos, qui præfatis capitulis subjiciebantur.

III. Porrò ad singulas horas canonicas orationes varias & ab invicem diversas olim decantatas fuisse probant antiqui Sacramentorum libri & collectanei mss. non pauci, uti & antiqua Carthusianorum statuta. Qui verò eas colligere debebat, non in propria sede, sed ad altare accedens eam ex libro recitabat, qui ritus viget nunc in percelebri S. Martini Turonensi Ecclesia. Carthusienses monachi collectas ad pulpitum pronunciant. In fine autem clerus & populus respondebat *amen*. Qua de voce Henricus Valesius in notis ad Eusebii librum 4. historiæ Ecclesiasticæ cap. 15. [Sanè, inquit, hanc olim consuetudinem fuisse christianorum, ut in fine orationis *amen* clara voce resonarent, docet ritus qui etiam num servatur in Ecclesia, ut scilicet post singulas orationes à sacerdote pronunciatas, populus universus acclamet *amen*, de quo more Athanasius in Apologia ad Imperatorem Constantinum pag. 683. & Palladius in vita S. Joannis Chrysostomi.]

Modus uniformis in divinis officiis observatus.

IV. Cæterùm in persolvendis divinis officiis, quantùm per varios nationum ac populorum mores fas erat, modus ubique observabatur uniformis ita ut inferiores Ecclesiæ matricis seu Metropolitanæ ritibus uterentur. Saltem hanc præ cæteris uniformitatem commendant varia quæ adhuc supersunt Concilia. Concilium Veneticum anno 465. celebratum can. XV. [Rectum quoque duximus, ut vel intra provinciam nostram sacrorum ordo & psallendi una sit consuetudo, & sicut unam cum Trinitatis confessione fidem tenemus, unam & officiorum regulam teneamus, ne variata observatione in aliquo devotio nostra discrepare credatur.] Concilium Gebundense can. I. [De institutione Missarum; ut quomodo in Metropolitana Ecclesia fuerit, ita Dei nomine in omni Tarraconensi provincia, tam ipsius Missæ ordo, quam psallendi, vel ministrandi consuetudo servetur.] Concilium Epaonense can. 27. [Ad celebranda divina officia ordinem quem Metropolitani tenent, provinciales eorum observare debebunt.] Concilium Bracarense II. can. I. [Placuit omnibus communi consensu, ut unus atque idem psallendi

ordo in matutinis & vespertinis officiis teneatur, & non diversæ ac privatæ, neque monasteriorum consuetudines cum Ecclesiastica regula sint permixtæ.] Et can. 11. [Item placuit, ut per solemnium dierum vigilias vel missas omnes easdem & non diversas lectiones in Ecclesia legant.] Et canone 4. [Item placuit, ut eodem ordine missæ celebrentur, quem professurus quondam hujus Metropolitanæ Ecclesiæ Episcopus ab ipsa Apostolicæ Sedis auctoritate suscepit scriptum.] Concilium Toletanum IV. can. II. [Unus igitur ordo orandi atque psallendi nobis per omnem Hispaniam & Galliam conservetur, unus modus in missarum solemnitatibus, unus in matutinis vespertinisque officiis, nec diversa sit ultra in nobis Ecclesiastica consuetudo, qui una fide continemur & regno. Hoc enim & antiqui canones decreverunt, ut unaquaque provincia & psallendi, & ministrandi parem consuetudinem contineat.] Denique Concilium Toletanum XI. can. III. [Placuit huic S. Concilio, ut Metropolitanæ Sedis auctoritate coacti uniuscujusque provinciæ Pontifices rectoresque Ecclesiarum unum eundemque in psallendo teneant modum, quem in Metropolitana sede cognoverint institutum; nec aliqua diversitate cujusque ordinis vel officii à Metropolitana se patiantur disjungi.] &c.

CAPUT VII.

De nocturnis vigiliis & matutinis laudibus.

Caput VII. De nocturnis vigiliis &c.

Vigiliarum utilitas.

I. Quanta sit nocturnarum vigiliarum utilitas fusius hic exponere non est animus; cùm teste Nicetio Episcopo tractatu de vigiliis servorum Dei cap. 4. ipsa sentiri magis possit per exercitium, quàm loquentis sermone narrari. Quis enim explicare valeat ut ait idem auctor quantus vigilando mentis stupor excutitur, quanta lux animam vigilantis illustrat, quæ gratia, quæ sancta Visitatio membra universa vigilantis lætificat? [Vigilando, inquit, timor omnis excluditur, fiducia nascitur, caro maceratur, vitia tabescunt, castitas roboratur, cedit stultitia, accedit prudentia, mens acuitur, error obtunditur, criminum caput diabolus gladio spiritus vulneratur:] &c. [Cùm ergo tanta sit nocturnarum vigiliarum utilitas, haudquaquam mirùm videri debet, si tam in veteri quàm in novo Testamento veris Dei cultoribus tanto fuerint in pretio. David media nocte surgebat ad confitendum Deo super judicia justitiæ suæ. *De nocte vigilat spiritus meus ad te Deus*, inquit Isaias. Ipse Dominus JESUS pernoctabat in oratione. Paulus & Silas media nocte surgebant ut divinis laudibus operam darent. Horum exemplo primi christiani sacris se vigiliis toti dediderunt, testimonium piæ hujus observationis perhibentibus ipsis etiam Ethnicis: Nam Plinius junior lib. 10. epist. 97. scribens de christianis ad Trajanum, [affirmabant, ait, hanc fuisse summam vel culpæ suæ, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carnemque

Apud christianos quanto in pretio.

CAPUT VII. *De nocturnis vigiliis, &c.*

Christo quasi Deo dicere secum invicem.] Clarius Lucianus in Philopat. Christianos loquentes inducens : [Ad hymnos tota nocte decantandos vigilantes talia somniamus.] Et Ammianus Marcellinus lib. 28. [In statione primis tenebris observata custodum absentia, qui die festo christiani ritus in Ecclesia pernoctabant.] Hæc cùm ita perspicua se habeant, quid juvat plura veterum scriptorum Ecclesiasticorum testimonia hic congerere ad probandas solemnes primorum christianorum vigilias ? Quid Lactantium commemorem qui in libro 7. de divinis institutionibus cap. 19. [Nocte, inquit, vigilias celebramus propter adventum Regis ac Dei nostri, cujus noctis duplex est ratio, quod in ea & vitam tunc recepit, cùm passus est, & posteà orbis terræ regnum recepturus est. Quid Cyrillum Hierosolymitanum in cujus Catechesi 9. hæc lego: [Quid nocte ad sapientiam ? Nam in ea sæpè de Deo cogitamus, in ea divinorum oraculorum lectionem & contemplationem meditamur. Quandonam majori mens nostra contentione psalmos canit & preces fundit ? Nonne noctu ?] Quid Socratem scholasticum libro 2. historiæ Ecclesiasticæ cap. 11. de populo Alexandrino loquentem in hæc verba : [Jam dies vergebat in vesperam, & populus in Ecclesia pernoctabat, eo quòd collecta expectaretur.] Et libro 6. cap. 7. loquens de S. Joanne Chrysostomo, [Primus, inquit, precationes quæ in nocturnis hymnis fieri solent amplificavit.] Idem Chrysostomus, testante Palladio in ejus vita, [hortabatur populos, ut in nocturnis precibus assidui essent, horum autem uxores domi remanerent, eas interdiu orare exhortans, quod viri interdiu non vacarent.] Ejus exhortationem inanem sanè aut vacuam haudquaquam fuisse discimus ex Sozomeno : nam ut ipse scribit lib. 8 historiæ Ecclesiasticæ cap. 7. [Exinde populus Constantinopolitanus matutinis & nocturnis hymnis promptiùs uti cæpit.] Quæ verba uti & ea quæ ex Socrate retulimus ostendunt vigilias non minùs laïcorum quàm clericorum exercitium fuisse. Paulò ante Chrysostomum sub Ambrosio antistite [primum antiphonæ hymni & vigiliæ in Ecclesia Mediolanensi celebrari cœperunt,] uti scribit Paulinus in ejus vita. Quantus fuerit Zenonis Majumensis Ecclesiæ præsulis zelus in explendo hoc servitutis penso tradit Sozomenus libro 7. cap. 28. his verbis : [Aiunt certè, imò nos quoque ipsi vidimus eum cùm Majumæ Ecclesiam gubernaret jam senem ac centum annos circiter natum numquam à matutinis aut vespertinis hymnis, aut à reliquo divino officio abfuisse nisi morbus detineret.] Ex epistola quoque Pelagii Papæ ad Joannem defensorem vigilias in Ecclesia quotidiè celebratas fecisse discimus. Pluribus id Gregorii Turonensis testimoniis idem comprobare possemus: Puta ex libro 2. historiæ Francorum cap. 23. ex lib. 9. cap. 6. ex lib. 10. c. 31. ubi Vigilias à S. Perpetuo institutas commemorat, ex libro 8. de vitis Patrum cap. 8. atque ex Fortunato lib. 2. carm. 10. S. Cæsarius quoque Arelatensis Episcopus sermone 140. appendicis S. Augustini plebem suam alloquens, [rogo vos, ait, fratres carissimi, ad vigilias matutinas surgite. . . nullus se à Sancto proposito subtrahat, nisi quem infirmitas

Etiam laïcos.

infirmitas aut publica utilitas, aut fortè certa & grandis necessitas tenuerit occupatum.] · Caput VII. De collectis &c.

III. Neque verò existimandum est hæc fuisse primorum dumtaxat christianorum exercitia, cum calens adhuc servatoris nostri sanguis ipsos ad omnia pietatis opera excitaret. Idem subsecutis sæculis fervor extitit, eadem disciplina, in Cathedralibus præsertim Ecclesiis, imò & in Parochialibus. Certè inter Capitula quæ ineunte sæculo IX. Ahito Basiliensis Episcopus suæ diœcesis presbyteris dedit, c. 24. statuit ut [horas canonicas tam nocturnas quam diurnas nullatenus prætermittant.] Vvala qui circa annum 877. Autisiodorensem rexit Ecclesiam [nocturno non modo ipse minimè deerat officio, sed & absentes nominatim requirebat, fratres, puerosque,] uti legimus in historia Episcoporum Autisiodorensium cap. 39. Sæculo X. Ratherius Veronensis Ecclesiæ præsul in Synodica ad presbyteros epistola scribebat: [Omni nocte ad nocturnos surgite] Sæculo XII. Guibertus Abbas in libro de vita sua loquens de matre sua [nocturnis, inquit, officiis vix aut numquam deerat.] In sequenti Sæculo XIII. Jacobus à Vitriaco in historia occidentali capite 34. parochum ita alloquebatur: [Procuret in quantum commissi sibi gregis permittit frequens ministerium, ut nocturnum officium nocte peragatur.] In Synodo Rothomagensi anni 1236. hæc etiam legimus: [Præcipimus quòd quilibet sacerdos in parochia sua, seu capellanus in capella sua dicat matutinas de nocte.] Et in Concilio Ravennense anni 1286. cap. 5. [Campanæ horarum in nocte & die tamùm pulsentur quòd omnes confratres se possint parare ad intrandam Ecclesiam,] Denique in Florentina Ecclesia eadem vigebat disciplina Sæculo XV. quoad annum 1459. apud Raynaldum S Antoninus Florentinus Archiepiscopus. [Surgebat noctu semper adeòque sollicitè, ut signum matutini officii cathedralis Ecclesiæ præveniret]

Quandiù viguerint.

IV. Quid quod nec ipsi Imperatores, Reges aut Principes nocturnis vigiliis deesse voluerunt: Carolus Magnus, teste Eginardo, [Ecclesiam mane & vespere item nocturnis horis & sacrificii tempore quoad eum valetudo permiserat impigrè frequentabat.] Geraldus Comes Auriliacensis, ut scribit S. Odo in ejus vita lib. 2. c. 16. [Nocturno tempore cunctos in oratorio diutiùs prævenire solebat: quo expleto, solus remanere solitus erat.] Alfredus Rex Anglorum, testante Vvillelmo Malmesburiensi, [inter bella & præsentis vitæ frequentia impedimenta, necnon paganorum infestationes & quotidianas corporis infirmitates, inter regni gubernacula, nihilominus missam quotidiè audire, psalmos quosdam & orationes & horas diurnas & nocturnas celebrare, & Ecclesiam nocturno tempore orationis causa clam à suis adire solebat.] Sanctus quoque Ludovicus ut discimus ex auctore coævo [omnes horas canonicas, & de gloriosa Virgine, semper cum nota audiebat: submissè tamen easdem inter se & capellanum suum, & pro defunctis novem lectiones quotidiè dicebat. Media nocte surgebat ad confitendum Domino, & Regina bonæ memoriæ aliquando eum propter frigus de vestimento aliquo operiebat.]

Ab ipsis etiam principibus frequentatæ.

Denique ut prætereamus S. Heduvigim Poloniæ ducissam, & S. Elizabeth Hungarorum Regis filiam, Ferdinandus cognomento Magnus Legionis & Castellæ Rex [Ecclesiam vespere, & mane, nocturnisque horis, & sacrificii tempore frequentabat, interdum cum clericis in Dei laudibus modulando, interdum etiam vices cantoris explebat,] ut scribit Rodericus de rebus Hispanicis lib. 6. cap. 13. His adjicio exemplum Godefridi Bullonii, de quo Vuillelmus Tyrius lib. 9. cap. 9. [Adduxerat peregrinationem ingressurus de claustris bene disciplinatis monachos viros religiosos, & sancta conversatione insignes, qui toto itinere horis diurnis & nocturnis Ecclesiastico more divina illis ministrabant officia.]

Qua noctis hora celebratæ.

V. Jam verò si quis rescire desiderat quænam potissimum noctis hora ad persolvendas Domino laudes delecta ab antiquis fuerit: Respondemus eam in Ecclesia per plurima sæcula præsertim observatam fuisse, quam in veteri Testamento David, in novo Paulus suo exemplo præmonstrarunt, hoc est duodecimam, uterque enim media nocte ad confitendum nomini Domini surrexisse memoratur. Hinc S. Joannes Chrysostomus homilià 26. in acta [Non ideò, inquit, facta est nox, ut per totam dormiamus, & otiosi simus. Testantur hoc opifices & nautæ negotiatores. Ecclesia Dei mediis surgit noctibus.] &c. Et S. Basilius in regulis fusiùs disputatis cap. 37. [De tempore autem dimidiæ noctis, quod id ad orationem necessarium sit, traditum nobis est à Paulo & Sila in actis. Scriptum est enim sic: Circiter autem mediam noctem Paulus & Silas laudabant Deum. Atque hæc quidem etiam auctor psalmorum confirmat, sic dicens: *media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justitiæ tuæ.*] Eamdem regulam Demedriadi virgini servandam proposuit S. Hieronymus ad ipsam scribens in hæc verba: [Nunc tantùm ad virginem loquar, id est, non ea, quæ extra te, sed in te sunt, tantùm considerans. Præter psalmorum & orationis ordinem, quod tibi hora tertia, sexta, nona, ad vesperum, noctis medio, & mane semper est exercendum, statue quot horis sanctam scripturam ediscere debeas.] Et institutæ in Paulæ monasterio disciplinæ rationem referens in ipsius vita, [mane, inquit, hora tertia, sexta, nona, vespere, *noctis medio* per ordinem psalterium canebant.] His adjunge Gregorii Turonensis testimonium & exemplum, qui in libro 9. historiæ Francorum cap. 6. de seipso ita habet: [Nos verò ignari facti, *media nocte* surgentes ad reddendas Domino gratias.] &c. Hæc ille Parisiis existens; unde colliges non clericos solùm propriis residentes in Ecclesiis, sed peregrè etiam profectos media olim nocte surrexisse.

VI. Sæculo VIII. ab hac institutione paululum deflexit Grodogangus Metensis Episcopus in canonicorum regula cap. 15. cujus hæc verba: [Hiemis temporibus, id est, à Calendis Novembris usque ad Pascha, juxta considerationem rationis, octava hora noctis surgendum est, ut modicè ampliùs de media nocte pausentur, & jam digesti ad vigilias surgant.] Quo fortè respexit Amalarius in lib. 4. de Ecclesiasticis officiis

cap. 9. ubi agens de versibus nocturnarum vigiliarum lectionibus præmittendis, sic loquitur: [Primus versus dicit, *memor fui nocte nominis tui &c.* Ipsa verba ostendunt cur surrexerimus de stratu nostro. Secundus versus *media nocte surgebam.* Iste ostendit qua hora noctis oporteat surgere, sed quoniam negligenter sumus de tempore quo soliti erant surgere Patres nostri, non audemus mentiri, mutamus versum istum, & dicimus alterum, *quoniam tu illuminas lucernam meam.*] Neque tamen omnes Ecclesiæ ab antiqua surgendi hora recesserunt, nam Antissiodorensis nocturnas media nocte vigilias multò post Amalarium tempore celebravit, uti discimus ex historia Episcoporum Antissiodorensium cap. 57. Sæculo XIII. Eadem hora in parochialibus urbis Parisiensis Ecclesiis observabatur, cujus rei testis est Vincentius Bellovacensis, de S. Edmundo loquens in hunc modum: [Et qui priùs dum artibus regeret, in mane missas audire consueverat, nunc ad religionis augmentum *media nocte* matutinas in Ecclesia S. Mederici Parisius audiebat: & sicut orandi gratia Ecclesiam adiit *media nocte*, sic ipsam adire ob causam consimilem hora studuit vespertina.] Post medium Sæculum XIV. eadem disciplina vigebat in Ecclesia Trecensi, cujus capituli decretum anno 1364. editum refert Camuzatius in Promptuario his verbis: [Ordinatum est quòd de cætero matutinæ, prout hactenus fuit consuetum, media in nocte cantabuntur.] Quod quidem statutum ea potissimum ratione videtur editum fuisse, ut adversus gliscentem quarumdam Ecclesiarum consuetudinem sese opponerent, quæ jam media nocte surgere desierant; nam de Rhotomagensi ita lego in ms. Chronico Rotomagensi Bigotianæ bibliothecæ anno 1324. [Matutinæ, quæ in Ecclesia Rotomagensi dicebantur hora mediæ noctis XII. occasione cujusdam capellani accedentis ad matutinas graviter vulnerati, incipiuntur dici hora quinta, & sexta per ferias.] Paulò post, hoc est anno 1358. Lutetiæ Parisiorum collegia canonicorum à veteri regula deflexisse testatur Nangii continuator, quibus Stephanus Poncherius Episcopus Parisiensis in Synodo anni 1503. præfixit, ut [loco mediæ noctis manè circa quartam vel quintam nocturnum celebrarent officium. Verùm cathedralis Ecclesiæ canonici antiquum hactenus morem retinuerunt.

CAPUT VII. *De collectis, &c.*

Nocturni olim an separati.

VII. Sunt qui existimant primis Ecclesiæ sæculis christianos tribus noctis vigiliis tres nocturnos, quarta verò vigilia laudes recitasse, utpote quos Dominus omni hora vigilare admonuit, nescientes qua potissimum hora justus judex venturus sit, serò, an media nocte, an galli cantu, an manè. Huic opinioni favere potest id quod scribit Clemens Alexandrinus in Pædagogo capite 9. [Quo circa sæpè etiam noctu de lecto surgendum est, Deusque est laudandus,] & illud Hieronymi ad Eustochium: [Noctibus bis terque surgendum, & revolvenda quæ de scripturis memoriter retinemus.] S. Basilius quoque in regulis fusiùs disputatis c. 37. Tria singulis noctibus assignat ad Deum laudandum tempora, noctis initium, mediam noctem, & ante diluculum.]

Caput VII. De collectis, &c.

Episcopus Clericos ad vigilias excitabat.

VIII. Ut autem somnolentis omnis tolleretur excusationis occasio, Episcopus ipse Clericos ad nocturnas vigilias excitare solebat. Id sanè clarum est ex Gregorii Turonensis libro 1. de gloria martyrum cap. 87. ubi narrat qua ratione ad vigilias natalis Domini celebrandas divinitus expergefactus fuerit, excitatore his eum verbis increpante. [En tu reliquos ad vigilias admonere debes, & adhuc sopore opprimeris ?] Hinc & S. Germanum Parisiorum Episcopum laudat Fortunatus in ejus vita quòd [quinquaginta psalmos & ampliùs in templo sui pretoris Domino decantaret, antequam reliquos de sopore commoneret assurgere.] Aliquando tamen vices suas alicui committebat. Ita S. Cæsarius Arelatensis Episcopus hanc excitandi curam Stephano diacono injunxerat ex ejus vitæ libro 2. num. 4. Non solùm Episcopus clericos ad vigilias excitabat; sed signum ad eas ipsemet dabat. Saltem de Lupo Senonensi Episcopo litteris id mandavit vitæ illius scriptor, ipsum [ea hora qua clero incumbebat matutina peragere solemnia suis manibus pulsasse.] Adde & officium incœpisse, id quod de Nicetio Lugdunensi Episcopo legimus in ejus vita antiquiori n. 3. apud Bollandum 2. Aprilis: [Sic etiam indubitanter atque ambienter consurgere jugiter ad matutinos studuit, ut exordia ipsius officii semper ipse cœpisset.]

Ordo in vigiliis observatus.

IX. De ordine in nocturnis precibus plura dicere supersedeo, quandoquidem argumentum istud longè felicius ante nos prosecutus est Cardinalis Bona in libro de divina Psalmodia cap. 18. unum dumtaxat hic referam locum ex collatione Episcoporum anno undequingentesimo habita coram Gundobaldo Burgundiæ rege adversus Arianos in die festo S. Justi, in cujus vigilia cùm Episcopi ad ejus sepulcrum pernoctare decrevissent, [evenit ut ea nocte cùm lector secundùm morem inciperet lectionem à Moyse, incidit in illa verba Domini: *Sed ego indurabo cor ejus &c.* Deinde cum post psalmos decantatos recitaret ex Prophetis occurrerunt verba Domini ad Isaiam dicentis : *Vade & dices populo huic: audite audientes &c.* Cùmque adhuc fuissent psalmi decantati, & legeret ex Evangelio, incidit in verba quibus Salvator exprobrat Judæis incredulitatem : *Væ tibi Corozaim &c.* Denique cum lectio fieret ex Apostolo pronuntiata sunt verba illa : *An divitias bonitatis ejus &c.* Quod cum ab omnibus Episcopis observatum fuisset, cognoverunt lectiones illas sic occurrisse, volente Domino, ut scirent induratum esse cor regis.] Quo ex insigni loco inferes 1. ad vitandum vigiliarum prolixarum tædium psalmorum decantationi lectiones interpositas fuisse, id quod ampliùs constat ex S. Nicetii Episcopi libro de Psalmodiæ bono cap. 3. ubi appositè ad propositum nostrum hæc habet : [Quid hac utilitate commodiùs ? Quid hac delectatione jucundiùs, quia & psalmis delectamur, & orationibus irrigamur, & interpositis lectionibus pascimur.] 2. In vigiliis nocturnis quatuor lectionum genera adhibita fuisse, scilicet ex Heptateucho, ex Prophetis, ex Evangelio, & ex Apostolo.

De psalmorum numero nihil ex hoc loco erui potest, sed aliundè habemus Concilii Turonensis II. decretum can. 18. ubi *iste psallendi ordo*

statuitur, [ut in diebus festis ad matutinum, sex antiphonæ binis psalmis explicentur: toto Augusto manicationes fiant, quia festivitates sunt & missæ Sanctorum: Septembri septem antiphonæ explicentur binis psalmis: Octobri octo ternis psalmis, Novembri novem ternis psalmis: Decembri decem ternis psalmis: Januario & Februario itidem usque ad Pascha.] Atque ita cum breviores erant noctes duodecim psalmi cum longiores triginta decantabantur. Addit idem Concilium: [Quicumque minùs quàm duodecim psalmos ad matutinum dixerit, jejunet usque ad vesperam, panem cum aqua manducet, & non illi sit altera in illa die ulla refectio. Et qui hoc facere contempserit, una hebdomada panem cum aqua manducet, & jejunet omni die usque ad vesperam.] In Ecclesia Parisiensi tanta erat olim psalmorum lectionumve prolixitas, ut nocturnæ vigiliæ quæ media incipiebant nocte ad auroram usque producerentur, cujus rei testis est Fortunatus lib. 2. carmine 10 ita canens:

CAPUT VII. De eo lectis &c.

Pervigiles noctes ad prima crepuscula jungens.
Construit angelicos turba verenda choros.

Plebs cum clero cantabat.

X. Plebis tædium per tantum temporis spatium sublevabat libertas una cum clericis psalmos decantandi unde idem Fortunatus loco citato paulò post subdit:

Pontificis meritis clerus, plebs psallit, & infans.

Et Nicetius Episcopus in libro de Psalmodiæ bono cap. 3. [Quando inquit, psallitur, psallatur ab omnibus; cùm oratur, oretur ab omnibus: cùm lectio legitur, facto silentio audiatur ab omnibus.] Notanda sunt ea quæ de Cæsario Arelatensi Episcopo narrat Cyprianus in ejus vita cap. 11. [Adjecit etiam atque compulit, ut laïcorum popularitas psalmos & hymnos pararet, altaque ac modulata voce instar clericorum, alii græcè, alii latinè, prosas antiphonasque cantarent, ut non haberent spatium in Ecclesia fabulis vacandi.] Eadem disciplina vigebat etiam in Ecclesia Mediolanensi, ut colligitur ex his S. Ambrosii verbis in psalmum 1. [Mulieres Apostolus in Ecclesia tacere jubet: psalmum etiam benè clamant. Quantum laboratur in Ecclesia ut fiat silentium cùm lectiones leguntur? Si unus loquitur, obstrepunt universi, cùm psalmus canitur; ipse sibi effector est silentii, omnes loquuntur, & nullus obstrepit] Et lib. 3. in Hexameron c. 5. Psalmorum cantu virorum, mulierum, virginum, parvulorum consonus undarum fragor resultat.]

XI. Nocturnis vigiliis adjungendæ sunt laudes solemnes, quas matutinorum nomine S. Benedictus aliique antiquiores scriptores donant, à voce matuta, id est, aurora, eò quòd ad auroram, seu luce incipiente, canerentur: unde etiam si tardiùs ad vigilias aliquando excitari ac surgere contingeret; luce apparente, nocturnum statim dimittebatur

De laudibus.

officium, ut matutini inciperentur: id quod de Romana præsertim Ecclesia commemorat Amalarius in libro de ordine Antiphonarii cap. 4. [Ipsa enim quantocumque ordine & numero lectionum viderit matutam præcedere, ut audivi nocturnum dimittit officium, & incipit matutinale. Periculosum est enim transgredi terminos Patrum.] Huc referri potest quod in antiquo ordine Ecclesiæ Cameracensis legitur de nocturnis vigiliis: [Cùm omni verò honestate tractim lectiones legantur, & responsoria decantentur. Nona autem lectio fit evangelica ex homiliis Patrum. Homilia ipsius evangelii à Diacono, vel presbytero, aut Episcopo tota legatur, nisi forte aurora interveniens hoc distulerit.] Eo etiam casu S. Benedictus in regula psalmos & lectiones breviari jubet. Porrò de matutinis laudibus egregium nobis locum suppeditat Gregorius Turonensis in libro de vitis Patrum cap. 6. ubi de Gallo Arvernensi Episcopo hæc habet: [Albescente jam aurora, interrogavit, quid in Ecclesia psalleretur. Dixerunt benedictionem sese psallere: at ille psalmo quinquagesimo & benedictione cantata & alleluiatico cum capitello expleto, consummavit officium totum temporis matutini.]

CAPUT VIII.

De prima, tertia, sexta, nona, vesperis & completorio.

Caput VIII. *De prima, tertia, sexta &c.*

De primæ officio.

I. PRimæ officium in Ecclesia prorsùs inauditum fuit ante Cassiani ætatem, qui suo tempore in Bethleemitico monasterio institutum asserit, atque inde tandem ad occidentales plagas propagatum. Sæculo tamen sexto necdum in Arelatensi Ecclesia receptum fuisse videtur, tametsi à Massiliensi Cassiani cœnobio haud procul distet. Nam Cæsarius illius Ecclesiæ Pontifex in sermone 140. Appendicis Augustinianæ cunctos fideles exhortans, ut ad vigilias matutinas surgant, ad tertiam, sextam nonamque conveniant nullam primæ exprimit mentionem, nullam in utraque ad monachos & ad Virgines regula. Ex ea tamen quam edidit Bollandus *dicenda est prima cum psalmis sex*, hymno, lectionibus binis, una ex veteri, altera ex novo Testamento, & capitello. Sed hoc modo non cunctis diebus, sed tantùm *Dominica vel Sabbato & majoribus festivitatibus fieri debet*, inquit, sub Aureliano tamen antistite, qui post Auxarrium, Cæsario successit in Sede Arelatensi, primæ officium quotidiè celebrabatur, & quidem cum duodecim psalmis, hymno, duabus lectionibus, una ex veteri, altera ex novo Testamento, & capitello, uti legimus in ordine psallendi ab eo conscripto: in regula tamen ejusdem ad virgines sex dumtaxat psalmi adsignantur, at ex Cassiani libro 3. de diurnis orationibus cap. 4. in prima sui institutione trinis dumtaxat psalmis totidemque orationibus absolvebatur. Hodiè præmisso psalmo *Deus in nomine tuo salvum me fac* cum quatuor octonariis psalmi 118. sub duplici gloria dicendis primæ decurritur officium. Item

Symbolum S. Athanasii.

ab annis circiter 800. additum est Symbolum S. Athanasii vulgariter dictum *quicumque vult salvus esse*, quod tempore Theodulphi Aurelianensis jam *quotidie* à monachis cantabatur ad primam, uti discimus ex catalogo Abbatum Floriacensis monasterii tomo 1. Miscellaneorum Baluzianorum. In percelebri S. Martini Turonensis Ecclesia ex communi totius capituli canonicorum consensu anno 922. statutum fuit, ut [cantarent fratres generaliter ad horam primam tam festis diebus quàm & quotidianis catholicam fidem, quam S. Athanasius, Spiritu sancto dictante, composuit, id est, *quicumque vult salvus esse*.] Cujus institutionis decretum extat in pervetusto ejusdem Ecclesiæ Chartario. Auctor est tamen Udalricus in lib. 1. consuetudinum Cluniacensium nonnullas Ecclesias Dominicis dumtaxat diebus præfatum symbolum decantasse. Ita sanè statuit Ahito Basileensis Episcopus in Capitulari art. 4. Spicilegii tom 6. [*Ut fides S. Athanasii à sacerdotibus dicatur, & ex corde die Dominico ad horam primam recitetur*.] Ipsi nihilominùs tam Cluniacenses ex eodem Udalrico quàm Carthusienses ex antiquis eorum statutis quotidiè symbolum illud persolvebant, persolvuntque hactenus Carthusienses.

CAPUT VIII. *De prima, tertia, sexta. &c.*

II. Primæ completo officio, inquit Grodogangus metensis Episcopus in regula canonicorum cap. 18. hoc est, decantatis ejusdem horæ psalmis, [ante psalmum quinquagesimum, donent confessiones suas vicissim, dicentes: Confiteor Domino, & tibi frater, quod peccavi in cogitatione & locutione & opere; propterea precor te ora pro me. *Et ille respondeat*: Misereatur tui omnipotens Deus, & indulgeat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, conservet te in omni bono, & perducat te ad vitam æternam. *Et ille dicit* amen. Supplici corde certatim pro se orantes hoc sibi faciunt.]

Confessio ad Primam.

III. Hanc confessionem comitari solebant preces prolixæ, seu capitula nonnulla, quæ hic repræsentare non pigebit prout extant in ordinario antiquo insignis Ecclesiæ Laudunensis, ubi præscribitur, ut post symbolum *quicumque vult salvus esse*, cantata antiphona, clericulus dicat: Exurge Christe adjuva nos, deinde hebdomadarius dicat: Kyrie eleyson, Pater noster, tum preces sequentes subjungat:

Preces ad Primam.

℣. Vivet anima Deus & laudabit te.

℟. Et judicia tua adjuvabunt me.

℣. Erravi sicut ovis quæ periit.

℟. Quære servum tuum quia mandata tua non sum oblitus.

Credo in Deum. Carnis resurrectionem.

Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum.

Intende voci orationis meæ, Rex meus & Deus meus.

Quoniam ad te orabo. Domine mane exaudies vocem meam.

Mane astabo tibi & videbo. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es.

Vias tuas Domine demonstra mihi. Et semitas tuas edoce me.

Dirige me in veritate tua & doce me. Quia tu es Deus Salvator meus, & te sustinui tota die.

CAPUT VIII. *De prima, tertia, sexta, &c.*

Reminiscere miserationum tuarum, Domine. Et miserationum tuarum quæ à sæculo sunt.

Delicta juventutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.

Spiritus tuus bonus deducet in terram. Propter nomen tuum, Domine, vivificabis me in æquitate tua.

Educes de tribulatione animam meam. Et in misericordia tua disperdes inimicos meos.

Et perdes omnes qui tribulant animam meam. Quoniam ego servus tuus sum.

Judica, Domine, nocentes me. Expugna impugnantes me.

Apprehende arma & scutum. Et exurge in adjutorium mihi.

Effunde frameam & conclude adversus eos qui persequantur me. Dic animæ meæ salus tua ego sum.

Repleatur os meum laude ut cantem gloriam tuam. Tota die magnitudinem tuam.

Averte faciem tuam à peccatis meis. Et omnes iniquitates meas dele.

Cor mundum crea in me Deus. Et spiritum rectum innova in visceribus meis.

Ne projicias me à facie tua. Et spiritum sanctum tuum ne auferas à me.

Redde mihi lætitiam salutaris tui. Et spiritu principali confirma me.

Eripe me, Domine, ab homine malo. A viro iniquo eripe me.

Eripe me de inimicis meis, Deus meus. Et ab insurgentibus in me libera me.

Eripe me de operantibus iniquitatem. Et de viris sanguinum salva me.

Sic psalmum dicam nomini tuo in sæculum sæculi. Ut reddam vota mea de die in diem.

Exaudi nos Deus salutaris noster. Spes omnium finium terræ & in mari longè.

Deus in adjutorium meum intende. Domine ad adjuvandum me festina.

Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus & immortalis. Qui tollis peccata mundi, miserere nobis.

Benedic anima mea Domino. Et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus.

Benedic anima mea Domino. Et noli oblivisci omnes retributiones ejus.

Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis. Qui sanat omnes infirmitates tuas.

Qui redimit de interitu vitam tuam. Qui coronat te in misericordia & miserationibus.

Qui replet in bonis desiderium tuum. Renovabitur ut aquilæ juventus tua.

Dignare, Domine, die isto. Sine peccato nos custodire.

Confiteor

Confiteor omnibus ſanctis.

Vitam æternam annunciavi tibi. Poſuiſti lacrymas in conſpectu tuo.

Delictum meum cognitum tibi feci. Et injuſtitiam meam non abſcondi.

Dixi confitebor adverſum me injuſtitiam meam Domino. Et tu remiſiſti impietatem peccati mei.

Secundum miſericordiam tuam memento mei tu. Propter bonitatem tuam, Domine.

Et non intres in judicium cum ſervis tuis, Domine. Quia non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens.

Adjuva nos Deus ſalutaris noſter. Propter gloriam nominis tui Domine, libera nos, & propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum.

Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos. Quemadmodum ſperavimus in te.

Domine exaudi orationem meam. Et clamor meus ad te veniat.

Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo.

Oratio. OREMUS.

Domine Deus, Pater omnipotens, qui ad principium hujus diei &c.

Similes preces nonnullis tantùm verſiculis immutatis videre eſt in antiquis ordinariis Turonenſi S. Gatiani & S. Martini, Cabilonenſi, Sylvanectenſi, & aliis.]

CAPUT VIII. De prima, tertia, ſexta. &c.

Officium capituli.

IV. Poſt primam in inſignioribus canonicorum collegiis celebrabatur officium capituli, quod ita deſcribit Joannes Epiſcopus Abrincenſis: [Prima finita, in capitulum conveniant fratres; Martyrologii lectio legatur; ne aliqua Sancti feſtivitas in craſtino celebranda negligenter omittatur. Verſu *Pretioſa in conſpectu Domini* dicto, B. Mariæ Sanctorumque interceſſione poſtulata, tumque Deo in eorum auxilio invocato, oratione Dominica completa cum ſacerdotis oratione, ibi finiatur. Inde recitetur lectio regulæ canonicalis, ſeu paſtoralis, vel alicujus regularis libri. Deinde culpæ examinentur.] Similia longè antea inſtituerat in regula canonicorum cap. 18. Crodegangus Metenſis Epiſcopus, cum hoc tantum diſcrimine, quòd capituli officium à lectione regulæ incipiat, cujus loco Dominicis, quartis, ſextiſque feriis ac ſanctorum ſolemnitatibus tractatus, aut homelias, aut certè aliquid quod ædificet audientes ante martyrologii lectionem pronuntiari voluit. Ejuſdem officii meminit Tangmarus in vita Sancti Bernvvardi Epiſcopi Hildesheimenſis n.7. Sæculo VI. Benedictino part. 1. His concinunt ea quæ præſcribit ordinarium B. Mariæ Laudunenſis ante annos 400. manu exaratum his verbis: [Finita prima B. Mariæ, omnes canonici qui ibi interſunt, ad capitulum eunt proceſſionaliter, nec aliquis canonicorum proceſſioni debet obviare. Clericulus alba indutus, lunam pronunciat, ſanctorum ſolemnitates demonſtrat. Sacerdos: *Iſti & omnes ſancti intercedant pro nobis ad Dominum Deum noſtrum, ut partem habere mereamur cum eis qui in cælis ſunt per te Chriſte Salvator mundi, qui cum Deo Patre & Spiritu ſancto vivis & regnas. Reſpice in ſervos tuos & in opera tua, & dirige filios eorum, & ſit ſplendor Domini*

CAPUT VIII. De prima, tertia, sexta, &c.

Dei nostri super nos, & opus manuum nostrarum dirige. Oremus. Dirigere & sanctificare, custodire & regere digneris, Domine Deus, omnipotens Rex, creator cæli & terræ, hodie corda & corpora nostra, sensus, actus & sermones nostros in lege tua, & in via tua sancta, & in omnibus operibus mandatorum tuorum, ut hic & in æternum per te & in te, Domine, semper salvi, sani, & liberi, & securi esse mereamur salvator mundi, Rex gloriæ, salva nos, qui in Trinitate perfecta vivis & regnas Dominus per omnia sæcula sæculorum. .... Si anniversarium alicujus evenerit, clericulus pronunciat: chorus: *Requiem æternam dona eis Domine & lux perpetua luceat eis.* Sequitur lectio regulæ.] Hactenus vetus Ecclesiæ Laudunensis ordinarium. In antiquis quoque statutis Ecclesiæ Parisiensis sic lego: [Inde in capitulum progrediuntur, ubi gestis Sanctorum & Diptychis defunctorum perlectis, fiant preces pro eorum requie. Postea ter petito Dei adjutorio, subjungitur versus cum collecta, & lector data benedictione legit canonem seu caput regulæ, quod omnes cum summa reverentia auscultant sedentes; iterumque data ab hebdomadario benedictione secedunt.] Et ms. ordinarium Ecclesiæ Rotomagensis: [Dehinc in capitulo, & ibi audiatur lectio de Martyrologio. ℣. *Pretiosa &c.* Dehinc legatur obitus, si fuerit .... Sequatur lectio de sermonibus vitæ clericorum.] Denique antiquum Rituale S. Martini Turonensis ante annos 400. scriptum cap. 16. Post primam [dicatur de B. Maria: hoc facto, vadunt omnes in capitulum in ordine, & dictis capitulis & oratione, lectionem legit clericulus super pulpitum de Martyrologio & aliam de canonibus in quadragesima, exceptis festis IX. lectionum & sabbatis: & lectione lecta inclinat, & tunc dicit hebdomarius: *Ipsi & omnes sancti.* Post vadit clericulus ante decanum vel Episcopum, si præsens fuerit, & genuflexo, legit obitum super genu decani vel Episcopi: & si absentes fuerint, legit ad pulpitum. Hoc facto, dicuntur psalmi *voce mea II.* & *De profundis*; & *Pater noster*, cum capitulis & & orationibus.] In Concilio etiam Coloniensi anno 1260. celebrato cap. 7. hæc lego: [Et post hujusmodi decantationem officii, decanus & fratres ingrediantur domum capituli: ante omnem tractatum, vel etiam præbendæ aut cujuscumque alterius negotii, tabulæ capitularis lecturam (habentis distinctè in specie quid unicuique sit cantandum, vel legendum in choro,) audiant diligenter, ac insuper lunationes, necnon aliqua lectio de regula vel vita clericorum legatur. Et tunc immediatè de disciplina fiat quod fuerit faciendum, ac talia consequenter post ipsam disciplinam tractentur negotia, quæ ad utilitatem seu necessitatem fuerint spectantia publicam seu privatam.]

Lectio Martyrologii in choro.

V. Eadem etiam facienda præscribit ordinarium Silvanectense ab annis circiter 400. scriptum, sed in choro, non in capitulo. Sic enim descripto primæ officio prosequitur: [Post dictam orationem legitur calenda à quodam puero, & finiatur sic: *Et aliorum plurimorum SS. Martyrum & Confessorum atque Virginum.* ... Deinde pronunciatur anniversarium quod in Martyrologio continetur... Postea legitur lectio de

Pastorali, quæ finitur per *tu autem.*] Hæc omnia fusius referre oportuit, ne pretiosa hæc antiquæ disciplinæ monumenta perire sineremus, quæ tandem aliqua ex parte restaurata videmus in novo Breviario Ecclesiæ Aurelianensis, in quo pro lectione brevi ad primam quotidie assignatur aliquis canon ex Conciliis aut ex scriptis Patrum ad clericorum rectam morum institutionem concinnatus. Porrò regula illa, cujus lectionem commendant Joannes Abrincensis, ordinarium Laudunense, & statuta Ecclesiæ Parisiensis, alia nobis non videtur fuisse, quàm ea quæ pro canonicis ex sacris canonibus & dictis SS. Patrum in Concilio Aquisgranensi anno 816. conscripta fuit, quæ quòd unà cum Martyrologio in uno eodemque volumine esset compacta, martyrologio ipsi regulæ nomen indidit. Hinc capiendum reor quod in ordinario Cabilonensi post officium primæ reperitur : [Hic legitur in regula *pretiosa in conspectu Domini*,] scilicet in choro, id quod hodiè communi usu ubique retinetur. [Deinde, inquit, ordinarium Ecclesiæ Turonensis, lectio de martyrologio in choro satis alta voce, & descendunt omnes inferius. Puer autem dicit : *Jube domne benedicere.* Sacerdos data benedictione, & lectione lecta dicat *pretiosa in conspectu &c.* Post hæc pronunciet puer anniversarium quod debet celebrari die sequenti.] Non debeo hic prætermittere ritum legendi martyrologii ex ordinario S. Martini Turonensis anno 1450. compacto, cùm jam à prisca disciplina deflexissent canonici : [Hoc peracto, scilicet primæ officio, sacerdos vadit ad pulpitum chori, & dicit hæc quæ sequuntur cum puero psallente submissa voce, ℣. *Pretiosa in conspectu Domini.* Respondet puer, *mors sanctorum ejus. Oremus. Sancta Maria & omnes Sancti &c. . . . Gaudium cum pace, & emendationem vitæ tribuat nobis Rex æternæ gloriæ. Amen.* Deinde puer petit benedictionem dicens : *Jube domne benedicere.* Hebdomadarius dicat : *Benedictio Domini veniat super nos.* Tunc puer legat lectionem martyrum : qua finita, dicat hebdomadarius. *Isti & omnes.* Deinde puer legat anniversarium hujus diei. Hebdomadarius dicat : *Pro cunctis defunctis requiem æternam.* ℟. *Et lux perpetua.* Psal. *voce mea* & *De profundis.* Orationes *Inclina. Deus indulgentiarum*, & *Fidelium.*] Sed de his satis.

CAPUT VIII. *De prima, tertia, sexta, &c.*

De tertia, sexta, & nona.

VI. Tertiæ, sextæ, nonæque officium eodem penè ritu & ordine ab antiquis celebratum fuit. De his horis audiendus in primis Cassianus in libro 3. de diurnis orationibus cap. 2. [Itaque in Palestinæ vel Mesopotamiæ monasteriis ac totius orientis supradictarum horarum tertiæ, sextæ, nonæ solemnitates trinis psalmis quotidiè finiuntur.] Eamdem sibi regulam observandam proposuerunt S. Benedictus, S. Columbanus, S. Isidorus, S. Fructuosus, aliique nonnulli vitæ monasticæ magistri, qui diurnas horas tribus dumtaxat psalmis cum certis precibus ac lectionibus celebrari instituerunt. Scribit tamen Cassianus in lib. 2. cap. 2. aliis provinciis [in ipsis quoque diurnis orationum officiis, id est, tertia, sexta, nonaque id visum, ut secundùm horarum modum, in quibus hæc Domino redduntur obsequia, psalmorum etiam & orationum putarent numerum coæquandum.] Hoc est, ut explicat Gazæus

CAPUT VIII. *De prima, tertia, sexta, &c.*

in commentario ad hunc locum, ut hora tertia tres psalmos, sexta sex, nonaque novem persolverent: quod propriè est horarum & psalmorum numerum exæquare. Addit nihilominus Cassianus placuisse nonnullis [Senarium numerum singulis diei conventibus deputari.] Atque hic postremus ordo in Gallicanis præsertim Ecclesiis viguisse colligimus, tum ex regula S. Cæsarii ad Virgines, tum ex ordine psallendi ab Aureliano Arelatensi Episcopo instituto, quibus favet Concilium Turonense II. Nam Cæsarius in præfata regula qualis est apud Bollandum ad Januarii diem XII. præscribit, [ut quotidianis diebus ad tertiam, sextam, nonam, seni psalmi cum antiphonis, hymnis, lectionibus, vel capitellis suis dicantur.] Aurelianus verò [Quotidianis, inquit, diebus ad tertiam sex psalmos dicite, antiphonam, hymnum *jam surgit hora tertia*, lectionem, & capitellum *fiat Domine*. Ad sextam ipse numerus psalmorum tenendus: Antiphona dicenda, hymnus *jam sexta sensim solvitur*, lectio & capitellum. Ad nonam iste ordo servandus, hymnus verò *ter hora trina volvitur.*] In regula tamen ad monachos psalmos duplicat duodecim ad singulas horas decantandos instituens. Denique Concilium Turonense II. can. 18. docet [Patrum instituta (præcepisse) ut ad sextam sex dicantur psalmi cum alleluia.]

De vesperis.

VII. Celeberrima inter omnes canonicas horas vespertina Synaxis, ab antiquis etiam duodecima dicta, eo quòd circa duodecimam diei horam celebrari soleret. Hujus meminit S. Gregorius Nyssenus in vita S. Macrinæ cap. 17. & S. Augustinus in Epistola 29. ad Alypium, quæ nova accessit in ultima editione, ubi inter alia hæc habet: [Acta sunt vespertina quæ quotidiè solent: nobisque cum Episcopo recedentibus; fratres eodem loco hymnum dixerunt, non parva multitudine utriusque ad obscuratum diem manente atque psallente.] Quibus ex verbis duo colliges: unum in Africa vespertinum officium quotidiè in Ecclesia; alterum die ad occasum vertente decantatum fuisse: unde & lucernarium seu lucernaria à lucernis illa hora accendendis ab antiquis appellatum, ad quem ritum respexit S. Hieronymus ad Lætam his verbis scribens de filiæ institutione: [Assuescat lucerna accensa reddere sacrificium vespertinum.] Et Socrates in libro 5. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 22. [In Achaia, & Thessalia, itemque Jerosolymis, cùm accenduntur lucernæ, orationes faciunt eodem prorsùs modo quo Novatiani qui Constantinopolim incolunt. Apud Cæsaream Cappadociæ, & in Cypro insula, die Sabbati & Dominico ad vesperam postquam accensæ sunt lucernæ, semper Episcopi ac presbyteri scripturas interpretantur.] Hinc etiam capiendum est quod scribit Uranius in vita S. Paulini Nolani Episcopi cap. 3. [Adveniente luce, consuetudinem suam vir sanctus agnovit: itaque, ut solebat, excitatis omnibus clericis, matutinum ex more & ordine celebravit.... Transactis autem his, tacitus usque ad vesperam perduravit. Deinde quasi somno excitatus lucernariæ devotionis tempus agnoscens, extensis manibus, lenta licet voce; paravi lucernam Christo meo decantavit.] Et in Concilio Emeritensi can. 2. [Oportet igitur

ut ficut in aliis Ecclefiis vefpertino tempore poft lumen oblatum priùs dicatur vefpertinum quàm fonum indiebus feftis : ita & à nobis cuftodiatur in noftris Ecclefiis.] Quem locum mirè explicat Breviarium Mozarabum ubi lucernarii feu lucernæ accendendæ ritus defcribitur hoc modo : [Dies five fit feftivalis, five privata, femper horæ incipiunt à vefpertinis ante diem : & principium fit per invocationem JESU-CHRISTI, oratione Dominica præcedente, fubmiffa voce dicendo *Kyrie eleifon, Chrifte eleifon, Kyrie eleifon. Pater nofter*; Et alta voce, *In nomine Domini Jefu-Chrifti lumen cum pace*, hoc eft lumen oblatum. Refpondetur à circumftantibus : *Deo gratias.* Et presbyter dicit : *Dominus fit femper vobifcum.* Refpondetur. *Et cum fpiritu tuo.* Et ordo vefperarum, five fit feftum, five non, fequitur per hunc modum. Primò dicitur pfalmus quod eft vefpertinum : quo finito, presbyter dicet : *Dominus vobifcum.* Refpondetur : *Et cum fpiritu tuo.* Statim dicitur fonus, fi fit feftum; eo quòd dies ferialis careat fono, nifi tempore refurrectionis propter folemnitatem dicitur. Hæc regula. Sonus eft : *Venite exultemus Domino &c.*] Hujus ritus meminit Beatus Abbas in libro 1, adverfus Elipandum : [Si in vefpertinis lucernarium ante altare obtulerit, non poteft aliter offerri, nifi dixerit : *In nomine Domini noftri Jefu-Chrifti lumen cum pace.*]

VIII. Lucernarium cum vefpera confundunt nonnulli, alii diftinguunt utrumque, & lucernarium de precibus ad accendendas lucernas recitandis interpretantur. Utriufque officii difcrimen & preces ita defcribit S. Aurelianus Arelatenfis Epifcopus. [Ad lucernarium omni tempore, & feftis & quotidianis diebus, in primis directaneus, poftea antiphonæ duæ, tertia femper cum alleluia dicatur, hymnus una die : *Deus qui certis legibus* ; alia die : *Deus creator omnium* & capitellum. Ad duodecimam pfalmos decem & octo, antiphonam, & hymnum, lectionem & capitellum.] Ex canone 18. Concilii II. Turonenfis difcimus duodecim dumtaxat ad vefperas pfalmos decantatos fuiffe, [quia, inquit, Patrum ftatuta præceperunt, ut ad fextam fex pfalmi dicantur cum alleluia ; & ad duodecimam duodecim pfalmi item cum alleluia.] Ubi alludere videtur ad ea quæ fcribit Caffianus libro 2. de nocturnis orationibus. cap. 4. [Per univerfam Ægyptum & Thebaïdem duodenarius pfalmorum numerus tam in vefpertinis quàm in nocturnis folemnitatibus cuftoditur.] His duas addebant lectiones unam ex veteri, alteram è novo Teftamento ; die tamen Sabbati & Dominico utramque de novo Teftamento. Prætereà Concilio Gerundenfi canone X. [placuit obfervari, ut omnibus diebus poft matutinas & vefperas oratio Dominica à facerdote proferatur.] Agathenfe verò can. 30. ftatuit, [ut plebs collecta oratione ad vefperam ad Epifcopo cum benedictione dimittatur.] Cujus rei praxim videre eft in vita S. Cæfarii Arelatenfis Epifcopi lib. 2. cap. 12. [Factum eft ut quodam tempore quatuor ei Epifcopi ad occurfum venirent : cum quibus ad lucernarium ad Bafilicam S. Stephani defcendit. Cùmque expleto lucernario, benedictionem populo dediffet].

Lucernarium.

CAPUT VIII. *De prima, tertia, sexta, &c.*

&c. Qualis autem esset populi dimittendi ritus, maximè in Hispania, utcumque discimus ex Beati Abbatis libro 1. adversus Elipandum, ubi hæc habet: [Si etiam completo officio non potest egredi sine hac solutione, nisi priùs dixerit: *In nomine Domini nostri Jesu-Christi eamus cum pace.* Sic in vespertinis, sic in matutinis, sic omnibus horis, quibus necessaria officia vel canonica in Ecclesia peraguntur.]

Lectio ante completorium.

IX. Tandem sub finem diei completorium decantamus, quod à lectione brevi incipimus, cujus loco S. Benedictus in regula cap. 42. prolixam trium quatuorve foliorum præscribit. Hujus institutionem etiam suscepisse videntur cathedrales canonicorum Ecclesiæ, in quibus lectiones ante completorium ex homiliis & sermonibus SS. Patrum, omnibus in unum congregatis, publicè legebantur. Hæc lectio quæ à subdiaconis facienda passim præscribitur in ordinario insignis Ecclesiæ Laudunensis, tempore quadragesimæ erat ex dialogorum S. Gregorii libris uti posteà dicemus.

Confessio.

X. Post lectionem confessionem generalem facimus, cujus usus ex antiqua prorsùs consuetudine procedit, mentionemque illius facit antiquus autor in vita S. Dunstani sæculo V. Benedictino pag. 657. in percelebri S. Martini Turonensis Ecclesia ad hanc confessionem faciendam omnes canonici de subselliis descendentes in ipsam chori planitiem, ad celebrantem glomeratim accedunt, qui ritus an uspiam alibi vigeat planè ignoro.

Salutatio angelica.

XI. Post completorium in honorem Beatæ Mariæ salutationem angelicam ad campanæ pulsum recitare solemus, cujus consuetudinis institutio ad S. Bonaventuram referenda videtur. Nam de eo ita legimus in ejus vita apud Surium 14. Julii: [Idem & piissimus cultor gloriosæ Virginis matris JESU instituit, ut fratres populum hortarentur ad salutandam eamdem, signo campanæ audito, quod post completorium datur, quod creditum sit eamdem ea hora ab angelo salutatam.] Alium fratrum prædicatorum ritum in honorem B. Mariæ refert Thomas Cantipratensis libro 2. de apibus cap. 10. num. 21. His verbis: [Verè ergo dignè, & justè à fratribus prædicatoribus Parisiis est sancitum, ut post completorium omni die cum processione & solemnitate cereorum *Salve Regina misericordiæ* fusis initio genibus in gloriam & laudem gloriosissimæ Virginis decantetur.] Similis hactenus fit processio in percelebri Cluniacensi cœnobio.

CAPUT IX.

De quibusdam ritibus & consuetudinibus diebus Dominicis aut infrà hebdomadam olim observatis.

CAPUT IX. *De quibusdam ritibus &c.*

I. QUæ præmissa sunt hactenus, ea generales quasdam consuetudines continent, ex communi usu ab omnibus singulis diebus observari solitas: quæ verò deinceps à nobis tractabuntur, singularia & certis quibusdam diebus tantùm propria censenda sunt. Sed antequam singulos per anni curriculum dies percurramus, operæ pretium est, nonnullos per hebdomadam, die præsertim Dominica, occurrentes ritus brevi oratione referre.

II. Igitur ad Dominicam diem præcipuè spectant hebdomadariorum institutio, divini officii solemnitas, aquæ lustralis publica benedictio, ac processio, panis item benedicti distributio, & prædicatio.

Hebdomadariorum institutio.

III. Hebdomadariorum institutio ad cantorem maximè pertinebat, cujus erat omnia chori exercitia moderari, & quid quisque per hebdomadam præstare deberet in tabella publico in loco exponenda, aut in capitulo à clericulo legenda adnotare. Id vel præcedenti sabbato vel Dominica post primam peragebatur. Tunc enim scilicet Dominica post primam ut ait ordinarium antiquum insignis Ecclesiæ Laudunensis, post pronuntiatam martyrologii lectionem & preces subsequutas, [Sacerdos, diaconus & subdiaconus qui fuerunt hebdomadarii, reddunt hebdomadas suas in capitulo stantes, & dicentes *Benedictus es Domine Deus qui adjuvisti me & consolatus es me.* Deinde Subregnatius denuntiat in tabella hebdomadarios canonicos, videlicet hebdomarium Missæ, Evangelii, epistolæ, & chori, unumquemque in ordine suo. Posteà sacerdos diaconus & subdiaconus hebdomadarii surgunt stantes in capitulo dicunt bis: *Deus in adjutorium meum intende*] &c. Quæ quidem institutio desumpta videtur ex regula S. Benedicti, ubi similia ab hebdomadariis coquinæ peragenda decernuntur. Addit Laudunense ordinarium: [Sciendum est quòd canonici hebdomadarii, qui recipiunt hebdomadas suas in capitulo, debent eas recipere barbis & tonsuris rasis.]

Eorum munia.

IV. Hebdomadarius Missæ ita institutus majorem quotidiè missam decantabat, omnes divini officii canonicas horas incipiebat, benedictiones ad lectiones dabat, collectas seu orationes in fine cujusque horæ pronunciabat, neque de claustro per totam hebdomadam egrediebatur, cujus rei vestigium aliquod superesse in Augustodunensi Ecclesia audivi: unde & cum Episcopo refectionem accipiebat, uti colligimus ex historia Episcoporum Antisiodorensium cap. 97. apud Labbæum bibliothecæ novæ tom. 1. pag. 524. & 525. Sabbato verò post inceptas vesperas ad majus altare accedebat, & prostratus coram omnibus, veniam de admissis per hebdomadæ curriculum in choro culpis supplex deprecaba-

tur, donec primus vesperarum psalmus absolutus esset: qui ritus hactenus viget in Ecclesia Rotomagensi.

CAPUT IX. *De quibusdam ritibus. &c.*

Diei Dominicæ officia quo ritu celebranda.

V. Circa solemnitatem divini cursus diebus Dominicis persolvendi plurimum expatiari non vacat: unum omnium instar sufficiat proferre antiquum ordinem Cameracensis & Attebatensis Ecclesiæ ex Petri Pithæi relictis scriniis non multis ab hinc annis vulgatum in appendice ad codicem canonum Ecclesiæ Romanæ: [Dominica sacræ resurrectionis nocte vigilias custodire oportet, & ante mediam noctem ad nocturnale officium surgendum est, & omnia signa pulsanda sunt, sive in brevioribus, vel in longioribus noctibus. Ecclesia autem cum omni decore illustretur lumine tam cum cereis quàm etiam cum lampadibus. Cum omni verò honestate lectiones tractim legantur, & responsoria decantentur. Nona autem lectio sit Evangelica, ex homiliis Patrum. Homilia ipsius Evangelii à diacono vel à presbytero, aut Episcopo tota legatur, nisi forte aurora interveniens hoc distulerit. Populus verò stans vel sedens audiat divinum. Strenue agat silentium, ne fortè sibi vel legentibus fiat impedimento, quia populus in Ecclesia vaniloqui non debet. Scriptum est enim: *In conspectu angelorum psallam tibi: adorabo ad templum Sanctum tuum.* Et in Evangelio: *Domus mea domus orationis est.* Et hoc parvipendere magnum delictum est. In ipsis tribus nocturnis tribus vicibus duo thuribula deportanda sunt cum incenso & thimiamate, id est, in initio primi psalmi, & in secundo nocturno primi psalmi; & in nocturno similiter primi. Primitus enim ad altaria deportanda sunt; deinde in choro, postmodum ad populum: & ita parati sint semper, ut prunæ cum cineribus in loco opportuno inveniantur.

Matutinale verò officium tractim decantandum est, altius tamen ipsi psalmi quàm nocturnales. Sic enim fit in Romana Ecclesia. Post peractum officium omnes exeant ab Ecclesia, ut se præparent statim; nisi custodes deputati ibi remaneant....

Mox ut prima completa fuerit, procedat omnis clerus ab Ecclesia cum silentio, & accipiant vestes de sacrario, & in choro stantes vel sedentes, cum silentio expectent adventum Episcopi. Cubicularii verò Episcopi & subdiaconi parati sint ad inducendum Episcopum; quia ubicumque ille fuerit, usque dum paratus sit, præsto illi debent adesse. In illa hora postquam vestes à sacrario receperint, & aqua benedicta aspersa fuerit, iterum pulsatis signis, decantetur tertia. Hoc enim modo fiat in festivitatibus SS. Apostolorum, & martyrum. Et ideò volumus ut mane agatur Missa in Dominicis diebus: quia Dominus valdè manè surrexit: & ita usus est in sancta Sede Romanæ Ecclesiæ. In titulis verò qui in civitate, vel extra sunt, non ante cantetur Missa, quàm in ipsa publica Ecclesia in civitate, neque illorum signa pulsentur, ut omnis populus ad publicam procedat Ecclesiam, nisi fortè causa infirmorum, aut pro iter agentibus, in monasteriis verò quæ sunt juxta civitatem non anteà missarum solemnia agantur, quàm in publica Ecclesia civitatis inchoata

inchoata fuerint missarum solemnia, nisi fortè, ut diximus, pro iter agentibus aut infirmorum causâ.]

CAPUT IX. *De quibusdam ritibus, &c.*

Vigiliæ maturiùs celebratæ.

VI. In prolixo hoc textu plurima licet observare. 1. Nocturnas vigilias diebus Dominicis longè prolixiores extitisse, ad quas etiam ante mediam noctem surgendum erat. S. Benedictus etiam his diebus temporius ad vigilias discipulos suos surgere voluit, & maximam noctis partem in divinis laudibus ab ipsis impendi. Veteres quoque monachi, teste Cassiano lib. 3. c. 8. totam ferè & integram noctem sabbati & Dominicæ Deo consecrabant duabus dumtaxat horis somno deputatis. Monachorum hac in re fervorem æmulabantur ipsi etiam clerici, imò & laici, de quibus præclare S. Nicetius in libello de vigiliis servorum Dei cap. 2. [Nec sanè onerosum vel difficile videri debet etiam delicatis vel infirmis corporibus in septimana, duarum noctium, id est sabbati atque Dominicæ, portionem aliquam Dei ministerio deputare: ista enim quasi purificatio est dierum quinque vel noctium, quibus stupore carnali ingravescimus, aut mundanis actibus obsessi lætamur.]

Incensum oblatum ad singulos nocturnos.

VII. 2. Notanda est consuetudo incensi ad singulos nocturnos offerendi ad altaria: quæ consuetudo olim in præcipuis festis vigebat apud monachos, vigetque etiam nunc in insignioribus Ecclesiis. Hoc munus ad presbyteros præsertim pertinebat. At singulare imperatorum extitit privilegium, ut incensum ad altare possent offerre, id quod discimus Francisci Combeficii notis ad vitam S. Bacchi junioris.

Lectiones à quibus cantatæ.

VIII. 3. Nonam lectionem à diacono sive à presbytero aut ab Episcopo decantatam fuisse, qui ritus ex regula S. Benedicti, quæ ultimam nocturnorum lectionem ab Abbate decantari jubet, desumptus videtur. A quibus aliæ lectiones pronunciari debeant hic non declaratur, sed ex antiquo ordinario insignis Ecclesiæ Laudunensis, [duo clericuli legunt primam & quartam lectionem, tres canonici subdiaconi legunt secundam tertiam & quintam, duo canonici diaconi legunt sextam & septimam lectionem, duo canonici sacerdotes legunt octavam & nonam lectionem. Et debent esse ejusdem ordinis qui cantant responsoria, cujus sunt qui legunt lectiones.] Antiphonas autem in primo nocturno imponere debent sacerdotes, in secundo diaconi, in tertio subdiaconi, omnes canonici.

Laudes ritu solemniori decantatæ.

IX. 4. Matutinas laudes solemniori ritu decantandas, & quidem *tractim* & *altius* quàm nocturnales: idque ob honorem Dominicæ resurrectionis, quæ illa hora contigit, & cujus causâ istud officium institutum est. Ordinem autem in eo servandum ita describit antiquum Beatæ Mariæ Laudunensis ordinarium: [In laudibus duo canonici sacerdotes primam & secundam antiphonam incipiunt, incipiendo ab ea parte in qua est chorus: duo canonici diaconi tertiam & quartam incipiant, incipiendo ab ea parte in qua est chorus: Quintam antiphonam incipit canonicus subdiaconus ab ea parte, in qua est chorus... Dum cantatur psalmus *Laudate Dominum de cælis* canoniculus qui matutinas cantat, vadit ad sacrarium & indutus cappa serica redit in chorum ad

CAPUT IX. *De quibusdam ritibus, &c.*

locum in quo sedet vel sedere debet major archidiaconus, & ibi dicit capitulum. Dictoque capitulo, erit chorus, & stat ibi donec incipiatur psal. *Benedictus.* Unus canonicus sacerdos incipit antiphonam ad *Benedictus* ab ea parte in qua est chorus, & finitur dicta antiphona; inceptoque psalmo prædicto, accedit canonicus qui matutinas cantat indutus cappa serica, ut prædictum est, ad majus altare incensandum, præcedentibus duobus clericulis tenentibus cereos, alio thuribulum & alio crucem. Et incensato majore altari, vadit ad incensandum alia loca consueta intra chorum. Clericulus qui deservit ministerio paratus esse debet ut deferat collectaneum ad orationem dicendam.]

Primæ officium.

X. 5. De primæ officio in ordine Cameracensi & Atrebatensi nihil dicitur, at in ordinario Laudunensi ita describitur, ut præmisso hymno, incepta antiphona, hi decantentur psalmi *Deus Deus meus respice in me. Dominus regit me* sub una gloria *judica me* & *Deus in nomine* sub unica *gloria. Confitemini* cum quatuor primis octonariis psalmi 118. Symbolum S. Athanasii vulgò appellatum cum prolixis quas supra retulimus precibus. Simile officium reperitur in antiquis ordinariis Ecclesiæ Turonensis S. Gatiani & S. Martini, Cabilonensis, Sylvanectensis & aliis; sed in Cabilonensi tertio loco adsignantur psalmi *Domini est terra* & *Ad te Domine levavi* sub una *gloria*, omisso psalmo *Confitemini.* In ordinario Argentinensi tertio loco ponuntur psalmi *Domini est terra* & *ad te levavi* cum aliis in ordinario Laudunensi assignatis, sed à septuagesima usque ad Pascha pro psalmo *Confitemini* ponitur *Dominus regnavit decorem.* Qui etiam psalmi in Sylvanectensi secundo loco ponuntur, addito etiam psalmo *confitemini* ante *Beati immaculati.*

XI. 6. Maximè notandum est quod præscribitur de missa solemni temporius dicenda, antequam in aliis urbis titulis aut monasteriis quidquam pulsetur, ut omnes ad publicam missam possent occurrere qua de re aliàs dictum est à nobis in libro 1. de antiquis Ecclesiæ ritibus cap. 3. art. 10.

Aquæ benedictio.

XII. De solemni salis & aquæ benedictione singulis diebus Dominicis facienda, non memini me legisse aliquid ante sæculum IX. quo Leo Papa IV. in homilia de cura Pastorali pauca hæc habet. [Omni die Dominico ante Missam aquam benedicite, unde populus aspergatur, & ad hoc proprium vas habete.] Quò etiam Hincmarus Remensis Archiepiscopus, editis ad presbyteros parochiæ suæ capitulis nonnullis quinto loco statuit, [ut omni die Dominico quisque presbyter in sua Ecclesia ante Missarum solemnia aquam benedictam faciat in vase nitido, & tanto ministerio convenienti, de qua populus intrans Ecclesiam aspergatur, & qui voluerint in vasculis suis nitidis ex illa accipiant, & per mansiones & agros, & vineas, super pecora quoque sua, atque super pabula quoque eorum, necnon & super cibos & potum suum conspergant.] Hanc benedictionem *in omni Dominica juxta canones* celebrari scribit Micrologus libro de observationibus Ecclesiasticis cap. 46. Quinam sint illi canones necdum nobis reperire licuit, nam Alexandri Papæ I. de-

cretum quod ille citat & refertur à Gratiano de consecratione dist. 1. cap. *aquam*. Est suppostitium, desumtum ex adulterina ejusdem epistola prima, quam explodunt eruditi omnes. Sed neque die Dominica, sed simpliciter aquam benedici præcipit. Non inficiamus tamen aquæ benedictæ usum in Ecclesia esse antiquissimum, nam præter benedictionem aquæ ad baptismum & Ecclesiarum dedicationem adhibendæ, quam à primis christianæ Religionis sæculis obtinuisse non dubitamus: alia nobis supersunt de illius usu atque virtute argumenta apud Epiphanium hæresi 30. Cassianum collat. 15. cap. 14. Theodoretum lib. 5. historiæ Ecclesiasticæ cap. 21. & historiæ religiosæ cap. 8. & alios auctores plurimos.

CAPUT IX. *De quibusdam ritibus, &c.*

XIII. Hæc aquæ benedictio ex Hincmaro diebus Dominicis fieri debet ante Missam, in Ecclesia Turonensi sabbato ante vesperas peragitur, ex præfato ordine Cameracensis & Atrebatensis Ecclesiæ manè ante primam privatim in sacrario fiebat; ex ms. Missali insignis Ecclesiæ Albiensis *ante tertiam in Sacristia*; ex antiquo Processionali seu Rituali ms. Suessionensi hora tertia *ad ascensum presbyterii super gradum altiorem*; ex ordinario Laudunensi & Silvanectensi ante tertiam in choro. Hodiè quoque in choro ad aquilam benedicitur in Ecclesia Rothomagensi, sacerdote ad aquilonem converso exorcismos pronuntiante. In insigni Ecclesia Viennensi in Gallia solemniter in navi celebratur aquæ benedictæ ritus hoc modo: Die Dominica convocatis ad campanæ signum per horæ quadrantem canonicis, Sacerdos indutus amictu, alba, stola, & cappa, comitante subdiacono alba & manipulo ornato ac librum missalem deferente, cum duobus acolytis alba pariter indutis, uno cereum accensum & sal, altero vas aqua plenum deportante, accedit ad superiorem navis partem versus evangelium, ibique toto circumstanti clero, salem & aquam exorcismis & precibus annotatis expiat.

Qua hora.

Et quo ritu peracta.

XIV. Peracta benedictione, chorum clerus ingreditur, atque in inferioribus subselliis canonici, cantores verò medio in choro recta in linea sese collocant. Interim imposita à cantoris vicario hebdomadario antiphona *Asperges me*, sacerdos ab eo loco, ubi aquam benedixit, altare sanctæ crucis, in quo & sanctissimum solet asservari sacramentum, aspergit. Deinde chorum ingressus idem præstat ad majus altare, ad altare S. Jacobi, S. Clari, aliaque altaria à latere evangelii constita, choro interim psalmum *Miserere mei Deus* decantante. Sub finem psalmi diaconus indutus alba, stola & manipulo; præcedentibus duobus ceroferariis cum cereis accensis, ad gradus chori versus altare procedit; sacerdos verò per inferiorem ejusdem chori portam ingressus, antiphona repetita, cantat orationem *exaudi nos*: qua finita, cantoris vicarius imponit antiphonam *Salve Regina*, celebrans clerum è choro in navim procedentem aspergit, dumque cantatur antiphona, altare S. Claudii ac vetus cimiterium similiter aspergit privatim recitans duos primos pœnitentiæ psalmos, subdiacono comite tenente vasculum aquæ benedictæ, & ad singulos versus respondente. Sub finem antiphonæ rever-

Aspersio.

CAPUT IX *De quibusdam ritibus, &c.*

titur in navim Ecclesiæ, ubi medius in clero constitutus, cantat orationem *famulorum* & *inclina*, quæ dicta, procedit in aliud cimiterium ad aquilonem situm, benedictam sparsurus aquam, privatim recitans tertium pœnitentiæ psalmum, subsequente clero, & in claustro cimiterio contiguo subsistente dum cantatur antiphona *deprecemur* aut tempore pascali *Christus*. Qua percantata, celebrans orationem *parce Domine* & *Deus cujus* recitat. His ita peractis, majus B. Mariæ claustrum circuit processio, sacerdote clerum universum prosequente, altaria tumulosque occurrentes aqua expiata lustrante, psalmumque *Domine ne in furore* recitante; finitaque antiphona *Oremus dilectissimi*, collectas subjungit. Deinde primus ingressus Ecclesiam, omnes in navi constitutas aras & tumulos aspergit, universo clero ℟. *Gloriosissimam* personante atque in chorum sese recipiente.

Processio.

XV. Ex hocce Viennensis Ecclesiæ ritu, atque ex variis insigniorum Ecclesiarum ritualibus libris apparet solemnem processionem cum benedictione aquæ lustralis fuisse conjunctam. Ea potissimum ad hoc erat instituta, ut sacerdos hebdomadarius omnes canonicorum ædes & officinas aditet, easque expiata aqua conspersas certis precibus benediceret: Cujus ritus meminit ordo Cameracensis & Atrebatensis Ecclesiæ, in quo sic lego: [De schola autem aliqui eligantur, qui cum uno presbytero & cruce una aquam benedictam, per omnia officina aspergant, tam domum Episcopi, quàm & in claustra fratrum, omniaque circumeuntes benedicant.] Hic ritus diu viguit in monachorum cœnobiis, vigetque etiam nunc saltem aliqua ex parte ut audivi, in Ecclesia Lugdunensi. Interim chorus aliquod responsorium concinens claustrum circuibat, ad januam Ecclesiæ subsistens atque expectans donec sacerdos ab officinarum perlustratione rediret, orationem decantaturus: atque inde origo stationum quæ sive in claustro, sive in navi Ecclesiæ fieri solent, processionale videtur: duas assignat ordinarium Cabilonense. Nunc verò cùm à vita in communi ducenda cessaverint canonici ferè omnes, pro officinis sacerdos tumulos Ecclesiæ & claustri aspergit, sed annotatas ad hunc usum in antiquioribus libris collectas seu benedictiones non recitat, nisi fortè apud monachos qui eas hactenus retinuerunt.

Eulogiarum seu panis benedicti usus.

XVI. Processionem sequitur missa solemnis, in qua omnes olim offerebant & communicabant, uti alias demonstravimus; sed refrigescente in dies christianorum caritate, communioni suffecta est eulogiarum seu panis benedicti distributio, de qua Hincmarus Remorum Archiepiscopus in capitulis ad presbyteros suæ diœcesis anno 852. datis articulo 7. statuit, [ut de oblatis quæ offeruntur à populo & consecrationi supersunt, vel de panibus quos deferunt fideles ad Ecclesiam, vel certè de suis presbyter convenienter, partes incisas habeat in vase nitido & convenienti, ut post missarum solemnia qui communicare non fuerint parati, eulogias omni die Dominico, & in diebus festis exinde accipiant. Et illa unde eulogias presbyter daturus est, ante in hæc verba benedicat; & sic accepturis distribuat, & micas ne incautè defluant custodiat.

Domine Sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris hunc panem tua sancta & spiritali benedictione, ut sit omnibus cum fide, & reverentia, ac gratiarum actione sumentibus salus mentis & corporis, atque contra omnes morbos, & universas cunctorum inimicorum insidias tutamentum. Per Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM, *Filium tuum, panem vitæ, qui de cælo descendit, & dat vitam ac salutem mundo, & tecum vivit & regnat Deus in unitate Spiritus sancti per omnia sæcula sæculorum. Amen.*]

CAPUT IX. *De quibusdam ritibus. &c.*

XVII. Istud capitulum desumpsisse videtur Hincmarus ex Concilio Namnetensi, cui tribuitur. Sed quandonam celebratum fuerit illud Concilium non satis constat. Idem decretum Pio I. summo Pontifici attribuunt Burchardus lib. 5. cap. 17. & Ivo Carnotensis part. 2. cap. 5. sed perperam: nam epistola illa unde excerptum fuit supposititia est & adulterina. De hoc ritu pauca hæc habet Leo Papa IV. in homilia de cura Pastorali: [Eulogias post missas in diebus festis plebi distribuite.] Quæ verba etiam extant in Ratherii Veronensis epistola Synodica.

XVIII. Olim monachis qui ad missam minimè communicaverant, non solùm Dominicis, sed aliis etiam diebus distribuebantur in refectorio à sacerdotibus eulogiæ, quas illi ante omnem cibum comedebant: qua de re videsis ea quæ diximus in libro 1. de antiquis monachorum ritibus cap. 9. Hodiè etiam Græci sacerdotes panem unde sacram, quam consecrarunt hostiam, absciderunt, post missam in partes dividunt, distribuuntque fidelibus tanquam precibus & oblatione sanctificatum. [Illi verò, ut docet Cabasilas, cum devotione accedentes ad sacerdotem, panem suscipiunt, & deosculantur dextram quæ recenter sanctissimum Corpus Christi contrectavit, & sanctitatem inde suscepit, & ut eam tangentibus impartiatur continere creditur.]

XIX. Porrò scite observavit Cardinalis Bona lib. 2. Rerum Liturgicarum cap. 19. iis dumtaxat qui jus habebant ad communionem eulogias fuisse porrectas, ceteris verò, quibus nondum patebat aditus ad Eucharistiam, quales erant catechumeni, pœnitentes, & à communione abstenti denegatas.

XX Venio ad prædicationem de qua in excerptis Egberti Eboracensis Archiepiscopi hunc canonem lego: [Ut omnibus festis & diebus Dominicis unusquisque sacerdos Evangelium Christi prædicet populo,] & in Concilio Trullano can. 19. [Oportet eos, qui præsunt Ecclesiis, in omnibus quidem diebus, sed præcipuè Dominicis, omnem clerum & populum docere pietatis & rectæ religionis eloquia, ex divina scriptura colligentes intelligentias, & judicia veritatis, & non transgredientes jam positos terminos, vel divinorum Patrum traditionem. Sed & si ad scripturam pertinens controversia aliqua excitata fuerit, ne eam aliter interpretentur, quàm quomodo Ecclesiæ luminaria & doctores suis scriptis exposuerunt] &c. In Concilio Aurelianensi apud Ivonem decreti parte 2. c. 120. decernitur [Ut in diebus Dominicis vel festis post sermonem intra missarum solemnia habitum, plebem sacerdos commoneat,

Prædicatio.

CAPUT IX. *De quibusdam ritibus, &c.*

ut juxta apostolicam institutionem omnes in commune pro diversis necessitatibus preces fundant ad Dominum, pro Rege, & Episcopis, & rectoribus Ecclesiarum, pro pace, pro peste, pro infirmis qui in ipsa parochia lecto decumbunt, pro nuper defunctis, in quibus singulatim precibus plebs orationem Dominicam sub silentio dicat sacerdos verò orationes ad hoc pertinentes per singulas admonitiones solemniter expleat, post hæc sacra celebretur oblatio.] [Hanc functionem, uti observat Cardinalis Bona, Galli *Pronum* sive præconium vocant, cujus quatuor sunt munia. Nam primò versi ad populum sacerdotes animarum curæ præpositi indicunt preces, secundò docent ipsum populum rudimenta fidei, Deique præcepta & Ecclesiæ, sicut constituit catechismus Romanus: Tertiò admonent quæ festa, quæ vigiliæ, quæ processiones ea hebdomada occurrant. Quartò promulgant edicta, excommunicationes, futura matrimonia, & quidquid demùm ad populi notitiam pervenire oportet.]

XXI. Hujusmodi denunciationes cum prædicatione fieri solent post evangelium, cùm tamen olim ante communionem peragerentur, tametsi predicatio ipsa semper evangelium subsequeretur. Non dubitamus tamen etiam aliis temporibus Episcopos ad populum verba fecisse. Et certè S. Cæsarius, teste Cypriano in ejus vitæ libro 1. cap. 29. [insistebat prædicationibus incessanter omni Dominica, omnibusque diebus festis, frequenter etiam matutinis & ad lucernarium.] Cùm verò propter adversam valetudinem hoc munus obire non posset, vices suas presbyteris & diaconis committebat, à quibus sermones aut à se aut ab aliis patribus compositos recitari jubebat. Et ne sacerdotes alii à prædicandi munere se fortè excusarent, [longè positis in Francia, in Gallia, atque in Italia, in Hispania diversisque provinciis constitutis transmisit per sacerdotes quod in Ecclesiis suis prædicari facerent.] Hoc est dictatas à se homilias sive conciones. Hinc colliges communi apud antiquos usu fuisse receptum, ut qui adeò tardioris essent ingenii aut linguæ, ut publicè ad populum verba facere minimè possent; saltem scriptos ab aliis, sanctis prætertim Patribus, sermones palam pronunciarent. Id quod amplius patet ex Concilio Turonensi III. canone XVII. quo decernitur, [ut quilibet Episcopus habeat homilias continentes necessarias admonitiones, quibus subjecti erudiantur, id est de fide catholica, prout capere possint, de perpetua retributione bonorum, & æterna damnatione malorum: de resurrectione quoque futura, & ultimo judicio, & quibus operibus possit promereri beata vita, quibusve excludi. Et ut easdem homilias quisque apertè transferre studeat in rusticam Romanam linguam, aut Theotiscam, quò faciliùs cuncti possint intelligere quæ dicuntur.] Simili prorsùs modo Concilium Remense II. canone XV. statuit, [ut Episcopi sermones & homilias Sanctorum Patrum, prout omnes intelligere possint, secundùm proprietatem linguæ prædicare studeant]

De privatis diebus.

XXII. De privatis cujusque hebdomadæ diebus sufficiat hîc referri

quod legitur in antiquo ordine Cameracensis & Atrebatensis Ecclesiæ : [Hebdomadarum verò diebus non eo modo agendum est, nisi quod vigiliæ in nocte vicissim agendæ sunt à fratribus, & ante galli cantum pulsentur signa in longioribus noctibus ; in brevioribus verò media nocte. Completo verò matutinali vel nocturnali officio schola ad loca sibi deputata cum magistris procedant, seu ad legendum, seu ad cantandum, seu ad scribendum : & mox ut sol ortus fuerit, signum pulsetur ad primam, ubi omnis clerus conveniat. Deinde exeant ab Ecclesia cum silentio, & resideant in capitulo, ubi sacra legatur lectio ab hebdomadario qui prima feria hebdomadam ad legendum susceperat. De ipsa verò lectione & de conversatione clericorum à prælatis ibi tractandum est, & quidquid fratres illa die agere debent, & quam obedientiam unusquisque facere debeat, ibi injungere oportet. Postquam verò inde exierint, custos Ecclesiæ procedat ad sacrarium, & præparet sacra vasa ad agenda missarum solemnia. Ibi presbyteri tam hebdomadarius quàm ceteri conveniant, & sacra vasa de sacrario sumant, & ad altaria procedant, & missas sibi injunctas celebrent, ut hora tertia omnia completa habeant. Hoc ii modo in diebus jejuniorum hora octava agant. Hora tertia à Sancto die Paschæ publica cantetur missa usque ad XVIII. calendas Octobris, nisi fortè in diebus jejuniorum & feria sexta, quia omni feria sexta jejunandum est, & hora octava publica missa cantanda, nisi fortè fuerit æstus, ut hora quinta reficiatur. Postquam verò de refectorio exierint, infrà claustra remaneant, ibique cum silentio aut legant, aut in dormitorio quiescant usque octava. Pulsato verò signo mediante hora octava, omnes intrent Ecclesiam. Cantato verò officio horæ nonæ, singuli ad deputata exeant officia, quidam ad legendum, quidam ad cantandum, seu ad scribendum, quidam verò ad opera manuum exercenda, reliqui verò in Ecclesia infirmi & senes remaneant, & psalmos decantent & orationes faciant, ut nemo otiosus existat, quia otiositas inimica est animæ.] Quibus in verbis cùm multa notatu digna occurrant, obiter hîc pertransire non licet id quod de jejunio feriæ VI. ad nonam usque servando præscribitur. Ad quod referri potest id quod scribit Hugo Flaviniacensis in Chronico Virdunensi : [Tunc, (scilicet anno 1033. per Aquitaniam, Arelatensem & Lugdunensem provincias & per universam Burgundiam plurima Concilia sunt instituta, & pax firmata. Statutum est etiam sexta feria à vino, & septima à carnibus abstinere, nisi gravis infirmitas intercederet, & tunc tres pauperes reficerentur.] Idem anno 1000. à variis Conciliis anteà decretum fuisse scribit quoque Glaber Rodulfus lib. 4. c. 5. Ubi sanè observatu dignum videtur ante Sæculum XI. quo congregata sunt illa in Galliis Concilia, morem adhuc obtinuisse carnes comedendi diebus sabbati, quarum abstinentiam postea confirmavit Gregorius Papa VII. in Concilio Lateranensi edito hoc canone VII. [Quia dies sabbati apud sanctos Patres nostros in abstinentia celebris fuit, nos eorumdem Patrum auctoritatem sequentes, ab esu carnium, nisi majoris interveniente festivitate vel

CAPUT IX. *De quibusdam ritibus. &c.*

Jejunium feriæ VI.

CAPUT IX. *De quibusdam ritibus &c.*

infirmitate impediente, salubriter ammonemus abstinere omnem qui christianæ religionis particeps esse desiderat.] Solemnes hac die Romæ processiones faciendas olim instituerat Hononorius Papa, de quo Pontificalis liber. [Hic fecit constiturum in Ecclesia, & decrevit ut per omnem hebdomadam sabbato die exeat litania ad B. Apollinarem, & ad Beatum Petrum Apostolum cum hymnis & canticis populus omnis occurrere debeat.] Græci omnibus totius anni sabbatis, nisi aliud impedimento sit, solemnes & publicas preces agunt pro defunctis, ut docet Allatius libro 3. de consensu Ecclesiæ Occidentalis & Orientalis cap. 18. num. 10. Cui suffragatur Nicephorus Callixtus in Synaxario: [Sabbato verò semper commemorationem agimus defunctorum, quod sabbatum Hebraïcè requiem notet.]

Jejunium feria v. prohibitum.

XXIII. Jejunium quod feria VI. & sabbato modo præscriptum vidimus feria v. observari olim prohibuit Ecclesia propter paganorum superstitiones: quam prohibitionem Melchiadi Papæ adscribit liber Pontificalis his verbis: [Hic constituit ne ulla ratione die Dominica aut quinta feria jejunium quis fidelium ageret; quia eos dies pagani quasi sacrum jejunium celebrabant.] Jejunium etiam feria v. prohibet regula magistri propter ascensionem Domini quæ illa die contigit. Eam tamen publicè coli vetuit Concilium Narbonense anno 589. celebratum edito hoc canone XV. [Ad nos pervenit quosdam de populis catholicæ fidei execrabili ritu quintam feriam quæ & dicitur Jovis multos excolere, & & operationem non facere; quam rem pro Dei timore execrantes & & blasphemantes, quicumque ab hac die, præter festivitates eo die venientes, ausus vel ausa fuerit vacare & operam non facere, si ingenuus est aut ingenua, de Ecclesia repellendus, & sub pœnitentia mittendus anno uno, & eleemosyna & fletu satisfaciat, ut ei Dominus ignoscat: Si servus aut ancilla fuerit, flagellis correcti Domino consignentur, & ultra talia eos observare non permittant.] Eodem tendit S. Cæsarius Arelatensis Episcopus in sermone 265. Appendicis Augustianæ. [Et quia audivimus quod aliquos viros & mulieres ita diabolus circumveniat, ut quinta feria non viri opera faciant, nec mulieres lanificium: coram Deo & Angelis ejus contestamur, quia quicumque hoc observare voluerint, nisi per prolixam & duram pœnitentiam tale sacrilegium emendaverint, ubi arsurus est diabolus ibi & ipsi damnandi sunt.] Porrò etsi VI. feriæ jejunium summa cum religione semper observaverit Ecclesia, ab eo tamen abstinebat cum principuæ in eam festivitates incidissent. Audi hac de re Nicolaum Papam I. ad Bulgarorum consulta art. 5. respondentem: [Sexta verò feria passionem Dominicam, & Apostolorum mœstitiam recolentes, ab omnium carnium epulis & pinguedine gustus noster arcendus est, præter si Nativitas Domini, & Epiphaniorum ejus, aut festivitas Beatæ Matris Domini & intemeratæ Virginis Mariæ, seu Apostolorum principum Petri & Pauli, atque S. Joannis Baptistæ, seu B. Joannis Evangelistæ, necnon & clavigeri cæli germani, Andreæ scilicet Apostoli, quin etiam & Beati Stephani proto

protomartyris ipso die fortassis evenire contigerit.] Abstinentiam etiam hodiè violant fidelesferia VI. cùm natalitius Domini dies in eam evenerit. His de ritibus quotidianis ac per hebdomadam occurrentibus præmissis, ad anni circulum jam percurrendum veniamus.

CAPUT X.

De adventu Domini.

Caput X. *De adventu Domini.* Adventus Domini quando inciperet.

I. ADventus nomine omne illud temporis spatium intelligimus, quo ad celebrandum, ea qua par est reverentia ac devotione, incarnati verbi natalem diem sese præparat Ecclesia, quod quidem à Dominica quarta ante Christi Domini nativitatem incipere solemus; idque, si Amalario lib. 3. de Ecclesiasticis officiis c. 40. & Bernoni Augiensi Abbati in libello de ritibus Missæ cap. 4. fides sit, est S. Gregorii Papæ instituto. Quibus suffragatur ejusdem Sancti Pontificis sacramentorum liber à Pamelio editus, cum mss. codicibus bene multis, in quibus quatuor tantùm designatæ leguntur Dominicæ ad præveniendam Domini nativitatem. Sed in libro Comitis qui S. Hieronymo tribuitur, ubi Evangelia per totum anni circulum legenda describuntur, in Gelasii sacramentario, immò in Gregoriano ipso quem Menardus edidit, in codicibus Vaticanis, in Remensi ab annis circiter 900 scripto, in Gellonensi & Colbertino n. 1348. ejusdem ætatis & in Colbertino alio n. 1364. cujus caracter annos 800. repræsentat in Pontificali Egberti, Eboracensis Episcopi & quibusdam aliis quinque leguntur Dominicæ *ante Domini natale*: quin & Guillelmus Durandus auctor non ita antiquus fatetur Dominicam quintam ante nativitatem Domini ad adventum aliquo modo pertinere. Nam in lib. 6. rationarii cap. 2. ita habet: [In quinta igitur hebdomada ante nativitatem Domini inchoatur præparatio adventus quoad quædam. . . . nam ab illa Dominica usque ad nativitatem Domini sunt quinque officia Dominicalia, quinque epistolæ, & quinque evangelia.] quæ Christi adventum apertè prædicant.

II. Sed major extitit Ecclesiæ Mediolanensis hac in parte religio, utpote quæ sex in adventu Domini Dominicas numerat, uti videre est in breviario anno 1588. à S. Carolo edito, cui concinit illud quod anno 1487. regnante Joanne Galeazeo Maria Vicecomite Duce prælo commissum est, in quo [adventus incipit à festo S. Martini, si in sabbato acciderit; aut si alia die, sabbato festum S. Martini sequente] Eadem extitit Ecclesiæ Toletanæ consuetudo ac proindè veteris Hispaniæ; id quod probat missale Mozarabum, nec dubium quin viguerit etiam in Gallicana, à qua suos ritus illa desumpsisse videtur, antequam jussu Pippini Regis Romanum missale reciperet idque non obscurè innuit auctor epistolæ ad Bibianum sub nomine S. Augustini, quem Gallum fuisse suspicamur, tametsi ipse [ordinem adventus Dominici ab octavo

I

CAPUT X. *De adventu Domini.*

calendas Octobris (velit incipi ,) pro eo quod eadem die Joannes præcursor Domini à majoribus nostris , inquit, traditur & angelo nunciante conceptus , & Herodis funesti gladio trucidatus.] Nam quod IV. cal. Septembris Ecclesia celebrat festum S. Joannis inventionem capitis illius respicere existimat auctor ille. Sed & in Calendario quod præfigitur sacramentario Ratoldi Abbatis Corbeiensis XVIII. Calendas Novembris notatur quadragesima ante natale Domini.

Jejunium in adventu in Gallia.

III. Ex hocce Calendario apparet qualis fuerit majorum nostrorum religio , apud quos adventus Domini quadragesimæ rationem obtinebat tam in jejuniis quàm in sacrificiis , id quod ampliùs constat ex Concilio Matisconensi I. anno 582. celebrato, cujus canon 9. præscribit [ut à feria S. Martini usque ad natalem Domini secunda quarta & sexta sabbati jejunetur , & sacrificia quadragesimali debeant ordine celebrari.] Ante istud Concilium S. Perpetuus Turonensis Episcopus jam instituerat ut [à depositione domni Martini usque ad natale Domini terna in septimana jejunia] fierent, teste Gregorio Turonensi item Episcopo in hist. lib. 10. c. 31. Concilium Turonense II. anno 570. addit [ut in Decembri usque ad natale Domini jejunent] monachi quotidiè. Verùm non modo monachi , sed ipsis etiam clericis , immò & laicis quotidianum haud multò post indictum est jejunium , nec solùm in Decembri , sed etiam ab ipso S. Martini festo , uti videre est in præcitata ad Bibianum sub nomine S. Augustini epistola , ubi postquam auctor statuit apud nonnullos adventum Domini à festo S. Martini incipere , addit [apud nos itaque ex ejus solemnitate abstinentia à carnibus vel conjugali copula filiis Ecclesiæ indicitur , ut ad natalem Domini securius communicent.] Hinc & Grodegangus Metensis Episcopus in regula canonicorum cap. 35. decernit [ut ab ipso transitu S. Martini usque ad natalem Domini à carne omnes abstineant , & usque ad nonam jejunent.] Et capitula Regum Francorum lib. 6. cap. 187. [Admoneant sacerdotes , ut jejunia tria legitima in anno agantur , id est quadraginta dies ante nativitatem Domini , & quadraginta ante Pascha , ubi decimas anni solvimus , & post Pentecosten quadraginta dies.] Similia videre est apud Rabanum lib. 2. de institutione cleric. cap. 21. Urgebatque adhuc Sæculo XII. laudabilis ista consuetudo , quo Ordericus Vitalis in historiæ lib. 12. ad annum 1118. conqueritur violatum fuisse à militibus adventus Dominici jejunium, cùm è contrario Vvillelmus Antisiodorensis Episcopus etiam infirmus [tota quadragesima à festo videlicet Beati Martini ad nativitatem Domini quotidiè jejunans nullum omninò cibum sumpserit nisi quadragesimalem ,] uti legere est in hist. Episcoporum Antisiodorensium c.57.Quibus adde quod Theodinus & Albertus Cardinalis in Synodo Abrincensi anni 1172. [In adventu Domini omnibus qui poterunt , maximè autem clericis ,& militibus jejunium & abstinentiam] indixerunt. Denique Joannes Belethus rationem reddens cur in vigilia S. Thomæ jejunium non sit indictum ; [quia , inquit, festum ejus est in adventu , in quo quasi continuum jejunium de-

bemus observare.] Ita ille in libro de divinis officiis capite 11.

IV. Hæc quæ de jejunio adventus diximus Ecclesiam potissimum Gallicanam respiciunt verùm haudquaquam mihi dubium est, quin apud alias nationes similis observantia fuerit in usu. De Anglia eximia habemus duo testimonia Bedæ presbyteri, unum in historiæ gentis Anglorum lib. 3. c. 27. ubi de Egberto presbytero ita habet: [Addidit autem votis quæ diximus, ut in quadragesima semper non plus semel in die reficeret, non aliud quàm panem & lac tenuissimum, & hoc cum mensura gustaret.... cujus modum continentiæ etiam quadraginta diebus ante nativitatem Domini, totidemque post peracta solemnia Pentecostes, hoc est quinquagesimæ semper observare curabat.] Alter locus est in lib. 4. c. 30. ubi S. Guthbertus Lindisfarnensis Episcopus in remoto loco [quadraginta ante Dominici natalis dies in magna continentia] transegisse memoratur.

CAPUT X. *De adventu Domini.* In Anglia.

V. Idem etiam in Italia obtinuisse non minus constat. Nam Aistulfus Rex Longobardorum in diplomate monachis Nonantulensibus ann. 753. concesso ab eis exigit quadraginta lucios *in quadragesima S. Martini* sibi reddendos. Et Nicolaus Papa I. ad Bulgaros scribens, [hæc jejunia, inquit, Sancta Romana Ecclesia suscepit antiquitus & tenet; quadragesimali videlicet tempore, quod est ante Pascha, post Pentecosten, ante assumptionem S. Mariæ Dei genitricis, necnon ante natalis Domini festivitatem.] Et Ratherius Veronensis Episcopus in Synodica ad presbyteros: [In adventu Domini nisi festivitas intercedat quatuor hebdomadibus à carne noveritis abstinendum ac coïtu.]

In Italia.

VI. Paulò remissiores fuisse videntur Germani, quibus in Concilio Salingestadiensi anno 1022. quatuordecim dumtaxat diebus ante nativitatem Domini abstinentia à carne & sanguine indicitur, uti videre est in vita S. Meinverci cap. 76. apud Surium. In Hispania verò ineunte Sæculo XIII. magnam jam pia hæc christianorum consuetudo jacturam passa erat, quo Bracarensis Episcopus Innocentium III. consuluit, [utrum jejunandum sit in adventu cùm inde sentiant diversi diversa; quibusdam dicentibus, sed paucioribus, jejunandum esse; pluribus verò se ad hoc asserentibus non teneri.] Respondit Innocentius: [jejunium etiam apud nos in adventu Domini tenetur.] Illibatum ergo perseverabat adhuc in Ecclesia Romana Dominici adventus jejunium, illibatum sanè ut in Gallia, etiam multis post Innocentium annis, uti discimus Ex Chronici Senoniensis libro 5. cap. 2. ubi agitur de quodam perverso presbytero, qui neque in adventu, neque in quadragesima, neque in aliis jejuniis volebat jejunare; id quod refert ad annum 1258. & ex Durandi rationario in cujus lib. 6. cap. 2. ita legere licet: [In adventu est jejunium, nec tunc nuptiæ celebrantur;] & cap. 7. [De Beato quoque Thoma non est jejunium statutum, quia ejus festum est in adventu Domini ubi continuum est jejunium.] Verùm non multò post omninò antiquatum fuit, quod aliqua ex parte resuscitare, conatus Urbanus Papa V. qui ann. 1370. Petri Cathedram ascendit, ipse siquidem, ut habent

In Germania.

CAPUT X. *De adventu Domini.*

ejus acta apud Bosquetum, [volens curiales Ecclesiasticos sic honestè vivere, quod essent cæteris in exemplum; à principio suæ creationis pænaliter ordinavit, quod omnes generaliter & indistinctè in adventu Domini. . . ab esu carnium abstinerent.] Is ante annos 400. erat usus regularium S. Laudi Rotomagensis canonicorum, quorum in ordinario hæc scribuntur. [Per totum adventum esus carnium & saginis dimittitur, caseus & ova conceduntur.] Remansit piæ hujus observantiæ vestigium aliquod in nonnullis Ecclesiis, in quibus toto adventus tempore nona, cum de illo fit officium, celebratur ante prandium, uti videre est in ordinariis Ecclesiæ Turonensis, Cenomanensis, Laudunensis, Silvanectensis, & quibusdam aliis. Quibus favet id quod legitur in rituali insignis Ecclesiæ S. Martini Turonensis ante annos 400. scripto: [Per totum adventum sonent horæ sicut in jejunio, & cantetur nona post missam exceptis festis IX. lectionum & Dominicis, & incensatur in alba non parata ad vesperas & matutinas, & cantatur in vestimentis quadragesimalibus, nisi in festis Sanctorum novem lectionum.]

In Oriente.

VII. Neque verò is solus fuit Ecclesiæ latinæ usus. Nam & apud græcos abstinentia etiam in adventu vigebat, ut patet ex Codini libro de officiis Ecclesiæ & Curiæ Constantinopolitanæ capite 7. ubi agens de ritibus in die natalis Domini ad imperatoris mensam observari solitis sic loquitur: [absoluta liturgia, imperatore jam ad mensam præsente, priusquam accumbat, venit protopapa, aut alius de sacerdotum numero, & benedicens imperatoriam mensam eo quòd quadragesima jam effluxerit, tempusque carnis edendæ jam advenerit, accepto pane & ferculo discedit.] Fatendam tamen græcorum quosdam hoc in observando jejunio paulò fuisse remissiores, existimantes monachorum illud esse institutum non Apostolorum: unde nonnulli, ut scribit Anastasius Sinaïta apud Cotelerium tom. 3. monumentorum Ecclesiæ græcæ, [diebus dumtaxat octodecim abstinent carne & caseo & ovis; quidam verò carne sola, qui reliqua comedunt excepto uno die; alii autem pari modo abstinent diebus duodecim tantùm. alii sex, alii quatuor.] Quos ille refutat, quia inquit, [Apostoli quadraginta dierum jejunium & preces cunctis fidelibus statuerunt, idque servatum fuit à Sanctis Patribus & septem Conciliis generalibus, atque decretum fuit jejunium non quinque, vel octo, vel decem dierum, sed quadraginta. Vocatur autem natalis Domini jejunium, quia in fine quadraginta dierum occurrit salutaris nativitas Domini nostri JESU-CHRISTI, duoque bona peraguntur, nam exsequimur traditionem Apostolorum, simulque præpurgamur in occursum & adorationem JESU-CHRISTI Domini nostri.] Ipsi etiam Indi apud Caranganoram [observant quadragesimam & adventum jejuniis & orationibus perquam diligentissimè,] uti testatur Josephi Indi navigatio.

Omnia lætitiæ signa in adventu deposita.

VIII. Verùm non in jejuniis tantùm, sed etiam in sacrificiis & officiis divinis adventus Domini quadragesimæ rationem olim habebat. [Et sacrificia quadragesimali debeant ordine celebrari,] inquit,

CAPUT X. *De adventu Domini.*

Concilium Matisconense II. can. IX. Hinc omnia lætitiæ cantica suppressa, vestes sacræ quæ exultationem & gaudium redolent depositæ, color in iis qui luctum & mærorem repræsentet assumptus. Hymnus angelicus *Gloria in excelsis Deo* omninò subticetur in omnibus Dominicis & feriis, uti testatur Amalarius lib. 3. cap. 40. idque *prisco tempore*, cui suffragantur Micrologus cap. 30. & Rupertus lib. 3. cap. 2. cum omnibus passim ordinariis & missalibus tam antiquis quàm recentioribus quæ mihi videre contigerit. In curia tamen Summi Pontificis Sæculo XII. adhuc canebatur, ut discimus ex ordine Romano auctore Benedicto canonico Sancti Petri, in quo ad Dominicam primam adventus hæc lego: [manè statio ad Sanctam Mariam majorem, quo Dominus Papa cum omnibus ordinibus venit: ibique honorificè, sicut mos est, cantat missam cum *Gloria in excelsis Deo*, sicut in aliis Dominicis usque ad natalem Domini, & coronatur.] In festis etiam Sanctorum quæ eo tempore contingunt solet ubique decantari, sed in ordinario insignis Ecclesiæ Cabilonensis alius usus præscribitur: [Non dicitur *Gloria in excelsis*, inquit, per adventum, neque Dominicis, neque aliis festis.]

IX. Eadem ratione prosæ, seu sequentiæ, quas in signum lætitiæ ante Evangelium decantare usus obtinuit, toto adventus tempore reticentur. In ordinario tamen B. Mariæ Remensis reperio: [Ad missam prima tantummodò Dominica adventus canitur sequentia *salus æterna*.] Verum hac regula non adstringitur missale Ecclesiæ Tolosanæ, in quo pro omnibus adventus Dominicis habetur prosa *missus est Gabriel fidelis*. Neque Bituricense in quo tres prosæ pro tribus primis adventus Dominicis assignantur: sed neque Ecclesia Cenomanensis in qua prosa [*salus æterna* cantatur in choro à quatuor canonicis in cappis nigris omnibus Dominicis in adventu] ex ordinario ms. ejusdem Ecclesiæ.

Dalmaticæ depositio.

X. [Ex tunc, etiam scilicet à Dominica 1. adventus, inquit Rupertus lib. 3. c. 2.) ad sacram Domini natalis noctem, diaconus & subdiaconus immuniti procedunt. Nam neque diaconus dalmaticam, neque subdiaconus induit tunicam.] Hæc nihilominus consuetudo haud videtur primum fuisse universalis, saltem id clarè innuit Amalarius lib. 3. c. 40. his verbis: [Vidi prisco tempore *Gloria in excelsis Deo* prætermitti in diebus adventus Domini, & in aliquibus locis dalmaticas.] Et Micrologus cap. 30. [Quidam infrà adventum Domini casulis pro dalmaticis utuntur: quidam more solito vestiuntur, eo quod missam ad tertiam & alleluia, sicut tota æstate dicunt.] Ruperto tamen suffragatur communis usus Ecclesiæ universalis, quem videre licet in omnibus passim cathedralium ordinariis.

XI. Quod autem casulas pro dalmaticis & tunicis diaconis & subdiaconis concedi dicit. Iis sanè non sic utuntur, inquit Rupertus [ut in ipsis legant vel ministrent, sed lecturi aut ministraturi illas exuunt, manifestè profitentes, illam suam non esse vestem, nec propter suum ordinem sibi debitam, sed propter Dominicæ, vel alicujus festi reverentiam se accipere accommodatam, ut inopem atque indecentem con-

CAPUT X. De adventu Domini.

solentur expoliationem.] Atque is est universalis usus Ecclesiæ. Quod autem ait Rupertus casulas diaconis & subdiaconis concessas fuisse *propter Dominicæ reverentiam*, eo respexisse videntur Rotomagensis S. Laudi canonici, in ordinario præscribentes ut [privatis diebus in albis sint tempore isto,] scilicet adventus addunt verò: [In quadragesima autem casulis utantur,] tametsi utriusque temporis videatur par esse ratio. In missis etiam defunctorum in albis dumtaxat ministrare debent, ex Bajocensi & Laudunensi ordinario nisi fortè præsens sit corpus aut 9. lectionum celebretur anniversarium. Porrò singularis est ritus Ecclesiæ Lemovicensis, in qua subdiaconus non casulam, sed *cappam* portat, [quam cappam, inquit ordinarium ejusdem Ecclesiæ, deponit ut legat epistolam, deinde lecta epistola reinduit eam.] Diaconus tamen ut alibi casula utitur, quam ad evangelium deponit, [& plicat eam & cingit se eadem ad modum stolæ, & sic manent induti usque ad finem missæ.]

Color niger adhibitus.

XII. Ad majorem etiam tristitiæ demonstrationem nonnullæ Ecclesiæ in adventu colorem nigrum in sacris vestibus usurpant, inter quas censeri debet Ecclesia Cenomanensis, quæ hunc ritum desumpsit ex Metropolitana Turonensi, qui ritus etiam tempore Coderisii Abbatis vigebat in monasterio Casinensi.

Imagines velatæ.

XIII. Quidam etiam haud secus ac in quadragesima imagines & capsas velabant, atque is ritus peculiaris fuisse videtur canonicorum ut vocant, regularium, reperiturque præscriptus in antiquis consuetudinibus S. Rufi, in Carnotensi S. Joannis ordinario annorum circiter 500. & in Gastinensi diœcesis Turonensis annorum minimum 400. his verbis præscriptus: [Feria secunda ante primam cooperiuntur tabulæ & capsæ, & sic usque ad nativitatem Domini permaneant.]

Baculus cantoris dimissus.

XIV. Singularis etiam fortè videbitur usus Ecclesiæ Turonensis, ex cujus ordinarii præscripto *cantor ad formam sine baculo* in adventu sedere jubetur: cùm è contrario apud Martinianos ejusdem civitatis canonicos *baculum aureum* ad missam gestaret. Denique antiquum Pontificale Ecclesiæ Salisburgensis vetat ne post evangelium offeratur incensum super altare.

Hymni omissi.

XV. Hæc præcipuè respiciunt officium missæ: Similia ferè videre est in sacris cursibus. Nam in ordine Romano auctore Benedicto S. Petri canonico nullos ad vesperas, nocturnos, aut laudes, hymnos præscriptos videmus: Et quidem ad vesperas omnes psalmi sub unica jubentur antiphona decantari: qua finita dicitur versus *Ostende nobis Domine misericordiam tuam*, quem sequitur antiphona ad *Magnificat*, tum oratio. [Ad matutinum verò invitatorium *Regem venturum* cum suo *Venite*. Quo finito, incipit prima antiphona.] Ad laudes tandem [antiphona *In illa die* cum omnibus aliis antiphonis & psalmis, quibus finitis, dicitur versus; quo finito, incipit antiphona *ad Benedictus*.] In ordinario etiam argentino hymni ad vesperas & completorium dumtaxat assignandum: ad nocturnum officium matutinarum, & laudum

officium, aliasque diurnas horas canonicas minimè.

CAPUT X. *De adventu Domini.* Canticum *Te Deum laudamus.*

XVI. Eadem ratione ad nocturnos hymnus *Te Deum laudamus* passim ubique prætermittitur præterquam à monachis, qui illum hactenus tam in adventu quàm in quadragesima retinuerunt, qua de re cùm interpellati fuissent aliquando Abbates ab Episcopis Italiæ & Galliæ in Conciliis congregatis, responderunt hærere se hac in re regulæ Benedictinæ præscripto; cui contraire noluerunt Episcopi. Neque tamen id solis S. Benedicti monachis singulare extitit, cùm talem consuetudinem *à quibusdam canonicorum Ecclesiis* observatam fuisse doceat Amalarius in supplemento ad librum 4. de divinis officiis: inter quos connumerare licet Turonensis S. Martini, qui ut testantur eorum antiqui libri rituales & ecclesiastici per totum adventum & quadragesimam usque ad Dominicam Passionis *Te Deum* decantabant, nec nisi ab annis circiter quinquaginta ab hoc usu deflexerunt. Idem tamen Amalarius in libro de ordine antiphonarii c. 2. ait se interrogasse Romanæ Ecclesiæ magistrum [Si canerent per Dominicas noctes *Te Deum laudamus.*] Responsumque sibi esse, [tantùm in natalitiis Pontificum *Te Deum laudamus* canimus.] Verùm alius vigebat usus Sæculo XII. quo ex ordine Romano Benedicti canonici idem hymnus etiam in adventu præscriptus legitur, qui postmodum prætermissus eo tempore fuit ex eodem ordine Romano auctore Cencio cap. 1. addit idem Cencius: [à Dominica de adventu usque ad nativitatem Domini Dominus Papa non portat aurifrixiatam mitram, excepto in Dominica qua cantatur *Canite tuba* ad Ecclesiam Apostolorum pro festo.] In Ecclesia Tolosana per totum adventum etiam in festis SS. Saturnini, Andreæ, Nicolai, Eulaliæ, Luciæ, & Thomæ hymnus *Te Deum* non cantabatur, tametsi *Gloria in excelsis* in missa diceretur, uti videre est in antiquo ejusdem Ecclesiæ Breviario, id quod illi singulare fuisse credimus.

Psalmi additi.

XVII. In eodem breviario decernitur ut per totum adventum Domini sabbatis post vesperas fiat processio ad altare B. Mariæ, idemque fiat omnibus diebus Dominicis post matutinum. In quibusdam Ecclesiis per totum etiam adventum nonnulli ad solitum servitutis pensum psalmi adjiciuntur. Ita ex ordinario Turonensi post laudes psalmus *Miserere mei*, post primam *Inclina Domine aurem tuam* & *Deus misereatur.* Post tertiam *miserere* & *Domine quid multiplicati sunt.* Post sextam *miserere*, & *miserere mei Deus miserere mei quoniam in te confidit.* Post nonam *miserere* & *Lauda anima mea.* Post completorium *miserere.* In antiquo vero rituali insignis Ecclesiæ Turonensis S. Martini ita in hanc rem præscriptum legitur: [Cantantur quotidiè ad primam post tertiam & preces & *Confiteor* viginti sex psalmi, sicut sequuntur; & debent sedere clerici usque *ad te levavi* dicatur: & hoc nisi in festis IX. lectionum. Hi sunt psalmi. *Domine quid multiplicati sunt*, *Cum invocarem*, *Verba mea*, *Domine ne in furore*, primus, *Usquequo Domine*, *Dominus regit me*, *Ad te levavi*, *Dominus illuminatio mea*, *Exaltabo te*, *Beati quorum*, *Beatus qui intelligit*, *Quemadmodum*, *Deus in nomine tuo*, *Miserere mei Deus*

CAPUT X. De adventu Domini.

miserere mei, Te decet hymnus, Deus misereatur, Deus in adjutorium, Deus venerunt gentes, Deus quis similis, Inclina, ad Dominum cum tribularer, Levavi oculos meos, Ad te levavi, De profundis, Lauda anima mea, Miserere.]

Dominicæ 1. adventus ritus singulares.

XVIII. Quæ hactenus dicta sunt, totum respiciunt adventum Domini: jam verò assignati certis diebus ritus nonnulli attingendi sunt. Igitur Dominica 1. adventus invitatorium singulari prorsùs modo decantari præscribitur in antiquo ordinario Cabilonensi, ut scilicet tam invitatorium ipsum quàm psalmus *venite exultemus remissa voce* decautetur *à duobus de superstallis*, usque dum perveniant ad illum versum *hodie si vocem ejus audieritis*; tunc enim elevata voce ad finem usque psalmi *in duplo* illud prosequi jubentur. Similem ritum in Ecclesia Lugdunensi ad vesperas idque toto adventu observari audivi, nam cant cum *Magnificat* submissa omninò voce decantatur, usque ad ultimum versum *sicut locutus est ad Patres nostros*, quem clara & alta voce modulantur, ut ostendant adimpleta jam tandem esse Prophetarum de Christi adventu vaticinia.

XIX. Psalmi primi nocturni ex eodem ordinario Cabilonensi duodecim decantari debent sub triplici tantùm antiphona & triplici gloria, hoc est quatuor sub una gloria & una antiphona. Idem præscriptum adverti in quibusdam aliis mss. ordinariis.

XX. Lectiones primi nocturni desumuntur ex Isaïa, cujus prophetia ad usque nativitatem Domini legenda ad nocturnas vigilias. Ita præscribunt ordinarium B. Mariæ Remensis, rituale S. Martini Turonensis, Tolosanum breviarium &c. At in veteri ordine celebrandi divini officii, quem digessit Lucas Cusentinus Archiepiscopus, ita lego: [A prima Dominica adventus Domini legimus Isaïam & duodecim Prophetas usque ad vigiliam natalis Domini.] Id quod desumpsisse videtur ex breviario Ambrosiano. Integram Isaïæ prophetiam olim legebant monachi infra primam adventus hebdomadam. Posteà lectiones ex SS. Patrum sermonibus desumebant, nonnulli verò Leonis Magni elegantem epistolam ad Flavianum, quæ magna cum dignitate explicat mysterium Incarnationis contra Eutychetis errorem, pronunciabant, ex qua etiam in tertio nocturno duas lectiones decerpi jubet Benedictus canonicus S. Petri in suo ordine Romano.

XXI. Modus autem terminandi lectiones, si ex prophetia aliqua decerptæ essent, is erat: *Hæc dicit Dominus Deus, convertimini ad me & salvi eritis.* Ita communiter in omnibus passim Ecclesiis, sed Tolosana hunc usurpabat: *Hodie Domine miserere nobis.*

Sermo ad populum.

XXII Ex antiquis statutis Ecclesiæ Senonensis anno 1267. editis Archiepiscopus [post tertiam, facta processione debet facere in pulpito sermonem ad populum.] Sermonem quoque ad populum indicit ordinarium Turonense ante missam, Laudunense post processionem ante tertiam, & quidem ab Episcopo faciendum. Nunc verò non Dominica tantùm prima, sed per totum adventum singulis penè diebus publica haberi

CAPUT X. *In adventu Domini.*

haberi solet in præcipuis Ecclesiis concio, nec sine fructu, non quidem ab Episcopo, sed ab eo cui ille vices suas demandaverit. In antiquo rituali Ecclesiæ Suessionensis pro sermone solemnis ab Episcopo benedictio populis impertienda præscribitur.

Antiphona Gregorius præsul ante missam.

XXIII. Ad missam ante introïtum dicitur *Gregorius præsul meritis & nomine dignus, unde genus duxit summum conscendit honorem, renovavit monumenta Patrum priorum, tunc composuit hunc libellum musicæ artis schola cantorum anni circuli, eia dic, Domine eia.* Ita antiquum missale Ecclesiæ Pictaviensis ab annis circiter 300. scriptum. Huius consuetudinis meminit Mabillonius in itinere italico. De ea etiam ad calcem Martyrologii Usuardi anno 1490. Parisiis editi hæc leguntur [ad perpetuam rei memoriam prima Dominica adventus ante introïtum missæ in plerisque Ecclesiis, & signanter in Ecclesia Bituricensi, in ipsius gradualis initio inscribitur tamquam procemium libri, & cantatur quod *Gregorius præsul &c.*] quod dicit de Ecclesia Bituricensi constat ex antiquis ipsius missalibus. Quonam verò ritu hæc persolverentur ita præscribit ordinarium Ecclesiæ Trecensis : [De præcepto succentoris aut illorum qui pro tunc habent regere chorum, duo vicarii ascendunt pulpitum, alias *Jube*, ut cantent antiphonam *Gregorius præsul*, qua finita, duo chorarii incipiunt introitum missæ.] Ordinarium Ecclesiæ Turonensis : [Accensis cereis, duo canonici in cappis nigris incipiunt ante altare alta voce antiphonam *Gregorius præsul*, qua finita, statim cantor incipit *ad te levavi.*] Antiquum rituale S. Martini Turonensis : post processionem : [presbyteri qui cantaverunt primum ℞. matutinarum, cantant ad januas ante formam subdecani *Gregorius* in cappis sericis, & ostendunt graduale vertentes se ad præcentorem quando dicunt, *composuit hunc libellum.*]

Varietas in Evangelio missæ.

XXIV. Circa evangelium hujus diei notanda sunt ea quæ scribit Micrologus in libro de Ecclesiasticis observationibus cap. 31. [In Dominica prima de adventu Domini quidam legunt evangelium *erunt signa*, eo quod Sanctus Gregorius in libro homiliarum illud in primis posuerit : sed parum attendunt quia idem apostolicus in eodem libro hujusmodi ordinem non attendit, in quo plura evangelia penitus non tetigit : insuper & quæ exposuit, multoties posteriora prioribus anteponere consuevit. Alii initium Marci evangelistæ legunt ; sed quia inusitatum est, pauci assentiuntur. Nos autem ex antiqua traditione *cum appropinquaret* legimus, non utique Sedi Apostolicæ, si aliter jusserit, præjudicantes ; sed interim auctoritatem Sanctorum Patrum sectantes. Nam & S. Hieronymus in libro Comitis ita ordinavit, cujus libri ordinem S. Gregorius diligentissimè observavit.] Similia habet Guillelmus Durandus in rationali lib. 6. c. 3.

XXV. Ex tribus hisce evangeliis primum retinet hodiernum missale Romanum, antiquum Ecclesiæ Arelatensis ante annos 400. scriptum Narbonense, Lingonense, & Tolonense annorum circiter 300. Secundum quod legitur in antiquo Rotomagensis Ecclesiæ missali approbare

CAPUT X. De adventu Domini.

videtur Honorius in libro 4. de gemma animæ cap. 99. quamvis asserat in quibusdam Ecclesiis legi tertium scilicet *cum appropinquasset*. In Parisiensi S. Germani à Pratis monasterio, & in Rotomagensi S. Audoeni ante trecentos annos ad majorem missam legebatur initium Marci, ad matutinalem verò *cum appropinquasset*. Quod quidem postremum evangelium unicum notat Rupertus lib. 3. de divinis officiis c. 2. & cum eo lectionarium antiquum Parthenonis B. Mariæ Calensis annorum minimum 800. ordinarium Ecclesiæ argentinæ, Turonensis, Cenomanensis, Bajocensis, missale Ecclesiæ Parisiensis, Catalaunensis &c. cantaturque hodiè communiter in plerisque cathedralibus Ecclesiis, illius quoque mentionem facit Matthæus Paris ad annum 1216. pag. 261.

Evangelium pro quarta & sexta feria.

XXVI. Hæc sunt præcipua quæ circa ritus antiquos Dominicæ 1. adventus observare habebamus: de subsequentibus sive Dominicis, sive feriis vix aliquid notatu dignum, aut cui immorandum sit, occurrit. Non prætermittam tamen id quod legitur in ordinario B. M. Remensis: [In hac prima hebdomada adventus leguntur tria evangelia, primum die Dominica, secundum quarta feria, tertium sexta feria. Hoc idem fit in secunda hebdomada, & hoc intelligendum est in missa tantum.] Verùm communis usus plurimarum passim Ecclesiarum fuit, non solùm hebdomada prima & secunda adventus, sed per totum etiam anni curriculum epistolas & evangelia singulis feriis quartis & sextis assignare diversa. Ita videre est in antiquis Missalibus Ecclesiæ Lugdunensis, Bituricensis, Narbonensis, Parisiensis, Eduensis, Catalaunensis, &c. quibus concinit Rupertus libro 3. de divinis officiis c. 5. & lectionarium antiquum Calensis monasterii. Immò in Missali Tolosano singulis per totum adventum diebus singula notantur evangelia. In missali etiam Ambrosiano anno 1669. impresso omnibus adventus Domini Dominicis duæ ad missam consignantur epistolæ: una ex Prophetis, altera ex Apostolo, quamvis prima desideretur in missali anno 1560. edito.

Dominica II. adventus.

XXVII. Dominica II. adventus, ut observat Durandus lib. 6. c. 4. in quibusdam Ecclesiis alleluia in missa dicitur cum duplici versiculo: atque ita deprehendimus ipsi in missali Catalaunensi anno 1543. jussu Cardinalis *de Lenoncour* impresso. At verò infra hebdomadam cum eadem repetitur missa unicus, scilicet primus dicendus erat. Duo etiam versiculi designantur in antiquo ordinario Cabilonensi, infrà hebdomadam alternatim repetendi. In ms. missali Rotomagensi S Audoeni tres annotantur versiculi, primus ad matutinalem missam, secundus ad majorem, tertius infra hebdomadam in majori etiam missa dicendus. Addit Durandus in quibusdam Ecclesiis legi evangelium *erunt signa in sole*, in aliis verò *cum audisset Joannes in vinculis*.

XXVIII. Dominica III. adventus in Rotomagensi S. Audoeni missali & in Venetensi post missæ introitum ponitur hic versus *& pax Dei quæ exuperat omnem sensum custodiat corda vestra & intelligentias vestras*.

De feriis quatuor têporum.

XXIX. In feriis quatuor temporum longè plura veniunt observanda.

In his ſiquidem ex antiquis conſuetudinibus monaſterii Caſſanenſis canonicorum regularium tres miſſæ dici debebant 1. de jejunio 2. de defunctis. 3. de Beata, & teneri capitulum.

CAPUT X. De adventu Domini.

XXX. Feria quarta, inquit ordinarium Cabilonenſe, [alta voce incipitur invitatorium, & à ſolo, *in occurſum Salvatoris*... Per nocturnum ſonantur quatuor campanæ minutæ, mittitur tredena candelarum, & duo cerei ante altare, ſacerdos indutus veſtimentis ſacerdotalibus venit de veſtiario cum ceroferariis in albis & thuribulo in choro, & ſuper pulpitum amictu capite velato incipit expoſitionem *miſſus eſt Angelus*, adſtantibus coram eo ceroferariis & thuribulo, quouſque lectio finiatur.] Hæc ſolemnitas præſcribitur ad reverentiam Dominicæ incarnationis, cujus myſterium ex evangelio ſecundùm Lucam integrum, non ſola ejus expoſitio legebatur, ut patet ex ordinario Eccleſiæ Bajocenſis, in quo nonnihil etiam ſolemnius obſervare licet: [In matutinis legatur lectio evangelica in majori pulpito ſuper aquilam proceſſionaliter, præcedentibus ad eam miniſtris neceſſariis, cum cruce, candelabris accenſis, thuriferario, cum igne & thure, ſubdiacono ſine tunica, ſine diacono. Legitur à quodam ſacerdote de ſtallo alba caſula, & aliis ſacris veſtibus induto ſicut in miſſa, amictu capite cooperto, ramum palmæ in manu tenente: qua lectione finita, revertitur ſacerdos ad altare, quo incenſato, ſicut in miſſa defertur textus ad deoſculandum per chorum more conſueto, quo peracto, revertitur proceſſio per ſacrarium.] Hujus ritus cujus meminit Durandus in libro 6. rationalis c. 8. meminere etiam varia ordinaria; Eccleſiæ Rotomagenſis, Pariſienſis, Silvanectenſis, Noviomenſis, Meldenſis &c. In Pariſienſi Sancta Capella Palatii, recitato evangelio, quo Dominica incarnatio annunciatur, ſolemniter decantatur antiphona B. Mariæ *Salve Regina*. In Biſuntina verò B. Magdalenæ parochiali Eccleſia dum idem evangelium in miſſa cantatur, puella quædam eleganter compoſita, & priùs diligenter edocta, B. Virginis perſonam gerens, reſpondet diacono legenti, iiſdem verbis, quibus Gabrieli Archangelo redemptionis noſtræ myſterium annuntianti Beatiſſima Virgo Maria reſpondit; idque ad plebis inſtructionem, qui hujuſmodi exterioribus ritibus ſæpè inſtruitur longè efficaciùs quàm prædicatorum concionibus. Porrò in gratiam hujus ſolemnitatis hac die ceſſabant proſtrationes in choro, ſaltem in pleriſque Eccleſiis, parvumque B. M. officium, quod ferè ubique recitari conſueverat, omittebatur.

Benedictio cinerum.

XXXI. Singularis extitit ante annos ſexcentos ritus Eccleſiæ Lemovicenſis, in qua tam in cathedrali S. Stephani, quàm in Abbatiali S. Martialis Baſilica quotannis quater, in quatuor ſcilicet anni temporibus, benedicebantur cineres & imponebantur eodem ritu & modo, quo in univerſali Eccleſia feria quarta in capite jejunii; qui mos an adhuc vigeat haud ſatis ſcio.

Examen ordinandorum.

XXXII. Hac etiam die, feria ſcilicet quarta, ut ait Durandus lib. 6. c. 8. [examinantur ordinandi, an ſint idonei ad ſuſcipiendos ordines

vel non.] Quanam verò ratione id fieret explicat ordo Romanus auctore Benedicto canonico S. Petri. His verbis: [Feria quarta statio ad S Mariam majorem. Fit collecta ad S. Petrum in Vincula in Eudoxia. Primicerius cum schola & subdiaconi regionarii & acholythi cum cruce stationali S. Petri, levant inde crucem cum collecta processionali, cantando usque ad S. Mariam majorem. Ibi Dominus Papa præparatus cantat missam more quadragesimali; & ibi nunciat quem ordinare disponit hoc modo: auxiliante Domino & Salvatore nostro JESU-CHRISTO elegimus hunc diaconum in presbyteratum. Si quis habet contra eum, pro Deo, cum fiducia exeat, & dicat. Verumtamen sit memor conditionis suæ.]

XXXIII. In sequenti verò sabbato sacri celebrabantur ordines apud S. Petrum, ubi cùm Pontifex in missa trium puerorum hymnum attigisset, descendebat ab altari ad S. Andream electos consecraturus & ordinaturus; iisque ordinatis, ad altare inceptam missam celebraturus revertebatur, quippè *ad hoc altare nulla consecratio debet fieri, nisi de Romano Pontifice*, inquit Benedictus canonicus. Porrò solemnis erat Romæ isthæc ordinatio, ubi ad usque Simplicium Papam ordinationes factæ non leguntur, nisi in mense Decembri, quemadmodum observaverunt Amalarius l. 2. c. 1. & Micrologus.

De antiphonis O.

XXXIV. Septimo ante vigiliam nativitatis die solemnes ad *Magnificat* solemus in vesperis cantare antiphonas, quæ omnes à vocali O incipiunt. Octavam *ô virgo virginum* addit ordinarium Cabilonense, cujus meminit Amalarius in lib. de ordine antiphonarii c. 13. Durandus lib. 6. c. 11. scribit in quibusdam Ecclesiis novem decantari, additis duabus aliis, scilicet una *de Virgine quæ concepit*, altera *pro angelo qui ad Virginem introïvit, vel in honorem S. Thomæ cujus festum tunc accidit.* Et revera novem designat ordinarium Namnetense: novem etiam habet antiphonarium S. Martini Turonensis. [Quædam etiam Ecclesiæ cantant duodecim, quæ exprimunt duodecim Prophetas qui Christi adventum prædixerunt,] inquit iterum Durandus. Et revera duodecim continet antiphonarium S Gregorii Papæ à Thomasio sub nomine Cari editum. Ex ordine Romano auctore Benedicto canonico S Petri [à festivitate S. Nicolai usque ad feriam ante natalem Domini cantantur hæ antiphonæ ad matutinum *O sapientia* ad *Benedictus*.] Ubi notandum est in Ecclesia Romana antiphonas illas non ad vesperas, sed ad matutinas laudes decantatas fuisse, saltem tempore Benedicti canonici, nam Gregorii Magni antiphonarium eas ad vesperas assignat. In responsoriali & antiphonali Ecclesiæ Romanæ à Thomasio edito septem tantum notantur antiphonæ ad *Benedictus* dicendæ, à festo quidem S. Nicolai incipiendæ, sed in festo S. Luciæ finiendæ.

XXXV. Neque verò vulgari modo, sed omninò solemni decantari consueverant: Et quidem ex ordinario Turonensi *triumphabantur*, hoc est ter repetebantur. Solebantque à dignioribus in choro imponi: [Nota quod in adventu cantantur septem antiphonæ solemniter ad

vesperas, inquit, ordinarium Namnetense, quarum prima est *O sapientia*, quam incipit Episcopus in die Lazari; secunda est *O Adonai*, quam incipit Archidiaconus Namnetensis: Tertia est *O radix Jesse*, quam incipit Archidiaconus mediæ: Quarta est *O clavis David*, quam incipit Cantor: Quinta *O oriens*, quam incipit Thesaurarius: Sexta est *O Rex gentium*, quam incipit Scholasticus: Septima *O Emmanuel*. . . . Sunt etiam aliæ duæ additæ quæ cantantur cum aliis.] Et ordinarium Cabilonense: [Primum debet Cantor *O sapientia*, secundum Vicedominus montis *O Adonai*, Tertium Vicedominus gemmularum *O radix Jesse*, Quartum Episcopus pro thesauraria *O clavis David*, Quintum Vicedominus S. Isidori *O oriens*, Sextum Archidiaconus *O Rex gentium*, Septimum Decanus pro Cellario, *O Emmanuel*, Octavum Episcopus *O virgo virginum*.] Similiter apud Gastinenses canonicos regulares [*O sapientia* inchoat D. Abbas; si verò absens, prior: ceteris diebus ceteri sicut præcedunt in ordine hinc & inde.]

CAPUT X. *De adventu Domini.*

XXXVI. [His octo diebus, addit ordinarium Cabilonense, dum post vesperas. . . . vel defunctorum, quæ dicuntur, venit chorus in refectorio ordine processionali, duobus ceroferariis præcedentibus; & interim sonatur campana grossa, & datur ibidem potus de nectare & de vino: & cum dicitur à servitoribus alta voce *Benedicite*, sacerdos dicit benedictionem *potum servorum suorum* In reditu sonatur minuta campana, & cantatur completorium, recepta prius à matriculario potatione sua nectaris & vini.] Ex hoc loco conjiciet fortasse non nemo Cabilonenses canonicos, cum scriptum fuit ordinarium illud, in communi vixisse, utpote qui *in refectorio* excipiebantur: Immò & tunc in adventu jejunasse, cum ad serotinam refectionem nectar solum & vinum adhiberent absque pane. Hujus consuetudinis rationem reddit ordinarium Namnetense in hæc verba: [Item bibitur cum illo qui incipit antiphonam ad significandum quod sitis antiquorum refrigerata est per adventum Christi.]

Officium de excepto in Ecclesia Mediolanensi.

XXXVII. In Ecclesia Mediolanensi aliquot ante nativitatem diebus fit officium *de excepto*, & per tres dies aguntur litaniæ post tertiam, quibus prima die præmittitur oratio cum antiphonis decem: eaque finita, subjicitur oratio cum antiphonis undecim, & aliquoties *agnus Dei*. Secunda die litaniæ præmittitur oratio cum antiphonis novem, eique subjicitur oratio cum antiphonis octo, & aliquoties *agnus Dei*. Tertia tandem die ante litaniam cum oratione dicuntur antiphonæ octo, post litaniam verò oratio cum antiphonis quatuordecim, & aliquoties *agnus Dei*. Dominica verò ante natalem Domini diem quæ secundùm usum Ambrosianum est Dominica sexta adventus [*celebrantur in Metropolitana & in Collegiatis duæ missæ: una de adventu, altera de incarnatione.*] Prima quidem in Ecclesia hiemmali, secunda ad S. Mariam.

CAPUT XI.

De vigilia natalis Domini.

CAPUT XI. *De vigilia natalis Domini.*

I. EA fuit Ecclesiæ pia consuetudo, ut præcipuas solemnitates sanctorumq; festivitates vigiliis præveniret, inter quas cùm non infimum locum semper obtinuerit Nativitas Domini nostri JESU-CHRISTI secundùm carnem, suam etiam ab initio vigiliam habuisse minimè ambigimus, quam cum jejunio celebratam fuisse discimus ex S. Augustini epistola 65. novæ editionis ad Xantippum. Hujus vigiliæ ritus præcipuos breviter hîc attingemus.

Nocturnum officium.

II. Nocturnum ejus officium olim celebrabat Ecclesia Romana cum invitatorio sine hymno, tribus antiphonis totidemque psalmis cum versu, & quinque lectionibus, quibus suum cuique responsorium subjiciebatur. Tres primæ lectiones uti conjicimus erant ex Prophetis, quartam faciebat sermo S. Augustini *vos, inquam, convenio ô Judæi*, qui haud dubium integer pronunciabatur juxta morem illorum temporum, additis sibillinis versibus. Quinta lectio erat ex homilia. Ita antiquus ordo Romanus auctore Benedicto canonico S. Petri.

III. Aliæ verò communiter Ecclesiæ consuetum ordinem in nocturnis retinebant. In Cabilonensi invitatorium, quod per totum adventum *remissa voce* decantatum fuerat, *excelsa voce* pronunciabatur, quod in Lemovicensi succentor præcinebat in baculo suo tenens candelas junctas, apposito pulpito ad tenendum librum ante sedem ejus. Hymnum etiam prætermittebat Ecclesia Cabilonensis, non solùm in matutinis, sed in aliis quoque diurnis horis, psalmos omnes sub una decantabat antiphona, binos & binos, sub una gloria.

IV. Ex ordinario Ecclesiæ Narbonensis finito ultimo matutinorum responsorio, [tacet chorus, & statim pulsantur campanæ; & interim altaria parantur, & chorus ornatur. Ornatis omnibus, prædictus cantor dat cappas rubras illis qui debent regere chorum, & Dominus Archiepiscopus, vel ille qui debet facere officium, incipiat alta voce in laudibus, ℣. *crastina die*. Antiphona *Judæa & Jerusalem* & ceteræ ut sunt in breviario.] Ubi observabis laudes non à solito versu. *Deus in adjutorium*, sed à versu *crastina die* inceptas fuisse, in quarum fine *benedicamus Domino* cum duplici *alleluia* cantabatur.

Lectio martyrologii.

V. [Ad primam, inquit ordinarium Cabilonense, sonatur grossa campana... dicto *benedicamus Domino*, venit chorus in capitulo, & legitur ibi in nova regula, posteà *pretiosa in conspectu Domini* usque in finem totum legitur in regula, & ante lectionem dicit lector *jube domne*. post lectionem pronunciatur breve.] Regulæ nomine hîc intelligo martyrologium, quod cum aliis diebus legeretur in choro Cabilonensi, in vigilia natalis Domini in capitulo pronunciabatur. Quonam verò ritu

id fieri debeat accipe ex ordinario Rothomagensi canonicorum regularium S. Laudi ? [In vigilia nativitatis Domini, ipsa die post missam matutinalem signum capituli celeriùs & productiùs debet pulsari, ut fratres ad initium capituli omnes undecumque valeanr convenire ; & ne quis desit, pridiè in capitulo omnibus denuntietur: pridiè enim vel ante etiam ; si Dominica obstiterit, fratres raduntur. Hac die ad lætitiam & devotionem cordium demonstrandam & in amorem venientis Dei & Redemptoris nostri JESU-CHRISTI flagrantiùs excitandam, locus quo denunciari debet nostra redemptio, videlicet capitulum, quàm honestiùs præparetur : ubi cùm lector pronunciaverit dicens : *In Bethleem Iudæ Iesus-Christus filius Dei nascitur*, omnes statim in terram se prosternent : prostrati verò prout devotio ratioque dictaverit orantes, innuente prælato surgant, & lector reliqua prosequatur.] Et Carnotense S. Joannis ordinarium : [Statutum tenemus à Patribus, ut hodierna die ex quo lector in capitulo pronunciaverit festum nativitatis Dominicæ, & dixerit JESUS-CHRISTUS Filius Dei in Bethleem Judæ nascitur, memores humilitatis Dominicæ, omnes simul ad terram prosternamur. Lector verò finito ipso versiculo, nobiscum prosternitur. Tunc quisque privatim dicit psalmos vel orationes quales ei placuerit. Cùm autem D. Abbas vel prior surrexerit, & signum aliquod surgendi fuerit, surgimus : lector verò lectionem prosequitur.] Eadem leguntur in ordinario Gastinensi. Sed hic ritus peculiaris fuisse videtur religiosorum, quo de videsis quid diximus in lib. 3. de antiquis monachorum ritibus cap. 3. in præfato S. Joannis Carnotensis ordinario hac die notatur commune defunctorum anniversarium, pro quo ante missam matutinalem dicitur prima cum psalmo *Beati immaculati*, quo finito, dicitur *Requiem æternam*, oratio Dominica cum collecta *Inclina* & *Fidelium*, deinde missa sine diacono & subdiacono.

CAPUT XL *De vigilia natalis Domini.*

VI. In Ecclesia Viennensi in Gallia ante solemnem missam solemnis fit absolutio, id quod colligimus ex ejusdem Ecclesiæ ordinariis his verbis : [Ante magnam missam pulsetur pro benedictione seu absolutione.] Hæc missa non sine solemnitate, quæ natalem Domini diem deceret, celebrabatur. In ea plures olim dictas fuisse prophetias non obscure innuit ordinarium Cabilonense dum ait : [ad missam prophetiæ in albis leguntur, & à clericis de subsellum.] Numerum determinare videtur Pontificale ms. Salisburgensis Ecclesiæ, in quo hæc lego : [In vigilia nativitatis Domini quinque lectiones leguntur cum totidem responsoriis, [nisi fortè hæc verba de lectionibus matutinarum quis intelligere velit. In Ecclesia Mediolanensi quatuor recitantur lectiones præter epistolam & evangelium : lectiones quaslibet sequitur responsorium seu graduale cum collecta : Lectiones autem in missali Ambrosiano istæ habentur : Ex libro Genesis *factus est sermo Domini ad Abram dicens, noli timere &c.* usque *qui tollens universa hac fecit sicut præceperat ei Dominus.* Ex libro judicum *erat vir quidam de Saraa de stirpe Dan &c.* usq. *exaudivitque Dominus precantem Manue.* Ex libro Regum *tristis erat*

Missa solemnis.

CAPUT XI. De vigilia natalis Domini.

anno &c. usq. *det tibi potitionem quam rogasti eum.* Ex Isaïa *adjecit Dominus loqui ad Achaz dicens : pete tibi signum &c.* usque *coram Rege Assyriorum.* In quibusdam antiquis missalibus Ecclesiæ Gallicanæ ante epistolam præmittitur unica prophetia, qui usus fuit Ecclesiæ Viennensis, Argentinæ, Parisiensis, Ebrodunensis, Bituricensis, Pictaviensis, Venetensis, Glaudatensis, Melodunensis, Rotomagensis S. Audoeni & in Italia Cusentinæ missale vetus S. Audoeni præscribit, ut [diaconus & subdiaconus & ille qui legit prophetiam contra consuetudinem adventus induantur dalmatica & tunica.] Additque : [ad offertorium dicantur versus. Post sanctus prostratur conventus super formas.] Potrò in missali Mozarabum nulla hac die missa notatur.

VII. [In illa die ante natale Domini hora nona expleta, id est vigilia Domini manducant Romani, Græci dicto vespere missam cantant.] inquit Theodorus Cantuariensis Archiepiscopus in capitulis selectis. n. 29. spilegii tom. 9. & infrà n. 66. [ante natalem Domini nostri JESU-CHRISTI Græci sera, Latini nona hora missas celebrant.]

Vesperæ.

VIII. Quod spectat ad vesperas observat Guillelmus Durandus in rationali lib. 6. cap. 12. quosdam hos modulari psalmos, *Laudate pueri Dominum. Laudate Dominum omnes gentes. Lauda anima mea Dominum. Laudabo. Laudate Dominum quoniam bonus est psalmus. Lauda Jerusalem Dominum.* In quibusdam verò Ecclesiis decantari sequentes : *Laudate pueri Dominum. Qui confidunt. In convertendo. Memento Domine David. Benedictus Dominus Deus.* In Ecclesia Turonensi psalmi dicebantur de feria : omnes verò antiphonæ triumphabantur, hoc est ter decantabantur. Hymnus ex ordinario Lingonensi prætermitti debebat, totumque officium ex integro persolvi ante meridiem : ita ut deinceps canonici ad Ecclesiam non convenirent nisi pro matutinis

Completorium.

IX. In antiquo ordinario Ecclesiæ Lugdunensis ante annos 500. scripto præscribitur, ut completorium hac die sub silentio recitetur; cujus officium in Cabilonensi ita ordinatur : [ad completorium tantum tres psalmi dicuntur : *Cum invocarem. In te Domine. Ecce nunc.* Hymnus *Virgo Dei.* Capitulum *Populus gentium.* ℣. *Benedictus qui venit*, antiphona *alleluia*, non dicitur *verbum caro* usque in die, sed juxta tonum ejusdem *alleluia*, octo *alleluia* post *nunc dimittis* oratio ut suprà.]

Psalterii recitatio.

X. Ex eodem ordinario post completorium recitantur in choro tria psalteria [quibus successivè perlectis, sonantur matutinæ.] In Ecclesia etiam Augustodunensi post completorium duodecim in choro clerici psalleterium unum decantant, quod ad matutinas usque producunt : ideoque refectiunculam, (collationem dicere solemus,) ibidem accipiunt.

XI. Hic adjicere liceat piam consuetudinem Ecclesiæ Mediolanensis, quam ita descriptam reperio in rituali Cardinalis Montii.

Ordo

Ordo aſperſionis aquæ in vigilia nativitatis Domini.

Parochus ſuperpelliceo & ſtola indutus, ſingulas parochiæ ſuæ ædes obit ingrediensque dicit : Pax huic domui, & omnibus habitantibus in ea. *Deinde domum aſpergens dicit antiphonam :* Aſperges me &c. *Et pſalm.* Miſerere mei Deus. *Cum* Gloria Patri &c. *Repetitur antiphona.* Aſperges me &c. *Finita antiphona in primario loco dicit :*

℣. Oſtende nobis, Domine, miſericordiam tuam.
℟. Et ſalutare tuum da nobis.
℣. Domine exaudi orationem noſtram.
℟. Et clamor noſter ad te perveniat.
℣. Dominus vobiſcum.
℟. Et cum Spiritu tuo.

ORATIO.

Exaudi nos, Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, ut ſicut domos Hebræorum in exitu de Ægypto agni ſanguine linitas, ab Angelo percutiente cuſtodiſti : ita mittere digneris Sanctum Angelum tuum de cælis, qui cuſtodiat, foveat, protegat, viſitet, atque defendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per Dominum noſtrum.

Dominus vobiſcum &c.

CAPUT XII.

De feſto natalis Domini.

CAPUT XII. De feſto natalis Domini. Natalis Domini feſtum quam antiquum.

I. SAcratiſſimum natalis Domini feſtum inter ea meritò cenſeri debet, quæ ab ipſo naſcentis Eccleſiæ principio univerſorum populorum conſenſu inſtituta ac celebrata fuere. Id ſanè non obſcurè innuit S. Joannes Chryſoſtomus ſerm. 31. tom. 5. ubi docet nativitatem Domini octavo calendas Januarii, qui dies Decembris vigeſimus quintus eſt, celebrandam eſſe exemplo occidentalis Eccleſiæ, in qua jam inde *à primordio* ab ipſa Thracia Gades uſque incolentibus præfatus dies percelebris fuerat; eoſque qui Romæ commorantur, ex antiquiſſima traditione ejuſdem diei notitiam ad poſteros tranſmiſiſſe, atque eum diem ex codice deſcriptionis in Judæa cùm Chriſtus natus eſt factæ, ibidem publicè aſſervato didiciſſe potuiſſe. Quo ex ſermone conſtat, non ſolùm antiquitas inſtitutionis feſti natalis Domini, ſed etiam dies illius ſolemnitati aſſignatus; nempè vigeſimus quintus Decembris. Eumdem etiam ex communi Eccleſiæ traditione deſignat S. Auguſtinus ſerm. 380. n. 1. lib. 4. de civitate Dei c. 5. & in pſal. 132. In oriente tamen maximè in Ægypto una cum Epiphania die Januarii ſexta celebratur, ut docet cum Caſſiano collat. 10. c. 2. S. Epiphanius hæreſi 51. n. 2. immò ſi Cle-

Caput XII. *De festo natalis Domini.*

menti Alexandrino lib. 1. Stromatum fides sit, nonnulli die 20. Aprilis, quidam 15. Maii idem festum recolebant. Sed tandem omnes totius orbis Ecclesiæ Romanæ morem & institutionem quoad diem secutæ sunt.

II. Quanta verò cum devotione, quanta cum religione idem festum celebratum fuerit, vel inde apparet, quòd clericis olim sub severis districtisque pænis cautum erat, ne eo instante ab Ecclesiis abessent: [Si quis in clero constitutus, inquit, Concilium Agathense can. LXIV. ab Ecclesia sua diebus solemnibus defuerit, id est nativitate Domini, Epiphania, Pascha vel Pentecoste, dum potiùs singulari lucro studeat quam servitio suo parere; convenit ut triennio à communione suspendatur.] Immò laïcis ipsis præceptum erat, ut Episcopos suos communionis ac benedictionis percipiendæ gratia convenirent. Hinc idem Agathense Concilium can. LXIII. jubet, [ut cives qui superiorum solemnitatum, id est Paschæ ac natalis Domini vel Pentecostes festivitatibus cum Episcopis interesse neglexerint, cum in civitatibus communionis vel benedictionis accipiendæ causa positos se nosse debeant, triennio à communione priventur Ecclesiæ.] Et Concilium Aurelianense I. can. XXV. [Nulli, inquit, civium Paschæ, natalis Domini, vel quinquagesimæ solemnitatem in villa liceat celebrare, nisi quem infirmitas probabitur tenuisse.] Similiter Epaonense can. XXXV. [Cives superiorum natalium nocte Paschæ ac Nativitatis Domini solemnitate Episcopos, nec interest in quibus civitatibus positos, accipiendæ benedictionis desiderio noverint expetendos] Vide Concilium Toletanum XIII. can. VIII.

Nocturnum officium duplex.

III. Nocturnum olim officium duplex celebrabat Ecclesia Romana in natali Domini. Primum in Ecclesia S. Mariæ majoris, secundum in Ecclesia S. Petri. Primum in ipso noctis crepusculo sine invitatorio: quo expleto, hoc est vigiliis cum matutinis percantatis, Summus Pontifex missam primam ad præsepe Domini celebrabat, cujus rei praxim videre est in vita Nicolai Papæ I. ubi hæc consuetudo *olitana*, seu antiqua dicitur, finita missa ad S. Anastasiam pergebat secundam in nocte missam cantaturus, deinde ad S. Petri Ecclesiam se conferebat vigilias denuo celebraturus cum matutinis. Hæc sanè constant tum ex antiquiori ordine Romano, tum ex Alcuini vulgati libro de divinis officiis, tum ex Amalarii libro de ordine antiphonarii cap. 15. de nativitate Domini, ubi se reperisse ait in Romano antiphonario duo officia nocturnalia in una eademque nocte posita. [Unde interrogavi, inquit, quemdam clericum educatum ab incunabulis in Sancta Romana Ecclesia, cur essent hæc duo officia, in una nocte posita... Qui respondit: (primum) solet Apostolicus canere in vigiliis & in Ecclesia S. Mariæ ad præsepe sine invitatorio. Alterum... solent clerici canere in Ecclesia S. Petri cum invitatorio. *Christus natus est nobis* nocturnali tempore quando populus solet ad officium surgere.] Neque verò insolens fuit etiam aliis Ecclesiis duplex in præcipuis festis habere officium, id quod discimus ex Durando.

IV. Gallicana olim sacratissimam hanc noctem totam ferè transigebat insomnem : [natale Domini, inquit Cæsarius Arelatensis in regulæ recapitulatione cap. 15. & Epiphania ab hora tertia noctis usque ad lucem vigilandum est.] Id quod ampliùs patet ex Epistola Lupi Tricassini & Euphronii Augustodunensis Episcoporum ad Talasium Andegavensem præsulem : [Vigilia natalis Domini longè alio more quàm Paschæ vigilia celebranda : quia hic nativitatis lectiones legendæ sunt , illic autem passionis. Epiphaniæ quoque solemnitas habet suum specialem cultum. Quæ vigiliæ vel maximè aut *perpete nocte* , aut certè in matutinum vergente curandæ sunt.] Duos tamen dumtaxat nocturnos assignat loco citato Cæsarius, & in singulis sex *missus* seu lectiones, ita ut duodecim in illa nocte legerentur ; quem numerum etiam observare licet in antiquo lectionario Luxoviensi ante annos mille descripto. Sed illi nocturni tantæ erant prolixitatis , ut in solis præcinendis lectionibus tres minimum horas insumere necesse esset, quippè nulla erat quæ quartam saltem horæ partem non expleret. Et hæc erat Ecclesiæ Gallicanæ antiqua institutio priusquam Romanum ordinem reciperet , quo semel admisso, aliis etiam cœpit moribus uti , novem tantum antiphonis , totidemque psalmis , lectionibus ac responsoriis , præmisso invitatorio & hymno , contenta , quibus etiam explendis non unus , sed planè diversus extitit diversarum Ecclesiarum ritus.

CAPUT XII. *De festo natalis Domini.*

Vigiliæ nocturnæ quam prolixæ in Galliis.

V. Observat porrò Durandus lib. 6. cap. 13. [ante nocturnos in quibusdam locis super altare poni tres pannos , & in singulis nocturnis amoveri.] Quorum [primus , inquit , niger pro tempore ante legem, secundus albus pro tempore revelationis , tertius rubeus pro tempore gratiæ propter dilectionem sponsæ candidæ & rubicundæ.] Additque [In quibusdam quoque Ecclesiis suspenduntur boni panni , in quibusdam viles , in quibusdam nulli.] Et certè ex ms. Ecclesiæ Narbonensis Ordinario in primo nocturno debet adhiberi color rubeus , in secundo albus , in tertio violaceus.

Ornamentorum color varius.

VI. Ex eodem Ordinario invitatorium cantari debet. [Ante altare à duodecim tenentibus cappas rubras & mitras in capite , & virgas pictas sive bordonos in manibus , cum candela accensa in quolibet.] Ita ut [sex cantent tres primos versus submissa voce , & alios tres alii sex alta voce.] Paulò aliter ms. Ecclesiæ Silvanectensis Ordinarium invitatorium decantandum instituit : Quatuor [Massicoti , inquit , vel clerici clericaliter induti cappis sericis incipiunt invitatorium *Christus natus est*, & totum cantatur. Deinde cantor incipit dictum invitatorium, & totum à choro cantatur. Posteà prædicti Massicoti vel clerici induti, ut suprà, cantant psalmum *venite* , & post quemlibet versum prædictum invitatorium defertur Episcopo vel decano facienti servitium & antiquioribus cānonicis.] Ex Ordinario verò Lingonensi invitatorium cum psalmo *venite exultemus* præcini debet à quatuor canonicis alternatim, scilicet decano, cantore, thesaurario aut alia dignitate & à chorista hebdomadario, binis unum versum & binis alterum decantantibus ; ad quem ferè modum

Invitatorium quo ritu canendum.

coaptare se debent canonici Turonenses ex suo Ordinario. Uticense seu Uceticense: præscribit, ut finito à quatuor cantoribus invitatorio, [prosternant se in terra in memoriam Dominicæ incarnationis, & prostrati adorent, donec chorus flexis genibus dictum invitatorium repetierit.]

CAPUT XII. *De festo natalis Domini.*

Hymni plures ad vigilias.

VII. Finito invitatorio addit idem Ordinarium *sequitur hymnus* A solis ortus, *&* Enixa est: *insimul dicuntur ambo, quia hymnus non dicitur in laudibus.* Verum ex Lingonensi tres ad vigilias hymni decantari debent, singuli scilicet ad singulos nocturnos. In Africana olim Ecclesia Ambrosiani in natali Domini decantabantur hymni, ut discimus ex his S. Augustini verbis in serm. 372. [Hunc nostri gigantis excursum brevissimè ac pulcherrimè cecinit B. Ambrosius in hymno quem paulò ante cantastis.]

VIII. Omnes antiphonas triumphari sive ter dici jubet Ordinarium Ecclesiæ Turonensis: versus autem ante lectiones cum triplici alleluia.

Lectiones quo ritu legendæ.

IX. Lectiones in primo nocturno tres desumuntur ex Isaïæ prophetia, quæ quidem ex Ordinario Lingonensi sine titulo pronunciari debent; ex Namnetensi verò ita terminari, scilicet prima *Hæc dicit Dominus Deus, qui hodie dignatus est nasci pro salute humani generis: Convertimini ad me & salvi eritis.* Secunda *Hæc dicit Dominus, qui hodierna die homo natus apparuit pro redemptione hominis, Convertimini.* Tertia *Hæc dicit Dominus, qui hodie fieri dignatus est particeps nostræ humanitatis, Convertimini.* In Ecclesia Narbonensi hæc secundæ lectionis verba: *Vox dicentis: clama. Et dixi quid clamabo? Omnis caro fœnum & omnis gloria ejus quasi flos agri,* singulari quadam ratione seu modulatione canuntur.

Lectio 5. ab Imperatore aut Rege legenda in Ecclesia Romana.

X. Lectiones secundi nocturni desumi solent ex Sanctorum Patrum sermonibus. Sed ex Ordinario Ecclesiæ Argentinæ in secundo nocturno [legatur homilia *Exiit edictum,* deinde sermones legantur ad duas lectiones. In tertio verò nocturno homilia *Pastores loquebantur. Pastores quidem illi.* Homilia *In principio.*] Hic observare licet antiquam consuetudinem Ecclesiæ Romanæ, in qua quintam lectionem legebat Imperator, si præsens adesset, aut Rex, aut omnium qui pro tempore curiam Pontificis frequentarent nobilissimus: qua de re gloriatur orator Regis Franciæ in quadam epistola ad Carolum septimum regem, quam manuscriptam aliquando legi in codice S. Vincentii Cenomanensis. De hoc ritu ita scribit ceremoniale Domini Rotomagensis de Stouta-villa: [Si Imperator vel Rex sit in curia hac nocte, sacrista vel clerici præsentant sibi librum legendarum, in quo debet legere quintam lectionem, & eum honestè instruunt de ceremoniis observandis in petendo benedictionem, in levando ensem cum vagina, & extrahendo, ipsum vibrando, & de pluviali, pileo & aliis. Item notabiliter paretur per sacristam & clericos cameræ ensis cum vagina, corrigia, & pileo secundùm notabilitatem principis: & dum cantatur responsorium quartum, si sit Imperator vel Rex; camerarius, sacrista, & clerici capellæ parant unum pulchrum pluviale album, & ante pulpitum deponunt sibi capucium, & ipsum induunt ad modum chlamydis illud pluviale, ita quòd scissura sit ad manum ejus dextram;

& cingunt ei ensem, & ipsemet extrahit, & facit vibrari, & ponunt sibi super caput pileum; & ipse inclinat caput ad Papam, & petit benedictionem, & legit lectionem sibi prædictis adstantibus, qua lecta, ducunt sic indutum cum pileo super caput, ense extracto in manu, ad osculum pedis Papæ, & quilibet revertitur ad locum suum.] Quandonam iste ritus inceperit in curia Romana certò definire non possum. Sanè nullam ejus mentionem reperire est in antiquioribus ordinibus Romanis, sed neque in iis quos Sæculo XII. Benedictus canonicus S. Petri aut Cencius de Sabellis scripsere. Prima ejus mentio reperitur in rituali Jacobi Gaïetani quem Bonifacius octavus Cardinalem creavit. An verò adhuc vigeat mihi prorsùs incompertum est.

CAPUT XII. *De festo natalis Domini.*

XI. De lectionibus verò tertii nocturni ita scribit Joannes Abrincensis Episcopus in libro de officiis Ecclesiasticis: [Tria evangelia in cappis, incenso & candelabris præcedentibus pronuncientur.] Quæ omnia adhuc observantur in Ecclesia Rotomagensi, ubi incensatur altare antequam quisquam legat evangelium. Concinere videtur ordinarium Ecclesiæ Argentinæ, cujus hæc verba [nota quod ad singula evangelia hujus matutinæ datur incensum.]

De responsoriis.

XII. Quod spectat ad responsoria observat Durandus l. 6. c. 13. in quibusdam Ecclesiis tres versus ad primum dici, & in fine trium priorum responsoriorum *Gloria Patri.* Modum autem cantandi responsorii in Ecclesia Narbonensi accipi ex ordinario ejusdem Ecclesiæ: [Primum responsorium cantatur à sex tenentibus cappas rubras, & mitras in capite, & virgam in manibus, & in capite virgæ una candela accensa.] In Ecclesia Lingonensi canitur in ambone cum musica. In eadem Ecclesia cum tertio primi nocturni responsorio tres canuntur prosæ. Ita quippe præscribit illius ordinarium: [Responsorium tertiæ lectionis, *Descendit de cælis.* Prosa, *Fac Deus munda* inter responsorium & versum cantatur. Versus *Tanquam sponsus.* Prosa *Familiam.* Post *Gloria Patri* prosa altera *Facinora nostra.*] Addit idem ordinarium: [nota quod post tertiam lectionem incensatur majus altare & omnes capellæ, à duobus scilicet canonicis qui secundam & tertiam legerunt lectionem. Deinde his canonicis per portam ambonis regressis, duo pueri ex majoribus, lineis induti, incensant chorum & omnes canonicos ex utraque parte procedendo usque ad altare: exinde redeuntes incensant choristas & infimum chorum usque ad altare.] Subditque eumdem ritum observandum esse post tertiam lectionem secundi tertiique nocturni, & in laudibus & vesperis ad *Benedictus* & *Magnificat.* Ex Ecclesiæ Turonensis ordinario prædictæ tres prosæ dici debent ad nonum responsorium. In antiquo breviario Ecclesiæ Parisiensis unica dumtaxat prosa post tertium, in ordinario post nonum assignatur. Ex ordinario Argentino in fine tertii responsorii cujusque nocturni non prosæ, sed [tres neumæ cantantur, quarum ultima regatur à cantore, qui indutus cappa, & stans in medio chori vertat se ad singulos choros in singulis pausis, quia pausæ à choro alternatim cantantur.]

CAPUT XII. *De festo natalis Domini.* Versus Sibyllæ.

XIII. Ex præfato breviario Parisiensi post quintam lectionem, ex ordinario Verticensi post sextam, ex Lemovicensi S. Martialis post sextum responsorium debent cantari versus Sibyllæ Erithrææ quales habentur apud Eusebium in oratione Constantini Magni ad Sanctorum cœtum cap. 18. qui etiam ex ordinario Narbonensi debent cantari circa finem nonæ lectionis *à melioribus vocibus clericorum*, & ipsis cantatis resumi lectio ab eo qui primo illam inceperat. In Ecclesia verò Rotomagensi olim biduo ante vigiliam natalis ad nocturnos legebatur sermo quidam sub nomine S. Augustini, in quo ejusdem Sibyllæ oracula recitabantur.

Lectio evangelii.

XIV. [Finito nono responsorio, inquit Micrologus cap. 34. Evangelium *Liber generationis* legitur, deinde *Te Deum laudamus* cum pulsatione signorum dicitur.] Hic ritus incognitus fuisse videtur olim Ecclesiæ Romanæ, ut pote cujus nullam mentionem faciunt omnes illius antiqui ordines; sed ab omnibus Galliarum Ecclesiis usurpatum constat, vigetque hactenus : modus autem cantandi evangelii ita describit ordinarium Laudunense : [Diaconus procedit de sacrario palmam tenens in manu, dalmatica indutus, præcedente eum subdiacono tunica induto, deferente textum argenteum, duobus clericulis ferentibus cereos, aliis duobus duas torchias & aliis duobus tenentibus duo thuribula. Diaconus accepta benedictione ab Episcopo, ascendit pulpitum unà cum aliis prædictis, & ibidem legit cantando evangelium *Liber generationis*. Quo finito, Episcopus *Te Deum laudamus* incipit. Si Episcopus non fuerit præsens, diaconus qui legit evangelium incipit *Te Deum laudamus*.] Ex libro Joannis Abrincensis non diaconus, [sed major Ecclesiæ sacerdos dalmatica indutus & casula.] Genealogiam Christi secundùm Matthæum festivè legere debet; ex ordinario verò Rotomagensi [quidam sacerdos revestitus omnibus indumentis sacerdotalibus] idem præstat. Alibi tamen communiter hoc officium exequitur diaconus, & quidem ex ordinario Narbonensi mitram gestans in capite, uti & subdiaconus atque acolythi. Ex ordinario Trecensi antequam incipiat legere dicit *Ecce annuntio vobis gaudium magnum*. In Ecclesia Lingonensi [in ambone cantatur à diacono induto dalmatica coloris viridis & à musica alternatim] In Bajonensi vero lecto evangelio, [Episcopum incensat diaconus, & posteà portat ei subdiaconus textum ad deosculandum, deinde incensatur chorus, & textus defertur ad deosculandum more consueto.]

XV. Observat Durandus prædictum evangelium quibusdam in Ecclesiis legi in fine primæ missæ, qui ritus præscribitur in veteri missali ab annis circiter 500. scripto ad usum Ecclesiæ Ebroicensis vigetque in Remensi S. Symphoriani Ecclesia parrochiali, vigebatque olim in Cathedrali, cujus ms. ordinarium hæc præscribit : [Expleta missa usque ad collectam post communionem, sacerdos qui illam cantavit, sicut indutus est sacerdotalibus vestimentis subsistit juxta altare, & diaconus ingreditur chorum solemni dalmatica ornatus cum duobus ceroferariis, duabus crucibus præcedentibus, cum totidem thuribulis;

CAPUT XII.

De festo natalis Domini.

ascendensque pulpitum pronunciat evangelium : quo decurso, Archiepiscopus, si præsens fuerit, altè inchoat *Te Deum laudamus* ; vel cantor, si Archiepiscopus præsens non fuerit. Hoc etiam decurso, sacerdos qui celebravit missam, sive Archiepiscopus, sive aliquis alius dicto *Puer natus est nobis*, incipiat matutinas laudum.] De eodem ritu hæc lego in ordinario Ecclesiæ Argentinæ : [Finita missa, decanus vel alius senior presbyter cum sacerdotalibus indumentis, pendente casula, & non suprà brachia plicata, sicut in missa fieri solet, procedat super ambonem ad pulpitum evangelii præcedentibus cum cereis & thuribulo, & subdiacono deferente textum evangelii, in quo legat evangelium, *Liber generationis*. Quo finito prosequatur cantor, vel alius canonicus loco sui *Te Deum laudamus* : & cantando descendant ad capellam S. Joannis, & ibi finiantur laudes, & interim compulsentur duæ nolæ, minor versus *Verbum caro factum est*.]

Processio ad præsepe.

XVI. His omnibus expletis in Ecclesia Rotomagensi fit solemnis ad præsepe retro altare præparatum processio ; quam ita describit ms. ejusdem Ecclesiæ ordinarium : [Finito *Te Deum*, peragatur officium pastorum hoc modo secundùm Rotomagensem usum. Præsepe sit paratum retro altare, & imago S. Mariæ sit in eo posita. In primis quidam puer ante chorum in excelso ad similitudinem angeli nativitatem Domini nuntians ad quinque canonicos quindecim marcarum & librarum, vel ad eorum vicarios de secunda sede ; pastores intrantes per magnum ostium chori, per modum chori transeuntes ad locum in quo paratum est præsepe accedant, cantantes hunc versum *pax in terris &c.* Salutent pastores virginem... tunc viso puero, pastores adorent eum. Finita missa, sacerdos qui missam cantaverit vertat se versus pastores, & dicat *Quem vidistis pastores? dicite, annuntiate nobis in terris quis apparuit?* Pastores respondeant *natum vidimus*] *&c.* In Lemovicensi etiam Ecclesia S. Martialis fit processio ad altare B. Mariæ, sed post sextum responsorium nocturnorum.

An tres olim missæ dicerentur.

XVII. Decursis ea quam descripsimus devotione nocturnis officiis, statim celebratur prima missa. Nam tres hodie ex antiqua Ecclesiæ Romanæ traditione decantari solent, quas videre est in vetustissimis Gelasii & Gregorii Magni Sacramentorum libris ; idque ipsum testatur ipsemet Gregorius in homilia 8. in Evangelium, quæ est de nativitate Domini, [quia largiente Domino missarum solemnia ter hodie celebraturi sumus.] In missali tamen Mozarabum, in Ambrosiano apud Pamelium & in ordine Gallicano unica dumtaxat missa assignatur. Tres nihilominus, ut in ordine Romano præscribitur, celebratas fuisse haud ægrè mihi persuaserim. Nam & in libello Eldephonsi Episcopi Hispanici, qui anno DCCCLV. scripsit tres indicantur missæ in natali Domini. In novo etiam missali Ambrosiano tres habentur missæ, sed in prima dumtaxat præmittitur confessio, & in fine tantùm tertiæ dicitur evangelium Joannis *In principio*, in aliis verò missis data benedictione statim sacerdos incipit ingressam, seu introitum sequentis. Sed hoc in novo missali,

CAPUT XII. *De festo natalis Domini.*

nam in eo quod S. Carolus typis mandari curavit paulò aliter. [Sacerdos, inquit, ante quamlibet missam debet dicere confessionem, & in fine cujuslibet populo benedicere, & evangelium S. Joannis *In principio* legere. Post primam verò missam loco prædicti evangelii dicitur evangelium *Cum natus esset Jesus*, quod in die Epiphaniæ legitur.] Tres etiam in Ecclesia Gallicana dictas fuisse, conjicere licet ex Gregorio Turonensi, apud quem saltem duas deprehendere licet; unam post nocturnas vigilias, alteram post tertiam. Primæ meminit in lib. 2. de miraculis S. Martini cap. 25. & in lib. 1. de gloria martyrum cap. 86. Secundæ in libro de vitis Patrum cap. 8.

Ubi & à quibus celebrandæ.

XVIII. Prima statim post nocturnas vigilias celebrabatur, & quidem in alia Ecclesia, ad quam decursis divinis officiis procedebant, id quod desumi potuit ex ordine Romano, ex cujus præscripto tres missæ decantari debent in diversis Ecclesiis, prima scilicet ad Ecclesiam S. Mariæ majoris ad præsepe Domini, secunda ad S. Anastasiam, tertia ad S. Petrum; idque ut mihi videtur à diversis sacerdotibus; ad cujus ritus similitudinem ordinarium Ecclesiæ Lemovicensis præscribit ut missa de media nocte ad capellam B. Mariæ celebretur ab eo qui fecit officium ad matutinum, secunda ad altare S. Mariæ Magdalenæ ab hebdomadario canonico præcedentis hebdomadæ, tertia verò ad majus altare ab hebdomadario. Ad eundem modum Joannes Episcopus Abrincensis in libello de divinis officiis, primam, inquit, missam [Secretarius Ecclesiæ celebret, secundam vero cantor, tertiam præsul aut decanus.] In Ecclesia Argentina olim primam missam cantabat vicarius imperatoris, secundam unus minor presbyterorum, tertiam Episcopus, ex ordinario ejusdem Ecclesiæ idem usus apud monachos olim invaluisse demonstravimus in lib. 3. de antiquis monachorum ritibus cap. 4. confirmaturque ex vetusto missali Rotomagensis monasterii S. Audoeni ex cujus præscripto prior cantat missam de nocte: hebdomadarius missæ matutinalis secundam, abbas tertiam, apud Cartusienses prima missa hactenus cantatur à Vicario, secunda ab hebdomadario, tertia à priore. In Ecclesia etiam Remensi, in Viennensi, Turonensi Sancti Martini, Lingonensi, Lemovicensi Sancti Martialis, Carnotensi Sancti Joannis secunda missa in diversis altaribus & à diversis sacerdotibus celebrabatur. In quibusdam Ecclesiis quatuor dicebantur missæ. Nam quatuor assignantur in vetustissimo codice Bibliothecæ Regiæ n. 3865. cujus caracter accedit ad annos 900. Scilicet prima *ad S. Mariam*, secunda *ad S. Anastasiam*, tertia *mane prima*, quarta *ad S. Petrum*.

Missa in Galli cantu qua hora dicta.

XIX. Prima missa in antiquis libris inscribi solet *In Galli cantu*, quod ego in libro 1. de antiquis monachorum ritibus cap. 1. cùm interpretatus fuissem de media nocte, circa quam tunc primum Galli cantare solent, monuit me unus ex amicis meis vir sacris in ritibus versatissimus, hanc inscriptionem non de primo gallorum cantu, sed de postremo, qui à purioris latinitatis scriptoribus solet intelligi, cùm simpliciter enunciatur gallorum cantus, protulitque in medium usum

Ecclesiæ

CAPUT XII. *In festo natalis Domini.*

Senonensis, in qua prima missa circa horam tertiam post mediam noctem decantatur: qui usus ante aliquot annos etiam vigebat in Rotomagensi. Verùm quominùs huic viri doctissimi sententiæ assentiar, obstat, non solùm usus universalis pene Ecclesiæ, sed etiam vetustissimi codices manuscripti; Gellonense missale annorum 900. in quo hæc missa inscripta legitur *In primo Gallorum cantu*. Dionysianum ante annos 800. scriptum. Moisacense ejusdem circiter ætatis. Romaricense annorum 600. Lugdunense, Lingonense, Catalaunense, quibus in omnibus habetur *In primo Gallorum cantu*, uti & in Pontificali Arelatensi annorum 400. & in ordinario Argentino. In Turonensi verò S. Gatiani annorum 800. *Primo pullorum cantu*. Atque ut omnem tollamus ambagem codex Joannis Aretini Episcopi ante annos 800. scriptus, duo pervetusti codices monasterii S. Theoderici propè Remos, quorum unus ad usum Ecclesiæ Noviomensis scriptus fuisse videtur, Sacramentarium Parthenonis B. Mariæ Calensis ejusdem ætatis, S. Gregorii Sacramentarium apud Pamelium clarissimis & perspicuis verbis istam huic missæ epigraphem apponunt *Media nocte statio ad S. Mariam majorem* quibus suffragatur vetustissimum missale Fuldensis monasterii quod servatur in celebri S. Benigni Divionensis monasterio & aliud Fiscannense recentius annorum circiter 300. & Missale Ambrosianum, Rupertus lib. 3. cap. 18. Durandus lib. 6. cap. 13. & Cæsarius monachus in Dial. dist. 2. c. 5. Et revera hac potissimum hora hæc missa celebratur, qua Christus natus creditur. At verò dum medium silentium tenerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo Domini à regalibus sedibus venit. Hinc in quadam charta insignis Ecclesiæ S. Martini Turonensis Thomas Archiepiscopus Neapolitanus anno 1384. in natali Domini ibidem celebrasse dicitur *tam in media nocte, quàm in aurora, & in die.*

XX. Quod verò spectat ad ritus singulares in ea observari solitos, in primis ordinarium Ecclesiæ Turonensis instituit ut quater introitus dicatur. Ea in Ecclesia hymnus Angelicus græcè olim cantabatur, uti alias observavimus ex ms. speculo sacrorum rituum. Atque hunc usum, ante annos 400. adhuc illibatum viguisse in Martiniana ejusdem civitatis Basilica colligimus ex ejus ms. Rituali, in quo ita legimus: [Dicitur ad majus altare prima missa Dominus *Dixit ad me*, & dicitur *Gloria in excelsis Deo* Græcum scilicet δόξα.] In Ecclesia Vertiensi singulari quadam ratione ac solemnitate idem hymnus cantabatur, propterea quod hac nocte primum ab angelis præcantatus fuit: *Hymnus angelicus græcè decantatus.*

XXI. Ante epistolam olim absque ullo intermedio cantu dicebatur Prophetia, idque in duabus aliis etiam missis observabatur, ut adnorarunt Rupertus lib. 3. c. 15. ubi & mysticam hujus institutionis rationem reddit, Durandus lib. 6. c. 13. Idque testantur antiqua missalia, Redonense S. Melanii ante annos 600. scriptum, Colbertinum n. 422. annorum circiter 500. & Sorbonicum annorum 400. Atque ita observabant Ecclesiæ non paucæ: Viennensis in Gallia, Narbonensis, Bituricensis, *Prophetia ante epistolam.*

CAPUT XII. *In festo natalis Domini.*

Turonensis, Parisiensis, Argentina, Pictaviensis, Silvanectensis, Suessionensis, Ebroicensis, Vertiensis, Toloniensis, Venetensis, S. Quintini apud Augustum Viromanduorum. In quibusdam ut in Ebrodunensi, Glandatensi, Lingonensi, Augustodunensi & Melodunensi dicebatur tantum in prioribus duabus missis. Lugdunensis, Cenomanensis & quædam aliæ nullam omninò cantabant. In Augustodunensi post prophetiam dicebatur responsorium & oratio.

Quo ritu cantata.

XXI. Nec prætereundus ritus quo in Narbonensi tam prophetia, quàm epistola ipsa cantabatur. Is in ordinario ms. ejusdem Ecclesiæ ita exprimitur: [Prophetia *Lectio Isaiæ*, & cantatur à duobus clericis, ita quòd simul incipiant *Lectio Isaiæ Prophetæ*: Deinde unusquisque cantet per se suum versum, ita quod alter eorum cantet textum prophetiæ, & alius ornaturam, sive farcituram; dicta Prophetia immediatè sequitur epistola Pauli ad Titum *charissime*, & cantetur à duobus eo modo quo suprà in Prophetia est ordinatum.] Ornatura autem, seu farcitura prophetiæ, uti aliàs observavimus in libro 1. de antiquis Ecclesiæ ritibus cap. 3. art. 2. n. 11. erat ejusdem expositio vernacula, quam ad singulos versus alter subdiaconorum seu clericorum, populo pronunciabat, qui ritus in quibusdam adhuc Ecclesiis erat in usu.

XXII. Observat verò Durandus in nonnullis epistolam desumi ex Apostolo ad Romanos *Paulus servus &c.* In aliis verò ex epistola ad Titum *Apparuit gratia Dei.*

XXIII. Ex missali autem Augustodunensi in hac missa symbolum non debet dici, sed nec in secunda. Ex ordinario Argentino non cantatur in prima, sed in duabus aliis dicitur.

Oblationes.

XXIV. De oblationibus quæ tam in ista quàm in aliis missis fieri consueverant, hæc lego in ordinario Namnetensi: [Nota quod in istis tribus missis mysticæ consueverant fieri oblationes. In prima offeruntur luminaria, per quod intelligitur divinitas Verbi. In secunda panes, in quo notatur humanitas, quia Christus factus est cibus noster. In tertia denarii, ad significandum quia sicut in denario imprimitur imago; ita in Christo junctum est Verbum naturæ humanæ.] In quibusdam parochialibus Ecclesiis dum fiunt hujusmodi oblationes, in prima præsertim missa, populus spiritualia de Nativitate Domini cantica vulgari idiomate composita decantat, quod sanè prætermittendum mihi visum non est.

XXV. Post communionem missale Catalaunense monet sacerdotem, qui secundam seu tertiam missam celebraturus est, ne aliquid sumat post sumpsionem sanguinis, sed tantùm lavet manus in lavatorio.

Matutinæ laudes unà cum missa conjunctæ.

XXVI. Addit Micrologus hanc missam cum *Benedicamus Domino*, non cum *Ite missa est* compleri, [ne populo, inquit, quasi licentiam abeundi infrà matutinales laudes dedisse videamur, quas statim post missam, iterum concrepantibus signis incipere solemus.] Atque ita in Ecclesia Argentina, in Ecclesiis Gallicanis alia ratione populum in Ecclesia

retinere visum est, laudes videlicet incipiendo statim post communionem, complendas per orationem quæ dici debet in fine missæ, ad eum ferè modum, quo vesperas unà cum missa in Sabbato sancto decantare solemus. Ita habuit usus Ecclesiæ Remensis, Parisiensis, Turonensis S. Gatiani & S. Martini, Viennensis, Narbonensis, Rotomagensis, Augustodunensis, Laudunensis, Lemovicensis S. Stephani & S. Martialis, Lingonensis, Melodunensis, Namnetensis, Noviomensis, Silvanectensis, Vertiensis, Carnotensis S. Joannis, Gastinensis &c. Meminitque hujus ritus Durandus in lib. 6. c. 13.

CAPUT XII. *In festo natalis Domini.*

Qua ratione inceptæ.

XXVII. Atque hac fortè etiam ratione factum est, ut laudum officium non à solito versu *Deus in adjutorium*, sed à prima antiphona statim inciperetur. Turonensis S. Martini laudes auspicabantur cum hoc versu. *Benedictus qui venit in nomine Domini, & illuxit nobis.* In Ecclesia Tolosana & in Namnetensi statim post nocturnos, antequam missa inciperetur, dicebatur *Deus in adjutorium*, & post missam laudes à prima antiphona incipiebant.

XXVIII. In ms. missali quod usui fuit olim Ecclesiæ Ebroicensi post primam missam habetur evangelium secundùm Mattheum *Liber generationis*, quod alibi statim post nocturnum expletum officium solemni ritu cantari solet, deinde sequuntur laudes quæ incipiunt à versu *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis*, quem sequitur antiphona *Quem vidistis pastores.* Ita etiam præscriptum legitur in ordinario Argentino.

Hymnus prætermissus.

XXIX. Circa hoc laudum officium observandum est nullum in quibusdam Ecclesiis hymnum dici solitum fuisse, sed neque capitulum, neque responsorium, verum post quintam antiphonam is qui celebrabat antiphonam ad *Benedictus* statim imponebat ita in Ecclesia Parisiensi, in Turonensi, Tolosana, Vertiensi, Silvanectensi, Lauduensi, Lingonensi, Carnotensi S. Joannis, & Gastinensi.

XXX. In ordinario Namnetensi præscribitur, ut post canticum *Benedicite* [pueri ludentes cum baculis stent ante altare, & dicat cantor *Pastores dicite*, pueri respondeant, *Infantem vidimus*; & tunc incipiat aliquis antiphonam *Parvulus filius*,] quam subsequatur psalmus *Laudate Dominum de cœlis.* Similis penè ritus habetur in ordinario Noviomensi, in Silvanectensi & Turonensi. De hoc ritu paulò aliter præscribit ordinarium B M. Remensis, in quo hæc lego: [Postquam *Laudate Dominum de cælis* fuerit deductum usque ad *Laudate Dominum in sanctis ejus* cum *Gloria Patri & Filio* & *Sicut erat &c.* subsistitur, & antiphona *Parvulus filius* cum qua fuerat inchoatus psalmus finitur; tunc aliquis sacerdotum, cui à præcentore fuerat injunctum, incipiat antiphonam *Pastores dicite*, & totam cantat rem; alter chorus respondet *Infantem vidimus.* Item primus chorus *Laudate Dominum in sanctis*, secundus chorus *Pastores dicite.* Primus chorus *Infantem vidimus.* Secundus chorus *Laudate eum in virtutibus ejus*, & sic reciproca cantilena psalmo decurso cum *Gloria Patri, & Filio*, eadem antiphona *Pastores dicite*, & *Infantem*

CAPUT XII. *In festo natalis Domini.*

vidimus, ex integro cantatur, & tonus finitur.] Similia ferè habet ordinarium Narbonense.

XXXI. Repetita post *Benedictus* antiphona, sacerdos orationem ad complendum subjungebat, diaconus verò *Ite missa est*, vel *Benedicamus Domino*, & quidem cum duplici *Alleluia* ex ordinario Narbonensi, cujus loco ex Silvanectensi, Noviomensi, & Vertiensi ordinariis solus cantabat integram antiphonam *Ecce completa sunt &c.* In Ecclesia Augustodunensi dicto à diacono *Ite missa est*, statim cantabantur sequentes tres antiphonæ.

Completi sunt dies Mariæ, ut pareret filium suum primogenitum.

Ecce completa sunt omnia quæ dicta sunt per angelum de Virgine Maria.

Hodie Christus natus est, hodie Salvator apparuit, hodie in terra canunt Angeli, lætantur Archangeli, hodie exultent justi dicentes: Gloria in excelsis Deo. Alleluia.

Rotomagense verò ms. ordinarium præscribit ut *Benedicamus* [Cantetur à pastoribus, *Verbum Patris hodie*; quo finito pastores cantent hanc antiphonam in pulpito *Ecce completa*; Archiepiscopus vel sacerdos dicat versum *Post partum. Oratio. Deus qui salutis. Benedicamus tres pueri.*] Sed hæc illa in Ecclesia jam abiere in dissuetudinem: Libellus Joannis Abrincensis solùm statuit, ut completis laudibus, [cantor antiphonam, *Ecce completa sunt*, incipiat, cui oratio congruens commemorationis S. Mariæ succedat.] In Ecclesia verò Laudunensi Episcopo post missam & laudes ad sacrarium redeunte, [cantor & succentor cappis albis induti stantes in ostio dextri chori dicunt *Pastores dicite*: clericuli stantes à foris, respondent *Infantem vidimus*; pulsatis insimul campanis, cantor & succentor incipiunt *Lux fulgebit.*] Quòd initium est missæ secundæ.

Missa secunda qua hora cantata.

XXXII. Ex his verbis apparet missam in aurora statim post laudes in Ecclesia Laudunensi olim celebratam fuisse, id quod desumpsisse potuit ex Remensi Metropolitana in qua ritus idem observabatur, uti & in pluribus aliis, puta in Rotomagensi, Turonensi S. Martini, Argentina, Augustodunensi, Noviomensi, Silvanectensi, Carnotensi S. Joannis, & Gastinensi. Isque fuit usus antiquus Ecclesiæ Romanæ, in qua celebrata prima missa ad S. Mariam majorem, statim apostolicus pergebat ad S. Anastasiam secundam missam cantaturus, uti videre est in antiquiori ordine Romano. Unde etiam in quibusdam vetustissimis Sacramentorum libris ut in duobus Ecclesiæ Turonensis ante annos 800. scriptis & in Colbertino n. 2585. hæc missa ita inscribitur *Alia missa in nocte ad S. Anastasiam*, uti etiam in Corbeiensi codice Rodradi. Ad cujus ritus similitudinem ex ordinario Argentino, laudibus [finitis, vadant in capellam S. Andreæ celebrare secundam missam.]

XXXIII. Circa hanc missam præter ea quæ jam attigimus pauca hæc sunt observanda. Ex ordinario Argentino ritu solemniori quàm prima celebrari debebat. In antiquo codice Ecclesiæ Turonensis annorum 800.

Oratio de S. Anastasia præmittitur orationi de nativitate Domini. Ex missali Ecclesiæ Pictaviensis duæ illæ orationes sub unica conclusione debent dici, idque ipsum præscribit ordinarium Narbonense; uti & Vertieense atque Argentinum. Symbolum prætermitti jubet Lingonense prosam offertorio subjungunt Laudunense & Suessionense. Denique duas præfationes, unam de nativitate, alteram de S. Anastasia habet antiquissimus codex Parthenonis B. Mariæ Calensis. In missali Venetensi pro *Ite missa est*, diaconus antiphonam *Ecce completa sunt* cum nota cantare jubetur; in ordinario Remensi, ut finita hac missa, [canonici revertantur in chorum, & dum revertuntur cantor alta voce incipiat hanc antiphonam *Completi sunt dies*; deinde aliam *Ecce completa sunt*; deinde sacerdos qui celebravit missam dicit *Oremus*: *Deus qui salutis æternæ*.]

CAPUT XII. *In festo natalis Domini.*

XXXIV. Quod spectat ad horas diei, prima, tertia, sexta, nona nullum in Tolosano Catalaunensique breviario antiquo habent hymnum, sed neque ex ordinario Lingonensi debet dici. Ex ordinario Argentino has ad horas unicus dumtaxat versiculus hymni *A solis ortus cardine* cum versus Gloria tibi Domine dicebatur. Hoc est ad primam *A solis ortus*, ad tertiam *Beatus auctor*, ad sextam *Clausa parentis*, ad nonam *Domus pudici pectoris*.

XXXV. In capitulo quod post primam congregari solet, pronunciata martyrologii lectione, designatisque ministris ad majorem missam, [decanus, inquit ordinarium Laudunense, dicit versum *Puer natus est nobis*? alii respondent, *& Filius datus est nobis*. Posteà decanus dat osculum pacis his qui sunt juxta eum, prius à dextris, posteà à sinistris; & osculantur se in osculo pacis ex utraque parte usque ad ultimos.] Osculum pacis in capitulo.

XXXVI. Idem ordinarium processionem quæ tertiam missam præcedit ita describit: [Processio fit in circuitu chori, in qua præcedit clericulus cum aqua benedicta: deinde alii duo clericuli cum cereis, & alii duo clericuli cum cappis sericis portantes duas cruces aureas: Deinde sex subdiaconi combinati, ille qui lecturus est epistolam ultimus incedit & solus, & omnes ferunt textus. Hos sequuntur diaconi sex combinati, sed non ferunt textus: ille qui lecturus est evangelium ultimus incedit & solus; deinde sequuntur clericuli omnes combinati. Prætereà cantor & succentor cum cappis sericis & baculis deargentatis; deinde omnes alii combinati; ad ultimum Episcopus. Cantor & succentor incipiunt ℟. *Hodie nobis* cum aliis sequentibus usque dum processio pervenerit in medio Ecclesiæ: quo dum pervenerit, cantor & succentor incipiunt ℟. *Descendit* septem canonici cantant versum, duo subdiaconi, duo diaconi & duo presbyteri, Decanus est in medio vel Archidiaconus, vel thesaurarius, vel sacerdos qui celebraturus est missam, si isti defuerint. Cantato versu, processio intrat chorum cantando & *exivit*.] Processio ante tertiam missam.

XXXVII. [Ante introitum missæ, inquit, ordinarium Turonense, dicant duo pueri *Accendite* ter elevando vocem ad unumquemque Introitus missæ tertiæ quinquies repetitus.

CAPUT XII. *In festo natalis Domini.*

cantum.] Qui ritus in plerisque Ecclesiis sabbato Sancto solebat observari [quo facto, addit idem ordinarium, & cereis omnibus accensis, incipiat cantor *Puer natus*. Deinde *Cantate bis*. Deinde *Puer*. Item *Gloria Patri* deinde *Puer*. Item *Sicut erat*, deinde *Puer*. Item *Hac dies*. Deinde *Puer*.] Ubi quinquies introitum repeti præcipitur.

Antiphona ante evangelium.

XXXVIII. Missale Ambrosianum seu Mediolanense ante evangelium hanc habet antiphonam *Gloria in excelsis Deo & in terra pax. Alleluia. Alleluia.* Eamdem aut similem præscribunt ordinaria varia Clenutinum, Turonense, Silvanectense, Lingonense, & Bajocense.

XXXIX. [Lecto evangelio, inquit ordinarium Laudunense, diaconus alta voce clamat *Humiliate vos ad benedictionem*, chorus respondet *Deo gratias*. Episcopus dat benedictionem super clerum & populum. Data benedictione, revertitur Episcopus ad altare, & dicit *Credo in unum Deum*.] Hic ritus desumptus videtur ex ordine Romano auctore Benedicto S. Petri canonico, in quo præscribitur ut Pontifex postquam evangelium deosculatus fuerit, ascendat pulpitum, sermonem ad populum habeat, [ad cujus finem facit confessionem, benedicit, & redit ad sedem, & dicit *Credo in unum Deum*.]

Communio fidelium in natali Domini.

XL. Denique in missali Ecclesiæ Lugdunensis anno 1524. edito *Ad Eucharistiam* legitur antiphona *Venite populi* quam etiam habet Athanacensis monasterii missale. Hanc antiphonam olim cantabant ad invitandam plebem ad sacram communionem, eamque etiam retinuere illa missalia veluti antiquæ disciplinæ certissimum documentum, propterea quod olim in natali Domini perinde ac in paschate fideles omnes ad sacram synaxim accedere tenebantur, uti demonstravimus libro 1. de antiq. Eccl. ritibus cap. 4. art. 10. Hinc fortè Concilium Antissiodorense can. II. vetat in natali Domini *Post mediam noctem bibere*, ut scilicet jejuni ad sacram synaxim fideles accedere possent. Hinc & S. Cæsarius Arelatensis Episcopus in sermone 1. de adventu Domini, qui est 115. in appendice tomi 5. operum S. Augustini novæ editionis, plebem ad se preparandam ad Domini natale ita exhortans ait: [Rogo & moneo, ut quantum possumus cum Dei adjutorio laboremus, ut in illo die cum pura & sincera conscientia mundo corde & casto corpore ad altare Domini possimus accedere, & corpus & sanguinem ejus non ad judicium, sed ad remedium animæ nostræ mereamur accipere.] Idem videre est apud Ambrosium lib. 3. de virginibus c. 1. & apud Gregorium Turonensem lib. de vitis Patrum c.8. antiquæ etiam consuetudines canonicorum regularium Cassanensis monasterii præscribunt, ut [in natali Domini omnes communicent aut missas celebrent,] Similia habent ordinarium Gastinense & Carnotense S. Joannis. Porrò hæc olim communio in prima potissimum missa fiebat, ut discimus ex Rabani libro 2. de institutione clericorum cap. 31. ubi sic loquitur. [Hac etiam causa credimus in Ecclesia hunc morem inolevisse, ut in ea nocte, qua Christus creditur esse natus, sacra missarum solemnia celebrentur: ut ea hora fideles quique sacramentum corporis & sanguinis Christi perci-

perent, qua eum inter homines misericorditer natum scirent.] Post modum verò mos invaluit, ut hæc communio in tertia missa fieret; hinc Lucas Cusentinus Episcopus in suo ordinario jubet, ut missa [tertia,, quia dies parvus est, & populus offert, atque communicat, tempestivè incipiatur.]

CAPUT XII. *In festo natalis Domini.*

XLI. Denique ut ea quæ ad hanc missam spectant, absolvamus, missale Catalaunense assignat in fine evangelium ex Luca *Pastores*, ordinarium Lingonense idem, vel *Missus est*.

XLII. [Post sextam, inquit ordinarium Laudunense, Episcopus cum decano & canonicis vadit ad refectorium, duobus canonicis cantantibus *Salve festa dies* ceteris respondentibus. Postquam ventum est in refectorium, dapifer pulsata campanula, dicit *Benedicite*; sacerdos dat benedictionem. Duo de subdiaconis qui procedentes fuerunt in missa aquam & manutergium deferunt ad Episcopum. Rugnarius legit vel alius pro ipso. Cantores prædicti cantant coram Episcopo dum epulatur. In secundo ferculo pulsatur campanula, & fit benedictio à sacerdote, & datur Hancha, & magnus panis, & dimidius sextarius vini. In alia benedictione data ab hospitalario similiter pulsatur campanula, & benedicenti datur hasta cum cibo, & hæc dantur pro præbenda presbyterii. Decanus dicit *Tu autem*, lectori dantur tria jecora cum cibo. Posteà duo prædicti canonici stantes ante mensam cantant *Partis visceribus*: quo cantato, recipiunt nummos ab Episcopo. Finito prandio, cum processione ad Ecclesiam cantatur ℟. *Descendit*. Interim majora signa in turri pulsantur. Post ℟. sacerdos preces non dicit, sed statim ad nonam *Deus in adjutorium*.] Simile aliquid habet ordo Romanus auctore Benedicto canonico, ex quo colligas hanc consuetudinem desumptam fuisse ab Ecclesia Romana.

Abstinentiæ relaxatio in natali Domini.

XLIII. Et quia de prandio occurrit mentio haudquaquam præterire debemus, qui ubique invaluit, hodiernum usum in gratiam tantæ solemnitatis jejunium solvendi & abstinentiam relaxandi: qua de re interrogatus olim ab Episcopo Pragensi Honorius Papa III. apud Odoricum Raynaldum ad annum 1216. n. 45. ita respondit: [Explicari præterea postulasti, utrum illis sit licitum, qui nec voto, nec regulari observantia sunt adstricti, carnes comedere quando in sexta feria dies Dominicæ nativitatis occurrit. Ad hoc tale damus responsum, quòd illi qui nec voto, nec regulari observantia sunt adstricti in sexta feria, si festum nativitatis Dominicæ ipso die venire contigerit, carnibus propter festi excellentiam uti possunt secundùm consuetudinem Ecclesiæ generalis: nec tamen ii reprehendendi sunt, qui ob devotionem voluerint abstinere.] Longè alia erat mens Priscillianistarum in Hispania, qui cùm Christum Dominum in vera hominis natura natum esse non crederent, in ipso natali ejus die, uti & resurrectionis, jejunabant; quos ea de re redarguit S. Leo Papa epistola 15. novissimæ editionis alias 93. cap. 4.

XLIV. Ad lætitiam etiam hujus diei spectare posset Jacobi Goarii

observatio ad Codini cap. 6. [Incipiente olim in Ecclesia ab his solemnibus anno, ut mutuis sese donis & xeniis excipere, ita & felicibus votis benè ominari, quod observant adhuc Itali, consuevere græci. Discurrunt itaque per vias & computa pueri & adolescentes hac die, & ad amicorum portas modulis sonis ac musicæ instrumentis πολυχρόνια perstrepunt, xenia reportaturi, cuncti qui χριστογεννητικοῖς pro natalitiis Christi muneribus sese cumulant certatim.]

De vesperis. XLV. Denique ad hujus diei lætitiam referri posset quod ad vesperas, quæ in Ecclesia Mediolanensi sunt duplices, de nativitate scilicet & de S. Stephano, ex ordinario Cenomanensi omnes debent esse in cappis; quod ex breviario Tolosano nec hymnus, nec capitulum debet decantari; quod ex ordinario Narbonensi post responsorium prosa [Cantatur à sex clericis de choro majori, indutis cum cappis rubris, portantibus mitras in capitibus & bordonos in manibus, super pulpito ante altare;] tandem quòd ex ordinario Lingonensi finitis vesperis fiunt tripudia, & ex Lemovicensi [vadunt omnes ad capitulum, ubi Episcopus, sive præsens, sive absens fuerit, dat eis potum de tribus vinis.]

XLVI. De completorio hujus diei ita scribit idem Lemovicense ordinarium: [Canonicus hebdomadarius incipit completorium, & unus vicarius qui exercet officium puerorum de latere ubi est chorus cantat suaviter & punctuatim antiphonam *Custodi nos Israël*; qua finita, incipit antiphonam *Ecce nomen Domini Emmanuel*: quam uterque chorus surgendo cantat totam sine neumate; & post idem vicarius inchoat canticum *Nunc dimittis servum*, quem versum prosequitur unus chorus, & post alius chorus in eodem tono dicit alium versum *Quia viderunt*. Deinde idem vicarius elevando cantum per unum chorum reincipit prædictam antiphonam *Ecce nomen Domini*, quam chorus usque ad versum *Hodie*. Et post eodem tono dicuntur alii duo sequentes versus, scilicet *Quod parasti. Lumen ad revelationem gentium*: Deinde prædictus vicarius in eodem tono incipit medium antiphonæ ab illo verbo *Hodie*, quam prosequitur usque in finem. Posteà dicitur versus *Gloria Patri & Filio*, & *Sicut erat* in eodem tono, & post prædictus vicarius incipit tertio elevando cantum per unum tonum antiphonam *Ecce nomen Domini*, & finitur à choro cum neumate; & deinde hebdomadarius dicit collectam,] &c.

CAPUT XIII.

De octava natalis Domini.

CAPUT XIII. *De octava natalis Domini.* I. TAnta est Dominicæ Nativitatis solemnitas, ut eam non uno die tantum cum omni majestate ac pompa celebrare sibi sufficere crediderint majores nostri, sed quò fidelium devotioni ac pietati facerent satis,

satis, sequentes per totam octavam, immò ad Epiphaniam usque, dies festos adjiciendos necessarium duxerint, ita ut ab omni terreno opere otiosi, toti se Deo recolendisque ejus beneficiis conservarent, ac spirituali lætitia animum recrearent. Hinc Concilium Turonense II. can. XVIII. [quia inter natalem Domini & Epiphaniam omni die festivitates sunt,] prandium monachis concessit.

CAPUT XIII. *De Octava natalis Domini.*

II. Has inter festivitates primarium meritò locum obtinet S. Stephani protomartyris natale cujus memoriam altero post Christi nativitatem die sæculo jam quarto solemnem fuisse constat ex S. Asterii Amaseæ Episcopi orat. 12. & ex Gregorii Nysseni oratione de S. Stephano: quo etiam sacræ ejus reliquiæ aliquantis post annis repertæ traduntur. Eidem sancto integras primas vesperas concinit Ecclesia Mediolanensis; nam postquam de Nativitate Domini totum cursum absolvit, statim de S. Stephano alterum vespertinum inchoat officium. Guillelmus quoque Autissiodorensis Episcopus 59. statuit fieri [processionem in vigilia B. Stephani hiemmali post vesperas de nativitate solemnem, singulis in cappis sericis deferentibus accensorum luminaria cereorum,] uti legimus in Hist. Episcoporum Autissiodorensium. cap. 59. Verùm non uni illi Ecclesiæ singularis fuit isthæc processio, sed communis aliis penè omnibus, in quibus dicta à celebrante de nativitate collecta, statim cantor responsorium aut antiphonam de S. Stephano imponebat, quam cum cantico *Magnificat* ad altare eidem protomartyri sacro procedendo prosequebantur; id quod in omnibus penè ordinariis, quæ perlustravimus advertere licuit. Omnium ad instar sit Cabilonense. [Post vesperas, inquit, omnes diaconi induuntur cappis, quorum duo chorum regunt cum baculis & mitris; & veniunt ante altare B. Stephani. Diaconus præcedit, ceteri sequuntur, choristæ incipiunt ℟. *Ecce jam coram te*, & sic incedunt, ℟. cantando, duobus ceroferariis præcedentibus. Diaconus insimul cantat ℣. *Caritatis.* Chorus repetit *Ut qui*, à Diacono *Gloria Patri.* Ad *Magnificat* antiphona *O quanta est.* Oratio, *Da quæsumus nobis Domine.* Diaconus insimul *Benedicamus Domino.*]

De festo S. Stephani.

III. De hoc duobusque sequentibus festis breviter ordinarium Namnetense [Tria festa, inquit, quæ sequuntur, fiunt cum magna solemnitate & tripudio. Primum faciunt diaconi, secundum presbyteri, tertium pueri.] Ubi quod ait *Primum faciunt diaconi*, idem est ac si diceret primarium & præcipuum in divinis celebrandis laudibus officium exercent diaconi, uti docent nos varii rituales libri mss. diversarum Ecclesiarum atque in primis libellus Joannis Abrincensis Episcopi, in quo hæc leguntur: [Finitis his vesperis, diaconi diaconalibus vestibus induti procedant cum cereis canentes aliquod ℟. de S. Stephano, cujus natalis orditur celebratio, subsequatur antiphona cum *Gloria Patri*; & oratione dicta, compleatur vespertina synaxis. In matutinis ut præcedenti nocte pulsentur campanæ. A quatuor diaconis cappatis cantetur invitatorium, conservato cetero præcedentis noctis ordine in lectionibus & responsoriis & cantorum numero. Tria tamen responsoria non

CAPUT XIII. *De octava natalis Domini.*

cantantur in cappis. Evangelium pronunciet diaconus dalmaticatus, thymiamaterio & ceteris præcedentibus. Duo diaconi in dalmaticis chorum regant, qui altare incensando *Te Deum*, incipiant. Ante nocturnum & in laudibus cantentur hymni præsenti festo congrui; ad *Benedictus* antiphona ter repetatur. Missa in cappis celebretur. Qui chorum regent & graduale vel alleluia cantabunt, sed & qui epistolam & evangelium legent utantur dalmaticis. Finitis diaconalibus vesperis, recolatur cum antiphona & *Gloria Patri* memoria nativitatis.] His concinunt ferè in omnibus ea quæ in aliis ordinariis continentur.

IV. In Turonensi S. Martini Ecclesia cum in primis vesperis ad illum cantici *Magnificat* versiculum *Deposuit potentes* perventum erat, cantor baculum locumque suum diacono qui pro eo chorum regeret cedebat. In Lemovicensi ad nocturnas vigilias primam lectionem [debet legere succentor indutus cortiballo, id est dalmatica, assistente sibi diacono ordinario non canonico, tenente duas parvas candelas insimul junctas ad librum: Qinque lectiones sequentes leguntur per canonicos in cortiballis, tres ultimæ lectiones leguntur per canonicos in cappis sericis.] Ita Lemovicense ordinarium. Cabilonense præscribit ut responsoriis interserantur tres prosulæ scilicet *Familiam, Fac Deus* & *Facinora*, ut in natali Domini. [Et sciendum est, inquit, quod diaconi in hoc festo licet alias non sit solitum cantant responsoria ante pulpitum.... Post nonam lectionem veniunt diaconi ad pulpitum, & ibi cantant insimul nonum responsorium.] Postremum hunc ritum ita describit ordinarium Rotomagense: [Dum nona lectio legitur omnes diaconi pergant ad vestiarium; qua finita, exeant de vestiario cum cereis ardentibus, cantado ℟. *O martyrum gemma*, & ante altare in modum coronæ cum versu & prosa à tribus diaconibus finiatur; quo finito, incipiatur *Te Deum*]

V. In laudibus, addit ordinarium Cabilonense, dicto post hymnum versiculo, [unus diaconus dicit alta voce, *Dixit Jesus turbis Judæorum & principibus sacerdotum:* alii respondent *Amen dico vobis* totam antiphonam. *Ps. Benedictus.* Post psalmum reincipitur ab illo qui incepit, vel ab alio *Dixit Jesus.* Et chorus *Amen dico vobis.*] *&c.*

VI. [Ante primam (ordinarium Lemovicense exscribo) dicitur missa matutinalis per secundum hebdomadarium, deinde fit sermo per concionatorem ordinarium castri Lemovicensis. Si hoc festum venerit Dominica, fit sermo post prandium.]

VII. Jam verò quod spectat ad missam antiquus ritualis liber Rotomagensis præscribit [ut ad missam omnes diaconi in cappis in medio chori chorum regant: utque diaconus legat epistolam *Stephanus plenus*, & in loco ubi dicitur *clamavit voce magna dicens* duo diaconi cantent prosam *Stat ut agnus inter lupos.* Tres diaconi; *Sederunt principes* ℣. *Adjuva me,* Et omnes diaconi cantent *Alleluia* ℣. *Ecce video cælos*, in medio chori in modum coronæ,] denique ut lecto evangelio pronunciet [quidam diaconus in cantu *Credo in unum Deum.*] In missali Ambrosiano duplex in festo S. Stephani legitur epistola, una ex actibus Apostolorum

Stephanus plenus gratia usque ad *obdormivit in Domino*. Altera ex epistola ad Timotheum *Omnis scriptura divinus &c.* usque ad *qui diligunt adventum ejus*. Ex ordinario vero Cabilonensi [epistola farcitata dicitur à duobus diaconis in cappis.] Quid verò sit epistolam farcitam seu farcitatam dici, alias explicuimus, patetque ampliùs ex veteri libro rituali Ecclesiæ Suessionensis tempore Nivelonis scripto, in quo hæc leguntur: [Epistolam debent cantare tres subdiaconi induti solemnibus indumentis, *Entendez-tuit à cest sermon*, vel epistolam. *Stephanus plenus.*] Idem Cabilonense ordinarium præscribit, ut post graduale dicatur *Alleluia* cum ℣. *Video cælos apertos*, & psalmo *Magnus Dominus*, additque: [Ante evangelium super pulpitum incipit diaconus antiphonam *O quanta est*, & chorus prosequitur.] Ex ordinario Argentino collecta de Nativitate Domini cum collecta S. Stephani sub una eademque conclusione dici debet; hæc sunt præcipua quæ ad missam spectant.

CAPUT XIII. *De octava natalis Domini.*

Epistola farcita.

VIII. Singularem omninò ritum ad vesperas continet ordinarium Ecclesiæ Lemovicensis, ut scilicet in fine cujusque psalmi antequam incipiatur antiphona dicatur prosa. Post vesperas verò [propinatur in refectorio sicut in vigilia nativitatis,] inquit ordinarium Argentinum. Completorium eodem ritu ac modo qui in nativitate Domini præscribitur decantari instituit præfatum Lemovicense ordinarium. Et hæc de festo S. Stephani deque primo post natalem Domini die; non abs re tamen erit hic observare id quod legitur in Antonini martyris itinerario: [Depositio Jacob & David in terra illa (scilicet ad radicem Mambre) die primo post natalem Domini devotissimè celebratur: ita ut ex omni terra Judæorum conveniat multitudo incensa deferens, & luminaria, & dant munera ad serviendum.]

De festo S. Joannis.

IX. Festum S. Joannis Evangelistæ eodem prorsùs ritu ac modo quo S. Stephani celebrabatur, idemque in eo præstabant presbyteri, quod in illo diaconi. Integras primas vesperas habet in breviario Ambrosiano, ubi dictis de Nativitate Domini vesperis consequenter subjiciuntur cum commemoratione S. Stephani. In Turonensis S. Martini Ecclesia cum ad illum cantici *Magnificat* versiculum *Deposuit potentes* chorus pervenisset, cantor diaconorum baculum ac sedem cedebat cantori presbyterorum, finitisque vesperis, fiebat processio ad S. Joannem, hoc est ad altare S. Joannis, quod una cum fontibus extat in capitulo canonicorum; quippè solemne fuit olim in quibusdam Ecclesiis post vesperas hujus diei eodem fere modo quo in octava Paschæ procedere ad fontes; unde in vetustissimo Sacramentorum libro Ecclesiæ Turonensis S. Gatiani, inter orationes seu collectas hujus diei, post eam quæ est ad *Vesperas* statim altera subjungitur *Ad fontes*, & alia *Ad S. Andream.* Quid autem ibi peragerent discimus ex antiquo rituali S.Martini in quo hæc lego: [Vadunt ad S. Joannem cantando responsorium *Valdè* cum versiculo, & faciunt ibi vigiliam cum tribus lectionibus & novem psalmis & antiphona diei, sine hymnis, & legitur de vita ipsius: post redeunt, & dicunt completorium sicut in festo S. Stephani.] Itaque

Officium nocturnum duplex.

CAPUT XIII *De octava natalis Domini.*

quod observavit Amalarius in lib. de ordine antiphonarii reperisse se in Romano antiphonario duo officia nocturnalia in una eademque nocte natalis Domini posita, unum quod in crepusculo noctis ad S. Mariam majorem, alterum quod hora solita apud S. Petrum celebrabatur, pro lege transierat olim apud Martinianos in festo S. Joannis Evangelistæ, in quo unum pridie post vesperas in capitulo cum tribus dumtaxat lectionibus, alterum nocte in propria Ecclesia cum novem lectionibus officium decantabant.

Missa duplex.

X. In plerisque codicibus vetustissimis duæ hac die habentur missæ, ut in Corbeiensi Ratoldi Abbatis, Moyacensi, Rhedonensi S. Melanii, Lugdunensi, apud Pamelium, in libello Joannis Abrincensis prima quæ summo mane seu, ut ex *autentico missali* ait prædictus Abrincensis Episcopus, *diluculo*; altera post tertiam: meminit hujus ritus Durandus in lib. 7. cap. 13. [Canitur, inquit, in quibusdam Ecclesiis una missa in exordio lucis, ad notandum quod ipse accepto lumine hujus mundi sacrificium virginitatis semper obtulit Deo: quia enim non poterat habere vigiliam propter festum Beati Stephani, statutum fuit ut duas missas haberet:] His consonat ms. Missale S Gatiani Turonensis annorum circiter 300. in quo post missam S. Stephani habetur: [Ipso die vigilia S. Joannis Evangelistæ antiphona *Ego autem sicut oliva*,] &c. quæ est ipsissima missa in vigiliis Apostolorum dicenda, deinde [In die ad missam antiphona *In medio.*] In hac autem secunda missa officiales, qui erant sacerdotes, casulis utebantur ex libello Joannis Abrincensis. Porrò haudquaquam prætermittendum credimus hanc missam in vetustissimo codice Regio n. 5865. & in Noviomensi annorum minimum 900. in missali Gothico apud Thomasium & in Sacramentario Gallicano Boliensis monasterii inscribi *In natali S. Jacobi & S. Joannis.*

De festo SS. Innocentium à pueris celebrato.

XI. Quod in festo S Stephani Diaconi, in die S. Joannis presbyteri, id in festo SS. Innocentium præstabant pueri, hoc est præcipuam in divinis officiis partem, quantum per eorum ætatem liceret, habebant, superiores chori sedes occupabant, alii inferiores; antiphonas & responsoria cantabant, chorum regebant cum proprio cantore, cui in Ecclesia S Martini locum & baculum cedebat cantor presbyterorum cum ad illum cantici *Magnificat* versiculum *Deposuit potentes* devenissent: Immò & proprium habebant Episcopum, qui & benedictiones & collectas legeret. [Puero Episcopello, inquit, Lucas Cusentinus Episcopus in suo ordinario, pontificalia conceduntur insignia, & ipse dicit orationes.] De hoc puerorum Episcopo ita scribit Turonense S. Martini Rituale ms. [Post primam, S. Joannis, vadunt clericuli super equos ad Bellum-montem, & ibi in cathedra levant Episcopum, & incipit cantor puerorum ad majorem portam Ecclesiæ ℟. *Sancta*, & ante altare B. Mariæ antiphonam *Alma* cum *Gloria*. Post facit Episcopus revestitus in cappa serica benedictionem in choro super moniales. Post redeuntes cum Episcopo revestito levant eum in cathedra ante portam thesaurarii, & dicunt ℟. *Sancte*, & ducunt eum ante B. Martinum, ubi dicta

oratione, facit super populum benedictionem, & debet succentor ire cum eis ad Ecclesiam Belli-montis. Ad missam serviunt sicut in festo S. Stephani, excepto quod juvenes non cantant epistolam, sed subdiaconus legit eam in choro. Ad vesperas super psalmos antiphonæ de laudibus, & quando *Magnificat* canitur, veniunt clericuli in choro cum Episcopo habentes candelas accensas de proprio, & quando *Deposuit* canitur, accipit cantor puerorum baculum, & tunc in stallo ascendunt pueri, & alii descendunt, & dicta oratione, vadunt ad altare crucifixi cantantes ℟. *Sub altare*, post antiphonam *Innocentes* cum *Magnificat* & oratione, post dicit ibi Episcopus benedictionem, scilicet *Dominus omnipotens*. Deinde ducit eos cantor in domum suam, & ibi bibunt, & dant candelas janitori cantoris.] Ceterum cum ex hujuscemodi puerorum ritibus perplures subrepsissent abusus, eos de medio tollere tentavit Concilium Basileense sessione 21. ubi hæc legere licet: [Turpem etiam illum abusum in quibusdam frequentatum Ecclesiis, quo certis anni celebritatibus, nonnulli cum mitra, baculo, ac vestibus pontificalibus more Episcoporum benedicunt. Alii ut Reges ac Duces induti, quod festum fatuorum vel Innocentium, seu puerorum in quibusdam regionibus nuncupatur: alii larvales ac theatrales jocos, alii choreas & tripudia marium & mulierum facientes; homines ad spectacula & cachinnationes movent, alii comessationes & convivia ibidem præparant, hæc Sancta Synodus detestans, statuit & jubet.] &c. Concilio Basileensi præiverat Concilium Copriniacense anno 1260. celebratum, cujus canon secundus ita effertur: [Cum in baleatione quæ in festo Sanctorum Innocentium in quibusdam Ecclesiis fieri inolevit, multæ rixæ, contentiones, & turbationes, tam in divinis officiis quàm aliis consueverunt provenire, prædictas baleationes ulterius fieri sub intimatione anathematis fieri prohibemus; necnon & Episcopos in prædicto festo creari: cùm hoc in Ecclesia Dei ridiculum existat, & hoc dignitatis Episcopalis ludibrio fiat.] Ab his omnibus detestandis pror sùs abusibus omninò immunis fuisse videtur Ecclesia Remensis, in cujus antiquo ordinario nihil de festo Innocentium à pueris celebrando continetur, nec de officio diaconorum aut presbyterorum in festis S. Stephani & S. Joannis, cujus exemplum longè ante Concilium Basileense imitata fuerat Ecclesia Suessionensis, in cujus antiquo Rituali libro tempore Nivelonis scripto hæc lego: [Et sciendum est quod hæc festivitas (S. Stephani) de communi totius capituli assensu ab omnibus, exclusa antiqua consuetudine diaconorum & ludorum, solemniter sicut aliæ triplices festivitates debet celebrari.] Viget nihilominùs adhuc in Ecclesia Lugdunensi quæ antiquorum rituum tenacissima observatrix existimatur, & in quibusdam aliis Ecclesiis.

CAPUT XIII. *De octava natalis Domini.*

XII. Jam verò circa officium ipsum istius diei aliqua observanda sunt. [Licet, ut in morte Domini, inquit Joannes Abrincensis, *Te Deum* & *Gloria in excelsis Deo* & *Alleluia* in aliquot Ecclesiis ex more antiquo omittatur; quia ut Christus occideretur tot parvuli occidi

Festum Innocentium cum tristitiæ signis celebratum.

CAPUT XIII. *De octava natalis Domini.*

jubentur; & illis occisis fit mors Christi secundùm æstimationem Herodis; tamen quia placuit modernis, placet & nobis ut cantentur. Subdiaconi & diaconi tunicis & dalmaticis utantur, quamvis apud quasdam Ecclesias hac die casularum usus habeatur.] Ex his verbis patet festum SS. Innocentium *ex more antiquo* cum aliqua tristitia semper celebratum esse, unde nec isto die Romani concedebant carnes nec saginam, nisi fortè in Dominicam incidisset, uti testatur Benedictus canonicus S. Petri in suo antiquo ordine Romano, totumque apud eos officium erat quadragesimale. Hinc etiam ex ordinario Silvanectensi nec in fine invitatorii *Gloria Patri*, nec ad responsoria per horas *Alleluia*, nec *Gloria* decantari debent. In ms. etiam breviario Ecclesiæ Catalaunensis hæc lego: [In festo Innocentium, non dicitur *Gloria Patri* in fine invitatorii, sed in fine psalmorum dicitur, nec dicitur in tertio, sexto & nono responsorio, nec in responsoriis ad horas: sed reincipiuntur responsoria ad horas pro *Gloria Patri.* Nec cantatur *Te Deum laudamus*, nec in introitu missæ dicitur *Gloria Patri*, nec *Gloria in excelsis*, nec etiam *Alleluia*, nec *Ite missa est.* Hæc autem dicuntur in octavis eorum.] Eadem præscribit ordinarium Argentinum, additque ut [pro *Alleluia* cantetur in fine responsoriorum *Eia nunc pueri laudate nomen Domini*; & pro *Gloria Patri* cantetur *Sit nomen Domini benedictum in sæcula.*] In missali tamen Ambrosiano statim post ingressum, seu introitum notatur *Gloria in excelsis Deo.* In quibusdam etiam Ecclesiis, ut in Lemovicensi, Turonensi S. Martini, Rothomagensi, Rhedonensi S. Melanii &c. *Alleluia* dicebatur. In nonnullis etiam missalibus duo *Alleluia* cum duobus versiculis assignantur. Ita in Turonensi annorum minimum 800. in Arelatensi annorum 400. in Lugdunensi, Ebrodunensi, & Glandatensi. In antiquo missali Noviomensi annorum circiter 800. in Colbertino annorum 500. in Ebroicensi & Venetensi pro *Alleluia* versiculo præmittitur *Laus tibi Christe* idem præscribitur in ordinario Argentino, cujus loco ponitur; in Remensi *Laudemus eia*, qui usus ignoti non fuere Durando, qui illorum meminit in lib.7.c.42. in quodam missali Turonensi annorum circiter 300. legitur *Alleluia*, *Cantemus eia*, deinde ℣. *Fulgebunt &c.* in Missale verò Catalaunensi dicitur prosa *Laude pijssima* cum ℣. *Judicant justi*, quem sequitur alia prolixior prosa. In ordinario etiam Argentino assignatur prosa *Latabundus exultet.* Denique ex ordinario Cabilonensi [ante evangelium super pulpitum incipiat diaconus antiphonam *O beata infantia.*] Ad vesperas in ordinario Argentino assignatur hymnus *A solis ortus cardine*, uti & in festis S. Stephani & S. Joannis Evangelistæ.

Festum S. Trophimi

XIII. Altero post festum SS. Innocentium die Arelatensis Ecclesia solemnitatem S. Trophimi primi sui celebrat Episcopi, de qua hæc leguntur in veteri ms. Missali ejusdem Ecclesiæ: [In festo S. Trophymi non cantatur missa matutinalis in majori Ecclesia, nec cantatur missa in aliqua Ecclesia Arelatis quousque in Ecclesia B. Trophymi dictum sit evangelium in majori missa. Prima tempestivius more solito pulsatur,

& dicta prima, statim pulsatur ad tertiam, & domnus Archiepiscopus cum Archidiacono & Archipresbytero & aliis ministris vadit ad Ecclesiam. Et dum cantatur tertia in choro, Domnus Archiepiscopus induit se solemniter vestimentis Pontificalibus, & Archidiaconus & Archipresbyter eodem modo suis vestimentis solemniter se induunt; & dicta tertia, domnus Archiepiscopus facit processionem solemnem.]

CAPUT XIII. *De octava natalis Domini.*

Festum S. Perpetui.

XIV. Die sequenti in Turonensi Ecclesia fit festum S. Perpetui Episcopi, post cujus secundas vesperas præscribitur in ms. Rituali S. Martini processio ad S. Columbam cum vigiliis trium lectionum de ejus passione.

Festum circumcisionis.

XV. Octavam natalis Domini diem solemnem in Ecclesia fecit Circumcisionis festum, cujus meminit Concilium Turonense II. can XVII. Unde in veteri breviario ejusdem Ecclesiæ præscribitur, ut versus primi nocturni cum triplici *Alleluia*, secundi cum duplici, tertii cum unico canantur: in ordinario verò Silvanectensi, ut post nonum responsorium dicta prosa evangelium *Regressus est Jesus* solemni pompa à diacono pronuncietur, ad eum ferè modum, quo in natali Domini Christi genealogia secundùm Matthæum decantari solebat. Porrò [quidam, ut ait ordinarium Namnetense, dicunt quod in die Circumcisionis tria festa concurrunt; B. Mariæ, circumcisionis, & octavæ Domini; quia si Christus circumcisus non fuisset, nihilominùs fieret octava, & alii dicunt quod duo festa tantùm, B. Mariæ & circumcisionis: unde in multis Ecclesiis prima missa dicitur de B. Maria *vultum tuum &c.* Alia de circumcisione *Puer natus est*, & evangelium Lucæ legitur *Postquam impleti sunt.*] Et revera duas missas in plerisque missalibus antiquis hac die reperimus, ut in duobus Colbertinis, in tribus quatuorve Turonensibus, in Rodonensi S. Melanii, in Arelatensi &c. In quibus plerumque evangelium incipit ab his verbis *Pastores loquebantur* & procedit ad eum usque locum quo circumcisionis mysterium describitur; immò in quibusdam ad usque Simeonis canticum inclusivè in antiquioribus Sacramentorum libris alia insuper habetur missa *Ad prohibendum ab Idolis* inscripta, ut in codice Regio 3865. in Gellonensi, in Remensi, in Noviomensi, in ordine Gelasiano, & aliis quibusdam, quæ potissimum instituta erat ad reprimendas paganorum hac die superstitiones, quas fusè describit S. Augustinus, seu quivis alius sermone 129. in appendice novæ editionis His verbis: [Hinc itaque est quòd illis diebus pagani homines perverso omnium rerum ordine, obscænis deformitatibus teguntur, ut tales utique se faciant qui colunt, qualis est ille qui colitur. In istis enim diebus miseri homines, &, quod pejus est, aliqui baptizati sumunt formas adulteras, species monstruosas, in quibus quidem sunt primum pudenda, aut potiùs dolenda sunt. Quis enim sapiens poterit credere inveniri aliquos sanæ mentis, qui cervulum facientes in ferarum se velint habitum commutare? Alii vestiuntur pellibus pecudum, alii assumunt capita bestiarum, gaudentes & exultantes si

Paganorum initio anni superstitiones.

CAPUT XIII. *De octava natalis Domini.*

taliter se in ferinas species transformaverint, ut homines non esse videantur. Ex quo indicant ac probant, non tam se habitum belluinum habere quàm sensum. Nam quamvis diversorum similitudinem animalium exprimere in se velint, certum est tamen in his magis cor pecudum esse quàm formam. Jam verò illud quale & quàm turpe est quod viri nati tunicis muliebribus vestiuntur, & turpissima demùm demutatione puellaribus figuris virile robur effeminant, non erubescentes tunicis muliebribus inserere militares lacertos, barbatas facies præferunt, & videri fœminæ volunt.] Et post pauca: [Sunt enim qui in calendis Januarii auguria observant, ut focum de domo sua, vel aliud quodcumque beneficium cuicumque petenti non tribuant, diabolicas etiam strenas, ex ab aliis accipiunt, & ipsi aliis tradunt: aliqui etiam rustici mensulas in ista nocte quæ præteriit plenas multis rebus, quæ ad manducandum sunt necessariæ componentes, tota nocte sic compositas esse volunt, credentes quòd hoc illis calendæ Januariæ præstare possint, ut per totum annum convivia illorum in tali abundantia perseverent.] Et sincerus Augustinus in sermone 198. qui secundus est in Calendis Januarii: [Solemnitas gentium quæ fit hodierno die in lætitia sæculi atque carnali, & in strepitu vanissimarum cantionum, in conviviis & saltationibus turpibus.] Et non multo post: [Acturus es celebrationem strenarum sicut paganus, lusurus alea & inebriaturus te? Quomodo aliud credis, aliud speras, aliud amas? Dant illi strenas, date vos eleemosinas. Avocantur illi cantionibus luxuriarum, avocate vos sermonibus scripturarum: Currunt illi ad theatrum, vos ad Ecclesiam: inebriantur illi, vos jejunate. Si hodiè non potestis jejunare, saltem cum sobrietate prandete.] His prorsùs similia habes apud S. Petrum Chrysologum serm. 155. apud S. Maximum Taurinensem Episcopum homilia 5. in Musei Italici Mabillonii tomo 1. & apud S. Bonifacium Episcopum Moguntinum in epistola ad Zachariam Summum Pontificem cap. 6. Qui totis viribus in profanas hasce superstitiones invehuntur: quas etiam non improbavit modo, sed districtè damnavit Ecclesia in suis Conciliis, præsertim in Turonensi II. can. XXIII. Antisiodorensi anno 614. can. I. & Romano sub Zacharia Pontifice anno 743. can. IX. cui præiverat Gregorii Papæ constitutio, ut discimus ex responsione Zachariæ ad S Bonifacium. Atque ut efficacius eis remedium afferret, solemne & universale hac die jejunium indixit, ut patet ex antiquo ordine Romano: [Sed quia imperiti homines secundùm dementiam gentilium hunc diem Calendarum Januariarum à principe suo Jano, quem pro Deo colebant, ita vocatum, multis diabolicis spurcitiis sacraverunt; statuit universalis Ecclesia jejunium publicum in isto die fieri, quatenùs his calamitatibus auctor vitæ finem imponeret.] Quibus concinit vulgatus Alcuinus in libro de divinis officiis & auctor sermonis 129. in appendice S. Augustini quem Cæsarium Arelatensem esse existimant: [Ideò Sancti antiqui Patres nostri considerantes maximam partem hominum diebus istis gulæ vel luxuriæ deservire, & ebrietatibus & sacrilegis

Jejunium in Calendis Januarii.

sacrilegis saltationibus insanire, statuerunt in universum mundum, ut per omnes Ecclesias publicum indiceretur jejunium, ut agnoscerent miseri homines in tantùm se malè facere, ut pro illorum peccatis necesse esset omnibus Ecclesiis jejunare.] Et sermone sequenti. [Ante omnia fratres ad confundendam paganorum carnalem & curiosam lætitiam, exceptis illis qui præ infirmitate abstinere non prævalent, omnes auxiliante Deo jejunemus, & pro illis miseris qui Calendas istas pro gula & ebrietate sacrilega consuetudine colunt, Deo quantum possumus jejunemus.] Jam verò quale debeat esse jejunium explicat Concilium Toletanum IV. anno 633. celebratum can. II. [Calendis Januarii, quæ propter errorem gentilitatis aguntur, omninò *Alleluia* non decantabitur. In quibus præter piscem & olus, sicut in aliis quadraginta diebus, à ceteris carnibus abstinetur; & à quibusdam nec vinum bibitur.] Ne quis tamen existimet jejunium in simplici à carnibus abstinentia repositum fuisse, obstat Concilium Turonense II. can. XVII. Statuens [in Calendis Januarii fieri litanias, ut in Ecclesia psallatur, & hora octava in ipsis Calendis circumcisionis missa Deo propitio celebretur.] Quibus ex verbis facili negotio quisque conjicere potest, jejunium illud ad nonam saltem horam productum fuisse, cùm in missa celebranda ea, quam exigit circumcisionis festum, solemnitate, ad minùs integra hora impendi oporteret. In antiquo etiam missali Ecclesiæ Turonensis ante annos 800. scripto post communionem habetur oratio seu collecta *super populum* dicenda non secus ac in quadragesima, id quod veri jejunii judicium fuisse nemo non videt.

CAPUT XIII. *De octava natalis Domini.*

Festum novi anni.

XVI. Solemne fuit etiam hac die in Ecclesia S. Martini festum *novi anni*, cujus officium ac ritus ita refert antiquum Rituale: [In vigilia novi anni dicitur nona in ordine, & post incipit festum quod non debet remanere, nisi corpora sint gumi. Sonato classico vesperarum, accendunt erupitores candelas ante altare de pietate: & hoc facto cantant ibi clerici in cappis sericis *O Regina Virginum*: Post veniunt ad cameram ad quærendum cantorem, coram quo dum dicitur, sub corona revestitus in alba & cappa canunt duo clerici *De supernis affero nuntium*; & alii respondent. *Tam festa dies*: post incipit cantor *Lætemur gaudiis*, cereis ac lampadibus coronæ accensis. Post vadunt in chorum & cappas reddunt exceptis cantore & succentore. Post veniunt duo clerici in cappis sericis ab altari cantantes *Psallat chorus*, & alii retro stant; & tenens baculum cantoris respondet *Hodierna*; & hoc dicto tradit baculum cantori: post cantant sex clerici in medio chori tribus vocibus, *O Nazarene*. Post cantant presbyteri in cappis sericis *Deus in adjutorium*, & chorus dicit *Gloria Patri*. Posteà incipiunt antiphonas duo insimul in cicadis, & cum *Alleluia*, & neuma finiuntur. Finitis psalmis, & accensis candelis, in pulpito cantant ibi juvenes responsorium cum versu & cum *Gloria*; & post debet in choro cum prosa repeti, scilicet *Judæa & Jerusalem*. Post dicitur hymnus *Veni Redemptor gentium*, & canit dexter chorus primum versum, & sinister secundum. Post can-

CAPUT XIII. *De octava natalis Domini.*

tant clerici tribus vocibus versiculum *Omnis nostra concio.* Post dicitur oratio cum cantu *Deus qui salutis*: Et post dicunt sex clerici *Benedicamus. Primus homo corruit.* Post vadunt ad pedes, & cantant ℟. *In principio*, de S. Stephano antiphona *Rex regum* dicitur, de B. Martino dicitur *O quam admirabile* cum *Magnificat* & duobus tonis, post collecta & *Benedicamus.* Ad completorium antiphona *Aula* cum psalmis, post sequentia *Ave Maria* loco hymni. Post cantant sex clerici versiculum *Omnipotentissime.* Post incipiat cantor antiphonam *Responsum*, & succentor *Nunc dimittis*, & ad quemlibet versum psalmi dicit chorus *Media vita*, & clericus solus *Sancte*, & chorus post *Ne projicias nos.* Post dicitur *Kyrie eleison*, *Pater cuncta*, post *Pater noster* & *credo* farsita, & capitula *Ego dixi &c.* oratio & *Benedicamus.*

Ad matutinas cantant duo & duo versus invitatorii & antiphonas similiter, & hymnos sicut ad vesperas. Antequam legatur prima lectio, accenditur primus circulus turris David, & duo coruptores cantant *Salvetur noster circulus* post dicuntur versiculi & prosæ resp. in medio chori in rota, & cantant responsoria duo & duo, cum *Gloria* in choro, exceptis tertio, sexto & nono quos cantent juvenes in pulpito candelis accensis & omnes à capite repetuntur. Dicto versiculo tertii nocturni, accenditur totum luminare, & veniunt Prophetæ in capitulo revestiti, & post cantant insimul *Lumen Patris*, & clericus solus dicit *In gaudio*, & post legitur septima lectio. Post nonam lectionem ducunt prophetas de capitulo ad portam Thesaurarii cantilenas cantando, & post in chorum, ubi dicunt cantori prophetias, & duo cleriuli in pulpito cantando eos appellant. Post dicitur nonum in pulpito.

In laudibus incipiunt antiphonas duo & duo, & post quintam antiphonam dicitur ℟. *Sancte Martine* cum ℣. Post dicitur hymnus & ℣. & post *Benedictus*, & ad unumquemque versum psalmi incipiunt duo clerici in eicadis antiphonam *Mirabile.* Post *Benedicamus verbum Patris*; & debent organizari invitatorium, versiculi, responsorium, & prosæ, & *Benedicamus* ad unumquemque psalmum * conductum dici. Si est qui faciat, & similiter ad omnes horas.

* f. consuetum.

Ad primam dicitur super tres primos psalmos antiphona *Alma*, & canitur tota, & super *Quicumque*, *Spes nostra*, quæ similiter canitur, post ℣. *Ecce sidus*, & prosa *hac die* & *Kyrie eleison* cum capitulis & oratione, & dicuntur psalmi cum tonis duobus. Antiphonam incipiunt duo & duo. Post recitatur * miraculum in claustro. Ad tertiam, sextam & nonam dicuntur antiphonæ super psalmos, & psalmi duobus tonis & ℟. hinc inde in utroque choro.

* f. Martyrologium.

Ad processionem cantore & aliis in choro stantibus in cappis sericis, incipit cantor *Lumen Patris*, ad unumquemque versum dicunt duo *In gaudio*, & post incipit *Hac die*, & dum vadit processio *Pax æterna*, & ℟. *Sancta & immaculata*, & sub corona *Gaude* cum prosa & post *ante luciferum*, post *Stirps Jesse* cum ℣. quem cantant septem clerici tribus vocibus & fiunt neumæ. Post dicitur *Festinemus.* Post facit

benedictionem Episcopus puerorum, qui vadit ultimus in processione in cappa serica: crucem autem & candelabra portant tres de superioribus Ecclesiæ. Ad introitum chori ℟. *Sancte Martine.*

Ad missam sunt in cappis sericis, & cantant juvenes duo & duo, & epistolam in pulpito, & alia dicunt sicut in libro reperies. Post prandium debent choros ducere in claustro in superliciis donec Ecclesia aperiatur, & totum luminare accendatur. Quo facto, incipiunt nonam & vesperas, faciunt totum sicut ad primas, & dictis psalmis & antiphonis, ducunt ad portam thesaurarii prophetas, sicut ad matutinum & reducunt in chorum similiter, & habent clerici virgas plenas candelis ardentibus vocant eos clerici duo sicut ad vesperas, post dicitur *Stirps Jesse*, & cantant juvenes versum in pulpito cum *Gloria*, & post in choro repetitur & fiunt pneumæ. Post dicitur *Regens gubernansque*, & fiunt pneumæ. Post levat se cantor super formam, cappam habens super humeros, & incipit antiphonam, & dicit ter *Deposuit* baculum tenens, & si baculus capitur *Te Deum laudamus* incipietur, & post versus psalmi *Esurientes* cum antiphona & oratione. Post vadunt ad pedes cantando ℟. *Videbant*, & antiphonam *Tu Principatum*, post de B. Martino antiphonam *Confessor Domini* cum *Magnificat* & oratione, & redeundo *Jubilemus* sicut ad primas vesperas.

Ad completorium super psalmos antiphona *Nesciens mater*, post sequentia *Hæc clara*, post super hoc *Nunc dimittis* ℟. sicut ad primum completorium & *Pater noster* & *Credo* farsita, & alia sicut superius. Hoc dicto ascendunt duo clerici super formam thesaurarii & cantant *Hæc est sancta dies &c.* Et post *Conserva Deus*, & dum canitur verberant eum clerici baculis, & ante eos cantores festi & erupitores. Post vadunt ante crucifixum, chori, & dicunt *Christus resurgens*, & sex clerici versum; post dicitur oratio. Post ante altare de pietate *Ave Regina* vel *Beata es* cum *Gloria* & oratione. Post ante altare S. Juliani ℟. *Sancte Juliane* cum versu & oratione. Post ante sepulcrum dicitur *O Beatum virum* cum *Gloria* & oratione. Post incipit cantor novus *Verbum caro factum est*, & hoc cantando ducunt eum in domum suam per parietes cum baculis feriendo. Si autem baculus non accipitur, nihil de iis dicitur, sed vadunt, & extinguitur luminare.

CAPUT XIV.

De festo Epihaniæ.

I. EPiphaniæ festum, cujus mentionem faciunt acta S. Philippi Heracleæ Episcopi & Martyris apud Ruynartium, celeberrimum facit triplex Christi apparitio seu manifestatio, adoratio scilicet ejus per magos, baptismus, & primum miraculum quod contigit in Cana Galilææ. Triplicem hanc Christi manifestationem semper hac die recoluisse videtur Ecclesia latina, ut patet tum ex hymno Prudentii,

CAPUT XIV. *De festo Epiphaniæ.* Epiphaniæ festum quàm antiquum.

CAPUT XIV. *De festo Epiphania.*

quem ad divina officia solet adhibere, tum ex S. Paulino carmine 9. de S. Felice, ex Gregorio Turonensi lib. 1. de miraculis S. Martini cap. 26. & de gloria martyrum c. 87. ex S. Isidori libro 2. de divinis officiis cap. 26. & aliis. Addit ordo Romanus hac die etiam quinque millia hominum à Domino refecta fuisse, id quod etiam habet vulgatus Alcuinus de divinis officiis cap. de Baptismo Domini. Tametsi in Orientali Ecclesia Christi potissimum baptismus in Epiphania recolatur.

Quàm solemne.

II. Hinc mirum videri non debet, si hæc inter præcipuas solemnitates semper habita fuerit: adeò ut virginum consecratio in Epiphania præsertim olim celebraretur ex Gelasii Papæ decreto in epistola 9. ad Episcopos Lucaniæ,& Baptismus olim maximè in Galliis frequentaretur, uti probavimus in lib. 1. c. 1. de antiquis Ecclesiæ ritibus patetque insuper ex hoc Amalarii loco libri 4. c. 33. de Throphania: [Necnon & Apostolici viri satagebant baptismum generalem transferre de præsenti festivitate in festivitatem Paschæ & Pentecostes: quem propterea multi certabant frequentare in ista festivitate, quia in ipsa à multis creditur Dominus baptizatus esse à Joanne.] Hinc in nonnullis etiam Ecclesiis remansit benedictio solemnis aquæ in Epiphania, quæ hactenus uti & Baptismus generalis in tota viget Orientali Ecclesia, ut patet ex Codino Curopalata de officiis cap. 8. ubi observat Goartius aquam iteratò benedicere Ecclesiam græcam, *Semel in pervigiliis vespera, & in missa secundò.* Cujus ritus auctorem Petrum Fullonem Antiochenum Episcopum facere videtur Theodorus Lector lib. 2. ubi tradit eum [instituisse ut sacrum Chrisma coram omni populo consecraretur, utque invocatio super aquas die festo Epiphaniorum fieret sub vesperam.] Tametsi longè ante Fullonem esset hæc benedictio usu recepta, sed media fiebat nocte, ut patet ex Chrysostomo homilia de baptismo Christi, Petrus verò Fullo instituit ut vespere celebraretur. Ex hac aqua Græci in Ecclesia, non solùm aspergebantur & potabantur, sed etiam domum referebant plenos calices, cui Deus hanc largiebatur benedictionem, ut multis annis incorrupta permaneret, atque hujus miraculi testis est egregius S. Chrysostomus loco citato: [In hac solemnitate, inquit, sub mediam noctem cùm omnes aquam acceperint, domum calices referunt & recondunt, & per integrum annum conservant, utpote quod hodierna die sanctificatæ sint aquæ: fitque miraculum evidens, dum nihil temporis longinquitate aquarum illarum natura vitiatur, sed integro anno atque adeò biennio & triennio sæpè, quæ hodiè fuit hausta, incorrupta & recens permanet, ac post tantum temporis cum iis quæ nuper fuerint fontibus eductæ certat.] Aliud miraculum refert S. Epiphanius hær. 51. n. 29. 30. quod hac ipsa die suo tempore plerisque in locis contingere solebat; conversio non scilicet aquæ fluvialis, seu fontalis in vinum. [Non est dubium, inquit, undecima die Tyri secundùm Ægyptios Salvatoris nativitatem accedisse. Sub idem verò tempus trigesima anno vertente primum in Cana Galilææ miraculum edidit, tum cum ex aqua vinum factum est. In cujus rei fidem hodiéque pluribus in locis, idem

quod olim factum est prodigium instauratur, idque ipsum fontes fluviique testantur passim in vina conversi. Cujusmodi ad Cibyram Cariæ oppidum fons est, qui eadem illa hora, qua ministri aquam hauserunt, ac Salvator dixit, *date architriclino*, in vinum vertitur. Idem & in Gerafeno Arabiæ fonte contigit. Nos in Cibyræ illo fonte, fratres nostri ex Geraseno potavimus, qui in martyrio est. Plerique verò idem & de Nilo Ægypti fluvio confirmant. Quæ causa est, cur Tyri undecimo omnes in Ægypto aquam hauriant ac reservent, idque aliis in locis fieri assolet.] Porrò qui ad Jordanem olim habitabant populi, in memoriam & honorem sacri Christi baptismatis, qui in eo hac die à Joanne tinctus est in eundem fluvium descendere ac sese abluere solebant: [Cùm dies sanctus Epiphaniarum advenisset, inquit Gregorius Turonensis, lib. 1. de gloria martyrum cap. 87. & omnes in Jordanem descenderent abluere tam vulnera corporis, quàm animæ cicatrices.] Neque id in solo Jordane fluvio fieri consueverat, sed pluribus aliis in locis Orientales populi fluvios fontesve benedicebant, atque in eos sese immergebant, quasi proprium renovaturi aut Christi imitaturi baptismum; idquod apud plerosque ad hancusque diem perseverare testantur relationes non paucæ. Sed missis orientalibus, ritus Ecclesiæ occidentalis referamus.

CAPUT XIV. De festo Epiphania.

III. Epiphania, ut diximus, inter præcipuas solemnitates semper habita est, propriam habens vigiliam, de cujus jejunio diximus in libro tertio de antiquis monachorum ritibus; hìc tantum observasse sufficiat jejunium illud alicubi religiosè cultum fuisse, cùm plerique aliundè fideles populi ob gaudium ac lætitiam nativitatis Domini ab eo abstinerent, id quod testatur Joannes Abrincensis in suo libello: [Vigilia verò Epiphaniæ, quam plebes diversè colunt: Alii enim jejunant, & alii prandent, nobis jejunandum congruum videtur.] In missali etiam Mozarabum habetur missa *in jejunio Epiphania*. In vetusto Calendario Spicilegii tom. 10. in vigilia Epiphaniæ expresse lego. *Jejunium & missa hora nona*. Et in ordinario Silvanectensi præscribitur, ut in missa non dicatur *Gloria in excelsis*, nec *Alleluia*, nec sequentia. *Kyrie eleison* verò, præfatio, Sanctus & agnus in cantu jejunii proferantur. E contrariò autem Narbonense decernit, ut *Te Deum laudamus*, quod lætitiæ canticum est, ad nocturnas vigilias dicatur, idque ex Archiepiscopi ac ipsius capituli ordinatione. Et ex Cusentino [Vigilia Epiphaniæ propter gaudium Dominicæ nativitatis non habet jejunium.] Quæ totidem penè verbis leguntur in ordinario Vertiensi.

Vigilia Epiphaniæ cum jejunio.

IV. Singularis est hac die missa in Ambrosiano missali, in qua præter epistolam, quæ ex ea quam scripsit Apostolus ad Titum desumpta est, ab his verbis *Eramus & nos aliquando insipientes &c.* usque ad *secundum spem vitæ æternæ*. Quatuor habentur lectiones ex veteri Testamento. Prima ex libro numeri *Sumpta parabola Balaam hæc locutus est &c.* usque *Et reversus est in locum suum*. Secunda ex libro Regum *Cùm levare vellet Dominus Eliam per turbinem &c.* usque *Et non vidit eum amplius*. Tertia ex libro item Regum *Dixerunt filii Prophetarum ad Elizæum &c.* usque

Lectiones quatuor in missa vigiliæ.

Caput XIV. De festo Epiphaniæ.

ad *qui extendit manum & tulit illud.* Quarta ex libro Isaïæ *Hæc dicit Dominus in tempore placito exaudivi te, &c.* usque ad *Et pauperum suorum miserebitur.* Lectiones singulas sequitur responsorium cum collecta. Evangelium verò ex Matthæo Christi Baptismum commemorat: cum è contrariò in antiquo lectionario Gallicano Luxoviensis monasterii, adorationem magorum exhibeat.

Nocturnæ vigiliæ in Epiphania quam prolixæ.

V. Ea fuit antiqua Ecclesiæ Gallicanæ consuetudo, ut parem Epiphania Domini cum natali ejusdem haberet solemnitatem, unde & nocturnas ejus vigilias ad lucem usque diei producebant: [Natali Domini & Epiphania, inquit S. Cæsarius in regula ad virgines, ab hora tertia noctis usque ad lucem vigilandum est.] Et S. Aurelianus in utraque ad monachos & ad virgines regula: [In natali Domini & in Epiphania hora tertia noctis surgite: Dicite unum nocturnum, & facite sex missas de Isaïa Propheta; iterùm dicite secundum nocturnum, & legantur aliæ sex de evangelio. In Epiphania ita, in primis unum nocturnum, deinde de Daniele Propheta facite illas sex missas, & nocturnos, & iterum de evangelio sex.] Hinc & Lupus Trecensis Episcopus atque Euphronius Augustodunensis in Epistola ad Talasium Andegavensem Pontificem volunt ut vigiliæ Epiphaniæ perinde ac natalis *perpote nocte aut certè ad matutinum vergente* curentur. Sed & Joannes Abrincensis in libello de divinis officiis [Dies Epiphaniæ, inquit, ut dies nativitatis celebretur absque invitatorio.]

Invitatorium prætermissum.

VI. Quod iste auctor ait nocturnum officium absque invitatorio decantandum esse, antiquæ est consuetudinis, cujus meminere vulgatus Alcuinus de divinis officiis cap. *de Theophania*, Amalarius lib. 4. cap. 33. & in libro de ordine antiphonarii cap. 21. & Durandus lib. 6. c. 16. qui mysticas hujus prætermissionis rationes afferunt, ut scilicet ea differret invitatio qua fideles ad Deum laudandum excitantur, ab ea qua Hærodes scribas & doctores legis invitavit ut sciscitaretur ab eis ubi Christus nasceretur; at potissima veriorque ratio videtur, quia in tertio nocturno psalmus *Venite exultemus* adhibetur quem in uno eodemque officio & repetere non decebat. Non desunt tamen insignes Ecclesiæ quæ invitatorium in vigiliarum initio decantent, quales sunt Lugdunensis, Rotomagensis, Argentina, & Namnetensis, ex ordinario. Et in Lugdunensi quidem quatuor ex insignioribus canonicis id muneris obeunt, qui ad singulos psalmi *Venite* versiculos summa cum gravitate ad aram principalem seu majorem accedunt eamque omni cum pietate deosculantur. Ex ms. verè ordinario B. Mariæ Remensis [dicta quinta antiphona post quintum psalmum, statim incipitur invitatorium *Christus apparuit nobis & venite* cantatur: quo finito cum *Gloria Patri & Filio*, antiphona cantatur scilicet *Venite adoremus* cum tono.] Qui ritus eidem Ecclesiæ peculiaris videtur. Non prætereunda est Amalarii hoc de psalmo observatio in libro de ordine Antiphonarii cap. 21. [Hunc psalmum, inquit, audivi Constantinopoli in Ecclesia S. Sophiæ in principio missæ celebrari.]

CAPUT XIV. D festo Epiphan. Multaque alia.

VII. Observat etiam Durandus lib. 6. c. 16. quod [in quibusdam Ecclesiis non dicitur ad nocturnos *Domine labia mea aperies* nec *Deus in adjutorium*, nec *Gloria Patri*, nec hymnus, ad notandum promptitudinem gentium, qui statim stella apparente venerunt.] Et certè in ms. Pontificali Ecclesiæ Salisburgensis ita reperio : [In Theophania *Domine labia mea* non dicunt, nec *invitatorium*, sed statim antiphona cum psalmo incipitur.] Et in ordinario Lingonensi : [Ad matutinum non dicitur *Venite exultemus*, sed statim incipitur psalmus *Afferte Domino*.] In Narbonensi verò ; [ad Matutinum non dicitur invitatorium, nec hymnus, sed post *Domine labia* & *Deus in adjutorium* incipiatur antiphona à duobus.] Id quod etiam præscribitur in Vertiensi. In ordinario etiam Argentino nullus ad nocturnos, nullus ad Laudes hymnus assignatur. Infrà octavam verò ubique solebat dici invitatorium & quidem in Ecclesia S. Martini Turonensis postridiè Epiphaniæ *Regem baptizatum*. At in Silvanectensi neque in octava dicebatur. Ex Vertiensi benedictiones omnes sunt de B. Maria, idque infrà octavam etiam observandum.

VIII. Circa primum responsorium non omninò contemnenda videtur Durandi observatio : [Bruno, inquit, Siguiensis Episcopus corrector officii antiphonarii dicit quod in responsorio *In columba specie*, & in antiphona *Vox de cælo*, quæ dicitur in octava ad laudes, non debet esse verbum istud, *Ipsum audite* ; quia in baptismo non fuit hoc dictum, sed in transfiguratione.]

IX. In Parisiensi S. Pauli parochiali Ecclesia tria in tertio nocturno decantantur evangelia, tribus quæ hoc in festo recoluntur mysteriis respondentia qui quidem usus in Rotomagensi olim obtinebat. Post nonum verò responsorium communis omnium Ecclesiarum usus habuit ut Christi genealogia secundùm Lucam ab eo loco *Factum est cum baptizaretur* solemni pompa ad eum ferè modum, quo in natali eadem genealogia secundùm Matthæum, decantaretur. His Joannes Abrincensis subjungit *Officium stellæ*. Quodnam sit autem officium illud stellæ non satis liquet. Antiqui libri mss. officiorum Rotomagensis Ecclesiæ officium quoddam stellæ quod *trium Regum* nuncupant exhibent, sed quod post tertiam decantari debebat, quod an idem sit penes alios esto judicium. Illud tamen ad pietatem fideliumque devotionem excitandam olim institutum hic repræsentare lectoribus haudquaquam ingratum fore putamus.

Evangelium triplex.

Officium trium Regum secundùm usum Ecclesiæ Rotomagensis.

Die Epiphaniæ tertia cantata tres de majori sede cappis & coronis ornati, & debent esse scripti in tabula, ex tribus partibus ante altare conveniant, cum suis famulis portantibus Regum oblationes, indutis tunicis & amictis, & debent esse de secunda sede scripti in tabula ad placitum scriptorum. Ex tribus Regibus medius ab Oriente veniens, stellam cum baculo ostendens, dicat alte. Stella fulgore nimio rutilat. Secun-

CAPUT XIV. *De festo Epiphaniæ.*

dus Rex à dextra parte veniens respondeat, quæ Regem regum natum demonstrat. Tertius Rex à sinistra parte veniens dicat. Quem venturum olim prophetiæ signaverant. Tunc magi ante altare congregati sese osculentur, & simul cantent. Eamus ergo, & inquiramus eum, offerentes ei munera, Aurum, Thus, & Mirrham. Quo finito, cantor incipiat responsorium Magi veniunt &c. Et moveat processio. Sequatur aliud responsorium, si necesse fuerit. Interrogabat magos &c. Processione in navi Ecclesiæ constituta, stationem faciant. Dum autem processio navem Ecclesiæ intrare ceperit, corona ante altare crucis pendens ad modum stellæ accendatur, & magi stellam ostendentes, ad imaginem S. Mariæ super altare crucis priùs positam cantantes pergant: Ecce stella in Oriente prævisa, iterum præcedit nos lucida. Hæc, inquàm, stella natum demonstrat, de quo Balaam cecinerat dicens: Orietur stella ex Jacob, & exurget homo de Israël, & confringet omnes duces alienigenarum, & erit omnis terra possessio ejus. Hoc finito, duo de majori sede cum dalmaticis ex utraque parte altaris stantes suaviter respondeant. Qui sunt hi, qui stella duce nos adeuntes inaudita ferunt? Magi respondeant. Nos sumus quos cernitis Reges Tharsis & Arabum & Sabbæ, dona ferentes Christo Regi nato Domino, quem stella deducente, adorare venimus. Tunc dûo dalmaticati aperientes cortinam dicant: Ecce puer adest quem quæritis, jam properate adorare, quia ipse est redemptio mundi, tunc procidentes Reges ad terram simul salutent puerum ita dicentes: Salve princeps sæculorum. Tunc unus à suo famulo aurum accipiat, & dicat: Suscipe Rex aurum. Et offerat. Secundus Rex, ita dicat, & offerat, tolle thus tu verè Deus. Tertius dicat & offerat, myrrham signum sepulturæ. Interim fiant oblationes à clero & populo, & dividatur oblatio prædictis duobus canonicis. Tunc Magis orantibus, & quasi somno sopitis, quidam puer alba indutus, & amictu super caput, quasi Angelus in pulpito illis dicat hanc antiphonam: Impleta sunt omnia, quæ propheticè dicta sunt: Ite obviam remeantes aliam, ne delatores tanti Regis puniendi eritis. Hoc finito, Reges recedant per alam Ecclesiæ ante fontes, & intrent chorum per ostium sinistrum, & processio intret chorum, sicut consuetum est in Dominicis, cantore incipiente hoc responsorium tria sunt munera. ℣. Salutis, si necesse fuerit. Ad missam tres Reges regant chorum, qui Kyrie fons bonitatis. alleluia, sanctus, & agnus cantent.

X. In ordinario Argentino ad singulas horas diurnas assignatur unus versiculus hymni *Hostis Herodes* cum versu *Deo Patri*, hoc est ad primam *Hostis Herodes*, ad tertiam *Ibant magi*, ad sextam *Lavacra gurgitis*, ad nonam *Novum genus potentiæ*.

Singularia in missa Epiphaniæ.

XI. Ad missam hujus diei quod spectat, in antiquo missali annorum circiter 500. bibliothecæ Colbertinæ n. 422. præter epistolam habetur & prophetia In vetusto etiam missali Arelatensi duo gradualia & duo alleluia. In Ambrosiano verò uti & in ordinario Turonensi antiphona ante

CAPUT XIV. *De fest. Epiphanias.*

ante evangelium. Evangelium autem ipsum in antiquo lectionario Luxoviensi ex tribus constat evangelistis, scilicet ex Matthæi cap. 3. v. 13. *Venit* JESUS *in Jordane ad Joannem* usque ad finem capitis cui uno tenore subjungitur ex Lucæ 3. v. 23. *Et ipse erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur filius Joseph*, consequenter ex Joannis cap. 2. v. 1? *Et di tertio nuptiæ factæ sunt in Cana* ad v. 11. [Diaconus autem in missa, inquit Lucas Cusentinus Episcopus in ordinario, perlecto evangelio prænunciat Pascha Domini in hunc modum: *Noveritis, fratres carissimi, quod vigesimo quinto die*; vel illo, qui est mensis Januarii, sive Februarii, erit septuagesima; illo tali die mensis Februarii, sive Martii erit initium sacræ quadragesimæ, illo tali die mensis Martii, sive Aprilis Sanctum Pascha concedente Domino celebrabimus.] Et Missale Ambrosianum: [Lecto evangelio, diaconus annunciat Pascha Resurrectionis. Noverit charitas vestra, fratres carissimi, quod annuente Dei & Domini nostri JESU-CHRISTI misericordia die tali, mensis talis, Pascha Domini celebrabitur. [Meminit hujus ritus Guillelmus Durandus in rationali libro 6. cap. 16. [Non est etiam prætermittendum, ait, quod in Italia in missa hujus diei futurum Pascha populis annunciatur. Sacerdos namque vel alius post offertorium dicit alta voce: Annuncio charitati vestræ gaudium magnum quod erit omni populo, quòd *Septuagesima erit tali die, & Pascha tali.*] Verùm non in Italia tantum, sed etiam in Gallia hanc obtinuisse consuetudinem constat ex Concilio Aurelianensi IV. cui can. I. [Placuit Deo propitio ut Sanctum Pascha secundùm laterculum victoris, ut ab omnibus sacerdotibus uno tempore celebretur. Quæ festivitas annis singulis Epiphaniarum die in Ecclesia populis denuntietur] &c. Et Concilium Autissiodorense canone II. [Ut omnes presbyteri ante Epiphaniam missos suos dirigant, qui eis de principio quadragesimæ nuncient, & in ipsa Epiphania ad populum indicent.] Id ipsum præstabant & Hispani, sed in natali Domini, saltem in Concilio Bracarensi II. can. IX. præscriptum lego, ut Paschatis diem [ceteri Episcopi & reliquus clerus breuiculo subnotantes, unusquisque in sua Ecclesia adveniente natalis die Domini, astanti populo post lectionem evangelicam nuncient, ut introitum quadragesimæ nullus ignoret.] Hujus institutionis origo repetenda est ex Concilio Nicæno, in quo cum decretum fuisset festum paschatis uno eodemque die, eoque Dominico celebrandum esse; quæstio deinceps agitari cœpit de ratione diei paschatis inveniendi: [Quamobrem inquit Baronius ad annum 325. quòd omnibus constaret ex antiquissimo tempore Ægyptios hanc peculiarem sibi vindicasse scientiam, ut anni tempora, necnon solis & lunæ cursum pervestigarent; placuit sanctæ Synodo in Alexandrum Ecclesiæ Alexandrinæ Episcopum hanc curam, conjicere qui adhibitis secum viris calculandi peritissimis creditum sibi munus diligenter exsolvit. Sed & successorum Alexandrinæ Ecclesiæ Episcoporum Sancta Synodus voluit id esse muneris & officii, ut quo potissimum die singulis annis celebrandum Pascha foret Romanæ Ecclesiæ Episcopis

Paschatis dies in Epiphania populo annunciatus.

CAPUT XIV. *De festo Epiphaniæ.*

primum significarent, à quibus reliquæ omnes Ecclesiæ certiores redderentur.] Id quod probat auctoritate S. Leonis Papæ in epistola 64. Ad Marcianum Imperatorem. In oriente etiam paschatis dies in festo Epiphaniæ, aut eo saltem statim transacto denuntiabatur, ut testatur Cassianus collatione 10. c. 2.

XII. Denuntiato paschatis die, sequitur oblatio, in qua olim Francorum Reges exemplo Magorum aurum thus & myrrham ad altare offerebant ex Nangii Gallico continuatore ad annum 1378. In ordinario verò Ecclesiæ Lemovicensis hic ritus præscribitur. [Cantato offertorio, antequam eant ad offerendam, tres chorarii induti vestibus sericis habentes singuli coronam auream in capite suo, & cyphum deauratum, seu aliud jocale pretiosum in manibus suis ad instar trium Regum qui venerunt adorare Dominum, ingrediuntur per portam majorem chori. incedentes cum gravitate, cantantes sequentem prosulam :

O quam dignis celebranda dies ista laudibus,
In qua Christi genitura propalatur gentibus.
Pax terrenis nunciatur, gloria cælestibus.
Novi partus signum fulget orientis patria
Currunt Reges Orientis stella sibi prævia
Currunt Reges, & adorant Deum ad præsepia.
Tres adorant Reges unum , triplex est oblatio.

Primus dicit elevando cyphum *Aurum primo*, deinde secundus dicit *Thus secundo*, item tertius *Myrrham dante tertio.* Ordine prædicto primus dicit *Aurum Regem*, secundus *Thus cælestem*, tertius *Mori notat unctio.* Deinde existentes circa medium chori, unus eorum elevat manum ostendentem stellam pendentem in filo, quæ antecedit eos, cantando altiori voce. *Hoc signum magni Regis.* Tunc tres simul pergunt versus majus altare cantantes *Eamus inquiramus eum, & offeramus ei munera, aurum, thus & myrrham.* Et vadunt ad offerendam relinquentes ibi sua jocalia. Post hæc unus puer psallit retro majus altare, adinstar angeli alloquendo Reges cantat: *Nuncium vobis fero de supernis, natus est Christus Dominator orbis in Bethleem Judæ, sic enim propheta dixerat ante.* Qua visione attoniti reges, & admirantes, redeunt per portam quæ ducit ad sacristiam cantando antiphonam *In Bethleem natus est Rex cælorum.*]

XIII. Omiseram penè id quod præscribit Lucas Cusentinus Episcopus in ordinario, ut scilicet in Epiphania [completis laudibus, & pronunciato ex more martyrologio, mox Dominus vel sacerdos qui laudes celebravit faciat solitum exorcismum salis & aquæ, & circumstantes aspergat cum fasciculo hysopi : capellani quoque civitatis aspergant inde fideles omnes die ipsa tam in Ecclesia, quàm ubicumque possunt, in memoriam & reverentiam baptismi Dominici.] In veteri vero Rituali Burdegalensi habetur benedictio aquæ quæ fit in vigilia Epiphaniæ post completorium, in qua tria leguntur evangelia, tres psalmi dicuntur pluresque recitantur exorcismi.

XIV. [Infrà octavam Epiphaniæ ad nocturnum officium ex ordinario Argentino singulis diebus tres dumtaxat assignantur antiphonæ cum totidem psalmis, totidemque lectionibus atque responsoriis & hymno *Te Deum laudamus.* Ad laudes verò unica super psalmos omnes antiphona. Altera post Epiphaniam die ad missam evangelium *Vidit Joannes* JESUM *venientem ad se.* Cui concinit missale Parisiense quod olim usui fuit Ludovico Borbonio his verbis. In crastina Epiphaniæ, nisi Dominica fuerit. Et tunc feria 2. epistola ad Romanos *Scimus quoniam quæcumque lex loquitur &c.* evangelium secundum Joannem *Vidit Joannes* JESUM *venientem ad se,* & ait, *Ecce agnus Dei*] In Calendario Frontonis *die prima post Theophania* assignatur evangelium ex Marci c. 5 *Fuit Joannes in deserto baptizans.* Item post Theophaniam ex Joannis c. 13. *Vidit Joannes* JESUM *venientem ad se.* Item illud ex Matthæi cap. 7. *Venit Joannes Baptista*, an verò tria hæc evangelia eodem die, an diversis alternisque infrà octavam Epiphaniæ diebus dicerentur, non satis liquet, in missali Tolosano infra octavam propriæ habentur singulis diebus epistolæ & evangelia. Idem & in Narbonensi advertere licet, nisi quod feria 5. & sabbatum propriam tantùm habent epistolam. In eodem uti & in Pictaviensi ad septuagesimam usque dicitur præfatio de Nativitate Domini *Quia per incarnati Verbi.*

XV. Ex ordinario S. Martini Turonensis octava Epiphaniæ die Januarii duodecima celebratur, ut sequenti die festum S. Hilarii suo proprio loco recoli possit. Sed ex ordinario Argentino in octava Epiphaniæ commemoratio dumtaxat S. Hilarii celebratur, & ad vesperas isti decantari psalmi debebant, qui jam ipso die festo decantati fuerant. *Laudate pueri Dominum. Laudate Dominum omnes gentes. Lauda anima. Laudate Dominum quoniam bonus. Lauda Jerusalem.*

XVI. [Prima autem die post octavam Epiphaniæ, inquit Missale Arelatense, celebratur missa conventualis pro memoria omnium defunctorum, & non dicitur nisi una oratio, scilicet *Fidelium Deus omnium conditor.* Et post missam processionaliter absolvitur totum cimiterium, sicut in crastino omnium Sanctorum, & in qualibet statione dicitur oratio *Fidelium.*]

CAPUT XV.

De festo Purificationis B. Mariæ.

I. FEstum Purificationis B. MARIÆ, quod Græci ὑπαντὴ seu ὑπαπαντὴ, id est occursus, antiquiores sacramentorum libri *Festum S. Simeonis* appellant, primam sui originem existimant nonnulli debere Justiniano Imperatori, qui exorta Constantinopoli lue gravissima, ut divinum numen sedaret, hoc festum primùm institui mandaverit. Ita Nicephorus lib. 17. hist. Eccles. c. 28. & Cedrenus, quibus consentit

CAPUT XV. *De festo Purificationis &c.*

F. stum Purificationis Mariæ quam antiquum.

Caput XV. De festo Purificationis &c.

Usuardus in martyrologio ad diem Februarii secundam sic scribens: [Hypante Domini & Purificatio B. Virginis: quod festum tempore Justiniani Imperatoris apud Bizantium seu Constantinopolim sumpsit exordium.] Id anno Christi 541. factum scribit Sigebertus, Cedrenus Justiniani anno nono, Theophanes anno decimoquinto. Verùm enim verò longè ante Justiniani tempora hoc festum institutum fuisse probat S. Gregorii Nysseni sermo quem de occursu Domini composuit, ubi inter alia hæc habet: [Etenim quando circa tempus quod est archetypum, ut sic dixerim, præsentis festi, is qui forma divina præditus erat, & formam servi sumpserat, mediator inter Deum & homines factus, legis præceptum exequens, quadraginta dies natus, infans sempiternum illud Verbum una cum genitrice convenientem atque præscriptam hostiam portante ad templum pergebat, &c. Cujus hodie nos mysterii memoriam celebrantes] &c. Itaque quod aiunt illi autores, non de simplici hujus festi institutione, sed de tempore quo primum Constantinopoli celebrari cæpit intelligendum est, id quod planum est ex his Theophanis lib. 16. hist. & Landulfi Sagacis in vita Justiniani verbis: [Anno quintodecimo Imperii Justiniani mense Octobri, facta est mortalitas Bizantii, & eodem anno Hypapante sumpsit initium, ut celebraretur apud Bizantium die secunda Februarii.] Sed & in Ecclesia latina longè ante Justiniani tempora purificationem B. Mariæ singulari festo celebratam fuisse constat ex infrà dicendis: immò scribit Stephanus Baluzius vir eruditissimus in notis ad Regem Francorum capitularia pag. 1177. solum hoc ex omnibus Beatæ MARIÆ festis olim excultum fuisse, cui deindè addita est Assumptio, tum Conceptio, Præsentatio, Annunciatio &c. Tametsi in antiquis Gallicanis missalibus à Thomasio vulgatis, nec in vetustissimo lectionario Luxoviensi, in quibus assumptionis festivitas reperitur, nulla purificationis mentio habeatur.

Processio in Purificatione quam antiqua.

II. Duo præsertim hac in festivitate singularia occurrunt; cereorum benedictio & processio, de quarum origine S. Ildephonsus sermone 1. hæc scribit: [Agitur autem hæc festivitas mense Februario, quem Romani adhuc Pagani à Februo, id est Plutone sic vocaverunt: quem potentissimum purgationis credebant: februare enim purgare dicimus. Quo mense lustrabatur civitas, & diis manibus offerebant sacrificia, quorum auxilio & virtute totum orbem se subjugasse putabant. Quam lustrandi consuetudinem congruè & religiosè christiana mutavit religio, cùm eodem mense, id est hodierna die, in honore Sanctæ Dei genitricis & perpetuæ Virginis MARIÆ, non solùm clerus; sed & omnis plebs Ecclesiarum loca cum cereis & diversis hymnis lustrantibus circumeunt; non jam in memoriam terreni imperii quinquennem, sed ob recordationem cælestis regni perennem, quando juxta evangelicam parabolam omnes Sancti cum bonorum operum lampadibus in fine mundi Sponso Christo obviantes, ab eo in thalamum æternæ felicitatis suntintr oducendi.] Similia videre est apud Bedam in libro de temporum ratione cap. 10. Et in S. Eligii homilia 2. id quod à Gelasio I. Summo Pontifice

institutum fuisse constat ex ejus libello adversus Andromachum. Quapropter quod ordo Romanus & vulgatus Alcuinus tradunt Sergium præcepisse litanias fieri in die Præsentationis Domini in templo, stare minimè potest, neque etiam gesta Romanorum Pontificum quæ ad id probandum citant, planè evincunt; sed tantum ut processio quæ in Purificationis festo fieri consueverat, in aliis B. MARIÆ solemnitatibus celebraretur; vel quæ nullo prius determinata erat in loco, deinceps ab Ecclesia S. Adriani ad B. MARIAM majorem procederet. Sic enim habet liber Pontificalis in vita Sergii: [Constituit autem ut diebus annunciationis, nativitatis, & dormitionis S. Dei genitricis semperque Virginis MARIÆ, ac S. Simeonis quod Hypapantem Græci appellant, litania exeant à S. Adriano, & ad S. Mariam populus occurrat.] CAPUT XV. *De festo Purificationis, &c.*

III. Quia verò ad calcandam præcipuè gentilium superstitionem hæc supplicatio instituta est, olim Summi Pontifices & Cardinales ex Ecclesia S. Adriani ad S. Mariæ basilicam nudis pedibus procedebant, ut patet ex ordine Romano auctore Cencio cap. 5. [Dominus Papa sequitur processionem, cumque venerit ad portam ipsius Ecclesiæ, exuit planellos, & nudis pedibus vadit cum aliis in processione usque ad prædictam Ecclesiam B. Mariæ-majoris.] Et Jacobus Gaïetanus cap. 78. [Advertendum, inquit, quod si processiones hujusmodi fierent Romæ per Papam & solemniter in locis, ubi Papa his tribus diebus, (Scilicet Purificationis, Cinerum & Palmarum) esset celebraturus, Papa paratus esset solemniter etiam in processione paramentis pontificalibus, & cum pallio: & iret discalciatus ipse, & omnes Cardinales, & Prælati in processione, saltem in hac die Purificationis ab Ecclesia S. Adriani usque ad S. Mariam-majorem; & in die Cinerum ab Ecclesia S. Susannæ usque ad S. Sabinam, ubi est statio.] Nudis pedibus Romæ facta.

IV. Sunt etiam qui autumant alicubi jejunatum olim fuisse per aliquot dies ante Purificationem verùm ad id probandum auctores deficiunt: huic tamen opinioni asserendæ facere posset quod in veteri missali Bituricensi, in Parisiensi annorum 300. in veteri breviario ordinis Fontebraldensis, & in ordinario Silvanectensi notatur *Vigilia Purificationis*: id quod ad jejunium proximè accedit. Vigilia Purificationis.

V. De benedictione cereorum nulla fit mentio apud Amalarium, Valfridum, & vulgatum Alcuinum, qui cereos tantùm à Pontifice dari asserit. Sed neque in Gelasiano, Gregoriano, Gellonensi, aliisque suprà nongentos annos scriptis sacramentariis aliquid ea de re extat. In antiquo missali Ecclesiæ Turonensis ante annos 800. scripto unica *Ad luminaria benedicenda* reperitur, quam hîc exhibere cum quibusdam aliis ordinibus antiquis ad cereos benedicendos operæ prætium duximus.

Ad luminaria benedicenda.

Deus, verum lumen, æternæ lucis propagator & auctor, infunde cordibus tuorum fidelium perpetui luminis claritatem, ut quicumque

CAPUT XV. *De festo Purificationis, &c.*

in templo sancto gloriæ tuæ præsentium luminum adornantur lucernis, omnium vitiorum contagiis expiati, in templo cælestis habitationis tuæ cum fructu bonorum operum tibi valeant præsentari. Per

ORDO I.

Ad benedicendos cereos.

Ex ms. Pontificali Ecclesiæ Bisuntinæ.

IN PURIFICATIONE B. MARIÆ BENEDICTIO CANDELARUM.

Postquam fratres exierint à capitulo, pulsentur ter signa sicut mos est, & induant se sacris vestibus, sicut soliti sunt facere festivis diebus: & sic veniendum est ante altare S. Mariæ; ibique prosternatur tapete, & desuper ponantur candelæ, benedicenturque cum magna veneratione ab Episcopo vel Decano vel ab hebdomadario hoc modo:

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, & has candelas tua benedictione perfunde, quatenus fidelis populus eas in manibus portans, non solùm exteriori lumine gaudeat; sed cæcitate cordis expulsa, sic lumen quod in tenebris lucet apprehendat, ut nequaquam à via veritatis oberret. Per

Dominus vobiscum. Sursum corda. Gratias agamus Domino Deo nostro.

Præfatio.

Vere Deus fons & origo totius lucis, qui mundum illustrasti lumine tuæ claritatis &c. Per quem majestatem tuam laudant Angeli, & non cessant clamare dicentes Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Oratio.

Præceptis salutaribus moniti & divina institutione formati audemus dicere. Pater noster, *usque in finem*

Libera nos quæsumus Domine ab omnibus malis præsentibus & futuris, & custodi nos in omni opere bono. Per

Tunc accipiat sacerdos de cereis, & distribuat ceteris. Cantor verò dum inluminantur incipiat antiphonam Lumen ad revelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israël. ℣. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, *Et* gloria *dicetur. Et repetatur antiphona ab alio cantore, & sacerdos dicat hanc orationem,*

Domine Deus, Pater, lumen indeficiens, qui es conditor omnium luminum &c.

His ritè peractis, ordinent se & faciant processionem per claustrum cum omni honestate & decore. Major cantor incipiat antiphonam: Ave gratia plena,

Dei genitrix virgo, ex te enim ortus est sol justitiæ, inluminans quæ in tenebris sunt. Lætare tu senior justè suscipiens Jesum in ulnis liberatorem animarum nostrarum donantem nobis & resurrectionem.

Caput XV. De festo Purificationis. &c.

Tunc incipiat cantor aliam antiphonam Adorna thalamum &c. *Cum hac antiphona veniendum est in choro. Cum autem ordinati fuerint, incipiat cantor antiphonam, & cantetur studiosè & honestè ad honorem B. Mariæ,* Responsum accepit Simeon &c.

Hic dicatur oratio.

Erudi, quæsumus Domine, plebem tuam, & quæ extrinsecus annua tribuis devotione venerari, interius assequi gratiæ tuæ lucem concede. Per

Sic incipiatur tertia. Interim præparet se Domnus Archipræsul, ut procedat è sacrario cum suis præcessoribus ad celebrandam missam. Præcedant illum quinque candelabra, duo thuribula, duæ cruces, subdiaconi cum evangeliorum libris quinque, diaconi cum dalmaticis quinque, presbyteri cum casulis duo teneant illum per manus; ipse accinctus pallio, tres subsequantur illum. Post confessionem mox offert incensum, & sic scandit Pontificalem thronum, & finiant missæ.

ORDO II.

Ex ms. codice Ecclesiæ Narbonensis annorum circiter 600.

Benedictio candelarum in Purificatione B. Mariæ.

Dominus vobiscum.

Oremus.

Omnipotens qui hodierna die unigenitum tuum, Israeliticæ legi carnaliter subjectum cum mysticis hostiarum oblationibus in templo præsentari fecisti, quique justi Simeonis longam expectationem ipsius visione atque ulnarum deportatione implesti; da super hos cereos in honore tui nominis consecrandos benedictionem tuam; † & præsta ut qui eos hodiè ob amorem tui nominis manibus gestaverint, per sanctæ Dei genitricis intercessionem à præsentibus periculis eruantur & mansuris gaudiis inserantur: Per

Oremus.

Adesto Domine supplicationibus nostris, & has candelas &c.

Hic mutet vocem in modum præfationis.

Per omnia sæcula sæculorum Amen. Dominus vobiscum &c.

Omnipotens, æterne Deus, fons & origo totius luminis, qui inluminasti lumine cleritatis tuæ, mittendo nobis unigenitum tuum per

CAPUT XV. *De festo Purificationis,&c.*

uterum intemeratæ Virginis MARIÆ, & quem longè ante promisisti prophetarum oraculis venturum, temporibus novissimis ipsum misisti lucem populis sedentibus in tenebris, & regione umbræ mortis ambulantibus perpetua claritas exorta est eis. Te quoque precamur, ut has candelas nomini sancto tuo præparatas tua bene † dictione digneris bene † dicere, qua nos transtulisti à potestate tenebrarum in lucem & regnum dilecti filii tui, per quem exortum est in tenebris lumen rectis corde & gaudium salutis æternæ: & qui justum Simeonem fideli replesti expectatione, ut non prius videret mortem quàm eundem Christum Domini carne videret indutum, totius mundi lumen salutare: ipse nos lumine tuæ claritatis sic repleas, ut omnes infidelitatis tenebras à nobis repellas, & sicut servum tuum hodiè dimisisti in pace, sic nos in pace sanctæ Ecclesiæ digneris gubernare, ut portum quietis æternæ valeamus intrare, quatenùs radiis veræ lucis perfusi, ibi in die examinis læti cum hymnidicis angelorum choris valeamus videre faciem indefessi solis. *Hic mutat vocem legendo.* Per eundem &c.

Deindè diaconus capiat candelabrum cum cereo novo igne accenso, & stet ante faciem officium, & benedicatur ab eo ut sequitur.

Benedictio ignis novi.

Oremus.

Domine sancte Pater, æterne Deus, bene † dicere & sancti † ficare digneris ignem istum, quem nos indigni suscipimus per invocationem unigeniti tui Domini nostri JESU CHRISTI, quem hodiè repræsentatum justum Simeonem tuum ante faciem omnium populorum esse lumen scilicet gentibus ad gloriam plebis tuæ Israël prophetico spiritu docuisse, te quæsumus Domine, benedicere digneris lumen istud, & omnibus ipsum in manibus gestantibus vere lumen tuæ pietatis concede, ut te cognoscentes per viam virtutum ad te valeant pervenire. Per eumdem.

Post supra illuminatum cereum dicat.

OREMUS.

Domine Sancte Pater, exaudi nos lumen indeficiens, tu es Sanctus omnium conditor luminum, Benedic † Domine hoc lumen, quod à te sanctificatum & benedictum est; & sicut tu illuminasti omnem mundum, sic ab eo lumine accendamur & illuminemur igne caritatis; sicut illuminasti Moysen, ita illumina corda nostra; & sensus nostros, ut ad vitam æternam pervenire mereamur. Per.

Posteà aspergatur aqua super candelas, & diaconus tenens candelam accensam novo igne, versa facie versus populum, incipiat suppressa voce quod sequitur: Venite, & accendite. *Et chorus respondeat* aptate vestras lampades, ecce sponsus venit exite obviam ei. *Et dicatur ter, semper elevando vocem, & dum antiphona prædicto modo cantatur, omnes circumstantes accendant*

accendant candelas suas eis traditas juxta morem Ecclesiæ novo lumine : quibus accensis, cantor incipiat sequentem antiphonam Lumen ad revelationem &c. *Et chorus cantet eam totam : qua finita, cantor incipiat psal.* Nunc dimittis. *Et post quemlibet* ℣. *Repetitur.*

Deinde cantatur antiphona Exurge *Et psalm.* Deus auribus nostris &c. *Cum* Gloria Patri. *In aliquibus tamen Ecclesiis dicitur solum primus versus ipsius psalmi, quod consuetudini relinquo. Et repetitur antiphona. Quibus dictis presbyter faciens officium versus populum dicat hanc orationem cum salutatione consueta.* Erudi quæsumus Domine &c. *Deinde fit processio, & cantantur antiphonæ.* Ave gratia plena &c. *Antiph.* Adorna thalamum &c. Responsum accepit &c.

ORDO III.

Ex ms. Pontificali Ecclesiæ Apamiensis in Syria.

IN *Purificatione B. Mariæ Virginis secunda hora diei mediante Pontifex & omnis clerus convenientes in Ecclesiam, primum cantent tertiam. Deinde ipse Pontifex & ceteri qui debent indui cum eo ad missam, quique juxta ordinem suum missalibus induuntur indumentis. Interim autem unus de sacerdotibus exorcizet salem & aquam ad aspergendos exinde cereos. Posteà dicat has sequentes orationes in benedictione ipsorum cereorum.*

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus qui ex nihilo cuncta creasti &c. *Ut in ordine Romano.*

Alia. Domine JESU-CHRISTE, vera lux &c. *ibid.*

Alia. Omnipotens sempiterne Deus qui per Moysen &c. *ibid.*

Alia. Domine JESU-CHRISTE, qui hodierna die in nostræ carnis substantia &c. *ibid.*

Tunc aspergantur cerei aqua benedicta & thure adoleantur, & de ipsis cereis aliqui illuminentur, & interim cantetur antiphona. Lumen ad revelationem. *Psalm.* Nunc dimittis. *Et repetatur tertio. Post hæc dicatur sequens oratio.* Dominus vobiscum. *Oremus.* Omnipotens sempiterne Deus qui unigenitum tuum ante tempora &c. *Ut in ordine Romano.*

His finitis præsententur cerei Pontifici, & ipse primum presbyteris, deinde diaconibus & ceteris postmodum de clero & populo singulis singulos cereos tradat, & tunc unusquisque suum illuminet. Hoc facto, incipiat cantor antiphonam Exurge, Domine, adjuva nos. *Psal.* Deus auribus nostris. *Sequitur oratio ad collectam ad S. Adrianum.* Dominus vobiscum. Oremus. Erudi quæsumus &c.

Deinde procedente pontifice cum clero & populo ad locum ubi futura est statio, incipiat cantor. Ave Maria gratia plena. Adorna thalamum tuum : *Et cantentur per viam hæc & cetera quæ huic congruunt festivitati. Cum autem appropinquaverit foribus Ecclesiæ cum cereis accensis, stent per ordinem & distincte ac morose cantetur.* Responsum accepit Simeon. *Et ingre-*

diendo Ecclesiam cantent antiphonam Cum inducerent puerum Jesum. *Quibus finitis agatur missa ordine suo.*

CAPUT XV. *De festo Purificationis, &c.*

ORDO IV.

Ex ms. Pontificali insignis Ecclesiæ Arelatensis.

IN PURIFICATIONE B. MARIÆ.

F*Inita tertia in Ecclesia, pulsatur classicum, & ordinatur hoc modo. Primo ponuntur duo pueri cappis sericis induti cum candelabris, & cereis ardentibus. Secundo loco ponitur subdiaconus indutus alba & floqueto cum cruce majori. Tertio ponuntur omnes clerici bini & bini cum cappis laneis. Ultimo loco ponitur Dominus Archiepiscopus cum cappa lanea, & diaconus alba & stola & manipulo, & desuper cappa lanea. Et processione sic ordinata, præcentor incipiat ad exitum Ecclesiæ* ℟. Adorna thalamum *: Et cantando* ℟. *Vadit processio ad Ecclesiam S. Mariæ majoris. In introitu ipsius Ecclesiæ præcentor incipit.* ℟. Gaude Maria. *Et cum omnes convenerint in Ecclesia, Dominus Archiepiscopus induit se solemniter vestimentis Pontificalibus, & Præpositus vel minister induit secum eo, & sic induti, ascendunt tribunam, & Dominus Archiepiscopus faciet ibi sermonem ad populum, vel in alio loco magis competenti. Finito sermone, redeunt ad altare, & Dominus Archiepiscopus signat lumen novum, deinde cereos.*

Benedictio ignis.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, bene ✝ dicere dignare ignem istum, quem nos indigni famuli tui per invocationem unigeniti filii tui Domini nostri JESU-CHRISTI benedicere præsumimus; & eum clementissime, tua benedictione sanctifica, & ad profectum atque illuminationem sanctæ tuæ Ecclesiæ pervenire concede. Per.

Benedictio cereorum.

Omnipotens sempiterne Deus, qui hodierna die unigenitum tuum Israeliticæ legi tuæ. &c. *Alia oratio.*

Adesto supplicationibus nostris omnipotens Deus, & has candelas. &c.

Præfatio.

Æterne Deus fons & origo totius lucis. &c.

Data benedictione Dominus Archiepiscopus aspergit aquam benedictam super cereos, deinde accendantur cerei, & distribuuntur canonicis & clericis, & dum accenduntur, cantor incipit : Venite & accendite lampades &c. *Deinde præcentor incipit antiphonam.* Lumen ad revelationem &c. *Psal.*

Nunc dimittis *totum dicatur cum* Gloria Patri. *Et hac antiphona dicitur ter. Finito psalmo & antiphona, Dominus Archiepiscopus dicit super cereos orationes quæ sequuntur.*

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, bene ✝ dicere & sanctificare digneris ignem istum &c. *Alia oratio.*

Domine Deus, Pater omnipotens, exaudi nos lumen indeficiens &c.

Hic dantur candelæ canonicis & clericis & populo; quibus acceptis, Archiepiscopus dicit hanc orationem. Erudi quæsumus Domine plebem &c. *Finitis præscriptis orationibus, processio sicut intravit ordinate exit Ecclesiam, & vadit S. Eulaliam præcentore incipiente* Adorna thalamum. *Postea incipit præcentor aliam antiphonam* Ave gratia plena &c. *Sequitur alia antiphona.* Responsum accepit Simeon &c.

Deinde quando recedunt ab Ecclesia S. Eulaliæ, præcentor incipit responsoria quæ remanserunt, & sic cantando veniunt ad Ecclesiam B. Trophimi, & in introitu Ecclesiæ præcentor incipit antiphonam. Ecce Maria ad templum, &c. *Tunc pulsatur classicum. Quo pulsato, quatuor cantores induunt se cappis sericis, & incipiunt officium ad missam.*

ORDO V.

Ex ms. missali Ecclesiæ Rotomagensis.

In Purificatione B. Mariæ Virginis festum triplex.

BENEDICTIO CANDELARUM.

Sacerdos indutus stola & alba dicat.

OREMUS.

EXaudi, quæsumus Domine, plebem tuam, & quæ extrinsecus annua tribuis devotione venerari, interius assequi gratiæ tuæ luce concede. Per.

Hic aspergatur aqua benedicta super candelas.

OREMUS.

Immensæ majestatis tuæ misericordiam obsecramus, omnipotens Deus, ut qui verum lumen Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM hodierna die cum nostræ carnis substantia in templo repræsentari atque diù desideratum Beati Simeonis brachiis amplecti voluisti, mentis nostræ sensus dono tuæ gratiæ illuminare digneris: quatenus hos cereos tua bene ✝ dictione sanctificatos ferentes castitatis securitate tuique amoris caritate exuberantes nosmetipsos hostiam viventem sanctam tibique placentem exhibere valeamus. Per.

CAPUT XV. *De festo Purificationis. &c.*

Hic benedicatur ignis in quodam cereo de quo omnes accendantur.

ORATIO.

Omnipotens clementissime Pater, lumen indeficiens, exaudi nos, & tuæ benedictionis largitate hoc lumen sancti ✝ fica: ut in Filii tui amore illud degustantium expulsis peccatorum tenebris sancti Spiritus igne corda illustrentur, & in amore tuo accendantur. Per

Benedictio ignis.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, bene ✝ dicere & sancti ✝ ficare digneris ignem istum &c.

Hic accendantur candelæ vel cerei, & distribuantur, clero cantante. Lumen ad revelationem gentium &c. Nunc dimittis &c.

Oremus.

Omnipotens sempiterne Deus, qui hodierna die unigenitum tuum in ulnis S. Simeonis in templo sancto tuo suscipiendum præsentari voluisti, tuam supplices deprecamur clementiam, ut hos cereos quos nos tui famuli in tui nominis magnificentiam, suscipientes gestare cupimus luce accensos bene ✝ dicere & sancti ✝ ficare, ac lumine tuæ supernæ bene ✝ dictionis accendere digneris, quatenus nos tibi Domino Deo nostro offerendo digni & sancto igne dulcissimæ veritatis accensi in templo sancto gloriæ tuæ repræsentari mereamur. Per

Ad processionem. Ave Maria & adorna thalamum.

In statione. Responsum accepit &c. *In pulpito.* Hodie beata Virgo &c.

Ad introitum chori. Cum inducerent.

ORDO VI.

Ex ms. ordinario Ecclesiæ Argentinæ.

P*Ost primam benedicantur cerei cum eodem ornatu & solemnitate quo in die Palmarum palma solent benedici, & in eodem loco. Cereis benedictis & aqua benedicta aspersis, atque incensatis, cantor stans in medio chori, cappa tamen indutus imponat antiphonam.* Lumen ad revelationem. *Qua finita, sequitur psalmus.* Nunc dimittis, *Sed unicuique tamen versui antiphona subjuncta, post tertium versum antiphona præcantata, subjungitur* Gloria Patri. *Antiphona* Lumen ad. Sicut erat. *Iterum canitur antiphona* Lumen. *Interim cerei fratribus per camerarium & custodes Ecclesiæ distribuuntur. Deinde duo pueri cappati cantent hos versus.* Aurea lux mundi, *Cum quibus vadant per circuitum claustri, & circa majus monasterium:*

Sed in exitu monasterii pueri cessant cantare usque dum redierint ad Ecclesiam. Tunc resumunt cantum usque ad stationem, sicut etiam in festo Paschæ plenius habetur. Statione ordinata, cantor imponat antiphonam. Ave gratia plena, *quam cantet chorus præpositi* 1. *Major processio versus cameram. Qua finita, hæc antiphona cantetur ab alio choro, antiphona.* Adorna thalamum. *Has antiphonas regat cantor vertens se ad choros. Finitis antiphonis præcedentibus, super chorum imponat cantor.* ℟. Cùm inducerent, *sine versu. Ordinatis autem in choro, stando ante principale altare, incipiat Episcopus vel Præpositus cum aliis concinentibus antiphonam.* Responsum accepit; *& chorus supplet cantando antiphonam, sed isti cantabunt semper neuma. Interim cantor stet in medio chori, & postquam inceperit antiphonam ad tertiam vadat ad cameram, & induat se. Ministri altaris non vadant ad hanc processionem nisi præsens sit Episcopus.*

CAPUT XV. *De festo Purificationis. &c.*

ORDO VII.

Ex ms. ordinario insignis Ecclesiæ Cabilonensis.

Dum cantatur tertia benedicuntur cerei super altare B. Virginis ab Episcopo vel ab illo qui debet cantare missam, & induitur vestimentis sacerdotalibus præter infulam cum cappa tantum & alba, & stant illic præsentes induti de ornamentis suis diaconus cum textu, subdiaconus cum cruce, & ceroferariis, thuribulo, & aqua benedicta. Oratio benedictionis. Domine Deus Pater *Et præfatio qua sequitur. Finita benedictione, & aqua benedicta asperta super cereos, & thurificatis etiam illis accenduntur, & venit in choro processio, incipiente chorista*, Lumen ad revelationem. *Cantatur totus psalmus.* Nunc dimittis; *Repetita antiphona* Lumen *post quemlibet versum, & post* Gloria Patri. *In cappis est processio, & deferant omnes in manibus cereos ardentes, præter minores, & reservant eos usque ad offertorium qui offerre voluerint. Ad processionem incipit succentor antiphonam.* Ave gratia, *Et quandiu durat, præter solitum fit statio in primo panno. Postea incipitur alia antiphona.* Adorna thalamum: *& fit statio in secundo panno. Postea incipitur alia antiphona.* Responsum, *Et prætenditur usque ad ultimum pannum. Et cum dicitur pars illa*, Accepit eum Simeon, *Paratus est sacerdos in vestimento sacerdotali & infula alba, capite cooperto, tenens manus sub infula in figura Simeonis, diacono verso ad ipsum, ceroferariis hinc inde, & accipit thuribulum thurificans textum, & deosculans recipit eum inter brachia more Simeonis: & tunc incipitur antiphona.* Hæc est Regina. *Post hoc incipitur missa immediatè alta voce. Introitus.* Suscepimus. *Psal.* Magnus Dominus. *Et sic introitum cantando sacerdotem sequitur processio. Ipse autem deponit textum super altare.*

Ex HOCCE ORDINARIO constat benedictionem cereorum olim plurioribus orationibus completam fuisse. Unicam dumtaxat assignat

antiquus codex Corbeiensis, unicam Carnotense S. Joannis ordinarium & Gastinense. Duas legere est in antiquis missalibus Bituricensi, Catalaunensi & Pictavensi, in rituali Suessionensi & Turonensi S. Martini. Duas etiam habet antiquus codex Floriacensis ms. quibus Sancti evangelii lectio pronuncianda præmittitur. Tres præscribit ordinarium Silvanectense, uti & ms. Pontificale Ecclesiæ Autissiodorensis, ex cujus præscripto facta benedictione, cerei thurificandi sunt, *thurificato* tamen *prius altari*.

In quibusdam locis præter cereorum benedictionem, benedicebatur & novus ignis prius è silice excussus, unde cerei erant accendendi, cujus ritus meminit S. Bernardus serm. 2. de Purificatione n. 1. atque ita, præter pontificalia hîc à nobis relata, missale Arelatense, Ebrodunense & Glandatense decernunt.

Quibusdam in locis singuli singulos in manibus cereos tenebant dum benedictio perageretur, ut in Ecclesiis Lemovicensibus S. Stephani & S. Martialis, sed alibi passim super tapetem aut altare deponebantur ante sacerdotem benedicentem; quibus benedictis, eorumdem fiebat distributio, aut à præsule, aut à custode, aut ab alio.

Ex ordinario Lemovicensi & ex Petro Amelio cerei accensi ad usque missæ finem manibus gestandi sunt. At verò ex ordinario Lucæ Episcopi Cusentini, & ex ordinario S. Martialis ad offertorium sacerdoti celebranti sunt offerendi.

Si festum Purificationis olim in Dominicam septuagesimæ, vel sexagesimæ, aut quinquagesimæ incidisset, de festo eodem die fiebat officium, ut patet ex Orderico Vitali lib. 13. historiæ Ecclesiasticæ p. 921. nec ut hodie in aliam diem transferebatur. In antiquo verò Rituali S. Martini officium eo casu ita disponitur, ut [vesperæ fiant de B. Maria & post completorium fiant vigiliæ cum novem lectionibus de eadem. Nocte autem fiant matutinæ de septuagesima, & ad laudes includatur alleluia. In die fiant horæ & processio & missa de B. Maria.]

CAPUT XVI.

De Septuagesima.

CAPUT XVI. *De Septuagesima.* Alleluia in Septuagesima dimissum.

I. HAc die propter primi hominis lapsum, quem in sacris vigiliarum lectionibus recenset Ecclesia, cantica lætitiæ deponit. Hinc illa solemnis *Alleluia* suppressio, quam ex S. Gregorii Papæ instituto fieri tradunt. Saltem id non obscurè docet breviarium Romanum, cum eum constituisse ait, [ut extra id tempus quod Septuagesima & Pascha continetur alleluia diceretur.] Et certè ex regula S. Benedicti ad quadragesimam usque decantari potest, id quod in plerisque congregationibus ad nostram ferè ætatem religiosè observatum est.

Qua officii parte.

II. In dimittenda autem hac lætitiæ voce non unus fuit omnium

Ecclesiarum usus. Nam ut ait Durandus lib. 6. c. 24. [Quidam in ipso sabbato dimittunt alleluia ad sextam, quidam ad nonam, quidam ad vesperas, quidam verò ad nocturnam hujus Dominicæ, & quidam ad primam Dominicæ hujus diei: quæ varietas provenit ex diversitate inceptionis diei. Rectiùs tamen dimittitur in vesperis, quia tunc dies incipit quoad diurna officia, quia nox præcessit, dies autem appropinquavit. Et hoc etiam statuit Alexander Papa II. ut ejus geminatio ad finem præcedentis temporis pœnitentiæ quam laus sequatur evangelica referatur, & ejus depositio luctui sequentis temporis assignetur. Unde & quædam Ecclesiæ deponunt alleluia cum gaudio magno, aliæ verò cum gemitu & suspirio.] Hactenus Durandus, ubi quod ait de Alexandri Papæ II. decreto dimittendi ad vesperas alleluia, confirmatur ex Micrologo, qui cap. 47. idem asserit. Verum à paucis observatum fuisse testantur antiqui rituum libri diversarum Ecclesiarum, quos percurrimus. Et quidem ex Silvanectensi ordinario ad completorium, ex Vertiensi eo decantato dimitti debet. Verùm aliæ passim Ecclesiæ illud retinent & ad matutinum & ad laudes. Quod addit Durandus quasdam Ecclesias illud dimittere cum gaudio, confirmari potest ex variis ordinariis & antiphonariis. Ordinarium Silvanectense jubet ut ad vesperas sabbati psalmi singuli cum triplici alleluia, excepto tertio qui cum duplici tantùm, pro antiphona decantetur. Benedicamus verò cum duplici, ac deinceps ad completorium sileat. In aliis passim Ecclesiis in nocturnis vigiliis ad invitatorium, ad singulas antiphonas, & responsoria, in laudibus item ad singulas antiphonas summa cum animi jubilatione concinebatur. Maximè verò ad psalmum *Laudate Dominum de cælis*, Ad cujus singulos versus repetebatur. Audiendum est ea de re Ecclesiæ Remensis ordinarium. [*Laudate Dominum de cælis*, hoc modo decurritur. unus ex presbyteris incipit antiphonam, & totam decantat ita: *Laudate Dominum de cælis alleluia*; Primus chorus respondet, *Laudate eum in excelsis alleluia.* Alter chorus respondet cum duplici alleluia sic: *Laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus alleluia alleluia.* Item primus chorus cum triplici alleluia sic: *Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ & lumen alleluia alleluia alleluia.* Alter chorus canit quartum versum cum simplici alleluia *Laudate eum cæli cælorum.* Quintus versus cum duplici alleluia canitur, sextus cum triplici alleluia, & sic usque in finem. In fine autem. *Sicut erat in principio &c. Amen. Alleluia alleluia alleluia.* Cum triplici alleluia finitur, & cum tono, nec antiphona repetitur.] Idem erat usus insignis Ecclesiæ Cabilonensis & Turonensis S. Martini. Illius meminit Hericus in lib. miraculorum S. Germani Autissiodorensis cap. 10. ubi sic loquitur: [Erat autem alleluia quod nostra Ecclesia Septuagesimæ tantum die Dominico cum supramemorato psalmo (*Laudate Dominum de cælis*,) modulari consuevit, ut in primo versu semel, in secundo bis, in tertio tribus vicibus reciprocatum. In quarto demùm reiteratur à capite.] Ex ordinario Cenomanensi [in medio cujuslibet versus dicitur semel alleluia,

CAPUT XVI. *De Septuagesima.*

Quo ritu.

CAPUT XVI. *De Septuagesima.*

& in fine cujuslibet versus ter alleluia, & in fine psalmi dicitur antiphona alleluia, & ita includitur alleluia.] In Pontificali etiam Salisburgensi scriptum reperio ut[post matutinas per oratoria alleluia cantetur.] Antiphonarium S. Martini Turonensis addit, ut in laudibus ad primam antiphonam dicantur decem alleluia, totidem ad secundam, septem ad tertiam, in fine quartæ tria, psalmus verò Laudate Dominum de cœlis eo quo diximus modo decantetur: Benedicamus Domino cum duplici alleluia.

III. Quod spectat ad lectiones in vigiliis legendas, integrum ab hac die ad Dominicam usque passionis Eptateneum legebant. Ita præscribunt libellus Joannis Abrincensis, ordinarium Lucæ Cusentini Episcopi, Rothomagense & Cabilonense. Monachi Pentateucum tam in choro quàm in refectorio ante quadragesimam absolvebant uti demonstravimus in libro tertio de antiquis monachorum ritibus c. 8. Ecclesia Parisiensis libros Paralippomenon addebat. Canonici Turonenses S. Martini amplius aliquid præstabant; nam ad usque Samsonis historiam infrà hebdomadam Septuagesimæ legebant: quamvis in modo quo id fieret non nihil fortassis reprehensibile aliquibus videatur. Sic quippè habent in antiquo rituali ms. [Et in ista hebdomada debet legi de Bibliotheca usque ad Samsonem.] Et paulò post: [Nota quod per totam septimanam nisi in festis novem lectionum debent sonare matutinam in crepusculo noctis, & incepta tertia lectione possunt abire, & juvenes legunt de bibliotheca, & ultima die debet legi usque post mortem Josue, & debet præpositus legere tertiam lectionem.] Et in ordinario ejusdem Ecclesiæ anno 1450. exarato. [Olim in hac hebdomada legebantur quinque libri Moysi ante sepulcrum B. Martini per juvenes tertiæ stationis, qui dicebant primam & secundam lectionem: tertia verò per canonicum.] Rituale S. Martini explicatur per ordinarium insignis Ecclesiæ Silvanectensis, in quo hæc notanda veniunt: [Sciendum est quòd in Ecclesia Silvanectensi diebus privatis ad matutinas solebant fieri in choro longæ lectiones de bibliotheca itaque à Dominica septuagesimæ usque ad feriam 4. in capite jejunii legebantur quinque libri Moysi & Josue & Judicum & Ruth. Et quia propter prolixitatem multi dormiebant, alii recedebant ab Ecclesia, & sic pauci ad servitium perficiendum remanebant, ideò ad tædium evitandum, modo fiunt breves lectiones ad matutinum, & per diem unus de clericis vel capellanis Ecclesiæ, solario mediante, legit residuum in choro retro majus altare. Tamen feriis 2. & 3. immediate sequentibus Dominicam in quinquagesima ad matutinum legitur totus liber Ruth.] His affine est quod legitur in ordinario insignis Ecclesiæ Viennensis in Gallia: [Post cænam Dominicæ in septuagesima pulsetur pro officio nocturno, more solito hora octava. Finita pulsatione, omnes veniant, primo sacerdos hebdomadarius & vicarius cantoris hebdomadarii. Invitatorium de feria vel de festo trium lectionum, & non de festo novem lectionum; quia si illud evenerit, fiat de illo & transfertur istud officium ad primam diem non impeditam. Finitis verò invitatorio antiphonis & psalmis, ascendat

CAPUT XVI. *De Septuagesima.*

ascendat subdiaconus hebdomadarius in ambonem, & legat primam lectionem alta voce de libro genesis. Finita lectione, cantetur primum responsorium. Ascendat magister & legat de eodem libro pro secunda lectione quantum voluerit, non dicat *Tu autem Domine*, & descendat cum biblia in chorum, & ibidem legat voce cassa per totam noctem usque ad horam quintam matutinam, circa quam matricularius pulset cymbalum more solito, vel classes, ita ut possint interesse officio, maxime qui debent cantare, & dum venerit magister ascendat in ambonem, & legat alta voce de libro prædicto in quo fecit punctum in choro dum legebat pernoctando, & non dicat *Jube domne benedicere.* Et lecta lectione, dicat *Tu autem Domine.* Clericulus hebdomadarius dicat secundum responsorium. Deinde decanus tertiam lectionem cantet; qua finita, subdiaconus Remissiviarius cantet tertium responsorium. Postea decantentur laudes, refectuarius Ecclesiæ debet providere ligna ad calefaciendum legentes bibliam, magistrum scilicet, & coadjutores suos.]

Canticum *Te Deum* dimissum &c.

IV. Canticum *Te Deum laudamus* quod in lætitiæ signum decantari solet, retinebant hac die nonnullæ Ecclesiæ, sed deinceps usque ad Pascha illud reticebant in antiquo tamen ordinario Ecclesiæ Lugdunensis Dominica prima Quadragesimæ decantandum assignatur. Singularis fuit usus Ecclesiæ Turonensis S. Martini, quæ ad Dominicam usque passionis eumdem decantare solebat hymnum, id quod ex regula S Benedicti, cui paruerat olim, acceperat. Idem de hymno angelico *Gloria in excelsis* ferendum judicium, quem etiam in festis prætermittebant Gastinensis canonici regulares. Idem de dalmaticæ & tunicæ depositione dicendum est.

V. [Post matutinum verò, inquit breviarium Catalaunense ab annis circiter 400. scriptum, dicuntur septem psalmi pœnitentiales sine litania usque in capite quadragesimæ.] Idem habet antiquum breviarium Ecclesiæ Parisiensis ejusdem circiter ætatis.

Confessio peccatorum ante quadragesimam.

VI. [Hebdomada una ante initium quadragesimæ confessiones sacerdotibus dandæ sunt, pœnitentia accipienda,] inquit Theodulfus Aurelianensis in capitulari n. 37. quæ verba an intelligenda sint de Dominica Sexagesimæ, infrà cujus hebdomadam singulis diebus singula legebat evangelia non epistolas Ecclesia Parisiensis, an de Dominica quinquagesimæ, quæ in missali Mozorabum inscribitur *Dominica ad tollendas carnes*, à quibusdam scriptoribus Dominica carnis privii, quia revera clerici olim ab hac die incipiebant à carnibus abstinere, uti videre est in vita S. Udalrici Augustani Episcopi c. 10. & in Concilio Claromontano apud Matthæum Paris ad annum 1095. & in statutis Synodalibus Nicolai Gelant Episcopi Andegavensis anno 1274. editis cum tamen regulares à Septuagesima jejunare inciperent. Audiendus in hanc rem Petrus Blesensis serm. 13. [Jejunium quadragesimale regulares cænobitæ incipiunt à Septuagesima. Græci verò à Sexagesima. Clerici verò nostri autore Telesphoro Papa à quinquagesima.] Longè tamen

Religiosiores erant olim Poloni, qui quadragesimale jejunium more orientalis Ecclesiæ à septuagesima inchoabant, qui ritus [ab ipsis Polonicæ Ecclesiæ incunabulis susceptus cum non leves controversias pareret, penitus sublatus est.] ab Innocentio IV. ut discimus ex Odorico Rainaldo ad annum 1248. n. 49.

CAPUT XVII.

De feria quarta in capite jejunii.

Caput XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

FEria quarta in capite jejunii, à cineribus pœnitentium de Ecclesia ejiciendorum capitibus imponendis, *Cinerum* vulgò appellata vix ullos singulares ritus habet, præter ipsam cinerum benedictionem, & pœnitentium ejectionem, quam ex antiquis diversarum Ecclesiarum Pontificalibus libris jam tetigimus in libro 1. cap. 6. de antiquis Ecclesiæ ritibus cùm de pœnitentia ageremus, hicque iterum ex aliis mss. libris præcipuarum præsertim Ecclesiarum repetemus.

ORDO I.

In capite jejunii.

Ex ms. codice Ecclesiæ Narbonensis annorum circiter 600.

BENEDICTIO CINERUM.

FEria quarta in capite jejuniorum quadragesima Domnus Archiepiscopus vel presbyter faciens officium, indutus vestimentis sacerdotalibus & cappa pluviali, similiter ministri cum eo induti in albis cum cruce pracedente, portante subdiacono eam ad altare: tunc Archiepiscopus vel sacerdos benedicat in dextro cornu altaris cineres super dicto altari, submissa voce dicendo:

Dominus vobiscum. *Oremus.* Deus qui non mortem &c. *Ut in missali Romano.*

Omnipotens sempiterne Deus, qui primo homini transgredienti mandatum tuum, nec confitenti peccatum proprium denunciasti quod cinis esset,& in cinerem reverteretur; te poscimus ut parcas nobis peccata nostra veraciter confitentibus, & aspersione hujus cineris veniam consequamur, & de peccato ad justitiam, de corruptione ad incorruptionem, de morte ad vitam pervenire mereamur æternam. Per

Oremus. Deus qui humiliatione flecteris & satisfactione placaris &c. *Ut in missali Romano.*

Quibus dictis, aspergatur aqua benedicta super cineres per facientem officium. Quo finito, veniant omnes cum cruce & processione ad januam

Ecclesia, nihil cantando: & dum fuerint ibidem, pœnitentiarius Domni Archiepiscopi, vel faciens officium exeat fores Ecclesiæ, & introducat pœnitentes usque altare tenendo primum per manum, & alter alterum se tenendo: cantore incipiente ibidem dum incipiunt intrare Ecclesiam septem psalmos pœnitentiales, & semper cum toto clero Ecclesiæ cantando usque ad chorum, ibidem eosdem septem psalmos finiendo. Interim prosternant se pœnitentes, & ille qui facit officium ponat cineres super capita singulorum pœnitentium dicens:

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Memento quia cinis es, & in cinerem reverteris.

Et diaconus aspergat aquam benedictam super singulos. Quibus septem psalmis finitis erigat se faciens officium cum ministris suis versus pœnitentes, & dicat alta voce. Kyrie eleison. Pater noster. ℣. Salvos fac servos & ancillas tuas, ℣. Nihil proficiat inimicus in eis. ℣. Esto eis Domine. Domine Exaudi. *Posteà manu mediocriter elevata, dicat super prostratos pœnitentes orationes.*

Exaudi Domine preces nostras, & tibi confitentium parce peccatis, ut quos conscientiæ reatus accusat, indulgentia tuæ miserationis absolvat. Per

Alia.

Præveniat hos famulos tuos & famulas tuas, quæsumus Domine, misericordia tua, ut omnes iniquitates eorum celeri indulgentia deleantur. Per

Alia.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, nec sit ab his famulis & famulabus tuis clementiæ tuæ longinqua miseratio. Sana vulnera, eorumque remitte peccata, ut nullis à te iniquitatibus separati, tibi Domino semper valeant adhærere. Per

Alia.

Domine Deus noster qui offensione nostra non vinceris, sed satisfactione placaris, respice, quæsumus, ad hos famulos & famulas tuas, qui se tibi graviter peccasse confitentur; Tuum est enim absolutionem criminum dare, & veniam præstare peccantibus, qui dixisti pœnitentiam te malle peccatorum quam mortem; concede ergo, Domine, ut hi & hæ tibi pœnitentiæ excubias celebrent, & correctis actibus suis, conferri sibi à te sempiterna gaudia gratulentur. Per

Quibus finitis, fiat sermo; & finito sermone, Archiepiscopus vel faciens officium accipiat per manum dextram unum ex pœnitentibus, & alii pœnitentes alter alterum, & subsequantur eum dicentem: Ecce ejicimus vos hodie à liminibus sanctæ matris Ecclesiæ propter peccata & scelera vestra: omnipotens Dominus vos reverti faciat cum fructu pœnitentiæ ℟. Amen. *Et incipiat cantor.* In sudore vultus tui *Cum suo* ℣. *&* Gloria Patri. *Et ita ejiciet & eos cum processione, ut ingressi fuerant Ecclesiam.*

Ejectis verò ab Ecclesia, faciat eis verbum qualiter se habere debeant in pœnitentia, in jejuniis, vigiliis, eleemosynis, & orationibus, instantes ut Dominus perducat eos ad fructum pœnitentiæ.

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Quibus ritè peractis, Pontifex vel faciens officium cum clero redeant ad altare: Et cum fuerint ibi, cantor incipiat antiphonam. Exaudi nos Domine &c. *Et diaconus ponat cinerem super caput dicti Pontificis vel facientis officium cum aspersione aquæ benedictæ. Deinde Dominus Pontifex vel faciens officium ponat cinerem super capita ministrorum suorum, & canonicorum, & aliorum clericorum Ecclesiæ, quo facto, incontinenti voce aliquantulum elevata dicat.* Oremus. Concede nobis Domine &c. *Deinde redeant ad sacrarium, & cantetur missa more solito.*

ORDO II.

Ex tribus missalibus mss. Ecclesiæ Parisiensis.

Feria quarta in capite jejunii, hora sexta cantata, Episcopo in medio chori prostrato, superpellicio & stola & cappa serica nigra & mitra alba ornato, dicantur septem psalmi pœnitentiales incipiente cantore antiphonam: Intret oratio &c. *Psalm.* Domine ne. Gloria Patri, &c. Laus tibi Domine &c. Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster. Salvos fac servos tuos. Mitte eis. Dominus vobiscum.

Oremus.

Domine Deus omnipotens propitius esto mihi peccatori, ut condignè possim tibi gratias referre, qui me indignum propter tuam misericordiam ministrum fecisti officio sacerdotali, & me exiguum humilem, quem mediatorem constituisti ad orandum intercedendum ad Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM pro peccatoribus & ad pœnitentiam revertentibus; ideóque Dominator Domine, qui omnes homines vis salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire; qui non vis mortem peccatorum, sed ut convertantur & vivant; suscipe orationem meam, quam fundo ante conspectum clementiæ tuæ, pro famulis & famulabus suis: qui ad pœnitentiam venerunt. Per

Psal. Beati quorum. *Cum* Gloria Patri *&* Laus tibi Domine Rex æternæ gloriæ *Sine* Kyrie eleison *Et sine* Pater noster. Exurge, Domine, adjuva nos. Esto nobis Domine turris fortitudinis.

Oremus.

Deus cujus indulgentiarum nemo non indiget; memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, & qui lubrica terreni corporis fragilitate sunt mundati, quæsumus, ut des veniam confitentibus, parce supplicantibus; & qui nostris meritis accusamur, tua miseratione solvamur. Per

Item psal. Domine ne II. *cum* Gloria Patri & Laus tibi, Domine,

sine Kyrie eleison *& sine* Pater noster *Ps.* Adjuva nos Deus salutaris noster. Et propter gloriam nominis tui Domine. Beati immaculati in via; Qui ambulant.

Oremus.

Deus sub cujus oculis omne cor trepidat, & omnes conscientiæ contremiscunt, propitiare omnium gemitibus, & cunctorum medere vulneribus, & sicut nemo nostrum liber est à culpa, ita nemo sit alienus à venia. Per

Item psal. Miserere mei Deus *cum* Gloria & Laus tibi Domine. *Sine* Kyrie eleison, *& sine* Pater noster. *Capit.* Propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum Domine. Nihil proficiat inimicus.

Oremus.

Deus infinitæ misericordiæ, veritatisque immensæ, propitiare iniquitatibus nostris, & omnibus animarum nostrarum medere langoribus, & miserationum tuarum remissione percepta in tua semper benedictione lætemur. Per

Item psal. Exaudi 1. *cum* Gloria *&* Laus tibi Domine, *sine* Kyrie *& sine* Pater noster *Capit.* Memento nostri Domine, in beneplacito populi tui. Perfice gressus nostros in semitis tuis.

Oremus.

Domine Deus noster, qui offensione nostra non vinceris, sed satisfactione placaris, respice quæsumus, ad hos famulos tuos, qui se tibi graviter peccavisse confitentur. Tuum est enim absolutionem criminum dare, & veniam præstare peccantibus, qui dixisti pœnitentiam te malle peccatorum, quam mortem. Concede ergo, Domine, hoc, ut tibi pœnitentiæ excubias celebremus, & correctis actibus suis conferri sibi à te sempiterna gaudia gratulentur. Per

Item psal. De profundis *cum* Gloria *&* Laus tibi Domine *sine* Kyrie *& sine* Pater noster. *Capit.* Salvum fac populum tuum, Domine. Domine Deus virtutum converte nos.

Oremus.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, & sicut publicani precibus & confessione placatus es; ita & his famulis tuis placare; votis quoque eorum benignus adspira, ut in confessione flebili permanentes, & petitione perpetua clementiam celeriter promereantur, sanctisque altaribus & sacramentis restituti rursus cælesti gloriæ mancipentur. Per

Item psal. Domine exaudi 2. *Cum* Gloria *&* Laus. *Antiphona.* Intret

Caput XVII. De feria quarta in capite jejunii.

oratio nostra in conspectu tuo Domine, inclina aurem tuam ad preces nostras. Parce, Domine, parce populo tuo, quem redemisti, Christe, pretioso sanguine tuo, ne in æternum irascatis nobis. Kyrie eleison *ter* Pater noster. Convertere Domine usquequo. Confiteantur tibi, Domine omnia opera tua. Dominus vobiscum.

Oremus.

Precor, Domine, clementiæ & misericordiæ tuæ majestatem, ut famulis & famulabus tuis peccata & facinora sua confitentibus veniam relaxare digneris, & præteritorum criminum culpas indulgeas, qui humeris tuis ovem perditam reduxisti, qui publicani preces confessione placatus exaudisti; tu etiam his famulis tuis & famulabus placare, Domine: Tu eorum precibus benignus adspira, ut in confessione placabilis permaneat fletus eorum, & petitio perpetua clementiam tuam celeriter exoret, sanctisque altaribus & sacrificiis restituti spei rursum æternæ & cælesti gloriæ mancipentur.

Deinde surgat Episcopus, & manu extensa super populum, dicat absolutionis orationem.

Dominus noster JESUS-CHRISTUS, qui dixit Apostolis suis quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cælis; & quæcumque solveritis super terram erunt soluta & in cælis, de quorum numero quamvis me indignum & peccatorum ministrum esse voluit, intercedente gloriosa Dei Genitrice Maria, & B. Michaële Archangelo, & B. Petro Apostolo, cui data est potestas ligandi atque solvendi, & omnibus Sanctis; ipse vos absolvat per ministerium nostrum ab omnibus peccatis vestris, quæcumque aut cogitatione, aut locutione, aut operatione negligenter egistis, atque à vinculis peccatorum nostrorum, absolutos perducere dignetur ad regna Cælorum, qui cum Deo Patre & Spiritu sancto vivit & regnat.

Absolutio.

Absolutionem & remissionem omnium peccatorum vestrorum & spatium veræ pœnitentiæ, & emendationem tribuat vobis omnipotens Deus. Amen.

Tunc Episcopus faciat benedictionem super populum, quo facto, statim benedicat cineres.

Benedictio cinerum.

Deus qui non mortem, sed pœnitentiam peccatorum desideras. &c.

Domine sempiterne Deus, qui misereris omnium & nihil odisti &c.

Facta benedictione, aspergentur cineres aqua benedicta, & statim paratur processio, & cantor incipit antiphonam, & episcopus vel ejus capellanus ascendat locum decani, & capitibus imponat cineres in modum crucis dicens:

Memento, homo, quia cinis es, & in cinerem reverteris; & quia pulvis es, & in pulverem reverteris. *Sequitur oratio silentio dicenda post cineres capitibus impositos.* Deus qui humilitate flecteris & satisfactione placaris, &c.

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Cineribus datis & processione de choro exeunte, ascendat Episcopus, vel alius supplens vicem ejus in pulpitum, & faciat interim brevem sermonem ad populum donec redeat processio: qua redeunte, faciat Episcopus absolutionem super populum, pracedente hoc psalmo, Miserere mei Deus *cum* Gloria Patri, *&* Kyrie eleison. Pater noster. Convertere, Domine, usquequo. Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua. Dominus vobiscum. *Oremus.* Dominus JESUS-CHRISTUS &c. Absolutionem & remissionem. &c.

Quo facto, faciat Episcopus benedictionem super populum, & descendat de pulpito, & eat ad portam Ecclesiæ majorem, & ejiciat pœnitentes de Ecclesia, dando eis cineres. Clerici vero assistentes cantent responsoria qua sequuntur. ℞. In sudore vultus tui &c. Ecce Adam &c. *Quo facto, claudat Episcopus januam Ecclesiæ, & revertatur ad revestiarium, & ibi dispoliet se. Ad processionem.* Exaudi nos Domine &c. *Psal.* Salvum me fac Deus &c. *Antiphona.* Juxta vestibulum &c.

ORDO III.

Ex ms. Pontificali insignis Ecclesiæ Arelatensis.

IN CAPITE JEJUNIORUM ORDO AD POENITENTES.

Nomina vero pœnitentium qui ejiciendi sunt de Ecclesia scribantur, & pœnitentes accepta pœnitentia vadant ante fores Ecclesiæ. Tunc Archiepiscopus introeat Ecclesiam, & induat se cum ministris alba, stola, & cappa; & det benedictionem super cineres.

Deus qui non mortem sed pœnitentiam desideras peccatorum, fragilitatem conditionis humanæ benignissime respice, ut hos cineres, quos causa proferendæ humilitatis, atque promerendæ veniæ capitibus nostris imponi decernimus, bene✝dicere pro tua pietate digneris; ut qui nos cinerem esse, & ob pravitatis nostræ meritum in pulverem reversuros cognoscimus, peccatorum veniam & pœnitentia pœnitentibus repromissa misericorditer consequi mereamur. Per

Alia oratio.

Deus qui humiliatione flecteris & satisfactione placaris, &c.

Alia oratio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui primo homini transgredienti mandatum tuum, &c.

Tunc veniat ad januas chori, pracedente schola, & omni clero, & dividantur per choros: tunc unus ex Archipresbyteris vocat pœnitentes

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

nominatim : intrantes vero in Ecclesia prosternunt se in terra in pavimento Ecclesiæ. Illis autem prostratis, accedunt duo Archipresbyteri, unus ferens aquam benedictam, spargat super eos, alter verò sequens ponat cineres super capita singulorum, hæc dicens : Memento quia pulvis es, & in pulverem reverteris : Age pœnitentiam ut habeas vitam æternam. *Interim chori distincti canant septem psalmos pœnitentiales quibus finitis, dicat Archiepiscopus.* Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster. Salvos fac servos tuos & ancillas tuas. Mitte eis auxilium. Nihil proficiat. Esto eis Domine. Domine Deus virtutum converte nos. Domine exaudi. Dominus vobiscum.

Oratio.

Exaudi Domine preces nostras & tibi confitentium parce peccatis &c. Præveniat hos famulos &c. Adesto Domine supplicationibus &c. Domine Deus noster qui offensione nostra non vinceris &c.

Hic faciat Archiepiscopus sermonem, qualiter se habere debeant in pœnitentia, jejuniis, vigiliis, eleemosynis, & orationibus instantes, ut Dominus perducat eos ad fructum pœnitentiæ. Tunc accipiat Archiepiscopus unum ex pœnitentibus per manum dextram, & alii pœnitentes alter alterum tenentes subsequuntur eum dicentem : Ecce ejicimus vos hodie à liminibus Sanctæ Matris Ecclesiæ propter peccata & scelera vestra. Omnipotens Deus faciat vos reverti cum fructu pœnitentiæ.

℟. In sudore. ℣. Pro eo quod audisti &c.

Et sic finit Ordo pœnitentium.

ORDO IV.

Ex ms. Pontificali Ecclesiæ Noviomensis monasterii S. Cornelii Compendiensis.

ORDO QUOMODO POENITENTES IN CAPITE QUADRAGESIMÆ EPISCOPO SE DEBENT PRÆSENTARE.

Omnes qui publicam suscipiunt aut susceperunt pœnitentiam ante fores Ecclesiæ se repræsentant Episcopo civitatis, sacco induti, nudis pedibus, vultibus in terram prostratis, reos se esse ipso habitu & vultu proclamantes. Ibi adesse debent decani, idest Archipresbyteri parochiarum, idest presbyteri pœnitentium, qui eorum conversationem diligenter inspicere debent, & secundum modum culpæ pœnitentiam per præfixos gradus injungunt. Post hac in Ecclesiam eos introducant, & Episcopus cum omni clero septem pœnitentiæ psalmos in terra prostratus cum lacrymis pro eorum absolutione decantet.

Antiphona. Intret oratio. *Psal.* Domine ne in furore &c. *Oratio.* Adesto Domine supplicationibus nostris, & me qui etiam &c. *Alia.* *oratio,*

oratio. Exaudi Domine preces nostras &c. *Alia.* Præsta quæsumus Domine &c. *Alia.* Adesto, Domine, supplicationibus nostris, nec sit in his &c. *Alia.* Domine Deus noster qui offensione nostra non vinceris &c. *Alia.* Deus humani generis benignissime conditor &c. *Alia.* Omnipotens Deus qui Beato Petro Apostolo tuo &c. *Alia oratio.* Dominus JESUS-CHRISTUS qui dixit discipulis suis quæcumque ligaveritis &c.

CAPUT XVII. *De se in quarta in capite jejunii.*

Absolutio.

Absolutionem & remissionem omnium peccatorum vestrorum percipere mereamini hic & in æternum.

Tunc surgens ab oratione, faciat benedictionem cinerum.

Deus qui non mortem, sed pœnitentiam desideras peccatorum &c.

Oratio. Omnipotens sempiterne Deus, qui misereris omnium. &c.

Dum cineres capitibus imponuntur: Memento, homo, quia cinis es, & in pulverem reverteris. *Oratio post cineres pœnitentium capitibus impositos.* Deus qui humilitate flecteris &c. *Post cineres pœnitentium capitibus impositos Episcopus super eos aquam benedictam spargat, deinde cilicio capita eorum cooperiat, & cum gemitu & crebris suspiriis eis denunciet quod sicut Adam projectus de paradiso est; ita & ipsi ab Ecclesia pro peccatis abjiciuntur. Post hæc jubeat ministris, ut eos extra januas Ecclesiæ expellant. Clerus verò prosequatur eos cum* ℞. In sudore vultus tui. &c. *Quo finito, claudat Episcopus Ecclesiæ januam & clerus prosequatur.* ℞. Ecce Adam &c. *Ut videntes sanctam Ecclesiam facinoribus suis tremefactam atque commotam, non parvipendant pœnitentiam.*

ORDO V.

Ex ms. Pontificali insignis Ecclesiæ Autissiodorensis.

INCIPIT OFFICIUM IN REPRÆSENTATIONE POENITENTIUM IN DIE CINERUM.

CAntata hora sexta, conveniant omnes publicè pœnitentes in majori Ecclesia, & faciat Episcopus sermonem vel alius pro eo. Quo facto, intrent chorum omnes publicè pœnitentes, Episcopo existente in supercilio & cappa de choro cum mitra & cambuca in primo stallo in introitu dextræ partis chori. Et tunc Episcopo & clero & omnibus publicè prostratis, incipiatur antiphona sine cantu. Intret oratio mea &c. *Qua antiphona incepta, dicant septem psalmos pœnitentiales, & in fine septem psalmorum dicatur tota antiphona supra dicta. Quibus dictis, antequam surgant, faciat Episcopus absolutionem in hunc modum.*

Kyrie eleison. Pater noster. Salvos fac servos. Mitte eis. Nihil proficiet. Esto eis, Domine. Domine, exaudi orationem meam. Domi-

S

nus vobiscum. *Oremus*. Domine Deus noster, qui offensione nostra non vinceris &c. *Oremus*. Precor, Domine, clementiæ & misericordiæ tuæ majestatem &c.

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Deinde surgat Episcopus manuque extenta super populum dicat subsequentem absolutionis orationem sine Dominus vobiscum, *& sine* Oremus.

Dominus JESUS-CHRISTUS qui dixit discipulis suis, quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cælis; & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cœlis; de quorum numero quamvis me indignum & peccatorem; ministrum tamen esse voluit, intercedente Beata Dei Genitrice Maria, & B. Michaele Archangelo, & B. Petro Apostolo, cui data est potestas ligandi atque solvendi, & omnibus Sanctis, ipse vos absolvat per ministerium nostrum ab omnibus peccatis vestris, quæcumque aut cogitatione, aut locutione, aut operatione, negligenter egistis, à vinculis peccatorum vestrorum absolutos perducere dignetur ad regna cælorum. Qui cum Patre & Spiritu sancto vivit & regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Conclusio absolutionis.

Absolutionem & remissionem omnium peccatorum vestrorum, spatium veræ pœnitentiæ & emendationem vitæ tribuat vobis omnipotens Pater & misericors Dominus. ℟. Amen.

Facta absolutione, statim benedicat cineres.

Benedictio cinerum.

Deus qui non mortem, sed pœnitentiam desideras. &c.

Item alia benedictio de eodem. Omnipotens sempiterne Deus qui misereris omnium &c.

Dum cineres capitibus imponuntur in modum crucis dicitur quod sequitur. Memento quia cinis es, & in cinerem reverteris; & quia pulvis es, & in pulverem reverteris. *Sequitur oratio post cineres capitibus impositos.* Dominus vobiscum. *Oremus.* Deus qui humilitate flecteris &c.

His itaque ritè peractis, vadant pœnitentes ad portam Ecclesiæ, ibidem Episcopum & processionem expectantes. Episcopo vero existente in porta Ecclesiæ, incipiatur. ℟. In sudore vultus tui &c. *Dum vero cantatur.* ℟. *Ejiciat Episcopus pœnitentes manuatim de Ecclesia. Quibus ejectis, claudat Episcopus fores Ecclesiæ post eos, & cantetur.* ℟. Ecce Adam &c. *Ita fiat ut videntes Sanctam Ecclesiam pro facinoribus suis tremefactam atque commotam non parvipendant. Explicit officium in repræsentatione pœnitentium.*

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

ORDO VI.

Ex ms. ordinario Ecclesiæ Bajocensis.

FERIA QUARTA IN CAPITE JEJUNII.

POst sextam Episcopus superpellicio, stola, & cappa nigra serica, mitra alba, & baculo adornatus, super cornu altaris dextrum super oblatos cineres benedicat orationibus subnotatis dicens: Deus qui non mortem &c. Omnipotens sempiterne Deus qui omnium misereris &c. *Benedictione facta, aspergat ipse cineres aqua benedicta. Tunc processio ordinata modo subscripto procedit ad majores portas Ecclesiæ ad educendos pœnitentes, cantore incipiente, & choro suscipiente.* ℟. In sudore. *Procedit urciger amictu & alba indutus, sequitur acolythus ferens crucem indutus superpellicio & cappa serica; sequuntur duo ceroferarii induti sicut Urcifer, sequitur quis alius similiter indutus ferens missalem parvum: & omnes præscripti sunt de secunda forma. Deinde sequitur subdiaconus portans textum supposito pulvinari, quem sequitur diaconus qui ambo albis tantum sine paratura induuntur. Hos sequitur sacerdos hebdomadarius super albam cappa serica præindutus: Deinde Archidiaconi omnes in superpelliciis & cappis sericis conducent Episcopum modo præscripto redimitum.*

Sic igitur ante fores Ecclesiæ prænotato responsorio terminato, prius fit sermo, deinde facit Episcopus benedictionem super pœnitentes, sic in hoata antiphona, Ne reminiscaris. *Prosequitur chorus septem psalmos pœnitentiales cum prostratione &* Gloria Patri. *In fine cujuslibet psalmi. Prostrato Episcopo intus Ecclesiam ante fores versus orientem super cathedram decenter ornatam, pœnitentibus etiam ornatis intus Ecclesiam, sequuntur* Kyrie *cum orationibus... Quibus dictis, dicat Episcopus* Absolutionem & remissionem. *Tunc imponantur cineres super capita pœnitentium in modum crucis per manus ipsius Pontificis & hebdomadarii sacerdotis dicentium:* Memento, homo, quia cinis es &c. *Et sic demum tradantur per Episcopum pœnitentes, statim ex quo receperunt cineres Archidiaconis manuatim educendi. Quibus regressis, redeat processio ordinate sicut prius, cantore incipiente antiphonam.* Ne reminiscaris, *Et choro prosequente septem psalmos pœnitentiales sicut prius. Et dum conveniunt Episcopus ante altare prosternat se cum ministris ibidem prostratis super cathedram sicut prius, & ministri super tapeta & pulvinaria præparata, choro interim prostrato, quolibet de choro in sua statione. Sic itaque. Finitis psalmis, surgens Episcopus sicut prius, stans ad cornu altaris dextrum faciat absolutionem, sicut prius. Qua facta, rediens ipse in stallum suum, sacerdos verò in partem chori alterum in stallum, scilicet thesaurarii, dent cineres super cleri capita sicut prius. Quo facto, deponat Episcopus insignia, & Archidiaconi cappas sericas tantum. Ceteri verò sic induti procedant cum choro ad processionem ad S. Vigorem more consueto in Quadragesima.*

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

ORDO VII.

Ex ms. Pontificali Petri Episcopi Silvanectensis.

F*Eria quarta in capite jejunii post sextam conveniant Episcopus & clerus, ubi pœnitentes excubant, & imponat Episcopus hoc.* ℞. Genti peccatrici. *Cum* ℣. Esto p. *deinde fiat letania ut istæ preces dicantur inter cetera.*

Ut nobis miseris misericors misereri digneris. Te rogamus.

Ut oculos misericordiæ tuæ super nos reducere digneris. Te rog.

Ut mentes nostras ad cælestia desideria erigas. Te rogamus.

Ut cælestibus disciplinis nos instruere digneris. Te rogamus.

Ut vota jejunantium suscipere digneris. Te rogamus.

Ut languores animarum nostrarum curare digneris. Te rogamus.

Ut spatium veræ pœnitentiæ & emendationem vitæ nobis dones.

Ut dignos pœnitentiæ fructus nobis agere concedas.

Ut dimittas quod conscientia metuit, & adjicias quòd oratio non præsumit.

Finita letania surgat Episcopus, jacentibus pœnitentibus; & dicat subnotatos psalmos cum orationibus quæ sequuntur. Psal. Domine ne in furore. *Sequitur oratio.*

Exaudi quæsumus Domine supplicum preces & confitentium &c.

Sequitur psalmus. Benedic anima mea *usque* renovabitur ut aquilæ juventus tua. *Subjungat Episcopus orationem.*

Adsit quæsumus Dñe his famulis tuis inspiratio gratiæ salutaris, quæ corda eorum fletuum ubertate resolvat, sicque macerando conficiat, ut iracundiæ tuæ motus idonea satisfactione compescat. Per

Psal. Miserere mei Deus. *usque* spiritu principali.

Oratio. Præveniat hos famulos tuos &c.

Psal. Deus in nomine tuo salvum me fac.

Oratio. Adesto Domine supplicationibus nostris &c.

Psal. Deus misereatur nostri.

Hic surgant pœnitentes, & dicat Episcopus: Oremus. *Diaconus.* Flectamus genua. Levate.

Oratio.

Domine Deus noster, qui offensione nostra non vinceris &c.

Oremus. *Diaconus.* Flectamus genua. Levate.

Deus cujus indulgentia nemo non indiget, memento famulorum tuorum qui lubrica terrenaque corporum fragilitate decepti in multis deliquerunt, quæsumus ut des veniam confitentibus, parce supplicibus, ut qui nostris meritis accusamur, tua miseratione salvemur. Per

Oremus. *Diaconus.* Flectamus genua. Levate.

Da quæsumus Domine his famulis tuis continuam purgationis suæ observantiam pœnitendo gerere, & ut hoc efficaciter implere valeant, gratia eos tuæ visitationis præveniat ut consequatur. Per

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Benedictio cinerum.

Deus qui non mortem, sed pœnitentiam desideras peccatorum. &c. *Hic mittat cineres super capita eorum cum aqua benedicta, & expellantur extra Ecclesiam, psallentibus ceteris* ℟. In sudore &c. *Antiph.* Juxta vestibulum &c. *Psal.* De profundis. *Antiph.* Immutemur habitu *Psal.* Venite exultemus.

Ejectis pœnitentibus, & habito sermone de pœnitentia incipiatur hac antiphona Domine Deus Rex omnipotens, libera nos propter nomen tuum, & da nobis locum pœnitentiæ. *Psalm.* Inclina Domine. *Deinde preces dicantur istæ.* Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster. Et ne nos. Ego dixi Domine miserere mei. Sana animam meam quia peccavi tibi. Convertere Domine usquequo. Fiat misericordia tua Domine. Peccavimus, Domine, cum Patribus nostris. Domine non secundùm peccata nostra. Ne memineris iniquitatum nostrarum. Adjuva nos Deus salutaris noster. Salvos fac servos tuos. Esto illi Domine turris fortitudinis. Nihil proficiat inimicus in eis. Memento nostri Domine in beneplacito. Memor esto congregationis. Exurge, Domine, adjuva nos. Domine Deus virtutum converte nos. Ad te levavi oculos meos. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiscum.

ORATIO.

Precor Domine clementiam tuam, * sit his famulis & famulabus tuis peccata sua & facinora confitentibus dare veniam & præteritorum criminum culpas relaxare digneris, qui humeris tuis ovem perditam reduxisti, qui publicani precibus & confessione placatus es. Tu etiam Domine horum famulorum famularumque tuarum precibus benignus aspira, ut in flebili confessione persistentes, pietatem tuam celeriter & indificulter exorent, ac sacris altaribus ac mysteriis restituti æternæ vitæ præmia consequantur. Per.

* l. sic.

Benedictio super cilicium pœnitentibus dandum post cineres.

ORATIO.

Omnipotens & misericors Deus qui peccatoribus pietatis tuæ misericordiam & veniam tribuis; oramus clementiam tuam, ut hoc indumentum quod vocatur cilicium benedicere & sanctificare digneris, ut quicumque eo pro peccatis suis indutus fuerit, & misericordiam tuam imploraverit, veniam & indulgentiam tuæ sanctæ misericordiæ consequatur. Per

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

ORDO VIII.

Ex ms. ordinario Ecclesiæ Argentinæ.

P*Ost nonam presbyter qui celebraturus est missam, benedicat cineres, stans in altari ita dicens.* Oremus &c. *Quos postquam aqua benedicta asperserit, cantor imponat antiphonam.* Exaudi nos Domine. *Psalm.* Salvum me fac. *Sine* Gloria Patri, *Et iterum repetitur antiphona.* Exaudi, *& sacerdos subjungit.* Oremus. *Diaconus.* Flectamus genua. Levate. *Oratio.* Concede nobis Domine. *Tunc cantor imponit antiphonam.* Juxta vestibulum. *Interdum dum sic canitur, puer portans crucem procedat, subsequente omni clero, ad dextrum cornu altaris, ubi sacerdos stans de cinere prius benedicto singulorum capitibus imponat dicens.* Memento quia cinis es, & in cinerem reverteris. *Et sic transeunt processionaliter retro altare, & eodem itinere descendant per capellam S. Joannis, & per circuitum claustri & circa majus monasterium: & interim cantetur antiphona.* Immutemur habitu. *Fratres autem accedendo non petunt veniam, sed recedendo, sed tantùm inclinant capite. Postquam sacerdos omnibus cinerem imposuerit, decanus vel senior presbyter accipiens cineres eidem sacerdoti imponit dicens:* Memento &c. *Interim cantor imponat* ℟. Paradisi portas. ℣. Ecce nunc. ℟. Emendemus in melius. ℣. Peccavimus. Sequitur letania. Istis omnibus finitis, sequitur major missa.

ORDO IX.

Ex antiquo missali ms. insignis Ecclesiæ Rotomagensis.

F*Eria quarta in capite jejunii hora nona sacerdos revestitus amictu, alba, stola & fanone, prostratus dicat voce mediocri septem psalmos pœnitentiales. Antiphona.* Ne reminiscaris *Psal.* Domine ne in furore &c. Ne reminiscaris &c. *Post sacerdos dicat* Kyrie eleison. Christe eleison. Pater noster. Salvos fac servos & ancillas tuas. Esto eis Domine. Mitte eis Domine. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiscum. Exaudi quæsumus Domine supplicum preces &c. Præveniat hos famulos &c. Adesto Domine supplicationibus nostris &c. Domine Deus noster qui offensione nostra non vinceris &c.

Absolutionem & remissionem omnium peccatorum vestrorum, & spatium veræ pœnitentiæ, & emendationem vitæ, & consolationem sancti Spiritus. Tribuat vobis omnipotens Pater, pius & misericors Dominus. Amen.

Absolutione facta, sacerdos benedicat cineres super altare positos dicens: Dñus vobiscum. Oremus. Omnipotens sempiterne Deus, qui misereris &c.

Oremus. Concede nobis Domine præsidia militiæ &c. *Cinere benedicto, ponat eum sacerdos super capita eorum dicendo*: Memento homo quia cinis es, & in cinerem reverteris. *Interim cantetur sequens antiphona.* Immutemur habitu &c. *Psal.* Deus misereatur nostri. &c. *Antiphona:* Juxta vestibulum &c. *Psal.* Miserere mei Deus &c. *Ad processionem antiphona.* Exaudi nos Domine, &c. *psalm.* Salvum me fac Deus *Reiteretur antiphona.* Exaudi. *Qua cantata in Ecclesia Rotomagensi versus portam occidentalem legatur sine titulo hac lectio: Non tamen in Ecclesiis parochialibus dicitur. Sequitur lectio.*

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Vox sanguinis fratrum nostrorum quos interfecistis clamat ad Dominum: Sancta Ecclesia de amissione filiorum suorum contristatur. Sed acriùs dolet de animarum vestrarum interitu. Unde oportet vos ab ejus communione projicere, & corpora vestra juxta Apostolum tradi Satanæ, ut salvi sint spiritus in die Domini. Inde vos moneo, ut absque omni tepore ac torpore quæ prave commisistis, summa diligentia pœnitere studeatis; quatenus à potestate Satanæ erepti, sub tutela matris vestræ, scilicet sanctæ Ecclesiæ, redire valeatis. Sententia enim de vobis valdè est tremenda & terribilis: ait enim Beatus Leo Papa in Epistola Rustico Episcopo Narbonensi ita: *Va communione privatis & ita defunctis. Horum causa Dei judicio servanda est, in cujus manu fuit, ut talium obitus usque ad communionis remedium differretur. Nos autem quibus viventibus non communicamus, mortuis communicare non possumus.* Ait iterum in epistola Theodoro Episcopo Forojuliensi missa: *Si quis eorum, pro quibus Domino supplicamus, quocumque interceptus obstaculo à munere indulgentia præsentis excesserit: Et priusquam ad constituta remedia perveniat, temporalem vitam humana conditione finierit: quod manens in corpore non recepit, consequi exutus corpore non poterit. Nec necesse ergo est, nos eorum qui obierunt merita actusque discutere; cum Dominus Deus noster, cujus judicia nequeant comprehendi quod sacerdotum implere ministerium non potuit, sua justitia reservavit: ita potestatem suam timeri volens, ut hic terror omnibus prosit. Et quia quibusdam tepidis ac negligentibus accidit, nemo non metuat: multum enim utile ac necessarium est; ut peccatorum reatus ante ultimum diem sacerdotali supplicatione solvantur.* Pœnitentiam itaque vestram, ut à Sanctis Patribus definita est scire debetis: Tempore pœnitentiæ vestræ cilicio uti debetis, à carne abstinere, in pane & aqua jejunare, secundum judicium & instructionem sacerdotum vestrorum ab equitatu & militia, & à balneis, & à tonsura, & ab uxorum vestrarum cohabitatione, quantum quidem ipsæ permiserint, cohibere vos oportet. Restat enim, testante sacra scriptura, ut qui illicita perpetrat, à licitis se abstineat. Nec in aliis, pro certo sciatis, vobis indulgere possumus, nisi pauperum sustentatione aut aliquo beneficio redimatur.

Post ejiciantur pœnitentes extra Ecclesiam cantando antiphonam sequentem. Ne irascaris, Domine, populum tuum, ne avertas faciem tuam à nobis. Peccavimus, Domine, peccavimus, peccavimus, iniquitatem fecimus: parce, parce præ ira tua, ineffabilis Rex misericordiæ: non

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

secundùm peccata nostra facias nobis, neque secundùm iniquitates nostras retribuas nobis: sed propter nomen gloriæ tuæ, quod est sanctum fac nobiscum secundùm magnitudinem misericordiæ tuæ, & secundùm multitudinem miserationum tuarum dele iniquitates nostras. *Psal.* Miserere mei Deus, secundùm magnam misericordiam tuam. Ne irascaris &c. ℣. Et secundùm multitudinem &c. *Et sic per singulos versus reiteretur antiphona. Ejectis pœnitentibus claudatur porta. Deinde redeat processio cantando.* ℟. Ecce Adam &c. *Processione eunte ad altare dextra crucis, & ibi dicatur.* Kyrie eleison. Pater noster. ℣. Peccavimus, Domine, peccavimus cum Patribus nostris. ℣. Domine, non secundùm peccata nostra facias nobis. ℣. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum. ℣. Adjuva nos Deus salutaris noster. ℣. Fiat pax in virtute tua. ℣. Sacerdotes tui induantur justitiam. ℣. Domine salvos fac Reges. ℣. Salvum fac populum tuum, Domine, & benedic hæreditati tuæ. Oremus pro fidelibus defunctis. ℣. Exaudi, Domine, vocem meam qua clamavi ad te. *Psal.* Miserere mei Deus secundùm magnam *totum dicatur.* Gloria Patri. ℣. Exurge, Domine, adjuva nos. ℣. Domine exaudi. ℣. Dominus vobiscum. Oremus. Deus cui proprium &c. Ineffabilem misericordiam tuam &c. Prætende Domine, famulis & famulabus tuis &c. Ecclesiæ tuæ &c. Deus à quo sancta desideria &c. Animabus quæsumus, Domine, famulorum &c. *Posteà duo de secunda sede incipiant letaniam, & sic cantando incipiat processio in choro, & in fine letania dicitur bis.* Omnes Sancti orate pro nobis. *Quibus finitis, incipiatur missa.*

ORDO X.

Ex antiquo missali Ecclesiæ Lemovicensis.

Feria quarta in principio quadragesimæ quàndo sexta hora inchoatur, statim debet pulsari ad processionem, & dicta sexta Episcopus vel hebdomadarius, Episcopo absente, indutus sacris in infula introducit pœnitentiarios in Ecclesia, deinde prosternitur in tapeto, qui debet esse positus ante majus altare, una cum diacono à sinistris & subdiacono à dextris: & utroque choro etiam hinc & inde prostrato, dicuntur septem psalmi pœnitentiales submissa & competenti voce; & in fine cujuslibet psalmi dicitur Gloria Patri. *Quibus dictis, dicitur ab omnibus antiphona.* Ne reminiscaris Domine. *Sine cantu; qua finita, duo vicarii in habitu suo stantes erecti incipiunt alta voce letaniam in hunc modum* Kyrie eleison. *Et omnes prostrati respondent idem quod & ipsi vicarii dicunt, & sic dicitur tota letania usque ad istum locum* Ut domnum Apostolicum. *Et post illum versum Episcopus vel hebdomadarius à prostratione aliquantulum se erigens flexis genibus ibi in bacino cineres à dextris positos benedicat ter dicens:* Ut hos cineres, *Et statim redeat in prostrationem duobus vicariis prosequentibus residuum letaniæ. Qua finita, dicitur ab omnibus secreto* Pater noster. *Et hic*

hic duæ candelæ simul junctæ teneantur ad librum per subdiaconum coram Episcopo vel hebdomadario, qui aliquantulum sese erigens dicat. Et ne nos. Salvos fac servos tuos. Mitte eis. Nihil proficiat. Esto nobis. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiscum. Oremus. *Et dicantur orationes flexis genibus usque ad orationem.* Omnipotens sempiterne Deus. *Sequuntur orationes istæ.* Exaudi Domine preces nostras &c. Præveniat hos famulos &c. Adesto Domine. &c.

Deinde dicat prostratus Confiteor Deo &c. *Chorus* Misereatur. *Deinde solus absolutè dicat orationem.*

ORATIO.

In ea auctoritate & potestate confidentes quam omnipotens Deus in B. Petro Apostolorum principe tribuit dicens: Quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cælis, & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cælis, & quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt; quantum nobis permissum est ab omni vos vinculo absolvimus peccatorum; & quidquid in hoc sæculo contra voluntatem Dei, suadente diabolo, contrarium commisistis, quantum possumus totum vobis indulgemus; & ut confracta de collis vestris omnium delictorum catena, liberi & absoluti ante tribunal æterni judicis veniatis, percepturi ab ipso hæreditatem in cælestibus regnis, in quibus gaudeatis sine fine exultantes in gloria cum omnibus Sanctis. Amen.

Vice B. Petri Apostolorum principis, cui à Domino collata est potestas ligandi atque solvendi, cujus etiam & nos licet indigni vice fungimur, absolvimus vos fratres, in quantum vestra expetit accusatio, & ad nos pertinet remissio, quod nobis ut dictum à Domino, in Sancto Petro est attributum à Domino ab omnibus criminibus vestris, sitque vobis omnipotens Deus redemptor noster vita, & salus, & remissio omnium peccatorum, & corona gloriæ. Amen.

Oratio.

Misertus & propitius sit vobis omnipotens Deus. ℟. Amen. Dimittat vobis omnia peccata vestra. ℟. Amen. Liberet vos ab omni malo. ℟. Amen. Conservet & confirmet vos in omni opere bono. ℟. Amen. Et perducat vos pius Dominus ad vitam æternam. ℟. Amen.

Alia oratio.

Misericordia Dei omnipotentis per merita & suffragia Sanctorum custodiat vos omni tempore, & pietas illius consequatur vos omnibus diebus vitæ vestræ. *Et surgendo dicat.* Per Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM filium tuum qui vivit & regnat. Amen.

T

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Hic vadat ad dextrum cornu altaris ad cineres benedicendos, dicens: Dominus vobiſcum. *Oremus.* Omnipotens ſempiterne Deus &c. Deus qui non mortem &c. Deus qui humiliatione &c. Omnipotens ſempiterne Deus qui Ninivitis &c. *Ut in Romano. Deinde aſpergat cineres aqua benedicta, & poſt incenſet eoſdem, & imponat capitibus ſingulorum pœnitentium, & dum imponuntur cantatur hac antiphona.* Exaudi nos Domine quoniam &c. Salvum me fac Deus, quoniam defecit Sanctus, quoniam diminutæ ſunt vanitates à filiis hominum. *Et quandiu durat cinerum impoſitio prædicta antiphona cantatur & repetitur, dicente Epiſcopo vel hebdomadario:* Memento,homo,quia cinis es & in cinerem ibis, pulvis es & in pulverem reverteris. *Completa cinerum impoſitione, Epiſcopus vel hebdomadarius dicit:* Dominus vobiſcum. *Oremus.* Concede nobis, Domine, præſidia &c. *Poſt fit proceſſio ad ſepulcrum, deinde dicitur officium miſſæ.*

ORDO XI.

Ex ms. miſſali Eccleſiæ Ebrodunenſis & Glandatenſis.

F*Eria quarta in capite jejunii. Antiphona.* Ne reminiſcaris. *Poſteà ſequuntur ſeptem pſalmi pœnitentiales.* Domine ne in furore &c. *Antiphona.* Ne reminiſcaris &c. *Deinde dicitur.* Kyrie eleiſon. Pater noſter. *Quo finito, ſurgat exſequutor officii, & ſtans ſuper gradum presbyterii, verſa facie ad meridiem, & dextram manum erectam ad chorum dicat.* Et ne nos inducas. ℣. Salvos fac ſervos. Mitte eis Domine. Eſto eis. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiſcum.

Oremus.

Exaudi Domine preces noſtras, & confitentium tibi parce peccatis, ut quos conſcientiæ reatus accuſat, indulgentia tuæ miſerationis abſolvat.

Finita hac oratione fiat abſolutio hoc modo.

Dominus JESUS-CHRISTUS, qui Beato Petro licentiam dedit ligandi atque ſolvendi, ipſe vos abſolvat ab omni vinculo delictorum, & quantum meæ fragilitati permittitur, ſitis abſoluti ante tribunal Domini noſtri JESU-CHRISTI ab omnibus peccatis & negligentiis veſtris, habeatiſque vitam æternam, & vivatis in ſæcula ſæculorum. Amen.

Finita abſolutione, ille qui facit officium vertat vultum ſuum ad altare, & ſic benedicat cineres, ut à choro audiatur. Dicat abſolutè. Dominus vobiſcum. *Oremus.* Omnipotens ſempiterne. Deus qui miſereris omnium.

Finita benedictione, aſpergat eos aqua benedicta, & incipiat antiphonam. Exaudi nos, Domine, &c. Salvum me Deus &c. Gloria Patri. *Cum ver-*

ſibus dicatur quotquot fuerint neceſſarii , & repetatur antiphona poſt quemlibet verſum , & poſt ultimum verſum, qui dicetur , dicatur. Gloria Patri. *Et repetatur antiphona.* Exudi nos. *Deinde dicatur,* juxta veſtibulum *antiphona.* Immutemur habitu &c.

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Dum hac cantantur dentur cineres. Dum imponuntur cineres in modum crucis , dicatur antiphona. Memento quia cinis es , & in cinerem reverteris. *Finita cinerum impoſitione , qui facit officium verſo vultu ad altare dicat mediocri voce.* ℣. Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam. Dominus vobiſcum. *Oremus.* Concede nobis præſidia &c. *Poſt hæc dicatur miſſa.*

ORDO XII.

Ex ms. ordinario inſignis Eccleſiæ Lingonenſis.

POſt ſextam benedicuntur cineres ad majus altare ab Epiſcopo , ſi fuerit præſens , in habitu canonicali , alioquin à ſacerdote ex dignioribus habente ſtolam tantum , & pœnitentialibus & aliis dantur atque prædicatori . quibus datis , offerunt pœnitentiales candelas extinctas. Poſteà proſternitur chorus ſuper gradus ante majus altare , & pœnitentialis ſuper gradus chori, & dicuntur ſeptem pſalmi pœnitentiales ſequitur. Kyrie eleiſon. Pater noſter. *Et quatuor orationes.* Deus qui humiliatione flectitur. Exaudi Deus preces. Adeſto Domine ſupplicationibus , & Præveniat.

Poſteà fit ſermo ad populum. Quo facto , exeunt pœnitentiales , & ſequitur eos chorus cantando. ℟. In ſudore. *Cum verſu & repetitione. Oratio ſola in parva porta Eccleſiæ à latere ſiniſtro.* Deus qui peccatorum maculas. *Quibus finitis , & redeundo in chorum , deducuntur pœnitentes per Epiſcopum , aut ejus vicarium ſeu pœnitentiarum ad Eccleſiam S. Petri , quæ Eccleſia non longè abeſt ab Eccleſia S. Mammetis , ubi claudunt eis fores. Poſt hæc permittuntur abire inſtructi qualiter circa pœnitentias ſuas agendas ſolliciti debeant eſſe.*

ORDO XIII.

Ex manuſcripto miſſali Rotomagenſis S. Audoeni monaſterii.

FEria quarta in capite jejunii poſt ſextam ſtatim , diſcalciatis fratribus in clauſtro , pulſatur aliquod magnum ſignum in choro ad eos congregandos. Tunc non præmiſſa oratione , incipiunt ſeptem pſalmos : quibus finitis , Abbas vel Prior ad dextrum cornu altaris ſtolam habens ſuper frocum abſolutionem faciat. Poſt abſolutionem proſternant ſe ſuper ſedilia , & dicant. Pater noſter , *Sicut ante horas : & facto ſigno ſurgant. Tunc cantor incipiat.* Exurge Domine. *Quo bis cantato , iterum procumbant ſuper formas. Tunc ille qui cantaturus eſt miſſam , indutus ſimplici alba , & ſtola,*

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

& manipulo, dicat preces & orationem. Postea in medio choro, scilicet ante gradum benedicat cineres.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster. Et ne nos. Domine ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum. Citò anticipent nos. Adjuva nos Deus salutaris noster. Salvos fac servos tuos. Esto eis turris fortitudinis. Mitte eis Domine auxilium de sancto. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiscum. *Oremus.* Exaudi Domine preces nostras &c. Præveniat hos famulos tuos &c. Adesto, Domine, supplicationibus nostris &c. Domine Deus noster qui offensione nostra non vinceris &c.

Absolutio.

Absolvimus vos vice B. Petri Apostolorum principis: cui Dominus potestatem ligandi atque solvendi dedit, & quantum ad vos pertinet accusatio, & ad nos remissio, sit Deus omnipotens vobis vita & salus, & omnibus peccatis nostris indultor per eum qui venturus est.

Post absolutionem quare retrò. ℣. Ostende nobis. Kyrie Pater noster. Et ne nos. Deus misereatur. Domine non secundum peccata nostra. *Oratio.* Deus qui culpa offenderis &c. *Posteà in medio choro, ante gradum scilicet benedicat cineres sic.* Deus qui non mortem, sed pœnitentiam desideras peccatorum &c. Omnipotens sempiterne Deus qui misereris omnium. &c.

Posteà mittat sacerdos cinerem in modum crucis super caput Abbatis, si præsens fuerit, dicens: Memento homo, quia pulvis es, & in pulverem reverteris. *Deinde super caput aliorum similiter: & quidam stans juxta sacerdotem aspergit unumquemque aqua benedicta, dum ei imponit cinerem sacerdos. Iterum verò conventus cantet antiphonam.* Immutemur habitu &c. Juxta vestibulum &c. *His peractis, itur ad processionem, postquam sequitur brevis letania, deinde missa.*

ORDO XIV.

Ex ms. ordinario canonicorum regularium Sancti Joannis Carnotensis.

FEria quarta in capite jejunii. Post tertiam statim sine aliquo intervallo pulsatur & cantatur sexta. Post sextam vadunt fratres in claustrum. Hora autem nona appropinquante sonat secretarius majus signum. Tunc in Ecclesia fratres omnes discalciati conveniunt. Primum sacerdos hebdomadarius in alba indutus, sed stolam tantum habens facit aquam benedictam, & eam aspergit circa altaria, & statim Dominus Abbas stolam tantum habens, tenensque virgam pastoralem, facit absolutionem si adsit: si desit vero domnus Prior: Ad absolutionem incipiat cantor antiphonam. Intret oratio. *Et continuo D. Abbas & D. Prior prosternunt se juxta cornu altaris, alter hinc,*

alter inde. D. Abbas scilicet à dextro cornu altaris, & D. Prior à sinistro. Ceteri verò fratres omnes ante altare, primum seniores, post juniores, unusquisque in suo ordine: novissime autem conversi & pueri cum suis custodibus, & prostrati decantent septem psalmos pœnitentiales cum Gloria Patri. *Sine letania. Quibus finitis, dicitur tota antiphona.* Intret oratio. *Antiphona.* Parce Domine, *Sine cantu. Sequitur.* Kyrie eleison. Christe. Kyrie. Pater noster. Salvos fac. Mitte eis. Esto illis. Domine exaudi. Dominus vobiscum. Oremus. *Collecta.* Exaudi Domine &c. *in fine collecta.* Omnipotens Deus qui B. Petro.

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

His expletis, domnus Abbas non indutus sacerdotalibus vestibus, sed stolam tantum usus, tenensque virgam pastoralem, benedicet cineres. Quibus benedictis, incipit cantor antiphonam. Exurge Domine. *Psal.* Deus auribus. *Antiphona.* Exurge Domine. *Qua finita sacerdos hebdomadarius dicat collectam.* Oremus. Parce Domine. *Qua finita.* Per Christum, *Cantor incipit antiphonam.* Exaudi nos Domine. *Qua finitur in choro. Cantor iterum antiphonam.* Juxta vestibulum. *Hymnus & finitur in choro. Iterum dum hymnus cantatur D. Prior mittit cineres primum super caput Abbatis in modum crucis dicens:* Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reverteris: quia pulvis es, & in pulverem reverteris. *Et Abbas super caput prioris dicens:* Memento. *Posteà Domnus prior aspergit capita singulorum aqua benedicta, & domnus Abbas apponit desuper cineres in modum crucis. Asperguntur ante priores vel seniores: novissime vero conversi & pueri. Intereà secretarius affert tria philacteria cum sericis ligaminibus ministris hebdomadariis, presbytero scilicet, diacono, subdiacono in medio chori stantibus, & pendet singula ad colla singulorum. His ordinatis procedit processio ad capellam: uno converso cum aquâ benedicta, duobus conversis vel pueris cum duobus candelabris, pracedentibus uno de conversis vel secretariis crucem portante: subdiacono, diacono & sacerdote reliquiis ad colla suspensis subsequentibus. His autem exeuntibus, incipit cantor antiphonam.* Immutemur, *Qua finitur ante portam capella. In hac vero processione Ecclesiasticis vestibus nemo revestitur; sed ob agenda pœnitentia, humilitatis, & tristitia indicium, assuetis vestibus, cappis videlicet laneis nemo exuitur, ad introitum capella incipit cantor antiphonam.* Aufer à nobis. *Et reliqua. In fine antiphona.* Sancte Paule ora pro nobis. *Dum hoc cantatur sacerdos aspergit aquam benedictam circa altare: qua aspersa, ipse & diaconus & subdiaconus ponunt philacteria sua super altare & secretarius crucem.* Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. *Tunc prosternunt se omnes pariter.* Pater noster. *Sacerdos hebdomadarius.* Et ne nos. Ora pro nobis B. Paule. ℣ Sacerdos. ℣. Justorum animæ. *Sequuntur capitula.* Ego dixi. *Et cetera capitula sicut ad matutinum & ad vesperas ps.* Miserere mei Deus. *Cum* Gloria Patri. *Psal.* De profundis. *sine* Gloria. Requiem. Domine exaudi. Dominus vobiscum. *Oremus.* Quæsumus omnipotens Deus ut B Paulus. Deus qui populo. Clamantes ad te. Omnipotens sempiterne Deus qui facis. Preces populi tui. Deus qui nos in tantis. *Oremus.* Deus cujus misericordiæ. Fidelium Deus. Benedicamus Domino.

CAPUT XVII De feria quarta in capite jejunii.

His expletis, duo juvenes incipiunt letaniam ante altare, & statim sacerdos & comministri ejus vadunt ad altare, & Domnus Capicerius suspendit reliquias quas deposuerant ad colla eorum; & redeuntes stant ante altare in ordine suo. Cum vero præfati duo pronunciant nomen Sancti in cujus honore dedicatus est locus, recedit processio, & vadit circa claustrum: qua rediens intra Ecclesiam per occidentalem portam.... Dum verò in reditu finitur letania à secretario nona pulsatur, quibus finitis, statim cantatur post nonam missa.

ORDO XV.

Ex ms. missali ad fratrum prædicatorum usum ante annos 400. *exarato.*

FEria quarta in capite jejunii dum nona cantatur; præparet se sacerdos hebdomadarius cum ministris suis ad celebrandam missam. Post nonam verò sacerdos & ministri altaris sine aliquo processionis apparatu vadant in sanctuarium. Posteà prior cappa exutus, & superpelliceo indutus, accipiens stolam à sacrista, prosternat se ad gradum altaris super aliquem pannum ibidem à sacrista praparatum. Similiter sacerdos hebdomadarius prosternat se juxta priorem, & ministri altaris juxta ipsos hinc & inde. Et incipiente priore antiphonam.* Ne reminiscaris &c. *sine cantu prosternant se fratres qui sunt in choro super formas, & dicant septem psalmos pœnitentiales, singulos finientes cum* Gloria. *Antiphona.* Ne reminiscaris &c. *Post hac dicat Prior.* Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. *Choro idipsum respondente. Dicto* Pater noster. Et ne nos, *Surgat prior, & stans super gradum, versus aquilonem, subdiacono tenente coram eo librum, dicat preces.* Salvos fac servos tuos. Mitte eis. Esto eis. Domine exaudi orationem. Dominus vobiscum. *Oratio.* Exaudi preces nostras. &c.

Præsta quæsumus his famulis tuis dignum pœnitentiæ fructum, ut Ecclesiæ tuæ sanctæ, à cujus integritate deviarant peccando, admissorum reddantur innoxii veniam consequendo. Per

Omnipotens Deus qui B. Petro licentiam dedit ligandi atque solvendi, ipse vos absolvat ab omni vinculo delictorum, ut quantum meæ fragilitati permittitur, sitis absoluti ante tribunal Domini nostri JESU CHRISTI ab omnibus peccatis & negligentiis vestris, habeatisque vitam æternam, & vivatis in sæcula sæculorum. Amen.

Facta autem absolutione, surgant omnes ab oratione, & stent versis vultibus ad altare usque ad finem benedictionis cinerum. Subdiaconus teneat coram priore cineres & aspersorium, qui eos benedicens aspergit.

Hæc est benedictio cinerum.

Omnipotens sempiterne Deus qui misereris omnium &c.

Cùm verò post responsionem responderit chorus. Amen. *Statim incipiat*

chorus antiphonam. Exaudi nos Domine &c. Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt &c. *Et dicantur ceteri versus tot quot fuerint necessarii, & in fine cujuslibet repetatur antiphona.* Exaudi; *Et in fine omnium dicatur.* Gloria Patri; *Et repetatur antiphona. Deinde antiphona.* Juxta vestibulum &c.

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Interim dum hæc cantantur, deposita stola, veniat ante gradum, & sub illo flexis genibus ab hebdomadario missæ, priùs ipse accipiat sacros cineres, quibus acceptis erigens se, & resumpta stola, stet supra gradum versus chorum, & super capita singulorum mittat cineres benedictos, incipiens à ministris altaris, omnibus in terra genua flectentibus eo ordine quo ad communionem accedere solent, diacono vas cum cineribus tenente. Prior verò dum imponit cineres dicat: Memento homo quia cinis es, & in cinerem reverteris. *Sacerdos verò super singulos aspergat aquam benedictam.*

Dum autem in choro cineres fratribus imponuntur, exeat sacerdos aliquis jussu prioris, & cum quibus jusserit ad Ecclesiam laicorum ad cineres ibidem convenientibus imponendos. Cumque omnes cinerum impositione corruptionis suæ memores esse ammonuerit, deposita stola & superpelliceo ad locum suum revertatur. His peractis, dicat sacerdos. Ostende nobis Domine misericordiam tuam. Dominus vobiscum. *Oremus.* Concede nobis Domine &c. *Deinde sacerdos & ministri altaris divertunt in vestiarium, & resumpta casula à sacerdote, redeunt ad altare. Et tunc primum missa incipitur.*

ORDO XVI.

Ex missali Mozarabum.

FERIA QUARTA IN CAPITE JEJUNII.

ANtiphona. Exaudi nos Deus quoniam benigna est misericordia tua, secundùm multitudinem miserationum tuarum respice in nos, Domine. ℣. Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. ℟. Amen. *Psal.* Exaudi nos Deus.

Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster. Et ne nos. *Psal.* Deus misereatur nostri, *totum cum* Gloria & honor Patri. ℣. Ostende nobis Domine misericordiam tuam. ℟. Et salutare tuum da nobis. Peccavimus cum patribus nostris. ℟. Injuste egimus, iniquitatem fecimus. ℣. Domine exaudi orationem meam. ℟. Et clamor meus ad te veniat. ℣. Dominus sit semper vobiscum.

Oremus.

Concede nobis, quæsumus Domine, præsidia militiæ &c. *Ut in Romano. Et posteà sacerdos benedicat cineres.*

Adjutorium nostrum in nomine Domini. ℟. Qui fecit cœlum &

terram. ℣. Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo. *Oratio.* Deus qui non mortem sed pœnitentiam &c. *Ut in Romano.*

CAPUT XVII. *De feria quarta in capite jejunii.*

Oratio.

Omnipotens sempiterne Deus, qui misereris omnium, & nihil odisti eorum quæ fecisti, dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam; qui etiam misericorditer subvenis clamantibus ad aures clementiæ tuæ, bene † dicere & sanctificare digneris hos cineres, quos super capita nostra, causa sanctæ religionis & humilitatis pro peccatis nostris more ninivitarum ferre constituisti: da per invocationem Sancti tui nominis, ut omnes qui eos ad precandam misericordiam tuam super capita sua tulerint, mereantur à te, Domine JESU-CHRISTE, omnium delictorum suorum veniam percipere,& hodie sic sancta inchoare jejunia, ut ad diem resurrectionis, purificatis mentibus digne mereantur accedere, & in futuro perpetuam & immarcessibilem accipere gloriam. Per Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM.

Benedictio.

Benedictio † Dei Patris omnipotentis, & Filii, † & Spiritus † sancti, descendat & maneat super hos cineres. ℟. Amen.

Hic aspergat aquam benedictam super cineres. Benedictis cineribus incipiat cantor antiphonam. Immutemur habitu &c. *Dicatur tribus vicibus. Deinde dicatur alia antiphona.* Inter vestibulum ℣. Gloria & honor Patri. ℟. Emendemus &c. ℣. Adjuva nos &c. ℣. Gloria & honor Patri.

Interim dum cantaverint clerici has antiphonas, accipiant clerici & laici cineres de manu Archiepiscopi vel sacerdotis, & dicat sacerdos dum posuerit antiphonam. Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reverteris. Age pœnitentiam, & prima opera fac.

Hoc facto, eant omnes ad processionem. Finita processione, fiat sermo: quo finito, incipiant missam.

In hac missa dicitur alleluia ad laudem post evangelium, ad sacrificium autem seu offertorium unicus versus.

HOS OMNES RITUALES libros sigillatim describere libuit, ut vel hinc Ecclesiæ suis in ritibus uniformis ratio, vel si qua successu temporis orta est circa ipsos discrepantia, facilius dignosci possit. Antequam verò ulterius progrediamur, nonnulla hic breviter observare non erit abs re.

Primò. Benedictio cinerum quæ ad altare vulgò fieri solet, in quibusdam Ecclesiis fiebat super mensam separatam, & ad hunc usum præparatam, in qua Lugdunensis Ecclesia una cum cineres apponit virgas, congruum pœnitenti instrumentum, & puniendis peccatis aptissimum.

Secundò. Ex Pontificali Bisuntino cineres benedicebantur [in vase testeo,

testeo, ut cognoscat se homo terram esse, & in cinerem esse reversurum.]

Tertiò. Ex ordinario Cusentino [Nulli capellanorum civitatis, antequam benedicantur cineres in majori Ecclesia & sermo fiat, celebrare licebit; qua facta, Episcopus ascendat pulpitum, & sermonem faciat, subjungendo generalem confessionem & absolutionem cum benedictione solemni.]

CAPUT XVII. *D. feria quarta in capite jejunii.*

Quartò. Cinerum impositio olim super solos publicè pœnitentes fiebat; sed postmodum etiam super alios, ipsos etiam clericos & sacerdotes celebrari cœpit. Et quidem Romæ sæculo XII. nulla jam super pœnitentes fiebat, ut patet ex ordinibus Romanis quos eo tempore scripsere Benedictus S. Petri canonicus & Cencius. In Concilio Beneventano anno 1091. extat ea de re Canon IV. hoc modo: [Omnes tam clerici quàm laïci; tam viri quàm mulieres die illo cinerem super capita accipiant.] In quibusdam verò Ecclesiis duplex cinerum impositio peragebatur, una super pœnitentes, altera super alios fideles & clericos, ut in Narbonensi & in Bajocensi.

Quintò. Una cum cinerum impositione fiebat plerisque in locis & aquæ lustralis aspersio. Ita in Ecclesia Ambianensi, Narbonensi, Carnotensi, Gastinensi, Vertiensi, Pictaviensi, Venetensi, & aliis.

Sextò. Ex antiquis Missalibus Ecclesiæ Arelatensis aspergebantur etiam altaria aqua benedicta. Idem præscribit Gastinense ordinarium.

Septimò. In Ecclesia Pictaviensi cineres imponebantur sub hac forma *Pœnitentiam age in cinere & cilicio, & memento quia cinis es & cinis eris, & in cinerem reverteris, in nomine Patris, & Filii & Spiritus sancti amen.* In Toloniensi: *Homo recognosce quia cinis es, & in cinerem ibis; pulvis es, & in pulverem reverteris: ideò age pœnitentiam & habebis vitam æternam.* In Autissiodorensi: *Memento homo quia cinis es, & in cinerem reverteris, in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. Amen.*

Octavò. In ms. consuetudinario canonicorum regularium Cassanensis monasterii anno 1387. renovato hæc reperio: [secundùm morem antiquitus servatum ad recipiendos cineres feria quarta omnes fratres canonici & alii, exceptis presbytero & aliis ministris altaris, veniebant discalceati, & se calceabant quando epistola dicebatur. [Quibus concinit missale Athanacensis monasterii, & antiquum ordinis Præmonstratensis ordinarium his verbis: [Hac tamen feria quarta cinerum cum sexta cantata fuerit, exeant fratres, exceptis ministris altaris, & discalcient se] &c. Romæ etiam non solùm cineres discalceatus Summus Pontifex, Cardinales, & alii accipiebant; sed etiam ex Ecclesia S. Anastasiæ ad S. Sabinam, in qua indicta statio erat, nudis pedibus procedebant; uti videre est in ordine Romano auctore Benedicto canonico, & in eo quem scripsit Cencius: atque ubi eo pervenissent, mappulariorum & cubiculariorum schola aquam calidam ad lavandos Summi Pontificis pedes offerebat. Nunc verò Cardinales subsequente famulitio super mulas è Vaticano ad prædictam stationem procedunt; cui supplicationi cùm per otium & valetudinem licet; Summus Pontifex interesse solet: cujus rei testis fuit Mabillonius ann. 1686. uti scribit in itinere Italico p. 154.

V

CAPUT XVII.

De feria quarta in capite jejunii.

Nonò, Sæculo XII. Nulla Jam Romæ fiebat pœnitentium ex Ecclesia ejectio, quæ tamen adhuc in quibusdam perseverat gallicanis Ecclesiis, ut in Cænomanensi & Rotomagensi, ubi, scilicet [in cathedrali Rotomagensi Ecclesia in ejectione publicè pœnitentium à diacono hastili appensum portatur cilicium,] ut scribit Joannes Prevotius in notis ad Joannem Abrincensem. In Ecclesia Augustodunensi ultimus canonicorum pœnitentium personam repræsentans ejicitur de Ecclesia. In urbe vero Halberstadiensi, ut scribit Æneas Silvius in historia de Europa cap. 31. [Singulis annis unus ex populo deligitur, quem peccatis gravioribus inquinatum putant. Hunc veste lugubri induunt, & obvoluto capite, prima die jejunii ad templum ducunt, indeque peractis divinis officiis ejiciunt. Is quadraginta diebus nudis pedibus perambulat urbem, & ædes sacras circuit, neque ingreditur, neque quemquam alloquitur. Invitatus à canonicis per vices, quod apponitur comedit. Somnus ei post medium noctis in plateis permittitur, die Jovis Sancto post consecrationem olei rursus ad templum introducitur, & oratione facta; à peccatis absolvitur, pecuniasque ei populus offert, quæ tamen templo dimittuntur. Hunc Adam vocant, & omni crimine liberum putant.]

Decimò. In Ecclesia Laudunensi pœnitentes infrà missarum solemnia ad offertorium ejiciebantur: [Dum cantatur offertorium, inquit illius ordinarium, Episcopus pœnitentes in Ecclesiam introducit, posteà reductis ad sinistram partem pulpiti, dat eis cineres, & Archidiaconus cilicium. His peractis, ejicit eosdem quos introduxerat de Ecclesia, deinde redit ad altare, & divinum peragit officium.] Ejecti pœnitentes ad usque cænam Domini ab Ecclesiæ ingressu prohibebantur. [Sed si fiat sermo, inquit ordinarium Narbonense possint introire, & audire sermonem dumtaxat.]

Undecimò. Circa missam ipsam ex veteri missali Lemovicensi diaconus ante primam orationem cantabat. *Flectamus genua*, atque interim sacerdos submissa voce dicebat hanc orationem. *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri* JESU-CHRISTI, *ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur.* Idque per totam quadragesimam in missis de jejunio obtinebat. Et certè ex ordinario Narbonensi postquam diaconus. *Flectamus genua* dixit, parva debet intercipi morula antequam subjiciat. *Levate.*

Duodecimò. Ex S. Augustini epist. 29. novæ editionis n. 1. feria quarta ante quadragesimam legebatur ex Matthæi cap. 7. evangelium *Nolite dare sanctum canibus.*

Decimò tertiò. [Finita præfatione missæ, inquit ordinarium Silvanectense fit prostratio in choro, & quando dicitur *Per omnia ante pax Domini*, tunc omnes surgunt. Et sic fiet hæc prostratio per omnes dies privatos quadragesimæ usque ad cænam Domini exclusivè, nisi in crastinum fuerit festum 9. lectionum.]

Decimò quartò. Ordo Romanus auctore Benedicto canonico præscribit, ut [ante communionem stet subdiaconus regionarius juxta altare, dicens alta voce: *Crastina die veniente statio erit in Ecclesia S. Georgii mar-*

tyris ad velum aureum, respondet schola *Deo gratias*. Et sic posteà primicerius cantat communionem.] Additque [Finita missa, acolythus debet tollere papyrum, & intingere in oleo candelæ, & diligenter extergere, & portare ad palatium ante Pontificem dicens *Jube domne benedicere.* Pontifex benedicit. Ille verò dicit *Hodie fuit statio ad S. Sabinam quæ salutat te.* Pontifex respondet *Deo gratias.* Acolythus repræsentat ei papyrum, qui osculatur eum pro devotione Sanctæ, & dat eum cubiculario. Cubicularius reponit & diligenter observat usque ad mortem Pontificis. Et sic fit in omnibus stationibus. ad mortem facit ex eis pulvillum, & ponit sub capite ejus in sepulchro.] Tandem prætermittendum non censeo quod legitur in ordinario Narbonensi: [Licet Pontifex ista die celebret in pontificalibus, scilicet cum vestimentis nigris & mitra alba; tamen diaconus & subdiaconus ministrent in albis cum paramento nigro, sine dalmatica & floqueto, & tantum unus regat chorum, & incipiat officium cum cappa serica nigra.]

CAPUT XVIII.

Generales Quadragesimæ consuetudines.

Caput XVIII. *Generales Quadrag simæ. &c.*

De jejunio Quadragesimali.

I. GEnerales Quadragesimæ consuetudines eas voco, quæ per totam quadragesimam observari solebant: quas inter primarium meritò locum obtinere debet jejunium, quod ex apostolica traditione acceptum vulgò docent sancti Patres ab Ecclesia præceptum: quamvis in præfigendo dierum abstinentiæ numero non una fuerit semper, nec omnium regionum seu Ecclesiarum consuetudo. [Nam qui sunt Romæ, inquit, Socrates lib. 5. c. 21. tres septimanas ante Pascha, sabbato & Dominico exceptis, simul jejunant: qui autem in Illyria & tota Græcia, quique Alexandriæ habitant, ante sex septimanas jejunia quæ ante Pascha fiunt ordiuntur, illudque tempus quadragesimam nuncupant; alii præter horum consuetudinem septem septimanas ante illud festum initium jejunandi facientes, quamvis quindecim solum dies, quibusdam intervallis interpositis, jejunent; nihilominus tamen tempus illud quadragesimam vocant.] Verùm Socratem, si non mendacii, saltem oscitantiæ arguunt Cassianus, & S. Leo Papa, ipsi ætate æquales, sed auctoritate longè superiores, qui non solùm tres, sed sex integras hebdomadas Romæ atque adeò in occidente jejunatum fuisse tradunt. Paulò diligentior fuisse videtur Sozomenus libro 7. cap. 19. sic scribens: [Jam illam quæ huic præcessit, quæque appellatur quadragesima, in qua populus jejunat, alii sex dierum septimanas compulant, ut Illyrii & qui ad occidentem siti sunt, nec non ut universa Lybia & Ægyptus cum Palæstinis: alii septem, ut Constantinopolitani & nationes circumjacentes usque ad Phœnices.] Deinde notans corruptos quorumdam mores addit: [Nonnulli & sex aut septem illis hebdomadis tres per intervalla jejunant:

CAPUT XVIII *Generales Quadragesimæ. &c.*

Alii tres Pascha immediatè præcedentes continuant, alii duas tantum ut Montani sectatores.] Et hæc quidem quorumdam hæreticorum aut semi christianorum praxis errandi ansam Socrati præbuit, qui laxiorem eorem jejunandi rationem pro certa atque indubitata Ecclesiæ Romanæ consuetudine proposuit: Nec mirùm sanè videri debet quosdam primis illis aureisque sæculis fideles ab exacta jejunii observantia deflexisse, cùm eò nos ferat trahatque vitiatæ per peccatum naturæ nostræ pondus. Tantæ sanè corruptioni obstitere, ut par erat, quantum in eis fuit, SS. Patres: gratum Deo non existimantes jejunium tanto vitio infectum: [Audio complures, inquit S. Ambrosius seu quivis alius auctor sermonis 23. novæ editionis, quod gravius est, fideles alternis in quadragesima hebdomadis abstinere, consecratum illum dierum numerum gulæ intemperantia violare: hoc est prandere septem dierum curriculo, & septem dierum spatio jejunare. Quibus hoc dico, cur etiam per septem illos dies fraudem sibi faciant jejunando, cùm illis jejunium tale non prosit? Quamvis enim abstineat quis certis diebus, quamvis ciborùm dulciora alimenta non sumat, non tamen illi accepto fertur quadragesimæ jejunium, qui non diebus quadraginta jejunat.] Hujusmodi homines respicere videtur S. Joannes Chrysostomus in homilia 16. ad populum Antiochenum ubi ait: [Consuetudinem omnes habent per Quadragesimam interrogare, quot quisque septimanas quadragesimæ jejunavit: & dicentes audire licet; hos quidem quòd duos, hos verò quòd tres, illos verò quòd omnes jejunaverunt septimanas.]

Jejunium 36. dierum.

II. Longè accuratius jejunii quadragesimalis dies præfixisse videtur Joannes Cassianus, in cujus collatione 21. cap. 24. Abbas Germanus ita interrogat [Quid causæ est, ut sex hebdomadibus quadragesima celebretur, licet in quibusdam provinciis religionis forsitan propensior cura adjecisse hebdomadam etiam septimam videatur, cùm neuter numerus die Dominico sabbatoque subtracto, quadraginta dierum impleat summam: sex enim & triginta dies in ipsis hebdomadibus tantummodò concluduntur?] Cui quidem interrogationi postquam multa reposuit hæc demum addit c. 27. [Porrò quod dicitis diverso more, idest sex vel septem hebdomadibus per nonnullas provincias quadragesimam celebrari: una ratio idemque jejuniorum modus diversa hebdomadarum observatione concluditur. Hi enim sibi sex hebdomadarium observantiam præfixerunt, qui putant die quoque sabbati jejunandum. Sex ergo in hebdomada jejunia persolvunt, qui eosdem sex & triginta dies sexies revoluta consummant.] Ac tandem concludit trigesimum & sextum illum dierum numerum, totius anni decimas efficere, quas solemni jejunio & offerimus Deo & consecramus. Cassiano consentit Gregorius Magnus qui in hom. 16. in Evangelium ita habet: [A præsenti die usque ad Paschalis festivitatis gaudia sex hebdomadæ veniunt, quarum videlicet dies quadraginta & duo fiunt. Ex quibus dum sex dies Dominici ab abstinentia subtrahuntur, non plus in abstinentia quàm dies sex & triginta remanent. Dum verò per trecentos & sexaginta dies annus ducitur, nos autem per

triginta & sex dies affligimur, quasi anni nostri decimas Deo damus.] Similia habet Sanctus Dorotheus doctrina 15.

Generales Quadragesimæ. &c.

III. Ex his patet ante S. Gregorii tempora necdum invectos fuisse quatuor illos jejunii dies, qui à feria quarta cinerum vulgò nuncupata, incipiunt, ut quadragenarius dierum numerus adimpleatur. Ac proindè corrigendum esse Micrologum qui cap. 49. existimat etiam ante S. Gregorium à SS. Patribus adjectos fuisse; qua de re meritò dubitavit Amalarius cùm ait: [Occurrit quòd Sanctus Gregorius tantummodò triginta & sex dies abstinentiæ nobis insinuat quadragesimalis temporis: forsitan quia necdum erant additi quatuor dies à feria quarta usque ad Dominicam quadragesimæ.] id quod incunctanter asserit Æneas Parisiensis Episcopus in libro adversus græcos quæstione 3. [Nam Beatus, inquit, Papa Gregorius quadragesimale computans tempus à capite sex hebdomadarum illud dinumerare incipit.] Certè nec statim post Sanctum Gregorium additos fuisse evincit regula magistri cap. 28. præscribens monachis, ut à [Sexagesima quarta sexta & sabbato post lucernarium semper reficiant; aliis verò diebus usque ad Quadragesimam ad nonam reficiant, ut quod Dominicæ quadragesimæ de quadraginta jejuniis subtrahunt, quarta sexta & sabbato à sexagesima jejunia usque ad vesperam continuata restituant.] Ex hoc loco luce clarius constat tempore magistri qui septimo scripsit sæculo, necdum institutos fuisse in Ecclesia quatuor illos jejunii dies, quibus supplendis sex ille supposuit, tres videlicet in sexagesima & tres in quinquagesima, nulla facta feriæ quintæ mentione.

Quatuor jejunii dies ante Dominicam primam, quadragesimæ quandò inceperint.

IV. Quæres ergo quandonam potissimum inceperunt dies illi jejunii legem obtinere? Ludovicus Thomassinus eruditus è congregatione oratorii presbyter in singulari tractatu quem de jejuniis inscripsit parte 2. cap. 2. existimat necdum tempore Caroli Magni, sed occasione Photiani schismatis & calumniarum quas immeritò latinis intulerunt græci institutos fuisse. Verùm huic opinioni refragantur antiqui manuscripti sacramentorum codices ante annos nongentos exarati, ac Carolo Magno saltem æquales, quales sunt codex Remensis, S. Remigii, Gellonensis, Regius unus & Noviomensis in quibus publica peccatoribus pœnitentia feria quarta in capite jejunii indicitur. Idem videre est in regula Grodogangi Metensis Episcopi qui circa medium sæculum octavum florebat, & in Egberti Eboracensis Archiepiscopi libello pœnitentiali etiam antea scripto. Et sane si ita recens fuisset illa quatuor jejunii dierum invectio, Amalarius qui Ludovico pio inscripsit libros de divinis officiis ac consequenter ante schisma Photianum, illius non meminisset, nec planè dubitare potuisset an Gregorium Magnum auctorem habuisset, uti modo videbamus.

V. Hæc tamen additio non statim per omnes occidentalis Ecclesiæ regiones recepta est, siquidem Ratramnus Corbeiensis monachus in lib. 4. contra opposita Græcorum c. 4. testatur nonnullos, licet perpaucos, suo adhuc tempore existere in occidente, [qui non quadraginta dies ante

pascha jejunando compleant.] Eam sub finem sæculi undecimi necdum admiserant Scoti, ut discimus ex Theodorico monacho in vita S. Margaritæ Reginæ, qua potissimum agente illam receperunt. Sed neque eam adhuc recepit Ecclesia Mediolanensis, quæ etiam hodiè Quadragesimam à Dominica sexta ante Pascha incipit triginta sex dumtaxat diebus jejunare contenta, approbante, S. Carolo in Concilio I. Provinciali, qui non parum in quinta Diocesana Synodo laboravit, ut abstinentia quæ ante ipsum feria solum secunda custodiri solebat, à Dominica præcedenti initium duceret. Tempore tamen S. Ambrosii Ecclesia Mediolanensis quadragesimam non à sexta sed à septima ante paschatis festum Dominica observare solebat, quippe ex illis erat, quæ præter Dominicos dies etiam sabbato jejunium subtrahebat, ut constat ex S. Ambrosii libro de Elia & jejunio cap. 10. [Considera, inquit, quadragesimæ totis præter sabbatum & Dominicam jejunatur diebus. Hoc jejunium Domini Pascha concludit.] Idem dicendum est de Ecclesia Gallicana. Nam S. Aurelianus in regula sabbatum & Dominicam diem à jejunio eximit. Et Faustinus seu Faustus Regiensis Episcopus in sermone habito Dominica ante Quadragesimam, cujus fragmentum refert Æneas Parisiensis Episcopus in libro adversus græcos, quinque tantum per hebdomadam jejunii dies admittit, invehens in eos qui [veriti sunt credo, inquit, ne quinque jejuniis prolongatis caro eos corpusque deficeret, & exiles ac tenues quadragesimæ abstinentiam tolerare non possent.] Verum Concilium Aurelianense IV. can. II. vetuit [ne per sabbata absque infirmitate quisquam solvat quadragesimæ jejunium, nisi tantùm die Dominico prandeat.]

CAPUT XVIII. *Generales Quadragesima. &c.*

Jejunium sabbato & Dominica solvebat Ecclesia Mediolanensis uti & Gallicana.

VI. Ante Gregorii II. Papæ tempora feria 5. non solùm per annum, sed per totam quadragesimam à jejunio vacabat, auctore, ut aiunt, Melchiade, qui ut scribit liber Pontificalis, [constituit ne ulla ratione die Dominica aut quinta feria jejunium quis fidelium ageret, quia eos dies pagani quasi sacrum jejunium celebrant.] Unde etiam in quibusdam antiquioribus sacramentorum libris feriam quintam proprio officio destitutam videre licet, [ut quia festiva erat velut Dominica, etiam officio diei Dominicæ celebris haberetur,] inquit Walfridus in libro de rebus Ecclesiasticis capite 20. at mirum sanè videri debet hoc Melchiadis decretum Cassiano & Gregorio Magno ignotum fuisse, qui ut supra vidimus ex sex septimanis solas demum Dominicas, triginta & sex jejunii dies incunctanter numerantes. Nec refert quòd in quibusdam sacramentarii Gregoriani codicibus feria 5. proprio vacet officio, cum purus & sincerus ad nos non pervenerit ille liber, sed multis interpolationibus adauctus. Sed & regula magistri cap. 28. ex cujus præscripto monachi omni tempore. [In septimana duobus diebus ad sextam reficere debent, hoc est quinta feria & Dominica ; ab hac lege quadragesimale tempus eximit, in quo solis Dominicis diebus jejunium subtrahit : tametsi huic institutioni ansam & occasionem præbere potuerit, ut quod illo tempore jejunii regularis pro monachis statuerit, hoc sibi

Feria 5. olim à jejunio an libera.

in Ecclesiasticis jejuniis indulgendum putaverint reliqui fideles laïci. Sed quisquis tandem hujus institutionis auctor extiterit, abusum illum tandem sustulit Gregorius II. quippè qui [quadragesimali tempore, ut in quinta feria jejunium atque missarum celebritas fieret in Ecclesiis, quod non agebatur, instituit] ut loquitur liber Pontificalis.

Caput XVIII. Generales Quadragesimæ, &c.

VII. Porrò qui jejunium feriæ 5. non admittebant, hi ut legitimum dierum abstinentiæ numerum adimplerent, hoc est quadraginta aut saltem triginta sex diebus jejunarent; à quinquagesima vel sexagesima jejunium incipiebant. Nam qui triginta sex tantùm diebus abstinebant, jejunium à quinquagesima auspicabantur; qui verò quadraginta, jejunii faciebant initium à sexagesima: tandem qui cum Dominica & feria quinta etiam sabbato prandebant, à septuagesima jejunare incipiebant: atque hinc fortè septuagesimæ nomen; quod ante illam institutionem penitùs fuerat inauditum. Ita ferè ratiocinatur Ratramnus Corbeiensis monachus in libro 4. contra græcorum opposita cap. 4. ubi fusè hac de re disputat, cui adjicere possumus auctorem sermonis 15. in appendice ad tomum 2. novæ editionis S. Ambrosii, in quo hæc lego: [Sexagesima ideò celebratur in qua sunt octo hebdomadæ, idest dies quinquaginta sex: si subtraxeris octo dies Dominicos & octo quintas ferias quadraginta dies solummodò remanent jejunii. Septuagesima verò, à qua usque in Pascha sunt novem septimanæ, idest sexaginta tres dies, ideò ab aliquibus celebratur, quia si subtraxeris novem dies Dominicos propter Domini resurrectionem, & novem quintas ferias propter Dominicam cænam, & totidem sabbata ne videamur sabbatizare cum Judæis non ampliùs quàm triginta sex dies remanent ad jejunandum.]

VIII. Græci ab initio septem hebdomadas jejunio consecrarunt, octavam deindè addiderunt, quam carnis privii appellare solent, eò quòd à solis carnibus in ea abstineant, permisso casei & lacticiniorum usu per totam deinceps quadragesimam inhibito. Hujus additionis auctorem Heraclium Imperatorem facit græcorum Triodium, in quo hæc leguntur hebdomadam apocreon [Quidam referunt Imperatorem Heraclium, cùm priùs carnes in ea concederentur, abstinentiæ diebus aggregasse, & solius casei in ea degustandi licentiam fecisse. Continuis quippè sex annis cùm Chosroe demicans, Deo vovit, ut si adversus eum prævaleret, licentiam carnes in hac hebdomada comedendi mutaret, eamque mediam inter jejunium & deliciosas epulas constitueret. [Ex quibus manifestè apparet quàm immeritò latinis olim objecerint quòd non octo sicut illi septimanis ante Pascha jejunarent, cum ex nulla nisi humana traditione octavam illam jejunii hebdomadam acceperint, quam hodierni etiam græci mirè deturpant, concessa licentia carnes per totam præviam hebdomadam, nequidem excepta quarta nec sexta feria, comedendi. Sed horum calumnias egregiè confutarunt Æneas Parisiensis Episcopus & Ratramnus Corbeiensis monachus, quorum libellos quilibet consulere potest.

Græcorum quadragesima quando inciperet.

IX. His de jejunii quadragesimalis dierum numero ea qua potuimus

Jejunium quadragesimale

quale olim fuerit.

CAPUT XVIII. *Generales Quadragesimæ, &c.*

brevitate pro nostro modulo dictis, jam quale esset illud jejunium, aut in quo potissimum consisteret inquirendum. Sanè si antiquiorum aut religiosorum patrum scripta percurramus, in tribus præsertim situm fuisse reperiemus: in abstinentia scil. à carnibus, in abstinentia à vino, & in unica ad vesperam refectione. Tria hæc clarè & perspicuè indicat S. Basilius in oratione 1. de jejunio: [Verum, inquit, jejunium est ab omnibus vitiis esse alienum: Carnes non edis, & comedis fratrem tuum: A vino abstines, sed ab injuriis non temperas: expectas vesperam ut cibum capias: sed diem totum absumis apud tribunalia.] De duobus etiam primis capitibus S. Cyrillus Jerosolimitanus in cathechesi 4. ita habet: [Jejunamus enim, & à vino carnibusque nos abstinemus, non ea quasi piacula abhorrentes, sed mercedem expectantes.] Utramque etiam abstinentiam commendat S. Augustinus pluribus in locis, sed maximè in sermone 205. novæ editionis qui est 1. in quadragesima ubi sic discurrit: [Nemo sub abstinentiæ specie, mutare affectet potius, quàm resecare delicias, ut pretiosos cibos quærat, quia carne non vescitur; & inusitatos liquores, quia vinum non bibit.] Et sermone 207. [Videas etiam quosdam pro usitato vino inusitatos liquores exquirere, & aliorum expressione pomorum, quod ex uva sibi denegant, multo suavius compensare: cibos extra carnes multiplici varietate ac jucunditate conquirere, & suavitate quas alio tempore consectari pudet, huic tempori quasi opportunè colligere: ut videlicet observatio quadragesimæ non sit veterum concupiscentiarum repressio; sed novarum deliciarum occasio.] His similia habet in sermone 210. ubi etiam explicat quales essent illi pretiosi cibi, quales inusitati liquores carnibus & vino suffecti, in quos tanto invehitur zelo, nimirum [copiosi pretiosique fructuum diversorum apparatus, expressionesque pomorum.] Ex quibus patet tempore S. Augustini præter fructus & legumina, nullos in quadragesima admissos fuisse cibos apud religiosiores christianos, quibus pro magnis habebatur deliciis, adhibere in potu pomorum expressiones: His utinam nostra ætate essent contenti, qui severiorem quadragesimæ observantiam tenere profitentur. Sed ô tempora! ô mores! longè tamen aliam abstinentiæ quadragesimalis notionem efformat Socrates in lib. 5. cap. 22. ubi hæc habet: [Alii omninò ab omni animantium genere abstinent: Alii inter animantia pisces solos comedunt: alii cum piscibus volucres etiam manducant, easque ex aqua, ut est apud Moïsen, nasci asserunt. Alii ab omni arborum fructu & ovis abstinent. Quidam solo vescuntur pane: alii ne hoc quidem utuntur. Nonnulli usque ad horam nonam jejunantes, quovis post hæc ciborum genere utuntur absque discrimine.] Verùm hic loci probos improbosque christianos uno contextu complexus est: adduci enim non possum ut credam piè sanctèque institutos avibus, immò quovis ciborum genere absque ullo discrimine usos fuisse, idque ad nonam. Maximè cùm orientales, apud quos ille agebat, latinos in abstinentia & vitæ austeritate longè superaverint; nec jejunium illo ævo reputaretur quod ante vesperam solveretur. Non ibo tamen

tamen inficias subsecutis sæculis antiquum hunc abstinentiæ rigorem temperatum fuisse. Nam & Sanctus Cedda in Anglia Episcopus, teste Beda in historiæ lib. 3. c. 23. quadragesimæ [diebus cunctis excepta Dominica, jejunium ad vesperam juxta morem protelans nec tunc nisi panis permodicum & unum ovum gallinaceum cum parvo lacte aqua mixto percipiebat.] Ubi vides ovorum & lacticiniorum usum sæculo VII. quo ille florebat à sanctissimis præsulibus absque ullo scrupulo in quadragesima adhibitum fuisse : unde mirum planè videri non debet, si Sæculo IX. quibusdam Germaniæ Galliarumve populis idem concessum legamus : tametsi apud plerosque antiquus abstinentiæ vigor saltem aliqua ex parte adhuc perseveraret. Audiendus hac de re Æneas Parisiensis Episcopus in libro adversus Græcos capitulo 184. [Insuper & pars Italiæ cui hoc ex animo complacet, tribus diebus in hebdomada per totam quadragesimam à cibis igne decoctis abstinet, tantummodò diversis fructibus arborum & generibus herbarum, quibus Italia opulenter abundat in cibo utens abstinentiæ perficit votum.] Hæc sanè à primæva Ecclesiæ disciplina haudquaquam abhorrent, sed tantùm quod addit : [Germania etiam à lactis & butyri ac casei & ovorum esu per totam quadragesimam non abstinet, excepto quem spontanea attrahit voluntas.] Verùm hæc infirmitati humanæ indulgenda fuere, ut disertis verbis insinuat Theodulphus Aurelianensis in suo Capitulari n. 40. [Abstinentia, inquit, in his diebus omnium deliciarum esse debet, & sobriè & castè vivendum : qui verò ovis & caseo piscibus & vino abstinere potest; magnæ virtutis est : qui autem his aut infirmitate interveniente, aut quolibet opere abstinere non potest, utatur : tantum, ut jejunium usque ad vesperam solemniter celebret.] Et hæc infirmiorum saltem erat abstinentia : cæterùm non deerant qui nascentis Ecclesiæ fervorem æmulantes, antiquam abstinentiæ rationem & retinerent & superarent. Audi Ratramnum eruditum monasterii Corbeiensis monachum ad opposita Græcorum libro 4. cap. 4. respondentem : [Nisi fortè putandum quòd Græci sint in hoc præponendi, quod hebdomada septima nec ova, nec caseum comedant, quando quidem longè præcelluntur ab iis, qui coctum aliquid per totam quadragesimam non comedunt, nec non ab eis qui solo pane vescuntur, appareant etiam multum inferiores illis, qui nec hoc, sed herbarum tantummodò esu reficiuntur. Nec quoque penitùs eis conferendi, qui per totam quadragesimam vix semel aut bis in hebdomada cibum corpori largiuntur.] O utinam plures, utinam vel paucos his similes nostra tempora ferrent. Ceterùm tametsi ovorum & lacticiniorum usum infirmis concessum olim fuisse viderimus, hæc tamen indulgentia subsecutis sæculis penitùs sublata est. Certè memini me legisse in archivis insignis Ecclesiæ Turonensis Summi Pontificis litteras ab annis tantùm circiter ducentis datas, quibus in quadragesima facultas utendi butiro canonicis datur : adeò ut mirari subeat quanta religione abstinentia à lacticiniis tum observaretur, quæ sine Summi Pontificis dispensatione temerè violari non posset. His

CAPUT XVIII. *Generales Quadragesimæ &c.*

Ovorum & lacticiniorum usus in quadragesima.

CAPUT XVIII. Generales Quadragesimæ. &c.

concinit Stephani Poncherii Parisiensis Episcopi statutum anni 1503. [Hortor & moneo vos quadragesimam congruè jejunare, & veluti consueverunt sacri canones, à carnibus, lacte, caseo, butiro & ovis abstinere.]

Abstinentia à gaudiis.

X. Verùm non una erat in quadragesima ciborum abstinentia : sed cùm tempus illud pœnitentiæ præsertim sit consecratum, omnibus insuper gaudiis nuncium remittendum erat : [Tempore quadragesimæ, inquiunt canones Arabici Concilii Nicæni, nulla celebranda sunt aut agenda gaudia, neque sponsalia, neque nuptiæ, neque pontificum aut sacerdotum promotiones, neque electiones, neque consecrationes : neque augurandi sunt Reges, neque coronandi, neque baptismata celebranda : quia dies jejunii sunt, dies luctus & mœstitiæ, quibus preces & supplicationes diu noctuque Deo porrigendæ sunt.] Ubi quod prohibent sponsalia & nuptias celebrari, concinit antiquæ Ecclesiæ disciplinæ, quæ conjugatis in quadragesima amplexum carnalem non permittebat, ut in variis canonibus & pœnitentiarum libellis videre licet.

A conjugibus.

Hinc S. August. sermone 205. qui primus est in quadragesima : [Per alios, inquit, dies adulteria, fornicationes, omnesque illicitas corruptelas nolite contingere : per hos etiam à conjugibus abstinete. . . . Tempus quod reddendo conjugali debito occupabatur, supplicationibus impendatur. Corpus quod carnalibus affectibus solvebatur, puris precibus prosternatur. Manus quæ amplexibus implicabantur, orationibus extendantur.] Simili ferè modo loquitur sermone 206. & 207. sermone verò 208. [Quicumque etiam estis conjugibus alligati, nunc maximè apostolica monita nolite contemnere, ut invicem abstineatis ad tempus, ut vacetis orationibus. Quod enim aliis diebus utiliter fit, nimis verecundum est, si modo non fiat. Arbitror onerosum non esse debere, anniversaria observatione solemnibus diebus hoc facere conjugatos, quod viduæ ex quadam vitæ parte professæ sunt, quod tota vita sua sanctæ virgines susceperunt.] Quæ quidem iisdem penè verbis repetit in fine sermonis 209. & sermone 210. qui sextus est in quadragesima : [Nunc tempus est quo & conjugati ab uxoribus, & nuptæ à viris suis abstineant, ut orationibus vacent : quamquam & per totum annum certis diebus hoc facere debeant, & quantò crebriùs, tantò utique melius.] Eodem tendebat S. Cæsarius in sermone 142. appendicis novæ editionis S. Augustini, ubi sic loquitur : [Licet credam, quod Deo inspirante, semper supervenientibus festivitatibus castitatem ante plures dies etiam cum propriis uxoribus custodiat caritas vestra : tamen, licet ex superfluo, etiam quod vos facere credo, caritatis contemplatione commoneo, ut per totam quadragesimam usque ad finem Paschæ castitatem, Deo auxiliante, servantes, in illa sacro-sancta solemnitate Paschali. . . ad altare Domini accedentes corpus & sanguinem ejus non ad judicium, sed ad remedium possitis accipere.] Eandem legem tulit Theodulphus Aurelianensis Episcopus in suo capitulari n. 43. his verbis : [Abstinendum est etiam in his sacratissimis diebus à conjugibus, & castè pièque

vivendum.] Et Nicolaus Papa I. In responsis ad consulta Bulgarorum cap. 48. [Nec uxorem ducere, nec convivia facere in quadragesimali tempore convenire posse nullatenus arbitramur.] Ceterùm quanta cum districtione leges istæ observarentur, disces ex his quæ scribit Ekkohardus junior in libro de casibus S. Galli cap. 2. de parentibus Isonis ejusdem cœnobii monachi, qui cum per totam quadragesimam abstinuissent sabbato Sancto tentatione victi, conjuncti sunt.

CAPUT XVIII. *Generales Quadragesimæ, &c.*

Abstinentia à vehiculis & venatione.

XI. Prætereà à vehiculis etiam abstinendum esse in quadragesima docet libellus Pirminii Abbatis, qui circa medium Sæculum octavum sanctitate florebat: Venationem etiam christianis vetitam fuisse non obscurè docere videtur auctor sermonis 146. in appendice S. Augustini, qui Cæsarium sapere existimatur. Quique eos non verè jejunare opinatur, qui eo tempore venationem exercent: [An putatis, inquit, illum jejunare, qui primo diliculo ad Ecclesiam non vigilat, non beatorum martyrum loca sancta perquirit, sed surgens congregat servulos, disponit retia, canes producit, saltus silvasque perlustrat; servulos, inquam, secum pertrahit, fortassis magis ad Ecclesiam venire cupientes, & voluptatibus suis peccata accumulat aliena, nesciens reum se futurum tam de suo delicto, quàm de perditione servorum? Tota igitur die venatibus immoratur, nunc clamorem immoderatum efferens, nunc silentium latenter indicens; lætus si quid repererit; iratus, si id quod non habebat amiserit: & tanto studio gerit, quasi indictum fuerit jejunium, ut venetur. In his ergo luxuriis, fratres, dicite quis cultus sit Dei, quæ mentis possit esse devotio: qui propterea jejunat, non ut Deo aut orationibus vacet; sed ut tota die otiosus & liber proprias exerceat voluptates? Quamvis igitur, qui hujusmodi es, frater, vespere ad domum redeas, quamvis declinante jam sole manduces; potes videri tardius refecisse, non tamen Domino jejunasse.] Prolixum hunc locum, cui suffragatur Nicolaus Papa I. in responsis ad consulta Bulgarorum cap. 44. tamquam egregium antiquæ disciplinæ monumentum integrum referre libuit, ut vel inde appareat quàm longè à puritate vitæ majorum diffideant mores nostri sæculi, ubi videmus, nec rarò, christianos omni voluptatum generi sine ulla religione indulgentes.

A litibus.

XII. Sed neque his contenti erant antiqui, qui lites & contentiones in quadragesima exerceri non permittebant, uti videre est apud S. Augustinum pluribus in locis, sed præsertim in sermone 205. & in sermone 143. & 144. in appendice ejusdem atque in responsis Nicolai Papæ I. ad consulta Bulgarorum cap. 45. Quibus unum addo Theodulphum Aurelianensem in suo capitulari num. 42. sic loquentem: [In his jejuniorum diebus, nullæ lites, nullæ contentiones esse debent; sed in Dei laudibus & in opere necessariò persistendum.]

A bello.

XIII. Quin & hoc tempore arma deponi volebant atque ab omni bello cessari: unde in actis exauctorationis Ludovici Pii Imperatoris cap. 3. inter alia redarguitur, [quòd contra christianam religionem & contra votum suum, sine ulla utilitate publica, aut certa necessitate,

pravorum consilio delusus, in diebus quadragesimæ expeditionem fieri jussit.] & Hugo Flaviniacensis in Chronico Virdunensi ad annum 923. conqueritur; quod [Regnum Lothariense ob persecutionem Gisleberti & Othonis rapinis & incendiis etiam tempore quadragesimæ vastaretur.] vide si lubet ea quæ hac de re scribit Nicolaus Papa I. in responsis ad consulta Burgarorum cap. 46.

A lavacris.

XIV. Ceterum ex dictis satis constat, quàm potissimum ob causam tantam à christianis etiam laicis abstinentiam exigeret Ecclesia: nam & prætereà quæ suprà commemoravimus, etiam lavacra in quadragesima vetita erant, uti videre est in sermone 144. appendicis S. Augustini. Nimirùm ut ab omni rerum terrenarum impedimento prorsùs liberi Deo divinisque laudibus impensiùs vacarent, Ecclesiasticis officiis diù noctùque interesse possent; piis lectionibus, sacramentorum frequentationi, aliisque hujusmodi christianæ religionis officiis toti se darent. Audi quid à christianis laïcis exigeret S. Ambrosius seu quivis alius auctor sermonis 25. in nova editione: [Moneo etiam, ut qui juxta Ecclesiam est & occurrere potest, quotidiè audiat missam: & qui potest omni nocte àd matutinum officium veniat. Qui verò longè ab Ecclesia manent, omni Dominica studeant ad matutinum venire: idest viri, & feminæ, & juvenes & senes, præter infirmos; unus tamen aut duo remaneant qui domum custodiant. Nullus omninò uxori suæ jungatur ante octavam Paschæ; & exceptis illis quibus sacerdos consilium dat ut non communicent, omnes christiani omni Dominica debent offerre & communicare. In quadragesima verò moneo ut omni die, aut saltem, ut dixi, omni Dominica offeratis & communicetis; & idcircò puram & mundam vitam ducite, ut digni siris accedere ad sanctam communionem.] Communionem etiam die Dominica commendat Theodulphus in capitulari n. 41. [Sciendum quoque est, quòd in singulis diebus Dominicis in quadragesima præter eos qui excommunicati sunt, sacramenta corporis ac sanguinis Christi ab omnibus sumenda sunt.] Quæ totidem verbis etiam reperiuntur in quibusdam mss. codicibus apud Amalarium sub finem libri tertii de divinis officiis. Atque eam in Hispania viguisse consuetudinem non obscurè colligitur ex missali Mozarabum, in quo singulis per quadragesimam Dominicis in missa legitur aliqua antiphona ante communionem *ad accedendum* inscripta, scilicet ad communionem sacram, uti sequenti capite videbimus.

Communio frequens in quadragesima.

XV. A missis verò quadragesimalibus abesse etiam privatis diebus apud nostrates Sæculo VIII. religioni ducebatur plebeis quibusve laicis qui certè nec temerè hoc pietatis opus negligebant, tametsi aliundè manuum labore proprium sibi victum quærere tenerentur: Id quod probat liber 2. de miraculis S. Dionysii Parisiorum Episcopi cap. 35. Sed neque nocturnas in Ecclesia vigilias agere prætermittebant. [Si infirmitas non prohibet, inquit, S. Cæsarius Arelatensis Episcopus sermone 141. in appendice novæ editionis operum S. Augustini, quotidiè jejunate, & ad vigilias alacri & ferventi devotione consurgite.] Et præcedenti

Sermone: [Rogo vos, fratres cariſſimi, ad vigilias maturiùs ſurgite, ad tertiam, ad ſextam, ad nonam ante omnia convenite. Nullus ſe à ſancto opere ſubtrahat, niſi quem infirmitas, aut publica utilitas, aut fortè certa & grandis neceſſitas tenuerit occupatum.] Et ne quid pietatis opus à fidelibus prætermitteretur, addit: [Nec ſolùm vobis ſufficiat, quod in Eccleſia lectiones divinas auditis, ſed etiam in domibus veſtris aut ipſi legite, aut alios legentes requirite, & libenter audite.] Et iterùm ſermone ſequenti: [Lectiones divinas in Eccleſia ſicut conſuetis libenter audite, & in domibus veſtris relegite. Si aliquis ita fuerit occupatus, ut ante refectionem ſcripturæ divinæ non poſſit inſiſtere, non eum pigeat in conviviolo ſuo aliquid de divinis ſcripturis relegere, ut quomodo caro paſcitur cibo, ſic anima reficiatur Dei verbo.] His addere poſſemus ſacras conciones quas à piis quibuſve chriſtianis frequentatas fuiſſe haudquaquam ambigimus. Nam quotidiana exigebat catechumenorum in Paſchate baptizandorum inſtructio, id quod de naſcente in Angliæ regno Eccleſia teſtatur Beda lib. 1. hiſt. c. 20. [Aderant etiam quadrageſimæ venerabiles dies, quos religioſiores reddebat præſentia ſacerdotum, in tantùm ut quotidianis prædicationibus, inſtituti certatim populi ad gratiam baptiſmatis convolarent.]

XVI. Porrò ſi tantam ab omni populo chriſtiano, ſi tantam à laïcis, plebeiſque hominibus perfectionem poſtulabat Eccleſia: quantam planè à clericis viriſque ſingulari profeſſione Deo dicatis, quos longè majori diſtrictione devinctos fuiſſe non dubitamus? Sanè præclara ſunt ea quæ de S. Udalrico Epiſcopo Auguſtano refert Gerardus in ejus vita cap. 4. Adeò ut ea, licet prolixa, prætermittere mihi religio foret: [Tempus verò quadrageſimæ, inquit, quanta devotione celebraret ſermo mihi non ſufficit ad narrandum; ſed tamen ea quæ vidimus, non decet nobis in totum omittere. Matutinis namque laudibus expletis, aurora diei prima illuceſcente, aliis orationibus expletis, pſallere pſalterium cæpit: quo expleto, & letania expleta, aliis orationibus firmiter inſiſtebat, uſque dum ſignum ad vigilias defunctorum ſonaret: quo audito, ſtatim ſurrexit, & cum fratribus vigiliam celebravit & primam. Prima verò expleta, fratribus ſolito more crucem portantibus, ipſe remanens in Eccleſia, codiculum breviatum ex pſalmis cum aliis orationibus interim decantavit, uſque dum fratres cum cruce redirent, & miſſam ſacrificationis celebrare cæpiſſent:] ipſe primum devotè Deo ſacrificium offerens manum ſacerdotis humiliter oſculans. Expleta verò miſſa, tertiam cum fratribus explevit: fratribus verò ad capitulum pergentibus, ipſe ſolito more in Eccleſia remanſit, donec ſignum ad ſextam ſonaret. Sexta autem hora expleta, altaria circuibat cum venia cantans *Miſerere mei Deus*, & *De profundis*. Tunc demùm ad cubiculum rediit ad lavandum faciem ſuam, & ad miſſam ſe præparandum. Miſſarum autem celebrationibus expletis, & veſperis decantatis ad hoſpitiolum pauperum pervenit; & 12. pauperum pedes lavit, & unicuique eorum de aceolo pretium unius denarii donavit. Inde rediens ad menſam pranſurus

CAPUT XVIII. Generales Quadragesimæ &c.

consedit : ibi lectio non defuit, nec prædictorum pauperum multitudo copiosa.. Cibo verò consumpto, & omnibus cum eo commorantibus lætificatis, congruo tempore completorium recitavit; insuper aliis orationibus peractis, secreta cubiculi cum silentio repetivit, & omne colloquium nisi cum Deo & sanctis ejus usque ad alterius diei primam peractam, omninò devitavit. Hoc modo dies quadragesimæ explevit.]

XVII. Ex hac S. Udalrici praxi prolixoque hoc loco sex præsertim observare licet, quæ omnibus passim clericis olim erant communia. 1. Quotidianum servitutis pensum productâ admodum psalmodiâ precibusque extraordinariis adauctum. 2. Processiones non infrequentes ad varias diversasque Ecclesias. 3. Duplex quotidiè oblatum missæ sacrificium. 4. Pauperum mandatum & eleemosynas. 5. Refectionem in communi peractam. 6. Lectiones insolitas : quæ quidem omnia hic breviter perstringere oportet.

Psalmodia addita.

XVIII. Psalmos ad quotidianum divinæ servitutis officium superaditos fuisse testatur Fulbertus Episcopus Carnotensis in epistola 79. ad Hildegarium S. Hilarii Pictaviensis Ecclesiæ decanum : [De vario numero psalmorum qui adjiciuntur à quibusdam in tempore jejunii per singulas horas canonicas in fine post orationem Dominicam & capitula quæ sequuntur, regulam non invenio : psalmi quidem meo arbitratu superflui essent, nisi eos tutaret psalmistarum devotio. Finitis autem capitulis, post orationem Dominicam, ubi dicitur *Domine exaudi orationem meam*, statim subdenda esset oratio quæ ex libro Sacramentario recitatur.] Ubi obiter observare licet nonnullos ex hoc loco non satis rectè inferre collectarum usum in Ecclesia Pictaviensi necdum invaluisse tempore Fulberti : cum id non dicat Fulbertus, sed orationem seu collectam quæ post superadditos psalmos, ex libro sacramentorum, qualem nos vidimus ante Fulberti ætatem scriptum, *recitatur*, statim post orationem Dominicam & subjecta capitula subjungendam fuisse, si psalmi illi non essent superadditi. Hi autem psalmi pro familiaribus seu benefactoribus & amicis cantabantur, unde & *Psalmi familiares* dicti. Hos præter psalmos & officium defunctorum quod in Ecclesia Ambrosiana, in Cusentina, Cabilonensi, Lingonensi, &c. Quotidiè recitabatur; cui Remensis Ecclesia, uti & Silvanectensis, aliæque officium parvum de Beata Maria quotidiè subjungebant; in ordinario Lingonensi, in Namnetensi & Vectensi in omnibus quadragesimæ feriis septem pœnitentiales psalmi recitandi notantur. Insuper in quibusdam Ecclesiis quotidiè vinginti quinque psalmi post primam cantabantur, ita ut singulis quibusque hebdomadis integrum psalterium persolveretur. Ita præscribunt antiquum Ecclesiæ Catalaunensis breviarium, ordinarium Remense, Silvanectense, Cenomanense, Carnotense S. Joannis &c. [In hac die, inquit, ordinarium Silvanectense, scilicet feria 2. post Dominicam primam quadragesimæ, post primam incipietur psalterium, & dicentur 25. psalmi, & postea letania : quibus finitis, dicetur *Pretiosa in conspectu Domini*, & similiter aliis diebus quadragesimæ, nisi festum

9. lectionum intervenerit: In festo enim 9. lectionum non dicentur ipsi 25. psalmi, sed in die præcedente festum vel subsequente dicentur quinquaginta psalmi cum letania: quando id competentius fieri posse videbitur.] Paulò aliter hunc ritum describit breviarium Catalaunense: [In quadragesima post primam incipitur psalterium, & inde dicuntur qualibet die viginti quinque psalmi, & sic finitur psalterium qualibet hebdomada. Quando psalterium incipitur, tunc tantùm dicit sacerdos *Deus in adjutorium.* Antiphona: *Intret oratio.* Aliis verò diebus dicto *Gloria Patri.* Post omnes psalmos, dicitur antiphona. *Intret oratio mea. Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, Pater noster*, & dicuntur preces quæ continentur post brevissimam letaniam proximè subsequentem.] In Ecclesia Cabilonensi quotidiè post matutinas laudes dicebantur septem psalmi pœnitentiales, & post officium defunctorum psalmi quinque, post primam psalmi triginta incipientes à psalmo *Ad Dominum cum tribularer* usque ad finem psalterii. In Remensi quotidiè psalmis vinginti quinque statim post primam recitandis, adduntur quindecim psalmi prostrati post tertiam pro defunctis. In ms. Ecclesiæ Argentinæ consuetudinibus hi pro benefactoribus psalmi post primam dicendi assignantur. *Miserere mei Deus, secundùm magnam. Deus in nomine tuo. Miserere mei Deus, miserere mei. Deus misereatur. Deus in adjutorium. Inclina Domine. Domine Deus salutis. Gloria Patri.* Cum *alleluia* vel *Laus tibi Domine.* Preces *Dispersit dedit pauperibus. Salvum fac populum tuum. Exclamaverunt ad Dominum. Requiem æternam. Dominus vobiscum.* Oratio. Retributor *Omnium bonorum Deus.* Præterea singulis feriis 2. 4. & 6. Psalmi *Beati immaculati.* usque ad *Ad Dominum cum tribularer* feriis 3. 5. & sabbato psalmi pœnitentiales cum his precibus *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster. Exurge quare obdormis. Quare faciem tuam. Exurge Christe, adjuva nos. Deus noster refugium. Da nobis auxilium. Memor esto congregationis. Esto nobis Domine. Dominus vobiscum.* Oratio. *Sucurre, quæsumus omnipotens Deus. Deus qui justè irasceris.* Sequitur. *Pretiosa in conspectu.* Oratio. *S. Maria. Deus in adjutorium* ter *Gloria Patri. Kyrie* ter. *Pater noster. Salvos fac servos.* Præterea post tertiam pro benefactoribus psalmi *Ad Dominum cum tribularer* Cum ceteris usque ad *Laudate nomen Domini.* Cum his precibus *Dispersit dedit pauperibus. Salvum fac populum tuum, Exclamaverunt ad Dominum. Requiem æternam.* Oratio. *Retributor bonorum omnium.* Verùm in Ecclesia Ambianensi olim non solùm singulis quadragesimæ hebdomadis; sed singulis per annum diebus integrum in conventu psalterium persolvebatur. [Verum propter onus servitii, existente decano felicis recordationis magistro Joanne de Abbatis-villa, postmodum Archiepiscopo Vesuntino, & demum Episcopo Sabinensi, unicuique canonicorum tam simplicium, quàm eorum qui sunt in dignitatibus constituti, est sua psalterii portio assignata ab ipso omni die dicenda; incipiente quidem præposito, finiente decano, & est divisum psalterium in quadraginta unam particulas in hunc modum. Præpositus. *Beatus vir.*

Caput XVIII. Generales Quadragesima. &c.

——— *Quare fremuerunt. Domine quid multiplicati sunt. Cum invocarem. Sanctus Acceolus. Verba mea. Domine ne in furore*] *&c.* Ita ad annum 1210. ordinatum legitur in vetusto ejus Ecclesiæ Micrologio anno 1280. exarato. Denique ut ea quæ ad quotidianum officium in quadragesima superaddita sunt absolvam, in breviario Ambrosiano jussu S. Caroli anno 1588. edito hæc lego: [Quotidiè in quadragesima præterquam in sabbato & diebus Dominicis post tertiam & nonam leguntur in choro duæ lectiones, una de Genesi cum suo responsorio, altera de proverbiis. Deinde post tertiam cantatis his lectionibus, orationem subjungit hebdomadarius de triduo litaniarum.] Neque etiam prætereundus est usus Ecclesiæ Ambianensis, ubi per totam quadragesimam, festis 9. lectionum exceptis, fit horarum initio, hoc est post versum. *Deus in adjutorium* omnes clerici in sacris constituti stalla, in minoribus verò terram deosculantur: qui quidem usus viget etiam in insigni Ecclesia Parisiensi, & præscribitur in ordinario Rotomagensi, Carnotensi S. Joannis & in Gastinensi.

Processiones.

XIX. De processionibus in quadragesima faciendis insignem habemus locum in Concilio Bracarensi III. in cujus canone IX. sic scriptum reperio: [In quadragesimæ principio convenientes in unum vicinæ Ecclesiæ per triduum cum psalmis per Sanctorum basilicas ambulantes celebrent litanias.] Verùm non solùm initio per triduum, sed per totam quadragesimam non infrequentes processiones agunt insigniores Ecclesiæ. Nam præter eam quæ singulis Dominicis diebus fieri solet, unam singulis sextis feriis præscribunt Rituale Suessionense, & ordinarium Cabilonense; duas ordinarium Rotomagense, Turonense Sancti Gariani, Rituale item Turonense, Sancti Martini, ordinarium Cenomanense; feriis scilicet 4. & 6. ad quas accedere videntur litaniæ quæ iisdem diebus agendæ præscribuntur in breviario Ambrosiano. Lemovicense verò S. Martialis ordinarium tres singulis septimanis assignat processiones. Supplicationes etiam per claustri sui circuitum agere solebant olim monachi feriis 4. & 6. Sed nudis eas pedibus in pœnitentiæ luctu absolvebant. Circa processiones hasce quadragesimales dignus observatione venit usus quarumdam Ecclesiarum, in quibus non crux, sed ejus loco sacratissimus evangeliorum textus, Christi Domini personam repræsentans, defertur à subdiacono. Ita Viennensis in Gallia, Cabilonensis, Suessionensis, Cenomanensis, Turonensis S. Martini, Carnotensis S. Joannis, & Gastinensis ex earum ordinariis sive Ritualibus.

De missis quadragesimalibus.

XX. Missas solemnes non solùm duas, sed etiam tres dicebant Ecclesiæ nonnullæ: Tres cantabat Cabilonensis, unam de defunctis post tertiam, alteram pro familiaribus post sextam, & tertiam majorem post nonam. Tres etiam, maximè diebus festis, cantabat Ecclesia Narbonensis, primam de festo in majori altari, secundam de jejunio in altari S. Catharinæ, tertiam conventualem in majori. Circa has etiam missas nonulla occurrunt observanda: 1. in missis de jejunio colore nigro utebatur

utebatur Arelatensis Ecclesia eum nonnullis aliis. 2. In Narbonensi & Tolosana singulis diebus unus cantabatur versus ex tractu *Domine non secundùm peccata nostra* scilicet feria 2. primus, feria 3. secundus & feria 4. tertius & sic aliis diebus. In Rotomagensi tractus *de necessitatibus* omnibus feriis 4. cantabatur. In Dominicis verò tractus diversi erant à nostris hodiernis 3. de præfationibus his in missis dicendis ita discurrit Guillelmus Durandus in libro 6. Rationalis cap. 28. [Ab hac quoque quarta feria usque ad Dominicam Palmarum, dicitur omni die præfatio de jejunio; etiam Dominicis diebus apud quosdam. In illa verò Dominica & sequentibus diebus dicitur præfatio de passione. Sed videtur esse incongruum, quòd in Dominicis diebus cantetur præfatio de jejunio, cum in illis non jejunetur: & ideò quidam dicunt in illis quotidianam præfationem: sed licet non jejunetur numero, jejunatur tamen qualitate, id est in cibo quadragesimali, sicut in aliis diebus. In quibusdam tamen Ecclesiis incipiunt dicere præfationem de Passione in Dominica de Passione; & in quibusdam dicunt præfationem de jejunio usque ad quartam feriam ante Pascha.] Ultimum hunc usum sequuntur antiquum ordinarium Ecclesiæ Remensis, missale Parisiense, ordinarium & missale Narbonense, missale Catalaunense, ordinarium Laudunense, uti & Silvanectense, missale Pictavense, ordinarium Lemovicense, Lingonense, Vertense, missale Lugdunense Athanacensis monasterii, ordinarium Carnotense S. Joannis & Gastinense. Sed præfationem de jejunio in Dominica Palmarum deponunt ordinarium Argentinum, missale antiquum Ecclesiæ Albicensis, Arelatensis & Tholoniensis. In Dominica Passionis Rotomagense ordinarium. Exceptis tamen Dominicis in quibus non jejunatur: Eamdem ob causam hymnos quadragesimales in vesperis Dominicis diebus non cantat Ecclesia Mediolanensis. In quibusdam etiam communis præfatio in festis 9. lectionum dicebatur. 4. Finita præfatione prostrationem in choro donec pax sit danda præscribit ordinarium Silvanectense, idque per totam quadragesimam ad usque cœnam Domini, nisi subsequatur festum novem lectionem. 5. Dictis ad complendum orationibus, diaconus ad populum conversus dicit *Humiliate capita vestra Deo*, cujus quidem ritus hanc rationem reddit Durandus lib. 6. cap. 28. [Olim omnes communicabant, & communicaturos diaconus ad flectendum genua invitabat: nunc verò quia multi suscipiunt Corpus Domini indignè, pro communione utimur oratione, diacono sicut priùs suo fungente officio, & dicente *Humiliate capita vestra Deo.* Eamdem rationem affert Micrologus cap. 51. 6. Subsequitur oratio super populum, quæ quidem ex ordinario Uticense debet dici [capite inclinato aliquantulum, & voce aliquantulum demissâ.] 7. Ex ordinario insignis Ecclesiæ Turonensis & ex Rotomagensi S. Laudi post missam [vesperæ incipiuntur à sacerdote, antequam recedat de altari.] De hoc ritu hæc lego in ordinario Argentino [In fine missæ *Benedicamus Domino, Deo gratias.* Quo dicto, antiquus sacerdos incipiat ad vesperas *Deus in adjutorium.*

CAPUT XVIII *Generales Quadragesimæ, &c.*

Posteà benedicat populum. Benedictione data, sacerdos cum ministris [descendat ad capellam S. Andreæ, & ibi in altari legat vesperas. Interim cantentur vesperæ in choro.] Ad quas quidem vesperas ante prandium dictas, cujuscumque sint, numquam thurificatur, inquit idem Turonense ordinarium. 8. Ecclesia Mediolanensis per totam quadragesimam nullam habet missam pro feria sexta, nec ea die celebrat: idque omninò prohibuit S. Carolus in tertia Synodo diocesana decreto 20. etiam funeris seu exequiarum sive alterius cujusve rei occasione. Et in Synodo XI. hujus antiquæ consuetudinis hanc reddit rationem, quod illa dies plena mœroris sit ob acerbissimam Christi passionem: sacrificium verò spiritualem populi lætitiam præ se ferat. Tum statuit, ut illis diebus crux in altari adoranda solemni ritu exponatur, & concio de passione Domini habeatur. Prætereà ad vesperas post Responsorium singulis sextis feriis canuntur quatuor lectiones cum suis psalmellis & orationibus; neque dicitur canticum *Magnificat*, etiam in vesperis defunctorum, uti statuit Breviarium ab ipso editum. 9. Græci per totam quadragesimam, exceptis sabbatis & Dominicis ac sancto annunciationis festo, à sacrificio abstinent: missam præsanctificatorum celebrare contenti: qua in re Laodicenæ inhærent Synodo, cujus canon 49. ita habet: [non convenit in quadragesima panem offerre, nisi fortè solis sabbati & Dominicæ diebus:] Quibus concinit Concilium in Trullo celebratum canone 52. [In omnibus sanctæ quadragesimæ diebus, præterquam sabbato, & Dominica, & sancto annunciationis die, fiat sacra præsanctificatorum missa.] Qualis verò esset ordo missæ præsanctificatorum ita explicat Niceras Preroratus: [Sabbato & Dominica die secus tertiam diei horam, in qua Spiritus sanctus descendit super discipulos, immolantes, in ipsis sanctificamus munera, in quibus sufficientia pro tora hebdomada consecramus. In aliis autem diebus hebdomadis juxta tempus horæ nonæ dici, concludentem omnem diei ministrationem, in consummationem Lucernarii, agimus nos sacerdotes cum diaconibus ingressum, thuribulum solùm ferentes. Et post lectiones prophetarum constitutas à magno Basilio orationes facientes, & munera transferentes è propositionis mensa, oramus cum ipsis. Insuper autem & traditam nobis à Domino orationem dicentes, exaltamus præsanctificatum panem, & damus præsanctificata Sancta sanctis: & uniti communione panis & calicis mysteriorum Christi, gratias agentes Deo remittimus eos atque dimittimus.] Et hæc fuit ab initio Græcorum praxis, quam hactenùs integram intemeratamque conservant, non quòd sacrificio jejunium violetur, ut existimarunt schismaticorum nonnulli, sed quod sacrificii lætitiam cum jejunii luctu & tristitia satis cohærere posse non crederent: quæ causa etiam fuit, ut à celebrandis Sanctorum Martyrum festis abstinerent; testante Laodicena Synodo canone LI. quia [non decet quadragesimæ spatio natalitia celebrare: Sed Sanctorum Martyrum memoriam sabbatis & Dominicis agere necesse est.] Tametsi usus ille non singularis extiterit orientali Ecclesiæ: Nam

Missa præsanctificatorum.

Sanctorum solemnitates in quadragesima nullæ.

Generales Quadragesima &c.

& in veteri Calendario Ecclesiæ Carthaginensis ante annos 1200.confecto, nulla reperiuntur festa eo in intervallo, in quod solet quadragesimæ tempus accidere; Sed & Ratramnus Corbeiensis monachus in libro 4. contra Græcorum opposita cap. 4. testatur quod [cantica solemnia videlicet alleluia, seu martyrum solemnitates novem ante Pascha septimanis occidentalis Ecclesia nequaquam solemni ritu frequentat] Immò sæculo adhuc XII. Ecclesia Lugdunensis uti & Mediolanensis nullam tempore passionis celebrabat solemnitatem, sed commemorationem dumtaxat faciebat, ut docet Joannes Belethus cap. 84. quod de tota quadragesima intelligendum esse docent hæc verba Radulphi Tungrensis in libro de observantia canonum cap. 16. [in officio Ambrosiano nullum festum in quadragesima servatur.]

De mandato pauperum.

XXI. Venio ad mandatum pauperum quod præscribitur in ordinario Remensi, in Cabilonensi, & in Carnotensi S. Joannis; quodque ab ipsis etiam Episcopis non neglectum reperitur. Siquidem Goffridus Autissiodorensis Ecclesiæ Pontifex [diebus singulis per omnes quadragesimas pauperibus tredecim lavare pedes manibus propriis & jejunus ministrare consueverat,] ut legitur in hist. Episcoporum Antissiodorensium, c. 51.

Vita communis canonicorum.

XXII. De vita communi canonicorum per totam quadragesimam insigne habemus testimonium in charta Hugonis Episcopi Antissiodorensis Spicilegii tom. 13. qua certas illis concedit decimas, [ea quidem conditione, ut per singulos annos tota quadragesima in refectorio communiter comedant.] In ordinario quoque B. Mariæ Remensis ad feriam secundam post Dominicam 1.quadragesimæ hæc lego: [facta in refectorio benedictione more solito, & positis super principalem mensam decem scutellis conveniunt fratres ante eamdem mensam cantantes psalmum *Levavi oculos meos*, & *Pater noster*, & preces cum collecta pro anima Oldarici præpositi, qui dedit reditus ad emendos cultellos.]

Lectio ante completorium.

XXIII. Denique ut de lectionibus extraordinariis aliquid dicamus, in plerisque Ecclesiis ante completorium ex aliquo libro aliquid publicè legebatur, & quidem in Bellovacensi ex ambone. In Laudunensi fiebat hæc lectio ex Evangelio, in Rotomagensi, Remensi, Cabilonensi, Cusana ex libris Dialogorum S. Gregorii Papæ. Quonam verò ritu hæc perageretur ita describit ordinarium Cabilonense; [Dum sonatur collatio, dicitur officium matutinale pro defunctis usque ad laudes, & tandiù sonat quoad usque decantetur; & post legitur in capitulo ab aliquo de superstallum in libro Dialogorum usque ad festum S. Gregorii. Lectionem exponit Decanus vel alia magna persona; posteà affertur potus à tribus servitoribus in superpelliceis, quorum unus erit lector.] Deinde quod non prætereundum est paulò post addit: Post completorium [clericus hebdomadarius affert aquam benedictam, & sacerdos qui cantavit completorium dat eam clericis ante pulpitum, & laicis, si qui fuerint, ad ostium chori per totam quadragesimam, exceptis Dominicis & festis.] Idem à decano faciendum præscribit ordinarium Rotomagense. Porrò lectionem ante completorium, non solùm in qua-

CAPUT XVIII. *Generales Quadragesimæ, &c.*

dragesima, sed à prima die Octobris ad Pascha usque faciebat Ecclesia Laudunensis.

XXIV. Hæc sunt præcipua quæ generales quadragesimæ consuetudines spectant: quibus addere potuissem id quod de singularitate vestium per quadragesimam canonicorum Nisnensium in Germania scribit Hieronymus Enser in præfatione ad vitam S. Bennonis; quod de ratione episcopo reddenda à presbyteris hoc tempore de ordine ministerii sui, sive de baptismo, sive de fide catholica, sive de precibus & ordine missarum præscribunt Capitulare Carlomanni principis anni 742. n. 3. & Capitulare Caroli Magni anni 769. n. 8. denique id quod statuunt consuetudines canonicorum Cassanensium de silentio servando omnibus Dominicis diebus quadragesimæ. At prætermittere non possum solemnes absolutiones quæ adhuc tribus per hebdomadam diebus fieri solent in quibusdam Ecclesiis, ut in Turonensi & Cenomanensi. Has ex antiquo Missali insignis Ecclesiæ Pictavensis ante annos 300. scripto hîc subjicere operæ pretium visum est.

NOTANDUM *quod per totam quadragesimam usque ad cœnam Domini in missa post offertorium feria 2. 4. & 6. dicuntur septem psalmi pœnitentiales, & in fine sequitur antiphona:* Ne reminiscaris Domine. *Deinde sequitur letania, & dicitur tota per ordinem sicut in vigilia Paschæ, non tamen cantando, sed legendo & dum perventum fuerit ad finem sequitur.* Kyrie eleison, Christe eleison. Pater noster. Et ne nos inducas. Sed libera. Et veniat super nos misericordia tua Domine. Et salutare tuum. Memor esto congregationis. Quam possedisti. Salvos fac servos tuos & ancillas tuas. Esto mihi, Domine, turris fortitudinis. Domine exaudi.

Oremus.

Deus cui proprium est misereri semper & parcere &c. Ecclesiæ tuæ, quæsumus Domine, preces placatus admitte &c. Deus à quo sancta desideria, recta consilia & justa sunt opera &c. *Item sequitur verbis gallicis.*

Bonnes gens, ferez-vous coulpes, & vous rendez confes & repantans à Dieu, à la Benoiste Vierge MARIE, & à tous les Saints & Saintes de Paradis, & criez à Dieu merci qu'il vous veüillet pardonner tous les pechez & toutes les fautes que vous avez fait puis la journée que vous naquittes jusqu'aujourdhui, & dites trois fois. Pater noster, Ave Maria, & Credo.

Deinde sequitur oratio.

Exaudi quæsumus Domine preces nostras, & confitentium tibi parce peccatis, ut quos conscientiæ reatus accusat, indulgentia tuæ miserationis absolvat. Per

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, nec sit ab his famulis tuis clementiæ tuæ longinqua miseratio, sana vulnera, eorumque re-

mitte peccata, ut nullis à te iniquitatibus separati, tibi Domino semper valeant adhærere. Per

Alia oratio.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris; & me, qui etiam primus misericordia tua indigeo, clementer exaudi; ut quem non electione meriti, sed dono gratiæ tuæ, constituisti hujus operis ministrum. Da fiduciam tui muneris exsequendi, & ipse in nostro ministerio quod tuæ pietatis est operare. Per

Sequitur benedictio.

Benedicat vos Deus Pater qui in principio cuncta creavit. Amen.

Benedicat vos Dei Filius, qui de supernis sedibus pro vobis Salvator descendit. Amen. Benedicat vos Spiritus Sanctus, qui in similitudinem columbæ in Jordanis flumine requievit in Christo. Ipse vos in Trinitate sanctificet, quem omnes gentes venturum expectant ad judicium. Qui cum Patre.

Dominus noster Jesus-Christus qui dixit discipulis suis quodcumque ligaveritis super terram, erit ligatum & in cælis; & quodcumque solveritis super terram, erit solutum & in cælis, de quorum numero quamvis indignos nos esse voluit; ipse vos absolvat per ministerium nostrum ab omnibus peccatis vestris, quæcumque cogitatione, locutione, operatione, negligenter egistis, atque à nexibus peccatorum absolutos perducere dignetur ad regna cælorum. Qui cum Patre.

Item sequitur.

Absolvimus vos, Fratres, vice S. Petri Apostolorum principis, cui à Deo collata est potestas ligandi atque solvendi: cujus etiam & nos licet indigni vice fungimur, in quantum vestra expetit accusatio, & ad nos pertinet remissio, secundùm quod vobis, ut diximus, à Domino in S. Petro est adtributum, ab omnibus criminibus vestris: sitque vobis omnipotens Redemptor vester vita & salus, & omnium peccatorum vestrorum indultor. Qui cum Patre.

Per intercessionem Beatæ & Gloriosæ semperque Virginis Mariæ, & omnium Sanctorum, & Sanctarum Dei, misereatur vestri omnipotens Deus, & dimissis peccatis vestris perducat vos ad vitam æternam.

Absolutio.

Absolutionem & remissionem omnium peccatorum vestrorum tribuat vobis omnipotens & misericors Dominus. Et benedictio Dei Patris omnipotentis, & Filii, & Spiritus Sancti, descendat super vos, & maneat semper. In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Amen.

CAPUT XVIII. *Generales Quadragesimæ, &c.*

In vetusto Rituali ad usum Ecclesiæ Cenomanensis anno 1499. edito absolutiones illæ quadragesimales ita describuntur.

ABSOLUTIONES QUADRAGESIMALES.

Populo congregato, genibus flexis, & crinibus discoopertis, presbytero similiter ambo genua flectente, dicantur cum maxima devotione septem psalmi pœnitentiales sub antiphona sequente, videlicet vivo ego. *Psal.* Domine ne in furore. Beati quorum. Domine ne in furore. Miserere mei Deus. Domine exaudi orationem. De profundis. Domine exaudi. *Ant.* Vivo ego &c. *Sequitur letania* Kyrie eleison. &c.

Oremus.

Adesto Domine supplicationibus nostris, & me qui etiam misericordia tua primus indigeo *& ut suprà.*

Exaudi, Domine, supplicum preces & confitentium &c. *ut suprà.*

Præveniat hos famulos tuos, & has famulas tuas, quæsumus Domine, misericordia tua, ut omnes iniquitates eorum celeri indulgentia deleantur. Per

Adesto, Domine, supplicationibus nostis, nec sit ab his famulis &c. *ut suprà.*

Domine Deus noster qui offensione nostra non vinceris, sed satisfactione placaris: respice, quæsumus, hos famulos tuos, & has famulas tuas, qui & quæ se tibi graviter peccasse confitentur. Tuum est enim absolutionem criminum dare, & veniam præstare peccantibus: qui dixisti pœnitentiam te malle peccatorum, quàm mortem: Concede ergo, Domine, his, ut tibi pœnitentiæ excubias celebrent, & correctis actibus suis conferri à te tibi sempiterna gaudia gratulentur. Per

Dominus JESUS-CHRISTUS, qui dixit discipulis suis: quæcumque ligaveritis &c. *ut suprà.*

Posteà dicat sacerdos populo, ut unusquisque dicat Confiteor. *Quo facto, dicat* Amen. Fratres, Misereatur vestri &c. *Deinde faciat crucem super populum dicendo* Absolutionem & remissionem omnium peccatorum vestrorum tribuat vobis omnipotens, pius, & misericors Dominus. Amen. *Injungatur ut quilibet dicat ter* Pater noster *&* Ave Maria, *Ante exitum missæ in remissionem peccatorum.*

HUIC ABSOLUTIONI aliquo modo respondere potest id quod præscribit missale Mozarabum, ut scilicet singulis quibusque feriis 4. & 6. quadragesimæ *Antequam sacerdos faciat ablutionem manuum, prosternat se ad pedes altaris, flexis genibus, & dicat has preces in hunc modum.* Pœnitentes orate, flectite genua Deo, deprecemur Dominum, ut remissionem peccatorum & pacem nobis donare dignetur. ℣. Erigite vos in nomine Christi; completa oratione vestra simul dicite. Amen. ℟. Amen. State in locis vestris ad missam. *Sequitur sacrificium seu antiphona nostro respondens*

offertorio cum Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto in sæcula sæculorum Amen. *Et in fine* Kyrie eleison *tribus vicibus*.

Hic ritus qui in gratiam pœnitentium institutus est in memoriam revocat usum antiquum Ecclesiæ Laudunensis, qui præscribitur in ejus ordinario his verbis: [Singulis diebus ab hac die (Cinerum) usque ad cœnam Domini clericulus qui deservit ministerio, alba indutus advehit collectaneum ad dicendum orationem in vesperis pro pœnitentibus, antiphona] *Vivo ego*. ℣. *Convertere*, *Domine*, *usquequo*. Oratio. Exaudi Domine supplicum.

CAPUT XIX.

In quo singulares quadragesimæ ritus investigantur.

I. Singulares quadragesimæ ritus eos voco, qui certis tantùm quibusdam diebus sunt specialiter attributi, quos hoc capite breviter exponere aggredimur. Atque ut à Dominica prima incipiamus unde quadragesima exordium habet. Nam veteres quadragesimam ipsam à jejunio quod feria 4. cinerum incipit distinguebant. Hinc in quibusdam antiquioribus sacramentariis ab annis circiter 800. Et ultra scriptis intitulatur *Dominica initium quadragesimæ*, quam inscriptionem confirmat pervulgatus Alcuinus his verbis: Quadragesima *incipit à sequenti Dominica post quinquagesimam*: Cui concinunt Joannes Belethus cap. 93. & Guillelmus Durandus lib. 6. cap. 32.

CAPUT XIX. *In quo singulares Quadrag. sima &c.*

Initium quadragesimæ à Dominica prima.

II. Hæc una ex præcipuis quadragesimæ Dominicis semper habita est; Sed apud Græcos cum longè majori solemnitate celebrari solita: quippè qui in ea recolant [Orthodoxiam, sive restitutionem venerabilium & sacrarum imaginum factam ab imperatore Michaële & Theodora matre ejus, beata imperatrice, & S. Methodio Patriarcha Constantinopolitano,] ut docet nos Philothæus item Patriarcha C. P. in homilia habita Dominica 1. quadragesimæ. Atque eo die solemnem instituere processionem cum crucibus & imaginibus in præfatæ Orthodoxiæ restitutæ memoriam. Scribit etiam Allatius in libro 3. de consensu orientalis occidentalisque Ecclesiæ cap. 17. n. 16. eos hæreticos omnes hac Dominica excommunicare: [eo etenim die, inquit, legunt Synodicon in quo hæreses & hæretici ferè omnes anathematizantur, catholici laudantur.]

Apud Græcos quàm solemnis.

III. Tametsi in Romana Ecclesia aliisve quæ illius ordinem receperunt solemnis fuerit semper hæc prima quadragesimæ Dominica, atque una ex privilegiatis ut aiunt, habita, in quibus nulla de quocumque sancto celebrari possit festivitas; vix tamen singulares aliquos ritus habet: nisi quod in Lugdunensi ordinario hac die ad nocturnas vigilias canticum *Te Deum laudamus* assignatum reperio: in Pontificali Salisburgensi ad primam post psalmum *Beati immaculati* annotatur psalmus

Singularia apud latinos in Dominica prima quadragesima.

CAPUT XIX. *In quo singulares Quadrasimæ &c.*

Qui habitat in adjutorio, qui in missa pro tractu decantari solet; cujus tamen tres tantùm primos versiculos habet missale Arelatensis Ecclesiæ. Singulare est quod in ordinario Rotomagensi præscribitur in processione ante tertiam agendum, ut scilicet inchoato in statione responsorio [Cum sederit, quidam sacerdos canonicus indutus amictu, alba, cum stola alba, tenens crucem ante pectus suum ad similitudinem Domini ad judicium venientis, cantet in pulpito. ℣. *Venite benedicti*; *chorus respondeat & ibunt. Et tunc intret processio cantando residuum & post fiat* sermo ad populum.] Optima sanè institutio, quæ dum tremendum Dei judicium ad memoriam revocat, fideles populos ad sinceram & ex animo agendam pœnitentiam admonet, provocat, & cogit. Solemnis etiam omninò processio in Turonensi S. Martini antiphonario notatur, in qua hebdomadarius cum tribus diaconis totidemque subdiaconis infulis rubris revestitus incedebat, cantore medio inter succentorem & supletorem in alba parato, & cappa serica, chirothecis, baculum aureum manu gestante, qui in reditu processionis ad januam chori ante stallum Patriarchale missæ introitu imposito, ad revestiarium cum succentoribus vestes exuturus recedebat. In eodem antiphonario, uti & in ms. Rituali ejusdem Ecclesiæ hæc etiam reperio: [Antequam dicatur completorium, vadunt omnes in capitulum & ibi recipiunt refectionem, videlicet oblatas per manum oblatarii capituli de suo proprio, & vinum album de meliori & pigmentum ex parte thesaurarii de suo proprio; & ibi servire debent servientes thesaurarii cum cyphis & vasis suis. Et habent matricularii magnum urceolum plenum de eodem pigmento. Expleta verò sufficienti refectione, surgunt omnes & vadunt ad completorium cantandum; quo expleto, oblatarius debet vocare pueros secundæ stationis, & mittere per omnes domos canonicorum Ecclesiæ oblatas in parvis mappis: thesaurarius verò per suos famulos per singulas domos eorumdem canonicorum de pigmento.]

Preces dicendæ in missa Ambrosiana.

IV. In missali Ambrosiano hoc singulare occurrit, quod in missa ante collectam *Diaconus si tamen in officio diaconatus serviat, alioquin ipsemet sacerdos dicit sequentes preces, choro aut ministro ad singulos versus respondente* Domine miserere, *& in fine præterea ter* Kyrie eleison.

℣. Divinæ pacis & indulgentiæ munere supplicantes ex toto corde & ex tota mente precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro Ecclesia tua sancta catholica, quæ hîc per universum orbem diffusa est precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro Papa nostro N. & Pontifice nostro N. & omni clero eorum, omnibusque sacerdotibus, ac ministris precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro famulis tuis N. Imperatore, & N. Rege, Duce nostro, & omni exercitu eorum precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro pace Ecclesiarum, vocatione gentium, & quiete populorum precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro civitate hac, & conversatione ejus, omnibusque habitantibus in ea precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro

CAPUT XIX. *In quo singulares Quadragesimæ, &c.*

℣. Pro aëris temperie, ac fructu, & fœcunditate terrarum precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro virginibus, viduis, orphanis, captivis, & pœnitentibus precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro navigantibus, iter agentibus, in carceribus, in vinculis, in metallis, in exiliis constitutis precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro his qui diversis infirmitatibus detinentur, quique spiritibus vexantur immundis, precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Pro his qui in sancta tua Ecclesia fructus misericordiæ largiuntur precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Exaudi nos Deus in omni oratione atque deprecatione nostra, precamur te. ℟. Domine miserere.

℣. Dicamus omnes. ℟. Domine miserere.

Kyrie eleison, Kyrie eleison, Kyrie eleison.

Sequitur oratio super populum & cetera ut moris est.

V. In missali verò Mozarabum missa Dominicæ primæ ita incipit ecce nunc tempus acceptabile, alleluia. Ecce nunc dies salutis, alleluia. ℣. Dominus regnavit decorem induit, induit Dominus fortitudinem & præcinxit se. *Deinde pracentor repetit* Ecce nunc dies salutis. *Tum dicitur* Gloria & honor Patri & Filio & Spiritui Sancto in sæcula sæculorum, amen. *Post* Gloria in excelsis *Et orationem sequitur lectio Isaiæ.* Hæc dicit Dominus, audite audientes me & comedite bonum &c. *Deinde dicat presbyter* Dominus sit semper vobiscum ℟. Et cum. *Tractus* Daniel. Propheta. Tunc illi tres quasi ex uno ore hymnum canebant, & benedicebant Dominum in fornace dicentes. *Missa Mozarabum.*

Hic incipiat sacerdos Benedictus [a]

Benedictus es Domine Deus Patrum nostrorum, & admirabilis, & superexaltatus in sæcula. Amen. ℣. Et benedictum nomen majestatis tuæ illud sanctum. P Et super. ℣. Benedictus es qui vides abyssos, sedes super Cherubin, & laudabilis. P Et super. ℣. Benedictus es in solidamento cæli & laudabilis & gloriosus in sæcula. Amen. P Et super. ℣. Benedicite omnia opera Domini Dominum. Benedicite angeli Dei Dominum: Benedicite stellæ cæli Dominum. P Hymnum dicite & superexaltate eum in sæcula. Amen. ℣. Benedicite filii hominum Dominum: Benedicite sacerdotes Dei Dominum: Benedicite sancti & humiles corde Dominum. P Hymnum dicite. ℣. Benedicite Anania, Azaria & Misaël Dominum, hymnum dicite, & superexaltate eum in sæcula. Amen. ℣. Quia liberavit nos ab inferis, & de manu flammæ, & è medio ignis eduxit nos.

Dicat presbyter Confitemini.

℣. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus.

Psallenda.

a *Hunc hymnum in pulpito decantari jubet Concilium Toletanum IV. can. XIV. communione privans eos qui illum certis diebus decantare neglexerint.*

CAPUT XIX. *In quo singulares Quadragesima &c.*

Ne memor fueris Deus iniquitatum nostrarum : citò apprehendat nos misericordia tua, Domine. ℣. Quoniam pauperes facti sumus valdè: adjuva nos Deus salutaris noster. ℟ citò apprehendent.

Hic sacerdos debet preparare calicem cum vino & aqua & hostiam in patena posita super calicem, & accipiat illud, & prosternat se ad pedes altaris, flexis genibus, & dicat has preces.

Indulgentiam postulamus. Christe exaudi, placare, & miserere. ℣. Jesu unigenite Dei Patris Filius, qui es immensæ bonitatis Dominus. ℟ Placare ℣. Cuncti te gemitibus exorantes poscimus, cunctique simul deprecantes quæsumus. ℟ Placare. ℣. Tua jam clementia mala nostra superet, tuo jam sereno vultu in nos respice. ℟ Placare. ℣. Remove propitius tuam iracundiam : da peccatis finem : da laboris requiem. ℟ Placare. ℣. Tranquillitatem temporum, rerum abundantiam, pacis quietem & salutis copiam. ℟ Placare. ℣. Illius pontificis porrige præsidium atque universo supplicante populo. ℟ Placare. ℣. Remissionem omnium peccatorum, quæsumus indulge clemens mala quæ commisimus. ℟ Placare.

Hic dicit sacerdos submissa voce.

Exaudi orationem nostram, Domine, gemitusque nostros auribus percipe : nos enim iniquitates nostras agnoscimus, & delicta nostra coram te pandimus, tibi Deus peccavimus, tibique confitentes veniam exposcimus : & quia recessimus à mandatis tuis, & legi tuæ minimè paruimus, convertere Domine super servos tuos, quos redemisti sanguine tuo : indulge quæsumus nobis, & peccatis nostris veniam tribue, tuæque pietatis misericordiam in nobis largire dignare. ℟. Amen. Per misericordiam tuam Deus qui es benedictus, & vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. Amen.

Hic elevet se sacerdos & dicat : Silentium facite. Sequentia epistolæ Pauli ad Corinthios &c. *Ut moris est. Deinde post benedictionem hæc sequuntur.*

Ad confractionem dicat chorus. Qui venit ad me non esuriet, qui credit in me non sitiet unquam. ℣. Ego sum lux mundi, & qui sequitur me non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. ℟ Qui venit ad me. ℣. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem in me manet, & ego in illo. ℟ Qui venit. ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, in sæcula sæculorum. Amen. ℟ Qui bibit & credit in me non morietur in æternum.

Hoc in missali nullæ habentur missæ per totam quadragesimam pro feriis, nisi pro quartis & sextis.

Cortinæ suspensio imaginum velatio.

VI. [Post completorium ipsius Dominicæ, inquit, Lucas Cusentinus Archiepiscopus in suo ordinario, sacristæ cooperiant omnes cruces & cortinas suspendant inter chorum & altaria, vel ubicumque per Ecclesiam suspendi solent ; quæ cortinæ retrahantur in sabbatis & festis 9. lectionum ante vesperas, & sic maneant usque post completorium sequentis diei. In missa tamen feriæ quæ diebus festis post nonam dicitur,

more ſolito ſuſpendantur. Retrahatur etiam ſola quæ pendet ante majus altare dicta ſexta cùm fieri debet aſperſio ante proceſſionem, & ſic maneat uſque ad finem proceſſionis. Similiter retrahatur in officiis & miſſa pro ſequenti defuncto, & in ordinationibus clericorum.] Similia videre eſt aliis in ordinariis diverſarum Eccleſiarum, niſi quod nonnullæ poſt completorium hujus Dominicæ quædam ante primam ſequentis feriæ ſecundæ id faciendum eſſe præſcribunt. Idem dicendum eſt de imaginibus, quæ olim non in Dominica Paſſionis, ut hodiernus obtinuit uſus in pleriſque Eccleſiis, ſed in ipſo quadrageſimæ initio velabantur: id quod hactenus retinuerunt inſigniores Eccleſiæ non paucæ. CAPUT XIX. *In quo ſingulares Quadrageſima &c.*

VII. Præter cortinas in choro Eccleſiæ Turonenſis ſuſpenditur velum amplum & longum violacei coloris ad ipſas templi fornices, id quod alibi vidiſſe me non memini. An de hujuſmodi velo intelligi debeat quod in hiſtoria Epiſcoporum Antiſſiodorenſium c. 66. legitur Petrus de Mornaio dediſſe [Eccleſiæ ſuæ ſpecioſiſſimum velum quadrageſimale.] Duplicis etiam veli ſeu cortinæ meminit Joannes Belethus in explicatione divini officii cap. 85. [Duo, inquit, vela retinentur, quorum alterum ponitur per chori circuitum, alterum ſuſpenditur inter altare & chorum, ut non appareant quæ ſunt in ſancta ſanctorum.] Primi veli nullam alibi mentionem reperi. Veli ſuſpenſio.

VIII. Feria 4. ſolebant examinari & interrogari ſacros ordines ſequenti ſabbato ſuſcepturi, ideoque ad miſſam duas lectiones pronunciandas eſſe exiſtimant; unam de veteri, alteram de novo teſtamento, quia utriuſque teſtamenti debent eſſe periti. Hac in miſſa duplicem tractum præſcribit ordinarium Eccleſiæ Turonenſis, primum *De neceſſitatibus* à canonico cappa pallii induto decantandum, ad cujus ſingulos verſus chorus repetere debet *Et dimitte*; alterum, quem ſtatim cantor ſubjungit *Domine non ſecundùm*. Examen ordinandorum.

IX. Sabbato in 12. lectionibus hæc ſingularia habet miſſale antiquum Eccleſiæ Arelatenſis: [Ad omnes orationes dicimus *Flectamus genua*, præter ad illam orationem *Deus qui tribus pueris*. In hac autem miſſa non dicimus præfationem de jejunio, ſed communem; & in fine hujus miſſæ non dicimus *Humiliate*; nec dicimus in hac miſſa ante epiſtolam niſi unam orationem tantum.] Vetat etiam ordinarium Rotomagenſe flecti genua ad orationem ante epiſtolam, idque *Ob reverentiam epiſtolæ Pauli*.

X. Dominica 2. quadrageſimæ nihil obſervatu dignum occurrit in ritibus Romanis, nam tantillum eſt illud quod in miſſa non legebatur, olim evangelium de transfiguratione ſed de Cananæa, id quod in variis obſervavimus miſſalibus, ut in Lugdunenſi, Rotomagenſi, Turonenſi ante annos 800. ſcripto, in Bituricenſi, Ebroicenſi, Venetenſi, Catalaunenſi, Auguſtodunenſi, Glandatenſi, Ebrodunenſi, Antiſſiodorenſi, Melodunenſi, Rhedonenſi monaſterii S. Melanii, Uticenſi annorum circiter 600. Romaricenſi, Athanacenſi, & aliis. Idemque evangelium notat liber Comitis Sancto Hieronymo adſcriptus. In Dominica 2. Quadrageſimæ.

CAPUT XIX. *In quo singulares Quadragesima, &c.*

ordinario Ucetensi præscribitur, ut ubi duæ celebrantur missæ, in prima legatur evangelium de Cananæa, in secunda de Transfiguratione. In vetustissimo tamen codice Parthenonis B. Mariæ Calensis ante annos 800. exarato & evangelia per anni circulum legenda ad missam continente habetur evangelium de Transfiguratione secundùm Marcum.

XI. In missali vero Ambrosiano post ingressam ante collectam leguntur istæ preces à diacono dicendæ choro ad singulos versiculos respondente Kyrie eleison.

℣. Dicamus omnes. Kyrie eleison.

℣. Domine Deus omnipotens patrum nostrorum. ℟. Kyrie eleison.

℣. Respice de cælo, Deus, & de sede sancta tua. ℟. Kyrie eleison.

℣. Pro Ecclesia tua sancta catholica, quam conservare digneris. ℟. Kyrie eleison.

℣. Pro Papa N. & Pontifice nostro N. & sacerdotio eorum. ℟. Kyrie eleison.

℣. Pro universis episcopis, cuncto clero, & populo. ℟. Kyrie eleison.

℣. Pro famulis tuis N. Imperatore & N. Rege, Duce nostro, & omni exercitu eorum. ℟. Kyrie eleison.

℣. Pro civitate hac omnibusque habitantibus in ea. ℟. Kyrie eleison.

℣. Pro aëris temperie & fœcunditate terrarum. ℟. Kyrie eleison.

℣. Libera nos qui liberasti filios Israël. ℟. Kyrie eleison.

℣. In manu forti & brachio excelso. ℟. Kyrie eleison. Exurge, Domine, adjuva nos, & libera nos propter nomen tuum. ℟. Kyrie eleison. Kyrie eleison. Kyrie eleison.

In missali Ambrosiano anno 1669. edito istæ preces assignantur Dominicæ tertiæ quadragesimæ; quæ vero superiori Dominica à nobis relatæ sunt, huic secundæ attribuuntur, alternis Dominicis ad usque Dominicam palmarum dicendæ.

XII. In missali verò Mozarabum Dominica secunda quadragesimæ missa incipit à duplici lectione ex veteri testamento; una ex Proverbiis ab his verbis: *Fili, in corde prudentis requiescit sapientia*; altera ex libro Genesis. *Post duos annos vidit Pharao somnium &c.* Quibus hæc subjiciuntur Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo.

Psallenda. Quam pretiosa est misericordia tua, Domine Deus meus.

℣. Attrahe misericordiam tuam scientibus te, & justitiam tuam rectis corde. P Deus ℣. Ne veniat mihi pes superbiæ, & manus impiorum non me commoveat. P Deus.

Hic dicat sacerdos sequentes preces.

Miserere & parce, clementissime Domine, populo tuo, quia peccavimus tibi. ℣. Prostrati omnes lacrymas producimus, pandentes tibi occulta quæ admisimus: à te Deus veniam deposcimus. P quia. ℣. Orationes sacerdotum accipe, & quæque postulant affluenter tribue, ac tuæ plebi miserere Domine. P quia. ℣. Furorem tuum adduxisti super

nos, nostra delicta dira curvaverunt nos, & absque ulla spe defecimus. ℟ quia peccavimus ℣. Traditi sumus malis quæ nescivimus, & omne malum irruit super nos & invocamus & non audimur. ℟ quia. ℣. Omnes clamamus, omnes te requirimus, te pœnitentes lacrymis prosequimur, cujusque iram ipsi provocavimus. ℟ quia. ℣. Te deprecantes, te gementes poscimus; te, JESU CHRISTE, prosternati petimus: tua potestas jam sublevet miseros. ℟ quia. ℣. Confessionem tuæ plebis accipe, quam lamentantes coram te effundimus, & pro admissis corde ingemiscimus. ℟ quia ℣. Pacem rogamus, pacem nobis tribue, amove bella, & nos omnes erue, humili prece postulamus, Domine ℟ quia. ℣. Inclina aurem, Deus Clementissime, jam abluentur delictorum maculæ, & à periculis te benignus exime. ℟ Miserere & parce *totum Oratio.* Exaudi &c. Lauda dicitur cum duplici versiculo. Posteà dicat sacerdos *Pœnitentes orate &c.* Ut suprà feria quarta primæ hebdomadæ Ante orationem Dominicam & illius præfationem ita legitur: *Ad confractionem panis antiphona:* Fiat misericordia tua Domine super nos, sicut speravimus in te.

Post benedictionem verò: *Dicat presbyter ad accedentes antiphonam.* Ego sum ostium, dicit Dominus, si quis per me introierit, salvabitur, & ingredietur, & regredietur, & pascua inveniet. ℣. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. ℟ Et ingredietur. ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen. ℟ Ego sum.

XIII. Feria 5. post Dominicam secundam XL.in plerisque missalibus habetur evangelium secundum Joannem *Non possum à meipso facere quidquam* Ita in Uticensi S. Ebrulfi, in Rotomagensi S. Audoeni, in Ebroicensi. In Venetensi vero duo habentur evangelia unum secundùm Lucam *Homo quidam erat dives*, & alterum secundùm Joannem *non possum à meipso* cum hac tamen rubrica *Hoc præcedens evangelium reservabitur usque ad Dominicam primam post octavas sacramenti, & sequens evangelium dicetur hic.*

De Dominica III. Adoratio crucis apud Græcos.

XIV. Dominica tertia quadragesimæ solemni ritu apud Græcos celebratur ob crucis adorationem, cujus festum hac die recolunt. [Tertia jejunii quadragesimalis Dominica, (inquit Triodon) pretiosæ vivificæque crucis adorationem celebramus, ut crux passionis Christi monumentum nos ad eam ferventiùs austeritatis tempore sequendam excitet, præteritos astinentiæ labores consopiat, & velut paschalis hilaritatis pignus sese ipsam proponat.] Quonam ritu recoleretur illa crucis adoratio explicat Typicum S. Sabbæ his verbis : [Sanctorum jejuniorum tertia Dominica pretiosæ vivificæque crucis adorationem peragimus. Officium in ea majus celebratur. Cum verò officium persolvitur, sacerdos vestes mutat, & accepto thuribulo sanctam mensam suffumigat & crucem. Ipsam verò theca adhuc inclusam in disco repositam, capiti imponit, & è sinistra parte sancti tribunalis, egressus ad regias fores progreditur. Laudibus Deo persolutis, & ter sancto hymno, sacer-

CAPUT XIX. *In quo singulares Quadragesimæ &c.*

dos dicit : *Sapientia. Recti.* Et dicimus modulum *Salva , Domine , populum tuum & benedic hæreditati tuæ :* Et cum pompa ad sanctas usque altaris valvas sacerdos ferens crucem procedit : ibidemque in mensa præparata ab eo sacra crux deponitur , & confestim incipimus canere : *Tuam crucem adoramus , Domine ,* Et aperta theca , loci prælatus ad orationem auspicatur , & pariter sacerdos coram pretiosa cruce tribus factis reverentiis. Deinde crucem deosculati , rursùs venerationem cruci exhibent , & versus utrumque chorum semel inclinant quibus peractis , ad crucem adorandam fratres reliqui procedunt.] Et Codinus in libro de officiis Ecclesiæ & aulæ Constantinopolitanæ cap. 9. [Dominica quæ adorationi Crucis deputata est , consistente jam circumstatione pro consuetudine supradictorum festorum , circa finem affert Archidiaconus cum cantoribus ex palatii Ecclesia Crucem , gestans solemne sibi sticharium , ferens etiam super ipso felonem , non tamen epitrachelium , sed orarium ; canuntque illud : *Salvum fac Domine populum tuum & benedic hæreditati tuæ.* Et imperator , sic circumstante comitatu aulico , obviam it usque ad januam , Crucemque in pulpito positam osculatur : quo peracto , revertitur , & stat in throno suo. Post missionem venit imperator , iterumque Crucem adorat & osculatur : quam statim tollunt , comitante eam imperatore usque ad triclinii januam , & non ulterius.]

XV. In missali Mozarabum illud singulare occurrit , quod missa incipit à duplici lectione ex veteri testamento , quas sequitur Tractus , deinde eo ritu ac modo quo in Dominica prima dictum est , istæ preces :

Rogamus te Rex sæculorum , Deus sancte , jam miserere , peccavimus tibi. ℣. Audi clamantes , Pater altissime , & quæ precamur clemens attribue ; exaudi nos Domine. ℟ Jam miserere. ℣. Bone Redemptor , supplices , quæsumus , de toto corde flentes requirimus , adsiste propitius. ℟ Jam. ℣. Emitte manum , Deus omnipotens , & invocantes potenter protege ex alto piissime. ℟ Jam. ℣. Fertilitatem & pacem tribue , remove bella , & famem cohibe Redemptor sanctissime , ℟ Jam. ℣. Indulge lapsis , indulge perditis , dimitte noxia , ablue crimina , acclines tu libera. ℟ Jam. ℣. Assistant bona , discedant hostes ; pessimæ incumbunt clades inopia, tu Christe nos libera. ℟ Jam. ℣. Gemitus vide, flectus intellige , extende manum , precantes redime. ℟ Jam. ℣. Hanc nostram Deus , hanc pacem suscipe , supplicum voces placatus suscipe & parce piissime. ℟ Rogamus. *Oratio* Exaudi orationem nostram *Ut in Dominico primo quadragesimæ.*

Lauda cum duplici versu dicitur , cui subjiciuntur preces *Pœnitentes orate* ut suprà feria quarta ad confractionem panis antiphona *Fiat misericordia* ut suprà. Post benedictionem hæc habentur *Ad accedendum.* Hic est panis de cælo descendens , si quis ex ipso manducaverit , non morietur ; sed habebit vitam æternam & ego suscitabo eum novissimo die. Si quis sitit , veniat ad me , & bibat : qui credit in me , flumina de

ventre ejus fluent aquæ vivæ. ℣. Sic dilexit Deus mundum, ut Filium suum darer pro mundo, ut omnis qui credit in eum non pereat. ℟ Sed habebit. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen. ℟ sed habebit.

CAPUT XIX. *In quo singulares Quadragesima &c.*

XVI. In missali Gelasiano à viro clarissimo Josepho Thomasio vulgato Dominica tertia quadragesimæ *Pro scrutiniis electorum celebretur*, quæ cum jam fusè discussserimus in libro 1. de antiquis Ecclesiæ ritibus cap. 1. ubi de sacramento baptismatis tractavimus, hic retractare non visum est operæ pretium. Obiter hic observabo in codice Colbertino 2585. qui fuit olim monasterii S. Dionysii in Francia duas missas assignari feriæ quintæ post Dominicam tertiam.

De Dominica 4.

XVII. Venio ad Dominicam 4. quæ paulò celebrior apud Romanos propter rosam auream musco & balsamo plenam, quam hac die gestare solebat Summus Pontif. ad principem aut magni nominis virum aliquem posteà ab ipso mittendam cujus ritus meminit Fulco Andegavensis Comes in Fragmento historiæ Andegavensis Spicilegii tom. 10. ubi hæc habet: Urbanus II. [venit Turonum, ibique datis venerabili Concilio decretis media quadragesima coronatus est, & cum solemni processione ab Ecclesia S. Mauricii ad Ecclesiam B. Martini deductus; ubi mihi florem aureum, quem in manu gerebat, donavit, quem ego etiam ob memoriam & amorem illius in Osanna (*id est in Dominica palmarum*) semper mihi meisque successoribus deferendum constitui.] Ejusdem etiam ritus meminit Eugenius Papa III. in epist. 74. ad Alphonsum Hispaniarum Regem scribens in hæc verba; [Ad judicium autem bonæ voluntaris & gratiæ nostræ circa te Rosam auream, quam in signum Passionis & resurrectionis JESU-CHRISTI Domini nostri Dominica qua cantatur *Lætare Jerusalem*, singulis annis. Romanus Pontifex portare consuevit, serenitati tuæ per venerabilem fratrem nostrum P. Segoviensem episcopum prævidimus transmittendam, ut ejusdem Rosæ memoria incitatus, ea quæ desunt Passionis Christi in corpore tuo complere cum Domini auxilio satagas, & ipsius solatiante clementia debeas ad resurrectionis gloriam pervenire.] Et Alexander Papa III. epistola 108. Secundæ appendicis ad Ludovicum VII. Francorum Regem. [Romanorum Pontificum institutione noscitur processisse, quod media quadragesima, ea Dominica qua cantatur *Lætare Jerusalem* consueverunt ipsi florem aureum, non gratia temporalis elationis propriis manibus annua semper revolutione gestare, ea utique in facto hujusmodi designantes, quæ tam ad decorem Ecclesiæ, quàm ad fidelium noscitur instructionem spectare. Unde cùm nos eorumdem antecessorum nostrorum vestigia subsequentes, similem florem eo die, in quo constitutum est, nuper in manibus gestaremus; non invenimus cui tam dignè sicut excellentiæ tuæ florem hujusmodi deberemus offerre, quem & devotione circa Ecclesiam Dei & nos ipsos, & dignitatis honore cognoscimus præeminere.] Deinde subjungit mysticam ipsius floris explicationem. Idem Alexander III. in actis Concilii Veneti anno 1177. celebrati [dignum duxit in proxima Do-

CAPUT XIX. *In quo singulares Quadragesimæ &c.*

minica *Lætare Jerusalem* ad Ecclesiam B. Marci solemnia missarum celebraturus accedere. Indutus ergo sacris vestibus, & de consuetudine auream ferens rosam, cum episcopis & cardinalibus ad altare majus processit. Post evangelicam lectionem populo Dei ex diversis partibus congregato pastoraliter prædicavit, & completis missarum officiis, rosam quam detulerat, Duci Venetiarum in signum gratiæ Sedis Apostolicæ contulit.] Anno etiam 1364. Urbanus Papa V. Valdemarum Daniæ Regem, qui in Urbem eo tempore advenerat, Rosa donavit, ut auctor est Albertus Crauzius in sua Dania lib. 7. cap. 39. Duobus post annis eodem honore reginam Siciliæ decoravit, sicut referunt ejus acta apud Bosquetum in quibus hæc leguntur: [Eodem mense ad ipsum (Urbanum) venerunt Joanna regina Siciliæ & Petrus rex Cypri superius nominati; & tunc cum occurreret Dominica *Lætare Jerusalem*, in qua consuevit dari per Papam Rosa aurea viro nobili tunc in curia existenti; dictam Rosam memoratæ reginæ tamquam nobiliori, majori, & excellentiori, licet vir non existeret, dedit, rege prædicto ipsam in hoc præferendo, quæ more solito demùm cum cardinalibus & aliis nobilibus per Urbem æquitavit.] Denique Hieronymus Emser in vita S. Bennonis episcopi refert Sixtum IV. Pontificem Ernesto imperii electori Romæ tunc existenti Rosam hujusmodi dedisse, [quam ille inquit, Ecclesiæ Misnensi rediens pro munere dedit.] Hujus consuetudinis meminit Durandus in Rationali lib. 6. cap. 53. Illius ritus describunt varii ordines Romani à Mabillonio vulgati; in quibus tamen nulla fit mentio benedictionis Rosæ aureæ, quam ab Innocentio IV. institutam fuisse tradit auctor ipsius vitæ apud Labbeum his verbis: [Primus Rosam auream solemni ceremonia ac ritu benedixit, eamque canonicis S. Justi hospitibus suis Lugduni dono dedit.]

XVIII. In missali Mozarabum missa hac die à duplici lectione de veteri testamento, quam sequitur psallenda, ducit exordium. Deinde presbyter eodem ritu & modo quo prima Dominica subjungit has preces.

Vide Domine humilitatem meam, quia erectus est inimicus. ℟ Miserere, Pater juste & omnibus indulgentiam dona. ℣. A patre Missus veni perditos requirere, & hoste captivatos sanguine redimere, plebs dira abjecit me. ℟ miserere. ℣. Prædictus à prophetis natus sum ex Virgine, adsumsi formam servi, dispersos colligere venantes ceperunt me. ℟ miserere. Mihi pro bonis mala reddita sunt plurima; adversum me dederunt iniqua consilia venditum pecunia. ℟ miserere. ℣. Spineam coronam posuerunt capiti, sputis sordidato, incluserunt impii afflictum crudeliter. ℟ miserere ℣. Cum noxiis latronibus suspensum patibulo, amaro cibo pastus & acerbo poculo, traditum supplicio. ℟ miserere. ℣. Quos veni liberare, hi accusaverunt me, flagellis verberatum cruci affixerunt me, lancea percusserunt me. ℟ miserere ℣. Qui impio latroni dimisisti scelera, tu solve vincula nostra, & relaxa crimina, salva nos cruce tua. ℟ miserere. ℣. Traditus sum sepulcro confregi portas inferi, ejeci

ejeci vinculatos, & reduxi ad superos, ostendi in victima. ℟ miserere ℣. Dimitte illis noxia, Pater clementissime, cuncta dele peccata, & relaxa crimina, ignorant quid faciant ℟ miserere.

Caput XIX. *In quo singulares Quadragesima &c.*

Post *Lauda* cum dum duplici versiculo dicitur *Pœnitentes orate* ut superioribus Dominicis & feriis 4.

Ad confractionem panis antiphona. Tu, Domine, da escam nobis in tempore opportuno. Aperi manum tuam, & imple omnem animam benedictione.

Ad accedendum antiphona. Amen dico vobis, si manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, habebitis vitam in vobis. ℟. Qui venit ad me non esuriet, & qui credit in me non sitiet umquam. ℣. Ego sum lux mundi, qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. ℟. Qui venit.

XIX. Ad hanc Dominicam referendum videtur id quod scribit Gregorius Turonensis lib. de vitis Patrum cap. 6. de S. Gallo Arvernorum episcopo. [Rogationes illas instituit, ut media quadragesima, psallendo ad basilicam B. Juliani martyris itinere pedestri venirent. Sunt autem in hoc itinere quasi stadia trecenta sexaginta.] Vide eundem lib. 4. hist. cap. 5. & 13.

XX. Feria 4. solemnissimum omnium olim fiebat scrutinium, in quo catechumenis quatuor legebantur evangelia, oratio Dominica tradebatur & symbolum, ut vidimus in libro 1. de antiquis Ecclesiæ ritibus cap. 1. art. 11. qui ritus adhuc hodie viget in insigni Ecclesia Viennensi in Gallia.

XXI. Feria 6. qua ad missam legitur evangelium de Lazari resurrectione, solemnis habetur apud nostros Vindocinenses, propter publicam rei cujusdam absolutionem, quæ à priore ejusdem monasterii fieri solet post processionem, cui uti & sequenti concioni præfatus reus nudo corpore toto, cereum triginta trium librarum gestans manibus, fune collo alligato, interesse debet: qua finita, absolvendus à civitatis supremo judice priori ante gradus altaris existenti exhibetur; cui ille post brevem exhortationem & injunctam aliquam pœnitentiam, scilicet ad S. Martini tumulum peregrinationem, funem collo extrahit, ac liberum abire permittit. Hoc privilegio gaudent Vindocinenses ex gratia & beneficio Ludovici Borbonii Comitis Vindocinensis, qui ex Anglicanis carceribus, in quibus vinctus detinebatur, divina virtute liberatus, voto ad id sese obstrinxerat, ut intelleximus ex ejus charta, quam ex archivis Vindocinensis monasterii descriptam vidimus.

XXII. [Sabbato ante Dominicam quintam quadragesimæ, mutantur Responsoria & hymni, lavantur sacræ vestes & pallæ altarium, & fiunt hostiæ,] inquit Ecclesiæ Cusentinæ ordinarium. Ex antiphonario Turonensi S. Martini in hymno ter repeti debet *O crux ave spes unica.*

XXIII. Dominica 5. quadragesimæ *Dominica Passionis* dicta, eo quod Passionem Christi singulari ratione recolere hac die incipiat Ecclesia, De Dominica Passionis.

CAPUT XIX. *In quo singulares Quadragesima &c.*

quæ ut tristitiam & mœrorem palam faceret, versum *Gloria Patri* in Responsoriis & invitatoriis ad officium & in missa ad introitum reticet; unde singularis videri debet mos Lugdunensis Ecclesiæ, in cujus missali, uti & in edito ad usum Athanacensis monasterii *Gloria Patri*, non solùm hac die, sed per totam & integram quadragesimam, ad introitum retinetur: id quod commune etiam quibusdam Ecclesiis olim esse potuit, nam in antiquo quodam missali Turonensis bibliothecæ hac die præsignatur versus iste ad introitum; quem suo tempore vulgò recitatum fuisse innuit Rupertus lib. 5. de Divinis officiis c. 2. In ordinario etiam Remensi hac die notatur ad invitatorium, sed minimè ad responsoria. Pauca hac die observatione digna occurrunt. Rubro colore utitur Ecclesia Cabilonensis. Idem dicendum de Carnotensi S. Joannis. Cantum humilem & summissiorem in signum doloris & tristitiæ usque ad Pascha præscribit ordinarium Uticense. Singularis fortè videbitur consuetudo Ecclesiæ Rotomagensis, in cujus antiquo missali præscribitur ut ante communionem cum suavi vocis modulatione [Sacerdos tenens Corpus Domini cantet *Hoc corpus quod pro vobis tradetur, chorus hoc idem repetat; & interim sacerdos* Corpus Domini sumat: Quo sumpto, cantet elevando modicum calicem illud quod sequitur: *Hic calix novi testamenti est in meo Sanguine, dicit Dominus.* Chorus illud idem repetat producendo ad finem, & sacerdos interim sumat sanguinem Christi, & post ablutionem manuum dicat loco communionis: *Hoc facite quotiescumque sumitis in meam commemorationem.*] Idem tamen in aliis ejusdem diœcesis Ecclesiis observatum fuisse videtur. Nam similia leguntur in ordinario Gemmeticensis monasterii. Ex præscripto ordinarii Silvanectensis Sacerdos debet incipere quidem *Hoc corpus* reliqua verò chorus prosequi.

XXIV. In Missali Mozarabum officium incipit à duplici ex veteri testamento lectione, sequitur psallenda, deinde sequentes preces eodem planè ritu, & modo quo in Dominica prima quadragesimæ.

Insidiati sunt mihi adversarii mei magis gratis. ℟ Tu Pater sancte, miserere & libera me. ℣. Portatus sum ut agnus innocens ad victimam, captus ab inimicis ut avis in muscipulam magis gratis. ℟ Tu Pater. ℣. Aperuerunt omnes ora sua contra me dentibus fremuerunt quærentes deglutire me magis gratis. ℟ Tu Pater. ℣. Sibilantes clamabant, & movebant capita, tractantes de me falsa proferre testimonia magis gratis. ℟ Tu Pater. ℣. Suspensum cruci damnant, fixum clavis ferreis, venditum à Judæis pro triginta argenteis, magis gratis. ℟ Tu Pater. ℣. In latere confossus gladio horrifico illico fluit latex cum sanguine innoxio magis gratis. ℟. Tu Pater. ℣. Omnes inundaverunt quasi aquæ super me, diversum in sepulcro, adposuerunt lapidem magis gratis. ℟. Tu Pater. ℣. Confusa palluerunt cuncta Christi sydera, dies obtenebratur cùm vidit pati Dominum magis gratis. ℟ Tu Pater. ℣. Sic Judæorum turba cæca diffidentia deposcunt à Pilato milites pro custodia magis gratis. ℟. Tu Pater. ℣. Tunc milites dividunt vestem meam sortibus cernentes in me flagra injusta & sævissima magis gratis. ℟ Tu Pater.

℣. Intende pie Pater & succurre miseris, pro quibus tam acerbis afficior suppliciis magis gratis. ℟ Tu Pater.

CAPUT XIX. *In quo singularis Quadragesima &c.*

Sequitur oratio, deinde post lauda *Pœnitentes orate* ut feriis 4 & 6. *Ad confractionem panis* Tu Domine da escam ut superiori Dominica.

Ad accedentes Amen dico vobis, ego sum panis vitæ, qui de cælo descendi; si quis ex ipso manducaverit, non morietur in æternum: & qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet unquam, sed fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. ℣. Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter Patrem, & qui manducat me, ipse vivet propter me. ℟. Si quis ex. ℣. Gloria & honor Patri. ℟ Si quis.

XXV. Feria 2. in missali Ebrodunensi & Glandatensi habetur devotus iste Tractus dicendus in feriis ad usque feriam 4. majoris hebdomadæ.

Per signum crucis de inimicis nostris libera nos Deus noster. Per signum crucis dimitte delicta cuncta. Per quem redemisti mundum cruore fuso. Defende nos, Domine, contra sæva jacula inimicorum die ac nocte.

XXVI. Feria 6. imaginem crucifixi, quam feria 6. parasceves solet clerus & populus adorare, solemni pioque ritu deferunt canonici Cenomanenses ad monasterium S. Vincentii, sequenti Dominica ad matricem Ecclesiam cum pompa inde reportandam. Hunc ritum ita describit ejusdem Ecclesiæ ordinarium: [Feria 6. ante ramos Palmarum cùm deportatur imago crucifixi ad S. Vincentium cooperta pallio, debent esse quatuor sacerdotes in albis & stolis revestiti, euntes nudis pedibus cum aliis revestitis usque ad S. Vincentium: ita quòd capellanus nostræ Ecclesiæ sit ad caput, capellanus de Gordana ad pedes, capellanus S. Michaëlis ad dextrum brachium, & capellanus de S. Audoëno ad sinistrum, & quatuor pueri cum subdiacono similiter decalceati, & cum venerint ad dictam Ecclesiam, cantetur ℟. de S. Vincentio; quo finito cum oratione & precibus, dimittant ibi crucifixum usque ad ramos palmarum.]

XXVII. Sabbatum ante palmas, ut observat Amalarius lib. 1. c. 9. in antiquis Sacramentariis & antiphonariis prætitulatur in Sacramentario *Sabbato vacat Dominus Papa eleemosynam dat.* Quare autem hoc sabbatum ab officio & statione vacet, ita explicat Grimoldus Abbas in præfatione ad librum Sacramentorum à Pamelio editum: [Sicut quorumdam relatu didicimus, Domnus Apostolicus in eisdem diebus à stationibus penitus vacat, eo quòd ceteris septimanæ feriis stationibus vacando fatigatus, eisdem requiescat diebus, ob id scilicet, ut tumultuatione populari carens, & eleemosynas pauperibus distribuere & negotia exteriora liberiùs valeat disponere.] Hæc certior & verior videtur ratio omnibus mysticis interpretationibus institutionis istius, quas referunt Amalarius, Vulgatus Alcuinus, Rupertus & alii. Addit Alcuinus, idque post antiquum Ordinem Romanum: [Et quia de hac feria officium proprium non habetur, de eisdem feriis repetitur, id est de feria quarta]

&c. Hodie de præcedenti feria sexta officium repetitur, id quod improbat Joannes Abrincensis : [Ipsa, inquit, ergo die quando quidem officium vacat, cantetur officium Dominicæ, non Gestanæ.] Atque ita antiquum missale Ecclesiæ Rotomagensis, cui concinit Micrologus cap. 50. his verbis : [Sabbata etiam ante quadragesimam & ante palmas Dominicarum suarum officia recipiunt, nec immeritò cùm quilibet dies privati de suis Dominicis soleant inofficiari.] Sed Carthusienses monachi olim nullam hac die missam cantabant, ut didici ex antiquis eorum statutis mss. quæ necdum edita fuerunt. In pervetusto codice evangeliorum per anni circulum in missa dicendorum, & in Calendario Romano Joannis Frontonis hæc legitur inscriptio *Sabbato datur fermentum in consistorio Lateranensi.* Cujus tituli hæc afferri posse videtur ratio sive conjectura, quod fermentum, sive eucharistia fermenti vocabulo appellata, quæ ex consecrata Summi Pontificis omni die Dominico per titulos Urbis mittebatur ; hac die presbyteris titularibus sequenti Dominica occupatis distribueretur, non die Dominico.

XXVIII. Alium aliarum Ecclesiarum usum refert Joannes Abrincensis [in sabbato, inquit, quod palmas præcedit, episcopum aut majorem Ecclesiæ pedes pauperum lavare Ecclesiasticus ordo præcipit, & fratrum unumquemque, si potest, unius pauperis : ipsa enim die lacrymis Maria lavit pedes Domini, & quod ipsa fecit in capite, nos in membris debemus facere.]

CAPUT XX.

De Dominica Palmarum.

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

Dominica 6. variis nominibus appellata.

I. Dominica Palmarum sive florum aut ramorum, ab aliquibus dicta *Osanna* propter multitudinis Christum Jerosolymam intrantem excipientis acclamationes ; ab aliis *Dominica indulgentiæ*, ut in vita S. Gebehardi & S. Udalrici sæculo V. Benedictino propter indulgentias quæ hac die solemniter concedi solebant, uti videre est apud Ekkehardum juniorem in lib. de casibus S. Galli cap. 1. à nonnullis *Pascha petitum* sive *competentium*, ut pote quibus hac etiam die tradebatur symbolum ; & *Pascha Palmarum* ut in vita præfata S. Udalrici ; tandem à vulgò *Capitularium* ; quia ut dicit S. Isidorus libro 1. de divinis officiis cap. 27. & post eum vulgatus Alcuinus, [tunc moris est lavandi capita infantium, qui ungendi sunt, ne fortè observatione quadragesimæ sordidata, ad unctionem accederent,] Tria nobis expendenda proponit. Ramorum benedictionem, processionis ordinem, & missam sive cursum divinum.

Benedictio Palmarum quando incepta.

II. Benedictionis Palmarum nulla apparet mentio apud auctores ante sæculum octavum aut nonum. Et sanè nullum apparet illius vestigium in pervetustis missalibus Francorum, & Gothorum à Thomasio vulgatis,

nullum in antiqua liturgia Gallicana ex ms. Bobiensi à Mabillonio eruta & edita tom. I. Musei Italici, nullum in ordine Gelasiano, nullum in S. Gregorii Sacramentorum libro, Menardi notis illustrato, aliisque nonnullis ante annos nongentos exaratis, nullum denique in Egberti Eboracensis Archiepiscopi Pontificali, sed neque apud Isidorum. Nec ullum Amalario antiquiorem, qui illius mentionem fecerit, auctorem vidisse me memini. Ipse enim in lib. I. de Ecclesiasticis officiis cap. 10. quod est de Palmarum die ita habet: [In memoriam illius rei, nos per Ecclesias nostras solemus portare ramos, & clamare Osanna;] quos ramos haud dubitamus aliqua benedictione fuisse consecratos.

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

III. Complures orationes seu collectas ad Palmas benedicendas continet antiquus ordo Romanus: quatuor exhibent nonnulli missales libri: plures duas dumtaxat, non pauci unicam dumtaxat. Duas habent missale Bituricense, Ebroicense, Augustodunense, Lingonense, Pictavense, Venetense, Rhedonense S. Melanii, ordinarium Laudunense. Unicam Sacramentarium bibliothecæ Colbertinæ ante annos 800. exaratum quod fuit olim celeberrimi propè Parisios monasterii S. Dionysii, Rituale antiquum Suessionensis Ecclesiæ, uti & Remense S. Remigii annorum 400. missale Ambrosianum, Catalaunense, Melodunense, Lugdunense monasterii Athanacensis, & pervetustum fratrum Prædicatorum, ordinarium Cenomanense, & Parisiense canonicorum regularium cruce signatorum. Duas profert antiquum missale ms. Ecclesiæ Turonensis ante annos 600. exaratum, quæ quia singulares sunt nec reperiuntur in ordine aut missali Romano hic apponendæ videntur.

Benedictio Palmarum.

Domine JESU-CHRISTE, qui pro mundi salute, sicut promiseras per legem & prophetas in plenitudine temporum advenisti, venientique in civitatem Jerusalem ad diem festum turbæ multæ occurrerunt tibi gaudentes, acceperuntque ramos palmarum, clamantes Osanna Filio David. Te supplices imploramus, ut qui pro nostra redemptione venisti, solvas nos à vinculis peccatorum, morbosque omnes expellas, infirmitatem cures, salutem conferas, vitam amplifices, aërum temperiem præstes, securitatem temporum cum remissione peccatorum nobis omnibus concedas. Hos quoque ramos & flores palmarum ceterarumque frondium, quas populus tuus accepturus est per manus servitutis nostræ, tua bene † dictione sanctifices, ut quicumque ex eis acceperint, in exemplum eorum, qui tibi Jerosolymam properanti cum ramis occurrerunt olivarum, tua in omnibus repleantur gratia, & virtutum floribus adornentur, victoriamque mereantur percipere palmam & salutis consequi medelam: & sicut hujus diei festivitate lætantur: ita eorum habitacula tua benedictione repleantur, corporaque & animas ab omni contagione delicti mundas efficias, atque Paschalium eis tribuas carismata gratiarum, ut te auxiliante cum omni alacritate eadem Paschalia

CAPUT XX. De Dominica Palmarum.

festa suscipere mereantur. Per te JESU-CHRISTE Salvator mundi, qui cum Patre, & Spiritu sancto, vivis & regnas Deus. Per omnia sæcula sæculorum.

Alia.

CHRISTE JESU, Fili Dei vivi, mundi Creator, Redemptor & liberator noster, qui ob nostræ liberationis & salvationis gratiam ex summa cæli arce descendere & carnem sumere, ac passionem subire dignatus es; qui sponte propria loco ejusdem propinquans Passionis à turbis cum ramis Palmarum obviantibus benedici ac laudari voluisti, clamantium & dicentium Osanna in excelsis. Ergo rex laudabilis, inenarrabilis clementiæ æternæque gloriæ; benedictus qui venisti in nomine Domini: nunc nostræ laudationis exaudi præconia, & confessionem nostram ad Patrem tuum omnipotentem elevare digneris, & hos palmarum atque olivarum, diversarumque arborum ramos bene † dicere & sanctificare digneris, ut quicumque, in tuæ servitutis obsequio exinde aliquid tulerit, tua cælesti benedictione sanctificatus sit, & peccatorum remissionem, & vitæ æternæ percipere mereatur beatitudinem. Per te Christe JESU, Salvator mundi, qui cum Patre & Spiritu Sancto vivis & regnas Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Secunda hæc oratio extat prima in missali Venetensi.

Tres alias collectas seu benedictiones continent missale ad usum Ebrodunensis & Glandatensis Ecclesiæ ab annis circiter 300. scriptum, Pontificale Arelatense, missale & Pontificale Narbonense. Has quia nullibi reperi, hic cum ritu palmas benedicendi ex dicto Pontificali Narbonensi subjicere visum est alicujus operæ pretium.

BENEDICTIO PALMARUM.

IV. *Dominica in ramis Palmarum in benedictione ramorum primò diaconus legat evangelium ut sequitur:* Secundùm Mathæum in illo tempore cùm appropinquasset JESUS Jerosolymis &c. *Quo cantato, fiat sermo: Deinde presbyter faciens officium benedicat ramos in modum qui sequitur, legendo voce aliquantulum elevata in cadapallo.*

Hæc tibi Domine festa recoluntur, & annuis exacta curriculis memorantur, in qua infantum præsciæ turbæ arborum ramos assumentes, in tuæ laudis trophæo. Osanna in excelsis Filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, acclamantes occurrerunt, ut omnes gentes cognoscerent, & victoriam te levasse de mundo, & de diabolo obtinuisse triumphum: Præsta igitur, Domine, ut hujus diei celeberrimum cultum præsentiæ tuæ sanctificatione clarifices, ut perfectis tibi sacris solemnibus, universa hæc plebs tua ad sanctam resurrectionem tuam excubando perveniat. Hæc quoque creatura arborum olivarum, una cum palmis, quam populus tuus pro tuis laudibus & benedictionibus suscipiendam alacri devotione expetit, ita bene † dicatur benedictione

perenni, ut quicumque pia devotione pro expellendis languoribus, sive expugnandis inimici insidiis in cunctis habitationibus suis eas hinc portaverint, ab omni sint expugnatione securi, ut agnoscant omnes quia nomen tuum gloriosum est. Qui cum Patre & Spiritu sancto &c.

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

Hic mutet vocem in modum præfationis.

Per omnia sæcula sæculorum. Dominus vobiscum. Sursum corda. Gratias agamus Domino Deo nostro.

VD Domine sancte, Pater omnipotens, sempiterneque Redemptor, qui de cælis ad terras descendere, & ad Passionem redemptionis nostræ voluntate tua venire dignatus es, ut humanum genus tuo pretioso sanguine liberares; adesto Ecclesiæ tuæ votis & supplicationibus nostris: tu enim mansuetus mansueti animalis tergo insidens ad Passionem redemptionis nostræ spontaneus advenisti, cùm tibi ramis arboreis occurrentibus discipulorum turbis, certatim sterneretur via, & triumphantibus palmis cum voce laudis occurrerent populorum plurimæ catervæ, resultantes pariter & dicentes, Osanna Filio David, benedictus qui venit in nomine Domini. Tibi in Monte oliveti olivarum ramis via constrata est. Tu quondam Noë super undas diluvii in arca gubernasti, & columbæ ministerio per olivæ ramum pacem terris redditam nunciari voluisti; sed & Jacob Patriarcha in mysterium gloriæ tuæ erigens lapidem, & ex hujus arboris ramis oleum benedictionis in cacumen tituli infudit, unde unxisti reges & prophetas tuos: Tu enim es Christus, Filius Dei; tibi competit fructus unctionis & pacis, in cujus ineffabilem laudem Psalmista cecinit dicens: Unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Qua propter supplices te, Domine deprecamur, ut bene † dicas hos arborum ramos, quos tui famuli suscipientes manibus, in occursum tuum properare, teque benedicere & glorificare desiderant. Ecce Jerusalem sedens super asinam Rex mansuetus advenisti. Adveni ergo, rogamus, & nobis & in medio nostri consiste, ut te in nostris cordibus advenire sentiamus. Et qui tunc nos reparasti per crucem, iterùm lapsos repara per eamdem beatissimam Passionem. Oris nostri confessionem, ac jejunii humiliationem libens suscipe, & fructum nos viriditatis habere concede; quatenùs tuis imbribus irrigati, mereamur tibi suavium fructuum ubertate placere. Et sicut illi tibi processerunt obviam, cum arboreis frondibus egressi; ita nos te redeunte & in secundo adventu cum Palmis victoriæ læti mereamur occurrere, Salvator mundi, Qui cum Patre & Spiritu sancto vivis & regnas Deus per omnia sæcula sæculorum.

Posteà legendo dicat.

Deus, cujus Filius pro salute generis humani de cælo descendit ad terras, & appropinquante hora Passionis suæ, Jerosolymam venire, & à turbis Rex appellari ac laudari voluit, bene † dicere dignare hos palmarum ceterarumque frondium ramos, ut omnes qui eos laturi sunt, ita benedictionis tuæ dono repleantur, quatenùs & in hoc sæculo hostis antiqui tentamenta superare, & in futuro cum palma victoriæ

& fructu bonorum operum tibi valeant apparere. Per eumdem.

CAPUT XX. De Dominica Palmarum.

Quibus dictis, Dominus faciens officium, existens ibidem in cadafalo, aspergat aquam benedictam super ramos, cantore incipiente alta voce antiphonas Pueri Hebræorum. Turba multa, Osanna filio. Occurrerunt turbæ. *Quibus dictis, Dominus faciens officium dicat existens in cadafalo tribus vicibus, prima vice voce aliquantulum depressa, secundò magis elevata, tertiò altius quàm poterit.* Gloria laus. *Quo facto, descendat de catafalto. Deinde processio revertatur ad Ecclesiam Narbonensem.*

Ramorum benedictioni præmissa lectio evangelii.

V. Ex hoc Pontificali patet ramorum benedictioni præmissam fuisse sancti evangelii lectionem de Christi in civitatem Jerosolymam ingressu atque concionem. Ita ferè videre in multis insigniorum Ecclesiarum ordinariis, ut in Remensi, Turonensi, Arelatensi, Rotomagensi, Bajocensi, Cabilonensi, Laudunensi, Cenomanensi, Namnetensi, Silvanectensi, Lemovicensi, Uticensi, Carnotensi S. Joannis; in variis missalibus, ut in Parisiensi, Tolosano, Toloniensi, & in Rituali S. Martini Turonensi, aliisque nonnullis; ex quibus tamen aliqui concionem sive sermonem ad stationem in processione faciendam referebant. Hunc sermonem ut plurimum pronunciare solebant episcopi, qui verbi divini prædicationem inter præcipua officii sui munia olim recensentes, onus istud in alienos humeros rejicere non cogitabant. Utramque ad processionis tempus rejicit ordinarium Ecclesiæ Cusentinæ, scilicet concionem & evangelii lectionem, quam græcè pronunciari jubet: [Mediante processione legit evangelium græcè diaconus, ascendens pulpitum, & versus ad orientem: quo dicto, fit sermo ad populum.] In quibusdam sed paucis Ecclesiis lectioni evangelii præmittebatur etiam una ex veteri testamento. Ita ex Pontificali Apamiensi in Syria & Arelatensi, & ex ordinario Cenomanensi, ex cujus præscripto debebat legi *in cappa nigra.*

Ramorum distributio.

VI. Benedictos ramos & aqua benedicta aspersos de manu celebrantis recipere solemus; olim remanentibus sua in sede clericis in choro deferebantur à sacrista aut ab alio. Ita præscribit missale Albiensis Ecclesiæ, sicque obtinebat usus omnium cathedralium communis; sed [Romæ, inquit Pontificale Apamiense in Syria, Pontifex Romanus sursum in Palatio suo dat palmas cardinalibus indutis quidem sicut debent esse in missa cum eo, & clero & populo.] Palmas etiam ab episcopo ipso distributas & acceptas fuisse docet vita S. Claræ virginis cap. 4. apud Sur. XII. August.

Processio duplex.

VII Processio in quibusdam Ecclesiis hac die duplex erat, scilicet Palmarum & Dominicalis solita. Ita docet Rupertus in lib. 5. de divinis officiis cap. 8. [Diligentibus evangelicæ auctoritatis inspectoribus rectè complacuit, ut cùm hodierna processione Palmarum, qua procul dubio Redemptoris nostri recolimus Passionem, non computent illam quæ Dominicalis est, qua singulis Dominicis gloriosam ejusdem commemoramus resurrectionem.] Et infrà: [Rectiùs faciunt hi, à quibus

accipimus

accipimus ante tertiam memoriam Dominicæ resurrectionis, quæ per totum annum occurrit de more peragentes sicut in ceteris Dominicis, & post tertiam cum processione palmarum Dominicæ passionis efferentes sacramentum.] Duplicem etiam processionem præscribit antiquum Rituale ms. monasterii S. Remigii Remensis annorum 400. Duplicem quoque faciebant monachi vulgò omnes. At in insignioribus clericorum Ecclesiis unicam palmarum assignatam reperimus.

CAPUT XX. De Dominica Palmarum.

VIII. Hæc quia Christi triumphalem in Jerusalem ingressum repræsentat generalis ut aiunt, esse solebat, convenientibus ad matricem Ecclesiam omnium clericorum collegiis, Parochialium Ecclesiarum presbyteris, monachorum congregationibus variis quæ etiam plerumque cum clero unicum efficiebant chorum, cujus istæ dextram, illæ sinistram partem occupabant: atque alternis modulis debitus Salvatori laudes persolvebant.

IX. Crux quæ plerisque in locis per totam quadragesimam sacris in processionibus non deferebatur, in ista revelata & discooperta apparebat & aliquo modo triumphabat, uti videre est in variis ordinariis, sed præsertim in Cusentino, Rotomagensi, Viennensi in Gallia, Uticensi, Carnotensi S. Joannis, Gastinensi; in missali Toloniensi, Sarisberiensi, fratrum Prædicatorum &c. Neque una, sed plures: Canonici Turonenses S. Martini tres deferebant. Atque ut triumphalis gloria crucis ampliùs demonstraretur, non solùm in processione, sed per totum diem aut magnam illius partem denudata manebat: id quod Carnotense ordinarium S. Joannis etiam ad altaria & capsas extendit: [Videndum est ut cum regressa fuerit processio, sint altaria discooperta, & capsæ, & sic permaneant tota die, & tota nocte cum textibus & crucibus.] Non improbanda tamen videtur consuetudo canonicorum regularium cruce signatorum, qui post epistolam crucem velabant, propter mœrorem, haud dubium & tristitiam passionis, quæ mox legenda erat. Præmonstratenses crucem dumtaxat denudabant cum in processione, imposita antiphona *Ave Rex noster*, omnes tertiò flexis genibus ipsam adorabant.

Crux revelata ad processionem.

X. Nonnulli præter crucem, etiam sacrum Evangelii textum, tamquam Christi personam exhibentem, cum solemni pompa deferebant in feretro. Meminit hujus ritus vulgatus Alcuinus in libro de divinis officiis: [Hodie præparetur quoddam portatorium honestissimè, in quo intromittitur sanctum Evangelium, quod intelligitur Christus, & statuitur in Ecclesia ante aram, unde clerus processurus est.] Quæ totidem verbis continentur in ordine Romano auctore Cencio cap. 9. Hic ritus in variis Ecclesiis & monasteriis Germaniæ fuit in usu, quorum præsertim ms. consuetudines ita habent: [Mane in Palmis custodes præparent diligenter quoddam portatorium in modum feretri, in quo reponantur parvæ capsæ sive textum Evangeliorum. Desuper quoque appendantur philacteria sive buxæ reliquiarum. Ferant autem illud latenter ante horam primam ad Ecclesiam vel ad locum quo procedere debent,

Evangelii textus in processione cum solemni pompa delatus.

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

& cruces, & candelabra, & thuribulum, & aquam benedictam, & textum evangelii, & albas, flores, Palmas, & omnia quæ processioni illi conveniunt.] An verò de hujusmodi ritu intelligi debeat ordinarium Ecclesiæ Cenomanensis ubi ait: [Finita prima, duo signa pulsentur, & sic conveniant ad matrem Ecclesiam canonici S. Petri cum processione sua, & *feretro*, & vexillis, & populo. Deinde processionibus ordinatis, scilicet processione S. Petri primò, nostra subsequente *cum feretro*, quod portatur à duobus diaconibus, & vexillis, eundo ad S. Vincentium cantatur ℟. *Insurrexerunt.*] An verò de sacris reliquiis, quas etiam nonnulli deferebant, ut Lingonenses, Turonenses S. Martini & alii?

Corpus Christi in processione delatum.

XI. In Anglia & quibusdam aliis regionibus Anglorum regi subjectis non solùm in figura, sed in ipsa rei veritate Christo debitus honor impendebatur, delata hac in processione summa cum reverentia sacro-sancta Eucharistia. Ita decernunt statuta Lanfranci Cantuariensis Archiepiscopi, ita præscribit missale antiquum Ecclesiæ Sarisberiensis, meminitque hujus ritus Matthæus Paris in libro de vitis 23. abbatum monasterii S. Albani pag. 61. ubi describit vasculum seu scrinium à Simone abbate eleganter elaboratum ad portandum corpus Domini in processione in Ramis Palmarum. Eumdem ritum etiam in Normannia obtinuisse, testantur liber Usuum Breccensium & Consuetudines Lyrensis monasterii, ex quibus testimonia protulimus in lib. 3. de antiquis monachorum ritibus cap. 12. Quibus addere licet ms. Ecclesiæ Rotomagensis ordinarium, quæ hunc ritum hactenùs retinet, uti & fratres nostri S. Audoeni.

Ordo processionis.

XII. Processionis ordinem ita describit Rituale Suessionense tempore Nivelonis scriptum: [Ante Tertiam pulsatur novies major campana. Aqua benedicta fit in sacrario: intereà veniant congregationes: Paratisque omnibus, ante altare cantent duo subdiaconi, qui in tabula debent præscribi istum versum.

Magno salutis gaudio
Lætetur omne sæculum
JESUS *redemptor omnium*
Sanavit orbem languidum.

Chorus iterùm *Magno.* Et tunc exit processio sic. Primum clericulus cum aqua benedicta, deinde cruces congregationum: post illas duo clericuli nostri cum crucibus, deinde subdiaconus cum magna cruce. Post crucem subdiaconi congregationum ferentes Evangelium; inter quos medius incedat noster subdiaconus cum Evangelio, deinde sacerdos hebdomadarius in alba & cappa de Pallio, reliqui ordine suo incedant.]

Sic ordinata processio dirigebatur ad aliquam Ecclesiam aut locum, ubi lecto evangelio & facto sermone, rami benedicebantur, si tamen id priùs factum non fuisset: aut indulgentiæ solemnes, seu benedictio impertiebatur: saltem is erat quarumdam Ecclesiarum usus. Tandem

qui præcipuus videtur fuisse processionis hujus scopus, in statione fiebat Crucis adoratio, iteratis crebris ante ipsam genuflexionibus, quibus nonnulli pium subjungebant osculum. Ita fere habet antiquus ordo Romanus: [Ut autem pervenerint cum psalmis, ubi statio est sanctæ Crucis, clerus populusque reverenter steut per turmas in ordine suo cum baiolis & reliquo ornatu, & infantes paraphonistæ in loco competenti subsistentes imponant antiphonam. *Fulgentibus palmis prosternimur advenienti Domino; huic omnes occurramus cum hymnis & canticis glorificantes & laudantes, benedictus Dominus.* Respondet schola ex parte populi: *occurrunt turbæ cum floribus & palmis Redemptori Domino, & victori triumphanti digna dant obsequia: Filium Dei olim gentes prædicant, & in laude Christi voces tonant per nubila Osanna.* Tunc scholastici è regione Crucis lento gradu veniant ante eam, & cum omni reverentia casulas & cappas in terram jactantes proni adorent crucifixum, clero interim cantante antiphonam *Pueri Hebræorum &c.* His recedentibus, continuo veniant ex latere pueri laïci *Kyrie eleison* cantantes, & sequendo vexillum quod ante eos portatur, veniant ante crucem, & annuente æditu, jactent ramos palmarum in terram, proni adorando crucifixum, & clerus interim canat antiphonam *Pueri Hebræorum.*] Similia videre est in variis diversarum Ecclesiarum ordinariis, quæ vix variant nisi in modo crucis adorandæ & in cantandis antiphonis aut Responsoriis, quæ sigillatim hic proferre per otium non licet. Uricense dumtaxat ordinarium exscribo: [stent in loco consueto, & dicant quatuor cantores vel saltem duo istam antiphonam *Ave Rex noster*, cantando communi voce, choro nihil respondente; & prosternant se in terram & iterum dicant altiori voce: *Ave Rex noster* choro tacente; & iterum prosternant & dicant *Pater noster* sub silentio: quo dicto, deosculentur terram & surgant. Et iterum dicant altiori voce *Ave Rex noster*, choro tacente, & iterum prosternant se sicut prius. Iterum dicant dicti cantores *Ave Rex noster* altissima voce. Hic non prosternantur sed chorus accipit *Fili David*, & sic finit dictam antiphonam.] Brevius ordinarium Gastinense. [Continuo conveniant ad crucem adorantes, & osculantes eam unus post alterum ordinatè.]

Crucis adoratio.

XIII. In reditu processionis ad portas civitatis sive ad valvas Ecclesiæ cantabatur hymnus *Gloria laus*, cujus auctorem faciunt Theodulphum Aurelianensem episcopum, quem cum ille esset Andegavis, ut aiunt, vinctus in carcere; transeunti cum processione Ludovico Pio imperatori cecinisse supponunt: cujus modulatio suavis iratum ita demulsit imperatorem, ut vinculis absolutum libertate donarit. Verùm hanc fabellam à nescio quo gratis confictam validissimis rationibus refutat noster Menardus in notis ad S. Gregorii Sacramentarium. Non negarim tamen hunc hymnum à Theodulpho fuisse compositum & quidem ad usum Ecclesiæ Andegavensis, maximè cùm illum sub illius nomine citasse videatur Lupus abbas Ferrariensis epistola 20.

Hymnus *Gloria laus.*

XIV. Hujus hymni, qui longè prolixior est in veteri missali Albiensi & in Pictaviensi Pontificali ab annis circiter 800. exarato, quinque aut

CAPUT XX. De Dominica Palmarum.

sex dumtaxat strophas dicimus, quibus finitis, olim episcopus, sive ille qui officio præerat, portas percutiebat dicens *Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales & introibit Rex gloriæ*, Cui existentes in Ecclesia reponebant. *Quis est iste Rex gloriæ.* Ad quos cum ille tertio dixisset *Attollite portas.* Similemque illi dedissent responsionem; ipse tandem clamabat *Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ*: tunc clausæ aperiebantur valvæ. Ita ferè legitur in missali Arelatensi, in Bituricensi, in Catalaunensi, in Pictavensi, in missali canonicorum regularium monasterii de Aqua viva in diœcesi Turonensi, in ordinario Rotomagensi, in Cenomanensi, & Namnetensi, in Rituali S. Martini Turonensi & aliis quibusdam. Apertis janius, cantor imponebat antiphonam *ingrediente Domino*; tum fiebat crucis adoratio, si ad stationem facta minime fuisset. Sequebatur missa, cujus antequam ritus expendam, operæ pretium est hic ea referre quæ de benedictione ramorum & processione insecuta describit Gerardus presbyter in vita S. Udalrici Augustensis episcopi cap. 4. [Eo die, inquit, mane diluculo ad S. Afram veniebat, si in præterita nocte ibi non manebat: missam de S. Trinitate cantabat, & ramos palmarum diversarumque frondium benedicebat, evangelioque & crucibus & fanonibus, & cum effigie sedentis Domini super asinum, cum clericis & multitudine populi ramos palmarum in manibus portantis, & cum cantationibus ad honorem ejusdem diei compositis, & cum magno decore pergebat usque ad collem qui dicitur *Perleich*; ibique obviam ei veniebat chorus canonicorum cum pulchritudine magna, & cum civibus qui in civitate remanserant, & qui de oppidis circumjacentibus ipsis se jungere voluerunt ibi ad imitandum humilitatem puerorum ceterorumque populorum ramis Palmarum & vestimentis suis viam sternentium. Iis expletis, vir sanctus congruentissimam admonitionem de Passione Domini ad omnes fecit, eo usque sæpe ut ille fleret, fletuque suo multos flere fecisset. Admonitione peracta, omnes simul Deum laudantes ad Ecclesiam matriculam pervenerunt, ibique missam cum eo celebraverunt, & inde omnes ad sua redierunt.]

Græcorum ritus.

XV. Prætermiseram penè usum Græcorum, quem ita describit eruditus vir Jacobus Goartius in notis ad eorum Euchologium pag. 745. [Inter matutinas laudes decantandas Palmarum gestatio earumque celebritas perficitur à Græcis, cùm ingressum missæ imitari, à Lampadario facem accensam gestante & præeunte cantatur Idiomelon devotum, opus ab impiissimo Principe Theophilo, ut Cedrenus refert, editum. *Egredimini gentes, egredimini quoque populi: respicite cælorum Regem,* loco enim *Christi evangelium procedit.* Tum ad cantum hunc adimplendum sequitur diaconus & evangelium Christi figuram gestat, cui proindè reverentiam omnes exhibent. Procedit deinde Pontifex, & tandem sacerdotes sacras imagines manibus tenentes, & è populo quidam ultimum agmen claudunt; eorumque processione finita, matutinarum precum residuum persolvitur: in quo baia nullatenus dimittuntur.] Et in observationibus ad Codini caput 10. ex Typico notat, [in fine

matutinarum precum, fratribus ad evangelii osculum accedentibus, Ecclesiæ superiorem Palmarum ramos distribuere ad finem usque officii gestandos.] Neque verò hìc abs re erit ex eodem Codino ritum in aula imperatoris hac die observari solitum describere : [Ad festum Palmarum media hebdomada ante præparetur ambulacrum ab imperatoris conclavi usque ad Ecclesiam pertingens. Sabbato Lazari noctu floribus sternunt ambulacri pavimentum, vestiuntque omnes ejus columnas vel myrthorum, vel laurorum, vel olivarum ramis ; & illucescente jam die Dominica de repente apparet extructum jam & præparatum ambulacrum.

CAPUT XX De Dominica Palmarum.

Dum ergo matutinum decantatur, mutat indumenta sua imperator, & egreditur è suo conclavi cum prædictis vestimentis suis. Et aliis quidem festis fert in capite & corpore ex suis gestaminibus arbitratu suo quodcumque voluerit, ut antea explicatum est. Hoc autem Palmarum festo nihil aliud fert nisi stemma & saccum, dextra portans crucem, sinistra manrile cum acacia, ut moris est, & lampadem. Similiter & proceres induunt usitata sibi indumenta, ut antea dictum est.

Prior ergo in ambulacrum venit Lampadarius, lampadem ferens, totumque festo proprium canticum decantans *Egredimini gentes, egredimini populi ; contemplamini hodie Regem cælorum : Christi enim figuram gerens evangelium progreditur.* Deinde imperator & filius ejus imperatoris, si adsit : qui si sit coronatus, fert & ipse instar Patris stemma, imperatorem & Patrem suum subsequitur ; si verò non sit coronatus ; tunc fert sertum & velum, ut antea diximus. Post quem ascendunt despotæ ; deinde Archidiaconus cum evangelio, posteà Patriarcha, si præsentes sint induti indumenta sua : post istosquatuor vel quinque sacerdotes portantes sacras imagines.

His igitur hunc in modum per ambulacrum usque ad Ecclesiam abeuntibus, finitur ibidem matutinum. Deinde imperator eo quo dictum est modo revertitur, præeunte Lampadario.]

XVI. Venio ad divinum officium, quod tertio loco hic discutiendum suscepimus. [A die Palmarum, inquit Pontificale Salisburgense, usque in Cœnam Domini gloriam non dicunt, nec in responsoriis, nec in psalmis, nec invitatorium cantant.] Hic ritus singularis fuisse videtur illi Ecclesiæ, neque alicubi memini me legisse invitatorium in divinis officiis prætermissum, aut *Gloria Patri* in psalmis ante feriam V. in Cœna Domini, nisi fortè in aliquibus horis diurnis. In ordinario tamen Argentino reperio invitatorium sine *Gloria Patri* in fine.

XVII. In tertio nocturno tres de Passione Domini secundùm Mattheum lectiones pronunciari jubet ordinarium Gastinense : eamque totam & integram pro septima lectione assumebat olim Ecclesia Laudunensis, quæ ejusdem expositionem ad octavam nonamque lectionem adhibebat. Sed in Ecclesia Lugdunensi nona lectio erat de Passione secundùm Marcum, quam etiam in Lingonensi totam legebat is qui in

Passionis lectio in nocturnis vigiliis.

CAPUT XX. De Dominica Palmarum.

choro digniorem locum occupabat. Atque is usus viguit in Ecclesia Romana, ut fidem facit Benedictus S. Petri canonicus in suo ordine Romano.

Hymni ad horas prætermissi.

XVIII. Officium Tertiæ, Sextæ & Nonæ, ita describit supradictum Laudunense ordinarium [ad Tertiam non dicitur *Deus in adjutorium*, nec hymnus, sed psalmus *Legem pone* cum aliis psalmis. *Gloria Patri* non dicitur, nec capitulum, sed finitis psalmis, cantatur ℟. *Ingrediente Domino*, nec reiteratur. Oratio *Omnipotens*, & non dicitur *Dominus vobiscum*, sed *Oremus*. Similiter in fine non dicitur *Dominus vobiscum*, nec *Benedicamus Domino*. Sic fit in Sexta & Nona.] Simili ferè modo ordinarium Cabilonense: [ad Tertiam, Sextam, Nonam non hymni, non capitulum, non Responsorium, sed remissa voce, & sine nota. ℟. *Ingrediente Domino* sine ℣. dicitur. Oratio, *Dominus vobiscum*, & *Benedicamus* incipitur sicut super hebdomadam.] Hymnos etiam & capitula ad Tertiam, Sextam, & Nonam supprimit Breviarium ms. Ecclesiæ Catalaunensis ab annis circiter 400. exaratum. In Lingonensi idem fuit usus, immò etiam ad vesperas ex illius ordinarii præscripto nec hymnus dici debet.

Singularia in missa.

XIX. Ad missam ornamenta coloris rubri vulgò adhibebant. Ita jubent Ordinarium Argentinum, Lingonense, Lemovicense S. Stephani & S. Martialis, Carnotense S. Joannis, Consuetudines canonicorum regularium Cassanensis monasterii. Diaconis & subdiaconis Dalmaticam & tunicam concedit Ecclesia Rotomagensis ex notis ad Joannem Abrincatensem p. 105. Tractum in Laudunensi cantabant [sex canonici in utroque pulpito; duo sacerdotes, duo diaconi, & duo subdiaconi in utraque parte tres.] Sed in Arelatensi tres tantum Tractus primi versiculi cantabantur in majori missa.

XX. Ante Passionem diaconus solito more populum salutabat dicens *Dominus vobiscum* idemque præstabat feria tertia & quarta, non autem sexta in qua nulla fit salutatio. Hæc in insigni Viennensi Ecclesia ab Archidiacono ultra Rodanum & duobus presbyteris pronunciabatur. In missali Albiensi ista Passionis verba *Eli Eli Lammasabacthani* cum suavi vocis modulatione cantanda præscribuntur. Ad verba quæ Christi mortem annunciant prostrationem ad terram præscribunt ordinarium Rotomagense, & Narbonense atque missale Tolosanum, cunctis interim orationem Dominicam recitantibus, de qua prostratione tamen altum alibi silentium.

XXI. Dum legitur Passio ramos omnes manu gestare solemus, & rectè quidem, nam ut ait Rupertus lib. 5. de divinis officiis cap. 10. [Quia Pater illum hac die tradidit, & calicem Passionis dedit illi, rectè *Passio legitur* cum eisdem, cum quibus exceptus est palmarum ramis,] Interim populus quibusdam in locis ex eisdem palmarum ramis parvas sibi conficit cruces, quas adversùs morbos & tonitrua non parum prævalere arbitratur. Quæ quidem devotio fundamentum habere potest in quibusdam orationibus ad benedicendos ramos à nobis supra relatis,

quibus rogat sacerdos, ut *Qui eas pia devotione pro expellendis languoribus, & expugnandis inimici insidiis* gestaverint, in suis habitationibus sint securi. Ex missali Athanacensis monasterii à benedictione ramorum, eos cuncti manu deferre debent usque ad offertorium, [& tunc, inquit, quilibet offerat sacerdoti ramum suum cum manipulo suo.] Quippè sacerdotes omnes manipulos in processione gestabant. Ramos etiam in missa offerebant monachi omnes, & Rotomagenses Canonici S.Laudi sed canonici regulares crucesignati & fratres Prædicatores in reditu processionis super gradus altaris eos projiciebant, mox à sacrista inde asportandos, idque ut opinor ad imitandam judaici populi pietatem, qui hac die ramos palmarum venienti Domino prostraverunt.

Passio in privatis missis prætermissa.

XXII. In libro 3. de antiquis monachorum ritibus demonstravimus Passionem olim privatis in missis non recitatem fuisse à monachis; sed ejus loco evangelium de Christi in civitatem ingressu. Concinit missale Athanacense his verbis: [Dominica in ramis Palmarum ambæ missæ sunt de Dominica, & in majori missa dicitur Passio; in matunali verò evangelium *Cùm appropinquasset*. In missis privatis potest dici Passio vel prædictum evangelium pro devotione celebrantis.] Similia videre est in antiquo ordinario Gemmeticensis monasterii. In missali etiam Arelatensi ad arbitrium Archiepiscopi relinquitur Passionem in missa cantare aut evangelium *Cùm appropinquasset*. In Ambrosiano anno 1560. edito duæ habentur missæ, una dicenda in minori Ecclesia, in qua legitur evangelium secundùm Joannem *Turba multa* usque ad *Benedictus qui venit in nomine Domini*; altera in majori Ecclesia, cujus evangelium secundùm Joannem *Proximum erat Pascha Judæorum &c.* usque ad *Quia multi propter illum abibant ex judæis & credebant in* JESUM. Hinc colliges lectam non fuisse Passionem in Ecclesia Mediolanensi die Dominica Palmarum; sed neque sequentibus feriis secunda tertia aut quarta. Feria 5. in Cœna Domini de Passione Domini secundùm Matthæum habetur lectio ad usque Petri fletum & pœnitentiam; reservatis quæ sequuntur ex eadem passione in subsequentem feriam sextam. Idem erat usus Mozarabum, nisi quod unicam ex quatuor evangelistis Passionem conficiebant, cujus primam partem usque ad S. Petri pœnitentiam in cœna Domini, reliqua in Parasceve legebant. Qui ritus processit ex antiqua Liturgia Gallicana, in qua unica etiam ex quatuor evangelistis Passio pronunciabatur feria 6. Tametsi in missali Bobiensi sola secundùm Joannem Passio contineatur. In Africa etiam tempore S. Augustini unica legebatur Passio secundùm Matthæum, ut constat ex ejus Sermone 232. novæ editionis, cujus hæc verba: [Passio autem quia uno die legitur, non solet legi nisi secundùm Matthæum. Volueram aliquando ut per singulos annos secundùm omnes evangelistas etiam Passio legeretur. Factum est. Non audierunt homines quod consueverant, & perturbati sunt]

Passio semel tantum in feria 6. olim lecta.

XXIII. Hæc sunt præcipua quæ de ritibus ad Dominicam Palmarum pertinentibus dicenda habebamus, ut autem ea ampliùs elucescant, & quæ prætermittere potuimus non pereant, integros insigniorum, qua-

rumdam Ecclesiarum ritus, prout jacent in earum Pontificalibus libris missalibus, aut ordinariis, hic subjicere visum est.

ORDO I.

In Dominica Palmarum.

Ex ms. Pontificali Ecclesiæ Pictaviensis annorum circiter 800.

Dominica indulgentiæ quæ est dies palmarum ante horam tertiam ingrediuntur in sacrarium, & induunt se vestimentis sacris, & pergunt ad Ecclesiam cum silentio, ubi pro consuetudine loci rami palmarum, olivarum, salicum, & diversarum frondium, sive etiam flores multiplicium colorum præparati sunt, & benedicuntur iidem rami.

Benedictio eorumdem.

Deus cujus filius pro salute generis humani &c. *ut in ordine Rom.*

Post hæc accipiunt palmas juxta distributionem Prioris, & incipit primus schola antiphonas has. Pueri Hebræorum tollentes. Pueri Hebræorum vestimenta.

His finitis, incipiunt reverti in Ecclesiam majorem ad stationem cantantes antiphonas has: Ante sex dies. Cum appropinquaret. Cum audisset. *Item antiphonæ & responsoria de passione Domini ipsius diei* ℟. Collegerunt ℣. Unus autem. ℟. Fratres mei. ℟. Circumdederunt me. ℟. Conclusit vias meas. ℟. Contumelias. ℟. Facta est lingua ℟. Insurrexerunt. *Et alia quæ primus schola voluerit, si via in procedendo longior fuerit.*

Item quando reditur & porta loci intratur, canitur à duobus pueris in loco ubi altare solemniter statutum fuerit & vallatum decore cortinarum & palliorum, hic versus

Antiphona de capite hujus versus.

Gloria laus & honor tibi sit, Rex Christe, Redemptor,
Cui puerile decus promsit hosanna pium.
Israël es tu Rex, Davidis & inclita proles,
Nomine qui in Domini, Rex benedicte, venis.
Cœtus in excelsis te laudat cælitus omnis,
Et mortalis homo, & cuncta creata simul.
Plebs hebræa tibi cum palmis obvia venit;
Cum prece, voto, hymnis, adsumus ecce tibi.
Hi tibi passuro solvebant munia laudis,
Nos tibi regnanti pangimus ecce melos

Hi

CAPUT XX.
De Dominica Palmarum.

Hi placuere tibi, placeat devotio nostra,
Rex pie, Rex clemens, cui bona cuncta placent.
Fecerat Hebraos hos gloria sanguinis alti,
Nos facit Hebraos transitus ecce pius.
Inclita terrenis transitur ad athera victis
Virtus à vitiis nos capit alma tetris.
Nequitia simus pueri, virtute vegeti,
Quod tenuere Patres da teneamus iter.
Degeneresque Patrum ne simus ab arte priorum:
Nos tua post illos gratia sancta trahat
Sis pius ascensor, tuus & nos simus asellus:
Tecum nos capiat urbs veneranda Dei.
Vestis apostolica rutilo fulgore tegamur:
Te bene docta ut eis nostra caterva vehat.
Tegmina sive anima, sternamus corpora nostra;
Quo per nos semper sit via tuta tibi.
Sit pia pro palma nobis victoria ramis,
Ut tibi victrici sorte canamus ita.
Castaque pro ramis salicis pracordia sunto,
Nosque operum ducat prata ad amana virorum.
Pro ramis olea pietas, lux, dogmaque sancti
Flaminis in nobis sit tibi rite placens
Arbore de legis cadamus dogmata quadam,
Queis veniendi ad nos sit via tuta tibi.
Nostraque sic prasens celebret devotio festum
Continua ut valeant annua festa sequi.

Quo versu finito, accipiunt duo diaconi desuper altare feretrum Reliquiarum & Evangeliorum; & humeris imponentes pergunt super stratoria, revertentes in Ecclesiam majorem; ubi missarum sollemnia celebranda sunt, cantantibus omnibus antiphonam Cæperunt omnes turbæ, *Sive alius. Antiph.* Turba multa. *Antiph.* Occurrunt turbæ. *Antiph.* Osanna filio David. *Antiph.* Cum angelis. *Cum autem caperint introire in Ecclesiam; primus schola incipit excelsa voce.* ℞. Egrediente Domino. *Et post hac incipitur antiph. ad introitum, & celebratur missa ordine suo. Observandum est autem, ut ab ea Dominica, quam sedes apostolica medianam vocat, in qua incipiunt cantare de passione Domini, non dicatur* Gloria *in Responsoriis, & invitatoriis usque in Dominicam sanctam Pascha.*

Lectio S. Evangelii secundum Lucam

In illo tempore factum est cum appropinquasset Jesus ad Bethphage & Bethaniam *&c. usque* lapides clamabunt

CAPUT XX.
De Dominica Palmarum.

Lectio S. Evangelii secundum Matthæum.

In illo tempore dixit Jesus discipulis suis : Cum venerit filius hominis in majestate sua *&c. usque* Et factum est cum consummasset Jesus sermones hos omnes

Passio Domini nostri Jesu-Christi secundum Matthæum.

Dixit Jesus discipulis suis : Scitis quia post biduum pascha fiet *&c. usque* signantes lapidem cum custodibus. *Finit Passio.* Vespere autem sabbati &c. *usq. ad finem.*

Lectio S. Evangelii secundum Joannem.

Nonne ego vos duodecim elegi : & ex vobis unus diabolus est *&c. usque* Et ibi morabitur cum discipulis suis.

ORDO II.

Ex ms. S. Victoris n. 99.15. annorum circiter 500.

ORDO II. IN DIE PALMARUM.

Secunda hora diei mediante, Sacerdos & omnis clerus conveniant in Ecclesiam missalibus vestimentis induti, & expositis in medio palmarum, vel olivæ, seu aliarum arborum ramis, primum benedicat Sacerdos salem & aquam, ac benedicendo commisceat. Posteà dicat orationem hanc
Deus quem diligere.

Lectio Zachariæ Prophetæ.

Hæc dicit Dominus Deus Lauda & lætare filia Sion *&c. usq.* Et erit Dominus rex super omnem terram.
Antiph. Collegerunt &c. ℣. Unus autem &c.

Secundum Lucam.

In illo tempore cum appropinquasset Jesus Bethphage *&c. usq.* Lapides clamabunt.

Deinde benedictio Palmarum.

Deus cujus filius pro salute generis humani *&c. Alia* Deus qui olivæ ramum &c. *Alia.* Omnipotens sempiterne Deus, flos mundi.

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

Exorcismus frondium.

Exorcizo te omnis creatura foliorum vel frondium. *Oratio.* Deus qui filium tuum unigenitum &c. Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Sursum corda Habemus ad Dominum Gratias agamus Domino Deo nostro. Dignum & justum est.

Præfatio.

Vere dignum. æterne Deus, mundi conditor *Deinde dicat Cantor istam antiphonam* Asperges me Domine. *Deinde oratio* Deus qui filium tuum Jesum-Christum Dominum nostrum pro salute nostra &c.

Dicta oratione, expanduntur palmi & rami publice cum antiphona Turba multa. *Cum psalmo* Cantate Domino *Item oratio.* Auge fidem in te sperantium.

Tunc exeuntes de Ecclesia has imponunt antiphonas Ante sex dies &c. *Antiph.* Cum appropinquaret &c. *Antiph.* Cum audisset. . . . . Gloria laus &c.

Quibus finitis, Presbyter progrediatur cum cruce alia secum clericorum comitante catervula, hanc interim ipsi cantando antiphonam Omnes collaudent &c. *Qua cantata, ante crucem in terram prosternentes cappas, casulasque projicientes, cantor dicat antiphonam* Pueri Hebræorum vestimenta. *Deinde ex alia parte fidelium laicorum cum cruce progrediente catervula* Kyrie eleison *honorifice cantantes, illisque similiter prosternentibus, palmasque projicientibus, ista dicatur antiphona.* Pueri Hebræorum tollentes &c. *Postea vero Episcopo, seu alio aliquo Presbytero, vel Præposito pervertent.... producto Cantor hanc imponat antiphonam* Osanna filio David &c. *Illo quoque tandiu orante hac usque dum finiatur antiphona.* Scriptum est enim percutiam pastorem & dispergentur oves gregis, postquam autem resurrexero præcedam vos in Galilæam, ibi me videbitis dicit Dominus.

Deinde tota populorum turba ramos palmarum projiciendo in terram prosternat cum antiphona. Fulgentibus palmis prosternimur adveniente Domino, huic omnes occurramus cum hymnis & canticis glorificantes, & dicentes Benedictus Dominus.

His omnibus expletis. Ad processionem Dominicæ imaginis illataque undique populorum vallata multitudine cantor dicat antiphonam Occurrunt turbæ cum floribus & palmis &c. ℟. Synagoga cæperunt. *Ista cum antiphonis aliis seu responsis usque ad introitum cantentur civitatis. Ad ingressum dicatur responsorium* Ingrediente Domino.

CAPUT XX.
De Dominica Palmarum.

ORDO III.

Ex ms. Pontificali Ecclesiæ Bisuntinæ

INCIPIT ORDO PROCESSIONIS IN RAMIS PALMARUM.

Cantata Prima, & soluto capitulo, conveniant canonici S. Stephani de monte cum processione & omni decore ad majorem Ecclesiam: conveniant & ceteræ congregationes, excepta S. Pauli: conveniat & omnis populus tam de urbe quam de suburbanis; & collecti in unum, eant ad S. Paulum. Mox ut exire ceperint ab Ecclesia incipiat major cantor ℟. Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut à somno excitem eum. Dixerunt autem ei discipuli ejus; Domine, si dormit, salvus erit. ℣. Dixerat Jesus de morte ejus, illi autem putaverunt quia de dormitione somni diceret. Domine.

Cum autem venerint ad ostium Ecclesiæ S. Pauli, secundus cantor ℟. Sancte Paule &c. *Finito* ℟. *cantetur Tertia &* ℟. *ad Tertiam.* Fratres mei elongaverunt à me, & noti mei, quasi alieni recesserunt à me. ℣. Amici mei & proximi mei. quasi.

Interim dum cantatur Tertia, praparat se Domnus Archiepiscopus, diaconus, & subdiaconus, & acolythi cum candelabris & thuribulis. Mox finita Tertia, veniunt ante altare; & residente Archiepiscopo in sede subdiaconus, incipit legere. Lectio libri Exodi. In diebus illis venerunt filii Israël in Helim *&c. usq.* Et ecce gloria Domini apparuit in nube. *Finita epistola, incipiat cantor* Circundederunt me viri mendaces &c. *Tunc diaconus dicat excelsa voce* Dominus vobiscum. Secundum Marcum. Cum appropinquaret Jerosolymis & Betaniæ ad montem olivarum *&c. usq.* Osanna in excelsis.

Finito evangelio, benedicat episcopus vel decanus palmas & flores cum ramis olivarum hoc modo: Dominus vobiscum. Oremus. Omnipotens sempiterne Deus qui in diluvii effusione &c. *Postea incipiat cantor S. Joannis antiphonam* Pueri Hebræorum &c. *Tunc Cantor S. Stephani incipiat aliam antiphonam* Pueri Hebræorum vestimenta &c. *Tunc Cantor S. Pauli incipiat tertiam antiphonam* Turba multa. *Tunc distribuantur palmæ cum olivis & ramis. Post datas palmas sequatur oratio hæc* Omnipotens sempiterne Deus, qui Dominum nostrum Jesum-Christum die azimorum &c.

Qua finita, incipiat exire processio. Primum aqua benedicta dehinc vexilla; tunc candelabra, sicque thuribula, dehinc cruces, tunc subdiaconi cum evangeliorum libris, tunc feretrum cum reliquiis, sicque duo acolythi cum candelabris, duo cum thuribulis aureis; inter hos medius Diaconus, indutus dalmatica portans brachia Domni Stephani. Post hos exeant schola cum timore Dei & reverentia; sicque seniores incipientes à minoribusque ad majores, incedentes bini & bini. Dominus autem Pontifex veniat ul-

timus omnium, quem præcedat crux * *ſicut ſolito appoſito vexillo : poſt hunc turba populorum. Cantores autem non incedunt in ordine cum aliis ; ſed tenentes virgas in manibus muniant proceſſionem ex utraque parte, incedentes nunc ante, nunc retro, comprimentes tumultum, monentes clerum, & cum Dei timore cuncta fiant honeſte. Ad ordinem proceſſionis redeamus.*

* f. ſine

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

Poſtquam ut ſuprà diximus, proceſſio extra Eccleſiam fuerit, incipiat major cantor antiphonam. Cum appropinquaſſet &c. *Quæ ſic protendatur donec ad capitolium perveniatur. Clerici cum proceſſione monticulum aſcendant & ibi ordinent ſe honeſtè & religiosè ; turba autem in convalla ſtet. Tunc unus è cantoribus incipiat antiphonam* Occurrunt turbæ &c. *Qua finita, fiat verbum ad populum : Quo completo, diſcooperitur crux, quæ ibi fuerat præparata. Mox Domnus Archiepiſcopus proſternat ſe ad adorandam crucem, & incipiat antiphonam* Ave rex noſter &c. *Et interim dum hæc cantatur, crux ab omni populo adoratur. His finitis, ordinant ſe ſicut prius, & teneant captum iter, pſallentes antiphonam* Cum audiſſet populus &c. *Et cum venerint ad portam Martis, quæ nunc dicitur nigra ; ſtent pueri ſuper murum civitatis cantantes laudes* Gloria laus &c. Iſraël es tu &c. Cœtus in excelſis &c. Plebs Hebræa &c. *Finitis his verſibus, aperiantur portæ civitatis, & ingrediente proceſſione, incipiat unus è cantoribus* ℟. Ingrediente Domino, &c. *Et ſic aſcendant ad montem canendo* ℟. Circundederunt me, *Et ceteræ reſponſoria de Paſſione, quouſque veniat in choro. Tunc incipiat Cantor antiphonam* Collegerunt &c. *Et cantetur ſtudiosè, quâ finita, eligantur vociferati qui cantent* ℣. Unus autem &c.

His omnibus finitis, induat ſe Domnus Archiepiſcopus, & procedit è ſacrario, accinctus palleo, planeta rubicunda, aut ex purpura ſanguinea. Similiter diaconus qui Paſſionem eſt lecturus : ceteri diaconi purpureas planetas ; ſimiliter & ſubdiaconi. Cætera omnia fiant, cum omni decore, ſicut decet tantum diem. Finita miſſa, revertuntur congregationes ad propria. Finit.

ORDO IV.

Ex ms. ordinario inſignis Eccleſiæ Turonenſis.

AD *Primam tempeſtivè pulſetur : quâ dicta ſtatim pulſatur ad Tertiam ; quâ pulſata, ſtatim benedicuntur rami ad majus altare per majorem vel hebdomadarium, & diſtribuuntur. Et poſt ſtatim proceſſio ad S. Lupum cum vexillis, cruce & candelabris ; & Archiepiſcopus, ſi ſit præſens, ſit ultimus ſuper* [a] *album equum coopertum pallio. Eundo cantatur* ℟. In die qua *cum aliis : & defertur capſa argentea in proceſſionibus de quatuor presbyteris curatis, reveſtitis in albis cum manipulis & ſtolis, videlicet rector*

a Paſchalis II. Papa ad Guidonem Papienſem epiſcopum ſcribens epiſt. 86. ipſi ac ſucceſſoribus concedit *in proceſſione palmarum & feria ſecunda poſt Paſcha equum album equitare udone coopertum.*

S. Clementis, S. Simplicii, S. Dionysii, & B. Mariæ Divitis; & appropinquantes ad S. Petrum, cantor incipit Miserere. *In ingressu Ecclesiæ S. Lupi cantor incipit.* ℟. S. Lupe *sine versu hebdomadarius* ℣. Gloria & honore, *cum collecta* Exaudi *sine* Benedicamus Domino. *Et statim incipit Tertiam. Postea processio ad Crucem Buratam. Tunc canonicus diaconus ante crucem in superpelliceo cum stola legit evangelium* Cum appropinquasset; *thurificatione præcedente. Qua lecta, fit Sermo ad populum. Quo finito, una pars chori ex una parte, ab oriente est, in illa cantor: Et altera pars ab occidente. Et dictis duabus partibus chori sic ab invicem separatis, media cruce inter eas, incipit cantor antiphonam* Cœperunt. *Qua dicta, altera pars chori eamdem antiphonam totam decantat: & sic alternatim reincipitur donec fuerit cantata ter. Post hac alia antiphona* Occurrerunt turbæ: *Quæ similiter ter dicitur ab utraque parte: Et cum dicitur.* Et victori triumphanti, *Flectunt omnes genua ad terram. Quo facto, redeat processio: procedentes pueri de choro, & ascendunt super muros portarum civitatis. Et tunc clauduntur portæ. Deinde incipit cantor* Gloria laus. *Respondent pueri* Israël es tu. *Item cantor* Gloria laus. *Pueri* Cœtus *Cum ceteris: ad quemlibet.* ℣. Gloria laus. *His finitis, præsul, vel major, sive cantor pulsans ad portas cum baculo cantat* Attollite portas &c. *Pueri respondent.* Quis est iste? *Et sic fit tertio. Et tunc aperiuntur portæ, & in ingressu cantor incipit* ℟. Ingrediente Domino. *Et processio vadit ad Ecclesiam.*

ORDO V.

Ex ms. ordinario insignis Ecclesiæ Rotomagensis.

F*Initis matutinis, deferatur Corpus Domini ad locum determinatum in feretro à duobus sacerdotibus de secunda sede in albis: & sint* 12. *famuli circa feretrum portantes* 12. *torchias, quas debet Archiepiscopus: & duo de prima sede ferant duas torchias chori, & associent Corpus Domini usque ad Atrium S. Gildardi.*

Cantata Tertia, clerus & populus totius civitatis ad matrem Ecclesiam conveniant, & processione ordinata cum Cruce discooperta & candelabris ad altare crucis, in quo benedictio Palmarum fiet, pergat; & cantor incipiat antiphonam Ante sex dies solemnitatis *Sequitur alia antiphona* Ante sex dies Passionis. *Finita antiphona, dicat Archiepiscopus vel sacerdos super ramos orationem* actiones nostras. *Finita oratione, subdiaconus revestitus verso vultu ad populum in pulpito legat quasi lectionem cum titulo,* Dicite filiæ. *Qua finita, cantor incipit* ℟. Circumdederunt. *Quo finito, evangelicum, à diacono cum dalmatica legatur in pulpito* Cum appropinquasset. *Quo lecto, sequitur benedictio ramorum. Postea Dominus Archiepiscopus vel sacerdos super ramos aquam benedictam spergat; & hac oratio sequatur* Deus qui per olivæ ramos. *His ita peractis, distribuentur*

rami... hoc peracto, pergat processio ad locum destinatum... Cum autem ventum fuerit ad locum ubi statio debet fieri; fiat sermo ad populum. Quo finito, quinque de secunda sede cantent in albis hos versus ante feretrum ubi Corpus Domini fuerit portatum ad illum locum privatim ante lucem illius diei. ℣. En Rex venit. *Quo finito Dominus Archiepiscopus, vel sacerdos, cantor, diaconus, & subdiaconus de statione sua flectendo genua.* Salve quem Jesum *incensando: Quinque clerici* Hic est qui de cælis venit. *Dominus Archiepiscopus, cantor, diaconus, subdiaconus, & chorus* Salve lux mundi, *incensando & flectendo genua. Quinque clerici* ℣. Hic est ille qui ut agnus. *Interim sicut prius Dominus Archiepiscopus, cantor, Diaconus, & subdiaconus, vertant se ad feretrum; & incensent Corpus Christi honorifice, cantore incipiente cum Domino Archiepiscopo & revestitis incensando, & ter repetatur. Et chorus ducat ad finem* Dignus es Domine; *Alia antiphona* Osanna filio David. *Hoc finito, processio redeat... Cum autem processio ad portam civitatis ornatam venerit; sex pueri turrim ascendant; & hos versus festive cantent* Gloria laus & honor *Domnus Archiepiscopus vel sacerdos. Cantor cum revestitis incensando incipiant* Gloria laus *Flectendo genua. Et chorus dicat ad finem. Sex pueri* Israël es tu rex. *Chorus flexis genibus, Domnus Archiepiscopus cantor & alii* Gloria laus ut prius. *Item pueri* ℣. Cœtus in excelsis. *Dominus Archiepiscopus vel sacerdos & alii ut prius. Item pueri* Plebs Hebræa. Gloria laus *ut suprà. Hoc finito, Dominus Archiepiscopus vel sacerdos cantor cum revestitis incipiant antiphonam, & omnes flectant genua; & chorus finiat.* In nomine Domini Jesu. *Qua finita, cantor incipiat* ℟. Ingrediente Domino. *Et intret processio urbem... ad introitum atrii cantor incipit* ℟. Collegerunt Pontifices. *Quatuor presbyteri de majori sede cum rubris & viridibus cappis induti ante januas Ecclesiæ cantent hunc versum* Unus autem ex ipsis. *Chorus* ne forte. *Hoc finito, intret processio Ecclesiam, & feretrum in quo Corpus Domini fuerit, ante portas Ecclesiæ à duobus presbyteris in transversum ablatum teneatur, & clerus & populus subintret. Hoc finito, statim discooperiatur crucifixus: & Dominus Archiepiscopus, vel sacerdos, cantor, diaconus, & subdiaconus, incipiant flectendo genua* Ave Rex noster. *Et chorus* Ave Rex noster. *Et totam deinceps finiant antiphonam* Fili David. *Qua finita, quatuor diaconi de secunda sede nigris cappis induti in pulpito retro crucifixum versis vultibus ad seipsos cantent hoc* ℟. Circundederunt *Cum* ℣. Et regressus. *Quo finito, ad introitum chori, cantor incipiat antiphonam* Principes sacerdotum. *Et cantando intret processio chorum. Sequitur alia antiphona, si necesse fuerit,* Multa turba Judæorum. *Qua finita, Dominus Archiepiscopus si præsens fuerit, benedicat populum: & incipiatur missa à duobus de secunda sede.... Graduale duo de secunda sede in in albis.* Tenuisti manum. ℣. quam bonus. *Non reiteretur. Et debent habere quilibet unum galonem vini à colerario Domini Archiepiscopi Tractum quatuor canonici ante altare, duo de majori sede & duo de secunda sede in albis* Deus Deus meus *Ad Passionem Domini dicatur* Dominus vobiscum. *Sed* Gloria tibi Domine *Non respondeatur... Et cum venerit ad*

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

locum ubi dicitur Emisit spiritum, *Omnes prosternant se ad terram.*

ORDO VI.

Ex ms. ordinario Ecclesiæ Argentinæ.

Post Primam, cantor canonicus sit preparatus in sede sua, & sacerdos cappa indutus super albam cum ministris dalmaticis & subsilibus indutis, & hebdomadarius cum incenso, & pueri quinque cum una cruce & duobus vexillis ac duobus candelabris, procedat ad mensam cum panno serico coopertam ante altare, & ibi benedicat palmas. Et primò legatur ibidem super pulpito à subdiacono lectio sine titulo sic dicendo: In diebus illis venerunt filii Israël. *Deinde procedant quos cantor vocaverit suprà ambonem ante* altare missæ defunctorum, & incipiant ℟. *Collegerunt, & chorus prosequitur* Pontifices & Pharisæi *usque* credent in eum. *Cantores subjungent* ℣. Unus ex ipsis. *Quo finito, chorus prosequitur.* Ne fortè veniant. *Deinde legatur evangelium à Diacono coram altari in loco ubi privatis diebus solet legi* Cùm appropinquaret. *Sequitur benedictio Palmarum: qua finita, imponat cantor antiphonam* Turba multa. *Tunc vadant omnes sericis cappis induti cum processione ad locum palmarum, videlicet in ambitum transeundo per capellam S. Joannis, si tempus serenum est: Sin autem, transeant in monasterium, & cantor vadat post præpositum in illa processione, quem sequuntur ministri altaris induti sicut dictum est suprà, & stabunt ibi in ultimo loco stationis usque ad ultimum versum* Gloria laus. *Sed hebdomadarius cum thuribulo interim vadat ad crucem, & ibi stabit usque ad finem officii. Sequens antiphona cantetur pergendo ad locum palmarum. Antiphona.* Ante sex dies. *Cùm autem steterint in statione, cantor imponet antiphonam* Cùm audisset populus. *Quæ cantetur à majore processione, id est à choro præpositi, & ad eundem chorum versus scholam vertat se cantor interim. Qua finita, cantor vertens se ad chorum decani versus capellam S. Gregorii & imponet antiphonam.* Cùm appropinquaret. *Quæ ab eodem choro cantetur. Qua finita incipiant tres pueri vel plures* Gloria laus, *Et cantent quantum cantor jusserit. Interim episcopus vel sacerdos vice ejus positus, cum cantore accedant ad crucem; ita tamen quod per aliquod spatium distent à cruce & prosternant ramos palmarum cantore incipiente antiphonam* Pueri Hebræorum tollentes. *Hic sacerdos prosternat manipulum versus crucem cum antiphona* Pueri Hebræorum vestimenta, *Cantore incipiente & concinente. Hic flexis genibus cantet sacerdos hunc versum.* O crux ave spes unica, hoc Passionis tempore. *Hic surgat sacerdos accedendo parum versus crucem, & chorus interim supplet cantando prædictum versum* Auge piis justitiam, reisque dona veniam. *Hunc versum cantet tribus vicibus, prout suprà, & tertia vice finito versu prosternat se in modum crucis sacerdos coram cruce, & cantor imponet antiphonam* Scriptum est enim percutiam pastorem; *Et sic*

sic cantando percutiat sacerdotem tribus vicibus cum palma supra dorsum, & chorus perficiat antiphonam cantando & dispergentur oves. *Et hac etiam antiphona cantetur tribus vicibus, prout suprà & sacerdos interim jaceat prostratus. Hic prosternat se clerus & omnis populus. Antiphona* Fulgentibus palmis. *Sequens antiphona cantetur redeundo. Antiphona* Occurrunt turbæ. *In ingressu Ecclesiæ per capellam S. Andreæ cantetur* ℟. Ingrediente Domino. ℣. Cumque audisset. *In ingressu chori* ℟. Circumdederunt me *sine versu. Quo finito, cantor vadat ad cameram exuendo se, quia in reliquo officio summissarius potest supplere vices ejus.*

ORDO VII.

Ex antiquo missali insignis Ecclesiæ Sarisberiensis.

Post aspersionem aquæ benedictæ legatur hæc lectio ad gradum altaris, ex parte australi ab acolytho alba induto super flores & frondes cum suo titulo Lectio libri Exodi. In diebus illis venerunt filii Israel in Helim &c *Statimque sequatur Evangelium: & legatur ubi leguntur evangelia in ferialibus diebus à diacono ad orientem converso, more simplicis festi post acceptam benedictionem.* Secundùm Joannem. In illo tempore Turba multa quæ convenerat ad diem festum cum audissent quia venit Jesus *&c. usque* Ecce mundus totus post eum abit.

Finito evangelio, sequatur benedictio florum & frondium à sacerdote induto cappa serica rubra super gradum tertium altaris ad partem australem converso: positis priùs floribus cum Palmis super altare pro clericis; pro aliis vero super gradum altaris in parte australi. Exorcizo te creatura florum vel frondium, &c. *Deinde dicuntur orationes sine* Dominus vobiscum, *Sed tantum cum* Oremus. *Oratio* Omnipotens sempiterne Deus, qui diluvii effusione &c. *Et dicantur omnes orationes sub tono lectionis, & cum* Oremus. *Oratio.* Deus cujus Filius pro salute generis humani &c. *Oratio.* Deus qui dispersa congregas &c. *Hic aspergantur flores & frondes aqua benedicta, & thurificentur. Deinde dicitur* Dominus vobiscum *&* Oremus *Oratio* Domine Jesu-Christe, Fili Dei vivi, mundi conditor & Redemptor &c.

His ita peractis, statim distribuantur palmæ: & interim cantentur hæ sequentes antiphonæ, cantore incipiente antiphonam Pueri Hebræorum tollentes. *Alia antiphona* Pueri Hebræorum vestimenta.

Dum distribuuntur rami, præparetur feretrum cum reliquiis, in quo Corpus Christi in pixide dependeat; & ad locum primæ stationis à duobus clericis de secunda forma, non processionem sequendo; sed ad locum primæ stationis obviam veniendo; habitu non mutato, lumen deferatur in laterna præcedente cum cruce denudata & duobus vexillis præcedentibus. Deinde eat processio ad locum primæ stationis; sintque ministri processionis albis circumamicti absque tunicis vel casulis induti: ita tamen ut sacerdos sit in cappa serica rubra: Choro itaque sequente habitu non mutato. In

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

eundo autem antiphona. Prima autem. *Antiphona* Cum appropinquaret. *Si autem non sufficiant duæ prædictæ antiphonæ usque ad locum primæ stationis; tunc sequantur hæ antiphonæ: scilicet antiphona* Cum audisset. *Antiphona* Ante sex. *Antiphona.* Ante sex dies Passionis. *Hic fiat prima statio, videlicet ex parte Ecclesiæ boreali in extrema parte orientali, & legatur hoc evangelium* Cum appropinquasset Jesus. *Et legatur ab ipso diacono induto ad processionem non juxta crucem, sed ante sacerdotem, loco parumper secùs stationem illius diaconi mutato: etiam ipso diacono ad borealem converso; & legatur sicut in festo simplici 9. lectionum, benedictione priùs accepta more solito; Finito evangelio tres clerici de secunda forma, habitu non mutato, conversi ad populum, stantes ante magnam crucem ex parte occidentali, simul cantent* ℣. En Rex venit. *Per singulos verò versus exsequutor officii incipiat antiphonam* Salve, *conversus ad reliquias: quam prosequatur chorus cum genuflexione osculando terram. Ab ipso autem exsequutore officii primo cum choro fiat genuflexio. Clerici ante reliquias* ℣. En Rex. *Senior antiphonam* Salve, *quem chorus resurgendo prosequatur* Testatur. *Item clerici ante reliquias loco non mutato dicant.* ℣. Hic est qui de Edom. *Item senior loco non mutato dicat* Salve lux mundi. *Chorus resurgendo prosequatur* Rex regum. *Item clerici ante reliquias loco non mutato dicant.* ℣. Hic est ille. *Item senior loco non mutato dicat antiphonam* Salve nostra salus. *Chorus resurgendo prosequatur* Pax vera. *Deinde eat processio ad locum secundæ stationis, & feretrum cum capsula reliquiarum pariter cum luce in laterna inter subdiaconum & thuribulum deferatur cum vexillis ex utraque parte: cantore incipiente antiphonam.* Dignus es Domine *Antiph.* Occurrunt turbæ. *Si autem non sufficiant hæ duæ antiphonæ ad locum secundæ stationis; tunc cantentur hæc duo Responsoria vel unum eorum* ℟. Dominus Jesus ℣. Convenerunt ℟. Cogitaverunt ℣. Testimonium. *Hic fiat secunda statio, videlicet ex parte Ecclesiæ australi, ubi septem Pueri in loco eminentiori simul cantent* ℣. Gloria laus. *Chorus idem repetat post unumquemque* ℣. Israël es tu ℣. Cœtus in excelsis ℣. Plebs Hebræa. *Peracta hac statione, eat processio per medium claustri à dextra manu usque ad ostium Ecclesiæ occidentale, cantando* ℟. Collegerunt. *Hic fiat tertia statio, scilicet ante prædictum ostium, ubi tres clerici de superiori gradu in ipso ostio habitu non mutato conversi ad populum cantent* ℣. Unus autem. *His finitis, intrent Ecclesiam per idem ostium sub feretro & capsula reliquiarum ex transverso ostii elevata cantando* ℟. Ingrediente Domino. *Hic fiat quarta statio ante crucem in Ecclesia; & in ipsa statione exsequutor officii incipiat antiphonam* Ave, *cruce jam discooperta; & respondeat chorus* Rex noster, *cum genuflexione osculando terram, & sic incipiat senior antiphonam ter, singulis vicibus vocem exaltando una cum choro fiat genuflexio; & post tertiam inceptionem chorus eamdem antiphonam in ipsa statione stando prosequatur: qua finita, intret chorum. Omnes cruces per Ecclesiam sint discooperta usque post vesperas.... Et est notandum quod Passio triplici voce debet cantari aut pronunciari: scilicet voce alta, bassa & media: quia omnia quæ in Passione continentur; aut verba sunt Judæorum vel*

discipulorum, aut verba sunt Christi, aut Evangelista narrantis. Qua scire debes quod ubi A litteram invenies verba esse Judaorum vel discipulorum, qua alta voce sunt proferenda. Ubi verò B. invenies, verba sunt Christi qua bassa voce sunt prenuncianda. Ubi verò M. invenies verba sunt evangelista, qua mediocri voce sunt legenda aut cantanda. Et hæ omnia in aliis Passionibus observa. Sic incipe M. Dominus vobiscum. ℟. Et cum Spiritu tuo. Passio Domini nostri Jesu Christi secundùm Matthæum *Non dicitur* Gloria tibi Domine. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. B. scitis quia post biduuum *&c. usque* Emisit Spiritum. *Hic inclinet se Diaconus, vel prosternat se versus orientem, & dicit privatim* Pater noster, Ave Maria. In manus tuas. *Deinde surgat, & post residuum Passionis legat usque* Sedentes contra sepulchrum. *Evangelia verò in fine omnium Passionum, etiam in die Parasceves, alta voce legantur, more duplicis festi. Omnes autem Passiones supradicto modo legantur secundùm usum Sarisberiensem; sed in die Parasceves non dicitur* Dominus vobiscum; *& sine titulo incipiatur evangelium* Altera autem die quæ est &c.

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

ORDO VIII.

Ex missali Mozarabum.

DOMINICO IN RAMIS PALMARUM.

AD *benedicendos flores vel ramos.* Adjutorium nostrum in nomine Domini. ℟. Qui fecit cælum. ℣. Sit nomen Domini benedictum. ℟. Ex hoc nunc. ℣. Dominus sit semper vobiscum ℟. Et cum Spiritu tuo.

Oratio.

Domine Jesu-Christe, qui ante mundi principium cum Deo Patre & Spiritu sancto regnas, & regni tui non erit finis; qui pro mundi salute in plenitudine temporum veniens, sicut per legem & prophetas fueras promissus; & veniente te in civitate Jerusalem ad diem festum, turbæ multæ occurrerunt tibi, gaudentes acceperunt ramos Palmarum, clamantes Osanna filio David. Ideò & nos supplici obsecratione deposcimus majestatem tuam, ut qui pro nostra venisti redemptione solvas nos à vinculis peccatorum nostrorum. ℟. Amen. Morbos omnes expelle ℟. Amen. Infirmitates cura ℟. Amen. Aerum temperiem præsta ℟. Amen. Securitatem temporum cum remissione peccatorum omnibus nobis dona ℟. Amen Hos quoque ramos & flores palmarum quos populus tuus per manus servitutis nostræ accepturus est hodie tua bene † dictione sanctifica ℟. Amen. Ut quicumque ex eis acceperint, tua in omnibus repleantur gratia & salutis consequantur medelam. ℟. Amen. Et sicut pro hujus diei solemnitate lætantur; ita eorum habitacula tua bene- †

dictione repleas, corporaque & animas ab omni contagione mundas efficias, atque spiritualium eis tribuas carismata gratiarum. ℟. Amen. Ut Paschalia festa te auxiliante cum omni alacritate suscipere mereantur. Pater noster qui es in cælis.

Humiliate vos benedictioni. Dominus sit semper vobiscum ℟. Et cum Spiritu tuo.

Benedictio

Dominus noster JESUS-CHRISTUS, qui per legem & Prophetas veniens assumpsit formam filii hominis, ipse vobis benedicat, & sua protectione custodiat. ℟. Amen. Et qui hujus diei solemnitatem elegit, tribuat vobis suam gratiam, ut numquam sitis servi peccati. ℟. Amen. Corda quoque vestra & corpora ab omni delicti mundet contagione, ut participes efficiamini cum sanctis omnibus in regno æterno. ℟. Amen. Per misericordiam ipsius Domini nostri &c. Dominus sit semper vobiscum ℟. Et cum. Benedictio Dei Patris omnipotentis, & Filii, & Spiritus sancti descendat & maneat super hos ramos & palmas ℟. *chorus* Amen.

Ramis sic benedictis, aspergat aquam benedictam super illos & super circumstantes; & statim incipiat cantor antiphonam, scilicet Sparsit nos Deus, *sine* Gloria & honor Patri. *Deinde dicat antiphonam* Pueri Hebræorum tollentes ramos olivarum *duabus vicibus. Dicit & aliam antiphonam* Pueri Hebræorum vestimenta prosternebant *semel. Quibus peractis, progreditur ad processionem. In exitu chori antiphona* Dum appropinquaret Dominus. *Antiphona* Cum audisset populus. *Antiphona* Veniente Domino. *Antiphona* Cœperunt omnes. *Et debent exire ab Ecclesia per portam Olivæ ad dextram, & pervenire ad plateam ante januam veniæ: & finita antiphona, pueri stent suprà dictam portam, & cantent hunc versum scilicet* Gloria laus & honor. *Quibus finitis, Pontifex vel decanus ascendat ad januam Indulgentiarum, quæ debet esse clausa, & percutiendo cum baculo vel ligno crucis, dicat alta voce hunc versum* Attollite portas principes vestras & elevamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ. *Deinde duo canonici intra Ecclesiam respondeant in eodem tono* Quis est iste Rex gloriæ? *Deinde Pontifex dicat* Dominus fortis & potens. *Iterum Pontifex vel sacerdos percutiat portam, & dicat magis altè elevando vocem* Attollite portas *Et respondeant illi qui sunt intra Ecclesiam altiùs, ut priùs, scilicet* Quis est iste Rex gloriæ? *Et tunc Pontifex vel sacerdos dicat* Dominus potens in prælio. *Et iterùm sacerdos percutiat portam, & magis altè clevet vocem, & dicat* Attollite portas. *Et respondeant illi qui sunt intra altiùs* Quis est iste Rex gloriæ? *Et tunc respondet sacerdos* Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ *Quo finito, aperiantur valvæ, & cantor incipiat* ℟. Ingrediente Domino. *Et sic pervenitur propè altare B. Mariæ ad stationem fiendam inter choros; & ibi dicitur antiphona* Ave rex noster *à cantore cum sceptro in manibus ter flectendo genua, exaltando in utraque vice vocem in choro respondente* fili David Redemptor mundi.

In tertia responsione perficiatur tota antiphona, cum qua ingreditur chorus. Deinde dicitur Tertia, in qua dicitur à duobus Dominis. ℟. Circumdederunt *cum suo* ℣. *Et finita Tertia, diaconus petita benedictione à presbytero dicat evangelium, scilicet* Cum appropinquasset Jesus Jerosolymam. *Quo finito, dicat sacerdos hanc orationem* Alme Pater omnipotens, rerum omnium creator &c. *Hic dicatur* ingrediente Domino *Cum aliis sequentibus; & posteà incipiat cantor* Sparsit nos Deus. *Et subsequantur omnia per ordinem.*

CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

Ingrediente Domino in sanctam civitatem, sedens super pullum asinæ, festinans pervenire ad Passionem, ut adimpleret legem aut prophetas, pueri Hebræorum cum ramis & palmis vestimenta prosternebant, intonebile hymnum novum cantantes, Osanna in altissimis Deo.

II. *Antiphona.* Cum appropinquaret Dominus Jerosolymam misit duos &c. *ut in Romano.*

III. *Antiphona.* Cum audissent turbæ quæ venerant ad diem festum quia venit JESUS-CHRISTUS, acceperunt ramos palmarum, & exierunt obviam ei, & clamabant. Osanna benedictus qui venit in nomine Domini.

IV. *Antiphona.* Gloria in excelsis Deo & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Osanna filio David qui venit in nomine Domini.

Finita processione, dicat presbyter hanc orationem.

Alme Pater omnipotens, rerum omnium creator Domine, cujus super æthera sedes est, quem nullus cernit, & omnis laudat in excelsis angelica dulci fragore potestas, qui ut genus humanum à discrimine mortis erueres, & paradisi gaudiis participem faceres, Unicum Filium tuum Dominum nostrum Jesum-Christum ineffabili pietate plenum ad terras mittere es dignatus, ut priscæ legis sacramenta & prophetica adimpleres vaticinia, sedens super pullum asinæ Jerusalem civitatem intraret, & ab omni populo laudis concentu, consona voce osanna clamantibus audiret: ob hoc & nos indigni ejus in laude cum omni lætitia concinentes, te suplices quæsumus, te humiles flagitamus, ut nos amminiculo dextræ tuæ à cunctis malis liberare digneris. ℟. Amen.

Finita oratione, incipiat chorus ad missam.

Jesu filii Sidrach, id est Ecclesiasticus. ℟. Deo gratias. Judicium Patris audite filii dilecti *&c. usque* Sicut in sereno glacies solventur tua peccata ℟. Amen.

Dicat presbyter Erigite vos. Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo. Lectio libri Deuteronomii. ℟. Deo gratias. In diebus illis locutus est Dominus ad Moysen dicens loquere filiis Israel & dices ad eos ponite hæc verba mea in cordibus & in animis vestris *&c. usque* Ego hodie ponam in conspectu vestro, ut benedicat vobis Dominus Deus vester. ℟. Amen.

Dicat presbyter Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum Spiritu tuo.

CAPUT XX.
De Dominica Palmarum.

——— *Psallendo.* Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos. ℣. Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. ℟ Venite. ℣. In Domino laudabitur anima mea, audiant mansueti & lætentur. ℟ Venite. ℣. Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen ejus in unum ℟ Venite filii.

Hic fiat sermo ad populum.

Symboli traditio in Dominica Palmarum.

Carissimi accipite regulam fidei, quod symbolum dicitur: & cum acceperitis; in corde scribite, & quotidiè apud vosmetipsos dicite antequam dormiatis, antequam procedatis vestro symbolo vos munite. Symbolum nemo scribit, ut legi possit, sed ad recessendum, ne fortè deleat oblivio quod non tradidit lectio. Sit vobis quod ex vestra memoria quod audituri estis, hoc credituri; & quod credituri, hoc etiam lingua reddituri: ait enim Apostolus: Corde creditur ad justitiam, oris confessio fit ad salutem. Hoc enim symbolum quod retenturi estis & credituri. Signate vos, & respondete.

Fides.

Credo in Deum Patrem omnipotentem & in Jesum-Christum filium ejus unicum Dominum nostrum, natum de Spiritu sancto ex utero Mariæ Virginis. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus & sepultus. Tertia die resurrexit vivus à mortuis, ascendit in cælum, sedet ad dextram Dei Patris omnipotentis: inde venturus est judicare vivos & mortuos. Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis hujus resurrectionem, & vitam æternam. Amen.

Submissa voce Ut facilius memoriæ vestræ possint inhærere quæ dicta sunt, textum symboli ordinemque repetamus. Credo in Deum Patrem omnipotentem.

Submissa voce Tertio quoque textum symboli recenseamus, ut quia fidem divinæ Trinitatis symbolum in se continet; ipse numerus repetitionis cum sacramento conveniat Trinitatis. Credo in Deum Patrem omnipotentem.

Submissa voce. Hanc sanctæ fidei regulam, quam vobis nunc tradidit sancta mater Ecclesia, firmissima mentis vestræ retinete sententia: ne aliquando dubitationis scrupulum in corde vestro oriatur: quia si, quod absit, in hoc vel tenuiter dubitatur, omne fidei fundamentum subtruitur, & animæ periculum generatur. Et ideò si aliquem vestrum inde quidpiam movet, reputet quia hoc intelligere non possit; vera tamen esse credat omnia quæ audivit. Deus autem omnipotens ita cor vestrum inluminet, ut & intelligendo & credendo quod diximus, & fidem rectam custodiatis, & sanctis operibus vestris fulgeatis, ut per hoc ad beatam vitam pervenire possitis. ℟. Amen. Ipso præstante & auxiliante qui vivit & omnia regit in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Dicat presbyter. Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum Silentium

facite. Sequentia epistolæ Pauli ad Galatas ℞. Deo gratias. Fratres gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Jesu-Christo *&c. usque* neque didici, sed per revelationem Jesu-Christi. ℞. Amen. CAPUT XX. *De Dominica Palmarum.*

Lectio S. Evangelii secundùm Joannem. In illo tempore proximum erat Pascha Judæorum & ascenderunt multi *&c. usque* Osanna benedictus qui venit in nomine Domini Rex Israël. ℞. Amen.

Dicat presbyter Dominus sit semper vobiscum. ℞. Et cum spiritu.

Lauda Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. ℣. Confitemini Deo Deorum. P̄ Quoniam in sæculum misericordia ejus. ℣. Confitemini Domino Dominorum. P̄ Quoniam in sæculum misericordia ejus.

Sacrificium In illo tempore proximum erat Pascha, & ascenderunt multi Jerosolymis de regione ut sanctificarent seipsos. P̄. clamantes osanna benedictus qui venit in nomine Domini. ℣. Venit Jesus Betania ante sex dies Paschæ cum discipulis suis;& fecerunt ibi cœnam magnam, & discumbentibus cum eo accepit Maria libram unguenti Nardi pistici pretiosi, & unxit pedes Jesu. Domus enim impleta est ex odore unguenti. P̄. Clamantes.

Missa.

Catholicam fidem, fratres charissimi, cordis integritate servantes, Deum Patrem, Deum Filium, Deum fateamur & Spiritum sanctum. Nec tamen Deos plures adfirmare gentiliter audeamus; sed in tribus unum Deum fiducialiter adoremus. Una quippe est Trinitatis essentia, nec est altera creatrix & æterna substantia. Nullus ergo ibi differentes potestates, ubi unam potestatem permanere cognovimus, temeraria disputatione confingat. Nullus impares gradus, ubi summa æqualitas reperitur interserat: non est Pater à Filio, quia generavit, antiquior; neque Filius est gignente posterior. Non est etiam donatoris doni vel potestas separata naturaliter vel voluntas. Simul individua Trinitas condidit tempora, simul pereuntia restauravit. Simul Pater, & Filius, & Spiritus sanctus ad fideles veniunt, simul impios deserunt, simulque super humiles requiescunt. Istam proindè fidem delectemur usque ad sanguinem vindicare, si volumus Dei Patris hæredes existere, ut hac fidei firmitate muniti, ad cæleste regnum perveniamus inlæsi. ℞. Amen.

Alia oratio.

Deus fidelis, qui fidelia promissa confirmas, dum vocatas gentes ex fide justificas, tu cognitionem nobis tribue Trinitatis, ut pacifici conversemur inter filios unitatis: quo istius sanctæ confessionis sacrificio competenter oblato visitationem tuam mereamur obtinere ex alto. ℞. Amen. Per misericordiam tuam Deus noster. &c.

CAPUT XX.
De Dominica Palmarum.

Post nomina oratio.

Offerentium, quæsumus Domine, vota multiplica, & omnes in commune verè crudelitatis instrumento perlustra, sicque nobis per hoc sacrificium, quod tibi cum voto fidei dedicamus, adesto placatus, ut & viventibus veniam, & sepultis requiem impetremus æternam. ℞. Amen. Quia tu es vita vivorum &c.

Ad pacem oratio.

Deus qui es Unitas sancta & Trinitas indivisa; adauge in nobis fidei donum, & beatæ caritatis affectum: quo utroque à te ditati ex munere hæredes efficiamur promissionis æternæ. ℞. Amen. Quia tu es vera pax nostra &c.

Inlatio.

Dignum & justum est omnipotens Pater, nos tibi semper gratias agere per JESUM-CHRISTUM filium tuum Dominum nostrum, quem tu clementissime Pater ante sæcularia sæcula genuisti, nec divisionem vel mutationem generando sensisti; sed essentialiter totus in Filio, totus in temetipso, sine ulla tui diminutione mansisti. Nihil tibi rettahens, cum condidisse omnia cognoscaris, ut existens Unigenitus ab ingenito Consubstantialis, Coæternus, æqualis tecum divinitatis plenitudinem possideret, una & perpetuitate gauderet, & unius dominationis æqualitate regnaret, simul cum Spiritu sancto regnanre, quo procedens de utroque non est genitus aut creatus, sed creator universitatis Dominus. Ipse etiam creavit carnem Christi, quando pro salute gentium crucem voluit pati: quem pro pignore cælestis hæreditatis accepimus, cujus nomen in baptismate confiteri salutiferum credimus, ut regnati ad imaginem Trinitatis computari mereamur filii Dei Patris omnipotentis, quem conlaudant omnes Angeli, ita dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Post Sanctus

Hoc cantant angeli, hoc resonant cæli, benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum Patris nostri David, Osanna in excelsis, Christus Dominus ac Redemptor æternus.

Post Pridie

Christe Dei Filius, quem olim ob hodiernæ solemnitatis festum turba multiplex Hebræorum ramis & palmis orantibus animis susceperunt: concede nobis, ut sicut illi præsentia tua gavisi sunt: ita hæc sacrificia pietatis tuæ obtentu sanctificentur: quo ex his libantes, ita per veram fidem

fidem rectamque dilectionem vivam tibi preparemur in hostiam, ut securi accedamus ad tuæ Passionis sacratissimam cœnam. ℟. Amen.

Ad confractionem panis antiphona

Tu Domine das escam nobis in tempore opportuno. Aperi manum tuam, & imple omnem animam benedictione.

Ad orationem Dominicam

Emunda, Domine, conscientias nostras fidei catholicæ confessione sincera, & cordis contritione continua, ut semper à te exaudiamur è cælis cum pro nostris delictis ad te proclamaverimus è terris Pater noster.

Dicat presbyter Humiliate vos benedictioni. Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo.

Benedictio

Respiciat vos placata divinitas, & sensum vobis sapientiæ salutaris infundat ℟. Amen. Catholicæ fidei vos documentis enutriat, & sanctis operibus vos perseverabiles reddat. ℟. Amen. Gressus vestros ab errore convertat, & viam vobis pacis ostendat. ℟. Amen. Per misericordiam ipsius Dei nostri &c. Dominus sit semper vobiscum ℟. Et cum Spiritu tuo.

Ad accedentes

Memento nostri, Domine, dum veneris in regno tuo ℣. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum P Memento. ℣. Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis P Memento. ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui sancto, in sæcula sæculorum amen. P Memento.

Communio Repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione.

Oratio

Reple Domine, cor nostrum lætitia, qui nobis dare dignatus es sacri corporis tui Eucharistiam; ut quia escarum perceptione reficimur, spiritualibus beneficiis adimpleri feliciter mereamur ℟. Amen. Per misericordiam tuam Deus &c.

Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum Spiritu tuo.

In nomine Domini nostri JESU-CHRISTI perficiamus cum pace. ℟. Deo gratias.

CAPUT XXI.

De majoris hebdomadæ ritibus, præsertim Feriæ secundæ, tertiæ & quartæ.

CAPUT XXI. *De majoris hebdomadæ &c.*

I. PUlchrè omninò S. Joannes Chrysostomus homilia 30. in Genesim monet majori hac hebdomada jejunii cursum intendendum, preces continuandas, puram diligentemque faciendam esse peccatorum confessionem; antiquam per sacros hosce dies quasi ob oculos ponens Ecclesiæ disciplinam, quæ in his tribus tota ferè constabat: in severiori jejunio, in prolixiori officio, & in peccatorum remissione.

Jejunium austerius in majori hebdomada.

II. Sanè longè austeriorem jejunii legem in majori hebdomada indictam fuisse dubitare non sinunt Constitutiones apostolicæ, quæ etiam abstinentiæ formam & modum omnibus præstituunt. Sic enim lib. 5. cap. 17. [Jejunate, inquiunt, diebus Paschæ, incipientes à secunda feria usque ad sextam & sabbatum sex diebus, pane tantum, sale, oleribus, & aqua mensæ adhibitis. Abstinete hisce diebus vino & carne: dies quippe luctus & non festi sunt: sexta tamen feria & sabbato ex toto manete jejuni, qui ita firmis viribus estis, ut ferre possitis, nihil prorsùs gustantes usque ad nocturnum galli cantum. Si quis verò propter imbecillitatem utrumque diem conjungere non potuerit, saltem sabbatum servet.] His consonat S. Epiphanius in expositione fidei c. 29. ubi sic loquitur: [Præterea sex illos Paschatis dies Xerophagiis, hoc est arido victu, transire omnis populus solet, hoc est panem dumtaxt cum aqua sub vesperam adhibere.] Verùm has quoque leges longè prætergrediebantur illi de quibus addit: [Jam verò nonnulli ad biduum vel triduum vel quatriduum usque jejunia prorogant: alii totam hebdomadem ad usque Dominicæ sequentis gallicinium sine cibo transmittunt.] Quæ quidem desumpsisse videtur ex epistola S. Dionysii Alexandrini ad Basilidem, in cujus canone I. inter alia sic lego: [Quandoquidem nec sex jejuniorum dies æquali aut simili tolerantia omnes perferunt: sed alii quidem vel omnes transmittunt, jejuni permanentes; alii duos, alii tres, alii quatuor, alii nullum.]

III. Hanc jejunii severitatem, quæ cibos quoscumque præter aridos tollit, à Dominica Passionis incipiebat Ecclesia latina: saltem id colligi posse videtur ex Tertulliani libro de jejuniis adversus Psychicos, ubi hæc habet: [Duas in anno hebdomadas xerophagiarum, nec totas, exceptis scilicet sabbatis & Dominicis, offerimus Deo.] Quæ planè verba, nisi de duabus ultimis quadragesimæ hebdomadis intelligi haudquaquam posse, censent viri eruditi.

Judicia vacant.

IV. De Divinorum officiorum prolixitate non est quod dubitemus, quandoquidem ut iis propensius incumberetur, ab omni rerum temporalium stripitu, ab omni lite & foro vacandum esse his diebus tam ec-

clesiasticæ quam civiles leges proclamant. [Enim verò, inquit S. Chrysostomus homilia 30. in Genesim, & reges ipsi declarant, quàm venerabiles illos dies habeant, mandantes ut omnibus sint induciæ & feriæ, qui civilibus funguntur negotiis, claudendo fores judiciorum, & auferendo omnes litium & contentionum species: quo magna tranquillitate ac quiete liceat ad spiritualia rectè perficienda festinare.] Servis etiam inducias relaxari præcipiunt Constitutiones apostolicæ. Nam lib. 8. cap. 33. ita definiunt: [Tota magna hebdomada & proxima sequenti vacent servi: quia illa Passionis est, hæc Resurrectionis: & opus est docere quis ille sit qui mortuus est & resurrexit.]

Quatuor evangelia intra tres dies ex integro lecta.

V. Quanta autem esset divinorum officiorum prolixitas, præsertim apud Græcos, vel ex solis lectionibus intelliges, in quibus integra quatuor evangelia incunctanter impendebant: idque infrà tres primos hebdomadæ dies. Audi quid ea de re præstituat eorum Triodion. [Legitur & tetraevangelium secunda, tertia & quarta feria & completur & terminatur.] Et Typicum S. Sabæ de hebdomada sancta: [Leguntur quatuor evangelia feria secunda, tertia, & quarta & absolvuntur.] Ne quis verò suspicetur tantum partem aliquam ex quatuor evangeliis pronunciatam fuisse addit ejusdem Typici scriptor. [Scire oportet evangelium S. Matthæi *totum* legi; similiter & S. Marci & S. Lucæ. At evangelium S. Joannis legitur usque ad principium salutiferæ Passionis. Leguntur autem sic evangelia tribus diebus nempe feria secunda, tertia & quarta, & absolvuntur in horis. Evangelium S. Lucæ lectionibus præficitur, reliqua duobus, ut si nul fiant lectiones & horæ novem, nihilque ampliùs.]

VI. Nec breviores fortè erant in Ecclesia latina lectiones, cùm in Mediolanensi feria secunda integrum librum Job recitatum fuisse videatur innuere S. Ambrosius in epistola 20. novæ editionis ad Sororem Marcellinam, ubi exponens persecutionem ab Arianis, duce Justina, ad Dominicam Palmarum Ecclesiæ intentatam, posterà die ita sermonem adorsus est: [audistis, filii, librum Job legi qui solemni munere est *decursus* & tempore.] Et sub finem ejusdem epistolæ docet altera post die, scilicet feria quarta Librum Jonæ *de more* pronunciatum fuisse. Ita ferebant aurea illa tempora, in quibus integros scripturæ libros ad unam noctem, immò ad unam diurnam horam decurri, nec videbatur insolens, nec tædio obnoxium: à quibus heu! quantum distamus.

VII. [Tertium hujus hebdomadæ exercitium à Chrysostomo indicatum, est pura & sincera peccatorum confessio. Verùm hic præsertim ritus ad feriam 5. pertinet qua pœnitentium fit absolutio: obiter tantum observare licet christianos principes Christi & Ecclesiæ clementiam imitatos, diebus istis carceres aperuisse, & captivos libertate donasse. [Habitantes in carceribus, inquit S. Chrysostomus loco citato, à vinculis solvunt, & pro humano virili Dominum suum imitantur; quia gravi nos peccatorum carcere exsolvit, & innumeris bonis frui fecit.] Hinc & S. Ambrosius in suprà laudata epistola ad Marcellinam: [Itaque sanctis illis diebus hebdomadæ ultimæ, quibus *solebant debitorum rela-*

xari vincula, strident catenæ] &c. His quasi generaliter de majori hebdomada, quam authenticam vocabant antiqui adnotatis: singulares quosdam ritus feriæ 2. 3. & 4. brevi discutiamus.

CAPUT XXI. *De majoris hebdomada &c.*

VIII. De feria 2. vix aliquid notatu dignum nobis suggerunt libri Rituales. Nam leve est quod habet ordinarium Laudunense [Post primam cantantur quinquaginta psalmi: eodem modo in tertia feria, & in quarta. Post sextam fit vigilia pro defunctis: tunc campanæ insimul pulsantur, & in vigilia novem lectiones leguntur. Post vigiliam cantatur missa pro fidelibus defunctis, & campanæ insimul pulsantur.] Leve est etiam quod ex ordinario Lingonensi ad Tertiam non legitur capitulum.

Passio secundum Marcum feria 3. olim non legebatur.

IX. Feria 3. olim non legebatur Passio Domini secundùm Marcum, sed aliud Evangelium ex Joannis capite 12. aut 13. ut patet ex libro Comitis, in quo hac die assignatur evangelium *nisi granum frumenti cadens in terram:* Ex antiquo Lectionario Beatæ Mariæ Calensis in quo legitur ex cap. 13. *Ante diem festum Paschæ sciens* JESUS *quia venit hora ejus* &c. usque *Et continuo clarificabit eum.* Ex duobus vetustissimis sacramentariis Ecclesiæ Turonensis, in quibus idem evangelium ab his tantum verbis incipiens *Amen amen dico vobis non est servus major Domino suo* continetur. His adjungere possemus tres antiquissimos codices S. Remigii Remensis annorum circiter 800. quartum monasterii S. Theoderici propè Remos, quintum ex inclito monasterio S. Medardi Suessionensis, qui post sacra evangelia aureis litteris scripta continet seriem lectionum per anni circulum admissam recitandarum: qui codex à Ludovico Pio imperatore concessus creditur, sextum ex Divionensi S. Benigni monasterio denique alium ex monasterio Cormeriacensi ante annos etiam 800. exaratum & alios quamplures, in quibus pro passione secundùm Marcum legitur brevius aliud evangelium id quod sanè mirum videri non debet, cum illa Passio olim ad nocturnos Dominica Palmarum recitaretur. In mss. duobus missalibus Ecclesiæ Turonensis annorum 600. duplex ponitur hac die evangelium, scilicet *Non est servus major Domino suo*, & Passio Domini secundùm Marcum, ad sacerdotis, uti credimus, arbitrium legendum. Idem videre est in missali Ecclesiæ Lingonensis anno 1507. edito. Sed Lugdunensis, quæ antiquorum rituum semper tenax fuit, in missali anno 1524 typis mandato constanter retinet evangelium *ante diem festum Paschæ sciens* JESUS *quia venit hora ejus* pro passione secundùm Marcum, quam ad 9 lectionem nocturnarum vigiliarum Dominicæ Palmarum assignat.

X. Feriæ 4. ordinem ita describit vetus Pontificale Ecclesiæ Bisuntinæ: [Ante horam tertiam ingrediatur Pontifex Ecclesiam, ubi assumpta stola, & decani congregationum similiter cum stolis, congregato clero totius urbis & populo, cum cruce, & aqua benedicta, & incenso, progrediuntur ad visitandos infirmos, psalterio studiosè canendo, nudis pedibus incedendo tam episcopus quàm clerici, si tamen qualitas aëris permiserit. Hac die exit processio per posterulam quæ est in angulo civitatis super ripulam. Parrochianus autem presbyter id officii habet,

ut per septuaginta & duas domos pauperes ordinet; & ut per singulas singuli habeantur infirmi, si poterunt reperiri. Veniens ad ostium cujusque domus intret episcopus cum decanis, aqua benedicta, & thuribulo, & dicat *Pax huic Domui.* Ceteri respondent *Et cum spiritu tuo*; & det unicuique denarium osculando illi manum. Similiter & diaconi. Expleta ergo visitatione, veniendum est ad Ecclesiam S. Mauritii, & ibi facta oratione, incipiunt letaniam ingredientes. Ubi ostio Ecclesiæ S. Joannis proximare cœperint, pulsentur signa, & velo de altaris conspectu deposito, conveniant omnes presbyteri tam civitatis quam de suburbanis; & omnis clerus cum populo in Ecclesia statuta infrà urbem expectantes pontificem, qui semper in Ecclesia per se majore orationes solemnes ipsa die complet: qui dum veniens è sacrario procedit ante altare ad orandum super oratorium: mox ut surrexerit, dicat hanc orationem: *Oremus dilectissimi nobis*, cum ceteris aliis. Hæc omnia expleta, osculetur episcopus altare, & regreditur. Presbyteri verò Ecclesiarum sive de urbe sive de suburbanis vadant per Ecclesias suas, ut hoc ordine feria 4. cuncta impleantur. Hoc scientes, ut ubi Pontifex Papam nominaverit, ipsi presbyteri episcopum suum commemorent. Posteà verò hora 8. ingrediuntur ad missam, & finitur ordine suo.] Solemnes illæ orationes ipsissimæ sunt, quæ feria 6. Parasceves post Passionis lectionem decantantur ab eo qui officio præest, quas si non hactenus, saltem diu retinuere Ecclesiæ nonnullæ Gallicanæ, Viennensis præsertim & Lingonensis, ut constat ex eorum ordinariis. Dicebantur autem non in missa, sed post processionem, in cujus reditu, inquit ordinarium Lingonense, [Statim sacerdos hebdomadarius qui remansit cum diacono & subdiacono in Ecclesia incipit orationes sicut in Parasceve, indutus casula violacea;& diaconus similiter & subdiaconus. Diaconus dicit per singulas orationes *Flectamus genua, levate*, excepta illa quæ pro Judæis dicitur, sicut in die Parasceves: quibus finitis; sacerdos cum ministris redit in vestiarium.] Idem videre est in S. Gregorii libro Sacramentorum à Menardo edito, in ordine Romano, in ms. Pontificali Ecclesiæ Salisburgensis, ubi post imperatorem sacerdos orare jubetur *Pro rege Francorum.* Hujus ritus meminerunt Amalarius in libro 1. de divinis officiis cap. 11. vulgatus Alcuinus, & Micrologus c. 51.

CAPUT XXI. *De majoris hebdomadæ &c.*

XI. In Ecclesia Remensi integrum hac die mane recitabatur Psalterium. Sic quippè præscribit in ordinario: [Mox finita Prima, itur in capitulum: inde regressi Domini canonici incipiunt psalterium, quasi pro tota septimana: & cantant in choro primo quinquaginta: quibus finitis, surgunt, & alios quinquaginta psalmos antequam ingrediantur Ecclesiam S. Remigii in via percurrunt: & introgressi in orationem se prosternunt, septem psalmos pœnitentiales privatim & sub silentio decurrentes: deinde egressi de Ecclesia tertios quinquaginta psalmos, quos in choro B. Mariæ cum letania & precibus persolvunt.] In Ecclesia quoque Catalaunensi hac die episcopus cum suis canonicis per omnes civitatis Ecclesias procedendo psalterium recitabat integrum.

Psalterium decantatum.

XII. De missæ ritibus nihil occurrit notatu dignum. Ad hæc passionis verba: *Velum templi scissum est*. Cortina demittebatur, de vesperis hæc leguntur in veteri Breviario Ecclesiæ Parisiensis ms. [Ad vesperas non dicitur *Deus in adjutorium, nec Gloria Patri*, nec hymnus, nec versus, nec *Kyrie eleison*, nec *Dominus vobiscum* ante orationem, nec post, nec *Benedicamus Domino*; sed duobus clericis chorum tenentibus, ab altero illorum incipietur super psalmos antiphona, *Beatus vir* &c. sine *Gloria Patri*. Finitis psalmis, statim incipitur antiphona *Quotidiè* à presbytero. *Magnificat* Oratio *Respice* &c. De completorio vero addit. [Ad completorium non dicitur *Converte nos*, nec *Deus in adjutorium*, nec antiphona, nec *Gloria Patri*, nec hymnus, nec capitulum, nec versus, sed tantùm isti quatuor psalmi. *Cum invocarem. In te Domine. Qui habitat. Ecce nunc*. Oratio *Respice*] &c. Econtrariò verò Turonenses S. Martini canonici vesperas solemni omninò ritu persolvebant, quem ita describunt in antiquo antiphonario: [In vesperis pulsabuntur omnia signa, & in crastinum sicut festum quinque candelabrorum, propter Cœnam Domini, in qua sonatur & servitur ad missam tantummodo sicut in festis quinqua candelabrorum. Deinde incipiunt vesperæ solemnes de cœna, cum *Deus in adjutorium* alta voce ad majus altare per sacerdotem, prout si est præpositus vel unus ex prioribus, & non aliter. Alias unus ex majoribus incipit vesperas ad stallum suum de choro propter solemnitatem. Primam antiphonam *Beatus vir* incipit succentor vel suppletor in sua hebdomada ad stallum suum. Cantor in stallo suo incipit psalmum *Nisi Dominus ædificaverit* cum ceteris ut in psalterio, cæteræ antiphonæ incipiuntur more quinque candelabrorum, offerantur tamen per juvenem quartæ stationis. Capitulum *Deus autem spei* per hebdomadarium dicitur. Hymnum *Vexilla Regis prodeunt*, incipiunt musicaliter ad pulpitum chori; & eum prosequitur chorus suo ordine. *O crux ave* dicitur ter. ℣. *Surgentes testes iniqui* dicat puer in alba solus, Ad *Magnificat* cantor incipit antiphonam *Quotidiè*, & duplicatur. Succentor vel suppletor incipit *Magnificat* secundi toni: quæ antiphona canitur sine cauda vel neuma, nec fiunt processiones. dicatur oratio *Respice* per hebdomadarium in medio chori absque cappa serica. *Benedicamus Domino* dicat puer solus. De pace ut moris est nulla suffragia fiant de cetero usque ad pascha.]

CAPUT XXII.

De Cœna Domini.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

FEria quinta in Cœna Domini, quam S. Eligius aliique veteres scriptores *natalem calicis* vocant, adeò multiplici rituum varietate gaudet, nulla ut toto in anni curriculo dies ei valeat æquiparari. Nam ut ait Amalarius libro 1. de officiis divinis, cap. 12. [In ea non canitur

Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto : in ea consecratur tribus modis oleum trium officiorum : in ea reservatur Corpus Domini usque in crastinum, reficiturque in commemorationem refectionis Christi : lavantur pedes fratrum & pavimenta Ecclesiæ ; nudantur altaria usque in sabbato sancto. In ea die pœnitentes veniunt ad solutionem, & apud quosdam redditur symbolum à catechumenis, ut in canone Concilii Laodiceni continetur.] His addi debet ignis novi benedictio : quæ omnia ut absque confusione & tædio tractari valeant, ad singula sunt revocanda capitula, quibus insigniorum quarumdam Ecclesiarum ritus integros subjiciemus.

CAPUT XXII. *De Cœnâ Domini.*

§ I.

De nocturnis vigiliis horisque diurnis in Cœna Domini.

Vigiliæ nocturnæ qua horæ celebratæ.

I. [FEria quinta majoris hebdomadæ surgunt ad vigilias hora noctis octava] inquir vulgatus ordo Romanus. Eodem modo loquitur auctor libri de divinis officiis sub nomine Alcuini, & vetus Pontificale ms. Ecclesiæ Pictavensis. Verùm ex antiquissimo omnium ordine Romano ex editis à Mabillonio musei Italici tomo 2. [media nocte surgendum est,] & ex ordinario Lucæ Archiepiscopi Cusentini [Translacta media nocte.] Sed Rotomagense S. Laudi omnia sic provideri jubet, [ut ante lucem suo modo spatiosè nocturnum officium compleri valeat.] Ita volebant aurea illa sæcula, quibus spretis somni solatiis, nocturnis interesse vigiliis ipsos etiam laicos non pigebat : à quibus heu quàm distamus ! Nunc verò refrigescente caritate & languente in dies fidelium devotione, universa penè omnium, præsertim qui ritus Romanos sectantur, obtinuit consuetudo, ut pridiè, clara adhuc die, persolvantur vigiliæ : quæ quidem ab aliquot jam adhinc sæculis ad praxim reduci cæpit. Nam in ordinario insignis Ecclesiæ Narbonensis, quod ante trecentos minimum annos scriptum volunt, matutinæ statim post completorium decantari jubentur : in Lemovicensi hora post meridiem quarta. Idem videre est apud Petrum Amelium cap. 61. decernentem, ut [in die mercurii de serò hora competenti Dominus Papa veniat ad officium matutinarum cum chlamyde de scarleto, cum capuceo extenso super fronte non replicato, & sine mitra.] Petro Amelio præiverat Jacobus Gaëtanus in suo ordine Romano cap. 82. non desunt tamen adhuc insignes aliquot Ecclesiæ, quæ antiquorum rituum tenaciores, toto hoc triduo nocturnum hora solita decantant officium. Has inter non infimum locum tenere debet Rotomagensis, cui Lingonensem fortè adjicere possemus, utpote cujus in ordinario hæc lego : [Feria 5. in Cœna Domini campanæ pulsantur hora sexta matutina, sicut in festis novem lectionum, quia his tribus diebus de serò non cantantur maturinæ.] Eumdem usum hactenùs retinuerunt monachorum nonnulla cœnobia : in quibus merito recenseri debet Lætiense Benedi-

Caput XXII. *De Cœna Domini.*

ctinorum in Belgio, ubi ante annos duodecim secunda post mediam noctem hora ex Regulæ præscripto nocturnum celebrabatur officium.

Cerei ad vigilias quot accendendi.

II. [Accenduntur in hac nocte lumina vigintiquatuor, & extinguntur per singulas lectiones & responsoria ;] inquit vulgatus Alcuinus. Totidem accendentes cereos per singulos psalmos & lectiones extinguendos præscribit Joannes Abrincensis, totidem ordinarium Rotomagense & Silvanectense. Vigintiquatuor cereis omnes Ecclesiæ lampades adjungit Lucas Cusentinus Archiepiscopus. Vetus Pontificale insignis Ecclesiæ Pictavensis lampades triginta ad nocturnum officium accendendas statuit per singulas antiphonas lectiones Responsoria & versus extinguendas, & septem ad Laudes. Trigintaquatuor habet Carnotense S. Joannis ordinarium. In Laudunensi verò hæc lego : [ad matutinum ponantur ante altare quindecim cerei, præter hos in dextra parte presbyterii ponuntur decem & octo, & in sinistra alii decem & octo.] Quindecim tantum notat ordinarium Cabilonense & Uticense. Ubi vides varias fuisse diversarum Ecclesiarum consuetudines de cereis seu lampadibus ad nocturnas vigilias accendendis & extinguendis. Et sanè Guillelmus Durandus in libro 6. Rationarii cap. 72. Innuere videtur quibusdam in locis viginti quatuor candelas accensas fuisse, in aliis quindecim, in aliis quatuordecim, in nonnullis duodecim, in quibusdam novem, alicubi verò dumtaxat septem. Tandem apud alios certum fixumque nequaquam fuisse candelarum numerum, sed quemlibet laïcum pro arbitrio suam apposuisse. De earum quoque extinctione idem auctor hæc scribit : [Omnes candelæ non simul, sed una post aliam extinguntur... quidam extingunt eas per singula cantica usque ad plenam extinctionem...alii tribus vicibus eas extingunt. In quibusdam quoque Ecclesiis candelæ quadam manu cerea extinguntur, quæ significat manum Judæ, de qua dixit Dominus : qui intingit manum mecum &c. quæ fuit quasi cerea & ad malum flexibilis : per quam Christus Rex noster & vera lucerna traditus fuit, & quantum in illo fuit extinctus.] Extinctionis cereorum toto hocce triduo meminit Amalarius in libro de Ordine antiphonarii cap. 44. ubi ait se interrogasse [de more sanctæ matris nostræ Romanæ Ecclesiæ archidiaconum Theodorum. Qui, inquit, respondit : Soleo esse cum apostolico in Lateranis quando officium celebratur de cœna Domini. Nihil enim ibi observatur de extinctione luminum. In sexta feria nullum lumen habetur lampadum sive cereorum in Ecclesia in Jerusalem, quandiù Domnus Apostolicus ibi orationes solemnes facit, aut quandiù crux salutatur.]

Ordo vigiliarum.

III. Ordo vigiliarum diurnorumque cursum descriptus habetur in antiquo Romanæ Ecclesiæ Antiphonario & in Gregoriano, à V. C. Josepho Thomasio nuper vulgato, qualem hactenus celebramus, vix ut ulla reperiatur in eo discrepantia ab aliquibus Ecclesiis ritibus Romanis addictis aliquando observata, ab annis ampliùs mille ducentis. Totus constat ex antiphonis, psalmis, versibus, lectionibus, & responsoriis ; quibus ad horas diurnas additur una collecta. Incipit ab antiphona

tiphona *Zelus domus tuæ*, quam *prælatus incipiat mediocri voce* inquit Rotomagense S. Laudi ordinarium, deinde impofito primo pfalmo *Veniam super formam omnes petant*: idque ipsum alias ad horas observetur. Ad exprimendam de Christi morte tristitiam psalmos voce suppresa seu remissa voce nonnullæ persolvebant ecclesiæ. Ita Narbonensis, Ebroicensis, & Cabilonensis. Eamdem ob causam *Gloria Patri* in fine psalmorum reticetur, cujus loco Galtinense & Carnotense S. Joannis ordinarium subjici jubet *Laus tibi Christe* tam ad nocturnas vigilias quàm ad horas diurnas. Porrò in Rotomagensi duo in cappis nigris cantores chorum regebant.

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Psalmi depressa voce cantati.

IV. Decursis tribus psalmis cum suis antiphonis & versu, orationem Dominicam & salutationem angelicam subjicit Breviarium Ecclesiæ Bituricensis. [dicto autem *Pater noster*, hebdomadarius facit sonitum cum manu, & lector incipit lectiones,] inquit Breviarium vetus Tolosanum. Turonenses S. Martini pro signo lectionis incipiendæ malleolo ter chori formas percutiebant.

V. Lectiones de Lamentione tres in primo nocturno pronunciare solemus, tres in secundo de expositione S. Augustini super psalmos, & tres in tertio de epistola ad Corinthios. Atque ita præscribit primus & omnium antiquissimus ordo Romanus apud Mabillonium. Sed undecimus quem scripsit Benedictus S. Petri Canonicus, ad primum nocturnum tres de Jeremia, ad secundum tertiumque de expositione evangelii lectiones assignat. Similiter Gastinense ordinarium sex posteriores *De psalmis & sermone*; & Laudunense tres ultimas de expositione evangelii, id quod etiam præscribit Joannes Abrincensis. E contrario Cabilonenses sex primas lectiones de Jeremiæ Lamentatione, tres ultimas de expositione evangelii *Ante diem festum*, sine titulo decantabant. Apud Narbonenses sex priores de Lamentatione pronunciabant in primo nocturno tres pueri, in secundo tres clerici; in tertio de expositione super psalmos septimam & octavam duo canonici, nonam is qui præesset officio.

Lectiones quales.

VI. Lectiones ex Lamentationibus ex ordinario Argentino *Voce lacrymabili* legendas his verbis terminare solemus *Jerusalem, Jerusalem, convertere ad Dominum Deum tuum*: quæ verba desiderantur in antiquioribus Romanis ordinibus, qui *Ex verbis lectionis jubent facere finem*, elevata scilicet paulùlum voce. Eadem etiam pronunciare vetat ordinarium Uticense. Sed Laudunense sex primas cum præfata clausula *Jerusalem, Jerusalem*, terminandas esse constituit, sex sequentes his verbis: *Tu autem, Domine, ne elongeris à me, Deus meus in auxilium meum respice.* Incipiente septima lectione, inquit ordinarium Argentinum, præcedat custos vel ejus vicarius, sequente ministro cum novem candelis, & accendantur ante principale altare, & extinguantur omnia luminaria Ecclesiæ præter ista novem.

VII. Quod spectat ad responsoria quæ lectiones subsequuntur, de his ita decernit vetus Responsoriale & antiphonarium Ecclesiæ Romanæ: [Omnia Responsoria cum versibus per choros cantantur, non proce-

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

dentes in medio chori usque ad Pascha, præter ad ℟. *Hoc corpus* tantum.] ·

VIII. Nocturnis vigiliis subjiciuntur matutinæ Laudes eodem planè ritu persolvendæ, ad *Benedictus* antiphona *Traditor autem* ex Lingonensi ordinario *Terribili & alta voce* decantari debet. Interim extraneis puerisque de Ecclesia egressis, ut habet Rituale S. Martini Turonensis, omnibus lampadibus cereisque extinctis, uno dumtaxat superstite, qui statim abscondebatur, cuncta cæcis tenebris occupantibus nocturno finis imponebatur officio, quod inde *Tenebrarum* nomine cœpit nuncupari, qua appellatione donatur in Chronico Hugonis Flaviniacensis. Modus autem terminandi officii ita describitur in ordinario B. Mariæ Remensis: [Interim verò omne lumen Ecclesiæ extinguitur præter unam candelam, quæ intra majus altare absconditur, & tunc in tenebris decantatur *Benedictus* cùm sua antiphona: qua finita sine tono, incipit altè unus puer à dextro latere altaris *Kyrie eleison*, & alius à sinistro latere *Christe eleison*. Tunc duo presbyteri vel duo diaconi stantes in pulpito, ubi legitur evangelium cantant *Qui passurus*: duo diaconi vel duo subdiaconi stantes in pulpito quod est in medio choro, vel post majus altare dispositi pariter respondent *Domine miserere nobis*. Chorus verò insimul cantat *Christus Dominus factus est obediens usque ad mortem*. Et posteà à sinistro altaris incipit puer *Kyrie eleison*: & alius à dextris *Christe eleison*. Deinde sacerdotes vel diaconi alium versum *Qui prophetiè*. Post quem respondent sicut priùs qui appositi sunt *Domine miserere nostri*. Deinde chorus *Christus Dominus*. Tertiò puer à dextris incipit *Kyrie eleison*; alius puer à sinistris succinit *Christe eleison*. Tertium versum *Qui expansis* dicunt qui alios duos cantaverunt: Deinde more prædicto respondetur *Domine miserere nostri*: Deinde à choro *Christus Dominus*. Quo finito, sub silentio stando, & sine precibus finitur matutinum officium sub hac collecta *Respice quæsumus Domine*. Hoc modo finiuntur matutinæ in duobus diebus sequentibus, nisi quod preces cum *Miserere mei Deus* adjunguntur & à binis inter se & murmuratim dicuntur. Tunc pulsato uno de stallis bis vel ter offertur candela, quæ in altari erat recondita, & restituitur luminare per Ecclesiam sicut solitum est.] Similia videre est in variis ordinariis, Ecclesiæ Turonensis, Silvanectensis, Laudunensis, Argentinæ, Uticensis, in Breviario Tolosano & aliis. Ordinarium Cusentinum ab aliis non nihil discrepat, ita enim habet: [Post *Benedictus* imponunt duo pueri *Kyrie eleison*, & cantatur ab utroque choro novies, interpositis versibus alternatim à duobus chorereiis. In fine ultimi versus puer clericus voce altiori subjungat *Mortem autem crucis*; & tunc omnis populus flexis genibus cantet *Kyrie eleison* & *Domine miserere*: ita ut alternatim viri dicant, & feminæ respondeant. Clerici verò similiter flectentes genua dicant more solito orationem Dominicam, & tacita voce subjungant *Miserere mei Deus*, & orationes quas volunt. Tunc custos luminis deponat lanternam per fenestram super chorum, & Ecclesia illustrata

pronunciet martyrologium, & statim tabula ex more lecta discedant.] Aliter in antiquo ordine Romano auctore Benedicto S. Petri Canonico, ex cujus præscripto, completis matutinis laudibus *Non dicitur* Kyrie eleison, *Sed cantatur* Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, *Et tacendo recedunt*, nulla facta mentione orationis: cui succinit vetus ordinarium Ecclesiæ Lugdunensis, in quo pauca hæc lego: [Non dicitur oratio, sed prostrati cantant cum silentio *Pater noster* & *Miserere mei Deus*. Similiter in horis diei.] In ordinario enim Argentino nulla assignatur oratio his in omnibus altum ubique silentium de fragore nocturnis absolutis laudibus excitari solito, quem expressis versis vetat Breviarium Bituricense. Sed in omnibus Ritualibus libris quos mihi percurrere licuit trina tantum decernitur ad formas chori percussio qua veluti signo Ecclesiæ custodi innotesceret candelam absconditam suo loco restituendam & palam omnibus exponendam: In uno Lingonensi ordinario legitur oratione *Respice* dicta, [percutitur supra libros;] Et apud Durandum lib. 6. c. 72. n. 27. [Postea fit cum manu vel alio quodammodo sonitus ante luminis revelationem.] quæ verba an de fragore aut de trina percussione ad lucernam accendendam debeant intelligi aliis relinquo judicandum. Alius autem vigebat usus in Ecclesia Rotomagensi, cujus ms. liber officialis hæc habet: [Ex quo verò ultima candela ad *Benedictus* extinguitur, lumen in Ecclesia usque post ignis benedictionem non accendatur;] quæ verba desumpta sunt ex libro Joannis Abrincensis: qui auctor etiam diurnas horas alta voce, hoc est cum nota decantari voluit, id quod præscribunt similiter Rituale S. Martini Turonensis, & ordinarium Rotomagense & Cenomanense &c. In ordinario Argentino præscribitur ut ad primam [incipiente psalmo *Deus in nomine* venia subsequente indirectum dicatur altè & tantum sine nota.] Eodem modo haud dubium aliæ horæ persolvebantur, sed in Ecclesia Bajocensi privatim sub silentio recitabantur, qui usus in Romana viguit. Constabant autem horæ diurnæ solitis psalmis, Responsorio psalmo miserere & oratione, omisso ad Primam symbolo *Quicumque*, quod in solis Rotomagensi & Argentino ordinariis reperitur. Quidam ut Carnotenses S. Joannis & Gastinenses solitas & prolixas preces addebant. Sed ordinarium horas cum versu *Christus factus est* absque collecta terminat.

§ II.

De reconciliatione pœnitentium.

I. DE reconciliatione pœnitentium alias tractavimus in libri primi de antiquis Ecclesiæ Ritibus capite 6. art. 5. ubi fusè discussimus tempus, diem, & horam, quibus fieret, aliaque multa ad eam spectantia; adeò ut jam iis immorari diutiùs haudquaquam necessarium videatur: pauca dumtaxat hic adnotabimus. Atque in primis venit

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

canon XXXV. Isaaci Lingonensis episcopi hic non prætermittendus : [statutum est in sanctis canonibus prohibitum , ut nullus presbyter pœnitentem publicè inconsulto episcopo reconciliare præsumat , nisi morte fortè periclitantem , sed omnes publicè pœnitentes 5. feria ante Pascha , quæ est Cœna Domini ad civitatem in cinere & cilicio in præsentia episcopi prostrato vultu conveniant ; & ibi canonicè & ordinabiliter sicut in sacramentario & in Romano ordine continetur reconcilientur atque dijudicentur , consolenturque & prædicentur quid deinceps agere , quidve vitare debeant , instruantur atque insuper divinis precibus per manus impositionem episcopi sanentur.]

Reconciliatio duplex.

II. Secundò in quibusdam Ecclesiis duplex fiebat hac die absolutio seu reconciliatio : prima cleri & populi : altera pœnitentium : prima post nocturnos , altera ante missam. De his ita Cenomanense ordinarium post matutinas laudes [Cantor debet percutere tabulam manu , & tunc sacrista debet venire in choro cum candela accensa , & reaccensis candelis prostrati cantantur 7. psalmi pœnitentiales : quibus finitis , episcopus vel hebdomadarius stans juxta altare faciat absolutionem , ut in capite jejunii .. Ipsa die post nonam sonantibus duobus majoribus signis , conveniat omnis populus ad majorem ecclesiam , & tunc faciat episcopus sermonem ad populum de mysterio præcipuo ejusdem diei. Quo peracto , vel anteà reconcilientur pœnitentes , sicut docet Romanus ordo : deinde cantentur septem psalmi pœnitentiales sicut superiùs , & faciat episcopus absolutionem super populum.] Et antiqui libri missales Ecclesiæ Parisiensis ante trecentos aut quadringentos annos scripti : [Feria 5. in Cœna Domini. Absolutio statim post matutinas antiphona *Intret oratio*. Psalmi pœnitentiales. *Intret oratio &c. Kyrie eleison , Christe eleison , Kyrie eleison. Pater noster. Salvos fac servos tuos , Mitte eis , Domine , auxilium de Sancto. Domine exaudi. Dominus vobiscum. Oremus , Adesto Domine supplicationibus nostris &c. Præsta quæsumus &c. Omnipotens & misericors Deus &c. Omnipotens sempiterne Deus &c. Deus humani generis &c.* Sequitur absolutio , quam episcopus surgens faciat manu extenta super populum. Oratio. *Dominus Jesus-Christus &c. Absolutionem &c.* Nota quod hæc eadem absolutio secundò fit hora sexta cantata ad missam.] Ita antiqui libri missales. Nam recens anno 1685. editus paulò aliter statuit. [In Ecclesia Metropolitana , inquit , ante officium nocturnum feriæ 5. fit absolutio à Domno Archiepiscopo , aut in ejus absentia Domino decano , aliove post ipsum digniore , ut sequitur. Habita concione ex ambone versus navem , canitur à choro solus psalmus *Miserere* sine *Gloria Patri.* Deinde antiphona *Intret &c. Cum Kyrie eleison Pater* secretò. Tum Dominus Archiepiscopus indutus Pontificalibus rubri coloris , stans in medio ambonis versus navem dicit alta voce *Et ne nos* cum reliquis precibus quæ habentur infrà post psalmos pœnitentiales , dataque absolutione , ut ibidem notatur , facit assuetam benedictionem.] Duplicem etiam absolutionem præscribit ordinarium Rotomagense.

III. Tertiò quibusdam in locis non duplicem dumtaxat, sed longè plures absolutiones faciebat episcopus, per alias civitatis Ecclesias, præsertim religiosas ad quas eam ob causam summo manè pergebat: Hæc inter alias fuit praxis Ecclesiæ Remensis, in cujus ordinario ms. hæc lego: [Summo manè surgit Domnus Archiepiscopus; & per congregationes ambulans facit absolutionem per singulas; & super septem psalmos pœnitentiales, qui in absolutione dicuntur, adhibetur *Gloria Patri.* Interim pulsatur ad Primam... In capitulo post Primam non accepta benedictione, legitur à puero, & dicitur à presbytero *Isti & omnes sancti & omnes electi Dei*: Deinde ter repetitur *Deus in adjutorium* sine *Gloria Patri.* Sequitur *Kyrie* ter *Pater noster. Respice in servos tuos. Oremus Dirigere &c.* Post hæc Domnus Archiepiscopus reversus ad majorem Ecclesiam, intrat capitulum, absolutionem ibi facturus; & inde procedens ad Ecclesiam ascendit pulpitum & facit benedictionem super populum.] De eadem consuetudine ita habet Laudunense ordinarium: [Post primam pulsatur campana, Episcopus & canonici in capitulum conveniunt. Episcopus dicit *Confiteor*, posteà omnes alii. Episcopus *Misereatur &c.* Sed antequam dicat *Absolutionem & remissionem* omnes prostrati cantant psalmos pœnitentiales: quibus dictis, episcopus mitratus, stola posita super collum, surgit & dicit *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, Pater noster. Salvos fac servos*, cum reliquis precibus. *Oremus.* Oratio, *Exaudi Domine preces nostras &c.* Alia. *Præsta quæsumus his famulis &c.* Alia. *Deus humani generis &c.* Finitis orationibus, canonici dicunt psalmum *Deus misereatur nostri.* Episcopus orationem *Omnipotens sempiterne Deus &c.* Posteà eos à peccatis absolvens dicit *Absolutionem & remissionem &c.* His peractis, progreditur episcopus ad Ecclesiam S. Vincentii, deinde ad Ecclesiam S. Martini, post ad Ecclesiam S. Joannis in Burgo, ad ultimum in Ecclesia S. Joannis in Abbatia. Interim cantatur Tertia & Sexta... Post Sextam episcopus stans in sinistro pulpito cum stola & mitra absolvit à peccatis populum sibi à Deo commissum.] Et paulò post in missa [dum cantatur offertorium episcopus pœnitentes in Ecclesia introducit, & stans ante altare imaginis populum sibi commissum à peccatis absolvit. Sed antequam dicat *Misereatur*, diaconus & subdiaconus comministrantes in missa cantant letaniam, & dicuntur orationes, quæ dictæ sunt in capitulo.] Eamdem consuetudinem viguisse etiam in Ecclesia Rotomagensi colligimus ex ordinario canonicorum Regularium S. Laudi, cujus hæc verba: [Archiepiscopus vel Episcopus loco ejus eo die absolutionem fratribus solitus est impendere:]

IV. Quartò in congregationibus ad quas non pergebat episcopus, fratres ipsi à proprio prælato seu superiore absolvebantur ante missam, ut videre est in eodem S. Laudi ordinario, in missali antiquo fratrum prædicatorum, in Rituali ms. canonicorum regularium cruce signatorum.

V. Quintò reconciliatos pœnitentes aut saltem aliquam eorum partem

non parvam propria mensa hac die excipiebat episcopus, ut docet nos antiquum Pontificale Ecclesiæ Pictaviensis.

VI. Sextò propria olim pro pœnitentibus missa hac die manè cantabatur, quam videre est in vetustioribus Sacramentorum libris, ante annos 900. aut circiter scriptis, ut in Regio, in Noviomensi B. Mariæ, in Remensi S. Remigii, in Gellonensi, in Pictavensi Pontificali, & in ordine Gelasiano.

VII. Reliquos reconciliationis ritus, preces olim ad eam adhibitas disces ex variis ordinibus quos dedimus in libro 1. cap. 6. quibus hic aliquos adjicere non pigebit.

ORDO I.

Ad reconciliandos pœnitentes.

Ex antiquo libro Sacramentorum B. Mariæ Noviomensis ante annos 900. scripto.

ORATIONES IN V. FERIA AD RECONCILIATIONEM POENITENTIUM. SEQUITUR ORDO.

EGreditur pœnitens de loco ubi pœnitentiam gessit, & in gremio præsentatur Ecclesiæ, prostrato omni corpore in terra. Sacerdos verò dicit has orationes.

Omnipotens sempiterne Deus, da quæsumus universis famulis tuis plenius atque perfectius omnia festi Paschalis introire mysteria; ut incunctanter pia corda cognoscant, quantum debeant de confirmata in Christo renascentium glorificatione gaudere. Per Dominum.

Concede credentibus, misericors Deus, salvum nobis de Christi passione remedium, ut humanæ fragilitatis præteritæ culpæ laqueos æternæ vitæ suffragio plebis absolvat. Per

Omnipotens sempiterne Deus, qui vitam humani generis, pro nobis Filio tuo moriente, salvasti: præsta, quæsumus, ut in hac populi tui devotione fructus provehat gaudiorum. Per

Inde verò postulat diaconus in his verbis: Adest, o venerabilis Pontifex tempus acceptum &c.

Post hoc admonetur ab episcopo sive alio sacerdote, ut quod pœnitendo diluit, iterando non revocet inde verò has orationes dicit sacerdos super eum.

Adesto Domine supplicationibus nostris, & me qui etiam misericordia tua primus indigeo, clementer exaudi: ut quem non electione meriti, sed dono gratiæ tuæ constituisti operis hujus ministrum, da fiduciam tui muneris exsequendi: & ipse in nostro ministerio, quod tuæ pietatis est operare. Per

Præsta, quæsumus Domine, huic famulo tuo dignum pœnitentiæ

fructum : ut Ecclesiæ tuæ sanctæ, à cujus integritate deviarat peccando ; admissorum veniam consequendo, reddatur innoxius. Per

Caput XXII. De Cœna Domini.

Deus humani generis benignissime conditor, & misericordissime formator, qui hominem invidia diaboli ab æternitate dejectum, unici tui sanguine redemisti : vivifica itaque quem tibi nullatenùs mori desideras : & qui non derelinquis devium, adsume correptum. Moveant pietatem tuam, quæsumus Domine, hujus famuli tui lacrymosa suspiria : tu ejus medere vulneribus : tu jacenti manum porrige salutarem : ne Ecclesia tua aliqua sui corporis portione vastetur ; ne grex tuus detrimentum sustineat ; ne de familiæ tuæ damno inimicus exultet ; ne renatum lavacro salutari mors secunda possideat. Tibi ergo, Domine, supplices preces, tibi fletum cordis effundimus. Tu parce confitenti, ut in imminentes pœnas sententiam futuri judicii, te miserante non incidat. Nesciat quod terret in tenebris, quod studet in flammis ; atque ab erroris via ad iter reversus justitiæ, nequaquam ultra novis vulneribus saucietur ; sed integrum sit ei atque perpetuum, & quod gratia tua contulit, & quod misericordia reformavit. Per

Item ad reconciliandum missa

Omnipotens sempiterne Deus, confitenti tibi huic famulo tuo pro tua pietate peccata relaxa : ut non plus ei noceat conscientiæ reatus ad pœnam, quam indulgentia tuæ pietatis ad veniam. Per

Omnipotens & misericors Deus, qui peccatorum indulgentiam in confessione celeri posuisti : succurre lapsis, miserere confessis : ut quos delictorum catena constringit, magnitudo tuæ pietatis absolvat. Per

Deus qui confitentium tibi corda purificas, & accusantes suas conscientias ab omni vinculo iniquitatis absolvis : da indulgentiam reis, & medecinam tribue vulneratis ; ut percepta remissione omnium peccatorum sincera devotione permaneant : & nullum redemptionis æternæ sustineant detrimentum. Per

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, respice super hunc famulum tuum, qui ab infesta sæculi tempestate demersus, flebili lamentatione suos accusat excessus : ut fletus ac gemitus ejus piè suscipias, eumque de tenebris ad lumen revoces, & medelam confitenti & vulnerato auxilium sanitatis indulgeas ; nec ultrà inimicus in ejus habeat anima potestatem ; ejusque confessionem libenter admittens, Ecclesiæ tuæ purificatum restitue, ac tuo altario repræsenta, ut ad sacramentum reconciliationis admissus, una nobiscum sancto nomini tuo gratias agere mereatur. Per

Secreta

Virtutum cælestium Deus, de cujus gratiæ rore descendit, ut ad mysteria tua purgatis sensibus accedamus : præsta quæsumus, ut in

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

eorum traditione solemniter honorum tibi placitum deferamus obsequium. Per

Infra actionem

Communicantes & diem sacratissimum celebrantes, quo traditus est Dominus noster JESUS-CHRISTUS: sed & memoriam.

Hanc igitur oblationem, Domine, cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerunt ob diem jejunii cœnæ Dominicæ, in qua Dominus noster JESUS-CHRISTUS tradidit discipulis suis Corporis & Sanguinis sui mysteria celebranda; quæsumus, Domine, placatus intende, ut per multa curricula annorum salva & incolumis munera sua tibi Domino mereatur offerre. Diesque nostros.

Item infrà actionem

Qui hac die antequam traderetur accepit panem in suis sanctis manibus.

Post-communio

Concede, quæsumus Domine, ut percepti novi sacramenti mysterium & corpore sentiamus & mente. Per

Oratio super pœnitenti postquam communicat

Deus qui confitentium tibi corda purificas, & accusantes suas conscientias ab omni vinculo iniquitatis absolvis: da indulgentiam eis, & medicinam tribue vulneratis, ut percepta remissione omnium peccatorum, in sacramentis tuis sincera deinceps devotione permaneant; & nullum redemptionis æternæ sustineant detrimentum. Per.

Reconciliatio pœnitentis ad mortem

Deus misereator, Deus clemens, Deus qui secundùm multitudinem &c. majestatem tuam, Domine, supplices deprecamur, ut huic famulo &c. Majestatem tuam quæsumus, Domine sancte, Pater omnipotens &c. Deus misereator Deus clemens, qui indulgentiam tuam nulla temporum lege concludis &c.

ORDO II.

Ex ms. ordinario insignis Ecclesiæ Rotomagensis.

M*Atutinis finitis, Dominus Archiepiscopus vel ejus vicarius ad populum sermonem faciat: quo finito septem psalmi pœnitentiales dicantur*

tur. *Antiphona* Ne reminiſcaris *Pſal.* Domine ne in furore, *Ut ceteri pſalmi* Kyrie eleiſon, Chriſte eleiſon, Kyrie eleiſon. Pater noſter. Et ne nos. ℣. Mitte eis Domine. ℣. Convertere Domine. ℣. Fiat miſericordia tua. ℣. Domine Deus virtutum. ℣. Domine exaudi. Dominus vobiſcum. Oremus. Adeſto, Domine, ſupplicationibus. *Oratio.* Deus qui hum. *Alia oratio* Domine ſancte Pater. *Poſteà Domnus Archiepiſcopus vel ejus vicarius populum abſolvat.* Abſolvimus vos vice. B. Petri. *Poſteà eos benedicat*

Finita nona, Dominus Archiepiſcopus, vel ejus vicarius, indutus alba & ſtola cum cappa rubra, vel ſacerdos ſine cappa cum diacono & ſubdiacono indutus albis & ſtola, cum cantore & proceſſione ordinata pergat ad occidentales portas Eccleſiæ ad reconciliandos pœnitentes; & Domno Archiepiſcopo ſedente juxta januas Eccleſiæ, proceſſione ſtante in navi Eccleſiæ, legatur à Diacono more lectionis hæc lectio. Adeſt tempus venerabilis Pontifex. *Finita lectione, Domnus Archiepiſcopus vel ejus vicarius ſe erigat, & cantet hanc antiphonam* Venite. *Diaconus ex parte pœnitentium dicat:* Flectamus genua. *Item Domnus Archiepiſcopus dicat.* Venite. *Item diaconus* Flectamus genua. *Item Domnus Archiepiſcopus* Venite. *Item diaconus* Flectamus genua. *Chorus cantet* Venite *ter, & finiat antiphonam. Qua finita, cantor incipiat pſalmum* Benedicam Dominum; *Et dicatur totus pſalmus, ſi neceſſe fuerit, & ad quemlibet verſum repetatur antiphona* Venite, venite. *Et interim Domnus Archiepiſcopus vel ejus vicarius pœnitentes in Eccleſiam intromittat cum baculo: & reconciliati ardentes candelas ad altare deferant; alii extinctas vel nullas. Et Domnus Archiepiſcopus vel ejus vicarius ponat manum ſuam ſuper capita reconciliatorum, dans ſingulis pacis oſculum dicens:* Pax tecum. *His ita peractis proceſſio redeat cum ſilentio, & fiat ſermo ad populum. Quo finito, Domnus Archiepiſcopus cum diacono & ſubdiacono dicat ſeptem pſalmos pœnitentiales cum proſtratione choro reſpondente: quibus finitis, antiphona* Ne reminiſcaris. *Qua finita, Domnus Archiepiſcopus pœnitentes proſtratos abſolvat dicendo preces* Kyrie eleiſon, Chriſte eleiſon, Kyrie eleiſon. Pater noſter. Et ne nos. ℣. Salvos fac ſervos tuos. ℣. Mitte eis, Domine, auxilium. ℣. Domine exaudi. Dominus vobiſcum. *Oratio.* Abſolutionem & remiſſionem.

ORDO III.

Ex ms. Pontificali Eccleſiæ Aquenſis.

ORDO DE RECONCILIATIONE POENITENTIUM IN DIE COENÆ DOMINI.

P*Rimo mane conveniant Sacerdotes, quibus id efficii impoſitum eſt, & certo loco audiant pœnitentes univerſos, quos Eccleſia publicam pœnitentiam agere conſtituit, ut cum hora requiſitionis venerit, quid de ſingulis*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Pontificalis auctoritas deinceps censeat, requisitum, notatum, & imbreviatum ipsi habeant, & crimina singulorum, & annos pœnitentiæ, & nomina eorum fideliter; ut liberius Pontifex universorum causas decernat. Hora diei secunda accipiat Archiepiscopus stolam, & cappam, & mitram, & praeparetur Sedes ejus in medio Ecclesiæ, circumstante clero, sedemque Archiepiscopo, sint præsentes in atrio Ecclesiæ qui reconciliandi sunt. Stetque cum illis unus Archidiaconus indutus alba & stola sine dalmatica, dicatque pœnitentibus excelsa voce. State cum silentio audientes intente. *Facto silentio, dicat* Adesto o venerabilis Pontifex, tempus acceptum, dies propitiationis &c. *Hoc finito, stet Archiepiscopus in ostio Ecclesiæ, dicit antiphonam* Venite. *Et Diaconus ex parte pœnitentium* Flectamus genua. *Deinde* Levate. *Iterum secundo repetat Archiepiscopus* Venite, *Et Diaconus* Flectamus genua, *deinde* Levate. *Et iterum Archiepiscopus incipit antiphonam* Venite filii audite me timorem Domini docebo vos. *Deinde subsequatur Archidiaconus* ℣. *antiphonam*. Accedite ad eum, & illuminemini, & facies vestræ non confundentur. *Mox pœnitentes corruant ad pedes Archiepiscopi, sicque prostrati jaceant usque dum Archiepiscopus alteri Diacono innuat dicere* Levate. *Interim chorus prosequatur psalmum cum antiphona divisus per choros juxta Archiepiscopum.* Benedicam Dominum. *Et pœnitentes offerantur Archiepiscopo à presbyteris, ut ipse eos matri Ecclesiæ reconciliet, & det pœnitenti pacem dicens.* Pax tecum. *Et sic intrent Ecclesiam. Postquam omnes reconciliandi in Ecclesiam introducti fuerint, Archiepiscopus ante altare prosternatur, tam ipse quam ceteri clerici & pœnitentes, & cantetur hæc antiphona cum psalmis.* Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis. *Psal. Miserere* mei Deus secundum. *Psal.* Miserere mei Deus quoniam. *Psal.* Miserere mei Deus, miserere mei. *Quibus finitis, dicat* Kyrie eleison. Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster. Domine non secundum peccata nostra ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum. Convertere Domine usquequo Salvos fac servos tuos & ancillas tuas. Esto eis Domine turris fortitudinis. Mitte eis Domine auxilium de Sancto. Domine exaudi. Dominus vobiscum Adesto Domine supplicationibus nostris, & me qui etiam &c. Præsta quæsumus Domine famulis tuis dignum &c. Deus humani generis benignissime reformator &c. Deus misericors, Deus clemens &c. Majestatem tuam supplices deprecamur &c. Dominus J.C. qui discipulis suis dixit, quæcumque ligaveritis &c. Absolutionem & remissionem omnium peccatorum vestrorum percipere mereamini hic & in æternum. Amen.

ORDO IV.

Ex ms. Pontificali Petri Episcopi Silvanectensis qui obiit anno 1356.

Incipit reconciliatio poenitentium.

Feria 5. ante Pascha pro foribus Ecclesiæ consistens Episcopus dicat pœnitentibus eminus cum Archidiacono in atrio præstolantibus antiphonam Venite, venite, venite, filii audite me, timorem Domini docebo vos. *Et diaconus ex parte pœnitentium dicat* Flectamus genua. *Et omnibus genua flectentibus, dicat diaconus ex parte Episcopi* Levate. *Similiter fiat secundo & tertio dicente Episcopo* Venite, Venite, Venite. *Et diacono subsequente* Flectamus genua &c. *ut suprà. Postquam autem tertio Episcopus vocaverit dicendo* Venite. *Diacono subsequente* Flectamus genua. *Mox omnes pœnitentes corruant cum Episcopo & diacono, ad pedes Episcopi jacentes donec innuente Episcopo, alius diaconus dicat* Levate *Prosequatur clerus* Venite, filii audite me. *Psalm.* Beati immaculati in via. *Præterea dicatur ab Archidiacono Episcopo* Adest o venerabilis Pontifex &c.

Deinde prostratis pœnitentibus, cantentur psalmi suprascripti Ps. Miserere mei Deus S. *Ps.* Deus in nomine tuo. *Psal.* Miserere mei Deus, miserere mei. *Psal.* Deus misereatur nostri *Psal.* Deus in adjutorium. Pater noster. Et ne nos. Iniquitates meas ego cognosco. Et delictum meum coram me est semper. Averte faciem tuam à peccatis meis. Et omnes. Redde mihi lætitiam salutaris tui. Et Spiritu principali. *Oratio.* Adesto, Domine, supplicationibus nostris & me qui etiam misericordia tua &c.

Præsta, Domine, his famulis tuis dignum pœnitentiæ fructum &c. Deus humani generis benignissime conditor &c.

Postea surgant pœnitentes, & diaconus dicat Sed integra in eis, Pontifex venerande, quidquid diabolo suadente corruptum est &c.

Et moneantur ab Episcopo pœnitentes, ut quod pœnitendo diluerunt iterando non renovent, & imponat Episcopus antiphonam Venite, Venite, Venite, filii audite me timorem Domini docebo vos. *Ps.* Benedictus Dominus Deus Israël. *Et post singulos versus psalmi dicatur antiphona iterum, Archidiacono reddente manuatim pœnitentes Episcopo. Et sic restituantur Ecclesiæ. Deinde imponat Episcopus hanc antiphonam.* Cor mundum crea in me Deus, Spiritum rectum innova in visceribus meis. *Psal.* Miserere mei Deus. *Deinde prosternat se Pontifex in oratorio cum pœnitentibus, clero faciente letaniam. Qua finita, dicat* Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster. Et ne nos. Salvos fac servos tuos. Peccavimus, Domine, cum patribus nostris. Domine, non secundum peccata. Ne memineris Domine iniquitatum nostrarum. Adjuva nos Deus salutaris noster. Memor esto congregationis. Exurge Christe adjuva

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

nos. Domine Deus virtutum converte nos. Domine exaudi orationem. Dominus vobiscum.

Oratio.

Omnipotens, sempiterne Deus, confitentibus tibi famulis tuis pro tua pietate peccata relaxa, ut non plus eis noceat conscientiæ reatus ad pœnam, quam indulgentia tuæ pietatis ad veniam Per.

Alia oratio.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, & hanc confessionem famulorum tuorum benignus assume, ut qui auxilium gratiæ tuæ implorant, & sanctificationem percipiant, & quæ precantur obtineant Per.

Alia

Deus misericors, Deus clemens, qui secundùm multitudinem miserationum tuarum peccata pœnitentium deles, & præteritorum delictorum culpas venia remissionis evacuas. Majestatem tuam supplices deprecamur, ut his famulis longuo squalore pœnitentiæ maceratis, miserationis tuæ veniam largiri digneris, ut nuptiali veste recepta, ad regalem mensam unde ejecti fuerant valeant intrare. Per

Alia oratio

Majestatêm tuam, quæsumus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui non mortem peccatoris, sed vitam semper inquiris, respice flentes famulos tuos, attende prostratos, eorumque planctum in gaudium tua miseratione converte.

Alia oratio

Famulos tuos, quæsumus ab ira tua confugientes ad te paterna recipe pietate, ut qui majestatis tuæ flagella formidant, de tua mereantur venia gratulari. Per Dominum.

ORDO V.

Ex ms. Pontificali Ambianensi.

FEria 5. *in cœna Domini post sextam horam genibus flexis dicuntur septem psalmi pœnitentiales cum* Gloria Patri *Post quemlibet psalmum; quibus dictis, dicitur amiphona* Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis Kyrie eleison, Christe eleison,

Kyrie eleiſon. Pater noſter. Salvos fac ſervos tuos & ancillas tuas. Mitte eis Domine auxilium de ſancto. Peccavimus cum patribus noſtris. Domine non ſecundùm peccata noſtra facias nobis. Ne memineris iniquitatum noſtrarum antiquarum. Adjuva nos Deus ſalutaris noſter. Non nobis, Domine, non nobis. Ab occultis noſtris munda nos Domine. Oſtende nobis, Domine, miſericordiam tuam. Eſto nobis Domine turris fortitudinis. Exurge, Domine, adjuva nos. Domine exaudi orationem. Dominus vobiſcum.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Oratio

Adeſto ſupplicationibus noſtris ut me etiam qui miſericordia primus indigeo. *Hic dicitur* confiteor

Oremus

Præſta quæſumus Domine famulis tuis &c.

Oremus

Deus humani generis benigniſſime conditor &c.

Oremus

Deus qui mundum in peccati fovea jacentem miſericorditer &c.

Oratio

Dominus JESUS-CHRISTUS Dei hominumque mediator, qui non ſolum B. Petro Apoſtolo, ſed etiam aliis apoſtolis eorumque ſequacibus regimen paſtorale tenentibus poteſtatem ligandi atque ſolvendi tribuere dignatus eſt, ut quæcumque ligaverint ſuper terram in cœlis ligarentur, & quæcumque ab eis ſolverentur in terris, ſoluta ſemper remanerent in cœlis; ipſe ſua pietate ineffabili vos abſolvere dignetur ab omni vinculis peccatorum, quæcumque corde, lingua, & opere perpetraſtis, ut & in futuro vitam æternam cum ſanctis omnibus poſſidere valeatis. Per eumdem Chriſtum Dominum noſtrum.

Benedictio ſuper reconciliatos pœnitentes.

OREMUS.

Benedic Domine hos pœnitentes tua jam pietate reconciliatos, eoſque devotos reſpice Pater. Amen.

Humilitatem eorum vide, gemitus ſuſcipe, paterna pietate jube reconciliari. Amen.

Proſtratos alleva, diſperſos congrega, adunatoſque conſerva. Amen.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Esurientes ciba, sitientes pota, omnesque simul cœlestibus bonis irriga. Amen.

Dele in eis omnem peccati maculam, ut te gubernante ad gloriam perveniant sempiternam. Amen.

Humiliata tibi omnium capita dexteræ tuæ benedictione sanctifica, & benedicendo peccata relaxa, Sanctique Spiritus infunde charismata. Amen.

Ut sine ulla offensione majestatis tuæ præcepta adimpleant, & ad vitam æternam te auxiliante perveniant. Amen.

Quod ipse præstare dignetur, qui vivit & regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum Amen.

ORDO VI.

Ex missali insignis Ecclesiæ Sarisberiensis in Anglia.

Feria 5. in cœna Domini in primis fiat reconciliatio pœnitentium hoc modo, nona cantata, pergat excellentior sacerdos ad ostium Ecclesiæ occidentale, indutus vestibus sacerdotalibus, in cappa serica rubra, cum duobus diaconis albis cum amictibus indutis, absque subdiacono, & sine cruce per medium chori, præcedente vexillo cilicino. Sintque præsentes in atrio Ecclesiæ qui reconciliandi sunt; & si episcopus adest, principalis Archidiaconus ex parte pœnitentium, scilicet extra ostium Ecclesiæ in cappa serica alba & stola indutus legat hanc lectionem. Adest, o Venerabilis Pontifex, tempus acceptum, dies propitiationis divinæ & salutis humanæ &c. *Quæ lectio non legatur episcopo absente. Finita lectione, incipiat episcopus antiphonam* Venite, Venite. *Infrà prædictum ostium conversus ad borealem, signum faciendo manu quasi vocando. Deinde diaconus ex parte pœnitentium, scilicet extra ostium dicat* Flectamus genua; *alius diaconus ex parte episcopi* Levate. *Et ita fiat tribus vicibus; ita tamen quod post tertiam repetionem antiphonæ non dicatur* Flectamus genua; *Sed chorus prosequatur totam antiphonam, cantore incipiente* Filii, audite me timorem Domini docebo vos. *Psalmus* Benedicam, *totus psalmus dicitur cum* Gloria Patri. *Et post unumquemque versum repetatur antiphona. Dum psalmus canitur à choro cum antiphona, semper manuatim pœnitentes ab aliquo presbytero de choro, habitu non mutato, reddantur sacerdoti exsecutori officii, & ab ipso restituantur Ecclesiæ gremio. Tamen si episcopus præsens fuerit, pœnitentes à presbytero reddantur archidiacono, & ab ipso reddantur episcopo, & ab ipso restituantur Ecclesiæ gremio. Quibus expletis, processio more solito in chorum redeat; deinde prosternant se omnes, & dicant clerici in choro septem psalmos pœnitentiales cum* Gloria Patri *&* Sicut erat. *Sacerdos verò cum suis ministris dicat per se septem psalmos cum* Gloria Patri *&* Sicut erat. *Et antiphona* Ne reminiscaris, *cum* Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster. *Ante altare sicut in die cinerum prænotatum est. Deinde erigens se sacerdos conversus ad australem coram dextro cornu altaris sine nota*

dicat. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo. Salvos fac servos tuos. Dominus vobiscum. Oremus. Adesto, Domine, supplicationibus nostris, & me qui etiam misericordia &c. *Et dicantur omnes orationes, & terminentur sub tono lectionis, & omnes dicantur cum* Oremus. *Non dicitur* Dominus vobiscum *nisi ante primam orationem tantum. Alia oratio.* Deus generis humani benignissime conditor, &c. *alia oratio.* Domine sancte Pater omnipotens æterne Deus, qui vulnera nostra curare &c. *Hic non dicitur* Oremus; *Sed sacerdos ad populum conversus manu extenta, sine nota dicat absolutionem. Alia oratio.* Absolvimus vos vice B. Petri Apostolorum principis &c. *Et sic surgant omnes à prostratione osculantes formulas vel terram, sacerdote dicente* qui vivit: *Et si Episcopus adest, dicat benedictionem: deinde incipiatur missa solemniter sine regimine chori.*

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

§ III.

De benedictione Olei infirmorum, Cathecumenorum, & sacri chrismatis.

I. INter varios Cœnæ Dominicæ ritus primarium meritò locum sibi vindicare debet olei infirmorum atque Cathecumenorum sacrique chrismatis benedictio, utpote quæ solemnissimo omnium tam ministrorum apparatu, quàm rituum varietate peragi soleat. Ejus institutionem ad ipsum fidei catholicæ initium revocare videtur Montanus Toletanus Episcopus in epistola ad Theoribium. Et certè S. Basilius in libro de Spiritu sancto cap. 27. inter alios ritus quos ex apostolica traditione accepit Ecclesia, [Benedicimus, inquit, aquam baptismatis & oleum unctionis.] Hinc colliges quàm immeritò Theodorus Lector lib. 1. Historiæ Ecclesiasticæ asserat [Petrum Fullonem instituisse ut sacrum Chrisma in Ecclesia coram omni populo consecraretur.] Nisi fortè hæc verba non de consecratione ipsa chrismatis, sed de consecrationis publica solemnitate intelligas: quæ tamen in Affricana Ecclesia jam longè anteà obtinuerat, utpote quam ad altare peractam fuisse non secùs ac Eucharistiam docent hæc S. Cypriani verba in epistola 70. [Porrò Eucharistia, & unde baptizati unguntur, oleum in altari sanctificatur.] Et quidem invocato Christi nomine, ut discimus ex Optati Milevitani libro 7. adversus Parmenianum: [Oleum nominant illum liquorem, qui in nomine Christi conditur, quod chrisma postquam conditum est nominatur.]

Hæc benedictio quam antiqua.

II. Hujus benedictionis jus penes solos resedisse episcopos clamant libri Rituales tam Latini quàm Græci omnes, clamant varii Conciliorum ac Synodorum canones; tametsi illud sibi ausu temerario usurpare non semel tentaverint presbyteri: qua de re conquestus in Concilio Carthaginensi II. cum fuisset Fortunatus episcopus, [ab universis episcopis dictum est: Chrismatis confectio & puellarum consecratio à presbyteris non *fiant.*] Quem canonem renovavit Concilium Carthaginen-

Benedictio chrismatis ad solos pertinet episcopos.

Caput XXII. De Cæna Domini.

se III. can. XXXVI. statuens, [ut presbyter inconsulto episcopo virgines non consecret, chrisma verò numquam conficiat.] Eumdem abusum gliscentem in Hispania compescere cogitavit Concilium Toletanum I. anno 400. edito hoc canone 20. [Quamvis penè ubique custodiatur, ut absque episcopo chrisma nemo conficiat; tamen quia in aliquibus locis vel provinciis presbyteri dicuntur chrisma conficere, placuit ex hac die nullum alium, nisi episcopum Chrisma facere & per diœcesim destinare.] Non prævaluere tamen adversus pravam & inolitam consuetudinem hæc sacrorum Conciliorum decreta: vel si eam aliquandiù compresserint; non penitùs extinxerunt adeò ut Montanus episcopus qui circa annum 531. Toletanam regebat Ecclesiam, durissimis ac gravissimis verbis in eam invehere necessarium duxerit in epistola ad fratres territorii Palentini scribens hoc modo: [Nova namque præsumtio præsidentium vobis presbyterorum nostrorum pulsavit auditus: si tamen nova tantùm, & non detestabilis dici possit, quæ ab initio fidei catholicæ numquam præter nunc subrepsisse probatur, ut id quod per manus Summi Pontificis trinæ divinitatis invocatio sanctificare consuevit, presbyter ignarus disciplinæ conficere sibi chrisma præsumeret.] Id quod sub anathematis interminatione vetat & in epistola ad Theoribium: [Quidam, ut ad nos perlatum, presbyteri ausu temerario res sacras non tam consecrare, quàm violare præsumunt, & cunctis ab initio fidei catholicæ sæculis inusitatum summis sui ordinis hominibus, nisi tantùm Pontificibus debitum, jus consecrationis chrismæ, nescio quo typho, an dementia dicam, indubitanter assumunt: quod quàm sacrilegum sit, piissimam conscientiam latere non credo: & ideò spero, ut pro enervanda hac ipsa superfluitate, severissimi sacerdotis auctoritate utaris, & tantæ rei temeratores districtiori increpatione coerceas.] Verùm omnibus his non obstantibus decretis, invaluit tandem presbyterorum præsumptio, permittentibus aut saltem necessitatis obtentu tolerantibus episcopis Africanis: id quod non improbat Joannes diaconus sæculi IX. scriptor pro tempore doctissimus, scribens ad Senarium in hæc verba: [Sed nec illud tangat animum, quod sibi aliquando quædam vis necessitatis assumit, veluti (quod nunc per Africam fieri dicitur,) ut presbyteri sanctum chrisma conficiant; quod meritò moveret, si istam pontificalis auctoritas licentiam non dedisset. Unde constat etiam nunc à Pontificibus quodammodo fieri, quod in tanta rerum necessitate, ut à presbyteris effici possit, superior ordo constituit.] Hinc fortè processit anno 868. illud Concilii Vvormatiensis decretum can. II, [Chrisma conficere præter episcopum nullum præsumat. Nam illi soli hæc dignitas concessa est.]

Episcopo chrisma benedicenti adsistunt presbyteri.

III. Et quidem huic præsumptioni occasionem præbere potuit antiquissimus Ecclesiæ usus presbyteros unà cum episcopo adhibendi ad chrismatis consecrationem, si non ut cooperatores, saltem ut tanti mysterii testes: quorum numerus primum status fixusque non videtur fuisse, sed quotquot præsentes reperiri poterant, episcopo benedicenti sacris vestibus

vestibus induti assistebant: saltem id innuunt vetustissimi omnium sacramentorum libri, qui de presbyterorum assistentium numero nihil prorsùs definiunt. Atque hic ritus diù perseverasse videtur in provincia Remensi. Nam in insignis illius Ecclesiæ ordinario ita lego: [Post hæc, scilicet post missam, Domnus Pontifex residet in sede sua; & tunc Archidiaconus cantor, *Et omnes presbyteri canonici* casulis induti, diaconi & subdiaconi & acolythi qui ministraverunt in missa vadunt in sacrarium, & inde ordinatè, & cum omni decore oleum chrismale & oleum Cathecumenorum & neophitorum usque ante Archiepiscopum deferant. Ibidem parati sunt *Presbyteri parrochiales* casulis solemniter induti, & cum aliis processuri... testes & cooperatores ejusdem sacrosancti chrismatis.] Et in Laudunensi: [Dum missa ab episcopo celebratur, parati sunt sacerdotes ecclesiæ nostræ & presbyteri parrochiales albis & casulis induti,] qui eidem episcopo sacrum chrisma benedicenti assistant. Denique in Noviomensi: [Induit se episcopus vestimentis pontificalibus ad missam solemnem celebrandam propter chrismatis & olei sacramentum, & cum eo septem diaconi & totidem subdiaconi, & *totius urbis presbyteri* velut ad missam cantandam induti.] Posteà presbyterorum numerus ad duodenarium redactus fuit: qui numerus in omnibus ferè pontificalibus libris ab annis circiter 800. scriptis assignatur, ut in Constantinopolitano, Moguntino, Silvanectensi & aliis plurimis. Extat ea de re Concilii Rotomagensis anno 1072. celebrati canon I. [Hoc etiam debet episcopus providere, ut in ipsa consecratione (chrismatis) duodecim sacerdotes sacerdotalibus vestibus indutos vel quàm plures secum habeat.] Eumdem numerum adhibebat S. Udalricus Augustanus Episcopus qui anno 973. vivere desiir, ut probat ejus vita cap. 5. Sed & Benedictus Papa VIII. cum duodecim episcopis aliquando consecrasse chrisma in ecclesia Bambergensi legitur in vita S. Henrici cap. 23. Tandem eo usque res devenit, ut in quibusdam ecclesiis duos tantum presbyteros sacræ benedictionis coadjutores & testes secum assumeret episcopus. Ita prescribunt mss. Pontificale ecclesiæ Parisiensis annorum circiter 300. & ordinarium Bajocense.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Huic benedictioni quæ dies affecta.

IV. Porrò huic benedictioni nulla primum stata fixaque dies fuisse videtur; sed prout res exigebat ad episcopi arbitrium conficiebatur, id saltem clarè enunciat Concilium I. Toletanum can. XX. [Episcopo sanè certum est omni tempore licere chrisma conficere.] Posteà verò ei consignata fuit Cœnæ Dominicæ solemnitas juxta illud Concilii Meldensis decretum can. XLVI. [Nemo sacrum chrisma nisi in quinta feria majoris hebdomadæ, in cœna quæ specialiter appellatur Dominica, conficere præsumat.] qua die tam apud Latinos quàm apud Græcos consecratur, ut fidem faciunt Pontificales & Sacramentorum libri omnes, Græcorumque Euchologium. Quare autem hac potissimum die benedici constitutum fuerit docet S. Isidorus in lib. 2. de Divinis officiis cap. 28. de Cœna Domini his verbis: [Qua die proinde etiam sanctum chrisma conficitur: quia ante biduum Paschæ

Maria caput ac pedes Domini unguento perfudisse perhibetur.]

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.* Quod tempus.

V. Perficitur autem ista benedictio ad altare, ut dicebat supra S. Cyprianus, idque infrà missarum solemnia. Ac primum quidem oleum infirmorum ante orationem Dominicam, chrisma verò & oleum Catechumenorum ad *agnus Dei* benedicitur: tametsi Remense ordinarium & Noviomense atque Pontificale Moguntinum chrismatis consecrationem post missam seu post communionem peractam rejiciant.

Chrisma unde conficiatur.

VI. Antequam benedictionem incipiat episcopus chrisma consecrandum præparat, balsamum oleo purissimo commiscens: nam ex duobus hisce liquoribus constat latinorum chrisma, ut docet nos Beda in Canticorum caput I. hæc scribens [In vineis Engaddi balsamum gignitur, quod in chrismatis confectione liquori olivæ admisceri ac Pontificali benedictione consecrari solet, quatenùs fideles omnes cum impositione manus sacerdotalis, qua Spiritus Sanctus accipitur, hac unctione signentur.]

VII. Jam verò si quis rescire desiderat quantum balsami in ipso oleo misceretur; ex Pontificali Moguntino addiscere poterit. Si quidem præscribit, ut [episcopus conversus ad altare, vertens se ad Orientem unam moderatam particulam balsami, videlicet unam guttam vel duas ad plus ponat in ipsum oleum chrismale, & dicat expressa voce: *Hæc commixtio liquorum fiat omnibus perunctis propitiatio & custodia salutaris in sæcula sæculorum Amen.*] Hæc commixtio ex Gregorii Sacramentario & ex quibusdam antiquis pontificalibus ante missam fieri ab episcopo debuit, & post præfationem solemni ministrorum ac rituum apparatu è sacrario consecrandum oleum ad altare deferri. Græci suum chrisma paucis ante Cœnam Domini diebus præparant, illud ex oleo, balsamo, aliisque liquoribus, & variis herbis odoriferis conficientes. Quorum ritus mox ex eorum Euchologio proferemus: Quonam vero ritu perageretur disces ex sequentibus ordinibus.

ORDO I.

Ad benedicendum oleum infirmorum, oleum catechumenorum & Sanctum Chrisma.

Ex mss. Pontificalibus Anglicanis duobus, uno monasterii Gemmeticensis, altero Ecclesiæ Rotomagensis annorum 900.

I*Pso die conficitur oleum infirmorum in ultimo ad missam antequam dicatur.* Per quem hæc omnia semper bona creas. *Tunc diaconus cardinalis sumet oleum pro infirmis, portaturque ad pontificem: at ille divertens se paululum ab altare, stans in suo gradu, signans oleum in manu diaconi, orationem conscituram suprà tacite magis quam voce alta dicit*: Emitte Domine Spiritum Sanctum tuum Paraclitum de cœlis &c. *Hac oratione*

finita, ponetur oleum infirmorum suprà columnam quamdam seu altare; & pontifex missam ordine suo celebrans dicit Per quem hæc omnia Domine *usque* Per omnia sæcula sæculorum. ℞. Amen. *Et Pontifex* Oremus. Præceptis salutaribus moniti, *Et Dominicam orationem usque* Libera nos quæsumus Domine *usque* Per omnia sæcula sæculorum ℞. Amen. *Et pontifex tacite signet calicem cum oblata sanctificata, nullo respondente. Diaconi cooperiant sacramenta in altare ascendente pontifice ad sedem suam; tunc Archidiaconus accedens cum chrismate ampullam auream cum pallio albo habens in manu sua, & illud pallium mittens ex parte suprà dexteram scapulam, stansque ante pontificem, & omnes episcopi, presbyteri & diaconi in circuitu ejus; & ille pontifex tribus vicibus sufflans anhelando in ampullam in modum crucis tangens sua manu dicit magna voce:* Dominus vobiscum. Sursum corda. Gratias agamus Domino Deo nostro. Vere dignum & justum est æquum & salutare, nos tibi semper & ubique gratias agere. Domine sancte, Pater omnipotens æterne Deus, Qui in principio inter cetera bonitatis & pietatis tuæ munera &c. *Et pontifex signat chrisma principale in modum crucis tribus vicibus cum pollice; & insufflat iterum tribus vicibus eum halitu in modum crucis, & subdiaconus suscipiens de manu Archidiaconi, portansque cunctis in presbyterio stantibus ad osculandum.*

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Alter verò cardinalis diaconus sequitur cum ampulla argentea habens oleum exorcizatum, vestitus pallio fusco, expanso super humerum sinistrum, accedens ad Pontificem. At ille oleum signans, oratione consecrationis, nullo respondente, submissa quasi tacite magis voce benedicens oleum sanctum. Deus qui virtute Sancti Spiritus tui imbecillarum mentium rudimenta confirmas &c. *Finita oratione, non respondente ullo, ab acolythis ad salutandum defertur, & in secretario ponatur. Hoc peracto, revertitur pontifex ad altare, & communicante eo atque clero omnique populo, dicit orationem quæ in libello sacramentario ad complendum continetur.*

ORDO II.

Ex tribus mss. Pontificalibus, Lyrensis monasterii annorum 600. Remensi S. Remigii & Victorino annorum 500.

FEria quinta Cœna Domini primo mane custodes Ecclesiæ ordinent omnia quæ ad consecrationis oleorum sunt necessaria, tres videlicet ampullas de oleo mundissimo plenas, unam de oleo infirmorum, alteram autem ad catecumenos ungendos, tertiam verò ad consecrandum chrisma præparatam, provideatque pontifex ut chrismatis oleum balsamo sit compositum: unaquaque autem ampullarum discretionis titulum super se teneat inscriptum: hoc est oleum infirmorum; oleum ad baptismum, oleum chrismatis, tunc una tantum sonet campana. Conveniantque ad Ecclesiam populi gratia promerenda absolutionis, sive consecrandi oleum chrismatis, moxque se presbyteri

induant vestibus sacerdotalibus ad deducendum Pontificem simulque VII. Diaconi totidemque subdiaconi ad peragenda sibi injuncta officia, stentque in ordine suo singuli praparati expectantes donec veniat Episcopus. Cantor vero nihilominus in medio choro vestitus incipiat introitum Nos autem, *quem prosequantur universi cum psalmo &* Gloria Patri *procedatque episcopus cum processione festiva pracedentibus ministris cum cereis, cum Thuribulis, & Evangeliis decantato* Kyrie eleison, *inchoet Pontifex.* Gloria in excelsis *Sequaturque Collecta* Deus à quo; *Et tunc epistola, deinde graduale, procedente quoque ad evangelisandum diacono praferantur luminaria & incensum more solito.*

Pronunciatoque Evangelio, inferat episcopus Pax vobis, *&* Oremus. *Hic sequatur offertorium*, & *offerant qui voluerint. Post hac secreta agatur & prafatio, ac* Sanctus, Sanctus, *Dum autem inchoatur* Te igitur, *Stent in choro vestiti cantores duo altiboando, decantantes Letanias, cumque cœperint Letanias cantare, subito cum gravitate procedant de sacrario ministri sacris vestibus induti, bini & bini, per sex ordines quia per sex atates saculi hodierna sunt mysteria prafigurata.*

In primo quidem ordine diaconi duo procedentes bina efferent vexilla, quasi sacro quadragesimali jejunio expiati contra versutas diaboli insidias. Pro redemptione primi parentis Ada Christi victoria triumphantes pugnaturi, vel cœlum pro lapsa legione violenter intraturi. In secundo quoque duo subsequenter ceroferarii, qui velut cœlestem proferentes splendorem sanctam demonstrant Ecclesiam suprà firmam petram stabilitam, sicut archam Noë in diluvio salicatam vel populum gentium dici lumine nunc illuminatum uti tunc hominum natione tetra caligine absortam.

In tertio etiam aqua asportetur: thimiamateria ac si holocausta cordis contriti & humiliati Domino thurificaturi, sicut Abraham in typo Christi per oblationem Isaac, ac ut patriarchas per fidem & devotionem Dominum in odorem suavitatis cognoscimus.

In quarto etenim ex secrario divina scriptura, pares libri evangelica pacis prodeant, denunciantes arcam veteris Legis in passione Domini clausam, ac Legislatoris Moysi testamenta scisso velo patuisse, simul & nova gratia ac veritatis Evangelium lucidius sole per JESUM-CHRISTUM *ibi claruisse.*

In quinto siquidem tres quam speciosi pronunciatores sacri Evangelii comitentur, sindonibus circumamicti ternis in nomine sancta Trinitatis ante facies suas bajulantes quas suprà retulimus ampullas; quarum dua purissimi olei liquore erunt referta sigillatim ad singula mysteria benedictione pontificali consecranda, Prima ad oleum infirmorum perfecta medicina, ad defugandas quaque egritudines & ad remissionem peccatorum ut per apostolum instruimur: Infirmatur quis ex vobis unguatur oleo salutari in nomine Domini, & allevabit eum Dominus, & si in peccatis sit, dimittentur ei *secunda autem ad oleum Sanctum unctio spiritualis ad confirmandos quosque in pectore & inter scapulas antequam baptisentur omnes in sacramento baptismatis regenerandos. Tertia si quidem liquidum similiter continebit*

oleum, quod balsami commistione divinis sacramentis purificatum chrisma efficitur sanctificatum ad consecrationes Ecclesiasticas, ad promovendas dignitates omnibus etiam ad spem vivam & beata regenerationis novitatem transituris salubre & proficuum.

CAPUT XXII. *De Cœnâ Domini.*

In sexto victoriosa videlicet & adoranda procedat Crux dominica quasi mystica præcedentium mysteriorum prefiguratrix, quam in sexta Deus Dei filius natus & in ea passus, sacri sanguinis lavacro sanctificavit. Cujus victoria Redemptoris nostri vexilla prodeunt, cujus splendore Ecclesia sancta illuminatur; cujus aroma corticis vitali spirans nectare ubique flagratur, cujus virtute pacis & gaudii charismata evangelizantur, cujus signaculo baptismi mysterium & sacri chrismatis conficitur unguentum, per quæ etiam ineffabilia universalis Ecclesiæ sacramenta consecrantur Percantatoque Te igitur *secundum ordinem, usque* sed veniæ quæsumus largitor admitte, *antequam dicatur.* Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas, *appropinquat cum reverentia diaconus ampullam cum oleo infirmorum, humiliter subministret episcopo; super quam ter crucis signum faciat episcopus, ac ter sufflet in eam perficiatque Exorcismum audientibus tantum qui secùs altare stant ministris, minimè dicens* Dominus vobiscum, *nec* oremus; *sed ita discrete dicat.*

Exorcismus

Exorcizo te, immundissime & refuga spiritus, omnisque incursio satanæ, ac omne phantasma nefandorum inimicorum, per Dei omnipotentis Patris majestatem, qui cœlum, terram, mare & omnia quæ in eis continentur admirabili sua condidit potentia, ut cum omni falsitatis tuæ veneno procul recedas, ab hujus olei creatura ad superventuram benedictionem in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti, ut fiat omnibus qui ex eo unguendi sunt spiritualis unctio & perfecta medicina ad corroborandum humanæ conditionis templum * quatenùs in eo perpetualiter Spiritus Sanctus inhabitare dignetur, in nomine Dei Patris & JESU-CHRISTI filii ejusdem Domini nostri, quibus laus & perpetua manet jubilatio per cuncta sæcula sæculorum. Amen.

Benedictio olei infirmorum, absque Dominus vobiscum, *&* Oremus.

Oratio

Omnipotens Deus, qui pro infirmorum necessitate potentiæ tuæ medicinam ostensurus mundum visitasti, & præsentia tua salutari omnem languorem à fidelibus tuis effugasti respice benigno intuitu ad ministerii nostri devotionem; ut quod hodie in commemoratione sacræ Cœnæ tuæ nostro gerendum est officio tuâ sanctâ perficiatur virtute; nec tibi

* *Lyr.* Cooperante in eo gratia & virtute Spiritus sancti. Per JESUM-CHRISTUM Redemptorem nostrum, cui cum Patre in unitate ejusdem Spiritus sancti laus & perpetua manet jubilatio per cuncta sæcula.

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Domine, mei peccatoris displiceat exsecutio, in divinitatis tuæ sacramento * quia tu sacerdotum omnium es purificatio, & cœlestium mysteriorum sanctificatio. Te, Domine, qui Naaman Syrum in Jordane juxta Elisæi prophetæ sermonem, septies tinctum ita à leprâ sanasti, ut caro ejus sicut caro restitueretur pueri: quæsumus, ut hoc benedicendo sanctifices oleum, & omnes per hoc unguendos ab omni leprâ purifices peccatorum, fiatque omnibus spiritualis unctio ad purificationem mentis & corporis, ad munimen & defensionem contra jacula immundorum spirituum. Præsta etiam, quæsumus Domine, ut corpora sancta & immaculata permaneant, qui ejusdem olei liquore tangentur, & septemplici gratia Spiritus sancti semper repleantur. Per te JESU-CHRISTE Salvator & Redemptor sæculorum qui cum Patre & Spiritu sancto vivis & regnas.

Item alia benedictio

Emitte, quæsumus sancte Pater, omnipotens Deus, spiritum sanctum tuum Paraclitum &c.

Hic removeatur ab altari dicatum oleum infirmorum à diacono, peragatur missa, usquequo perveniatur ad benedictionem super populum. Tunc secundus accedat diaconus ampullam cum oleo ad baptisandum deferens, super quam ter Crucis signum faciat episcopus, terque in ea sufflans; exorcismum olei ad baptisandum perficiat qui circumstant tantum audientibus, * Libera nos quæsumus, Domine *usque* per omnia *& istud similiter suaviter, tres cruces & sufflet ter.*

* Quæ sequuntur usque ad exorcismum desunt in Lyrensi.

Exorcismus

Exorcizo te, creatura olei, in nomine Dei Patris omnipotentis &c.

Deinde pontifex benedicat oleum, & dicat Dominus vobiscum. Et cum.

OREMUS.

Domine Deus, Pater omnipotens, cujus unigenitus, ut Deum ostenderet se, cœlestibus signis Deus & homo inter homines magnus & admirabilis claruit, & nos suæ miserationis providentia ad præsens divinæ persecutionis incitavit ministerium; qui & pro nobis crucifigi voluit, ut dæmones crucifigeret, & mortuus mortuos vivificaret: per ipsum te, omnipotens quæsumus, ut hoc oleum sanctifices, & benedicas, ut omnes qui ipsius liquore delibuti fuerint * benedictionis æternæ tua

* *Lyr. addit*: Sed quod hodie ad reparationem salutis humanæ super hoc oleo visibili nostræ precationis gerendum est officio, invisibili sanctissimæ tuæ benedictionis perficiatur mysterio.

* *Lyr.* Catecumeni, benedictione sanctificationis æternæ in sacramento baptismatis ditentur.

gratia ditentur, omnique pinguedine terræ & rore cœli tuâ gratiâ fœcundentur. Annue etiam omnipotens Pater, ut hæc benedictio nostra per te firma & potens omnibus ad salutem perseveret, in nomine filii tui Domini JESU-CHRISTI.

Oratio

Deus qui in virtute Sancti spiritus imbecillarum mentium rudimenta confirmas, & beatificando vivificas, te oramus, Domine, sanctificando benedicas hoc oleum, & venturis ad beatæ regenerationis lavacrum tribuas per unctionem istius creaturæ purgationem mentis & corporis, & si quæ illis adversantium spirituum adhæsere reliquiæ, ad tactum hujus sanctificati olei tua virtute abscedant. Nullus, Domine, hujus unctione spiritalibus nequitiis locus, nulla refugis virtutibus sit nocendi facultas, nulla insidiantibus adversariis per hoc oleum decipiendi relinquatur licentia, sed omnibus ad agnitionem veræ fidei convertendis, & Spiritus Sancti tui cooperatione, qui in sacramento baptismatis sunt regenerandi, sit unctionis hujus sanctificatio utilis & salubris ad percipiendam gratiam cœlestium carismatum, & ad obtinendam supernorum civium beatæ felicitatis communionem. Per Dominum nostrum in unitate ejusdem Spiritus Sancti. Per omnia sæcula sæculorum. Amen.

*Post hac * duo Cantores dicant versum*, O Redemptor summe carmen.

Hymnus

Audi judex mortuorum *alternantibus choris*

O Redemptor summe & *cetera. Tunc stet Episcopus ante altare & deferatur à tertio diacono ampulla cum oleo mixtum balsamo, qua habet chrismatis inscriptionem super quam episcopus ter crucis signum faciens terque in ea sufflans, ita benedicat chrisma dicens*, Dominus vobiscum.

Oratio

Oremus, fratres charissimi, Deum Patrem omnipotentem, cœli terræque conditorem, qui in unigenito filio suo, per quem delictorum omnium tribuitur remissio, & pax omni nunciatur sæculo, & misericordissime pereunti subvenit mundo; ut nobis indignis & absque merito sanctum nomen illius invocantibus opem cœlestis misericordiæ dignetur conferre, & septiformis Spiritus Sancti munere corda nostra purificare, quo nos omni sorde vitiorum emundatos ad conficiendum salutare chrisma per infusionem sacrati olei efficiat idoneos, subveniat in hac celebratione nobis gratia Dei omnipotentis, & quod nostro nunc gerendum est obsequio, suâ sanctissimâ prosequatur benedictione,

* *Lyr. addit* revertente pontifice ad sedem suam

atque per divinam Spiritus Sancti præsentiam hoc sanctificatum à Deo renovetur oleum vitali stillicidio aromatizantis balsami, & omnibus qui ex eo ungendi sunt fiat chrisma & propitiatio salutis æternæ in salvationem perpetuam animarum, & ad beatæ felicitatis gloriam sine fine perfruendam, ipso largiente qui cum Patre, sanctoque flamine perpetualiter unus vivit & gloriatur Deus per omnia.

Item oratio

Domine Deus sabaoth, vivida spes mortalium, salus & vita omnium piè viventium, qui per mysticam glorificationis tuæ laudem catholici ordinis & regiæ dignitatis stratum consecrare disposuisti oleo exultationis & chrismate salutis; tuam cernui deprecamur clementiam, ut divinæ claritatis tuæ dulcedine, sensus & corda nostra purifices, & in his sacris cæremoniis cœlestium benedictionum nos amplitudine prosequaris ad conficienda animarum nostrarum medicamenta in hujus salutiferæ unctionis sanctificatione. Tu, Domine, usui hominum cuncta terræ nascentia providisti, sed præsertim olivarum fructum in utriusque hominis salvationem decrevisti, dum consecrati olei unctione nos à peccatis expiari per Prophetam promisisti, dumque ecclesiastici gradus honorem & ordinem Summus in æternum Pontifex hujus olei attactu consecrasti. Adesto, quæsumus Domine, præsentia spiritali & te confitentibus in una trium personarum natura & substantia Spiritum Sanctum de alto cœlorum emitte fastigio, qui nostræ operationis mysterio melliflua vitalium odorum conficiat balsama, & ea oleo sanctificationis benedicendo perfundat, ac utriusque clementi cooperatione salutari in salutem credentium chrisma perficiat. Sanctifica etiam, Domine, hanc confectionem cælesti benedictione quo divinitùs chrisma salutis effectum in spem vivam renatos tibi filios adoptionis exurgere faciat in novitate cœlestis generationis. Redoleat hoc, Domine, sanctificatum chrisma in conspectu tuo nectareo angelicæ dulcedinis oblectamento; sitque medicina spiritualis, reparatio mentis & corporis, sanctique spiritus largiflua charismatum infusione omnibus gratia salubris, cunctique hujus sacra unctione delibuti cœlestibus interesse angelorum choris, te donante, digni efficiantur, Per eumdem Spiritum Sanctum, cui tecum à fidelibus laudum cumulamur præconia, Per omnia sæcula sæculorum.

Oratio

Omnipotens & incomprehensibilis Pater, Deus qui dum unigenitum tuum ante sæcula tibi coæternum ad terras destinasti, & amplissimam per ipsum mundo gratiam contulisti: quem etiam oleo sancto, oleo regali, oleo chrismatis, præ consortibus suis dignius perunxisti, ut in prophetis omnibus & regibus atque sacerdotibus neminem haberet coæqualem; sed solus sanctior, solus perfectior præ filiis hominum persisteret, à quo &

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

huic materiei nomen indidisti, dum à Christo tuo Domino nostro chrisma consecrasti & chrismatis unctione cœlesti participari vita demonstrasti per eundem JESUM-CHRISTUM Dominum nostrum; tu, Domine, super hoc chrisma benedictionem effunde cœlestem, omnesque liquore ipsius assignatos Sancti Spiritus gratia perfunde, ut ab omni visibilium & invisibilium impugnatione defensi, æternæ vitæ gaudiis mereantur adjungi, ipso annuente, qui Deus & Dominus in dextera tua sedens tibi Patri & Spiritui Sancto vivit & regnat coæqualis. *Tunc dicat altâ voce* Per omnia sæcula sæculorum. Amen. Dominus vobiscum Et cum spiritu tuo. Sursum corda. Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro. Dignum & justum est.

Præfatio.

Qui in principio inter ceteras bonitatis & pietatis tuæ largitiones salutiferum fructum olivæ redolentis benignus condonasti usibus humanis, cujus liquoris stilla sacrosanctum perficeret chrisma Spiritus Sancti cooperante gratia. Nam cum mundi crimina diluvii quondam expiaret effusio, mysterium futuri muneris columba ad arcam reversa demonstrans per defectionem inundantium aquarum in sacramento baptismatis remissionem peccatorum atque pervirentis olivæ ramum, unguentis olei præfiguravit purgationem. Inde & Moysi famulo tuo mandatum dedisti, ut frater suus Aaron per infusionem hujus unguenti fungeretur veteris testamenti sacerdotio, omnis ecclesiastici ordinis pastores hoc tempore hujus chrismatis consecrari dignans efficio. Accessit & hinc amplioris gratia honoris, cum filius tuus Dominus noster à Joanne lavari exigisset undis Jordanicis, ut Spiritu Sancto in specie columbæ cælitùs misso, dilectum unigenitum tuum paternæ vocis comprobares testimonio, & eumdem chrismati perunctione perunguendum exultationis in gaudio hoc & in novissimis temporibus manifestis declarasti effectibus; atque sanctæ regenerationis lavacro mundatos ejusdem sacri liquoris stigmate Sanctæ Crucis consignari signaculo, hujus tu Domine stillicidio sanctitatis invisibili claritate divinitatis unxisti prophetas & reges, Sacerdotes & Martyres, atque prophetico spiritu sacramenta gratiæ tuæ prænoscens, David oleato chrismate vultus nostros cecinit exhilarandos: unde per eumdem JESUM-CHRISTUM Filium tuum te deprecamur, Sancte Pater, omnipotens, ut hujus sancti olei & fragrantis balsami materiem sanctifices, eamque potentia Christi tui consecres, à cujus nomine sancto sanctum chrisma nomen accepit. Item supplices te rogamus, æterne Deus, ut hanc pinguedinem Spiritus Sancti virtute impingues, eamque divinæ caritatis dulcedine exuberare facias, & omni benedictione confirmes, hoc Domine, benedictum chisma in sanctificatione unctionis efflorеat, & in odore suavitatis & gloriæ redolescat. Sit hoc, confectio sanctitatis sit chrisma salutis, sit unctio spiritualis, sit omnibus ex aqua & Spiritu Sancto renatis

vexillum victoriæ invincibilis, sit unguentum exultationis, spes jucunditatis, expiatio iniquitatis, sit vita vitalis, & via patriæ cœlestis. Præsta, Domine, ut hoc salutari cœlestis gratiæ medicamento omnium peccatorum per Spiritum Sanctum nobis perveniat remissio, ut in cœlestis paradisi mereamur amœnitate cum sanctis perfrui gloria claritatis æternæ, qui in Trinitate coæternæ majestatis Deus omnipotens vivis & glorificaris per immortalia sæcula sæculorum. Amen.

Quo benedicto, reportetur eadem ampulla continens oleum ad baptisandum ab altari, & diaconus dicat. Humiliate vos ad benedictionem, *Deinde sequatur benedictio ad Missam dicendam ab episcopo feria quinta Cœnæ Domini.*

Benedictio

Benedicat vos omnipotens Pater per unigeniti sui passionem, qui vetus Pascha in novam salutis vestræ transtulit redemptionem eosque ad celebrandam Redemptoris nostri cœnam qui devotâ mente convenistis, in æterna requie faciet edulio victimæ salutaris gaudere. Amen.

Convenientibusque vobis in unum ad Cœnam Dominicam cum exultatione Deo placita spiritualem concedat lætitiam, qui cum discipulis discumbens ad humilitatis exemplum, desiderio, inquit, desideravi pascha manducare vobiscum. Amen.

Quatenus in Christo Jesu congaudentes commemorationis sacramento, consecrati & oblati corporis & sanguinis ejusdem novo hodie communicemini testamento, atque per hoc vivificati & sanctificati in sanctorum consortio, immortalitatis gloriæ fungamini corpore redivivo. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Qua finitâ, dicat episcopus. Pax Domini *sicut mos est, & deferatur illi chrisma à diacono ad osculandum. Antequam deosculetur illud, cantor incipiat* Agnus Dei. *Et tunc osculetur ab episcopo chrisma, & secedat diaconus cum chrisma procè chorum in dextram partem, & cantato ter* Agnus Dei, *accedant presbyteri unusquisque in suo ordine ad pacem; deinde ad osculandum chrisma, deindè se invicem. Tunc post hæc communicet episcopus, simul & omnis clerus. Deindè qui in ipsa die non communicaverint, pergant ad episcopum communicare corpore & sanguine Domini. Ut autem cœperint communicare, cantor incipiat communionem Dominus Jesus* postquam *cum psalmo* Beati immaculati: *alia communio.*

Hoc corpus *cum psalmo.* Judica me Deus & discerne causam. *Chrisma autem adoretur à cunctis, & deosculetur, ac communicent omnes clerici, & post hos viri ac feminæ. Et interim populo communicante prædicti tres Diaconi ampullas in sacrarium reportent, & in loco opportuno cum reverentia reponant. Sic demum Missa ordine suo cum oratione finiatur.*

ORDO III.

Ex ms. Pontificali insignis Ecclesiæ Conchensis in Hispania.

INSTITUTIO QUO ORDINE ET DECORE OPORTEAT EPISCOPUM SANCTUM CHRISMA CONFICERE.

H*Ora tertia sonetur signum, ut conveniatur ad ecclesiam, in qua Chrisma debet consecrari, clerici verò tam presbyteri quam diaconi & subdiaconi induantur sacris vestibus, sicut mos est diebus festis, & stent in choro solito ordine. Episcopo itaque solemniter induto, cantor incipiat introïtum* Nos autem gloriari. *Sed sicut diximus non pronunciet* Gloria Patri. *Missa verò peragatur ordine suo. Finito vero symbolo, dicat episcopus* Oremus. *Deinde sequatur offertorium* Dextera Domini. *Post hæc præparato calice cum hostia super altare à diacono, præparet quoque ampullam sindone coopertam cum oleo infirmorum, longè à calice positam in sinistro altaris. Prævideat ergo episcopus ut antequam in canone dicatur* Per quem hæc omnia, *Benedicat coram positum oleum infirmorum lenta voce, ut tamen à circumstantibus possit audiri, priùs exorcizando his verbis * :* Exorcizo te, immunde spiritus, omnisque incursio satanæ &c. *ut in Pontificali Romano* Emitte Spiritum tuum Paraclitum &c. *ut ibidem* Per quem hæc omnia Domine semper bona creas *& cetera. Sicque missa finiatur usquequo* Pax Domini *dicatur. Tunc solus episcopus communicet, & eat sessum: diaconus verò ponat calicem cum sanguine in ora altaris è regione pontificis, corporali super expanso. Episcopo itaque sedente, eant 12. presbyteri ad sacrarium cum tot clericis quod opus sint ad deferendum cum omni honore balsamum & oleum catechumenorum, & oleum neophytorum hoc modo: Præcedant duæ cruces, inter quas duo subdiaconi portent unus ampullam eum balsamo, & alius oleum cathecumenorum. Subsequantur duo thuribula ex incenso & thimiamate fumantia, inter quæ medius subdiaconus portet oleum neophytorum. Deinde subsequetur textus Evangeliorum cum duobus candelabris hinc & inde cereis accensis. Post textum venient duo pueri lineis induti, concinentes hos versus.* O Redemptor sume carmen. *Post pueros subsequantur bini & bini duodecim presbyteri, planetis induti, cum omni reverentia respondentes* O Redemptor. *Interea sint parati ad gradus altaris Ostiarius, Lector, Exorcista, Acolythus, Subdiaconus, qui gradatim suscipiant à venientibus ampullas hoc modo: Primum ampulla detur ostiario, qui dabit lectori, lector exorcistæ, exorcista acolytho, acolythus subdiacono, subdiaconus archidiacono, archidiaconus episcopo stanti ad altare; Episcopus verò ponat super altare. Similiter aliæ ampullæ gradatim ascendant. Tunc ordinentur à dextris & à sinistris pontificis eadem candelabra, & cruces & thuribula, & evangelii textus; & prædicti duodecim presbyteri similiter à dextris & à sinistris stent. His*

* Altera manu recentiori additur *tam ipse quam presbyteri qui assistunt.*

CAPUT XXII. De Cana Domini.

ita statutis faciat episcopus sermonem ad populum competentem ipsi solemnitati, aut alius cui ipse praceperit. Finito sermone, iterum episcopus reversus ad altare. Tunc balsami ampulla petatur alta voce à diacono, & quasi cum graphio particula ejus extrahitur ut benedicatur. Episcopus verò, mitra deposita, conversus ad orientem incheat altiori voce, extendens manum, dicendo exorcismum balsami, deinde benedictionem. Presbyteri verò circumstantes episcopum voce remissiori exorcismum & benedictionem balsami cum episcopo dicant; & cum episcopus manum extendens signaverit, signent; sacerdote tenente balsamum; & consecratio balsami fiat sic.

Deus mysteriorum cœlestium & virtutum omnium præparator &c. *ut in pontificali Romano.*

Benedictio balsami.

Creaturarum omnium Domine procreator, qui Moysi famulo tuo &c. *ut in Pontificali Romano.*

Deinde suspenso sic balsamo, convertit episcopus intentionem ad oleum chrismale; & halat prius solus ter super illo in modum crucis, exorcizantibus similiter remissius sacerdotibus sic.

Exorcismus chrismalis olei.

Exorcizo te, creatura olei per Deum Patrem omnipotentem &c. *ut in Pontificali Romano.*

Benedictio ejusdem

Adesto, Pater altissime, & invocantis te peccatoris ac miseri preces intende. Illum nobis Spiritum Deus nunc dirige, quo præ participibus suis Filium tuum Pater unxisti, ut præparatum hoc chrisma unguentorum tuorum odore sanctifices, & septiformi gratia spirituali confirmes, quos per lavacrum spirituale redimis, sic dignanter illustres, ut sit eis cœlestis unctio chrisma benedictionis, initium christianitatis, tunica nuptialis, collatio perpetuitatis, peccatorum remissio, filiorum adoptio, virtutum sancta collatio, & spiritalis gratiæ summa perfectio: ut quicumque hoc sacro signabuntur unguento, & corporis ac sanguinis Filii tui perceperint sacramentum, capiant præsenti unctione custodiam & vitam consequantur æternam. Per

Duo benedicti singillatim liquores permisceantur ab episcopo, cum signo crucis dicente eo cum ceteris:

Hæc commixtio liquorum fiat omnibus perunctis propitiatio & custodia salutaris in sæcula sæculorum. Amen.

Excutitur de graphio intra oleum fortiter balsamus, & cum igne cogitur distillare. Deinde sequitur oratio continens benedictionem commixtorum.

Oremus Deum nostrum omnipotentem qui incomprehensibilem filii sibi coæterni divinitatem &c. *ut in Pontificali Romano.*

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Præfatio

Æterne Deus qui in principio inter cetera bonitatis &c. *ut in Pontificali Romano.*

Finita benedictione, domnus Pontifex salutet chrismα nudum, & ministri qui juxta eum sunt.

Salutatio

Unctio salutis, pinguedo sancta ave, saluto te per Christum, à cujus nomine sanctum sumis vocabulum. Benedictus liquor salve, es namque sacratus ad mysterium. Confer ergo renatis tutelæ salvamentum, ut Christus adoretur in sæculum, per quem tu nomen, nos autem accepimus æternæ salutis remedium

Et ita per ordinem descendat sicut ascendit. Et tenente ampullam acolytho, deferatur omnibus cooperta ad salutandum per ordinem, ut à nemine videatur. Descendente verò ampulla cum chrismate, statim alio clamante diacono alta voce: Oleum catechumenorum, *cooperta cum oleo catechumenorum ascendat sicut prior ante episcopum, & halat in ipsam ter, sicut in priore, sed tacite, ordine quo supra. Et in primis faciat ei exorcismum, & benedicat eam quasi legens lectionem.*

Exorcismus olei cathecumenorum

Exorcizo te creatura olei, in nomine Dei Patris omnipotentis &c. *ut in Pontificali Romano, verbis tamen nonnihil immutatis, non sensu.*

Benedictio ejusdem

Deus incrementorum omnium & profectuum munerator &c. *ut in Pontificali Romano.*

Præfatio

Æterne Deus qui mysterium creaturæ olei revelans, pacifice nemus ore columbæ gestatum Noë oculis ostendisti, ut discerent habitatores arcæ per Spiritum Sanctum & olivæ ramum liberationis mundi cum gloria * sumptutam per Christum.

Tunc episcopus & qui juxta eum sunt salutent eam, & descendat per ordinem sicut altera, & deferatur omnibus ad salutandum. His ita peractis, eodem ordine & decore quo descenderat in ecclesia condantur amba in sacrario.

* Hic videtur aliquid deesse.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

ORDO IV.

Ex ms. codice monasterii S. Albini Andegavensis ad usum Fulconis episcopi qui anno 1324. Sedem Andegavensem adeptus est, exarato.

ORDO AD CONSECRANDUM SANCTUM CHRISMA.

MAne primo duo Mansionarii ordinent omnia quæ sunt necessaria, primo consecrationem Chrismatis ampullas tres de oleo mundissimo plenas, ponentes in sacrario unam ad oleum pro infirmis, alteram ad chrisma; tertiam verò ad oleum ad catechumenos unguendos. Maxima illa quæ ad chrisma debet fieri, de albo serico cooperiri. Alia autem de alio serico. Et pontifex provideat de balsamo. Hora tertia primum sonetur signum, ut omnes veniant ad Ecclesiam in qua chrisma debet consecrari. Ipso die sonentur campanæ ad Missam & ceteras horas, sicut mos est diebus solemnibus, & sileant usque in sabbato Sancto. Presbyteri verò & diaconi atque subdiaconi ornent se cum reliquo clero, induentes solemnia vestimenta, & diaconi in dalmaticis, atque subdiaconi albis sericis; & stent in ordine suo singuli in ecclesia expectantes usque dum veniat dominus pontifex cum processione plenaria ad missam, sicut diebus solemnibus, cum septem diaconis, & totidem subdiaconis, & ceroferariis, & duobus thuribulis, cum incenso. Cantor autem & scola statim ut visum fuerit introitum ad Missam. In ipsa die non cantent Gloria Patri *ad introitum, sed semper repetant post psalmum officium quo usque veniat dominus pontifex ante altare accinctus pallio, & incipiat in excelsa voce* Gloria in excelsis Deo. *Quo finito, dicat hanc orationem* Deus à quo. *Postea legatur epistola.* Convenientibus nobis. *Sequitur* ℟ Christus factus est *ante evangelium portentur candelæ & incensum, sicut mos est. Tunc legatur evangelium* Ante diem festum Paschæ. *Perlecto evangelio, dicat pontifex.* Credo in unum Deum. *Posteà* Dominus vobiscum & Oremus. *Deinde offerenda* Dextera Domini *Offerentibus dictis & ceteris qui voluerint. Tunc dicatur secreta hæc* Ipse tibi *Tunc dominus pontifex excelsa voce incipiat* Per omnia sæcula &c. *Infrà* Commnnicantes. *Item* hanc igitur oblationem &c. *Infrà Canonem* qui pridiè &c. *Sequitur.* Te igitur *usque ad eum locum ubi dicitur* Intra quorum nos consortium &c. *Tunc offeratur pontifici oleum ad unguendum tam infirmos quam energumenos, & benedicat illud tam ipse quam omnes presbyteri qui adsunt; & tunc exorcizetur oleum, ut tantum possit a circunstantibus audiri exorcismus.* Exorcizo *&c.* Emitte Domine spiritum tuum &c. *Et tunc dicat Pontifex* Per quem hæc omnia &c. *Finita* Pater noster, *&* libera nos quæsumus Domine. *Antequam dicatur* Per omnia sæcula sæculorum, *Offerat diaconus patenam episcopo, & ipse episcopus frangat corpus Domini suprà patenam & statim cooperiatur à duobus diaconibus, utque calix & patena*

de syndone munda, quam prius, praeparaverunt more altaris, è regione pontificis post corporalem expansum. Quo facto, dicat episcopus Per omnia saecula saeculorum. Amen. *Tunc dominus archipraesul vadat ad sedem suam cum diaconibus suis, & expectet. Expectante verò in sede sua domino archipraesule, veniant ad sacrarium duodecim presbyteri & ceteri clerici quantum opus sit ad deferendum cum omni decore oleum chrismale & oleum catechumenorum & neophytorum usque in ecclesia ante episcopum. Sint verò parati iidem presbyteri, & cum eis ceteri clerici casulis & solemnibus vestibus. Tunc duo acolythi accipientes illas duas ampullas, quae statim ad chrisma & ad oleum catechumenorum consecrari debent, & procedant & ordinent se illi presbyteri & praedicti clerici ritè & ordinabiliter, ita ut primum ambulent septem acolythi cum candelabris ardentibus cereis, tunc ponatur pallium desuper quod sustentetur à presbyteris, deinde portentur duae cruces, & inter illas medium chrismale oleum: posteà portentur duo thuribula cum incenso, & inter illa medium catechumenorum oleum. Deinde portetur evangelium, ut impleatur omne bonum. Posteà sequantur bini & bini illi presbyteri; duo testes & decem cooperatores ejusdem sacrosancti chrismatis. Tunc verò subsequantur pueri in laudem ejusdem mysterii continentes hos versus* O Redemptor sume carmen &c. *sequitur. Venientibus autem eodem ordine in choro, & stantibus ad orientem versis; versibusque finitis interdum ordinent se lectores, ostiarii, acoliti & subdiaconi, & stent in ordine suo secundum eorum gradum ubi ascendit. Ad altare, tamen ut subdiaconus septimus sit in eminentiori loco, & juxta eum archidiaconus qui legebat. Et continuò, duo acolythi involutas ampullas cum syndone alba, serico, ita ut videri possit à medio tenentes in brachio sinistro, projectis syndonis super scapulam dextram quatenùs possint dependeri ac retineri. Quibus sub humero stantibus, venit subdiaconus & accipit ampullam unam commixtam cum syndone, & dat eam archidiacono. Ille verò involutam profert eam ante pontificem. Interim verò unus subdiaconus deferens vasculum cum balsamo offerat eum archidiacono, & ille archipraesuli. Tunc ordinentur circa Archiepiscopum hinc inde candelabra, & cruces, & thuribula, atque evangelium, necnon & praedicti duodecim presbyteri testes & adjutores ejusdem mysterii. Ita ut diaconi post dorsum Archiepiscopi stent; presbyteri verò à dextris & à sinistris; cruces verò & cetera utrinque inter illos media. His itaque statutis, vertat se archipraesul, aut ille cui praecipit tam ad clerum quam ad populum, & faciat sermonem confectioni chrismatis congruentem. Tunc post sermonem vertat se ad orientem, & intret in consecrationem principalis chrismatis. Et primò immisceat balsamum cum oleo, deinde anhelet ter super primam ampullam, & dicat lenta voce exorcismum chrismatis olei. Exorcismus.* Exorcizo te &c. *Deinde praefatio.* Dominus vobiscum. Sursum corda. Gratias agamus &c. Æterne Deus qui &c. *Finita benedictione dominus archipraesul salutet chrisma ter nudum dicens:* Ave sanctum Chrisma, *Et qui juxta eum sunt. Et ita iterum per ordinem descendat sicut ascendit, & deferatur omnibus ampulla cooperta ad salutandum. Hoc facto, summo honore procuretur usque dum altera ampulla ascen-*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

dat, & iterùm descendat ut ambæ honorificè ad locum suum redeant. Descendente autem ampulla cum chrismate, statim alia cum oleo catechumenorum cooperta ascendat sicut prior usque ante dominum Archiepiscopum & anhelat ter in ipsam sicut in priorem, & imprimis faciat exorcismum, & benedicat eam quasi legens lectionem. Exorcizo te &c. Dominus vobiscum &c. Sequitur oratio Deus incrementorum &c. *Tunc dominus archipræsul dicens* Ave Sanctum oleum, *Et qui juxta eum sunt salutent eum, & descendant per ordinem sicut & alia & deferatur omnibus ad salutandum. His ita peractis eodem ordine, & decore quo ascenderunt ad ecclesiam recedant ambæ ad sacrarium. Tunc pontifex lavet manus, & diaconus dicat.* Humiliate vos ad benedictionem. Deo gratias *Benedictio super populum.* Benedicat vos Dominus &c. *Et posteà dicat* Et pax ejus sit semper nobiscum. *Ipsa die non cantatur* agnus Dei. *Tunc diaconi vadant ad altare, & discooperiant sancta, & archipræsul veniens ad altare dividat oblatas ad frangendum, & sumat de ipsis oblatis integris ad servandum usque manè diei parasceves, de quibus communicet absque sanguine Domini. Sanguis verò eodem die penitus consumatur. Clerus autem dicat communionem* Dominus Jesus. *Fractis oblatis, communicent presbyteri, & diaconi, & omnes clerici. Postquam communicati fuerint dicat cantor antiphonam* Calicem salutaris &c. *Quæ pertinent ad vesperas hujus diei. Interim dum cantantur psalmi suprascripti communicent seipsos. Posteà dicatur ad complendam orationem istam.* Refecti &c. *Posteà dicat archilevita* Ite missa est. ℟. Deo gratias. *Et ita perficiatur missa ordine suo, & pontifex descendat in sacrarium mandans presbyteros quos voluerit. Explicit. Deo gratias opera & studio Yvonis Nicolai diecesis Leonensis capellani perpetui in ecclesia Sancti Mauritii Andegavens. Scriptum est istud pontificale pro R. in Christo patre ac Domino Domino Fulcone Episcopo Andegavensi.*

ORDO V.

Ex ms. Pontificali insignis Ecclesiæ Senonensis.

F*Eria quinta in Cœna Domini conficitur sanctum chrisma. Præparentur autem ad altare S. Saviniani tres ampullæ, una ad oleum infirmorum, altera ad oleum catechumenorum, tertia ad oleum chrismale; & etiam præparetur balsamus. Debent etiam præparari in vestiario septem pueri acolythi in albis cum cereis, necnon septem subdiaconi in tunicis, & totidem diaconi in dalmaticis existentes, cum duobus canonicis presbyteris sacerdotalibus vestimentis indutis, & sciendum quod unus canonicus subdiaconus de septem subdiaconis prædictis debet deferre ampullam olei ad infirmos, cum ab archidiacono majore cappa serica induto existente, cum ab Archiepiscopo fuerit vocatus, & referre loco suo: Item quidam diaconus canonicus de septem diaconis prædictis debet deferre ampullam olei ad catechumenos coopertam cum ab archidiacono vocatus fuerit, ut suprà & referre. Duo autem presbyteri*

byteri canonici prædicti debent deferre, unus ampullam olei, & alter ampullam balsami coopertam, cum vocati fuerint ab archidiacono, ut suprà. CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Ipso die pulsentur campanæ ad missam & ad vesperas, sicut mos est in festis quinque cereorum. Archiepiscopus indutus pontificalibus, & rubris melioribus indumentis, cum pallio, cum diacono & subdiacono, & duobus aliis canonicis presbyteris vestimentis sacerdotalibus indutis solemnibus, accedat ad altare: qui presbyteri canonici sic induti eodem modo cum prælato ad altare accedant dicendo Confiteor Deo &c. *Et omnia alia quæ prælatus; & stantes cum prælato ad altare dicant omnia & singula quæcumque prælatus dicit in missa, sive vertendo ad populum aut alias, submissa voce tamen, etiam verba consecrationis, sicut & prælatus, habent proferre in altari, signa crucis & prostrationes sicut prælatus facientes, non tamen Corpus Christi levabunt, sed solus prælatus. Et est advertendum quod in altari coram prælato debent esse quatuor hostiæ consecrandæ; quarum unâ prælatus se communicabit, & duas alias recipient à prælato dicti duo presbyteri canonici, sibi in altari assistentes postquam pontifex se communicaverit: reliqua verò hostia pro crastino servitio in sacrario à pontifice deportetur. Nec est omittendum quod debeant consecrari tot hostiæ quot sufficiant pro infirmis usque ad sequens sabbatum. Et his actis sequitur, oleo infirmorum cum oleo sancto & chrismate præsentatis prælato, prout videbitur inferius, consecrandis, cum prælato quilibet dictorum canonicorum assistentium singulariter, ut præfationes, consecrationes, benedictiones, signa crucis & halationes, super ea facient voce submissa, salutatione trina excepta, quæ cum nota fiet à quolibet post prælatum. Hæc autem omnia ritè fiant suo loco. Missa autem cum toto officio per ordinem prosequantur. Cantor verò officium ad missam imponat quæ solemniter celebretur.*

Sequitur officium missæ (in qua post hæc canonis verba Sed veniæ quæsumus largitor admitte per Christum Dominum nostrum. Amen.) *Tunc archidiaconus stans ante majus altare excelsa voce dicat:* Oleum ad infirmos, oleum ad infirmos, oleum ad infirmos. *Statim subdiaconus de prædictis septem subdiaconis canonicis indutus alba & tunica solemni, accipiens oleum infirmorum, ipsum præcedentibus cum duobus pueris cum cereis, & puero portante crucem, & alio portante thuribulum, magistro puerorum sequente pueros, & cantore sequente subdiaconum ordinate & cum silentio per minorem portam à parte sinistra accedat ad altare, & offerat archiepiscopo oleum ipsum ab eodem benedicendum, quod benedicat incontinenti ipse Archiepiscopus ad modum orationis submissa voce dicat: ita ut tantum possit à circumstantibus audiri & sacerdotes canonici secum assistentes in altari magis bassé (stando & sine mitra & submisse.)*

Exorcismus olei infirmorum

Exorcizo te immundissime Spiritus, omnisque incursio satanæ, & omne phantasma &c. *ut in Pontificali Romano.*

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Oremus.

Emitte quæsumus Domine Spiritum Sanctum tuum Paraclitum de cœlis &c. *ut in Pontificali Romano.*

Hic oleum reportetur à Subdiacono cum eadem processione, & in locum suum conservetur, & prosequetur pontifex in missa Per quem hæc omnia Domine semper bona creas sancti † ficas, vivi † ficas, bene † dicis. *Discooperiat calicem, & de hostia panis faciat tres cruces super ipsum calicem, deinde duas inter calicem & seipsum dicens :* Et præstas nobis per ipsum & cum ipso & in ipso est tibi Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus Sancti omnis honor & gloria *Ostendat populo hostiam de manu dextera, & reponat in loco suo, & cooperto calice de corporali, dicat alta voce* Per omnia sæcula sæculorum Amen. Oremus præceptis salutaribus moniti &c. Sed libera nos à malo. Amen. *Accipiens patenam inter primum digitum & medium elevet sursum, & dicat* Libera nos quæsumus ab omnibus malis præteritis præsentibus & futuris, & intercedente beata & gloriosa semper virgine Dei genitrice Maria, & beatis Apostolis tuis *Tangat de patena pedem calicis per medium.* Paulò, *super calicem.* Et Andræa *Ac os suum* Cum omnibus Sanctis *Ad oculos, & se signet.* Da propitius pacem in diebus nostris, ut ope misericordiæ adjuti, & à peccato simus semper liberi, & ab omni perturbatione securi. *Dimissa patena, & discooperto calice, dividat hostiam in tres partes, quarum una sit multo major aliis dicens* Per eundem Dominum &c. *Statim diaconus dicat* Humiliate vos ad benedictionem. *Tunc dicat episcopus benedictionem solus sine eo quod canoni sacerdotes secum assistentes in altari aliquid dicant. Qua finita, prosequitur pontifex & secum assistentes missam ; & dicat pontifex cum nota, & assistentes sine nota :* Et pax ejus sit semper vobiscum *Chorus* ℟. Et cum spiritu tuo. Agnus Dei *dicitur : sed pax non datur. Non dicitur* Agnus Dei *Nisi post consecrationem chrismatis.*

Iterùm archidiaconus ante majus altare dicat : Oleum ad catechumenos, oleum ad catechumenos, oleum ad catechumenos. *Tunc diaconus indutus alba & dalmatica solemni accipiat ad altare S. Saviniani ampullam cum oleo catechumenorum coopertam, & præcedente processione superius ordinata per sinistram portam à parte chori accedat ad altare, & offerat archiepiscopo oleum ipsum ab eodem benedicendum. Et halent ter Archiepiscopus & sacerdotes assistentes in ipsam ampullam. In primis autem faciat exorcismum quasi legens lectionem : dicti sacerdotes canonici secum assistentes legant submissa voce*

Exorcismus olei catechumenorum

Exorcizo te, creatura olei, in nomine Dei Patris † omnipotentis &c. *ut in Pontificali Romano.*

Dominus vobiscum. Et cum Spiritu tuo. Oremus.

Deus incrementorum omnium & profectuum spiritualium &c. *ut in Pontificali Romano.*

Finita benedictione, episcopus & qui juxta ipsum sunt sacerdotes in altari salutent ampullam dicentes : Ave sanctum oleum. *Et tunc deosculentur ampullam Archiepiscopus & sacerdotes assistentes delatam eisdem per archidiaconum : quo facto, reportetur in locum suum secum à diacono cum processione ipsa*

Tunc dicat archidiaconus ter Oleum cum balsamo, oleum cum balsamo, oleum cum balsamo. *Statim duo presbyteri canonici induti albis & casulis solemnibus eant ad altare B. Saviniani, quorum unus deportabit ampullam olei, & alter ampullam balsami. Similiter septem acolythi, totidem subdiaconi, & totidem diaconi tunicis & dalmaticis, & duodecim decani christianitatum, & duodecim cardinales presbyteri induti albis & stolis eant ad altare S. Saviniani; & ordinata processione solemni incipiant duo pueri* O Redemptor *deportando usque ad versum* Et novetur, *& in regressu finiant.*

Et procedant versus thesaurum per circuitum extra chorum ad portam quæ est in introitu chori, juxta stallum archidiaconi; & fiat statio ad singulos versus dum pueri eos decantant : Dum verò alii repetunt O Redemptor *incedere debent. Et ita progrediantur usque ad altare ante conspectum episcopi. Et ordinatis in modum coronæ omnibus supradictis, duo presbyteri accedant ad episcopum existentes sub pallio extenso, offerentes ei oleum & balsamum.*

Benedictio balsami & commixtio. Oremus.

Deus mysteriorum cœlestium & virtutum omnium præparator. &c. *ut in Pontificali Romano*

Deinde misceat, & conficiat super patenam vel in aliquo parvo vasculo balsamum ad modicum olei de ampulla sumpti dicens in ipsa commixtione.

Oremus Deum Patrem omnipotentem, qui incomprehensibilem Filii sui &c. *ut in Pontificali Romano*

Quando verò qui prius in parvo vasculo commixta fuerint commisceantur cum oleo quod est in ampulla ad chrisma preparatum dicente pontifice : Hæc commixtio liquorum fiat omnibus perunctis propitiatio & custodia salutaris in sæcula sæculorum. Amen.

Et episcopus solus misceat balsamum cum oleo chrismali : deinde halet ter super ipsam ampullam dictis canonicis sacerdotibus secum assistentibus in altari submissa voce dicentibus, ter halentibus. Et dicat lenta voce exorcismum olei chrismalis, stans sine mitra alta voce.

Exorcizo te creatura olei per Deum Patrem omnipotentem &c. *ut in Pontificali Romano. In fine* Per omnia sæcula sæculorum. Sursum corda. Gratias agamus Domino Deo nostro. Verè dignum & justum est &c. Deus qui in principio inter cetera bonitatis &c. *ut in Pontificali Romano.*

Tunc Pontifex salutet chrisma nudum, & dicat inclinato capite. Ave

Sanctum chrisma, ave Sanctum chrisma, ave Sanctum chrisma. *Similiter qui juxta eum sunt in altari assistentes salutent illud, & deosculentur ut suprà. Quo facto, redeat processio cum sacro chrismate per medium chori ad altare Sancti Saviniani ab altera parte Ecclesiæ cantando versum.* Ut novetur, *ut supradictum est. Deinde pontifex lavet manus suas, & statim ponat tertiam partem Eucharistiæ in calicem dicens: (canonici etiam sacerdotes secum in altari assistentes nihil ponant, sed dicant)* Hæc sacro-sancta commixtio corporis & Sanguinis Domini nostri JESU-CHRISTI fiat mihi & omnibus sumentibus salus mentis & corporis, & ad vitam æternam promerendam præparatio salutaris. Per eundem Christum.

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Deinde dicat orationes quæ sequuntur & communicet, & sanguis penitùs consumatur. Corpus verò Domini usque in diem parasceves servetur. Ipso vero communicato, communicet illos qui secum assistunt in altari, & post reponat corpus Domini in loco suo servadum usque in crastinum.

ORDO VI.

Ex ms. Pontificali ecclesiæ Parisiensis annorum. 300.

FERIA QUINTA IN COENA DOMINI.

F*Eria quinta in Cœna Domini conficiatur ab Episcopo Sanctum chrisma, præparantur autem in sacrario tres ampullæ scilicet una ad Oleum infirmorum, altera ad oleum catechumenorum, tertia vero ad oleum chrismale. Ipso die pulsantur campanæ ad missam solemniter & ad ceteras horas sicut mos est in festivis diebus, & sciendum est quod ea die assistere debent Episcopo in missa duo sacerdotes induti solemnibus indumentis cum septem diaconis, & totidem subdiaconis existentibus in dalmaticis & tunicis. Hora autem debita incipiat cantor officium ad missam, & solemniter celebretur missa ab episcopo solemniter præparato, & ornato cum pace. Si Episcopus eam cantaverit*, Gloria in excelsis, & Credo *dicentur. Aliter non.* Flectamus genua *non dicitur. Lecto autem evangelio, præparabuntur in vestiario qui ad deferendas ampullas secundum ordinem fuerint deputati, & adportabunt eas de loco suo episcopo ad altare sicut ordinata sunt in processione, cum ab Archidiacono qui legit Evangelium alta voce fuerint evocati.*

Sequitur officium ad missam, in qua post hac verba non estimator meriti sed veniæ quæsumus largitor admitte.

Tunc archidiaconus conversus ad chorum dicat ter alta voce Oleum ad infirmos. *Statimque subdiaconus canonicus exeat de sacrario indutus alba & tunica solemni accipiens oleum ipsum præcedentibus eum duobus pueris cum cereis, & puero portante crucem, & alio portante thuribulum, magistro puerorum precedente pueros, & archipresbytero sequente subdiaconum ordinatè cum silentio, per minorem portam à parte sacrarii accedat ad altare, & offerat archidiacono oleum ipsum Pontifici præsentandum, quod oblatum benedicat Pontifex tam ipse quam duo presbyteri assistentes ei, voce tamen

tali ut tantum possit à circumstantibus audiri : Alius vero voce submissa. *Sequitur exorcismus olei.* Exorcizo te immundissime spiritus &c. *Benedictio ejusdem.* Oremus. Emitte Domine Spiritum tuum &c. *Hic oleum reportetur à subdiacono eadem processione & in locum suum conservetur.*

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Per quem hæc omnia domine semper bona creas &c. Per omnia sæcula sæculorum &c. Pater noster &c. Libera nos quæsumus Domine &c. *Statimque diaconus qui legit evangelium in missa conversus ad populum dicat*, Humiliate vos ad benedictionem. *Cum episcopus solvat debitam benedictionem sequitur benedicendo* ; Benedicat vos Deus &c.

Quâ finitâ dicat, Et pax ejus sit semper vobiscum. Agnus Dei, *semel, quo dicto, iterum dicat archidiaconus ter exclusâ voce.* Oleum ad catechumenos. *Tunc diaconus canonicus indutus alba & dalmatica solemni, accipiat in sacrario ampullam cum oleo catechumenorum coopertam, & procedente processione sicut superiùs dictum est ordinata per eamdem portam quam & subdiaconus prius intravit, intret cum silentio accedent ad altare, & tradat archidiacono : archidiaconus verò offerat ipsum oleum episcopo statim ab ipso benedicendum, & in primis anhelet ter episcopus, in ipsam ampullam. Deinde faciat exorcismum quasi lectionem legens. Exorcismus olei·* Ezorcizo te creatura olei &c. Oremus. Deus incrementorum &c. *Finita benedictione, episcopus salutet ampullam dicens mediocri voce* ; Ave Sanctum oleum, *ter. Et qui juxta eum sunt duo sacerdotes salutent eam, sed voce suppressa. Quo facto, reportetur in sacrarium oleum à diacono cum processione ipsa, & in locum suum conservetur. Tunc diaconus conversus ad sacrarium dicat ter* ; Oleum cum Balsamo. *Statimque duo canonici presbyteri induti albis & casulis solemnibus præparentur in sacrario quorum unus deportabit ampullam olei & alter ampullam balsami, existentes sub pallio extento in quatuor hastibus ligato, quod duo subdiaconi præcedentes & duo diaconi subsequentes secundùm ordinem suum decenter ornati deportabunt. Similiter omnes diaconi & subdiaconi assistentes episcopo in missa præter majorem diaconum & subdiaconum veniant ad sacrarium, & ordinata una processione solemni, sicut alibi scriptum est, in anteriori parte, altera verò in posteriori duobus thuribulis hinc inde à latere sacerdotum fumum boni odoris emittentibus incipiant duo pueri sequentes versus, quorum primum alii pueri post ipsos repetent & post alios versus singulos ; & sic cantantibus pueris & jubilantibus paulatim omnes procedant per circuitum extra chorum ad portam quæ est in introitu chori juxta stallum decani ; & fiat statio ad singulos versus & ita in primi versus tantum repetitione progrediatur usque ad altare ante conspectum episcopi cantando versus prænominatos.* O Redemptor sume carmen &c. *Finitis autem versibus, & omnibus ad altare ante conspectum episcopi assistentibus, ordinatis in modum coronæ diaconibus, & subdiaconibus, duo presbyteri accedant ad episcopum, existentem, ut prediximus, sub pallio extenso, offerentes ei oleum & balsamum*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

& episcopus primo misceat balsamum cum oleo chrismali, & dicat, Hæc commixtio liquorum fiat omnibus ex ea perunctis propitiatio & custodia salutaris in sæcula sæculorum, amen. *Deinde anhelet ter super ipsam ampullam & dicat lenta voce quasi lectionem legens exorcismum olei chrismalis.* Exorcizo te creatura olei &c. Per omnia sæcula sæculorum &c. *Hic mutet episcopus vocem suam, & dicat alta voce*, Dominus vobiscum &c. *Sequitur præfatio &c. Quâ finitâ, episcopus salutet nudum, & dicat ter inclinato capite*; Ave Sanctum chrisma. *Similiter qui juxta eum sunt salutent illud sacerdotes, sed suppressa voce. Quo facto redeat processio cum sacro chrismate per medium chori ad sacrarium cum silentio ab altera parte Ecclesiæ ibique reponatur. Deinde pontifex lavet manus suas. Iterùm cantor incipiat*; Agnus Dei. *Et schola dicat bis.*

ORDO VII.

Ex Græcorum Euchologio.

DE MAGNI UNGUENTI COMPOSITIONE IN MAGNA ECCLESIA CONSTANTINOPOLITANA.

Componentium quæque species infrà quadragesimam magnam coacervantur, & à feria secunda hebdomadis Palmarum incipiunt tundi & cribrari. Lazari verò sabbato, cum [Lazari legitur evangelium, ad præstitutum,] in quo unguentum excoquendum est, locum, Dominicâ Palmarum deportatur. Et oleum quidem in vas infunditur, & quantum sit ejus pondus exploretur. Vini autem in alio cacabo quasi mensura decem desfruntur : immittuntur verò & ex plantis sequentes. Myrti folia, lauri, roris marini, majorana, costi, balsami; & cum illis decoquuntur. Cum verò sufficiens fuerit per fervorem decoctio, immittitur vinum, & colantur hæc, & in majori cacabo, ubi dictum est esse oleum, injiciuntur.

Magna porrò feria secunda manè à ministris sub cacabo præparantur sarmenta, igni concipiendo idonea, & laudibus completis, cum clericis & populo advenit Patriarcha. Auspicatur ille à benedictione, & dicitur usque tertio Sanctus Deus, *&* Sanctissima Trinitas *una cum* Pater noster, *Et diei modulus proprius, & Breviculum, & fit dimissio.*

His cantatis, cacabum in crucis modum suffumigat Patriarcha : mox cereo accenso arrepto, sarmentis cacabo subjectis apponit ignem; atque ita tum ipse, tum populus omnis egreditur. Ministri verò ad hoc præfecti pyram quantum oleo coquendo sufficiat, accendunt. Excoquitur autem & alius cum vino & plantis cacabus : & tunc vinum modice id est stillatim & fluxim in magnum cacabum adjicitur. Ita verò debet attentè circumspici oleum, nequando decocto & evanescente reliquo humido, ipsum in cacabi fundo subsideat. Quinque siquidem digitis dicto liquori oleum semper supernatare necesse est. Excoquendum est verò feria secunda, tertia, & quarta.

Quarta porrò coquuntur hæ species, thuris, ladani, masticis, potiti, gummi, ac styrax in alio minori cacabo cum oleo praeparatur, & simul mixta coquuntur & colantur: eorumque liquor majori cacabo infunditur. Deinde in eundem majorem cacabum cetera species inferuntur, & studiosè commiscentur; & stant simul usque ad tres & amplius horas. Incipiunt tandem ministri ad hoc deputati, & unguentum è cacabo educunt, colantque illud, transfunduntque, & ordinata ad suspiciendum illud vasa implent, deferuntque ad Patriarchæ domum; & in aliud vas non consecratum, sed ad medicinalem usum servatum, nardumque vocatum effundunt. Implent quoque vas in quo unguentum deportandum est: atque ita feria quarta magna elabitur.

S. Unguenti officium

Sancta & magna feria quinta, hymni chirubici vice dicimus; Cœnæ tuæ mysticæ. *Cum videlicet à propositionis mensa ad medium altare mysteria sacra deportantur. Defert autem archipresbyter sacra mysteria pracedens, unguentum in alabastro, calicis velo tectum: subsequentibus retro hinc & inde diaconis, Flabellorum paria septem deferentibus, præcedentibus autem domestico & diaconis aliis, cum cereis accensis, & ad sacras fores cunctis advertantibus: duo quidem flabella pro more recepto, intùs sacrum tribunal penetrant: alia verò, à sacris foribus usque ad altare stant hinc & inde combinata. Archipresbyter autem unguentum deferens, Patriarcham præstolatur ad sacras fores. Et occurrens Patriarcha, recipit ab eo alabastrum, & in sacra mensa sinistro latere, infrà secundùm calicem deponit: atque ita de reliquo sancta ingrediuntur ordine suo. Mox diaconus in ambone stans, exclamat.* Orationem nostram compleamus. *Postquam verò Patriarcha dixerit,* Et concede nobis uno ore. Et erunt misericordiæ magni Dei. *Diaconus quidem in ambone stat tacitus. Patriarcha verò conscensa sacra mensa crepidine, sanctum unguentum detegit; & ter illud signat, subjiciens secreto orationem hujusmodi.*

Domine misericordiarum, & Pater luminum, à quo munus omne bonum, & donum omne perfectum provenit, præbe etiam nobis indignis gratiam, in ministerium magni hujus & vivifici mysterii, quam Moysi fideli tuo famulo, & Samueli servo tuo, & sanctis tuis apostolis elargitus es; & in Unguentum hoc sanctissimum Spiritum tuum emitte. Fac illud regale Unguentum, spiritale Unguentum, vitæ præsidium, animarum & corporum sanctificativum, oleum exultationis, quod in lege quidem præcessit, effulsit autem in novo testamento: quo reges, & pontifices, prophetas, & omnes ab eis deinceps & subsequentibus episcopis & presbyteris periteratæ nativitatis lavacrum, usque hodie regeneratos unxerunt. Ita, Domine Deus omnipotens, fac illud adventu Sancti & adorandi tui Spiritus esse incorruptionis indumentum, signaculum perfectivum, lavacro tuo insignitis divinam tuam & unigeniti Filii tui & Sancti Spiritus appellationem imprimens, ut per sanctam hanc obsignationem germani, familiares,

CAPUT XXII. *De Cœnâ Domini.*

cives, servi, & ancillæ, anima corporeque sanctificati, ab omni nequitia alieni, omni peccato exempti, illibatæ gloriæ tuæ, cum vestimenti amictu coram te à sanctis angelis & archangelis, & ab omni cælesti virtute agnoscantur malignis autem & impuris dæmonibus formidandi appareant: ut sint acquisitus & peculiaris populus, regale sacerdotium, gens sancta, & illibato hoc mysterio signati Christum in cordibus suis in habitaculum tuum Dei & Patris in Spiritu Sancto ferant: quia Sanctus es, Deus noster, & in Sanctis requiescis; & tibi gloriam referimus Patri & Filio & Sancto Spiritui, nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

Deinde Pontifex ait Pax omnibus. *Diaconus* Capita vestra Domino inclinate. *Subjungit orationem Patriarcha.*

Tibi omnium Deo & Regi cordis cervicem gratias agentes inclinavimus, eo quod nos dignos divinorum istorum mysteriorum fieri ministros voluisti: misericordiam idcircò prædicamus, quam abundè super nos effudisti, & ut sanctificationem recipiat & operetur, sicut unguentum capiti supereffusum precamur, quia Unguentum effusum est nomen unigenito filio tuo Christo Deo nostro, in quo mundus omnis visibilis & invisibilis bono repletur odore. Tu enim adorandus ubique es & glorificatus, & tibi gloriam & cultum referimus, Patri, & Filio, & Sancto Spiritui: nunc & semper, & in sæcula sæculorum.

Illud deinde cruce signatum operit: & conversus, qui in ambone stat diaconus, ait: Omnium Sanctorum memoriam recolentes. *Stant autem flabella donec dicatur.* Repleatur. *Cum verò sancta proferri debent, stante coram sacris foribus archipresbytero, assumit Patriarcha Unguentum, delatumque archipresbytero tradit. Et tunc moventur flabella. Et in altum tolluntur: proceduntque diaconi eo quo venerunt cum flabellis ordine. Atque ita contentum alabastro Unguentum, in vas ubi Nardus asservatur ab archipresbytero reponitur.*

Species verò Unguentum componentes sunt ista. Caryophilla, juncus aromaticus, cynnamomum, cynnamomi flos, piper, piper longum, Indicum folium, macer, zintziber, herba lactaria, stachys, crocus, roris marini majus & minus semen, piper album, asarum, aloës lignum, muscata nuces, mastix, thus, ladanum, potiles, styrax, maschus, ambar, balsami oleum, myrthus, laurus, majorana, ros marinus, costus, & balsamum.

OLIM PRÆTER solemnem missam quæ vespere de Cœna Dominica & eam quæ manè pro pœnitentibus cantabatur, alia inter utramque pro sacri chrismatis benedictione *chrismalis* dicta celebrabatur. Hujusmodi missam videre est in antiquissimis Sacramentorum libris, ut in Remensi S. Remigii tempore Caroli magni scripto in Gellonensi, in Regio, & Noviomensi ab annis 900. minimum scriptis ex quibus hic eam describere haud erit fortassis lectoribus ingratum.

ITEM

Item in feria quinta missa chrismale.

Eodem die non psallitur, nec salutatur, ideſt non dicitur Dominus vobiſcum *Ad alias miſſas niſi ad chriſma conficiendum. Primum enim dicit* Oremus; *& dicit diaconus* Flectamus genua, *Et poſtmodum* Levate, *& dat orationem.*

Domine Deus, qui in regenerandis plebibus tuis, miniſterio uteris ſacerdotum; tribue nobis perſeverantem in tua voluntate famulatum: ut dono gratiæ tuæ in diebus noſtris & merito & numero ſacratus tibi populus augeatur. Per

Secreta

Hujus ſacrificii potentia, Domine quæſumus, & vetuſtatem noſtram clementer abſtergat, & novitatem nobis augeat ſalutarem. Per.

Præfatio

Verè dignum & juſtum eſt clementiam tuam ſuppliciter obſecrare, ut ſpiritalis lavacri baptiſmo renovandis, creaturam chriſmatis in ſacramentum perfectæ ſalutis vitæque confirmes. Ut ſanctificatione unctionis infuſa, corruptione primæ nativitatis abſorpta, ſanctum uniuſcujuſque templum acceptabilis vitæ innocens odore redoleſcat: ut ſecundùm conſtitutionis tuæ ſacramentum regio, & ſacerdotali, propheticoque honore perfuſi, veſtimento incorrupti muneris induantur. Per.

Infra actionem

Communicantes & diem ſacratiſſimum celebrantes, quo traditus eſt Dominus noſter Jesus-Christus, ſed & memoriam.

Item infra actionem

Hanc igitur oblationem &c. *ut ſuprà in miſſa pro pœnitentibus.*

Item infra canone

Ubi dicimus Qui pridiè quam pateretur, *in hujus diei proceſſione dicimus*, Qui hac die antequam tradatur, accepit panem in ſuis manibus, elevatis oculis

Ut autem veneris nobis quoque peccatoribus famulis tuis &c. *uſque ad* Per Chriſtum Dominum noſtrum. *Et intras. benedices oleum pro infirmis ſive pro populo his verbis* Emitte, quæſumus Domine, Spiritum Sanctum tuum paraclitum, qui hanc pinguedinem olei &c.

Expleto enim canone, dicit Oremus præceptis ſalutaribus *Oratio* Libera

Caput XXII. De Cœna Domini.

nos quæsumus Domine ab omnibus malis. *Ipsa expleta, confrangis, tegis de sindone altaris munera, & ascendis ad sedem; ibique oblato à diacono alio oleo ad benedicendum, & dicis* Dominus vobiscum. ℟. Et cum Spiritu tuo. *Dicis* Oremus. *Et intras.* Deus incrementorum &c.

Post hoc miscis balsamum cum alio oleo, & benedicis chrisma his verbis & dices: Dominus vobiscum ℟. Et cum Spiritu tuo. Sursum corda. ℟. Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro. ℟. Dignum & justum est. Verè dignum & justum est æquum & salutare, nos tibi semper & ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui in principio inter cetera bonitatis & pietatis tuæ munera &c.

Et iterum venies ante altare: ponis in ore calicis de ipsa hostia non dicis Pax Domine, *nec faciunt pacem, sed communicant, & reservant de ipso sacrificio in crastinum unde communicent.*

§. IV.

De chrismatis distributione.

De veteri chrismate quid fieret.

I. Facta novi chrismatis consecratione, quod supererat ex veteri aut cum recens benedicto miscebatur, ut præscribitur in Pontificali Constantinopolitano, in Bellovacensi, & in Silvanectensi. Vel comburendum in Ecclesiæ lampades immittebatur, ex Pontificalibus Apamiensi in Syria, Augustini Patricii ad Innocentium VIII. & Guillelmi Durandi quod usui fuit Joanni *Sairebruche* episcopo Catalaunensi. Deinde per parrochias distribuebatur.

Novi distributio quo ritu facta.

II. Quanam ratione id fieret, explicat Concilium Rotomagense anni 1072. can. III. his verbis: [Chrismatis & olei distributio à decanis summa diligentia & honestate fiat: ita ut interim dum distribuerint, albis sint induti: & talibus vasculis distribuatur ut nihil inde aliqua negligentia pereat.]

Ad absentes per quos deferretur.

III. Absentes verò parochi aut per se ipsos, aut saltem per diaconos, aut subdiaconos, numquam per simplices clericos, multo minùs per laïcos requirere debebant. Extant ea de re quàm plures Conciliorum canones, ex quibus hic nonnullos subjicere libet: Can. XXXVI. Concilii IV. Carthaginensis: [Presbyteri, qui per diœceses ecclesias regunt, non à quibuslibet episcopis sed à suis; nec per juniorem clericum, sed aut per ipsos, aut per illum qui sacrarium tenet ante paschæ solemnitatem chrisma petant.] Canon XX. Concilii I. Toletani: [*De singulis Ecclesiis ad episcopum ante diem Pascha diaconi destinentur aut subdiaconi, ut confectum chrisma ab episcopo destinatum ad diem Pascha possit occurrere.*] Canon III. Concilii Vasensis: [Per singula territoria presbyteri vel ministri ab episcopis non prout libitum fuerit à vicinioribus, sed à suis propriis per annos singulos chrisma petant appropinquante solemnitate paschali, nec per quemcumque ecclesiasticum; sed si qua necessitas aut ministro-

rum occupatio est, per subdiaconum: quia inhonorum est inferioribus summa committi. Optimum est ut ipse suscipiat qui in tradendo usurus est.] Hunc canonem renovat Concilium VVormatiense anno 868. celebratum, addens, ut [& sicut reliquiæ Sanctorum deportari solent, ita deportet] chrisma. Canon V. Martini Bracarensis episcopi. [omni tempore episcopis liceat chrisma conficere & per suas diœceses destinare: ita ut ad dirigendum chrisma diaconus aut subdiaconus ante diem Paschæ de singulis ecclesiis ad episcopum destinentur.] Canon VI. Concilii Autissiodorensis: [Ut à media quadragesima presbyteri chrisma petant, & si quis infirmitate detentus venire non potuerit, ad archidiaconum suum, vel archisubdiaconum suum transmittat; sed cum chrismario & linteo sicut reliquiæ Sanctorum deportari solent.] Hæc omnia confirmat Montanus episcopus Toletanus in epistola ad fratres territorii Palentini: [An forsan Sanctorum Patrum regulas & Constitutiones Synodicas ignoratis, quibus præcipiuntur parrochienses presbyteri, non per viliores personas, sed aut per semetipsos, aut per rectores sacrariorum annuis vicibus chrisma à præsidente sibi episcopo, petant.] Et Capitula verò Regum Francorum lib. 5. cap. 219. & apud Regionnem lib. 1. c. 76. [de presbyteris qui accipiendi gratia chrismatis ad civitates in cœna Domini venire soliti erant, sancitum est, ut de his qui longè positi sunt de octo vel decem unus ab episcopo eligatur, qui acceptum chrisma sibi & sociis diligenter perferat. Hi verò qui non longius à civitate quàm quatuor aut quinque millibus habitant, more solito ad accipiendum chrisma per se veniant.] Hic præterire non debeo antiquum morem canonicorum Turonensium S. Martini, quorum hebdomarius ipse cum solemni pompa & religione chrisma requirebat, qui ritus ita describitur in eorum veteri Rituali: [Et nota quod circa Primam vadit unus ex septimanariis & unus ex matriculariis ante eum cum equis & vestibus chori; & ita vadunt ad Sanctum Mauricium nemini loquentes; & ante eos vadit serviens matriculariorum cum virga, sed non cum equo, & portat butam cum urceolis ad chrisma & oleum; & eis descensis ad portam ecclesiæ, tradit butam septimanario, & ille portat eam super altare S. Gatiani, matriculario præeunte cum virga, & post recedit sicut venit,] peracta nimirùm consecratione.

IV. In cathedralibus ecclesiis in quibus absente aut aliàs impedito episcopo chrisma minimè benedicebatur, à viciniori solebat requiri; & tunc cum solemni recipiebatur processione, quam ita describit vetus Processionale Suessionense tempore Nivelonis exaratum.

ORDO AD REQUIRENDUM SACRO-SANCTUM CHRISMA CÙM AB ALIQUA VICINARUM CIVITATUM AFFERTUR PROPTER NOSTRI PONTIFICIS ABSENTIAM.

Decanus enim christianitatis ex precepto majoris archidiaconi affert illud usque ad aliquam parrochiarum nostrarum, extra muros tamen civitatis;

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

repositumque illud super altare honorificè servatur, donec prædictus decanus decano nostro hoc signaverit. Quo facto, veniet decanus ad ecclesiam, facietque clerum convocari, & hoc sine signi sono. Et tunc induant se albis tam duo acolythi quàm subdiaconus hebdomadarius, & desuper palliolis. His paratis, itur pompaticè ad parrochiam; quibus introgressis, salutatur à quibuslibet dicentibus Ave Sacrosanctum chrisma: *& deosculatur. Similiter & reliqua ampulla, & sic recedatur. Clericulus primum cum laterna igne intùs accenso. Deinde acolythus cum oleo infirmorum. Post hæc alter cum oleo catechumenorum: quem subdiaconus cum chrismate sacrosancto sequatur, & sic usque ad sacrarium sequente clero chrisma sæpedictum honorificè cum reliquis ampullis deferatur.*

In Ecclesia Catalaunensi prima post Pascha Dominica huic faciendæ processioni assignatur.

Chrisma gratis distribuendum.

V. Porrò ne quis à requirendo novo chrismate remoretur; gratis ab omnibus dari debet: [Placuit ut quisquis ab episcopo sanctum in potestate presbyteris ad distribuendum tempore opportuno acceperit chrisma, nihil ab eis beneficii causa tollere aut petere præsumat] inquit Concilium Emeritense can. IX. Et Concilium Cabilonense anno 813. celebratum can. XVI. [Quidam fratres dixerunt, consuetudinis antiquæ fuisse in eorum ecclesiis, ut pro balsamo emendo ad chrisma faciendum, sive pro luminaribus ecclesiæ concinnandis, binos vel quaternos denarios episcopis darent. Unde omnes uno consensu statuimus, ut sicut pro dedicandis basilicis & dandis ordinibus, nihil accipiendum est; ita etiam pro balsamo sive luminaribus emendis, nihil presbyteri chrisma accepturi dent. Episcopi itaque facultatibus ecclesiæ balsamum emant, & luminaria singuli in ecclesiis suis concinnanda provideant.] Similiter Concilium Meldense can. XLV. [Nemo episcoporum vel quilibet minister propter sacrum chrisma aliquid muneris accipiat, neque denarios, vel qualibet munuscula, quæ per ministros episcoporum inordinabiliter exiguntur.] Et anteà Concilium Barcinonense anni 599. can. II. [Cum chrisma presbyteris diœcesanis pro confirmandis neophytis datur; nihil pro liquoris pretio accipiatur, ne gratia Dei pretio benedictionis affecta, simoniacum interitum ementibus vendentibusque associet.] Et Bracarense II. can. IV. [Placuit ut modicum balsami, quod benedictum pro baptismi sacramento per Ecclesias datur, quia singuli tremisses pro ipso exigi solent, nihil ulterius exigatur; ne forte quod pro salute animarum per invocationem Sancti Spiritus consecratur, sicut Simon Magus donum Dei pecunia emere, ita nos venumdare damnabiliter videamur.] Atque ex prava illa consuetudine aliquid exigendi pro chrismate forte ortus est alius abusus, cui mederi conatur Concilium Rotomagense anni 1072. can. II. his verbis: [In quibusdam provinciis mos detestabilis inolevit, quod quidam archidiaconi pastore carentes ab aliquo episcopo particulas olei & chrismatis accipiunt; & ita oleo suo commiscent: quod & damnatum est: sed unusquisque archidiaconus chrisma & oleum suum totum episcopo à

quo consecrabitur, ut proprio episcopo præsentet.] Vide Concilium Toletanum XI. can. VIII. Privilegium monasterii Corbeiensis Conciliorum tomo VI. CAPUT XXII. De Cœna Domini.

§. V.

De benedictione ignis novi.

I. IN libro 3. de antiquis monachorum ritibus demonstravimus ignis novi benedictionem in triduo ante Pascha quotidiè peractam fuisse. Is ritus monachis haudquaquam extitit peculiaris, sed ipsis etiam clericorum ecclesiis, à quibus illum desumere potuerunt, communis. Nam & in antiquo ordine Romano his præscribitur verbis: [Eadem verò die Cœnæ Domini hora nona, quando dies longiores sunt, seu hora quinta, quando breviores, faciunt excuti ignem de lapide in loco foris basilicam. Si ibidem oratorium habuerint in porta, ibi excutiunt: sin verò, in loco quo consideraverit prior, ita ut ex eo possit candela accendi, & benedicitur ignis.] In vetusto quoque missali Ecclesiæ Turonensis ante annos 600. scripto reperitur *Benedictio ignis novi in cœna Domini quæ fit ex sole & cristallo & aqua frigida*, cum unica oratione Domine Deus Pater omnipotens, lumen indeficiens &c. Et in alio codice ejusdem ecclesiæ *benedictio ignis novelli* cum tribus orationibus, atque etiam in Carnotensi S. Petri annorum circiter 700. cum unica. Ejusdem ritus meminit vulgatus Alcuinus in libro de Divinis officiis cap. de Cœna Domini. Et Amalarius in libro de ordine antiphonarii cap. 44. ubi observat ex illo igne benedicto cibos decoctos fuisse, & ad nocturnos candelas seu lampades accensas: Et apud Joannem Abrincensem, qui etiam docet ignem ita benedictum ex ecclesia *per ceteras domos christianorum* distributum ad communem usum cujusque familiæ. Præter ignis benedictionem missale Tolosanum aliam incensi præscribit. Benedictio ignis novi monachis & clericis communis.

II. Ritus autem hujus benedictionis ita describit antiquus codex Remensis Sancti Remigii annorum 400. Quo ritu fieret.

BENEDICTIO IGNIS NOVI.

Post nonam tribus diebus priores mutantur versus altare, atque sine aliqua signi expectatione, sacerdote induto alba vel Domno abbate, ceterisque ad missam servituris & infantibus, à Domno abbate vel priore incepto quinquagesimo psalmo, fit processio ad novum ignem consecrandum. Ante ipsam portatur aqua benedicta, thuribulum sine igne & crux: ut novus ignis postquam consecratus fuerit, & aspergatur & incensetur. Portaturque pertica superquam ferendus est ignis ab illo à quo portandus est. Primo die fertur à magistro custode ecclesia, in crastino à priore, in sabbato ab abbate vel sacerdote. Ad benedicendum dicitur hac oratio.

CAPUT XXII.
De Cœna Domini.

FERIA V.

Dominus vobiscum. Domine Deus, Pater omnipotens, exaudi nos lumen indeficiens: tu es sancte conditor omnium luminum: Benedic, Domine hoc lumen quod à te sanctificatum atque benedictum est. Tu illuminasti omnem mundum, ut ab eo lumine accendamur & illuminemur igne claritatis tuæ, sicut igne illuminasti Moïsem: tu illumina corda nostra, ut ad vitam æternam pervenire mereamur. Per Dominum.

FERIA VI.

Dominus vobiscum. Domine Deus omnipotens, lumen indeficiens & conditor omnium luminum, exaudi nos famulos tuos, & benedicere digneris hujus novi ignis lumen, quod à te verò lumine nobis donatum est, ut & tui amoris accendamur splendore, ita corda & sensus nostros illuminare digneris, ut expiati peccatorum labe, ad te qui vita æterna es pervenire mereamur. Qui cum Patre & Sancto Spiritu.

SABBATO.

Dominus vobiscum. Domine Deus omnipotens, conditor omnium luminum, te invocamus, ut benedicas & consecres hunc novum ignem, sicut benedixisti rubuum in quo apparuisti Moysi, & sicut illuminasti cor ejus per lumen visibile, majestate tua invisibili: ita corda nostra potentia divinitatis tuæ invisibiliter per hunc visibilem ignem illuminare digneris. Per

§. VI.

De missa solemni & vesperis.

Plures olim missæ solemnes in Cœna Domini.

I. NOn una olim missa solemnis hac die cantabatur: duas jam vidimus celebratas; primam præ pœnitentibus, alteram pro sacri chrismatis confectione: tertiam nobis cum ordine Gelasiano exhibent antiqui codices annorum 900. Noviomensis B. Mariæ Remensis S. Remigii, & Gellonensis *ad vesperam* dicendam: quartam addunt Pontificale Pictavense annorum 800. & codex Siculus apud Morinum de pœnitentia, & Regius n. 3865. pro baptizandis, quibus forsan nonnullis in locis ultimum hac die scrutinium fiebat. Et hæc secundum ordine locum obtinebat. Tempore S. Augustini duas nonnullæ celebrabant ecclesiæ: unam manè à jejunis, alteram serò post cœnam, uti ipse docet in epistola 54. novæ editionis ad Januarium: id quod nec improbat. De missa post cœnam habemus Concilii Carthaginensis III. decretum can. 29. [Ut sacramenta altaris non nisi à jejunis hominibus cele-

brentur; excepto uno die anniversario, quo Cœna Dominica celebratur:] quem canonem approbat quidem Synodus in Trullo pro populis Africanis: quorum præsertim gratia conditus est: at ne deinceps observari possit summopere vetat can. 29. Unica nunc ex illis omnibus restat post pœnitentium reconciliationem celebranda, in qua & chrisma solemniter consecratur: quæ sola in edito S. Gregorii Sacramentario & multis aliis mss. notatur. Hujus jam singulares ritus brevi investigamus.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

II. In primis observandus venit numerosus ministrorum apparatus: quo per totum anni circulum nullus aliquando majori cum pompa procedit. Nam præter cruces & thuribula, septem primum cum candelabris incedunt acolythi: deinde subdiaconi septem tunicis, totidemque diaconi dalmaticis induti: his addunt ecclesiæ nonnullæ septem etiam presbyteros sacerdotalibus ornamentis decoratos, quibus post præfationem pro chrismatis benedictione alii quinque iisdem vestimentis ornatos sese adjungunt. Ita præscribit Pontificale ms. Guillelmi Durandi, quod Joanni *Sairebruche* episcopo Catalaunensi usui fuit. At ex ordinario Cusentino, Ebroicensi & Lingonensi duodecim ab ipso missæ initio presbyteri cum episcopo procedere debent.

Numerosus ministrorum apparatus.

III. Secundò propter solemnitatem chrismatis consecrandi *Gloria Patri* ad introïtum, Hymnus angelicus *Gloria in excelsis*, & Symbolum decantari debent. Secùs si minimè celebret episcopus. Audi Nicolaum Papam I. epist. 19. appendicis 1. ad Rodulfum Bituricensem ita rescribentem: [Porrò *Gloria in excelsis Deo* ab episcopis in Cœna Domini inter missarum solemnia more nostro dicenda est.]

Singularia in missa solemni.

IV. Tertiò nisi episcopus chrisma consecraturus missam cantet, prætermittitur solita plebis salutatio, statimque sacerdos dicit *Oremus*, diacono subjungente *Flectamus genua*, & post modicum temporis spatium *Levate*. Ita cum ordine Gelasiano antiquissimi codices, Regius, Noviomensis, Remensis & Gellonensis.

V. Quartò juxta Pontificale Egberti Eboracensis episcopi, & Tirpini Remensis archiepiscopi oratio prætermitti debet, quæ etiam desideratur in ordine Gelasiano & præfatis sacramentorum libris in tertia missa.

VI. Quintò [post evangelium fit sermo ad populum,] inquit Lucas Cusentinus Archiepiscopus. Addit Benedictus S. Petri canonicus: [Eo die dum Dominus pontifex prædicat, cardinales levant mensam de altari, & denudant altare, & ponunt eam in securo loco. Peracta prædicatione, facit remissionem, populo benedicit, & descendit ad sedem ubi nunciat *Credo in unum Deum*. offerenda non dicitur, sed solus pontifex intrat ad altare ad sacrificium] Remissionis seu indulgentiæ, de qua hic mentionem facit Joannes diaconus in libro de ecclesia Lateranensi.

VII. Sextò. Ex ordinario Rotomagensi, Bajocensi, Lingonensi, Uticensi, & Missali Autissiodorensi præfatio communis debet decantari.

Caput XXII. De Cœna Domini.

Hostiæ tres consecrandæ.

VIII. Septimò. In quibusdam ecclesiis tres solent consecrari hostiæ, unam qua celebrans hac die communicat, duas in sequentem diem reservandas, ut ex una possit sacerdos communicare, alteram verò sepulcro cum cruce recondere. Ita præscribunt antiquum Rituale Suessionense, Pontificale Moguntinum, Ordinarium Bajocense, & Missale Sarisberiense: nisi quod Rituale Suessionense tertiam ad processionem in die Paschæ deferendam jubeat conservari.

Pax an data.

IX. Octavò, solitum pacis osculum hac die solet in missa omitti: cujus rei rationem reddit vulgatus Alcuinus his verbis: [A pacis osculo sive salutatione abstinetur, non quod malum sit, ubi ex caritate profertur: sed ad vitandam salutationem pestiferam, qualem Judas proditor exercuit, ut demonstretur quam injuriam passus est Christus à suo discipulo, & nos vitemus eadem ratione injuriam fratribus facere.] superscribunt Alcuino libri Pontificales & missales penè omnes, qui propter fraudulentum Judæ osculum pacem in missa dari prohibent: Singularis est ergo ritus ecclesiæ Parisiensis, in cujus antiquis missalibus quatuor hæc lego: [More ecclesiæ Parisiensis Pax datur, alibi autem, quod bonum est, omnia dicuntur; sed Pax non datur.] Concinit ordinarium Cabilonense his verbis [ad missam agnus. Pax datur.] Et Rituale S. Martini Turonensis [Hodie sumitur Pax.] Idem conceditur, si modo celebret episcopus, in Cusentino & Laudunensi ordinario. Missale verò Sarisberiense ea de re sic scribit: [Hac die non dicitur *Agnus Dei*, nec Pax datur, nisi episcopus celebraverit: tunc enim dicatur *Agnus Dei* solemniter more duplicis festi: & sacri chrismatis ampulla pro Pace deosculetur.] Agnus Dei etiam in missa decantari vetant ordinarium Rotomagense, Remense, & Lingonense, atque missale Autissiodorense. Illud quidem cantari solemniter permittit ordinarium Argentinum, sed ne in tertio *Agnus Dei* addatur *dona nobis pacem* vetat

Communio generalis.

X. Nonò peracta chrismatis benedictione, Pontifex se primum, deinde clerum & populum communicabat. Generalem hancce communionem absolutè præscribunt Theodulphi Aurelianensis episcopi capitulare, Vvalterius item episcopus in Anglia qui sæculo X. florebat, Joannes Abrincensis, & libri pontificales & missales antiqui omnes. Unde miror planè quod in Cassanensi ordinario anno 1,87. renovato hæc legantur. [Feria quinta majoris hebdomadæ propter multitudinem pauperum & hospitum non communicant canonici neque fratres; sed feria sexta in Parasceve & Sabbato Sancto & Pascha fiat communio generalis: & communio quæ fiebat olim in hac die Cœnæ Domini debet fieri in Dominica prima quadragesimæ. Communicet tamen qui ex devotione voluerit.] Recentiores etiam libri nonnulli ab annis trecentis aut quadringentis scripti hanc ad libitum communionem permittere videntur. Ita Cusanum ordinarium: [Solus Pontifex solito more communicat, & reposito priùs in crastinum Dominico corpore, communicat, sacerdotes & ministros & alios qui communicare volunt.] Simili ferè modo loquitur Cenomanense ordinarium & missale Tholoniense. Ex ordinario

ordinario Argentino dum vesperæ cantabantur populi fiebat communio.

XI. Circa hanc communionem illud in primis observare licet, quod Romanus Pontifex qui aliis diebus pretiosum sanguinem ex calamo haurire solebat; hac tantum die ex ipso calice bibebat. Uti docet Pontificale Apamiense in Syria. Secundò, post sacrorum ministrorum ac cleri communionem primi ante alios omnes ad sanctam synaxim accedebant reconciliati pœnitentes. Ita præscribit vetus Pontificale Pictaviense. Tertiò Græci olim communionem ad proprias domos deferre permittebantur, uti constat ex Joannis Moschi prato spirituali cap. 79. ubi de quodam christiano hæc habet: [Hic secundùm morem Provinciæ die sancto Cœnæ Dominicæ sumptam communionem involvit in linteo mundissimo & armario reposuit.] Quartò communionis hujus consuetum morem hactenùs retinuerunt Græci, testante Allatio in libro 3. de consensu utriusque ecclesiæ c. 17. n. 7. his verbis: [Eo scilicet die omnes, qui tamen alia causa præpediti non sunt, frequenti concursu quemadmodum die Paschatis post missarum solemnia communicant. Quibus communio interdicitur, ii cochleari ex aqua benedicta, magna benedictione festo Epiphaniæ subacta, modicum hauriunt.]

XII. Quod supererat Eucharistiæ ad sequentis dici communionem in sacrario magna cum reverentia & religione recondebatur: Quanam verò ratione id fieret ita explicat ordinarium insignis Ecclesiæ Remensis: [Post acceptionem Eucharistiæ chorus cantat communionem *Dominus Jesus*. Tunc unus ex diaconis Corpus Domini quod reservandum est usque in diem Parasceves accipit in syndone munda: de cujus manibus recipit illud Pontifex, & conversus ad populum, incipit alta voce. *Hoc Corpus quod pro vobis tradetur:* choro eamdem communionem cantante, & usque ad finem prosequente. Diaconus verò idem Corpus Domini involutum, altè deportat, & in sacro ac mundissimo loco deponitur, & usque in crastinum reservat: sanguis non reservatur, sed eo die totus hauritur.] Rituale vetus S. Martini Turonensis: [Hodie sumitur Pax; & post *Pater noster* vadit Sacerdos, communicat se de parte sacrificii, & post reponit aliam partem sub altari, diacono & subdiacono portantibus cereos ante illum, quos cum sacrificio derelinquunt. Post rediens dicit collectam.] ordinarium Ecclesiæ Rotomagensis: [Dum vesperæ cantantur, hostiæ quæ remanserant deferantur à Domino archiepiscopo cum cereis & torcheis in sacrarium quod est retro altare; & ibi sit cereus continuè ardens usque in crastinum post adorationem crucis.] Denique missale Tolosanum: [Dicta communione, dum chorus vesperas dixerit, Corpus Domini reverenter deportetur ad locum ubi servari debet à Diacono, & hoc sine sanguine. Thuribulo & luminaribus præcedentibus, sex ministris linteamen mundissimum portantibus usque dum reponatur ubi reponendum est. Dum verò portatur, cantatur à diacono & reliquis ministris hæc communio: *Hoc Corpus quod pro vobis tradetur, hic cálix novi Testamenti est in meo sanguine,*

Eucharistia in crastinum reservanda.

Caput XXII. De Cœna Domini.

dicit Dominus. Hoc facite in meam commemorationem. Locus verò in quo Corpus reponitur, numquam fine lumine debet remanere. Deinde revertatur ad altare dicendo submissa voce vesperas.]

XIII. Obiter hic observabis quàm simplices fuerint veterum ritus in recondenda sacra Eucharistia. Nostris verò temporibus pia fidelium devotio ad resarciendas aliquo modo illatas à nefandissimis hæreticis sanctissimo Sacramento injurias, cum summa rituum pompa ad præparatum quàm ornatè fieri potest oratorium illud deducit: ita variant pro diversis rationibus ecclesiastici ritus.

XIV. Solum in crastinum diem Corpus Domini reservari præcipiunt antiqui libri missales ad unum ferè omnes, sanguine in missa hujus diei penitùs absumpto. Verum hæc praxis licet ubique passim usu recepta, suas aliquando exceptiones habebat. Nam in veteri codice Sacramentorum Carnotensi monasterii S. Petri, cujus caracter annos circiter septingentos refert, reperio Sanguinem etiam cum Corpore Domini reservatum fuisse: quippè describens sequentis diei ritus post adoratam crucem, inquit, [ingrediuntur duo diaconi in sacrario, & procedunt cum Corpore & Sanguine Domini, quod ante diem remansit, & ponunt super altare] &c.

Sanguis cum corpore reservatus.

XV. Reconditam autem in sacrario seu sepulcro eucharistiam clave obserari jubet missale Augustodunense: Missale Mozarabum addit ut cum cera duobus sigillis obsignetur ad similitudinem haud dubium sepulcri Dominici, quod Pilatus signari jussit cum custodibus.

XVI. Græci etiam hac die reservant Eucharistiam non solùm in sequentem diem, sed ad communicandos per totum anni curriculum infirmos. Eorum ritus ita describit Cardinalis Bona in libro 2. Rerum Liturgicarum cap. 18. [Singulis annis feria quinta majoris hebdomadæ panem recentem solito majorem præparant & consecrant, cujus quartam partem sacerdos absumit, tres reliquas in minutulas particulas comminuit, quas *Meridas* & communiori vocabulo *Margaritas* vocant. Sed anteà consecratum panem Christi sanguine leviter humectant, tum sacro disco ignem subjicientes, cunctum humorem exprimunt, & sic adeò indurescit, ut per totum annum à corruptione immunis servari possit.] Sed de hoc ritu aliàs à nobis dictum est.

XVII. Peracta communione, vesperæ solemni ritu cum nota sub una missæ oratione ad complendum cantabantur quæ praxis passim ubique vigebat, excepta una ecclesia Romana, quæ post absolutam missam vespertinum decurrebat officium. Non vacat hic Rituales omnium ecclesiarum ea de re libros exhibere, cum ad unum ferè omnes inter se conveniant: Turonense dumtaxat hic ordinarium describo: [Non datur Pax: Communio *Dominus Jesus*. Tunc vadit cantor cum stola sua juxta altare, & injungit præsuli vel presbytero ministranti antiphonam ad vesperas *Calicem* Ps. *Credidi* Sequitur in choro antiphona *Cum his*. Psal. *Ad Dominum*. Tunc subdiaconus revestitus incipit antiphonam *Ab hominibus*. Psal. *Eripe me*. Sequitur in choro antiphona

De vesperis

Custodi me Domine. Psal. *Domine clamavi.* Post hæc diaconus revestitus incipit antiphonam *De manu filiorum*, Psal. *Benedictus.* Quibus finitis, injungit cantor præsuli vel ministranti antiphonam *Canantibus.* Psal. *Magnificat.* Tunc præsul vel ministrans cum *Dominus vobiscum* dicit collectam, diaconus *Ite missa est.*] Si nimirum episcopus celebraverit, alias *Benedicamus Domino.* In ecclesia Cabilonensi diaconus dicebat *Ite requiescite in pace.* In quibusdam ecclesiis sacerdos celebrans vesperas incepturus *Calicem* manu accipiebat decantans *Calicem salutaris.* Hunc ritum videre est apud Joannem Abrincensem & in Præmonstratensium ordinario. In argentino non sacerdos, sed diaconus accepto calice cum patena, versus ad populum vesperas incipiebat dicens: *Calicem salutaris.*

CAP. XXII. *De Cœna Domini.*

§. VII.

De altarium denudatione & lotione.

I. Qui supersunt hujus diei ritus ita in Cusentino describuntur Ordinario. [Missa completa, omnia statim denudantur altaria. Post refectionem conveniunt omnes clerici festinanter in chorum, à cujus ingressu tunc penitus laïci sunt arcendi. Episcopus veniens in toga sua lavat primò altaria cum aqua, deinde cum vino; & post facit mandatum. Episcopus lavat pedes duodecim tantùm canonicis: duo sacerdotes lavant pedes omnibus clericis. Post episcopus & ministri mandati ablutis manibus recipiunt cappas suas, & sedent, & potus omnibus offertur: quo sumpto, diaconus legit evangelium *Amen amen dico vobis* usque ad illum locum, *Surgite eamus hinc.* Tunc episcopus surgens dicit preces & orationes, & data benedictione discedunt.] Quibus in verbis duas comprehendit lotiones altarium, & pedum. Utraque sigillatim examinanda est.

II. Denudationis altarium meminit quidem primus & omnium antiquissimus ordo Romanus; at de lotione penitus tacet. [A vespera, inquit; hujus diei nuda sint altaria usque in mane sabbati.] nihil insuper addens, sed statim ritus feriæ sextæ subjungit. De lotione etiam altarium altum planè silentium in ordine Gelasiano & in edito S. Gregorii sacramentario. Illius tamen mentionem facit S. Isidorus in libro 2. de ecclesiasticis officiis cap. 28. his verbis. [Hinc est, quod eodem die (Cœnæ Dominicæ) altaria, templi parietes & pavimenta lavantur, vasaque purificantur quæ sunt Domino consecrata.] Isidorum describit Rabanus in libro 3. de institutione clericorum cap. 36. Sed de altaris denudatione nihil penitus uterque; cujus tamen meminit Concilium Toletanum XVII. Can. II. ubi baptisterii ostia initio quadragesimæ sigillo episcopi obsignata in Cœna Domini reserari jubet, [quando more solito altaria debent devestiri.] Hanc altarium denudationem statim post vesperas fieri præscribunt nostri libri Rituales, lotione post refectionem rejecta: è contrariò vulgatus Alcuinus denu-

Altarium lotio quam antiqua.

CAP. XXII. *De Cœna Domini.*

——— dationem altarium mandato ſubjicit & ad noctem uſque differt. [His finitis, inquit, ſcilicet mandato completo, nudantur altaria jam circa noctem, & ſic permanent uſque ad Sabbatum Sanctum.] At in monaſteriis alius videtur uſus fuiſſe. Nam in veteri miſſali fratrum Prædicatorum ante annos 400. ſcripto, ita lego: [Hac die inter Tertiam & Sextam ſacriſta debet omnia altaria detegere præter magnum altare, quod dum veſperæ cantantur detegetur. Et unum ſolum linteamen ſuper ipſum uſque ad finem miſſæ relinquitur.] Et in Ordinario ms. Canonicorum Regularium cruce ſignatorum: [Sacriſta verò ante nonam omnia altaria detegat præter majus, quod dum veſperæ cantantur detegatur: Una ſola mappa ſuper ipſum uſque ad finem miſſæ relicta, quæ finita miſſa removeatur, & uſque ad tertiam horam ſabbati ſequentis detecta remaneant, præter majus, quod in craſtino hora officii cooperiatur.

Quo ritu fieret.

II. Venio ad lotionem altarium quæ ita deſcribitur in Ordinario inſignis eccleſiæ Bajocenſis: [Tempore veſpertino ex cuſtodis vocatione conveniant omnes perſonæ & canonici ad eccleſiam. Tunc pontifex & ſacerdotes duo in albis, ſtolis & manipulis induti, albis omnibus & manutergiis à pueris ſuccincti: epiſcopus etiam alba, mitra, & baculo paſtorali inſignitus, abluunt altaria, præcedentibus ceroferariis, quæ poſt miſſam diei iſtius debent penitùs denudari. Quædam lavantur primò aqua, deinde vino cum buſſo; quæ omnia tenetur cuſtos de ſuo proprio miniſtrare. Concinit chorus ſedens hiſtoriam *in monte oliveti*, cantore omnia reſponſoria inchoante; quibus peractis, fit proceſſio in capitulum.] Eumdem ritum paulò fuſiùs exponit Ordinarium Silvanectenſe hoc modo: [Poſt veſperas pulſatur magna cloca parumper, & ex tunc non pulſatur aliqua donec in vigilia Paſchæ. Poſt pulſationem clocæ conveniunt omnes clerici ad eccleſiam ad lavandum altaria, quæ duo presbyri canonici, albis non paratis induti, & nudi pedes debent lavare. Primum infundunt aquam pelvibus ſuprà & circa altaria, & presbyteri cum linteis ea fricant. Poſt effunditur vinum ſuper altare B. Mariæ: ſuper alia verò altaria, unus presbyterorum, qui ea lavant, & debet fieri proceſſio: & dum ibit de uno altari ad aliud, cantabitur unum ℟. de hiſtoria *In monte oliveti* cum ſuo verſu; & finita repetitione, cantor vel ſuccentor incipiet antiphonam de ſancto cujus altare lavabitur. Cuſtos magni chori dicet verſum, & decanus vel antiquior canonicus ſacerdos orationem de Sancto. Ad majus altare antiphona *Sancta Maria ſuccurre.* ℣. *Poſt partum.* Oratio. *Concede nos.* Ad altare obituum antiphona *Dilexit Dominus Andream.* Oratio *Majeſtatem tuam.* Ad altare apoſtolorum Petri & Pauli *Glorioſi principes.* ℣. *In omnem terram.* Oratio. *Protege Domine.* Ad altare SS. Stephani & Vincentii antiphona *Sanctus Vincentius.* ℣. *Gloria & honore.* Oratio. *Adeſto Domine.* Ad altare S. Joannis antiphona *Perpetuis* ℣. *fuit homo.* Oratio. *Præſta quæſumus.* Ad altare SS. Gervaſii & Protaſii. *Iſti ſunt angelica.* ℣. *Lætamini.* Oratio. *Deus qui nos ſanctorum tuorum Gervaſii.* Ad altare par-

rochiæ. *O Martine* ℣. *Ora pro nobis.* Oratio. *Deus qui nos conspicis.* Ad altare S. Mariæ Magdalenæ antiphona. *Maria ergo.* ℣. *Optimam partem* Oratio *Largire.* Ad altare B. Mariæ propè Petram antiphona *Sub tua.* ℣. *Ora pro nobis Sancta Dei Genitrix.* Oratio *Famulorum.* Ad altare SS. Trinitatis antiphona *Libera nos.* ℣. *Benedicamus Patrem.* Oratio *Omnipotens sempiterne Deus.* Ad altare B. Catharinæ antiphona *Virgo Sancta.* ℣. *Specie tua.* Oratio. *Deus qui dedisti legem.* Ad altare B. Annæ antiphona. *Cœleste beneficium.* ℣. *Ora pro nobis.* Oratio. *Deus qui Beata Anna.* Ad altare S. Michaëlis ℟. ℣. *In conspectu Angelorum* Oratio *Perpetuis nobis Domine.* Posteà redit processio in chorum per ostium quod est juxta stallum episcopi, cantando ℟. *Stirps Jesse* : & in choro ℣. *Post partum* cum oratione *Concede quæsumus misericors Deus fragilitati nostræ.*] Brevius ordinarium Laudunense. [Post prandium canonici in ecclesiam ad lavanda altaria conveniunt. Laïci custodes tabulas altaris aperiunt. Sacerdotes ecclesiæ & custodes clerici & custos sacrarii & subthesaurarius, omnes albis induti & nudis pedibus lavant primò majus altare, deinde alia : clericulis aquam deferentibus. Laïci verò custodes pavimentum lavant. Interim canonici cantant in choro *In monte oliveti* & alia responsoria quæ sequuntur.] Similia habes in aliis ordinariis, puta in Remensi, in Cenomanensi, in missali Parisiensi, Melodunensi, Sarisberiensi, in Rituali S. Martini : quorum si textus hic describere aggredere in longius abiret oratio.

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

III. Obiter tantum hic observabo ex Sarisberiensi missali aquam unde altaria sunt lavanda. Priùs esse sacris precibus expiandam & benedicendam : ex Remensi ordinario præter aquam & vinum adhibitum fuisse Pigmentum : ex missali Parisiensi & quibusdam aliis vinum super altare in modum crucis esse fundendum . ex Cenomanensi ordinario easdem antiphonas & Responsoria fuisse decantata quæ ad mandatum. Hic prætereunda non videtur praxis ecclesiæ Narbonensis, quam ita exprimit illius ordinarium : [Post comestionem circa horam nonam sint parati diaconus & subdiaconus cum dalmaticis violaris & duo pueri cum Flocquetis violatis in vestiario, & in continenti intrent honeste domum capituli ad legendum testamentum Domini nostri Jesu-Christi, ubi consuetum est & ordinatum ipsum legi. In quo loco congregati sint Domini canonici & totus clerus ecclesiæ Narbonensis ad eum devotè audiendum ; & dum legitur, denudantur altaria omnibus pannis ac etiam aliis ornamentis : & lecto Testamento, intret omnis clerus ecclesiam ad dicendum completorium.]

§. VIII.

De lotione pedum.

I. Lotionem altarium sequitur in antiquis Ritualibus libris lotio pedum, mandati nomine vulgò nuncupata, quam Concilium

Lotionis pedum antiquitas.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Toletanum XVII. anno 694. celebratum canone III. queritur [partim desidia, partim consuetudine in quibusdam ecclesiis in Cœna Domini] prætermitti; statuitque [ut deinceps non aliter per totius Hispaniæ & Galliarum ecclesias eadem solemnitas celebretur, nisi pedes unusquisque Pontificum seu sacerdotum, secundùm hoc sacrosanctum exemplum (Domini) suorum lavare studeat subditorum.] Additque; [quod si quisquam sacerdotum hoc nostrum distulerit adimplere decretum, duorum mensium spatiis sese noverit à sanctæ communionis perceptione frustratum.]

Quo ritu fieret.

II. Quod spectat ad ritus in ipsa pedum lotione observari solitos, in ordinario Remensi ita describuntur: [Post prandium pontifex vadit in capitulum nostrum ad faciendum mandatum. Ibi cantor incipit alta voce *Mandatum novum &c.* Veniunt duo acolythi in albis, nudisque pedibus, & cantant hymnum istum in medio capituli *Tellus & æthera jubilent*: & post singulos versus chorus primum versum repetit. Diaconus interim paratur ad legendum evangelium nudis pedibus dalmatica indutus, sicut in festivis diebus, præcedentibus duobus acolythis cum candelabris & duobus aliis cum thuribulis: & veniens petit benedictionem ab Archiepiscopo, & legit evangelium in modum lectionis, scilicet *Ante diem festum Paschæ*, usque ad illum locum *Et dilectio qua dilexisti me in ipsis sit, & ego.* Illud prænotandum est quod mox ut incepta fuerit à cantore prima antiphona, scilicet *Mandatum novum*; surgit Dominus Archiepiscopus à sede sua, & præcinctus linteo lavat pedes archidiaconi & præpositi & decani & personarum. Posteà residens in sede sua præbet pedes suos decano ad lavandum. Decanus autem & ceteri sacerdotes lavant pedes aliorum canonicorum in ordine: & interim canuntur quæ suprà diximus; & legitur lectio post ablutionem pedum. Cum verò ventum fuerit ad illum locum lectionis *Surgite eamus hinc*; surgunt dapiferi nostri cum aliquot de subdiaconibus, & vinum præparatum extra capitulum de cellario Domini Archiepiscopi deferunt Domino Archiepiscopo primum, & posteà omnibus qui in capitulo sunt. Dominus autem Archiepiscopus ex caritate, & tamen ex consuetudine facit distribui unicuique personarum, sacerdotum, & lectori duos solidos; diaconis octodecim denarios, subdiaconis duodecim denarios, acolythis octo denarios. Post finem lectionis Dominus Archiepiscopus aut decanus aut aliquis ex sacerdotibus dicit preces.] Et in ordinario Silvanectensi: [Post hæc vadit processio in domum episcopi cum silentio, & diaconus pariter qui debet legere evangelium indutus alba parata & dalmatica, & portans textum, quem debet præcedere subdiaconus indutus alba & tunica, & portans pulvinar, & pueri cum candelabris & cruce & thuribulo. Et ipse diaconus accepta benedictione ab episcopo, legit evangelium *Ante diem festum.* Lectò evangelio, resident omnes: Diaconus verò stans cum ministris suis iterum incipit legere de evangelio Joannis in modum lectionis, incipiens ab eo loco *Non est servus major Domino suo:* Et cùm venerit ad *Surgite eamus hinc*,

tunc dicit *Tu autem*; vel etiam ante, si ei significatum fuerit: & tunc revertitur ad ecclesiam cum processione sua. Deinde fit sermo, quo finito, succentor debet incipere antiphonam *Mandatum novum*: & illi presbyteri qui laverunt altaria, debent lavare pedes primò episcopi; post aliorum secundùm ordinem. Et cum pedes aliorum laverint, posteà & ipsorum pedes ab aliis lavantur. Interim cantatur antiphona *Mandatum novum*, antiphona *Si ego Dominus*, antiphona *In diebus illis*, antiphona *Postquam surrexit*, antiphona *Diligamus nos*, antiphona *Ubi caritas. Tellus & ethera jubilent.* His peractis, afferuntur à ministris episcopi nebulæ, & singulis dantur, & posteà vinum. Deinde debent ire ad ecclesiam, & privatim dicere completorium.] In antiquo etiam Rituali S. Martini Turonensis de mandato canonicorum hæc lego: [Post prandium discooperiuntur crucifixi, & post vadit Seneschallus ad domos priorum in ordine, & ante portam remota cappa chori, quam unus ex matriculariis tenet, cum malleo percutit in tabella; & tunc conveniunt iam priores quàm canonici in capitulo, & clauduntur portæ ecclesiæ, & legit juvenis quartæ stationis sine *Jube domne* vel *Tu autem* expositionem evangelii, scilicet *Ante diem festum.* Hoc facto, fit sermo, si sit qui prædicare velit. Post Seneschallus in supelliceo affert baculum pictum & cymbalum auratum, cellerarioque parumper sonante, venit Seneschallus & juvenes cum eo aquam & mappas offerentes ad pedes presbyterorum & clericorum abluendos; & interim cantatur antiphona *Postquam surrexit Dominus*, Et aliæ quæ sequuntur, & alii sicut dicitur lavant pedes; & post dicit hebdomadarius *Pater noster*, & capitulum, & orationes sicut sequitur. Quo facto, Seneschallus & juvenes vinum in sciphis afferentes ante decanum & majestatem cantant alta voce *Benedicite.* Et facta benedictione, bibunt canonici in ordine sicut sedent. Post accepto vino, vadunt ad altare, & dant bibere clericis de altari. Item sumentes vinum veniunt ante majestatem in capitulo, & cantant in cicadis antiphonam *Hymnum dicite.* Et hoc facto, bibunt juvenes & Seneschallus. Rursus afferunt canonicis vinum ad bibendum, sicut prius *Benedicite* decantantes. Hoc facto, vadunt ad completorium, quod cantatur submissa voce, non in stallo, nec dicitur *Nunc dimittis.* De tela grossa emuntur ad pedes tergendos 8. ulnæ, quarum medietas est Seneschalli, & alia medietas & baculus pictus est cellerarii.] Iidem ferè erant aliarum ecclesiarum ritus, quos proinde hic sigillatim describere haudquaquam videtur necessarium. Obiter hic tantum observabo sermonem ex Turonensi Lingonensique ordinariis latina lingua fuisse pronunciatum, & quidem à Decano, ut præscribit Turonense. In missali Lugdunensi singularis habetur post mandatum benedictio panis. Ex Parisiensi quoque [ita fit benedictio super panem & vinum in hunc modum: Primo dicitur.] *Oculi omnium in te sperant Domine; & tu das escam illorum in tempore opportuno: aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione. Gloria Patri. Sicut erat. Kyrie eleison. Pater noster. Oremus. Benedic Domine dona tua, quæ de tua largitate sumus sumpturi*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Per. Additque [*Tunc dicit lector*] *Jube Domne benedicere.* Sacerdos, *Ad cœnam vitæ æternæ perducat nos rex æternæ gloriæ.* Sequitur lectio *Amen dico vobis non est servus major &c.* Denique in ordinario B. Mariæ Noviomensis præscribitur ut peracto mandato, omnes præter canonici recedant, & tunc [episcopus cum decano & majoribus de capitulo, si quos fratrum discordes invenerint, per osculum pacis concordet humiliter, & benignè facere, & post data benedictione ab episcopo, in pace recedere.]

De mandato pauperum à Regibus & Imperatoribus exhibito.

III. Præter istud canonicorum mandatum, in quibusdam ecclesiis fiebat & aliud pauperum manè post primam: quod quidem ad imitandum Christi Regis regum humilitatis exemplum in se suscipere non horruere reges ipsi & imperatores: qua in re laudandus in primis venit Robertus rex Francorum, de quo Helgaldus monachus Floriacensis hæc scribit in ejus vita: [Quotidiè in sancta quadragesima centum aut ducentis jubebat pauperibus dari panis, piscium & vini cibaria. In die autem Cœnæ Domini non videntibus incredibile, videntibus verò & servientibus in tali negotio satis admirabile, cùm non minùs quàm trecenti ipsa die sua providentia congregati de ejus sancta manu flexo poplite in terram, unusquisque tegumen, piscem, panem, denarium unum sumebat in manibus: Et hora diei tertia, hora itidem sexta. Itidem centum clericis pauperibus præbendam panis & vini concedebat, duodecim unumquemque illorum honorans denariis, corde & ore davidicos semper decantans psalmos. Post mensam verò præparans se ad Dei servitium Rex humilis ponebat vestimenta sua, indutus ad carnem cilicio, adjunctoque clericorum collegio centum sexaginta & eo ampliùs numero ad exemplum Domini eorum pedes lavans, capillis capitis sui tergebat, & ad mandatum Domini singulos eorum duobus solidis remunerans, clero præsidente, & diacono astante qui lectionem legeret secundùm Joannem in Cœna Domini dictam & factam. Talibus studiis occupabat se Rex meritis gloriosus, loca Sanctorum perlustrando toto die Sancto Parasceves, & crucem Domini adorando usque in vigilia Sanctæ Resurrectionis, in qua assumebat statim sacrificium laudis quæ non defuit in ore ejus in omnibus sæculis.] Non minor fortè fuerit pietas imperatorum Constantinopolitanorum, quorum antiquam agendi consuetudinem ita describit Codinus in libro de officiis aulæ Constantinopolitanæ: [Feria quinta ante liturgiam instituitur pedum lotio hunc in modum. Constituunt duodecim pauperes, eosque subuculis sive tunicis curtis, braccis, seu caligis, & calceis vestiunt; & posita pelvi in imperatoris conclavi, protopapa ad januam consistens recitat illud, *Benedictus Deus noster* cum trisagio. Deinde lecto per illum evangelio, quando processit ad illa verba *Mittit aquam in pelvim*; infundit imperator aquam in pelvim. Posteà adducunt jam anteà præparatos pauperes sigillatim, quorum quivis manu cereum ardentem gestat: & hoc quidem sedente, protopapa autem evangelium legente, illudque pronunciante, *Cœpit Jesus lavare pedes discipulorum*, idque sæpiùs donec scilicet omnium

omnium pedes abluuntur; lavat imperator dextrum cujusque pedem, lotumque sindone, qua præcinctus est abstergit & osculatur. Quo peracto, terminat officium lotionis, dantur quilibet pauperi tria aurea numismata. Postmodum inchoatur liturgia seu missa.]

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

IV. Tandem ut ea quæ mihi de consuetudinibus antiquis in Cœna Domini olim observatis dicenda proposui, absolvam; docet Sanctus Augustinus in epistola 54. ad Januarium, quibusdam in locis hac die jejunium relaxatum fuisse, id quod nec ipse improbat: sed cum illud perversa intentione violarent Priscillianistæ hæretici; impiam eorum agendi rationem anathemate perculit Concilium Bracarense II. canone XVI. his verbis. [Si quis quinta feria Paschali, quæ est Cœna Domini hora legitima post nonam jejunus in ecclesia missas non tenet, sed secundùm sectam Priscilliani, festivitatem ipsius diei ab hora tertia per missas defunctorum, soluto jejunio colit, anathema sit.]

Jejunium in Cœna Domini solutum.

V. Ut autem ea quæ de ritibus feriæ quintæ in Cœna Domini hactenus digessimus, ampliùs elucescant, operæ precium duximus integros insigniorum quarumdam ecclesiarum ritus uno tenore hic referre, & ex optimæ notæ codicibus manuscriptis describere.

ANTIQUI RITUS

Ecclesiæ Romanæ in Cœna Domini ante annos 950. observati

Ex duobus vetustissimis codicibus mss. Pontificali scilicet Egberti Eboracensis episcopi litteris Saxonicis exarato, & Pontificali Tirpini Remensis Archiepiscopi litteris Longobardicis scripto.

Feria quinta in Cœna Domini hora sexta celebretur missa ad Lateranis sic incipiens. Pontifex dicet Oremus. [a] Deus à quo. *Tunc ponuntur in altare Sancta. Et altare est cavum. Omnibus ritè in altari compositis, oblata & libamina, paucaque per ecclesiam luminaria accensa, diaconi dalmaticis vestiti, cerostata novem ante altare posita. Stante ante altare pontifice, & elevata dicente voce* Sursum corda. *Respondet* [b] *populus* Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro. *Respondet populus* Dignum & justum est. *Et pontifex finito* Verè dignum. *Dicit omnis clerus & populus* Sanctus, Sanctus, Sanctus. *Sic intrat in missam usque.* Sed veniæ quæsumus largitor admitte. Per Christum. *Tunc diaconus cardinalis sumet oleum pro infirmis, portet usque ad pontificem, & ille paululum divertens se ab altare, stans in suo gradu, signans oleum in manu diaconi, & orationem institutam suprà tacite dicens:* Emitte Domine Spiritum Sanctum tuum Paraclitum de cœlis &c.

a Deest in Egberti Pontif. Deus à quo.

b Tirp. deest populus.

Oratione finita, ponatur oleum super columnam quamdam, & sacerdos missam ordine suo celebrans dicit Per quem hæc omnia Domine, *usque.*

Nn

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Per omnia sæcula sæculorum. *Respondet populus* amen. *Et ille* Præceptis salutaribus moniti *Et orationem Dominicam. Post* Pater noster, *& postea dicit* Libera nos quæsumus Domine, *usque* sæcula sæculorum. *Respondet populus* amen.

Et pontifex tacite signat calicem cum oblata sanctificata, nemine respondente. Diaconi cooperiant sacramenta. Facta missa, iterum in altare ascendente Pontifice ad sedem suam: tunc archidiaconus ascendens cum chrisma, ampullam auream cum pallio albo habens in manu sua, & illud pallium mittens ex parte super dexteram scapulam, stansque ante pontificem, & omnes episcopi & presbyteri & diaconi in circuitu ejus. Et ille pontifex tribus vicibus sufflans in ampullam, & tangens sua manu dicit magna voce Sursum corda *Respondet populus* Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro. *Respondet populus* Dignum & justum est. *Et sacerdos* Verè dignum & justum est &c. Omnipotens æterne Deus qui in principio inter cetera bonitatis &c.

Et pontifex signat in modum crucis tribus vicibus cum pollice, & insufflat iterùm tribus vicibus, cum halitu signat in modum crucis. Et subdiaconus suscipiens de manu archidiaconi portans cunctis in presbyterio stantibus ad osculandum, alter verò cardinalis diaconus sequitur cum ampulla, habens oleum exorcizatum, argenteo vestitus pallio fusco expanso suprà humerum sinistrum suum a *accedens ad pontificem. Et ille oleum signans, oratione consecrationis, nullo respondente submissa, quasi tacita magis voce benedicens.*

a Egbert. ascendens.

Deus qui virtute Sancti Spiritus tui imbecillarum mentium rudimenta confirmas &c.

Finita oratione consecrationis, ab acolythis ad salutandum proferatur, & in secretario ponatur. Communicante clero omnique populo, dicit Pontifex omnibus communicantibus ad communionem Accepit Jesus panem. Oremus. *Data oratione, respondet omnis populus* Amen.

Tunc presbyteri pergentes ad omnes titulos sibi adsignatos, missam celebrare, alii primam orationem dicebant, alii nullam, nisi tantum quod prefati fuimus, unusquisque sicut ei visum fuit vel hora permisit. Vesperam dicebant monachi hora nona in Sancto Petro, psalmo quam dicimus CXXXIX. *cum antiphona adjicientes, idest* Eripe me Domine. *Pontifex suis cubiculariis pedes lavat; & unusquisque clericorum in domo sua. Ipso quoque die presbyteris diaconis omnique clero donum erogat unicuique secundum suam militiam.*

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ PICTAVIENSIS.

Ex ms. Pontificali annorum circiter 800.

F*Eria quinta qua est Cœna Domini octava hora noctis ad vigilias surgendum est. Nec more solito à Presbytero* Deus in adjutorium meum *dicitur nec* Gloria Patri *subsequitur; sed simpliciter antiphona à cantore*

imponitur; sed neque melos musicum terminata antiphona in ultima syllaba protelatur juxta rationem autenticorum sonorum versus quoque singularum nocturnarum à puero perniciter & succinctè breviando potius quam producendo profertur, gravata tantum penultima & ultima syllaba. Ubi verò aut dactylus, aut amphymacrus, sive quilibet ex trisyllabis in fine versus habetur, antepenultima etiam instar supradictarum enunciatur. Qui tenor ipso modo tam in parasceve quam in sabbato Sancto observatur. [Ordo quoque lucernarum ita statuendus est, ut his tribus noctibus. Triginta in nocturno officio accendantur lampades, quæ æquo spatio, trino ordine aptandæ sunt, & singulatim à custode Ecclesiæ per singulas lectiones, antiphonas & responsoria, sed & versus trium nocturnarum qui ante lectiones, cum arundine latenter quasi raptando extinguntur. Qui custos summopere observare debet, quatenus mox ut præcentoris vox elata in antiphona, responsorio, seu versu, necnon & lectoris in lectione fuerit continuo aut in prima aut in secunda syllaba lucerna cujusque ordinis uno, si potest fieri, extinguatur flatu. Sed & hoc observandum, ut unicuique nocturnæ tertia tantum pars earumdem deputetur lucernarum, quæ ab occidentali parte ecclesiæ incipiantur extingui. In matutinis verò laudibus septem lampades accenduntur, quarum quinque in inchoatione quinque antiphonarum aspirandæ sunt; sexta vero in inchoatione psalmi Deus misereatur nostri, *septima autem in impositione antiphonæ evangelici cantici, cum qua completa oratione quæ singulatim & silenter agenda est, subito ac improvisè de occulto idem lumen altè sublatum ostendatur.*

Caput XXII. De Cœna Domini.

Hoc etiam die ad omnes cursus canonicarum horarum usque ad vesperos signa pulsantur. Ad vesperos verò jam tabulæ percutiantur, & exinde usque in noctem sanctam ad missas quando pariter omnes campanæ solemniter & productè pulsantur. Sed & hoc summopere provideatur, ut ipso die ecclesia tam in luminaribus, quam in reliquis ornamentis omni decore sit exornata, quæ ipso quoque die ab omnibus generaliter fratribus verritur, emundatur, atque reverenter levatur, concinnentibus choris tam responsoria quam antiphonas de passione Domini. Hic autem modus observandus est in nocturno officio tam in parasceve, quam in Sabbato sancto, in quibus sicut nec in Cœna Domini benedictiones vel terminationes lectionum à priore persolvuntur aut præcipiuntur, sed simpliciter lector legere incipiens de ipsa lectione finem facit gravatis tractim ultimis vel antepenultimis syllabis.

Altaria quoque & vasa sancta in diversis utensilibus ipso die Cœna Domini à presbyteris purificantur. Ipso quoque die Cœna Domini ignis de cristallo sive de amula sumitur, vel etiam de cote, si neutrum horum fuerit, excutitur, & à Presbyteris in novissima sive in forensi loci ecclesia benedicitur. Ante verò quam ingrediantur ad missas, omnes simul ex sacro clero induti sacris vestimentis pergunt ad eamdem ecclesiam, & tunc mansionarius ecclesiæ de eodem igne illuminat candelam, quæ in modum colubri ad hoc ipsum præparata est, & imponens eam arundini præcedit clerum, revertentibus omnibus in ecclesiam majorem cum silentio. Summitas verò ipsius candelæ quæ illuminatur, debet respicere illam ecclesiam quam sunt ingressuri, quæ tamen priùs absque lumine debet esse. Præparatur ante altare septem

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

lampadibus ita compositè, ut absque impedimento cujuscumque retardationis manu mansionarii cum eadem candela possint accendi, ac deinceps preparatis custodibus omni lumine ac decore preparetur ecclesia. Post hac pulsantur signa, & ingrediuntur ad missas, sicut in Sacramentorum & antiphonario continetur, procedentibus diaconibus cum dalmaticis & omni solemni apparatu. Missa expleta communicant omnes ordine constituto & ecclesia illuminata usque ad vigilias permanet, ut sicut in isto die taxavimus, sic & sexta feria faciendum est, similiter & sabbato ea tantum ratione, ut ad horam nonam excutiant ignem de lapide, sicut diximus, & mansionario quinta feria portetur, sexta feria ab archidiacono, in sabbato sancto ab episcopo juniore portetur. Si verò hic ordo in monasterio agitur, quinta feria ipse ignis à custode ecclesia portetur, sexta feria à praposito, Sabbato verò Sancto ab abbate portetur.

Nota.

Ipso quoque die Gloria Patri *in antiphona ad introitum non canitur, sed versus ad repetendum dicitur.* Gloria *etiam* in excelsis Deo *secundum decretum Nicolai Papa, si episcopus adest canitur. Nam ipse Sanctus Pontifex sciscitante Rodulfo Bituricensi Episcopo utrum hoc fieri conveniret, apostolica B. Petri auctoritate & sua irrefragabili sanctione Metropolitis tantum episcopis hoc agere permisit. Post refectionem verò praparata domo extensione cortinarum, & opertis sedilibus apparatu mundorum linteaminum, locato etiam in medio pulpito, & decenter candidissimis compto opertoriis, ingreditur diaconus cum dalmatica pracedentibus eum duobus thuribulis & duobus ceroferariis, subdiacono quoque cum codice evangelii, & ascendens in ambonem legit evangelicam lectionem, qua eo die in capitulari titulata est, stantibus omnibus cum reverentia; qua perlecta, celebrant mandatum cum omni honore, cantantibus sursum in pulpito duobus indutis albis versum Flavii de Cœna Domini, sed & reliqua antiphona de ipso officio cum psalmis sibi pertinentibus. Post expletionem versus decantantur. De igne vero qui sexta feria excussus fuerit reservatur à custodibus unde illuminetur cereus, qui in sabbato Sancto benedicendus est. Sed & de sacrificio ejusdem diei reservatur in crastinum de quo peragantur ea qua ipso die specialiter, utpote annuatim solemniter celebranda sunt. Sane hoc eodem die reconciliatio pœnitentium tali ordine secunda hora diei incipitur; cujus perfectio in solemni officio percompletur. Hora secunda ingreditur Archidiaconus ubi Pontifex sedet indutus sacris cum electis cleri, & inclinans se deosculatur genua Pontificis, & adnuntiat dicens:* Apostolice Pontifex turba pœnitentium pro foribus basilicæ consistens reconciliari se Deo per vestrum ministerium, contrito & humili corde ac lamentabili voce implorat. *Et mox Pontifex surgens cum pracedentium, & subsequentium ordine clericorum, pergit in vestibulum ecclesia & composita sede residet, adstante retrò & ex utraque parte clero. Et audita ratione singulorum, qualiter vel quomodo quisque pro admissis pœnituit, discernit subtiliter culparum modum, & eos qui reconciliandi sunt facit stare in parte seorsum pro loci opportunitate. Et post hac ingreditur ecclesiam, remanentibus pœnitentibus foris ostium. Mox verò ut Pontifex ad altare ascenderit, vertit vultum ad ostium basilica ubi pœnitentes remanserunt, & illicò annuente eo, quatuor can-*

*f. quinta

tores ad hoc ipsum deputati foris juxtà pœnitentes stantes cantant vice eorumdem pœnitentium hanc antiphonam. Antiphona. Domine si iratus fueris nobis, quem adjutorium petemus? aut quis miserebitur infirmitatibus nostris, qui Chananæam & publicanum vocasti ad pœnitentiam, & Petrum lacrymantem, Domine, suscepisti, & nostram pœnitentiam suscipe misericors, & salva nos salvator mundi. **Caput XXII.** *De Cœna Domini.*

Hac finita, totidem cantores retrò altare cantant quasi voce Redemptoris illis respondentes hanc antiphonam. Antiphona. Sicut pastor portat ovem perditam ad gregem suum, sic porto & complector vos, dicit Dominus, ego feci, & ego feram, ego creavi, ego sustinui, ego redemi vos, ego dimittam peccata vestra, Sanctus, Sanctus, Sanctus Israël.

Et post hæc clamat diaconus: Redite reconciliandi ad sinum matris vestræ, æternæ sapientiæ, sugite larga ubera pietatis Dei, intrate portas ejus in confessione, atria ejus in hymnis confessionum. Transacta plangite, imminentia vitate. *Et post hæc ingrediuntur ecclesiam, & prostrati in terram, orant diutiùs, cantantibus choris excelsè offerendam:* Laudate Dominum quia benignus est, *Cum versibus suis quibus expletis, incipit chorus pro ipsis hoc officium*, Deus in adjutorium meum intende, *cum* gloria & laus tibi Domine. *Antiphona in invitatorio* adoremus Dominum. *In primo nocturno antiphona.* Respice & exaudi me Domine Deus meus illumina oculos meos. *Psalmus* usquequo Domine. *Antiphona.* Inclina Domine aurem tuam mihi & exaudi verba mea. *Psalmus* Exaudi, Domine justitiam meam. *Antiphona.* Deus meus es tu, in te confido non erubescam. Psalmus. Ad te Domine levavi animam. Versus Delicta juventutis meæ.

Lectio Esaye prophetæ.

Hæc dicit Dominus, levamini mundi estote. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis &c. *Usque ad illa verba*, bona terræ comedetis, dicit Dominus omnipotens. *Responsorium.* Adjutor meus esto Deus versus, neque despiciens me.

Lectio Esaye prophetæ.

Hæc dicit Dominus Deus justus, & salvator, non est præter me convertimni ad me & salvi eritis &c. *Usque ad illa verba*, de terra longinqua virum voluntatis meæ. *Versus.* Vide Domine humilitatem meam & laborem usque peccata mea. *Responsorium.* Auribus percipe Domine lacrymas meas.

Lectio Esaye prophetæ.

Hæc dicit Dominus, veniat pax, requiescat in cubili suo. Qui ambulavit in directione sua. *Usque ad illa verba*, dixit Dominus, & sanavit eum. *Responsorium.* Ego dixi Domine. *Versus.* Tu autem, Domine,

miserere mei, & ressuscita me.

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

In secundo nocturno antiphona. In tua justitia. *Psalmus.* In te Domine speravi. *Antiphona.* Expugna. *Psalmus* Judica Domine. *Antiphona.* Sana Domine animam. *Psalmus.* Beatus qui intelligit. *Versus.* Propter nomen tuum, Domine.

Lectio Ezechielis prophetæ

Hæc dicit Dominus: Anima quæ peccaverit, ipsa morietur. &c. *Usque ad illa verba*, & dixistis non est æqua via Domini. *Responsorium.* Peccata mea Domine. *Versus.* Iniquitates meæ Domine supergressæ sunt caput meum &c.

Lectio Ezechielis prophetæ

Audite Domus Israël, numquid via mea non est æqua *Usque ad illa verba.* Vita vivet & non morietur, dicit Dominus omnipotens. *Responsorium.* Ne perdideris me. *Versus* Miserere mei Deus, miserere mei.

Lectio Ezechielis prophetæ

In diebus illis, factus est sermo Domini ad me dicens: fili hominis, die ad domum Israël, &c. *usque illa verba*, in quacunque die conversus fuerit ab impietate sua. *Responsorium.* Tribularer. *Versus* secundùm multitudinem dolorum meorum.

In tertio nocturno. Antiphona. Quærite Dominum & vivetis. *Psalmus.* Salvum me fac Deus. *Antiphona* Domine Deus in adjutorium. *Psalmus.* Domine ad adjuvandum. *Antiphona.* Esto mihi in Deum. *Psalmus.* In te Domine speravi. *Versus.* Deus ne elongeris à me, Deus meus in auxilium.

Lectio epistolæ beati Joannis apostoli

Carissimi hæc est adnuntiatio, quam audivimus ab eo, & adnuntiamus vobis. *Usque ad illa verba*, & verbum ejus non est in nobis. *Responsorium.* Emendemus in melius. *Versus* Pecccavimus cum patribus nostris.

Lectio Epistolæ beati Joannis apostoli

Filioli, hæc scribo vobis, ut non peccetis, *usque ad illa verba*, debet sicut ille ambulavit, & ipse ambulare. *Responsorium.* Afflicti pro peccatis. *Versus.* Domine Deus Israël exaudi preces nostras, auribus percipe dolorem cordis nostri.

Lectio epistolæ beati Pauli apostoli ad Colossenses

Fratres, mortificate membra vestra quæ sunt super terram, fornica-

tionem, immunditiem, &c. *usque ad illa verba*, caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. *Responsorium.* Scindite corda vestra. *Versus* Revertimini unusquisque.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Ad matutinum. Antiphona. Cor mundum crea in me Deus. *Psalmus.* Miserere mei Deus. *Antiphona.* O Domine salvum me fac. *Psalmus.* Confitemini Domino. *Antiphona.* Sic benedicam te. *Psalmus* Deus Deus meus. *Antiphona.* In spiritu humilitatis. *Psalmus.* Benedite. *Antiphona.* Domine Deus rex omnipotens libera nos. *Psalmus.* Laudate Dominum. *Versus.* Exurge Domine adjuva nos. *In evangelio, antiphona.* Derelinquat impius.

His expletis, canitur missa specialis sive unus, sive plures fuerint reconciliandi, sicut in sacramentario continetur. Si unus fuerit, ita jubente episcopo peragitur hæc missa à presbytero. Antiphona ad introitum. Redime me Domine & miserere mei. *Psalmus.* Judica me, Domine. *Responsorium* Benedicam Dominum. *Versus.* In Domino laudabitur. *Tractus.* Commovisti Domine. *Offertorium* Benedicam Dominum. *Communio.* Dominus firmamentum meum.

Oratio

Omnipotens & misericors Deus, da nobis regnum tuum, justitiamque tuam semper inquirere, & hunc famulum tuum, qui ad sacramentum reconciliationis admittitur, remissionem sibi omnium peccatorum tota cordis confessione poscentem propitiatus exaudi, & quem humiliavit transgressio admissorum tuorum, attollat largitas invicta donorum. Per Dominum nostrum &c.

Lectio epistolæ beati Pauli Apostoli ad Romanos

Fratres, justificati nunc in sanguine Christi salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, *usque ad illa verba*, gratia autem ex multis delictis in justificationem.

Secundum Lucam

In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis. Homo quidam habuit duo filios, & dixit adolescentior &c. *usque ad illa verba*, perierat & inventus est.

Super oblata

Omnipotens sempiterne Deus, qui non sacrificiorum ambitione placaris, sed studia piæ devotionis intendis, da famulo tuo spiritum rectum, & habere cor mundum, quatenùs sacris mysteriis restitutus fidelium, gregibus filiorum sociatus, & fidei ejus confessio hæc tibi dona accepta reddat, & humilitas oblata commendat. Per Dominum nostrum &c.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Præfatio

Vere dignum per Christum Dominum. Qui factus est homo pro mundo, expiavit effusione sanguinis sui peccata omnium per eum igitur te deprecor, omnipotens Deus, ut hæc oblatio famuli tui quam tibi offerimus, sit in oculis tuis semper accepta; & sicut Sanctorum tuorum fides recta pervenit ad coronam, ita cum sua devotio te jubente perducat ad veniam ut mereatur per hoc sacrificium à cunctis emundari reatibus delictorum: & reconciliatum tibi cum sereno vultu respicias, & omnia peccata ei dimittas. Severitatem quoque judicii tui ab eo suspendas, & miserationis tuæ largitatem super eum clementer infundas. Per eundem Dominum. &c.

Communicantes & diem sacratissimum celebrantes quo traditus est Dominus noster JESUS-CHRISTUS, sed & memoriam venerantes.

Infra actionem.

Hanc igitur oblationem, Domine, cunctæ familiæ, tuæ, quam tibi offerunt ob diem jejunii Cœnæ Dominicæ, in qua Dominus noster JESUS-CHRISTUS tradidit discipulis suis corporis & sanguinis sui mysteria celebranda, quæsumus Domine, placatus intende, ut per multa curricula annorum salva & incolumis munera sua tibi Domino mereatur offerre: & ut huic famulo tuo concedas propitius amare deflere quod iniquè gessit, quatenùs fructuosus in conspectu pietatis tuæ, ipsius petitionis perveniat affectus, atque per eum illi veniam sperare liceat, qui in hac die traditus est pro delictis nostris, ut redimeret nos in sanguine suo Christus Salvator noster, diesque nostros.

Item

Qui hac die antequam traderetur, accepit panem in suis Sanctis manibus elevatis, *& reliqua.*

Post-communionem

Deus, qui misericordia prævenis etiam non petentes, famulum tuum ad te toto corde clamantem miseratus exaudi, & eum à terrenis desideriis, & cupiditate carnali defende, ut nullo in eo deinceps regnante peccato, tibi soli Domino liberis mentibus servire mereatur. Per Dominum nostrum.

Alia

Super hunc famulum tuum, quæsumus Domine, benedictio copiosa descendat,

descendat, indulgentia veniat, consolatio tribuatur, fides sancta succrescat, redemptio sempiterna firmetur. Per Dominum.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

ITEM ALIA MISSA EODEM DIE SI PLURES AD RECONCILIANDUM VENERINT.

Ad introitum antiphona

Omnia quæ fecisti. *Psalmus.* Domine ne memineris iniquitatum. *Antiphona.* Adjuva nos Deus salutaris noster. *Responsorium* Protector noster: *Versus* Domine Deus virtutum. *Tractus* ad te levavi oculos. *Offertorium.* Sperent in te. *Versus* super tronum. *Versus* cognoscet Dominus. *Communio* lætabimur in salutari.

Oratio

Deus omnium misericordiarum ac totius bonitatis auctor, qui per Verbum tuum humani generis reconciliationem mirabiliter operaris, dum peccatorum indulgentiam confessione celeri, & pœnitentiæ remedio promereri declarasti; concede propitiùs, ut mentes famulorum tuorum ita pietatis tuæ valeant exercere mandata, quatenùs ab omnibus possint semper abstinere peccatis. Per Dominum.

Alia

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, respice super hos famulos tuos qui ab infesta sæculi tempestate demersi, flebili lamentatione suos accusant excessus, ut fletum ac gemitus eorum piè suscipias, eosque de tenebris ad lumen revoces, & medelam confitentibus largiaris salutis, quatenùs eorum confessionem libenter admittens, Ecclesiæ tuæ purificatos eos restituas, ac tuo altari repræsentes, ut ad sacramentum reconciliationis admissi, una nobiscum sancto nomini tuo gratias agere mereantur. Per Dominum.

Lectio epistola beati Pauli Apostoli ad Corinthios.

Fratres, si unus pro nobis mortuus est, ergo omnes mortui sunt, *&c, usque ad illa verba.* ecce nunc dies salutis in Christo Jesu Dño nostro.

Secundum Lucam.

In illo tempore rogabat Jesum quidam de Pharisæis, ut manducaret cum illo *&c, usque ad illa verba*, dixit autem ad mulierem, fides tua te salvam fecit, vade in pace.

Super oblata

Concede, quæsumus omnipotens Deus, ut hujus sacrificii munus

CAPUT XXII. De Cœnâ Domini.

oblatum hos famulos tuos ab omni malo semper purget & muniat. Per Dominum.

Alia

Hæc sacrificia omnipotens Deus famulos tuos potenti virtute mandatos, ad suum faciant puriores venire principium. Per Dominum.

Alia super oblata

Respice Domine, quæsumus in hanc humilitatis nostræ confessionem, ut famulos tuos hæc ipsa majestati tuæ commendet oblatio, qui per Filium tuum reconciliavit inimicos, ut qui inclinantur conscientia sua, tua semper misericordia erigantur. Per eundem.

Præfatio, ut suprà, communicantes *ut suprà* hanc igitur, *ut suprà,* qui hac die *ut suprà.*

Ad complendum

Majestatem tuam, Domine, supplices exoramus, ut hos famulos tuos quos per reconciliationem, viam fecisti salutis perpetuæ rursum intrare, nullis jam permittas errorum laqueis implicari. Per.

Alia

Implorantes, Domine, misericordiam tuam hos famulos tuos propitius intuere; ut qui præter te alium non noverunt, & tuis semper beneficiis glorientur, & te largiente ad cæleste regnum pervenire mereantur. Per Dominum nostrum.

Hos famulos tuos quæsumus Domine benedictio desiderata confirmet, quæ eos & à tua voluntate numquam faciat discrepare, & tuis semper indulgeat beneficiis gratulari. Per Dominum.

Sanè observandum est ut cum lecta evangelica lectio fuerit, sive in hac missa, sive in præcedenti presbyter conscenso pulpito tractet exponendo tam historiæ seriem, quam inæstimabilem clementissimi Dei misericordiam, qua prorogata est generi humano, tam in filio prodigo, quam in muliere peccatrice. Quod ubi expleverit, legat diaconus, non tamen ille qui evangelicam lectionem recitavit, sed unus quilibet ex processoribus hunc sermonem qui inferius scriptus est, exponente presbytero per singulas periodos quæ leguntur, stantibus propter ambonem pœnitentibus.

INCIPIT SERMO LEGENDUS.

Perpendite fratres, & sollicito corde vobiscum agite, ne ea quæ fletibus & lamentis punitis, deinceps repetentes majorem & severiorem erga vos iram Dei provocetis. Nam auctoritate sacri Eloquii etiam de propitiato peccato securi esse prohibemur. Unde non sufficit unicuique

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

ad veram salutem à malo declinare nisi faciat bonum. Utrumque enim præceptum est, quapropter mecum vos admoneo, ut salubribus remediis pœnitentiæ, omni tempore vigilanter insistentes, salutem animarum nostrarum Deo auxiliante reportare possimus. Quod tunc obtinere promerebimur si fructus dignos pœnitentiæ, juxta B. Joannis Baptistæ vocem non segniter operemur, qui ait. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ. In quibus verbis notandum est, quod amicus sponsi non solùm fructus pœnitentiæ, sed dignos pœnitentiæ admonet esse faciendos. Aliud namque est fructus facere, aliud fructus dignos pœnitentiæ facere. Ut enim secundùm dignos pœnitentiæ fructus loquamur, sciendum est, quia quisquis illicita nulla commisit, huic jure conceditur, ut licitis jure utatur: Sicque pietatis opera faciat, ut tamen si noluerit, ea quæ mundi sunt non relinquat. At si quis in fornicationis culpam, vel fortasse quod est gravius, in adulterium lapsus, tanto à se licita debet abscindere, quanto se meminit illicita perpetrasse. Neque enim par fructus boni operis esse debet ejus qui minùs, & ejus qui ampliùs deliquit, aut ejus qui in quibusdam facinoribus cecidit, & ejus qui in multis lapsus est. Per hoc ergo quod dicitur facite fructus dignos pœnitentiæ, uniuscujusque conscientia convenitur; ut tanto majora quærat bonorum operum lucra per pœnitentiam, quanto graviora sibi intulit damna per culpam. Dicebat ergo Joannes turbis, qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui habet escas, similiter faciat. Per hoc quod tunica est plus necessaria usui nostro quam pallium; ad fructum pœnitentiæ pertinet, ut non solùm exteriora quæque; & minùs necessaria, sed ipsa valdè nobis necessaria dividere cum proximis debeamus: scilicet vel escam qua carnaliter vivimus, vel tunicam qua vestimur. Unde sciendum quantum misericordiæ opera valeant, cum ad fructus dignos pœnitentiæ ipsa præ ceteris percipiuntur. Hinc etiam per semetipsam Veritas dicit: Date, & dabitur vobis. Hinc scriptum est, ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis. Hinc iterum dicitur: conclude Eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit. Hinc bonus pater innocentem filium admonet dicens: Si multum tibi fuerit, abundanter tribues. Si exiguum fuerit, etiam exiguum libenter stude impertiri. Quia verò ad magna nos opera Joannes admonet, dicens; facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: Et rursus: qui habet duas tunicas, det non habenti; & qui habet escas, similiter faciat: jam patenter datur intelligi quid est quod Dominus dicit: à diebus Joannis usque nunc regnum cœlorum vim patitur, & violenti diripiunt illud. Cum enim lex dicat, si quis hæc vel illa fecerit, morte moriatur, cunctis legentibus liquet, quia peccatores quosque pœna suæ severitatis perculit, non autem per pœnitentiam ad vitam reduxit. Quia verò Joannes Redemptoris gratiam præcurrens, pœnitentiam prædicat, ut peccator qui ex culpa est mortuus, per conversionem vivat; profectò à diebus Joannis regnum cælorum vim patitur. Cælorum autem regnum locus proprius est justorum, solis enim justis cælestis patriæ præmia debentur, ut humiles,

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

casti, mites, atque misericordes ad gaudia superna perveniant.

Cum verò quis vel superbia tumidus vel carnis facinore pollutus, vel iracundia accensus, vel crudelitate impius post culpas ad pœnitentiam redit, & vitam æternam percipit quasi in locum peccator intrat alienum. Recogitemus ergo, fratres carissimi, mala quæ fecimus, nosmetipsos assiduis lamentis atteramus, hæreditatem justorum quam non tenuimus per vitam rapiamus per pœnitentiam. Vult à nobis omnipotens Deus talem violentiam perpeti: nam regnum cœlorum rapi vult nostris fletibus, quod nostris meritis non debetur. Ab spei ergo certitudine nulla nos malorum nostrorum qualitas nulla quantitas frangat.

Præstat magnam veniæ fiduciam latro venerabilis, qui non inde venerabilis, unde latro. Nam latro ex crudelitate, venerabilis ex confessione. Cogitate rogo, cogitate quam sint incomprehensibilia in omnipotenti Deo misericordiæ viscera. Latro iste cruentis manibus abstractus à fauce itineris suspensus est in patibulo crucis. Ibi confessus, ibi sanatus, ibi audire meruit; Hodiè mecum eris in paradiso. Avidè ipsa pœna criminis pervenit ad præmia virtutis. Idcircò autem omnipotens Deus Electos suos in quibusdam lapsibus cadere permisit, ut aliis in culpa jacentibus, si toto ad eum corde consurgant, spem veniæ redderet, & eis per lamenta pœnitentiæ viam pietatis aperiret. Exerceamus ergo nosmetipsos in lamentis, extinguamus fletibus & dignis pœnitentiæ fructibus culpas. Tempora indulta non pereant: quia qui multos à suis iniquitatibus jam sanatos aspicimus, quid aliud quam supernæ misericordiæ pignus tenemus? Voce autem nostri Redemptoris ad beatum Job dicitur: Nunquid capies Leviatham homo? Cujus vocabulo cetus ille devorator humani generis designatur, in hamo autem esca ostenditur, aculeus occultatur. Hunc ergo devoratorem Deus Pater hamo cœpit, quia ad mortem illius Unigenitum Filium incarnatum misit, in quo caro passibilis videri posset, & divinitas impassibilis videri non posset. Cumque in eo serpens per manus persequentium escam corporis momordit, divinitatis illum aculeus perforavit. Quasi hamus ergo fauces glutientis tenuit, dum in illo esca carnis patuit, quam devorator appeteret, & divinitas passionis tempore latuit quæ necaret. In hamo ejus incarnationis captus est, quia dum in illo appetiit escam corporis, transfixus est aculeo divinitatis. Ibi quippè inerat humanitas, quæ ad se devoratorem duceret, ibi divinitas quæ perforaret, ibi occulta virtus quæ raptoris faucem transfigeret. In hamo igitur captus est, quia inde interiit, unde momordit, & quos jure tenebat mortales, perdidit, quia in eum in quo jus non habuit morte appetere immortalem præsumpsit.

Hinc est quod quotidiè nos ad vitam post culpas revertimur, quia ad pœnam nostram sine culpa descendit. Quotidie peccatores ad vitam redeunt, quotidiè de ejus faucibus Redemptoris manu rapiuntur. Unde rursum illi voce Dominica dicitur: Aut armilla perforabis maxillam

ejus. Armilla ubi ponitur, ambiendo constringit: per armillam verò circumplectens nos divina misericordia designatur, quæ Leviathan istius maxillam perforat, dum nobis post perpetrata quæ prohibuit, adhuc pœnitentiæ remedium ostendit. Armilla Dominus maxillam Leviathan perforat, quia ineffabili misericordiæ suæ potentia, sic malitiæ antiqui hostis obviat, ut aliquando eos etiam quos cœpit jam amittat; & quasi ab ore illius cadunt, qui post perpetratas culpas ad innocentiam redeunt. Quis enim ore illius semper raptus maxillam ejus evaderet, si perforata non esset? an non in ore David tenuit, cum in tantam se luxuriæ voraginem mersit? an non in ore Petrum tenuit cum negavit? Sed dum ad vitam uterque per pœnitentiam rediit, leviathan iste eos aliquo modo quasi per maxillæ suæ foramen amisit. Per foramen igitur maxillæ ab ejus ore subtracti sunt, qui post perpetrationem tantæ nequitiæ pœnitendo redierunt. Quis autem hominum leviathan istius os evadet, ut illicita nulla committat? Sed hinc cognoscimus quantum Redemptori humani generis debitores sumus, qui non solùm nos in leviathan ire prohibuit, sed ab ore etiam redire concessit: qui spem peccatori non abstulit, quia maxillam ejus, ut evadendi viam tribueret, perforavit, ut saltem post morsum fugiat, qui incautus prius cavere noluit ne morderetur.

Ubique ergo occurrit nobis superna medicina, quia dedit homini præcepta ne peccet, & tamen peccanti dedit remedia ne desperet: unde cavendum summopere est, ne quis delectatione peccati leviathan istius ore rapiatur, & tamen si raptus fuerit, ne desperet. Quia si peccatum perfectè lugeat, adhuc foramen in maxilla ejus invenit per quod evadat. Quid itaque, fratres, quid in hac re debemus aspicere, nisi immensam misericordiam conditoris nostri, qui nobis velut in signo ad exemplum pœnitentiæ posuit eos quos per pœnitentiam vivere post lapsum fecit: Perpendo etenim Petrum, considero Latronem, aspicio Zachæum, intueor Mariam, & nihil in iis aliud video nisi ante oculos nostros posita spei & pœnitentiæ exempla. Fortassè etenim in fide lapsus est aliquis? aspiciat Petrum, quia amarè flevit, quod timidè negaverat. Alius contrà proximum suum in malitia crudelitatis exarsit? Aspiciat latronem, qui & in ipso mortis articulo ad vitæ præmia pœnitendo pervenit. Alius avaritiæ æstibus anhelans, aliena diripuit? Aspiciat Zachæum, qui si aliquid alicui abstulit quadruplum reddidit. Alius libidinis igne succensus carnis munditiem perdidit? Aspiciat Mariam, quæ in se amorem carnis igne divini amoris excoxit.

Ecce omnipotens Deus ubique oculis nostris quos imitari debeamus, objicit: Ubique exempla suæ misericordiæ opponit. Mala ergo jam displiceant, vel experta libenter obliviscitur omnipotens Deus quod nocentes fuimus. Paratus est pœnitentiam nostram nobis ad innocentiam deputare. Siquidem largiente Domino duodecim modis remissionem & indulgentiam peccatorum promereri ab eo veraciter credimus. Primus eorum est quo ut originali peccati careamus noxa, aqua baptizamur, ut

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Dominus ait: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu non potest intrare in regnum Dei. Secundus caritatis affectus, ut est illud, Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Tertius eleemosynarum largitio secundùm hoc legitur: Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna extinguit peccatum. Quartus profusio lacrymarum, Domino dicente;quia flevit in conspectu meo & ambulavit tristis coram me, non inducam mala in diebus ejus. Quintus criminum confessio, ut Psalmista ait: dixi confitebor adversum me injustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Sextus afflictio cordis & corporis qua præcepit Apostolus enormiter peccantem tradere satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini. Septimus abrenuntiatio vitiorum, dicente Domino ad languidum; Ecce sanus factus es, jam noli peccare ne deterius tibi aliquid contingat. Octavus intercessio Sanctorum, ut ait Apostolus; infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros, & orent pro eo: & multum valet deprecatio justi assidua. Nonus misericordiæ & fidei meritum: Beati enim, ait misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur. Decimus conversio & salus aliorum. Ait enim Apostolus: qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam suam à morte & operiet multitudinem peccatorum. Undecimus indulgentia & remissio qua peccantibus in nos dimittimus, dicente Domino: Dimittite, & dimittetur vobis. Duodecimus. Passio martyrii secundùm quod Dominus ait: Qui perdiderit animam suam propter me, in vitam æternam custodit eam. Proinde, fratres mei, in conditione mortalitatis vestræ mentis oculos figite, venienti ad vos judici per fletus & lamenta præparate. Terrenarum rerum vos cura non aggravet. Quantislibet enim auri & argenti monilibus circundetur: quibuslibet pretiosis vestibus induatur caro, quid aliud quam caro? nolite ergo attendere quod habetis, sed quid estis. Vultis audire quid estis? Propheta indicat dicens; vere fœnum est populus. Si enim fœnum populus non est, ubi est multitudo generis humani, quæ ab exordio hunc mundum incoluit? quæ de præsentis vitæ cogitans provisione, surripiente mortis articulo, repentè in his quæ prævidere nolebat inventa est & cuncta simul temporalia amisit, quæ tractata quasi stabiliter teneri videbantur. Si ergo transacta multitudo generis humani per nativitatem, viruit in carne, per mortem aruit in pulvere, videlicet fœnum fuit.

Quia igitur momentis suis horæ fugiunt, agite, fratres carissimi, ut in boni operis mercede teneantur. Audite quid sapiens Salomon dicat, quodcumque potest manus tua facere, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erit apud inferos quo tu properas. Quia ergo eventuræ mortis tempus ignoramus, & post mortem operari jam non possumus, superest ut ante mortem tempora indulta rapiamus. Sic enim, sic mors ipsa cum venerit vincetur, si priusquam veniat semper timeatur. districtionem quippè venturi Judicis Paulus considerans, ait, horrendum est incidere in manus Dei viventis.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Illum ergo diem, fratres cariſſimi, quando judex ad judicium properat, illum ante oculos ponite, & quidquid modo grave creditur, in ejus comparatione levigatur. Hinc enim Pſalmiſta dicit: Deus manifeſtus veniet, Deus noſter, & non ſilebit: ignis ante ipſum ardebit, & in circuitu ejus tempeſtas valida. Tantæ quippè juſtitiæ diſtrictionem tempeſtas ignisque comitantur: quia tempeſtas examinat, quos ignis exurat. De illo enim die per prophetam dicitur: Juxta eſt dies Domini magnus, juxta & velox nimis. Vox diei Domini amara, tribulabitur juſtus ibi & fortis. Dies iræ, dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris. Penſate ergo, fratres cariſſimi, extremi diem judicii, ſuper corda reproborum, quia aſperitate propheta vidit amareſcere, quem tot appellationibus non valet explere. De hac die Dominus iterum per prophetam dicit: Adhuc ſemel, & ego movebo non ſolùm terram ſed & cœlum, qui ut frequenter perſpeximus, & experi ſumus aërem movit, & terra non ſubſiſtit. Quis ergo ferat cum cœlum moverit, ad cujus examen omne humanum genus deducitur? venit etenim ille qui adventu ſuo elementa concutit: in cujus conſpectu cœlum cum terra contremiſcit, cui ad victimam malorum remunerationemque bonorum, angeli, archangeli, throni, principatus, & dominationes obſequuntur.

Conſiderate, fratres cariſſimi, ante conſpectum tanti judicis, quantus in illo die terror erit, quando jam in pœna remedium non erit, quæ illi confuſio, cui reatu ſuo exigente continget in conventum hominum angelorumque erubeſcere. Illum ergo diem, fratres cariſſimi, tota intentione cogitate: vitam corrigite, mores mutate, mala tentantia reſiſtendo vincite, perpetrata autem fletibus punite, adventum namque æterni Judicis tantò ſecuriores quandoque videbitis, quantò nunc diſtrictionem illius timendo prævenitis. Ipſe etenim qui eſt advocatus noſter; fieri dignatus eſt Judex noſter qui hac nocte traditus eſt pro peccatis noſtris ut redimeret nos in ſanguine ſuo Chriſtus Salvator noſter, qui vivit & regnat cum Deo patre in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia ſæcula ſæculorum.

Hoc ſermone poſt lectionem evangelicam finito, peragitur miſſa pro ipſis ſicut ſuperius pleniter eſt deſcripta. Qua expleta, pontifex cum eccleſiaſtico ordine pergit ad eccleſiam, ad quam ſecundum morem conveniunt populi ad ſtationem celebranda miſſa pro baptizandis, qua tali ordine ante horam tertiam à Pontifice ſolemniter exhibenda eſt.

Ad introitum Sitientes venite ad aquas. *Pſ.* Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra. *Ad ℟.* Inclinate aurem veſtram, & venite ad me: audite & vivet anima veſtra ℟. Venite filii audite me ℣. accedite ad eum. *Tractus* Jubilate Domino. *Offert*. Benedicite gentes. *Communio.* Deus virtutum.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Oratio

Omnipotens sempiterne Deus, da quæsumus universis tuis plenius atque perfectius ad omnia festi Paschalis introire mysteria, ut incunctanter pia corda cognoscant quantum debeant de confirmata in Christo renascentium glorificatione gaudere. Per

Lectio Isaiæ Prophetæ

Hæc dicit Dominus noli timere serve meus Jacob &c. *usque* in nomine Israël assimilabitur.

Secundum Joannem

In illo tempore dixit Nicodemus ad Jesum: Rabbi scimus quia à Deo venisti magister *&c. usque* quod natum est de Spiritu Spiritus est.

Super oblata

Concede credentibus misericors Deus, perfectum nobis de Christi passione remedium, ut humana fragilitas præteritæ culpæ laqueos evadat Per

Alia

Virtutum cœlestium Deus, de cujus gratiæ rore descendit ut ad ministeria tua purgatis sensibus accedamus; præsta, quæsumus, ut in eorum tractatione solemni honore tibi placitum deferamus obsequium Per.

Communicantes *ut suprà.* Hanc igitur *ut suprà usque* mereatur offerre. Qui hac die *ut suprà.*

Post communionem

Omnipotens sempiterne Deus, qui vitam humani generis pro nobis, Filio tuo moriente, salvasti, præsta, quæsumus, ut in hanc populi tui devotionem fructus proveniat gaudiorum. Per Dominum.

Alia

Concede, quæsumus Domine, ut perceptum novi sacramenti mysterium, & corpore sentiamus & mente. Per

Hac missa expleta pergunt ad secundam stationem, ubi missa chrismalis à Pontifice ordine suo celebranda est, sicut hic inferius scripta habetur.

Antiphona

Antiphona ad introitum. Confessio & pulchritudo. *Psal.* Cantate Domino. *Ad* ℞. Quam magnus Dominus ℣. Timebunt gentes. ℣. Quoniam ædificav. *Tractus.* Laudate Dominum omnes gentes. *Offert.* Confessio ℣. Cantate Domino ℣. Cantate *Commun.* Domine Deus noster.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Oratio

Domine Deus qui in recreandis plebibus tuis ministerio uteris sacerdotum, tribue nobis perseverantem in tua voluntate famulatum, ut dono gratiæ tuæ in diebus nostris & merito & numero sacratus tibi populus augeatur. Per

Alia

Da nobis, quæsumus omnipotens Deus, remedia conditionis humanæ, & sincero tractare servitio, & cum profectu salutis implere. Per

Lectio epistola Beati Joannis apostoli

Carissimi vos unctionem quam accepistis à Deo *&c. usque* Et non confundamur ab eo in adventu ejus.

Sequentia S. Evangelii secundum Joannem

In illo tempore verbum caro factum est *&c. usque* Qui est in sinu Patris.

Super oblata

Hujus sacrificii potentia, Domine quæsumus, ut & vetustatem nostram clementer abstergat, & novitatem nobis augeat & salutem. Per

Præfatio

Vere dignum. æterne Deus. Et clementiam tuam suppliciter exorare, ut spiritalis lavacri baptismo renovandis creaturam chrismatis in sacramentum perfectæ salutis vitæque confirmes; ut sanctificatione unctionis infusa, corruptione primæ nativitatis absorpta, Sanctum uniuscujusque templum acceptabilis vitæ innocens odor redolescat; ut secundùm constitutionis tuæ sacramentum regio & sacerdotali propheticoque honore perfusi, vestimento incorrupti muneris induantur. Per Christum.

Communicantes *ut suprà.* Hanc igitur *ut suprà usque* mereatur offerre. Qui hac die *ut suprà*

Post-communionem

Præsta quæsumus Domine, ut sicut de præteritis ad nova transimus,

ita vetustate deposita sanctificatis mentibus innovemur. Per Dominum.

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Igitur hoc officio ab episcopo solemniter adimpleto, revertuntur tam pontifex cum clero, quam populi cum pœnitentibus, jam quidem ecclesiam introductis; sed adhuc in solemniori officio missæ ipsius diei reconciliationem suam præstolantibus ad ecclesiam majorem stationis ejusdem celebritatis, quæ in sede quidem apostolica ad Sanctum Joannem in Lateranis agitur; in ceteris verò urbibus seu monasteriis pro opportunitate & congruentia uniuscujusque loci. Hora congruenti ingrediuntur in sacrarium, & induunt se vestimentis sacris, & conveniunt presbyteri & diaconi ubi pontifex sedet, & osculatis manibus ejus, stant propter illum; presbyteri quidem à dextris, diaconi verò à sinistris. Tunc archidiaconus defert vas argenteum & ampullam vitream majorem plenam oleo, & jubente pontifice fundit totum oleum in vas. Deinde diaconus lector ipsius diei offert pontifici ampullulam olovitream cum balsamo involutam in mapola alba serica. Porrò duo subdiaconi accedentes ad pontificem ex utraque parte, sicut in sede residet indutus sacris, operiunt cum sindone mundissima à pectore usque ad pedes, elatis primum sursum brachiis à pontifice componente ipsam sindonem sub ascellis suis; & tunc fundit balsamum in vas illud ubi dudum oleum fusum fuerat, & accepto cocleare in hos ipsos usus sacrato, miscitat diutiùs balsamum cum oleo. Et post hæc jubente pontifice archidiaconus implet ampullam de ipso vase; & tunc Subdiaconus recipit eam, & tradit acolytho, qui super lineam indutus planeta rotunda atque mundissima desuper amicitur sindone; & rursum super hac alia longa involvitur sindone alba serica subtus quam eamdem ampullam tenet in brachio sinistro reflexis summitatibus involutionum ipsius sindonis super scapulam sinistram, ita dumtaxat ut collum & guttur ora quinquies sive sexies duplicata tangant. Similiter alii duo acolythi instar istius in omnibus amicti tenent alias duas ampullas cum oleo in sinistris brachiis sub sindonibus superioribus, ita per omnia super illos compositis reflexis & duplicatis, sicut de primo taxatum est. Quod ubi peractum fuerit, ipsi quidem acolythi in loco apto & consuetudinario expectant donec post præfationem missæ ante inchoationem canonis Sanctus, Sanctus, Sanctus, *decantare incipiant. Et post hæc ingrediuntur ad missas, ordinata omni decore & plenitudine processione.*

Sanè observandum est, ut in his tribus stationibus, quæ de hac die peragendæ sunt, taliter processiones ordinentur, ut in prima tres quidem diaconi cum subjecto sibi ordine & numero induti dalmaticis cum episcopo procedant: in secunda autem quinque; in tertia autem septem ceterùm in missa pœnitentium quæ præsente episcopo, & eo jubente à presbytero celebratur, tres diaconi planetis induti procedant.

Statio ad Sanctum Joannem Lateranensem. Ad introitum. Antiphona. Nos autem gloriari. *Psalmus.* Cantate Domino. *Additur* Confessio. *Responsorium.* Christus factus est. *Versus* Propter quod Deus. *Tractus.* Magnus Dominus & laudabilis nimis in civitate Dei nostri in monte sancto ejus. Fundatur exultatione universa terra, montes Sion, latera

aquilonis, civitatis regis magni. Deus in gradibus ejus dignoſcetur, cum ſuſcipiet eam. Quoniam ecce reges congregati ſunt, convenerunt in unum. Sicut audivimus, ita & vidimus in civitate Domini virtutum. Deus fundavit eam in æternum. Suſcepimus Domine miſericordiam tuam in medio templi tui. Lætetur mons Sion: exultent filiæ Judæ propter judicia tua Domine. Circundate Sion & complectimini eam. Narrate in turribus ejus. Ponite corda veſtra in virtute ejus, ut enarretis in progenie altera. Quoniam hic eſt Deus, Deus noſter in æternum & in ſæculum ſæculi, ipſe reget nos in ſæcula. *Offertorium.* Dextera Domini *Verſus* In tribulatione. *Verſus* Impulſus. *Communio* Dominus Jeſus. *Pſalmus.* Beati immaculati. *Alia.* Hoc eſt corpus. *Pſalmus.* Credidi. *Additur.* Calicem ſalutaris. *Item additur* Vota mea Domino reddam in conſpectu omnis. *Oratio ad miſſam.* Deus à quo Judas reatus ſui pœnam, & confeſſionis ſuæ Latro præmium ſumſit, concede nobis tuæ propitiationis effectum, ut ſicut in paſſione ſua JESUS-CHRISTUS Dominus noſter diverſa utriſque intulit ſtipendia meritorum: ita nobis ablato vetuſtatis errore, reſurrectionis ſuæ gratiam largiatur. Qui tecum &c.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Lectio epiſtolæ Beati Pauli Apoſtoli ad Corinthios

Fratres convenientibus vobis in unum, *uſque ad illa verba*, ut non cum hoc mundo damnemur.

Evangelium ſecundum Joannem.

Ante diem feſtum paſchæ ſciens, *uſque*, & vos faciatis. *Evangelio finito, illicò pontifex conſcendit ambonem, & pœnitentes adducuntur deorſum propter illum, & proſtrati in terram, præſtolantur divinæ miſericordiæ reconciliationem per miniſterium pontificale. Tunc diaconus propè epiſcopum ſtans pronunciat his verbis:*

Adeſt ô venerabilis Pontifex tempus acceptum, dies propitiationis Divinæ & ſalutis humanæ, &c. *Ut in editis, uſque ad illa verba* devicto mortis ſuæ autore gratulemur. *Poſt hæc pontifex proſequitur dicens,* Qua dilectiſſimi hos de quorum periculo formidabamus, & pro inſpectione negligentioris vitæ de ſalute dubitabamus, per pœnitentiæ lamenta, & deſideria corrigendorum præteritorum actuum tranſgreſſionis, ad Deum ex toto corde, teſte cœtu & frequentia hujus Eccleſiæ converſos audivimus: ſupereſt nunc ut pro illis & pro nobis Domini miſericordiam deprecemur, quatenùs & nobis illis facultatem bonam operandi ſecundum beneplacitum voluntatis ſuæ largiri dignetur, atque de vetuſtate prioris converſationis, & ignorantiæ, nos transferre, & ad perpetuitatis ſuæ regnum clementer admittere.

Indè facto parumper intervallo, jubente pontifice, inclamat diaconus: Contrito corde & mente devota letaniarum ſolemnia pro pœnitentibus

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

& reconciliandis nostris, ac pro omni Ecclesia sancta Dei sensualiter alternando modulemus. *Et mox incipiunt litaniam, sicut hic inferius habetur denotata. Pontifex verò descendens de ambone cum electis cleri qui eo die in omni sacro ordine ipsi ministraturi processionis illius officia explere debent, prosternit se ante sanctum altare super strataria dudum illic ad hoc ipsum aptata, & jacent orantes usque dum in litania dicatur.* Agnus Dei, *Et tunc surgentes finem litaniæ omnes cum choro consummant.*

Litania finita, dicit Pontifex. Oremus, *& diaconus clamat*, Flectamus genua. *Postquam oraverint, prosequitur pontifex hanc orationem excelsa voce.*

Oratio

Deus qui Ecclesiam tuam, & nova semper prole renascentium fœcundas, & resipiscentium à peccatis, atque ad te revertentium reparatione restauras. Auge super nos famulos tuos Spiritus Sancti dona propitius, & ipse in nostro ministerio quod tuæ virtutis est operare per Dominum, in unitate ejusdem.

Post hac iterùm pontifex conscendit ambonem: & pœnitentes veniunt ante illum & mox ut diaconus clamaverit, Orate pœnitentes, *prostrati in terram, expectantes divina misericordia reconciliationem per ministerium pontificale jactant se in terram. Tunc pontifex dicit super eos has orationes ad reconciliandum, stantibus duobus aut quatuor, vel si necesse fuerit pluribus presbyteris altrinsecùs juxta eos, & ubicumque in precibus orationum mentionem illorum facit pontifex dicendo* hos famulos tuos *vel* his famulis tuis, *seu* horum famulorum, *vel aliquolibet casu, ipsi presbyteri tangunt dexteris manibus indesinenter ipsos pœnitentes vice pontificis.*

Orationes ad reconciliandos pœnitentes.

Adesto Domine supplicationibus nostris &c.

Alia

Precor Domine clementiam tuæ majestatis ac nominis, &c.

Alia

Præsta Domine quæsumus his famulis tuis dignum pœnitentiæ fructum &c.

Alia

Deus humani generis benignissime conditor, & misericordissime reformator. &c.

Caput XXII. *De Cœna Domini.*

Alia

Deus infinitæ misericordiæ, veritatisque immensæ. &c.

Alia

Deus sub cujus oculis omne cor trepidat omnesque conscientiæ contremiscunt &c.

Alia

Deus cujus indulgentia nemo non indiget. &c.

Orationibus expletis, dicit Diaconus: Surgite de terra reconciliati Deo, expectantes contrito & humili corde horam, quando ad percipiendum corporis & sanguinis ejus mysterium admittamini. *Quibus surgentibus, paululùm interjecta mora, clàmat Diaconus:* Psallite chori unanimiter, voce consona Domino jubilantes, eia. *Et mox incipiunt omnes offerendam.* Dextera Domini fecit virtutem *Cum versibus suis. Offerunt populi & pœnitentes. Dicitur oratio super oblata.*

Super oblata.

Ipse tibi quæsumus Domine Sancte pater omnipotens Deus, sacrificium nostrum reddat acceptum, qui discipulis suis in commemeratione nem sui hoc fieri hodierna traditione monstravit JESUS-CHRISTUS Dominus noster, qui tecum &c.

Canitur præfatio. Verè dignum. Per Dominum nostrum. Quem in hac nocte inter sacras epulas increpantem mens sibi conscia traditoris ferre non potuit, sed Apostolorum relicto consortio, sanguinis pretium à Judæis accepit, ut vitam perderet quam distraxit. Cænavit igitur hodiè proditor mortem suam, & cruentis manibus panem de manu Salvatoris exiturus accepit, ut saginatum cibo major pœna constringeret, quem nec sacrati cibi collatio ab scelere revocaret. Patitur itaque Dominus noster JESUS-CHRISTUS filius tuus cum hoste novissimum participare convivium, à quo se noverat continuò esse tradendum, ut & exemplum innocentiæ mundo relinqueret & passionem suam pro sæculi redemptione suppleret. Pascit igitur mitis Dominus immitem Judam, & sustinet ipsius crudelem convivam, qui meritò laqueo suo erat periturus, quia de magistri sanguine cogitarat. O Dominum per omnia patientem! ô Agnum in suas epulas mitem! cibum ejus Judas in ore ferebat, & quibus eum traderet, persecutores advocabat. Sed filius tuus Dominus noster tanquam hostia pia & immolari se tibi pro nobis patienter permisit, & peccatum quod mundus commiserat, relaxavit, & ideò &c. *Cum itaque* Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Post præfationem antequam inchoationem canonis canere cæperint, tres

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

acolythi cum tribus ampullis tam lineis quam sericis sindonibus ordine suprà scripto amicti veniunt pariter & stant post dorsum diaconorum, qui post pontificem in loco suo inclinati secundùm morem consistunt. Archipresbyter verò librum sacramentorum super altare, ante pontificem sustentans, ad eum locum ubi Pontifex dicere debet in canone, Communicantes, *tangit reverenter cum manu paginam apertam in qua ipsa illatio scripta est, & tunc respiciente Pontifice ad eum levat ipsum librum, & legit Pontifex eandem illationem ita se habentem.*

Infra actionem

Communicantes & diem sacratissimum celebrantes, quo Dominus noster JESUS-CHRISTUS, pro nobis est traditus; sed & memoriam. venerantes in primis gloriosæ semper Virginis Mariæ Genitricis ejusdem Dei & Domini nostri JESU-CHRISTI, sed & Beatorum Apostolorum.

Similiter archipresbyter facit, ut in ante ad secundam illationem quæ taliter se habet.

Item infra actionem

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed & cunctæ familiæ, tuæ, quam tibi offerimus ob diem in qua Dominus noster JESUS CHRISTUS tradidit discipulis suis corporis & sanguinis sui celebranda mysteria, quæsumus Domine, ut placatus accipias, diesque nostros

Similiter facit & in tertio loco archipresbyter ubi eo die in canone additur.

Item infra actionem.

Qui pridie quam pro nostra omnium salute pateretur, hoc est hodie, accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas.

Quod dum pontifex dicere cœperit, mox archipresbyter annuit sinistræ partis primo subdiacono, & ille elevans se ab oratione, ceteris in suo loco retro altare inclinatis permanentibus, pergit ad acolythum suæ partis, & accipiens summitatem sindonis sericæ de scapula ejus ponit super scapulam suam, & mox accipit ampullam olei ab eo, & tenent eam super ipsam sindonem in sinistro brachio girando se altrinsecùs, alter contra alterum, subdiaconus quidem involvitur, acolythus verò disvolvitur. Quod ubi perfectum fuerit, diaconus primus de sinistra parte erigens se ab oratione, accipit de scapula subdiaconi summitatem sindonis sericæ, & ponens super scapulam suam sumit ab eo ampullam olei, & tenens eam in sinistro brachio girando altrinsecùs, ipse quidem involvitur, & subdiaconus disvolvitur, & defert ipsam ampullam ad altare, & tenens eam ante pontificem coopertam expectat horam quando annuente pontifice propius ad consecrationem ipsius accedat, quæ taliter adimpletur in ultima parte canonis antequam dicatur. Per quem

hæc omnia, Domine, ſemper bona creas, *diſcooperit pontifex os ipſius ampullæ, & aſpirat in eam ter, & tenente eam diacono, benedicit tam pontifex quam omnes presbyteri in circuitu altaris ſtantes.*

Benedictio & conſecratio olei ad infirmos.

Emitte Domine &c. *ut in Sacram. S. Gregor.*

Iſta benedictione expleta, Subdiaconus accedens ad diaconum recipit ab eo tam ampullam, quam ſindonem ſericam, alterutrum diſvolvendo, & involvendo ordine ſuprà taxato. Et poſt hac ſimiliter recipit eam acolythus à Subdiacono, & inclinans ſe primum ad altare deinde in gyro abſque mora defert eam in ſacrarium. Deinde peragitur expletio canonis, & cetera uſque Perturbatione ſecuri. Per Dominum noſtrum JESUM CHRISTUM filium tuum qui tecum vivit & regnat Deus in unitate Spiritus Sancti Per omnia ſæcula ſæculorum. Amen. *Et clamat diaconus*: Humiliate vos ad benedictionem, *Et reſpondent* Deo gratias. *Et dat benedictionem, his verbis pontifex.*

Benedicat vos Deus qui per unigeniti *&c. ut in libro Sacram. S. Gregorii Papæ*

Hic non canunt Agnus Dei, *ſed primus diaconus lector ipſius diei ſuſcepta ampulla chriſmatis cum ſindone ſerica à Subdiacono primo cum ordine involutionis & diſvolutionis, quam eadem ratione idem Subdiaconus dudùm à primo acolytho ſuſceperat, defert illam ante pontificem, tenens illam in brachio ſiniſtro ita involutam de eadem ſindone, ut poſſit videri à medio projecta ſindone ſuper ſcapulam ſiniſtram, ita ut pertingat ad ſcapulam dextram, quatenus poſſint dependentia retineri; & tunc pontifex reſpiciens ad orientem diſcooperiens os ampullæ aſpirat ter in eam, & poſt hac intrat in conſecratione chriſmatis principalis, primum dicens excelſa voce*, Dominus vobiſcum. *Sanè quod ſupra prætermiſſum eſt, illico ut pontifex dixerit*, Et pax Domini ſit ſemper vobiſcum, *communicat ipſe ſolus ante altare, & diaconus confirmat eum cum calice illa tantummodò die. Poſtquam communicaverit, ponit calicem ſuper altare; deinde accepta à Subdiacono patena, ponit juxta calicem de latere ſiniſtro, & ſtatim operitur à duobus diaconibus utrumque de ſindone munda, quam prius præparaverant in ore altaris è regione Pontificis poſt corporale expanſum.*

Incipit benedictio Chriſmatis principalis

Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo. Surſum corda. Gratias agamus Domino Deo noſtro. Verè dignum eſt. Qui in principio inter cetera bonitatis &c. *ut apud S. Greg.*

Iſta benedictione completa, benedicit ampullam tertiam olei ad baptizandos tacite, quam Subdiaconus ſecundus dextræ partis ſuſcipit cum ſindone ab acolytho ordinis ſui, & tradit ſecundo diacono partis ſuæ, qui eam ordine ſupra diſpoſito defert ante epiſcopum, & ille tertio in eam aſpirans conſecrationis illius complet tenorem.

Exorcismus olei ad baptizandos.

Deus qui virtute S. Spiritus tui imbecillarum mentium rudimenta confirmas, te oramus, Domine, ut venturis ad beatæ regenerationis lavacrum &c. *ut apud S. Gregorium.*

Post hac ordine supra scripto involvendo & disvolvendo redditur subdiacono à diacono, & acolytho à subdiacono, à quo sine mora defertur in sacrarium. Ampullam verò in qua chrisma est, statim ut benedicta fuerit, episcopus & diaconi nudam salutant, & statim operitur, ut à nemine nuda videatur; sed tenente eam acolytho in dextra parte altaris, qui eam à subdiacono diacono illi reddente cum ordine involutionis & disvolutionis receperat omnes eam per ordinem salutant. Et post hac incipiunt Agnus Dei, *non tamen se osculantur. Et sic pontifex lotis manibus venit ante altare & communicat, primumquidem clerum secundùm ordinem, deinde pœnitentes, postremò omnem populum loco & gradu suo, cantantibus choris communiones* Dominus Jesus postquam cœnavit, *cum psalmo* Deus stetit in synagoga *Et* Hoc corpus *cum versibus psalmi* Calicem salutaris. Vota mea Domino reddam in. *Post hac pontifex mittit unum de presbyteris, qui vice sua dicat hanc orationem super pœnitentes postquam communicaverint, antequam dicatur oratio ad complendum.*

Oratio postquam communicaverint

Deus qui confitentium, tibi corda purificas, & accusantes suas conscientias ab omni vinculo iniquitatis absolvis, da indulgentiam reis, & medicinam tribue vulneratis, ut percepta remissione omnium peccatorum in sacramentis tuis sincera deinceps devotione permaneant, & nullum damnationis æternæ sustineant detrimentum. Per Dominum

Post hac dicitur oratio ad complendum

Refecti vitalibus alimentis quæsumus Domine Deus noster, ut quod tempore nostræ mortalitatis exsequimur, immortalitatis tuæ munere consequamur. Per Dominum

Hac peracta, clamat diaconus, ite missa est. *Tunc pontifex revertitur in sacrarium cum ordine ministrorum sibi obsequentium, pracedente eum acolytho cum chrismate; & tunc si hora permiserit datur ipsum chrisma per manum archidiaconi tam legatis monasteriorum ad hoc ipsum recipiendum missis, quam presbyteris oppidanis atque vicanis; sin autem, reservatur in crastinum. Similiter agitur de oleo ad baptizandos & ad infirmos. Porrò autem missa finita, invitantur per vicedominum ad prandium pontificis honoratiores quique, qui ad stationem convenerunt, quam omnes, si fieri potest, pœnitentes; sin autem pars illorum, & peracta sunt omnia.*

CAPUT XXII *De Cœna Domini.*

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ EBROICENSIS

Ad calcem Pontificalis Egberti archiepiscopi Eboracensis ab annis circiter 800. scripti.

Ex ms. codice insignis ecclesiæ Ebroïcensis

INCIPIT ORDO IN COENA DOMINI.

IN *Cœna Domini veniens in sacrarium Episcopus, & induens se sacris vestibus, excepto planeta, misceat balsamum cum oleo unde chrisma confici debet; & pulsatis signis canatur ad missam antiphona cum psalmo &* Gloria *& versum ad repetendum* Nos autem gloriari. *Psal.* Deus misereatur nostri ℟. Christus factus est. ℣. Propter quod *Offert.* Dextera Domini fecit. *Communio.* Hoc corpus quod pro vobis *Psal.* Judica me *Communio* Dominus Jesus postquam *Psal.* Beati immaculati.

Et procedat Episcopus de sacrario sine pallio cum diaconibus septem qui omnes sint dalmaticis induti, & totidem subdiaconi, & acolythi cum thuribulis, ac ceroferariis; & salutato altari, non ascendat ipsa die ad sedem, sed juxta altare usque ad horam sessionis stet. Postquam canatur Kyrie eleison. *Qua expleta, dicit Episcopus* Gloria in excelsis Deo, *& posteà* Pax vobiscum *etiamsi non soleat dicere Episcopus nisi tantummodo diebus festis. Deinde sequitur oratio* Deus à quo & Judas. Ad Corinthios. Fratres, convenientibus. *Posteà sedeat in sede juxta altare, & non dicat* Dominus vobiscum; *sed archidiaconus legat coram eo & populo rotulam in qua continentur quædam indita * de pœnitentium reconciliatione, post hoc oret Episcopus ante sanctum altare. Hoc expleto, pergat ad ambonem, & ascendat in eum, faciatque sermonem tam populis quam pœnitentibus, sicut Ordo præcipit Romanus. Tunc redeat ante altare, & prosternens se tam ille, quam omnis populus, etiam pœnitentes, tam illi qui intùs sunt, quam extra; & cantent septem psalmos. Finitis psalmis, surgat solus & dicat has orationes, tam pro se, quam pro populo. & cetera* quæ retulimus in libri 1. de antiquis ecclesiæ Ritibus cap. 6.

NOTA *f. Judicia.

Tunc convertat se Episcopus ad altare, & salutet populum, & dicit Dominus vobiscum, Et cum spiritu tuo. Oremus. *Et tunc canatur offert. cum versis, ac offerant presbyteri sacram ill. oblationem. Quibus expletis, incipiatur missa solito ordine offert.* Dextera Domini fecit virtutem *Super oblata*: Ipse tibi quæsumus Domine *Præfatio* Communicantes Hanc igitur oblationem.

Deinde tres acolythi procedant de sacrario induti sindonis cum ampullis tribus, & unaquaque habeat breviculum, id est Chrisma Sancta in uno; in alio ad baptizandum; in tertio oleo ad infirmum, & canatur secreto secundùm ordinem usque Sed veniæ quæsumus largitor admitte. *Et tunc subdiaconus accipiens sindonem ab acolytho, ubi est oleo ad infirmum, &*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

convertens ad diaconum, & offerat diacono: diaconus autem accipiens iterùm sindonem, & involvens se accipiensque ampullam de manu Subdiaconi, & humillime subministrat Episcopo. Episcopus autem deosculetur ampullam, & sufflet in ea ter, & benedicat ut ipsi circumstantes audire possint Emitte Spiritum tuum paraclitum de cœlis. *Tollitur jam dictum oleum à diacono ab altari, quod accipiat subdiaconus ab eodem diacono, & alter diaconus accipiat calicem; & tunc ad ultimum peragatur secreta missa in ordine suo usque* Pax Domini *dicatur; dicat diaconus* Humiliate vos ad benedictionem. *Et faciet Episcopus benedictionem* Benedicat vos qui unigeniti. *Et tunc dicit* Pax Domini. *Deinde secedat parumper juxta altare Pontifex; & diaconus accipiat partem aliquam suprà altare de Domini Corpore cum patena, & tradat eam acolytho, qui deferat illam ante Episcopum, & diaconus cum calice cum pretioso sanguine. Quibus adportatis, communicet ipse Episcopus solus tantummodo de eo simul cum sanguine pretioso. Ac postea reportetur sub altare, id est sacrum Sanctum Corpus Sanguisque pretiosissimus; & ponatur calix in quo continetur Sanguis Domini in dextra parte altaris, & patena cum corpore Domini in medio; & deferatur alius calix vacuus qui ponatur ex sinistra altaris parte; & tunc cooperiatur Corpus jam dictum ac Sanguis Domini de sindone munda ab Episcopo & diaconus.* * *Stetque iterum Episcopus ante altare ut antea, & oret. Et diaconi stent erecti simul cum subdiaconibus retrò terga illius. Quibus adstantibus, ita veluti steterant in ordine, accipiat Subdiaconus ab acolytho ampullam ubi mixtum fuerat balsamum cum oleo, quæ habet breviculum chrismatis, de eadem sindone se involvens, & iterum diaconus à subdiacono similiter reinvolvens, & deferatur ab eodem diacono eadem ampulla ante altare. Qua allata, faciat super eam ter signum crucis, sufffletque in ea ter & tunc benedicat chrisma sicuti mos est.*

* *Videtur hic aliquid deesse.*

Consecratio chrismatis

Oremus, fratres carissimi, ut Deus omnipotens hoc mysterium corporis filii sui Domini JESU-CHRISTI gerulum benedictione sanctificationis, tutamine defensionis & donationis implere dignetur orantibus nobis. Per eumdem. *Alia.*

Omnipotens Sancta Trinitas Deus manibus nostris opem tuæ benedictionis infunde, ut per nostram benedictionem hoc vasculum sanctificetur, & corporis Christi novum sepulcrum Spiritus Sancti gratia perficiatur. Per

Incipit benedictio chrisma principali

Sursum corda. ℟. Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro. ℟. Dignum & justum est. *Præfatio*

VD Æterne Deus, qui in principio inter cetera.

Quo benedicto, removeatur ab altari à jam sæpè dicto diacono, ac tradatur subdiacono, subdiaconus quoque acolytho tradat, & pergat stare

in dexteram partem altaris, habens eamdem ampullam coopertam de sindone ex quo est involutus.

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Deinde accipiat subdiaconus ab alio acolytho oleum ad baptizandum de eadem sindone se involuens. Et quod accepit diaconus similiter involutus, & deferat illud ante altare. Ipsoque apportato, faciet super illud ter crucis signum, sufffletque in eo ter, ac tunc benedicat illud tacite Episcopus.

Oratio

Deus qui virtute Sancti Spiritus tui imbecillarum mentium.

Quo benedicto, reportetur à diacono ab altari, & tradat subdiacono, & rursus subdiaconus acolytho tradat. Quibus omnibus patratis, stet Episcopus in dexteram partem altaris cornu, & deferatur chrisma ab acolytho illi ad osculandum. Antequam autem deosculetur, innuat cantori, incipit Agnus Dei. *Deosculatoque ab Episcopo chrismate, secedat acolythus cum chrismate propè chorum in dexteram partem & cantato ter* Agnus Dei, *accedet primum presbyter unusquisque in ordine suo ad deosculandum sanctum chrisma; & tunc pergant ad Episcopum communicare de sacro Corpore Domini quo tradente illis Episcopo, deosculari debet unusquisque presbyterorum, ut pergat ad calicem Sanguinis, qui in sinistra teneatur. Ut autem presbyteri inceperint communicare, incipit cantor communionem* Hoc corpus quod pro vobis. *Psal.* Judica me *al.* Dominus Jesus postquam *Psal.* Beati immaculati. *Et sic demum sequens ordo. Chrisma autem adoretur à cunctis & deosculetur, ac communicent omnes clerici. Et post hos viri ac feminæ, & interim donec populus communicet, pulsantur signis vespertina canatur. Et Cantor incipit antiphonam* Calicem salutaris. *Psal.* Credidi. *Antiphona* Cum his qui oderunt. *Psal.* Ad Dominum cum tribularer. *Antiphona* Ab hominibus iniquis. *Psal.* Eripe me Domine. *Antiphona* Custodi me Domine à labiis. *Psal.* Domine clamavi. *Antiphona* Considerabam *Psal.* Voce mea. *Antiphona* De manu filiorum. *Psal.* Benedictus Dominus. ℣. Christus factus est pro nobis. *In evangelium antiphona* cœnantibus autem. *Al.* Accepto pane. *Al.* Si male locutus sum. *Ad complendum.* Refecti vitalibus alimentis *Dicat Episcopus:* Dominus vobiscum ℟. Et cum spiritu tuo. *Et diaconus* Ite missa est. ℟. Deo gratias. *Et eat unusquisque ad mensam. Deinde post refectionem prandii lavantur pedes. Et dum hæc aguntur canatur hæc antiphona cum reciprocis psalmis.* Mandatum novum do vobis. *Psal.* Beati immaculati. *Antiphona* In diebus illis *Psal.* Magnus Dominus. *Antiph.* Postquam surrexit. *Psal.* Deus misereatur nostri. *Antiphona* Ante diem festum Paschæ. *Antiphona* Vos vocatis me magister *Antiphona* Si ego Dominus & magister. *Psal.* Beati immaculati. *Antiphona* Diligamus nos invicem. *Psal.* Ecce quam bonum. *Antiphona* In hoc cognoscent omnes. *Psal.* Magnus Dominus *Antiphona* Ecce quam bona est. *Antiphona* Fratres confortamini in gratia Dei. *Antiphona* Fratres existimo enim quod non sunt condignæ. *Hac expleta, osculetur Episcopus evangelium, & omnes qui circum eo stant. Deinde dicant Dominicam orationem tacite. Finita dicit Episcopus* Et ne nos inducas in tenta-

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

tionem. Ecce quam bonum, & quam. Suscepimus Deus misericordiam *ter* Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Tu lavasti pedes discipulorum tuorum, opera manuum tuarum ne despicias.

Adesto, Domine, officiis nostræ servitutis, qui dignatus es lavare pedes tuis discipulis, ne despicias opera manuum nostrarum, quæ nobis retinenda mandasti; ut sicut hic exteriora abluuntur inquinamenta, sic à te omnium nostrorum interiora laventur peccata. Per

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ BISUNTINÆ.

Ex ms. pontificali annorum circiter 600.

POst ordinem ad reconciliandos pœnitentes à nobis libro 1.c. 6. descriptum hæc subjiciuntur.

MANE PRIMO mansionarii ordinent omnia quæ sunt necessaria ad consecrationem chrismatis, scilicet ampullas tres de oleo mundissimo plenas, ponentes in sacrario unam ad oleum pro infirmis, alteram ad chrisma, tertiam verò ad oleum ad catechumenos ungendos. Maximam illam, quæ ad chrisma debet fieri, de albo serico oportet cooperiri: aliæ autem de alio serico, & pontifex provideat de balsamo. Hora quarta sonetur signum, ut omnes veniant ad ecclesiam, in qua chrisma debet consecrari. Ipso die pulsentur campanæ ad missam & ceteras horas, sicut mos est diebus solemnibus, & sileant usque in sabbato Sancto. Presbyteri verò & diaconi & subdiaconi ornent se cum reliquo clero, induentes solemnia vestimenta, & diaconi in dalmaticis atque subdiaconi in albis sericis, & stent in ordine suo singuli, expectantes usque dum veniat Domnus episcopus cum processione plenaria ad missam sicut in diebus solemnibus, cum septem diaconibus, & totidem subdiaconis, & ceroferariis, & duobus thuribulis cum incenso. Cantor autem & schola statim ut jussum fuerit, incipiant introitum ad missam Nos autem gloriari. *In ipsa die non cantent* Gloria *ad introitum, sed semper post psalmum repetunt officium quousque veniat Domnus archiepiscopus ante altare accinctus palleo, & incipiat alta voce* Gloria in excelsis. *Quo finito, dicat orationem* Deus à quo & Judas &c. *Deinde* Ad Corinthios. Fratres, convenientibus vobis in unum. *&c. usque.* Cum hoc mundo damnemur. *Sequitur* Christus factus est &c. *Ante evangelium portentur candela & incensum sicut mos est. Tunc legetur evangelium secundum Joannem.* Ante diem festum Paschæ *&c. usque* ita & vos faciatis. *Lecto evangelio, dicat Pontifex* Credo &c. *Posteà* Dominus vobiscum. *Et* Oremus. *Deinde offertorium* Protege Domine &c. *Offerentibus clericis & ceteris qui voluerint; tunc dicatur secreta.* Ipse tibi quæsumus Domine sancte Pater omnipotens æterne Deus sacrificium &c. *Præfatio* Quem in hac nocte inter sacras epulas increpantem &c. *Posteà sequitur canon, in quo post hæc verba sequitur.* Quæsumus largitor admitte. Per Christum Dominum nostrum *Deinde offeratur Pontifici oleum ad ungendos tam infirmos, quam*

energumenos , & benedicat illud tam ipse quam omnes presbyteri qui adsunt. Et tunc exorcizetur oleum , ut tantum possit à circumstantibus audiri Exorcizo te immundissime Spiritus &c. *Oratio* Emitte , Domine , Spiritum tuum paraclitum &c. *Et tunc dicet Pontifex* Per quem hæc omnia Domine semper bona creas &c. *Antequam dicatur.* Per omnia sæcula *Hic offerat diaconus patenam episcopo , & ipse episcopus frangat Corpus Domini super patenam , & statim cooperitur à duobus diaconibus , utrumque calix & patena de sindone munda , quæ prius paraverunt in ore altaris è regione pontificis post corporalem expansam. Tunc D. archipræsul vadet ad sedem suam cum diaconibus suis , & expectet. Expectante verò in sede sua Domno archipræsule , veniant ad sacrarium duodecim presbyteri & ceteri clerici quantum opus sit ad deferendum cum omni decore oleum chrismale & oleum catechumenorum & neophitorum usque in ecclesiam ante episcopum. Sint verò parati iidem presbyteri, & cum eis ceteri clerici casulis & solemnibus vestibus.* * *Tunc duo acolythi accipientes illas duas ampullas,quæ ad chrisma & oleum catechumenorum consecrari debent , procedant, & ordinent se illi presbyteri & prædicti clerici ritè & ordinabiliter : ita ut primum ambulent septem acolythi cum candelabris ardentibus cereis. Tunc ponatur pallium desuper quod sustentetur à presbyteris ; deinde portentur duæ cruces , & inter illas medium chrismale oleum. Posteà portentur duo thuribula cum incenso , & inter illa medium catechumenorum oleum : deinde portetur evangelium , ut impleatur omne bonum.Posteà sequantur bini & bini illi presbyteri 12.testes & cooperatores ejusdem sacrosancti chrismatis. Tunc verò subsequantur pueri in laudem ejusdem mysterii concinentes hos versus.*

Caput XXII. De Cœna Domini.

* In margine recentiori manu. Duo archidiaconi indusi de albis cum stolis & manipulis & cappa de pallio portent.

O Redemptor sume carmen
Temet concinentium
Audi Judex mortuorum
Una spes mortalium.
Audi voces proferentum
Donum pacis perditum. &c.

Venientibus autem eodem ordine in choro , & stantibus ad orientem versis, versibusque finitis , interdum ordinent se lectores , ostiarii , acolythi , & subdiaconi , & stent in ordine suo secundùm eorum gradum ubi ascenditur ad altare ; tantum ut subdiaconus septimus sit in eminentiori , & juxta eum archidiaconus , qui legebat. Et continuò duo acolythi involutas ampullas cum sindone alba & serico , ita ut videri possint à medio tenent in brachio sinistro , pro rectis sindonibus super scapulam sinistram : ita ut perstringant scapulam dexteram , quatenùs possint dependentia * *peniteri. Quibus sub humero stantibus , venit subdiaconus , & accipit ampullam commictam una cum sindone , & dat eam archidiacono : ille verò involutam perferat eam ante pontificem. Interim autem unus subdiaconus deferens vasculum cum balsamo , offerat illum archidiacono , & ille archipræsuli. Tunc ordinentur circa archiepiscopum hinc & inde candelabra , & cruces , & thuribula , atque*

* Locus corruptus.

CAPUT XXII. De Cœnâ Domini.

evangelium, necnon & prædicti 12. presbyteri, testes & adjutores ejusdem mysterii. Ita ut diaconi post dorsum archiepiscopi stent, presbyteri verò à dextris & à sinistris: Cruces verò & cetera utrumque inter illos media.

His ita statutis, vertat se archipræsul, aut cui ille præceperit, tam ad clerum quam ad populum; & faciat sermonem principalis chrismatis. Et primo misceat balsamum cum oleo: deinde halat ter super ipsam ampullam, & dicat lenta voce exorcismum chrismatis olei Exorcizo te, creatura olei per Deum Patrem qui fecit cælum & terram &c. *Præfatio* Per omnia sæcula. Dominus vobiscum. Sursum corda. Gratias agamus. Vere dignum &c. æterne Deus qui in principio inter cetera bonitatis & pietatis tuæ munera &c.

Finita benedictione, Dominus archipræsul salutat chrisma nudum dicens: Ave chrisma Sanctum; *Et qui juxta eum sunt; & ita iterum per ordinem descendat sicut ascendit, & deferatur omnibus cooperta ad salutandum. Hoc facto, summo honore percurretur usque dum altera ampulla ascendat, & iterum descendat, ut ambæ honorificè ad locum suum redeant. Descendente autem ampulla cum chrismate, statim alia cum oleo catechumenorum cooperta ascendat, sicut prior, usque ante D. Archiepiscopum, & halat ter, sicut in priorem, in ipsam. Et in primis faciat ei exorcismum, & benedicat eam quasi legens lectionem:* Exorcizo te creatura olei &c. *Sequitur benedictio* Deus incrementorum & profectuum &c.

Tunc Domnus archiepiscopus, & quicumque juxta eum sunt, salutent eam, & descendat per ordinem sicut & alia, & deferatur omnibus ad salutandum. His ita peractis eodem ordine & decore quo ascenderunt ad ecclesiam recedunt ambæ ad sacrarium: Tunc pontifex lavet manus, & faciat benedictionem ad populum, & posteà dicat Et pax ejus sit semper vobiscum. *In ipsa die non cantatur* Agnus Dei. *Tunc diaconi vadant ad altare, discooperiant Sancta, & archipræsul veniens ad altare dividat oblatas ad frangendum; & sumat de illis oblatis integras ad servandum usque mane diei parasceves, de quibus communicent absque Sanguine Domini. Sanguis verò eadem die penitus consumatur. Clerus autem dicat communionem* Dominus Jesus &c. *Fractis oblatis, communicent presbyteri & diaconi & omnes clerici. Postquam omnes communicati fuerint dicat: cantor* Calicem salutaris. *Psal.* Credidi &c. *Ut in Breviario Romano. Post expletionem missæ, descendat pontifex in sacrarium mandans presbyteris quos voluerit. Cum autem venerint canonici claustrum, sint ibi parati sexaginta pauperes, ut abluantur eorum pedes; & detur unicuique denarius, & panis, & metrem vini: & posteà seniores eant refectorium. Interim ut comederint, denudentur altaria, & preparetur aqua ad abluenda altaria sive vinum vel pigmentum. Cum autem surrexerint seniores à refectione, præcingat se episcopus vel ipsi sacerdotes quibus ipse jusserit, ut abluantur altaria; & interim cantant seniores communiter in choro.* ℟. Circumdederunt me. *Tractus.* Qui habitat in adjutorio. *Tractus* De necessitatibus meis. *Tractus* Domine non secundum. *Et dum ista fiunt preparetur capitulum cortinis palleis ceterisque ornamentis. Diaconus autem preparat se sicut in*

diebus festis, tam ipse quam ceteri processores cum candelabris & thuribulis, & veniens capitulum legat evangelium ante diem festum paschæ *usque* ut dilectio qua dilexisti me in ipsis sit & ego in ipsis. *Interim dum legitur evangelium præparentur luteus, & manutergia, & præcinctoria, & cetera vasa quæ necessaria sunt ad abluendos pedes. Finito evangelio, præcingat se diaconus vel decanus, & ipsi quibus ipse jusserit, & ipsemet pontifex, & incipiat cantor* Dominus Jesus. Mandatum novum. *Psal.* Beati immaculati. Ante diem festum &c. Postquam surrexit &c. *Psal.* Deus misereatur nostri. *Antiph.* Domine tu mihi lavas &c. *Antiphona* Domine non tantum pedes. *Antiphona* Si ego Dominus. *Antiphona* Diligamus nos invicem *Psal.* Quam dilecta. *Antiphona* In diebus illis &c. ℟. Felix Maria. ℟. Pectore sincero &c. ℟. O felix. *Antiphona* Ubi caritas &c. *Antiphona* Christus descendit. *Completa lavatione pedum, defertur aqua ad abluendas manus & manutergia: & interim dum cœna fit, dicant pueri hymnum, & seniores repetant semper primum versum. Interim dum cantatur hymnus, deferantur panes azymi & nebulæ & oblatæ, & benedicantur ab episcopo vel decano hoc modo:* Benedic Domine hanc creaturam, panis, sicut benedixisti quinque panes in deserto, ut ex ea gustantes, accipiant tam corporis, quam animæ sanitatem Per. *Tunc distribuat episcopus vel decanus singulis dicens:* accipite, & sumite in commemoratione Dominicæ Cœnæ. *Et sic cœnent cum sobrietate, bibentes etiam sobriè, & cantantes honestè.* Hymnus Tellus ac æthera jubilent &c. *Post hæc dicatur ab episcopo vel decano hæc oratio.* Adesto Domine officio servitutis nostræ &c. *Si episcopus adest dicit Diaconus:* Humiliate vos ad benedictionem benedicat vos Dominus, qui per Unigeniti sui passionem &c. *His ita ritè peractis, surgant cum reverentia, & vadant ad completorium, cantantes cum silentio bini & bini. Hoc finito, petant cum silentio dormitorium. Fratres autem de congregationibus, istis ad completorium pergentibus, ad sua loca cantantes in suis ecclesiis simul cum silentio bini & bini.*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ BELLOVACENSIS

Ex ms. Pontificali monasterii S. Luciani Bellovacensis annorum circiter 700. *&, ex collectione V. C. Godefridi Herman doctoris Sorbonici & canonici Bellovacensis.*

INCIPIT ORDO IN DIE COENÆ DOMINI.

F*Eria quinta majoris hebdomadæ, idest in Cœna Domini, manè primo mansionarii ordinent omnia quæ sunt necessaria ad consecrationem chrismatis. Ampullas tres de oleo mundissimo plenas ponentes in sacrario: unam*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

ad oleum pro infirmis, alteram ad chrisma, tertiam verò ad oleum ad catechumenos ungendos. Maximam illam, quæ ad chrisma debet fieri, de albo ferico, alias autem de alio ferico coopertas. Et pontifex provideat de balsamo. Hora tertia sonatur signum, ut omnes veniant in ecclesiam, in qua chrisma debet consecrari. Ipso die sonentur campanæ ad missam, & ad ceteras horas, sicut mos est diebus solemnibus, & sic sileant usque in sabbato Sancto. Presbyteri verò & clerici induant se vestimentis solemnibus, & diaconi dalmaticis, atque subdiaconi albis sericis, & stent in ordine suo singuli in ecclesiam expectantes donec veniat pontifex cum processione plenaria ad missam, sicut diebus solemnibus solet, cum septem diaconibus totidemque subdiaconibus & ceroferariis & duobus thuribulis cum incenso.

Cantor autem & schola statim ut visum fuerit, imponant introitum ad missam cum psalmo & Gloria *& versu & pontifex* Gloria in excelsis Deo. *Quo finito, dicitur collecta, & sic superagatur missa usque ad eum locum ubi dicitur* intra quorum nos consortium non æstimator meriti, sed veniæ quæsumus largitor admitte per Christum Dominum nostrum. *Tunc offeratur pontifici oleum ad ungendos tam infirmos quam energumenos; & benedicit illud tam ipse quam omnes presbyteri qui adsunt.*

DE AUCTORITATE APOSTOLICA QUAM HABEMUS DE OLEO INFIRMORUM.

De oleo quo unguntur infirmi, auctoritatem habemus apostolicam, dicente Jacobo apostolo: Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum: & si in peccatis sit, dimittentur ei. *Unde patet ab ipsis apostolis hunc morem Sanctæ ecclesiæ esse traditum, ut energumeni, vel alii quilibet ægroti unguantur oleo, pontificali benedictione consecrato. Consecratur enim in ipso officio consecrationis Corporis & Sanguinis Domini. Non enim habet proprium officium: ideft non in capite verba salutationis, hoc est* Dominus vobiscum, *nec* Oremus, *nec in fine concluditur ut ceteræ orationes, per Dominum nostrum Jesum Christum, sed tantum, in nomine Domini nostri Jesu-Christi. In eo vero loco ubi solemus uvas benedicere, consecratur oleum pro infirmis, concluditurque conclusione* Per quem hæc omnia Domine semper bona creas &c. *Unde intelligimus embolim esse supradicti officii.*

De eodem oleo continetur in sacramentario: Antequam dicatur Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas, *levantur de ampullis quas offerunt populi, & benedicat tam Dominus Papa, quam omnes presbyteri. Mos est Romanæ ecclesiæ, ut in confectione Corporis & Sanguinis Domini, assint presbyteri, & simul cum pontifice verbis & manibus conficiant. Oportet ut simili modo, simul cum pontifice oleum presbyteri conficiant.*

Exorcismus olei pro infirmis & pro populo.

Antequam dicatur Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas,

creas, *exorcizetur oleum, ut tantum possit à circumstantibus audiri ita* Exorcizo te immundissime Spiritus &c. *Item benedictio ejusdem* Oremus. Emitte Domine &c. *Tunc oleum reportetur, & in loco suo honorificè reservetur Pontifex autem & presbyteri prosequantur*, Per quem hæc omnia, Domine, &c. Per omnia &c. Libera nos, Domine, &c. Per omnia sæcula sæculorum &c. *Et oleum reportetur, & in loco suo conservetur. Missa vero ordine suo agatur, usque dum benedictiones pontificales solvantur. Et Pax Domini. Tunc communicet solus episcopus, & diaconus offerat ei calicem, & non frangat oblatas, nisi tantum eam solam, unde ille communicat. Illo tantum die postquam communicaverit Episcopus, ponat diaconus calicem in latere sinistro; & statim à duobus diaconibus utrumque cooperiatur de sindone munda, quam priùs praeparaverant in ora altaris è regione Episcopi post corporalem expansam. Tunc Episcopus vadat ad sedem suam cum diaconibus & expectet. Expectante vero eo in sede sua veniant ad sacrarium duodecim presbyteri & ceteri clerici quantum opus sit, ad deferendum cum omni decore oleum chrismale, & etiam oleum catechumenorum & neophytorum usque ad ecclesiam ante Episcopum. Sint enim parati iidem presbyteri, & cum eis ceteri clerici, casulis & solemnibus vestimentis induti. Tunc duo acolythi accipientes duas illas ampullas, quæ ad chrisma & ad oleum catechumenorum consecrari debent, & procedant, & ordinent se illi presbyteri & prædicti clerici ritè & ordinabiliter, ita ut primum ambulent duo acolythi cum candelabris & ardentibus cereis. Deindè portentur duæ cruces, & inter illas medium chrismale oleum. Post eas portentur duo thuribula cum incenso, & inter illa medium oleum catechumenorum. Deindè portetur evangelium ut impleatur omne donum. Posteà sequantur bini & bini duodecim illi presbyteri testes & cooperatores ejusdem sacrosancti chrismalis mysterii. Tunc subsequantur pueri induti concinentes * hos versus:* O Redemptor sume carmen &c. *Venientibus autem eodem ordine in chorum, & stantibus, versisque ad orientem. Finitisque supradictis versibus, interdum ordinent se lectores, ostiarii, acolythi, & subdiaconi, & stent in ordine suo secundum eorum gradum ubi ascenditur ad altare, tanti ut subdiaconus sit sextus in eminentiori loco, & juxta eum archidiaconus, qui legat, & ita involutam ampullam ante pontificem perferat. Interim unus subdiaconus deferens vasculum cum balsamo alii diacono offerat, & ille pontifici. Tunc ordinentur circa Episcopum hinc & inde eadem candelabra, & cruces & thuribula, atque evangelium, necnon & prædicti duodecim presbyteri testes & adjutores ejusdem mysterii; ita ut diaconi post dorsùm Episcopi stent. Presbyteri vero à dextris & à sinistris; cruces vero & cetera utrimque inter illos media. His ita statutis, convertat se episcopus, aut cui ille præcepit tam ad clerum quam ad populum, & faciat sermonem consecrationi chrismatis congruentem.*

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

* *al.* tres versus ad hoc congruentes.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

SERMO GENERALIS DE CONFECTIONE CHRISMATIS

Magnum divinæ bonitatis indicium est, fratres mei, o vos sacerdotes Domini, & ceteri clerici, necnon & laici, quod nos pius conditor & redemptor noster incolumes in hunc locum congregare dignatus est, ut credimus, ad nostram æternam salutem, & ecclesiæ catholicæ sublimitatem: quia hodiè exemplo Domini Salvatoris & apostolorum suorum operandum est mysterium quod absconditum fuit à sæculis sæculorum. Quapropter opus est non solùm mihi indigno, sed etiam vobis omnibus, ut levemus corda cum manibus ad Deum in cælum, quatenùs inde speremus auxilium, quo ritè possit adimpleri quod agendum est mysterium. Nemo enim satis idoneus, nemo prorsùs est dignus, qui pro se sine divino auxilio & ceterorum adjutorio hoc ipsum valeat peragere. Quanto magis ego indignus? Hoc enim mysterium tale est, ut & nostris peccatis pollui non possit, quia ut in epistola Anastasii legimus capitulo 8. mali bona ministrando sibi tantum nocent non ecclesiæ sacramenta commaculant. Et tale est quia quamvis presbyteris sicut episcopis dispensatio mysteriorum Dei concessa sit, & quamvis in confectione Divini Corporis & Sanguinis consortes cum episcopis sint; hoc tamen nulli præter summo pontifici concessum est. Ideò summa veneratione honorandum & humiliter est tractandum. Quia enim tam sanctum & altum est, ideò divino auxilio & vestro plurimum indigeo devoto adjutorio. Hæc enim dies Cœna Domini dicitur, quia in ea Salvator noster Pascha & convivium fecit, ubi & Judas & miser fuerat, qui eum eadem nocte traditurus erat. Qualiter illud convivium celebratum sit, Joannis evangelium narrat. Hodie namque in forma servi quam propter nos accepit, pedes discipulorum lavit, & nobis humilitatis exemplum dedit. Hodie finitum est vetus testamentum & inchoatum est novum. Hodie multa ad nostram salutem facta sunt, quæ vobis enumerare perlongum est quia ad alia transire necesse est. Hodie in sancta ecclesia reservatur Corpus Domini usque in crastinum, lavantur pedes fratrum in exemplum Domini & discipulorum, nudantur altaria usque in sabbato Sancto, & pœnitentes veniunt ad absolutionem. Hodie tribus modis consecratur oleum: oleum pro infirmis & pro populo, oleum principalis chrismatis, & oleum ad unguendos catechumenos. Potest enim Deus sine oleo sanare infirmos sanctificareque suos & dæmones effugare. Sed propter fragiles & animales aguntur hæc visibilia, ut spiritualia & invisibilia capiantur facilius. Oleum verò quod offertur pontifici simplex liquor est, & speciem habet corporalem. Sed per benedictionem sacerdotum transfertur in sacramentum. Consecratio verò hujus chrismalis olei dicitur principalis, quia ad ejus unctionem principalis tribuitur Spiritus, idest septiformis paraclitus. Habet enim officium per se. Primò exorcizatur. Deinde à *Dominus vobiscum*, & *Sursum corda* ejus benedictio inchoatur, finiturque *Per Do-*

minum qui tecum vivit. Consecratur enim in eo loco, ubi pacem solemus dare inter nos, & hoc est opus gratiæ divinæ, ut pax & concordia regnet in nobis, ut Isidorus ait, olea est arbor pacis insignis. Hic enim non solùm oleum, sed & balsamum consecratur. Balzami arbor est una aromatum, quæ sunt odoriferæ, & odor balzami in oleo demonstrat opinionem sacrarum virtutum, ab his qui eodem oleo perunguendi sunt, late dispersam operante gratia Spiritus Sancti. Oleum verò sacri chrismatis conficitur aquæ baptismatis; & efficitur fons gratiæ cælestis. Baptisma enim est aqua, quæ tempore Passionis de latere Christi profluxit, nullumque, ut Isidorus, ait, aliud elementum est, quod in hoc mundo purget universa, vivificet cuncta. Fons autem baptismi est origo omnium gloriæ vel virtutum. Nam videtur quidem baptizandus in fontem descendere; videtur aquis extingui, videtur de aquis ascendere. Quid autem in illo lavacro regenerationis egerit, minimè videtur. Sola hæc fidelium pietas novit, quia peccator in fontem descendit, sed purificatus ascendit. Generatus per culpam descendit, regeneratus ad gloriam ascendit. Filius diaboli descendit, sed filius Dei ascendit. Sola ecclesia mater quæ generat hæc novit. Ceterum oculis insipientium videtur talis exire de fonte, qualis intravit; sed qui ex aqua & spiritu regeneratur; invisibiliter in novum hominem mutatur, & de carnali efficitur spiritualis; quia sicut spiritus invisibilis est nostris aspectibus: ita is qui per gratiam Dei renovatur invisibiliter fit spiritualis & filius Dei. Magnum utique est baptismi sacramentum, ubi aliud videtur, & aliud intelligitur. Videtur simplex aqua, & intelligitur lavacrum cæleste: videtur species corporalis, & intelligitur in ea plenitudo Trinitatis: quia in ea, ut Isidorus ait, plenitudo divinitatis inhabitat corporaliter. Cautè & sollicitè, o vos sacerdotes Domini, ministrandum est mysterium quod nobis & vobis commissum est, cum ibi adesse sanctam Trinitatem nulli licet dubitare catholico. Unde nequaquam baptismi sanctificatur officio, nisi qui sub Trinitatis tingitur sacramento. Et ipse Dominus discipulis suis ait, *Ite baptizate eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti.* Chrismate unguendum primum Moyses in Exodo jubente Domino commisit, quo primum Aaron & filii ejus peruncti sunt. Eratque eo tempore tantum in regibus & sacerdotibus mystica unctio, qua Christus figurabatur: unde & ipsum nomen ejus à chrismate dicitur: Sed postquam Dominus noster verus rex & sacerdos æternus à Deo Patre cælesti ac mystico unguento est delibutus. Jam non soli pontifices & reges, sed omnis ecclesia unctione chrismatis per * unctionem manuum consecratur. Quod solis debetur episcopis, ut consignent & Spiritum Paraclitum tradant; quod non solum consuetudo ecclesiastica demonstrat. Verum & illa lectio actuum apostolorum, quæ asserit quibusdam in nomine Jesu baptizatis per impositionem manus apostoli Pauli datum esse Spiritum Sanctum, ut ubi legitur, & cum imposuisset illis manum Paulus, venit Spiritus Sanctus super eos & reliqua. Item in alio loco quod apo-

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

* *Lege* impositionem.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

stoli ab Jerosolymis Petrum & Joannem miserunt Samariam, ut jam baptizatis traderent Spiritum Sanctum, prout dicitur: *Tunc imponebant illis manus & accipiebant Spiritum sanctum.* Spiritum autem Sanctum accipere possumus, sed ut detur Dominum invocamus. Ibi apertè datur intelligi solis pontificibus apostolorum vicariis deberi ut consignent & paraclitum tradant. In Gestis pontificalibus legitur quod Silvester Papa constituit, ut baptizatum liniat presbyter chrismate levatum, de qua propter occasionem transitus mortis, ne propter absentiam Episcopi & difficultatem eum consequendi, sine manus impositione baptizati migrarent: quia si quis sine * obierit, periculosum iter arripit. Timendum est ne illa differentia sit inter eum qui manus impositionem accipit, & eum qui non accipit; quæ est inter stellarum claritudinem: hoc est quamvis non excludantur à regno Dei propter bona opera, tamen non habeant locum quem haberent si illam acciperent. Pensandum est de his qui per negligentiam omittunt Episcopi præsentiam, & non suscipiunt manus impositionem. Hæc prævidens Papa Silvester, quantum potuit subvenit, & constituit, ut propter absentiam Episcopi à presbytero unguerentur: unde dicit Beda in Tractatu super actus apostolorum: Nam presbyteris sive extra Episcopum, sive præsente Episcopo, cum baptizant chrismate baptizatos unguere licet. Nam forte cogitat aliquis fide fragilis quod non licet. Quid mihi prodest post mysterium baptismatis, mysterium confirmationis? Nam si post fontem adjectione novi generis indigemus; quantum video, non totum de fonte suscepimus. Non ita intelligendum est dilectissimi. Nam quid prodest si quisquam parentum magnam parvulo conferat utilitatem, si non habeat tutorem Spiritum consolatorem? In hoc enim mundo tota ætate victurus inter pericula & invisibiles hostes gradiendum est velut inter serpentes & scorpiones. Quapropter consolator est necessarius Spiritus Paraclitus. In Baptismo regeneramur ad vitam, post baptismum confirmamur contra hostes ad pugnam. In baptismo abluimur; post baptismum scutum fidei, galeam salutis & gladium spiritus contra hostes assumimus, ut undique armati stemus. De Spiritu Sancto accepimus, ut sapiamus inter bonum malumque discernere, justa diligere, injusta respuere, ut malitiæ ac superbiæ repugnemus, ut luxuriæ ac diversis illecebris è fœdis injustisque cupiditatibus resistamus. De Spiritu Sancto accipimus vitæ amore æternæ flagrare, & mentem à terrenis erigere & ad cælestia sublevare, qui nos per donum ejusdem Spiritus Paracliti pervenire concedat JESUS-CHRISTUS Dominus noster, qui cum eodem Patre & eodem Spiritu Sancto vivit & regnat & gloriatur in sæcula sæculorum. Amen.

* *Hic deest aliquod verbum*

Tunc Episcopus convertat se, & intret in consecrationem principalis chrismatis, & misceat balsamum cum oleo. Deinde halat ter super ipsam ampullam, & deinde dicat lenta voce exorcismum chrismalis olei.

Exorcismus sacri olei

Exorcizo te &c. *Tunc dicat Episcopus cum presbyteris alta voce* Per omnia sæcula sæculorum &c. Vere dignum &c. Qui in principio inter cetera &c. *Finita autem benedictione, Dominus Episcopus salutat chrismа nudum, & qui juxta eum sunt dicendo* Ave Sanctum chrisma: *Et iterum per ordinem descendit sicut ascendit, & deferatur omnibus cooperta ad salutandum. Hoc facto, summo honore procuretur, usque dum altera ampulla ascendat, & iterum descendat; ut ambæ honorifice ad locum suum redeant. De eo quod ampulla quibusdam nuda, quibusdam verò cooperta ad salutandum defertur, dicit libellus Romani ordinis in consecratione chrismatis: continuo duo acolythi involutas duas ampullas cum sindone albo deserico teneant in brachio sinistro, ita ut videri possint à medio. Ampulla antequam veniat ad Episcopum ad altare, media pars ejus est cooperta & media nuda. Ampulla cum chrismate quodam modo significat Corpus Domini sumptum de Virgine, quod antequam transiret ad altare Crucis aliquo tempore erat coopertum, aliquo nudum. Primo tempore erat coopertum quando ita fugit in Ægyptum, quasi non esset Rex regum, & quando ita portatus est in templum, quasi non esset omnipotens, & quando ita erat subditus parentibus, quasi auctor non esset parentum. In his & similibus coopertum latebat. Nudum erat postquam miracula capit facere, simulque prædicare, & se Deum demonstrare, ut inquit,* Ego & Pater unum sumus. *In his & aliis nudum erat. Ampulla verò postquam benedicta fuerit ab altari redit, quæ à pontifice & ministris altaris visibilis & nuda salutatur. Hoc significat, quod Christus postquam ab altari Crucis exivit, præsentiam corporalem eis præbuit, quos testes suæ resurrectionis esse voluit. Quod ceteris invisibilis & cooperta ad salutandum defertur, significat quod Christus rediens in cœlum invisibilis hominibus factus est, ut ipse testatur:* Exivi à Patre & veni in mundum: iterùm relinquo mundum, & vado ad Patrem. *Nos verò quamvis præsentiam ejus corporalem non videamus; tamen venerando quotidiè eum salutamus.*

Incipit exorcismus olei quo unguendi sunt catechumeni

Descendente autem ampulla cum chrismate, statim alia cum oleo catechumenorum ascendat, sicut prior, usque ante episcopum, & halet in ipsam sicut in priorem: & in primis faciat ei exorcismum, & benedicat eam quasi legens lectionem. Exorcismus græcè, latinè conjuratio seu sermo increpationis est adversus diabolum ut discedat; & concluditur per Dñum nostrum JESUM-CHRISTUM *Filium tuum, qui venturus est judicare vivos & mortuos & sæculum per ignem. In illo oleo unguuntur catechumeni: ut si qua macula adhæserunt corpori aut menti, postquam ad scrutinium accesserunt, recedant, & deinceps munimentum habeant per hanc unctionem: ut non possit diabolus repedare, ut hæc verba orationis demonstrant dicendo:* Ut si quæ illis adversantium spirituum inhæserunt maculæ, ad tactum sancti olei hujus omnes abscedant.

Exorcismus ejusdem olei

Exorcizo te, creatura olei &c. *Tunc dicatur* Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Oremus Deus incrementorum, &c. *Tunc Dominus pontifex & qui juxta eum sunt, salutent prædictam ampullam, dicendo* Ave Sanctum oleum. *Et descendat per ordinem sicut altera, & deferatur omnibus ad salutandum. His ita peractis, eodem ordine & ductore, quo ascenderunt in ecclesiam redeant ambæ ad sacrarium. Tunc pontifex lavet manus, & diaconi vadant ad altare, & discooperiant Sancta, & pontifex veniens ad altare dividat oblatas ad frangendum: & sumat de ipsis oblatas integras ad reservandum mane die parasceves de quibus communicent absque sanguine Domini. Sanguis verò eadem die penitùs consummatur. Et schola dicat communionem* Dominus Jesus &c. *Fractis oblatis communicent presbyteri & diaconi & ceteri omnes; & ita perficiatur missa in ordine suo.* [a] *Tunc dicantur vespera. Antiphona* Calicem &c. *ps.* Credidi. *Antiphona* Cum his. *ps.* Ad Dominum. *Antiph.* Ab hominibus iniquis. *psal.* Eripe me. *Antiphona* Custodi. *psal.* Domine clamavi. *Antiph.* Considerabam. *Psal.* Voce mea. *Antiphona.* Cœnantibus. *ps.* Magnificat. *Tunc vertat. se pontifex, & dicat* Dominus vobiscum. Oremus. *Post communionem.* Refecti vitalibus &c. *Alia post comm.* Oremus. Concede, quæsumus omnipotens Deus, ut perceptum novi sacramenti mysterium & corpore sentiamus & mente. Per. Dominus vobiscum. *Diaconus.* Ite missa est. Deo gratias. *Oratio post missam ante altare.* Placeat tibi, Domine Deus sancta Trinitas &c. *Tunc pontifex depositis pontificalibus indumentis; descendat in sacrarium, mandans presbyteris quod voluerit. Tunc chrisma novum misceatur cum veteri, si quid residuum sit. Similiter & oleum, & ita dividat presbyteris. Et sic expletur ordo chrismalis. Deo gratias.*

[a] Quæ sequuntur usque ad hæc verba *Descendat in sacrarium mandans presbyteris &c.* desiderantur in pontificali S. Luciani, in quo subjicitur reconciliatio pœnitentium, sed quæ nihil singulare continet quod alibi non reperiatur. Porrò quæ hic ex codicibus ecclesiæ Bellovacensis retulimus, reperiuntur etiam in ms. pontificali ecclesiæ Senonensis annorum 500. & in ms. Pontificali B. Mariæ Noviomensis annorum saltem 400. excepto sermone dicendo ante chrismatis benedictionem, qui deest.

RITUS ANTIQUI INSIGNIS ECCLES. APAMIENSIS IN SYRIA.

Ex ms. Pontificali anno 1214. scripto.

F*Eria quinta majoris hebdomadæ dies solemnis est, id est Cœna Domini. Hac enim die sacrificium sacri Corporis & Sanguinis ab ipso Domino celebrationis sumsit initium. Hac die in toto orbe Sanctum chrisma conficitur. Hac die etiam pœnitentibus per indulgentiam subvenitur. Mane igitur hujus diei primo mansionarii ordinent omnia, quæ necessaria sunt ad confe-*

crationem chrismatis : ampullas tres oleo mundissimo plenas ponendo in sacrario : unam ad oleum pro infirmis, alteram ad chrisma, tertiam verò ad oleum pro cathumenis. Ampullam verò quæ ad chrisma, debet parari de panno serico albo, alias vero de panno alio serico coopertas. Sit autem pannus adeo subtilis quod ampullæ possint videri per eum. Hora tertia vel sexta sonetur campana, ut veniant omnes ad ecclesiam, in qua debet chrisma consecrari. Tunc ingrediantur pœnitentes de loco in quo pœnitentiam fecerunt, ut gremio ecclesiæ præsententur à pontifice, qui sedere debet præforibus ecclesiæ; & præsentet eos cum antiphonis & orationibus : quibus finitis sonentur campanæ ad missam, sicut mos est in diebus solemnibus; & ex tunc sileant campanæ usque in diem Sanctum sabbati. Tunc igitur pulsatis campanis tam pontifex quam presbyteri, & diaconi & ceteri ordines ingrediantur sacrarium, & pontifex & presbyteri induantur omni ornamento sui ordinis, & diaconi dalmaticis, & subdiaconi tunicis. Pontifex autem indutus dalmatica antequam induatur planeta, sedeat in sede sua, cui repræsentetur una de ampullis quæ melior est cum oleo; & in ea balsamum ipse misceat cum oleo : alias vero duas ampullas teneant alii ministri. Post modum autem pontifex iterum lotis manibus induat planetam, & procedat simul cum presbyteris, diaconis, subdiaconis, acolythis, à sacrario ad cantandam missam; & habeat tunc in processione & in missa septem cerostata sive candelabra. Hac autem die non cantatur Gloria in excelsis Deo : *In quibusdam ecclesiis nec* Credo in unum Deum, *nisi tantum in illis, in quibus conficitur chrisma, ibique in introitu dicitur* Gloria Patri. *In aliis vero statim finito versu psalmi repetitur introitus. Ante evangelium portentur candela, & incensum, sicut mos est in diebus solemnibus. Lecto evangelio, factoque sermone ad populum, prosequatur ad missam. Interim autem dum dicuntur secreta, per manum diaconorum & subdiaconorum revtrenter cum cruce incenso & cereis deportentur a sacrario tam illa ampulla in qua balsamum positum fuit, quam alia ampulla in quibus est oleum pro catechumenis & infirmis benedicendum; & tunc cum veniunt cum ampullis processionaliter juxta morem quarumdam ecclesiarum cantantur hi versus* : Audi judex mortuorum. *Juxta morem vero Romanæ ecclesiæ procedunt cum silentio. Ubi verò dicere debet pontifex* Per quem hæc omnia, *repræsentetur sibi à latere dextro oleum pro infirmis benedicendum; & tunc versus oleum aliquantulum conversus, dicat plena voce exorcismum* Exorcizo te immundissime Spiritus &c. *Benedictio olei infirmorum* Emitte quæsumus Domine &c. *Post illa verba* In nomine Domini nostri JESU-CHRISTI, Per quem hæc omnia, Domine, bona. *Hic remota ampulla, Episcopus cetera prosequatur, sicut in aliis missis. Postquam vero dixerit* Pax Domini sit semper vobiscum, *dicatur à choro* Agnus Dei, *sicut solet, tamen sine osculo; & pontifex communicet super altare. Et hoc die confirmet se Romanus pontifex non cum calamo, sicut solet in aliis diebus, sed tantum cum calice. Consequenter communicato diacono & subdiacono, sicut mos est Romani Pontificis, ponatur super altare calix ubi sit aliquantulum de Sanguine Domini, & juxta eum patena cum Corpore Domini pro his*

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

qui communicari voluerint ; & cooperiatur utrumque de corporali expanso. Tunc vadat pontifex ad sedem, quæ jam parata est ei : ita quod inde faciem habeat versus orientem : & si siquidem de illis qui cum eo induti sunt ad missam aliqui communicare voluerint, ibi pontifex communicat eos. Quo facto, repræsentet sibi diaconus à parte dextra ipsius pontificis ampullam in qua est balsamum, cujus discooperto orificio, ter halet in eam pontifex : deinde cum duodecim presbyteris ad minus incipiat benedictionem media voce sic dicens : Exorcizo te creatura olei per Deum Patrem &c. *Deinde dicat excelsiori voce in modum præfationis* Per omnia sæcula sæculorum &c. Verè dignum &c. Deus qui in principio &c. *Sic igitur benedicta ampulla, & aliquantulum amota repræsentetur sibi alia ampulla in qua est oleum pro catechumenis benedicendum ; & discooperto similiter orificio, halet ter in eam, & plana voce dicat,* Exorcizo te creatura olei &c. Dominus vobiscum. Oremus Deus incrementorum &c.

Facta benedictione, primum pontifex, deinde presbyteri, diaconi, & ceteri omnes juxta ordinem suum salutent tertio ampullam in qua est chrisma sic dicendo. Ave Sanctum chrisma. *Et deosculentur eam, cujus orificium post factam benedictionem debet esse coopertum. Simili quoque modo consequenter salutetur, & deosculetur ampulla in qua est oleum pro catechumenis. His itaque oratibus expletis, reportentur ampullæ ad sacrarium eodem ordine & decore quo fuerant inde delatæ, & pontifex revertatur ad altare, & communicet illos qui communicare voluerint clericos sive laicos in ordine suo. Reserventur autem de Corpore Domini oblata integra, de quibus communiatur in die parasceves. Sanguis verò Domini penitùs absumatur. Posteà dicatur communio* Dominus Jesus

His igitur solemniter peractis, in omnibus aliis ecclesiis, præter in ecclesia Romana, antequam dicatur hæc postcommunio Refecti vitalibus, *absque* Deus in adjutorium meum intende *incipitur in choro hæc antiphona* Calicem salutaris *Ps.* Dilexi. *Antiphona* Cum his. *Psal.* Ad Dominum. *Antiph.* Ab hominibus. *Psal.* Eripe me. *Antiphona* Custodi me Domine. *Psal.* Domine clamavi. *Antiph.* Considerabam. *Psal.* Voce mea. *Lectio non dicitur, nec versus, sed statim incipitur hæc antiphona* Cœnantibus autem illis. *Psal.* Magnificat. *Nec in his omnibus psalmis dicitur* Gloria Patri. *His finitis, dicitur à pontifice prænotata oratio* Refecti vitalibus *cum* Dominus vobiscum. *Ante & post orationem. Et siquidem est cantata ibi* Gloria in excelsis Deo, *dicetur* Ite missa est. *Sin autem dicatur* Benedicamus Domino. *In ecclesia verò Romana cantata communione prænotata,* Dominus Jesus. *Romanus pontifex solemniter perficit missam ; & posteà indutus cum cardinalibus ascendit ad capellam suam, ubi dum ipse lavat pedes duodecim subdiaconorum, capellani sui cantant prædictos psalmos & antiphonas ad vesperam : post quos ipse Pontifex dicit hanc orationem* Respice Domine super hanc familiam. *A vespere hujus diei nuda sint altaria usque in mane sabbati. Hoc die secundum quosdam parietes & pavimenta ecclesiæ lavantur. Chrisma annotinum & oleum ponantur in lampadibus ut ibi comburantur.*

ANTIQUI

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ ARELATENSIS

Ex ms. Pontificali annorum circiter 400.

Caput XXII. *De Cœna Domini.*

ORDO DE RECONCILIATIONE POENITENTIUM IN DIE COENÆ DOMINI

P*Rimo mane conveniant sacerdotes quibus id officium impositum est ; & certo loco audiant pœnitentes universos , quos ecclesia publicam pœnitentiam agere constituit , ut cum hora requisitionis venerit , quid de singulis pontificalis auctoritas deinceps censeat , requisitum , notatum , & imbreviatum ipsi habeant , & crimina singulorum , & annos pœnitentiæ , & nomina eorum fideliter , ut liberius pontifex universorum causas decernat. Hora diei secunda assumat Archiepiscopus stolam & cappam & mitram , & preparetur sedes ejus in medio ecclesiæ , circumstante clero ; sedenteque Archiepiscopo , sint præsentes in atrio ecclesiæ qui reconciliandi sunt , stetque cum illis unus archidiaconus indutus alba & stola sine dalmatica , dicatque pœnitentibus excelsa voce.* State cum silentio audientes intente. *Facto silentio , dicat*, adest, o venerabilis pontifex, tempus acceptum, dies propitiationis divinæ &c. *Hoc finito , stet Archiepiscopus in ostio ecclesiæ , dicens antiphonam* Venite ; *Et diaconus ex parte pœnitentium.* Flectamus genua ; *deinde* Levate. *Iterùm secundo repetat Archiepiscopus* Venite ; *& diaconus* Flectamus genua : *deinde* Levate. *Et iterum Archiepiscopus incipit antiphonam* Venite , filii , audite me. *Deinde subsequatur archidiaconus* ℣. *antiphona* Accedite ad eum & illuminamini &c. *Mox pœnitentes corruant ad pedes Archiepiscopi , sicque prostrati jaceant usque dum Archiepiscopus alteri diacono innuat. dicere* Levate. *Interim clerus prosequatur psalmum cum antiphona , divisus per choros juxta Archiepiscopum* : Benedicam Dominum : *Et pœnitentes offerantur Archiepiscopo , & sic intrent ecclesiam. Postquam omnes reconciliandi in ecclesiam introducti fuerint ; Archiepiscopus ante altare prosternatur tam ipse quam ceteri clerici & pœnitentes , & cantetur hæc antiphona cum psalmis* : Cor mundum crea &c. *Psal.* Miserere mei Deus secundum &c. *Psal.* Miserere mei Deus quoniam &c. *Psal.* Miserere mei Deus , miserere mei &c. *Quibus finitis , dicat* Kyrie eleison , Christe eleison , Kyrie eleison. Pater noster. Domine non secundum. Ne memineris iniquitatum. Convertere , Domine , usquequo. Salvos fac servos tuos & ancillas tuas. Esto eis Domine turris. Mitte eis Domine. Domine exaudi. Dominus vobiscum. *Oratio* Adesto Domine supplicationibus nostris &c. *Alia.* Præsta quæsumus Domine famulis &c. *Alia.* Deus humani generis benignissime reformator &c. *Alia* Deus miserator , Deus clemens &c. Misericordiam tuam supplices deprecamur &c. *Oratio* Dominus JESUS-CHRISTUS qui discipulis suis dixit &c. Absolutionem & remissionem omnium peccatorum vestrorum percipere mereamini hic & in æternum. Amen. *Hic fit Sermo Fabiani papæ cap. 58.*

CAPUT XXII.
De Cœna Domini.

INCIPIT ORDO CHRISMATIS

Quod omni anno in Cœna Domini chrisma conficiatur : in illa enim die Dominus JESUS-CHRISTUS postquam cœnavit cum discipulis suis, & pedes eorum lavit, sicut à sanctis Apostolis prædecessores nostri acceperunt, nobisque reliquerunt, chrisma conficere docuit. Ipsa enim lavatio pedum nostrorum significat baptismum, quod Sancti chrismatis unctione perficitur atque confirmatur. Nam sicut ipsius diei solemnitas per singulos annos est agenda, & de anno in annum renovanda, & fidelibus tradenda; ita quod novum sacramentum est per singulos in jam dicta die renovandum & vetus in ecclesia concremandum. Ita à Sanctis Apostolis accepimus, vobisque tenenda mandamus. Hæc Sancta Romana ecclesia, & antiochena à tempore Apostolorum custodit, & Jerosolymorum & Ephesianorum tenet.

Mane primo pulsato signo ad Primam, ingrediuntur chorum : prostrati faciunt orationem sicuti per omnes horas illius diei. Facta oratione, incipiunt psalmos, & dicunt Primam sine Quicumque vult, Gloria Patri, Kyrie eleison, *Preces non dicimus; sed prostrati* Pater noster *&* Credo *continuate dicimus : dehinc sicut mos est confessionem dicunt &* Miserere mei Deus*: Et sic capitulum intretur post Primam. Ingressi capitulum, pronunciatur luna, ipsius Parascevem & sabbati Sancti : deinde natale Sanctorum,* Et aliorum plurimorum Sanctorum. Pretiosa *Non dicitur, sed statim sine* Jube domne *Legit lectionem de Regula sine* Tu autem.... *Deinde pronunciantur defuncti, & sacerdos dicit* Requiescant in pace. *Et chorus respondet* Amen. *Postea hebdomadarius dicit* Benedicite. *Et chorus respondeat* Dominus. *Tractatis qua tractanda sunt in capitulo, exeant capitulum nihil dicentes, & videant tabulam. Cantata tertia, Domnus Archiepiscopus preparat se ad reconciliandos pœnitentes, & reconciliat eos sicut antea continetur. Reconciliatis pœnitentibus, cantatur sexta, & dum cantatur introducuntur pauperes in claustro, & discalcient se. Cum autem cantor antiphonam inceperit* Mandatum novum do vobis; *laici fratres vel alii prius singulis pauperibus lavant pedes, ut posteà ad ferendam aquam & cetera qua necessaria fuerint expedite serviant stantibus clericis. Interim autem dum antiphona in officio satis congruè tractim & spatiosè dicuntur, duo ex fratribus sunt in ordine primi, cappis depositis, & nudis pedibus, accepto linteo ad instar Domini Jesu se pracingunt; & exemplo illius humiliter & devotè pauperibus pedes lavent, linteo tergant, capillis etiam sicut illa mulier peccatrix iterùm atque iterùm detergant, & osculentur : & sit ibi frater paratus qui denarios singulos singulis fratribus prabeat, quos suis pauperibus osculando manum singuli offerant, sicque disponantur, ut qui simul venerint, simul redeant, simul in lavatorio manus abluant, simul tergant, simul ante capitulum sedeant. His & aliis succedant; qui hoc idem similiter faciant : post hac duobus laicis vel aliis fratribus injungatur, ut aquam pauperibus ad abluendas manus deferant, aliique duo

fratres mappullas ad extergendum teneant. Quo peracto, unicuique canonico datur libra una, cum plena scutella fabarum, & eam distribuit ut sibi videtur. Quo facto, sacerdos prosternit se, & alii canonici coram pauperibus dicentes tertio Kyrie eleison. Pater noster. Tu mandasti. Dominus vobiscum. *Oratio* Adesto Domine officiis servitutis nostræ. *Finita oratione tredecim pauperes introducuntur in refectorium, & reficiuntur.*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

His peractis, hora congrua exornent se vestibus sacris universi ordines ministrorum: presbyteri 7. sex in albis, stolis, casulis; unus verò in alba, stola & cappa, qui cum Archiepiscopo processurus est ad missam cum ordine Archiepiscopali & mappulla. Diaconi 7. in dalmaticis, subdiaconus qui legit epistolam, acolythus ad ferendum thuribulum, ambo in tunicis: ceroferarii duo in albis. Intereà sonetur signum, ut omnes conveniant ad ecclesiam, in qua chrisma debet consecrari, & cantetur nona. Interim induat se Dominus Archiepiscopus solemnioribus indumentis cantata nona, & praparato Archiepiscopo cum prædictis ministrorum ordinibus, pulsentur signa more solemnium dierum, posteà vero, ut prædiximus, sileant in sabbato.

Post hæc cantores in choro cappis induti, uno tenente arundinem in qua candela est posita in modum serpentis, altero virgam, introitum incipiant: Nos autem &c. *Ps.* Deus misereatur nostri. Gloria Patri *Non dicitur, sed cum versibus psalmus repetitur quousque dum pontifex procedentibus ministris solemniter ad altare perveniat. Post introitum finito* Kyrie eleison, *dicatur* Gloria in excelsis. Pax vobis. *Sequitur oratio* Deus à quo &c. *Lectio ad Corinthios* Convenientibus &c. ℟. Christus factus est &c. *Ante evangelium portentur candela & incensum, sicut mos est: tum legatur evangelium secundum Joannem.* Ante diem festum &c. *Quo peracto dicat Archiepiscopus* Credo, *Posteà* Dominus vobiscum. Oremus. *Offertorium* Dextera Domini &c. *Antequam dicatur* Per quem hæc omnia Domine semper bona creas. *Offeratur Archiepiscopo oleum ad unguendos tam infirmos quam energumenos, & exorcizet, & benedicat illud tam ipse quam omnes presbyteri qui assunt, ut possit à circumstantibus audiri, ita dicens:* Exorcizo te immunde Spiritus &c. *Non peragatur conclusio. Benedictio olei infirmorum* Emitte Domine Spiritum &c. *Et oleum eodem ordine quo ascendit reportetur, & in loco Sancto conservetur: missa vero ordine suo agatur usque benedictiones episcopales solvantur. Tunc dicatur* Per quem hæc omnia Domine semper bona creas &c. Oremus. Præceptis salutaribus moniti &c. Pater noster. Libera nos quæsumus &c. *usque* Da propitius pacem Per omnia. *Et diaconus dicat*: Humiliate vos ad benedictionem; *Et Archiepiscopus det benedictionem super populum* Benedicat vos &c. *Benedictione expleta, dicat.* Et pax ejus sit semper vobiscum. *Hic non dicitur* Agnus Dei, *Neque communio donec consecratio chrismatis finiatur. Tunc communicet solus Archiepiscopus, & diaconi cooperiant sancta de sindone super altare. Deinde Dominus Archiepis-*

CAPUT XXII. De Cœnâ Domini.

copus eat ad sedem suam cum archidiacono & capellano, & expectet. Eo vero expectante, sint induti alii quinque presbyteri ad instar priorum, ut insimul ad processionem chrismatis sint 12. & alii duo subdiaconi in tunicis ad ferendas cruces, & alius acolythus similiter in tunica ad ferendum thuribulum. Deinde 12. illi presbyteri pergant ad sacrarium cum diaconibus & ceteris ministris quantum opus sit ad deferendum cum omni decore oleum chrismale ac oleum catechumenorum & neophytorum usque in ecclesiam ante Archiepiscopum: & primum ordinent se ita: Duo diaconi accipientes ampullas quæ ad chrisma & ad oleum catechumenorum consecrari debent, involutas cum sindonibus de albo serico, ita ut videri possint à medio teneant in brachio sinistro, projectis sindonibus super scapulam sinistram, ita ut pertingant ad dexteram, quatenus possint dependentia retineri, & præcedant ita, Primum ambulent duo acolythi cum candelabris & ardentibus cereis. Deinde portentur duæ cruces, & inter illas medium chrismale oleum. Posteà portentur duo thuribula cum incenso, & inter illa sicut prædiximus medium oleum catechumenorum: deinde portetur evangelium, posteà sequuntur bini & bini illi 12. presbyteri testes & cooperatores ejusdem sacrosancti chrismatis ministerii. Tunc vero subsequantur duo pueri in laudem ejusdem ministerii concinentes hos versus. O Redemptor sume carmen temet concinentium &c. *Venientibus autem eodem ordine in chorum, & stantibus ad orientem versis vultibus, versibusque finitis, intereà ordinent se prædicti ordines ministrorum, & stent in ordine suo secundùm eos gradus ubi ascenditur ad altare, tantum ut subdiaconus sit sextus in eminentiori loco, & juxta archidiaconus qui legebat ita involutam suscipientes per ordinem ampullam, & dum venerit ad archidiaconum, ille perferat eam ita involutam una cum sindone ante archiepiscopum. Interim autem unus subdiaconus deferat vasculum cum balsamo alii diacono, & ille Archiepiscopo ante altare. Tunc ordinentur circa Archiepiscopum hinc & inde candelabra & cruces & thuribula atque evangelium, nec non & 12. presbyteri prædicti testes & ajutores ejusdem ministerii, & diaconi post dorsum ejus stent. Presbyteri verò à dextris & à sinistris, cruces verò & cetera utrimque inter illos media. His ita statutis, convertat se Archiepiscopus, aut cui ille præcepit tam ad clerum quam ad populum faciat sermonem de confectione chrismatis congruentem. Tunc reversus ante altare Archiepiscopus ad orientem, & intret in consecrationem principalis chrismatis, archidiacono tenente ante illum ampullam in sinistro brachio involutam in sindone ut suprà diximus. Et primo ante benedictionem misceat balsamum cum oleo de ampulla in aliquo vasculo purissimo mixturus post modum mixturam istam in majore ampulla ad chrisma post benedictionem, ubi dicitur* Hæc commixtio.

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Benedictio in commixtione olei & balsami

Oremus Deum nostrum omnipotentem, qui incomprehensibilem Filii sui communem divinitatem invisibili dispositione veræ humanitati inseparabiliter conjunxit, & gratia cooperante Spiritus Sancti oleo exultationis præ participibus suis linivit, ut homo fraude diaboli præditus, gemina & singulari constans materia perenni redderetur, de qua exciderat, hereditati: quatenùs hos ex divisis creaturarum speciebus liquores creatos Sanctæ Trinitatis perfectione benedicat, & benedicendo sanctificet, concedatque ut simul permixti unum fiant, & quicumque exterius inde perunctus fuerit, ita interius lineatur, quo omnibus sordibus corporalis materiæ carens, se participem regni cælestis effici gratuletur. Per eundem. In nomine ejusdem.

Hic commisceantur quæ priùs commista sunt in parvo vasculo cum oleo quod est in majori ampulla parata ad chrisma, dicente pontifice: Hæc commixtio liquorum fiat omnibus perunctis propitiatio & custodia salutaris in sæcula sæculorum. *Deinde antequam benedicatur halet ter super ipsam ampullam in modum crucis. Pariter omnes sacerdotes. Et deinde episcopus dicat lenta voce exorcismum chrismale.* Exorcizo te creatura olei &c. *Tunc dicat alta voce* Per omnia sæcula Dominus vobiscum. Sursum corda. Gratias agamus. *Præfatio* Æterne Deus, qui in principio &c. *Finita benedictione, Dominus Archiepiscopus salutet ter chrisma nudum, dicens:* Ave Sanctum chrisma. *Similiter & ministri qui juxta illum sunt, & ita iterùm per ordinem descendat sicut ascendit, & tenente ampullam acolytho, deferatur omnibus cooperta ad salutandum per ordinem, ita ut à nemine nuda videatur. Descendente autem ampulla cum chrismate, statim alia cum oleo catechumenorum cooperta ascendat sicut prior ante Archiepiscopum, & halet in ipsam ter sicut in priorem, sed tacite ordine quo supra delatam, & in primis faciat eis exorcismum, & benedicat eam quasi legens lectionem.* Exorcizo te creatura olei &c. *Tunc dicatur* Dominus vobiscum. Oremus. *Oratio* Deus incrementorum &c. *Tunc Domnus Archiepiscopus & qui juxta illum sunt salutent eam, sic dicendo:* Ave Sanctum oleum, *& descendat per ordinem sicut altera, & deferatur omnibus ad salutandum. Vetus chrisma & oleum in lampadibus ecclesiæ comburantur. His peractis, eodem ordine & decore quo ascenderant in ecclesiam recedant ambæ ad sacrarium. Tunc Archiepiscopus lavet manus, & diaconi vadant ad altare, & discooperiunt Sancta: & Archiepiscopus veniens ad altare dividat oblatas ad frangendum, & communicet omnis populus ordine suo: & sumat de ipsis oblatis integris ad servandum usque manè die parasceve de quibus communicent absque Sanguine Domini. Sanguis verò Domini eadem die penitùs consumatur. Deinde dicitur* Agnus Dei *& communio* Dominus Jesus postquam cœnavit &c. *Absque osculo: nam quia proditoris signum fuit osculum; his tribus diebus ab osculo pacis abstinetur. Posteà inchoet cantor ad vesperas antiphonam* Calicem &c. *Interim dum cantatur psalmus,*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

communicet clerus & populus. Corpus verò Domini ubi reservari debet venerabiliter deportetur, & numquam sine lumine remaneat. Sequitur oratio ad complendum. Refecti vitalibus &c. *Tunc archidiaconus dicat* Ite missa est, *Si cantata fuit* Gloria in excelsis: *Sin autem dicatur* Benedicamus Domino: *Et sic finiantur vespera cum missa. Deinde Archiepiscopus descendat in sacrarium mandans presbyteris ut juxta canones chrisma sub sigillo custodiant: & nulli sub pratextu medicina vel maleficii tradere presumant: quod si fecerint, honore priventur.*

Dum conventus in claustro venerit, facto parvo intervallo, eant in refectorium cum sonitu cymbali seu tabula. Interim dum comederint, denudantur altaria, sed minimè lavantur.

Eadem die post cœnam ultimo tabula percutitur, & omnes in capitulum conveniunt, & Domnus Archiepiscopus vel alius loco ejus linteo pracinctus, & discalceatus fratribus canonicis lavet pedes. In ipsius autem ingressu, Cantor incipit Mandatum novum, *& alias qua sequuntur, & statim incipit lavare pedes. Diaconus qui debet legere evangelium statim ut pedes abluerit vadit se induere ad evangelium legendum. Tunc prapositus lavat pedes Domino Archiepiscopo, & statim Domnus Archiepiscopus calciet se & alii omnes, quo facto, induit se... stola, cappa.... & ante eum veniunt duo pueri cappis sericis induti, qui pracedunt crucem. Cantor finem facit antiphonis, & dicitur tertio* Kyrie eleison, Pater noster. Tu mandasti. Oremus. Adesto, Domine, officiis servitutis &c. *Finita oratione, & accepta benedictione, diaconus stans ad pulpitum in medio claustri, incipit legere evangelium* Ante diem Sanctum Paschæ, *ad modum lectionis, & mox ut vel tres vel quatuor legerit versus, sedeant fratres usque ad illum locum ubi dicitur* Surgite eamus hinc. *Tunc Archiepiscopus cum pradicta precessione, & totus conventus intrant refectorium ad caritatis poculum recipiendum, ubi evangelium legitur usque ad locum ubi dicitur*, ut dilectio qua dilexisti me in ipsis sit & ego in eis. *Et interim dum legitur evangelium, servitores apponunt vinum super mensam, & Dominus Archiepiscopus, innuit diacono ut taceat, & ipse dicit:* Potum caritatis benedicat dextera Dei Patris. *Et cum responsum fuerit* Amen, *bibant cum sobrietate. Finito vero evangelio sine* Tu autem, *pracedentibus ceroferariis ecclesiam intrent, & prostrati accepta confessione, completorium cantent incipiendo psalmos* Cum invocarem *Et alios sine* Gloria Patri, *Et sine versu & hymno statim.* Nunc dimittis *sine antiphona dicitur. Quibus dictis prostrati.* Pater noster & Credo in Deum *dicant, &* Miserere mei Deus *inter se finiant &* Deus misereatur nostri, *accipientes aquam benedictam: quo dicto sine* Gloria Patri, *Et sine precibus & sine* Dominus vobiscum, *dicitur oratio* Visita quæsumus &c.

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ SUESSIONENSIS

Ex Rituali ejusdem tempore Nivelonis Episcopi scripto.

Ordo in Coena Domini

Mane summo mane ordinent custodes ecclesiæ quæ sunt necessaria ad consecrationem chrismatis : scilicet tres ampullas cum oleo mundissimo ponentes in capitulo : unam ad oleum infirmorum , alteram ad Sanctum chrisma , tertiam ad oleum catechumenorum , maximam verò illam unde Sanctum chrisma debet fieri oportet albo serico cooperiri. Alia autem quolibet serico. Pontifex autem provideat de balsamo.

Hora sonantur sicut aliis diebus novem lectionum , Prima & Tertia & Sexta. Hora 7. pulsatur ter signum quod Gloriosa *dicitur ut veniant omnes ad ecclesiam , & dum nona cantatur , induant se 12. presbyteri cardinales vestimentis suis melioribus , Similiter & 7. diaconi , & 7. ypodiaconi , cum totidem acolythis : quibus indutis , expectent donec reconciliatio pœnitentium peragatur.*

Episcopus ante fores ecclesiæ stans cum cappa de pallio pœnitentibus cum archidiacono expectantibus dicat 1. Venire 2. Venite 3. Venite filii , audire me , timorem Domini docebo vos. *Tunc diaconus dicat* Flectamus genua. *Et pœnitentes flectant genua , & diaconus* Levate. *Episcopus iterum* Venite filii. *Et diaconus secundo* Flectamus genua. *Et sic ad medium pavimentum pœnitentes procedant. Postquam autem tertio annuntiaverit episcopus ,* Venite filii , *prosequatur diaconus* Flectamus genua , *moxque pœnitentes cum diacono ad pedes episcopi corruentes , prostrati jaceant , donec episcopus innuat alteri diacono ut dicat* Levate , *Et clerus* Venite filii. *Psalmus* Beati immaculati. *Posteà archidiaconus* Adest o venerabilis Pontifex &c. *Posteà episcopus cum clero cantet hos psalmos , pœnitentibus in terram prostratis.* Miserere mei Deus. Deus in nomine. Miserere mei Deus, miserere mei. Deus misereatur nostri. Deus in adjutorium. *Post psalmos* Pater noster *& isti versus dicantur* : Iniquitates meas Domine ego cognosco. Averte faciem tuam à peccatis meis. Cor mundum crea in me Deus. Ne projicias me à facie tua. Redde mihi lætitiam salutaris tui. Oremus. Adesto , Domine , supplicationibus nostris &c. Præsta quæsumus his famulis tuis &c. Deus humani generis &c. *Posteà surgant pœnitentes , & diaconus dicat* Redintegra in eis apostolice pontifex &c. *Et moneantur ab episcopo pœnitentes , ut quod pœnitendo diluerunt , iterando non revocent. Et incipiat episcopus & clerus simul cum episcopo* Venite filii audite me timorem Domini docebo vos. *Psal.* Benedicam Dominum. *Iterùm pœnitentes manuatim ab archidiacono reddantur episcopo, sicque restituentur ecclesiæ. Deinde incipiat episcopus* Cor mundum crea in me Deus. Spiritum rectum innova in visceribus meis *cum psalmo. Quo finito , prosternat se pontifex una cum pœnitentibus in oratorio clero*

Caput XXII. De Cœna Domini.

faciente letaniam. Post letaniam Kyrie eleison. Pater noster. *Et preces* Salvos fac servos tuos. Convertere Domine usquequo. Mitte eis Domine auxilium de Sancto. Illustra faciem tuam super servos tuos. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum. Adjuva nos Deus salutaris noster. Domine Deus virtutum converte nos. Domine exaudi orationem. Oremus. Omnipotens sempiterne Deus confitentibus tibi famulis tuis &c. Adesto, Domine, supplicationibus nostris &c. Deus misericors, Deus clemens &c. Majestatem tuam &c. Famulos tuos Domine &c.

His dictis, induat se pontifex solemnibus indumentis, quo induente, pulsantur campanæ pro missa sicut in Dominicis diebus. Deinde solus cantor incipit cum cappa de pallio Nos autem, *Psal.* Deus misereatur. Gloria Patri *dicitur.* Kyrie eleison Pater cuncta. *Intereà exeat episcopus de sacrario sic: Ceroferarii duo cum duobus cereis de libra: deinde duo clericuli cum thuribulis, post hos duo cum crucibus: deinde subdiaconi bini & bini, post istos diaconi bini & bini: Deinde Cardinales 12. bini & bini: ad ultimum episcopus cum suo capellano, & tunc ordinent se omnes circa altare. Præsul autem incipiat alta voce* Gloria in excelsis Deo. *Deinde* pax vobis *Oratio* Deus à quo & Judas. *Epistola* Convenientibus vobis. *Legitur autem & cantatur in loco ubi legitur & cantatur in die 9. lectionum.* ℟. *duo majores clericuli* Christus factus est *Ante evangelium portantur cerei, thuribula, cruces. Post evangelium* Credo in unum. *Deinde* Dominus vobiscum *Offertorium* Dextera Domini *Versus non dicuntur.* Sanctus. *Quo dicto, eat major subdiaconus cum uno ceroferario, & thuribulo uno, & una cruce ad capitulum, majorque clericulus cum illo, qui indutus palliolo usque ad altare deferat ordinate ampullam olei infirmorum. Et cum Episcopus pervenerit in canone ad hæc* Per quem hæc omnia, *Antequam ultra dicat, offeratur ei oleum prædictum ad benedicendum; quo benedicto, episcopus dicit* Per quem hæc omnia &c. *Dicto autem* Per omnia & Pater noster, *Et oratione ista* Libera nos quæsumus &c. *Antequam dicat ultimum* Per omnia, *Offerat ei diaconus patenam. Episcopus autem facto signo crucis, frangat hostiam super patenam, & statim cooperitur à duobus diaconis utrumque, calix & hostia, & patena à sindone munda: quæ prius præparata erat in ora altaris è regione post corporalem expensam. Sciendum autem quod die ista tres hostiæ proponuntur in altari, una pro præsenti missa, altera pro crastina, tertia reservetur usque ad diem resurrectionis, quæ deferantur à diacono ad sacrarium in vasculo quod dependet super altare, ut ibi reserventur, cereo ante accenso. Quo facto, episcopus eat ad sedem suam, & cum illo remaneant archidiaconus, capellanus, & septimus subdiaconus: ceteri vero sic eant ad capitulum.*

Primum duo cerei, duo thuribula, duæ cruces, subdiaconi 6. Unus autem ex illis ferat evangelium: diaconi 6. 12. cardinales, omnes bini & bini, septimus quoque acolythus indutus palliolo, post cruces solus incedat; & cum pervenerint ad capitulum, sic se debent omnes ordinare: acolythus septimus & sextus subdiaconus accipiant ampullas quæ ad Sanctum chrisma & oleum catechumenorum pertinent. Alii omnes sic se habeant: Primum duo

duo ceroferarii, deinde duæ cruces, inter quas media portatur ampulla sacrosancti chrismatis, super quod defertur à quatuor subdiaconis album velamen sericum in quatuor virgis. Posteà procedunt thuribula, & inter illa medium oleum catechumenorum: deinde portatur evangelium à subdiacono quinto, ut per evangelium omne bonum impleatur: deinde subsequantur duo pueruli in laudem tanti mysterii cantantes istos versus. O Redemptor sume carmen &c. *Tunc Diaconi 6. & 12. Cardinales ad ultimum ordinatè venientes, bini & bini, ejusdem sacrosancti chrismatis testes & adjutores conservatoresque deputati repetant.* O Redemptor &c.

Finitis prædictis versibus, ordinent se versus orientem in ordine suo ante primum gradum ubi ascenditur ad altare. Subdiaconus quoque septimus stet in eminentem locum juxta archidiaconum qui legit evangelium. Tenentibus autem ibi duabus ampullis ita ut videri possint ab omnibus, vertat se septimus subdiaconus ad ampullam sacrosancti chrismatis, & accipiat eam cum sindone alba ex serico unde cooperta est, & eam involutam proferat archidiacono. Archidiaconus autem præsentet eam involutam pontifici. Interim aliquis de circunstantibus ministris afferat vasculum cum balsamo, offerens archidiacono, & ille episcopo. Tunc ordinentur circa episcopum hinc inde thuribula, cruces, evangelium, necnon & sæpedicti 12. presbyteri testes & adjutores ejusdem sacrosancti mysterii. Diaconi à dorso episcopi adstent à dextris & à sinistris: cruces verò cum cereis & thuribulis in medio omnium: Subdiaconi vero extra omnes. His ita statutis, convertat se episcopus ad populum, faciens sermonem de confectione chrismatis sacrosancti. Quo finito, iterum vertat se episcopus ad orientem, misceatque balsamum cum oleo incipiens excelsa voce Veni creator Spiritus. *Et dum iste hymnus cantatur à choro, Domnus præsul intret in consecrationem chrismatis sacrosancti: & primo halat ter super ipsam ampullam, & dicat lenta voce exorcismum* Exorcizo te creatura olei &c. *Finito exorcismo, dicat præfationem; qua finita, salutet ipse præsul primus sacrosanctum chrisma, dicens* Ave Sanctum chrisma. *Et qui cum episcopo sunt in ministerio similiter faciant. Quo facto, ponatur super altare B. M. Magdalenæ, & eat chorus ad eum salutandum.*

Intereà defertur alia ampulla ad oleum catechumenorum sicut prior cooperta ante Dominum pontificem, & halat ter in ipsam sicut in priori, & faciat exorcismum & benedictionem. Posteà salutet eum episcopus cum osculo. Quo facto, reportetur ad altare prædictum, ut ibi salutetur ab omnibus. Post salutationem reportentur cum summo honore omnes ampullæ ad locum in quo per totum annum reservantur. Intereà lavet episcopus manus suas, & archidiaconus dicat Humiliate vos ad benedictionem. *Et tunc fit benedictio super populum ab episcopo.* Agnus Dei *non cantatur, nec Pax datur. In fractione autem panis cantor incipiat alta voce communionem* Dominus Jesus postquam. *Et cum acceperit episcopus calicem, incipiat alta voce antiphonam* Calicem. *Cantor psalmum* Credidi. *Pneuma non dicitur in fine antiphonarum ad vesperas istas. Finitis psalmis &* Magnificat *cum suis antiphonis, dicitur collecta pro fine missæ & vesperarum. Notandum*

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

prætereà quod in hora qua Domnus præsul incipit Veni Creator Spiritus; *quando sacrosanctum chrisma debet confici, debent omnia signa ecclesiæ pulsari, & tandiu quod omnis consecratio sæpedicti chrismatis compleatur. Post glassum autem istum nemo præsumat in tota civitate signum aliquod pulsare: quia jam incipit sancta mater ecclesia supradictum diabolum & ejus ministros cessare, Judæos videlicet, qui Christum occiderunt. Cui caput infirmum est, cetera membra dolent. Cessante etenim matre ecclesia pro capite suo, quod est Christus Jesus, debent & ejus filiæ cessare. Ad missam* Benedicamus Domino.

His peractis, exuat se præsul vestimentis quibus usus est ad missam, induatque iterum albam candidam, & cum eo decanus. Intereà discooperitur magnum altare, & parantur pelves cum aqua ad ipsius altaris ablutionem; & tunc exeat præsul de sacrario mitratus, mundoque linteamine præcinctus, & cum eo decanus similiter paratus ceteri quoque canonici cum clero & populo circa altare: succentor incipiat ℟. Circumdederunt me, *quod cantatur à cunctis cum* ℣. Quoniam tribulor: Gloria Patri *non dicitur: & ideò hic & alibi his diebus prætermittitur, ut vitemus illam pestiferam salutationem quam diabolus per Judam exercuit. In effusione vini antiphona* Sancta Maria. ℣. Post Partum, *Episcopus* Concede nos. *Post orationem bibant omnes de vino sicque recedant.*

Post prandium redeant omnes ad ecclesiam, custodes quoque ecclesiæ habeant omnia parata, quæ necessaria sunt ad ablutionem altarium & chori. Servientes verò canonicorum antiquo more debent chorum discalceati lavare: qui dum lavatur, cantantur omnia ℟. *de historia noctis transactæ cum* ℣. *& repressiis* In monte oliveti &c. *Intereà parantur in capitulo à servientibus ecclesiæ vasa cum aqua calida pro pedum ablutione, scyphi cum vino à famulis episcopi. Dum ista parantur, induant se albis simplicibus tam episcopus quam præpositus & decanus & hebdomadarius; subpræpositus quoque cum illis qui domui eleemosynæ provident, & de aliis sacerdotibus quatuor vel tres.... succincti linteaminibus. Et tunc exeant sacerdotes illi de sacrario, & clericuli cum illis induti albis, incipiantque abluere omnia altaria ecclesiæ: quæ dum lavantur, cantatur per unumquodque altarium privatim* Circumdederunt *cum antiphona & versu & collecta de Sancto illo in cujus honore fuit dedicatum. Quo facto, finito* ℟. *supradicto, conveniant omnes in capitulo, incipiatque Domnus præsul pedum ablutionem, ceterique cum ipso, qui in ejus adjutorio fuerint præparati. Succentor autem ceteris sedentibus in ordine suo canonicis cum reliquis clericis incipiat alta voce hanc antiphonam* Mandatum novum &c. *Psal.* Beati immaculati. *Et iterum repetitur* Si ego Dominus &c. Beati immaculati. Si ego. Postquam surrexit &c. Deus misereatur. Si ego. Diligamus &c. Ecce quam bonum. *Et iterum repetatur* Diligamus &c. In diebus illis. *Et* Magnus Dominus. *Et iterum repetitur* In diebus illis. In hoc cognoscent &c. Magnus Dominus. *Et iterum repetitur* In hoc cognoscent. Vos vocatis &c. *Intereà induant se diaconus & subdiaconus hebdomadarii solemnibus vestimentis, afferantque evangelium in capitulum, exeuntes pompaticè de sacrario cum*

clericulis præferentibus cereos, thuribula, cruces, legaturque lectionis more evangelium istud sine Dominus vobiscum *: Sine titulo pronunciatur; auditores quoque evangelii tandiu stent, quod diaconus legens innuat eis, ut sedeant. Interea dividantur singulis quatuor denarii de bursa episcopi; vinum quoque à servientibus ecclesiæ & episcopi omnibus ibi adsistentibus in ordine deportetur.* Ante diem festum Paschæ sciens Jesus *&c. usque* Ita & vos faciatis. *Hic innuat diaconus cunctis ut sedeant. Clericuli verò tenentes candelabra, thuribula, cruces, usque in finem lectionis stent.* Amen amen dico vobis non est servus major Domino suo *&c. usque* Ut dilectio, qua dilexisti me in ipsis sit & ego in ipsis. *Finita lectione, surgant duo diacones in medio capituli, quibus succentor injunxerit, antequam præcedens lectio finiatur, incipiant alta voce* ℞. Circumdederunt. *Chorus* Viri mendaces. *Diaconi* ℣. Quoniam *Chorus* Sed tu. *Diaconi iterum* Circumdederunt. *Dum cantatur* ℞. *Debent omnes stare: dum autem cantatur* ℣. *Sedeant omnes, exceptis illis duobus, à quibus cantatur: in represia iterum surgant, & stent quo usque* ℞. *iterum finiatur. Interea discedat diaconus cum evangelio pompaticè, sicuti venit, ad ultimum verò omnibus his ordine completis, sedentibus cunctis, incipiat succentor hanc antiphonam* Cœna facta &c. *Post antiphonam istam surgant omnes: episcopus verò vertat se ad orientem, & dicat tunc versiculum istum*, Tu mandasti mandata tua. *Chorus* Custodiri nimis. Dominus vobiscum. *Collecta* Oremus. Deus qui discipulis tuis dignatus es &c. *Post hæc exeant omnes præter episcopum & canonicos: Quod si discordia inter aliquos fuerit, ibi ab episcopo inter illos pax cum osculo pacis reformetur, & sic recedant.*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Ipso die advesperascente presbyterii & chori pavimentum sabulo aspergatur, ut per sabulum pavimentum totum desicetur antequam ad matutinas veniamus.

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ MOGUNTINÆ

Ex ms. Pontificali insignis ecclesiæ Moguntinæ annorum circiter 400.

ORDO AD FACIENDUM OFFICIUM IN COENA DOMINI ET PRIMO DE INTRODUCTIONE POENITENTIUM.

E*Piscopus indutus dalmatica & subtili, vel tantum alba si volet, & desuper pluviali, id est cappa pro choro cum debito & decenti ordine ministrorum, pracedente cruce & portatis thuribulo & aqua benedicta, dicens septem psalmos pœnitentiales, si tempus patitur, ad fores ecclesiæ, ubi pœnitentes sunt prostrati, procedat; & archidiaconus vel alter clericus ad jussum episcopi alta voce per modum lectionis legat.* Adest, venerabilis pontifex

Hoc lecto, in terram pœnitentes cadant provoluti, & episcopus super

sedem suam dicat istas preces. Iniquitates meas ego cognosco, & delictum meum contra me est semper. Averte faciem tuam à peccatis meis Domine, & omnes iniquitates meas dele. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.

Archidiaconus vel clericus ille iis dictis ab episcopo, subjungat Redintegra in eis &c. *Ut in Pontif. Rom. Post hac episcopus humili voce cantet*, Venite. *Hoc per episcopum cantato, dicat diaconus* Flectamus genua. *Pœnitentes corruant in terram, & episcopus innuat alteri diacono, ut dicat* Levate. *Surgant pœnitentes, & episcopus vocem exaltando, iterum dicat eis*, Venite, Venite. *Hoc per episcopum cantato, dicat diaconus* Flectamus genua, *pœnitentes iterum corruant in terram; & episcopus innuat alteri diacono ut dicat* Levate. *Surgant pœnitentes, & episcopus vocem magis exaltando dicat eis* Venite, Venite, Venite. *Et diaconus dicat* Flectamus genua, *Et pœnitentes iterum corruant in terram; & episcopus innuat alteri diacono, ut dicat* Levate. *Surgant pœnitentes, & iterum episcopus cantet clero prosequente antiphonam* Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos. *Psal.* Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. Venite, filii. *Ad quemlibet versum psalmi repetitur* Venite, *donec omnes pœnitentes fuerint per episcopum manuatim introducti. Et cum introierunt, prosternant se in longum super pavimentum, & clerus intereà cantet antiphonam* Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis. *Psal.* Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. Cor mundum. *Si tempus aut etiam multitudo pœnitentium hoc fieri permittat, cantetur totus psalmus* Miserere mei Deus, *& ad quemlibet versum repetatur antiphona* Cor mundum *Hoc facto, prosternat se episcopus, & cantetur letania, in qua loco suo consueto surgat episcopus, & dicat*, Et pœnitentes istos benedi † cere & recon † ciliare digneris. Te rogamus audi nos. *Ter istud repetatur, & postea reponat se episcopus, & continuetur letania ad finem.* Ut pontifex &c. *Completa letania, episcopus prostratus dicat* Pater noster, Et ne nos *Episcopus.* Salvos fac servos & ancillas tuas, Deus meus sperantes in te. Convertere Domine usquequo, & deprecabilis esto super servos tuos. Mitte eis auxilium de sancto, Et de sion tuere eos. Illustra faciem tuam super servos tuos, Salvos fac eos in misericordia tua. Salvos eos fac Domine ne confundantur, Quoniam invocaverunt te. Domine vide humilitatem & laborem eorum, & dimitte universa delicta eorum. Exaudi me, Domine, quoniam benigna est misericordia tua, Secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me. Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, citò anticipent nos misericordiæ tuæ quia pauperes facti sumus nimis. Adjuva nos Deus salutaris noster. Et propter gloriam nominis tui Domine libera nos, & propitius esto peccatis nostris propter nomen sanctum tuum. Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat. Dominus vobiscum, Et cum Spiritu tuo.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Hic surgat episcopus, & stando dicat

Adesto Domine supplicationibus nostris, & me qui etiam misericordia tua primus indigeo, clementer exaudi, & quem non electione meriti, sed dono gratiæ tuæ constituisti hujus operis ministrum, da fiduciam tui muneris exequendi, & ipse in nostro ministerio quod tuæ pietatis est operare.

Præsta, quæsumus Domine, his famulis tuis secundum piissimam misericordiam tuam juxta libitum eorum absolutionem peccaminum suorum, fructum ut tibi dignum habitationis tuæ templum esse mereantur, deinceps cum justis atque sanctis in conspectu tuo adstantibus absoluti manere ab omni criminum labe. Per Jesum Christum Dominum nostrum.

Exaudi Domine preces nostras, & confitentium tibi parce peccatis, ut quos conscientiæ reatus accusat, indulgentia tuæ miserationis absolvat Per

Præveniat hos famulos tuos, quæsumus Domine, misericordia tua, & omnes iniquitates eorum celeri indulgentia deleantur Per

Deus infinitæ misericordiæ veritatisque immensæ propitiare iniquitatibus nostris, & omnibus animarum nostrarum medere languoribus, ut miserationum tuarum remissione percepta, in tua semper benedictione lætemur Per

Deus sub cujus oculis omne cor trepidat, omnesque conscientiæ pavescunt, propitiare omnium gemitibus & cunctorum medere languoribus, ut sicut nemo nostrum est liber à culpa, ita nemo sit alienus à venia Per

Præsta quæsumus Domine his famulis tuis dignum pœnitentiæ fructum, ut ecclesiæ tuæ Sanctæ à cujus integritate deviarant peccando, admissorum veniam consequendo reddantur innoxii. Per

Omnipotens sempiterne Deus, confitentibus tibi his famulis tuis pro tua pietate peccata relaxa, ut non plus eis noceat conscientiæ reatus ad pœnam, quam indulgentia tuæ pietatis prosit ad veniam Per

Omnipotens & misericors Deus, qui peccatorum indulgentiam in confessione celeri posuisti, succurre lapsis, miserere confessis, ut quos delictorum catena constringit, miseratio tuæ pietatis absolvat Per

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, respice propitius super hos famulos tuos qui ab infesta hujus sæculi tempestate demersi, fideli lamentatione suos accusant excessus, tu fletus ac gemitus eorum piè suscipias, eosque de tenebris ad lumen revoces, & medelam confitentibus, salutem pœnitentibus, & vulneratis auxilium sanitatis indulgeas, ne ultra inimicus in eorum animabus habeat potestatem, eorumque confessionem libenter admittens, ecclesiæ purificatos restitue, ac tuo altari repræsenta, ut ad sacramenta reconciliationis admissi,

una nobiscum sancto nomini tuo gratias agere mereantur.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Deus misericors, Deus clemens, qui secundum multitudinem miserationum tuarum peccata pœnitentium deles, & præteritorum criminum culpas venia remissionis evacuas; majestatem tuam supplices deprecamur, ut his famulis tuis longo squallore pœnitentiæ maceratis, miserationis tuæ veniam largiri digneris, ut nuptiali veste recepta, ad regalem mensam unde ejecti fuerant mereantur introire Per.

Famulos tuos, quæsumus, Domine, ab ira tua confugientes paterna recipe pietate, ut qui tuæ majestatis flagella formidant, de tua mereantur venia gratulari. Per

Deus qui confitentium tibi corda purificas, & accusantes suas conscientias ab omni vinculo iniquitatis absolvis, da indulgentiam reis, & medecinam tribue vulneratis, ut percepta remissione omnium peccatorum, in sacramentis tuis sincera deinceps devotione permaneant, & nullum redemptionis æternæ sustineant detrimentum. Per

Deus qui mundum in peccati fovea jacentem misericorditer evexisti, Deus qui leprosis & aliis contagiis irretitos Sacerdotum judicio mundari præcepisti, Deus qui per manus tuæ impositionem animarum & corporum valetudines effugasti, idemque opus discipulis tuis eorumque successoribus agere præcepisti, exaudi preces nostras pro his famulis & famulabus tuis morbo criminum hactenùs tabescentibus, & manum pietatis tuæ manui nostræ suppone, ut per manus nostræ impositionem te cooperante, infundatur eis Spiritus Sancti gratia, descendat super eos cœlestis benedictio, tribuaturque eis peccatorum remissio, cunctorumque scelerum piacula relaxentur, & tuorum carismatum munera affluentius conferantur. Per

Absolutio

Dominus noster JESUS-CHRISTUS qui dignatus est discipulis suis dicere, quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cœlo, & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cœlo, de quorum numero quamvis indignum, & peccatorum vinculis adstrictum me esse sua dignatione voluit, ipse vos largifluo pietatis suæ dono, & meæ simul parvitatis ministerio absolvere dignetur ab omnibus fragilitatis vestræ excessibus interiùs exteriùsque contractis. Amen.

Et sicut peccata totius mundi sua traditione, atque immaculati sanguinis effusione dignatus est expurgare, ita quoque vestrorum peccaminum maculas misericorditer non dedignetur emundare ejusdem sancti sanguinis interventione, qui fusus est in peccatorum remissionem amen.

Devotionem nostram quoque ita deinceps adjutorio gratiæ suæ non dedignetur corroborare, quatenùs & in hoc sæculo surrepentium laqueos delictorum valeatis evadere, & in futuro vitam æternam Christi sanguine comparatam sine fine possidere. Amen

Adjuvante Domino nostro JESU-CHRISTO, qui nos fecit cum non essemus, & redemit cum perditi essemus, ad laudem & gloriam sancti nominis sui. Per omnia sæcula sæculorum. Amen. CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Nos etiam secundùm auctoritatem nobis à Deo concessam absolvimus vos ab omni vinculo delictorum vestrorum, ut mereamini habere vitam æternam Per eum qui venturus est judicare vivos & mortuos, & sæculum per ignem. Amen.

Absolutio

Fratres Dominus JESUS-CHRISTUS qui discipulis suis dixit quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cœlo; & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cœlo; de quorum numero quamvis indignos nos esse voluerit, ipse vos absolvat per ministerium nostrum ab omnibus peccatis vestris, quæcumque cogitatione, locutione, atque operatione negligenter egistis, & à nexibus peccatorum absolutos perducere dignetur ad regna cœlorum. Amen.

Fratres, absolutionem & remissionem peccatorum vestrorum per invocationem Sancti nominis Dei, & per ministerium nostrum percipere mereamini hic & in æternum. Amen.

Post hæc episcopus aspergat pœnitentes, & thurificet, & deinde per singulos transeat, & tangendo eos cum baculo dicat Exurge qui dormis, exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. *Tacti ab episcopo surgant, & recedant. Et cum hora fuerit, induat se episcopus plenis pontificalibus, & ad officium missæ procedat, & inchoatur missa.*

Antequam dicat episcopus Per quem hæc omnia &c. *Episcopus innuat diacono, ut cum ministris & cereis accensis afferant oleum pro oleo infirmorum benedicendum quod cum coram episcopo super altare oblatum fuerit, vertens se episcopus versus dextram partem altaris lenta voce dicat:* Exorcizo te immundissime spiritus &c. *Non peragatur conclusio. Item alia benedictio.* Emitte Domine Spiritum tuum paraclitum de cœlis &c.

Item benedictio Ambrosiana ejusdem olei

In tuo nomine Deus Pater omnipotens, & JESU-CHRISTI filii tui Domini nostri signo, & in virtute Spiritus Sancti &c.

Item subjungatur ista etiam oratio Ambrosiana.

Domine qui studio salutis humanæ creaturis tuis &c.

His dictis, episcopus perficiat canonem dicens Per quem hæc omnia Domine semper bona creas sanctificas vivificas, benedicis, & præstas nobis, per ipsum & cum ipso, & in ipso, est tibi Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus Sancti omnis honor & gloria *Et signa quæ episcopus facit super sacramentum altaris dicendo verba prædicta protendat etiam &*

CAPUT XXII. *De Cæna Domini.*

faciat illa signa super oleum benedictum. Quo facto, dicat episcopus Per omnia sæcula sæculorum. Amen. *Hic ponatur oleum seorsum super altare, donec cum sacro chrismate, & cum oleo catechumenorum infrà benedicendis ad armarium reportetur.*

Oremus præceptis salutaribus moniti, & divina institutione formati audemus dicere Pater noster &c. *Antequam dicatur* Et pax ejus, *diaconus conversus ad populum dicat,* Humiliate vos ad benedictionem. *Clerus.* Deo gratias. *Episcopus superposita mitra, baculum tenens in manu conversus ad populum dicat.*

Benedicat vos Deus, qui per unigeniti sui passionem vetus Pascha in novum voluit converti, concedatque vobis, ut expurgato veteris fermenti contagio, nova in vobis perseveret conspersio. Amen.

Et qui ad celebrandam Redemptoris nostri cœnam mente devota convenistis, æternarum dapium vobiscum epulas reportetis. Amen.

Ipsius quoque opitulante clementia mundemini à sordibus peccatorum qui ad insinuandum humilitatis exemplum pedes voluit lavare discipulorum. Amen.

Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum, & imperium sine fine permanet in sæcula sæculorum. Amen.

Benedictio Dei omnipotentis Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, descendat super vos & maneat. Amen.

Remotis ab episcopo mitra & baculo, & reversus ad altare dicat Et pax ejus sit semper vobiscum. Et cum Spiritu tuo. Fiat hæc commixtio Corporis & Sanguinis Domini nostri JESU-CHRISTI remedium sempiternum omnibus accipientibus nobis, & ad vitam æternam obtinendam salutaris præparatio. Amen.

Cantetur Agnus Dei qui tollis peccata mundi miserere nobis. Agnus Dei qui tollis peccata mundi miserere nobis. Agnus Dei qui tollis peccata mundi dona nobis pacem. *Quo dicto, episcopus sumat sacramentum, & alias duas hostias consecratas faciat pro crastino officio custodiri; & sumpto sacramento reponat se super sedem suam donec sibi oleum pro sacro chrismate & pro oleo catechumenorum consecrandum reportetur.*

ORDO DE CONSECRATIONE PRINCIPALIS CHRISMATIS

Expectante verò, ut jam dictum est, episcopo in sede sua, sint in sede sua, duodecim presbyteri, decentibus ornamentis induti, & desuper casulis cum ceteris clericis diaconibus & subdiaconibus sacris etiam vestibus indutis, quantum opus est, & copia clericorum patitur. Tunc duo acolythi vel alii duo clerici accipiant illas ampullas quæ ad chrismarium & ad oleum catechumenorum consecrari debent involutas in sindone munda, ita ut videri possint à medio, teneant in brachio sinistro projectis sindonibus super scapulam sinistram, ita ut pertingat ad scapulam dextram, quatenus possint dependentia retineri, & sic procedant, & ordinent se illi presbyteri, & prædicti clerici rite & ordinabiliter, ita ut pravium ambulent duo acolythi cum candelabris

candelabris & ardentibus cereis. Deinde portentur duæ cruces & inter medium chrisma & oleum catechumenorum portentur sub uno decenti tentorio ad hoc aptato. Deinde portetur textus evangeliorum, posteà sequuntur bini & bini illi duodecim sacerdotes testes & cooperatores hujus sancti offi ii, & post hunc ordinem sacerdotum sequantur duo pueri scolares in hujus sa ri mysterii laudem versus subscriptos concinentes & clero ipsis totiens respondente. Versus puerorum. Audi judex mortuorum, *cum ceteris. Sequitur versus quem clerus post quemlibet versum repetit* O Redemptor sume carmen temet concinentium. *Ante ultimum versum cessant pueri, & clerus à cantu, & ordinent se coram episcopo ordinabiliter per circuitum. Primo ostiarii, deinde acolythi, subdiaconi, & diaconi, juxta gradum suum, & posteà sacerdotes immediatius stent circa episcopum, ita ut benedicente episcopo faciant signa quæ facit episcopus, & osculant ad verba quæ dicit. Sint etiam ibidem ordinata candelabra cum cereis ardentibus, crux, thuribulum, & textus evangeliorum. His ita ordinatis, si tempus patitur, & populi seu clerici devotio hoc requirat, episcopus vel alter clericus, cui per episcopum injunctum fuerit, faciat sermonem de reverentia & institutione sacri chrismatis. Quo facto, surgat episcopus, & præsententur sibi ampulla cum oleo; & primo ampulla pro sacro chrismate consecranda, & episcopus conversus ad altare vertens se ad orientem unam moderatam particulam balsami, videlicet unam guttam vel duas ad plus ponat in ipsum oleum chrismale & dicat expressa voce.* Hæc commixtio liquorum fiat omnibus perunctis propitiatio & custodia salutaris in sæcula sæculorum amen. *Facta commixtione ista, halet ter episcopus insuper ipsam ampullam & posteà deferatur per capellanum episcopi per circuitum illorum duodecim presbyterorum, & quilibet presbyterorum etiam ter halet super ipsam ampullam. Quo facto, reportetur ampulla super altare ante episcopum, & episcopus alta voce, sine nota; ut ab omnibus circumstantibus bene & planè audiri possit quid dicat*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

In margine recenti manu additur Hic modo non servatur in ecclesia nostra Spirensi *scilicet facere sermonem.*

Oremus Dominum nostrum omnipotentem, qui incomprehensibilem &c. *Item sub eadem voce dicat episcopus*

Exorcizo te creatura olei per Deum Patrem omnipotentem qui fecit cœlum & terram. &c. *Episcopus dicat cum nota in modum præfationis* Per omnia sæcula. Dominus vobiscum. Sursum corda Gratias agamus. Qui in principio inter cetera bonitatis &c.

Dicta præfatione ista, episcopus salutet sacrum chrisma humiliato capite ter ita dicens: Ave sacrum chrisma, ave sacrum chrisma, ave sacrum chrisma. *Hoc facto, deportetur sacrum chrisma per circuitum duodecim presbyterorum, & quilibet salutet ipsum chrisma sigillatim dicens*: Ave sacrum chrisma, ave sacrum chrisma, ave sacrum chrisma. *Completo circuitu isto, reportetur sacrum chrisma super altare. Et posteà afferatur episcopo ampulla cum oleo olivæ pro oleo catechumenorum benedicendo, & episcopus ter in eam halet. Quo facto, deferatur per circuitum presbyterorum, & quilibet in eam halet ter, & posteà coram episcopo super altare reportetur, & episcopus alta voce & plana sine nota, sic tamen*

quod à circumstantibus audiri possit, & intelligi dicat:

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Exorcizo te creatura olei, in nomine Dei Patris omnipotentis, & in nomine JESU-CHRISTI, & Spiritus Sancti in hac invocatione &c. *Item episcopus dicat sub eadem voce.* Dominus vobiscum Oremus Deus incrementorum omnium &c.

Post hæc humiliato capite salutet sanctum oleum ter ita dicens: Ave Sanctum oleum, Ave Sanctum oleum, Ave Sanctum oleum. *Deinde portetur per circuitum duodecim presbyterorum, & quilibet salutet Sanctum oleum humiliato capite ita dicens:* Ave Sanctum oleum, Ave Sanctum oleum, Ave Sanctum oleum. *Hoc circuitu completo, reportetur oleum super altare, & ordinent se ostiarii, acolythi, subdiaconi, diaconi & presbyteri prædicti, cum luminaribus, cruce, thuribulo, & textu evangeliorum, & reportent ad sacrarium tres istas ampullas, videlicet oleum infirmorum, & sacrum chrisma, & sanctum oleum catechumenorum, & resument illi duo pueri ultimum versum:* Sit dies hæc festa nobis sæculorum O Redemptor sume. *His ita peractis, cantetur communio* Dominus Jesus postquam &c. *Dicta communione, incipiatur ad vesperas antiphona* Calicem salutaris. *Psal.* Credidi *Antiphona* Cum his qui oderunt. *Psal.* Ad Dominum *Antiph.* Ab hominibus. *Psal.* Eripe me. *Antiph.* Custodi me. *Psal.* Domine clamavi. *Antiphona* Considerabam *Psal.* Voce mea. *Ad* Magnificat *Antiphona* Cœnantibus. *Complet.* Refecti vitalibus alimentis &c; *Et sic compleatur missa more consueto, videlicet ut cantetur* Benedicamus Domino *propter vesperas cantatas.*

Post hæc denudentur altaria; & facta refectione ante horam completorii, facto signo cum tabula, conveniat episcopus vel Sacerdos mandatum celebraturus cum clero in ecclesia, quem statim præcedant duo acolythi cum candelis, tertius cum thuribulo, subdiaconus cum plenario, & diaconus subsequens usque ad locum ubi mandatum est agendum, & statim diaconus solemniter imponat evangelium Ante diem festum *sicut hodie ad missam. Quo lecto, dicit episcopus vel sacerdos hanc orationem.*

Deus cujus cœnam sacratissimam veneramur, ut ea digni inveniamur, munda nos quæsumus à sordibus peccatorum, qui ad insinuandum nobis humilitatis exemplum, pedes tuorum dignatus es hodie lavare discipulorum, qui cum Deo Patre & Spiritu Sancto vivis.

Expleta oratione, incipit lavare pedes discipulorum, & extergere linteo, & deosculari; clero interim cantante antiphonas sequentes Mandatum novum do vobis &c. *Finitis antiphonis, veniant ministri expedientes discumbentes ad mandatum, & edentibus eis incipiat lector sub tono lectionis distincte evangelium Joannis sequens,* Amen, amen dico vobis &c. *Statim surgant discumbentes de mandato dicente episcopo vel sacerdote media voce* Suscepimus Deus misericordiam tuam. Tu mandasti mandata tua. Tu lavasti pedes discipulorum.

Adesto Domine officiis nostræ servitutis &c.

Annue misericors Deus, ut qui divina præcepta violando, à paradisi felicitate decidimus, ad æternæ beatitudinis redeamus

accessum per tuorum custodiam mandatorum Per

His peractis, revertantur ad ecclesiam, & dicant completorium ordine consueto.

Caput XXII *De Cœna Domini.*

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ TOLETANÆ.

Ex missali. Mozarabum.

Feria quinta in Coena Domini

AD *missam* Sapientiæ Salomonis. ℟. Deo gratias. Fili Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum *&c. usque* respectus in electos ipsius. ℟. Amen.

Lectio libri Jeremiæ prophetæ ℟. Deo gratias. Hæc dicit Dominus. Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa &c. *usque* non est pax universæ carni dicit Dominus omnipotens ℟. amen.

Dicat presbyter Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum Spiritu tuo. *Psallendo* Dominus regit me, & nihil mihi deerit, & in loco pascuæ ibi me collocavit. ℣. Super aquam refectionis educavit me, animam meam ibi convertit. ℣. Deduxit me super semitam justitiæ propter nomen suum. ℣. Nam & si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala quoniam tu mecum es. ℣. Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. ℣. Parasti in conspectu tuo mensam adversus eos qui tribulant me. ℣. Impinguasti in oleo caput meum & calix tuus inebrians quam præclarus est. ℣. Et misericordia tua subsequatur me omnibus diebus vitæ meæ. ℣. Et ut inhabitem in domo Domini in longitudine dierum.

Dicat presbyter Silentium facite: Sequentia epistolæ B. Pauli apostoli ad Corinthios. ℟. Deo gratias. Fratres convenientibus ergo vobis in unum &c. *usque* Cetera cum venero disponam vobis ℟. amen.

Lectio evangelii secundùm Lucam. In diebus illis venit dies Paschæ, in quo oportebat immolari Pascha. &c. *Legitur de passione Domini conflata ex variis evangelistis, cujus textus à nostra vulgata plurimum discrepat, incipitque à ℣. 7. capitis 22. evangelii secundùm Lucam & desinit ad Petri fletum & pænitentiam. In fine respondetur.* Amen

Dicat presbyter Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo. *Lauda* Deus laudem meam ne taceris, quia os impii & os dolosi contra me apertum est. 2. Locutus fuit de me verba mendacii, verbis odii circumdederunt me, & expugnaverunt me gratis. 3. Pro eo quia eos diligebam adversabantur: Ego autem orabam pro eis: 4. Posuerunt adversum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea. 5. Constitue super eum diabolum, & Satan stet à dextris ejus. 6. Cum judicatur exeat condemnatus, & oratio ejus fiet in peccatum. 7. Tu autem, Domine, fac mecum misericordiam propter nomen tuum; quia suavis est misericordia tua, libera me.

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Et statim sacerdos missam celebrans accipiat duas hostias; unam de qua communicet, & aliam ad reservandum in monumento in crastinum; & accipiat vinum & aquam, & offerat sicut mos est. Deinde faciat alias cerimonias fieri quæ fieri solent in aliis diebus. Quibus factis, inclinet se sacerdos junctis manibus, & dicat: Adjuvate me fratres in orationibus vestris, & orate pro me ad Deum. *Chorus respondeat:* Adjuvet te Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus. *Posteà dicat chorus sacrificium* Ædificavit Moyses &c. *Missa* Diligamus & sequamur, fratres charissimi, &c. *Alia oratio* Occurrentes Domine cum cœtu totius populi &c. *Post nomina* Pietatis tuæ Christe &c. *Ad pacem oratio.* Pax nostra omnipotens Christe &c ℟. amen. Quia tu es vera pax nostra &c. *Et sacerdos dicat omnia ut aliis diebus usque ad* gratia Dei Patris omnipotentis: *Et chorus respondeat* Pacem meam do vobis. *Et non detur pax, nec presbyter accipiat. Inlatio* Dignum & justum est nos tibi Domine &c. *Post Sanctus* Verè Sanctus, verè benedictus &c. *Post* pridiè Oratio Prædicamus Domine &c. *Ad confractionem panis antiphona* Dominus Jesus misit discipulos suos, & dixit ad eos: euntes parate vobis pascha, ut manducemus: quia desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum antequam patiar. ℣. Cœnantibus autem illis accepit JESUS panem, & benedixit, deditque discipulis suis, & dixit: accipite & comedite. ℟. quia desiderio. ℣. Accepit & calicem postquam cœnavit, deditque discipulis suis, & dixit: accipite ex hoc omnes: Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Non bibam à modo cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei. ℟. quia desiderio desideravi.. *Ad orationem Dominicam* Cogitationes & delicta &c. *Benedictio* Christus Dominus &c. *Ad accedentes antiphona* Memot esto nostri, Christe, in regno tuo, & dignos fac nos de resurrectione tua. ℣. Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar. ℣. Euntes parate nobis Pascha, ut manducemus. ℟. antequam patiar. ℣. Ecce introeuntibus vobis in civitatem occurret vobis homo amphoram aquæ portans, sequimini eum in domum in quam introierit, & ingressi januam dicite Patrifamilias domus. ℟. quia desiderio ℣. Dicit tibi magister: Tempus meum in proximo est, ubi est ergo diversorium ubi Pascha cum discipulis meis manducem? ℟. antequam patiar. ℣. Et ipse ostendet vobis cœnaculum grande stratum; ibi parate nobis. ℟. antequam patiar. ℣. Euntes autem discipuli venerunt in civitatem, & invenerunt sicut dixerat illis JESUS, & paraverunt Pascha. ℟. Desiderio desideravi. ℣. Vespere autem facto discubuit JESUS & duodecim Apostoli cum eo, & ait illis: ℟. Desiderio desideravi. ℣. Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud donec impleatur in regno Dei. ℟. Desiderio. ℣. Accepit panem. & benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, & ait illis. ℟. Desiderio. ℣. accipite & manducate, Hoc est Corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. ℟. Desiderio. ℣. Similiter & calicem postquam cœnavit dicens accipite, & gratias egit, deditque illis dicens ℟. Desiderio. ℣. Bibite

ex hoc omnes, Hic est enim Sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. ℟. Desiderio. ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto, in sæcula sæculorum. Amen. ℟. Desiderio

CAPUT XXII. *De Cœna Domini.*

Communio. Repletum est &c. *Dicat presbyter post communionem Oratio* Corpus Domini nostri JESU-CHRISTI &c.

Et postquam sacerdos communicaverit, accipiat calicem bene mundatum, & ponat intùs in calice filiolam cum qua calix cooperitur; & reverenter accipiat Corpus Christi sacerdos, & ponat intùs in calicem supradictam filiolam. Deinde accipiat aliam filiolam cum qua cooperiat calicem, & desuper ponat patenam calicis, & suprà dictam patenam & calicem ponat implam & pulchram, quæ quidem impla cooperiat totum calicem: & ponat eam super humeros; & sic honorificè deferat eucharistiam ad monumentum cantando Hoc corpus. *Totus chorus humiliter & devotè, præcedentibus cereis & incenso coram eucharistia; & unus puer deferat esquilam pulsando, & velum seu pallium super Corpus Domini honorificè deportetur à quatuor vel à sex Dominis de nobilioribus civitatis, qui deferunt pallium vel velum; & sit unus de operariis ecclesiæ, qui continue ab exitu chori projiciat annovam viridem subtus pedes portantium seu deferentium Corpus Domini, & sic fiat alia die in reversione Corporis Domini de monumento ad altare. Et cum perventum fuerit ad monumentum; ascendant pontifex seu presbyter in superpelliciis, decanus, vel ejus locum tenens, thesaurarius, vel in ejus absentia alia dignitas, vel antiquior canonicus ipsius chori. Et posita eucharistia in monumento, pontifex vel presbyter debet discooperire calicem, & humiliter monstrare istis duobus Dominis hostiam consecratam, & cooperto calice, ut priùs, & positis in dicto monumento cruce, & missali mixto, vel biblia, & thuribulo sine prunis, & naveta cum incensu, & campanella: & incenset cum alio thuribulo monumentum reverenter, & cum summa diligentia claudatur cum duobus clavibus, & cum cera rubra sigilletur cum duobus sigillis: quæ sigilla & claves servent dicti duo Domini. Et *debet esse lumen semper coram sepulcro. Sepulto Domino, clausoque monumento; dum sacerdos cum ministris revertitur ad altare, pulsetur ad vesperas cum matratis ligneis, & reversis ad altare, ab archidiacono clara voce dicetur:* Pro hymno audiendo locis vestris accedite. *Ac deinde stante episcopo vel sacerdote juxta cancellum altaris, vadunt ad præparatorium, & acceptis duodecim cereis cum canolis argenteis fixis, modicam moram facientes, progrediuntur sex levites præcedentes ante crucem, & alii sex post crucem properantes ad altare. Dum verò circumdatum fuerit altare ab omnibus presbyteris, ingrediuntur levitæ cum cereis à parte sinistra usque ad dextram venientes. Priùs ab archidiacono crux ponenda est super mensam altaris. Deinde sex levitæ pariter; & stans in medio episcopus, imponunt hanc antiphonam:* Quomodo ad latronem cum gladiis & fustibus venistis comprehendere me? vobiscum fui docens, & non tenuistis me: unus ex vobis traditurus est me. ℟. Responderunt discipuli dicentes: numquid ego sum, Domine? Qui mecum, ait, manum mit-

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

tit in parapside, ille me traditurus est hodie. *Psal.* Deus laudem meam ne tacueris *usque ubi dicit* Et ejiciantur de habitationibus suis. *Reiteretur antiphona* Responderunt discipuli. *Iterùm* ℣. Scrutetur fœnerator *usque ubi dicit* Et compuncti corde morti tradidit. *Reiteratur antiphona* Responderunt discipuli. *Iterùm* ℣. Et dilexit maledictionem *usque ubi dicit* Et tu Domine fecisti. *Iterùm* ℣. Maledicent illi & tu benedices *Totum usque in finem. Reiteratur antiphona* Responderunt discipuli, *Sicque hic psalmus in quatuor clausis & quinta* Gloria *ab utrisque omnibus recitatur, & caput iterum repetitur. Et post hac dicit episcopus vel sacerdos orationem tantum sine patena.*

Oratio

Quas tibi Domine JESU-CHRISTE pro cruce lacrymas, quæ pro sanguinis effusione suspira vel lamenta respondimus? Quæ præmia, quæ vota reddamus? Ecce nunc caperis pro nobis, pœnis crucianidus indebitis: excaperis expuendus, expueris flagellandus, flagellaris crucifigendus, crucifigeris deridendus, derideris aceto propinandus, propinaris consummandus, consummaris mirabiliter surrecturus. Parce nobis, Christe Domine; parce rogamus per admirabilem sanctæ Passionis ac resurrectionis tuæ virtutem; & sicut paradisi civem reddidisti latronem; ita per crucis tuæ victoriam omnem à malo liberes mundum, atque universam redimas creaturam: ut nos quos conscientiarum obscuritas prostravit in lutum, resurrectionis claritas extollat in gaudium. ℟. Amen.

Alia oratio

Expia, quæsumus Domine nostrorum cunctas facinorum culpas, ut deposito veteris hominis indumento, per magnificentissimæ tuæ passionis exemplum, divinæ resurrectionis tuæ innovati lætitia, cœlestibus nos sentiamus operibus inlustrari. ℟. Amen. *Posteà dicit diaconus* Eamus cum pace ℟. Amen.

Ad lavandos pedes

Peracta hac omnia, vadit episcopus cum presbyteris & diaconibus vel omni clero ad atrium, & sedilia juxta consuetudinem posita, clausis ostiis, & laicis omnibus foris projectis; succingit se episcopus linteo, & imponit albam. Presbyteri autem quibus pedes lavantur cantant hanc antiphonam: Bone magister, lava me ab injustitia mea, ita peccato meo munda me. ℣. Si enim ego lavi pedes vestros Magister & Dominus; exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego facio, & vos similiter faciatis. ℟. Bone magister lava. *Pro versibus autem littera dicamur in ordine, id est psalmus* Beati immaculati in via *totum cum* Gloria Patri: *Et locis competentibus antiphona replicatur. Cui verò pedes lavantur, mox ille epis-*

copus cum pedes aqua laverit, osculatur ille cui pedes lavantur. Similiter in caput ipsi episcopi vel osculatur. Posteà verò archipresbyter succinctus anteo extergit pedes eorum, & ita ipsi alterutros sibi faciunt: qua expleta, abbates, presbyteri, & levitæ, vel qui non occurrerunt, aut pedibus infirmi sunt, aquam manibus tantum ab episcopo accipiunt, & ab utrisque similiter vel manus deosculantur. Post hac expletis, dicit episcopus hanc orationem

Oratio

Unigenite Dei Patris, qui pro mundi salute nostræ humilitatis assumere dignatus es carnem: qui misericorditer hominem quem formaveras deceptum à persuasione diaboli per humilitatis tuæ gratiam ad paradisi iterùm fecisti revocare januam: qui discipulorum tuorum pedes non dedignasti lavare, ut nos imitando exemplum salutare, tecum faceres conregnare; petimus clementiam tuam, omnipotens Deus, ut nostrorum deleas facinora peccatorum; quatenùs abluti delictis, mereamur sancti effici participes in regno cœlorum. ℟. Amen.

Deinde prostrati omnes cum episcopo in terram, plorant modicum omnes: & illi similiter plorantes cum eo, sicque consurgentes posteà ad cœnam conveniunt consumtis autem omnibus escis vel potis, accedant presbyteri vel diacones ad episcopum, & accipiant ab eo cerea incensa, & præcedunt eum usque ad cellam: & ipse manu sua presbyteris & diaconibus vinum ad bibendum tribuit; ac posteà simul omnes propriis domibus revertuntur. Eadem verò nocte nullo jam lumine perlustratur nisi coram sepulcro.

RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ MEDIOLANENSIS

Ex missali Ambrosiano anno 1560. edito.

FERIA QUINTA IN COENA DOMINI

P*Ost tertiam cantatam Dominus archiepiscopus post altare dicat* ℣. Dominus vobiscum: *Et minor diaconus rubra dalmatica indutus super pulpitum legat lectionem sequentem in majori tono evangeliorum.* Lectio Danielis prophetæ. In diebus illis erat vir habitans in Babilone, & nomen ejus Joachim &c. *usque* in conspectu populi à die illa deinceps. ℟. Assurgentes &c.

Alius diaconus rubra dalmatica indutus legat in majori tono sequentem lectionem Lectio libri Sapientiæ. In diebus illis dixerunt impii Judæi ad semetipsos, circumveniamus virum justum. &c. *usque* Et regnabit Dominus illorum. *Canticum* Qui edebat &c.

Alter diaconus rubra dalmatica indutus legat sequens evangelium in tono quotidiano, secundùm Matthæum. In illo tempore abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas *&c. usque* Exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet. ℣. Dominus vobiscum *Oratio* Concede &c. *Sequitur*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

—— *ter* Kyrie eleiſon, Kyrie eleiſon, Kyrie eleiſon. ℣. Benedicat & exaudiat nos Deus. ℟. Amen. ℣. Procedamus cum pace. ℟. In nomine Chriſti. ℣. Benedicamus Domino. ℟. Deo gratias.

Poſteà cantentur Sexta & Nona conſequenter veſpera. Cantato autem ℟. in choro, hebdomadarius lector pulpitum aſcendat, & legat lectionem ſequentem Lectio Jonæ prophetæ. In diebus illis factum eſt verbum Domini, ad Jonam filium Amathi dicens; Surge & vade in Niniven. *&c. uſque.* Et ſiniſtram ſuam & jumenta multa. ℟. Vigilate &c.

Poſteà pontifex in ſacrarium revertatur cum ſacerdotibus & diaconis, & ſubdiaconis, & induant ſe ſacris veſtibus ſolemni modo, & exeant. Pontifex autem accedat ad altare, & dicat confeſſionem. Deinde vadat poſt altare, & dicat ℣. Dominus vobiſcum *Et orationem ſequentem voce ſubmiſſa, ut à circumſtantibus audiatur.*

Ad miſſam oratio ſuper populum

Deus à quo & Judas &c. Ad Corinthios. Fratres, convenientibus vobis in unum &c. *uſque* cetera autem cum venero diſponam. *Cantus* Tamquam ad latronem &c.

Paſſio Domini noſtri Jeſu-Chriſti ſecundùm Matthæum.

Prima die azymorum acceſſerunt diſcipuli ad JESUM dicentes ubi vis paremus tibi comedere Paſcha. *&c. uſque* Et egreſſus foras flevit amare.

Finita paſſione ſine Dñus vobiſcum, *dicatur ſtatim poſt evangelium* Cœnæ tuæ &c. *Quo finito dicitur* ℣. Dominus vobiſcum, *& non dicitur*, Kyrie eleiſon, *nec* Pacem habete; *Sed ſequitur oratio ſuper ſindonem.... offerenda...oratio ſuper oblata...præfatio... canon*

Infra actionem

Communicantes & diem ſacratiſſimum celebrantes, quo traditus eſt Dominus noſter JESUS-CHRISTUS. Tu nos, Domine, participes Filii tui, tu conſortes regni tui, tu incolas paradiſi, tu angelorum comites eſſe juſſiſti; ſi tamen illæſa & intemerata fide cœleſtis militiæ ſacramenta ſervemus. At quid deſperare de tua miſericordia poſſumus, qui tantum munus accepimus, ut talem tibi hoſtiam offerre mereamur, Corpus ſcilicet & Sanguinem Domini noſtri JESU-CHRISTI, qui ſe pro mundi redemptione piæ illi ac venerandæ tradidit paſſioni, qui formam ſacrificii ſalutis perennis inſtituens, hoſtiam ſe primus obtulit, & primus docuit offerri: ſed & memoriam venerantes in primis &c.

Hanc igitur oblationem quam tibi offerimus ob diem Cœnæ Dominicæ, in

in qua Dominus noster JESUS CHRISTUS Filius tuus in novo testamento sacrificandi ritum instituit, dum panem & vinum quod Melchisedech in præfiguratione mysterii futuri sacerdos obtulerat in sacramentum sui Corporis & Sanguinis transformavit celebrandum: quæsumus, Domine, placatus intende, ut per multa curricula annorum salvi & incolumes munera nostra tibi Domino mereamur offerre, diesque nostros in tua pace disponas &c.

CAPUT XXII *De Cœna Domini.*

Qui pridiè quam pro nostra & omnium salute pateretur, hoc est hodierna die, discumbens in medio discipulorum suorum, & accipiens panem elevavit &c.

Nobis quoque minimis peccatoribus &c. quæsumus largitor admitte, per Christum Dominum nostrum.

Hæc facimus, hæc celebramus, tua Domine præcepta servantes, & ad communionem inviolabilem hoc ipsum quod Corpus Domini sumimus, mortem Dominicam annunciamus. Tuum verò est, omnipotens Pater, mittere nunc nobis unigenitum Filium tuum, quem non quærentibus spontè misisti: qui cum sis ipse immensus & inæstimabilis, Deum quoque ex te immensum & inæstimabilem genuisti, ut cujus passione redemptionem humano generi tribuisti ejus nunc corpus tribuas ad salutem Per eumdem.

Per quem hæc omnia Domine semper bona creas &c. *Sequitur loco Præceptis salutaribus* Oremus. Ipsius præceptum est Domine quod agimus, in cujus nunc te præsentia postulamus. Da sacrificio auctorem suum ut impleatur fides rei in sublimitate mysterii, ut sicut veritatem cælestis sacrificii exsequimur, sic veritatem Dominici Corporis & Sanguinis hauriamus Per eumdem Christum Dominum nostrum, dicentes Pater noster &c.

Non dicitur offerte vobis pacem, *nec datur ministris.*

IN MISSALI Ambrosiano anno 1669. edito habentur sequentes Rubricæ *Hæc missa celebratur ab uno tantum sacerdote in cathedrali, & in unaquaque collegiata parrochiali, vel alia ejusdem generis ecclesia; non autem in oratoriis privatis; & in ecclesia quidem cathedrali collegiatave præmissis lectionibus orationibusque cum psalmellis contentis in fine missalis, & deinceps dum cantatur novissimus psalmellus, archiepiscopus seu dignior sacerdos cum ministris accedit ad altare, & facit confessionem, qua absoluta sequentem orationem subdit submissa voce, ita tamen ut à circumstantibus audiri possit.* Dominus vobiscum *Oratio super populum* Deus à quo & Judas &c.

Finita missa accenduntur intorstitia & cerei, & fit processio more solito ad reservationem SS. Sacramenti pro infirmis & pro sepultura Domini repræsentanda. Celebrans indutus imponit incensum in duo thuribula sine benedictione, genuflectit ante altare, & cum altero incenset ter SS. Sacramentum. Deinde de manu diaconi accepta pixide cum sacramento, & cooperta extremitatibus veli quo ejus humeri teguntur. Procedit medius inter diaconum & subdiaconum sub baldachino: duobus acolythis ante SS. Sacramentum

Caput XXII. De Cœnâ Domini.

continuè incensantibus usque ad locum ubi servandum est. Interim dum fit processio, cantatur hymnus Pange lingua gloriosi. *Reposito sacramento, & rursus ut supra incensato, vespera in choro absolvuntur. Finitis vesperis, si adsit Archiepiscopus fit mandatum.*

ANTIQUI RITUS ROMANI S. PAULI MONASTERII

Ex ms. consuetudinibus ejusdem monasterii sæculo XI. exaratis.

Qualiter agantur in Coena Domini.

Coena Domini quinta feria ante nocturnos 15. in instrumento lignorum ante majus altare, totidemque sint accensa candela quot psalmi sunt imponendi: & remanentibus 30. psalmis, ante nocturnas dicantur 15. sub silentio. Pater noster. *Oratione finita, signa sonet secretarius sicut solitus est; quibus dictis sonantibus signis, postquam dimissi fuerint, hebdomadarius incipiat antiphonam* Zelus domus tuæ, *& statim extinguatur una candela hinc, alia inde; sicque fiat omnibus psalmis incipientibus; ad obsequium namque ipsum matutinale sive pro hora diei, antiphona quas dicunt ad finem, tonum non faciant quemadmodum soliti sunt. Infantes pronuncient psalmos, sine benedictione lectiones incipiantur, & metro sive melodia finiantur. Prima tres lectiones de lamentationibus Jeremia leguntur.* Et factum est postquam in captivitatem ductus est Israël. *Apud nos legitur sine cantu, sicuti alia lectiones. Deinde tres alia de Sermone S. Augustini super psalmum* Exaudi Deus orationem *Posteà de epistola ad Corinthios* Primum quidem convenientibus nobis, *quando psalmus imponitur* Laudate Dominum de cœlis, *omnes extinguantur candela prater unam; & magistri propter custodiam inter infantes teneant, unus ex magistris accendat candelam lanterna, & cum cantor inchoaverit antiphonam* Traditor autem, *extinguatur illa qua sola remansit candela. Finito cantico & antiphona, prosternantur, & orationem, preces, psalmum & collectam dicant sub silentio. Cum verò prior fecerit signum, surgentes fratres revertantur in dormitorium. Cum caperit illucescere, sonetur squilla modice: cantent Primam, hymnum & psalmos cum antiphona communiter. Preces autem separatim sub silentio; sed & 7. psalmos, cum letania generaliter sicut nocturna laudis. Matutina sine versu* Deus in adjutorium meum *recitentur, seu & alia regulares omnes hora post hymnum sine* Gloria *pronuntiantur.* .....

Ad horas hymnum sicuti dixerunt praterito tempore quadragesima, ita persolvant, & psalmos regulares imponant. Gloria tibi Trinitas. Gloria Patri & Deus in adjutorium meum intende *Istis tribus diebus dimittantur. Hora finita, si aliquis frater venerit ex itinere, accipiat benedictionem sicut solitus est. Quando signum pulsatur ad Tertiam, more solito praeparentur, & interim dum Tertia dicitur, calceamenta qua danda sunt fratribus in*

capitulo per ordinem suspendantur in medio in quatuor perticas & totidem columnis affixis sustentates eas; statimque post Tertiam veniant in capitulum; & similiter sicut in ecclesia sine benedictione petita lectione recitata; sed & versu & oratione consuetudinaria sub silentio dicta, lectaque de Regula lectione, denuntiet puer brevem; & tunc hebdomadarios coquinæ nominatim; & sint plusquam aliis temporibus. Post sermonem factum surgant camerarii unus hinc & alius inde, & calceamenta fratribus distribuantur, sicut conscripta sunt. Aliis rebus necessariis ordinatis, abbas debet jubere præter illos qui in ipsa septimana sunt ad 6. fratres nominatim qui cum ipso abluant pedes senioribus. Post hebdomadariis exeuntibus à capitulo, 5. psalmos secundùm consuetudinem, si anniversarius fuerit, dicant in altum, orationem Dominicam, & preces sub silentio. Si qui indigent, nocturnales à camerario accipiant, reddentes veteranos, quia diurnales jam simul in præfato loco susceperunt.*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Post capitulum aliquantulo intervallo facto, sonetur signum ad matutinalem missam pro adunatione pauperum; & sacerdos qui alia hebdomada majorem missam cantaverat, missam peregrinorum dicat, & oblatam tribuat. Ostiarii ecclesiæ serviant ipsis sacerdotibus dum signum pulsatum fuerit sicut superius taxavimus. Alii verò sacerdotes, qui missam agere volunt, absque igne faciant tandiu quousque major sacrata inchoata fuerit: posteà illi qui dictam non habuerint, accepta licentia ignem habeant.

Hora competente agant Nonam, & tunc vestiant se qui missæ servitia complere debent; & qui cantilena, & tres servitores, & infantes omnes. Venientibus autem illis in choro, incipiat abbas psalmum Miserere mei Deus; *& tunc veniant ordinati ad ignem benedicendum: in primis aquam sanctam atque incensum, denique crucem portantes, sacerdos & secretarius qui perticam portare debet in hac die, deinde infantes, & postmodum Domnus abbas, & alii sicut sunt priores, & conversi eos imitantes, in novissimis locis duo & duo. Ubi pervenientes, dicat sacerdos* Dominus vobiscum; *& benedicat focum novum: & tunc aspergat aquam benedictam in eo, atque accendat candelam pertica, & aliam quam infans portare debet in lanterna. Tunc veniant canendo hos psalmos* Deus in nomine tuo salvum me fac. Miserere mei Deus, miserere mei. Deus misereatur nostri. Deus in adjutorium meum. *Intrantibus januam majoris templi: psalmodia verò protendatur quousque veniatur in chorum. His tribus æqualiter processio celebratur diebus. Tunc vertantur formula, sed & omnia signa pulsentur, posteà verò vel in ecclesia vel in claustro nullum sonet æramentum; sed quidquid debent facere fratres tabula sonitu nuntietur usque ad missam in sabbato sancto. Deinde missa festivè celebretur. Cantor in choro cappa, diaconus dalmatica, subdiaconus tunica sit vestitus. Ad introitum missæ dicant* Gloria Patri. *Epistola* Convenientibus. *Duo fratres Responsorium canant* Christus factus est. *Evangelium* Ante diem festum Paschæ. *Offertorium* Dextera Domini; *Et tantum mittatur hostiarum ad consecrandum, ut ipsa die, nec non in crastinum omnibus sufficiant ad communicandum. Ad pacem etiam omnes venire communionemque cuncti debent*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

etiam infantes accipere. Post missam pulsata tabula fiat brevis oratio, sicut aliis diebus ante vesperam solitum est. Posteàquam exuti fuerint illi qui sacramenta administrarunt, simul omnes in refectorium veniant mixtum accipere. Decanus autem claustrensis & Digenus forensis cum camerario etiam de aliis fratribus quibus velint assumere.... Interim dum in refectorio sunt fratres, in locum qui constitutus est, videlicet in claustro juxta ecclesiam deducant pauperes ad sedendum. Exeuntibus de refectorio fratribus, sonet prior tabulam, conveniant omnes in claustrum juxta promptuarium stent ibi sicut sunt priores ordinatim, ut mos est ad processionem stare. Pueri eant in schola, magistro inter eos stante, juxta ordines suos lavantes suos pauperes. Incipientes cantores antiphonam Dominus Jesus, *flectant omnes genua sua in terram ad orientem, ut in eis Christus adoretur. Eademque ante peregrinos faciant magistri cum infantibus, & incipiant lavare. Post psalmum* Deus misereatur nostri *per unumquemque versum expletum cum antiphonam* Dominus Jesus *habuerint. Psalmus* Beati immaculati. *Et ad unumquodque capitulum iterùm incipiatur* Dominus Jesus *usque* Lucerna pedibus meis. *Posteà dicantur alia antiphona donec singuli fratres singulis pauperibus lavent pedes, tergant & osculentur. Ille namque qui lavat, tergat & osculetur eorum pedes, alius accipiens linteum, in primis concham, ipse eat ad locum ubi frater stat cum aqua, & manile abluat manus suas, & regrediatur in suum locum, ceteri similiter faciant. Dum omnes abluti fuerint, incipiant donare aquam illorum manibus, tenente fratre mutuo manile ad illos, & semper unusquisque hoc ut factum habuerit, in suo loco iterùm veniat. Illico ut cuncta peracta fuerint, sonet prior tabulam uno ictu tantum. Tunc habeant cellerarii vinum præparatum, & camerarii unus hinc, alius inde fratribus propinent vinum, & denarios præparatos habeant, ut dum fratres accipiunt scyphum, donent pauperibus; quibus dantibus vasculum, manus illorum osculentur, atque iterùm nummos duos vel tres tribuant cum osculatione. Quod dum fuerit factum, dicat abbas, si præsens fuerit,* Ostende nobis Domine misericordiam tuam. Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster. *Post hanc orationem dicatur apertè* Suscepimus Deus misericordiam tuam. Tu mandasti mandata tua. Tu lavasti pedes discipulorum tuorum, *& orat*, Adesto, Domine, nostræ servitutis &c. *Psalmus* miserere mei Deus *dicatur sub silentio; sicque sonantibus tabulis eant in chorum ad vesperas. Cumque fuerint singuli locis suis, incipiat puer antiphonam* Calicem &c.

Euntibus senioribus refectorium, secretarii discooperiunt altaria. In refectorio sint tabulæ coopertæ, & caritatem faciant. Ipsa die non debet eleemosynarius panem & vinum accipere, neque sabbato sancto quod remanserit in refectorio. Cum exierint fratres, versum & omnia dicant sub silentio. Deinde lavent pedes suos, & præparentur ad mandatum fratrum.

Primum autem cum ad mandatum convenerint hebdomadarii qui exituri sunt de coquina, sequenti hebdomada pedes omnibus lavent. Posteà Domnus abbas, si præsens fuerit, ex una parte; prior ex altera lavent pedes, tergant & osculentur: quod cum fuerit impletum, veniat Domnus abbas in locum

suum, & duo fratres lavent illi pedes : servitores autem foras capitulum lavent. Cum verò manus ablutæ fuerint, veniant diaconus & tres servitores, & vestiantur in ecclesia. Diaconus stolas habeat, & accipientes duo candelabra cum candelis & thuribulum cum incenso, sonetque secretarius cum licentia tabulam; alter analogium portet, & diaconus textum : quibus ita capitulum intrantibus ante evangelium surgant omnes, & annunciante abbate, incipiant legere. Cum venerit ad illum textum ubi dicitur Surgite eamus hinc, *sonetur tabula, taliterque præcedant in refectorium. Dominus abbas & prior ministrantibus eis quibus injunctum fuerit, fratribus dantes, osculentur manus eorum, & infantibus similiter. Lectione autem terminata, diaconus ablata stola, cum aliis qui sunt in albis, ad tabulam Domini abbatis sedentes, potum similiter accipiant & bibant; cum inde revertuntur ad ecclesiam, unusquisque stet in suo loco versi contra orientem : juvenes ad formas stent, cantent completorium sub silentio unusquisque per se.*

Caput XXII. De Cœna Domini.

RITUS LUGDUN. MONASTERII S. MARTINI ATHANACENSIS

Ex missali ejusdem monasterii.

F*Eria quinta in Cœna Domini post Tertiam intrent capitulum, & dicatur lectio sine* Domne jube; *& Regula sine* Tu autem *finiatur. Præposito verbo Dei, & lectis consuetudinibus, & tractato de ordine, fiat absolutio generalis de peccatis & sententiis oblitis, tamen ab abbate, alioquin à majore. Surgat aute meleemosynarius & eligat sibi socios de fratribus ad introducendos pauperes, & tot introducantur, quot sunt monachi, nisi forte plures assumantur de mandato abbatis, vel nisi aliqui officiales seu priores aliquos per se faciant introduci.*

Exeuntes de capitulo sedeant in claustro usque ad Sextam, loquentes de licentia. Introducantur autem honesti pauperes, maximè clerici peregrini. Introducti per ostium mandati, vadant rectè ad ecclesiam B. Petri, ibique celebretur missa matutinalis de die alta voce. & non dicatur in missa oratio nisi de die tantum. Finita missa dentur pauperibus hostia non consecrata, sed benedicta loco panis benedicti. Et tunc sint parata omnia, scilicet panis, vinum & faba & aqua ab abluendum pedes pauperum in prato S. Petri, & detur cuilibet una mica cum fabis & potu, & dum comedunt & abluunt pedes, dicatur Sexta & Nona.

Post nonam pulsetur major campana, & præparent se ministri ad processionem ignis novi, qui fit hoc modo : extrahitur ignis de cristallo à pueris, si fieri potest, & extractus in claustro puerorum propè refectorium, pergat presbyter cum ministris revestitis, præcedentibus cereis, cruce, thure & aqua benedicta. Venientes ad ignem, majores semper præcedant, junioribus sequentibus, & eundo dicant psalmum Miserere mei Deus. *Sacrista deferat unum cereum, & dicat abbas sive presbyter, qui facit officium super ignem alta voce.* Oremus Domine Deus noster Pater omnipotens, exaudi nos

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

lumen indeficiens &c. *Tunc aspergat ignem aqua benedicta ; postea incendetur ; & accendatur cereus, quem deferat sacrista, in dicto igne ; & tenendo ipsum cereum incipiat ille qui facit officium altè antiphonam* Erat lux vera &c. *Et ipsa finita, iterùm incipiatur dicta antiphona ab illo qui incepit eam. Redeundo ad ecclesiam omnes transeundo calefaciant se ad ignem, & dicant usque ad ecclesiam psalmum* Deus in nomine tuo *Psal.* Miserere mei Deus, miserere mei. *Psal.* Retribue.

Missa & classus missa. Pulsentur omnes campana minoris campanilis cum majori campana majoris campanilis ; & ponatur unus cereus ante altare. Incipiat cantor cum cappa viridi missam presbytero diacono & subdiacono indutis ornamentis viridibus ; & cantetur sicut in 12. *lectionibus*

Hodie Domnus abbas facit & facere debet eleemosynam generalem omnibus venientibus de media mica cum potu vini, & etiam in dicta eleemosyna debent dari faba cum duobus denariis per illos de quibus fit mentio in usibus.

Administrentur tot hostia in missa, ut possint sufficere pro prasenti, & pro duobus diebus sequentibus ad communicandum omnes : & nullus abstineat à communione nisi de licentia abbatis vel prioris majoris.

In his tribus diebus post perceptionem eucharistia habeat sacrista paratum textum evangeliorum cum scutellis argenteis ad hoc deputatis : & posito Corpore Domini inter duas patenas, & ponantur dicta patena inter scutellas pradictas ; & dicta scutella ponantur inter textum evangeliorum & cum incenso & cereis deportetur cum multo honore ; & dum presbyter defert Corpus Domini, teneant ministri pannum sericum desuper ipsum, & ponatur Corpus Domini in locum ad hoc praparatum : & dum defertur totus conventus flectat genua donec sit repositum ; & ponatur cereus ante Corpus Domini, qui ardeat quamdiu ibi fuerit, nisi ad Benedictus *: & tunc extinguatur cum aliis, & iterùm accendatur.*

Et nota quod finita missa omnia altaria, cruces, & imagines debent expoliari, & denudari, & sic sint usque ad diem sabbati sequentem, nec ab hac hora pulsentur campana usque ad officium sabbati.

Exutis igitur presbytero & ministris, pracedant majores, & intrent omnes refectorium, & inveniant paratum panem scilicet radicias & & vinum ; & fiat benedictio sub silentio : & gustato aliquantulum de pane loco cœna, propinetur vinum herbatum, & aliud sine herbis, & fiat benedictio sub silentio.

Interim introducantur pauperes in claustrum puerorum & in aliis claustris, & ponatur fœnum sub pedibus singulorum, & sint parati servientes monasterii ad ministrandum aquam pro lavandis pedibus & manibus pauperum. Ordinatis verò pauperibus, exeant fratres de refectorio nihil dicentes ; sed tantum supplicationem ante & retro facientes, & quolibet in suo ordine existente in claustro puerorum, incipiat Domnus abbas, si est prasens, alioquin cantor altè Dominus JESUS, *cum aliis prout in responsoriis continetur. Et tunc omnes flectant genua, pueris & conversis existentibus seorsum*

in claustro refectorii cum suis pauperibus ; & accedant omnes , & lavent pedes singulorum , tergendo & osculando ipsorum pedes humiliter & devotè & sine confusione. Lotis pauperum pedibus , detur aqua manibus monachorum : Posteà ipsi dent aquam manibus pauperum , offeraturque eis vinum , benedictione præmissa sub silentio : & offerat eleemosynarius cuilibet duos denarios osculando manus singulorum. Et dum omnia supradicta fiunt , cantentur antiphona Dominus JESUS &c. *His peractis , dicat abbas , si præsens est , alioquin major prior* ℣. Suscepimus &c. Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. *Deinde flectant genua & dicant* Pater noster ℣. Tu mandasti. ℣. Utinam dirigantur viæ meæ. Dominus vobiscum *Oratio* Adesto &c. *Eundo ad ecclesiam , dicant psalmum* Miserere mei Deus secundum , *& dicant vesperas*

CAPUT XXII. De Cœna Domini.

Post prandium sedente priore claustrali in sede capituli , cantent antiphonam Dominus JESUS *Cum aliis ut suprà. coquinarii præcedentis & subsequentis septimanæ lavent pedes singulorum , non tamen tergant. Abbate & priore majore sedentibus in claustro donec ablutio fuerit consummata : qua peracta , abbas subcingatur manutergio vel linteo , & prior major alio ; & intrent capitulum aliis post eos aquam portantibus : quibus intrantibus omnes assurgant : abbas à dextris & prior à sinistris lavent iterùm & tergant pedes singulorum , eosdem osculantes. Hoc secundo abbas & prior exeant & lavent pedes eorum in claustro : abbate lavante primo prioris pedes : Deinde priore lavante pedes abbatis. Posteà detur aqua in manibus abbatis & prioris. Ipsi verò abbas & prior accipientes aquam, dent ipsam manibus omnium fratrum.Quo peracto; intrent abbas & prior & alii servitores capitulum, & supplicent ante & retro:& veniente abbate ad sedem propriam,surgant omnes priore claustrali osculante manum abbatis;& iterum sedeat juxta abbatem à parte sinistra aliquantulum longè.Et dum datur aqua manibus,ut suprà, diaconus dalmatica viridi colore & duo pueri cum subdiacono induantur albis ; & finito cantu , intrent capitulum duo pueri candelabra argentea cum cereis deferentes , & subdiaconus cum thure & manipulum portans . & diaconus textum evangelii cum libro portet , & surgant omnes , & stent donec dixerit primum* ℣. Ante diem festum Paschæ. *Et tunc sedeant , & diaconus legat in capitulo & in refectorio super lectrinum , quem faciat sacrista praeparari , & dicto illo versu* Hæc locutus sum vobis , *faciat signum abbas , vel qui præsidet; & audito signo, surgat prior major ad pulsandam tabulam : & dicto* Surgite eamus hinc , *pulset tabulam & vadant in refectorium diacono & ministris euntibus post conventum & ante abbatem vel majorem priorem. Prior claustralis ascendat majorem mensam, & diacono ante gradus super lectrino legente , abbas procedat à parte dextra , & prior major à sinistra , duobus quemlibet sequentibus : primo vinum herbatum portante , alio vinum sine herbis : fiatque benedictio submissa voce. Abbas cuilibet offerat primo vinum herbatum , & posteà bonum vinum sine herbis , osculando manus singulorum ; & prior major ab alia parte similiter. Postquam omnes biberint , facient abbas , prior , & socii eorum supplicationem ante & retro; & sedente abbate in sede sua propria, & priore majore in sua , offera-*

tur eis utrumque vinum, sicut illi aliis fecerunt, priore claustrali in sede juxta abbatem aliquantulum longe sedente. Finita lectione, diaconus exuat dalmaticam & sedeat in capite mensæ sinistræ, subdiacono sedente in dextra; & ministretur eis vinum utrumque, ut suprà. Et hoc facto, in ultima mensa à parte sinistra posita sint mantilia: & tunc intrent refectorium servitores & famuli monasterii, & ministrentur eis loco cœnæ radicia & vinum sine herbis: & facta cœna, famuli recedant, & pulsato ab abbate super mensam, omnes surgant, facientes supplicationem ante & retro; & vadant ad ecclesiam, ubi dicatur completorium.

CAPUT XXIII.

De Feria Sexta Parasceves.

Caput XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

I. Celeberrimam in ecclesia diem hanc reddidit Christi Domini Passio, quam ab ipsis fidei incunabulis singulari quadam veneratione quotannis recolere solitos fuisse christianos haudquaquam dubium est, cùm disertis id verbis adstruat Eusebius in libro 2. Historiæ ecclesiasticæ cap. 17. ubi de Essenis seu Ægypti ascetis, quos inter præcipuos illorum temporum Christi discipulos recenset, asserit eos Dominicæ Passionis temporibus *vigiliis, sacrorum librorum lectioni ac jejuniis* impensius vacasse: quæ quidem exercitia apud pios quosque fideles hactenùs perseverant.

Nocturnæ vigiliæ qua hora persolutæ.

II. Vigilias hujus diei nocturnas, uti in Natali & Epiphania Domini, ab hora noctis tertia incipiebat ecclesia Gallicana; easque medias inter densissimas tenebras totas persolvebat. Hujus consuetudinis testis locupletissimus existit Gregorius episcopus Turonensis, qui in libro 1. de Gloria martyrum cap. 5. ita habet: [Sexta feria ante sanctum Pascha cùm in vigiliis sine lumine pernoctarent circa horam tertiam noctis, apparuit ante altare lumen parvum.] Sed in antiquo Ordine Romano, in codice ms. ecclesiæ Noviomensis annorum circiter 800. in Rituali Suessionensi & in Ordinario Cusentino ad eas celebrandas media noctis hora designatur. De his præter ea quæ præcedenti capitulo adnotavimus, singulare nihil occurrit, nisi quod in ms. Pontificali insignis ecclesiæ Pictaviensis tres ante nocturnos prolixissimæ ad crucem orationes dicendæ præmittantur; in Ordinario Turonensi sex primæ lectiones de Lamentatione Jeremiæ prophetæ, instituantur, in Laudunensi septima de Passione Domini secundùm Joannem cum ejus expositione. Olim in ecclesia Gallicana ad matutinum aliasque horas diurnas cum lectione ex veteri testamento, una de Passione Domini decurrebatur, uti videre est in Lectionario Luxoviensi ante annos mille scripto, quod publici juris fecit noster Mabillonius, & in veteri Sacramentario Bobiensi, quod in Musæi Italici tomo 1. idem edidit, in quo tamen sola de Passione Domini lectio continetur, omissa ea quam ex

In his quid singulare.

veteri

veteri testamento habet Luxoviensis codex. Narrat verò Sozomenus in libro 7. Historiæ capite 19. [Revelationem Petri quæ, ut adulterina à veteribus repudiata est, in quibusdam Palæstinæ ecclesiis semel quotannis die scilicet Parasceves, quo populus admodum religiosè jejunat in memoriam Dominicæ Passionis] fuisse recitatam.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

III. Quod spectat ad hujus diei horas diurnas, hæ submissa voce & absque cantu ex antiqua consuetudine solent decurri. In quibusdam locis communiter in choro non dicebantur, sed privatim. Ita præscribunt antiqui libri Rituales non pauci, ordinarium Laudunense, Lingonense, Lemovicense, codex Noviomensis vetustissimus, Rituale Suessionense &c. Ex ordinario canonicorum regularium cruce signatorum prima & tertia privatim in capitulo, sexta & nona in choro persolvi debebant. Turonenses S. Martini canonici diurnas horas in choro quidem recitabant, sed extra stalla. Ita quippè habent in veteri antiphonario. [Hac die post prædicationem quæ hora nona finiri debet, recitantur horæ Prima, Tertia, Sexta & Nona submissa voce, non in stallis sedendo, sed propè tumulum marmoreum in medio chori stando.] Ab hoc ritu non multum discrepat mos ecclesiæ Rotomagensis, quem ita describit ejusdem ecclesiæ ordinarium : [Horæ hujus diei cum silentio in chori quatuor angulis dicantur, more Judæorum de morte Domini consilium capientium.] Ex ordinario Argentino horæ hujus diei omnes non à versu. *Christus factus est*, sed ejus loco à versu *Proprio filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum* terminari debent.

Horæ diurnæ sub silentio recitatæ.

IV. Hæc omnia non negligentiæ causa, sed ad mœrorem doloremque de Christi morte exprimendum agebant : ceterum quod ex cantu precibusque solitis remittebant; psalterii recitatione aliunde compensabatur. Quippè quod in libro 3. de antiquis monachorum ritibus cap. 14. adnotavimus, moris eis fuisse, ut mane integrum recitarent psalterium, non solis extitit monachis singulare, sed aliis etiam clericorum ecclesiis commune. [Post matutinum, inquit Joannes Abrincensis, fratres in claustro, aut, si deest, in ecclesia psalterium cum litania communiter dicant : quo dicto, omnes intra ecclesiam cum silentio privatas orationes faciendo usque ad officium sedeant.] Concinit Ordinarium Cenomanense uti & Uticense, Rotomagense canonicorum S. Laudi, Parisiense canonicorum S. Crucis, Gastinense, & Missale fratrum Prædicatorum atque hujus moris praxim videre est in Vita S. Udalrici Augustensis episcopi, in cujus capite 4. ita lego : [Die autem Parasceve, horis secundùm ordinem cautè expletis, omissis aliis cursibus, sicuti in Cœna Domini, nisi ad eumdem diem pertinentibus, manè diluculo psalterium explere festinavit.] Quanam verò ratione, quove ritu psalterium decantaretur, ita describit Lucas Cusentinus Archiepiscopus in suo Ordinario : [Finitis laudibus, egrediantur clerici cum summo silentio, & clara luce redeant similiter cum silentio : tum incipiat episcopus psalterium, quod pronunciatis ab eo cui committitur per

Psalterium ex integro recitatum.

Caput XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

singulos psalmos titulis, vicissim ab utroque choro, plana sed distincta voce psallatur. Ubi venerint ad quinquagesimum psalmum, surgentes compleant illum. Quo completo, dicant antiphonam *Ne reminiscaris*; Et flexis genibus, fiat litania prima, sicut habetur in collectaneo propria, cum precibus & orationibus: quibus dictis, imponatur *Quid gloriaris*: & residentes percurrant usque ad psalmum centesimum: tum fit secunda litania. Qua complecta, imponitur *Domine exaudi*. Complectur psalterium, & fit tertia litania. Hoc psalterium quasi sacrificium spiritus contribulati cum letaniis qua si libamentis suis in hac die pro vivis & defunctis Christo pro peccatoribus passo ab omnibus est clericis offerendum.] Aliter Turonenses canonici, qui psalterium per varias urbis ecclesias procedendo recitabant: [Circa auroram, inquiunt in Ordinario, vel ante ortum solis, Domini & omnes alii conveniunt in choro, & congregatione facta, fit processio ad S. Martinum sine aqua benedicta, sine candelabris, sine thuribulo & sine cruce. In motu processionis incipit cantor psalterium *Beatus vir* In choro B. Martini dimittuntur psalmi; & omnes prosternunt se, & orat unusquisque sub silentio, prout placet. Post modicam verò horam repetuntur psalmi ubi dimissum fuerat, & vadit processio ad S. Petrum Puellarum; & fit ibi sicut in ecclesia B. Martini. Quo facto, surgunt, & repetunt psalmos, ut suprà, usque ad nostram ecclesiam, & ibi dimittuntur psalmi, & fit sermo ad populum: quo facto, dicuntur psalmi pœnitentiales cum letania & orationibus absolutionis. Post hæc dicuntur horæ in choro sub silentio.] Atque hic psalterii recitandi modus familiaris etiam extitit S. Udalrico Augustensi episcopo. Nam præter illud quod summo diluculo recitabat, posteà [Sacro Dei ministerio perpetrato, populoque sacro Christi Corpore saginato, & consuetudinario more quod remanserat sepulto, iterum inter ecclesias ambulando psalterium explebat decantando,] ut legimus in ejus Vita loco citato.

Cum processione ad varias ecclesias.

Idem ritus etiam Romæ viguit, ubi Summus Pontifex [discalceatus pergit cum processione, & omnes cum eo, cantando psalterium usque ad S. Crucem, inquit Benedictus canonicus S. Petri in suo ordine Romano. Aliud processionis genus hac die frequentabat S. Elizabeth Regis Hungarorum filia, de qua sic scribit illius vitæ auctor apud Surium 19. Novembris [Humilians semetipsam, & in similitudinem pauperum facta ordinavit in gremio suo lini fasciculos plurimos parvulos, & plenum thure vasculum, de ceraque lumina parvula multa, nummorumque talenta non pauca, sicque inter populares mixta, ad singula singularum ecclesiarum processit altaria, nudis pedibus, & factis genuflexionibus, ad singula fusciculum lini parvulum & thus cum lumine modico obtulit.] Hujusmodi processionis mentionem facit auctor vitæ S. Bernardi episcopi Hildesheimensis cap. 55. apud Surium 20. Novembris: [Negotiatoris cujusdam Hildeshem habitans conjux cum die parasceve loci Sanctorum more quàm pluribus consueto annuatim nudipes circuiret, thuris partem comparavit, quam ad Bernardi tumbam

Quæ nudis pedibus fiebat.

ferre destinavit.] Et auctor vitæ S. Constabilis abbatis Cavensis apud Bollandum. 17. Februarii : [In sancta præterea die Parasceves cum de diversis partibus multitudo virorum & mulierum , sicut mos est christianæ religionis , sanctum illum diem discalceatis pedibus , & cum lacrymis sacra loca visitando celebraret , contigit quod multi ad hunc sanctum locum venerunt.] De græcis verò scribit Allatius in lib. 3. de consensu Ecclesiæ Orientalis & Occidentalis c.15.eos [in officio Parasceves dum Christum ipsum veluti ad sepulturam comitantur,Christi Corpus undequaque efformatum sculptumque circumducere perurbes & adorare.]

CAPUT XXIII. De Feria sexta Parasceves.

V. Ex antiqua traditione solet ecclesia latina à sacrificio hac die & sequenti abstinere : nam quæ sabbato celebratur missa , non ad diem , sed ad noctem ipsam sabbati pertinet. Hujus traditionis testem insignem habemus Innocentium Papam I. in epistola ad Decentium , ubi sic loquitur : [Sexta feria propter passionem Domini jejunamus , sabbatum prætermittere non debemus , quod inter tristitiam atque lætitiam temporis illius videtur inclusum. Nam utique constat Apostolos biduo isto & in mœrore fuisse , & propter motum Judæorum se occuluisse. Quod utique non dubium est in tantum eos jejunasse biduo memorato , ut *traditio ecclesiæ* habeat isto biduo sacramenta penitùs non celebrari.] Græci non solùm isto biduo abstinere à sacrificio , sed etiam per totam quadragesimam , sabbatis dominicisque dumtaxat exceptis. Verùm cùm annunciationis festum in feriam sextam Parasceves incidit , hac die celebrare non recusant. Ita Typicum illorum cap. 21. apud Allatium de Missa præsanctificatorum capite ultimo : [Magna feria 6. fit oblatio , si in ea advenerit annunciatio. Licet enim aliter canones statuant , invenimus nihilominus in Synaxario magnæ Ecclesiæ in oratoriis Deiparæ dicatis fieri oblationem & perfectam missam celebrari.]

Sacrificium missæ hac die non celebratum.

VI. In utraque tamen ecclesia hac die peragitur missa præsanctificatorum , in qua ex diei præcedentis sacrificio tam ipse celebrans quàm alii clerici , ipseque populus universus olim communicabat. Hæc missa ex Ordine Gelasiano , antiquo codice monasterii S. Dionysii propè Parisios ante annos 800. scripto , Gellonensi & aliis hora 9. incipiebat , cui nonnullæ ecclesiæ ignis novi benedictionem præmittebant [Hora nona , inquit Joannes Abrincensis , percutiuntur tabulæ , ut in matutinis , omnes & ad ignem benedicendum clerici , ut hesterna die , pergant cum processione. Igne accepto , ad ecclesiam redeant & officium incipiant.] Et ordinarium Rotomagense : [Finita nona , ad ignem benedicendum versificando sub silentio *Miserere mei Deus* , sicut in quinta feria. Quo benedicto , redeant in chorum versificando psalmum *Dominus illuminatio.*] Hinc capiendum videtur id quod scribit Ordo Romanus & vulgatus Alcuinus , quod scilicet ignis [extinguitur in sexta feria sexta hora , & renovatur circa horam nonam.] Atque ad hunc ritum referendum videtur id quod habet vetus missale Tolosanum. [Feria sexta in Parasceve post nonam officium solemniter celebratur , & episcopus vel sacerdos cum alba & cappa indutus cum diacono &

Missa præsanctificatorum.

Benedictio ignis novi.

CAPUT XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

ministris deferentes virgam sculptam in figuram serpentis & candelabra, accedat ad altare sicut mos est.] Nam ex igne novo accendebatur cereus in modum serpentis efformatus.

Altarium lotio.

VII. In quibusdam ecclesiis, maximè canonicorum regularium, ante officium appropinquante hora diei nona hebdomadarius aquam benedictam faciebat, deinde dicta nona, altaria solemni ritu lavabat. Ita præscribit Carnotense S. Joannis ordinarium: Post nonam [facto brevi intervallo, dum fratres discalciant se, interim Domnus abbas & prior, aut plures sacerdotes, si necesse fuerit, induti albis, & ceteri qui eis serviant discalciati similiter ad officium præparantur: qui præparati absque ullo processionis apparatu ad altare progrediuntur; & lavant altaria prius aqua benedicta cum buxo, & postea vino, fricantes illud odoriferis herbis; quod dum agitur incipiat cantor ℟. *Velum templi* ℣. *Amen dico tibi.* Communiter dicantur ista. Sequitur ℟. *Tenebræ factæ sunt* ℣. *Cum ergo accepisset.* Sequitur *antiphona dum fabricator.* ℣. *O admirabile.* Hoc officium fit sine thuribulo & sine candelabro: sed propter Corpus Domini accenduntur post altare luminaria duo. Quo peracto, incipiat subdiaconus in superpelliceo lectionem in choro ita incipiens *In tribulatione.*] Ita ferè loquitur etiam Ordinarium Gastinense. Et missale Augustodunense: [Feria 6. Parasceves ante officium missæ celebraturus missam vel alius sacerdos amictu & alba vestitus vino & aqua simul lavare debet altare; & dum lavatur, cantantur aut dicuntur ℟. Sequens cum suo ℣. *Circumdederunt*] *me &c.* E contrario vero missale Antissiodorense auctoritate Francisci de Dintervilla episcopi editum altarium lotionem non præmittit, sed subjicit officio: [Expleto officio missæ, inquit, episcopus vel sacerdos exuens casulam, & remanens in albis, cum fasciculo buxi ad hoc apto lavet altare majus & altare quod dicitur Comitissæ, videlicet retro majus altare, cum aspersione vini & aquæ. Cantetur hoc ℟. *Circumdederunt me.* Tractus *Qui habitat.*] Verùm ista altarium lotio præcedenti feria 5. in Cœna Domini communiter fiebat.

Qualia hac die episcopi celebrantis indumenta.

VIII. Episcopi ad altare accessum ita describit Ordinarium Bajocense: [Hora sexta incipit officium. Pontifex indutus colebio, amictu, alba manipulo, & stola, omnibus albis & sine paratura: Item casula rubra, mitram albam sine paratura habens in capite, sine baculo pastorali, & sine omni alia solemnitate, uno tantùm subdiacono & altero diacono comitatus. Qui ministri sine tunica & dalmatica albis induantur vestimentis sine omni paratura. Procedat ad altare albis & sine paratura linteaminibus coopertum, & in parte anteriori penitùs denudatum.] Quibus in verbis nonnulla sunt observanda. Nam 1. pontificalia præter mitram nulla debet habere episcopus vestimenta. Concinit Ordinarium Noviomense: [debet episcopus indumentis non pontificalibus, sed sacerdotalibus ad officium debitum mitram habens in capite præparari.] Ex Laudunensi casula ipsa [more solito supra brachia illius non ponitur, sed eo subtus manus tenente dependet.]

2. Vestimenta ipsa debent esse rubri coloris, qui color in omnibus passim ecclesiis hac die usurpabatur. Nam ita videre est in missali Bituricensi, in Ordinario Lingonensi, in Noviomensi, Lemovicensi S. Martialis, Carnotensi S. Joannis &c. Ex Silvanectensi tamen ordinario, ex Argentino, ex Missali Catalaunensi & quibusdam aliis nigro, ex Laudunensi croceo colore utendum est. 3. Diaconi & subdiaconi aliique altaris ministri in solis albis ministrabant, sine dalmatica & sine tunicella. Sed ex Ordinario Narbonensi alba eorum debebat esse parata, *de sindone nigro*. Ex Silvanectensi tamen diaconus & subdiaconus perindè sacerdos casula utebantur nigra. Cui concinit Argentinum Ordinarium. 4. Altare albis linteaminibus opertum, sed in anteriori parte omninò nudatum esse oportebat, ad eum ferè modum qui nunc passim est in usu. Et certè ex Concilio Toletano XVI. can. VIII. ipso [passionis Dominicæ die altaria denudata persistunt.] At ex Ordinario Narbonensi [altare sit coopertum tribus linteaminibus.] 5. Hic non explicatur an calceatis aut nudis pedibus, episcopus aut ministri ejus procederent. Verum id alii libri Rituales satis abundè declarant. [Nona dicta, inquit Ordinarium Uticense, sacerdos & ministri discalceati procedant ad altare nihil dicendo.] Et Cabilonense [Post nonam ministri nudos habeant pedes.] Idem docent Pontificale Parisiense, Ordinarium Narbonense, Mimatense, &c. Contrarium tandem præscribit pontificale Constantinopolitanum asserens [non licere presbyterum vel diaconum altari ministrare per nudos pedes.] Quæ verba desumta videntur ex Ordine Romano. Nec prætereundum est quod canonici in choro existentes [in inferioribus sedibus stare] debent. Ex Ordinario Lemovicensi.

Ministrorum

IX. Antequam ad altare aut in choro quidquam cantaretur; olim in Turonensi S. Martini ecclesia septem psalmos pœnitentiales ante altare prostrati recitabant sacri ministri: veteri eorum Rituali ita præscribente: [Ad missam ante officium sacerdos & diaconus veniunt revestiti ad altare: prostrati ad terram dicunt septem psalmos submissa voce, clericis in choro sedentibus: Post levant se, & dicit sacerdos collectam *Deus à quo & Judas*.] Ex Ordinario quoque Uticensi [sacerdos dicit secreto orationem *Deus qui peccati veteris*: qua dicta, it sessum, & subdiaconus legit lectionem *In tribulatione*.] Idem præscribit missale Tolosanum, & Ordinarium Narbonense.

X. Officium quoque ab oratione incipiebant ecclesiæ nonnullæ, passim tamen à lectione ex prophetia Oseæ, quam legebat subdiaconus; & quidem sine manipulo ex Ordinario Noviomensi, sed contrarium statuet Lingonense. Ex præscripto Missalis Arelatensis ms. & edito non subdiaconus sed diaconus lectionem pronunciat. Lectionem sequitur tractus *Domine audivi* cantandus [à septimo solo præbendario induto lineis, inquit Ordinarium Lingonense, cum quo clerus dicit primum versum, ad singulos alios versus repetit primum versum ab eo loco *Consideravi*. Postremò primum versum repetit & clerus simul:] qui Tractum cantandi modus in aliis etiam ecclesiis erat in usu. Tractui

CAPUT XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

episcopus subjicit orationem *Deus à quo & Judas* : qua cantata, aditur lectio altera, deinde tractus *Eripe me Domine*, cujus loco veteres cantabant Tractum *Qui habitat*, cujus meminit Amalarius lib. 1. de ecclesiasticis officiis cap. 13. & vulgatus Alcuinus capite de feria 6. Parasceves, ubi hæc habet ; [sequitur altera lectio, deinde more Romano sequitur tractus *Qui habitat*. . . . Canunt hic aliqui tractum nupertimè compilatum *Eripe me Domine ab homine* :] quem tractum sex canonici, duo sacerdotes, duo diaconi & duo subdiaconi ex Ordinario Laudunensi decantare debent.

De lectione passionis.

XI. Posteà pronunciatur passio Domini secundùm Joannem absque ulla salutatione, de qua nihil singulare notandum occurrit, nisi quod in antiquo missali Albiensis ecclesiæ hæc verba *Eli Eli Lammasabactani. Deus meus, Deus meus ut quid dereliquisti me ?* cum nota & cantu singulari proferuntur ; & in ecclesia Mediolanensi ad verba quæ Christi mortem annunciant, altaria denudantur ac luminaria omnia extinguntur : cujus ritus meminisse videtur Rabanus in libro 3. de institutione Clericorum cap. 37. ubi hæc habet : [Hac ergo die ecclesiæ altaria indumentis suis spoliata denudantur : quia in ea Christus suis vestimentis exutus esse legitur, & velum templi scissum esse, occiso Christo, per evangelium prædicatur. Hac die in ecclesia luminaria non accenduntur ; quia in ipso Redemptore crucifixo, sidera obscurabantur.] Passione finita, in ecclesia Suessionensi olim subdiaconus evangelii textum quasi in occulto sub sua infula acceptum velut in sinu suo ad sepulcrum deferebat. Passioni concionem præmittit Ordinarium Narbonense, subjicit missale Tholoniense.

De orationibus solemnibus.

XII. Circa orationes solemnes quæ passionem sequuntur pauca hæc sunt observanda. 1. Earum mentionem fieri existimant nonnulli in epistola seu libello Cælestini Papæ ad episcopos Galliæ, continente auctoritates præteritorum Sedis Apostolicæ episcoporum de gratia & libero arbitrio adversus Pelagianos c. 8. Verùm id non satis clarè elucet in præfata epistola. 2. Orationes illæ ex vulgato Alcuino *Ante altare, sive ut alio ordine legitur, infra thronum* cantabantur. 3. Vacante sede apostolica loco orationis, quæ pro Papa decantari solet, in ecclesia Cenomanensi dicitur oratio pro eligendo Summo Pontifice. 4. In Galliis dicebatur etiam oratio *pro christianissimo imperatore* uti videre est in vetusto codice ecclesiæ Turonensis annorum circiter 800. in missali Arelatensi, in Ordinario ecclesiæ Rotomagensis ubi idem ritus hodieque habetur in usu. 5. In ecclesia Mediolanensi orationes solemnes post vesperas decantantur, & quidem singulæ à singulis sacerdotibus. 6. In quibusdam ecclesiis sacerdos alba & stola tantùm amictus orationes pronuntiabat. Ita ex missali Augustodunensi & ex Rotomagensi, in quo hæc lego : [Finita Passione, sacerdos in alba & stola ad altare dicat has orationes *Oremus dilectissimi &c.*] 7. Orationes dicendi modum ita describit Missale vetus bibliothecæ Colbertinæ n. 422. ante annos 500. scriptum, ut præmissa admonitione, episcopus seu sacerdos celebrans cantet [*Oremus.* Deinde

diaconus dicat *Flectamus genua.* Tunc surgat sacerdos & dicat collectam & alii prostrati jaceant usque ad *Per Dominum*; & antequam dicatur *Per Dominum* surgat diaconus, & dicat *Levate.* Tunc sacerdos dicat *Per Dominum.*] Eumdem ritum præscribit vetus Rituale S. Martini Turonensis, Primarium ordinis Præmonstratensis Ordinarium, & missale Ambrosianum. 8. Et si pro perfidis Judæis, qui genua flectendo christo illuserunt, præfata ad terram prostratio omitti soleat, eamque inhibeant omnes fere ad unum libri Rituales antiqui & recentiores; in quibusdam tamen vetustioribus sacramentariis ad orationem quæ pro eorum fit conversione perindè atque ad alias præmittitur *Flectamus genua.* 9. Denique orationibus *finitis, omnes exeunt foras* inquit vulgatus Alcuinus. Idem habet antiquus ordo Romanus. Concinit S. Gregorii Sacramentarium his verbis; [Quas (orationes) ut finierit, statim duo diaconi nudant altare sindone, quæ priùs fuerat sub evangelio posita, & ista omnia tacite, & exeunt foras. Presbyteri verò ecclesiarum, sive de Urbe, sive de suburbanis vadunt per ecclesias suas, ut hoc ordine cuncta ad vesperum faciant. Hoc tantùm mutantes, ut ubi pontifex meminit apostolicum, ipsi meminent episcopum suum.] Igitur quæ sequuntur de crucis adoratione & fidelium communione, olim separatum faciebant officium à præcedenti omninò distinctum. Hinc est quod S. Gregor. ad primum quod descripsimus hactenus hora tantùm tertia convocationem fieri præscribit, vulgatus Alcuinus & ms. Pontificale Constantinopolitanum hora quinta? ad eo ut longum inter utrumq; intervallum esset.

XIII. Qui sequuntur, hujus diei ritus ita repræsentat antiquus Sacramentorum liber ante annos 800. scriptus in celebri S. Dionysii in Francia Cimelio asservatus: [Post solemnes orationes diaconus cum subdiacono & acolytho vadit ad sacrarium. Diaconus accipit pridiè ibi repositum Corpus Domini in patena quæ sit corporali involuta: subdiaconus in calice vinum inconsecratum, acolythus candelam; & procedentes ad altare dat sacerdoti. Tum dicit *Oremus praeceptis salutaribus* totum more solito usque ad *Pax Domini.* Illud non dicit. Posteà procedunt duo diaconi, & accipiunt cum reverentia sanctam crucem, incipientes lamentationem *Popule meus &c.* Duo autem presbyteri, istis cantantibus cum sacerdote altaris & ministris ejus, prostrati jacent: & percantato versu lamentationis, surgunt illi duo presbyteri, & inclinati respondent *Agios o Theos &c.* Respondet chorus cum contritione cordis *Sanctus Deus &c.* Diaconi duo *Quia ego.* Sacerdotes respondent *Agios.* Chorus *Sanctus* Diaconi dicunt quid ultra &c. Sacerdotes *Agios* Chorus *Sanctus.* Tum diaconi discooperientes sanctam crucem dicunt excelsa voce *Ecce lignum crucis* & psal. *Beati immaculati.* Antiphona *Crucem tuam.* Psal. *Deus misereatur nostri.* Hymnus *Crux fidelis. Pange lingua. Vexilla Regis.* ℟. *Circumdederunt. Quam terribilis.* Tunc sacerdos & ministri adorant & deosculantur eam: & sic accedunt ad communionem, cetérique eo ordine consequuntur. Postquam omnes communicaverint, sacerdos sine *Dominus vobiscum*, tacitè hanc orationem dicat

adſiſtente ſibi diacono, *Oremus refecti*, ut ſuprà in Cœna Domini.] Quibus in verbis nonnulla ab hodierno immò ab antiquo uſu communi omninò diverſa licet advertere. Nam 1. Orationes ſolemnes ſubſequi ſolet crucis revelatio & adoratio, quæ hic immediatè ante communionem facienda inſtituitur. 2. Poſt crucis adorationem euchariſtia ex præcedentis diei ſacrificio reſervata ad altare affertur: qui ritus in hoc S. Dionyſii codice ſtatim poſt orationes peragitur. 3. Deinde fit crucis adoratio, quæ hic poſt orationem Dominicam præſcribitur. 4. Sequitur oratio Dominica & quæ illi ſolet ſubjici *Libera me*, ac deinde communio: quæ hic diverſo omninò ordine aguntur. Hæc omnia paucis expendenda ſunt.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Paraſceves.*

De crucis denudatione & adoratione.

XIV. Crucis denudatio & adoratio eodem penè ritu ac modo olim ubique obſervabatur: qua propter omnium inſtar hic tantum profero antiqua miſſalia eccleſiæ Pariſienſis cum illius Pontificali: [Finitis orationibus duo presbyteri nudis plantis, induti cappis fuſcis, poſt tergum crucis dicant *Popule meus &c.* Duo alii ſacerdotes præcedentes crucem nudis pedibus & in cappis ſericis dicant *Agios o Theos &c.* Chorus reſpondeat *Sanctus Deus &c.* Item primi presbyteri *Quia eduxi te &c.* Secundi presbyteri dicant *Agios.* Chorus *Sanctus.* Item primi presbyteri *Quid ultra &c.* Secundi presbyteri dicant *Agios.* Chorus *Sanctus.* Dum cantantur iſta ſupradicta, procedunt tamen duo diaconi, qui nudis pedibus induti albis crucem portant, quam presbyteri uſque in medium chori, præcedente crucem ſubdiacono cum pulvinari, ſequuntur. Tunc epiſcopus depoſita caſula, nudis pedibus, ſequentibus eum diacono & ſubdiacono, accedit ad crucem mitratus: & flexis genibus, diſcooperiens crucem, incipit alta voce antiphonam. *Ecce lignum crucis.* Pſal. *Deus miſereatur.* Tunc adorant crucem epiſcopus & alii; & dum adoratur, cantantur antiphonæ quæ ſequuntur, & incipiuntur à cantore. *Tuam crucem adoramus &c.* Pſal. *Confiteantur tibi &c.* Antiphona *Adoremus crucis &c.* Tunc veniunt duo ſubdiaconi induti albis nudis pedibus, & cantant ante crucem hymnum *Pange lingua &c.* Chorus *Pange lingua.* Subdiaconi *De parentis protoplaſti &c.* Chorus *Pange lingua.* (& ſic totum hymnum.) Tunc veniunt duo pueri in albis, & nudis pedibus; & cantant ante crucem hymnum *Vexilla Regis &* Chorus *Vexilla Regis.* Pueri *Confixa clavis viſcera &* Chorus *Vexilla* (& ſic totum hymnum.) Tunc deferatur crux à duobus diaconis ſuper altare: Et tunc epiſcopus flexo genu incipiat antiphonam *Super omnia ligna &c.* Finita antiphona, ponat ſacerdos crucem diſcooperram in convenienti loco, ubi ſolet eſſe. Poſt reponat caſulam prius, deinde calciamenta quæ depoſuit, ſtatim poſt orationes ſolemnes, & lotis manibus dicat ante altare *Confiteor Deo.*]

Nudis fiebat pedibus.

XV. Circa crucis adorationem hic advertere licet 1. antiquum morem eam adorandi *nudis plantis.* Olim monachi ad primam diſcalceati accedebant ad finem uſque officii ſic permanenres, uti probavimus in lib. 3. de antiquis monachorum ritibus cap. 14. Idem dicendum eſt de canonicis

canonicis regularibus : [Hac die, inquit Ordinarium S. Laudi, postquam fratres manè surrexerint, nudis pedibus donec officium compleatur, maneant, nisi pro nimia frigoris asperitate se calcient ? quod quando evenerit, officio tantum intererunt discalciati.] Et ms. consuetudines monasterii Cassanensis anno 1387. renovatæ ; [Olim consuetum erat ut in matutinis Cœnæ Domini usque ad nonam, & in matutinis Parasceve usque ad prandium omnes canonici & laici fratres irent nudis pedibus.] Quæ quidem, tametsi ab hodierno usu valdè dissideant, mira planè videri non debent : cùm ipsi sæculares viri & fœminæ olim per magnam hujus diei partem nudis ambularent pedibus, ut probant ea quæ suprà ex Actis S. Bernardi Hildeshemensis episcopi, S. Constabilis abbatis Cavensis, & S. Elizabet regis Hungarorum filiæ supra retulimus.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

Toto prostrato corpore.

XVI. Secundò toto ad terram prostrato corpore crucem adorabant. Audi vulgatum Alcuinum : [Quando hanc crucem adoramus, omne corpus nostrum hæreat terræ ; & ipsum quem adoramus, quasi pendentem in ea mente cernamus, virtutemque quam accepit ex Dei filio, ipsam adoramus. Prosternimur corpore ante crucem, mente ante Dominum : veneramur crucem, per quam redemti sumus, & illum deprecamur, qui redemit.] Et Amalarium libro 1. de ecclesiasticis officiis cap. 14. [Prosternimur ante crucem, ut fixa humilitas mentis per habitum corporis demonstretur. Humilitatem mentis non possumus ampliùs monstrare, quàm ut totum corpus ad terram prosternatur.]

Præmissa oratione.

XVII. Tertiò prostrati antequam crucem deoscularentur, devotissimas ad Deum preces aliquas dirigebant *qualis est ista, quam profert* antiquum missale Pictaviense ms. *à sacerdote sub silentio* dicendam.

Domine JESU-CHRISTE, *qui pro nobis crucis & mortis patibulum subiisti, ut mortis à nobis expelleres potestatem, & sanguinis tui nos pretio liberares ; mihi, Domine, humillimo famulo tuo & veniam omnium peccatorum meorum concede, meque coram adoranda cruce tua prostratum ab omnibus malis eripe, bonisque tuis misericorditer respice : qui cum Patre.*

In veteri missali Tolosano ista ab ipso præsule dicenda continetur.

Domine JESU-CHRISTE, *adoro te in cruce pendentem, spineam coronam in capite portantem : deprecor te, ut ipsa crux liberet me de angustia & de angelo percutiente animam. Adoro te in cruce vulneratum. Deprecor te, ut tua mors sit vita mea. Adoro te descendentem ad inferna liberantem captivos. Precor te ut non permittas me ibidem introire. Adoro te resurgentem à mortuis, ascendentem ad cœlos, sedentem ad dextram Patris. Precor te miserere mei. Adoro te salvatorem venturum & judicaturum. Deprecor te ut in tuo sancto adventu non intres in judicium cum me peccatore, sed ante dimittas peccata mea quàm judices, qui cum Patre & Spiritu Sancto &c.*

Hanc orationem antequam prosterneretur recitabat : in ipsa autem prostratione, quam per tres vices in totidem spatiis tribus passibus ab

invicem distantibus repetebat; psalmum *Miserere mei Deus* submissa voce dicebat.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

Jerosolymis vera crux in qua Christus pependit adoratur.

XVIII. Quartò Jerosolymis olim crux ipsa in qua pro nobis Salvator expiravit, omnibus hac dumtaxat die adoranda præbebatur. Meminit hujus consuetudinis S. Paulinus in epist. 31. novæ editionis ad Severum, ubi asserit in ipso passionis loco erectam fuisse basilicam auratis coruscam laquearibus, aureis divitem altaribus, quæ arcano positam sacrario crucem servabat, [quam episcopus, inquit, urbis ejus quotannis, cùm Pascha Domini agitur, adorandam populo princeps ipse venerantium promit. Neque præter hanc diem qua crucis ipsius mysterium celebratur, ipsa quæ sacramentorum causa est, quasi quoddam solemnitatis insigne profertur.] Ex hac Jerosolimitanæ ecclesiæ consuetudine provenire potuit id quod scribit Amalarius in libro 1. de divinis officiis cap. 14. [Fuerunt quidam qui volebant dicere se velle eamdem crucem adorare in qua Dominus crucifixus est. Utinam in omnibus ecclesiis haberetur, præ ceteris meritò veneraretur. Quamvis omnis ecclesia eam non possit habere, tamen non deest eis virtus sanctæ crucis in eis crucibus, quæ ad similitudinem sanctæ crucis factæ sunt.] atque eo respicere videntur ea vulgati Alcuini verba :] Qui verò non possunt habere de ligno Domini, salva fide adorent illam quam habent.]

XIX. Quintò in quibusdam locis ipsa crucis adoratio post communionem fiebat. Ita ex missali Augustodunensi. Sed ex Pontificali Bisuntino & ex Ordinario Laudunensi solus episcopus ante communionem crucem adorabat, clerus verò & populus ea peracta.

XX. Sextò ante crucis adorationem concionem præmittit vetus missale Ecclesiæ Arelatensis.

De Trisagio.

XXI. Septimò circa trisagium *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, miserere nobis*, quod ante crucis adorationem cantant duo presbyteri, quodque acclamatum legitur in Calchedonensis Concilii actione prima in fine, ejus originem ita describit vetus Græcorum Menologium : [Die vigesima quarta Septembris imperante Theodosio terræ motus factus est magnus & talis, qualis numquam anteà factus fuisse commemoratur, quo factum est ut totus populus unà cum Imperatore & Patriarcha exierit extra urbem in locum qui dicitur campus, propterea quod sine cessatione aliqua erat illa terrarum commotio. Cùm igitur imperator ipse Theodosius & Proclus Patriarcha, & totus populus litaniis & supplicationibus divinam opem imploraret, repentè puerulus quidam de media turba in aërem raptus est. Omnibus autem præ timore clamantibus *Kyrie eleison*, descendit puer, & voce magna populum compellans, petit ut trisagium in hunc modum decantaret : *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus & immortalis, miserere nobis.* Quæ cùm dixisset animam reddidit, & terræ motus quievit.] His consentiunt epistolæ Quintiani, Acacii & Asclepiadis ad Petrum Fullonem, quæ extant in Conciliorum tomo 4. ultimæ editionis. Sed de veritate epistolarum dubitant eruditi viri nonnulli. Huic hymno cùm præfatus

Petrus maligno animo hæc addidiſſet verba : *Qui crucifixus es pro nobis miſerere nobis*; hancque additionem ſub finem Sæculi VII. adhuc uſurparent Græcorum eccleſiæ nonnullæ, eam ſub anathematis interminatione deinceps decantari vetuit Concilium Quini-Sextum Can. 81. Et tamen Sæculo adhuc XI. eam uſurpabant Armeni, quos propterea Gregorius Papa VII. lib. 8. epiſt. 1. ad Synnadenſem Archiepiſcopum ita adhortatur : [Clauſulam quam in illa laude ſubjungitis : *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis*, iſtam videlicet : Qui crucifixus eſt pro nobis : quoniam nulla Orientalium, præter veſtram, ſed nec Sancta Romana eccleſia habet, vos totius ſcandali occaſionem pravique intellectus ſuſpicionem vitantes, ſuperaddere de cetero omittatis.]

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Paraſceves.*

Ritus deferendi Corpus Christi ad altare.

XXII. Poſt factum crucis adorationem afferebatur ad altare Corpus Chriſti ex præcedentis diei ſacrificio reſervatum : Et quidem à diaconis aut presbyteris pro locorum & temporum diverſitate. Ritum hunc ita deſcribit Ordinarium Cenomanenſe : [Deinde intret diaconus ſacrarium, & accipiat Corpus Domini quod pridiè remanſit, ponens illud in patena, tribuatque ſubdiacono, & infundatur aqua & vinum non conſecratum in calice : ſubdiaconus autem patenam cum corpore Domini & calicem cum vino non conſecrato ferat ante altare : ibique diaconus accipiens patenam atque calicem tribuat presbytero ; presbyter verò ponat ſuper altare, & dum accipit patenam & calicem cum corpore debet dici alta voce *Hoc Corpus &c.*] Et miſſale Toloſanum : [Quibus peractis præſul vel ille qui facit officium cum miniſtris vadit retro altare, & induit cappam, & facit confeſſionem, ſicut fit in aliis miſſis. Facta confeſſione, expectat ibi in altari. Et ſic interim diaconus accedat ad Corpus Domini cum cantoribus & aliis presbyteris, & redeundo portando Corpus Chriſti ſub papilione debent cantare hanc antiphonam *Hoc Corpus quod pro vobis tradetur &c.* & continuare uſque ad majus altare ; & ibi præſentare prælato ſeu officianti] Hæc recentioris ſunt inſtituti, quod annos vix quadringentos ſuperat : Nam antiqui penitùs nihil canebant, ſed ſummo cum ſilentio hæc omnia peragebant.

Quæ preces ante communionem adhibitæ.

XXIII. Depoſito ſuper altari ſacramento cum calice vino aqua mixto, Pontifex ſeu ſacerdos celebrans orationem Dominicam cum ſequenti *Libera nos* dicebat : deinde facta hoſtiæ fractione, & in calicem immiſſione, ſtatim communicabat ſub ſilentio, nihil amplius addens. Nam quod confeſſionem præſcribunt nonnulli libri miſſales aut rituales, ſive antequam adferretur ad altare Corpus Chriſti, ſive ſtatim ut adlatum eſſet, uti habent miſſale Lugdunenſe, Arelatenſe, Tholonienſe, Toloſanum, Pictavienſe, Auguſtodunenſe, Ordinarium Lingonienſe, Cenomanenſe, Lemovicenſe S. Martialis, &c. quod etiam orationem *In ſpiritu humilitatis* orationi Dominicæ præmittant ordinaria nonnulla, ut Lingonenſe, Cenomanenſe, Uticenſe, miſſale Toloſanum, &c. vix trecentos aut quadringentos ſuperat annos. Nam veteres nihil præter orationem Dominicam & *Libera nos* dicebant, immò canonici Turonenſes

Zz ij

CAPUT XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

S. Martini sola videntur fuisse oratione Dominica contenti. Sic enim habent in veteri Rituali Sacerdos [dicit *præceptis salutaribus & Pater noster*. Post descendunt in stallis, & incipit inceptor antiphonam *Calicem*, cantor psalmos, & interim communicat sacerdos hesterno sacrificio.] Clarius in ordinario circa annum 1450. scripto : [Hoc facto, suppressa voce incipiat *præceptis salutaribus moniti* : ita tamen quòd à circumstantibus possit audiri. Completa oratione Dominica, fiat fractio, & eadem voce dicat *Per omnia sæcula sæculorum* tantummodo : non dicitur *Agnus*, nec datur pax ; sed statim dicto *Per omnia*, ponat partem sacramenti in calicem, sicut solet, & se communicet sub silentio.] Hic adverte quo pacto dici debeat oratio Dominica, nimirum *suppressa*, seu ut alii loquuntur *submissa voce* : id quod præterea præscribunt missale Lugdunense, Parisiense, Melodunense, Ordinarium Turonense S. Gatiani, Cenomanense ; sive ut habet Præmonstratense *mediocri voce*, aut *communi* ut legitur in Uticensi.

XXIV. Ex Laudunensi ordinario sacerdos incipiendo orationem Dominicam calicem manu gestare debet. Addit missale Tolosanum : [Antequam dicat *Fiat voluntas* debet recipere Corpus Christi : Dum cantat *Sicut in cælo*, debet levare Corpus Christi, ut videatur à populo ; & quando dicitur *& in terra*, debet deponere, & eodem tono debet perficere orationem Dominicam. Et iste modus ostensionis hostiæ sanctæ servatur ista die singulariter in ecclesia Tolosana : quod non servatur Romæ, nec in Romana curia, nec alibi.] Verùm quod hujus missalis compactores existimaverunt ecclesiæ Tolosanæ singulare, commune extitit ecclesiis non paucis. Nam idem videre est in missali Lugdunensi, in Pictaviensi, Lingonensi, Remensi, Catalaunensi, Mozarabo, & quibusdam aliis.

Communio generalis.

XXV. Venio ad communionem, quam non solùm ab episcopo sive presbytero celebrante, sed ab omni clero & populo præscribunt absolutè antiqui Sacramentorum codices, Gellonensis, Remensis, Noviomensis annorum 900. Noviomensis alter annorum circiter 800. Dionysianus, Trecensis S. Prudencii, Bisuntinus, Carnotense S. Joannis Ordinarium, Gastinense, Cassanense, vulgatus Alcuinus, Rabanus lib. 3. de institutione clericorum cap. 37. Amalarius libro 1. de divinis officiis cap. 15. Hujus rei praxim videre est in Vita S. Udalrici Augustensis episcopi cap. 4. His addo Theodulphum Aurelianensem episcopum qui in suo capitulari articulo 41. ita habet : [Singulis diebus Dominicis in quadragesima, præter hos qui excommunicati sunt, sacramenta Corporis & Sanguinis Christi sumenda sunt ; & in Cœna Domini, & in Parasceve, vigilia Paschæ, & in die resurrectionis Domini penitùs ab omnibus hominibus communicandum est.] Non dissimulabo tamen hæc verba *Et in parasceve* desiderari in optimæ notæ codice majoris monasterii ante annos 700. scripto, & in alio collegii Corporis Christi Cantabrigensis, ubi prædictum Theodulphi capitulare sine auctoris nomine habetur, unde illud iterum in nono Conciliorum

tomo edidit Gabriel Cossartius, cum hoc titulo *Capitula incerti auctoris, loci, & temporis ad ecclesia regimen congesta*; quod miramur virum eruditum nec indulgentem minimè advertisse, qui in eadem collectione unum & idem opus tanquam duplicem duplicis auctoris lucubrationem protulit. Scribit etiam Amalarius loco citato de hac observatione interrogasse se Romanum archidiaconum, illumque respondisse:] In ea statione ubi apostolicus salutat crucem, nemo ibi communicat.] Quibus subscribit vulgatus Alcuinus his verbis: [Sunt qui quotidie eucharistiam volunt sumere. Et quia in Parasceve non conficitur Corpus Domini, necesse est, ut hi quibus inest voluntas communicandi, habeant sacrificium ex priori die: quod tamen Romani non faciunt.] Hinc colliges generalem in Parasceve communicandi consuetudinem non fuisse ubique usu receptam: & certè arbitrariam relinquunt antiquum Missale Romaricense ante annos 600. scriptum, Pontificale Constantinopolitanum, Ordinarium Præmonstratensium, Cenomanense, Namnetense, Argentinum & Rotomagense, in quibus legitur ut *communicent omnes qui voluerint sub silentio.* Immò ex Ordinario B. Mariæ Remensis solus Archiepiscopus communicat. Hodie generalis hujus diei communio tam in monasteriis quam in cathedralibus ecclesiis, passim obsolevit, quam tamen audio, hactenùs perseverare in Claromontana apud Arvernos. Olim in quibusdam Hispaniarum ecclesiis nulla omninò fiebat communio, sed neque ullum celebrabatur officium. Hanc negligentiam redarguit Concilium Toletanum IV. edito hoc Canone sexto: [Comperimus quòd per nonnullas ecclesias in die sextæ feriæ Passionis Domini, clausis basilicarum foribus, nec celebratur officium nec Passio Domini populis prædicatur; dum idem Salvator noster apostolis suis præceperit dicens: Passionem & mortem & resurrectionem meam omnibus prædicate. Ideò oportet eodem die mysterium crucis, quod ipse Dominus cunctis nuntiandum voluit prædicari, atque indulgentiam criminum clara voce omnem populum postulare: ut pœnitentiæ compunctione mundati, venerabilem diem Dominicæ resurrectionis, remissis iniquitatibus suscipere mereamur; corporisque ejus & Sanguinis sacramentum mundi à peccatis sumamus.]

XXVI. [Posteà, inquit Ordinarium Rotomagense, (idest peracta communione,) Domnus Archiepiscopus vel sacerdos tenens calicem in manibus, incipiat vesperas mediocri voce, & cantet *Calicem &c.* Sicut heri notatum est, & chorus suaviter, dicat vesperas. Et finitis quinque psalmis & antiphonis, Domnus Archiepiscopus aut sacerdos incipiat antiphonam *Cum accepisset acetum.* Psal. *Magnificat.* Hoc facto, Domnus Archiepiscopus vel sacerdos abluat manus suas, & mediocri voce, sine *Dominus vobiscum* Cantet *Oremus. Refecti vitalibus.* Et *Per omnia sæcula sæculorum* dicto in fine, *amen* tantum respondeatur. Et sic ad refectionem panis & aquæ pergant.] Quibus in verbis quædam sunt observanda. 1. Vesperas olim cum missa simul fuisse recitatas; id quod ampliùs constat ex Ordinario Turonensi, ex Narbonensi, Lingonensi, — De vesperis.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

Noviomensi, Laudunensi, Lemovicensi, ex missali Tolosano, Tholonienſi, Parisiensi, Remensi, & aliis. 2. Quòd vesperas *suaviter* dicendas esse asserit, intelligendum esse *submissa voce*, ut explicant alii libri Rituales, Gallicè *doucement* : unde & Rabanus libro 3. de institutione clericorum cap. 37. [In hac die, inquit, vespera cum silentio celebratur; ut quieti Dominicæ sepulturæ veneratio adhibeatur.] Immò ex Ordinario Lingonensi [Dicunt omnes canonici, præbendarii & clerici sub silentio bini vesperas.] 3. Ad vesperas iidem psalmi cum iisdem antiphonis, ea excepta quæ ad magnificat notatur, dicebantur: Sed ex Ordinario Lingonensi psalmi *Confitebor. Domine probasti me &c. sine antiphonis* debent recitari. Idem præscribit vetus missale Bibliothecæ Colbertinæ, quod fuit olim illustrissimi Colberti episcopi Antissiodorensis & missale Catalaunense. 4. Eadem communiter oratio dicebatur quæ pridiè in vesperis Cœnæ Dominicæ: quidam tamen dicebat orationem *Respice*, quidam aliam. 5. Ex Ordinario Cabilonensi post orationem diaconus remissa voce dicebat *Ite requiescite in pace*. Laudunense verò præscribit ut [episcopus parvam crucem tenens, astantes benedicat dicens *In nomine Domini recedite in pace.*] In pervetusto Rituali ad usum diœcesis Remensis edito inhibetur ne ulla fiat super populum benedictio, [sed osculato altari revertendo ad sacrarium dicat presbyter evangelium S. Joannis videlicet *In principio erat Verbum &c.* Cum orationibus & precibus, ut consuetum est fieri.] 6. Nonnulli vesperas extra chorum privatim recitabant. Ita statuit Ordo Romanus, vetus missale ecclesiæ Noviomensis annorum circiter 800. aliud ecclesiæ Turonensis cujus caracter annos circiter 300. repræsentat, Pontificale Apamiense & Ordinarium Silvanectense. 7. Quod de refectione in pane & aqua dicitur, confirmatur ex vita S. Udalrici episcopi Augustensis cap. 4. qui in Parasceve [Vespertina hora sine mensa atque mensalibus in cubiculo suo pane & cervisia se recreare cœpit, & unicuique qui secum erant panem & cervisiam juxta eorum voluntatem exhibere præcepit.] Indi ipsi apud Caranganoram [à die parasceve usque ad diem Paschæ omni cibo abstinent,] ut legitur in navigatione Josephi Indi. Ab his heu quàm diffidebant Hispani illi, de quibus Concilium Toletanum IV. can. 7. [Quidam in die ejusdem Dominicæ Passionis ad horam nonam jejunium solvunt, conviviis abutuntur, & dum sol ipse eodem die tenebris palliatus lumen subduxerit, ipsaque elementa turbata mœstitiam totius mundi ostenderint, illi jejunium tanti diei polluunt epulisque inserviunt.] Huic malo remedium aliquod afferre cupiens Concilium addit: [Et quia totum eumdem diem universalis ecclesia propter Passionem Domini in mœrore & abstinentia peragit; quicumque in eo jejunium, præter parvulos, senes, & languidos ante peractas indulgentiæ preces resolverit, à Paschali gaudio repellatur, nec in eo sacramentum Corporis & Sanguinis Domini percipiat, qui diem Passionis ipsius per abstinentiam non honorat.] Græci feriam sextam cum sequenti sabbato omninò jejuni transigebant, ut probat

Refectio in pane & aqua

hic canon 89. Concilii Quini-Sexti : [Dies salutiferæ passionis in jejunio & oratione & cordis compunctione peragentes fideles usque ad mediam magni sabbati noctem jejunare oportet.]

De officio sepulturæ.

XXVII. Restat ut breviter aliquod subjiciamus de officio Dominicæ sepulturæ, quod ita describit vetus Ordinarium Bajocense : [Hodiè paretur sepulcrum versus cornu altaris sinistrum, linteaminibus mundis & palliis pretiosis, & aliis sicut pretiosius fieri consuevit. Peracto officio, & vesperis dictis sigillatim, ut dictum est de aliis horis, exuat pontifex casulam, & accipiens crucem super altare jacentem cum alio sacerdote, incensato priùs sepulcro, ponat eam cum magna reverentia in ipso sepulcro, suppositis pulvinari & mundis & albis linteaminibus, adstantibus duobus ceroferariis in superpelliciis, & ponendo incipiat cantor media voce ℟. *Æstimatus sum*, choro excipiente illud idem cum suo versu eadem voce. Deinde accipiat episcopus de manu diaconi in pixide sindone cooperta Corpus Dominicum à die præcedenti reservatum, & ponat illud honorificè in ipso sepulcro juxta crucem. Ponat & ibidem episcopus ex alia parte crucis calicem vacuum, patenam, corporalia sindone involuta. Deinde incenset ipse sepulcrum iterum, & claudat illud, & incipiat cantor ℟. *Sepulto Domino* voce qua primum : & similiter excipiatur à choro cum suo versu & regressu. Quibus cantatis, incipiat ipse Pontifex antiphonam *In pace in idipsum* ex præcepto cantoris. Iterùm incipiat similiter antiphonam *In pace factus est*. Ultimo incipiat similiter antiphonam *Caro mea*, & sic compleatur istius diei officium.] Simili ferè modo missale Sarisberiense : [Finitis vesperis, exuat sacerdos casulam, & assumens secum unum de prælatis in superpelliceis, amborum pedibus nudatis, reponat crucem in sepulcrum pariter cum corpore Dominico, scilicet in pixide, incipiens ipse solus responsorium *Æstimatus sum*, genuflectendo cum suo socio, quo incepto, statim surgant] & cetera fere omnia ut suprà. Hujus ritus meminit vita S. Udalrici episcopi Augustensis cap. 4. Ex Ordinario autem Cabilonensi post vesperas [denudandæ sunt cruces, & post completorium abluuntur altaria ab episcopo, vel ab alio si defuerit.] Completorium autem ipsum plerique extra chorum recitabant. Hæc sunt præcipua quæ de festo parasceves observanda habebamus, quæ longè clarius elucescent si integros hujus diei ritus insigniorum ecclesiarum, prout jacent in diversis earum libris proferamus.

CAPUT XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ ROMANÆ IN PARASCEVE.

Ex ordine Gelasiano & quatuor antiquis mss. ante annos 900. scriptis, Noviomensi B. Mariæ, Remensi S. Remigii, Regio & Gellonensi.

INCIPIT ORDO FERIÆ SEXTÆ PASSIONIS DOMINI.

Hora nona procedunt omnes ad ecclesiam, & ponitur sancta crux super altare: & egreditur sacerdos de sacrario cum sacris ordinibus cum silentio nihil canentes. Et cum veniunt ante altare, postulans sacerdos pro se orare & dicit Oremus. *Et adnunciat diaconus* Flectamus genua. *Et post paululum dicit* Levate, *& dat orationem* Deus à quo Judas &c.

Ista oratione expleta, vadit retro altare, & legitur lectio: deinde sequitur Responsorium. Iterum dicit sacerdos Oremus. *Et annunciat diaconus ut suprà. Et sequitur alia oratio* Deus qui peccati veteris &c. *Et sequitur lectio & Responsorium. Inde verò legitur Passio Domini. Ipsa expleta, incipit sacerdos orationes solemnes quæ sequuntur.* Oremus. Deus qui peccati veteris &c

Istas orationes suprascriptas expletas, ingrediuntur diaconi, in sacrario, & procedunt cum Corpore & Sanguine Domini, quod ante die remansit, & ponant super altare, & venit sacerdos ante altare, adorans crucem Domini & osculans dicit, Oremus. *Et sequitur* Præceptis salutaribus moniti, *& oratio Dominica. Inde* Libera nos quæsumus &c. *Hæc omnia expleta, adorant omnes sanctam crucem, & communicant.*

Post communio

a Refecti vitalibus alimentis, quæsumus Domine, quod tempore mortalitatis exsequimur immortalitatis tuæ munere consequamur, Per

Ad populum

Adesto, Domine, propitius plebi tuæ; & temporali consolatione non deseras, quamvis ad æterna contendere. Per

a Quæ sequuntur desunt in ordine Gelasiano, in codice Gellonensi & Remigiano.

EJUSDEM

Caput XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

EJUSDEM ECCLESIÆ RITUS

Ex ms. codice insignis ecclesiæ Noviomensis annorum circiter 800.

F*Eria sexta Parasceves media nocte surgendum est. Dicuntur novem psalmi cum responsoriis : tres lectiones de Lamentationibus Jeremiæ ab eo loco , ubi ait* : Cogitavit Dominus dissipare murum *usque* misericordiæ Domini multæ. *Tres de Tractatu S. Augustini in psalmum 63. Et tres de Apostolo , ubi ait* : Festinemus ergo ingredi. *Deinde sequitur matutinum sicut superius tractavimus. Diurnalem cursum separatim canunt. Et hora nona procedit pontifex,vel qui vices illius tenuerit in ecclesia,& diaconi ac reliqui ecclesiæ ministri ingrediuntur in sacrario ; & induuntur se vestimentis nigris : & absque ullo cantu procedunt ante altare prostrato omni corpore diutius. Statim ut surrexerint cum silentio ascendet sacerdos ad sedem , quo sedente , statim ascendat subdiaconus ad legendum* In tribulatione sua mane. *Et canunt* Domine , audivi. *Et dicit sacerdos* Oremus. *Dicit diaconus* Flectamus genua. *Quando resurrexerint , posteà dicit sacerdos orationem hanc.* Deus à quo Judas. *Deinde sequitur lectio altera* Dixit Dominus ad Moïsem & Aaron in terra Ægypti. *Oratio* Deus qui peccati veteris. *Postquam sequitur tractus,*Eripe me Domine. *Quo finito, pronunciat diaconus ita :* Passio Domini nostri JESU-CHRISTI secundùm Joannem *& incipit legere. Cum autem legerit , diaconus* partiti sunt vestimenta mea ; *statim duo diaconi nudant altare sindone quæ priùs fuerat sub evangelio in modum furantis. Tunc venit pontifex ante altare , & dicit.* Oremus dilectissimi pro ecclesia sancta Dei. *Et diaconus dicit* Flectamus genua *&c. per ordinem : quas ut finierint omnes , tacite exeuntes foras. Presbyteri vero ecclesiarum sive de Urbe sive de suburbanis vadunt per ecclesias suas , ut hoc ordine cuncta ad vesperum faciant : hoc tantum mutantes , ut ubi pontifex meminerit apostolatus sui , ipsi meminent episcopum suum. Ad orationem pro Judæis non flectant genua. Post orationes præparatur crux ante altare , interposito spatio inter ipsam & altare , sustentanda hinc inde à duobus acolythis,posito ante eam oratorio. Venit pontifex,& adoratam deosculatur crucem. Deinde presbyteri , diaconi , & ceteri per ordinem , deinde populus. Pontifex verò sedet in sede usque dum omnes salutent. Presbyteri vero duo priores mox ut salutaverint , intrent in sacrarium , ubi Corpus Domini fuerit positum , quod pridiè remansit , ponentes in patenam. Et subdiaconus teneat ante ipsos calicem cum vino non consecrato , & alter subdiaconus patenam cum Corpore Domini : quibus tenentibus , accipiet unus presbyter patenam & alter calicem ; & deferunt super altare nudatum. Nam salutante pontifice vel populo crucem , canitur semper antiphona* Ecce lignum crucis. *Psal.* Deus misereatur nostri. Crucem tuam adoramus Domine. *Dicit* Beati immaculati. *Quæ salutata , reponitur in loco suo. Tunc descendat pontifex ante altare , & dicat* Oremus præceptis salutaribus moniti. Pater

noster. Libera nos quæsumus Domine. *Cum dixerit* Amen ; *sumit de Sancto , & ponit in calice nihil dicens ; & communicant omnes cum silentio. Et dicit pontifex* In nomine Patris , & Filii , & Spiritus Sancti. Pax tibi. Et cum Spiritu tuo. *Et post paululum vesperas dicat unusquisque privatim : & sic vadunt ad mensam , & expleta sunt universa.*

EJUSDEM ECCLESIÆ RITUS

Ex ms. pontificali insignis ecclesiæ Apamiensis in Syria.

Feria sexta Parasceves , pulsata tabula , hora sexta convenire debent omnes ad ecclesiam. Hoc die statio est ad Jerusalem : quo Dominus papa & cardinales nudis pedibus ab ecclesia Lateranensi procedunt psallendo. Et tunc junior presbyterorum cardinalium portare debet capsam , in qua sunt oblatæ reposita , quæ à Cœna Domini sunt reservatæ. Et cum venerit ad Jerusalem,lotis pedibus & indutis : (altari namque nullo tempore nudis pedibus est ab aliquo ministrandum ;) suppressa voce psallendo procedunt ad altare ; & ibi diutius flexis genibus orant. Parvum autem linteamen poni debet super nudum altare , & super linteamen textus evangeliorum. Completa vero oratione , pontifex vel sacerdos deosculato altari , vadat ad sedem more solito. Sedente itaque pontifice vel sacerdote , subdiaconus procedat ad legendum ; & non pronunciet cujus libri sit lectio ; sed ita incipiat. Hæc dicit Dominus Deus : In tribulatione sua mane consurgent. *Sequitur tractus* Domine audivi. *Deinde dicat pontifex vel sacerdos* Oremus *Et diaconus* Flectamus genua Levate. *Oratio* Deus à quo & Judas. *Consequenter subdiaconus legat hanc lectionem similiter sine pronunciatione tituli* Dixit Dominus ad Moisem & Aaron in terra Ægypti , mensis iste. *Tractus* Eripe me Domine , *quo finito , legatur passio sine* Dominus vobiscum , *nec portentur ante diaconum cerei vel thuribulum. Cum verò legitur versus ille* Partiti sunt vestimenta mea , *alii duo diaconi subdiaconi , vel acolythi debent auferre linteamen illud quod est super altare , quasi in modum furantis. Passione itaque perlecta , dicuntur orationes. Sciendum autem quod quando oratio datur pro Judæis , non debent flecti genua. Nam quia Judæi die hac Dominum irridendo genua flectebant , ecclesia eorum perhorrescens facinus , non flectit genua in orando pro ipsis. Post orationem verò juxta consuetudinem Romanæ ecclesiæ , stratis tapetibus ante altare poni debet super ea ad radicem altaris crux panno aliquo mundo cooperta. Dehinc pontifex solus discalceatus primus accedit ad orandam eam,& ministris hinc inde sustentantibus eum, tertio super tapetia toto corpore prosterni debet : ita quod post trinam prostrationem vicinus cruci humiliter ac devotè deosculetur eam. Post hac assumpta cruce , surgere debet , & solus tertio decantare reverenter totam hanc antiphonam* Ecce lignum crucis. *Et schola cantorum eamdem tertio debet respondere : ubi vero dicitur in eadem antiphona.* Venite adoremus , *& ipse & omnis clerus & populus debent humiliter flectere*

genua. Cum autem primum cantare cœperit hanc antiphonam, debent crucem paululum discooperire secundo plus, tertio totam. Posteà vero eadem reposita in eodem loco, in quo priùs fuerat, conducentibus eum ministris, reverti debet ad sedem unde venerat, & ibi recipere calceamenta. Tunc autem accedentibus primum presbyteris, postmodum diaconibus & ceteris per ordinem ad adorandum crucem. Cantores juxta morem suum decantant Agios *&* Sanctus Deus *& cum dicitur* miserere nobis, *omnes debent prosterni in terram. Debent etiam cantare has antiphonas* Populc meus. *Antiphona* Quia eduxi te. *Antiphona* Quid ultra. *Antiphona* Crucem tuam adoramus *& alios versus & hymnos ad hujus diei officium pertinentes. Post hac cantetur hymnus iste* Pange lingua, *& in fine singulorum versuum hujus hymni debet repeti* crux fidelis. *Hoc autem fieri debet, donec ab omnibus crux adoretur. Qua adorata, & in suo loco reposita, mittatur parvum linteamen super altare illud, videlicet quod priùs dum legeretur evangelium inde ablatum fuerat, super quod extendatur à diacono corporale. Tunc venire debet pontifex ad altare, cui Corpus Domini quod pridiè reservatum fuerat diligenter positum in patena & calix cum vino non consecrato, & sine aqua offerri debent: quibus in altari juxta morem collocatis & incensatis, inclinare debet pontifex, & dicere* In spiritu humilitatis. *Posteà surgens dicat media voce* Oremus. Præceptis salutaribus. *Deinde choro respondente* Sed libera nos à malo. amen, *dicat hanc orationem*, Libera nos, quæsumus, Domine, *non sub silentio, sed media voce. Et cum dixerit* Per omnia sæcula sæculorum; *& responsum fuerit* amen Pax Domini *non dicatur, neque per oscula detur: sed divisa hostia in tres partes, tertiam partem juxta consuetudinem in calicem mittat nihil dicens. Sic enim sanctificatur vinum non consecratum per Corpus Domini immissum, & omnes qui volunt communicent cum silentio. His igitur expletis, vesperæ non dicantur in choro, sed unusquisque dicat eas privatim, & dicantur psalmi illi & antiphonæ quæ dicta sunt in Cœna Domini, præter antiphonam ad* Magnificat *quæ est secundum quosdam* Ait latro ad latronem.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ TRECENSIS

Ex ms. Pontificali Prudentii episcopi qui ante annos 850. sedem illam obtinebat.

A*D nocturnos sexta sabbati vel septima sabbati non pulsatur signum, neque ad cursus per diem, sed tanguntur tabulæ. In Parasceve, hoc est feria sexta ad officium statim incipiat lector* Lectio Oseæ prophetæ. Hæc dicit Dominus Deus in tribulatione sua. ℟. Domine audivi &c. Lectio libri Exodi. In diebus illis dixit Dominus ad Moïsem & Aaron. *Tractus* Eripe me Domine. Passio Domini nostri JESU-CHRISTI secundum Joannem. In illo tempore egressus est Jesus trans torrentem &c.

Finita passione, dicuntur orationes pro omni ecclesia & ejus ordinibus:

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

quibus peroratis, Corpus Dominicum pridiè consecratum fertur in patena, & ponitur super altare. Sacerdos verò accedens ad altare dicat Oremus præceptis salutaribus moniti &c. *Et cum dixerit* Per omnia sæcula sæculorum; *sumit de Sancta, & ponit in calicem nihil dicens: quia ipso die non conceditur ei salutare populum. Ita fiunt omnia per ordinem, quando finita fuerint orationes istæ à sacerdote, sicut suprà scriptum est,* Oremus dilectissimi nobis pro ecclesia sancta Dei &c.

Intereà procedunt duo cantores portantes crucem juxta positionem loci retro altare; & dicant cum lenitate vocis, Popule meus &c. *Similiter stent duo ante crucem: respondeant in eadem voce antiphonam* Agios &c. *Græca græce, latine etiam eamdem omnis tertio reincipit chorus* Sanctus Deus &c. *Post trinam verò decantationem, nudatur crux sindone quo tegebatur: & respicientes qui eam psallendo deduxerint in populum, incipiunt antiphonam hanc alta voce* Ecce signum crucis, in quo salus mundi pependit: venite adoremus. *Psal.* Beati immaculati.

Sacerdos autem descendat reverenter cum compresbyteris & diaconibus, & adoratam deosculatur crucem: similiter & reliqui post ipsos ordinibus suis. Indeque reascendens sacerdos ad altare, communicat & omnis clerus post ipsum; sed & populus. Sequuntur antiphonæ & versus Crucem tuam adoramus *ut in missali Romano.*

Agnus Dei *non canunt, neque communionem; sed communicantibus omnibus, expleta sunt omnia.*

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ PICTAVIENSIS

Ex ms. Pontificali annorum circiter 800.

F*Eria sexta quæ est Parasceve statio in Suxurio, hoc est in basilica Jerusalem.*

Officium ipsius diei, quod specialiter, utpote annuatim celebratur; tali ordine adimpletur. Primum dicitur oratio, Deus à quo & Judas. *Deinde legitur lectio,* Hæc dicit Dominus Deus in tribulatione sua mane consurgent ad me. *Inde canitur graduale,* Domine audivi, *cum versibus suis, ad cujus inchoationem procedunt tres diaconi de sacrario, induti planetis, sine thuribulis & cereis, & subdiaconibus & evangelio, qui simpliciter venientes ante altare post orationem suam stant juxta morem in locis suis. Finito graduali subsequitur alia oratio* Deus qui peccati veteris hæreditariam mortem. *Inde legitur alia lectio Exodi* In diebus illis dixit Dominus ad Moïsem & Aaron in terra Ægypti, mensis iste. *Post hæc canitur tractus* Eripe me Domine. *Deinde legitur* Passio Domini secundum Joannem, *non præmittente diacono more solito salutationem. Cumque diaconus cœperit dicere,* Partiti sunt vestimenta mea sibi, *Duo diaconi non præcincti, nec de illis prioribus, qui ad processionem ierant; sed qui inchoata passione induti planetis ad altare ad hoc ipsum deputati ascenderant, stantes ex utraque parte*

juxta cornua altaris more furum expoliant illud corporalibus pallis, quibus paulò ante fuerat coopertum; & subtiliter eas sub planetis colligentes, gradatim illico ab altari descendunt, deferentes eas latenter in sacrarium. Passione perlecta, dicuntur à Sacerdote orationes solemnes, sicut in sacramentorum continetur. Diaconi vero præcessores, qui dudum præcincti juxta morem steterant, reinduunt planetas, clamante lectore per singulas orationes flectamus genua, *pro Judæis vero non flectunt genua. Expletis orationibus, pergunt duo presbyteri, & accipiunt desuper altari, quod in secretiori loco secundum convenientiam uniuscujusque loci ad hoc ipsum provisum est, Corpus Domini in singulis patenis, quod pridiè illic repositum, & cum omni observatione ex tunc custoditum fuerat, & subdiaconus accipit calicem cum vino non consecrato coopertum palla corporali: & vadit ante presbyteros, & præcedentibus eos duobus cerostatis, ascendunt ad altare. Tunc diaconi accipientes corporalem pallam operiunt altare, & presbyteri ponunt Corpus Domini super illud, diaconus verò ponit calicem, quem à subdiacono accepit: moxque sacerdos veniens ante altare dicit excelsa voce.* Oremus præceptis salutaribus moniti, *& reliqua usque* Per omnia sæcula sæculorum; *cumque responderint* amen, *non subsequitur* Pax Domini sit semper vobiscum, *sed tacendo mittit in calice de sancto. Interim sternuntur stratoria à custodibus secundum morem, inde pergunt duo cantores ad sinistram partem altaris. & canunt hunc versum* Popule meus. *Alii vero duo cantores venientes retro altare ante crucem, quæ dudum illic linteo cooperta & statuta fuerat, & poplitibus & manuum articulis innixi, reverenter ipsam crucem adorant, sustentantibus eam duobus acolythis ex utraque parte, puero quoque subtus eam tenente cussinum sericum. Cumque priores cantores versum finierint, illico in eorum voce incipiunt illi hanc antiphonam græcam,* Agios o Theos; *& chorus eamdem antiphonam latine repetit* Sanctus Deus. *Similiter faciunt venientes ante sanctum altare, deportantibus duobus crucem ante illud & puero cussinum, repetentibus quoque duobus prioribus cantoribus secundum versum de* Popule meus. Quia eduxi te per desertum, *& illis ante crucem in ipsorum voce* Agios, *& choro latine* Sanctus Deus. *Inde portatur crux usque ad gradus, vel si ipsi non fuerint usque ad statutum locum, ordine quo suprà, & repetunt priores tertium versum de* Popule meus, quid ultrà debui facere tibi, *& secundi ante crucem* Agios, *Chorus quoque* Sanctus Deus, *quæ ut finita fuerit, illi duo cantores, qui græcam antiphonam decantaverant, discooperiunt crucem, & elevantes eam in altum incipiunt antiphonam* Ecce lignum crucis. *Tunc se pariter prosternunt in terram tam clerus quam populus, & continuo absque mora resurgunt, & statuitur crux in loco ubi adoranda est, & sustentatur ab acolythis ex utraque parte, reclinata paululum & innixa analogio, quod instar altaris aptatum est, ubi etiam eo die & lectiones leguntur, & quæ cantanda sunt decantantur. Tunc descendit Sacerdos ab altari cum duobus presbyteris, qui Corpus Domini detulerant, & adorat crucem. Tunc lector diaconus cum duobus, qui cum eo processerant, post hæc omnes presbyteri & diaconi ordine suo, deinde cuncti electi cleri. Alia prætereà statuuntur cruces in locis*

Caput XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

consuetudinariis, & adorantur à populis, concinentibus choris antiphonam Crucem tuam adoramus Domine. Dum fabricator mundi, O crux admirabile signum, *& hymnum* Pange lingua *cum antiphona sua* Crux fidelis. *Sacerdos verò salutata cruce revertitur ad altare, & communicat. Diaconi verò præcessores iterùm præcincti communicant ordine suo. Post hæc omnes ascendentes ab adoratione crucis, sed & ex populo qui voluerint. Adorata vero crux refertur ab acolythis in locum suum, incipiente primo schola excelsa voce antiphonam* super omnia ligna cedrorum; *& peracta sunt omnia. Observandum denique ut altaria* omnia à vespere Cœnæ Domini usque in mane sancti sabbati nudata permaneant. Ab hoc etiam die providendum est, quatenùs mox ut in nocturno officio lampades accensæ fuerint & novissimus clangor signorum vel tabularum fragor personare cœperit, illico antiphona primæ nocturnæ incipiatur à cantore, stante custode in ostio ecclesiæ, & illuminatam candelam tenente, quam primam extinguere debet

Oratio prima in die ad solemne officium

Deus à quo & Judas *&c. ut in missali Romano.*

Lectio Oseæ prophetæ. Hæc dicit Dominus Deus in tribulatione &c. ℟. Domine audivi.

Alia oratio

Deus qui peccati veteris hereditariam mortem in qua posteritatis genus omne successerat, Christi tui Domini nostri passione solvisti, dona ut sicut imaginem terreni naturæ necessitate portavimus, ita imaginem cælestis gratiæ sanctificatione portemus. Per eumdem

Lectio libri Exodi. In diebus illis dixit Dominus ad Moïsem &c. *Tractus.* Eripe me Domine. Passio Domini nostri JESU-CHRISTI secundùm Joannem. In illo tempore egressus est &c. *Usque ad finem evangelii S. Joannis* nec arbitror mundum capere eos, qui scribendi sunt, libros.

Post passionem mox dicuntur à Sacerdote istæ solemnes orationes quæ sequuntur pro ecclesia Oremus dilectissimi *&c. ut in missali Romano.*

Post hæc accedens Sacerdos ad altare dicit excelsa voce. Oremus præceptis salutaribus moniti *& reliqua usque* Per omnia sæcula sæculorum. Amen. *Et peragit omnia quæ ordo superiùs comprehensus prosequitur. Inde descendit ad adorandam crucem sicut supra scriptum est.*

Oratio sive Confessio ad Dominum JESUM-CHRISTUM *ante crucem.*

Adoro te, Domine JESU-CHRISTE, Deus æterne, Deus misericordiæ, Deus pietatis & indulgentiæ, te Domine, qui sine initio æternaliter cum Patre Deo & Spiritu Sancto unus indivisibilis, & incomprehensibilis manens Deus homo fieri dignatus es pro nobis, ex Maria

Virgine carnem assumens, certo initio, in qua pati posses & mori, non amittens vel minuens deitatis tuæ omnipotentiam, sed misericorditer suscipiens infirmitatis nostræ substantiam. Nisi enim homo fieres mori non poteras; & nisi Deus verus esses, non nos resurgendo à mortis debitæ perpetuitate liberares. Dignatus es enim temporaliter nasci, qui æternaliter manens cum Deo Patre & Spiritu Sancto cuncta creasti. Dignatus es flagellis tundi, dignatus es conspectibus judicum sisti, & opprobriis ac contumeliis affici, sputaminibus contumeliari, spinis coronari, colaphis cædi, cruci suspendi, lanceâ perfodi, & clavorum aculeis dilacerari: ut qui hominem per deitatis tuæ potentiam creaveras mirabiliter, per humanitatis tuæ passibilitatem redimeres misericorditer. Adoro te, Domine, in cœlo Patri conregnantem: adoro te in cruce pro nobis patientem, adoro te cœlos continentem, & clavis manus tuas & pedes in cruce configi permittentem. Adoro te crucifixum, adoro te mortuum & sepultum; adoro te in cruce pendentem, & latroni confitenti paradisi januas aperientem; adoro te ad inferos descendentem, diabolum triumphantem, mortis imperium destruentem, & tuos qui ab ea detinebantur, potentialiter inde educentem; adoro te tertia die resurgentem, & tuis fidelibus apparentem, eisque per quadraginta dies quando & qualiter voluisti convivantem. Adoro te quadragesima die cœlos videntibus Apostolis adscendentem, & beatam captivitatem illam, quam ab inferis eduxeras, tecum deducentem, & omnibus in te credentibus cœlestia regna patefacientem. Adoro te eo unde veniens non discesseras revertentem, & hominem quem assumseras glorificatum in Patris dextera collocantem. Adoro te in fine sæculi venturum, & vivos ac mortuos judicaturum. Adoro te Deum omnipotentem judicem, adoro te clementissimum advocatum nostrum, piè apud Patrem pro nobis intervenientem. Adoro passionis tuæ mysteria gloriosa; adoro crucis tuæ vexillum, per quod salutis nostræ operari voluisti ineffabile sacramentum. Adoro miserationes tuas. Confiteor tibi culpas & negligentias meas atque miserias. Te enim laudo totis visceribus meis, gratias agens pro immensis beneficiis tuis. Me autem accuso pro innumerabilibus delictis & peccatis meis, quibus incessanter offendo in oculis tuis. Precor te piissime Domine, ut qui tanta dignatus es operari ac pati pro me, digneris me salvare & justificare in te & per te Salvator mundi qui vivis & regnas Deus in sæcula sæculorum Amen.

Alia oratio ante Crucem

Domine JESU-CHRISTE, gloriosissime conditor mundi, qui cùm sis splendor gloriæ, æqualis Patri sanctoque Spiritui, carnem immaculatam assumere dignatus est, & gloriosissimas tuas sanctas palmas crucis patibulo permisisti configi, ut claustra inferni dissipares, & humanum genus liberares à morte; miserere mihi misero, oppresso facinore, ac

CAPUT XXII'. *De Feria Sexta Parasceves.*

nequitiarum labe sordidato, non me digneris derelinquere gloriose Domine: sed dignare mihi indulgere quod malum egi, exaudi me, Domine, prostratum ad adorandam vivificam tuam Crucem: ut in his sacris solemniis tibi merear adsistere mundus, qui vivis & regnas in sæcula sæculorum Amen.

Item alia Oratio ad sanctam & individuam Trinitatem

Deus trine & une, scientiæ lumen, & gratiæ pater, accende in me, per quod intelligere & videre merear te trinum & unum Deum, sicut es trinus & unus Deus, & ignorantiæ tenebras remove à me: da mihi semper esurire & sitire te, & esuriem ac sitim meam gratiâ tuâ satia in te: desiderium meum inflamma in te, & cum beatis Angelis tuis ac Sanctis omnibus tribue mihi sine fine contemplari te, qui vivis & regnas in sæcula sæculorum. Amen.

Inde sequitur versus antequam Crux adoretur, canendus cum antiphona græca & latina. ℣. Popule meus. *&c. ut in missali Romano. Antiphona* Ecce lignum crucis in quo salus mundi pependit, venite adoremus. *Psal.* Beati immaculati. *Antiphona* Crucem tuam adoramus, Domine. *Psal.* Deus misereatur nostri. *Antiphona* O crux splendidior. *Antiphona* Dum fabricator mundi. *Antiphona Crux fidelis inter omnes nobilis &c.* ℣. Pange lingua &c. *Post hæc incipit primus schola excelse antiphonam* Super omnia ligna cedrorum tu sola excelsior in qua vita mundi pependit, in qua Christus triumphavit, & mors mortem superavit in æternum.

Finit de Parasceve.

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ BISUNTINÆ

Ex ms. Pontificali ejusdem Ecclesiæ ab annis circiter 600. exarato.

INCIPIT ORDO IN DIE PARASCEVE.

FEria sexta hac die non pergunt fratres ad processionem simul sicut solito; sed bini ac terni sicut melius illis videtur visitant loca sancta: & ita temporaneè vadant, ut hora sexta ad majorem ecclesiam revertantur omnes. Non de sola majori ecclesia, sed totius urbis clerici, non tamen cum processione, veniunt. Postquam autem apud majorem ecclesiam coadunati fuerint tam clerus quam populus: mox duo presbyteri procedunt de sacrario induti purpureis planetis: unus portans patenam auream cum Corpore Domini pridiè reservatum: alter verò scrinium cum Sanctorum reliquiis: quibus venientibus in choro, statim omnes assurgunt inclinantes illis reverenter. Tunc præcedant omnes alios illi duo ferentes Sancta · ceteri subsequantur bini & bini, sicut

Caput XXII. De Feria Sexta Parasceves.

sicut mos est, donec veniant ad S. Stephanum in montem, cantantes psalmos in via studiosè. Non fertur crux nec candelabra, nisi tantum Sancta, sicut superius particulatum est. Cum autem venerint ad valvas S. Stephani incipiat cantor ℟. Velum templi scissum est, & omnis terra tremuit: latro de cruce clamabat dicens, memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. ℣. Amen dico tibi hodie mecum eris in paradiso. *Quo finito, prosternantur ad orationem: cum autem visum fuerit decano, terminet orationem. Dato signo, dicat* Christus factus est &c. *cui respondeant omnes* mortem autem crucis. *Et sic surgant: & sedentibus illis cum silentio, hora octava procedit pontifex de sacrario ante altare ad orandum super oratorium sicut mos est. Statim cum surrexerint cum silentio, ascendit sedem, non tamen ad majorem. Tunc incipiat cantor* ℟. Tenebræ factæ sunt dum crucifixissent JESUM Judæi: & circa horam nonam exclamavit voce magna: Deus Deus, ut quid me dereliquisti? & inclinato capite emisit spiritum. Tunc unus ex militibus lancea latus ejus perforavit, & continuo exivit sanguis & aqua. ℣. Et velum templi scissum est à summo usque deorsum, & omnis terra tremuit. *Tunc unus. Quo finito, mox subdiaconus ascendit ad legendum, & post lectionem cantatur* ℟. Domine audivi auditum tuum & *Quo finito, dicat pontifex* Oremus, *& diaconus* Flectamus genua *&* Levate. *Et dicat orationem* Deus à quo & Judas. *Deinde sequitur alia lectio, postquam sequitur Tractus* Eripe me. *Quo finito, legitur Passio Domini secundum Joannem. Cum ventum fuerit ad locum ubi dicit evangelista* Partiti sunt vestimenta mea, *statim duo diaconi nudant altare ad modum furentis, & sic finiatur passio ordine suo. Tunc venit pontifex ante altare, & dicantur orationes solemnes ad ipsum diem pertinentes.* Oremus dilectissimi. *Post finitas orationes, statim defertur crux ante altare; & episcopus salutat eam dicens:* Ave crux gloriosissima omnium lignorum pretiosissima, sanguine Christi cruentata: felix permanes & permanebis in sæcula. *Et perfertur crux retro altare a duobus subdiaconibus. Tunc præteriti dici Corpus Domini conservatum à presbyteris defertur à sacrario in altare cum vino non consecrato; & pontifex inchoet excelsa voce.* Oremus præceptis salutaribus moniti. *Finita oratione Dominica, & quæ sequuntur usque* Per omnia sæcula sæculorum, *communicat solus episcopus, & tunc cooperitur Corpus Dominicum super altare de sindone munda. Tunc eant duo diaconi ubi crux est; & stent ante crucem induti purpureis planetis. Subdiaconi autem qui crucem tenent, dicant alta voce* Popule meus quid feci tibi &c. *Diaconi respondeant* Agios. *Dicant subdiaconi*: Quia ego eduxi te &c. ℟. Agios. *& clerus dicat* Sanctus *similiter ut supra: & subdiaconi* Quid ultra &c. *Tunc diaconi* Agios. *Et clerus similiter* Sanctus. *Tunc veniunt ipsi qui deferunt crucem ante altare, & discooperiat crucem episcopus, incipiatque antiphonam* Ecce lignum crucis. ℟. Venite exultemus. *Tunc prosternat se episcopus ante crucem, & dicat hanc orationem.* Adoro te Domine, JESU-CHRISTE, in cruce ascendentem: deprecor te, ut ipsa crux liberet me de angelo percutiente. Adoro te in cruce vulne-

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

ratum, felle & aceto potatum, deprecor te, ut tua mors sit vita mea. Adoro te descendentem ad inferos & inde liberantem captivos: precor te, ut non me dimittas ibidem introire. Adoro te resurgentem à mortuis, ascendentem ad dextram Patris: precor te miserere mei. Adoro te Salvatorem venturum & judicaturum: deprecor te, ut in tuo sancto adventu non intres in judicium cum me peccatore, sed ante dimittas quam judices amen. *Interim dum dicitur hæc oratio cantet clerus antiphonam:* Dum fabricator mundi mortis supplicium pateretur &c. *Postquam episcopus surgert ab oratione, eant seniores adorare crucem sicut sunt majores, & cantet schola hymnum* Pange lingua. *Dum surrexerint seniores, eat schola adorare, & interdum cantetur* Venite adoremus Dominum & procidamus ante eum qui fecit nos. *Ut surrexit schola, veniat plebs adorare, & interdum cantentur aliæ antiphonæ. His omnibus expletis, communicet clerus, & posteà populus: deinde dicit episcopus, vel sacerdos:* In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, recedite omnes cum pace. *Sicque redeant ad propria. Cellerarii vero utrumque adponant fratribus in refectorio, aqua scilicet & vinum: ut qui voluerint bibant, qui verò noluerint abstineant, sitque inter illos illud apostoli:* Qui manducat non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non spernat. *Cetera in arbitrio decani sint* FINIT.

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ LUGDUNENSIS

Ex ms. illius ordinario ante annos 500. exarato.

IN *Parasceve. Hora nona fac offi ium.* Hæc dicit Dominus in tribulatione. .... Passio Domini nostri JESU-CHRISTI secundum Joannem: In illo tempore egressus JESUS. *Qua finita adoratur crux cantando has antiphonas* Ecce lignum *Antiphona* Crucem tuam. *Antiphona* O crux gloriosa. *Antiphona* O crux benedicta. *Antiphona* Ecce vidimus. *Antiphona* Sicut ovis *Antiphona* Sicut Moïses. *Antiphona* Domine audivi auditionem. *Oratio*

Deus qui unigeniti tui Domini nostri JESU-CHRISTI pretioso sanguine humanum genus redimere dignatus es: concede propitius, ut qui ad adorandam vivificam crucem adveniunt, à peccatorum nostrorum nexibus liberemur & da nobis ita Dominicæ passionis sacramenta peragere ut indulgentiam percipere mereamur, & per temporalem filii tui mortem vitam nobis venisse confidamus. Per eumdem.

Quibus expletis, expendat sacerdos corporalia, mittens vinum & aquam in calicem & hostiam in hesterno die consecratam; & mittat super corporalia, & dicat Per quem hæc omnia Domine semper bona creas. *Sicut mos est.* Oremus præceptis salutaribus moniti & *impleat totum cum silentio nec pax sumitur, nec* Agnus Dei *dicitur.*

RITUS EJUSDEM ECCLESIÆ

Ex missali Lugdunensi anno 1524. typis mandato.

V*Eneris sancta in die parasceves sacerdos qui celebrat offi ium, induat albam, amictum, stolam, & manipulum, non casulam; & ponat super altare unam mappam tantum, & pedibus nudis incipiat offic.um.*

In legenda passione ad hac verba Tradidit spiritum; *prosternat se sacerdos, clerus & populus, & dicat* Pater noster; *istud etiam observandum est, quando dicuntur tres alia passiones*

Ad orationes solemnes genuflectitur preterquam ad orationem pro Judais, pro eo quod hac die Dominum irridendo genuaflectebant. Ideò ecclesia illorum exhorrescens facinus pro ipsis in oratione non flectit genua

Completis orationibus, sacerdos accipiat crucem coopertam honestè cum magna reverentia flexis genibus; incipiatque Ecce lignum crucis *submissa voce. Et discooperiat modicum crucem & alii respondeant* In quo salus. *Iterùm duplicando vocem* Ecce lignum crucis, *& discooperiat totam crucem. Deinde dicat dictus sacerdos antiphonas sequentes submissa voce: qua omnes dicta antiphona duplicantur cum Responsoriis sequentibus* Ecce lignum crucis in quo &c. *Antiphona* Crucem tuam &c. *Antiphona* O crux gloriosa, *Antiphona* O crux benedicta &c. ℞. Ecce vidimus & ℞. Sicut ovis & ℞ Sicut Moïses. *Finitis antiphonis, sacerdos vertat se ad populum, ut adorent & salutent crucem osculando. Finita verò crucis adoratione, sacerdos reponat crucem super altare, vel alibi honestè. Deinde dicat orationem* Deus qui unigeniti &c.

Finita oratione, Sacerdos calciet se, & lotis manibus, induat casulam: Deinde faciat confessionem assuetam, scilicet Confiteor Deo. *Et post expandat corporale super altare: Deinde ponat vinum & aquam in calicem super corporalia cooperiendo sine patena, & lavet iterum manus. Deinde faciat orationem suam secretam, meditando de passione Christi. Post discooperiat calicem, & Corpus Christi portet super calicem, & dicat* Per † ipsum, & cum † ipso, & in † ipso, est tibi Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus Sancti omnis honor & gloria. *Deinde dicat submissa voce absque cantando* Per omnia sæcula sæculorum. Amen. Oremus præceptis salutaribus Pater noster.... Sicut in cœlo. *Tunc elevet in altum Corpus Christi cum duabus manibus, ut populus possit videre & adorare sine calice, ex eo quod in calice non est nisi vinum & aqua. Et hoc fuit ordinatum per Dominum nostrum Archiepiscopum Lugdunensem & ejus consilium.* Et in terra. Panem nostrum &c. Libera nos &c. *Frangendo hostiam more solito dicet* Per omnia sæcula sæculorum. *Respondeant alii* Amen. *Et ponat tertiam partem hostia consecrata in calicem nihil dicendo. Pax non sumitur, nec* Agnus Dei *dicitur. Sed statim dicantur orationes* Domine sancte Pater. *Alia oratio* Domine JESU-CHRISTE: *quibus finitis*,

facta ablutione manuum, dicat orationem Placeat tibi Sancta Trinitas &c. *ante altare; qua finita, dicantur vesperæ.*

Caput XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ SUESSIONENSIS

Ex ms. Rituali ejusdem ecclesiæ.

MEdia hora noctis surgunt custodes, apertisque ostiis ecclesiæ significent episcopo quod surgat: quo facto, omnibus canonicis sive capellanis per domos suas idipsum significent. Post hæc redeant ad ecclesiam, & per signi sonum, qui humilior est æris sono reliquos commoveant. Convenit enim ut humilitati Salvatoris nostri cohumiliantes officium nostrum in his diebus per humilem sonum prædicemus. 24. cerei ante magnum altare accenduntur: alii insuper cerei super altare, sicut mos est in 9. lectionibus, accenduntur. Lampades & candelæ per totam ecclesiam similiter. Quibus peractis, in medio chori adstans versus ad altare incipiat succentor antiphonam Astiterunt Reges terræ. *Chorus dexter psalmum.* Quare fremuerunt. *Pneuma non dicitur in fine antiphonæ, sed statim post illam injungat succentor cuidam sacerdoti vel diacono in sinistro choro aliam antiphonam; & ille incipiat psalmum; & sic de aliis antiphonis & psalmis in ordine à dextris & à sinistris. Ipse succentor dicat versiculos de primo nocturno. Invitatorium non cantatur, ut doceamur conventum malum vitare, quod tunc temporis apud Judæos de nece Christi erat. Novem psalmi, novem lectiones & novem responsoria, quæ in his tribus noctibus celebrantur, mystificant quod tria genera hominum ab inferis rapuit, quæ ad societatem novem ordinum angelorum transvexit. Hæc fecerant ante legem, sub lege, post legem. Quod* Domine labia mea aperies *&* Deus in adjutorium *&* Jube Domne benedicere *& benedictiones &* Tu autem *prætermittuntur, ideò fit, quod pastor noster recessit, & apostoli jam prædestinati pastores dispersi sunt, à quibus benedictio danda & petenda fuit. Quod cerei post psalmos & lectiones singillatim extinguntur, insinuat quod extincto sole justitiæ lux in ejus discipulis, eum non resurgendum æstimantibus, quo usque resurgeret paulatim extinguebatur. Hac nocte flexis genibus dicitur oratio Dominica. Oratio nostra nunc debet fieri humilior. Antiphonæ, psalmi, lectiones, responsoria, versus, sicut in Breviario ordinatum est. Nono responsorio finito, & versu cum represia, iterùm incipitur à succentore altius: quo finito, incipiat antiphonam* Proprio filio. *Chorus dexter psalmum. De aliis antiphonis & psalmis fiat sicut superius. Et cum dicitur* Laudate Dominum in Sanctis ejus, *extinguatur omne lumen per totam ecclesiam, excepto solo cereo, qui extinguitur in fine antiphonæ cum succentor dicit istum versum* Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem. *Chorus* mortem autem crucis. *Succentor alta voce antiphonam* Posuerunt. *Dexter chorus psalmum* Benedictus, *Quo finito cum sua antiphona, incipiant pueri stantes à latere dextro altaris* Kyrie eleison. *Duo subdiaconi* ℣. Qui passurus. *Notandum autem*

quod in nocte transacta duo de junioribus subdiaconis ad hoc eligendi sunt : in ista vero duo antiquiores , qui dum versus prædictos cantant , stent in angulo choreæ extra presbyterium à dextris , remoti paululum à pueris. Chorus cantet medietatem ultimi versus , videlicet FACTUS EST OBEDIENS USQUE AD MORTEM. *Deinde subjungat hebdomadarius* MORTEM AUTEM CRUCIS. *Tunc dicitur oratio Dominica cum precibus quotidianis & Miserere* MEI DEUS. DOMINUS VOBISCUM *non dicitur. Oratio* RESPICE QUÆSUMUS DOMINE. *Post hæc significat hebdomadarius impulsu stauli sui , quod lumen ante altare reportetur. Et tunc in recessu matutinarum traditur à custode ecclesiæ una candela nobis omnibus tam non canonico quam canonico. Et sic recedunt in pace. Amen.*

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

Mane autem summo sequente , omne lumen in ecclesia extinguatur : horæ in conventu non cantantur. Quod disperse privatimque recitantur , mysticat dispersionem apostolorum , qui de Domino suo tunc temporis in palam loqui non audebant. Scriptum namque est : MULTI EX EIS ABIERUNT RETRORSUM. *Legimus etiam quod in apostolis ante mortem Christi erat caritas parva , & in Passione nulla. Et licet omni tempore debeant omnibus opera nostra lucere : præcipuè tamen in hac die , in qua multitudo populi virorum & mulierum plangentium atque lugentium Dominum sequuta est. Oportet nos ab ipso vigilantes & orantes inveniri , ne ipso teste intremus in tentationem , qui ait ,* VIGILATE ET ORATE UT NON INTRETIS IN TENTATIONEM. *Quod tristes & humiles simus ait discipulis suis ,* TRISTIS EST ANIMA MEA USQUE AD MORTEM.

Ipso die qui & Parasceve dicitur , hoc est feria sexta hora septima per tabulæ ligneæ sonum ammonendi sunt tam clerus quam populus , ut ad ecclesiam conveniant. Terror quoque qui per ligni sonum fit , terræ motum innuit, qui Christi terruit crucifixores. Intereà custodes extendant tapetum unum ad ascensum presbyterii , super quod ponatur sedes plicabilis , & super sedem quoddam pallium , super pallium vero ponatur quoddam sericum superfellium. Deinde extendant tapeta dorsalia vel alia aliqua abhinc usque ad altare B. M. Magdalenæ recto calle , ante quod magna crux aurea absconditur , donec ad locum præparatum ad adorandum deportetur. Prætereà pro episcopo tapetum aliud ante altare sternatur. Post hæc altare sic ornetur. custos in superpelliceo calceatus cum spongia veniat ad altare , per quam , si humidum sit , exsiccetur. Dein imponat duos pannos super sacrosanctum altare , qui superficiem ejus possint velare , ad dextram & ad sinistram paululum dependentes : in facie autem illa quæ ad chorum respicit duo manutergia tantummodo dependeant. Adhuc super omnia paula addatur , super quam divina celebrentur. Deinde duæ paulæ plicatæ ad cornu altaris ponantur , qui hodie in eo vestem Domini significant.

Intereà praparet se pontifex ad sancta sic. Vestimentis simplicibus ut simplex sacerdos utatur , alba videlicet cum amicto simplici , manipulo & stola , cum infula rubra , sine chirothecis & baculo , habens mitram in capite. Capellanus in albis. Archidiaconus unus cum solo subdiacono infulis sanguineis super albas induti. His peractis , exeunt de sacrario

CAPUT XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

sic: Subdiaconus primo manibus sub infula plicatis post illum archidiaconus similiter incedat: hos sequatur episcopus similiter se habens: ad dextram capellanus ejus in albis. Isti quatuor debent in ministerio suo esse calciati, & ut prædixi cum humilitate maxima, ceteris sedentibus in choro ac orantibus, accedant ad altare. Subdiaconus verò deponat infulam suam, ascendatque in ambonem idest in lectorium ferens secum lectionarium. Episcopus verò ad altare stans humili voce incipiat Oremus *archidiaconus à dorso illius stans subjungat* Flectamus genua. Levate. *Episcopus* Deus à quo & Judas. *Subdiaconus lectionem sine titulo*: In tribulatione sua *: quæ dum legitur, illi duo subdiaconi qui in Ramis palmarum cantaverunt Responsorium, ascendant in pulpitum, nudis pedibus, & in albis. Finitaque lectione, incipiant istum tractum* Domine audivi. *Chorus* Consideravi. *Hæc repressa dicitur per unumquemque versum, excepto ultimo versu. Post versum episcopus item dicat* Oremus. *Archidiaconus* Flectamus genua. Levate. *Episcopus* Deus qui peccati veteris &c. *Subdiaconus iterum in pulpito lectionem sine titulo.* In diebus illis dixit Dominus ad Moïsem & Aaron in terra Ægypti. *Intereà quatuor presbyteri qui in Ramis palmarum cantaverant tractum, ascendant in ambonem discalciati, & in albis, & finita lectione, statim incipiant istum tractum* Eripe me Domine. *In isto tractu nihil dicitur in choro: qui dum cantatur, archidiaconus ascendat in pulpitum sic: Clericulus cum incenso nudis pedibus eum præcedat: deinde subdiaconus ferens temporalia infula indutus, post illum archidiaconus ferens evangelium panno serico rubro involutum: infula sua plicata & in modum stolæ super humeram imposita: Finitoque tractu, statim incipiat* Passio Domini nostri JESU-CHRISTI secundùm Joannem. Gloria tibi Domine *non dicitur* Egressus Jesus &. *Et cum dicitur* Diviserunt sibi vestimenta mea &c. *duo subdiaconi qui primum tractum cantaverunt, stantes in albis ad cornu altaris, rapiunt illas duas paulas, qui vestem Domini significant super quam milites miserunt sortem. Lumen non portatur ante evangelium. Lumen in tota ecclesia hodie debet celari. Tenebræ enim facta sunt super universam terram ab hora tertia usque in horam nonam, moriente vero illo qui ait:* Ego sum lux mundi, *sol obscuratus est & luna non dedit lumen suum. Finito evangelio, subdiaconus accipiat illud & quasi in occulto sub infula sua velut in sinu suo, deferat ad sepulcrum, clericulo cum thure præcedente, impositoque super altare quod est in sepulcro, ambo revertantur. Intereà archidiaconus redeat ad altare, & tunc infula sua sicut prius induatur. Episcopus autem incipiat orationes solemnes pro ecclesia & ejus gradibus. Archidiaconus quoque à dorso illius stans in decem & octo orationibus, dicat septies* Flectamus genua. Levate. *Pro Papa duæ orationes, inter quas flectitur &c.* & sic de ceteris. *Pro Judæis orationes duæ, nec pro eis flectitur. Quibus finitis, duo ex quatuor presbyteris, qui tractum cantaverunt retro magnum altare, nudis pedibus & in albis præsto sint. Subdiaconi vero illi, qui & paulas sepedictas rapuerunt, nudis pedibus & in albis accipiant crucem coopertam: unus à dextris & alius à sinistris; tumque removeant illam ab altari B. M. Magdalenæ, quod duo presbyteri possint retro crucem stare &*

icantare Popule meus &c. *Duo pueri stantes ante crucem nudis pedibus & n albis tenentes manipulos duos in manipulos duos in manibus dextris,* Agios o Theos &c. *Quotiescumque pueri dixerint* Agios, *jaciat unusquisque manipulum suum super scapulam sinistram; & quotiescumque dixerint* O Theos, Ischiros, Athanatos, *tollant iterùm manipulos à scapulis. Post hæc dicit chorus* Sanctus Deus, Sanctus fortis &c. *Post istum versum subdiaconi crucem ferentes afferant eam usque ad dextrum latus altaris; & tunc paulùlum crux detegatur. Intereà chorus sedeat. Sacerdotes quoque crucem sequentes* Quia eduxi te &c. *Pueri genibus flexis ante crucem facientes de manipulis sicut superiùs docui, iterùm dicant* Agios. *Chorus similiter flexis genibus* Sanctus Deus. *Intereà subdiaconi afferant crucem usque ad medium presbyterii ante majus altare; & tunc crux usque ad brachia detegatur. Presbyteri quoque eam sequentes dicant* Quid ultrà debui &c. *Pueri sæpedicti ante crucem prostrati ad facientes de manipulis, ut suprà, dicant* Agios &c. *Chorus totus in terram prostratus* Sanctus Deus. *Tunc illi duo presbyteri accipientes crucem elevent eam in sede præparata, eamque totam detegentes excelsa voce dicant* Ecce lignum crucis. *Chorus* In quo salus mundi pependit & *Psal.* Beati immaculati. Ecce lignum. Gloria Patri *non dicitur. Intereà Domnus præsul exuat infulam suam, veniatque nudis pedibus & in albis crucem adorare. Deinde archidiaconus in albis & discalceatus: post illum capellanus, dein duo presbyteri sæpedicti, post quos sacerdos hebdomadarius, post quem & subdiaconi duo sæpedicti. Intereà succentor incipiat* Crucem tuam adoramus &c. *Psal.* Beati immaculati. Crucem tuam Gloria Patri *non dicitur. Subdiaconi illi statim incipiant crucem tenere cum eam adoraverint, & manipuli quos pueri portaverant, ad crucis brachia dependeant, & tandiu eam stantes teneant, quod omnis chorus adoraverit. Præpositus primus, major archidiaconus subsequatur; dein ceteri in ordine suo. Intereà succentor incipiat hymnum* Crux fidelis &c. *Prætereà sciendum quod custos clericus debet parare unam crucem extra chorum populo: quia dum crux magna in choro à clero adoratur, reliqua adoretur à populo. Postquam clerus adoraverit, supradicti sacerdotes ministri crucis elevent eam dicentes.* Super omnia ligna.

Imposita cruce super altare; in sede sua episcopo stante ad altare sicut priùs, archidiaconus eat ad sacrarium, & Corpus Dominicum afferat in vasculo in quo repositum est cum summo honore ad altare, quod episcopus accipiat. Archidiaconus vero hoc facto, accepto calice, misceat & in eo aquam cum vino. Episcopus autem posita patena super corporalem extensam, Dominico Corpore super patenam posito, accipiat calicem de manu archidiaconi, statimque archidiaconus referat ad sacrarium vasculum cum Corpore Dominico honorificè. Quo facto, episcopus dicat humili voce, ita tamen quod à cunctis audiatur. Oremus præceptis salutaribus moniti *cum oratione Dominica* Pater noster. *Chorus* Sed libera nos à malo. *Episcopus* Amen *cum oratione* Libera nos. *Qua finita humili voce: ita tamen quod possit audiri dicatur* Per omnia sæcula sæculorum. *Chorus* Amen. *Et statim incipit succentor communionem* Dum fabricator. ℣. O admirabile. *Repressa* Aperto

CAPUT XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

namque. *Intereà sumens episcopus Sancta, nihil dicens ponit in calice: factoque in eo signo crucis, communicet se, & omnes qui voluerint. Et sic sanctificatur vinum non consecratum per panem sanctificatum. Finita communione cum suo versu & represia, episcopus stans ad altare cum ministris dicit vesperas.* Calicem salutaris *cum ceteris antiphonis & psalmis. Capitulum, Responsorium, hymnus non dicitur, nec versus. Antiphona* Et cum accepisset. *Psal.* Magnificat. Dominus vobiscum *non dicitur.* Oremus. Refecti vitalibus &c. *Ministri* Amen. *Et recedant tunc ab altari. Tales etiam vespera privatim sine conventu in choro dicantur, dum episcopus suas dicit, excepta oratione qua est* Respice quæsumus. *Oratio enim superior ab illo solo debet dici qui communicaverit. Post hac altare iterum totum denudetur. Quæritur quare solito more in ecclesia sacramenta die ista & sabbato imminenti non celebrentur, nec lumen per diem accenditur. Respondetur quod apostoli biduo in mœrore & tristitia fuerunt, & propter metum Judæorum absconderunt se.*

Ordo sequentium matutinarum sicut & præteritarum observandus est in omnibus exceptis his. ℣. mutantur in nocturnis & laudibus: duo diaconi ℣. Qui passurus *non ita ad terram dum dicitur oratio Dominica, nisi in fine matutinarum quando* ℣ Qui passurus *& preces dicuntur. In recessu autem matutinarum sicut prius de candelis factum est adhuc fiat. Duo cerei usque ad lucem matutinarum ante altare accendantur, & in luce extinguantur.*

ANTIQUI RITUS FERIÆ SEXTÆ PARASCEVES

Ex ms. codice bibliothecæ Colbertinæ n. 3789. ante annos 400. scripto.

IN primis circa octavam horam ingrediatur sacerdos sacrarium, & diaconus cum duobus subdiaconibus, & induat se vestibus sacris, sicut mos est tempore quadragesima. Deinde afferatur ignis novus quem benedicat sacerdos.

Benedictio ignis

Adesto, quæsumus Domine, supplicationibus nostris, tuaque præsentia consecrari ac benedicere hujus incrementa ignis dignare, ut omnibus in te sperantibus fugato dæmoniaco phantasmate tribuas lumen & calorem spiritus tui saluberrimum. Per.

Deinde accendantur ex eodem cerei, & ponantur in tuto loco & sic ingredientes in chorum cantetur nona. Qua finita, procedens subdiaconus legat lectionem ita planè inchoans In tribulatione sua mane. *Sequitur tractus* Domine audivi. *Interim pergant sacerdos & diaconus cum subdiacono præcedentibus duobus acolythis cum accensis luminaribus de igne sanctificato ante altare, induti planetis, & inclinantes se faciant orationem, quasi missa canitur. Qua completa erigentes se osculetur altare. Et finito tracto, dicat*

dicat sacerdos Oremus. *Clamante diacono* Flectamus genua. Deus à quo & Judas. *Deinde procedens alius subdiaconus ad lectionem ita incipiens* Dixit quoque Dominus ad Moïsem. *Sequitur tractus.* Eripe me ab homine. *Deinde veniens diaconus legat Dominicam Passionem, post cujus finem dicat sacerdos excelsa voce* Oremus dilectissimi &c.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

Posteà preparetur crux in loco apto ante posito vel sustentato hinc inde à duobus clericis. Venient post ante eam duo in albis, dicant excelsa voce Agios. *Respondeat chorus* Sanctus Deus, Sanctus fortis. *repetentes tertio sequuntur* ℣. Popule meus quid. *Respondente choro* Væ nobis quia peccavimus. *Deinde ipsi duo* Quia eduxi. *Et chorus* Væ nobis. *Iterùm versus* Quid ultrà debui *Et chorus* Væ nobis quia peccavimus. *Posteà denudetur crux ab iis qui cantaverunt versus, accipiensque eam presbyter dicat excelsa voce* Ecce lignum crucis. Beati immaculati. *Deinde ponetur in choro ubi adoretur atque osculetur, primitusque ab ipso presbytero cum diacono & subdiacono, posteà ab omni choro. Interim canantur antiphonæ.* Adoremus crucis. Dum fabricator. O crux splendidior. *Cum aliis antiphonis vel hymnis pertinentibus ad ipsum officium. Qua adorata atque salutata à clero & populo, accipiat eam sacerdos cum diacono vel subdiacono præcedentibus cereis cum incenso reponant eam honorificè in locum suum, cantantes excelsa voce* Super omnia ligna.

*Deinde veniens secretarius cooperiat altare mundissimo linteo. Presbyter verò cum subdiacono, vel aliis ministris cum accensis cereis & thuribulo intrent in sacrarium, ubi positum fuerat Corpus Domini quod pridiè remanserat, ponens eum in patena, & subdiaconibus * teneat ante ipsos calicem cum vino non consecrato, & sic cum silentio & reverentia deferent super altare. Deinde presbyter indutus quasi ad missam ordinet illud coopertum corporali, sicut mos est, expletaque oratione dicat* Oremus præceptis salutaribus moniti *usque* Sed libera nos à malo. *Sequitur oratio* Libera nos quæsumus *usque* Per omnia sæcula sæculorum *& cum dixerint* Amen, *ponat in calice nihil dicens, & communicet tam ipse quam omnes cum silentio. Post communionem verò cantent vesperas* Calicem salutaris accipiam. Credidi propter, *cum aliis antiphonis ad ipsam diem pertinentibus.*

* Videtur hic deesse aliquid.

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLES. VIENNENSIS IN GALLIA

Ex ms. codice ejusdem Ecclesiæ.

OFFICIUM IN PARASCEVE.

POst horam nonam omnes officiantes cum nova tonsura & nudis pedibus existent. Induunt se ministri in albis, archiepiscopus in cappa serica nigra, archidiaconus Salmonensis & duo diaconi cum eo in casula, subdiaconus & thuribularius cum eo in dalmatica & ceroferarii, faciuntque in revestiario confessionem, & tunc non accenduntur candelæ circa altare, ponent sindonem supra altare. Postquam ergo archiepiscopus cum ministris nudis pedibus*

CAPUT XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

venerit, coram altari prosternuntur ibi ad orationem. Unde surgentibus illis, archiepiscopus osculetur altare & subdiaconus remisciniarius ascendat ad ambonem, & incipiat lenta voce & sine titulo, & legat in modum lectionis. In tribulatione sua. *Postquam duo de majori choro ex mandato magistri. Tractum.* Domine audivi. *Quo finito, surgens archiepiscopus dicit* Oremus, *& diaconus*, flectamus genua, Levate, *& dicit archiepiscopus orationem* Deus à quo & Judas reatus sit pœnam. *Sequitur alia lectio.* Dixit Dominus ad Moïsem & ad Aaron in terra Ægypti, *in modum lectionis legat subdiaconus hebdomadarius. Postquam dicitur tractus.* Eripe me Domine. *A quatuor canonicis in cappis sericis nigris ex mandato magistri quo facto, archidiaconus pronunciat ita.* Passio Domini nostri JESU-CHRISTI secundùm Joannem. In illo tempore egressus Jesus, *& sine responsione incipiat legere & candela à ceroferariis portentur sine igne. Postquam vero venerit in loco ubi dicitur partiti sunt vestimenta mea, duo diaconi nudent altare sindone in modum furentis, unus ad dextram partem, & alius ad sinistram. Finita passione, & archidiacono regresso ad altare, incipit archiepiscopus orationes sequentes solemnes dicendo*, Oremus *& tunc dicat archidiaconus in istis orationibus* flectamus genua, Levate, *prout in missali continetur, in illa tamen oratione qua pro perfidis Judæis dicitur, non dicatur* flectamus genua; *post orationes circa finem exeant chorum cum magistro duo cantores, scilicet præcentor & cantor, & ante altare Sancti Philiberti induantur cappis sericis viridis, pedibus nudis, & velatam Crucem accipiant, unus à dextris & alius à sinistris, & sic eant portantes incipiant alta voce antiphonam.* Ecce lignum crucis, *crucem modicum discooperiendo: Chorus respondeat*, In quo salus. *Iterum incipiant cantores altiori voce*, Ecce lignum crucis, *crucem magis discooperiendo, posteà chorus respondeat*, In quo salus. *Iterùm incipiant cantores vocem exaltando*, Ecce lignum crucis, *Crucem totaliter discooperiendo, & denudando. Chorus respondeat.* In quo salus. *Præmissa dicendo & decantando procedant & accedant in summitate chori sinistri ibidem crucem nudam tenentes; quo facto, duo diaconi cum archidiacono induti accedentes ad cantores; ipsam crucem à manibus eorumdem accipientes, totam nudant ibidem unus à dextris & alter à sinistris teneant. Ad quam conversi omnes, mox ut crucifixum Dominum extensis brachiis ad amplexum nos suæ reconciliationis invitantem conspexerint, & fons ille pietatis manans de latere pendentis Domini patens in ablutionem peccatoris intuentium occurrerit, quanto devotionis affectu erga tantum beneficium incitentur ostendant, archiepiscopus & ministri in parte altaris in qua dicitur epistola, genibus flexis, & prostrati quoties antiphona incipitur, adorent Deum, & osculentur terram, alii verò in choro. Cantores postquam tradiderint crucem duobus diaconibus, accedant ante altare, & ibidem altero ex clericulis coram eis librum tenente incipiant* ℟. Sicut Moïses. *Ps.* Domine audivi auditionem tuam. *Chorus respondeat* Et timui. *Reiteretur* ℟. Sicut Moïses *Sine psalmo. Antiphona* O crux gloriosa. ℟. O crux benedicta ℣. O crux gloriosa, quæ sola, ℟. O crux gloriosa, ℣. Nos autem per quod, ℟. Dulce lignum. ℣. Mihi autem

De Feria Sexta Parasceves.

absit. Quæ digna. Dum cantatur ℞. Sicut Moïses, *Diaconi crucem tenentes, & ad tabulam ante altare paratam accedentes, ipsam crucem super tabulam deponent, cantoribus juxta tabulam à parte chori existentibus, iterando & decantando antiphonas & responsoria supradicta, sacerdos cum ministris accedens ad crucem in terram prostratus humiliter & devotè adorent eam; ita ut solus sacerdos tres tantum orationes dicat; ministri vero intentè audiant, & sic surgentes osculentur pedes Domini, fratres verò de choro procedentes bini & bini, primò majores, deindè minores, ad crucem accedentes, & intuentes, se humiliter prosternent, & ex intima cordis intentione suam breviter orationem compleant: ita ut unus eorum unam tantum orationum dicat, ceteri audiant jam verò cum ad osculandos crucifixi Domini pedes assurgunt, illa fixura clavorum illaque sanguinis mixtio ad memoriam redeunt, quid amovis, quidve dulcedinis rivale, quibusque oscula impendi intentè menti conferre debeant, cogitandum est potius quam dicendum. Cruce ergo adorata per sacerdotem & ministros ad altare & deindè retrò altare sacerdos accedat, lavans manus induit planetam seu casulam, veniens ante altare, confessionem faciat, candelis accensis, linteamine suprà altare posito, & sic facta confessione diaconus desuper altare extendit linteamen & corporale; quod verò dignum est ut Corpus Domini in quo est salus nostra & redemptio, cum summa reverentia tradetur. Posteà cum ceroferariis duas faces portantibus & thuribulario & magistro scholæ serica cappa induto, descendat diaconus ad altare ubi Corpus Christi reservatur, & genibus priùs flexis cum summa reverentia in quo continetur caute rediens afferat, & super altare Sancti Mauritii ponet, sacerdos genua flectit juxta cornu altaris à parte evangelii, & præparato calice & vino solum in eo posito Corpus Christi & pyxidem super patenam ponet, & sic præparatum calicem cum patena & Corpore Christi, & vino & corporali plicato superposito ad pontificem deferat & præsentet dicens apud se;* Hoc est Corpus Christi.

Sacerdos ex patena super altare Corpus Domini deponit, & in calice præsentato à diacono, aquam ministratam à subdiacono misceat, deinde diaconus calicem super altare ponat, quibus oblatis, incliuet se sacerdos ante altare in loco medio dicens, In spiritu humilitatis & in &c. *Posteà surgens incipiat alta voce,* Oremus. Præceptis salutaribus moniti &c. Pater noster &c. *Elevetur Corpus Christi tantum, & absque calice, qui scilicet calix non elevatur cum vinum non sit consecratum. Et respondeat chorus,* Sed libera nos à malo. *Posteà dicat sacerdos sub silentio.* Libera nos &c. Per eumdem &c. *Deindè dicat altè.* Per omnia sæcula sæculorum, *Chorus respondeat.* Amen. *Non dicatur* Pax Domini, *neque per osculum detur,* Ecce agnus Dei, *Sed sumat de Sancto Corpore & ponat in calicem nihil di ens, nam sanctificatur vinum non consecratum per Corpus Domini immissum, sumat sacrificium, & sumpto, alta voce pronuntiat,* In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. ℞. Et cum Spiritu tuo. *Deindè incipiant cantores ut suprà ante altare existentes.* ℞. Circumdederunt me. ℣. Quoniam, sed tu Domine. *Iterùm repetatur.* ℞. Circumdederunt me, *quo pendente, sacerdos*

thurificet altare; quo facto redeant ad sacistiam pedibus nudis, ut venerunt.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

ANTIQUI RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ ARGENTINÆ

Ex ms. Ordinario ejusdem ecclesiæ anno 1364. concinnato.

Post nonam agitur officium. Primò super altare ponitur parvum linteolum. Posteà sint præparati quatuor ministri altaris, sacerdos, diaconus, & duo subdiaconi: & sint induti casulis nigri coloris, quibus & utuntur usque ad finem officii, & hebdomadarius deferens thuribulum, & duo pueri ad deferenda candelabra cappati ex more. Præcedit sacerdotis & diaconi peculiaris oratio: quam quisque facit ex propria voluntate, non ex necessitate officii vel ordinis, quam sequetur altaris denudatio. Nam in posteriora differtur confessio: hoc est dicere, sacerdos post peculiarem orationem non dicens Confiteor Deo *accedat ad altare, & tamen osculetur ipsum. Tunc legetur absque titulo sicut ad matutinum lectio* In tribulatione sua mane. *Sequitur Tractus* Domine audivi. *Deinde dicit sacerdos* Oremus; *& diaconus* Flectamus genua, Levate. *Oratio* Deus à quo & Judas. *Et sequetur sine titulo lectio*, Dixit Dominus ad Moïsem & Aaron. *Sequetur tractus* Eripe me, Domine. *Posteà legetur passio & nihil aliud dicitur, nisi* Egressus JESUS cum discipulis suis. *Ante autem quàm passio legatur, duæ parvæ sindones in transversum super altare ponuntur, quæ à præfatis subdiaconis in loco ubi legitur* Partiti sunt vestimenta mea, *hinc & inde abstrahuntur, & sub casulas in modum furantis subtrahuntur.*

Nota. Finita passione, legat sacerdos super altare dicens Oremus dilectissimi nobis & tales; *& conventus stat erectus. Quibus singulis finitis, mox ut subjungit sacerdos* Oremus, *& diaconus* Flectamus genua, *omnes veniam petunt, de qua non resurgunt nisi finita oratione* Omnipotens sempiterne Deus, *& diacono pronuntiante* Levate, *ad* Per Dominum *se erigunt omnes: & ita fit per cetera, excepto quod ad orationem quæ pro Judæis dicitur, inclinato tantùm capite agitur. Nam & ante illam à diacono* Flectamus genua *non pronuntiatur. Sed interjecto* Oremus *cum præcedenti ejus præfatione per sacerdotem continuatur.*

Nota. Collectis finitis, sacerdos & ceteri ministri altaris & hebdomadarius cum incenso & duobus pueris cum candelabris ad cameram vadunt, calceosque deponunt, & ad salutandam crucem veniant ad locum consuetum, id est ad altare S. Vincentii. Conventus autem ita stando permaneat in choro. Ministri autem portando crucem incipiunt cantare antiphonam Popule meus, *in cujus fine duo pueri in albis procedentes subsequuntur* Agios o Theos Agios ischyros &c. *Subjungit chorus* Sanctus Deus, Sanctus fortis. *Et quoties illud repetitur verbum, ad genua veniam petunt. Similiter & ministri portantes crucem ad eam versi veniam petunt. Crucis autem bajoli post finem primi versus se aliquantulum promoventes secundum versum*

cantant , & in fine ejus denuò progrediuntur paulatim : ita tamen ut nondum conspectui fratrum appareant. Post finem verò tertii versus non gradiuntur, sed expectant donec tertia vice à conventu Sanctus & immortalis *canitur ; & tunc uno tenore ad gradum veniunt : deinde finito versu & eodem cantu , velamen crucis à ministris sursum levatur usque super pedes crucifixi , & sic crucem præsentantes , imponunt antiphonam* Ecce lignum crucis *alta voce , & omnes veniam petunt , de qua resurgentes facies de cetero ad invicem convertunt. Finita antiphona canitur versus* Deus misereatur nostri & benedicat nobis : illuminet vultum suum super nos & misereatur nostri. *Deinde ministri altaris levantes velamen , ostendunt faciem & caput crucifixi , & denuò repetunt antiphonam* Ecce lignum crucis. *Et sequetur versus* Beati immaculati in via. *Posteà à ministris tollitur velamen , & totus nudus crucifixus ostenditur : & cantetur tertia vice antiphona* Ecce lignum crucis. *Interim autem dum antiphona* Popule meus *cantatur in choro ,tapete consternitur , super quod mox ut crux denudatur , & tertia vice antiphona* Ecce lignum *repetita fuerit , ponitur. Tunc primi Domini prælati , deinde sacerdotes , diaconi & subdiaconi , ceterique omnes tribus vicibus se prosternenentes aliquandiù jacent , donec tres orationes dicantur ab omnibus. Et post hæc de imagine crucis pedes tantùm osculantur. Interim dum hæ orationes à prostratis sic dicuntur , cantetur à choro hæc antiphona* Dum fabricator mundi *Antiphona* O admirabile. *Deinde duo ex majoribus canonicis cantant istos versus in lanea veste retro sedem cantoris,& vicarii cantent cum eis juvando eos,& si canonici noluerint cantare, saltem duo vel unus assistant vicariis cantantibus versum* Crux fidelis , *& ad singulos sequentes versus* Crux fidelis, *vel* Dulce lignum *à conventu reciprocatur.*

Nota. Interim autem dum hæc fiunt,parvum linteolum super altare ponitur, & sacerdos & ministri calceamenta resumunt. Tunc presbyter intret sacrarium , vel ubi positum fuerit Corpus Domini , quod pridiè remansit , illud deferat super altare , & subdiaconus præparet calicem , infundendo vinum & aquam secundum morem , & similiter super altare ponat. Tunc sacerdos procedens ad altare , corporale explicat , & accepta cum Corpore Domini patena , similiter & calicem super illud locat , utroque offerente manus accipientis osculante , qui & deinceps vicem diaconi & ministri supplent. Illi verò tres incensum & candelabra coram altari tenent , donec omnia finiantur.

Nota. Sacerdos facit confessionem , qua facta , Corpus Domini solito more operit , incensoque adhibito , & lotis digitorum quatuor summitatibus , canore voce sed mediocriter incipit & inclinat ante altare , & iterùm se elevans dicit Oremus præceptis salutaribus moniti , & divina institutione formati , audemus dicere , Pater noster *per totum , &* Libera nos quæsumus Domine *usque* Per omnia sæcula sæculorum. *Cùm presbyter dixerit* Per omnia sæcula sæculorum *, & chorus responderit* Amen , *sumit presbyter de Corpore Domini , & cum eo per quatuor oras , id est calicis solito more cruce facta , nihil dicens mittat in calicem* Pax Domini *non dicitur , quia non sequuntur oscula circumstantium. Sanctificatur enim non consecratum vinum per sanctificatum panem & communicet ipse &*

alii qui voluerint cum silentio. Quoniam sic universa sunt completa & sacerdos non dicat illam orationem Domine JESU-CHRISTE, Fili Dei vivi; *quia ibi posteà mentio de sanguine fit. Omittuntur & illi versus* Quid retribuam Domino. *Illa oratio* Placeat tibi S. Trinitas *omittitur etiam.*

Nota. Communione sic peracta, ministri altaris & hebdomadarius cum incenso & duobus pueris cum candelabris & processione vadant ad locum sepulcri cum Corpore Domini, ubi debet recondi cantando ℟. Sicut ovis ad occisionem *vel* In pace factus est locus ejus *cum antiphona* In pace in idipsum, *Antiphona* Caro mea requiescet, *& presbytero nectente fila, cantetur hac antiphona* Sepulto Domino signatum, *statim cantantur vespera in eodem loco sub silentio. Psal.* Confitebor tibi Domine, *cum ceteris psalmis sine antiphonis. Sequitur* Magnificat, *deinde subjungitur* Pater noster *cum silentio. Sequitur psalmus* Miserere *cum* ℣. In pace factus est locus ejus. *Deinde sepulcrum aspergatur aqua benedicta, & thurificatur.*

Nota. Post refectionem veniant fratres ad sepulcrum, tabula percussa, vel alio signo dato ad completorium. Et legatur in choro prædicta hora sicut hesterna die absque versu sed ℣. Iste dierum, *ut suprà ad vesperas.* ℣. In pace factus est locus ejus. *Post completorium vadant ad sepulcrum visitantes ipsum cum aqua benedicta, dicendo psalmum* Miserere *cum versu prædicto.*

RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ TOLETANÆ IN PARASCEVE

Ex missali Mozarabum.

In Parasceve ad nonam pro indulgentia Oratio

O Sancta Crux, in qua salus nostra pependit, per te introibimus ad Patrem, veniam mereamur, per te apud Christum habeamus indulgentiam & veniam. ℟. Amen.

Mox autem episcopus cum presbyteris & diaconibus decincti juxta consuetudinem ascenderint ad sedes, & levita in ordinem suum quem suprà notatum est in via sacra steterint, à clerico incipiatur prophetia.

Lectio libri proverbiorum. Fili si dormieris, salvus eris. Quiescis & salvus erit somnus tuus. Ne pareas repentino terrore & irruentes tibi potentias impiorum. Dominus erit in latere tuo, ut custodiat pedem tuum ne capiaris à malo. ℟. Amen. *Post hac ab archidiacono dicatur* Erigite vos. *Deinde salutat episcopus dicendo* Dominus sit semper vobiscum ℟. Et cum Spiritu tuo. *Deinde dicat episcopus* ℣. Popule meus quid feci tibi, aut in quo contristavi te, responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti parasti crucem mihi.

Respondetur à clero caput similiter per singulos versos ℣. Audite quæ Dominus loquitur, surge & contende judicium adversùs montes, & audiant colles vocem tuam P̄ Quia eduxi te. ℣. Audite montes judicium Domini, & fortia fundamenta terræ; quia judicium Domini

CAPUT XXI. *De Feria Sancta Parasceves.*

cum populo suo & cum Israël altercabitur dicens: ℟ Quia eduxi te. ℣. Populus meus quid feci tibi, aut in quo te contristavi, aut in quo molestus fui responde mihi: quia eduxi te de terra Ægypti & de domo servitutis liberavi te, & misi ante faciem tuam Moisem & Aaron & Mariam ℟ Parasti crucem mihi ℣. Si affliget homo Deum, quia vos configistis me & dixistis: in quo confiximus te, invaluerunt super me verba vestra & configistis me gens tota ℟ Parasti crucem mihi ℣ Quid dignum offeram Domino, curvabo genua Deo excelso: numquid offeram ei holocaustomata, aut vitulo anniculo, numquid placari poterit Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium. ℟ Parasti crucem mihi. ℣. Numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo fructus ventris mei pro peccato animæ meæ? ℟ Parasti crucem ℣. Indicabo tibi homo quid sit bonum, aut quod Dominus quærat à te, utique facere judicium & diligere misericordiam & sollicitum ambulare cum Deo tuo ℟ Parasti crucem.

Lectio Isaïæ Prophetæ ℟. Deo gratias.

Hæc dicit Dominus: Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valdè *& usque* & pro transgressoribus rogavit. ℟. Amen.

Deindè ascendet cantor cum sociis ad sedes, & dicit singularis hunc prologum voce. Pro susceptione matutina vigesimus primus in finem psalmus ipsi David.

Finito, dicunt hunc psalmum, tacentibus omnibus in choro, duo psallendo: Deus Deus meus, intende in me, quare me dereliquisti? ℣. Longe à salute mea verba delictorum meorum. ℣. Deus meus clamabo per diem, nec exaudies, & nocte & non ad insipientiam mihi. *Dicat presbyter.* Silentium facite. ℣. Ego autem sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abjectio plebis. ℣. Omnes qui videbant me, subsannabant me, loquuti sunt labiis & moverunt caput. ℣. Speravit in Domino eripiat eum, salvum faciat eum quoniam vult eum. *Dicat presbyter.* Silentium facite. ℣. Quoniam tu es qui eduxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meæ ℣. In te jactatus sum ex utero, de ventre matris meæ. Deus meus es tu, ne discedas à me. ℣. Quoniam tribulatio proxima, & non est qui adjuvet. *Dicat presbyter.* Silentium facite. ℣. Circundederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. ℣. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. ℣. Sicut aqua effusus sum & dispersa sunt omnia ossa mea. *Dicat presbyter* Silentium facite. ℣. Factum est cor meum tamquam cera liquescens in medio ventris mei. ℣. Exaruit sicut testa virtus mea, & lingua mea adhæsit faucibus meis, & in pulverem mortis deduxisti me. ℣. Quoniam circundederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me. *Dicat presbyter* Silentium facite. ℣. Foderunt manus meas & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. ℣. Ipsi verò consideraverunt & conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. ℣. Tu autem, Domine, ne elongaveris

CAPUT XXIII. *De Feria sexta Parasceves.*

auxilium tuum à me; ad defensionem meam Deus meus respice. *Dicat presbyter* silentium facite ℣. Eripe à framea animam meam & de manu canis unicam meam ℣. Libera me, Domine, de ore leonis, & à cornibus unicornium humilitatem meam. ℣. Narrabo nomen tuum fratribus meis in medio ecclesiæ laudabo te. *Dicat presbyter* silentium facite.

Sequentia epistolæ Pauli apostoli ad Corinthios. ℟. Deo gratias.

Fratres non est bona gloriatio vestra, nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit *&c. usque* Sed sanctificati estis in nomine Domini nostri JESU-CHRISTI, & in spiritu Dei nostri. ℟. Amen.

Lectio S. Evangelii secundùm Matthæum

Manè facto cœna pura, quod est ante sabbatum, concilium fecerunt summi sacerdotes & seniores populi de JESU, ut interficerent eum. Et vinctum eum duxerunt & tradiderunt Pontio Pilato præsidi. Tunc Judas traditor cum videret quoniam ad judicium perductus est, pœnitentia motus &c. *Sequitur altera pars historiæ Dominicæ passionis conflata ex variis evangelistis, desinitque in hunc modum.* Ad JESUM cum venissent, ut viderunt eum mortuum, non fregerunt crura ejus; sed unus ex militibus lancea latus ejus pupugit; & exivit continuò sanguis & aqua, & qui vidit testimonium perhibuit & verum est testimonium ejus: & nos credimus quia verum est, ut credentes vitam habeamus in nomine ejus. ℟. Amen.

Evangelium

Tunc venit quidam homo dives ab arimathia nomine Joseph, qui & ipse discipulus erat JESU *&c. ut apud Matthæum usque* signantes lapidem cum custodibus.

Dicat presbyter preces Pœnitentes orate, flectite genua Deo, deprecemur Dominum Deum nostrum, ut indulgentiam criminum, & remissionem peccatorum nobis donare dignetur.

Reiteretur à choro. Posteà presbyter dicat. Erigite vos, orate, flectite genua Deo, deprecemur Dominum Deum nostrum, ut lapsis manum porrigat, & præsidium quod ab eo requirit clementer impertiat. ℟. *Pœnitentes*

Erigite vos, orate, flectite genua Deo, deprecemur Dominum Deum nostrum, ut reminiscentes mala quæ gessimus, deinceps vitemus insidias inimici, ut quos diaboli persuasione sua ab altario Dei subtraxerat, patrona revocet effusio lacrymarum. ℟. *Pœnitentes*

Erigite vos completa oratione vestra, omnes pari voce indulgentiam à Domino postulemus.

Impleta voce, exclamat archidiaconus. Indulgentia.

Similiter & omnis clerus vel populus non plusquam treçentis vicibus

Posteà dicat preces

Tu pastor bone animam tuam pro ovibus posuisti. *Reiteretur à choro*

Tu

Tu paſtor bone. *Diaconus dicat.* Proſternimus preces ante faciem tuam, Exaudi, placare, indulge Domine, & miſerere nobis. ℣ Tu paſtor bone. *Archidiaconus dicat* Deprecemur Dominum ut remiſſionem peccatorum & pacem nobis propitius donare dignetur. *Epiſcopus dicat.* Te deprecamur Domine. ℟ Indulgentia. ℣. Procedat ab altiſſimo Indulgentia. ℣. Succurrat nobis miſeris. ℟ Indulgentia. ℣. Delicta purget omnibus. ℟ Indulgentia ℣. Præſtet pœnitentibus ℟ Indulgentia. ℣. Patrona ſit lugentibus ℟ Indulgentia. ℣. Errantes fide corrigat. ℟ Indulgentia. ℣. Lapſos peccatis erigat. ℟ Indulgentia. ℣. Te deprecamur Domine. ℟ Indulgentia.

Poſt hæc dicat diaconus Erigite vos. *Et Sacerdos dicit orationem.*

Unigenite Fili Dei Patris, cujus caro pretioſa à Judæis damnatur, ab ingratis inluditur, & crucifigenda latronum corporibus comparatur, ex cujus latere ſanguis & aqua profluxit: ſed ſanguinem non miror ex carne, aquam verò ex eo quod intelligo non mirabor. Illa eſt utique aqua quæ nos quondam per Adam mortuos vivificavit regeneratos procedens ex mortuo. Clementiam ergo tuam, quæſumus, ut ſicuti pro amore generis non dedignatus es adſumere mortem noſtram: ita & reſurgens à mortuis obtinere nos facias de triumphato hoſte victoriam. ℟. Amen. Per miſericordiam tuam Deus noſter qui vivis cum Deo Patre, & regnas cum Spiritu ſancto in ſæcula ſæculorum. ℟. Amen.

Qua expleta, exclamat Diaconus Indulgentiam. *Secundam ſuſcipiunt clerici pariter, & clamantes non pluſquam ducentis vicibus CC. Et poſt hæc ſacerdos dicit preces.* Tu paſtor bone *ut ſuprà ſcriptum eſt. Et diaconus dicat* ℣. Peccavimus tibi Deus recedentes à te, nobis confuſio, tibi clementia & propitiatio. ℟ Tu paſtor. *Poſt hæc dicat archidiaconus* Deprecemur Dominum. *Epiſcopus dicat* Te deprecamur. ℟ Indulgentia. ℣. Nos Patri reconciliet. ℟ Indulgentia ℣. Chriſti conformet gratia ℟ Indulgentia ℣. Confirmet Spiritu Sancto ℟ Indulgentia. ℣. Peſtem & famem abluat ℟ Indulgentia. ℣. Medelam ægris conferat ℟ Indulgentia. ℣. Captivos reddat patriæ. ℟ Indulgentia. ℣. Vices aërum temperet. ℟ Indulgentia. ℣. Te deprecamur Domine. ℟ Indulgentia.

Poſt hæc dicit diaconus Erigite vos, *Et ſacerdos legit hanc orationem.*

Oratio

Unigenite Fili Dei Patris, qui cœlum redditurus in terris dignatus es naſci, ut nos elevares ad cœlos: qui ideò in ligno crucis manus proprias extendiſti, ut nos ad lignum vitæ propitius revocares. De quo Adam guſtare non meruit, poſteàquam crimen prævaricationis incurrit. Crux ergo tua Deus, vitæ arbor eſt, in æternum vivificet quemque ex ea guſtaverit. Tuam ergo clementiam petimus ut auferantur ab oculis tuis mala noſtra præterita, & bona futura naſcantur. Hujus mundi lux infida negligatur, & perennitatis tuæ à nobis æternitas requiratur. ℟. Amen. Per miſericordiam tuam Deus noſter qui vivis cum Deo Patre & regnas cum Spiritu Sancto in ſæcula ſæculorum. ℟. Amen.

Caput XXIII. *De Feria Sexta Paraſceves.*

Poſt hæc decantant hunc pſalmum cum antiphona ſua ab epiſcopo impoſita. Antiphona Parce Deus quia ſprevimus præcepta tua : qui das poſt peccata indulgentiam. *Pſal.* Miſerere mei Deus ſecundùm magnam.

Dicto pſalmo una cum Gloria Patri , *dicit diaconus tertio* Indulgentia *non pluſquam centum vicibus* C. *Et epiſcopus dicat* ℣. Tu paſtor bone &c. Miſerere nobis Deus quia omnia potes : tu enim diſſimulas peccata hominum propter pœnitentiam. *Deinde dicat presbyter* Deprecemur Dominum &c. *Dicat epiſcopus* Te deprecamur Domine , ℟ Indulgentia. ℣. Reſtituat paradiſo. ℟ Indulgentia. ℣. Clauſtra cœlorum reſeret indulgentia. ℟ Indulgentia ℣. Removeat ſupplicium. ℟ Indulgentia. ℣. Extinguat gehennæ incendia. ℟ Indulgentia. ℣. Pro defunctis donet requiem. ℟ Indulgentia. ℣. Locum quietis conferat. ℟ Indulgentia. ℣. Sanctis conſortes faciat ℟ Indulgentia.

Finitis precibus , duo nobiles presbyteri in ſuperpelliciis accipiant crucem coopertam panno nigro verſus ſe crucifixum , & aſcendant ad ſiniſtrum cornu altaris , & cantent ambo hanc antiphonam : Popule meus quid feci tibi , aut in quo contriſtavi te ? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti in ſignis magnis & prodigiis excelſis , & paraſti crucem Salvatori tuo. *Et cum dixerit in fine* Paraſti crucem Salvatori tuo. *In fine antiphona duo diaconi induti ſuperpelliciis in medio chori ante altare majus incipiant & cantent* Agios o Theos , Agios Iſchiros , Agios Athanatos , eleiſon imas. *Quibus finitis , chorus reſpondeat flexis genibus ut ſequitur* Sanctus Deus , Sanctus fortis , Sanctus & immortalis , miſerere nobis. *Finita prima ſtatione , duo ſupradicti presbyteri qui crucem tenent pergant ad dextrum cornu altaris cum cruce ſicut priùs & cantent ſecundam antiphonam ſequentem.* Quia eduxi te per deſertum quadraginta annis , & manna cibavi te , & introduxi in terram ſatis optimam. ℟ Paraſti crucem Salvatori tuo. *Supradicti diaconi ut priùs cantent* Agios *per totum ante altare , ut ſupradictum eſt. Quibus finitis , chorus flexis genibus cantet ,* Sanctus Deus , *ut prius modo & forma ſupradicta. Et dum chorus cantat* Sanctus , *duo ſupradicti presbyteri cum cruce veniant ad medium altaris , & tenentes crucem cantent tertiam antiphonam ſequentem. Antiphona.* Quid ultrà debui facere tibi , & non feci : Ego quidem plantavi vineam meam ſpecioſiſſimam , & tamen facta es mihi nimis amara. Aceto namque ſitim meam potaſti , & lancea perforaſti latus Salvatori tuo. *Et cum dixerint* Salvatori tuo , *diaconi ſupradicti , ut prius , cantent* Agios , *& chorus flexis genibus cantet* Sanctus Deus , *ſicut priùs.*

Interim quod ita finietur , paretur ſtratum coram altare , cum pannis ſericis , & aliis ornamentis ad adorandum crucem. Et finitis ſtationibus , prout dictum eſt ſuperius , ſacerdos faciens officium exuat cappam , & accipiat crucem velatam de manibus duorum presbyterorum canentium , qua ſuſcepta , accedat ſacerdos ad dextrum cornu altaris , verſo crucifixo ad populum , incipiat antiphonam Ecce lignum crucis. *Diſcooperiendo brachium crucis , & continuò chorus reſpondeat* In quo ſalus mundi pependit. Venite. *Et dum chorus cantat ſupradictam antiphonam , ſacerdos tranſeat ad*

sinistrum cornu altaris, & iterum incipiat supradictam antiphonam, scilicet Ecce lignum crucis, *elevando vocem aliquantulum altius, quam prima vice, discooperiendo aliud brachium crucis. Chorus vero respondeat* In quo salus mundi pependit. *Et populus flectat genua ad quamlibet ostensionem cujuslibet brachii crucis. Et dum chorus cantat antiphonam scilicet* In quo salus; *presbyter veniat ad medium altaris, & incipiat tertio supradictam antiphonam, scilicet* Ecce lignum crucis *elevando vocem altius quam aliis vicibus, & tunc discooperiat crucem totaliter elevando ipsam cum brachiis quantum poterit. Et dum chorus cantat antiphonam, presbyter pergat cum cruce devote & honeste ad stratum, & ibi cum maxima reverentia ponat eam, & statim presbyter cum suis ministris adorent crucem flectendo genua ter cum summa reverentia & humilitate osculando terram, & offerant oblationem cruci, ut aliis prabeant exemplum, & dicat presbyter osculando hanc orationem.*

Oratio ad crucem

Domine JESU-CHRISTE, adoro te in cruce ascendentem, & spineam coronam portantem in capite: Deprecor te, ut ipsa crux liberet me de angelo percutiente: Domine JESU-CHRISTE, adoro te in cruce vulneratum, felle & aceto potatum. Deprecor te ut tua vulnera sint remedium animæ meæ. Domine JESU-CHRISTE in sepulcro te adoro positum, deprecor te, ut tua mors sit vita mea. Domine JESU-CHRISTE adoro te venturum ad judicium & judicaturum vivos & mortuos. Deprecor te ut in tuo sancto adventu non intres in judicium cum me indigno & misero peccatore; sed pro tua magna clementia peccata mea dimittas mihi, quam juste judices. Qui vivis

Et chorus cantet antiphonas Crucem tuam adoramus, Domine, *cum aliis antiphonis ad hoc deputatis. Et dum clerus & populus adorant crucem; sacerdos cum ministris descendat ad sacrarium, & ibi se calcient. Et presbyter accipiat casulam nigram, & diaconus & subdiaconus dalmaticas nigras, & veniat ad portam chori majoris præcedentibus cereis & thuribulo; & adorata cruce à clero & populo, duo supradicti presbyteri, qui priùs crucem tenuerunt, reverenter accipiant eam de stratu cum suo panno, & pergant cum ea ante medium altaris, incipientes hanc antiphonam* Super omnia ligna cedrorum &c. *Et per istos supradictos presbyteros finiatur. Qua finita, reverenter ponant crucem in altare. Qua dimissa, sacerdos & ministri, clerus & populus in processionem silentio facto, præcedentibus scilicet alia cruce nigra & cereis & thuribulo cum brasis, veniant usque ad monumentum; & cum perventum fuerit, ascendat presbyter cum duobus Dominis qui habent claves monumenti & sigilla. Et interim provideatur de brasis in thuribulo, & aperto sepulcro, accipiat presbyter de incenso quod est intus, & ponat in thuribulo, & incenset statim Corpus Domini. Quo facto, excooperiat calicem, & ostendat secrete & humiliter dictis Dominis hostiam consecratam, & cooperto calice cum Corpore Domini reverenter*

CAPUT XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

deferat cum sua impla, ut pridiè portavit, ministris, videlicet diacono & subdiacono juvantibus, alias sustentantibus eum, ut levius & securius pergat cum Corpore Domini. Et velum sericum, ut supradictum est, portetur à quatuor vel sex nobilibus Dominis civitatis super Corpus Christi: semper cruce præcedente cum cereis & incenso & thuribulo, & projiciendo de annona viride, ut dictum est. Et quidam portionarius de antiquioribus indutus superpelliceo albo deferat vexillum nigrum in medio processionis, scilicet inter canonicos & portionarios, & sic ordine isto perveniant ad altare majus. Cum perventum fuerit; diaconus expandat corporalia super aram, & sacerdos maxima cum reverentia ponat Corpus Christi cum calice in quo venit super aram. Quo posito, descendat ad gradum altaris, & ibi faciat confessionem. Qua facta ascendat ad altare, & lavet manus. Deinde accipiat Corpus Christi reverenter de calice, & ponat super aram ad pedem calicis; & provideat de vino & aqua, ut moris est aliis diebus. Tamen prævideat & revideat, si fortè aliqua pars hostia maneat plicata filiola corporalium, qua erat in calice. Calice collocato super aram cum vino & aqua, cooperiat eum filiola: quo facto, dicat hanc orationem.

Unigenite, Filius Dei Patris, de quo ante tam innumeros annos propheta cantavit hunc versum: In medio duorum animalium cognosceris. Cognitus planè es non solùm inter duos latrones pendens in ligno vel duorum testamentorum in medio: verùm etiam fuga solis, occasu diei, concussione terrarum. Tu Christe, descendisti ad inferos, & sanctos sepulcra laxarunt. Pietatem ergo tuam, quæsumus, ut intelligere possimus, quantum nobis resurgens præstabit in regno: qui nos moriens resuscitasti cum gloria de inferno. Pater noster *cantando. Et cum pervenerit ad* panem nostrum quotidianum, *ostendat populo Corpus Christi in suo loco super aram. Et cum sacerdos dixerit.* Et ne nos inducas in tentationem ℟. *Chorus* Sed libera nos à malo.

His peractis, sacerdos accipiat Corpus Christi, & faciat novem particulas, & ponat eas per ordinem in patena, ut fieri solet, & ponat unam ex illis qua dicitur Regnum, *& mittat illam in calice. Et deinde accipiat aliam particulam qua dicitur* Gloria, *& ponat eam super calicem; & dicat illas orationes, qua aliis diebus dicebantur; & finitis, accipiant illam particulam, & cooperiat calicem, & cooperto, accipiat alias particulas qua sunt in patena per ordinem. Et deinde accipiat patenam & mundet eam super calicem cum pollice, & mundatam ponat eam sub mento, & positam sumat vinum de calice cum sua particula qua secundùm quosdam consecrat vinum in calice. Communione facta, lavet manus ut moris est dicendo* Quod ore sumpsimus Domine. *Et non dicatur* Corpus Domini nostri JESU-CHRISTI, *nec* Placeat tibi Sancta Trinitas. *Et his omnibus peractis, dicat presbyter hanc orationem.*

Eruti à malo, stabiliti semper in bono, tibi adhærere mereamur Deo & Domino nostro JESU-CHRISTO. Da veniam peccatis nostris & requiem famulis tuis omnibus fidelibus defunctis, frange & percute omnes insidias inimicis nostris. Defende nos ab omnibus operibus

malis, & confirma in cunctis bonis. Accipe jejunium & votum nostrum, & exaudi orationem nostram in his diebus & in totis temporibus. Tribue nobis pacem & securitatem, pietatem, & sinceram caritatem, ac gratiam per misericordiam tuam stigmate passionis tuæ Deus noster Filius Dei Qui vivis cum Deo Patre & regnas cum Spiritu Sancto in Trinitate unus Deus permanens in sæcula sæculorum. ℟. Amen. Dominus sit semper vobiscum ℟. Et cum. *Et statim diaconus dicat* Eamus cum pace. ℟. Deo gratias.

CAPUT XXIII. *De Feria Sexta Parasceves.*

RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ MEDIOLANENSIS

Ex missali Ambrosiano anno 1560. edito.

F*Eria sexta in Parasceve mane cantata Tertia, presbyter vadat post altare, & dicat* Dominus vobiscum *: & [a] minor diaconus indutus rubea dalmatica ascendat pulpitum, & dicat sequentem lectionem in majori tono evangeliorum.*

Lectio Isaïæ Prophetæ, hæc dicit Dominus Deus : Si quis captivum duxerit gigantem, accipiet spolia. *&c. usque.* In doloribus dormietis, dicit Dominus omnipotens.

Psalmellus Foderunt &c. Dominus vobiscum *Oratio.* Deus qui pro nobis Filium tuum crucis patibulum &c.

Mox alter [b] diaconus rubea dalmatica indutus, legat in majori tono evangeliorum lectionem sequentem.

Lectio Isaïæ Prophetæ. Hæc dicit Dominus Deus : Ecce levo ad populum manum meam *&c. usque* Et eripiam de manibus malorum, dicit Dominus omnipotens.

Posteà Dominus archiepiscopus vel major sacerdotum cantet sequens canticum ad cornu altaris : Tenebræ factæ sunt &c.

[c] *Hoc cantato, diaconus legat sequens evangelium* ℣. Dominus vobiscum. Passio Domini nostri JESU-CHRISTI secundùm Matthæum. ℟. Gloria tibi, Domine. Mane facto concilium inierunt omnes principes sacerdotum *&c. usque* clamans voce magna expiravit.

[a] Missale anno 1669. editum *Ultimus diaconus.*

[b] Missale anno 1669. editum *Penultimus diaconus.*

[c] Missale anni 1669. *Interim diaconus hebdomadarius rubeis paramentis indutus, collocato libro in medio super altare dicit genuflexus in gradu* Munda cor meum &c. *Deinde sumpto libro, præviis subdiacono & acolythis cum incenso & luminibus accensis, ascendit in ambonem ad lectorile, ubi passionem cantat in tono Dominicali.*

CAPUT XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

a *Hic altaria debent discooperiri, & ignis extingui, qui non accenditur usque ad benedictionem cerei, quæ fit in sabbato Sancto. Deinde diaconus prosequatur reliquum Passionis voce aliquantulum depressa.* Et ecce velum templi scissum est in duas partes à summo *&c. usque* Et Joseph mater, & mater filiorum Zebedæi.

b *Post hoc evangelium non amplius dicitur.* ℣. Dominus vobiscum, *nec* Deus in adjutorium, *nec* Gloria Patri, *nec* Gloria tibi Domine, *nec* Præsta Pater, *nec* Kyrie, *nec* Laus tibi *usque post nonam diei sabbati*; *sed loco* ℣. Dominus vobiscum & Deus in adjutorium, *dicit* ℣. Benedictus Dominus qui vivit & regnat in sæcula sæculorum ℟. Amen. *Oratio* Deus qui pro redemptione nostra accepisti sanguinem Christi, solve opera diaboli, & omnes laqueos disrumpe peccati : ut creaturam regenerationis nulla polluant contagia vetustatis Per eumdem.

Sequitur ℣. Benedictus Dominus qui vivit &c. ℟. Amen.

Deinde ℣. Benedicat & exaudiat nos Deus ℟. Amen.

℣. Procedamus cum pace ℟. In nomine Christi ℣. Benedicamus Domino ℟. Deo gratias.

c *Deinde dicantur Sexta & Nona. Posteà ingrediantur sacrarium, & crux præparata benedicatur à Sacerdote hoc modo.* ℣. Benedictus Dominus qui vivit & regnat.

Oratio super crucem

Immensæ pietatis Deus, qui latronem ob confessionem in hac die de cruce in paradisum transtulisti. Transfer à nobis iniquitates nostras, & hæredes nos cælestium bonorum esse concede. Per Dominum nostrum.

Alia oratio

Deus qui unigeniti tui Domini nostri JESU-CHRISTI pretioso sanguine humanum genus redimere dignatus es : concede propitius, ut qui ad adorandam vivificam crucem adveniunt, à peccatorum suorum nexibus liberentur. Per eumdem Dominum nostrum.

a Missale anni 1669. *Hic omnes genuflectant. Interim subdiaconi duo albis & amictibus indui, altare denudant & abstergunt ; acolythi omnia luminaria extinguunt, & cetera ecclesiæ ornamenta auferunt. Datur signum cum campanis salutationis angelicæ, nec exinde campana pulsantur usque ad sabbatum Sanctum. Tunc diaconus submissa voce prosequitur sine luminibus* Et ecce velum templi &c.

b Missale anni 1669. *Hic habetur concio : qua finita, sacerdos dignior dicit in tono* Benedictus Dominus qui vivit & regnat &c.

c In missali anni 1669. *Deinde dicantur Sexta & Nona, quibus absolutis, descendit clerus ad sacristiam, ubi sacerdos dignior ante crucem in loco decenti super pulvinari positam dicit in tono* ℣. Benedictus &c.

a *Sequitur benedictio crucis*

Benedic † Domine, quæsumus, hanc crucem tuam, per quam eripuisti mundum à potestate dæmonum, & superasti passione tua suggestorem peccati, qui gaudebat in prævaricatione primi hominis per ligni vetiti præsumptionem, † Sanctifica istud signaculum Passionis tuæ, ut sit inimicis tuis obstaculum, & credentibus in te perpetuum vexillum. Qui cum Patre & Spiritu sancto.

℣. Benedictus Dominus qui vivit & regnat.

Deinde egrediantur de sacrario honorifice portantes crucem in medium ecclesiæ, & adorante crucem priùs archiepiscopo, deinde clero, canunt sequentes duas antiphonas alternatim cum ℣. psalmi Beati immaculati. *Antiphona* Crucem tuam adoramus, Domine, & sanctam resurrectionem tuam glorificamus. *Alia* Adoramus crucem tuam, & signum de cruce tua, & qui crucifixus es virtutem.

b *Oratio ad crucem adorandam*

Domine JESU-CHRISTE, qui manus tuas in crucem misisti, & nos tuo Sanguine redemisti: ignosce mihi peccatori, quia omnes culpæ meæ à te non sunt absconditæ: veniam peto, veniam spero, veniam credo. Tu qui pius & misericors es. Parce & indulge mihi qui cum Patre & Spiritu Sancto.

c *Adorata vero cruce, revertantur in sacrarium, portantes crucem honorificè, & cantantes sequentem antiphonam.* Laudamus te Christe, & hymnum dicimus tibi, quia per crucem redemisti mundum.

Et cum in sacrarium pervenerint, dicat presbyter ℣. Benedictus Dominus qui vivit & regnat in sæcula.

a In missali anni 1669. deest crucis benedictio, ejusque loco hæc prolixa habetur rubrica. *Tum præcedente clero subdiaconi duo albis & amictibus tantum induti, pulvinar cum cruce superposita suscipiunt hinc inde, & deferunt in chorum, sacerdote qui facit officium subsequente. In egressu sacristiæ sistit chorus & subdiaconis elevantibus aliquantulum crucem, sacerdos intonat, & prosequitur cum subdiaconis antiphonam* Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pependit. *Chorus* ℟. Venite adoremus. *Omnes genuflectunt versus crucem. Postea procedunt ad ingressum chori, ubi voce paulo altius elevata sacerdos iterùm incipit* Ecce lignum crucis, *aliis cantantibus & adorantibus ut suprà. Deinde sacerdos procedit ad medium ante altare, & subdiaconis crucem elevantibus tertio etiam incipit* Ecce lignum crucis: *aliis cantantibus & adorantibus ut suprà. Posteà subdiaconi deponunt crucem, in loco ad hoc præparato ante altare. Deinde sacerdotes depositis calceamentis bini accedunt ad adorandam crucem, ter genua flectentes in tribus distinctis spatiis ante deosculationem crucis.*

b In missali anni 1669. deest hæc oratio.

c In missali anni 1669. *Finita crucis adoratione, subdiaconi reverenter crucem accipiunt, & super altare majori collocant. Tum sacerdos ante altare dicit in sono* ℣. Benedictus qui vivit &. Deus qui humano generi &c.

Caput XXIII. De Feria Sexta Parasceves.

Oratio post adoratam crucem.

Deus qui humano generi ad imitandum humilitatis exemplum Salvatorem nostrum & carnem sumere, & crucem subire fecisti: concede propitius, ut patientiæ ipsius documenta, & resurrectionis consortia mereamur. Per eumdem.

Sequitur. Benedictus Deus qui vivit & regnat. ℣. Benedicat & exaudiat. ℟. Amen. ℣. Procedamus in pace. ℟. In nomine Christi ℣. Benedicamus Domino ℟. Deo gratias.

Finita adoratione crucis, sacerdos dicit ℣. Benedictus qui vivit & regnat.

a *Deinde legitur lectio à minori lectore in tono quotidiano epistolarum.*

Lectio Danielis Prophetæ. In diebus illis Nabucodonosor rex fecit statuam auream *&c. usque*, ambulabant in medio flammæ laudantes & benedicentes Domino.

Finita lectione, minor magister chori sive scholarium in pulpito in medio puerorum solus cantet ℣. Tunc hi tres quasi ex uno ore hymnum dicentes glorificabant, & benedicebant Dominum in fornace dicentes. *Tunc incipiant pueri simul cum prædicto magistro cantare sequentes versus. Et in fine cujuslibet versus hebdomadarius magister chori, & pars puerorum, stantes subtus gradum respondeant.* Amen.

Benedictus es Domine Deus Patrum nostrorum &c.

Qui solus cantavit primum ℣. *solus etiam cantet sequentem*, Quoniam eripuit nos ab inferis, & de manu mortis liberavit nos de media fornace ignis ardentis.

Et chorus alta voce respondeat ℣. Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus.

b *Tunc minor lector canat sequentem lectionem in quotidiano tono epistolarum.*

Sequentia Danielis Prophetæ. Tunc Nabucodonosor rex obstupuit *&c. usque* Et potestas ejus in generatione & generationem.

c *Canticum lectoris* Suprà dorsum meum fabricaverunt peccatores, prolongaverunt iniquitates suas. ℣. Dominus justus concide cervices peccatorum.

Statim diaconus indutus rubea dalmatica, cantet sequens evangelium d *sine salutatione, in tono quadragesimali, submissa voce, ita ut à circumstantibus tantum possit audiri.*

a In missali anni 1669. *Deinde ultimus lector in tono epistolarum feriali legit absque* ℣. Dominus vobiscum *præmisso, sequentem lectionem: & interim datur signum vesperarum cum crotalo seu tabula lignea.*

b In missali anni 1669. *Lectio penultimi lectoris minoris in tono item epistolarum ferialı.*

c In Missali anni 1669. *Canticum lectoris secundicerii*

d In missali anni 1669. *Sine lumine & incenso.*

Sequentia

De Feria Sexta Parasceves.

Sequentia S. Evangelii secundùm Matthæum. *Et nullus respondeat.* Gloria tibi Domine.

Cum sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathia *& usque* sedentes contra sepulcrum

a *Deinde dicantur vesperæ, ut in breviario habetur. In fine vero vesperarum canuntur sequentes orationes solemnes alternatim à duobus sacerdotibus ad cornu altaris : sed primum dicat Diaconus* Flectamus genua. *Tunc prosternant se omnes in terram, & dicat unusquisque secretè* Flecto genua mea ad Patrem Domini mei JESU-CHRISTI, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur.

Et stent prostrati donec sacerdos dicat orationem hoc modo.

Pro tota Ecclesia Dei

Oremus dilectissimi nobis, in primis pro Ecclesia sancta Dei &c. *Finita oratione, diaconus dicat* Levate. *Alter verò sacerdos aliam prosequatur orationem hoc modo.*

Oratio

Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam &c.

Et finita oratione diaconus iterum dicat Flectamus genua, *Et denuò prosternant se ut priùs, donec sacerdos dicat orationem : posteà surgant ; & ita alternatim faciant ad sequentes orationes procumbentes, & se erigentes, præter quam quando oratur pro Judæis : tunc enim non procumbant, sed stent erecti.*

Pro summo Pontifice

Oremus &c. *Sequuntur aliæ omnes orationes solemnes quæ extant in missali Romano in fine vero additur.* ℣. Benedictus Dominus qui vivit & regnat in sæcula sæculorum. ℟. Amen. ℣. Benedicat & exaudiat nos Deus. ℟. Amen. Procedamus in pace. ℟. In nomine Christi. Amen. ℣. Benedicamus Domino.

a In missali anni 1669. *Cantato hoc evangelio, dicuntur vesperæ, in quibus post ultimum* ℟. *dicuntur sequentes orationes hoc ordine. Archipresbyter seu dignior sacerdos ante altare juxta cornu epistolæ dicit primam orationem & ceteras dispares in tono, ut infrà, solemni. Secundam verò orationem & reliquas pares dicunt ceteri sacerdotes, singuli singulas ex ordine, in tono, ut infrà, communi orationum, ad sinistram partem chori juxta cornu evangelii. Archiepiscopus autem si sit præsens, ad omnes istas orationes, genuflexus semper manet ante altare.*

Primus diaconus stans à parte evangelii hic & infrà suis in locis præcinit Flectamus genua. *Et omnes se prosternunt* Oremus dilectissimi &c.

Secundus diaconus stans à parte epistolæ, hic & infrà suis locis præcinit Levate *ac reliqui semet erigunt in pedes*

Omnipotens &c.

CAPUT XXIV.

De Sabbato Sancto

Caput XXIV. De Sabbato Sancto.

I. Celebratis media nocte solemni ritu vigiliis, diurnisque cursibus privatim absolutis, circa horam diei tertiam catechumeni ad ecclesiam procedebant symbolum reddituri, ultimumque scrutinium subituri. Ibi stabant ordinati, masculi quidem, ad dextram, fœminæ ad sinistram. Tum sacerdos cruce singulorum frontibus impressa, ritus exorcismorum & abrenunciationum explebat, ac tandem imposita singulorum capitibus manu, recitatoque symbolo, post factam orationem ab archidiacono dimittebantur, donec baptismi celebrandi advenisset hora.

II. Hora nona, pontifex cum sacerdotibus aliisque ministris de sacrario procedebat baptismum reversis catechumenis collaturus. Ac primùm quidem ignis novi cereique paschalis benedictione præmissa, lectiones ad baptizandorum instructionem promeatiabantur, quibus totidem orationes interserebat. Deinde decantatis tribus litaniis, ad fontis consecrationem sese accingebat: ac tandem iis omnibus, quasi præparatos sacris immergebat undis, mox confirmandos & sacra communione donandos. Hæc omnia sigillatim sunt pro modulo nostro breviter expendenda.

De benedictione ignis novi.

III. Circa novi ignis benedictionem, quam in plerisque insigniorum ecclesiarum libris Ritualibus prætermissam animadvertimus, ante omnia præmittenda videntur ea quæ scribit Zacharias papa in epistola 12. ad S. Bonifacium: [De igne autem Paschali quod inquisisti, à Sanctis Priscis Patribus ex quo per Dei & Domini nostri Jesu-Christi gratiam, & pretioso sanguine ejus ecclesia dedicata est, quinta feria Paschæ, dum sacrum chrisma consecratur, tres lampades magnæ capacitatis, ex diversis candelis ecclesiæ oleo collecto, in secretiori ecclesiæ loco, ad figuram interioris tabernaculi insistente, indesinenter cum multa diligentia ardebunt; ita ut oleum sufficere possit usque ad tertium diem, de quibus candelis Sabbato Sancto pro sacri fontis baptismate sumptus ignis per sacerdotem renovabitur. De crystallis autem, ut asseruistis, nullam habemus traditionem.] Ex hoc Zachariæ loco constat ignis novi à silice seu crystallo extracti benedictionem ignotam fuisse Romanæ ecclesiæ sæculo VIII. Viguisse tamen in aliquibus locis maximè in Galliis probat Bonifacii interrogatio ad quam respondet Summus Pontifex: De ea videtur intelligendus Leo papa IV. in Homilia de Cura pastorali: [In Sabbato paschæ, extincto veteri novus ignis benedicatur, & per populum dividatur, & aqua similiter.] Quæ verba etiam extant in Ratherii Veronensis episcopi Synodica epistola ad presbyteros. De illa benedictione pauca

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

hæc tantum observanda veniunt 1. Ex pontificali ecclesiæ Apamiensis in Syria circa horam diei quintam aut sextam excuti debet ignis à silice, tametsi illius benedictio nona duntaxat hora elapsa perageretur: ante quam olim officium incipere illicitum erat, ut testantur libri Rituales antiqui ferè omnes; unde & Concilium Rotomagense anni 1072. apud Ordericum Vitalem, decernit *Ut in sabbato Pascha offi ium ante nonam non incipiatur.* 2. Ecclesiæ Florentinæ mos olim fuit ignem ipsum excutere ex silice Jerosolymis allato, quemadmodum alicubi legisse me memini in Maio Bollandiano. 3. Locus faciendæ ignis novi benedictioni destinatus in Ordinario Narbonensi notatur *ad cornu altaris*, in Ordinario Præmonstratensium & Missali Prædicatorum *ad gradum presbyterii*, in Sarisberiensi *Prope fontem*; Sed ex Missali Antissiodorensi ad aliam ecclesiam benedictionis complendæ gratia procedendum erat: ita quippe habet: [Sabbato in vigilia Paschæ sacerdos indutus sacerdotalibus indumentis & infula, cum diacono & subdiacono processionaliter vadit ad S. Joannem rotundum ad benedicendum novum ignem.] 4. Ex veteri Sacramenrorum libro Carnotensis monasterii S. Petri, ante annos 700. manu exarato ad hanc benedictionem omnes *in albis* interesse debebant. [In primis, inquit, induent se omnes albis, & pergant propter ignem novum ad portam monasterii,] idest ecclesiæ quæ olim monasterii nomine donabatur. 5. In quibusdam locis non presbyter, sed diaconus ipse novum ignem benedicebat. [Cantata nona, inquit vetus missale Arelatense, diaconus benedicit ignem novum in altari B. Mariæ.] 6. Unica in quibusdam ecclesiis oratione peragebatur ipsa benedictio, plures nonnullæ adhibebant. 7. Ritus benedicendi ignis in Romana ecclesia ita describit codex ms. Sancti Victoris n. Gg. 15. annorum circiter 500. [Octava hora mediante veniat omnis clerus in ecclesiam, solemnibus indutus vestibus expectans pontificem: qui cum venerit cum clero crucem sequente, pergat ad locum ubi ille ignis est de vitium sarmentis factus, qui excussus est de silice extra ecclesiam canendo 7. pœnitentiales psalmos, & agendo desuper litanias: quibus peractis, fundat orationes apostolicus: *Deus omnipotens, Deus Abraham &c.* Item alia *Veniat quæsumus Domine Deus, super hoc incensum &c.* Benedicto igne, mox regrediantur in ecclesiam, & agatur septena letania. Interim autem omnes qui in civitate sunt vel in villis extinguantur ignes, & benedicto igne accendantur.] In alio codice Victorino n. Gg. 14. ejusdem circiter ætatis præscribitur ut procedentes ad ignis novi benedictionem psalmum *Miserere mei Deus* recitent. Idem decernit Ordinarium Rotomagense. Addit codex Victorinus, ut igne [benedicto, accensisque candelabris, revertantur pueris præcinentibus hos versus, & choro semper primum repetente. *Inventor rutili, Dux bone luminis*] *&c.* Eumdem hymnum qui Fortunatum agnoscit auctorem decantandum etiam præscribunt Ordinarium Argentinum & Cenomanense, Missale Antissiodorense & Sarisberiense: cujus loco in Rotomagensi & Bajocensi Ordinario notatur antiphona *Cum rex gloriæ.*

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

8. Denique ex benedicto novo igne non templi lampades solùm & cerei, sed ipsi etiam civitatis foci accendebantur. Quanam verò ratione id fieret, ita explicat in Ordinario Lucas Cusentinus archiepiscopus: [Post *Ite missa est* episcopus dat benedictionem super populum: & statim diaconus præcipit populo dicens: *Accipite ignem novum de cereo sancto, & extincto veteri, ipsum per domos vestras in nomine Christi accendite:* deinde cum lumine lætabundi discedunt.]

Benedictio incensi.

IV. Præter ignis novi benedictionem, in quibusdam ecclesiis addebatur & alia incensi benedictio, quæ in Missali Narbonensi tribus hisce orationibus completur.

Domine Deus noster, qui suscepisti munera Abel, Noë, & Abraham, sacrificium Aaron, Samuël, Zachariæ, & omnium Sanctorum tuorum incensum: Sic de manibus nostris suscipere digneris incensum istud in odorem suavitatis: in remissionem peccatorum nostrorum & in remissionem populi tui. Amen.

Alia oratio

Domine Deus omnipotens, cui adstat exercitus angelorum cum tremore, quorum servitium spiritale & igneum esse cognoscitur: dignare respicere & bene † dicere hanc creaturam incensi; ut omnes languores vel diabolicæ insidiæ, odorem ipsius sentientes effugentur, & superentur à plasmatura tua, quam pretioso sanguine tuo redemisti, ut numquam lædatur à morsu antiqui serpentis.

Benedictio thymiamatis Oratio

Exorcizo te, omnis immundissime Spiritus, omnis phantasma inimici, In nomine Dei Patris † omnipotentis, & in nomine Domini nostri JESU-CHRISTI Filii † ejus, & Spiritus † Sancti: ut exeas & recedas ab hac specie thymiamatis, cum omni fallacia ac nequitia vestra: ut sit hæc species sancti † ficata in nomine Domini nostri JESU-CHRISTI: ut omnes gestantes, tangentes, adorantes eam, virtutem & auxilium percipiant Spiritus-Sancti: ita ut non ibidem ubi hæc species tacta vel incensa fuerit appropinquare audeatis, aut adversa inserere præsumatis: adjurata per nomen Dei Patris † omnipotentis & in nomine JESU † CHRISTI Filii ejus, qui venturus est in Spiritu-Sancto judicare vivos & mortuos; & vos prævaricatores inimicos, & omne sæculum per ignem. Amen.

In missali verò Tolosano unica dumtaxat pro benedictione ignis, & unica pro benedictione incensi continetur: quæ cum in aliis missalibus facilè non reperiantur hîc eas exhibere non gravabor.

Benedictio ignis

Deus qui Moïsi famulo tuo in specie ignis, rubo ardente, apparuisti:

quique etiam Sanctum Spiritum tuum Dominum nostrum de cœlo promissum super apostolos igneis linguis descendere fecisti: nobis quoque famulis tuis caritatis ignem tribuere dignare; & hunc novum ignem de lapide prosilitum nobis in usus profuturum sancti † fica: & concede nobis ita per hæc festa paschalia cælestibus desideriis inflammari, ut ad perpetua festa purgatis mentibus pertingere valeamus Per.

Benedictio incensi.

Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob: immitte in hanc creaturam incensi vim odoris tui, ut sit servulis vel ancillis tuis munimentum tutelaque defensionis: ne intret hostis in viscera eorum, nec aditum possit habere vel cedere, qui tecum.

De benedictione cerei paschalis. Quis illius auctor.

V. Longè antiquior videtur cerei Paschalis benedictio, cujus institutionem Zosimo Papæ adscribunt Amalarius libro 1. de divinis officiis cap. 18. vulgatus Alcuinus, Pontificale Apamiense, Ordinarium Rotomagense, missale Tolosanum cum nonnullis auctoribus recentioribus. Quidam tamen Zosimo antiquiorem existimant; idque colligi posse putant ex Prudentio, cujus hymnus *ad incensum cerei Paschalis* compositus extat in veteri Ordine Romano. Verum cum hymnus ille in ms. codicibus *Ad incensum lucernæ* inscribatur, non *cerei paschalis*: Hinc viri eruditi Sirmondus, in notis ad Ennodium, Menardus in observationibus ad Concordiæ Regularum caput 24. §. 2. Nicolaus Heinsius in nova Prudentii editione, & Mabillonius in libro secundo de Liturgia Gallicana; inferunt eumdem hymnum ad accendendas in Lucernario seu vesperis quotidianis lucernas fuisse compositum. Idque aliis etiam rationibus adstruunt Menardus & Mabillonius. In veteri codice ecclesiæ Noviomensis ante annos 900. scripto, in Regio n. 3866. ejusdem uti videtur ætatis, in Missali Gallicano quod ex codice Bobiensi ab annis circiter mille exarato edidit Mabillonius Musei Italici tomo 1. & in alio missali Gallicano atque in Gotico Gallicano quod ex mss. Bibliothecæ Vaticanæ vetustissimis nec annis mille inferioribus publici fecit juris Josephus Thomasius, legitur *Benedictio ceræ beati Augustini episcopi, quam adhuc diaconus cum esset edidit, & cecinit feliciter* Exultet jam angelica turba cœlorum &c. Huic opinioni favere potest id quod scribit idem Augustinus in libro 15. de Civitate Dei cap. 22. *In laude quadam cerei breviter versibus dixi*

Hæc tua sunt bona sunt, quia tu bonus ista creasti.
Nil nostrum est in eis, nisi quod peccamus amantes.

Equidem scio hæc verba desiderari in benedictione cerei paschalis quæ nomen Augustini præfert: At emendatam fuisse docet vetus pontificale insignis ecclesiæ Pictaviensis, in quo hæc lego: [Usum benedicendi cereum à beato Augustino repertum tradit ecclesiæ qui benedictionem

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

illius perficiens, à Sancto Hieronymo reprehensus est, cur Virgiliana verba inseruerit, sed sicut à beato Hieronymo emendata tunc fuit; ita nunc per ecclesias canitur.] Duplex apud Eunodium diaconum Ticinensem in opusculis habetur benedictio cerei Paschalis, nec inelegans: verum ab ea quam adhibere solet ecclesia utraque omninò diversa. Porrò tametsi cerei Paschalis benedictio sit antiquissima, non tamen ubique recepta fuisse videtur aut retenta, unde Concilium Toletanum IV. can. IX. [Lucerna, inquit, & cereus in prævigiliis paschæ apud quasdam ecclesias non benedicuntur; & cur à nobis benedicantur inquirunt. Propter gloriosum enim noctis ipsius sacramentum solemniter hæc benedicimus, ut sacræ resurrectionis Christi mysterium, quod tempore hujus votivæ noctis advenit, in benedictione sanctificati luminis accipiamus. Et quia hæc observatio per multarum loca terrarum regionesque Hispaniæ in ecclesiis commendatur: dignum est ut propter unitatem pacis in Gallicanis ecclesiis conservetur.]

Non ubique recepta.

VI. In missali Mozarabum habetur benedictio cerei Paschalis, ab ea quæ in ordine Romano & in antiquis Gallicanis liturgiis legitur omninò diversa. Ambrosianæ initium est simile at præfatio prorsùs discrepat. Sed & ipsa Romana in variis codicibus non parùm dissidet. Notandum verò quod de S. Hugone Cluniacensi abbate scribit Udalricus in antiquis consuetudinibus sui monasterii lib. 1. cap. 14. ubi agens de benedictione cerei paschalis, [in cujus, inquit, quodam loco cum aliquando non benè haberetur, *O felix culpa* & quod peccatum Adæ necessarium esset, ante hos annos Domnus abbas optimè fecit, quod fecit abradi, & ne ampliùs legeretur interdixit.] Verùm non primus S. Hugo hæc verba ex benedictidne cerei paschalis abrasit: nam ea desiderantur in vulgato ordine Romano, in Gallicana Liturgia codicis Bobiensis, in veteri Sacramentorum libro Carnotensis S. Petri monasterii annorum circiter 700. in duobus codicibus ecclesiæ Turonensis annorum minimum 600. Deest etiam in duobus manuscriptis missalibus bibliothecæ Colbertinæ n. 1388. & 3789. cujus caracter annos circiter 400. refert, in Rituali diœcesis Senonensis jussu Cardinalis Borbonii edito, in Remensi pervetusto, in missali Tholoniensi, in Melodunensi & in Lingonensi. Sed in hoc ultimo etsi desiderentur hæc verba *O certè necessarium Adæ peccatum*, ea quæ præcedere solent *O felix culpa* reperiuntur.

Verba *O felix culpa* &c. In quibusdam desiderantur.

VII. Ex antiqua verò ecclesiæ Romanæ traditione cereus paschalis benedicitur à diacono, sed in ecclesia Ravennensi ista benedictio ab ipso episcopo peragi solebat: hinc S. Gregorius lib. 9. epist. 28. Mariniano episcopo scribens; jubet ut propter graves quibus ille laborabat infirmitates, [preces quæ super cereum in Ravennati civitate dici solent, vel expositiones evangelii quæ circa paschalem solemnitatem à sacerdotibus fiunt, per alium dicantur,] quas proinde, si convaluisset, ipse Marinianus dixisset. Diaconus autem priusquam benedictionis preces cantare inciperet, in ipsius cerei stipite annos Dominicæ Incarnationis & præsentis anni indictionem stylo imprimebat, ut fidem faciunt an-

Cerei inscriptio

tiqui libri missales, cujus quidem consuetudinis antiquitas repeti potest ex iis quæ scribit Beda in libro de temporum ratione capite 45. ubi ait Romanam ecclesiam testari [indiculis, quos suis in cereis annuatim scribere solet tempus Dominicæ passionis, (nempè) numerum annorum triginta semper & tribus annis minorem, quam ab ejus incarnatione Dionysius ponat. Denique, inquit, anno ab ejus incarnatione juxta Dionysium septingentesimo primo indictione quarta decima, fratres nostri qui tunc fuere Romæ, hoc modo se in natali Domini in cereis Sanctæ Mariæ scriptum vidisse, & inde descripsisse referebant: *A Passione Domini nostri* JESU-CHRISTI *anni sunt DCLXVIII.*] Quibus ex verbis patet inscriptionem olim in paschate adhibitam, per totum annum in cereo conservatam fuisse.... In quibusdam locis inscriptioni præmittebant duæ hæ litteræ græcæ Α & Ω. Præter annum Incarnationis & indictionis nonnulli plura addebant, quæ in tabella cereo benedicendo appendenda inscribebantur: cujusmodi sunt ea quæ in cereo paschali ecclesiæ Rotomagensis anno 1678. appensa sunt sequenti ordine.

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Annus ab origine mundi	5678
Annus ab universali diluvio	4033
Annus ab Incarnatione Domini	1678
Annus à passione ejusdem	1645
Annus à Nativitate B. Mariæ	1692
Annus ab assumptione ejusdem	1628,
Annus indictionis	1.
Annus cicli solaris	7
Annus cicli lunaris	7
Annus præsens à Pascha præcedente usque ad pascha sequens est communis abund. Epacta.	7
Aureus numerus	7
Littera Dominicalis	B
Littera Martyrologii	g.
Terminus Paschæ	17 Aprilis
Dies Paschæ	10 Aprilis
Luna ipsius	5 Aprilis
Annotinum paschale	18 Aprilis
Dies Rogationum	16 Maii
Dies Ascensionis	19 Maii
Dies Pentecostes	29 Maii
Dies Eucharistiæ	9 Junii
Dominicæ à Pentecoste usque ad adventum	25
Dominica prima adventus	27 Novembris
Littera Dominicalis anni sequentis	A
Annus sequens est 1679	Communis ord.
Littera Martyrologii anni sequentis	

T

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Dominicæ à Nativitate Domini usque ad septuagesimam anni sequentis	4
Terminus septuagesimæ anni sequentis	11 Februarii
Dominica septuagesimæ anni sequentis	29 Januarii
Dominica 1. quadragesimæ anni sequentis	19 Februarii
Dies paschæ anni sequentis	2 Aprilis
Annus ab institutione Sancti Melloni	1419
Annus à transitu ejusdem	1368
Annus ab institutione S. Romani	1032
Annus à transitu ejusdem	989
Annus ab institutione S. Audoëni	1046
Annus à transitu ejusdem	1035
Annus à dedicatione hujus ecclesiæ Metropolitanæ	614
Annus ab institutione Rollonis primi ducis Normanniæ	766.
Annus à transitu ejusdem	760
Annus à coronatione Guillelmi primi ducis Normanniæ in regno Angliæ	604
Annus ab obitu ejusdem	590
Annus à reductione ducatus Normanniæ ad Philippum II. Franciæ regem	474
Annus ab alia reductione ducatus Normanniæ ad Carolum VII. Franciæ regem	228
Annus Pontificatus SS. Patris & DD. Innocentii Papæ XI.	2.
Annus ab institutione R. Patris & DD. Francisci IV. archiepiscopi Rotomagensis & Normanniæ primatis	7
Annus à nativitate christianissimi principis Ludovici XIV. Franciæ & Navarræ regis	40
Annus regni ipsius	35.

Consecratus est iste cereus in honore Agni immaculati, & in honore gloriosæ virginis ejus genitricis Mariæ.

Aliam inscriptionem ex Rituali provinciæ Remensis anno 1585. edito hîc etiam subjicere libet

Tabula annualis pro ecclesia Remensi vel. N. anno Domini 1585.

Benedictus est hic cereus in honorem & laudem Domini nostri JESU-CHRISTI, qui cum Patre & Spiritu Sancto vivit & regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

Annus ab origine mundi juxta Hebræorum supputationem est V. M. V. C. L I X.

Annus ab Incarnatione Domini	M. V. C. LXXXV.
Annus à passione ejusdem	M. V. C. LII.
Annus à nativitate B. Virginis Mariæ	M.V.C. LXXXXIX.
Annus ab Assumpsione ejusdem	M.V.C. XXXVI.
Annus Calendarii Gregoriani reformati	IV.

Littera

Littera Dominicalis usque ad Circumcisionem est F. & deinceps toto sequente anno erit E.

Aureus numerus est 9. anni vero sequentis est 10.

Epacta est 29. & anni sequentis est 10.

Epacta eo ipso die cui respondet in Calendario, novam lunam in singulis mensibus indicat

Epacta lunæ paschalis semper quærenda est inter octavum diem Martii & quintum Aprilis.

Dies Paschæ hoc anno incidebat in 14. Aprilis, sed ne Judæos sequi videamur, differtur in 21. diem. Anno sequenti erit 6. Aprilis

Annus Cycli solaris XXVI.

Annus Indictionis XIII.

Annus pontificatus Sanctissimi D.D.N. Papæ Gregorii XIII. est 13.

Annus à conversione & baptismo Clodovei primi ex Francorum regibus christianam fidem complexi M.LXXXVI.

Annus ætatis Christianissimi nostri regis Henrici tertii XXXIV.

Annus regni ejusdem undecimus

Annus Archiepiscopatus Reverendissimi DD. Ludovici à Guisia XI.

Quædam alia particularia in singulis ecclesiis ascribi possunt & solent, vel pro scriptoris arbitrio, vel pro locorum consuetudine, ecclesiastica tamen omnia, & gravia scituque digna esse debent.

VIII. Cerei paschalis benedictio aut in ambone, vel in choro ad gradus presbyterii, ubi solet columna, cui affigitur, constitui, decantabatur; Cùmque diaconus ad hæc illius verba *Suscipe sancte pater hujus incensi sacrificium vespertinum*; in quibusdam ecclesiis quinque grana incensi in modum crucis cereo affigebat. Ad hæc verò verba *mutuati luminis detrimenta non sensit* septem lampades & duo cerei accendebantur. Sed paschalis cereus antequam illius benedictionem inciperet diaconus, accendi solebat, id quod ex missali albiensi præstare debet subdiaconus.

IX. Antequam verò ultrà progrediar præterire non debeo miraculum insigne quotannis ad sanctum Domini sepulcrum contingere solitum, ubi in vigilia paschatis lampades ecclesiæ igne cælitus immisso accendebantur. Cujus miraculi mentionem facit Hugo Flaviniacensi in chronico Virdunensi, ubi agens de itinere Jerosolymitano Richardi abbatis S. Vitoni, hæc habet: [Venit dies sabbati sancti, quo expectabatur ignis à Domino, & gentiles armati christianis intrò conclusis, & beneplacitam voluntatem Domini de igne suscipiendo præstolantibus, totam observaverant ecclesiam: ut si ignis non adveniret, omnes gladio perimerentur: cùm ecce hora circiter nona, omnibus orantibus, in una lampade ignis accensus est à Domino, nullius mortalium suffragante amminiculo: & gentiles stupor apprehendit & pavor; christia-

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

nos verò gaudium & exultatio ; ut ab omnibus tota certatim caneretur ecclesia : Magnus Dominus noster & magna virtus ejus & sapientiæ ejus non est numerus.] Idem miraculum tempore Roberti Regis Francorum cùm Odolricus Aurelianensis episcopus Jerosolymam profectus est contigisse narrat Glaber Rodulphus in lib. 4. historiæ cap. 6. Ejusdem quoque mentio fit in Historia Belli sacri num. 102. Musei Italici tom. 1. & in sermone Urbani Papæ II. habito in Concilio Claromontano. Auctor est etiam Leo Marsicanus in Chronici Cassinensis libro 3. cap. 3. in dedicatione ecclesiæ sui monasterii ab Alexandro II. Summo Pontifice facta in altari S. Joannis inter alias reliquias reconditum fuisse [ex oleo de candela sancti sepulcri, quæ videlicet per singulos annos modo valde mirabili cælitus die sabbati sancti paschatis, videntibus cunctis accenditur.] Et in censu reliquiarum ecclesiæ Exoniensis apud monasticum anglicanum recensetur [De candela ab angelo Dei cælesti lumine accensa apud Domini nostri sepulcrum in vigilia paschæ.]

. X. Redeo ad cereum paschalem qui semel accensus ardere debebat *usque in crastinum post vesperas* ex missali ms. Colbertino n. 421. immò usque post completorium ex Ordinario Laudunensi & missali Athanacensi.

XI. In ecclesia Mediolanensi peracta cerei benedictione, diaconus excelsa voce dicit *Ecce jam ignis columna resplendet*. Cui respondet chorus *Deo gratias*. Quo tertiò repetito, fertur ignis in ecclesia. In Narbonensi & Tolosana sacerdos submissa voce dicit hanc orationem Deus qui divitias misericordiæ tuæ in hac præcipuè nocte largiris : propitiare universo ordini sacerdotalis officii ; & omnes gradus famulatus nostri perfecta delictorum remissione sanctifica : ut ministraturos regeneratrici gratiæ tuæ, nulli esse offensos patiaris offensæ, Per Dominum.

Agnorum Dei cereorum origo.

XII. Ceterùm in utraque cerei paschalis benedictione testatur Ennodius decerptas inde à fidelibus fuisse particulas contra procellas. Unde nonnulli Agnorum Dei cereorum originem ducunt, de quibus Amalarius lib. 1. de divinis officiis cap. 17. [Libellus Romanus narrat eodem die (scilicet sabbato sancto,) benedici ceram oleo mixtam ; indéque fieri agnos, eosque reservari usque ad octavas paschæ.] Idem scribit vulgatus Alcuinus, præscribiturque in Ordine Romano. Quibus concinit Durandus in lib. 6. cap. 79. ubi sic loquitur : [Hac die acolythi Romanæ ecclesiæ faciunt agnos de cera nova benedicta, vel de cera cerei paschalis anni præcedentis, admixto chrismate, qui in sabbato in albis in ecclesiis per Dominum papam populis distribuuntur... Hi agni à fulgure & tempestate fideles & credentes defendunt propter virtutem consecrationis & benedictionis. Sanè secundùm consuetudinem cereus distribuitur in octava Paschæ populo, ad suffumigandas domos, ad significandum, quòd in ultima resurrectione Christus fidelibus in præmio tribuetur : ad quod expressiùs significandum Romana ecclesia agnos fecit supradictos.]

Lectiones quando pronunciatæ.

XIII. Cerei paschalis benedictionem sequuntur lectiones ad catechumenorum instructionem olim recitatæ, quæ tamen antiquitus

præcessisse videntur. Id sanè clarè innuit antiquus Ordo Romanus ad usum Corbeiensis monasterii ante annos 800. accommodatus, in quo inter alia hæc lego: [Et interrogavimus nihilominùs Domnum apostolicum Adrianum, secundùm vestra mandata, si in paschali sabbato debent flecti genua dum lectiones recitantur. Et ipse respondit hoc debere omni modis fieri. Cui cùm diceremus, & quomodo sacerdotes & ministri seu clerus cum stolis & planetis possunt in terram prosterni? Ille adjecit, non debere sacerdotes vel ministros seu clerum stolis priùs planetisque vestiri, nisi tunc demum cùm lumen novum introducitur, ut cereus benedicatur.] Ex his patet lectiones olim pronuntiatas fuisse ante cerei benedictionem, pro qua sacerdotes & ministri seu clerus stolis & planetis vestiebantur. Idem fuit usus ecclesiæ Lugdunensis, idem & in Bisuntina observatus. Quod tamen respondit Adrianus ad lectiones sive ad orationes quæ lectionibus subjiciuntur flectenda esse genua, in Galliis haudquaquam receptum, aut saltem diù non fuit observatum. Nam omnes ad unum antiqui nostri libri Ritualis atque Missalis hujusmodi genuflectionem fieri vetant, quam etiam ad lectionem quæ agit de Nabucodonosor qui impiè ad statuam suam auream genuflecti præcepit, prohibet Pontificale Apamiense.

Caput XXIV. De Sabbato Sancto.

XIV. Lectiones aut in ambone, aut in medio chori ad Aquilam seu pulpitum, aut alio loco pronuntiabantur; & quidem à dignioribus descendendo ad inferiores, ut primam lectionem cantaret verbi gratia decanus, secundam qui ipsum in dignitate sequitur, & sic de reliquis; vel primam unus ex sacerdotibus, secundam diaconus, tertiam subdiaconus, quartam acholythus. Saltem id communi usu passim receptum fuit, tametsi aliquando, sed in paucis ecclesiis, primas lectiones pronunciaverint qui in choro sedebant inferiores. Sed in ecclesia Romana id præstabant subdiaconi.

Ubi & à quibus

XV. Lectores ex Ordinario Silvanectensi, Rituali Suessionensi, Missali Catalaunensi, & aliis quibusdam albis induti erant. Noviomense Ordinarium præter albam eis etiam concedit manipulum.

XVI. Antequam inciperentur lectiones, duo notarii duos cereos hominis staturam habentes, qui in quibusdam ecclesiis una cum Paschali cereo accendebantur, tenebant; unus in dextro cornu altaris, alter in sinistro, ut docet vulgatus Alcuinus. An quòd ibi pronunciarentur lectiones non satis compertum. Certè in ecclesia Noviomensi in duobus legebantur pulpitis, quorum unum dextram, aliud sinistram occupabat.

XVII. De lectionum numero ita scribit Joannes Belethus in explicatione divinorum officiorum cap. 106. [Tandem verò viginti quatuor in quibusdam ecclesiis leguntur lectiones. Ac Romæ quidem hoc pacto fieri solet, ut duodecim recitentur græcè, & totidem latinè. In nonnullis autem ecclesiis legunt tantum duodecim, & in nonnullis dumtaxat septem. At qui viginti quatuor legunt, duodecim ob id græcè recitant propter auctoritatem septuaginta interpretum, quorum auctoritas quondam in græcia maximè floruit, atque etiam in illa parte

Lectionum numerus.

CAPUT XXIV. *De sabbato sancto.*

Italiæ, quæ magna olim dicebatur Græcia. Verùm duodecim ideò dicuntur latinè propter auctoritatem translationis Hieronymi. In minimis tamen ecclesiis non habent nisi sex ob senarium numerum, qui quodammodo perfectus est.] Et Durandus libro 6. Rationarii cap. 81. [Lectiones autem in quibusdam ecclesiis leguntur quatuor, in quibusdam sex, in quibusdam duodecim, & in quibusdam quatuordecim.] Certè quatuor lectiones & non plures recensent Amalarius libro 1. cap. 19. Vulgatus Alcuinus, Rupertus libro 7. de divinis officiis, Codex ecclesiæ Turonensis ante annos 800. scriptus, alter ejusdem ecclesiæ codex annorum 600. Rituale S. Martini, Carnotensis liber sacramentorum monasterii. S. Petri annorum circiter 700. Ordinarium Lugdunense, & Argentinum Pontificale & missale Arelatense, Parisiense, Bituricense, Autissiodorense, Pictaviense, Glandatense, Sarisberiense, Ordinarium Remense, Silvanectense, Laudunense, Cenomanense, Rituale Suessionense, missale Catalaunense, & ordinarium canonicorum regularium cruciferorum. Lectionem quintam addit unus codex Turonensis annorum 800. Ordinarium Uticense, Carnotense S. Joannis & Gastinense cum missali Tholoniensi. Sex exhibet codex ms. Bibliothecæ Colbertinæ n. 6198. cum missali Tolosano. Totidem leguntur in missali Ambrosiano. Totidem Gregorii Sacramentarium à Menardo editum, Missale Rhedonense S. Melanii octo lectiones continet. Ordo Gelasianus duodecim habet, qui numerus extat in vetustissimo codice Luxoviensi lectiones antiquæ Liturgiæ Gallicanæ continente, missale Mozarabum, antiquus codex insignis monasterii S. Dionysii in Francia ante annos 800. scriptus, missale Narbonense & Augustodunense eumdem numerum continent. Et sanè si vetustissimo pontificali Pictaviensi fides sit, qui Gregorianum ordinem sequebantur quatuor dumtaxat; qui Gelasianum duodecim lectiones pronuntiabant tametsi editus ordo Gelasianus decem dumtaxat contineat.

Lectiones latinè & græcè recitatæ.

XVIII. Porrò quod de lectionibus Romæ græcè latinéque recitatis hîc dicitur, in memoriam revocat id quod de Benedicto Papa III. scribit Anastasius, quod scilicet lectionum quæ per cunctas ecclesiarum stationes leguntur, [volumen præparare studuit, in quo græcas & latinas lectiones, quas die sabbato sancto paschæ, simulque & sancto Pentecostes subdiaconi legere soliti sunt, scripturas adjungi præcepit, miræque operationis tabulis argenteis decenter adornans sanctæ ecclesiæ Romanæ libenter obtulit.]

XIX. Quod autem dicit Belethus Romæ duodecim lectiones græcè & totidem latinè fuisse recitatas, hoc est viginti quatuor, confirmatur ex Pontificali Apamiensi, in quo idem repetitur. Verùm in primo ordine Romano ex editis à Mabillonio Musei Italici tom. 2. quatuor dumtaxat græcæ cum quatuor latinis, idest octo recensentur. Scribit etiam Durandus ex his qui duodecim pronunciant lectiones aliquos sex græcè totidemque latinè cantare. Hic autem ritus Romanæ ecclesiæ singularis non extitit, nam & in Cassinensi olim monasterio lectiones in vigilia

Paschæ & Pentecostes græcè & latinè legebantur, uti testatur Leo Marsicanus in Chron. Cassinensi lib. 1. cap. 32.

De litaniis.

XX. De litaniis quæ lectiones excipere solent, pauca dicenda habemus. Triplex hac die litania decantabatur, septena quina & terna, sic dictæ quod primæ invocationes singulæ septies repeterentur secundæ quinquies, ter tertiæ. Quonam verò ritu id fieret, ita explicat Ordinarium ecclesiæ Laudunensis: [Dum autem processio pervenerit in chorum, cantatur letania, quæ vocatur septena; & hanc cantant duo sacerdotes, duo diaconi, & duo subdiaconi, unus post alium: post ultimum respondet chorus. Finita letania, it canonicorum processio ad fontes, & ibi cantatur litania, & hæc secunda & quina. Hanc cantant quatuor de prædictis, similiter unus post alium, & chorus ultimò. Tunc episcopus fontes benedicit. Post benedictionem redit processio, cantore & succentore iterum litaniam cantantibus & hæc trina & tertia.] Ex hoc loco apparet duas in ecclesia Laudunensi olim ante benedictionem fontis decantatas fuisse letanias; tertiam ea completa. Idem vigebat usus in ecclesia Turonensi, in Silvanectensi, Catalaunensi, Lemovicensi, Gastinensi. In Lingonensi alius erat litaniarum ordo: Nam septena primum cantabatur dum in sacrario novus ignis benediceretur. Quina post pronuntiatas lectiones, terna post benedictos fontes. In Lugdunensi recitatis ante omnia lectionibus septena dicebatur letania, inde sequebatur cerei paschalis benedictio, hanc litania quina, & tandem benedictis fontibus tertia. In Parisiensi officium incipiebat à septena letania, quam tres diaconi tresque subdiaconi canonici decantabant. Deindè pronunciabat diaconus cerei paschalis benedictionem, posteà recitatis in choro lectionibus, duo diaconi cum duobus subdiaconis quinam letaniam persolvebant. Tertia post fontis benedictionem cantabatur. Eumdem officiorum ordinem videre est in pontificali Bisuntino. Idem ferre erat etiam ecclesiæ Augustensis, cujus ritum ita repræsentat vita S. Udalrici episcopi cap. 4. [Ad sacrum officium solemniter se præparavit, & totum clerum hora diei nona cum eo paratum esse destinavit, statimque perlecta trina litania, cereoque sanctificato, lectionibusque & tractis consummatis, cum quina letania & cum omni honore ad baptismum consecrandum ad ecclesiam S. Joannis Baptistæ perrexit: baptizatisque ab eo tribus pueris cum septena letania, regressus est in sacrarium ad missam se præparandum clero interim psallente in choro.] Hic vides inversum litaniarum ordinem. Nam septena quæ primum obtinet aliis in ecclesiis locum, hic ultimo collocatur, & trina quæ omnium ultima esse debuerat initium facit officii.

De benedictione fontium.

XXI. Sed præcipuum hujus diei officium fuit celebratio baptismi, ad quam ea quæ diximus omnia catechumenos præparabant. Baptismi ritus omnes cùm discusserimus in libro primo de antiquis Ecclesiæ Ritibus cap. 1. nihil nobis ea de re dicendum superest: pauca tantum hic attingam de fontium benedictione; ubi ante omnia referendum videtur

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

—— id quod scribit Gregorius Turonensis in libro 1. de Gloria martyrum cap. 23. de Fontibus Hispaniæ, de quibus sic loquitur: [Igitur cùm dies sacer post curriculum anni decedentis advenerit, quo Dominus confuso proditore, mysticam discipulis præbuit cœnam: conveniunt in loco illo cum pontifice cives, jam odorem sacri præsentientes aromatis. Tunc data oratione sacerdos ostia templi jubet simul muniri signaculis adventum virtutis Dominicæ præstolans. Die autem tertia, quod est sabbati, convenientibus ad baptizandum populis, adveniens episcopus cum civibus suis, inspectis signaculis, ostia reserat clausa, ac mirum dictu, piscina quam reliquerant vacuam, reperiunt plenam, sed cumulo altiore refertam, ut solet super ora modiorum triticum aggregari: videasque huc illuc latices fluctuare, nec parcè in diversa diffluere. Tunc cum exorcismo sanctificatum conspersum desuper chrisma omnis populus pro devotione hauriet, & vas plenum domi pro salvatione reportat, agros vineasque aspersione saluberrima curaturus. Et cùm exinde multitudo amphorarum sine collato numero hauriatur: numquam tamen vel cumulum minuit, licet ubi infans primus intinctus fuerit, mox aqua reducitur.]

Quam sit antiqua.

XXII. Ex hoc Gregorii loco colligere licet antiquum ecclesiæ ritum benedicendi fontis baptismalis, qui tamen Gregorio longè antiquior: ut pote cujus meminit S. Cyprianus in epistola 70. ad Januarium his verbis: [Oportet ergo mundari & sanctificari aquam priùs à sacerdote, ut possit baptismo suo peccata hominis qui baptizatur abluere.] Et S. Ambrosius in libro de his qui initiantur cap. 5. [Quare prior Christus descendit, posteà Spiritus Sanctus? cum forma baptismatis & usus hoc habeat, ut ante fons consecretur, & tunc descendat, qui baptizandus est. Nam ubi primùm ingreditur sacerdos, exorcismum facit, secundò super creationem aquæ invocationem, posteà & precem defert, ut sanctificetur fons, & adsit præsentia Trinitatis æternæ.] Ejusdem ritus mentionem facit Victor Vitensis in libro 2. de persecutione Vandalica, vulgatus Dionysius in libro de ecclesiastica Hierarchia cap. 2. S. Cyrillus Jerosolymitanus Catechesi 3. & S. Gregorius Nyssenus oratione in Christi baptismum: quin immò S. Basilius in libro de Spiritu Sancto cap. 27. inter traditiones apostolicas recenset quod *benedicimus aquam baptismatis*.

Benedictionis formula.

XXIII. Benedictionis formula non eadem fuit ubique, sed planè diversa. Alia est enim quæ in Gelasiano ac Gregoriano sacramentario reperitur, alia quæ in liturgiis Gallicanis, alia quæ in missali Mozarabum, alia quæ in Ambrosiano: immò nec in variis ejusdem nationis liturgicis libris una eademque reperitur: Nam in tribus v. g. Gallicanis vetustissimis missalibus, à Thomasio & Mabillonio editis benedictionis formulæ omninò sunt inter se dissimiles.

Benedictionis ritus.

XXIV. Quod spectat ad ritus in ipsa benedictione observari solitos, hi præsertim recenseri possunt, Crucis in aquam impressio, insufflatio triplex, cereorum in aquam immersio, chrismatis infusio,

aquæ benedictæ distributio. Illa sanè fuit semper, eaque laudabilis ecclesiæ consuetudo, ut quidquid benediceret, crucis consignatione sacraret; [quod signum, inquit S. Augustinus, nisi adhibeatur sive frontibus credentium, *sive ipsi aquæ ex qua regenerantur*, sive oleo quo chrismate unguuntur, sive sacrificio quo aluntur, nihil eorum rectè perficitur.] Hinc idem Sanctus doctor in Sermone 352. [Sed quia baptismus, ideſt salutis aqua non est salutis, nisi Christi nomine consecrata, qui pro nobis sanguinem fudit, cruce ipsius aqua signatur.] Et Auctor Sermonis de Symbolo inter opera ejusdem Augustini tomo 6. novæ editionis:[Hoc enim signo crucis consecratur Corpus Dominicum, sanctificatur fons baptismatis.] Insufflationem præscribunt S. Gregorius in Sacramentario, missale Ambrosianum & Mozarabum. Hujusque ritus meminit Severus Alexandrinus patriarcha in tractatu de ritibus baptismi, desinatque Spiritus Sancti adventum in aquas, quemadmodum Christus discipulis suis dans Spiritum Sanctum insufflavit. Cereorum in aquam immersionem solus præscribit S. Gregorius. Dum verò extrahitur cereus de aqua [de cerei cera parumper in aquam deguttetur in modum crucis dicens *Sanctificetur & fœcundetur fons iste in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen*,] inquit missale Parisiense vetus ante annos 400. scriptum. Similia habent Rituale Cameracense annorum circiter 300. & Senonense, Missale Melodunense & Lemovicense. Chrismatis infusionem institutam in omnibus reperimus Liturgiis antiquis Romanis, Gallicanis, Ambrosianis, atque Mozarabum. Et quidem eam solam dicernunt vetustissimus codex Gellonensis, Dionysianum Sacramentarium annorum minimum 800. Constantinopolitanum Pontificale, insigniorum ecclesiarum missalia, Lugdunense, Narbonense, Arelatense, Augustodunense, Tholoniense, & alia quædam. Chrismati sacrum oleum addunt Missale Ambrosianum, Mozarabum, Parisiense, Pictaviense, Lemovicense, Catalaunense, Codex Turonensis duplex annorum 600. Ordinarium Silvanectense, Laudunense, Lingonense, Carnotense S. Joannis, & Gastinense. Chrisma tamen expiatis aquis infundi vetant Pontificale Mimatense, Arelatense missale, Lemovicense & Melodunense, & Rituale Senonensis diœcesis, si præsens quis non existat statim tingendus: quo casu chrismatis infusionem aliud in tempus differri volunt. Sed neque si quis baptisandus offerretur, ea statim fieri solebat, nisi postquam in vasculis aquam domum portandam populus hausisset: tametsi non semper id adeò religiosè observatum fuerit.

XXV. In celebri S. Martini Turonensis basilica peracta fontium, benedictione, sacerdos aqua lustrali aspergebat [primò crucem, deinde altare S. Joannis, post modum decanum, cantorem & ceteros singulos consequentes.] Ex Ordinario verò Carnotensi S. Joannis, Gastinensi & Missali Autissiodorensi benedicti Fontes, mundissimo debent linteo cooperiri.

XXVI. His tandem omnibus expeditis, episcopus tres ex oblatis — De baptismo.

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

baptizabat infantes, uti alias demonstravimus hunc numerum assignat Concilium Lemovicense anni M. XXXI. Ceteros presbyteri aut diaconi tingebant. Sed in ecclesia Mediolanensi solus archiepiscopus baptismum confert. Ita quippè lego in missali ejusdem anno 1669. edito: [Si verò in Metropolitana per archiepiscopum sint aliqui baptizandi, eos baptizat more consuetq, à qua solemnitate baptizandi, quæ archiepiscopalis muneris est, alius omnis vel archipresbyter, vel præpositus, vel parochus, tam urbis quàm diœcesis abstinebit.] Notandum verò est id quod habet Breviarium Ambrosianum anno 1487. regnante Joanne Galeazio Maria Vicecomite Duce Mediolanensi edito. *Hodie non baptizantur nisi masculi, & idèò de feminis non est facienda mentio tali die. Petunt pro eis compatres.* Deinde post fontis benedictionem de baptismi conferendi ritu hæc subdit: *Archiepiscopus interrogat eos* quid venistis facere? ℟. Venimus baptizare. *Item interrogat* Quod nomen est illis? ℟. Tale & tale. *Item inquirit nomina eorum archiepiscopus, & dicit* Creditis in Deum Patrem omnipotem creatorem cœli & terræ? ℟. Credimus. *Interrogatio* & in JESUM-CHRISTUM Filium ejus unicum Dominum nostrum natum & passum? ℟. Credimus. *Interrogatio* Creditis & in Spiritum Sanctum, Sanctam ecclesiam catholicam, Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam. Amen? ℟. Credimus. *Et statim subjungit dicens*: Ite baptizate eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. *Et statim baptizat dicendo nomina eorum* Baptizo te. *Prima mersio.* In nomine † Patris, *Secunda mersio* Et Filii † *Tertia mersio* Et Spiritus Sancti. Amen. *Sequuntur litaniæ, quibus finitis, signantur baptizati in fronte chrismate dicendo* Deus Pater omnipotens Domini nostri JESU-CHRISTI, qui vos regeneravit ex aqua & Spiritu Sancto, quique dedit vobis remissionem peccatorum, ipse vos linivit chrismate salutis in CHRISTO JESU Domino nostro, in vitam æternam. Amen

De cereis accendendis.

XXVII. Celebrato baptismo, tertia incipiebatur litania, sub cujus finem ipsi cantores, aut diaconus, vel pueri in albis pro locorum consuetudine ter clamabant *Accendite*: Deinde cerei accendebantur. Quonam vero ritu id fieret ita explicat missale Narbonense: [Diaconus stans ante altare versa facie ad populum cantet ter quod sequitur *accendite*. Et chorus respondeat *Lumen Christi. Accendite.* ℟. *Lumen Christi. Accendite.* ℟. *Deo gratias.*] Idem habet missale Arelatense. Colbertinum n. 6198. solum respondet *Deo gratias*; id quod vetat Pontificale Mimatense. Paulò aliter missale Autissiodorense [Finita hac ultima litania, incepit cantor vel sacerdos alta voce *Agnus Dei.* Mox puer in albis incipit alta voce *Accendite.* Item cantor altiori voce *Agnus Dei &c.* Et puer similiter altiori voce *Accendite.* Rursum cantor altissima voce *Agnus Dei &c.* Item puer altissima voce *Accendite* & finita letania; omnes cerei accenduntur, & statim cantor vel succentor incipit pro officio missæ alta voce *Kyrie eleison.*] [Tunc primum, ut dicit Alcuinus illuminantur omnes cerei neophytorum, quos manibus tenent, demonstrantes

strantes hoc, quod per illum agnum qui tollit peccata mundi unusquisque lumen accipere debeat.]

XXVIII. Sequebatur missa, in qua [sacerdos facta solito more confessione, & osculato altari, inquit missale Ambrosianum, antequam missam incipiat, debet accipere calicem cum patena & corporali in manibus, & dicere ter alta voce *Christus Dominus resurrexit* in tono: choro respondente per singulas vices *Deo gratias.* Videlicet primò ad cornu altaris dextrum, secundò post altare, tertiò ad cornu altaris sinistrum.] Quem ad ritum, referri potest id quod præscribit missale Tolosanum, ut scilicet [episcopus faciat more solito confessionem, posteà dicat supplicando hanc orationem Deus qui matutinam sacra resurrectionis tuæ annuntiatione auditam fecisti jocunditatem, cùm ex inferis rediens replesti terram gaudiis, quam reliqueras in obscuris; rogamus potentiæ tuæ ineffabilem majestatem, ut sicut catervam apostolicam gaudere fecisti sacra anastasi; ita hanc familiam tuam, misericordiam tuam expansis manibus flagitantem, splendore cœlestis jubaris illustrare digneris Per Dñum. Posteà incipiat ad missam *Gloria in excelsis.*]

De missa

XXIX. Imposito à celebrante hymno angelico, [prosternat se omnis chorus, inquit Rotomagense Ordinarium, & interim omnes campanæ pulsentur, & dehinc per omnes abbatias & parrochias totius civitatis.] Simili modo missale Sarisberiense: [Posteà incipiat *Gloria in excelsis Deo:* tunc omnes genuflectant exuentes cappas nigras, & tunc pulsentur omnes campanæ.] Atque interim, ut dicit Joannes Abrincensis, [altare incensetur.] Sed ex missali Ambrosiano [non dicitur *Gloria in excelsis*, nec *Credo*, pax tamen publicè datur, & epistola ac evangelium cantantur in tono majori.]

XXX. Post epistolam, ex præscripto missalis Catalaunensis [subdiaconus indutus cappa rubra in majori pulpito cantet *alleluia* ℣. *Confitemini &c.* Alius subdiaconus alba indutus cantet tractum, ubi leguntur lectiones.] In ecclesia Viennensi cantor dextri chori dicit alleluia, cantor sinistri tractum [Interim archidiachonus, inquit Ordinarium ejusdem ecclesiæ, accepta benedictione, præcedentibus ceroferariis, thuriferario, & subdiacono, accedat ad cornu altaris, ad evangelium pronunciandum. Ceroferarii portent candelas extinctas, & cum reversi fuerint ad altare accendantur.] Qui ritus peculiaris fuisse videtur ecclesiæ Viennensi, nam aliæ nec cereos ad evangelium deferunt, nec post evangelium accendunt: uti testantur omnes libri Rituales observavitque Amalarius lib. 1. cap. 31. Decantato evangelio reliqua ferè omnia sacrificii munia sub silentio absolvebantur, symbolo, offertorio, Agnus Dei, & antiphona ad communionem prætermissis.

XXXI. Missa absoluta, tam clero quàm populo sacra communio porrigebatur, ut testantur libri Rituales antiqui penè omnes tam manuscripti quàm editi, prescribuntque Theodulphus Aurelianensis episcopus & Joannes Abrincensis; cujus rei praxim videre est in Hugonis Flaviniacensis Chronico ad annum 923. quo [in territorio Tullensi,

CAPUT XXIV. De Sabbato Sancto.

villa Commarciaco, puella sancta post acceptam communionem jejunare cœpit ac per tres integros annos nihil cibi percepisse perhibetur. Hinc Lucas Cusentinus in Ordinario suo [Consecrantur, inquit, plures hostiæ, & in eucharistiali pro communicandis manè pueris & populo reservandæ.] Perseverabat adhuc hic ritus in ecclesia Rotomagensi ante annos 300. quo tempore scriptum videtur Ordinarium uti & missale ejusdem ecclesiæ, in quibus hæc lego: [communicatis presbyteris & aliis quibus placuerit, vespetæ incipianrur.]

Immissio lactis & mellis in calicem.

XXXII. Antequam de vesperis dicamus, duo nobis observanda supersunt. Primum est de immissione lactis & mellis in sacrum calicem, de qua Joannes diaconus in epistola ad Senarium ita habet: [Quod autem quæsistis cur in sacratissimum calicem lac mittatur & mel, & paschæ sabbato cum sacrificiis offeratur? Illud in causa est, quia scriptum est in veteri testamento, & novo populo figuraliter repromissum: introducam vos in terram repromissionis, terram fluentem lac & mel... Baptizatis ergo hoc sacramenti genus offertur, ut intelligant, quia non alii, sed illi qui participes fiunt Corporis & Sanguinis Domini, terram repromissionis accipient, cujus iter inchoantes, tamquam parvuli lacte nutriuntur & melle.] Ad hunc ritum accedere videtur Concilii Africani decretum istud: [Primitiæ verò, seu mel & lac, quod uno die solemnissimo in infantum mysterio solet offerri, quamvis in altari offerantur, suam tamen habeant propiam benedictionem, ut à sacramento Dominici Corporis & Sanguinis distinguantur.] In vulgato etiam Ordine Romano habetur *Benedictio lactis & mellis* in sabbato sancto, sed extra calicem facta, & seorsim parvulis porrecta. In eodem Ordine Romano alia extat Agni benedictio aliarumque carnium, quæ quidem græcis locum præbere potuit carpendi latinos, [quare agnum simul cum corpore Christi super altare ponerent, & more Judæorum offerrent,] ut restatur Æneas Parisiensis in libro adversus græcos Spicilegii tomo 7. Verùm hæc agni benedictio seorsim fiebat, non ut Deo offerretur, sed ut carnium illius esus cum ecclesiæ benedictione sumeretur.

Agni benedictio.

Altarium consecratio.

XXXIII. Alterum est de septem altaribus hac die consecrari solitis, de quibus præfatus Joannes diaconus in epistola ad Senarium: [Quod de septem altaribus inquisisti, quæ in urbe Roma sabbato paschæ moris est consecrari: hoc dico, quia majores nostri sive in septiformis gratiæ Spiritu decreverint faciendum, sive quia septem regionibus ecclesiastica apud nos militia continetur, à qua hæc ipsa parantur altaria, ut singulis benedictio præstaretur... an alia quadam ratione constitutum sit, certè mihi habetur incognitum. Illud tamen firmamente custodio, quod non à majoribus rradita custodiret ecclesia, nisi certa sui ratio poposcisset.]

Missa ad mediam usque noctem protracta.

XXXIV. Tanta sacrorum rituum diversitas & prolixitas sabbati sancti officium ad multam noctem protrahere solebat, adeò ut non ante populus dimitteretur, quam media sui parte transacta foret: id

quod ex apoſtolica traditione proveniſſe teſtatur S.Hieronymus in Commentario ſuper Matthæum, ubi ſic loquitur: [Traditio apoſtolorum & Judæorum eſt, Chriſtum media nocte venturum in ſimilitudinem Ægyptii temporis: Unde & reor traditionem apoſtolicam permanſiſſe, ut die vigiliarum paſchæ ante noctis medium populos dimittere non liceat, expectantes adventum Chriſti.] Idem docent Amalarius l.b. 1. cap. 16. & vulgatus Alcuinus, qui hunc S. Hieronymi locum citant. Quin immò Carolus Magnus imperator divinum hac die officium *Supra mediam noctem* protraxiſſe memoratur apud monachum Sangallenſem in libro de eccleſiaſtica cura Caroli Magni cap. 24. Hinc capiendus eſt locus S. Ambroſii ad epiſcopos per Æmiliam conſtitutos ſcribentis epiſtola 23. [Certa ratione comperta, ita omnium concurrat affectio, ut una nocte ubique ſacrificium pro reſurrectione Domini deferatur.] Hinc eſt etiam quod S. Auguſtinus in Sermone 228. quem ipſo paſchatis die *ad populum & ad infantes* habuit, ſic eos alloquitur: [Poſt laborem noctis præteritæ, quoniam etſi ſpiritus promptus eſt, caro tamen infirma, diù vos tenere ſermone non debeo.] Et ſermone 219. quem in hujus noctis vigiliis pronunciavit: [Quanto ergo alacrius in hac vigilia velut matre omnium ſanctarum vigiliarum vigilare debemus, in qua totus vigilat mundus.] Eadem ratione Innocentius Papa I. ad Decentium Eugubinum epiſcopum ſcribit eccleſiæ traditionem habere [iſto biduo, feria 6. ſcilicet & ſabbato ſancto, ſacramenta penitùs non penitùs celebrari.] Quia revera hujus diei miſſa tota in nocte peragitur: unde & antiqui ſacramentorum codices quales ſunt Gellonenſis, Remenſis, Regius, Noviomenſis annorum minimum 900. Turonenſis, Dionyſianus annorum 800. cum aliis pluribus non ante volunt miſſam inchoari, *quam appareat una ex ſtellis in cœlo*. His adde Concilii Autiſſiodorenſis canonem II. [Non licet in vigilia Paſchæ ante horam ſecundam noctis vigilias perexplere.] Et illud Concilii Rotomagenſis anni 1072. decretum, [ut in ſabbato paſchæ officium ante nonam non incipiatur. Ad noctem enim Dominicæ reſurrectionis reſpicit, ob cujus reverentiam *Gloria in excelſis Deo & alleluia cantatur*.] Vide ſi lubet Gregorium Turonenſem lib. 2. Hiſtoriæ Francorum c.34. ubi miſſa ſabbati ſancti nocte celebrata narratur. Ceterum perſeveravit hæc pia ſanctaque traditio, ſaltem aliquibus in locis ad uſque finem ſæculi decimi quarti, ut conſtat ex conſuetudinibus canonicorum regularium Caſſanenſis monaſterii anno 1387. renovatis in quibus hæc lego: [Sabbato ſancto miſſa dicitur tardius, & in quibuſdam locis celebratur nocte.]

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

De veſperis.

XXXV. Hinc factum eſt, olim ut in Romana eccleſia veſperæ poſt miſſam prætermitterentur, cum iis perſolvendis non ſupereſſet ſatis temporis. Teſtis vulgatus Alcuinus, cujus hæc verba: [In hac nocte de veſpertinali apud Romanos nil agitur, neque ante miſſam, neque poſt miſſam: quia ſecundum Auguſtinum & alios doctores iſtud ſabbatum non habet veſperam.] Idem habet Vulgatus Ordo Romanus, in

CAPUT XXIV. De Sabbato Sancto.

quo ab interpolatore, quodam ritus ecclesiæ suæ haud dubium referente hæc adduntur: [Apud nos autem unus de schola cui jussum fuerit, pro antiphona incipit alleluia ad vesperum. Et dum communicaverint, cantatur pro vespera festinanter psalmus *Laudate Dominum omnes gentes*. Ante *Magnificat* vero lectio non dicitur, vel versus, sed antiphona *Vespere autem sabbati*. Finito *Magnificat*, dicat sacerdos orationem.] Hæ sunt breves illæ vesperæ, quas ex antiquo usu hactenùs retinemus, nam ut dicit Concilium Aquisgranense anno 836. celebratum cap. 2. can. IX. [vespertinales quoque in vigilia paschæ meliùs celebrandæ sunt propter lætitiam resurrectionis Domini, quam dimittendæ.] de quibus pauca hæc observanda: 1. Ex missali Bituricensi & Tolosano atque etiam ex Ordinario Narbonensi & Uticensi, psalmus *Laudate Dominum omnes gentes*; ter decantari debet. Qui quidem usus valuit etiam in Ebrodunensi, Glandatensi & Tholoniensi ecclesiis, ut fidem faciunt earum missalia. 2. Ex Ordinario Argentino & ex missali & Breviario Parisiensi sine *Gloria Patri* psalmus cantabatur. Ex Ordinario vero Lingonensi post psalmum *Alleluia* septies repeti debet. 3. Antiphona ad *Magnificat* juxta morem ecclesiæ Arelatensis *triumphabatur* idest ter dicebatur. 4. In Lingonensi post vesperas fiebat processio ad crucifixum. 5. Vesperæ ita describuntur in missali Lemovicensi: [Facta communione & manuum ablutione, statim succentor in albis existens ante altare pueris & aliis ministris adstantibus versa facie versus chorum, incipit alta voce sequentem antiphonam: *Jesum quem quæris mulier, non est hic, sed resurrexit.* Quam pueri & alii sibi adstantes prosequuntur: Qua finita sine neuma, illi qui sunt in choro omnes simul cantant eadem voce antiphonam *Alleluia, alleluia, alleluia, alleluia.* Et ita ter eadem voce repetitur. Deinde succentor incipit: *Recordare qualiter locutus sit nobis.* Chorus respondet; *Dum adhuc in Galilæa esset alleluia.* Item succentor *Laudate Dominum omnes gentes &c.* Chorus respondet *Quoniam confirmata &c. Gloria Patri &c.* Chorus *Sicut erat &c.* Item succentor *Recordare.* Illis qui sunt ad altare & illis de choro prosequentibus simul totum residuum, ut prius. Deinde episcopus vel sacerdos incipit antiphonam: *Vespere autem &c.* Psal. *Magnificat.* Quem versum psalmi incipit succentor, & finit cum pueris & aliis sibi astantibus. Deinde illi de choro finiunt secundum versum, & sic vicissim finiunt totum psalmum. Deinde succentor reincipit dictam antiphonam *Vespere*, quam omnes finiunt sine neuma. Deinde episcopus vel sacerdos versus ad populum dicit *Dominus vobiscum. Oremus. Spiritum nobis Domine*] *&c.* Sed in ecclesia Lugdunensi vespere cum tribus psalmis totidemque antiphonis, cum capitulo, versu, antiphona ad *Magnificat* & oratione concinebantur.

De completorio.

XXXVI. Completorium cum tribus tantum psalmis cantari instituit Joannes Abrincensis. Idem usus in Silvanectensi Ordinario deprehenditur. Idem & in Rotomagensi. Alibi passim cum solitis psalmis persolvebatur; quibus versum *Converte nos* & *Deus in adjutorium* præ-

mitti Ordinarium Præmonstratensium; solitoque versu *Gloria Patri* terminari vetat Breviarium Parisiense. Ritum verò cantandi Completorium ita describit Ordinarium Turonense: [Ad completorium omnes in albis. Primò eant ad quærendum decanum cum cruce, cereis, urceo: & ibi de tribus vinis tres biberes ministrantur. Quo facto, processionaliter eundo bini & bini ad quærendum archiepiscopum, & ad adducendum eum ad ecclesiam. Deinde sequitur Completorium; quod incipit major de ecclesia sacerdos sic: *Converte nos. Deus in adjutorium. Gloria. Sicut erat. Alleluia.* Psal. *Cum invocarem* cum aliis psalmis, in fine *Alleluia:* & statim cantor incipit antiphonam *Hæc dies* sine versu & sine jubilo. Statim hymnus *Jesu Redemptor* psal. *Nunc dimittis:* in fine sine jubilo *Alleluia.* Collecta *Oremus Spiritum nobis Domine.* Observandus est hic ordo ad completorium usque ad diem sabbati sequentis. Antiphona de B. Maria *Regina cœli.* ℣. *Ora pro nobis.* Collecta *Gratiam tuam & Deus à quo sancta desideria.*] In Ecclesia Lingonensi post completorium solemnis ad populum habetur concio. In Viennensi verò hæc hora omnino prætermitti debet ex illius ordinarii præscripto.

De hora solvendi jejunii.

XXXVII. Restat ut nunc proferam quid de hora solvendi jejunii in sabbato sancto scribat Dionysius Alexandrinus in epistola ad Basilidem cap. 1. ubi postquam de tempore resurrectionis Dominicæ disseruit. Sic tandem subinfert: [Hæc cum ita se habeant, illis qui hoc accuratius subtiliusque considerant enunciamus quota hora, vel etiam semihorula, vel quarta hora oportet incipere lætitiam ob Domini nostri à mortuis resurrectionem: & eos quidem qui nimium festinant & ante mediam noctem jejunium solvunt, ut negligentes & intemperantes reprehendimus, ut qui propè modum antequam par sit cursum abruperint, dicente viro sapiente, non parum est in vita quod parum abest. Eos autem qui differunt, & plurimum perferunt, & ad quartam usque vigiliam abstinent, in qua etiam Servator noster in mari ambulans apparuit, ut generosos & laborum tolerantes suscipimus. Iis autem qui interea ut moti sunt, velut potuerunt, quiescunt, non valdè molesti sumus, quando quidem nec sex jejuniorum dies æquali aut simili tolerantia omnes perferunt: sed alii quidem vel omnes transmittunt, jejuni permanentes; alii duos, alii tres, alii quatuor, alii nullum. Et iis quidem qui in illis transmittendis valdè laboraverunt, deindè defessi sunt, & prope modum deficiunt, ignoscendum est quod celerius gustent. Si qui autem non modo non transmissis, sed ne jejunatis quidem, vel etiam in deliciis opiparisque conviviis consumptis præcedentibus quatuor diebus, ad duos eosque solos extremos dies cùm venerint, illis à se cibo non gustato transmissis, parasceve & sabbato magnum quid & egregium se facere existimant: Si ad auroram usque permanserint, non existimo eos ex æquo certamen subiisse cum iis qui se plurimis diebus prius exercuerunt.] Huicce prolixo Dionysii Alexandrini suffragio addam Herardi archiepiscopi Turonensis

CAPUT XXIV. De Sabbato Sancto.

capitulum 83. [Qui sabbato sancto usque ad noctis initium non jejunant, excommunicentur, & à paschali, communione secernantur.] Similia ferè habes in libro 7. Capitularium regum Francorum articulo 280. Porrò ad pleniorem eorum quæ hactenùs hoc capite discussimus intelligentiam operæ pretium duximus, insigniorum ecclesiarum ritus integros hic referre.

ANTIQUI RITUS SABBATI SANCTI

Ex ms. codice bibliothecæ regiæ n. 3865. cujus caracter ad annos 900. accedit.

Sabbatorum die mane reddunt infantes symbolum. Prius cathechizas eos, imposita super capita eorum manu, his verbis: Nec te latet satanas &c. *Inde verò tangis ei nares & aures de sputo, & dicis ad aurem* Effeta, quod est adaperire in odorem suavitatis. Tu autem effugare, diabole, appropinquavit enim judicium Dei. *Posteà vero tangis ei pectus & inter scapulas de oleo exorcizato, & vocato nomine singulis dices*: Abrenuncias Satanæ? ℟. Abrenuntio. Et omnibus operibus ejus? ℟. Abrenuncio. Et omnibus pompis ejus? ℟. Abrenuncio. *Inde vero dicis symbolum; & imposita manu super capita ipsorum dicis.* Credis in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cœli & terræ? ℟. Credo. Credis & in JESUM-CHRISTUM filium ejus unicum Dominum nostrum natum & passum? ℟. Credo. Credis & in Spiritum Sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem & vitam æternam? ℟. Credo.

Posteà dicitur eis ab archidiacono Orate electi, flectite genua, complete orationem vestram in unum, & dicite, amen. *Et respondent omnes* Amen. *Iterum admonentur ab archidiacono* Cathecumeni recedant, omnes catechumeni exeant foras. *Iterùm dicit diaconus.* Filii carissimi revertimini in locis vestris, & expectantes horam qua possit circa vos Dei gratia baptismum operari.

SEQUITUR ORDO QUALITER SABBATO SANCTO AD VIGILIAS INGREDIUNTUR

Primitus enim octava hora diei mediante procedunt ad ecclesiam, & ingrediuntur in sacrario, & induunt se vestimentis sacris, sicut mos est: & incipit clerus letania, & procedit sacerdos de sacrario cum ordinibus sacris. Veniunt ante altare stantes inclinato capite usque dum dicent: Agnus Dei qui tollis peccata mundi. *Deinde surgens sacerdos ab oratione vadit retro altare, sedens in sede sua. Deinde veniens archidiaconus ante altare accipiens de lumine quod sexta feria absconsum fuit, faciens crucem super cereum, & inluminans eum, & completur ab ipso benedictio cerei.*

Deus mundi conditor, auctor luminis, sydcrum fabricator &c.

Item dicta Beati Augustini episcopi, quam adhuc diaconus cum esset edidit, & cecinit feliciter:

Exultet jam angelica turba &c.

Caput XXIV. De Sabbato Sancto.

Nunc collecta post benedictionem cerei incipit.

Sancte Domine, omnipotens Deus, qui ad nostrarum contemplationem tenebrarum, hæc in mundi hujus obscuro luminaria emicare jussisti: præsta ut dum ad illum æternitatis diem unigeniti tui properamus occursum, ad hanc interim quam tenebris nostris præparasti lucernam, dum nox ista transcurritur, sine peccatorum offendiculo ambulemus. Per

Collecta post hymnum cerei

Deus templum ignis æterni, Deus veræ lucis habitaculum, Deus sedes perpetuæ claritatis: vota tibi, Domine, solemnia diei consummationis & noctis inchoationis celebramus, ac luminibus altaris tui incensis, temporalium lumen offerentes, ut famulis tuis verum ac perenne lumen largiaris oramus Per

Post hæc surgens sacerdos à sede sua, & dicit orationem de vigilia paschæ, sicut in sacramentorum continetur.

Orationes per singulas lectiones in sabbato sancto.

Deus qui divitias &c. *Sequitur lectio* In principio fecit Deus

Deus qui mirabiliter creasti hominem *Sequitur de Noë II.*

Deus incommutabilis virtus &c. *De Abraham III.*

Deus fidelium Pater &c. *In Exod. IV. cum cantico* Cantemus Domino

Deus cujus antiqua miracula &c. *In Isaïa V.* Hæc est hæreditas

Omnipotens sempiterne Deus multiplica &c. *In Jeremia VI.* Audi Israël.

Deus qui ecclesiam tuam &c. *In Ezechiel VII.* Facta est super me manus Domini.

Deus qui nos ad celebrandum &c. *In Isaïa VIII. cum cantico* Vinea Domini.

Deus qui in omnibus ecclesiæ tuæ &c. *Item in Exodo IX.* Dixit quoque Dominus ad Moïsem.

Omnipotens sempiterne Deus qui omnium operum.

Deus qui diversitatem gentium &c. *In Deuteronomio XI. cum cantico.*

Adtende cœlum.

Deus celsitudo humilium &c. *In Daniel XII.* Nabucodonosor rex.

Omnipotens sempiterne Deus spes unica &c.

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Oratio post psalmum 41.

Omnipotens sempiterne Deus respice &c.

Inde verò procedunt ad benedictionem fontis cum letania ad baptizandum. Baptismo expleto, consignantur infantes ab episcopo. Dum accipiunt septem dona gratiæ Spiritus sancti, & mittit chrisma in eorum frontibus.

Posteà vero ipse sacerdos revertitur cum omnibus ordinibus in sacrario: & post paululum incipiunt secundam letaniam, & post modicum intervallum cum tertia letania ingrediuntur ad missas in vigilia, ut stella in cælo apparuerit. Et sic temperent, ut in Trinitatis numero ipso litaniæ fiant. Inde descendis cum letania in fontem.

Benedictio fontis

Omnipotens sempiterne Deus, adesto magnæ pietatis tuæ mysteriis &c.

Item consecratio fontis

Deus qui invisibili potentia tua sacramentorum tuorum mirabiliter operatis effectum &c. Ite docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. *Hic mutas sensum quasi legens.* Hæc nobis præcepta servantibus &c. Sint etiam purificandis mentibus efficaces. *Hic mittis cereos in fontem.* Descendat in hanc plenitudinem fontis virtus spiritus tui. *Hic tribus vicibus insufflas in aqua.* Et totam hujus aquæ substantiam regenerandi fœcundet effectu. &c in vera innocentia nova infantia renascatur Per Dominum. *Accipiens chrisma, & fundes ipsum in cruce super ipsam aquam.*

Inde vero benedicto fonte, baptizas unumquemque in ordine suo. Postà cum ascenderit à fonte dicit sacerdos his verbis

Deus omnipotens, Pater Domini nostri JESU-CHRISTI, qui te regeneravit ex aqua & Spiritu Sancto, quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum, ipse te linit chrismate salutis in Christo Jesu Domino nostro in vitam æternam. *Respondent* Amen.

Deinde ab episcopo datur eis spiritus septiformis ad consignandum: & imponet eis manus in his verbis. a

Deus omnipotens, Pater Domini nostri JESU-CHRISTI, qui regenerasti famulos tuos ex aqua & Spiritu Sancto, quique dedisti eis remissionem omnium peccatorum, tu Domine immitte in eos Spiritum Sanctum tuum paraclitum de cœlis, & da eis Spiritum sapientiæ & intellectus, Spiritum concilii & fortitudinis, Spiritum scientiæ & pietatis: adimple eos Spiritum timoris Domini, in nomine Domini nostri

a In margine altera manu antiqua tamen hæc leguntur: *Et communicet & dicat sacerdos* Corpus Domini nostri JESU-CHRISTI custodiat te in vitam æternam. Amen.

JESU

JESU-CHRISTI, cum quo vivis & regnas Deus semper eum Spiritu Sancto per omnia sæcula sæculorum. Amen

Postea signat eos fronte de chrismate dicens Signum Christi in vitam æternam. ℞. Amen. Pax tecum ℞. Et cum Spiritu tuo.

Inde verò cum letania ascendit ad sedem suam & dicit Gloria in excelsis Deo.

Orationes & preces ad missam in nocte sancta

Sequitur missa in qua ante orationem Dominicam habetur *benedictio super agnum in Pascha* Deus universæ carnis &c.

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ TRECENSIS

Ex ms. Pontificali Prudentii episcopi qui ante annos 850. illam regebat ecclesiam.

S*Abbato sancto Pascha agitur primum letania septena propter septiformem Spiritus Sancti gratiam* Agnus Dei *non canitur nisi in terna letania, quæ ad introitum canitur.*

ORDO BAPTISTERII DICENDUS UBI EVENERIT

Prius tribus vicibus insufflat, & dicit quod sequitur

Exi ab eo, Spiritus immunde, & da locum Spiritui Sancto Paraclito, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.

Accipe signum crucis tam in fronte quam in corde *&c. ut in lib. Sacr. S. Gregor.*

Posteà facies crucem in fronte & in pectore Signum crucis & Salvatoris Domini nostri in fronte tua pono. Signum crucis Salvatoris Domini nostri JESU-CHRISTI in pectore tuo pono.

Deinde dices orationem. Omnipotens sempiterne Deus Pater Domini nostri JESU-CHRISTI, respicere dignare &c. *Alia.* Preces nostras quæsumus, Domine clementer exaudi, & hunc electum &c. *Alia.* Deus qui humani generis ita es conditor &c.

Benedictio salis ad dandum catechumino

Exorcizo te creatura salis *&c. ut in lib. Sacr. S. Greg. Papæ. Hac oratione expleta, accipiat sacerdos de eodem sale, & ponat in ore infantis dicendo illi:* Accipe sal sapientiæ propitiatus in vitam æternam.

Oratio

Deus Patrum nostrorum &c. *ut in lib. Sacr. S. Greg.*

Caput XXIV. De Sabbato sancto.

Super masculos

Deus Abraham, Deus Isaac &c. *Ibid.* Ergo maledicte *ibid.*

Super feminas

Deus cœli, Deus terræ, &c. *Ibid.*

Super masculos

Deus immortale præsidium &c. Audi maledicte Satana &c. Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob.

Super masculos

Exorcizo te immunde Spiritus &c.

Item super feminas Exorcizo te immunde Spiritus &c.

Inde tangat aures de sputo & dicat ei: Effeta quod est adaperire in odorem suavitatis. Tu autem effugare diabole, appropinquabit judicium Dei

Deinde oret his verbis. Nec te latet Satana &c.

Postea vero tangat pectus & inter scapulas de oleo exorcizato crucem faciendo cum pollice, & vocato nomine ejus dicat ei interrogando. Abrenuntias Satanæ? ℟. Abrenuntio. *Interrog.* Et omnibus operibus ejus? ℟. Abrenuntio. *Interrog.* Et omnibus pompis ejus? ℟. Abrenuntio.

* *Adde* oleo. Et ego linio te * salutis in Christo Jesu Domino nostro in vitam æternam. Pax tibi

Hoc expleto, cum litania descendat ad fontem benedicendum, & dicat. Dominus vobiscum. Omnipotens sempiterne Deus adesto magnæ &c. *ut in lib. Sacram. S. Greg.* Per omnia sæcula Qui invisibili potentia &c. gratiam de Spiritu Sancto. *Hic dividitur aqua in modum crucis.* Qui hanc aquam regenerandis hominibus præparatam &c. *Hic mutat vocem sicut lectionem legens.* Hæc nobis præcepta servantibus &c. *Hic non suffiare, sed aspirare debes.* Tu has simplices aquas &c. *Hic deponantur duo cerei in aqua* Descendat in hanc plenitudinem fontis &c. *Deinde accipiens sacerdos vas cum chrismate fundat ex ea in cruce super ipsam & dicat.* In nomine Spiritus Sancti paracliti sanctificetur & fæcundetur fons iste. *Et miscens ea manu sua cum aqua, aspergat tam super fontem, quam super populum circumstantem creator.*

Credis in Deum Patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ ℟. Credo. *Interr.* Credis in JESUM-CHRISTUM filium ejus unicum Dominum nostrum natum & passum? ℟. Credo. *Interrog.* Credis & in Spiritum Sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam

æternam ? Amen. ℞. Credo. *Interrog.* Vis baptizari ? ℞. Volo

Et accipiens eum à parentibus sacerdos mergat sub trina mersione, sanctam Trinitatem semel vocans ita dicendo.

Baptizo te in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. *Ut autem surrexerit à fonte, faciat presbyter signum crucis de chrismate cum pollice, & dicat hanc orationem*

Deus omnipotens & Pater Domini nostri Jesu &c. *ut in lib. Sacram. S. Greg.*

Deinde accipiat Sacerdos vestem candidam, ponat super caput, & dicat ei. Accipe vestem candidam & immaculatam, quam perferas ante tribunal Domini nostri JESU-CHRISTI, habeasque vitam æternam, & vivas in sæcula sæculorum. Amen.

Et vestitur infans vestimentis suis. Si verò episcopus adest, statim confirmari oportet de chrismate, & posteà communicare. Et si episcopus deest à presbytero communicetur, & dicat orationem

Corpus & Sanguis Domini nostri JESU-CHRISTI custodiat te in vitam æternam. Amen.

Oratio

Omnipotens sempiterne Deus qui regenerare dignatus es &c.

Oratio ad baptizandum infirmum

Medelam tuam deprecor Domine Sancte &c. *ut in lib. Sacram. S. Gregor.*

Tangat ei nares & aures de sputo dicens Eppheta. *Tangat & pectus & inter scapulas dicens.* Abrenuntias ?

Benedictio fontis

Exorcizo te creatura aquæ &c. in remissionem peccatorum, in nomine ejusdem Domini nostri JESU-CHRISTI qui venturus est

Interrog. Credis in Deum Patrem ? *Et tunc baptizas & linis eum de chrismate crucem faciendo in vertice ejus ac dicens.* Deus omnipotens Pater Domini nostri JESU-CHRISTI &c. Accipe vestem candidam &c.

Benedictio cerei in sabbato sancto.

Exultet jam angelica turba &c.

Post hæc leguntur lectiones secundum Gregorium hoc modo. Vide in Pontificali Pictaviensi

Sequitur litania quina propter quinarium videlicet sensum pro quo orat ecclesia, ut his aperiat Deus qui baptizantur.

Sequitur letania trina ob reverentiam sanctæ Trinitatis Kyrie eleison &c.

CAPUT XXIV. De Sabbato sancto.

Cum cantor dixerit. Fili Dei te rogamus audi nos, *Mutata voce dicat.* Accendite. *Tunc erigunt se diaconi ab oratione, & tamen sese non osculantur juxta morem. Cantor autem in eadem voce subsequatur dicens* Agnus Dei. *Expleta letania, sacerdos incipiat* Gloria in excelsis Deo. *Oratio.* Deus qui hanc sacratissimam. Lectio epistolæ B. Pauli Apostoli ad Colossenses. Fratres, si consurrexistis cum Christo &c. Alleluia ℣. Confitemini. *Tract.* Laudate *Lumen verò ante evangelium non portatur, offerenda non canitur neque communio.* Sequentia S. Evangelii secundum Matth. In illo tempore vespere autem Sabbati &c. *Secreta.* Suscipe. *Præfatio* Te quidem omni tempore. Communicantes & noctem sacratissimam &c. Hanc igitur &c. *ut in missali Rom. Statim incipiant vesperas canonicas in directum psallentes. Capitulum non dicatur, nec versus, sed incipiatur antiph.* Vesperæ autem sabbati *Ad Complendum* Spiritum nobis Domine &c. *ut in missali Rom.*

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ PICTAVIENSIS

Ex ms. Pontificali Pictaviensi annorum circiter 800.

INCIPIT DE SABBATO SANCTO ORDO BAPTISTERII

Orationes ad Catechumenum faciendum

OMnipotens sempiterne Deus, Pater Domini nostri JESU-CHRISTI, respicere dignare super hunc famulum tuum, quem ad rudimenta &c.

Alia

Preces nostras, quæsumus Domine, clementer exaudi, & hunc electum crucis Dominicæ &c.

Alia

Deus qui humani generis ita es conditor, ut sis etiam reformator &c.

Benedictio salis dandi catechumenis

Exorcizo te creatura salis in nomine Dei Patris omnipotentis, & in caritate Domini nostri JESU-CHRISTI, & in virtute Spiritus Sancti &c.

Post hæc accipit sacerdos de ipso sale, & ponit in ore infantis dicendo Accipe salem &c.

Oratio post salis gustum

Deus Patrum nostrorum, Deus universæ conditor veritatis &c.
Dehinc facit crucem in fronte ejus, & dicat hanc orationem
Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, Deus qui Moïsi &c. Ergo maledicte &c.

Super feminas

Deus cœli, Deus terræ, Deus angelorum &c. Ergo maledicte.

Super masculos

Deus immortale præsidium &c. cum audi maledicte Satana

Super feminas

Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus qui Tribus Israël &c. cum ergo maledicte.

Super masculos

Exorcizo te immunde spiritus, in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti &c. cum ergo.

Super feminas

Exorcizo te immunde spiritus per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum &c. Ergo maledicte
Oratio super masculos & super feminas, quam sacerdos dicere debet post lectiones quatuor evangeliorum.
Æternam ac justissimam pietatem tuam &c.
Oratio in sabbato sancto Pascha post symboli redditionem ad catechizandos infantes, quam post pistengis dicit Domnus Papa. Nec te latet, Satana *& reliqua superius in ordine scrutinii passim scriptas invenies omnes has orationes & exorcismos. Inde tanguntur aures & nares de sputo, & dicitur ad aurem effeta, & reliqua. Post hac pectus & scapulæ de oleo exorcizato tanguntur, & vocatis singulis ex nomine dicitur:* Abrenuntias Satanæ? *Resp.* Abrenuntio. Et omnibus operibus ejus *Resp.* Abrenuntio. Et omnibus pompis ejus? *Resp.* Abrenuntio. Et ego te linio oleo salutis in Christo Jesu Domino nostro. *Post hac dicitur super eos symbolum supra scriptum. Post hac benedicuntur fontes loco & ordine suo, & baptizantur infantes post professionem credulitatis ad interrogationem sacerdotis.*

CAPUT XXIV. *De Sabbato sancto.*

ITEM DE SABBATO SANCTO

Si quis nondum catechumenus ad baptizandum venerit sabbato sancto, dicit sacerdos super eum orationem ad catechuminum faciendum Omnipotens sempiterne Deus, Pater Domini nostri JESU-CHRISTI, *Et reliqua. Inde dat illi gustare medicinam salis benedicti dicendo* Ille talis accipe salem sapientiæ in vitam propitiatus æternam. Pax tibi. *Inde dicit* Æternam ac justissimam pietatem tuam. *Posteà catechizat eum his verbis*, Nec te latet, Satana. *Deinde tangat ei nares & aures de sputo, & dicit secrete ad aurem:* Effeta, quod est adaperire in odorem suavitatis. Tu autem effugare, diabole? appropinquavit enim judicium Dei. *Prosequitur ad abrenuntiandum, tangit ei pectus & inter scapulas de oleo exorcizato, dicendo &* Ego te linio, *& reliqua. Post hac benedicto fonte interrogat eum credulitatem fidei dicens.* Credis in Deum Patrem *& reliqua & baptizatur. Illud verò observandum est, ut postquam baptizati fuerint infantes, nullum cibum accipiant, nec ablactentur antequam communicent, & per septem dies pascha ad missas procedant & offeratur pro ipsis & communicent.*

NOTA.

Mane igitur hujus sancti sabbati accelerantur altaria omnia exornari, & pallia ac cortina per gyrum ecclesiæ extendi, & reliqua ornamenta perconsummari. Cereus quoque statuitur in loco ubi benedicendus est, in typo columnæ egredienti populo ex ægypto ducatum præbentis. Infantes etiam in porticu ecclesiæ à presbyteris post symboli redditionem catechisantur, & nares eis & aures de sputo, pectora vero & inter scapula de oleo exorcizato tanguntur, & agitur circa illos divinus ordo in abrenunciatione sicut in Sacramentorum continetur: Ipsi vero pro foribus consistunt expectantes horam quando ad percipiendum baptismatis sacramentum admittantur. Sicque perfectis & ordinatis omnibus, quæ ante solemne officium præparanda sunt, hora decima percutitur tabula, & introeuntes in sacrarium induunt se vestimentis sacris, & ingrediuntur ad officium, quod aliter agitur si episcopus adest, atque aliter si deest. Si episcopus adest, primo benedicitur cereus à diacono procedente cum dalmatica de occidentali parte ecclesiæ, & ferente in arundine candelam instar colubri accensa inde igne, qui sexta feria excussus fuerit ordine quo suprà insertura est, euntibus ante illum duobus pueris, totidemque ex utraque parte, & ejusdem numeri sequentibus à dorso albis indutis, qui dum propter cereum venerit, inclinans se ad altare, & ter signum crucis de ipsa arundine cum candela accensa faciens contra cereum, illuminat eum; & tradens arundinem mansionario ecclesiæ ad hoc præparato imprimit stipiti cerei cum stylo tam annos Domini quam indictionem præsentis anni; & post hæc complet benedictionem ejus, sicut in Sacramentorum continetur. Qua expleta, statim illuminantur duo cerei staturam hominis habentes de cereo benedicto; & tenentur altrinsecus à duobus notariis in dextra parte & lava, & dexter quidem habet sibi impressum à suo notario Angelus ad caput sedens: *Sinister vero à suo* Angelus ad pedes sedens. *Quique in typo duorum*

angelorum in sepulcro Domini consedentium ab ipso die Dominico usque in depositionem albarum ante evangelium illuminati deferuntur. Nam in nocte sancta lumen ante evangelium non portatur, sed incensum tantum; vetus quoque ignis per omnia habitacula extinguitur & reaccenditur de igne benedicti cerei. Si vero lectiones secundum Gelasium recitandæ fuerint, post benedictionem cerei antequam legatur prima lectio In principio creavit Deus, *dicitur à sacerdote oratio hæc* Deus qui divitias misericordiæ tuæ. *Quod si secundum Gregorium, non dicitur hæc oratio, sed post benedictionem cerei, statim prima lectio recitatur, non pronuntiante lectore titulum lectionis quod & in ceteris observandum sive secundum Gelasium, sive secundum Gregorium legantur. Orationes etiam per singulas lectiones dicuntur sicut in Sacramentorum continentur, quibus expletis descendunt ad fontes cum septena letania, præcedentibus clerum duabus crucibus & duobus illis cereis de benedicto illuminatis, simul & duobus subdiaconibus sericis indutis, chrisma & oleum ad baptizandos in humeris gestantibus. Finita letania, completur à tribus presbyteris benedictio trium cereorum ante altare fontium statutorum contra fulgura, tonitrua, tempestates, pestilentias, & cetera mala hominibus infesta; cujus benedictionis initium est* Deus mundi conditor. *Qua expleta peraguntur à presbyteris facientibus in eis cruces per totum de sacro chrismate cum pollicibus. Interim demittitur de camera ecclesiæ super fontes tornatile lignum in modum turritæ civitatis, in cujus medio dependet columba lignea, ferens in ore ampullam cum sacro chrismate locatis in giro per turres singulis crucibus. Tunc canitur versus* Urbs beata Jerusalem, *ad cujus inchoationem descendit Pontifex ab altari cum ordine præcedentium & subsequentium presbyterorum, & complet benedictionem fontis post decantationem versus. Cum vero in benedictione cœperit dicere.* Qui hanc aquam regenerandis hominibus præparatam arcana sui luminis admixtione fœcundet, *deponunt in fontem cereos baptizandorum infantum non illuminatos, & tenentur illic ab acolytho usque dum benedictio fontis finiatur. Cum vero dixerit*, Sint etiam purificandis mentibus efficaces, *aspirat tribus vicibus in fontem, & subsequitur illico*, Descendat in hanc plenitudinem fontis virtus spiritus tui. *Cumque addiderit* totamque hujus aquæ substantiam regenerandi fæcundet effectu, *extentam manum dexteram mittit in fontem & commovet tribus vicibus ipsam aquam. Benedicto fonte, fundit pontifex chrisma in fontem in modum crucis de ampullula rostri columbæ, & aspergit tam super clerum quam super astantes. Qui voluerint accipiant de ipsa aqua, & deferant in domos suas per vineas & per agros.*

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

NOTA

Post hæc si voluerit pontifex baptizat unum aut duos ex infantibus, jubens presbyteris & diaconibus, vel si necesse fuerit ceteris ex sacro ordine reliquos baptizare. Interim canitur versus Fortunati Presbyteri ad baptizatos Tibi laus perennis auctor *& reliqua. Post hæc imposita litania quina, revertitur clerus in chorum, in cujus spatio deferuntur infantes ante episcopum sedentem in loco congruo, & consignantur ab eo secundum ordinem apostolicæ institutionis. Finita quina letania, & facto intervallo, incipiunt letaniam ternam ad introitum, & cum cœperint dicere* Omnes sancti orate pro

nobis; *tunc pontifex procedit de sacrario cum sacro ordine & post hæc celebratur missa juxta ordinem sacratissimæ noctis.*

CAPUT XXIV. De Sabbato Sancto.

Ubi verò episcopus non est. Primò agitur litania septena, & cùm cœperint dicere, Peccatores, Te rogamus audi nos *procedit diaconus ordine quo supra insertum est ad benedicendum cereum. Quo benedicto, illuminantur alii duo, & tenentur à notariis, & deportantur per totam hebdomadam, sicut suprà scriptum est. Inde leguntur lectiones, sive secundum Gelasium, sive secundum Gregorium, & canuntur cantica, & dicuntur orationes per singulas lectiones. Quibus expletis, descendunt ad fontes cum letania quina, præcedentibus eos illis duobus illuminatis cereis totidemque crucibus & ejusdem numeri subdiaconibus cum sericis, chrisma & oleum ad baptizandos ferentibus. Letania finita benedicuntur tres cerei contra fulgura & cætera mala, & à tribus presbyteris, ordine quo suprà. Deinde ad demissionem tornatilis ligni ordine supra scripto de camera ecclesiæ, canitur versus*, Urbs beata Jerusalem. *Quo finito, benedicitur fons à sacerdote, qui ordine supra scripto agit cuncta in benedictione ejusdem. Sed & ut ubicumque fons ipse signandus est, partitur aqua in modum crucis cum dextera manu. Benedicto fonte, fundit sacerdos in fontem chrisma in modum crucis de ampulla rostri columbæ, & aspergit aquam super astantes, & accipiunt qui voluerint de ipsa aqua. Post hæc baptizantur infantes. Interim canitur versus ad baptizatos*, Tibi laus. *Quo finito, regrediuntur in chorum cum letania terna ad introitum; & cùm cæperint dicere peccatores Te rogamus audi nos, procedunt diaconi cum ordine præcedentium.*

NOTA

Morem autem benedicendi cerei Romana ecclesia frequentat, sed manè sancti sabbati, sedente Domno apostolico in consistorio Lateranensi, archidiaconus indutus dalmatica accipit ab eo chrisma in ampulla argentea, & pergit ante sanctum altare, & fundit illud in modum crucis in caldariam argenteam plenam cera liquefacta, & commiscet cum virga argentea tam ceram quam chrisma, de qua cera fiunt agni, & datur ex eis ab apostolico in octavis Pascha pro benedictione fidelibus. Et sicut fidelium relatione traditur, multa sanitatum genera per adhibitionem ipsius ceræ efficiuntur, etiam, sicut dicunt, mortuorum resuscitatio. Hinc ecclesia Romana cantat ℟. Isti sunt agni novelli. *Usum autem benedicendi cereum à beato Augustino repertum tradit ecclesia. Qui benedictionem illius perficiens, à Sancto Hieronymo reprehensus est, cur Virgiliaca verba inseruerit, sed sicut ab eodem beato Hieronymo emendata tunc fuit; ita nunc per ecclesias canitur. Omni autem sollicitudine procuretur ut* Gloria in excelsis Deo *ea nocte ante non incipiatur, quam stella appareat in cœlo, quod tunc rationabiliter peragi poterit, si peracto baptismate hora consideretur, & facto intervallo secundum congruentiam temporis letania terna ad introitum ita inchoetur, ut eadem finita secundum quod statutum est ab apostolis juxta evangelicam auctoritatem stella in cœlo apparente* Gloria in excelsis Deo *incipiatur; ea scilicet ratione, ne populi ante medium noctis ab ecclesia dimittantur. Si quidem traditio apostolica est, media nocte in hujus sacratissimæ noctis vigilia Dominum ad judicium esse venturum, juxta quod ipse in evangelio dixit,*

NOTA

Media

Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit. *Enim vero sicut veracium personarum relatione traditur, qui nostro tempore de Jerusalem advenerunt, hac auctoritate & traditione fideles populi illuc instructi in sabbato vigiliarum Pascha in ecclesiam convenientes, quasi Dominum excepturi, aç velut ad ejus judicium praeparaturi omni devotione & sollicitudine intenti cum silentio & tremore horam in evangelio designatam praestolantur. Clerus etiam ea nocte cum suo pontifice in ecclesia degens praedictam cum pavore & devotione expectat horam, nec ante ingrediuntur ad missas quam una ex lampadibus in sepulcro Domini per angelicam illuminetur administrationem.*

Caput XXIV. De Sabbato Sancto.

Numerus verò letaniarum juxta numerum personarum vivifica Trinitatis in mysterio ea nocte agitur. Itaque cùm in litania qua ad introitum canitur, caeperint dicere. Omnes sancti orate pro nobis, *incipiunt diaconi procedere de statuto loco ab occidentali parte cum thuribulis & ceroferariis, & venientes ante altare, inclinant se & orant, usque dum primus scola dicat excelsa voce* Accendite. *Qui cum in eadem voce subsequutus fuerit* Agnus Dei qui tollis peccata mundi; *erigunt se diaconi sed non se more solito osculantur, & accedentes propius ad altare, & iterum se inclinantes, atque post paululum se erigentes, osculato per ordinem altari, stant in locis suis. Si septem quidem aut tres fuerint, par numerus à dextris, impar verò à sinistris. Si autem quinque, impar à dextris, par verò à sinistris; locatis deorsum ceroferariis altrinsecùs juxta numerum diaconorum. Cum itaque praecentoris vox longius & prolixius seu altius elata in accensione personuerit, mox praeparati custodes illuminant totam ecclesiam, simul & omnia signa pariter sonare incipiunt. In ipsa nocte non canitur offertorium, nec* Agnus Dei, *nec communio; sed peractis omnibus, inclamat diaconus* Ite missa est; *Respondentibus omnibus* Deo gratias: *Et tunc iterum sonantibus signis, incipit primus schola* Alleluia, *non praemisso* Deus in adjutorium, *nec* Gloria, *& cantant vesperas. Cumque novissimum alleluia finierint in quinto psalmo non praemisso versu, incipitur antiphona in evangelio. Antiphona* Vespere autem Sabbati. *Qua post evangelium finita, canticum dicitur, oratio à sacerdote, & finitur officium vespertinale, & exuti vestimentis sacris, signo invitantur ad sumendam refectionem, qua omni cura & convenienti apparatu omnibus pleniter ministranda est.*

Nota

Incipit litania septena primo agenda ubi Episcopus deest.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Christe audi nos. *Tertio.* Sancta Maria, ora pro nobis. Sancte Michaël. Sancte Gabriel. S. Raphael. S. Joannes. S. Petre. S. Paule. S. Andrea. S. Joannes. S. Philippe. S. Bartholomaee. S. Matthaee. S. Thoma. S. Jacobe. S. Simon. S. Thadee. S. Matthia. S. Barnaba. S. Stephane. S. Dionysi. S. Rustice. S. Eleutheri. S. Laurenti. S. Sebastiane. S. Quintine. S. Cucufas. S. Juliane. S. Luciane. S. Hilari. S. Martine. S. Benedicte. S. Germane. S. Hieronyme. S. Gregori. S. Columbane. S. Ma-

ximine. S. Clodoalde. S. Samson. S. Felicitas. S. Perpetua. S. Petronilla. S. Agatha. S. Lucia. S. Agnes. S. Cecilia. S. Genovefa. S. Brigitta. S. Scolastica. S. Eulalia. S. Columba. S. Radegundis. S. Aldegundis S. Sabina. S. Anastasia. Omnes Sancti, orate pro nobis.

Hic incipit diaconus ad benedicendum cereum

Propitius esto parce nobis Domine. Propitius esto parce nobis Domine. Ab omni malo. Libera nos Domine. Per crucem tuam libera nos Domine. Peccatores te rogamus audi nos. Ut pacem nobis dones. Te. Ut sanitatem nobis dones. Ut fidem spem & caritatem nobis dones. Ut malignitatem tempestatum avertere. Ut aëris temperiem bonam nobis dones. Ut illum apostolicum in S. Religione conservare digneris. Ut illum pastorem nostrum conservare digneris. Ut illum Regem perpetua prosperitate conservare digneris. Ut ei vitam & sanitatem atque victoriam dones. Ut exercitum Francorum conservare digneris. Ut eis vitam & sanitatem atque victoriam dones. Ut cunctum populum christianum pretioso sanguine tuo redemtum conservare digneris. Ut N. Abbatem & cunctam congregationem S.N. in tuo apto servitio conservare digneris. Ut nos exaudire digneris. Fili Dei te rogamus audi nos.

Post hac benedicitur cereus.

Benedictio cerei

Exultet jam angelica turba cœlorum &c. *Paulò contractior quam in missali Rom. in qua nihil habetur de granis incensi ponendis in cereo neque de ejus illuminatione, sed post illa verba* Suscipe sancte pater incensi hujus sacrificium vespertinum. *Et etiam post illa* Oramus te Domine ut cereus iste *ponitur crux*

Sequuntur lectiones secundum Gelasium.

Oratio antequam legatur prima lectio illico post benedictionem cerei

Deus qui divitias misericordiæ tuæ in hac præcipuè nocte largiris; propitiare universo ordini Sacerdotalis officii, & omnes gradus famulatus nostri perfecta delictorum remissione sanctifica, ut ministraturos regenerationi gratiæ tuæ nulli esse obnoxios patiaris offensæ Per

Lectio prima

In principio creavit &c. *Sequuntur duodecim lectiones cum duodecim orationibus, & canticis quæ etiam nunc habentur in missali Romano.*

Item lectiones secundum Gregorium

Lectio prima in Genesi

In principio creavit &c. *Oratio.* Deus qui mirabiliter

Lectio secunda in Exodo

Factum est in vigilia matutina *cum cantico* Cantemus Domino *Oratio* Deus cujus antiqua miracula

Lectio tertia in Isaia Propheta

Apprehendent septem mulieres &c. *cum cantico* Vinea facta est *& orat.* Deus qui nos ad celebrandum.

Lectio quarta in Isaia Propheta

Hæc est hæreditas Domini &c. *Oratio.* Deus qui ecclesiam tuam &c. *Canticum de psalmo* 41. Sicut cervus

Oratio post canticum

Concede quæsumus omnipotens Deus &c. *Alia.* Omnipotens sempiterne Deus respice propitius &c.

Sequitur letania quina cum qua descendunt ad fontes Kyrie eleison, Christe eleison &c.

Post hanc letaniam benedicuntur tres cerei à tribus presbyteris statuti ante altare fontium.

Benedictio

Deus mundi conditor, auctor luminis &c. *Extat ferè integra in Ord. Rom. apud Hittorpium excepto quod pro* sed cera atque stupa constructum *Hic habetur* sed cera oleo atque papyro constructos. *Et infrà pro* In fonte veri fulgoris & lumine *hic legitur* Inserto veri luminis lumine. *Excepto etiam fine* Cum igitur hujus substantiæ miramur exordium &c. *Pro quo hac habentur.* Talia igitur digne Domine sacris altaribus munera offeruntur, quibus te lætari religio christiana non ambigit, Veniat ergo omnipotens Deus, super hoc incensum larga tuæ benedictionis infusio, & hunc nocturnum in splendorem invisibilis regnator visibilium omnium & invisibilium intende, ut non solùm sacrificium quod hac nocte libandum est, arcana tui luminis admixtioue refulgeat, sed quocumque loco ex hujus aliquid sanctificationis fuerit mysterio deportatum, omnipotentiæ tuæ imperio fragor tonitruorum, percussio fulminis, malignitas tempestatum, corruptio aëris, pestilentiæ atque mortalitatis vexatio procul repellantur, sicque expulsa omni diabolicæ fraudis nequitia, unigeniti filii tui pio cruore redemtis virtus tuæ majestatis defensatrix assistat, ut se tuæ protectionis gratiæ gaudeant perpetuo tueri, qui meruerunt ejusdem pretioso Christi sanguine redimi. Per eumdem Dominum nostrum.

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Inde canitur hic versus

Urbs beata Jerusalem. &c.
Benedicuntur post hæc fontes & baptizantur infantes

Benedictio fontis

Omnipotens sempiterne Deus &c.
Post hæc baptizatur & linitur de chrismate in cerebro & dicitur à sacerdote.

Deus omnipotens, Pater Domini nostri JESU-CHRISTI qui te regeneravit ex aqua & Spiritu Sancto, quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum, ipse te linit chrismate salutis in vitam æternam.

Deinde interrogatur à Sacerdote. Quis vocatur? *Respondetur* ille vel ille. *Subsequitur presbyter* Vult baptizari? *Respondetur*, Vult. Credit in Deum Patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ? *Resp.* Credit. Credit & in JESUM-CHRISTUM filium ejus unicum Dominum nostrum natum & passum? ℞. Credit. Credit & in Spiritum Sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem & vitam æternam. ℞. Credit. *Et adjungit presbyter* Et ego baptizo eum in nomine Patris, *Et mergit semel.* Et Filii, *& mergit secundo.* Et Spiritus Sancti, *& mergit*

Deinde mittitur chrismale super caput ejus, & dicitur ei à Sacerdote

Accipe vestem candidam sanctam, quam perferas immaculatam ante tribunal Domini nostri JESU-CHRISTI.

Intereà canitur hic versus

Tibi laus perennis auctor, baptismalis sacrator,
Qui sorte passionis, dat præmium salutis
Nox clara plus & alma, quam luna sol vel astra
Quæ luminum corona, reddis diem per umbram. Tibi laus.
Dulcis sacrata, blanda, electa, pura, pulcra,
Sudans honore mella, rigans odore chrisma. Tibi laus.
In qua Redemptor orbis, de morte vivus exit,
Et quos cathena vinxit, sepultus ille solvit. Tibi laus.
Quam Christus aperuit ad gentium salutem
Cujus salubri cura, redit novata plasma. Tibi laus.
Accedite ergo digni ad gratiam lavacri,
Quo fonte recreati refulgeatis agni. Tibi laus
Hic gurges est fidelis purgans liquore mentes,
Dum rore corpus sudat, peccata tergit unda.
Gaudete candidati, electa vasa regni,
In morte consepulti, Christi fide renati.

Ordo ad consignandos infantes

Omnipotens sempiterne Deus, qui regenerare dignatus es &c.

Post hæc Pontifex facit crucem de chrismate cum pollice in singulorum frontibus dicendo :

Signat te Deus sigillo fidei suæ in consignatione fidei in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, Amen. *Dicit iterum* pax tibi, *Et respondetur* Et cum Spiritu tuo.

Letania terna ad introitum.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Christe audi nos. *Tertiò* &c. *Sub finem hujus letaniæ habetur* Ut congregationem S. Petri in tuo apto servitio conservare digneris. Te rogamus, *& post* fili Dei te rogamus *subjicitur.*

Hic inclamat Præcentor Accendite, Agnus Dei qui tollis peccata mundi. P. *Hic se erigunt diaconi, sed non se osculantur. Inluminatur ecclesia, Præcentor autem subsequitur in eadem voce.* Agnus Dei qui tollis peccata mundi, miserere. Christe audi nos. Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. *Sequitur.* Gloria in excelsis Deo.

Si autem infirmus infans allatus fuerit ad baptizandum, faciat presbyter secundùm suprà scriptum ordinem, sed postquam dixerit orationem Æternam ac justissimam pietatem tuam deprecor, Domine, *Subsequatur hæc oratio* Medelam tuam deprecamur Domine &c.

Post hanc orationem dicit symbolum suprà scriptum & orationem Dominicam, & catechizat eum his verbis. Nec te latet Satana &c.

Inde tangit ei nares & aures de sputo & dicit ad aurem Effeta quod est adaperire in odorem suavitatis.

Posteà tangit ei pectus & scapulas de oleo exorcizato, & vocato eo ex nomine dicit III. Abrenuncias Satanæ? ℟. Abrenuncio. Et omnibus operibus ejus? ℟. Abrenuntio. Et omnibus pompis ejus? ℟. Abrenuntio. Et ego linio te chrismate salutis in Christo Jesu Domino nostro.

Benedictio fontis

Non dicit benedictionem illam suprà scriptam, sed istam ad succurrendum.

Benedictio

Exaudi nos omnipotens Deus, & in hujus aquæ substantiam tuam immisce virtutem, ut abluendi per eam, & sanitatem simul & vitam mereantur æternam. Per Dominum nostrum J. C. filium tuum qui venturus est.

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Item

Exorcizo te, creatura aquæ, in nomine Dei patris omnipotentis, & in caritate JESU-CHRISTI filii ejus, & Spiritus Sancti.

Exorcizo te omnis virtus adversarii, omnis incursio satanæ, & omnis phantasma, eradicare, effugare ab hac creatura aquæ, ut fiat fons salientis in vitam æternam, & qui ab ea baptizatus fuerit fiat templum Dei vivi, & Spiritus Sanctus habitet in eo in remissionem omnium peccatorum. Per Dominum nostrum J. C. filium tuum qui venturus est.

Et antequam perfundatur aqua interroget eum dicens: Credis in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ? ℟. Credo. Et in JESUM-CHRISTUM filium ejus unicum Dominum nostrum natum & passum? ℟. Credo. Et in Spiritum Sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem ℟. Credo. Et ego te baptizo in nomine Patris, & Filii & Spiritus Sancti *Tertio mergens eum sicut scriptum est.*

Et signatur à Presbytero in cerebrò de chrismate cum his verbis Deus omnipotens Pater Domini nostri JESU-CHRISTI *ut suprà.*

Oratio

Omnipotens & misericors Deus, majestatem tuam supplices deprecamur, ut hunc famulum tuum digneris serenis aspectibus præsentari, & cui donasti baptismi sacramentum, longævam tribuas sanitatem Per.

Accipiat chrismal super caput dicente presbytero

Accipe vestem candidam, sanctam, quam immaculatam perferas ante tribunal Domini nostri J. C. Amen.

ITEM DE SABBATO SANCTO

Si quis nondum catechumenus sabbato sancto ad baptizandum venerit, dicit sacerdos super eum orationem ad catechuminum faciendum. Omnipotens sempiterne Deus, Pater Domini nostri JESU-CHRISTI &c. *Inde dat illi gustare medicinam salis benedicti dicendo*: Ille talis accipe salem sapientiæ in vitam propitiatus æternam. Pax tibi. *Inde dicit*: Æternam ac justissimam pietatem tuam &c. *Posteà catechizat eum his verbis*: Nec te latet, Satana, *Deinde tangit ei nares & aures de sputo & dicit secrete ad aurem* Effeta &c. *Prosequitur ad abrenunciandum. Tangit ei pectus & inter scapulas de oleo dicendo* Et ego te linio &c. *Deinde interrogat eum credulitatem fidei dicens*: Credis in Deum Patrem &c. *Post hæc baptizatur.*

Illud verò observandum est, ut postquam baptizati fuerint infantes, nullum cibum accipiant, nec ablactentur antequam communicent, & per

ſeptem dies paſcha ad miſſas procedant, & offeratur pro ipſis, & communicent.

FINIT ORDO BAPTISTERII

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ BISUNTINÆ

Ex ms. Pontificali ejuſdem eccleſiæ

INCIPIT ORDO IN SABBATO SANCTO

SUmmo mane incipiant ornare eccleſiam cortinis & palleis & ceteris ornamentis: tunc demum ornentur altaria. Interim dum iſta fiunt in eccleſia, fratres abluunt ſe in clauſtro balneis. Cum autem tempus fuerit pulſandi primam, ſonetur tabula, conveniantque omnes in choro, & cantata Prima cum ſilentio, conveniant ad capitulum generaliter omnes, & lecta lectione, recitetur tabula, qui debeant lectiones legere, qui tractus cantare, qui cum epiſcopo procedere, ſcilicet 3. diaconi, 3. ſubdiaconi, 3. presbyteri, quanti neceſſarii ſunt de acolythis ad candelabra ferenda, ad oleum & chriſma, qui debeant facere litanias. His ritè ordinatis, quæ ad diem ſabbati pertineant, fiat ſilentium, & recitetur alia tabula quæ continet ordinationem totius matutinalis officii in die ſanctæ reſurrectionis, ſicque ſolvatur capitulum, & ſonetur tabula, & cum ſilentio cantetur Tertia. Parrochianus presbyter provideat de fontibus, & de ornatu eccleſiæ baptiſterii, & ipſe congreget catechumenos, & fiat ſeptimum ſcrutinium ante horam ſextam in eccleſia baptiſterii. Finito ſcrutinio ſtatim cantetur Sexta. Qua finita, hora ſeptima ingreditur epiſcopus ſacrarium, & induit ſe ſacris veſtibus, non tamen melioribus, & interim cantetur nona cum ſilentio. Qua finita, procedit epiſcopus è ſacrario non indutus planeta, ſed cappa; & ſedente eo in ſede juxta rugas altaris, ſtatim cantor incipit letaniam ſeptenam hoc modo: Statuantur quinque clerici in choro, & dicat unuſquiſque ſemel nomen ſancti, & poſteà ſeniores qui ſunt de dextro, dehinc ipſi de ſiniſtro & ſic fiat ſeptima: qua finita, benedicitur novus ignis & incenſum. Benedictio ignis. Deus qui filium tuum angularem ſcilicet lapidem &c. *Benedictio incenſi* Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob &c.

His expletis, fit paratus archilevita, ſicut mos eſt in diebus feſtis, & fiunt cruces in eo, & numerus annorum Domini, & indictionum; & ſic intrat in conſecrationem cerei. Exultet jam angelica. *Poſt hæc incipiant lectionem* In principio creavit Deus cœlum & terram &c. *Sequuntur duodecim lectiones cum totidem orationibus & tribus tractibus.*

Ultima oratione finita, deſcendunt ad fontes litaniam quinam faciendo, hoc modo: ſtatuuntur tres clerici in choro, & pronunciet unuſquiſque nomen ſancti, & poſteà ſeniores de dextro choro, dehinc qui de ſiniſtro & ſic fiat quina. Finita letania, incipiatur conſecratio fontis, ſeniores autem interim pauſent in ſuis ſedibus cum reverentia & Dei timore. Incipit conſe-

CAPUT XXIV. *De sabbato Sancto.*

oratio fontis. Oratio. Omnipotens æterne Deus &c. *Ut autem levantur à fonte faciat episcopus vel sacerdos signum crucis de chrismate ex pollice in vertice eorum dicens* In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. *Tunc dicat hanc orationem super singulos eorum* Deus omnipotens, Pater Domini nostri JESU-CHRISTI, qui te regeneravit &c. *Et tunc suscipiantur ab his qui eos suscipere debent, detque eis episcopus vel sacerdos pannum chrismatis dicens:* Accipe vestem candidam sanctam & immaculatam, quam perferas ante tribunal Christi. *Tunc vestiatur infans, & si episcopus adest, statim confirmari oportet, posteà communicari. Omninò etiam præcavendum est, ut confirmatio non negligatur; quia tunc legitimum christianitatis nomen confirmatur. Episcopus autem si præsens non fuerit, antequam lactetur, aut aliquid accipiat communicet eum sacerdos Corporis & Sanguinis Domini, ita dicens:* Accipe Corpus & Sanguinem Domini nostri JESU-CHRISTI in vitam æternam. Amen. *Posteà si sacerdos fuerit, dicat hanc orationem* Omnipotens sempiterne Deus, qui regenerasti hunc famulum tuum ex aqua & Spiritu Sancto, quique dedisti ei remissionem omnium peccatorum, tribue ei continuam & longævam sanitatem, ad cognoscendam unitatis veritatem. *Et si in Pascha baptizantur, omnibus diebus septem ad missas procedant, & quotidiè communicent. Postquam omnes pueri baptizati fuerint, & confirmati, incipiat cantor* ℟. Cantemus Domino gloriosè enim; *& sic pergant in chorum. Finito responsorio, episcopus eat sacrarium, & mutet vestimenta, & præparet se ad celebrandam missam. Cantor autem incipiat in choro letaniam ternam hoc modo: Dicat ipse cantor semel nomen sancti, & posteà schola, dehinc seniores. Postquam episcopus præparatus fuerit ad procedendum, antequam dicatur.* Kyrie eleison, *innuat archicapellano ut dicat excelsa voce* Accendite, *& repetat ter. Accensis autem luminaribus, incipiat cantor* Kyrie eleison *festivè; & tunc ascendat pontifex ad altare, & dicat excelsa voce.* Gloria in excelsis Deo. *Oratio* Deus qui hanc sacratissimam noctem *Dehinc epistola, quam sequitur* Alleluia. Laudate Dominum omnes gentes. *Sequitur evangelium. In ipsa nocte non portantur candelabra cum lumine ante evangelium, sed tantum thuribulum, cum incenso. Perlecto evangelio, non cantantur offerenda, sed tantum defertur oblatio cum silentio ad altare. Secreta.* Suscipe, Domine, *Præfatio* Te quidem omni tempore. *Benedictio* Deus qui ecclesiæ tuæ intemerato utero novos. *Hic non canitur* Agnus Dei. *Nec communio; sed postquam omnis populus communicatus fuerit, incipiat cantor* Alleluia. *Sequitur psalmus* Laudate Dominum omnes gentes, *& repetito* Alleluia, *incipiat episcopus antiphonam* Vespere autem sabbati. Magnificat *Sequitur oratio* Spiritum nobis Domine tuæ charitatis. *Et diaconus* Ite missa est. *Tunc redeat Domnus episcopus ad sacrarium, & exuat se: Fratres autem eant ad refectorium, & sumant cum sobrietate cibum & potum propter vigilias sequentis noctis, perpendentes illud apostoli:* Sobrii estote & vigilate in orationibus. *Dicturus* vigilate, *præmisit* Sobrii estote. *Mox ut surrexerint à mensa, eant sicut solito referre gratias cantantes* Miserere mei Deus.

Deus. *Et post versum redeant in claustrum, & parvulo intervallo facto, pulsetur collatio. Lecta lectione, iterùm bibant cum sobrietate, sicque veniant in choro, & cantent completorium festivè, cum hymno* Jesu redemptor sæculi. *Ad* nunc dimittis *nulla dicitur antiphona; sed tantum* Alleluia. *Non dicuntur capitula, sed tantum oratio* Deus qui hanc sacratissimam noctem. *Omnes cum silentio vadant ad dormitorium: quibus fuerit voluntas vigilandi, ita honestè exeant, ne alios scandalizent.*

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ LUGDUNENSIS

Ex ms. Ordinario Lugdunensi.

S*Abbato sancto circa meridiem fient catechumeni. Ad catechumenum faciendum incipiat lector* In principio creavit Deus cœlum. *Oratio* Deus qui mirabiliter. *Deinde alius* In diebus illis factum est in vigilia. *Primus lector cantet tractum* Cantemus Domino. ℣. Hic Deus meus. ℣. Dominus conterens. *Oratio.* Deus cujus antiqua. *Deinde alius:* Apprehendent septem: *Tractus* Vinea facta est. ℣. Et maceriam. ℣. & ædificavit. ℣. Vinea enim. *Oratio.* Deus qui nos ad celebrandum. *Quartus verò:* Hæc est hæreditas. *Oratio.* Deus qui ecclesiam semper. *Tractus.* Sicut cervus. ℣. Sitivit. ℣. Fuerunt mihi. *Oratio.* Concede, quæsumus omnipotens Deus, ut qui festa. *Sequitur Letania prima ad incensum cerei usque* Agnus Dei: *qua finita, induat se diaconus ad benedicendum cereum. Quo consecrato, incipiatur letania secunda ad descensum fontis. Presbyter verò & diaconus, & subdiaconus, omnisque conventus, cum cruce & clero & missali eant fontes consecrare expleto baptismo, incipiat cantor* Cantemus Domino*: quo finito, incipiatur litania tertia ad introitum. In fine* Fili Dei te rogamus audi nos. Accendite, accendite, agnus Dei. Kyrie eleison, Christe eleison, Gloria in excelsis Deo.... *ante evangelium non portatur lumen, sed incensum solum, non dicitur offertorium, nec* Agnus Dei, *nec communio. Pax tantum sumitur.... Finita missa, dic vesperas cum tribus psalmis & tribus antiphonis; & muta septimanam in dextro choro. Antiphona.*Laudabo alleluia. *Psal.* Lauda anima mea Dominum.*Antiphona* Deo nostro alleluia. *Psal.* Laudate Dominum *Antiphona* flabit alleluia *Psal.* Lauda Jerusalem. *Capitulum* Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. ℣. Resurrexit Dominus. Sicut dixi vobis. *Antiphona* Vespere autem sabbati. *Psal.* Magnificat. *Oratio.*

Deus qui hanc sacratissimam noctem gloria Dominicæ resurrectionis illustras: conserva in nova familiæ tuæ progenie: adoptionis spiritum quem dedisti, ut corpore & mente renovati, puram tibi exhibeant servitutem. Per

Completorium non dicas in choro.

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

ANTIQUI RITUS SABBATI SANCTI

Ex ms. Pontificali ecclesiæ Apamiensis in Syria.

M*Agno vero die sabbati sancto & solemnissimo, primo mane ornetur ecclesia, & circa Tertiam altaria cooperiantur. Hora autem quinta vel sexta novus ignis, si non fuerit excussus in Cœna Domini, juxta morem quarumdam ecclesiarum excutiatur hoc die extra ecclesiam de cristallo, vel etiam alio modo fiat. Posteà hora qua ad officium faciendum Pontifex debet intrare ecclesiam, benedici debet novus ignis à juniore presbyterorum cardinalium in atrio ecclesiæ Lateranensi, hoc modo :* Dominus vobiscum. Oremus Deus qui per Filium tuum angularem lapidem &c. *Alia* Domine Deus lumen indeficiens &c. *Alia* Domine sancte Pater omnipotens æterne Deus benedicentibus nobis hunc ignem &c. *Alia oratio quæ est ad benedicendum incensum quod ponendum est in cereo, & ad faciendum eumdem ignem.* Veniat, quæsumus, omnipotens super hoc incensum &c.

Interim autem dum ignis benedicitur pontifex & presbyteri indui debent in sacrario solemnissimis vestimentis. Diaconi tamen usque ad missam quæ cantatur post reversionem à fontibus debent indui planetis. In missa autem depositis planetis dalmaticas assumant. Subdiaconi verò à principio officii usque in finem debent habere tunicas. Omnibus igitur sicut diximus, in sacrario indutis, antequam ipsi procedant ad altare, benedicto novo igne, junior diaconus diaconorum cardinalium, juxta consuetudinem Romanæ ecclesiæ, de ipso novo igne triplicem candelam conjunctam accendat; & eam in capite arundinis ponat, ipsam arundinem in manu tenens, & processionaliter procedens cum schola cantorum, & aliquibus subdiaconis primum in porta, secundo juxta quintanas, tertio juxta ambonem Lumen Christi, *vocem singulis vicibus exaltando decantet; schola cantorum cum subdiaconibus, qui cum ipso procedunt, per omnem vicem* Deo gratias *respondente. Tunc igitur accedens in ambonem & magno cereo cum arundine illuminato, atque incensato libro incipit benedictionem cerei decantare. Ubi verò ventum fuerit ad illum versum, qui sic incipit :* Suscipe, sancte Pater, incensi hujus sacrificium vespertinum, *infiget firmiter in ipso cereo quinque grana incensi in modum crucis. Deinde cum debet dicere* Qui licet divisus sit in partes, mutuati luminis detrimenta non novit, *accenduntur ex eo septem lampades, & duo cerei in duobus candelabris. Interim autem dum benedicetur cereus, pontifex ad altare procedere debet ordinatim cum omnibus ordinibus suis. Ubi verò cereus fuerit benedictus, juxta consuetudinem quarumdam ecclesiarum, de ipso novo igne accendunt ignem in omni domo, extincto veteri igne. Hæc est consuetudo ecclesiæ Romanæ. Sed juxta institutionem B. Zozimi Papæ cereus magnus qui benedicendus est ponitur in candelabro ante altare, & clero & populo ibi propè congregato, venit diaconus*

qui benedicere debet cereum, & cum stylo facit crucem in ipso cereo, & A & Ω. & annum ab Incarnatione Domini describit: postmodum vero humiliter ad sacerdotem recipit ab ipso benedictionem, & tunc surgens & conversus ad chorum dicit ter vocem exaltando: Lumen Christi. *Cetera fiunt sicut superius dictum est.*

Deinde lector ascendens ad ambonem absque titulo inchoat: In principio Deus creavit cœlum & terram, *& omnes aliæ lectiones similiter debent sine titulo inchoari. Ante primam verò lectionem, oratio non dicitur, sed illa perlecta, dicit sacerdos.* Oremus. *Diaconus* Flectamus genua. Levate. *Et ad eumdem modum ante omnes orationes debet dici.* Flectamus genua. Levate. *Præter ante illam quæ dicitur post illam lectionem quæ sic incipitur* Nabucodonosor rex fecit statuam. *Tunc autem non debent flecti genua; quia in præcedenti lectione lectum est quod Nabucodonosor rex subditos sibi coegerit flectere genua ante statuam auream, quod utique erat in contemptu creatoris. Illud autem sciendum est, quod in Romana ecclesia dicuntur duodecim lectiones græcè & duodecim latinè. Dum verò leguntur lectiones, procedunt septem subdiaconi reverenter ad fontes, & faciunt ibi letaniam septenam, quinam, & ternam. Sed & illud quoque non est ignorandum, quod hac die post Tertiam procedunt ad ecclesiam qui baptizandi sunt; & tunc qui possunt reddunt orationem Dominicam & symbolum & faciens crucem sacerdos cum pollice in frontibus singulorum dicit,* In nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. *Posteà imposita manu super capita singulorum, dicit hanc orationem ad catechizandos infantes.* Nec te latet satanas &c. *(Sequuntur ea quæ de Baptismo & confirmatione protulimus in libro 1. cap. 1. & 2. quibus hæc subjiciuntur.)*

Ubi verò baptismus non celebratur, hora congrua, pulsatis campanis, faciant letaniam ternam, & sic incipiant missam, quæ hac die à Pontifice hoc modo est celebranda. Cum autem dictum fuerit Agnus Dei, *tunc schola in choro solemniter cantante* Kyrie eleison, *Pontifex vel sacerdos cum ministris, & cum omni ornatu de sacrario ad altare procedat. Deinde devotissime incipiat* Gloria in excelsis Deo. *Post orationem sequitur epistola, post epistolam* Alleluia, *quod pro recenti sui memoria priùs à sacerdote qui missam celebrat, nobiliter decantatur, alia vice in choro, tertia iterùm repetatur. Sequitur versus* Confitemini Domino. ℟. Laudate Dominum omnes gentes. *Ante evangelium non portetur lumen, nisi incensum tantum, nec* Credo in unum Deum, *nec offertorium, nec* Agnus Dei, *nec communio dicantur. Cetera autem usque* Pax Domini *inclusive sicut in aliis missis compleantur, & osculum pacis inter se non faciant. Et dum communicaverint, incipiatur pro vespera* Alleluia *cum psalmo* Laudate Dominum omnes gentes. *Consequenter non dicatur lectio, vel* ℣. *Sed cum hac antiphona.* Vesperæ autem sabbati, *dicatur* Magnificat. *Quo finito, dicit pontifex orationem ad complendam, & diaconus* Ite missa est. *Secundùm ordinem Romanum.*

Caput XXIV. De Sabbato Sancto.

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ SUESSIONENSIS

Ex ms. Rituali ejusdem ecclesiæ.

Sabbato sancto hora matutinali provideant custodes, quod tota ecclesia cortinis & palliis vestiatur. Sepulcrum vero munda cortina à foris circumdetur, fontes abluantur, & aqua munda impleantur. Thesaurarius cereum provideat, custodes autem præparent illum in medio presbyterii ante sacrosanctum altare. Cantor de anno Dominicæ Incarnationis provideat, & de illis quæ die ista debent in opus tanti mysterii convocari, hos quoque faciat scribi in tabula. Custodes insuper candelabrum magnum deauratum habens septem cereos ponant ad ascensum presbyterii. Decanus christianitatis de novo igne provideat, qui more solito de cristallo trahatur. Cristallus enim humecta radio solis objecta ignem scintillat. Post Sextam sacrosanctum altare ornamentis suis solemnioribus adornetur, auro & argento omninò vestiatur. Circa igitur horam nonam per tabulam ligneam, ut ad ecclesiam veniant cuncti commoneantur. His expletis, major archidiaconus præparet se solemnibus vestimentis, dalmatica tamen viridi super utatur. Quo induto, solus ad cereum accedat. Liber autem quidam ad eum benedicendum super lectorium ponatur juxta cereum. Et cum inceperit benedictionem cerei, subsequentem chorus omnis consurgat, & usque in finem benedictionis non sedeat. Exultet jam angelica &c. In hujus igitur noctis gratia suscipe. *Hic ponitur incensum* Sancte Pater incensi hujus &c. ignis accendit. *Hic accenditur.* Qui licet divisus &c.

*Incœpta benedictione, capellanus de S. Joanne, statim incipiat illos ad januas ecclesiæ catechizare, qui fidei nostræ per baptisma sacrosanctum cupiunt adhærere. Lectionibus enim & orationibus ac litaniis quæ pro eis ante baptisma à clero celebrantur debent catechumeni interesse; quia ad eorum pertinent instructionem. Lectiones enim hodiernæ, quæ sine titulo pro eis pronunciantur, pro eis * fit. Catechumenus verò audiens vel instructus dicitur, & ideò lectionum auctores reticentur, quia frustra illis pronunciaretur auctor incognitus, qui cives cælestis Jerusalem non cognoverunt. Sequitur ordo ad faciendum catechumenum qualem descripsimus libro 1. cap. 1. art. 7. cui hæc subjiciuntur.*

* l. fiunt

Dum ista aguntur, & cereus benedicitur, præparet se pontifex ad sancta sic: vestimentis simplicibus utatur, ut simplex sacerdos, infula tamen viridi, viror namque vestimentorum redemptionem nostram appropinquante, jam die resurrectionis virere designat. Diaconus & subdiaconus habeant vestimenta parata, dalmaticam viridem & tunicam. Capellanus in albis, & sic procedant de sacrario sine lumine & incenso; episcopus tamen mitratus manibus sub infula plicatis, veniensque ante altare, facta oratione sua eat ad sedem suam: archidiaconus autem de Rivaria ascendat in ambonem, & statim incipiat lectionem In principio creavit Deus cœlum & terram. *Sciendum*

tamen quod omnes lectiones & tractus debent dici in ambone. Lectores vero ut & cantores in albis. Finita lectione, chorus surgat. Episcopus quoque ad altare stans dicit Oremus. Deus qui mirabiliter &c. *Senior diaconus lectionem secundam* Factum est in vigilia matutina. *Qua finita, duo seniores subdiaconi tractum* Cantemus. *Post tractum collecta* Deus cujus antiqua miracula. *Lectionem tertiam senior subdiaconus.* Apprehendent 7. mulieres. *Duo subdiaconi tractum* Vinea facta est. *Post tractum collecta* Deus qui nos ad celebrandum. *Alter subdiaconus lectionem quartam* Hæc est hæreditas. *Post lectionem antequam tractus cantetur dicitur collecta* Deus qui ecclesiam tuam. *Post collectam duo juniores subdiaconi tractum* Sicut cervus. *Post tractum collecta* Omnipotens sempiterne Deus, respice propitius. *Post hæc adsint clericuli protinus ante altare cum cereis, thuribulis, & crucibus. Acolythus quoque indutus palliolo ferens oleum catechuminorum. Item subdiaconus junior in albis palleolo superindutus ferens chrisma sacrosanctum. Præterea duo subdiaconi cum cappis de pallio ad ascensum presbyterii incipiant alta voce letaniam.* Kyrie eleison, Christe eleison, Christe eleison. Christe audi nos. Christe audi nos. Pater de cœlis Deus, miserere nobis. Pater. Fili redemptor mundi Deus miserere nobis. Fili. Spiritus sancte Deus miserere nobis. Spiritus sancte. Sancta Trinitas unus Deus, miserere. *Hic primum incipiat processio exire de choro, episcopo ad ultimum veniente cum capellano. Cum subdiaconi voce altiori incœperint.* Sancta Maria *Septies* S. Michaël 7. S. Joannes Baptista 7. S. Petre 7. S. Paule 7. S. Stephane 7. S. Corneli 7. S. Cypriane 7. S. Silvester 7. S. Gregori. 7. S. Martine 7. S. Maria Magdalene 7. S. Felicitas 7. S Perpetua 7.

CAPUT XXIV. De Sabbato Sancto.

His dictis, circa fontem ordinent se hinc inde candelabra, thuribula, cruces, necnon & alii ministri ferentes oleum catecuminorum, & chrisma sacrosanctum. Subdiaconi prætereà & diaconi cum capellano. Ceteris autem ordinatè astantibus in medio ecclesiæ. Episcopus verò stet ad fontes in eminentiori loco versus altare, & dicat quasi legendo. Omnipotens sempiterne Deus adesto magnis pietatis tuæ mysteriis &c.

Deus qui invisibili potentia &c. Sumat unigeniti tui gratiam de Spiritu sancto. *Hic divide aquam in modum crucis* Qui hanc aquam regenerandis &c. Baptisantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. *Hoc dicat quasi lectionem* Hæc nobis præcepta servantibus & sint etiam purificandis mentibus efficaces. *Hic ponatur cereus in aqua & dicat* Descendat in hanc plenitudinem fontis &c. in veræ innocentiæ novam infantiam renascatur. *Hic depone cereum de aqua, & mitte chrisma in modum crucis, & dic.* Fœcundetur & sanctificetur fons iste ex hoc sacro chrismate renascentibus in vitam æternam. Amen. *His dictis, eat processio ad S. Gervasium cum cereo uno & thuribulo & una cruce. Reliquus verò cereus cum reliquo thuribulo & cruce remaneant ad fontes cum episcopo & suis ministris. Subdiaconus quoque incipiat letaniam* Sancta Dei genitrix *quinquies* S. Gabriel 5. S. Andrea 5. S. Jacobe 5. S. Philippe 5. *Hic exaltate vocem* S. Protasi 5. S. Gervasi. 5. S. Vincenti 5. S. Nicolae 5. S. Re-

Caput XXIV. De Sabbato Sancto.

migi 3. S. Augustine 3. S. Agatha 3. S. Agnes 3. S. Cecilia 3. *Dum hæc supradicta letania ad S. Gervasium celebratur, interroget episcopus catecumino* Quis vocaris. ℟. N. *Episcopus* Abrenuntias Satanæ? ℟. Abrenuntio. *Episcopus* Et omnibus operibus ejus? ℟. Abrenuntio. *Episcopus* Et omnibus pompis ejus? ℟. Abrenuntio. *Tunc liniat episcopus eum in pectore ad modum crucis de oleo sancto dicens:* Et ego linio te oleo salutis. *Inter scapulas similiter liniat dicens* In Christo Jesu Domino nostro. *Deinde interrogato nomine ejus dicat:* N. credis in Christum Jesum Filium ejus unicum Dominum nostrum natum & passum? ℟. Credo. *Episcopus* Credis & in Spiritum Sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam post mortem? ℟. Credo. *Episcopus* Vis baptizari? ℟. Volo. *Tunc accipiat eum episcopus, & mergat semel dicens* Et ego baptizo te in nomine Patris. *Et mergat secundo*, Et Filii, *Et mergat tertio* Et Spiritus Sancti. Amen. *Ut autem elevatur à fonte, facit episcopus signum crucis de chrismate in vertice ejus dicens*: Deus omnipotens Pater Domini nostri JESU-CHRISTI &c. *Tunc invocato nomine ejus vestiat eum alba veste dicens*: Accipe vestem candidam sanctam & immaculatam, quam perferas ante tribunal Domini nostri JESU-CHRISTI, ut habeas vitam æternam & vivas in sæcula sæculorum Amen. *Posito cereo in manu dextra ejus, dicit episcopus* Accipe lampadem ardentem, irreprehensibilem: custodi baptismum tuum, ut cum venerit Dominus ad nuptias possis ei occurrere una cum sanctis in aula cœlesti, ut habeas vitam æternam & vivas in sæcula sæculorum. Amen. *Tunc confirmet eum episcopus de chrismate. Deinde lavet manus suas, & eat ad sacrarium, ut ad sancta preparet se, omnibus vestimentis suis, ministri quoque sui cum illo cereo prædicto præcedente cum thuribulo & cruce:*

Processio verò intereà redeat in chorum, finita superiori letania, & ista incepta quæ sequitur Sancta Virgo virginum *ter* S. Raphaël 3. S. Joannes Evangelista 3. S. Bartholomee 3. S. Thoma 3. S. Sebastiane 3. S. Ruffine 3. S. Valeri 3. S. Principi 3. S. Ansarice 3. S. Divitiane 3. S. Lucia 3. S. Genovefa 3. S. Praxedis 3. Omnes sancti orate pro nobis. Propitius esto, parce nobis Domine. Ab insidiis diaboli &. Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem. *Tunc alter illorum in medium chori veniens cum cappa sua de pallio, jussu cantoris statim incipiat alta voce.* Kyrie eleison.

Intereà episcopus exeat de sacrario indutus pretiosis vestimentis, eumque præcedant candelabra, thuribula, cruces, ypodiaconus, & diaconus, capellanus etiam cum cappa de pallio, accedensque episcopus post Confiteor *ad altare, facta oratione Dominica incipiat excelsa voce* Gloria in excelsis Deo. *Et statim incipiantur omnia signa ecclesiæ pulsari, & pulsentur usquequo* Gloria *finiatur. Post hæc episcopus* Pax vobis. *Chorus* Et cum Spiritu tuo. *Episcopus* Oremus. Deus qui hanc sacratissimam noctem. *Ypodiaconus in ambone epistolam ad Colossenses* Fratres, si consurrexistis cum Christo. *Qua finita, diaconus unus incipiat alta voce in ambone*

Alleluia. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum. *Chorus* misericordia ejus. *Deinde duo majores clericuli tractum* Laudate Dominum omnes gentes. *Tractus autem iste qui post* Alleluia *cantatur, mysticat, quod adhuc mole corporis depressi longi sumus à laboribus trahendi ad illam resurrectionem, quia post* Alleluia *&* Gloria in excelsis, *quæ præmisimus prædicamus. Cantica enim lætitiæ sunt, & propter spem resurrectionis per Christi passionem jam adeptam gaudentes eam cantamus.*

Caput XXIV. *De Sabbato sancto.*

Dum tractus cantatur, ascendat diaconus in ambonem ad legendum evangelium secundùm Matthæum. Vespere autem Sabbati quæ lucescit. *Ipsum tantummodo præcedant thuribula, cruces, & ypodiaconus ferens temporalia. Lumen non portetur: extinctum namque & adhuc clausum jacet verum lumen in sepulcro, cum quo lux & vita fidelium resurrexit.* Credo in unum Deum *non dicitur; sed finito evangelio, dicitur* Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Oremus. *Offertorium non cantatur, ut ad memoriam revocetur sacrificium vel silentium mulierum quæ tunc ad sepulcrum unguenta detulerunt.* Per omnia *dicitur & præfatio* Te quidem omni tempore, sed in hac potissimum nocte. Sanctus. Sanctus. *Et ideò cantatur, quia angeli de resurrectione non siluerunt. Item propter silentium mulierum non cantatur* Agnus Dei, *nec pax datur, sed communicato episcopo, communicet infantes baptizatos de sanguine sacrato dicens:* Sanguis Domini nostri Jesu-Christi custodiat te in vitam æternam. Amen. *Deinde ille qui tenet chorum injungat episcopo antiphonam* Alleluia *Psal.* Laudate Dominum omnes gentes. *Et statim pulsentur omnia signa usque in finem vesperarum. Pneuma non dicitur ad vesperas istas in fine antiphonæ. Iterum injungatur episcopo hæc antiphona* Vespere autem sabbati. Magnificat. *Post* Magnificat *collecta* Spiritum in nobis. *Diaconus* Ite missa est. *Chorus* Deo gratias.

Post prandium pulsantur duo majora signa, ut ad ecclesiam redeamus. Dein congregatis omnibus, subdiaconus qui hebdomadæ præsentis extitit hebdomadarius in medio chori stans, dicat Jube Domne. *Episcopus* Noctem quietam, &c. *Chorus* Amen. *Tunc legatur sermo Hieronymi presbyteri super evangelium missæ præterita* Quomodo juxta Matthæum &c. *Quære in fine libri dialogorum. Non dicitur* Converte nos, *neque* Deus in adjutorium; *sed episcopus si fuerit præsens, incipiat antiphonam* Alleluia *Psal.* Cum invocarem *cum ceteris psalmis, & in fine cujuslibet psalmi dicitur* Gloria Patri. *Neuma dicitur in fine antiphonæ, non dicitur hymnus, neque preces, sed immediatè antiphona finita, dicat episcopus* Dominus vobiscum. Oremus. Spiritum nobis. Dominus vobiscum, Benedicamus Domino. *Post hæc faciat episcopus benedictionem* Sit nomen Domini benedictum &c. *Chorus* Amen.

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ ARGENTINÆ
Ex ms. Ordinario ejusdem ecclesiæ.

AD Primam detur signum cum tabula sicut ceteris diebus quando pulsatur ut convocentur fratres; & omnes induantur lineis vestibus, & deinceps usque in crastinum B. Martini episcopi. Post Sextam portatur in ambonem ad pulpitum, ubi evangelium solet legi, cereus qui hac die benedicendus est, factis in eo quinque foraminibus, quibus posteà diaconus imprimat tot grana thuris. Nona cantata, procedatur à camera per capellam S. Andreæ, transeundo usque ad locum ubi novus ignis est benedicendus, id est ambitum, scilicet tres pueri cappati cum duobus vexillis & una cruce, & cantor canonicus præparatus, & sacerdos indutus alba, & desuper cappa, qua etiam utitur usque post benedictionem fontis ad inceptionem missæ cum ministrorum altaris ordine, & hebdomadario cum incenso, & duobus pueris cum candelabris similiter cappatis. Primò dicuntur septem psalmi pœnitentiales, deinde sequitur benedictio novi ignis, quæ solet fieri in gramine ambitus, si tempus fuerit serenum. Interim dum illi sic transeunt per capellam S. Andreæ, tunc alius clerus descendat per capellam S. Joannis in ambitum, & stet divisus à dicta capella versus portam dicendo etiam psalmos prædictos. Post benedictionem ignis accenditur contorta candela, acolytho portante in arundine cappa induto. Imponant duo pueri cappati cum processione cantoris & ministrorum altaris istos versiculos Inventor rutili, *Eadem processio circumeat ambitum, incipiendo à capella S. Andreæ, transeundo per capellam S. Joannis, ascendendo chorum. Interim dum illa processio sic circuit, tunc clerus in ambitu stans dividat se in duos choros & præcedat chorus præpositi ascendendo chorum, & cantent letaniam quinam* S. Maria, *& præcedens chorus videlicet præpositi primò respondet* S. Maria, *deinde chorus decani, & sic quilibet chorus respondeat alternatim duabus vicibus. Letania quina est ista.*

LETANIA QUINA.

S. Maria, ora pro nobis.
S. Michaël, ora.
S. Joannes, ora.
S. Petre, ora.
S. Stephane, ora.
S. Clemens, ora.
S. Silvester, ora.
S. Leo, ora.
Sancta Felicitas, ora.
Sancta Perpetua, ora.
Omnes Sancti, orate pro nobis.

Cùm illi sic cum letania in chorum pervenerint, & eam finierint, tunc veniat processio cantoris, qui stabit in sedem suam, & sacerdos vadat ad altare, & stans ibi expectet quousque cereus benedicatur. Diaconus autem ascendat super ambonem, præcedente acolytho cum contorta candela, & duobus

duobus pueris cum candelabris , & subdiacono cum hebdomadario , & diaconus benedicat cereum, Exultet jam angelica turba, *sicut in libro habetur.* CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Nota. Posteà legantur lectiones à Summissariis, à majore incipientes, & quilibet lector descendat de camera, indutus alba, & desuper cappa, & infrà legendum deponat capitium sive pileum, & legatur retrò sedem cantoris in pulpito magno, qui vestietur panno serico usque ad finem missæ. Post lectionem revertatur lector ad cameram exuens se, & descendat alter lector, conventu inter legendum sedente, lectiones etiam legantur sine titulis, & orationes sine salutatione & absque genuflectione. Lectio prima. In principio creavit Deus. *Ea perlecta, dicit presbyter absque salutatione* Oremus. Deus qui mirabiliter. *Lectio secunda.* Factum est in vigilia matutina. *Tractus* Cantemus Domino. *Cantor imponat omnes tractus, & regat eos qui alternantur à choro, excepto tractu ad missam, videlicet* Laudate Dominum, *quem chorus similiter cantet. Sequitur* Oremus. Deus cujus antiqua miracula. *Lectio tertia* Apprehendent septem mulieres. *Tractus* Vinea facta. Oremus. Deus qui nos ad celebrandam. *Lectio quarta* Hæc est hæreditas mea. Oremus. Deus qui ecclesiam tuam. *Tractus* Sicut cervus. Oremus. Omnipotens sempiterne Deus respice

Nota. Finitis lectionibus & orationibus, vadunt ad benedictionem fontis, præcedentibus vexillis, cruce, candelabris, & cereo benedicto, cum letania septena, quam incipiant canonici quos cantor elegerit, vel ipse cantor cum concinentibus vicariis in pulpito ubi lectiones legebantur, præcedente choro decani, qui etiam primo respondeat S. Maria, *& fiat ut suprà de letania quina: ita quod quilibet chorus ter repetat quemlibet sanctum nominatum, & cantor cum his qui letaniam pronunciant vadant medii inter illas duas processiones ab invicem divisas. Post cantorem vadat chorus præpositi, post quem vadat sacerdos cum ordine ministrorum altaris. Ascendendo autem vel descendendo chorum cantoris est eligere presbyterum & diaconum ad pronunciandum letaniam. Letania septena est ista.*

LETANIA SEPTENA.

S. Maria, ora pro nobis
S. Gabriel, ora pro nobis
S. Joannes, ora pro nobis
S. Andrea, ora pro nobis
S. Jacobe, ora pro nobis
S. Joannes, ora pro nobis
S. Sixte, ora pro nobis
S. Laurenti, ora pro nobis
S. Vincenti, ora pro nobis
S. Gregori, ora pro nobis
S. Martine, ora pro nobis
S. Nicolae, ora pro nobis
S. Cecilia, ora pro nobis
S. Lucia, ora pro nobis
S. Agatha, ora pro nobis
Omnes Sancti, orate pro nobis.

Deinde baptismus benedicitur. Quo benedicto, redeunt in chorum cum letania trina, præcedente choro præpositi, qui etiam primò respondeat S. Maria. *Et quilibet chorus semel respondeat, & finiatur letania ista in loco ubi septena incipiebatur. Letania trina ista est*

CAPUT XXIV. *De sabbato Sancto.*

LETANIA TRINA

S. Maria, ora pro nobis
S. Raphael, ora pro nobis
S. Joannes, ora pro
S. Thoma, ora pro
S. Philippe, ora pro
S. Bartholomæe, ora pro
S. Georgi, ora pro
S. Fabiane, ora pro
S. Sebastiane, ora pro
S. Arbogaste, ora pro
S. Florenti, ora pro
S. Augustine, ora
S. Margarita, ora pro
S. Juliana, ora pro
S. Thecla, ora pro
Omnes Sancti, orate pro
Propitius esto. Parce nobis Domine.
Ab insidiis diaboli, Libera nos Dñe.
Per crucem & passionem tuam, Libera
Per mortem & sepulturam tuam, Libera
Per sanctam resurrectionem tuam, Libera
Per gloriosam ascensionem tuam, Libera nos
Per adventum Spiritus Sancti Paracliti, Lib.
In die judicii, Libera nos Domine.
Peccatores, Te rogamus audi nos.
Ut pacem nobis dones, Te rogam.
Ut ecclesiam tuam sublimare digneris, Te rogamus
Ut domnum apostolicum in sua religione conservare digneris, Te rogamus
Ut pastorem nostrum gregemque illi commissum conservare digneris, Te
Ut regem nostrum & exercitum christianorum conservare digneris.
Ut arma cœlestia nobis contra diabolum dones, Te rogamus
Ut vitam æternam nobis dones, Te rogamus audi nos
Ut nos exaudire digneris, Te rogamus audi nos
Fili Dei, Te rogamus audi nos
Agnus Dei qui tollis peccata mundi, Parce nobis Domine.
Christe audi nos.

Sale intereà præparato à ministris ecclesiæ ad lavandum manus sacerdotis, qui ascendat cameram cum ministris altaris, & induantur albis indumentis, casulis, dalmaticis, & subsilibus, & cantor alba cappa, & hebdomadarius ad incensum, quibus & usi sunt à principio officii. Eadem die cantor imponat officium per totum. Missam celebret episcopus, posteà sacerdos & ministri procedunt ad altare ad faciendam confessionem; qua finita, & pronuntiante choro finem letaniæ Christe audi nos, *accipiat diaconus candelam in manibus, & vertens se ad chorum dicat* Accendite. *Tunc cantor imponat* Kyrie. *Eodem quoque momento pulsentur omnia signa usque ad ultimum* Kyrie, *& processio sacerdotis & ministrorum ad altare fiat cum confessione* Gloria in excelsis.... *Ante evangelium non portentur lumina nisi ad gradus, sed incensum tantùm. Hoc idem solet fieri usque ad ascensionem Domini inclusivè. Evangelium conventui non offertur ad osculandum,* Credo in unum *non cantatur; sed evangelio finito dicitur* Dominus vobiscum.

Oremus. *Offertorium non canitur, & calix collocatur sicut mos est....* Agnus Dei *non dicitur, nec communio. Osculum autem pacis inter se non faciunt sed missa per ordinem celebretur. Postquam episcopus vel presbyter communicaverit, imponat cantor ad vesperas, antiphonam* Alleluia, alleluia, alleluia. *Psal.* Laudate Dominum omnes gentes *sine* Gloria Patri. *Post antiphonam statim imponatur à cantore antiphona* Vespere autem sabbati. *Psal.* Magnificat *sine* Gloria Patri. *Sequitur complenda* Spiritum nobis Domine. Dominus vobiscum, *& diaconus dicat* Benedicamus Domino, Deo gratias. *Si autem fuerit extra missam ad vesperas prætermittitur complenda, & dicatur ista oratio;* Deus qui hanc sacratissimam noctem. *Illo die ad vesperas non pulsentur vespera, nec novem cerei ardebunt. Sed tantùm quatuordecim cerei fabrica....*

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Post prandium competenti intervallo pulsetur completorium, & infrà pulsum propinatur omnibus in domo capitulari, ambitu interim ex omni parte clauso. Post potionem vadant ad completorium.... Post completorium vadant visitare sepulcrum, dicendo psalmum Miserere *cum versu* In pace factus est locus ejus *sicut hesterna die.*

RITUS ECCLESIÆ TOLETANÆ

Ex missali Mozarabum

IN VIGILIA GLORIOSÆ DOMINICÆ RESURRECTIONIS

Sabbato hora diei nona, signum sonat, & congregatis omnibus, induunt semetipsos diaconus vel clerici albis cum aneboladiis & ingrediuntur processum, atque à primicerio accipiunt diacones in ordinem suum lectiones, quæ in tribunal ab ipsis legendæ sunt. Dum verò secundum & tertium quoque sonaverit signum, & juxta consuetudinem posita sede pontifici in processu, atque eo sedente, accedunt abbates, presbyteres, diacones, clerus omnisque populus per grados suos ad episcopum, & accipiunt ab eo ceram. Diacones verò locale accipiunt ab eo, & duodecim cereos, & stantibus in locis suis ingreditur episcopus cum diaconibus tantum in sacrarium, & clausis ostiis vel fenestris ac velis, ut nec modicum quidem lumen à foris videatur. Offertur verò episcopo petra & esca & excussorium ignis. Et cum mox ipse manu sua ignem excusserit, accenditur stuppa, & inde candela, & ex ea iterum lucerna, tenente eam diacono, qui post eam in choro benedicturus est, & nullo suo cereo concedente. Sed præcedentes diaconi lucernam, & episcopus sequens eam ingreditur processum. Et mox posita pontificis sella, priùs accendet cereum suum, ac deindè accedit omnis clerus ad lucernam, & accendunt cerea sua. Post hæc accedens diaconus cum lucerna ad episcopum; det ei benedictionem episcopus quam voluerit. Ille verò osculetur episcopo manum.

CAPUT XXIV. De Sabbato Sancto.

Oratio ad benedicendam lucernam.

Exaudi nos, lumen indeficiens, Domine Deus noster, unici luminis lumen, fons luminis, lumen auctor luminum; qui creasti & illuminasti lumen angelorum tuorum, Sedium, Dominationum, Principatuum, Potestatuum & omnium intelligibilium, qui creasti lumen sanctorum tuorum. Sint lucernæ tuæ animæ nostræ. Accendantur à te, & inluminentur abs te, luceant veritate, ardeant veritate, luceant & non obtenebrescant, ardeant & non cinerescant. Benedic hoc lumen, o lumen, qui & hoc quod portamus in manibus tu creasti, tu donasti, ac sicut per hæc lumina quæ accendimus, de hoc loco expellimus noctem, sic & tu expelle tenebras de cordibus nostris. Simus domus tua, lucens de te, lucens in te, sine defectu luceamus, & te semper colamus, in te accendamur & non extinguamur. ℟. amen. Per misericordiam tuam Deus noster, qui vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℟. Amen. Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum Spiritu tuo. In nomine Domini nostri JESU-CHRISTI sanctificatum permanet cum pace. ℟. Deo gratias. *tribus vicibus*

Deinde benedicat quinque grana thuris infigenda in cereo benedicendo incipiens absolutè.

Veniat, quæsumus omnipotens Deus, super hoc incensum larga tuæ benedictionis infusio, & hunc nocturnum splendorem invisibilis regenerator ascende, ut non solùm sacrificium, quod in nocte hac litatum est, arcana luminis tui admixtione refulgeat, sed in quocumque loco hujus sanctificationis mysterio fuerit deportatum, expulsa diabolicæ fraudis nequitia virtus tuæ majestatis assistat. Per Christum Dominum nostrum. ℟. Amen. Benedictio Dei Pa † tris, omnipotentis, & Fi † lii, & Spiritus † Sancti, descendat & maneat super hoc lumen & incensum istud. ℟. Amen.

Et cum tota cera accensa fuerit, præcedunt clerici & levitæ lucernam, & lucerna episcopum atque presbyteri, & vadunt per bubata ad chorum, dumque ascenderint juxta tribunal, ab episcopo imponitur antiphona. Lumen verum inluminans omnem hominem in hunc mundum venientem. ℣. Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis. P. inluminans. ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen. P. Lumen verum.

Cumque venerit episcopus cum presbyteris & diaconibus & clero psallendo ad altare, ponitur lucerna à diacono in stillo, dicanturque à clero hi versus Populus qui sedebat, *stantes in locum ubi solent sacrificium canere, cui suscipitur à clero, qui in choro sinistro juxta vestibulum adstant* Lumen verum. *Qua expleta, caput supradictæ antiphonæ replicatur* Lumen verum. *Et statim egrediuntur clerici, & psallendo veniunt ad chorum. Dum hac antiphona secundo fuerit replicata, accedet episcopus vel sacerdos ad altare, & dicat sequentem orationem.*

Ad cereum benedicendum oratio

Offerimus tibi, Domine, cerei hujus rutilantis speciem divino igne succensam, per quem multimoda materia nutu tuo produci jussisti, atque his eum indignis manibus nostris oblatum incendimus, precantes bonitatem tuam, ut emissione Spiritus sancti, qui quondam in similitudinem ignis divisionemque linguarum apostolorum tuorum corda perspicuus fulgensque apparuit, eum bene † dicere & sancti † ficare digneris. Et sicut hic cereus exuberans larga visione noctis hujus jugulat cœcitatem, & devotissimæ plebis tuæ resplendet obtutibus: Ita & nos Domini nostri JESU-CHRISTI Filii tui splendore repleti internis mentibus fulgeamus, & peccatorum cœcitate detersa, lux in nobis sempiternæ fidei perseveret. ℟. Amen.

Oratio ad benedicendos diacones.

Prima tibi & principalia Deus Pater omnipotens hæc luminum munera in exordio venerandæ hujus noctis offerimus, & ob honorem Dominicæ resurrectionis lucernam & cereum claritatis aptavimus, quam Unigenitus Filius tuus Dominus noster JESUS-CHRISTUS adventus sui faciat mysteriis inluminatam. Per quem te, Domine, supplices exoramus, ut hoc sanctum luminis munus libens accipias, pervigilem in nos devotionem flagrantia spiritali succendas. Simulque, omnipotens Deus, commendamus pio devotionis affectu sanctos fratres nostros & condiacones N. & N. tuæ majestatis laudes inenarrabiles narrare cupientibus, ut in eis scientiæ ac sapientiæ de tuis thesauris accommodes plenitudinem, ut quicquid ita mente concæperunt, aut sensu excogitaverunt, vel certè meditationibus crebris memoriter tenuerunt, oblivionis caligine depulsa, titubationisque formidine calcata, dicant voce canora & oratione depromant luculentissima. Nihil, quæsumus, in eis humanitatis operetur fragilitas, sed totum eis subministret tuæ clementiæ largitas. Dona eis post pallores gennum, rubicundam sinceritatem, linguæ volubilitatem, lacertorum firmissimam soliditatem, & in omnibus tuorum beneficiorum adjutorium sentientes, benedictionem lucernæ cereique immurmurent, & depromant maximam laudem. ℟. amen. Per misericordiam tuam Deus noster, qui es benedictus & vivis &c. *Dicat presbyter* Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum Spiritu tuo. In nomine Domini nostri JESU-CHRISTI votum vestrum sit acceptum cum pace. ℟. Deo gratias.

Post hac vadit episcopus post altare, & sedit in sellam: presbyteri verò juxta eum stantes, ac deinde diacones ante vestibulum juxta cancellos adstant in ordinem suum. Silentium admonent septies. Post hac accedent diacones, & benedicent lucernam hac benedictione.

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Benedictio lucernæ

Dignum & justum est, vere dignum & sanctum est, nos tibi semper gratias agere, laudesque referre, Domine sancte, Pater omnipotens, & Christe Deus, quo mihi tribuas, ut in tuis laudibus semper resonent fauces meæ, qui erigis à terra inopem, & ab stercore exaltas pauperem. Da directum & benesonantem in ore meo ministrari sermonem. Omnipotentem Deum, substantiæ vitalis exordium, creaturæ universalis auctorem Deum, salutarem opificem, vocalis ecclesiæ personet canora laudatio: ut ipsi rependat lingua mysterium, de cujus imperio sumpsit officium. Dignum est ut sponsi coruscantis adventum accensis præstoletur fidelis turba luminibus, ne nuptialis habitaculi respuat habere consortes. Quis sub veterum umbraculo peccatorum invenerit dormientes? quid dignius? quidve sublimius quam ut tibi vigilet in spe æternitatis resuscitata mortalitas? Cui totum ex origine, totum debet ex munere, vel quod formatur ex nihilo, vel quod reparatur ex perdito. Tu vas quod pronum culpa dederat in ruinam, figuli miserantis affectu de favillis cineribusque collectum spiritu vivificante salvasti, ut faceres ex adoptione liberos, quos retineri videras ex prævaricatione captivos. Tu novellæ vitis germina fœcunda plantasti, ut antiquorum tabesceret suavitas amara pomorum: nunc de cibo sumitur, vita non labitur, solvit gratia quos vinxit inlecebra. De arbore creata nox criminis, sed de ligno genita lux salutis. Vetuisti opera manuum tuarum, clemens operator, interfici perpetuæ mortis excidio. Paradisi januam, quam piaculum lætale damnaverat dextra mysterii cælestis aperuit. Id perfectæ judicans esse pietatis, ut quibus ad vitam fueras largius introitum tribuere & regressum: mortificantur ex lapsu qui vivificantur ex pretio, redempti clementius quam creasti, namque ibi Deus operatus est ut prodesset: induit carnem, sed non exuit majestatem; nostram substantiam expetens: sed propriam non derelinquens. Cum corpore editus, sed intemerato pudore conceptus: temporalis ex virgine, sed coæternus ex patre: humilians divina, ut possit elevare terrestria: cui tanti fuit salvatio, ut ne nos perderemus cælum, ille pateretur infernum. Suscepit mors quem tenere non potuit, amplificata successu, sed evacuata spolio. Exultavit in raptu, sed occidit in trophæo: in se refusa defecit extremitas postquam vitæ appetere tentavit auctorem, & dum ambit illicita, perdidit acquisita. Adest nox lumine donata perpetuo, dominicis sanctificata victoriis, quæ recidivum mundi sortita natalem, debellata funeris regione, triumphos Christi resurgentis excepit, quæ transgressionis maculas fluenta lavacri salutaris abstersit, quæ veternosa criminis indumenta tactu liquidi resolvit elementi, in qua mercedem sanguinis præsentat unda baptismatis, & dum vetus culpa decidit, novus homo consurgit.

Oratio ante altare dicitur

Deus qui filios Israël educis ex ægypto, palpabiles ægypti tenebras relinquendo. Deus qui duce luminis gratia pondus horrendæ noctis exterminas. Deus qui præcedente angelo tuo in columna nubis in diem, eoque in columna ignis in noctem posteriora servantem curam nostræ salutis exequeris; teque nobis in eo præstas, in quo lucere nos lumine scientiæ tuæ jubes. Fac nos divinitatis tuæ fieri consortes, & larga tua pietate ex invisibilibus bonis visibilia bona concede, quæ nos & offerri doceant, & tuam in omnibus compleri faciant voluntatem. ℟. Amen.

Hæc quinque grana incensi à diacono infiguntur cereo in modum crucis. Post hanc explicitam, accedet diaconus ipse, & de ipsa lucerna accendit cereum. Post hæc à diaconibus tribus vicibus silentium datur. Deinde accedent diaconi ad cereum, qui ad dextrum cornu altaris adstat. Benedicent eum benedictione hac. Sicque alii duo cerei cum eo accenduntur, unus juxta cornu altaris à parte sinistra, & alius post altare adstantes.

Benedictio cerei.

Æquum & justum est, vere, Domine, satis dignum & pulcrum est; in quantum nos munere tuo inlustras tibi semper gratias agere, apud quem est fons vitæ, in cujus lumine videbimus lumen, prævia tot tantisque virtutibus circa tuæ majestatis resplendens altaria serenat lux cerei, præmittunt judicia ignea miracula secura lympharum. Nunciatur ex lumine quod nascatur ex fonte. Patescunt actu quæ fuerant figurata mysterio. Instar columnæ veteris fomes iste persulget: aquis populum docet esse salvandum, per quas & liberatio tribuitur ad salutem, & regeneratio donetur ad requiem. Accendant, Domine, in conspectu gloriæ tuæ obsecratio devota famulorum. Visitentur benedictionis dono, qui sacro dedicantur obsequio. Non hic thureis adoletur flamma virgultis, nec in Sabeïcis proscindentur ligna, nemoribusque suavitatem cinnami rorantes exhalant, sed cera famulatur ex lumine, quæ non polluitur ex parente, cujus natura de flore, cujus ortus ex virgine. Cui illa dat genitrix nativitatis originem, quæ corruptionis nescit errorem. Papyrus cum etiam niveo adoperta subtegmine flammarum exequitur incremento. Neque hoc sine cælestis agitur operatione virtutis, quod favet ignibus res nutrita gurgitibus. Agnoscunt cuncta te Dominum, tibique se sciunt deberi quod nata sunt. Dedisti, pie opifex, creaturæ sensum, quæ suum possit intelligere & honorare factorem. Intende propitius, Domine, ad hujus cerei devotissimam servitutem, ut qui flammam gignire cernitur, usuale tuæ benedictionis serenatus ex lumine cunctis sit expedibilis ad salutem. Resolvit gravium fomenta languorum, asperitates casuum remedii tranquillitate confringat. Omnia

votis largiantur humanis, qui de tuis benedictionibus sumpsere officium. Tribue etiam, Domine sancte, Pater omnipotens Deus, ut dies hujus solemnia sacræ paschatis, in qua Redemptoris nostri gloria prædicatur & gratia cum antistite nostro N. cum gloriosis principibus, cum presbyteris & diaconibus, clero atque omni fideli populo sub multorum celebrare curricula annorum. ℞. Amen. Præsta per Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM Filium tuum, cum quo tibi est una & coæqualis essentia in unitate Sancti Spiritus in sæcula sæculorum. ℞. Amen. Amen, Amen, Amen ad te ascendat ℞. Amen. Pax in cœlo. ℞. Amen. Pax in terra. ℞. Amen. Pax & plenitudo tua, Domine, super nos descendat. ℞. Amen. Pax regibus & potestatibus fidelibus sæculi hujus. ℞. Amen. Pax ecclesiæ tuæ catholicæ, quæ est in hunc locum constituta & per universum orbem in pace diffusa. ℞. Amen.

Deinde dicat episcopus orationem ante altare

Oratio

Expectati temporis, dilectissimi fratres, festa solemnitas & annum per sæcula sacræ resurrectionis arcanum votivæ noctis advenit. Hoc illud est quod in perennem memoriam consecratum credentibus populis altissima de cœlis gratia spiritualis attribuitur. Hilares vigilias gloriosis laudibus perferamus, diemque vincentes qua funalibus crebris ecclesia sancta resplendens coruscat in lumine, præconia Dominicæ passionis indefessis precibus celebremus. Intendentes auditu lectionibus sanctis, ac sedulis obsecrationibus patientiam non negantes, ut ille regalis solii habitator altissimus à sede arcis etheriæ populo suo, qui solemnia redditurus ad hæc festa convenit per spiritum suum sanctum clementer in lapsum placabilis ac propitiatus adspiret. ℞. Amen. Per misericordiam tuam Deus noster, qui vivis & omnia regis in sæcula sæculorum. ℞ Amen. Dominus sit semper vobiscum. ℞. Et cum spiritu tuo.

Deinde legatur prophetia. Lectio libri Genesis. Deo gratias. In principio creavit Deus *&c. usque* quia cessaverat ab omni opere suo quod creavit Deus ut faceret. ℞. Amen.

Dicat diaconus Pro solemnitate paschali flectamus genua. Levate.

Oratio

Pro solemnitate Paschali flexis genibus, te Pater omnipotens, obsecramus, ut mors unigeniti tui Domini nostri, qui vitam omni contulit mundo, toti gratiam conferat populo christiano. Resurrectio quoque ejus nos ad cælestia sublevet, & à corruptione vitæ hujus ereptos immortalitati æternæ consociet. ℞. amen. Per misericordiam tuam Deus noster, qui es benedictus, & vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℞. Amen.

Lectio libri Genesis. ℞. Deo gratias.

In

In diebus illis Noë cum quingentorum esset annorum *&c. usque* Odoratusque est Dominus odorem suavitatis. ℟. Amen.

Dicat diaconus Pro his qui variis necessitatibus detenti Paschæ interesse non possunt, flectamus genua. Levate

Oratio

Deprecamur te, Pater æterne, omnipotens Deus, pro his qui diversis necessitatibus detenti solemnitati Paschali interesse non meruerunt; ut quia gaudio præsentium sunt exsortes, mereantur sanctorum meritis adesse participes, ut sicut Passio Unigeniti Filii tui Domini nostri pro multorum salute occurrit: ita & hæc celebritas annuæ festivitatis & præsentibus tribuat gloriam, & absentibus conferat veniam. ℟. Amen. Per misericordiam tuam Deus, qui vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Lectio libri Genesis. ℟. Deo gratias

In diebus illis locutus est Dominus ad Abraham dicens Abraham Abraham. *&c. usque* Et habitavit ibi. ℟. Amen.

Pro sacerdotibus ac ministris flectamus genua levate

Oratio

Sacerdotes tuos, Domine, indue justitiam, & ministri tui lætentur; Illos doctrinis & vitæ exemplis munifica, hos sanctitatis cultu officiique locupleta, ut dum utrique à te augmenta virtutum perceperunt, sine offensione tuis altaribus famulentur. ℟. *Chorus*, Amen. *Dicat presbyter* Per misericordiam tuam, Deus noster, qui vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Lectio libri Exodi. ℟. Deo gratias.

In illis diebus locutus est Dominus ad Moïsem & Aaron in terra Ægypti dicens: mensis iste vobis principium mensium *&c. usque*. Et comedetis festinanter Pascha enim Domini est. ℟. Amen.

Posteà dicat diaconus Pro unitate fidei catholicæ flectamus genua. Levate.

Oratio

Ecclesia tua, Christe, quæ dilatata per universam terram diffusa est, omnis tua gratia in unitatis gremio colligat, & quamvis semetipsam in gentium varietate diffundat: fidei tamen divisionem non sentiat. Dissolve hæresis schismata, quæ subvertere cupiunt fidem, quæ nituntur corrumpere veritatem: ut sicut tu in cœlis atque in terra unus atque idem dignosceris Dominus: ita tibi in unitate fidei serviat cunctorum gentium populus. ℟. Amen.

Lectio libri Exodi. ℟. Deo gratias.

Quinta progenie ascenderunt filii Israël de terra Ægypti *&c. usque*

CAPUT XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Tunc cantavit Moïses canticum hoc Deo & dixit. *Tractus.* Cantemus Domino gloriose enim honorificatus est. ℣. Equum & ascensorem projecit in mare. ℟. Gloriose ℣. adjutor & protector mihi fuit Dominus in salutem. ℟. Gloriose. ℣. Hic Deus meus & honorificabo eum, Deus Patris mei, & exultabo eum. ℟. Gloriose enim honorificatus est.

Prosequatur prophetia ab acolytho

Sumsit Maria soror Aaron prophetissa tympanum in manu sua, & exierunt cum ea universæ mulieres cum tympanis & choris: præibat autem eas Maria dicens:

Canticum

Cantemus Domino gloriose enim honorificatus est.

Diaconus dicat Flectamus genua. Levate.

Oratio

Pro virginibus flectentes genua, te Pater omnipotens Deus, postulamus, ut hanc illustrem portionem Christi tui, in qua maxime gaudet catholica ecclesia, ampliori fœcunditate enutrias, ut quanto plus numerosior & incorruptorum numerus extat, tantum gaudium matris ecclesiæ augeat. ℞. Amen.

Lectio libri Esaiæ prophetæ. ℞. Deo gratias.

Verbum Domini quod vidit Esaias filius Amos propheta super Judam & Jerusalem *&c. usque ad* Tunc cantavit Esaias propheta canticum hoc Deo & dixit. ℞. Amen.

Canticum

Cantabo nunc dilecto meo canticum dilectæ vineæ meæ: vinea facta est dilecto in cornu & in loco uberi. ℣. & maceria circumdedi, & circumfodi, & plantavi vineam Soreth, & ædificavi turrim in medio ejus. ℣. Et torcular fodi in ea, & sustinui ut faceret uvas, fecit autem spinas. ℣. & nunc homo Judæ, & qui habitatis Jerusalem, judicate inter me & vineam meam. ℣. Vinea enim Domini Sabaoth domus est Israël, & domus Juda novellum dilectum. ℣. Sustinui ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem, & non justitiam, sed clamorem.

Dicat diaconus Pro his qui eleemosynas faciunt flectamus genua. Levate.

Oratio

Deprecamur te, Domine, pro his qui misericordiæ fructibus egentium subsidia conferunt, ut mereantur ex hac terrena dispensatione cælestem percipere remunerationem, & quicquid in usibus indigentium conferunt proficiat illis ad fructum cælestium præmiorum. ℞. Amen.

Lectio libri Ezechielis prophetæ. ℟. Deo gratias.

Facta est super me manus Domini, & eduxit me in spiritu Dominus &c. usque requiescere vos faciam super humum vestrum. ℟. Amen.

Dicat diaconus Pro peregrinantibus & navigantibus flectamus genua. Levate.

Oratio

Concede, Pater omnipotens, cunctos paregrinantes patriæ fieri reduces, & quoscumque turbulenti maris prævenit fluctus, ad tranquillitatis revoca portum. Mereantur in hac solemnitate utrique & terræ exilium, & maris evadere exitium, ut commune hujus lætitiæ votum cunctis generale sit gaudium. ℟. Amen.

Lectio libri Abacuc prophetæ. ℟. Deo gratias.

Visio quam vidit Abacuc propheta &c. usque Tunc cantavit Abacuc canticum hoc Deo & dixit

Canticum

Domine audivi auditum tuum & timui, consideravi opera tua & expavi. ℣. In medio duorum animalium cognosceris, dum appropinquaverint anni innotesceris. ℣. Deus à libano veniet, & sanctus à monte opaco & condenso. ℣. Operuit cælos virtus ejus, & laudis ejus plena est terra.

Dicat diaconus Pro ægroto flectamus genua. Levate. Miserere Domine his quos corporalis ægritudinis valitudo involvit. Sana cunctos in nobis mentis corporisque languores, atque omnibus indulgens solitam impertire medelam: ut tibi cuncti in salute ministerium expleant fidei, tibique referant laudes, qui solus & peccata cordis emundas, & languorem corporum sanas. ℟. Amen. Per misericordiam tuam, Deus noster, qui vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Lectio libri Jonæ prophetæ. ℟. Deo gratias.

Factum est verbum Domini ad Jonam filium Amathi, dicens surge & vade contra Ninivem &c. usque Quia magnum est nomen meum. ℟. Amen.

Dicat diaconus Pro pœnitentibus flectamus genua. Levate.

Oratio

Cunctorum pœnitentium, Pater omnipotens, suscipe fletus, & quos hactenùs diabolus variis vitiorum sordibus inquinavit, respectu pietatis tuæ purifica. Tribue cunctis præterita peccata deflere, & futura non admittere ab illis misericordia tua præveniente mundentur, ab istis tua custodiente gratia liberentur. ℟. Amen. Per misericordiam tuam, Deus noster, qui vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Lectio Danielis prophetæ. ℟. Deo gratias.

In illis diebus Nabucodonosor rex fecit statuam auream *&c. usque* glorificabant & benedicebant Dominum in fornace dicentes :

Benedictio

Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum & laudabilis & superexaltatus in sæcula. ℟. Amen. ℣. Benedicite omnia opera Domini Dominum, hymnum dicite & superexaltate eum in sæcula. Amen. ℣. Benedicite, sacerdotes Domini Dominum, hymnum dicite, & superexaltate eum in sæcula. ℣. Benedicite sancti & humiles corde Dominum, hymnum dicite, P̄ Et. ℣. Benedicite Anania, Azaria, & Misael Dominum. P̄. Hymnum.

Prosequatur prophetia

Tunc Nabucodonosor rex obstupuit *&c. usque* Et potestas ejus in generatione & generationem. ℟. Amen.

Diaconus dicat Pro pace populi & regum flectamus genua. Levate.

Oratio

Pro regibus sæculi hujus atque principibus tibi, Pater, flectentes genua obsecramus, ut tribuas illis moderamen justitiæ, amorem pacis, virtutem pietatis, studium bene regendæ plebis, ut in correptione & rectitudine eorum pax simul & requies fidelium proveniat populorum. ℟. Amen.

Psallendo

Sicut cervus sitiens desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. ℣. Sitivit anima mea ad Deum vivum, quando veniam, & apparebo ante faciem Dei. P̄. Ita desiderat.

Et prophetiis, & orationibus, cum tractibus dictis, ordinata processione in choro, duo cantores induti cappis albis, sceptros in manibus tenentes, incipiant litaniam in medio cruciarii ecclesiæ dicendo : Kyrie eleison. Christe eleison Kyrie eleison. Christe audi nos, Christe exaudi nos. Christe defende nos, Christe parce peccatis nostris. Pater de cœlis Deus, miserere nobis. Fili Redemptor mundi Deus, miserere nobis. Spiritus sancte Deus, miserere nobis. Sancta Trinitas unus Deus, miserere nobis. Sancte sanctorum Deus, miserere nobis. Sancta Maria, ora pro nobis. Sancta Dei genitrix, ora pro nobis. Sancta virgo virginum, ora pro nobis.

Hic exeat subdiaconus cum cruce hoc ordine : ceroferarii cum cereis pergant coram cruce, & cereus Paschalis coram cereis, & serpens coram cereo, & sic procedant ad fontem ordinatim : & sic stent processionaliter, &

cantent letaniam usque ad propitius esto. Sancte Michaël ora pro nobis &c. Omnes sancti & sanctæ Dei orate pro nobis.

Hic sileant omnes, & sacerdos accedat ad fontem, & incipiat benedictionem hoc ordine. Insufflat in aqua tribus vicibus, & dicat hunc exorcismum.

Exorcizo te, creatura aquæ, per Deum Patrem omnipotentem, rerumque omnium conditorem, qui te pro generatione humani generis, & per officium nostræ humilitatis consecrare præcepisti, & per JESUM CHRISTUM Dominum nostrum Dei & hominis filium, qui super te pedibus ambulavit, & se pro nostra salute in te à Joanne baptizari ostendit, & Spiritum Sanctum qui super eum in specie columbæ in Jordane apparuit, ut excluso à te omni malo spiritus nequitiæ, hi qui in te vel ex te perfusi à nobis, & in nomine trinæ majestatis baptizati fuerint, percepta divina gratia, in numero fidelium mereantur adscribi. ℟. Amen. Per misericordiam tuam, Deus noster, qui vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Humiliate vos benedictioni. Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo.

Benedictio

Deus qui solus habes immortalitatem, eamque ne solus possideres, nobis quoque renovata, per Jesum nativitate tribuisti, cum humano generi post admissam transgressionem, pristinæ originis dignitatem reformare in meliùs per baptismatis tinctionem voluisti: adsiste, quæsumus, ad invocationem nominis tui. ℟. Amen. Sancti † fica fontem hunc, Sancti † ficator generis humani. ℟. Amen. Fiat locus iste dignus, in quem Spiritus Sanctus influat. ℟. Amen. Sepeliatur hic ille Adam vetus, resurgat novus. ℟. Amen. Moriatur hic omne quod carnis est, resurgat omne quod est spiritus. ℟. Amen. Exuatur sordidissimis vitiis & discisis criminibus, amictus, ut splendoris & immortalitatis tuæ indumenta sumantur. ℟. Amen. Quicumque in Christo baptizantur, induant Christum. ℟. Amen. Quicumque hic renunciant diabolo, da eis triumphare de mundo. ℟. Amen. Quicumque in hoc loco confessus fuerit, tu eum recognoscas in regno. ℟. Amen. Sic in hunc fontem extinguantur crimina ne resurgant. ℟. Amen. Sic invalescant aquæ istius beneficia, ut æterni ignis extinguant incendia. ℟. Amen. Mittant fontes altaribus tuis, quos altaria regnis tuis emittant. ℟. Amen. Totus hic horror mortis intercidat. ℟. Amen. Quicumque hic se sibi negaverit, te lucrifaciat ℟. Amen. Quicumque hic tuus esse cæperit, tuus esse non desinat. ℟. Amen. Ut per ministerium nostrum tibi consecratus, æternis ad te virtutibus, æternis præmiis consecretur. ℟. Amen. Per misericordiam ipsius Domini nostri JESU-CHRISTI, qui est benedictus, & vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo. Oremus.

Oratio

Te deprecamur, Domine sancte, Pater æterne, omnipotens Deus, qui intonas super aquas, ut exultent deserta Jordanis, & vox tua præparat cedros, ut hanc aquam benedicas ad gratiam, & perfusi famuli tui nova restituantur infantia, ut remissis sordibus delictorum, participes fiant vitæ æternæ & regni cœlorum. ℟. Amen.

Antequam chrisma & oleum ponantur in fonte, omnes qui causa devotionis voluerint accipere aquam benedictam de fonte ad aspergendum in domibus suis sumant secundum decretum Alexandri Papæ. Deinde effundat chrisma & oleum super vasculum in modum crucis, & dicat: Signo te, sacratissime fons, unctione sacra chrismatis, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, regnantis Dei in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Dicat presbyter Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum Spiritu tuo.

Oratio

Abjecti & humiles licet vitiorum tabe sordentes, te Pater Domine gloriæ, te Deum omnipotentem deprecamur, pro tua miseratione adesto benignus. Tu libens adspirator, ut has simplices aquas sanctificatione bene † dicas, & ex tuis sedibus angelum tuum dirigas, qui eas sancti † ficet: ut qui in tuo & in JESU-CHRISTO Filio tuo & Spiritu Sancto in Trinitatis nomine, in hæc fluenta descenderint, in quo sanctificato oleo chrismæ mixto & aquæ benedictione perpetuitatis confirmati, à cunctis mundi vitiis repurgentur, & in hoc lavacro sancto remissionem peccatorum suscipiant, & salutem consequantur æternam. ℟. Amen. Per misericordiam tuam Deus noster, qui vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum ℟. Amen.

Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo.

Et benedictio Dei Patris omnipotentis, & Filii, & Spiritus Sancti descendat super istum fontem.

Et peracta benedictione fontis, baptizentur infantes si ibi sint, quo facto, supradicti duo cantores incipient, & cantent tractum, Cantemus Domino gloriose. *Tunc chorus redeat cum processione, ut fuerat, & sacerdos cum cruce & ministris accedant ad altare majus, & processio in suo ordine vadat ad chorum cantando tractum* Cantemus Domino gloriose enim honorificatus est, equum & ascensorem projecit in mare. ℣. Adjutor & protector factus es mihi in salutem. ℣. Hic Deus meus, & honorificabo eum, Deus Patris mei & exaltabo eum. *Et cum perventum fuerit ad chorum, supradicti cantores incipiunt, ut sequitur* Propitius esto, parce eis Domine &c.

Et interim quod letania perficitur, sacerdos cum ministris, cruce, & cereis, & cereo paschali, & serpente, eo ordine quo prius ascenderunt, sic descendent ad sacrarium. Et deponat sacerdos cum ministris ornamenta

quadragesimalia, & accipiant ornamenta alba, & veniant ad altare isto ordine. In primis pracedant duo ceroferarii cum cereis accensis, scilicet cereo Paschali & tribus lucernis, qua sunt in serpenta. Et cum pervenerint ad altare majus, sacerdos faciat confessionem, ut moris est, & facta confessione, sacerdos solemniter dicat hymnum Gloria in excelsis Deo, *& statim pulsentur omnes campana, tam majores quam minores, & discooperiantur altaria frontalibus nigris, & rotabula aurea, & omnia appareant solemniter, & finito hymno angelorum, diaconus dicat*: Pro competentibus flectamus genua. Levate. *Et sacerdos dicat orationem.*

Concede, Domine, omnes qui nunc fide meruerunt cognoscere veritatem, salutaris lavacri percipere innovationem; sieque eos à cunctis peccatorum sordibus baptismi unda purificet, & ultra eos pravi operis inquinamenta non maculent. ℟. Amen. Per misericordiam tuam Deus noster &c.

Diaconus dicat, Silentium facite. Sequentia epistolæ Pauli apostoli ad Romanos. ℟. Deo gratias.

Fratres quid ergo dicebimus? permanebimus in peccato *&c. usque* Viventes autem Deo in Christo Jesu Domino nostro. ℟. Amen. *Lauda* Dicant qui redempti sunt &c. Lectio S. Evangelii secundùm Matthæum. Vespere autem sabbati quæ lucessit in prima sabbati *&c. usque* ad consummationem sæculi.

[*Lauda, sacrificium, & cetera ut in aliis missis*]

Ad confractionem panis antiphona

Hic est panis verus qui de cœlo descendit, & vitam tribuit mundo, qui manducaverit ex eo permanet in æternum, & panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita: qui credit in me non esuriet, neque sitiet umquam. Ecce disponam vobis, sicut disposuit mihi Pater regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno. Alleluia.

[*Post orationem Dominicam*]

Hic presbyter accipiat particulam, qua dicitur Regnum; *& ponat eam reverenter super calicem, & dicat alta voce.* Vicit Leo dè tribu Juda, radix David, alleluia. *Dicatur tribus vicibus, & chorus respondeat qualibet vice* Qui sedes super Cherubim, radix David. Alleluia. *Deinde mittat presbyter particulam in calicem & dicat:* Humiliate vos benedictioni &c.

Ad accedentes

Gaudete populi & lætamini, angelus sedit super lapidem Domini, ipse vobis evangelizavit. Christus surrexit à mortuis Salvator mundi, & replevit omnia suavitate: gaudete populi & lætamini. ℣. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, & vestimenta ejus sicut nix, & dixit. ℟. Christus surrexit à mortuis. ℣. Et exierunt mulieres citò de monumento, cum timore & gaudio magno, currentes nunciare discipulis ejus quia surrexit. ℟. Christus. ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto in sæcula sæculorum. Amen. ℟ Gaudete populi & lætamini.

CAPUT XXIV. De Sabbato Sancto.

Expleta missa, post hac ad vesperas dicuntur hæ laudes Dicant qui redempti sunt à Domino in æternum, quos redemit de manu inimici in æternum & in sæculum sæculi. ℣. Populus qui sedebat in tenebris & umbra mortis vinctos in mendicitate & ferro. P. Quos redemit. ℣. Quia contrivit portas æreas & vectes ferreos confregit. P. Quos redemit.

Dicat presbyter Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu *Landa* Alleluia. Ego sum primus & ego novissimus, & fui mortuus. P Et ecce sum vivens in sæcula sæculorum. Alleluia. ℣. Dignus es, Domine, Deus noster accipere librum & solvere signacula ejus, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu & lingua. P. Et ecce ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto in sæcula sæculorum. Amen. P Et ecce.

Iterum dicat Dominus sit semper vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo *Lauda* Alleluia. Angelus Domini descendit de cœlo. P. Et accedens revolvit lapidem de ostio monumenti. Alleluia, alleluia. *Lauda* 1. Erat aspectus ejus sicut fulgur, & vestimenta ejus candida quasi nix, & dixit mulieribus: nolite timere. P. Et accedens. ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto in sæcula sæculorum. Amen. P. Et accedens.

Capitula

Excellentissimam in hac nocte tuæ resurrectionis celebrantes solemnitatem, in qua ipse nobis dies novo de tumulo surgens, veternosam antiquæ noctis caliginem cælestem convertisti in claritatem. Te quibus possumus lacrymosis rugitibus imploramus; ut qui nos redemisti pretio tui sanguinis, instituta à te præcepta acceptes nostræ orationis. Sit indulgentia criminum: concedatur etiam & cælestis gloriæ summa virtutum: memento, Domine, quod terra sumus, & accipe contritionem nostri Spiritus, ut qui carnis infirmitate ad terram prosternimur, ad cœlos castigatione speciali jejuniis sublevemur. Et quia ex nostro est ut cadamus, ex tuo sit ut surgamus; quia te jubente dicimus: Pater noster, qui es in cœlis.

Benedictio

Christus Dominus qui ascendit patibulum crucis sua vos redemptione & passione conservet à malis. ℟. Amen. Detque vobis suæ dulcedinis sapientia renovari, qui se amaro permisit fellis poculo propinari. ℟. Amen. Ut cujus laudes ecclesia cuncta celebravit orando, ejus conservari mereatur magno crucis vexillo. ℟. Amen. Per misericordiam ipsius Domini nostri, qui est benedictus, & vivit, & omnia regit in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Lauda. Alleluia. Locutus est angelus Domini mulieribus dicens. P. Scio quia crucifixum quæritis, surrexit, sicut dixit, venite & videte, ubi positus erat Dominus. ℣. Cantate Domino canticum novum quia mirabilia

mirabilia fecit. ℟ Scio quia ℣. Gloria & honor Patri, & Filio, & Spiritui Sancto in sæcula sæculorum. Amen. ℟. Scio quia

Caput XXIV. *De Sabbato Sancto.*

Oratio

Dominus noster JESUS-CHRISTUS Filius tuus, qui solus verbo virtutis cuncta moderans, & omnia crucis stigmata portans, vectes ferreos comminuit, portarumque ærearum claustra perfregit, tartari profunda descendit, sedentibus in umbra mortis ignotæ lucis claritate resplenduit, & sol justitiæ de tumulo corpore suscitato procedens, radiis suis tenebras nostras mirabiiiter inlustravit. ℞. Amen Per misericordiam tuam Deus noster, qui es benedictus, & vivis, & omnia regis in sæcula sæculorum. ℞. Amen.

Dominus sit semper vobiscum. ℞. Et cum spiritu tuo.

Solemnia completa sunt, in nomine Domini nostri JESU-CHRISTI votum nostrum sit acceptum cum pace. ℞. Deo gratias.

Benedictio agni in Illaria Pascha

Domine JESU-CHRISTE, qui per Moysen famulum tuum & typicam præfigurationem ob tui ostensionem sanctum Pascha in agni assi atque immaculati immolatione, renibus accinctis, baculisque in manibus cum lactucis agrostibus populum tuum celebrare jussisti: quique etiam per Samuelem vatem, formidante populo tuo, applicandum te in agni lactentem piam ac sinceram tibi orationis hostiam offerri præcepisti: offerimus etiam & nos indigni famuli tui N. post sacra solemnia hujus diei paschalis hanc creaturam agni, quam nobis exactis jejuniorum diebus pro parandis paulisper corporibus indulgere jussisti; precamur, ut eum per nos famulos tuos ac ministros ore sancto tuo benedicas, & dextra tua sanctifices. Amen. Sicque illum nobis percipere jubeas, ut baculos spei habentes in manibus, renibus accinctis turpibus rebus renovati in novitate vitæ, sic amaritudines sæculi prætereuntis omittamus, ne retrò respicientes à tramite justitiæ recedamus. Amen. Sicque vitam præsentem tuis actibus finiamus, ut te protectorem ac defensorem nostrum semper in oculis habeamus. Amen. Ut ad terram beatam quam illis promisisti per figuram, nobis reserasti per gratiam, te duce cum operum bonorum fructu exultantes perveniamus. Amen.

Deinde dicit Deo gratias *tribus vicibus. Et post hac dicit* In nomine Domini nostri JESU-CHRISTI Sanctificatus hic agnus permaneat.

Caput XXIV. De Sabbato Sancto.

RITUS ECCLESIÆ MEDIOLANENSIS

Ex missali anno 1560. & 1669. edito

C*Antata Tertia, sacerdos vadat post altare, & dicat* ℣. Benedictus Dominus qui vivit & regnat in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Et minor lector ascendat pulpitum, & legat sequentem lectionem in tono quotidiano epistolarum

Lectio libri Genesis. Noë vir justus atque perfectus fuit in generationibus *&c. usque.* Odoratusque est Dominus odorem suavitatis. *Psal.* Exurge &c.

Deinde minor diaconus rubea dalmatica indutus legat sequens evangelium in tono quadragesimali:

Sequentia S. Evangelii secundùm Matthæum.

Et non respondeatur Gloria tibi Domine.

Altera die quæ est post Parasceve convenerant principes *&c. usque* Signantes lapidem cum custodibus.

℣. Benedictus Dominus qui vivit & regnat in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Oratio

Omnipotens sempiterne Deus, qui in omnium operum tuorum dispensatione es mirabilis: intelligant redempti tui, non fuisse excellentius, quod in initio factus est mundus, quam quod in fine sæculorum Pascha nostrum immolatus est Christus, Qui tecum vivit.

℣. Benedictus Dominus qui vivit & regnat in sæcula sæculorum. ℟. Amen.

℣. Benedicat & exaudiat nos Deus. ℟. Amen.

℣. Procedamus cum pace. ℟. In nomine Christi.

℣. Benedicamus Domino. ℟. Deo gratias.

Postea dicantur Sexta & Nona.

Benedictio ignis qua fit in sacrario, & debet haberi ignis novus.

℣. Benedictus Dominus qui vivit & regnat in sæcula sæculorum.

Preces Pater noster

Oratio

Domine Deus noster, Pater omnipotens, qui es lumen indeficiens, & conditor omnium luminum, benedic & sanctifica hoc lumen, quod à te sanctificatum atque benedictum est, qui illuminasti omnem mundum: ut ab eo accendamur, & illuminemur igne claritatis tuæ, quo illuminasti Moisen famulum tuum, ut illuminatis sensibus & cordibus nostris, ad vitam æternam pervenire mereamur. Per Dominum

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, lux & splendor universarum creaturarum qui ex nihilo cuncta producere dignatus es:

te humiliter deprecamur, ut hanc creaturam ignis bendicere & sanctificare digneris, in nomine dilectissimi Filii tui, & in virtute Spiritus Sancti: ut nobis ad obsequium & ad lumen esse facias tam animæ quam corporis, & ut nihil in eo nobis adversarius damni irrogare possit, sed sit nobis in adjutorium. Per. *a*

Post hæc tres diaconi induti dalmaticis albis, ascendant gradum ante presbyterium positum: duobus ex ipsis tenentibus duobus candelabris cum luminaribus suprà extinctis. Major verò eorum stans in medio dictorum duorum luminarium, & è regione cerei magni paschalis pariter extincti. Subdiaconoque pariter induto & tenente librum absolutè cantes cerei benedictionem dicens:

Exultet jam angelica turba cœlorum, exultent divina mysteria, & pro tanti regis victoria tuba intonet salutaris. Gaudeat & tellus tantis irradiata fulgoribus, & æterni regis splendore illustrata, totius orbis sentiat se amisisse caliginem. Lætetur & mater ecclesia, tanti luminis adornata fulgore, & magnis populorum vocibus hæc aula resultet. Quapropter adstantibus vobis fratres carissimi, ad tam miram hujus

a *In missali anni 1669. additur oratio tertia* Domine Sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, nobis qui hunc ignem &c.

Deinde benedicit quinque grana incensi in cereo infigenda, dicens: Veniat quæsumus, omnipotens Deus &c.

Dum benedicit incensum, acolythus sumens de carbonibus benedictis, ponit in thuribulum. Finita verò benedictione incensi, sacerdos grana prædicta incensi & ignem benedictum aspergit aqua benedicta, & de navicula posito incenso in thuribulum eadem incensat quæ aspersit. Interim si quæ sunt luminaria in ecclesia, extinguuntur, & postmodum de novo igne accendantur, & ministri necessarii ad benedictionem cerei paramenta accipiunt.

Finita nona, ministri exeunt ad benedictionem cerei hoc ordine. Præcedit thuriferarius solus. Sequitur acolythus deferens in vase quinque grana incensi benedicta, cum acolytho deferente aquam benedictam. Deinde subdiaconus solus, paratus paramentis albis, ut ad missam. Tum diaconi duo cum amictibus & dalmaticis albis ferentes duo candelabra cum cereis extinctis. Tum diaconus cantaturus benedictionem cum paramentis albis, ut ad missam, librum benedictionis ferens ante pectus. Ultimo loco sequitur celebrans pluviali albo indutus. In choro celebrans vadit ad presbyterium. Diaconus cantaturus petit à celebrante benedictionem, ut ad evangelium: Postea collocat librum super lectorile ad cornu evangelii, illumque incensat habens ad dextram thuriferarium, & ad sinistram acolythum cum granis quinque benedictis & aqua benedicta cum aspersorio. Subdiaconus stat post lectorile tenens librum medius inter duos diaconos cum cereis extinctis. Tum omnibus stantibus, diaconus absolutè incipit: Exultet jam angelica &c. Nobis in veritate proveniunt. *Hic subdiaconus portat in chorum lampadem accensum novo igne. Tum diaconus accendit cereum & alios duos cereos. Mox prosequitur* Ecce jam ignis columna. &c. Chrismate non cruore. *Hic infigit diaconus quinque grana incensi in cereum in modum crucis.* Decet ergo in hoc Domini Salvatoris &c. ut coruscus adveniet. *Hic accenduntur lampades & reliqua* ecclesiæ luminaria. Igitur &c. ℟. Amen. *Deinde diaconus aspergit & incensat cereum. Completa benedictione, leguntur sequentes lectiones per lectores incipiendo à minori. Interim si in metropolitana aliqui sint per archiepiscopum baptizandi, dum præcedentes lectiones cantantur per archipresbyterum fiunt baptizandorum exorcismi in valvis ecclesiæ, & introducuntur, ut habetur in libro baptizandorum.*

sancti luminis claritatem, una mecum, quæso, Dei omnipotentis misericordiam invocate, ut qui me non meis meritis intra levitarum numerum dignatus est aggregare, luminis sui gratiam infundendo, cerei hujus laudem implere perficiat. Præstante Domino nostro JESU-CHRISTO Filio suo, secum vivente atque regnante Deo, in unitate Spiritus Sancti. Per omnia sæcula sæculorum. ℟. Amen. ℣. Dominus vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo. ℣. Sursum corda. ℟. Habemus ad Dominum. ℣. Gratias agamus Domino Deo nostro. ℟. Dignum & justum est.

Vere quia dignum & justum est, æquum & salutare, nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine Sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui populorum pascha cunctorum, non pecudum cruore nec adipe, sed unigeniti tui Domini nostri JESU-CHRISTI Sanguine corporeque dedicasti, ut supploso ritu gentis ingratæ, legi gratia succederet, & una victima per semetipsam tuæ majestati semel oblata, mundi totius expiaret offensam. Hic est agnus, lapideis præfiguratus in tabulis, non adductus è gregibus, sed erectus è cœlo: nec pastore indigens, sed pastor bonus ipse tantummodò, qui animam suam pro suis posuit ovibus, & rursus assumsit, ut nobis & humilitatem divina dignatio, & spem resurrectio corporalis ostenderet. Qui coram tondente se non vocem queruli balatus emisit, sed evangelico proclamavit oraculo dicens; A modo videbitis filium hominis sedentem ad dextram majestatis. Ipse nobis & te reconciliet, Pater omnipotens, & pari tecum majestate fultus indulgeat. Nam quæ patribus in figura contingebant, nobis in veritate proveniunt. *Hic omnes sedeant, & subdiaconus associatus à custode, eat in sacrarium, & ex ea ignem novum & benedictum portet lampade, & ex illo accendatur cereus magnus Pascalis, deinde alii cerei. Posteà excelsa voce supradictus major diaconus prosequatur benedictionem.* Ecce jam ignis columna resplendet, quæ plebem Domini beatæ noctis tempore ad salutaria fluenta præcedat, in quibus persecutor mergitur, & Christi populus liberatus emergit. Nam Sancti Spiritus unda conceptus, per Adam natus ad mortem, per Christum regignitur ad vitam. Solvamus igitur voluntariè celebrata jejunia, quia Pascha nostrum immolatus est Christus, non solùm corpore epulemur agni, sed etiam inebriemur & sanguine. Hujus enim tantummodò cruor non creat piaculum bibentibus, sed salutem. Ipso quoque vescamur & azymo, quoniam non de solo pane vivit homo, sed de omni verbo Dei. Si quidem hic est panis qui descendit de cœlo, longè præstantior illo quondam mannæ imbre frugifluo, quo tunc Israël epulatus interiit: hoc verò qui vescitur corpore, vitæ perennis possessor existit. Ecce vetera transierunt, & facta sunt omnia nova: nam circumcisionis mosaïcæ mucro jam scabruit, & Jesu navæ aucta lapidum obsolevit asperitas. Christi verò populus insignitur fronte non inguine: lavacro non vulnere: chrismate, non cruore. Decet ergo in hoc Domini Salvatoris nostri vespertinæ resurrectionis adventu, cereum non adolere

pinguedinem, cui suppetit candor in specie, suavitas in odore, splendor in lumine, quæ nec marcescensi liquore defluit, nec offensam tetri nidoris exhalat. Quid enim magis accommodum magisque festivum, quam Jesseico flori floreis excubemus ut tedis? præsertim cum & sapientia de semetipsa cecinerit: Ego sum flos agri & lilium convallium. Ceras igitur nec pinus exusta desudat, nec crebris sauciata bipennibus cedrus illacrymat, sed est illis arcana de virginitate creatio, & ipsæ transfiguratione nivei candoris albescunt. Eandem verò papyrum liquida fontis unda producit, quæ instar insontis animæ, nullis articulatur sinuata compagibus, sed virginali circumsepta materiæ, fit hospitalis ignibus alumna rivorum. Decet ergo adventum sponsi, dulcatis ecclesiam luminaribus opperiri, & largitatem sanctitatis acceptam, quanta valet devotionis dote pensare, nec sanctas interpolare tenebras excubias, sed tedam sapienter perpetuis præparare luminibus, ne dum oleum candelis adjungitur, adventum Domini tardò prosequamur obsequio: qui certè in ictu oculi ut coruscus adveniet. Igitur in hujus diei vespere cuncta venerabilis sacramenti plenitudo colligitur: & quæ div[illegible] sunt præfigurata vel gesta temporibus, hujus noctis curriculo devoluta supplentur. Nam primum hoc vespertinum lumen, sicut illa dux Magorum stella præcedit: deinde mysticæ regenerationis unda subsequitur, velut dignante Domino fluenta Jordanis, tertio resurrectionem Christi vox apostolica sacerdotis annuntiat. Tum ad totius mysterii supplementum Christo vescitur turba fidelium, quæ resurrectionis Dominicæ diem, Christo in omnibus prosperante, suscipiat. Per bonum & benedictum Filium tuum Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM, cum quo beatus vivis & regnas Deus, in unitate Spiritus Sancti, per omnia sæcula sæculorum. ℟. Amen.

Postea aspergatur cereus aqua benedicta, & incensetur, & quinque grana incensi benedicti à diacono infigantur cereo in modum crucis, videlicet super illam crucem quæ communiter pingi solet super hujusmodi cereis Pascalibus a *Mox à sacerdote dicatur* ℣. Dominus vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo. *Deinde secundus lector ascendat pulpitum, & canat sequentem lectionem ex libro Genesis in tono quotidiano epistolarum; quo tono etiam canuntur aliæ lectiones quæ hanc sequuntur.*

Lectio libri Genesis. In principio creavit Deus cœlum *&c. usque.* Et benedixit diei septimo & sanctificavit illum.

Psal. Tui sunt cœli & tua est terra &c.

Dominus vobiscum.

Oratio.

Deus incommutabilis virtus, & lumen æternum, respice propitius ad totius ecclesiæ tuæ mirabile sacramentum, & opus salutis humanæ

a Missale anni 1669. *Sacerdos verò dignior post altare vel in cornu epistolæ dicit* ℣. Dominus vobiscum. *Dehinc unus è lectoribus incipit*

Caput XXIV. *De Sabbato Sancto.*

perpetuæ dispositionis effectu tranquillus operare: Totusque mundus experiatur & videat diruta erigi, veterata innovari, & per ipsum redire omnia in integrum, à quo sumsere principium. Per Dominum nostrum

Lectio libri Genesis. In diebus illis tentavit Dominus Abraham. *&c. usque* Abieruntque Bersabeæ simul & habitaverunt ibi.

Psal. Immola Deo &c.

Oratio

Deus fidelium Pater summe, qui in toto orbe terrarum promissionis tuæ filios diffusa adoptione multiplicas, & per paschale sacramentum Abraham puerum tuum universarum, sicut jurasti, gentium efficis patrem: da populis tuis digne ad gratiam tuæ vocationis intrare. Per

Lectio libri Exodi. In diebus illis locutus est Dominus ad Moysen & Aaron in terra Ægypti: mensis iste vobis principium *&c. usque* Id est transitus Domini, dicit Dominus omnipotens.

Post lectionem sequitur hymnus Danielis Benedictus es Domine &c.

Oratio

Omnipotens sempiterne Deus, multiplica in honorem nominis tui quod Patrum fidei spopondisti, & promissionis tuæ filios sacra adoptione dilata: ut quod priores sancti non dubitaverunt futurum, ecclesia tua magna jam ex parte cognoscat impletum. Per Dominum

Lectio libri Exodi. In diebus illis armati ascenderunt filii Israël de terra Ægypti *&c. usque* Proficiscebantur in manu excelsa.

Canticum cum quatuor clavicularii

Tunc cantabat Moyses &c.

Oratio

Deus celsitudo humilium & fortitudo rectorum, qui per sanctum Moïsen puerum tuum ita erudire populum tuum sacri carminis tui decantatione voluisti, ut illa legis iteratio fieret etiam nostra directio: excita in omnem justificandarum gentium plenitudinem potentiam tuam, & da lætitiam mitigando terrorem: ut omnium peccatis tua miseratione deletis, quod denunciatum est in ultionem transeat in salutem. Per Dominum

Lectio Isaiæ prophetæ. Hæc dicit Dominus Deus: hæc est hereditas servorum meorum *&c. usque* quod egreditur de ore meo.

Psal. Benedictus Dominus Deus Israël &c.

Oratio

Omnipotens sempiterne Deus, spes unica mundi, qui prophetarum tuorum præconio præsentium temporum declarasti mysteria; auge

populi tui vota placatus, quia in nullo fidelium, nisi ex tua inspiratione proveniunt quarumlibet incrementa virtutum Per.

Lectio Isaiæ prophetæ. Hæc dicit Dominus Deus: Lavamini mundi estote *&c. usque* Bona terræ comedetis, dicit Dominus omnipotens. *Canticum* Sicut cervus &c.

Oratio

Omnipotens sempiterne Deus respice propitius ad devotionem populi renascentis, qui sicut cervus aquarum expetit fontem: & concede propitius, ut fidei ipsius sitis, baptismatis mysterio, animam corpusque sanctificet. Per Dominum.

Hac oratione dicta, pergant ad benedicendum fontes

Benedictio Fontium

Omnipotens sempiterne Deus, adesto magnis pietatis tuæ mysteriis, adesto sacramentis: & ad creandos novos populos, quos tibi fons baptismatis parturit, spiritum adoptionis emitte: ut quod humilitatis nostræ gerendum est ministerio, tuæ virtutis impleatur effectu. Per

Deum immensum majestatis æternæ suppliciter exoramus, ut per Verbum, & Virtutem, & Sapientiam suam Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM in hoc lavacro salutari peccatorum omnium admissa concedat. Detque illis sanctificationem suam aquis, ut quicumque eas ingressi fuerint remissionem criminum & benedictionem consequantur. Per eundem Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM Filium suum, secum viventem atque regnantem Deum in unitate Spiritus Sancti Per omnia sæcula sæculorum. ℞. Amen.

Oremus & deprecemur Dei Patris omnipotentis clementiam, ut famulis suis competentibus, quos in hac hora ad hunc beatæ regenerationis fontem dextræ suæ protectione perduxit, det gratiam misericordiæ suæ. Et corda eorum spiritali repleat intellectu, ut cæleste sacramentum plena fide credula mente suscipiant. Nobis etiam famulis suis det veniam omnium delictorum, gloriæ suæ præsentiam tribuat, ut mysteria salutaris baptismatis sine offensione celebremus. Per Dominum *ut suprà.*

Exorcismus aquæ cum exsufflatione in formam crucis

Adjuro te, creatura aquæ, per Deum † verum, Deum † vivum, Deum † sanctum, qui te in principio à terra separavit, qui te de paradisi fonte produxit, & ex quatuor fluminibus totam terram rigare præcepit.

Hic dividit aquam manu dextra in formam crucis

Adjuro te per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium Dei vivi, qui te in Cana Galilææ signo admirabili in vinum convertit, qui pedibus super te ambulavit, & à Joanne in te est baptizatus: qui te amarissimam aquam per lignum passionis suæ indicavit, & populum sitientem, te de petra producens, satiavit: & Naaman Syrum in te à lepra sua mundavit: & nomen tibi imposuit, Siloa, in qua cæcum, ut lumen reciperet, oculos lavare præcepit: qui te de latere suo, una cum sanguine produxit: qui discipulis suis dixit. Ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Efficere ergo aqua exorcizata ad effugandam omnem diaboli infestationem, omneque phantasma inimici, & ipsum inimicum eradicandum effugandum, atque supplantandum à servis Dei, qui in te hodie baptizandi sunt, accepturique remissionem omnium peccatorum suorum, in nomine Dei Patris omnipotentis, & in nomine Jesu Christi Filii ejus, qui venturus est in Spiritu Sancto judicare vivos & mortuos & sæculum per ignem.

Benedictio aquæ

Sanctificare per verbum Dei, unda cælestis; sanctificare, aqua Christi calcata vestigiis, quæ mentibus pressa non clauderis, quæ scopulis illisa non frangeris, quæ terris infusa non deficis. Tu sustines aridam, portas montium pondera, nec demergeris. Tu cœlorum vertice contineris, circumfusa per totum, lavas omnia nec lavaris. Tu fugientibus Hæbreorum populis in glaciem indurata constringeris: tu rursus altis resoluta vorticibus nili accolas perdis & hostilem globum freto sæviente persequeris, una eademque & salus fidelium, & ultio criminosis. Te per Moysen percussa rupes evomuit, nec abdita cautibus latere potuisti, cum majestatis imperio jussa prodires. Tu gestata nubibus, imbre jucundo arva fœcundas, ne siccatis exanimata visceribus, sublimes neget terra proventus. A te principium in te finis exultat, vel potius tuum est, ut terminum nesciamus. Neque enim, Domine omnipotens Pater, virtutum tuarum nescii, aquarum merita laudamus, sed in his operis tui prædicamus insignia. Suscipe igitur noxios, solve captivos, redde quod in paradiso Adam perdidit, quod uxor amisit, quod intemperantia crudelis absorbuit. Da salutarem potum male saturis acerbitate pomorum, ut indigesta mortalium & annosa pernicies divino solvatur antidoto. Ablue terram squalloris illuvie, discute paradisi machæram flammeis obicibus fluctuantem. Pateat redeuntibus floribus ruris ingressus: recipiant imaginem deitatis olim perditam livore serpentis. Quicquid noxium de prævaricatione contractum est hujus gurgitis puritate deponant. Surgant ad requiem, producantur ad veniam, ut mystico corpore & sanguine innovati, & redemptos se noverint

noverint & renatos. Per eumdem Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum, tecum viventem atque regnantem Deum in unitate Spiritus Sancti. Per omnia sæcula sæculorum. ℟. Amen.

a *Finita benedictione, infundatur chrismа in aquam in formam crucis, dicendo hæc verba:* Sit fons iste sacer, sanctificatus, perunctus, & benedictus, in nomine Patris, † & Filii, † & Spiritus Sancti Amen.

Deinde si qui baptizandi sunt, in hoc fonte baptizentur. Posteà dicatur sequens oratio.

Celebratis atque perfectis divini baptismatis sacramentis, Domine Deus cœli & terræ, Deo Patri omnipotenti, indefessas gratias referamus, ipsumque supplices postulemus, uti nos atque omnem familiam suam gloriosæ resurrectionis Domini nostri Jesu-Christi annuat esse participes: Præstante ipso Domino nostro Jesu-Christo, Filio suo, secum vivente atque regnante, in unitate Spiritus Sancti. Per omnia sæcula sæculorum.

a Missale anni 1669. *Posteà sacerdos qui benedixit, aspergit se & circumstantes de aqua benedicta: deinde alius sacerdos aspergit clerum & populum. Tunc petentibus de populo distribuatur de ipsa aqua benedicta in vase cujusque ad conservandum in domibus, & aspergendum, & spargendum in vineis & campis.*

His peractis, sacerdos qui benedixit fontem, infundit de oleo cathecumenorum in aquam in modum crucis, intelligibili voce dicens sine cantu: Sit fons iste sacer sanctificatus, perunctus, benedictus, in nomine Patris, † & Filii, † & Spiritus Sancti. ℟. Amen.

Deinde infundit de chrismate in modum crucis dicens: Infusio chrismatis Domini nostri Jesu-Christi, & Spiritus Sancti Paracliti fiat in nomine Sanctæ Trinitatis. ℟. Amen.

Posteà accipit ambas ampullas dictorum oleorum catechumenorum & chrismatis, & de utroque simul in modum crucis infundendo dicit: Commixtio chrismatis sanctificationis, & olei unctionis, & aquæ baptismatis pariter fiat in nomine Patris † & Filii † & Spiritus † Sancti. ℟. Amen.

Tunc miscet ipsum oleum tum aqua & spargit manu sua per omnem fontem. Si verò in metropolitana per archiepiscopum sunt aliqui baptizandi, eos baptizat more consueto, à qua solemnitate baptizandi, qua archiepiscopalis muneris est, alius omnis vel archipresbyter vel præpositus, vel parochus tam urbis quam diœcesis abstinebit.

Peracto baptisterio, vel ubi is omittitur, peracta commixtione, ut suprà, dicitur in tono præfationis sequens oratio per sacerdotem celebraturum. Celebratis atque perfectis &c.

Posteà accepta casula albi coloris & manipulo, accedit processionaliter ad SS. sacramentum reportandum, ac missam inchoandam ordine quo ventum erat. Cantatur interim ℟. Sacri fontis aqua perennis ubi renovantur. Alleluia. ℣. Beati quorum remissæ iniquitates & quorum tecta sunt peccata, ubi renovantur. Alleluia.

Sequitur duplex missa, prima est pro baptizatis, secunda hac præmittitur Rubrica a

Sabbato Sancto ad missam sacerdos facta confessione, & osculato altari, antequam missam incipiat, debet accipere calicem cum patena & corporali in manibus, & dicere ter alta voce Christus Dominus resurrexit, *in tono, choro respondente per singulas vices* Deo gratias. *Videlicet primo ad cornu altaris dextrum, secundo post altare, tertio ad cornu altaris sinistrum. Sciendum est etiam quod in sabbato sancto non dicitur* Gloria in excelsis Deo, *nec* credo. *Pax tamen publicè datur, & epistola & evangelium cantantur in tono.*

a In missali anni 1669. missa pro baptizatis secundo loco dicitur in ecclesia biemmali, primæ verò hæc rubrica præmittitur.

Missa sabbati sancti. Hac item missa celebratur ab uno tantum sacerdote in cathedrali, & in unaquaque collegiata, parrochiali, vel alia ejusdem generis ecclesia, non autem in oratoriis privatis.

Dictis autem dicendis quæ in fine missalis & deinceps ponuntur, benedictaque aqua baptismali, ubi benedicenda erit, nec non baptizatis baptizandis, archiepiscopus seu dignior sacerdos accepta casula, & manipulo albi coloris, cum choro regreditur, eo processionali ordine, quo gressi sunt, cantando ℟. *& reportato sanctissimo eucharistiæ sacramento ad altare, statim incipit missam, factaque confessione, ascendens ad altare illud osculatur in medio, deinde incensat de more. Tum in cornu epistolæ, ad cornu evangelii conversus dicit* : Christus Dominus resurrexit. *Chorus respondet* Deo gratias. *Tunc campanæ atque organa pulsantur. Procedit deinde ad medium altaris, & voce magis elevata dicit secundo* Christus Dominus resurrexit. *Tertio procedens ad epistolæ cornu conversus repetit adhuc altius* Christus Dominus resurrexit *Respondet verò semper chorus, pulsanturque campanæ & organa, ut suprà, non dicitur* Gloria in excelsis Deo *neque* Credo.

CAPUT XXV.

De Paschatis festo.

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.* Festum Dominicæ Resurrectionis per septem dies olim celebratum.

I. EA est festi Dominicæ resurrectionis prærogativa, ut teste Augustino epistola 54. primam sui originem acceptam apostolis ipsis referat, unde & festivitas festivitatum & solemnitas solemnitatum à S. Gregorio Nazianzeno non immeritò nuncupatur. Hanc ut majori cum veneratione celebraret ecclesia, totos septem & integros dies illius solemnitati olim consecrabat, ut probant non paucæ quæ adhuc supersunt illius leges : Concilium Matisconense II. can. II. [Pascha, inquit, nostrum, in quo Summus Sacerdos & Pontifex pro nobis immolatus est, debemus omnes festivissimè colere, & sedulæ observationis sinceritate in omnibus venerari : ut illis sanctissimis sex diebus, nullus servile opus audeat facere ; sed omnes simul coadunati hymnis paschalibus indulgentes, perseverationis nostræ præsentiam quotidianis sacrificiis ostendamus, laudantes creatorem & regeneratorem nostrum vesperè manè & meridie.] Suffragatur Concilium Quini-Sextum in Trullo.

vulgò appellatum can. LXVI. [A sancta Christi resurrectionis die usque ad novam Dominicam tota septimana in ecclesiis vacare fideles jugiter oportet psalmis & hymnis, & spiritualibus canticis in Christo gaudentes & festum celebrantes, & divinarum scripturarum lectioni mentem adhibentes, & sanctis mysteriis jucundè & cautè fruentes. Sic enim cum Christo exaltabimur, & unà resurgemus. Nequaquam ergo prædictis diebus equorum cursus vel aliquod publicum fiat spectaculum.] Et Concilium Moguntinum anno 813. celebratum can. XXXVI. [Festos dies in anno celebrare sancimus. Hoc est diem Dominicum Paschæ cum omni honore & sobrietate venerari. Simili modo totam illam hebdomadam observari decrevimus.] Quæ verba reperiuntur in lib. 2. Capitularium Regum Francorum. n. 35. In Meldensi etiam concilio anni 845. can. LXXVII. hoc reperio decretum : [Dies octo sacrosanctæ Paschatis festivitatis omnibus christianis festivos esse decernimus, quatenus sanctæ resurrectionis laudibus & sacrosanctæ prædicationi jugiter insistere liceat. Quod si quis temerare præsumpserit, excommunicetur.] His adde Concilii Ingelenheimensis anni 949. canonem VI. [Ut paschalis hebdomada festivè tota celebretur.] Prætereo Concilium Lugdunense apud Gratianum de consecrec. dist. 3. c. 1. ubi inter festivitates per anni circulum observandas recensetur [Sanctum Pascha cum tota hebdomada.] Hujus antiquæ disciplinæ superest adhuc aliquod vestigium in propriis missis, quas per totam Paschatis hebdomadam quotidie decantamus : eamque confirmare videntur capitula selecta Theodori Cantuariensis archiepiscopi Spicilegii tom. 9. in quorum articulo 33. viri ab uxoribus abstinere jubentur [in prima hebdomada post pascha.]

II. Idem colligere licet ex civilibus imperatorum legibus, quibus lites & contentiones tota hebdomada paschali vacare decernunt : qualis est illa Theodosii magni, quæ est L. II. Cod. Theod. de feriis. [Sacros quoque paschæ dies, qui septeno vel præcedunt numero vel sequuntur, in eadem feriarum observatione numeramus.] Ad quam legem alludere videtur S. Augustinus serm. 259. novæ editionis, quem habuit in die Dominico octavarum paschatis, ubi sic loquitur : [Peracti sunt dies feriati, succedunt jam illi conventionum, exactionum, litigiorum : videte quomodo in his vivaris, fratres mei. . . . Petimus vos ut ita vivatis tamquam qui Deo reddituros vos sciatis de tota vita, non de solis istis quindecim diebus.] Et epistola episcoporum Ponti ad Leonem imperatorem, quæ refertur in Concilii Calchedonensis parte 3. cap. 32. [In venerabili paschæ tempore, quo etiam latrocinantium collegia requiescunt, arma non moventur, prætoria nihil agunt, & unum omnibus christianis studium à rebus aliis vacantibus, Christo per orationis puritatem in passionis & resurrectionis sacramento communicare.]

III. Nunc verò tribus dumtaxat diebus ab opere manuum abstinere jubet ecclesia, ut liberi ab omnibus resurrectionem Dominicam cum

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

omni devotione ac solemni pompa recolamus : id quod jam longè antea in Constantiensi concilio anno 1094. celebrato decretum fuerat. In eo siquidem, ut ait Bertoldus illorum temporum scriptor, Gebehardus ejusdem ecclesiæ episcopus [statuit, ut tam in hebdomada Pentecostes, quàm in hebdomada paschæ tres tantum dies festivi celebrarentur.] Perseveravit itaque usque ad sæculi XI. finem in episcopatu Constantiensi antiqua consuetudo totam paschalem hebdomadam solemnem agendi, uti confirmant sequentia ejusdem Bertoldi verba [: Nam usque ad illud tempus Constantiensis episcopatus morem comprovincialium non est secutus, videlicet integram septimanam in Pascha, & unum tantum diem in pentecoste observando, quamvis utræque septimanæ ejusdem observantiæ esse debuerint,& quamvis alii episcopatus penè omnes prædictam constitutionem jam ab antiquo tenuerint.] Quæ postrema verba indicare videntur Gebehardi decretum per *omnes penè* ecclesias jam *ab antiquo* invaluisse. Et certè inter Statuta S. Bonifacii archiepiscopi Moguntini & martyris circa annum 745. edita Spicilegii tom. 9. trigesimum sextum complectens dies festos *ab sabbatizandum* diebus Dominicis à presbyteris plebi annunciandos recenset *in Pascha Domini post Dominicam dies tres.* Totidem dies feriandos esse scribit Joannes Belethus in explicatione divini officii cap. 120. ita tamen ut [quarto die liceat viris rustica exercere opera, feminæ autem debeant à nendo abstinere.] Carthusienses quoque monachi quatuor dumtaxat primos dies celebres agebant ex statutis Guigonis cap. 4.

Ad cathedralem ecclesiam omnes hac die convenire debebant.

IV. Ad ampliorem autem his diebus demonstrandam religionem & inter populos caritatem, non fiebant peculiares conventus ; sed omnes in majori ecclesia conveniebant, tam ex urbibus quàm ex circumpositis villis, ut uno animo, una omnes mente cum episcopo proprio divina celebrarent mysteria. Hinc Concilium Aurelianense IV. can. V. [Quisquis, inquit, de prioribus civibus pascha extra civitatem tenere voluerit ; sciat sibi à cuncta synodo esse prohibitum ; sed principales festivitates sub præsentia episcopi teneant, ubi sanctum decet esse conventum,] Quibus similia legere est in Concilio Agathensi can. LXIII. in Aurelianensi I. can. XXV. in Epaonensi canone XXXV. Hinc S Athanasius in Apologia ad Constantium rationem reddens cur in majori ecclesia synaxim coegisset, [Festum erat Paschæ, inqnit & tanta vis populorum aderat, quantum christianorum in urbe esse christicolæ principes optarint.] &c. Huc referri posset id quod legitur in canone LVII. Arabico Concilii Nicæni : [Chorepiscopus bis per annum congreget presbyteros ad salutandum episcopum, & tradendum se ei, & ad communionem cum eo habendam, & prandeant cum eo, fiatque hoc in principio anni, & in festo Resurrectionis Domini nostri JESU-CHRISTI.] Discipuli S. Pacomii ex variis monasteriis ad Præcipuum cœnobium hac die confluebant ad quinquaginta circiter monachorum millia, ut cum suo abbate simul omnes Dominicæ Resurrectionis gloriam recolerent. Antiquæ consuetudinis vestigium aliquod restat in ecclesia

Lugdunensi, in qua, sicut audivi, præcipuis festis diebus, ad principalem S. Joannis, basilicam conveniunt aliæ urbis collegiatæ ecclesiæ, ad missam solemnem. Sed & in antiquo Silvanectensi Ordinario, in quo pastores urbis, quos curatos vulgò nuncupare solent, ad lectiones officii nocturni decantandas adsignatos reperio. Jam verò qua ratione, quove ritu totum hujus sanctæ diei officium persolverent paucis investigandum est.

Nocturnum officium hac die brevissimum.

V. Dominica resurrectionis in antiquis mss. codicibus *Dominica sancta* simpliciter dicta, brevissimum habebat officium nocturnum, tribus constans psalmis, totidemque antiphonis, lectionibus, & responsoriis. Et sanè vix prolixius fieri permittebant præteritæ vigiliæ circa neophytos peracta officia ad mediam usque noctem producta: quibus expletis, vixque levissima corpori refectione concessa, statim ad persolvendum ipsius solemnitatis paschalis officium sese accingebant, prævio mutuæ caritatis osculo. [In vigilia resurrectionis Domini, inquit vulgatus ordo Romanus, ante mediam noctem populus non est dimittendus de ecclesia juxta canonum sanctiones. In ipsa nocte matutina luce rumpente tenebras, surgentes in ecclesiam veniunt, & mutua caritate se invicem osculantes dicant *Surrexit Dominus de sepulcro*, deinde *Domine labia mea aperies.*] &c. In nostris gallicanis ecclesiis præfatum caritatis osculum non ante nocturnum sed eo omninò finito porrigebatur. Ita decernit ordinarium Turonense, Bajocense, Silvanectense &c. in quorum ultimo ita legitur: [Post *Benedicamus Domino*, unus custodum chori accedit ad episcopum vel decanum, qui osculatur eum dicens: *Resurrexit Dominus.* Dictus autem custos chori osculatur alium qui cum eo chorum custodit: & tunc ambo deferunt aliis pacem in chorum, & osculantur se invicem dicendo: *Resurrexit Dominus.*] Ex Ordinario Bajocensi osculum porrigenti respondetur *Deo gratias*; ex Turonensi *Gavisi sunt discipuli.* Similis ritus viget nunc apud Græcos, qui ut ait Allatius in libro 3. de consensu ecclesiæ Orientalis & Occidentalis cap. 18. [omnes die Resurrectionis Domini sacro, post matutinum & alias horas mutuis amplexibus, cum omnibus depositis odiis reconciliati, in gratiam redeunt, & cùm non omnes in eadem ecclesia conveniant, ne tanto bono aliquid desit, per totum Paschatis & septem subsequentes dies in plateis quoscumque obvios sibi factos iisdem amplexibus demerentur.]

Pacis osculum sive ante sive post nocturnum officium.

Reis vincula relaxata.

VI. Ad hunc ritum revocari posset id quod legitur in epistola monachorum qui sub Eutyche heresiarcha degebant ad Concilium Ephesinum secundum, & refertur in Calchedonensi act. 1. pag. 177. [Supervenit salutaris Passionis dies, & sacra nox, & resurrectionis festivitas, in qua quidem & plurimis peccatoribus à sanctis Patribus nostris damnationes solvuntur, verum & ab imperatoribus criminalia reis vincula relaxantur.]

Adoratio SS. Sacramenti nocturno officio præmissa.

VII. In supradicta Bajocensi ecclesia ante nocturnum officium solemnis agitur sanctissimi sacramenti adoratio, quam ita describit illius

Caput XXV. *De Paschatis Festo.*

Ordinarium : [Ante matutinas facta pulsatione & conglobato choro ante altare, cereis & thuribulis accensis, episcopus superpelliceo & stola indutus, facta oratione ante altare, stans ad cornu dextrum altaris, lavat manus, incensum benedicit, illudque ponit in thuribulo, & in medio altaris corporale explicat. Sacerdos similiter indutus. Deinde accedit ad sepulcrum ex utraque parte expansum, in quo pyxis cum reliquiis supradictis reservatur : quam flexis genibus incensat, eamque posteà defert ad altare, & cum ea clero & populo in modum crucis benedicit more consueto, & supradictum corporale reponit & incensat, moxque ex ea sumptum Corpus Dominicum genibus flexis adorandum ostendit. Quo in pixide reposito, redit ad eumdem locum, unde calice cum patena & bursa sumptis, & ad altare delatis, ultimo verò crucem extollens, & ad altare conversus incipiat antiphonam *Christus resurgens* cum suo versu & regressu. Tunc omnes cum gaudio flexis genibus adorent crucem, cantantes eamdem antiphonam, quæ dum cantatur super altare crucem deponit. Quo facto, stans episcopus dicat ℣. *Surrexit Dominus de sepulcro*, & orationem *Deus qui pro nobis Filium tuum* Deinde cantatur antiphona *Regina cœli* cum suo versu & oratione, quæ dum cantatur, episcopus iterum populo & clero cum pyxide benedicit, eamque incensatam sacerdos in loco consueto reponit, deinde lavat manus ad idem cornu dextrum altaris, & dicit orationem *Deus qui per resurrectionem....* statim post episcopus cappa serica & mitra cum baculo, chirothecis, & annulo redimitus incipit matutinas.]

Processio ejusdem SS. Sacramenti.

VIII. Ab hoc ritu haud multum absimilis est processio SS. Sacramenti quam ita descriptam exhibet Ordinarium insignis ecclesiæ Laudunensis : [In die Paschæ ad matutinum duæ magnæ campanæ de miraculis insimul pulsantur. Processio vadit ad sepulcrum ordinata in modum qui sequitur. Primo præcedit clericulus aquam benedictam deferens, hunc sequuntur duo clericuli ferentes insignia, duo alii clericuli ferentes cereos : duo alii clericuli cappis sericis induti ferentes duas cruces aureas, hos sequuntur clericuli. Deinde cantor & succentor cappis sericis induti, portantes baculos deargentatos in manibus. Deinde duo diaconi similiter cappis sericis induti, & quatuor subdiaconi canonici albis tunicis induti, pallium supra brachium tenentes. Hos sequuntur alii combinati, unusquisque cereum accensum deferens. Prædicti verò diaconi ad ostium sepulcri venientes incipiunt *ardens est*. Clericulus stans in sepulcro respondet *Quem quæritis* Diaconi *Jesum Nazarenum*. Clericulus *non est hic*. Posteà cantor & succentor incipiunt *Surrexit Dominus verè alleluia*. Deinde psal. *Victimæ paschali laudes*. Et sic cantando procedunt ante crucifixum in medio ecclesiæ, sacerdos alba casula vestitus, portans calicem cum Corpore Christi, egrediens de sepulcro reperit ante ostium quatuor subdiaconos, albis tunicis indutos, pallium super baculum tollentes, & illo protectus incedit in fine processionis, præcedentibus duobus clericulis cum cereis, & aliis duobus juxta ipsum cum thuribulis. Dum autem processio pervenerit in

medio ecclesiæ cantor & succentor incipiunt ℟. *Christus resurgens*. Duo diaconi cantant ℣. *Dicant nunc*. Quo cantato, processio intrat chorum cantando *Quod enim vivit* Sacerdos calicem super altare deponit. Interim campanæ simul pulsantur, episcopus stans in cathedra mitra & cappa præparatus incipit *Domine labia mea aperies*.]

IX. Hic ritus Corporis Christi cum solemni pompa hac die in processione deferendi non uni fuit Laudunensi ecclesiæ singularis, sed multis etiam aliis communis, ut Suessionensi & Remensi apud quam tam in cathedrali B. Mariæ, quam in monachorum S. Remigii basilica adhuc hodiè viget. Viget etiam nunc in ecclesia Aurelianensi & apud Armoricos in Retonensi monasterio illius praxim videre est in Vita S. Udalrici Augustensis episcopi, in cujus capite 4. hæc lego: [Desiderantissimo atque sanctissimo Paschali die adveniente, post Primam intravit ecclesiam S. Ambrosii, ubi die Parasceve Corpus Christi superposito lapide collocavit, ibique cum paucis clericis missam de Sancta Trinitate explevit. Expleta autem missa, clerum interim congregatum, in *scena juxta eamdem ecclesiam sitam solemnissimis vestibus indutum antecessit, secum portato Corpore Christi, & evangelio, & cereis, & incenso, & cum congrua salutatione versuum à pueris decantata, per atrium perrexit ad ecclesiam S. Joannis Baptistæ.]

* Ilest porticu

Nocturni officii descriptio

X. Ad nocturnum officium præmisso versu *Domine labia mea aperies* & *Deus in adjutorium* cum invitatorio tres tantum decantabantur antiphonæ cum totidem psalmis, prætermisso tam ad nocturnum quàm ad diurnum hujus diei officium hymno, quem in solo Turonensis ecclesiæ Ordinario adsignatum deprehendimus. Notat tamen Durandus in quibusdam ecclesiis cantari. Lectionum & responsoriorum numerus is erat qui & psalmorum. Lectiones pronunciabant tres ex insignioribus chori, puta archidiaconus, decanus & episcopus. In Rambergensi ecclesia cum circa annum 1020. Benedictus Papa VIII. Dominica Resurrectionis matutinali interesset officio, Aquileiensis patriarcha lectionem primam, secundam archiepiscopus Ravennas, tertiam apostolicus ipse recitavit, uti legimus in vita S. Henrici cap. 23. apud Surium 14. Julii. Lectiones autem desumebantur ex homilia aliqua in evangelium hujus diei. Sed in ecclesia Africana tempore S. Augustini ex libro Actuum apostolorum cantabantur. [Actus apostolorum liber est de canone scripturarum. Ipse liber incipit legi à Dominico paschæ, sicut se consuetudo habet ecclesiæ,] inquit idem Sanctus Augustinus in Sermone 2. de S. Stephano. Et in sermone 4. ad infantes in paschatis die pronunciato. [Hodie cæpit liber qui vocatur Actuum apostolorum.]

Lectiones ab insignioribus recitatæ.

Processio ad Domini sepulcrum.

XI. Post tertium ℟. Solemnis ad Domini sepulchrum fiebat processio, in illius memoriam, quam tres Mariæ emptis aromatibus Christi Corpus inuncturæ peregerunt. Hujus processionis officium ita describit Ordinarium Narbonense. [Post ultimum ℟. sequitur prosellus *Almum te* quo finito sint parati tres clerici cum cappis albis & amictibus in capitibus eorum, portantes quilibet eorum in manibus ampullatam,

argenti, & ille qui fungitur officio Magdalenæ vadat in medio, & introitu chori incipiant cantando insimul primum ℣. *Omnipotens Pater altissime*, & in fine ipsorum versuum flexis genibus dicant: *Heu quantus est dolor noster.* Deinde procedant ad pulpitum & coram eo dicant ℣. *Amisimus enim solatium.* Posteà accedant ante altare, & ibi dicant alium ℣. *Sed eamus unguentum emere.* Quibus dictis, sint duo pueri super altare induti albis & amictibus cum stolis violatis & sindone rubea in facies eorum & alis in humeris qui dicant *Quem quæritis in sepulcro?* Quo dicto, omnes Mariæ insimul respondeant *Jesum Nazarenum.* Deinde pueri dicant: *Non est hic.* Levent cum filo pannum qui est super libros argenti super altare in figura sepulcri, & facta responsione à pueris, omnes Mariæ insimul vertant se versus chorum, & Magdalena cantet sola ℣. *Victimæ paschali laudes.* Deinde Jacobi *Agnus redemit oves.* Posteà Salome *Mors & vita duello.* Hoc dicto, duo canonici tamquam apostoli sint parati retrò pulpitum, & dicant omnes insimul ℣. *Dic nobis Maria.* Deinde Magdalena sola respondeat *Sepulcrum Christi viventis*, & quando dicitur *Angelicos testes*, vertat se ad altare sola, ac demonstret cum digito angelos prædictos, stantes super altare, pronunciando versum supradictum; monstratis angelis, vertat se ad chorum, & dicat *Surrexit Christus spes mea.* Finito versu, chorus dicat: *Credendum magis soli*, ac etiam: *Scimus Christum surrexisse.* His omnibus finitis, regentes chorum incipiant: *Te Deum laudamus.* Interim prædictæ Mariæ & pueri intrent vestiarium ad deponenda vestimenta.] Istud Sancti sepulcri officium ad nostram usque ætatem perduravit in ecclesia Narbonensi, donec tandem illud omninò sustulit Eminentissimus Cardinalis de Bonzi archiepiscopus Narbonensis. Simile officium in aliis passim ecclesiis, gallicanis præsertim fiebat. Rotomagense edidit Joannes Prevotius in appendice ad Joannem Abrincensem.

Caput XXV. De Paschalis Festo.

Officium Laudum.

XII. Ad Laudum officium in Ordinario Silvanectensi notantur pro antiphona super primum psalmum *Alleluia* 7. super secundum 3. super tertium 7. super canticum *Benedicite* 2. super psalmum *Laudate Dominum* 3. quibus expeditis prætermisso capitulo, hymno & versu, dictaque ad canticum de evangelio antiphona, totum officium concludebat oratio.

Diurnum

XIII. Ad horas diei minores post versum *Deus in adjutorium*, prætermisso hymno, soliti decantabantur psalmi cum antiphona; quibus subjiciebantur ℟. *Hæc dies quam fecit Dominus* cum cælecta. Sed in insigni Lugdunensi ecclesia Prima, Tertia, Sexta, Nona, cum completorio in choro olim non dicebantur, sed privatim tantùm recitabantur. In quibusdam etiam locis nec ℣. *Deus in adjutorium* ad horas præmittebatur, ut in Laudunensi ecclesia.

XIV. Dicta Prima, inquit Lucas Cusentinus archiepiscopus in Ordinario suo, unus chorus cum ministris suis celebret missam in altari apostolorum, & plures hostias consecret ad communicandum fideles: duo

duo verò alii cum ministris suis expansis corporalibus, & calicibus superpositis, accipiant Dominicum corpus pridie in eucharistiali reconditum, & super patenam ponant, & in calice vinum & aquam fundant; & mox de hostia Dominici corporis in calicem mittant: ita ut vinum in Sanguinem consecretur. Sacerdos aliquis stola ornatus, cum clerico stet super gradum fontis, & benedicat carnes ovium & avium cum ipsarum fructibus, cunctis offerentibus eas, & aspergat aqua sanctificata. Celebrata missa, repræsentantur coram celebrante ad benedicendum carnes agni assi, lac & mel, de quibus in mensa prægustetur ab omnibus.]

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

Benedictio carnium.

XV. Hac die Romæ olim statio habebatur ad S. Mariam majorem, ad quam cùm è palatio Summus Pontifex descenderet, ubi pervenerat ad merolanam, unus notarius accepta prius benedictione dicebat: *In ecclesia S. Mariæ in hac nocte baptizati sunt tot masculi & tot feminæ*, uti videre est in ordine Romano auctore Benedicto canonico S. Petri. Idemque fiebat die sequenti ad S. Petrum, & feria tertia ad S. Paulum.

Processio post Tertiam.

XVI. Post Tertiam solemnis agi solet processio, quam ita describit Ordinarium Narbonense: [Si verò archiepiscopus fuerit præsens, tunc eat processio ad ipsius palatium ordinatè; & dum pontifex cum comitiva sua decenter vestimentis paschalibus decoratus descenderit per gradus palatii, incipiat præcentor ℟. *Angelus Domini.* Et sic processio ritè & ordinatè intret ecclesiam, & stante processione in ordine suo à porta chori usque ad cathedram inferiorem, pontifex cum ministris suis intret chorum, & stans ante altare incipiat antiphonam *Vidi aquam*, & præcentor incipiat ℣. *Hæc dies.* Et dum cantatur antiphona, spargat altaria aqua benedicta: & dum aspersa fuerint, revertatur inferius, ubi cathedra lapidea honorificè est parata. Et tunc archidiaconus, recepto hysopo de manu pontificis, spargat aquam benedictam super processione; & cantata antiphona, pontifex dicat ℣. *Ostende. Domine exaudi. Dominus vobiscum.* Oratio *Exaudi nos Domine.* Deinde præcentor stans in medio processionis incipiat antiphonam *Christus resurgens.* Et sic processio intret claustrum, & in primo cursu cantetur ℣. à duobus canonicis: quo dicto, incipiat iterum præcentor ℟. *Angelus Domini*, & cantetur in secundo cursu. Et denuò præcentor incipiat. ℟. *Dum transisset.* Et cantetur in tertio cursu ad introitum ecclesiæ ℟. *Et valdè manè* ℣. *Mulieres.* cantetur in ecclesia ante pulpitum à duobus clericis, quibus cantor assignaverit. Quo dicto, pontifex stans intra portam chori dicat ℣. *In resurrectione tua Christe. Domine exaudi. Dominus vobiscum. Oremus. Deus qui hodierna.*]

XVII. Processionem sequebatur missa, [quæ antequam incipiatur inquit Turonense S. Martini Ordinarium, veniat ordo missæ revestitus in chorum, & sit cantor cum succentoribus ante januam chori duobus pueris albis in dalmaticis existentibus, duo verò vicarii levitæ revestiti in dalmaticis albis stante ante Sepulcrum beatissimi Martini versis vultibus ad cantorem incipiant *Quem quæritis*: Et duo pueri stantes ante cantorem

CAPUT XXV. De Paschalis Festo.

respondent *Jesum Nazarenum*. Levitæ *Non est hic*. Pueri *Alleluia resurrexit Dominus*. Tunc unus puer solus dicat ter *Accendite*, exaltando vocem. Et alter puer respondet totidem vicibus *Psallite fratres*. Sequitur solus puer una vice *Accendite*, Alter puer respondet *Psallite fratres*. Puer *Accendite*. Alter puer respondet *Psallite fratres*. Deinde puer *Accendite*. Alter puer *Psallite fratres*. Et his peractis, simul pueri versis vultibus ad cantorem dicant *Hora est cantate Deo eia*, se inclinando quo dicto, incipit cantor officium missæ.]

De officio missæ.

XVIII. Circa officium missæ hujus diei pauca hæc veniunt observanda. Primò in missali Mozarabum finito hymno angelico *Gloria in excelsis*, sequentes versiculi dicendi notantur. [Sanctus Deus, qui sedes super Cherubim, solus invisibilis, Sanctus fortis, qui in excelsis glorificaris vocibus angelicis, Sanctus immortalis, qui solus es immaculatus Salvator, misere nobis. Alleluia

℣. Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam & honorem & virtutem. P. Sanctus fortis

℣. Quoniam omnes gentes venient & adorabunt in conspectu tuo, Domine, & dicent. P. Sanctus immortalis

℣. Benedictio, & honor, & gloria, & virtus, & potestas tibi Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen. P Miserere nobis alleluia.

Si placuerit dicat presbyter hymnum trium puerorum, Benedictus es Domine, *Item dicat presbyter in medium altaris* Per omnia sæcula sæculorum ℟. Amen.

Horum versiculorum loco Pontificale vetus Parisiense ms. post collectam assignat *Triumphum*. Sic enim vocat Laudes quæ in præcipuis festis coram episcopo in insignioribus ecclesiis decantari solebant *Christus vincit &c.*

XIX. Secundò ex vetusto missali Tolosano neque ante collectam, neque ante evangelium, neque ante offertorium præmittitur solita salutatio *Dominus vobiscum*. Hujus ritus causam affert Durandus lib. 6. Rationarii cap. 88. his verbis. [Hac die fit statio apud sanctam Mariam majorem: quia cùm B. Gregorius hac die ibi celebraret, & *Pax Domini* pronunciaret; angelus Domini alta voce respondit *Et cum spiritu tuo*. Et propter hoc cùm Papa ibi celebrans hac die dicit *Pax Domini*, in testimonium hujus miraculi, nihil sibi respondetur.] Verum fides penes auctorem sit.

Epistola & evangelium græcè & latinè

XX. Tertiò ex antiquo ordine Romano auctore Benedicto canonico S. Petri epistola & evangelium græcè & latinè pronunciari debent, qui quidem ritus hactenus viget in percelebri S. Dionysii in Francia monasterio.

De alleluia

XXI. Quartò Graduale & alleluia hac die atque per totam hebdomadam tam in missa quàm in vesperis *retrò altare* cantari jubet Ordinarium Narbonense. Alleluia autem in plerisque ecclesiis cum duplici versiculo dicebatur. Ita reperimus vetusto missali ecclesiæ Turonensis ante 600. annos exarato, in Tolosano, & quibusdam aliis. Neque

verò hîc prætereundum est id quod scribit Sozomenus libro 7. Historiæ ecclesiasticæ cap. 19. [Romæ quot annis semel canitur alleluia primo die paschalis solemnitatis.] Quamvis unde id desumserit Sozomenus meritò dubitare licet. Nam teste Sancto Augustino in epist. 55. alleluia in quinquagesima hoc est à paschate ad usque Pentecosten *ubique* cantabatur.

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

XXII. Quintò constat ex Sermone 119. S. Augustini initium S. evangelii secundùm Joannem in missa pronunciatum fuisse, maximè in ea quæ pro neophytis quibus datum est filios Dei fieri, decantabatur, duplex quippè hac die perque totam paschalem hebdomadam celebrabatur liturgia, una pro neophytis, in qua & communicabant, altera de solemnitate, cujus rei restat adhuc vestigium in Missali Ambrosiano, in quo duæ leguntur missæ hujusmodi. In ea autem quæ de solemnitate, evangelium de Resurrectione Domini legebatur secundum quatuor evangelistas, ut restis est idem Augustinus in serm. 247. qui decimus octavus est in diebus Paschalibus, prodiitque nunc primùm in nova editione; cujus initium ita effertur. [Resurrectio Domini nostri JESU-CHRISTI secundùm veritatem quatuor evangelistarum hesterno die videtur esse completa. Primò enim die lecta est de resurrectione secundùm Matthæum, alio die secundùm Lucam, tertiò secundùm Marcum, quartò idest hesterno secundùm Joannem: Sed quoniam Joannes & Lucas de ipsa resurrectione & quæ contigerunt post resurrectionem, plurima scripserunt, quæ non possunt una lectione recitari, & heri audivimus aliquid secundùm Joannem, & hodiè & adhuc aliæ lectiones restant.] Idem videre est in serm. 232. 234. 239. 246. Ex secundo tamen libro de Sacramentis S. Ambrosio vulgò adtributo cap. 2. colligitur evangelium de angeli in piscinam descensu infrà paschalem hebdomadam recitatum fuisse. De evangelio verò notandum quod scribit Sozomenus in lib. 7. Historiæ ecclesiasticæ cap 19. [episcopos in præcipuis festivitatibus alicubi illud legere, ut Constantinopoli primo die Paschalis solemnitatis.] In quem locum vide Valesii notas.

Initium evangelii S. Joannis in missa pronunciatum.

XXIII. Sextò [Post evangelium, inquit Ordinarium Laudunense, diaconus alta voce clamat *Humiliate vos ad benedictionem* Chorus respondet *Deo gratias*. Episcopus facit benedictionem super populum, posteà incipit *Credo*.]

XXIV. Septimò in antiquo Ordine Romano habetur *Benedictio agni in Pascha*. Hanc benedictionem tamquam superstitiosam improbavit Walfridus in libro de Rebus ecclesiasticis cap. 18. ubi sic loquitur. [Unde quorumdam simplicium error de Judaïcarum superstitionum seminario natus, & ad nostra usque tempora quædam vetustatis extendens vestigia, jam ex magna parte sapientium studio compressus est. Et sicubi adhuc perniciosum hujus pestis germen reviviscere fuerit comprobatum, mucrone spiritali radicitus est amputandum. Illum dico errorem, quo quidam agni carnes in pascha juxta vel sub altari eas ponentes, benedictione propria consecrabant, & in ipsa resurrectionis

De benedictione agni.

Caput XXV. De Paschatis Festo.

die, ante ceteros corporales cibos de ipsis carnibus percipiebant. Cujus benedictionis series adhuc à multis habetur. Quod quàm sit supervacuum & à sacramentis christianæ perfectionis abhorrens, facilè perspicit qui veraciter intelligit, quòd pascha nostrum immolatus est Christus, & vult epulari non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis & veritatis.] Verba sanè paulò duriora, quæ ab errore an possint eximi facilè non video. Quid enim superstitiosius in agni quàm in casei, lactis & mellis benedictione quæ pariter fiebat olim in paschate, aliorumque comestibilium quæ hactenùs nec sine devotionis sensu nec sine fructu ab ecclesia usurpatur? Vualfridi opinioni locum præbere potuerunt objecta græcorum, qui teste Ænæa Parisiensi episcopo in libro adversus græcos Spicilegii tom. 7. nobis latinis exprobraverunt, [quare agnum simul cum corpore Christi & Sanguine in pascha super altare ponamus, & more Judæorum offeramus, cùm nullatenus hæc vel aliquis desipientium umquam crediderit.] Verum cùm isthæc agni benedictio seorsim fieret, non ut agnus ille Deo offerretur, sed ut carnium esus cum ecclesiæ benedictione sumeretur; nec Græcorum opposita, nec Vualfridi censura tanti ponderis, extiterunt, quàm ut agni paschalis benedictionem dimittere posteris persuadere potuerint, nam & eam laudat Durandus libro 6. Rationarii cap. 86. & vigebat adhuc anno 1587. quo renovatæ sunt mss. Consuetudines canonicorum Regularium Cassanensis monasterii, in quibus hæc lego: [Ad missam cùm venerit celebrans ad hæc verba, *In unitate Spiritus Sancti omnis honor & gloria*, benedicat agnum paschalem, qui coctus in aliquo pulcro loco ad altare portetur.] Deinde additur: [Dicto *Agnus Dei*, prælatus adoret, & osculetur sudarium Domini nostri Jesu-Christi complicatum, & lapidem de sancto sepulcro, qui debent antea præparari super altare, & alii post eum: & tunc omnes communiecent.]

XXV. Octavò in missali Mozarabum hæc lego: *Ad confractionem panis accipiat presbyter Corpus Domini reverenter, & ponat eum super calicem discoopertum, & dicat.* Dominus vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo. Fidem quam corde credimus, ore autem audiamus. *Chorus respondeat*: Credo in unum Deum *totum*' *Post orationem verò Dominicam. Hic discooperiat calicem, & accipiat particulam quæ dicitur Regnum, & ponat eam super calicem, & dicat*: Vicit Leo de tribu Juda radix David alleluia, *tribus vicibus. Respondeat chorus qualibet vice* Qui sedes super Cherubim radix David alleluia. *Hic mittat particulam in calice, posteà dicat Diaconus* Humiliate vos benedictioni.

Populi ad communionem invitati.

XXVI. Nonò ad communionem Paschalem, cujus meminit Gregorius Turonensis in libro 2. de miraculis S. Martini cap. 13. invitabantur populi hac antiphona, quæ cum gravi ac suavi melodia decantabatur. *Venite populi ad sacrum & immortale mysterium & libamen agendum. Cum timore & fide accedamus manibus mundis, pœnitentiæ munus communicemus, quoniam propter nos agnus Dei patri sacrificium propositum est. Ipsum solum adoremus, ipsum glorificemus cum angelis clamantes.*

Alleluia. Hanc antiphonam, hactenùs cantat ecclesia Turonensis, eamque ex veteri missali ecclesiæ ejusdem ante 800. annos exarato descripsimus eamque ante communionem unà dicendam præscribunt Ordinarium Cabilonense, Carnotense S. Joannis, Missale Pictaviense, Lugdunense Athanacensis monasterii, & Ambrosianum. Quonam vero ritu id fieret ita exponit Cabilonense Ordinarium : [Venit chorus in cappis post communionem sacerdotis vel episcopi. Diaconus & subdiaconus ante altare, episcopus ante separatur à dextra parte altaris cum mitra & baculo, & incipit cantor antiphonam *Venite populi*, aliis prosequentibus. Et cùm pars illa dicitur, *Ipsum solum adoremus*, flectantur genua. Finita antiphona, accipiunt canonici & clerici desuper stallum & alii de substallum, qui communicari debent, osculum pacis ab episcopo. Posteà communicat eos episcopus, mitra & baculo depositis, & laïcos si fuerint.] Simili ferè modo loquitur missale Athanacensis monasterii : [Dicto *Agnus Dei*, ante receptionem vadat abbas vel qui celebrat ad gradus ; & ibi recipiant omnes pacem ab eo. Abbas osculando fratres dicat unicuique *Pax tecum frater* ; alter verò respondeat : *Et cum spiritu tuo.* Primò accipiant pacem diaconus & subdiaconus : inde majores primi. Quo facto, ad altare revertatur, & tunc omnes in circuitu altaris veniant & cantent alta voce antiphonam *Venite populi.* Cum enim dicitur *Ipsum solum adoremus*, omnes flectant genua, & dum ipsa cantatur, habeant duo majores thuribula thurificantes altare. Post modum faciant receptionem & communicent omnes, qui non celebraverunt] Quod de pace hic ab abbate aut ab episcopo in ecclesiis cathedralibus ante communionem danda dicitur, confirmatur ex Ordinario Bajocensi, in quo hæc lego : [Non datur pax in choro, sed antequam communicentur qui communicandi sunt, det episcopus osculum pacis unicuique antequam communicet.]

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

Communio Paschalis sub utraque specie.

XXVII. Hic observare licet quod scribit Petrus Amelius in suo Ordine Romano cap. 85. in missa pontificia, quæ die paschæ celebrata fuisset, omnes & singulos quicumque [verè confessi & pœnitentes essent, atque corde contriti,] potuisse à Papa sacram communionem accipere [absque licentia episcopi, plebani, vel alterius majoris.] Deinde iisdem omnibus [qui communicassent de manu papæ,] porrectam à diacono fistulam [ad bibendum de Sanguine Christi.] atque adeò communionem saltem paschalem in missa pontificia celebratam fuisse sub utraque specie ad usque sæculum 15. quo ille suum scripsit ordinem circa Martini V. pontificatum. Denique post perceptionem Sanguinis quemlibet bibisse [modicum de vino cum calice de manu sacristæ vel acolythi calicem tenentis.] Scribit etiam Joannes Belethus in expositione Divini officii cap. 119. [statutum esse in quibusdam ecclesiis, & ubique terrarum sic deberet fieri, inquit, ut illo die panis & vinum in ecclesia habeatur, & cum homines communicaverint, detur unicuique panis burrea priusquam recedant, & paululum vini, ne forte quippiam de sacramento in ore remanserit, quod expuendo facile emitti queat.]

CAPUT XXV. De Paschalis Festo.

Unica missa in ecclesiis parochialibus ad fidelium communionem.

XXVIII. Porrò cum ex præscripto ecclesiæ omnes utriusque sexus Christi fideles hac die ad sacram synaxim accedere teneantur, ut ea ritè perageretur, unica olim in singulis parochialibus ecclesiis urbis Remensis missa celebrabatur, ad quam omnes communicabant. Ubi tamen major existebat communicantium multitudo, altera missa addebatur: Ita videre est in pervetusto Rituali diœcesis Remensis: [Die Sancto Paschæ in aliquibus ecclesiis propter multitudinem communicantium solet celebrari una missa de mane post matutinas, in qua administrantur hi qui justa ratione non possunt communicari in majori missa, & presbyter pro libito potest facere absolutionem generalem, & similiter in majori missa. In aliis verò ecclesiis sola missa eodem die celebratur, ad quam accedunt communicaturi secundùm morem uniuscujusque ecclesiæ.] Unicam adhuc hac die missam celebrant monachi carthusienses, in qua omnes presbyteri de manu prioris communionem percipiunt, ex statutis Guigonis cap. 4.

XXIX. Circa communionem paschalem non prætereundus est usus antiquus Senonensis atque Lemovicensis diœcesis, quem hic ex vetustis Ritualibus repræsentare non gravabor.

INSTRUCTIONES FACIENDÆ IN DIE PASCHÆ

Notandum est quod hodie quilibet fidelis christianus tenetur sua omnia peccata proprio sacerdoti confiteri, & Corpus Christi recipere per capitulum Omnis utriusque. De pœnitentia & remissione. *Tamen ante receptionem debet audire missam integram in sua propria parrochia, genibusque flexis audire curatum vel vicarium in Gallico dicentem confessionem, & post eum verba proferre cum contritione dicendo sic ante altare & exhortando :*

„ Bonnes gens vous devez & êtes tenus aujourd'huy de recepvoir en „ sainte Eglise le saint Sacrement de l'autel, le trés-precieux & trés- „ glorieux Corps de nôtre Seigneur JESUS-CHRIST, celuy qui na- „ quit de la Benoîte Vierge Marie le jour de Noël, qui souffrit mort „ & passion en l'arbre de la croix pour nous pecheurs racheter des pei- „ nes d'enfer à tel jour qui fut le vendredy, qui ressuscita de mort „ à vie à tel comme il est aujourd'huy, & monta és cieux le jour de „ l'Ascension, & qui viendra juger les vifs & les morts les bons & „ les mauvais au jour du jugement. Et je vous amoneste qu'en cette „ foy & creance vous le veillez recevoir saintement& dignement. Car „ sachez pour verité, que celuy le recevra dignement & devotement, „ il recevra son sauvement ; & qu'indignement le recevpra, pour cer- „ tain il recepvra sa damnation & son jugement.

„ Et est entendu ce commandement de recevoir aujourd'huy son Sau- „ veur pour ceux qui ont ans de discretion, & sont en âge suffisant à „ connoître & discerner le bien du mal, & le mal du bien, & qu'ils „ soient vrais repentans & confessez de tous leurs pechez mortels à

leur pouvoir : ne ne doivent étre en haine de creature quelconque, & «
doivent avoir pardonné & remisses toutes injures, qui au temps passé « *Caput XXV. De Paschatis Festo.*
leurs avoient été faites, & avoir crié mercy à toutes autres person- «
nes, auxquelles peuvent avoir meffait au temps passé, se il on peu «
bonnement ou avoir esperance & ferme propos qu'ils leurs crieroient «
mercy au temps advenir, s'ils le peuvent trouver. «

Et s'il est aucun ou aucune personne, qui soit en sentence d'ex- «
communiement ou interdit ; ils ne doivent point recevoir leur Sau- «
veur ; car ils ne sont point en état de grace : pour la desobéïssance «
qu'ils ont fait à leur prelat jusqu'à ce qu'ils soient absouts. Et pource «
leur deffends la Table de Nôtre Seigneur. Je deffends aussi que nul ne «
nulle de quelqu'état qu'ils soient, se ils ne sont paroissiens ou parois- «
siennes de cette paroisse, ne preigne le Corps de Nôtre Seigneur en «
cette Eglise, s'il ne m'est apparu de la licence de leur curé & souverain, «
ou autrement. «

Item je deffends à tous paroissiens & paroissiennes de cette paroisse, «
que nuls ne voisent recevoir leur Sauveur hors de cette Eglise, sans «
avoir licence de moy curé: car chascun doibt sçavoir le commandement «
de l'Eglise, qui est tel : Chascun Chrêtien se doit confesser à son curé «
ou commis, & recepvoir son Sauveur à Pâques, & plus vault obedian- «
ce que sacrifice : Et aussi c'est grand peril d'aller recepvoir son Sau- «
veur hors de sa paroisse: car qui le recepvront d'un religieux sans avoir «
congé : le religieux seroit excommunié selon les saints Canons, & «
aussi seroit celuy qui recevroit le Corps de Nôtre Seigneur pour la «
participation qu'il auroit avec le religieux excommunié ; & ainsi ne «
recepvroit point dignement son Sauveur, mais recepvroit son dam- «
nement. «

Item je deffends que nul ne reçoipve le Corps de Nôtre Seigneur «
en cette Eglise, s'il n'est confessé à moy, à mes commis, ou aultre «
qui aye bonne auctthorité & puissance de laquelle il me soit apparut «
par lettres ou aultrement deüement. «

Item je deffends à tous de quelqu'état qu'ils soient ne viegnent à «
la Table de Nôtre Seigneur s'ils sont en haine de leur prochain : c'est «
à dire en haine de quelque creature chrêtienne, ou s'ils se sentent en «
quelqu'autre peché mortel secret ou notoire ; car veritablement ils «
feroient trés grande folie & encourreroient trés-grande indignation «
de Dieu. «

Item nul ne doit venir à la Table de Nôtre Seigneur, s'il n'a oüy «
messe entiere, & ne se doit nul hâter de recepvoir son Sauveur «
pour plûtôt boire ou manger viandes nouvelles : car se seroit glou- «

CAPUT XXV. *De Paschalis Festo.*

„ tonnie, se il n'est cause necessaire *a*.

„ Et devez, bonnes gens, aprés ce que vous aurez reçeu vôtre „ Sauveur vous garder saintement, dignement, & devotement pour „ l'honneur & reverence de Dieu, principalement qu'il veut aujour- „ d'huy être habergié & logé en vôtre hôtel & domicille, & pour le „ sauvement de vos ames. Lequel sauvement vous ne pouvez avoir „ sans la grace de ce Benoît hôte nôtre doulx Sauveur JESUS-CHRIST. „ Or luy devons donc faire bonne chere & liesse, & grand joye mener en „ esperance de vôtre saulvement ; & ne debvez ce trés-Benoît hôte par „ peché bouter hors d'avec vous.

„ Aussi bonnes gens, qui avez enfans & familles & autres jeunes „ gens en gouvernement qui sont disposez de recevoir leur Saulveur, „ vous les debvez enseigner & introduire comme ils se doibvent main- „ tenir & garder de peché ; & aussi bonnes gens vous devez sçavoir „ qu'afin de mouvoir les cueurs des creatures à plus grande devotion „ pour remission des pechez veniels ; & pour diminuer & relâcher les „ peines qui nous sont deuës pour nos pechez, & grace impetrer. Il „ est accoûtumé de faire aujourd'huy une forme & maniere d'absolution „ generale en sainte Eglise: mais nul ne se doit fier ne croire qu'elle luy „ vaille pour absolution de quelque peché mortel : dont il aye me- „ moire, s'il n'en est confessé secretement & particulierement de sa „ bouche a prêtre bien repentant, & ayt fait satisfaction, ou promis „ à faire le plûtôt que bonnement pourra, & qu'il le fasse sans „ fraude.

„ Et debvez recepvoir aujourd'huy vôtre Sauveur pour quatre causes. „ La premiere est parce que vous devez être plus disposez pour le „ saint temps de Carême, lequel debvez avoir bien employé en jeunes, „ en aumônes, en oraisons & penitences.

„ La seconde cause est pour la Passion de Nôtre Seigneur, & pour „ nôtre redemption, desquelles sainte Eglise fait aujourd'huy fete & „ solemnité, laquelle cause vous doit bien mouvoir à devotion.

„ La tierce cause est afin que ainsi que Nôtre Seigneur ressuscita

a *Rituale Senonensis diœcesis addit :* Item je defens que nul usurier ne usuriere occultement ne manifestement jusqu'à pleine satisfaction faite viennent à la table de Nôtre Seigneur.

Item je defens nul Sorcier ou Sorciere, ne personne qui y croye, jusqu'à ce qu'il soit vrais confes & repentans, vienne à la table de Nôtre Seigneur.

Item je defens que nul ne nulle qui aura retenu les droits de sainte Eglise, & qui empêche la jurisdiction & franchise d'icelle, & qui n'aura payé loyaument les dîmes & ses droitures, & qui aura destourbé à autruy de faire oblations ou autres biens, jusqu'à pleine satisfaction faite, vienne à la table de Nôtre Seigneur.

Item je defens que nul ne nulle, qui n'aura été de trois Dimanche l'ung à sa paroisse, s'il n'a eu excusation raisonnable vienne à la table de Nôtre Seigneur avant confession.

Item je defens que nul ne nulle ayant quelque chose de l'autruy, s'il n'a trés-bonne vouloncé de le rendre de brief, vienne à la table de Nôtre Seigneur.

aujourd'huy

aujourd'huy corporellement de mort à vie pour recepvoir son precieux corps & digne Sacrement, vous puissiez aujourd'huy aveque luy resusciter spirituelement de péché à grace digne d'obtenir saulvement.

La quarte chose est pour ce que pres de ce jour le Sacrement de l'autel fut institué de JESUS-CHRIST Nôtre Seigneur, c'est à sçavoir jeudy à la Cene, quand il consacra son pretieux corps & le communiqua à ses benoists apostres en signifiant qu'ainsi debvons nous faire.

CONFESSIO GENERALIS

Et pource ainsi commancerons cette confession generale & tous & toutes direz aprez moy.

Je me confesse à Dieu le Pere tout puissant, à la benoiste Vierge Marie, à monseigneur S. Michel ange & archange, à monseigneur S. Pierre, à monseigneur Saint Pol, à tous les Apostres, à monseigneur Saint Estienne, à monseigneur Saint Vincent, à monseigneur Saint Laurent, & à tous martyrs, à monseignêur Saint N. mon Patron, à monseigneur Saint Nicolas, & à tous Confesseurs, à madame Sainte Catherine, à toutes Vierges & à tous Saincts & Saintes, & à vous Sire vicaire & lieutenant de Dieu, de tous les pechez que j'ay fais oncques depuis l'eure que je fus né, jusqu'à l'eure de maintenant, desquels ils me souvient & de ceulx que ne me souviens pas. Car j'ay peché en sept peché mortels es branches & dependances d'iceulx. Premierement en orgueil, en desloyauté, en ingratitude, en despit, en desdaing, en innobeissance, en arrogance, en outrecvidance, en presomption en honte perdue, en vantance, en derision en rebellion, en elation de mon cueur, en ambition, en vaine gloire, en desirant honneurs, en hypocrisie. En vanité mondaines, en moy trop prises pour ma beaulté, pour ma force, pour mes amys, pour ma louange. J'ay été rebelle à bon conseil querir & croire, & au commandement de Dieu faire & obeir. J'ay peché au peché d'envie, en ayant deplaisance du bien d'aultruy, en detraction de plusieurs personnes, en faulx jugemens & faulces suspicions, en mal raporté, en desirant par envie puissance, proüesse, haultesse, franchise, noblesse & plusieurs prosperitez mondaines. J'ay peché en ire, en felonie, en mautalent, en rencune & haine, en tançons, en courroux, en murmure, en duresce, en diversité, en nommant l'ennemy : en desirant la mort, en impatience des pertes, de paroles, de maladies, de paour, d'avoir peu & plusieurs aultres adversitez.

J'ay peché en avarice, en rapine, en convoitise, en estre trop tenant, & convoiteur du bien d'aultruy & des biens de ce monde: en étre peu piteux & peu misericordieux, en meconter, en acquerir trop ardemment richesses & faulses marchandises par baral, par fallaces, par subtilité & desloyauttés, en disant mensonges, en faisant ferment, par jurement,

Caput XXV. De Paschalis Festo.

„ pour plus cher vendre mes dentées & plus grand marché prendre & „ avoir.

„ J'ay peché en gloutonnie, en trop manger, en trop boire, trop souvent, „ trop ardemment, trop curieusement & plantureusement, par faulx de- „ sirs, par grand delit, par mauvaise accoutumance, en follement donner, „ & en follement depenser, sans fein, sans soif, & sans necessité, en „ gloutonnie de langue de trop parler, en detraction, en flatterie, en „ menterie, en dite vilainies d'aultruy, en parolles oiseuses, en van- „ tance, en blaspheme, en rebellion, en maugreer Dieu & les Saints, „ en depiter, en mentir; en recorder bourdes, trousses, & mocque- „ ries, en jurer & parjurer legierement, follement, à pensement „ vilainement & faulcement, appartement, couvertement; en tancer „ & menasser; en estriver, en langaiger, en murmurer, en accusant „ peché d'aultruy, en excusant le mien peché, en mauvais conseil „ donner, & semer discord, en portet nouvelles, en controuver parolles, „ en reveler conseil d'aultruy, en moy taire quand le temps est de par- „ ler, en parler quand le temps est de moy taire.

„ J'ay peché ou peché de luxure, par tentation, par illusion, par „ delectation, par superfluitez, par mauvais raports, par mauvais „ recors, par faulces suspicions, par consideration desordonnée, „ par faulx desirs, par mauvais plaisir, en desirant habits trop cu- „ rieux, comme robes, joyaulx, chappeaulx, joyes, liesses, dausses, „ fleurs, odeurs, festes, deduits, soulas, esbattements, & plusieurs „ autres beautez & delices attrayant, & emouvants, à ce dit peché de „ luxure en plusieurs manieres.

„ J'ay peché de paresse, en foiblesse, en moulesse, en dormit, en „ gesir, en trop querir les aises de mon corps, en nonchalance, en „ oubliance, en ignorance, en negligence commise de certaine science, „ en faulce accoutumance, en esperance de moy amander, en defail- „ lance de Dieu loüer, honorer, & doubter, & par le contraire j'ay „ été onclin à mal faire proust, & leger à folie, & hardy à peché.

„ Je n'ay pas eu les sept vertus contraires aux sept pechez mortels, „ comme humilité contre orgueil, charité contre haine, patience con- „ tre ire, diligence contre paresse, largesse contre avarice, absti- „ nence contre gloutonnie, chasteté contre luxure. Sire c'est ma „ coulpe.

„ J'ay trepassé les commandemens de la loy, je n'ay pas aimé Dieu „ de tout mon cueur, de toute ma force, & de toute mon ame, & „ mon prochain comme moy-méme, ne fait à Dieu telle reverence „ que je deusse. J'ay juré en vain le nom de Dieu & de sa benoiste „ mere Vierge glorieuse, & de ses benoist Saints & Saintes, j'ay mal „ gardé les festes, je n'ay pas honnoré Pere & Mere tant comme spi- „ rituels comme corporels. J'ay aucunesfoy voulu & desiré la mort „ d'aultruy, & meurtry mon ame par le peché. Je n'ay pas eu pureté „ de vie, ne chasteté en mariage, je n'ay pas porté bon temoignage

du bien d'aultruy & chose induement & sans cause. «

Je ne me suis pas disposé à recevoir, & mettre en œuvre les sept « dons du S. Esprit, c'est à sçavoir doulter de mesprendre, être debon- « naire & piteux d'aultruy, mal sçavant, pour moy mesmes enseigner, « conseiller aultruy, être fort à resister aux vices, avoir vray enten- « dement par especial, qu'est necessaire au salut, & avoir sapience « non pas de ce monde: qui est folie à Dieu, mais debonuaireté « celeste. «

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

Je n'ay pas été porté, ne fait honneur aux sept Sacremens de sainte « eglise, comme je deusse, c'est à sçavoir au saint sacrement de bap- « tesme par lequel je suis Christien, au saint sacrement de confession « par lequel je suis reconcilié à Dieu mon createur, au Saint Sacrement « de mariage lequel est ordonné pour avoir lignée, au Saint Sacrement « d'ordre des prestres, ne consideré comme ils sont vicaire de Dieu « pour moy administrer les Saints Sacrements, au Sacrement de l'autel « qui est vrayement Nôtre Seigneur JESUS-CHRIST, au Sacrement « de confirmation, qui est pour supplier & parfaire les negligences de « baptesme, ne au Sacrement d'enhuillement, qui est le dernier Sa- « crement des chrestiens qui se depatent de cette vie mortelle. «

Je n'ay pas loué Dieu es heures du jour, ni accompli les sept œu- « vres de misericorde. Je n'ay pas eu pitié des pauvres de Nostre Seig- « neur, ne repeu quand ils avoient faim, ne donné à boire quand ils « avoient soif, ne vestu quand ils étoient nuds, ne habergé en leur ne- « cessitez, ne conforté, ne visité quand ils estoient malade & prison- « niers, ne ensevely les morts. «

Je n'ay pas accomply les sept œuvres de misericordes spirituelles. « Je n'ay pas enseigné les ignorants, ne conseillé les desconseillés, ne « ne retrait les pecheurs de peché, ne conforté les deconfortés, « pardonné à ceulx qui m'ont mefait, ne prié pour l'amendement des « medisants, ne porté les nonchalschauts. «

J'ay commis les pechez dessusdits en grande partie d'iceulx par « faulx de bien gouverner mes cinq sens de nature lesquels Dieu « m'a presté, premierement de l'ouir auquel j'ay peché par mal ouy « & ecouter volontier & retenir les sens de la veuë, auquel j'ay peché « par mauvais regard, par delectation; le sens de l'odorat, auquel « j'ay peché par mal sentir, flerer & odorer; le sens de la bouche au- « quel j'ay peché par mal parler gouster, & savourer; le sens de l'at- « touchement auquel j'ay peché par mal toucher, & mal venir, & mal « aller, & en mon cueur follement penser. «

Si je confesse tous pechez desquels je suis coupable à l'honneur de « Dieu & de la benoiste Vierge Marie au salut de mon ame à la con- « fusion de tous les ennemis d'enfert, & en promet amendement, & « j'ay bonne volunté, & ferme propos de moy tenir & garder de peché. « Et pource pour toute offense de tout mon temps mal employé au temps « passé, je dis ma coulpe, ma griefve coulpe, & ma tres-grande «

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

„ coulpe, & crye devotement mercy à Nostre Seigneur, & tres-humblement requiert absolution selon la grande misericorde de Nostre Seigneur, & me recommande à la benoiste Vierge Marie, & à monseigneur Saint N. mon Patron à tous Saints & à toutes Saintes, qui veilhent Dieu prier pour moy, qu'il me doint sa grace & me pardonnent tous mes pechez, & vous, mon Pere spirituel, mon curé vicaire & ministre de Dieu, veilhiez absoudre sous la tres-grande misericorde de Nostre Seigneur à laquelle je me soumets.

„ Ceux qui sçavent *Confiteor Deo* le disent, & les aultres *Pater noster*, *Ave Maria*, Presbyter *Amen*.

Per resurrectionem Domini nostri JESU-CHRISTI, & per intentionem Beatæ Mariæ Virginis, & per merita Beatorum apostolorum Petri & Pauli, & omnium Sanctorum, misereatur vestri omnipotens Deus, & dimittat vobis omnia peccata vestra, & perducat vos JESUS filius Dei ad vitam æternam. Amen.

Absolutio

Indulgentiam, absolutionem, & remissionem omnium peccatorum vestrorum, spatium veræ pœnitentiæ, emendationem morum, & vitæ, gratiam, consolationem S. Spiritus tribuat vobis omnipotens Deus, pius & misericors Dominus. Ameu.

Alia absolutio

OREMUS.

Dominus noster JESUS-CHRISTUS, qui in cruce moriens pro omnibus, latroni peccata condonavit, quique in hac die sanctissima resurgens à mortuis mortuos ad vitam reparavit, dignetur vos absolvere lotos suo sanguine. Et ego licet indignus ministerium ejus gerens in quantum possum & debeo vos absolvo in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Amen.

Alia absolutio

Dominus noster JESUS-CHRISTUS qui dixit discipulis suis; quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cœlis, de quorum numero me licet indignum ministrum esse voluit intercedente B. Maria, B. Michaële archangelo & beato Petro apostolo, cui data est potestas ligandi atque solvendi, vos absolvat, & auctoritate Dei & ecclesiæ mihi commissa vos absolvo à sententia excommunicationis, & interdicti, seu à participatione cum excommunicatis, & ab omnibus peccatis vestris quibuscumque cogitatione, locutione, vel operatione, negligentia egistis; à quorum vinculis absolutos perducere vos dignetur ad regna polorum. Per omnia

Et benedictio Dei Patris omnipotentis, & Filii, & Spiritus Sancti,

descendat super vos, & maneat semper in nomine † Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Amen.

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

Accedant illi qui volunt recipere Corpus Christi ℣. Mutet ergo vitam, qui vult accipere vitam. Consimilem ritum videre est in pervetusto Rituali diœcesis Remensis.

Eucharistia eulogiarum nomine missa.

XXX. [*Solebant olim episcopi tempore paschalis festivitatis eucharistiam ad alios episcopos transmittere eulogiarum nomine*,] uti observat Henricus Valesius in notis ad Eusebii Historiam Ecclesiasticam lib. 5. cap. 2. Id tamen prohibuisse videtur Concilium Laodicenum canone 14. vetans [Ne Sancta instar benedictionum in festo Paschæ ad alias parrochias transmittantur.] Extat nihilominus apud Marculfum libro 2. Formula qua episcopus alteri episcopo in Resurrectione Domine eulogias mittit. Solebant etiam episcopi in gratiam solemnitatis clericis suis munus aliquod impertire. Id patet ex depositione Samuelis cujusdam adversus Ibam Edessenum episcopum, quæ habetur in Concilio Calcedonensi actione 10. pag. 652. in qua inter alia sic loquitur: [Consuetudo est in ecclesia in die sancto Paschæ, aut ante diem, dare eum (episcopum) de manu clericis quædam pro festivitate. Hæc daturus alloquitur primitus, & sic dat.] &c.

XXXI. Denique in missa Mozarabum, sacra finita liturgia, presbyter vel diaconus dicit: *Exultemur & lætemur hodie. Resurrexit Rex æternæ gloriæ, nostra resurrectio: benedicat omnis caro Domino.* Respondet chorus: *Exultandi & lætandi tempus est: Pascha nostrum immolatus agnus est, qui nostras miserias expurgavit, illi demus gratias.*

Convivium episcopi.

XXXII. Post missam olim Summus Pontifex faciebat convivium, in quo agno asso primùm benedicto, exceptam de illius carnibus particulam porrigebat priori basilicario, dicens: *Quod facis, fac citius. sicut ille accepit ad damnationem, tu accipe ad remissionem.* Et mittebat in os ejus. Reliquum agni undecim discumbentibus, & aliis quibus vellet distribuebat. Ad dimidium verò convivii ex præcepto archidiaconi surgebat quidam diaconus, & lectionem pronunciabat, cantores autem ex præcepto pontificis sequentiam festivitati congruentem modulatis organis decantabant, qua finita, osculabantur pedes pontificis, qui dabat *eis coppam plenam potione*, atque à sacellario unum bizantium accipiebant. Hæc omnia fusè describit Benedictus S. Petri canonicus. Hujusmodi convivium imitatus fuisse videtur S. Udalricus episcopus Augustensis, in cujus vitæ capite 4. ita scribit Gerardus presbyter: [Missa itaque devotissimè religiosissiméque decantata, cunctisque sacramenta Christi accipientibus, & in sua revertentibus, ille ad cibum accessit: ibi mensas tres omni decore præparatas invenit, unam cui ille cum quibus volebat adsedere solebat, & aliam matriculis, tertiam congregationi S. Afræ. Sanctificato itaque cibo, carnes agni & particulas lardi inter missarum solemnia benedicti, omnibus dispensavit, & tunc demum cibum cum eis omni gaudio sumpsit. Tempore autem statuto symphoniaci venerunt, quorum tam copiosa multitudo fuit, ut penè interca-

pedinem aulæ secundùm ordinem stando implevissent, & tres modos symphonizando perfecerunt. His ita gaudlis multiplicatis, canonici præcipiente episcopo caritatem accipientes, & rogantes unum Responsorium de resurrectione Domini interim decantaverant.] Idemque in aliis mensis successivè fieri curabat. Hic etiam observare juvat id quod scribit Joannes Belethus in expositione divini officii cap. 118. [In quibusdam, inquit, regionibus pro more receptum est, ut in magno vase omnia quæ velint illo die comedere fercula ad ecclesiam deferant, in cujus atrio & vestibulo à sacerdote cum cruce & aqua lustrali, quam benedictam dicimus, in sacris vestibus benedicuntur. Posteà verò sacerdos aliquid sibi de singulis ad suam necessitatem sumit.] Idem docet Guillelmus Durandus in lib. 6. Rationarii cap. 86.

CAPUT XXV. *De paschatis Festo.*

De vesperis. XXXIII. Vesperæ plerisque in locis non à solito versu *Deus in adjutorium* incipiebantur, sed ejus loco chorus episcopum cum solemni pompa in ecclesiam deducendo cantabat *Kyrie eleison.* Ita præscribitur in vulgato ordine Romano, apud Alcuinum, in pervetusto Pontificali Pictaviensi, in Ordinario Argentino, in Laudunensi, in Noviomensi & quibusdam aliis. In Breviario Catalaunensi ab annis circiter 400. scripto Primum ponitur ℣. *Deus in adjutorium*, deinde *Kyrie eleison*: sequuntur antiphonæ & psalmi. An verò huc referri debeat illud Herardi Turonensis archiepiscopi in Capitulari n. 114. [Quando populus ad ecclesias venerit per dies solemnes, aut communiter *Kyrie eleison* cantent, aut singulariter orationem dicant.]

XXXIV. Solemnissimo omnium ritu persolvebantur, omnibus in cappis aut saltem in albis existentibus. Tribus constabant psalmis cum antiphonis, prætermissoque hymno & capitulo, sequebatur ℟. *Hæc dies*, Alleluia cum versu ut in missa, antiphona ad canticum *Magnificat*, quam repetitam sequebatur pro vesperarum conclusione collecta. Ita communis passim usus obtinebat. Ecclesia tamen Suessionensis solitos quinque psalmos decantabat.

Processio serotina. XXXV. Post vesperas fiebat processio solemnis ad fontes, in qua duo vel tres psalmi decantari solebant: in cujus reditu statio fiebat ad crucem, hoc est ante crucifixum in ecclesiæ navi suspensum.

XXXVI. Singularis est ritus ecclesiæ Bajocensis in qua [hora quinta post meridiem fit processio solemnissima, in qua defertur sacrosanctum Corpus Domini à Domino episcopo sub baldachino per circatam ecclesiæ.]

XXXVII. [Ad completorium, inquit Ordinarium Laudunense, non legitur collatio, nec dicitur *converte nos*, nec *Deus in adjutorium*, nec antiphona, nec hymnus, nec capitulum, nec *Custodi nos*, nec preces dicuntur, sed tantùm psalmi *Cum invocarem. In te Domine speravi. Qui habitat. Ecce nunc.* Ps. *Nunc dimittis. Alleluia* semel ac ℟. *Hæc dies* sine versu. Oratio *Deus qui hodierna die* & sic per totam hebdomadam.] Idem ferè aliarum ecclesiarum erat ordo. Hæc sunt præcipua quæ de paschalis festivitatis ritibus observanda habebamus, ad quorum

pleniorem intelligentiam integros quarumdam ecclesiarum ritus hic subjicere visum est operæ pretium.

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ PICTAVIENSIS IN DIE PASCHATIS

Ex pervetusto Pontificali ejusdem ecclesiæ

A*D invitatorium antiphona* Alleluia surrexit Dominus vere, venite adoremus alleluia. *Item alia antiphona* Præoccupemus faciem Domini alleluia *de ipsa antiphona* Alleluia alleluia alleluia *Antiphona* Ego sum qui sum *Psal.* Beatus vir. *Antiphona* Postulavi Patrem meum, *Psal.* Quare fremuerunt gentes. *Antiphona* Ego dormivi & somnum cœpi. *Psal.* Domine quid multiplicati sunt. ℣. Surrexit Dominus vere.

Lectio 1. Multis vobis lectionibus, fratres carissimi, per dictatum loqui consuevi, &c. *ex homilia* 21. *S. Gregorii in evangelium.* ℟. Angelus Domini descendit de cœlo ℣. Et introeuntes &c. *Lectio* 2. Audistis, fratres carissimi, quod sanctæ mulieres &c. *Ibidem.* ℟. Angelus Domini loquutus mulieribus ℣. Jesum quæritis &c. *Lectio* 3. Notandum verò nobis est *&c. usque* cælestis patriæ damna reparantur. *Ibidem* ℟. Dum transisset sabbatum ℣. Et valdè mane una sabbatorum.

In matutinis laudibus alleluia *de his antiphonis canenda est. Antiphona.* Angelus autem Domini. Alleluia, alleluia, alleluia, alleluia. *Antiphona.* Erat autem aspectus ejus alleluia, alleluia, alleluia, alleluia. *Antiphona.* Præ timore autem ejus alleluia, alleluia, alleluia, alleluia. *Antiphona* Respondens autem angelus, alleluia, alleluia, alleluia, alleluia. *Antiphona* Jesum qui crucifixus est quæritis alleluia, alleluia, alleluia, alleluia. *Antiphona* Et valdè mane una sabbatorum. *In evangelio.*

Dominica sanctum Pascha statio in principio, hoc est ad basilicam majorem Sanctæ Genitricis qua præsepis honorificè attollitur fastigio.

Ad introitum Resurrexi. *Psal.* Domine probasti. *Ad* ℟. Intellexisti cogitationes. *Item ad* ℟. Hæc dies ℣. Confitemini. Alleluia. Pascha nostrum. ℣. Epulemur. *Offertorium.* Terra tremuit ℣. 1. Notus in Judæa. ℣. 2. Et factus est in pace. ℣. 3. Ibi confregit cornu. *Antiphona ante communionem* Venite populi ad sacrum *Communio* Pascha nostrum *Psal.* Confitemini. *Ad* ℟. Cantate ei & psallite. *Oratio ad missam.* Deus qui hodierna die. *Lectio* Epistola B. Pauli apostoli ad Corinthios. Fratres, expurgate. *Sequitur Sanctum evangelium secundum Marcum* In illo tempore Maria Magdalene. *Super oblata* Suscipe, Domine quæsumus, *Præfatio* Vere dignum Te quidem omni tempore &c. *Alia præfatio* Te quidem omni tempore sed in hoc præcipuo die laudare & benedicere & *Infrà canonem* communicantes. *Infrà actionem* Hanc igitur oblationem. *Ad complendum* Spiritum nobis Domine. *Alia* Omnipotens sempiterne Deus qui ad æternam.

Sanè ad Primam isto die expletis psalmis dicitur ℣. Exurge Domine ad-

CAPUT XXV. De Paschatis Festo.

juva nos *cum* alleluia ; *& completur oratio à presbytero sine* Kyrie eleison *& capitulis consuetudinariis. Sed & ad reliquos cursus post expletionem psalmorum subsequuto* Alleluia *cantatur ab omnibus solemniter gradalis* Hæc dies quam fecit Dominus. *Et post hac dicitur oratio à presbytero. Qui modus observatur per totam hebdomadam usque in depositionem albarum.*

Ad vesperas verò inluminata ecclesia, convenient temporius omnes albis indui, & à loco crucifixi incipiunt Kyrie eleison, *Quo dicto tertio, annuente sacerdote, primus scola aliquantulum altius* Christe eleison *incipit. Et hoc tertio peracto, repetit* Kyrie eleison, *annuente sacerdote quoad usque ad sanctum altare cantando venientes, ascendentibus presbyteris, & reliquis quibus convenit, in proprium statuuntur omnes juxta ordinem suum locis suis. Et finito* Kyrie eleison, *annuente priore, incipit primus scola* Alleluia *in psalmo* 108. *Et post eum cui ipse jusserit per omnes usque* 113. *quo finito cum* Alleluia *sibi imposito, mox incipit primus scola gradualem* Hæc dies quam fecit Dominus. *Quo decantato, incipiunt* Alleluia. Pascha nostrum *cum* ℣. Epulemur. *Quibus expletis cum melodia sequentiarum, incipitur antiphona in evangelio.* Scio quod Jesum quæritis. *Et post hac completur oratio à presbytero. Inde pergunt ad fontes cum* Alleluia confitemini & invocate nomen ejus. *Et decantata antiphona.* Et respicientes, *data oratione, pergunt ad secundum positionem loci per alias ecclesias cum* alleluia Dominus regnavit decorem, *& cum* ℣. Elevaverunt flumina Domine alleluia. Jubilate Deo omnis terra alleluia. Omnes gentes plaudite manibus, alleluia. Exultate Deo alleluia. Venite exultemus. ℣. Præoccupemus. Alleluia Te decet. ℣. Replebimur alleluia. Dominus regnavit exultet alleluia. Laudate Dominum omnes gentes. Alleluia. Lauda anima mea Dominum. Laudate pueri Dominum. ℣. Sit nomen Domini benedictum. Alleluia. Lauda Jerusalem Dominum. ℣. Qui posuit fines tuos pacem. *Post decantatum verò* Alleluia, *canitur antiphona de evangelio sicut in unaquaque feria in antiphonario habentur, prout primus scolæ voluerit, & posteà dicitur oratio ex his quæ ad fontes, ad crucem, ad S. Andream ad S. Joannem in Sacramentorum continentur. Qui modus per totam hebdomadam usque in albarum depositionem observatur.*

RITUS INSIGNIS ECCLESIÆ SUESSIONENSIS

Ex ms. Rituali ejusdem ecclesiæ.

ORDO AD MATUTINOS IN NOCTE SEQUENTI

S*Ummo diluculo pulsentur omnia signa: deinde bina & bina, ad ultimum verò ter simul iterum omnia signa pulsentur. Pavimentum intereà totius presbyterii & chori hedera & aliis viridibus foliis sternatur. Ecclesia preterea cereis accensis à capite usque ad pedes per circuitum vestiatur. Altare sacrosanctum amplificato numero cereorum lumine circumdetur. Numerus verò cereorum circa altare & ante sit nonagintа unius. Funiculus insuper*

super à capite usque ad pedes ecclesiæ protendatur, in quo circulus quidam ferreus habens 7. cereos super ostium sepulcri in altum dependeat. Circulus autem iste, qui & stella à nobis nuncupatur, verum luciferum, qui mane resurrexit, designat. Adhuc autem decem cerei ad crucifixum accendantur. In initio verò omnium istorum custos clericus deferat cum summo honore ad sepulcrum in superpelliceo Corpus Dominicum in vasculo, à die Cœnæ reservatum, ponens illud super altare. His peractis, duobus antiquioribus ac duobus diaconis in choro sedentibus cum cappis de pallio, pontifex in sede sua cum cappa de pallio mitratus stans incipiat Domine labia mea aperies. Deus in adjutorium. *Presbyteri & diacones prædicti invitatorium* Alleluia Christum Dominum resurgentem *totum decantant, & totum repetitur à choro, quo decantato per ordinem, jussu cantoris incipiat episcopus antiphonam* Ego sum qui sum. *Cantor in medio chori cum cappa de pallio Psal.* Beatus vir *Nullum pneuma dicitur in fine illius antiphonæ in matutinis istis. Succentor cum cappa de pallio injungat præposito secundam antiphonam* Postulavi *Psal.* Quare fremuerunt. *Cantor majori archidiacono tertiam antiphonam* Ego dormivi. *Psal.* Domine quid. *Duo clericuli in albis* ℣. Oportebat Christum pati. *Chorus* Et resurgere à mortuis. *Hebdomadarius diaconus primam lectionem in evangelium secundùm Marcum cum cappa de pallio.* In illo tempore Maria Magdalenæ & Maria Jacobi & Salome. Omilia B. Gregorii Papæ multis vobis. *Homilia legitur ad tres lectiones. Duo subdiaconi primum* ℟. *cum* ℣. *& gloria. Secundam lectionem præpositus si fuerit diaconus. Sin autem major archidiaconus. Duo sacerdotes secundum* ℟. *cum* ℣. *& gloria. Ultimam eat legere episcopus lectionem mitratus & cum cappa de pallio, ac duobus cereis præferentibus. Duo archidiaconi tertium* ℟. *quo finito cum Gloria, iterum incipiant ipsum cantor & succentor.* ℟. Dum transisset. *Tunc eat processio ad sepulcrum sic: Pueri primum ferentes timinnabula, & alii cum vexillis: deinde candelabra, thuribula, crux, quatuor subdiaconi in albis. Hos sequentur duo presbyteri cum cappis de pallio: ceteri quoque in ordine suo: ad ultimum episcopus cum baculo pastorali & mitra & cappa de pallio; cum ipso verò capellanus. Et cum perventum fuerit ad sepulcrum, inveniantur ibi duo diacones albis simplicibus capitibus amictis, coopertis, niveis dalmaticis superinduti. Hi in similitudine angelorum ad fenestram stantes sepulcri unus ad dextram, & alius ad sinistram, voce humillima, & capitibus inclinatis versisque ad sepulcrum* Quem quæritis in sepulcro o Christicolæ? *Duo presbyteri in cappis de pallio in loco mariarum*: Jesum Nazarenum crucifixum, o Cælicolæ. *Duo diacones angeli*: Non est hic, surrexit sicut prædixerat: ite nunciate quia surrexit. *Presbyteri qui & Mariæ dicuntur voce altiori respondeant:* Alleluia Resurrexit Dominus hodie: resurrexit Leo fortis, Christus filius Dei: Deo gratias, dicite eya. *Tunc capellanus de sepulcro ab imus in superpelliceo stans porrigat diaconis angelis vasculum cum Corpore Dominico, & statim pulsentur timinnabula, & omnia signa ecclesiæ. Cantor autem incipiat* Christus resurgens. *Tunc extendatur velum quoddam super Corpus Dominicum à subdiaconis quatuor. Cerei quoque cum*

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

CAPUT XXV. De Paschatis Festo.

vexillis, thuribulo, & crucibus præcedant. Presbyteri nempe prædicti, acceptis thuribulis, conducant illud super incensantes, unus à dextris, & alius à sinistris, stella prædicta superduce, quo deportato à diaconis honorifice, & super altare oblato, ferra circa altare claudantur. Finitaque antiphona superiori Christus resurgens; *episcopus in sede sua stans jussu cantoris incipiat* Te Deum laudamus. *Qui dum cantatur à choro, duo majora signa tantummodo pulsentur. Intereà vexilla, crux, cerei, thuribula cum tintinnabulis sonantibus ante altare moreentur. Finito* Te Deum laudamus, *iterum omnia signa pulsentur: incensum quoque illud quod à presbyteris Dominico Corpori offertur ab ipsis episcopo cantori & succentori & omnibus presbyteris in choro defertur: deinde à clericulis ceteris in ordine deportetur. Notandum verò quod ad similitudinem trium mariarum incensum hodie ad sepulcrum ter defertur. Primò in initio lectionum sic. Incœpto evangelio, decanus & hebdomadarius exeant de sacrario cum cappis de pallio, clericulis præcedentibus cum thuribulis & igne, præsentemque se episcopo, in igne mittentes incensum, episcopo dante benedictionem. Quo facto, eant simul ad altare. Episcopus autem accipiens thuribulum offerat incensum sacrosancto altari, & decanus cum illo. Intereà clericuli elevatis cereis suis teneant illos ante altare. Quo facto, episcopo in sede sua regresso, offerant incensum decanus & hebdomadarius. Posteà cum cereis eant ad sepulcrum illud offerre, clerico custode cum cappa de pallio acerram cum incenso proferente. Quo facto, reversi in chorum cantori & succentori, ceterisque in ordine suo defertur. Processione præsenti peracta vicem secundam implevimus, in fine matutinarum tertiam exsolvemus.* ℣. *post* Te Deum *episcopus* Surrexit Domine vere. *Chorus:* Et apparuit Simoni alleluia. Deus in adjutorium. *Antiphona* Angelus *cum ceteris antiphonis quas in breviario invenies. Psal.* Dominus regnavit &c. *Pneuma non dicitur in laudibus. Capitulum* Expurgat vetus fermentum &c. *Chorus respondet* Deo gratias. *Clericuli duo* ℣. In resurrectione tua. *Antiphona* Et valde. *Psal.* Benedictus. *Collecta* Deus qui hodierna die &c. *Clericuli ante episcopum tenentes cereos non dicant* Benedicamus Domino, *si alii clericuli fuerint in choro præsentes. Post* Benedicamus & Deo gratias, *eat iterum processio ad sepulcrum cum cereis, thuribulis, & crucibus, & decano, & hebdomadario cum cappis de pallio. Cantor & succentor ad exitum incipiant* Dicant nunc Judæi. *Cantor & succentor* ℣. Surrexit Dominus de sepulcro. *Chorus* Qui pro nobis pependit in ligno. *Episcopus* Oremus Concede, quæsumus omnipotens Deus, ut qui resurrectionis &c. *Chorus* Amen. *Episcopus* Dominus vobiscum. *Chorus* Et cum spiritu tuo. *Clericuli* Benedicamus Domino. *Episcopus* Benedic. Sit nomen. *Post hac extinguitur luminare à custodibus. Ille qui domui eleemosyna providet solvat custodibus 6. denarios istius monetæ pro cereorum impositione accensioneque ac depositione. Solvat prætereà duos solidos pro hedera & aliis odoribus, unde chorus aspergitur. 18. denarios insuper pro emundatione vitrearum ecclesiæ facta ante Pascha. His peractis, remaneant ante altare accensi 3. cerei, duo cotidiani, & magnus cereus Paschalis, qui ex quo fue-*

rit accensus, usque in feriam 4. ad vesperascentem non extinguatur.

Ad Primam pulsatis majoribus signis, incipiat decanus antiphonam alleluia *Psalmi* Deus in nomine. Confitemini. Beati immaculati. Retribue. Quicumque vult *non dicitur; sed statim incipit decanus post* alleluia. *istud* ℟. Hæc dies. *Collecta* Deus qui hodie. *Et sic per totam hebdomadam. In capitulo lectio martyrologii legitur à subdiacono, & calenda cum luna annunciatur.* Jube Domne *dicitur, & benedictio datur à decano. Perlecta prima lectione, statim incipitur Sermo B. Maximi episcopi* Exultandum nobis est, fratres cariſſimi. Tu autem *dicitur.* Iſti ſancti & omnes alii *non dicitur, nec* Pretioſa in conſpectu Domini; *ſed post ſermonem dicto* Tu autem *&* Deo gratias, *discedant omnes.*

Caput XXV. *De Paschatis Festo.*

Hora tertia pulsetur novies major campana. Intereà paretur mensa quadam à custodibus ad cornu altaris quod respicit ad aquilonem, & cooperiatur mappa mundiſſima, quæ vestiatur vasis de auro & argento, in nonnullis autem vasorum vinum infundatur super mappam. Præterea plures oblatæ ponantur. Quo facto, hebdomadarius in albis benedicat aquam in sacrario: ceteri induant cappas de pallio. His peractis, incipiat processio exire sic. Clericulus cum aqua benedicta, duo cum crucibus, ypodiaconi tres cum textis evangelicis. Dein diaconi tres. Dein hebdomadarius, quem sequantur alii in ordine, ad ultimum episcopus mitratus, tenens baculum pastoralem. Cantor autem in medio chori stans, tenens baculum incipiat Chriſtus resurgens &c. *Statio in claustro* Sedit angelus ad ſepulcrum &c. *Ad initium templi.* Tunc loquutus eſt angelus &c. *Tunc decem vel octo ex illis qui habent voces altiores juſſu cantoris ascendant in ambonem, & cantent iſtum* ℣. Crucifixum in carne. *Hic intret processio chorum. Cantor verò repetat* Nolite timere. *Finita repreſia, incipiat hebdomadarius* alleluia. *Cantor Psal.* Legem pone *Tunc eat episcopus ad sacrarium, & preparet se ad Sancta. Finita Tertia, redeat sic. Incepta miſſa, cum cereis, thuribulis, & crucibus, cum tribus diaconis & totidem ypodiaconis, cum cardinalibus 12. cum decano & hebdomadario, & capellano, per majus oſtium chori intret, cantante choro introitum* Reſurrexi. Domine probaſti me. Reſurrexi. Gloria Patri. Kyrie eleiſon. Gloria in excelſis Deo. *Oratio* Deus qui hodierna. *Duo sacerdotes in cappis de pallio in ambone* Chriſtus vincit. *Epiſtola Pauli ad Corinthios* Expurgate vetus fermentum. *Duo subdiaconi cum cappis de pallio* ℟. Hæc dies ℣. Confitemini. *Duo diacones* alleluia. Paſcha noſtrum. ℣. Epulemur. *Sequentia* Fulgens. *Evangelium ſecundum Marcum* In illo tempore Maria Magdalene. *Dehinc episcopus in ambone faciens ſermonem ad populum. Post ſermonem benedictio. Intereà ſubdiaconus veniat in chorum quærens à clero qui ex eo communicabit; & tot hoſtias ponat diaconus in altari quot inveniet ſubdiaconus communicaturos. Episcopus* Credo in unum Deum. *Et dum cantatur à clero deferat ſubdiaconus evangelium in choro ſingulis ad ſalutandum. Offertorium* Terra tremuit. ℣. *Non dicitur. Post præfationem* Sanctus. Agnus. *Communicato episcopo, communicent omnes miniſtri & ceteri pro quibus hoſtiæ propoſitæ fuerint. Nec prætereundum eſt quod ad menſam quæ ad cornu altaris paretur,*

CAPUT XXV. De Paschalii Festo.

debent omnes qui communicaverint venire, ut de oblatis & vino respurgat quisque os suum. Communio Pascha nostrum. *Postcommunio* Spiritum in nobis. *Dicto* Ite missa est, *pulsantur omnia signa. Decanus autem incipiat* alleluia, *Cantor Psal.* Defecit *cum ceteris* ℟. *Collecta sicut ad Tertiam, & ad Nonam. Ad missam autem dividantur duo solidi illis qui cantaverint* Christus vincit. 12. *denarii ad epistolam; duo solidi ad* ℟. *ad* alleluia *duo solidi. Evangelio* 12. *denarii, cantori & succentori duo solidi, decano & hebdomario duodecim solidi solvantur à capellano de bursa episcopi ipso die.*

Ad vesperas pontifex in sede sua mitratus cum cappa de pallio incipiat, Deus in adjutorium. *Cantor cum baculo argenteo injungat dicto episcopo antiphonam* alleluia. *Cantor Psal.* Dixit Dominus. *Non dicitur neuma in fine antiphonarum ad vesperas, & sic fiet per totam hebdomadam. Succentor injungat præposito* Alleluia *Psal.* Confitebor. *Cantor injungat majori archidiacono* Alleluia. *Psal.* Beatus vir. *Succentor injungat, archidiacono Riparia* Alleluia. *Psal.* Laudate pueri. *Cantor injungat archidiacono Bria* Alleluia *Psal.* In exitu. *Finito hoc psalmo cum* Alleluia, *duo illi presbyteri qui ad missam cantaverunt* ℟. *incipiant ante ascensum presbyterii cum cappis de pallio istud* ℟. Hæc dies. *Prædicti presbyteri* ℣. Confitemini &c. *Chorus* Misericordia ejus. *Neuma non dicitur ad vesperas istas, nec hic, nec alibi. Duo presbyteri qui in missa cantaverint, nunc cum cappis de pallio iterùm cantent* Alleluia Pascha nostrum. *Cantor* Victimæ paschali. *Cantor injungat episcopo hanc antiphonam:* Scio quod Jesum. *Psal.* Magnificat. *Episcopus* Dominus vobiscum. *Chorus* Et cum spiritu tuo. Oremus. Concede quæsumus omnipotens Deus, ut qui resurrectionis &c. *Finito* Benedicamus Domino, *exit processio de choro, vaditque ad fontes cum cereis, thuribulis, & crucibus. Cantore & succentore ad pulpitum suum incipientibus* ℟. Christus resurgens &c. *Duo subdiaconi cum cappis de pallio jussu cantoris & succentoris exeant de sacrario, & cantent* ℣. Dicant nunc Judæi &c. *Cantor & succentor dicant* ℣. Gavisi sunt discipuli. *Chorus* Viso Domino. *Hic non dicitur* Dominus vobiscum, *sed tantummodo episcopus dicit* Oremus. Præsta quæsumus &c. *Tunc cantor & succentor incipiat* ℟. *Sequens: quo incepto, vadit processio ante crucifixum* ℟. Ego sum alfa & omega. *Duo illi subdiaconi, qui nuper cantaverunt* ℣. Dicant nunc Judæi. *Cantent etiam cum suis cappis de pallio in media navi* ℣. Ego sum vestra redemtio. *Cantor & succentor* ℣. Noli flere Maria. *Chorus* Resurrexit Dominus. *Episcopus sine* Dominus vobiscum, Oremus. Præsta quæsumus. *Deinde ibidem fit benedictio ab episcopo.* Sit nomen Domini &c. *Et statim pulsatur ad* Completorium. *Decanus cum conventum fuerit ad chorum incipiat* Alleluia. *Psal.* Cum invocarem *cum ceteris psalmis.* ℟. Hæc dies *sicut ad ceteras horas, statimque sequitur* Dominus vobiscum. Oremus. Spiritum nobis &c. Dominus vobiscum. Benedicamus Domino.

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ TURONENSIS

Ex ordinario ejusdem ecclesiæ.

IN *die Pascha tria candelabra ante altare. Ad matutinum pulsato classico, & toto luminari accenso, cantor ad formam revestitus, quatuor canonici presbyteri in cappis pallii ad invitatorium sicut in festo annali, ut suprà in nativitate Domini. Hymnus* Rex æterne Domine *totum dicitur. Antiphona* Ego sum *ter dicitur, & alia antiphona sine jubilo Psal.* Beatus vir. *Antiphona* Postulavi *dicitur bis. Psal.* Quare fremuerunt. *Post* Sicut erat *dicitur* Alleluia *super* postulavi. *Antiphona* Ego dormivi, *quæ dicitur sicut proxima. Psal.* Domine quid multiplicati ℣. Resurrexit Dominus. *Sciendum est quod in fine antiphonæ non dicitur jubilus usque ad vesperas sabbati sequentis. Tres lectiones de expositione evangelii. Ad primam lectionem apportatur cereus & stravi ad lectorium. Omnes legunt in cappis brodatis, & sunt canonici. Ad primam lectionem canonicus diaconus.* ℟. *duo canonici inceptores, & reincipitur* Et al. *ad secundam lectionem canonicus presbyter duo pueri* ℟. *ad tertiam lectionem præsul vel major.* ℟. *Duo canonici presbyteri. Post hæc duo pueri in albis, unus ad dextram altaris, alius ad sinistram cantant.* Quem quæritis? *Tres capellani cum dalmaticis albis, coopertis capitibus, ante altare respondent* Jesum Nazarenum. *Item pueri* Non est hic. *Deinde illi tres accedentes ad altare, & intro aspicientes, versi ad chorum dicunt alta voce* Alleluia surrexit Dominus. *Post hæc cantor incipit* Te Deum. *Quo finito, sine jubilo & sine* ℣. *sacerdotali, sequitur antiphona in laudibus* Angelus *Ter dicitur. Psal.* Dominus regnavit. *Antiphona* Erat autem *bis dicitur & post* Sicut erat, alleluia 8. *de prædicta antiphona. Antiphona* Præ timore *quæ similiter dicitur. Antiphona* Respondens autem *ter dicitur. Antiphona* Nolite *ter dicitur. Statim sine capitulo &* ℣. *incipitur hymnus* Aurora *totum dicitur. Statim antiphona ad* Benedictus, & valde mane *triumphatur. Duo canonici & duo de quarta tera thurificant. Collecta* Deus qui hodie. *Non dicitur ibi* Benedicamus Domino; *sed statim omnes vadunt processionaliter ad S. Mariam dicendo* ℟. Angelus, *quod cantor incipit. Post hæc ad S. Mariam incipit unus de majoribus antiphonam* Et valde mane. *Semel dicitur. Psal.* Benedictus. *Collecta solita cum* Dominus vobiscum *&* Benedicamus Domino. *Et si præsul sit ibi, dat benedictionem. Tunc cantor dans præsuli, si sit præsens vel ministrans osculum dicens :* Resurrexit Dominus. *Qui respondet* Gavisi sunt discipuli. *Et præsul vel ministrans dans osculum ei qui prope est, dicit etiam :* Resurrexit Dominus. *Qui respondet* Gavisi sunt. *Et sic ceteri ceteros invicem osculantur : & sic finiuntur matutinæ.*

Ad Primam Deus in adjutorium. *Hymnus* Jam lucis. Quæsumus auctor. Gloria tibi, Domine, qui surrexisti à mortuis. *Psal.* Deus in nomine tuo. Beati immaculati. *&* Retribue. *Non dicitur* Quicumque

CAPUT XXV. De Paschali Festo.

vult *per totam hebdomadam. Antiphona* Alleluia. *Statim cantor* Hæc dies *sine* ℣. *& sine jubilo, sed statim* Oremus. Spiritum nobis. *Observandus est hic ordo ad Primam usque ad octavam Pascha.*

Ad processionem omnes in cappis pallii eundo ad S. Mariam. Incipit cantor ℟. Et valde. *Ad altare B. Mariæ* Regina cœli *cum* ℣. *& collecta solita* Gratiam tuam. *In reditu* ℟. Ego sum. *In navi* ℣. Ego sum vestra redemptio *cum* ℣. *& collecta solita* Quæsumus. *Eundo in choro de S. Mauritio vel de S. Gatiano. Item pueri* Accendite, *ut in Natali Domini & totus ordo etiam ut suprà in natali Domini*

Missa sicut est, & ponantur super altare hostiæ consecrandæ quæ sufficiant ad omnes qui communicandi sunt. Sequentia Victimæ. *Ante evangelium antiphona* Ego sum. *Præfatio* Te quidem. *Postquam autem communicaverit sacerdos; accendant omnes qui communicandi erunt, & dicto* Confiteor, *& eis absolutis à sacerdote, communicent. Et tunc cantor incipiat antiphonam* Venite omnes. *Quo facto vertat se sacerdos ad populum dicens* Dominus vobiscum *Sequitur collecta* Spiritum. Ite missa est. *Et sic finitur missa. Sacerdos ministrans ad altare* Deus in adjutorium. *Hymnus* Rector potens. *Psalmi sicut sunt. In fine* Alleluia. Hæc dies &c. *Hic ordo observandus est ad omnes horas per totam hebdomadam.*

Ad vesperas omnes in cappis pallii. Antiphona Alleluia *Psal.* Dixit Dominus. *Antiphona* Alleluia. *Psal.* Confitebor. *Antiphona* Alleluia. *Psal.* Beatus vir. *Finito psalmo & antiphona, canonicus subdiaconus in pulpito cantat* Alleluia ℣. Epulemur. *Qua cantata, Cantor* Victimæ. *Deinde statim antiphona* Et respicientes *ter dicitur. Psal.* Magnificat. *Thurificatur. Collecta* Concede. *Cum* Dominus vobiscum *ante & post; sed statim inceptor incipit antiphonam* Alleluia *Cantor psal.* Laudate pueri. *Et tunc vadit processio ad fontes sine cruce, sine cereis. Quibus finitis, antiphona* Et ecce terræ motus, *quæ per canonicum incipitur. Cantor psal.* Magnificat. *Collecta sine* Dominus vobiscum. Deus qui diversitatem. *Non dicitur* Benedicamus, *sed statim inceptor antiphonam* Alleluia. *Cantor psal.* In exitu. *Et vadit processio ad S. Mariam. Deinde ad* Magnificat *antiphona* Et dicebant, *quæ incipitur per unum de majoribus. Collecta sine* Dominus vobiscum. Præsta quæsumus. *Non dicitur* Benedicamus; *sed redeundo incipit cantor* Christus resurgens. *Et fit statio in navi ante crucifixum cum* ℣. Dicant nunc Judæi. *Præsul vel sacerdos* ℣. Dicite in nationibus. *Collecta solita* Quæsumus. *In fine* Dominus vobiscum. *Pueri ante introitum* Benedicamus Domino. *Observandus hic ordo ad vesperas omni die usque ad vesperas sabbati sequentis, exceptis propriis antiphonis ad* Magnificat; *& collecta quæ suis locis assignabuntur, & excepto quod ultra quartam feriam non dicit canonicus ad vesperas, sed puer ante pulpitum & duo vicarii tenent chorum.*

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ VIENNENSIS IN GALLIA

Ex ms. Ceremoniali ejusdem ecclesiæ.

D*Um classis pro officio nocturno pulsatur, duæ candelæ in sepulcro ponantur, & ceroferarii mittantur ad archiepiscopum, qui veniens indutus cappa serica alba ante sepulcrum dicat* Confiteor &c. *Deinde intrans, facta oratione, sepulcrum osculatur & altaria. Inde verò exiens decanum osculetur. Posteà intrans in chorum, ceroferariis præcedentibus, & stans inter cantores in medio choro dicat:* Resurrexit Dominus; *& cantor respondeat:* Et apparuit Petro; *& dat ei osculum pacis: similiter & alii cantori. Alii clerici ordinate idem faciunt ad sepulcrum; & sic fiat quando archiepiscopus agit officium, & quando ejus vicarius pro eo illud facit, hoc modo fiat. Primo cantores induti cappis sericis albis, deinde vicarius archiepiscopi accedentes ad sepulcrum in introitu portæ genibus flexis cantores stent, vicarius intret in sepulcrum, & facta oratione, veniat ad portam, & dicat cantoribus* Resurrexit Dominus. *Cantores respondeant* Et apparuit Petro. *Posteà intrent omnes in sepulcrum deosculando altaria. Deinde nocturnum officium incipitur.*

Dum dicuntur Laudes, curatus S. Crucis faciat benedictionem aquæ in revestiario. Finitis laudibus, incipiat cantor alta voce antiphonam Asperges me, *quam chorus cantans finiat sine* Alleluia. *Et accedentibus omnibus ad majus altare chorum ibi facientibus, cantor incipiat psalmum* Laudate Dominum omnes gentes. *Quo finito cum* ℣. *&* Gloria Patri, *repetitur antiphona* Asperges me *& finitur sine* Alleluia.

Dum præmissa decantamur, subdiaconus hebdomadarius afferens urceum à revestiario, obviam vadat archiepiscopo, qui aspergat majus altare, deinde chorum utrumque, majorem & minorem à dextris & sic à sinistris. Posteà dicat hanc orationem Præsta quæsumus omnipotens Deus & misericors &c. *Tunc intrantes in vestiarium, sacerdos planeta alba, diaconus dalmatica alba, subdiaconus tunica talari alba, & thuriferarius induantur, & sic praeuntibus ceroferariis indutis etiam albis procedant ad sepulcrum, ubi missa matutinalis celebretur, & caput scholæ ex officio suo, quæ in aliis missis cantores incipere solent, ipse solus incipiat alta voce; & in aliis missis matutinalibus per hebdomadam magister scholæ omnia ipse solus incipere debet, sicut & caput scholæ. Prosa* Victimæ paschali. *Finito* ℣. Dic nobis Maria, *clericulus stans in sepulcro cum amictu parato & stola, dicat* ℣. Angelicos testes. *Chorus respondeat* Dic nobis Maria. *Clericulus dicat* Angelicos testes *Clericus dicat* Surrexit Christus. *Chorus* Credendum est magis *usque ad finem. Evangelium dicat diaconus de terra solemniter de mandato magistri.* Credo *dum dicitur, diaconus cum subdiacono & thuriferario & ceroferariis accedat ad majus altare, & cum magna reverentia vas in quo continetur Corpus Christi accipiat & portet ad sepulcrum ad communicandum clericos minoris chori, & alios qui communicari voluerint,*

CAPUT XXV. De Paschali Festo.

ceroferariis præcedentibus, duas faces ardentes tenentibus, & post communionem ipsam vas reportet.

Ad majorem missam debent esse sex suburbani, diaconi septem, subdiaconi totidem, & septem ceroferarii clericuli in albis, septimus habeat albam paratam cum amictu parato. Archiepiscopus adornetur in vestiario ornamentis pontificalibus, suburbani, diaconi, subdiaconi, & ceroferarii induantur; & clerici de majori choro in cappis sericis. Fiat processio ad sepulcrum sic. Primo pergant ceroferarii, posteà archidiaconus de Turre portans crucem auream: deinde chorus gradatim, & cantores. Posteà sex subdiaconi, postremò subdiaconus major deferens textum aureum: Deinde diaconi sex & archiepiscopus, quem sequuntur suburbani: duo verò majores decani stent à latere archiepiscopi ad serviendum ei; & sedeat archiepiscopus in faldistorio ante sepulcrum. Cantores de retro verso dorso ad sepulcrum, Decanus & capiscolus, sumpta ab archiepiscopo benedictione, assumant socios ex utraque parte, quos voluerint & pergant per medium chorum retro majus altare & ibi incipiant alta voce antiphonam O mors *cum versu. Et repetita antiphona, redeant ad processionem. Deinde ceroferarii dicant alta voce antiphonam* Ite nunciate. *Qua finita, duo canonici de mandato capiscoli accedant ad sepulcrum ante cantores stantes. Cantores incipiant* Quem quæritis? *Duo canonici* Jesum Nazarenum. *Cantores respondent* Non est hic. *Et canonici dicant* Alleluia. *Chorus decantet* Resurrexit Dominus. *Et sic intrent omnes in chorum, archiepiscopo & aliis cum eo indutis in navi stantibus, donec incipiatur* ℣. Gloria Patri. *Introitus à cantoribus. Tunc intret pompa in chorum cum archiepiscopo. Diaconi verò majores teneant eum unus à dextris & alius à sinistris. Archiepiscopus autem in medio choro supplicet ad altare, deinde ad dextram & ad sinistram partem chori, & sic accedat ante altare, & ibi faciat confessionem. Cetera fiant ut in majori missa in die natalis Domini. Laudes* Christus vincit *dicant duo capellani majores seu quaternarii.*

ANTIQUI RITUS ECCLESIÆ ARGENTINÆ

Ex ms. ordinario ejusdem ecclesiæ.

P*Riusquam detur signum ad matutinum, conveniant in capellam S. Andreæ canonici sacerdotes & alii, & sacerdos indutus superpelliceo & desuper cappa, adjunctis lateribus suis duobus sacerdotibus cappatis, præcedente hebdomadario cappato, cum incensu & magnis candelis comorsis, & lotis manibus introeant sepulcrum. Quo ingresso, faciant confessionem dicendo* Confiteor Deo. Misereatur vestri. *Deinde dicatur psalmus* Domine quid multiplicati sunt, *cum antiphona* Ego dormivi *sub silentio pronunciata. Tunc sacerdos accipiat Corpus Christi de pixide, & levans in altum ostendat illud populo coram sepulcro, post ostensionem & adorationem populi, reponat in pyxidem, & sic tollentes inde Corpus Domini, recedunt cum antiphona* Cum rex gloriæ *sub silentio pronunciata. Sed interim in choro canitur*

canitur prædicta antiphona canora voce à clero, demissoque ibi sudario usque post matutinas. Cùm autem pervenerint in chorum cum Corpore Domini, sacerdos stet in altari, & ostendat clero & populo Corpus Christi, levando ipsum sicut solet levari in missa; deinde reponat in pyxidem Corpus Christi, & portet ad altare S. Laurentii, & ibidem similiter ostendat, dimissoque ibi sacramento revertatur in chorum, lotis ibi prius quatuor summitatibus digitorum suorum in calice, statimque compulsantur omnia signa.

CAPUT XXV. De Paschalis Festo.

Ad matutinum fiant omnia sicut in festis totis duplicibus. Officium cantor, missam episcopus, invitatorium quatuor hebdomadarii, primam antiphonam super nocturnum incipit cantor, secundam presbyter præbendarius, tertiam summissarius unus. Ad homiliam hebdomadarius cappa sit indutus cum incensu. Primum ℟. cantent duo pueri, secundum ℟. duo vicarii episcopi, tertium ℟. præpositus & decanus, sed summissarii supplent vices eorum. ... Finito responsorio (ultimo), denuo repetatur. Sed interim dum cantatur, duo diaconi canonici vel alii præbendarii albis cappis induti ad sepulcrum venientes, unus ad caput, alter ad pedes sedebit, expectantes visitatores ejusdem sepulcri. Finito autem responsorio, tres sacerdotes quibus cantor injunxerit cappis induti, singuli thuribulum cum plurimo incensu portantes ad sepulcrum procedant, quos astantes diaconi cantantes interrogant, Quem quæritis in sepulcro ô Christicolæ? *Respondent sacerdotes* JESUM Nazarenum crucifixum, ô Christicolæ? *Dicant diaconi*: Non est hic, surrexit sicut prædixerat, ite, nuntiate quia surrexit de sepulcro. *Superpositum dant eis sudarium canentes antiphonam* Venite, & videte locum ubi positus erat Dominus, alleluia, alleluia. *Quo accepto, redeunt in choro cantantes hanc antiphonam* Dicant nunc Judæi. *Venientibus autem super chorum vultibus versis ad clerum, & stantes in supremo gradu ante majus altare, expanso inter se sudario canentes antiphonam* Surrexit Dominus de sepulcro, *chorus cantet antiphonam* Surrexit Christus & illuxit &c. *Sacerdotes cantent antiphonam* Surrexit enim sicut dixit Dominus. *Et cantor prosequatur* Te Deum laudamus, *statimque compulsentur duæ nolæ, & sequitur versus* Surrexit Dominus de sepulcro. *Iste versus singulis noctibus ante laudes usque ad ascensionem Domini, cùm de festo non agitur, dici potest.*

Laudes. Antiphona Et valde mane *Psalmus* Dominus regnavit *cum ceteris. Capitulum non dicitur, neque versus, sed statim incipitur, antiphona* Alleluia, lapis revolutus. *Psal.* Benedictus. *Oratio.* Deus qui hodierna die. Benedicamus *à tribus pueris cum quinque* Alleluia. *Ab hac die usque ad sabbatum ad cursum nullum capitulum dicitur, vel hymnus vel responsoria cantentur, vel preces dicantur, omnesque horæ præter vesperas cum* Deus in adjutorium *inchoantur.....*

Ad primam antiphona Surgens JESU mane *Psal.* Deus in nomine. *Psal.* Confitemini. *Psal.* Beati immaculati. Retribue. *Psal.* Quicumque vult. *Usque in octavam quotidie sic cantatur. Post antiphonam statim sequitur oratio* Deus qui hodierna die per unigenitum. *Sequitur* Benedicamus Domino.

CAPUT XXV. *De Paschatis Festo.*

Psalmus Confitemini, *qui à septuagesima in Dominicis diebus in laudibus cantabatur. Hinc verò singulis diebus usque ad octavam ad primam dicitur, & deinceps usque ad Ascensionem Domini singulis tantùm Dominicis diebus dicitur ad primam, cum in nocturnis non agitur vel canitur. Præscripta etiam oratio ad primam singulis diebus usque ad ascensionem Domini est dicenda, prætermisso* hodierna die, *quod tantùm per hanc hebdomadam dicitur. Iste ordo ad primam usque in sabbatum non mutatur, & non dicatur* Pretiosa in conspectu *& oratio* S. Maria.

Prima cantata, sequitur processio. Ad aspersionem aquæ imponit cantor antiphonam, In die resurrectionis, *statim sequitur antiphona* Vidi aquam. *Posteà à duobus pueris cantentur versus isti* Salve festa dies, *cum quibus vadant per circulum ambitus: & pueri cantantes hos versus, vadant in processione post omnes vicarios ante canonicos; & cùm venerint ad portam Sancti Vincentii, ubi per gradus exitur monasterium, prædicti pueri cessant cantare, recedentes à processione vadant ad portam S. Laurentii expectantes ibidem. Interim processio circum eat monasterium. Cùm autem processio advenerit, pueri vadant ad processionem in locum ubi priùs ibant, & resumant versus ubi priùs dimiserant, cantantes quousque processio se disposuerit ad stationem. Ordinata statione in ecclesia, processio major, id est chorus præpositi, stans versus cameram vel sub organis: alia processio, videlicet chorus decani ex opposito stet congregatus, & cum duobus vexillis & una cruce positis ante altare sub ambone vultibus versis ad clerum. Cantor vertens se ad majorem processionem, imponat antiphonam* Cum rex gloriæ, *& eadem processio cantet usque,* Sanctorum populus. *Ibi incipiant ex opposito cantantes, cantore vertente se ad eos usque* Te nostra *à quibus verbis incipiat omnis clerus, & cantent usque* Alleluia ascendendo *chorum. Quæ nota ut secundùm librum cantetur solertia domini cantoris summopere provideat. Venientibus super chorum incipiat antiphonam* Sedit angelus, *quæ cantetur usque* nolite metuere. *Intereà super capellam S. Andreæ mittantur electi cantores à cantore de choro præpositi: & cantent* ℣. Crucifixum in carne. *Quo finito, incipiat chorus* Nolite metuere, *& cantent usque* Alleluia. *Ibi incipiant qui à cantore de choro decani super capellam S. Joannis notati sunt,* ℣. Recordamini. *Quo finito, chorus prosequatur* Alleluia. . . . . . .

Ante missam portetur cereus paschalis ardens super ambonem ad pulpitum evangelii, & ardebit per totam missam, & hoc semper faciendum est usque ad diem ascensionis inclusivè, quando super ambone evangelium legitur ad missam, cantetur neuma ad alleluia & ad gradualia quæ in horis & in vesperis prætermittuntur.

Ad missam Resurrexi & adhuc. . . . . *Communio* Pascha, *& cantentur super communionem isti versus ab aliquo canonico, concinentibus vicariis.* ℣. Comedite & bibite ℣. Adducite vitulum. ℣. Quotiescumque &c. . . . .

In hac die missa pro defunctis non canitur, nisi sit corpus præsens: quod & per totam hanc hebdomadam in publico devitatur, nisi quis fratrum tribus diebus ante pascha moriatur. Sed privatim eas cantare, si necesse

est, in feria 2. & deinceps, si necesse est, quisque poterit. Si quod festum 9. lectionum in hebdomada paschali occurrerit, differatur usque post octavam ad primum locum opportunum....... CAPUT XXV. *De Paschalis Festo.*

Ad vesperas non cantatur in organis, & cantor præparatus ut in missa primò imponat Kyrie eleison Kyrie eleison Kyrie eleison. *Antiphona* Alleluia Alleluia Alleluia *Psal.* Dixit Dominus. *Psal.* Confitebor. *Psal.* Beatus vir: *Graduale* Hæc dies. Alleluia Pascha nostrum. ℣. Epulemur in azimis. *Antiphona* Nolite expavescere *Psal.* Magnificat. *Oratio* Concede quæsumus omnipotens Deus. *Tertio psalmo finito in eadem vespera, veniant duo aptati pueri de camera cum duobus vexillis, & unus cum cruce in medio, & duo cum candelabris & candelis stantes ad gradus altaris, & finita oratione à sacerdote, tres medii cum vexillis & cruce cantent* Benedicamus Domino *cum quinque* Alleluia. *Ad fontem prosequente choro decani, cantor imponat antiphonam* Alleluia, alleluia, alleluia, alleluia, alleluia, alleluia, alleluia, *& chorus præcedens videlicet decani imponat Psalmum* Laudate pueri, ℣. confitemini Domino, alleluia. ℣. Pascha nostrum. *Tum unus versus cantatur. Antiphona.* Cito euntes *Psal.* Magnificat. *Ad dandam orationem dicat tum sacerdos.* Oremus. Deus qui omnibus renatis. *Qua finita, puer stans cum candelabro versus chorum decani cantet* Benedicamus Domino *cum tribus* Alleluia. *Ad capellam S. Andreæ præcedat chorus præpositi, cantore incipiente antiphonam* Alleluia, alleluia, alleluia, alleluia, alleluia, alleluia, alleluia. *Et idem chorus præcedens imponat Psalmum* In exitu Israël. Alleluia. ℣. Epulemur. *Tum unus versus. Antiphona* Scio quod JESUM. *Psal.* Magnificat. *Ad dandam orationem* Dominus vobiscum. Oremus. Præsta quæsumus omnipotens Deus ut qui gloriam. *Puer cum candelabro versus chorum præpositi dicat* Benedicamus Domino *cum uno* alleluia.

Notandum quod hac hebdomada cantor debet esse præparatus in vesperis, & sacerdos & hebdomadarius utantur cappis ad incensum. Incenso dato, sacerdos intrat chorum, & dicat orationem. Interim hebdomadarius stabit cum thuribulo extra medium ostium chori ex uno latere, videlicet versus chorum decani. Oratione dicta, sacerdos vadat ad idem ostium ex alio latere versus chorum præpositi, & ambo expectabunt ibi quousque Benedicamus *cantatum fuerit quod canitur cum quinque* alleluia, *ad fontem verò cum tribus, in capella S. Andreæ cum uno tantum, idest ferialiter. Finito* Benedicamus, *processio vadat ad fontem, ut supra dictum est, & sacerdos cum hebdomadario ibunt immediatè post pueros portantes vexilla & candelabra: illos sequitur chorus decani, deinde cantor, postcà chorus præpositi. Intereà fons sit coopertus panno serico pretioso, & ad impositionem Psalmi* Magnificat *thurificetur, & oratio dicatur in libro posito super fontem. Eundo ad capellam S. Andreæ chorus præpositi præcedat, deinde cantor, post eum chorus decani, altare etiam S. Andreæ sit vestitum & ornatum cum reliquiis Sanctorum quod & thurificetur ad impositionem Psalmi* Magnificat, *& oratio similiter dicatur in eodem altari.*

Et nota quod in processionibus istis sic divisis, cantor semper ibit medius

inter illas processiones, ita quòd audiri possit ab ambabus. Chorus etiam præcedens semper incipiat ea quæ sunt incipienda, cantanda, legenda, vel benedicenda.

Item notandum quod graduale & alleluia *cum suis versibus ad vesperas per hanc hebdomadam pleniter sicut ad missam cantantur, sed finales prætermittuntur. Iste ordo processionum ad vesperas usque in sabbatum observatur.*

Ad completorium antiphona Alleluia, alleluia, alleluia, alleluia. *Psalmus* Cum invocarem. *Statim sequitur antiphona* Maria Magdalena. *Psal.* Nunc dimittis. *Oratio* Præsta quæsumus omnipotens Deus, ut in resurrecit. *Iste ordo completorii non mutatur usque in sabbatum sequens.*

CAPUT XXVI.

De diebus infrà octavam Paschatis, de Paschate annotino, deque tempore Paschali.

CAPUT XXVI. *De diebus infrà octavam Paschatis &c.*

Processiones solemnes per totam hebdomadam.

I. DE subsequentibus Dominicam resurrectionis diebus præter ea quæ superiori capite observavimus, vix aliquid singulare notandum occurrit, nisi solemnes supplicationes seu stationes, quas singulis diebus olim fieri mos erat. Harum antiquitatem deprehendere licet apud Paulinum in libro 6. de vita S. Martini ubi meminisse videtur processionis quæ quotannis solebat fieri ad cellam S. Martini. Sic enim canit.

Obsequium solemne pio deferre quotannis
Adsuevit populus, reducis cum circulus anni
Instaurat renovans sanctæ mysteria Paschæ
Invitat propriæ veneratio plurima Cellæ.....
Huc populum congaudet ovans perducere Pastor &c.

Perseverat hactenùs in diebus Paschalibus processio ad Cellam S. Martini, ad quam altera post Resurrectionem die basilicæ eidem sancto in urbe Turonica sacræ canonici seculares accedunt apud Majus monasterium, ubi magnus tunc fit populi concursus ad eamdem cellam. Romæ olim fiebat statio feria secunda ad S. Petrum, feria tertia ad S. Paulum, feria quarta ad S. Laurentium foris murum, feria quinta ad S. Apostolos, feria sexta ad S Mariam Rotundam, Sabbato ad S. Joannem Lateranensem. Die Dominica ad S. Pancratium. Romanam ecclesiam imitabantur & aliæ ecclesiæ quæ suas singulis diebus habebant stationes. De his ita scribit Ordinarium Lingonense: [Post Primam in choro cantatam, fit processio omnibus diebus hujus hebdomadæ, si serenitas temporis permiserit, scilicet die lunæ ad capellam SS. Si-

De diebus infrà octavam Paschatis &c.

monis & Judæ apoſtolorum, die martis ad eccleſiam S. Deſiderii epiſcopi & martyris, die mercurii ad eccleſiam S. Petri. His tribus diebus itur in ſuperpelliceis & almutiis nihil dicendo, præcedentibus duobus ceroferariis ſine cruce. Die Jovis ad eccleſiam S. Martini epiſcopi & confeſſoris, die Veneris ad eccleſiam S. Amatoris epiſcopi & confeſſoris, die ſabbati ad eccleſiam S. Gengulphi martyris ſeu ad eccleſiam Viſitationis B. Mariæ Virginis. Et his tribus diebus fit proceſſio cantando & intrando has eccleſias, dicitur antiphona: *Chriſtus reſurgens.* Sequitur Tertia, poſteà miſſa, ut in feſtis duplicibus, poſt miſſam ſexta. Nona verò & veſperæ dicuntur in eccleſia cathedrali; & per totam hanc hebdomadam non celebrantur miſſæ ſolemnes in eccleſia cathedrali, *nec vigiliæ defunctorum.*] Proceſſionum his diebus faciendarum meminit Gregorius Turonenſis in lib. de vitis Patrum cap. 6. & Georgius in Vita S. Theodori Siceotæ num. 98. apud Bollandum 22. Aprilis.

Officium nocturnum.

II. Officii divini idem omninò per totam hebdomadam ordo, qui in Dominica: nam vigiliæ nocturnæ cum tribus duntaxat pſalmis, cum totidem lectionibus, ac reſponſoriis perſolvebantur: hoc ſolum diſcriminis deprehendimus, quod die Dominica pſalmi ſinguli ſub ſingulis antiphonis, infrà hebdomadam cum unica decantabantur. Id quod in quibuſdam eccleſiis obſervatum fuiſſe notat Durandus. Et quia tota hæc hebdomada quaſi una erat dies Dominica pſalmi ex nocturno officio diei Dominicæ vel ei adjacentes deſumebantur. [Quædam tamen eccleſiæ, inquit Durandus, prætermittunt pſalmos majores & laborioſos, ſcilicet *Confitebor* & *Diligam te*, quia Neophytis omnia brevia debent proponi.] Pſalmis etiam canticum *Te Deum laudamus* ſubjungi vetat Ordinarium eccleſiæ Lugdunenſis in feria ſecunda, haud dubium quin & in ſubſequentibus diebus.

III. Laudes matutinæ ſimili prorsùs modo ſub unica ad omnes pſalmos antiphona complebantur. Hæc ex ordinario Lingonenſi *alleluia* ſeptem vicibus repetito conſtabat. In eodem ordinario adſignatur capitulum *Chriſtus reſurgens* contra aliarum eccleſiarum conſuetudinem, quæ capitula hanc infrà hebdomadam ad horas non admittebant.

IV. De miſſa vix ſingulare aliquid dicendum occurrit, niſi quod in miſſali Toloſano alleluia cum ſequentibus verſibus notatur

Feria II. Alleluia. Surrexit Dominus, & occurrens mulieribus ait eis: aveſe. Tunc acceſſerunt, & adoraverunt eum.

Feria III. Alleluia. Obtulerunt diſcipuli Domino partem piſcis aſſi, & favum mellis.

Feria IV. Alleluia. Cum ſederit Filius hominis in ſede majeſtatis ſuæ, tunc dicet his qui à dextris ejus erunt: Venite, benedicti, Patris mei percipite regnum cum gaudio magno.

Feria V. Alleluia. Surrexit Altiſſimus de ſepulcro, qui pro nobis pependit in ligno.

Feria VI. Alleluia. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.

Sabbato Alleluia. Hæc dies & alleluia. Eduxit Dominus populum suum cum exultatione, & electos suos in lætitia.

CAPUT XXVI. *De diebus infra octavam Paschatis &c.*

In missali Catalaunensi feria 3. *alleluia* notatur cum duplici versiculo. Ex Lugdunensi verò feria secunda *Credo* non dicitur, nec aliis haud-dubium feriis. Porrò his missis quotidiè interesse tenebantur neophyti à susceptoribus deducti, & corpore Dominico pascendi, uti observat Durandus lib. 6. Rationalis, cap. 89. ubi hæc addit: [Cereos autem quos in sabbato sancto dum baptizarentur habuerunt, per hanc hebdomadam in quibusdam locis ad missas & vesperas accendunt, & in sabbato in albis, & in sequenti Dominica illos accensos offerunt sacerdoti.]

V. Vespertini officii idem ordo qui in Dominica. Ex ordinario tamen Lugdunensi feria secunda *Magnificat* triumphari debet, hoc est ter decantari. Processiones verò ad fontes quæ singulis diebus post vesperas ubique fieri consueverant, ex Cabilonensi tribus tantum peragebantur. In ecclesia Argentina non solùm ad fontes, sed ad Sanctum etiam Andream singulis diebus fiebat processio cum una antiphona, uno psalmo, versu, antiphona, cantico *Magnificat*, & oratione.

De paschate annotino.

VI. Altera post Dominicam in albis die in antiquioribus Sacramentorum libris, & in Breviario ecclesiæ Parisiensis aliisque nonnullis notatur *Pascha annotinum*, idest anniversaria Paschatis dies anni præcedentis, ut illa die festive recoleretur. At in ecclesia Viennensi in Gallia [feria quinta non impedita aliquo festo propinquiori ante ascensionem officium fit de Pascha annotino,] uti legitur in ms. libro rituum ejusdem ecclesiæ. Verùm ex ordinario Sylvanectensi [annotinum Pascha celebratur anno revoluto super illam & eamdem hebdomadam super quam dies Paschæ anni præteriti fuit, nisi hoc in quadragesima evenerit, quia de eo tunc nihil fit. Item annotinum Pascha numquam transfertur ad diem quo videbitur melius fieri, sed celebratur suo die.] In aliquibus ecclesiis hoc festum sabbato post Pascha solebat celebrari; id quod colligo ex vita S. Petri martyris apud Bollandum die 29. Aprilis, in cujus numero 38. hæc lego. [Igitur sabbato qui est septuagesimæ finis, quodque sabbatum in albis & annotinum Pascha vocatur, &c.]

VII. Causam illius festi instituendi ita describit Micrologus in libro de observationibus ecclesiasticis cap. 56. [Romani annotinum Pascha quasi anniversarium Pascha dicunt; quia antiquitus apud illos, qui in priori Pascha baptizati erant, in sequenti anno eadem die ad ecclesiam convenere, suæque regenerationis anniversarium diem cum oblationibus solemniter celebraverunt.] Hujus diei officium idem omninò aut penè idem erat quod in ipsissimo Paschatis festo, nisi quod tres lectiones legebantur ex homilia in evangelium *Erat homo ex Pharisæis Nicodemus*, & orationes diversæ erant. Porrò Micrologus qui ante annos 600. aut circiter scribebat, [anniversarium hujusmodi à paucis uspiam observari] asserit hinc fortè illud Herardi Turonensis archiepiscopi in

capitulari art. 93. [De Pascha annotina, ut rememoretur.]

CAPUT XXVI. *De diebus infrà octavam Paschatis &c.* De tempore Paschali.

VIII. Ceterum de tempore Paschali pauca nobis scribenda occurrunt. Nocturnum ejus officium ita describit Joannes Abrincensis: [In omnibus Dominicis usque ad Pentecosten unaquaque nocturna cum una antiphona alleluiatica dicatur: sex lectiones de Apocalypsi legantur, & tres de resurrectione. . . . . in nocturnis novem tantum psalmos psallere concedimus. Quia octodecim existunt novem una Dominica, & novem dicantur alia. Nonum ℟. ob honorem resurrectionis à duobus clericis cantetur. Quo finito, sacerdos altare incensando *Te Deum laudamus* incipiat, & hoc dicto matutinæ laudes cum una antiphona *Angelus autem Domini* & capitulo & hymno *Aurora lucis* & *Benedictus* & antiphona *Et valde mane*, & oratione finiantur.... Per dies feriales in nocturna sex psalmos cum trino *Gloria Patri* & una antiphona psallant, & & tres lectiones cum responsoriis ejusdem temporis legantur.] In ecclesia etiam Silvanectensi nocturnum diebus Dominicis officium cum novem psalmis totidemque lectionibus ac responsoriis celebrabatur in feriis verò cum tribus psalmis, tribus lectionibus ac responsoriis. Nonnullæ ecclesiæ eamdem officii persolvendi rationem etiam diebus Dominicis observabant. Horum institutum improbavit Gregorius VII. Papa in quadam generali synodo, cujus hunc canonem referunt Micrologus cap. 54. Gratianus de consecratione dist. 5. cap. 15. & Radulphus Tungrensis de observatione canonum propositione 10. [In die resurrectionis usque in sabbatum in albis, & in die Pentecostes usque in sabbatum ejusdem, tres psalmos tantum nocturnos tresque lectiones antiquo more cantamus & legimus. Omnibus diebus aliis per totum annum, si festivitas est, novem psalmos & novem lectiones dicimus. Aliis verò diebus duodecim psalmos & tres lectiones recitamus. In Dominicis diebus octodecim psalmos, excepto die paschæ & pentecostes, & novem lectiones dicimus. Illi autem qui in cotidianis diebus tres tantum psalmos & tres lectiones celebrare volunt, non ex regula Sanctorum Patrum, sed ex fastidio & negligentia hoc probantur facere.] Verùm hoc Gregorii statutum inolitam consuetudinem delere minimè valuit: nam ut scribit Durandus suo adhuc tempore [in quibusdam ecclesiis non dicebant nisi tres psalmos usque ad Pentecosten. Et hoc ex institutione Alcuini,] inquit, quod ille improbat. Attamen hunc morem si non probavit, saltem toleravit Innocentius IV. qui in Bulla Canonizationis S. Petri martyris hæc habet: [Faciatis matutinale officium de ipso martyre omninò cum novem lectionibus celebrari. Illi verò qui non consueverunt paschali tempore, quo ipsius martyris solemnitas agitur, festum aliquod cum novem lectionibus celebrare, nocturnum & diurnum officium cum magna reverentia & celebritate, juxta morem & modum suum solitum de martyre ipso agant.] Lectiones porrò toto tempore paschali aut ex apostolorum actibus aut ex epistolis canonicis, aut ex Apocalypsi desumebantur. Ex Concilii Toletani IV. canone XVI. [A pascha usque ad Pentecosten missarum tempore] debet legi Apocalypsis. De

jejunii & genuflectionum tempore paschali remissione vide quæ diximus in Commentario in Regulam S. Benedicti cap. 41.

CAPUT XXVII.

De Litania majore in festo S. Marci & triduo Rogationum ante Ascensionem.

CAP. XXVII. *De Litania majore, &c.*

De litania majore in festo S. Marci.

I. Solemnes solet ecclesia supplicationes agere in festo S. Marci, quas Litaniæ majoris nomine appellare placuit; solemnes iterùm triduo ante Ascensionem, quæ in quibusdam antiquis Sacramentorum litaniæ minores, in nonnullis etiam litaniæ majores, vulgò Rogationes nominantur. Primas instituisse fertur S. Gregorius, tametsi illo antiquiores haud obscurè videatur indicare Gregorius ipse in principio libri 2. Registri, ubi tamquam de re jam instituta annuam illarum litaniarum celebritatem indicat his verbis: [Solemnitas annuæ devotionis nos, fratres dilectissimi, admonet, ut Litaniam quæ *major* ab omnibus appellatur, sollicitis ac devotis debeamus, auxiliante Deo, mentibus celebrare.] Sed hanc fortè cum litania septiformi, quam ipse Sanctus Pontifex ob ingruentem pestilentiam instituit, illi confundunt. Nam cùm ad Sedis Apostolicæ thronum evectus esset, grassantemque luem in dies populum vehementiùs devastantem videret, habita ad plebem publica concione, ad avertenda per pœnitentiam iræ Dei flagella, fideles hobstari cæpit: quod ut efficacius exequeretur his tandem verbis sermoni finem imposuit: [Proinde, fratres reverendissimi, cum contrito corde & correctis operibus, crastina die primo diluculo ad septiformem litaniam juxta distributionem inferius designatam devota cum lacrymis mente veniamus. Nullus vestrum ad terrena opera in agros exeat, nullus quodlibet negotium agere præsumat: quatenùs ad Sanctæ genitricis Domini ecclesiam convenientes, qui simul omnes peccavimus, simul omnes mala quæ fecimus deploremus: ut districtus judex dum culpas nostras nos punisse considerat, ipse à sententia propositæ damnationis parcat. Litania clericorum exeat ab ecclesia S. Joannis Baptistæ, Litania virorum ab ecclesia S. Martyris Marcelli. Litania monachorum ab ecclesia SS. Joannis & Pauli. Litania ancillarum Dei ab ecclesia B. Martyrum Cosmæ & Damiani. Litania feminarum conjugatarum ab ecclesia B. primi martyris Stephani. Litania viduarum ab ecclesia B. Martyris Vitalis. Litania pauperum & infantum ab ecclesia B. martyris Ceciliæ.] Hujus ad instar septiformis hodieque processio peragitur in urbe Turonica, festo S. Marci, in quo ad Basilicam S. Martini per diversos aditus confluunt septem ecclesiarum collegia, ut simul omnes suis in locis propriis constituti litanias decantent. Et quidem canonici S. Martini Sanctuarium occupant, monachi majoris monasterii chorum, monachi S. Juliani ad S. Martini sepulcrum sistunt,

Litania septiformis.

ſiſtunt, Regulares canonici SS. Coſmæ & Damiani in capite eccleſiæ prope altare B. Mariæ congregantur, presbyteri pro conventu ſancti-monialium B. Mariæ de Bello monte, quæ olim huic proceſſioni ipſiſſimæ aderant, ad altare crucifixi remanent, Canonici S. Venantii in capella S. Juliani in parvo reveſtiario collocantur, canonici S. Petri Puellarum in capella S. Halarii. Omnibus ſic congregatis ac propriis in locis conſtitutis, cantore S. Martini litanias incipiente, omnes ſimul congregationes eaſdem eodem tempore decantant; fiuntque Sanctorum invocationes circiter trecentæ, eo nomine *litaniæ majores* merito appellatæ. Porrò quia Romæ hac die ſtatio ad S. Georgium fieri conſueverat, [ſecundùm olitanam traditionem à notario Sanctæ Romanæ Eccleſiæ in eccleſia B. Georgii martyris in ejus natali ipſa litania prædicabatur.] uti teſtatur Anaſtaſius in vita Leonis III.

Rogationum inſtitutio.

II. De auctore ſupplicationum ſeu rogationum, quæ triduo ante Aſcenſionem Dominicam fiunt, longè certior conſtantiorque eſt traditio, eas nimirùm à Mamerto Viennenſi Præſule inſtitutas: nam præter Aviti Viennenſis antiſtitis & Sidonii Apollinaris lib. 1. epiſt. 7. & lib. 7. epiſt. 14. ſuffragium, id cum multis aliis auctoribus aſſerit Gregorius Turonenſis in Hiſtoriæ Francorum lib. 2. cap. 34. ubi inſtitutionis illius cauſam modumque deſcribit his verbis: [In his temporibus fuit in Vienna urbe terræ motus maximus, ubi multæ eccleſiæ & domus multorum concuſſæ fuerunt & ſubverſæ, ubi beſtiæ multæ oberrantes, lupi, urſi acerbi ingreſſi per portam civitatis devorantes plurimos, per totum annum hoc faciebant. Nam veniente ſolemnitate ſancti Paſchæ, Sanctus Mamertus, qui in ea urbe erat epiſcopus, dum miſſarum ſolemnia ipſa vigilia celebraret, palatium quoque regale, quod in ea civitate erat, divino igne ſuccenſum eſt. Cùmque hæc agerentur, appropinquante Aſcenſione Domini, indixit jejunium vir ſanctus Dei triduanum in populo cum gemitu & contritione.] Et paulò poſt addit: [Tunc ceſſavit ipſa tribulatio & ſubverſio. Deinceps omnes eccleſiæ Dei & ſacerdotes hoc exemplum imitantes uſque ad præſens, ipſas litanias ubique celebriter colunt.] Ubi quod ait Gregorius omnes eccleſias Viennenſis exemplum ſequutas fuiſſe, id de Gallicanis præſertim intelligendum eſt, quæ ex præſcripto Concilii I. Aurelianenſis anno 511. celebrati eamdem inſtitutionem ſuſceperunt. In eo ſiquidem Concilio canone XXVII. ſtatutum hoc lego: [Rogationes ideſt litanias ante Aſcenſionem Domini ab omnibus eccleſiis placuit celebrari: ita ut præmiſſum triduanum jejunium in Dominicæ Aſcenſionis feſtivitate ſolvatur, per quod triduum ſervi & ancillæ ab omni opere relaxentur, quo magis plebs univerſa conveniat. Quo triduo omnes abſtineant, & quadrageſimalibus cibis utantur.] Huic decreto paruiſſe univerſas Galliæ eccleſias haudquaquam dubitare licet. Certè S. Quintianus epiſcopus qui quinquennio poſt Concilium Aurelianenſe ad Arvernenſem ſedem evectus eſt, à Gregorio Turonenſi libro de vitis Patrum cap. 4. laudatur, quod [Rogationes illas quæ ante Aſcenſionem Dominicam aguntur

Cap. XXVII. *De Litania majore &c.*

devotissimè celebraret :] in quibus inquit [die tertia cùm jam portæ civitatis appropinquarent, suggerunt ei ut ipse dignaretur imponere.] imposuit autem *Si clausero cælum.* Et Concilium Turonense II. anno 567. celebratum can. XVII. à Pascha ad Pentecosten prandia permittit monachis, *exceptis Rogationibus.* Hinc S. Cæsarius Arelatensis episcopus Sermone 173. in Appendice tomi 5. Operum S. Augustini novæ editionis, hortatur fideles ut, [præcipuè istis tribus diebus quos regulariter in toto mundo celebrat ecclesia, nullus se à sancto conventu subducat.] Verùm quod per totam Galliam, aliasque fortè nonnullas regiones observari videbat Cæsarius, id *in toto mundo* & quidem *regulariter* celebrari existimavit. At Romæ litaniæ Rogationum minimè receptæ fuerunt ante Pontificatum Leonis tertii, qui Pontifex [constituit, ut ante tres dies Ascensionis Dominicæ Litaniæ celebrentur,] testante Anastasio & post eum Orderico Vitali lib. 2. Hist. eccles. pag. 454. Tardiùs etiam in Hispania receptas fuisse Rogationum supplicationes facilè colligi potest ex S. Isidori libris de Divinis officiis in quibus nullam earum mentionem fieri deprehendimus, atque hinc forte Belethus eas non celebrari asserit [nisi in ecclesia Cisalpina.] In Mediolanensi non ante Ascensionem, sed sequenti hebdomada recoluntur, haud dubium quin propter illa evangelii verba, quamdiù cum eis est sponsus non possunt jejunare. Sed in Breviario Mozarabum post Dominicam infrà ascensionis Dominicæ octavam hæc legitur Rubrica [in nomine Domini nostri Jesu-Christi incipit officium jejuniorum. Observantur quarta feria & quinta feria & sexta feria, & sabbato ante Pentecosten ad exorandum Dominum nostrum Jesum-Christum pro peccatis nostris ac pacem impetrandam, vel pro sanctis lectionibus audiendis, & ut veniat Spiritus Paraclitus, & munda nostra reperiat habitacula ecclesiam Dei frequentemus.]

Officium prolixum.

III. Prolixissimum hisce diebus fuisse divinum officium facilè colligere licet ex veteri lectionario Gallicano Luxoviensis monasterii, in quo prima die Rogationum ad Tertiam adsignatur epistola S. Jacobi ex integro legenda cum evangelii lectione ex Matthæi capite 15. ℣. 17. ad 26. ad Sextam integra S. Petri epistola prima tribus ultimis versibus exceptis, cum lectione ex evangelio secundùm Matthæum cap. 7. ℣. 1. ad 13. ad Nonam liber Tobiæ integer cum lectione evangelii Matthæi cap. 6. ℣. 1. ad 13. Secunda die ad Tertiam epistola Secunda S. Petri integra cum evangelio ex Matthæi cap. 13. ℣. 2. ad 23. ad sextam epistola 1. S. Joannis tota cum evangelio ex Lucæ cap. 12. ℣. 15. ad 31. ad nonam Judith usque in finem cum evangelio ex Matthæi cap. 5. ℣. 31. ad finem. Tertia die ad Tertiam secunda tertiaque Joannis epistola exceptis duobus versiculis 13. & 14. cum evangelio ex Matthæi 4. ℣. 13. ad 17. & ex cap. 11. ℣. 28. ad 30. ad Sextam Judæ epistolam totam cum evangelio Matthæi cap. 21. ℣. 18. ad 32 ad nonam liber Hester integer cum evangelio secundùm Matthæum cap. 6. ℣. 14. ad 33. Sed illæ omnes horæ diurnæ in ipso processionis decursu

ad varias quæ fieri ſolebant ſtationes perſolvebantur, adcò ut maximam diei partem in ipſo proceſſionis decurſu impenderent, certè ſex minimum horis perduraſſe facilè perſuadent iſta Cæſarii verba ex ſermone 174. Appendicis tomi 5. operum S. Auguſtini, qui ſecundus eſt in Rogationibus: [Qui in iſtis ſex horis de conventu eccleſiæ non ſubducit ſe magnum remedium animæ ſuæ noſcitur providere.]

Cinerum benedictio & conſperſio.

IV. Et quia ad avertenda iræ Dei flagella Rogationes præſertim inſtitutæ ſunt, omnia his diebus compunctum & pœnitentem animum ſpirabant; hinc ſolemnis ante proceſſionem olim cineris ſuper capita ſingulorum impoſitio, non ſecùs ac in capite quadrageſimalis jejunii, id quod diſcimus tum ex pervetuſto codice Turonenſis eccleſiæ ante annos 800. exarato, tum ex Pontificali Saliſburgenſi nam in primo ſingulæ ſingulis Rogationum diebus aſſignatur miſſæ, præmiſſa cineris benedictione hoc modo.

Benedictio cinerum in capite Gejunii.

Deus qui humilitione fidelium flecteris, & ſatisfactione placaris, aurem tuæ pietatis inclina precibus noſtris, & capitibus ſervorum tuorum horum cinerum infuſione tangendis effunde propitius gratiam tuæ bene † dictionis, ut eos & ſpiritu compunctionis repleas, & quæ juſtè poſtulaverint efficaciter tribuas, & conceſſa perpetua ſtabilitate manere decernas. Per.

In altero vero hæc lego: [In litania enim minore ſicut in majore feria ſecunda in primis agitur benedictio cineris, ſequente antiphona: *Exurge, Domine, adjuva nos. Deus auribus.* Qua finita, ponendi ſunt cineres ſuper capita ſingulorum virorum ac mulierum, incipiente clero ſicut antiphon. teſtatur, *immutemur habitu.*]

Mentem familiæ tuæ, quæſumus Domine, intercedente B. Laurentio martyre tuo & munere compunctionis aperi, & largitate pietatis exaudi. Per.

Aquæ luſtralis aſperſio.

V. Similis ritus adhuc hodie viget in eccleſia Mediolanenſi. In eccleſia Viennenſi aliiſque non paucis, puta in Ebrodunenſi, Glandatenſi, Uticenſi, Silvanectenſi, Carnotenſi S. Joannis, Gaſtinenſi, atque apud Præmonſtratenſes ſolemnis ante proceſſionem fit aquæ luſtralis aſperſio; ſaltem id præſcribunt earumdem eccleſiarum libri Rituales.

VI. Ad majorem autem hujus proceſſionis ſolemnitatem cum matrice eccleſia inferiores ejuſdem civitatis aut vici pleriſque in locis convenire ſolent, ut uno animo unoque ſpiritu divinam clementiam ſimul exorent, ſacraſque deferunt reliquias. Olim in inſignioribus monachorum cœnobiis hanc ad proceſſionem ſua ſinguli deferebant reliquiarum philacteria. Ita videre in antiquis Romani S. Pauli monaſterii Conſuetudinibus mſſ.

CAP. XXVII. *De Litania majore &c.*

Processiones nudis pedibus

VII. Et quia pœnitentiæ demonstrandæ causa præsertim fiebant illæ supplicationes, omnes ipsi etiam laïci & sæculares viri ac mulieres nudis in illis incedebant pedibus, ut constat non solùm ex ordine Romano, sed etiam ex hoc Concilii Moguntini anni 813. canone XXXIII. [Placuit nobis ut litania major observanda sit à cunctis christianis diebus tribus, sicut legendo reperimus, & sicut Sancti Patres nostri instituerunt, non equitando nec pretiosis vestibus induti, sed discalciati, cinere & cilicio induti nisi infirmitas impedierit.] A qua quidem lege nec ipsi imperatores reges aut principes erant immunes. Et sanè Carolum-Magnum laudat Monachus Sancti Gallensis in libro de Rebus ejus bellicis cap. 16. quòd [tempore litaniarum de palatio discalciatis pedibus usque ad ecclesiam pastoralem, vel ad Sanctum Hemeramnum, siquidem esset Ragenespurg crucem sequi solitus] esset. Idem de Marciano imperatore, quamvis alia occasione testatur Theodorus lector in lib. 1. Historiæ his verbis: [Marcianus ad supplicationes quæ fiebant in campo pedes extra civitatem progressus multas pecunias pauperibus erogavit. Anatolium verò urbis episcopum hortatus est, ut juxtà morem episcoporum urbis regiæ à Tauro usque ad campum lectica vectus ad supplicationem procederet. Verùm ille cùm Marcianum pedibus incedentem vidisset, ipse quoque pedes processit.] Hunc locum, etsi de alia supplicatione quàm Rogationum intelligatur, hic integrum referre libuit, tum ad demonstrandam religiosi imperatoris pietatem, tum ad probandam antiquam ecclesiæ consuetudinem processiones nudis pedibus peragendi. Nec minori laude digna videtur S. Elizabeta Hungarorum regis filia, quæ ut legimus in ejus vita cap. 10. apud Surium 19. Novembris, [lustrationem christiano more priusquam Dominicæ ascensionis solemnitas agitur, fieri solitam, & ipsa laneis amicta, nudaque pedibus observabat, Christi crucem ac sanctorum reliquias indifferenter cum vulgo insecuta, Deique verbum auditura pauperioribus se feminis semper intermiscuit, non ignorans cæleste semen in humili cordis globa uberius exsurgere.] Vide Chronicon S. Trudonis lib. 8. Spicil. tom. 7. pag. 445.

In iis variæ stationes.

VIII. Ea in processione plures factas fuisse stationes tum Romæ tum alibi testantur libri Rituales quos consuluimus penè omnes; sed præsertim Sacramentorum plerique ante annos 800. exarati, in quibus leguntur orationes ad S. Laurentium, ad S. Valentinum, ad crucem ad Pontem Melbi, in atrio & ad S. Martinum, haud dubium quin pro totidem stationibus.

De missa Rogationum.

IX. In his stationibus aut diurnum persolvebant officium, aut missam celebrabant: aut pias aliquas preces ad devotos animi affectus excitandos accommodatas decantabant. In quibusdam antiquis missalibus ecclesiæ Turonensis quorum caracter annos 800. aut 600. repræsentat, in missali Catalaunensi, & quibusdam aliis suæ singulis diebus habentur missæ propriæ. In pervetusto codice Gellonensi duæ singulis feriis leguntur. Duæ etiam in Ordinario Cabilonensi præscribuntur, prima de

defunctis, secunda de Rogationibus. Extant etiam in antiquo Sacramentorum libro ecclesiæ Turonensis annorum circiter 800. feria quarta tres missæ de vigilia Ascensionis cum quarta de litania majore. In festo verò S. Marci duæ de eodem sancto, præter quas haud dubium dicebatur & tertia de letania. Ea in missa diaconus & subdiaconus ex prescripto Ordinarii Lemovicensis ministrant *in albis* sine dalmatica aut tunicella. In quibusdam ecclesiis, ut in Rotomagensi & Sylvanectensi, missa processioni præmittitur. Ea in missa unicum dicitur alleluia, & quidem in missali Tolosano cum hoc versiculo: *Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicit illi, amice, accommoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit ad me, & non habeo quod ponam ante illum.*

X. Et hæc de missa Rogationum, cui in pervetusto cod ce Regio num. 3865. cujus caracter accedit ad annos nongentos præmittitur hæc apologia, quæ huic missæ singularis erat.

INCIPIT ACCUSATIO SACERDOTIS QUOMODO SE ANTE ALTARE ACCUSARE DEBET.

Hic tuæ, clementissime Christe, impenetrabili majestati tremebundus adsisto, dum multifaria ac noxia in me accusantia crimina recognosco, debita altaribus tuis indignus sacrificia tuo conspectui offerre præsumo: quia ante tuæ majestatis præsentiam jaceo corpore prostrato, menteque corde polluto. Habes inter hæc antidotum, Christe, qui sanare, bone medice, vulnera nosti. Conscriptum, quæso, contra me, arbiter, ad me dele chyrographum, nec ultor in me sævius peccati vulnera valeat exigere nummum. Et ad tuam clementiam indigno ore menteque deposco, ut sereno vultu familiam tuam sacra tui nominis officia præstolantem digneris aspicere, nec per me indignum eorum salutis pereat precium, pro quibus dignatus es tuum sanctum fundere sanguinem & esse redemptio, Christe Salvator mundi, Rex regum, regnans in unitate cum Patre & Spiritu Sancto in sæcula sæculorum.

XI. De precibus in processione decantandis supervacaneum reor dicere, quoniam pro diversitate ecclesiarum & ipsæ variare solent: sed juvat hic integram processionis seriem ex Ceremoniali Viennensi, Ordinario Lugdunensi, ex Argentino & Processionali Mediolanensi subjungere.

Cap. XXVII. *De Litania majore &c.*

ORDO PROCESSIONIS IN ROGATIONIBUS

Ex ms. Caremoniali insignis ecclesia Viennensis in Gallia

Feria secunda Rogationum

Si festivitas 9. lectionum occurrerit, cantetur de sancto, & missa major de jejunio. Si verò festivitas SS. Philippi & Jacobi apostolorum evenerit, missa solemnis ad majus altare, cui omnes intersint. Postea fiant Rogationes pulsatis prius classibus cum omnibus signis per tres pausas. Debet providere capiscolus sive magister de altero ex clericis qui deferat urceum, & de duobus aliis clericis ad deferendas tabulas, & Ordinarium. Subdiaconus hebdomadarius deferat crucem, & diaconus textum argenteum. Et omnes tam de majori quam de minori choro sint cum nova tonsura.

Archiepiscopus choro exeunte stet ante portam chori à parte dextra cum clerico deferente urceum à latere suo dextro, vel decanus si sit presbyter, absente archiepiscopo, vel hebdomadarius, præmissis absentibus, aspergat omnem clerum aqua benedicta. Cantores stantes in medio navis, clero hinc inde chorum faciente, incipiant alta voce. Propitius esto. *Archiepiscopus verò, vel decanus, vel hebdomadarius in medio navis in eodem loco ubi prius stabant cantores, dicat orationem* Mentem familiæ. *Cum egrediuntur, cantor incipiat antiphonam* Cum jucunditate *&c. Intrante processione ecclesiam S. Ferreoli, cantor seu ejus vicarius incipiat* Agnus Dei *&c.* Suscipe deprecationem nostram *&c.* Agnus Dei. Gloria Patri. Agnus Dei. *Duo canonici ad mandatum magistri decantent litanias, clerico deferente tabulas stante ante illos. Sic fiat aliis ecclesiis.*

Dum decantatur letania unus ex presbyteris majoribus cum aliis duobus presbyteris de mandato magistri debent stare prostrati ante altare, sicut notatur in ordine libri tabularum, & ibi dicere majores litanias, respondentibus sibi duobus aliis presbyteris. Et completa letania, idem presbyter major dicat orationem Deus qui culpas &c. *Similiter in aliis stationibus presbyter qui dixerit litaniam dicat orationem. Cum egrediuntur, incipiat cantor antiphonam* Domine Deus noster *&c. Deinde fit statio ad S. Andream monachorum, & ibi præcentor & cantor seu eorum vicarii canonici decantent letaniam. Unus de majoribus capellanis, & duo presbyteri de mandato magistri dicant litaniam prostrati ante altare, ut in præcedenti ecclesia. Oratio* Parce Domine. *Cum egrediuntur antiphona* Exclamemus omnes. *Antiphona* Parce Domine. Agnus Dei. Suscipe &c.

Statio ad S. Severum. Duo presbyteri letaniam decantent, & unus ex presbyteris coadjutoribus, & alii duo presbyteri dicant litaniam prostrati, & posteà orationem, ut in libro Rogationum continetur. Cum egrediuntur antiphona Imminuti sumus *&c.*

Statio ad S. Mariam ultra Jariam. Duo sacerdotes decantent letaniam, sicut in ecclesia S. Severi: & similiter dicatur letania ante altare. Oratio.

Adesto Domine. *Cantores duo clerici de minori choro. Ibi decantetur missa de jejunio. Introitus* Exaudivit de templo sancto tuo. *Psal.* Diligam te. *Cetera ut in Missali. Clerici deportantes tabulas debent gradatim thuribulum deferre ad missam. In regressu duo canonici de mandato magistri decantent letaniam* Aufer à nobis *usque ad ecclesiam majorem.*

CAP. XXVII. *De Litania majore &c.*

Die secunda Rogationum. Cantores in navi dicant Exsurge Domine. *Psal.* Deus auribus nostris. *Orationem dicat archiepiscopus, vel decanus, vel hebdomadarius, ut supra notatur. Oratio.* Mentem familiæ.

Prima statio ad S. Mariam in via veteri. Secunda statio ad S. Bernardum. Tertia statio ad S. Martinum: & ibi missa de jejunio decantatur: cetera fiunt ut in supradictis ecclesiis, ut præscribitur in libro tabularum. In regressu fit statio ante domum SS. Severini, Exuperii, & Feliciani martyrum; & ibi præparatur sedes, & duo presbyteri decantent letanias, idest majores letanias. Quo peracto, duo canonici ad mandatum magistri decantent letanias modulatas usque ad majorem ecclesiam. Antequam ad ipsam perveniatur, fiat statio ante domum S. Juliani in majori via. Ibi decantetur antiphona Beatus vir Julianus. *Dicat orationem hebdomadarius. Posteà continuetur litania; & ipsa completa, in navi majoris ecclesiæ idem hebdomadarius dicat orationem.*

Die tertia Rogationum dicitur ad crucem missa Exaudivit de templo &c. *Non dicitur missa pro defunctis.*

Die tertia Rogationum ecclesiæ collegiatæ S. Severi, S. Andreæ monachorum, S. Petri conveniant in ecclesiam majorem cum capellanis seu curatis S. Laurentii, S. Ferreoli, S. Georgii, S. Andreæ monachorum, alias S. Petri inter Judæos, S. Andreæ monialium, & S. Martini cum eorum crucibus. Exeuntes illi de choro aspergantur aqua benedicta ab archiepiscopo, seu decano, vel hebdomadario. Et omnibus in navi stantibus, chorum facientibus, ut moris est; cantores incipiant Exaudi nos Domine. *Psal.* Salvum me fac. Gloria Patri. Exaudi. *Oratio.* Parce Domine. *Dicat archiepiscopus, aut eo absente, supradictus decanus, vel hebdomadarius. Decantantur antiphonæ descriptæ in tabulis. Prima statio ad ecclesiam Carmelitarum: letaniam & orationem decantent & pariter dicant ante altare canonici S. Petri, clerico majoris ecclesiæ tenente tabulas ante ipsos.*

Secunda statio ad S. Andream monialium. Monachi S. Andreæ inferioris litaniam & orationem decantent, pariterque dicant ante altare, clerico majoris ecclesiæ tenente tabulas ante ipsos, ut suprà. Ab ecclesia S. Andreæ proceditur ad S. Petrum. Eundo fit statio ad S. Germanum ad crucem ibi positam, & dicat Da quæsumus omnipotens Deus *qui habet celebrare magnam missam. Et oratione dicta, dum crux majoris ecclesiæ pervenerit ad locum Belli muri, omnia signa pulsentur ab ipso loco. Duo canonici de mandato magistri decantent letaniam, & in introitu ecclesiæ S. Petri dicat cantor* Agnus Dei Suscipe &c.

Tertia statio ad S. Petrum. Letaniam decantent præcentor & cantores. Ante altare verò letaniam dicat unus ex coadjutoribus & duo presbyteri de mandato magistri. Oratio. Adesto Domine supplicationibus nostris.

Missa celebretur in dicta ecclesia. Ad Sextam & Nonam dicat vicarius cantoris responsoria. Subdiaconus hebdomarius provideat de presbytero ad legendam epistolam. Sint induti cum eo portantes tabulas. Diaconus hebdomadarius provideat etiam de uno presbytero ad pronunciandum evangelium. Cantores ad mandatum magistri duo clerici de minori choro. Missa de Rogationibus Exaudivit *&c.*

Dum processio egreditur à S. Petro, letania decantetur à duobus presbyteris de mandato magistri. Oratio. Præsta, quæsumus omnipotens Deus, ut qui in afflictione nostra.

ORDO PROCESSIONIS ROGATIONUM

Ex ms. Ordinario insignis ecclesiæ Lugdunensis

IN ROGATIONIBUS FERIA SECUNDA POST TERTIAM.

EXaudi nos Domine. Psal. Salvum me fac. Gloria Patri. Actiones nostras, quæsumus Domine, aspirando &c.

Letania prima.

Kyrie eleison, 3.
Christe eleison, 3.
Christe audi nos, 4.
S. Maria, ora pro nobis
S. Michaël, ora pro nobis
S. Gabriel, ora pro nobis
S. Raphael, ora pro nobis
S. Joannes, ora pro nobis
S. Petre, ora pro nobis
S. Paule, ora pro nobis
S. Andrea, ora pro nobis
S. Jacobe, ora pro nobis
S. Philippe, ora pro nobis
S. Bartholomæe, ora pro nobis
S. Thoma, ora pro nobis
S. Matthæe, ora pro nobis
S. Jacobe, ora pro nobis
S. Tadæe, ora pro nobis
S. Simon, ora pro nobis
S. Mathia, ora pro nobis
S. Barnaba, ora pro nobis
S. Marce, ora pro nobis
S. Luca, ora pro nobis
S. Anaclete, ora pro nobis
S. Clemens, ora pro nobis
S. Thelesphore, ora pro nobis
S. Siste, ora pro nobis
S. Corneli, ora pro nobis
S. Cypriane, ora pro nobis
S. Anthere, ora pro nobis
S. Marcelle, ora pro nobis
S. Apollinaris, ora pro nobis
S. Photine cum sociis suis, ora pro nobis
S. Saturnine, ora pro nobis
S. Trophime, ora pro nobis
S. Martialis, ora pro nobis
S. Torquate, ora pro nobis,
S. Yrenee cum sociis suis, ora pro nobis
S. Polycarpe cum sociis suis, ora pro nobis
S. Sylvester, ora pro nobis
S. Hilari, ora pro nobis
S. Ambrosi, ora pro nobis
S. Martine, ora pro nobis
S. Geronime, ora pro nobis
S. Augustine, ora pro nobis

S. Lupe, ora pro nobis
S. Germane, ora pro nobis
S. Cæsari, ora pro nobis
S. Antoni, ora pro nobis
S. Hilarion, ora pro nobis
S. Machari, ora pro nobis
S. Cecilia, ora pro nobis
S. Lucia, ora pro nobis
S. Agnes, ora pro nobis
S. Agatha, ora pro nobis
S. Anastasia, ora pro nobis
S. Euphemia, ora pro nobis
S. Prisca, ora pro nobis
S. Perpetua, ora pro nobis
S. Felicitas, ora pro nobis
Omnes Sancti, orate pro nobis 2.
Propitius esto. Parce nobis
Ab insidiis diaboli, Libera nos Domine
A persecutione inimici, Libera nos Domine
A ventura ira, Libera nos Domine
A periculo mortis, Libera nos Dñe
A subitanea & improvisa morte, Libera nos Domine
Ab omni malo, Libera nos Domine
Per crucem tuam, Libera nos Dñe
Per resurrectionem tuam, Libera nos Domine
Per ascensionem tuam, Libera nos Domine
Peccatores. Te rogamus audi nos
Ut pacem nobis dones. Te rogamus audi nos
Ut aëris temperiem nobis dones. Te rogamus audi nos,
Ut fructus terræ dare & conservare. Te rogamus audi nos.
Ut misericordia & pietas tua nos custodiat Te rogamus audi nos.
Ut Pontificem nostrum conservare Te rogamus audi nos.
Ut ei vitam & sanitatem dones. Te rogamus audi nos.
Ut universos gradus ecclesiæ.
Ut clerum & plebem.
Ut universum populum.
Ut regem nostrum.
Ut ei vitam & victoriam dones.
Ut gentes quæ in sua feritate confidunt tua dextera comprimat.
Ut ecclesiam tuam defensare digneris.
Ut inimicos sanctæ Dei ecclesiæ comprimere digneris.
Ut errantes ad viam salutis reducas.
Ut in Christo quiescentibus requiem æternam dones.
Ut nos exaudire digneris.
Filii Dei.
Agnus Dei qui tollis peccata mundi. Parce nobis Domine.
Agnus Dei qui tollis peccata mundi. Libera nos, Domine.
Agnus Dei qui tollis peccata mundi. Dona nobis pacem.
Agnus Dei qui tollis peccata mundi. Miserere nobis
Christe audi nos. 3.
Christe audi nos. Kyrie eleison.

Statio ad S. Georgium

Agnus Dei qui tollis peccata mundi. Miserere.
Suscipe deprecationem nostram, qui sedes ad dexteram Patris.

CAP. XXVII. De Litania majori &c.

Agnus Dei qui. Gloria Patri. Agnus Dei.
Exaudi Deus. Voces nostras.
Exaudi Christe. Miserere nobis.
Exaudi Deus. Voces nostras.
Sancte Sanctorum Deus. Miserere
Sancta Tecla. Intercede pro nobis
S. Daria. Intercede
S. Stephana. Intercede
S. Ruffina. Intercede
S. Julia. Intercede
S. Agnes. Intercede
S. Leocadia. Intercede
S. Eulalia 2. Intercede
S. Georgi 2. Intercede
Omnes Sancti. Intercedite pro nobis
Exaudi Deus. Voces nostras.
Conserva Christe Principum nostrorum vitam.
Exaudi Deus. Orationem populi tui.
Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.

Nulla dicas capitula sed orationem tantum.

Deus qui culpas delinquentium districte feriendo percutis, fletus quoque lugentium non recuses; ut qui pondus tuæ animadversionis cognovimus, intercessione B. Eulaliæ martyris tuæ etiam pietatis gratiam sentiamus. Per.

Hic Sexta cantatur.

Antiphona. Populus Sion, convertimini ad Dominum Deum vestrum, & dicite ei: Potens es, Domine, dimittere peccata nostra, ut non inveniant nos iniquitates nostræ Deus noster. Alleluia, alleluia.

Ego sum Deus Patrum vestrorum, dicit Dominus: Videns vidi afflictionem populi mei, & gemitum ejus audivi, & descendi liberare eos. Alleluia, alleluia.

Domine Deus noster, qui cum Patribus nostris mirabilia magna fecisti, & nostris glorificaris temporibus: qui misisti manum tuam de alto, & liberasti eos. Alleluia.

Statio ad S. Laurentium.

Agnus Dei *& cetera ut suprà.*
S. Simon. Intercede
S. Marce. Intercede
S. Vincenti. Intercede
S. Georgi. Intercede
S. Romane. Intercede
S. Hyppolite. Intercede

S. Syste. Intercede
S. Laurenti. Intercede
S. Joannes. Intercede.
Omnes Sancti. Intercedite.
Cetera ut suprà

Mentem familiæ tuæ, quæsumus Domine, placatus, & intercedente B. Laurentio martyre tuo, & munere compunctionis aperi, & largitate pietatis exaudi. Per.

Antiphona Domine Deus.

Antiphona Confitemini Domino, filii Israel, quia non est alius Deus præter eum, ipse liberavit nos propter misericordiam suam, aspicite quæ fecit nobiscum, & enarremus omnia inenarrabilia ejus. Alleluia.

Exclamemus omnes ad Dominum dicentes, peccavimus tibi, Domine, patientiam habe in nobis, & erue nos à malis quæ quotidiè accrescunt super nos. Alleluia

Parce, Domine, parce populo tuo, quem redemisti, Christe, sanguine tuo, ne in æternum irascaris nobis. Alleluia, alleluia.

Statio ad S. Ireneum.

Agnus Dei *cetera ut suprà.*

S. Joannes. Intercede
S. Polycarpe. Intercede
S. Benigne. Intercede
S. Andochi. Intercede
S. Tyrse. Intercede
S. Ferreole. Intercede
S. Felix. Intercede
S. Fortunate. Intercede
S. Achille. Intercede
S. Ypopodi. Intercede
S. Alexander. Intercede
S. Irenee. 2. Intercede
Omnes Sancti 2. Intercedite.
Cetera ut suprà.

Deus qui culpas nostras piis verberibus percutis, ut nos à nostris iniquitatibus emundes; da nobis, intercedente B. Yreneo martyre tuo atque Pontifice, & verbere proficere, & de tua citius consolatione gaudere. Per.

Parce Domine, parce populo tuo quem redemisti.

Iniquitates nostræ, Domine, multiplicatæ sunt super capita nostra, delicta nostra creverunt usque ad cœlos: parce, Domine, & inclina super nos misericordiam tuam. Alleluia.

Statio ad S. Justum.

Agnus Dei *&c. ut suprà*

S. Ambrosi. Intercede.
S. Martine. Intercede.
S. Iheronyme. Intercede.
S. Augustine. Intercede.
S. Gregori. Intercede.
Cetera ut suprà
S. Apollinaris. Intercede
S. Nicete. Intercede
S. Eucheri. Intercede
S. Juste. 2. Intercede
Omnes Sancti 2. Intercedite

Exaudi, quæsumus, Domine, gemitum populi supplicantis & qui

CAP. XXVII. *De Litania majore &c.*

demeritorum qualitate diffidimus, intercedente B. Justo confessore tuo atque Pontifice, non judicium, sed misericordiam consequi mereamur.

Hic nonam cantabis cum missa. Officium. Exaudivit &c.

In reditu ℟. Domine Deus. ℣. Deus cœlorum. ℟. Domine rex omnipotens. ℣. Et nunc, ℟. Adaperiat. ℣. Exaudiat. ℟. Exaudiat. ℣. Adaperiat Dominus. ℟. Tua est potentia. ℣. Qui liberas. ℟. Impetum. ℣. Mementote. ℟. Tu Domine universorum. ℣. Qui regis. ℟. Congregati sunt. ℣. Disperde illos. ℟. Aperi cœlos tuos. ℣. Miserere. ℟. Aspice Domine. ℣. Ne irascaris. ℟. Aspice Domine. ℣. Plorans. ℟. Sustinuimus ℣. Peccavimus. ℟. Salus nostra. ℣. Adjuva nos. ℟. Domine Deus. ℣. Adjuva nos Deus. ℟. Deus qui sedes. ℣. Tibi derelictus. *Post hoc letania de quacumque tribulatione. Antiphona* Clementissime:

SECUNDA DIE ROGATIONUM.

Antiphona Propitius esto, Domine, peccatis nostris propter nomen tuum, nequando dicant gentes: ubi est Deus eorum? *Psal.* Adjuva nos Deus. Gloria Patri

Oratio

Afflictionem familiæ tuæ, quæsumus Domine, intende placatus, ut indulta venia peccatorum, de tuis semper beneficiis gloriemur, Per.

Kyrie eleison. 3.
Christe eleison. 3.
Christe audi nos.,
S. Maria. ora pro nobis.
S. Michaël. ora pro nobis.
S. Gabriel.
S. Raphael.
S. Joannes.
S. Petre.
S. Paule.
S. Andrea.
S. Jacobe.
S. Joannes.
S. Philippe.
S. Bartholomæe.
S. Stephane.
S. Juda.
S. Silea.
S. Honesime.
S. Timothee.
S. Tite.
S. Donate.
S. Ignati.
S. Calliste.
S. Urbane.
S. Justine.
S. Apolloni.
S. Laurenti.
S. Vincenti.
S. Pancrati.
S. Chrysogone.
S. Cosma.
S. Damiane.
S. Epagate.
S. Zacharia.
S. Aunemunde. ora pro nobis.
S. Mature.
S. Atiale.
S. Alexander.
S. Pontice.
S. Genesi.
S. Athanasi.
S. Pauline.
S. Verane.

S. Patiens.
S. Lupe.
S. Sacerdos.
S. Auguſtine.
S. Gregori.
S. Benedicte.
S. Euchiri.
S. Remigi.
S. Sulpici.
S. Tecla.
S. Eulalia.
S. Leocadia.
S. Columba.
S. Criſpina.
S. Sabina.
S. Juliana.
S. Blandina.
S. Genovefa.
Omnes Sancti. Orate pro nobis *cetera ut ſuprà*

Statio ad S. Paulum

Agnus Dei *cetera ut ſuprà*
S. Clemens. Intercede
S. Luca. Intercede
S. Timothee. Intercede
S. Tite. Intercede
S. Dionyſi. Intercede
S. Oneſime. Intercede
S. Juda. Intercede
S. Silea. Intercede
S. Barnaba. Intercede
S. Petre. Intercede
S. Paule. 2. Intercede
Omnes Sancti 2. *cetera ut ſuprà*

Deus qui juſte iraſceris, & clementer ignoſcis, afflicti populi lacrymas reſpice; & iram tuæ indignationis, quam juſte meremur propitiatus averte.

Hic cantatur Sexta

Antiphona. Domine non eſt alius Deus præter te, cui de omnibus cura eſt, eo quod omnium Dominus ſis: parce populo tuo, qui das peccantibus pœnitentiam, & convertatur malitia in bonitate. Alleluia.

Exaudi, Domine, deprecationem ſervorum tuorum, & miſerere populo tuo, ut ſciant omnes quia tu es Deus populorum: miſerere civitati ſanctificationis tuæ, Domine Deus noſter. Alleluia, alleluia.

Miſerere, Domine, plebi tuæ, ſuper quam invocatur nomen tuum, ut ſciant omnes qui habitant terram, quia tu es Deus pupillorum tuorum. Alleluia.

Dimitte, Domine, peccata populi tui ſecundum multitudinem miſericordiæ tuæ; ſicut propitius fuiſti patribus noſtris, propitius eſto & nobis, & implebitur gloria tua univerſa terra. Alleluia.

Exaudi Deus deprecationem noſtram, & propitius eſto populo tuo, & converte tribulationem noſtram in gaudium, ut benedicentes benedicamus te, Domine, alleluia.

Deprecamur te, Domine, in omni miſericordia tua, ut auferatur furor tuus, & ira tua à civitate iſta, & de domo ſancta tua, quoniam peccavimus, alleluia.

Statio ad S. Martinum.

Agnus Dei qui tollis.

S. Paule. Intercede	S. Athanasi. Intercede
S. Antoni. Intercede	S. Hilari. Intercede
S. Hilarion. Intercede	S. Martine. 2. Intercede

Omnes Sancti. Intercedite *cetera ut suprà*

Afflictionem familiæ tuæ, quæsumus Domine, intende placatus, ut indulta venia peccatorum, intercedente B. Martino confessore tuo atque Pontifice, de tuis semper beneficiis gloriemur. Per

Depreeamur te, Domine.

Inclina, Domine, aurem tuam & audi. Respice de cœlo, & vide afflictionem populi tui. Exaudi, Domine : intende, ne tardaveris, quia nomen sanctum tuum invocatur super nos. Alleluia.

Statio ad S. Petrum

Agnus Dei *cetera ut suprà*

S. Matthia. Intercede	S. Philippe. Intercede
S. Symon. Intercede	S. Joannes. Intercede
S. Taddee. Intercede	S. Jacobe. Intercede
S. Jacobe. Intercede	S. Andrea. 2. Intercede
S. Matthæe. Intercede	S. Petre. 2. Intercede
S. Thoma. Intercede	Omnes Sancti. 2. Intercedite
S. Bartholomæe. Intercede	*cetera ut suprà*

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, & sperantes in tua misericordia, intercedente B. Petro apostolo tuo, cœlesti protege benignus auxilio. Per

Hic cantabitur nona & missa. Officium Exaudivit &c.

In reditu in navi Peccavimus Domine. Oremus, dilectissimi. *Letania de quacumque tribulatione.*

TERTIO DIE ROGATIONUM.

Exsurge, Domine, adjuva nos &c. Deus auribus. Gloria Patri. *Oratio.* Deus qui culpa offenderis &c.

Letania tertia

Kyrie eleison. 2.	S. Gabriel.
Christe eleison.	S. Raphael.
Christe audi nos.	S. Joannes.
S. Maria, ora pro nobis	S. Petre.
S. Michaël.	S. Paule.

S. Andrea.
S. Jacobe.
S. Joannes.
S. Philippe.
S. Bartholomæe.
S. Thoma.
S. Jacobe.
S. Taddee.
S. Simon.
S. Matthia.
S. Stephane.
S. Xiste.
S. Laurenti.
S. Hipolyte.
S. Babila.
S. Foca.
S. Fructuose.
S. Alexander.
S. Ypipodi.
S. Maurici cum sociis.
S. Exuperi. ora pro nobis
S. Sebastiane.
S. Tiburci.
S. Valeriane.
S. Marcelle.
S. Protasi.
S. Gervasi.
S. Nazari.
S. Celse.
S. Agricola.
S. Vitalis.
S. Georgi.
S. Agapite.
S. Cyriace.
S. Dionysi cum sociis.
S. Benigne.
S. Quintine.
S. Symphoriane.
S. Niceti.
S. Euchiri.
S. Etheri.
S. Arigi.
S. Genesi.
S. Vivericiole.
S. Peregrine.
S. Viator.
S. Baldomeri.
S. Paule.
S. Eusebi.
S. Basili.
S. Fulgenti.
S. Petronilla. ora pro nobis
S. Symphorosa.
S. Eugenia.
S. Basilla.
S. Leonilla.
S. Domitilla.
S. Dorothea. ora pro nobis
S. Antonia.
S. Emilia.
S. Maria Magdalene.
Omnes Sancti. 2.
Cetera ut suprà.

Multa sunt, Domine, peccata nostra: tibi peccavimus. Patientia Israël, libera nos, Domine, in tempore angustiæ nostræ. Alleluia.

Peccavimus, Domine; & tu iratus es nobis, & non est qui effugiat manum tuam; sed supplicamus ut veniat super nos misericordia tua, qui Ninive pepercisti, miserere nobis. Alleluia.

Invocantes Dominum exclamemus, ut respiciat populum suum conculcatum & dolentem, & protegat templum ne ab impiis polluatur, & misereatur nimis civitatis suæ. Alleluia.

Domine, miserere nostri, te enim expectavimus: esto brachium nostrum in fortitudine & salus nostra in tempore tribulationis Domine Deus noster, alleluia.

Convertere, Domine, aliquantulum, & deprecare super servos tuos pro diebus & annis quibus vidimus mala: Respice in servos tuos,

CAP. XXVII. & in opera tua, & fit splendor Domini Dei nostri super nos, & dirige nos. Alleluia.

De Litania majore &c.

Immutemur habitu in cinere & cilicio; jejunemus & ploremus ante Dominum, quia multum misericors est dimittere peccata nostra Deus noster. Alleluia.

Non in justificationibus prosternimus preces ante faciem tuam, sed miserationibus tuis multis placare, Domine; fac ne moreris propter temetipsum Deus noster. Alleluia.

Libera, Domine, populum tuum de manu mortis; & plebem istam protegat dextera tua, ut viventes benedicamus te, Domine Deus noster. Alleluia.

Propter peccata nostra, Deus, commovisti terram & conturbasti eam. Sana, Domine, contritiones ejus, quoniam mota est. Alleluia.

Domine, imminuti sumus propter peccata nostra hodie; sed in anima contrita & spiritu humilitatis suscipiamur, & fac nobiscum, secundum mansuetudinem tuam: quia non est confusio confidentibus in te. Alleluia, alleluia

Statio ad S. Martinum & alios confessores.

Agnus Dei *ut suprà.* Sancte Sanctorum Deus, miserere nobis.

S. Paule. Intercede
S. Antoni.
S. Hilarion.
S. Athanasi.
S. Hilari.
S. Gregori. Intercede.
S. Niceti.
S. Juste.
S. Martine.
Omnes Sancti. 2.
Cetera ut suprà

Afflictionem familiæ tuæ &c.

Hic cantatur sexta & missa, & post missam nona. In reditu letania de quacumque tribulatione.

ORDO PROCESSIONIS ROGATIONUM

Ex ms. Ordinario ecclesiæ Argentinæ.

IN *Litania minore ad missam omnia signa pulsantur, videlicet majores campanæ.* Exaudivit de templo *privatim canitur.... Post elevationem compulsentur iterùm omnes campanæ, & scholares de scholis ascendant ad chorum. Post nonam compulsentur omnia signa, & fiat processio ad S. Aureliam, & portentur tres cruces, & cum qualibet cruce duo vexilla, & unum feretrum reliquiarum Sanctorum. Hæc portentur à scholaribus induti albis, excepto uno feretro, quod à duobus hebdomadariis portatur albis induti, nudis pedibus incedentes, & baculos in manibus tenentes, sed in portando scholares induti superpelliciis in itinere supplent vices eorum: ita tamen quòd ipsi hebdomadarii*

domadarii cum feretro vadant, & in introitu ecclesiarum quas intrare solet processio ipsi propriis humeris importent, ponentes feretrum in altari ipsius ecclesiæ, expectantes usque dum clerus veniens in eamdem ecclesiam cantaverit & legerit ea quæ sunt canenda: Tunc exportant feretrum & reddant scholaribus. Prabendarii tamen chori possunt supplere vices hebdomadariorum in prædictis. Idem etiam feretrum ponitur super altare ante publicam missam per sacristam, & post missam sumitur de altari. Reliqua etiam feretra portentur à scholaribus in ecclesias, sicut illud de quo dictum est suprà.

In exitu chori nostri primò cantor imponat antiphonam Salvator mundi, *& transitur per chorum exeundo per ostium sub ambone prope altare B. Virginis, & exitur per medium ostium monasterii, & transeunt ante hospitale, sed non intrant, & vadant per propius cemeterium B. Martini, & intrat clerus ecclesiam cum reliquiis & crucibus, sed vexilla transeunt in vicum fabrorum cum processione scholarium expectando donec clerus ad eos revertatur.*

In introitu ecclesiæ S. Martini canitur ℟. Ora pro nobis B. Martine, sine versu ℣. Ecce sacerdos. *Oratio*, Deus qui conspicis. *Oratio* Fideles tuos, quæsumus Domine. *In exitu antiphona* Justorum animæ. *Deinde transeunt per curiam S. Thomæ, intrantibus reliquiis & clero ecclesiam, ut suprà, vexillis & scholaribus expectantibus extra ecclesiam.*

In introitu ecclesiæ S. Thomæ ℟. Candidi facti sunt *absque versu.* ℣. In omnem terram. *Oratio*, Quæsumus omnipotens Deus ut B. Thomas. *Oratio*, Protegat Domine quæsumus tua. *In exitu antiphona* Isti sunt viri. *Deinde transeunt per vicum dictum* Schistelgaste, *& intrant in ecclesiam S. Petri senioris.*

In introitu ℟. Petre amas me. *absque versu.* ℣. constitues eos. *Oratio*, Deus qui B. Petrum. *Oratio*, Respice Domine, propitius. *In exitu antiphona* Spe... *Deinde vadant ad S. Cyriacum. In introitu ecclesiæ* ℟. Summæ Trinitati *absque versu.* ℣. Benedicamus Patrem. *Oratio.* Omnipotens sempiterne Deus qui dedisti. *In exitu antiphona* In cælestibus regnis. *In sepulcro Domini antiphona* Christus resurgens. *In introitu chori S. Augustini* O sacrum convivium, ℣. Panem cœli. *Oratio* Deus qui nobis sub sacramento. *In exitu antiphona* iste cognovit.

Deinde intrant capellam S. Michaëlis. In introitu antiphona Archangele Christi. ℣. In conspectu angelorum. *Oratio*, Deus qui miro ordine. *Oratio*, Auxiliare Domine populo tuo. *In exitu antiphona* In tabernaculis justorum.

Tunc intrent in cimiterium S. Aureliæ per ostium apud horreum decimale. Reliquiis cum clero intrantibus ecclesiam, scholaribus cum vexillis in cimiterio expectantibus. In introitu de S. Mauricio antiphona Lux perpetua. ℣. Exultabunt Sancti. *Oratio*, Præsta, quæsumus, omnipotens Deus. *Oratio*, Benedictionem tuam, Domine, populus. *Deinde de S. Aurelia antiphona* Simile est regnum cœlorum decem virginibus. ℣. Specie tua. *Oratio*, Indulgentiam tuam, quæsumus Domine. *Sequuntur septem psalmi pœnitentiales* Domine ne in furore. *Cum ceteris. Preces sequuntur.*

CAP. XXVII. *De Litania majore &c.*

Exurge quare obdormis *cum ceteris. Oratio*, Conserva quæsumus. *In exitu antiphona* Vox lætitiæ, *sequitur* ℟. Regnum mundi.

In reversione exeunt per portam cimeterii, quæ est opposita portæ suburbii, & directa via intrant civitatem transeundo iiberdie almende *ante curiam abbatis in novillari. Item per ærarium civitatis, & per plateam dictam* Holevvig, *& per vicum calcariorum, & intrant per ostium monasterii, per quod exibant, & manebunt in choro quousque antiphona B. Virginis cum oratione perficietur, quæ incipit in ingressu monasterii videlicet* Alma Redemptoris *cum* alleluia.

Et nota quod in his processionibus horum trium dierum, quandocumque clerus cum reliquiis ecclesias intrat, tunc semper vexilla foras pertranseunt, cum scholaribus expectando reditum cleri.....

Si festum aliquod his tribus diebus occurrerit quod plenum habet officium, de festo per totum agitur, postcà verò sequitur de letania antiphona & oratio, & de resurrectione similiter. Ad missam officium de festo & prima oratio, secunda de letania, tertia de resurrectione. Alleluia primum de letania, secundum de festo, nec tamen propter hoc jejunium relaxamus....

Duobus sequentibus diebus, idem ordo servatur, sed stationes diversæ & pro pœnitentialibus alii assignantur psalmi.

ORDO PROCESSIONIS ROGATIONUM

Ex Processionali Ambrosiano in Litaniis Rogationum

Primo die letaniarum solemnium triduanarum, quæ hebdomada post Ascensionem Domini proxima, feria secunda, tertia, & quarta celebrantur. Clero & populo in basilica metropolitana congregato, archiepiscopus alba, cingulo, amictu, stola, pluviali nigri coloris, & mitra simplici indutus, assistentibus sibi archipresbytero cum pluviali & archidiacono, & altero diacono cum planetis plicatis, cinerem ex olivarum ramis die Dominico palmarum proximo benedictis, si haberi possunt, confectum, quem custodes paraverint cribroque diligenter purgaverint, statis his precibus, ut infrà, ritè benedicit. Si verò archiepiscopus abest, hoc officium canonicus pœnitentiarius illius basilicæ rocheto & pluviali nigro indutus præstat.

℣. Deus in adjutorium meum intende. ℟. Domine ad adjuvandum me festina. ℣. Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto. ℟. Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen. Alleluia.

Kyrie eleison. Kyrie eleison. Kyrie eleison. Pater noster. Et ne nos inducas in tentationem ℟. Sed libera nos à malo.

℣. Ego dixi, Domine, miserere mei. ℟. Sana animam meam quia peccavi tibi.

℣. Convertere, Domine, aliquantulum. ℟. Et deprecabilis esto super servos tuos.

℣. Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam. ℟. Et salutare tuum da nobis.

℣. Dominus virtutum nobiscum. ℟. Susceptor noster Deus Jacob.

℣. Domine, exaudi orationem meam. ℟. Et clamor meus ad te veniat.

℣. Exsurge Christe adjuva nos. ℟. Et libera nos propter nomen tuum.

℣. Dominus vobiscum.

Oremus

Omnipotens & misericors Deus, qui peccantibus Niniviris triduano jejunio mortis jacturam evadere tribuisti; adesto supplicationibus nostris; & huic cineri, quem pro peccatis nostris suscipere contrito corde decrevimus, tuæ benedictionis virtutem † infunde de cœlis: ut sicut in veteri populo vitulæ cinis cum aqua respersus lustrationem peccantibus se jubente præstabant: ita & hinc in tuo nomine sanctificatus, cinis iste ad abluendas peccatorum nostrorum sordes proficiat, & animarum nostrarum salutem operetur. Per Dominum. ℟. Amen.

Dominus vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo.

Kyrie eleison. Kyrie eleison. Kyrie eleison.

℣. Benedicat & exaudiat nos Deus. ℟. Amen.

℣. Procedamus in pace. ℟. In nomine Christi. Amen.

℣. Benedicamus Domino. ℟. Deo gratias.

Deinde aqua benedicta cinerem aspergit & dicit: Pax & benedictio Dei omnipotentis Patris, † & Filii, † & Spiritus Sancti, † descendat super hunc cinerem, & maneat semper. ℟. Amen.

Post in thuribulum thus imponit, archidiaconus verò, thurificationem cineri adhibet, absente archiepiscopo, diaconus hebdomadarius thurificat

Peracta cineris benedictione, primum archiepiscopo pœnitentiarius canonicus pluviali nigro indutus cinerem nihil dicendo in capite ad modum crucis imponit. Deinde archiepiscopus canonicis binis ordine accedentibus, & sic reliquis sacerdotibus, & clericis, tum populo humiliter accedenti, in singulorum capite ad modum crucis imponit hæc verba pronunciando: Memento homo quia cinis es, & in cinerem reverteris. *Qui cinerem recipit, submisse respondet.* Memor ero.

Cineris distributione facta, archiepiscopus ante altare majus alta voce inchoat ℣. Dominus vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo. *Deinde archidiaconus voce præcinit sequentem antiphonam, quam chorus lectorum canendo subsequitur. Deinde alter chorus Maceconicorum repetit, eamdemque alterno concentu iterat usque ad carubium portæ Novocomensis.*

Antiphona. Convertimini ad me in toto corde vestro, dicit Dominus, in jejunio fletu & planctu: quia nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, & vivat.

Ad carubium portæ Novocomensis clerus consistit: ibique oratio sequens

Mæstorum *ter omnibus stantibus canitur: primum in sinistra parte carubii ab archiepiscopo, factaque prima interpunctione, statim in parte dextra inchoatur à Priore Maceconicorum, & ilico post secundam interpunctionem tertio decantatur à Primicerio cleri, nempe à præposito collegiatæ dignioris, qui aliquantulum progressus in eadem parte est.*

℣. Dominus vobiscum.

Oratio

Mæstorum refugium Deus, tribulantium consolator, elementiam tuam suppliciter exoramus, ut afflictis oppressione gentium auxilium tuæ defensionis impendens, eripere nos & salvare digneris. Tribue quæsumus fortitudinem fessis, laborantibus opem, solatium tristibus, adjutorium tribulatis. Circumda civitatem hanc virtutis tuæ præsidio; & omnes in ea manentes immensæ pietatis tuæ defende juvamine. Pone in muris & portis ejus angelorum custodiam, salutis auxilia, munitionem omnium Sanctorum tuorum: ut qui pro peccatis nostris juste affligimur, de sola tua misericordia confidentes, miserationis tuæ munere adjuvemur: quatenùs à pressura hac quæ nos circumdedit erepti, liberis tibi mentibus gratias agentes servire possimus. Per Dominum

℣. Dominus vobiscum. ℟. Et cum Spiritu tuo.

Kyrie eleison. Kyrie eleison. Kyrie eleison.

℣. Benedicat & exaudiat nos Deus. ℟. Amen.

℣. Procedamus in pace. ℟. In nomine Christi Amen.

℣. Benedicamus Domino. Deo gratias

Præcedenti oratione ac prece ter ab eis, ut suprà, peracta, dicitur duodecies Kyrie eleison: *ter scilicet à Maceconicis, ter à senioribus seu Veglonibus voce submissa, & ter prætereà à Veglonibus respondentibus voce etiam submissa. Itidemque fit singulis tribus litaniarum diebus in unoquoque carubio civitatis.*

Deinde à tribus choris lectorum, scilicet primo, deinde maceconicorum & cleri, posteà prima collegiata iisque consistentibus alternatim canitur sequens antiphona, quæ iteratur deinceps semper, dum ad basilicam S. Simpliciani proceditur, hic ordo servatur per quamlibet stationem.

Antiphona Domine Deus virtutum, Deus Israël, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti, & fecisti tibi nomen gloriæ. Peccavimus, impiè egimus, iniquitatem fecimus: miserere nobis Salvator mundi.

Dum basilicam S. Simpliciani ingrediuntur, chori etiam illi tres, idest prima collegiata, deinde maceconici, posteà lectores alternatim canunt psallendam hanc sine Gloria Patri.

Confessor Sancte, sacerdos magne, Beate Simpliciane. Intercede pro nobis

Hic ordo servatur in ingressu cujuslibet ecclesiæ stationalis

In Basilicam S. Simpliciani clerus ingressus hinc & inde in medio paululum consistit, dum duodecies canitur Kyrie eleison. *Primo ter à maceconicis,*

er etiam submissa voce respondentibus Veglonibus. Rursusque ter à lectoribus voce alta, tum submissa respondentibus. ter iisdem Veglonibus. Post ad altare proceditur, ubi genibus flexis recitantur litaniæ: in quibus recitandis nomina Sanctorum sine Intercede pro nobis *à præposito & clero primæ collegiatæ alta voce hinc & inde ad cornua altaris præcinuntur, tum à macecònicis, & à reliquo clero succinuntur cum* Intercede pro nobis. *Hicque canendi litanias & antiphonas ritus in omni alia stationali ecclesia servatur: ita ut una ex collegiatis per orbem constituat tertium chorum in decantandis antiphonis, eidemque spectet præcinere letanias sequentis stationis.*

Cap. XXVII. *De Litania majore &c.*

SEQUUNTUR duodecim stationes, in quibus singulis cantatur letania cum oratione, lectione ex veteri Testamento, ℟. & lectione ex evangelio. Procedendo ab una statione ad aliam concinuntur antiphonæ & psalmi. Post tertiam stationem cantantur Prima & Tertia, post sextam stationem Sexta, post septimam Nona. In octava verò statione post recitatam S. evangelii lectionem, canitur ab hebdomadario canonico metropolitanæ ecclesiæ missa solemniter; & habetur post evangelium sermo ab archiepiscopo de pœnitentia, aut alio de genere, pro ratione temporum & datur indulgentia. Post reditum processionis in metropolitanam ecclesiam cantantur vesperæ.

Secundo die fiunt decem stationes: Post primam cantatur Prima, post secundam Tertia, post quartam Sexta, post quintam Nona. In ecclesia septima quæ est S. Nazarii, diaconus ante lectionem evangelii elata voce ait: Parcite fabulis. *Custos etiam:* Silentium habete. *Alter verò respondet:* Habete silentium, *tum legitur evangelium ex Luca. In octava statione missa celebratur, concioque habetur. In reditu vesperæ. In tertia verò statione neque litaniæ neque lectiones recitantur.*

Die tertio per ecclesias undecim stationes totidem instituuntur, post primam dicitur Prima usque ad symbolum S. Athanasii, post tertiam Tertia & sexta, post quartam nona. In quinta quæ est ad S. Laurentium diaconus dicit. Parcite fabulis.. *Reliqua ut supra, in eaque missa celebratur.*

XI. EX DICTIS hactenùs nemo est qui non videat, maximam olim diei partem in sacris Rogationum supplicationibus, ea qua par erat devotione adimplendis, consumptam fuisse, ac proinde non clericos modo, sed laïcos quoslibet qui ipsis interesse solebant jejunos ad vesperam usque perseverasse: unde non leve quis inde argumentum elicere posset de jejunio Rogationum, omnibus quibus per ætatem aut valetudinem liceret, imposito, si illud aliunde non constaret, ex conciliis Gallicanis Aurelianensi I. can. XXVII. & Turonensi II. can. XVII. à nobis suprà citatis, quorum suffragiis addere possemus Aviti Viennensis episcopi auctoritatem in Homilia de Rogationibus ita loquentis: [Festivitas si quidem est, cujus jocunditas tota sola sobrietas, cujus epulæ lacrymæ, cujus pastus esuries est.] Avito concinit S. Cæsarius Arelatensis episcopus in Sermone 173. Appendicis Tomi 5. Operum S. Augustini: [Nemo in istis tribus diebus aut sanguinem tollat aut

Jejunium in triduo Rogationum.

CAP. XXVII De Litania majore &c.

portionem accipiat, nisi fortè infirmitas hoc nimium periculosa compellat. Conviviola nobis etiam quadragesimali ordine præparemus, & magis legendo, psallendo vel orando animabus nostris spirituales epulas, quam corporales delicias requiramus.] Clariùs vetustissimum missale Gothicum, cujus missa in Rogationibus ita incipit: [In jejunio hoc afflicti corpore, & corde contriti, frequentamus ad te preces, clementissime Deus, ut cum abstinentia corporali, abstinentia nobis vitiorum donetur.] Et Concilium Cloveshoviense II. can. XVI. [Ut litaniæ, idest Rogationes à clero & omni populo his diebus cum magna reverentia agantur, idest die 7. calendarum Maiarum juxta ritum Romanæ ecclesiæ, quæ & litania major apud eam vocatur. Et item quoque secundùm morem priorum nostrorum tres dies ante ascensionem Domini in cœlos *cum jejunio usque ad horam nonam* & missarum celebratione venerentur; non admixtis vanitatibus, uti mos est plurimis vel negligentibus vel imperitis, idest in ludis, & equorum cursibus, & epulis majoribus, sed magis cum timore & tremore, signo passionis Christi nostræque æternæ redemtionis & reliquiis sanctorum ejus coram portatis, omnis populus genuflectendo divinam pro delictis humiliter exorat indulgentiam.] Huc referri potest Herardi Turonensis archiepiscopi Capitulare num. 95. [De diebus Rogationum, ut reverenter ac studiosè absque turpibus jocis & verbis celebrentur, ut nullus in eis prandia, commessationes, diversasque portiones per diversa loca præsumat.] Nam qui vetat prandia, ipse haud dubium præcipit jejunium, quod solam admittit cœnam. Jejunii Rogationum etiam meminit Rodulfus in libro 8. Chronici S. Trudonis Spicil. tom. 7. p. 443. His accedit Amalarius in lib. 1. de Divinis Officiis cap. 27. ubi sic loquitur: [Sequitur una varietas inter octavas Paschæ & vigilias Pentecostes, hoc est jejunium triduanum in vigilia Ascensionis Domini. Miror quo modo inolevit consuetudo præsentis jejunii in nostra ecclesia, quæ tamen non tenetur per omnes Orientales ecclesias] &c. Hinc etiam Ratherius Veronensis episcopus in Synodica ad presbyteros epistola Spicilegii tom. 2. inter alia quæ populis nuncianda instituit, recenset jejunium Rogationum. In ordinario etiam Lucæ Cusentini archiepiscopi vigilia Ascensionis cum jejunio notatur.

XII. Idem dicendum est de litaniis majoribus in festo S. Marci, quæ tamen, si infrà Paschalis festivitatis octavam incidissent, jejunio vacabant, ut inter alios docet Joannes Abrincensis his verbis: [Litania major, si infrà octo dies Paschæ evenerit, nullum jejunium, nulla abstinentia, nec aliqua ejus mentio fiat, nisi festiva tantum processio. Si autem alio tempore evenerit, omnes exceptis parvulis & infirmis jejunent.] In his autem processionibus Supplicationes Sanctorum *cooperto capite*, in signum pœnitentiæ dicebantur ut discimus ex Rodulfo in Chronico S. Trudonis lib. 8. Spicil. tom. 7. pag. 443.

XIII. Ludovicus Thomassinus in singulari Tractatu quem de jejunio composuit, existimat supplicationes solemnes in festo S. Marci insti-

tutas, per dies tres perindè ac in Rogationibus celebratas fuisse, fultus hoc testimonio ex libro 5. Capitularium Regum Francorum art. 85. desumpto : [Placuit nobis ut litania major observanda sit à cunctis christianis diebus tribus.] Verùm si vir doctissimus vel paucos Sacramentorum libros mss. pervolvisset, advertisset haud dubium in compluribus Rogationes etiam dici *Litanias majores*, de quibus proinde intelligendus est Capitularium locus, maximè cum nec levissimum quidem sit deprehendere vestigium triduanæ supplicationis in festo S. Marci in omnibus quæ hodie extant missalibus mss. nec plus favet Concilii Moguntini anni 813. canon XXXIII. ex quo Capitularium locus desumtus est, qui proinde eodem modo intelligendus est. Adde quod Petrus Damiani opusculo 55. cap. 5. Hunc canonem aliter legit hoc modo : [Placuit nobis, ut litania major observanda sit à cunctis christianis uno die, septimo calendas Maii sicut in Romana ecclesia constitutum reperimus, & sicut Sancti Patres nostri constituerunt, non equitando, non pretiosis vestibus induti, sed cinere aspersi & cilicio induti, jejunemus, nisi infirmitas impedierit.] Addit Petrus Damiani : [Ubi notandum est quod geminæ festivitati S. videlicet Marci atque Pentecostes, intra cujus spatium sæpius dies ista concluditur ; jejunium Sancti Patres prævalere sanxerunt : ita tamen ut ecclesiasticum nihilominus officium solemniter impleamus.] Et tamen in Carnotensi S. Joannis ordinario totum officium tam nocturnum quàm diurnum est de litania majore cum sola commemoratione S. Marci. Concinit Ordinarium Argentinum anno 1364. concinnatum, in quo tamen hoc additur monitum : [Moderni verò omnes ejusdem diei horas de S. Marco inofficiantes, eam quam suprà diximus consuetudinem officii in Litaniam minorem, quam nunc dies Rogationum appellamus... transtulerunt.

XIV. De confessionibus olim in diebus Rogationum faciendis à cunctis fidelibus christianis in Lingonensi ecclesia alibi diximus. Hac die etiam apud nostrates unus presbyter omnes civitatis puteos benedicit, in quos benedictione completa ceream parvam crucem immittit. In festo verò S. Marci sacerdos ligneas cruces complures benedicit, quas rustici per agros camposque dispergunt, tamquam præsentissimum adversus incantationes, fulgura, & tempestates remedium.

CAPUT XXVIII.

De ascensione Domini & ejus octava, de Vigilia festo & octava Pentecostes, & de festo SS. Trinitatis

I. Ascensio Domini inter eas recenseri debet solemnitates, quæ ab apostolis institutæ fuerunt, ut in primis docet S. Augustinus epist. 54. novæ editionis ; unde & illius mentionem faciunt Constitutiones apostolicæ lib. 5. cap. 18. neque tamen inter summas olim

Cap. XXVIII. *De Ascensione Domini &c.*

Festi Ascensionis antiquitas.

habebatur quæ ubique uniformi ritu observabantur, quales erant nativitas Domini, Pascha, & Pentecostes: de quibus Concilium Agathense anni 506. can. LXIII. & Concilium Aurelianense anni 511. can. XXV. atque etiam S. Paulinus in Carmine 9. de S. Felice. Sed inter minus præcipuas & secundi ordinis; quo in numero erant Epiphania, Ascensio, & festum S. Joannis Baptistæ.

CAP. XXVIII. *De Ascensione Domini &c.*

De ejus officio.

II. De Ascensione pauca nobis observanda occurrunt. Nam leve est illud quod in quibusdam ecclesiis, puta in Rotomagensi & Laudunensi, nocturnum illius officium cum tribus dumtaxat psalmis, totidemque antiphonis, lectionibus, ac responsoriis persolvebatur. Quod in Turonensi prima nocturni officii antiphona ter repeteretur, aliæ tam ad matutinas, quàm ad Laudes bis, ea verò quæ ad benedictus ter decantaretur. Leve est etiam quod ex Ordinario Laudunensi cereus Paschalis à primis vesperis ad completorium sequentis diei continuò diu noctuque arderet.

& processione

III. Majoris fortè videbitur momenti processio quæ solemni pompa olim in omnibus passim ecclesiis celebrabatur, in illius haud dubium memoriam, qua Christus Dominus consummato redemtionis nostræ mysterio, quadragesimo post resurrectionem die videntibus ac stupentibus discipulis à terra processit ad cælum, cujus meminit Gregorius Turonensis in libro 5. Historiæ Francorum cap. 11. Hujus processionis ordinem descripsit Petrus Gassendi in notitia ecclesiæ Diniensis part. 2. cap. 19. qualis in illa quotannis observari solet. Ad eam canonici Lemovicenses cereos manu gestabant, Viennæ verò in Gallia diaconus & subdiaconus unà cum archiepiscopo mitrati incedebant: & in reditu omnibus in navi stantibus, duo canonici ad cantores accedebant, quibus isti dicebant *Quem quæritis?* respondentibus illis JESUM *qui resurrexit*, Cantores reponebant *Jam ascendit sicut dixit*, tum canonicis subjungentibus *alleluia* omnes chorum intrabant, missamque solemniter decantabant, in qua [dum dicitur Kyrie eleison, inquit Viennense Ceremoniale, alia fiat processio ad eleemosynam cum aqua benedicta, cum cruce à diacono deferenda in cappa serica, & ceroferariis, & thuriferario, cum carato incipiente antiphonam *Christus resurgens &c. cum* ℣. Sermo fiat ad populum deinde benedictio agni, & aspergatur aqua benedicta & thurificetur: redeuntibus illis, fiat benedictio panis caritatiæ apud Domnum archiepiscopum.]

Panis Benedictio.

IV. Hæc panis solemnis benedictio in quibusdam aliis ecclesiis fuit in usu, cujus ritum & preces ita nobis repræsentant Antiquum Pontificale Narbonense & Mimatense Guillelmi Durandi, quo usus est olim Joannes *Sairebruche* episcopus Catalaunensis.

BENEDICTIO

BENEDICTIO PANIS IN FESTO ASCENSIONIS VEL PENTECOSTES SECUNDÙM MOREM LOCORUM PAUPERIBUS DISTRIBUENDI.

Processio ordinata, cruce, thuribulo, cereis, & aqua benedicta praecedentibus, veniunt solemniter cantando quod libuerit ad locum ubi totus panis est coacervatus, & sacerdos vel Pontifex sit ibi paratus amictu, superpelliceo vel alba, pluviali albi coloris, mitra & baculo pastorali. Et diaconus & subdiaconus cum dalmatica & tunica ejusdem coloris: alii verò ministri in superpelliceis. Eis igitur in pulpito seu in edito loco manentibus, diaconus benedictione petita dicit evangelium secundùm Joannem: Abiit Jesus trans mare Galilææ. *Quo finito, inchoat Pontifex scola prosequente antiphonam* De quinque panibus &c. *qua dicta, dicit* ℣. Dispersit dedit pauperibus. ℣. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem. ℟. In die mala liberabit eum Dominus. ℣. Numquid panem poterit dare. ℟. Aut parare mensam in deserto? ℣. Pluit illis manna ad manducandum. ℟. Et panem cœli dedit eis. ℣. Cibavit illos ex adipe frumenti. ℟. Et de petra melle saturavit eos. ℣. Manducaverunt & saturati sunt. ℟. Et desiderium attulit eis. ℣. Panem angelorum manducavit homo. ℟. Misit eis cibaria in abundantia. ℣. Domine exaudi orationem meam. ℣. Dominus vobiscum.

Oremus

Domine JESU-CHRISTE panis angelorum, panis vivus & æternæ vitæ, bene ✝ dicere dignare panem istum, sicut benedixisti quinque panes in deserto, ut omnes ex eo digne gustantes, inde corporis & animæ desiderabilem percipiant sanitatem. Per

alia oratio

Domine Sancte Pater omnipotens æterne Deus, bene ✝ dicere digneris hunc panem tua sancta & spirituali benedictione, ut sit omnibus sumentibus salus mentis & corporis, atque contra omnes morbos, & universas inimicorum insidias tutamen. Per Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM Filium tuum Panem vitæ qui de cœlo descendit & dat vitam & salutem mundo, & tecum cum Spiritu Sancto vivit per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Et mox aspergit panem cum aqua benedicta.

V. Huic benedictioni adjungenda est alia quæ in pervetusto Sacramentorum libro ante annos 900. exarato in *Ascensa Domini* ad missam facienda præscribitur in hunc modum. Benedictio novarum frugum.

Inde verò modicum ante expleto canone benedices fruges novas his verbis

CAP. XXVIII. *De Ascensione Domini &c.*

Sequitur Benedictio

Benedic domine & hos fructus novos fabæ, quos tu domine de rore cœli & inundatione pluviarum ad maturitatem perducere dignatus es, ad percipiendum nobis cum gratiarum actione, In nomine domini nostri JESU-CHRISTI. Per quem hæc omnia domine semper bona creas &c.

VI. De reliquo nihil singulare in missa occurrit nisi quod in missali Arelatensi triplex habetur alleluia cum triplici versu; in quodam missali Turonensi antiphona ante evangelium *Ascendo ad Patrem*. In alio ejusdem ecclesiæ missali annorum circiter 600. duæ leguntur hac die missæ.

VII. [Ab hac verò die, inquit Ordinarium Lugdunense, non cantatur de aliquo sancto, præter orationem, nisi tantummodò de festo miraculorum & apostolorum Philippi & Jacobi, si eveniant usque octavam Pentecostes.] De hoc miraculorum festo ita lego in Cæremoniali Viennensi: [Dominica prima post Ascensionem fit processio totius cleri, & vocatur illa dies miraculorum. Ad crucem missa *Exaudi Deus*. Missa major de S. Blandina & sociorum, in qua duæ epistolæ.]

VIII. [In octava, pergit ordinarium Lugdunense, sicut in die festo integrum facias: tantummodo *Credo in unum* & præfationem non dicas.]

De vigilia Pentecostes.

IX. Vigilia Pentecostes tantam cum vigilia Paschæ affinitatem habet, ut eosdem penè in utraque ritus advertere liceat, ejus officium in ms. Pontificali ecclesiæ Bisuntinæ incipit à cerei benedictione, quæ cum illi ecclesiæ omninò singularis extiterit, hic integram repræsentare visum nobis est alicujus operæ pretium.

BENEDICTIO CEREI

Exultet jam angelica turba cœlorum *&c. usque ad præfationem ut in sabbato sancto.*

Per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Dominus vobiscum. ℟. Et cum spiritu tuo.

Sursum corda. ℟. Habemus ad Dominum.

Gratias agamus Domino Deo nostro. ℟. Dignum & justum est.

Vere quia dignum & justum est invisibilem Deum Patrem omnipotentem, Filiumque ejus unigenitum Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM toto cordis ac mentis affectu & vocis ministerio personare: qui pro nobis æterno Patri Adæ debitum solvit, & veteris piaculi cautionem pio cruore detersit. Hæc sunt enim sacra solemnia, in quibus mortis perpetuæ victor, vitæque sempiternæ largitor, humanæ postquam conditionis substantiam non solùm ab inferis eruit, sed ad superna polorum fastigia triumphans subvexit, Spiritus infusione

Paracliti juxta suæ verbum promissionis filios ditavit adoptionis. Hæc igitur dies est quæ peccatorum tenebras sua claritate purgavit. Hæc dies est, quæ hodie per universum mundum in Christum credentes à vitiis sæculi segregatos S. Spiritus infusione purgatos reddit gratiæ, sociatque sanctitati. Hæc dies est in qua fugatis originalis peccati tenebris, Spiritus Paraclitus ad suorum corda fidelium confirmanda in igneis linguis de supernis descendit: non ut repentinus visitator, sed ut perpetuus consolator æternusque cohabitator. O mira circa nos Dei pietatis dignatio! O inestimabilis dilectio caritatis, ut hominem ab æternitate dejectum plasmator universalis ad superna reduceret, quos per verbi sui doctrinam accenderat, per Sancti Spiritus virtutem confirmat! O certè necessarium Adæ peccatum, quod Christi morte deletum est! O felix culpa quæ Spiritum Sanctum habere meruit consolatorem. Hæc dies est, quæ sola meruit scire tempus & horam, in qua Spiritus Sanctus ab arce divinitatis irruens, ut invisibilis super Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM baptizatum in columbæ specie descendit; ita super apostolos in igneis linguis apparuit, ut post Redemptoris nostri magnificentiam, credentibus augeret sapientiam, accumularet gratiam, confirmaret constantiam. Hujus igitur sanctificatio diei fugat scelera, culpas lavat & reddit innocentiam lapsis & mœstis lætitiam, fugat odia, concordiam parat, & curvat imperia. In hujus diei gratia, Suscipe, Sancte Pater incensi hujus sacrificium vespertinum, quod tibi in hac cerei oblatione solemni per ministerium manus de opibus apum sacrosancta reddit ecclesia. Sed jam columnæ hujus præconia novimus, quam in honorem Dei rutilans ignis accendit: qui licet divisus in partes mutuati luminis detrimenta non novit. Aliter liquentibus ceris quas in substantia pretiosæ hujus lampadis apis mater eduxit. O verè beata dies, quæ illuminavit credentes, ditavit fideles, dies in qua linguarum diversitates in unius fidei confessione junguntur. Oramus ergo te, Domine, ut cereus iste in honorem nominis tui consecratus ad diei hujus caliginem destruendam indeficiens perseveret, in odorem suavitatis acceptus supernis luminaribus misceatur, flammas ejus Lucifer matutinus inveniat, ille, inquam, Lucifer, qui nescit occasum, ille qui regressus ab inferis humano generi serenus illuxit. Precamur ergo te, Domine, ut nos famulos tuos, omnem clerum & devotissimum populum unà cum famulo tuo Papa nostro N. & antistite nostro N. & imperatore nostro N. quiete temporum concessa in his sacris solemniis conservate digneris. Per Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM Per omnia sæcula sæculorum

CAP. XXVIII. *De Ascensione Domini &c.*

X. Alii hujus vigiliæ officium à lectionibus quæ pro catechumenorum instructione pronuntiantur, incipiunt. Idque hora octava, ut innuere videtur vulgatus Ordo Romanus: cui concinit Joannes Abrincensis præscribens ut [octava hora diei populus ad ecclesiam conveniat.] Et tamen Adrianus Papa I. interrogatus à Corbeiensibus monachis, [qua hora in sabbato Pentecosten conveniens sit ad lectionum officium

Officium in vigilia Pentecostes qua hora inceptum.

ingredi.] Respondit [hora sexta hoc fieri oportere.] Huic Adriani responso congruit ordinarium ecclesiæ Lugdunensis statuens, ut [hora 6. vocentur catechumeni, ut in sabbato Paschæ.] Quapropter quod ait Ordo Romanus sabbato in vigiliis Pentecostes omne divinum officium ut sabbato sancto peragendum esse, [tantum hora octava ingrediantur ad vigilias vel missarum solemnia, ut hora nona expleta omnia consummentur:] intelligendum præcipuè videtur de tempore quo missarum solemnia sunt celebranda: alioquin si hora dumtaxat octava lectiones inciperentur, intra tam breve temporis spatium lectiones ipsæ, orationes, litaniæ, fontium benedictio, baptismus ipse cum missa absolvi non possent, ut hora nona expleta omnia consummarentur. In Africa tamen sub vesperam ad ecclesiam conveniebat populus adeò ut missa ipsa jam nocte incepta celebraretur, ut facili negotio colligere licet ex S. Augustini Sermone 272. qui habitus in die Pentecostes ad *infantes* hoc est ad baptizatos, quos de Sacramento altaris sic alloquitur. [Hoc quod videtis in altare Dei etiam transacta nocte vidistis.] nec solum in Africa, sed in aliis etiam regionibus nam Menardus in notis ad S. Gregorii Sacramentarium observat missam olim in ipsa nocte quæ lucescit in Dominica celebratam fuisse. In Missali Gellonensi duæ habentur in vigilia Pentecostes missæ, quarum una haud dubium mane altera vespere dicebatur.

Lectionum numerus.

XI. Lectionum numerus pro ecclesiarum diversitate variat. Nam in Lugdunensi Ordinario duæ tantummodo annotantur, scilicet *Tentavit Deus Abraham*, & *scripsit Moises*. Tres in missali Ambrosiano apud Pamelium designantur, totidemque in missali Bituricensi. In missali tamen Ambrosiano anno 1560. edito quatuor leguntur lectiones, qui numerus passim receptus est. Nam præscribitur in vulgato Ordine Romano, apud Alcuinum, Amalarium, Joannem Abrincensem in codice Turonensis ecclesiæ annorum 800. in mss. Romani S. Pauli monasterii consuetudinibus, in Ordinario Rotomagensi, in Silvanectensi, in Argentino, & Lingonensi, in Rituali Suessionensi, in Turonensi S. Martini, in missali Pictaviensi, in Catalaunensi, Augustodunensi, Athanacensi, & aliis quibusdam. Quintam lectionem addit Ordinarium Carnotense S. Joannis & Gastinense. At in vetustissimo Sacramentorum libro Gellonensis monasterii, in Noviomensi annorum 900. in Dionysiano ante onnos 800. exarato, in Moysacensi, & in missali Tolosano sex lectiones recitandæ habentur. In Pontificali etiam Bisuntino post benedictionem cerei sex lego orationes totidem lectionibus haud dubium subjiciendas, ab hodiernis nostris omninò diversas. Septem præscribunt Cæremoniale Viennense & Uticense Ordinarium. Verùm ex Ordine Romano auctore Benedicto canonico Sancti Petri [Sabbato Pentecostes ad officium baptismi leguntur sex lectiones latinæ & sex græcæ.] Hoc est duodecim. Porrò lectiones illæ ex ordinario Rotomagensi *in angulo chori* debent recitari. Lectionibus subjici solent orationes seu collectæ quæ in Ecclesia Viennensi à diversis sacerdotibus cantabantur, scilicet

Orationes à diversis sacerdotibus cantatæ.

primam capellanus S. Georgii dicebat, alias curati S. Ferreoli, S. Andreæ monachorum, S. Severi, S. Martini, S. Andreæ monialium, ultimam archiepiscopus.

CAP. XXVIII. *De Ascensione Domini &c.* De litaniis.

XII. Lectiones ut in vigilia Paschæ sequebantur tres litaniæ. (Totidem enim præscribunt Ordinarium Carnotense S. Joannis & Gastinense,) scilicet septena quina & terna, ut habent Ordinarium Rotomagense & Lemovicense. At in missali Turonensi annorum circiter 600. & in Rituali S. Martini Lætaniæ tantùm leguntur quina, terna, & simpla. In Ordinario Lingonensi Quina & terna tantummodo cantanda instituitur, duas etiam designat Ordinarium Lugdunense, Pontificale Salisburgense, vulgatus Alcuinus, & ordo Romanus, qui secundam appellat *letaniam noricam*; qui locus forte corrigendus est ex ms. Pontificali Salisburgensi, qui pro *litaniam noricam* legit *letaniam nonam*, hoc est cujus singulæ invocationes novies repetebantur. Hæc litania quia singularis, nec alibi quod sciam reperiri possit, hic describere non gravabor.

Rex Sanctorum angelorum totum mundum adjuva.
Ora primum tu pro nobis Virgo mater Germinis,
Et ministri Patris summi ordines angelici,
Supplicate Christo regi cœtus apostolici,
Supplicetque permagnorum sanguis fusus martyrum,
Implorate confessores, consonate virgines;
Quo donetur magnæ nobis dies indulgentiæ.
Rex Sanctorum.
Omnes Sancti atque justi nos precamur cernui,
Ut purgetur crimen omne vestro sub tutamine.
Hujus, Christus rector alme, plebis vota suscipe,
Qui plasmasti protoplasti & genus gignentium.
Rex Sanctorum.
Mitte Sanctum nunc amborum Spiritum Paraclitum
In hanc plebem quam recentem fons baptismi parturit,
Fac interna fontis hujus sacratum mysteria
Qui perfluxit cum cruore sacro Christi corpore
Rex Sanctorum
Et lætetur mater sancta tota nunc ecclesia
Ex profectu renascentis tantæ multitudinis.
Præsta Patris, atque Nati, compar Sancte Spiritus,
Ut te solum semper omni diligamus tempore.
Rex Sanctorum.

Denique in Cæremoniali Viennensi & in codice Turonensi annorum 800. unica notatur litania quina.

De missa & vesperis.

XIII. Expeditis litaniis, fiebat benedictio fontis, tum baptismus ad eum ferè modum quem descripsimus in Paschatis vigilia. Sequebatur missa solemnis, in qua incœpto hymno angelico *Gloria in excelsis*

Cap. XXVIII. De Ascensione Domini &c.

Deo, [*omnes flectant genua & omnes campanæ pulsentur.*] inquit Ordinarium Rotomagense. Ex Cæremoniali Viennensi [Antequam Pontifex dicat communionem, clericulus incipiat antiphonam alleluia pro vesperis, & cantor psalmum *Laudate Dominum omnes gentes.*] Cui subjungenda est antiphona ad Magnificat, *Qui diligit me* cum oratione ad complendum. Hic ritus peculiaris fuit ecclesiæ Viennensi. Nam aliæ communiter ecclesiæ vesperas extra missam hora solita cum solitis psalmis decantabant. In Silvanectensi tamen vesperæ cum tribus psalmis tribusque antiphonis capitulo ℟. hymno &c. celebrabantur. In Tolosano verò cum unica antiphona super psalmos quinque *Laudate pueri. Laudate Dominum omnes gentes. Lauda anima mea Dominum. Laudate Dominum quia benignus est. Lauda Jerusalem.*

Et completorio.

XIV. Completorio lectionem de expositione evangelii quod lectum erat ad matutinas præmitti jubet Rituale Suessionense, cui tres dumtaxat psalmos adtribuit Ordinarium Silvanectense. At ex Lugdunensi dici debet sub silentio.

De nocturno officio Pentecostes.

XV. In festo ipso Pentecostes idem penè nocturni officii ordo, qui in Paschate : [hoc tantùm distat inter *Pascha & Pentecosten*, inquit Joannes Abrincensis, quod in matutinis Paschæ nullus hymnus, in hoc verò duo cantantur.] Sicut igitur Paschale nocturnum officium, ita & Pentecostes tribus tantum constabat psalmis, tribus antiphonis, cum totidem lectionibus, ac responsoriis : & quidem cum tribus benedictionibus de Spiritu Sancto ; ad quod officium, inquit Rituale Suessionense, [ad Dei & suæ sanctæ ecclesiæ honorem ecclesia per circuitum à capite usque ad pedes & circa altare, sicut in Pascha cereis vestiatur.]

XVI. Ex eodem Rituali Suessionensi hymnus ad laudes non dicitur, sed neque ad horas diurnas ex Ordinario Lingonensi : at verò ex Argentino dicitur [ad Primam hymnus *Veni Creator* cum ℣. *Per te sciamus*; & ad alias horas sequentes versus de eodem hymno secundùm ordinem cum ℣. *Per te sciamus.*] ex Laudunensi quoque ad omnes dicitur hymnus *Veni creator Spiritus*, ad ipsam etiam aquam benedictam, quæ in Lemovicensi S. Martialis ecclesia etiam feria secunda fiebat.

Thurificatio ante Tertiam.

XVII. Alteram hujus diei differentiam describit Joannes Abrincensis [Hora Tertia, inquit, sonantibus cunctis campanis post *Deus in adjutorium*, hymnus, tribus clericis capparis altare incensantibus, inchoetur : ecclesia tota illuminetur, & clerici omnes pro posse ecclesiæ induantur : & donec hymnus cantatur flores diversi coloris ad instar charismatum Spiritus Sancti desursum immittantur, & sic tota hora festivè celebretur.] De hoc ritu hæc habet Ordinarium Rotomagense : [Septem presbyteri de majori sede cum septem thuribulis casulis induti ante altare veniant cum diacon. & subdiacon. revestitis, & medius presbyterorum incipiat *Deus in adjutorium* ; & similiter incipiat *Veni creator* incensando altare.] Similia habes in Ordinario Bajocensi, in Noviomensi & in Rituali Suessionensi : quibus concinit Ordinarium

CAP. XXVIII. *De Ascensione Domini &c.*

Silvanectensi : his verbis : [Ad Tertiam pulsetur totum classicum , sed modicum : deinde Tertia incipiatur ab aliquo ex antiquioribus canonicis. Cantor autem incipiet hymnum *Veni creator* : & dum cantabitur primus versus , Decanus & antiquior canonicus thurificabunt flexis genibus ante majus altare. Quo ℣. finito , surgent & ibunt ante cornua altaris , & ibi stantes thurificabunt , donec dicetur ultimus ℣. *Sit laus.* Quo incepto , iterum flexis genibus thurificabunt , ut suprà. Et illo finito , debent thurificare ad altare obituum , ad sacrarium , & posteà ire in chorum , & thurificare canonicos , sicut est aliàs fieri consuetum. Eodem modo fiet feria secunda , tertia , & quarta sequentibus per canonicos , & feria quinta sexta & sabbato per capellanos.] Quod verò addit Joannes Abrincensis etiam [flores diversos ad instar charismatum Spiritus Sancti desursum immitti.] Id ipsum pluribus in Ritualibus libris præscriptum reperi ; sed eo præsertim tempore peragendum , quo in missa canitur Prosa. Ita in Ordinario Silvanectensi , & in Rituali Turonensi S. Martini. Nonnulli etiam stupas inflammatas , alii aves seu columbas immittebant , meminique me legisse in vita S. Francisci Salesii , columbam hoc modo in festo Pentecostes immissam super humerum Sancti Præsulis requievisse. De hoc ritu audiendus Lucas Cusentinus archiepiscopus in suo Ordinario : [In missa Pentecostes dum cantatur sequentia , quam incipit Pontifex primò , decanus secundò , cantor tertiò , sparguntur desuper in presbyteris , in choro , & in navi ecclesiæ , rosæ , lilia , & flores , & ad ultimum emittuntur particulæ subtilissimæ stupæ succensæ.] Hæc nimirum omnia ad plebis potissimum instructionem , & devotionem agebantur , quæ exterioribus his signis multò magis docetur & movetur , quàm quibusvis prædicationibus.

Florum & columbarum immissio.

XVII. Addit Lucas Cusentinus : [Hac die omnes fideles sacram communionem sumere debent. Sequenti feria secunda solet episcopus confirmare pueros.] De communione fidelium in festo Pentecostes constat ex his quæ à nobis alias dicta sunt. Hinc in ordinario Lugdunensi legimus *Ad eucharistiam Venite populi* , qua scilicet antiphona plebs ad communionem vocari consueverat.

Communio plebis & confirmatio infantium.

XVIII. Ad vesperas antiphonæ super psalmos ex ordinario Turonensi ter repetendæ sunt , unicam super tres psalmos notat Silvanectense. In Breviario etiam Tolosano tres tantùm psalmi cum totidem antiphonis ad vesperas designantur , & pro hymno prosa *Veni Sancte Spiritus.* Ex Ordinario Argentino vesperæ cum quinque psalmis totidemque antiphonis debent decantari , scilicet *Laudate pueri. Laudate Dominum omnes gentes. Lauda anima mea. Laudate Dominum quoniam. Lauda Jerusalem.* Qui psalmi per totam octavam dicebantur. In quibusdam ecclesiis olim fiebant post vesperas in Pratello choreæ , ut in Lemovicensi. De hujusmodi chorea hæc leguntur in Ordinario Cabilonensi : [Post completorium fit chorus in prato. Decanus cantionem primam *Veni Sancte Spiritus*, Ceteri suas dicant, qui voluerint, latinè tamen.]

De vesperis

Cap. XXVIII *De Ascensione Domini &c.*

Et completorio.

XIX. De completorio singulare nihil notandum habeo, nisi quod habet Rituale Suessionense: [Ad completorium, inquit omni tempore lectionem consuevimus facere. In nocte verò ista & in subsequenti hebdomada, non usi sumus lectione sicut & in octavis Paschalibus non legimus.] In completorio autem post psalmos subdiaconi ad S. Gervasii altare progressi alternis versibus prosam quamdam cum choro decantant, eodemque modo subsequens canticum *Nunc dimittis*, cui subjicitur collecta de SS. Trinitate *Omnipotens sempiterne Deus qui dedisti famulis tuis*. In ordinario Silvanectensi tres dumtaxat ad completorium notantur psalmi.

Processiones solemnes.

XX. Per totam hebdomadam solemnes olim fieri solebant processiones ad principales præsertim & matrices ecclesias: unde Gualdricus Autissiodorensis episcopus in Historia episcoporum Autissiodorensium cap. 44. dicitur [hanc in sua instituisse ecclesia saluberrimam consuetudinem, ut omnes sui episcopatus diocesani sacerdotes cum suis parrochianis per dies Pentecostes festivos cum crucibus atque vexillis ad principalem S. Stephani conveniant aulam, lustratis in gyro cunctis abbatiis, ibique ab archidiacono spiritualis verbi reficiantur epulis, & dehinc si episcopus extiterit percepto benedictionis munere alacres redeant ad propria cum gratiarum actione.] Hujusmodi processionum praxim videre est apud Gaufridum in Vita Bernardi abbatis Tironiensis. Singulare verò est quod narrat Joannes Bohemus in libro 3. de omnium gentium moribus cap. 15. [In Franconia Pentecostes tempore ubique ferè hoc agitur. Conveniunt quicumque equos habent aut mutuare possunt, & cum Dominico corpore, quod sacerdotum unus etiam equo insidens collo in bursa suspensum defert, totius agri sui limites obequitant, cantantes supplicantesque ut segetes Deus ab omni cœli injuria & calamitate velit servare.]

Jejunium quatuor temporum.

XXI. Observat Socrates in lib. 2. Historiæ ecclesiasticæ cap. 28. hebdomada quæ est post Sanctam Pentecosten populum jejunare. Id quod hodie religiosè observamus in triduano quatuor temporum jejunio, de quo cum dixerim in lib. 3. de antiquis monachorum ritibus cap. 2. illud tantùm describam statutum Salingestadensis Concilii cap. 2. In missa quatuor temporum Pentecostes. [Diacones dalmaticis induantur, & alleluia cantetur, & flectamus genua non dicatur.]

De festo SS. Trinitatis.

XXII. Dominica post Pentecosten in vetusto codice ecclesiæ Turonensis & in quibusdam aliis inscribitur *Dominica vacat*, scilicet officio octavæ Pentecostes, quia revera non solebat hoc festum habere octavam, licet obtineret in Romano S. Pauli monasterio. In missali Gellonensi annorum 900. & in codice Turonensi missa est de Dominica 1. Post Pentecosten, sed præfatio est de SS. Trinitate. Idem videre est missali Narbonensi, ubi eadem præfatio ad omnes Dominicas, in quibus officium fit de Dominica adhibetur. In Pontificali verò Egberti Eboracensis archiepiscopi inter benedictiones in missa per circulum anni ab episcopis populo impertiendas, ea quæ Dominicæ 1. post Pentecosten assignatur,

assignatur festo SS. Trinitatis convenit In vetustissimo etiam Sacramentorum libro monasterii S. Dionysii in Francia ante annos 800. exarato, in altero Turonensis ecclesiæ ejusdem circiter ætatis, in Carnotensi S. Petri annorum 700. missa integra habetur de SS. Trinitate, de qua etiam Joannes Abrincensis in libello de officiis ecclesiasticis ita scribit: [Proxima Dominica cum novem psalmis & antiphonis, cum novem lectionibus & responsoriis celebretur in honore Sanctæ Trinitatis eadem celsitudine, qua dies Ascensionis.] Sed & Rupertus in lib. 11. de divinis officiis c. 1. de hoc festo tamquam ubique recepto loquitur. Et certè circa Caroli-magni tempora in Galliis incæpisse nobis insinuat Caturhphi epistola ad eumdem Carolum, in qua hæc lego: [Ergo, mi rex, si vobis placeat hoc consilium pro his omnibus pro te, & pro exercitu christianorum, ut unum diem post jejunium in anno in honore S. Trinitatis & unitatis & angelorum & omnium Sanctorum celebrem constituas super regnum tuum cum consilio Synodi Francorum.] At in ecclesia Romana tardius celebrari cæpit: unde Alexander Papa II. in quadam Decretali [Festivitas, inquit, SS. Trinitatis secundùm consuetudines diversarum regionum à quibusdam consuevit in Octavis Pentecostes, ab aliis Dominica prima ante adventum Domini celebrari. Ecclesia siquidem Romana in usu non habet quod in aliquo tempore hujusmodi celebret specialiter festivitatem, cum singulis diebus Gloria Patri & Filio & Spiritui Sancto & cetera similiter dicantur ad laudem pertinentia Trinitatis.] Hoc decretum quod citatur extra. De Feriis cap. *Quoniam* sub nomine Alexandri Papæ III. est secundi hujus nominis Pontificis, ut constat ex Micrologo cap. 60. qui illo utitur ad improbandam institutionem festi SS. Trinitatis, quam etiam damnat Berno abbas Augiensis in libro de quibusdam ritibus missæ cap. 3. Sed neque tempore Durandi ubique adhuc recepta erat, uti ipse docet in libro 6. Rationarii cap. 114. Et certè nihil de festo SS. Trinitatis in Ordinario Cabilonensi, nihil in Uticensi. In capitulo generali fratrum Minorum anno 1260. [ordinatum fuit ut fieret officium duplex deinceps de Sanctissima Trinitate in octava Pentecostes,] ut scribit Lucas Uvadingus in Annalibus Minorum. In Ordinario Argentino anno 1364. concinnato hac die ponitur officium de octava Pentecostes cum tribus dumtaxat ad nocturnos psalmis, totidemque antiphonis, lectionibus, & responsoriis. Sequenti verò feria secunda officium de SS. Trinitate consignatur. Sed tandem Joannes Papa XXII. illud solemniter celebrari jussit ubique, tametsi nonnullæ adhuc ecclesiæ officium SS. Trinitatis celebrent Dominica ultima post Pentecosten, ut Narbonensis & Cenomanensis. De hoc officio prætermittendum non videtur id quod legimus in vita Joannis Pechan archiepiscopi Cantuariensis, qui obiit anno 1290. [Inter cetera autem ejus monumenta, illud ut quantitate minimum, ita sententiarum sublimitate atque dictionis majestate est dignissimum, quod de SS. Trinitate ad suæ fidei sempiternam protestationem compositum (officium) ex Pontificis summi approbatione legitur & canitur omnibus ecclesiis, quæ Romanæ

CAP. XXVIII. *De Ascensione Domini &c.*

ecclesiæ in canonicis horis persolvendis usum tenent, tametsi propter operis difficultatem plerique inferiorum ecclesiarum in suo usu ipsum non recipiaut.]

CAPUT XXIX.

De festo Sacratissimi Corporis Christi

Cap. XXIX. *De Festo SS. Corporis Christi.*

Festum Corporis Christi Leodii primo institutum agente Roberto episcopo.

I. FEstum sacratissimi Corporis Christi primam sui originem debet Leodiensibus, qui ante omnes ecclesias illud receperunt, hortante præsertim beatissima virgine Juliana, Montis-Cornelii apud Leodium Sanctimoniali, & promovente Roberto, ejusdem civitatis episcopo, cui cum Julianæ de instituenda nova festivitate votum complacuisset; ut habent Acta S. Julianæ apud Bollandum 5. Aprilis [universis ecclesiasticis personis suæ diœceseos, per elegantem epistolam præcepit, ipsam solemnitatem singulis annis die ad hoc statuto cum officio celebrari, & ab eorum plebibus sicut diem Dominicam ab omni servili opere inviolabiliter observari.] Atque ut res faciliori negotio executioni demandaretur, [Circiter viginti officia ipsius festivitatis fecit de proprio conscribi, voiens ea ad habendam copiam per loca distribui opportuna.] Officium istud aliud fuisse nobis minimè videtur, quàm illud quod ad S. Julianæ preces quidam Joannes conscripsit, de quo in ms. Vallis Rubeæ hæc leguntur: [Hoc officium incipit: *Animarum cibus*, & reperitur plenum in urbe Tungrensi & aliis locis. Deinde Urbanus IV. officium quod ubique cantatur instituit.] Addit Chapeavilla: [Illud officium haberi in ecclesia collegiata S. Martini, & parrochiali S. Joannis Baptistæ Leodii, & pluribus ecclesiis Leodiensis diœcesis.]

II. Porrò ne piissimo fraudaretur voto Robertus, & [ne quisquam negligentium prælatorum de ignorautia se posset excusare, proposuit in generali sua Synodo, quæ singulis annis convenientibus ecclesiarum rectoribus & Conciliorum decanis in unum fieri solet, quod per epistolam statuerat viva voce solemniter publicare] Verum ipse morte præventus sanctum haudquaquam potuit adimplere propositum. At Hugo S. R. E Cardinalis ad partes Alemanniæ à Summi Pontificis latere destinatus, hoc in se suscepit negotium, primusque in S. Martini ecclesia Leodiensi festum illud & promulgavit & celebravit: [Diem quoque quo per annos singulos celebrari deberet instituit, & ab omnibus ad hoc præparatis quorum Deus corda tangeret licentiam tribuit percipiendi singulis annis ipso solemnitatis die SS. Corpus Christi. . . ad ipsius etiam cardinalis exhortationem canonici majoris ecclesiæ Leodiensis, dicto cardinali in partibus ipsis adhuc agente, præmissam solemnitatem in sua ecclesia in officio plenario celebrarunt.] Neque his contentus Hugo, sed [antequam ad Romanam curiam reverteretur, dictæ solemni-

Et adjuvante Hugone Legato.

tati providere studuit in futurum. Nam à cunctis ecclesiarum rectoribus & prælatis, & aliis Christi fidelibus infrà legationis suæ terminos constitutis ipsam statuit celebrandam, eamdem fieri rogans & præcipiens & injungens singulis annis die ad hoc præfixa cum proprio officio ipsi solemnitati deputato.] Cardinalis litteras ad omnes archiepiscopos, episcopos, abbates, decanos, archidiaconos &c. infrà terminos suæ legationis constitutos exhibent Acta S. Julianæ. [Post modum verò, ut inquiunt eadem acta; cum Reverendus Pater Petrus ad velum aureum diaconus cardinalis apostolicæ sedis legatus Leodium advenisset, dictam solemnitatem confirmavit, & de eadem epistolam composuit elegantem.]

CAP. XXIX. De Festo SS. Corporis Christi.

III. Ut autem firmior & inconvulsa præfata institutio per futura sæcula permaneret; Stephanus canonicus Leodiensis unà cum Maria sorore sua non infimam bonorum suorum partem ecclesiæ S. Martini contulit, quo in perpetuum solemni ritu in ea celebraretur. Joannes verò de Lauduno ecclesiæ prædictæ canonicus Octavam Corporis Christi fundavit. Sed tandem Jacobus de Trecis ecclesiæ Leodiensis archidiaconus factus Summus Pontifex Urbanus IV. festum Corporis Christi per universam ecclesiam celebrari mandavit, data Bulla Septembris die 8. anni 1262. quam postmodum Clemens Papa V. confirmavit in Concilio Viennensi, ad cujus constitutionem Glossa hæc habet: [Quia illa constitutio Urbani non fuit recepta ab omnibus, ideò Clemens Papa V. innovavit illam constitutionem & illam præcepit ab omnibus observari.] In Galliis tamen ante annum 1318. haudquaquam receptam fuisse docet Papyrius Massonius in lib. 5. de episcopis Urbis in Vita Urbani IV.

Urbano IV. postmodum confirmante.

IV. Hujus festi solemnitatem tria præsertim commendant. Officium, processio, & expositio.

De auctore officii SS. Sacramenti consentiunt omnes viri eruditi verum & germanum illius parentem esse S. Thomam Aquinatem, nec minimum dubitandi scrupulum relinquit erudita R. P. Natalis Alexandri dissertatio, qua illud vindicat angelico Doctori qui illud jubente Urbano IV. Summo Pontifice composuit tanta pietate, tantaque divini Spiritus unctione refertum, ut illud mox omnes ecclesiæ sibi decantandum persolvendumque ultro susceperint, ipsa etiam Leodiensis ecclesia S. Martini, illo relicto quod primum jubente S. Juliana à Joanne compositum, persolvere inceperat: tametsi rituum suorum tenax, nonnulla ad proprium usum accommodata officio Doctoris Angelici adjecerit, ut sunt *hymni* ad singulas horas proprii, propriæ item collectæ, cum quibusdam antiphonis & versiculis, hymno illo omisso qui ad nocturnas vigilias decantari solet. In Turonensi S. Gatiani Basilica omnes nocturnorum antiphonæ ex ejusdem ecclesiæ ordinario ter debent repeti, in Martiniana verò ejusdem urbis post tertium cujusque nocturni responsorium prosa decantari. At in Breviario Tolosano in secundis vesperis pro hymno legitur prosa *Lauda Sion Salvatorem*. In ordinario Argen-

Officium festi à S. Thoma compositum.

CAP. XXIX. *De Festo SS. Corporis Christi.*

tino ad vesperas hymnus *Sacris solemniis*, ad completorium *Pange lingua* assignatur.

De processione.

V. De solemni hujus diei processione, ne minimum quidem verbum in Urbani IV. Bulla, qua sacratissimi Corporis Christi festivitatem instituit. Non diu tamen post festi erectionem institutam fuisse docent nos antiqui libri Rituales circa illa tempora scripti. An verò statim ab initio patenter delata fuerit eucharistia dubitare videtur Joannes Baptista Thiersius in singulari Tractatu, quem de SS. altaris Sacramenti expositione inscripsit lib. 2. c. 4. in eamque propendet sententiam quæ Corpus Christi in calice seu vase alio absconditum, deportatum fuisse sustinet. Verum huic opinioni obviat antiquum missale monasterii Fiscamnensis ad usum ecclesiæ Rotomagensis scriptum, cujus caracter ad annos 400. proximè accedit: in quo ante hujus diei missam præmittuntur ea quæ in processione sunt canenda, atque in prima initiali littera efformatur imago duorum presbyterorum SS. Sacramentum in vase gestatorio omninò apertum, ut nunc fit, humeris gestantium. Idem eruitur ex missali Melodunensi in quo feria 5. post festum SS. Trinitatis habetur missa de SS. Sacramento, cui appicta est imago sacerdotis sacram eucharistiam manu gestantis, sub baldachino à quatuor viris delato, qui perinde ac sacerdos ipse reliquique clerici nudum caput florum coronis ornatum habent. Verùm nullum dubitandi locum relinquit Ordinarium Silvanectense ab annis circiter 400. manu exaratum, in quo hæc lego: [Post Primam processiones SS. Reguli & Frambaldi & omnes curati civitatis cum suis parrochianis, & canonici S. Mauritii veniunt ad ecclesiam cathedralem. Tum fiet processio in cappis sericis, in qua sacratissimum Corpus Christi in *Aperto* vasculo positum defertur ab episcopo, vel decano, vel antiquiori canonico reverenter.] Thiersii tamen opinionem confirmant Constitutiones chori insignis ecclesiæ S. Martialis Lemovicensis anno 1470. scriptæ, in quibus ipsissima hæc verba continentur: [Ad processionem portatur Corpus Christi in calice pulchriori, & hebdomadarius qui portat habet cappam rubeam festalem.] casulam per plures non cappam induebant. Ordinem hujus processionis describit Jacobus Eveillon in singulari libro quem inscripsit de Sacris processionibus, ubi Andegavensis ecclesiæ ritus refert, quæ ut illatam à Berengario suo quondam archidiacono Corpori Christi sacratissimo injuriam aliquatenùs expiare possit, illiusque memoriam delere, maximam hujus diei partem in impertiendo sacræ eucharistiæ cultu debito ac reverentia consumit. Processionem sequitur missa in qua ex ordinario Bajocensi omnes infrà presbyteratus ordinem constituti tenentur offerre & communicare. Ejus prosa olim in quibusdam ecclesiis infrà octavam duas in partes alternis diebus canendas dividebatur. Ita in ecclesia Silvanectensi, in Catalaunensi, & in Turonensi S. Martini.

De expositione.

VI. De expositione dicere supersedeo, quando quidem argumentum istud accuratius tractavit supradictus Thiersius. Sufficiat hic dicere

illam olim expositionem extra missæ tempus locum vix invenisse, ut inter alia probat Ordinarium Narbonense. In ordinario tamen Argentino anno 1364. scripto hæc lego : [Ponatur Corpus Christi super altare in prima vespera , & in matutinis & in missa.] At de ejus infrà octavam expositione altum in eo silentium. In ecclesia Lingonensi à primis vesperis & per totam octavam exponitur Corpus Christi, sed hoc ex fundatione ab annis circiter 60. Post completorium verò data benedictione reconditur in capella SS. reliquiarum , ad quam omnes canonici aliique clerici cereos manu gestantes solemniter procedunt.

CAPUT XXX.

De festivitatibus Sanctorum quæ in adventu celebrari solent.

Caput. XXX. De Festivitatibus Sanctorum &c.

I. HActenùs ea quæ præcipuas Domini solemnitates spectant pro modulo nostro prosequuti sumus ; nunc ad Sanctorum ejus festivitates animum calamumque adjicere oportet ; tum ut eorum recordatione ad summas virtutes accendamur , nec eos imitari pigeat quos celebrare delectat : tum ut eorum imploratis patrociniis suffulti, securius inter varia vitæ hujus discrimina incedamus , eorumque aliquando consortes esse mereamur in cœlis : tum ut martyrum passiones sanctorumque confessorum rectè facta recolentes , gloriam simul creatoris prædicemus.

Festa martyrum quando celebrari cœperunt.

II. Eorum festa , martyrum præsertim , in ipso nascentis ecclesiæ principio anniversaria commemoratione celebrata esse , dubitare nos non sinit ecclesiæ Smirnensis epistola de martyrio S. Policarpi , apostolorum discipuli , quam retulit Eusebius in Historiæ ecclesiasticæ libro 4. cap. 15. in quo hæc leguntur : [Ossa illius gemmis pretiosissimis & quovis auro puriora colligentes , ubi decebat condidimus. Quo etiam in loco nobis , si fieri poterit , convenientibus , concedet Deus natalem ipsius martyrii diem cum hilaritate & gaudio celebrare , tum in memoriam eorum qui glorioso certamine persuncti sunt , tùm ad posteros hujusmodi exemplo instruendos & confirmandos.] Eamdem ecclesiæ institutionem confirmat S. Cyprianus in epistola 37. editionis Pamalianæ ad presbyteros & diaconos ecclesiæ Carthaginensis scripta his verbis : [Denique & dies eorum quibus excedunt , (confessores in carcere) adnotate , ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus. Quamquam Tertullus fidelissimus & devotissimus frater noster pro cetera solicitudine & cura sua , quam fratribus in obsequio operationis impertit , qui nec illic circa curam corporum deest , scripserit & scribat ac significet mihi dies , quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transire , & celebrantur à nobis hic oblationes & sacrificia ob commemorationem eorum , quæ citò vobiscum, Domino protegente , celebrabimus.]

CAPUT XXX. *De Festivitatibus Sanctorum &c.*

Hactenùs Cyprianus qui & in epistola 34. ad clerum plebemque suam ita scripserat : [Sacrificia pro eis semper , ut meministis , offerimus , quoties martyrum passiones & dies anniversaria commemoratione celebramus.] His concinunt ea quæ scribit S. Gregorius Nyssenus in vita S. Gregorii Neocæsareæ in Ponto episcopi , cui à miraculorum multitudine Thaumaturgo nomen inditum est , quique Decii imperatoris tempore vixit : [Descendit , inquit , rursum in urbem , & omni circa regione undique peragrata ac perlustrata , additamentum & quasi corollarium studii sui erga numen divinum instituebat : apud omnes ubique populos sanciens , ut nomine eorum qui pro fide certassent dies festi atque solemnes conventus celebrarentur : cùmque alius in alium locum corpora martyrum deduxissent , per anniversarii circuli ambitum congregati lætabantur in honorem martyrum ferias agentes.]

Quando confessorum.

III. Confessoribus tamen paulò tardius publicus cultus exhiberi cœpit. Et sanè dubito àn quisquam ante S. Martinum qui circa finem sæculi IV. vivere desiit , annua celebritate recoli meruerit. Saltem ea est mens eminentissimi Cardinalis Joannis Bona in libro 2. Rerum Liturgicarum cap. 12. ubi hæc habet : [Obiit eodem sæculo (IV.) S. Martinus Turonensis , cujus festivitas statim coli cœpit , ut alibi notavimus , & ideò solus ex confessoribus officium proprium in vetustissimis Breviariis habet , quia ipsi primò publicus ab ecclesia cultus tributus est.]

De festo S. Andreæ.

IV. Primus inter sanctos quorum in adventu solemnitas agitur , occurrit S. Andreas pridie calendas Decembris , cujus officium à S. Gregorio compositum fuisse contendit Joannes Belethus , ipsique unum diem festum tribuit S. Bonifacius Moguntinus episcopus in statutis Spicilegii tom. 9. Ejus festum notatur in vetustissimo missali Gothico à Josepho Thomasio edito , & in Pontificali Egberti Eboracensis archiepiscopi ; & quidem in isto cum vigilia , tertio calendas Decembris celebranda. In libro Sacramentorum S. Gregorii à Menardo edito & in vetusto codice ecclesiæ Turonensis annorum circiter 800. atque in Calendario Frontonis in hac vigilia duæ habentur missæ , una de vigilia , altera de S. Saturnino. In ordine Gelasiano & in Sacramentario Gellonensi altera missa est de SS. Saturnino , Chrysanto , Mauro , & Daria.

V. Post primas hujus festi vesperas processionem ad altare S. Andreæ adsignat Rituale Suessionense cum antiphona , cantico *Magnificat* , & oratione de sancto. Processioni solemnes vigilias addebant Turonenses S. Martini canonici hoc modo , qui describitur in vetusto eorum Rituali : [In vigilia ad vesperas post *Benedicamus* , cruce parata & cereis , incipit Responsorium *Venite* : & sic vadunt cantando ad S. Andream , & fit vigilia cum novem psalmis , & antiphonis , & tribus lectionibus de Passione , & tribus responsoriis, scilicet primo secundo & nono. Primam legit clericulus primæ stationis , secundam secundæ , tertiam tertiæ. Primum responsorium cantat presbyter , secundum clericulus

primæ stationis, tertium subdiaconus simplex de stallo. In laudibus sicut in festo, hymni non dicuntur, sed tantùm versiculi.] Hunc ritum desumpsit ecclesia Turonensis à Romana, quæ in profestis diebus majorum solemnitatum post vesperas vigilias primas celebrare solebat in una ecclesia, alteras in alia nocte, uti observavimus in natalis Domini die festo, in quo pridie Pontifex celebrabat vigilias cum prima missa ad S. Mariam majorem, deinde pergebat ad S. Petrum nocturnum decantaturus iterum officium. De hoc ritu hæc leguntur in ms. Pontificali Salisburgensi: Præmisso titulo *De festis Sanctorum qualiter apud Romanos celebrantur*, consequenter additur: [In primis congregant se ad ecclesiam serò ad vigilias peragendas illius sancti, cujus natalis fuerit. Ingredientesque ad vigilias non dicant *Domine labia mea*, nec invitatorium, sed statim incipiunt antiphonas & psalmos, cujuscumque fuerit, aut apostolorum, aut cujuslibet Sanctorum: qui voluerint novem lectiones facere, & psalmos novem decantant: qui verò septem, sex: qui verò quinque, similiter sex. Ad vesperum si fuerint antiphonæ propriæ, dicuntur; sin autem alleluia dicitur. In Bened. & evangelio dicuntur antiphonæ. Item in nocte festivitatis eorum antiphonam in *Venite*, idest invitatorium de Sanctis minorem, psalmos cotidianos cantant, sed versus de sanctis, lectiones aut quatuor, aut quinque, aut septem, aut si voluerint novem ad ipsum natalitium pertinentes prælegantur. Responsoria verò de ipso die sanctorum. In matutinis laudibus, si propriæ fuerint antiphonæ, psalmi dicuntur Dominicales, sin verò psalmi dicuntur cotidiani, antiphonæ de sanctis in ipsis psalmis. In evangelio antiphona si propria fuerit, ipsa dicitur: Sin verò, qualem voluerit dic.... Passionem vel gesta sanctorum ad Adriani tempora tantummodo ibi legebantur, ubi ecclesia ipsius sancti vel titulus erat. Ipse verò tempore suo hunc morem renuere jussit, & in ecclesia S. Petri legendas esse constituit.]

CAPUT. XXX. *De Festivitatibus Sanctorum &c.*

VI. Redeo ad S. Andream cui octavam assignant ordo Gelasianus, Codex Regius annorum 900. Gellonensis ejusdem ætatis, Turonensis annorum 800. Missale Bituricense cum recentioribus ordinariis benemultis. De modo celebrandi ejus octavam hæc scribunt mss. Romani S. Pauli monasterii consuetudines: [Per octavam ejusdem apostoli nihil de ea agitur, sed omnia feriata.] In illo itaque monasterio, ne quid ex devotissimo adventus officio detraheretur, præter diem ipsum natalem S. Andreæ & ejusdem diem octavum nihil omninò fiebat. An verò alibi? Si verò in Dominicam diem hoc festum incidisset, ejus octava feria 6. præcedenti propter festum S. Nicolai prævio officio celebrabatur. Si in feriam 2. sabbato propter eamdem rationem: saltem ita præscribit Turonensis ecclesiæ ordinarium.

VII. Nonnullæ ecclesiæ S. Andreæ festum olim Dominica die agebant, id quod acriter reprehendit Radulphus Tungrensis in libro de Canonum observantia propositione 15. ubi sic loquitur [Abusus nimius est, ut festum S. Andreæ in Dominica teneatur, cum Romana consuetudo,

Festum S. Andreæ an Dominica possit celebrari.

CAPUT. XXX. *De Festivitatibus Sanctorum &c.*

Metropolitanum statutum, & omnes de officio scribentes obvient huic modo.] Hinc rectè Cornelius Scultingus infert: [Reprehenditur igitur Coloniensis ecclesia major, quæ Dominicis diebus in adventu festa SS. Andreæ apostoli, Nicolai, Conceptionis Mariæ & Thomæ apostoli celebrat: cui consuetudini statuta Coloniensium & Leodiensium, ut ostendit auctor nominatus, (Radulphus) repugnant.] Addit verò: [Major tamen ecclesia Coloniensis huic constitutioni satisfacit à Dominica *Invocavit* usque ad octavam Pentecostes, quibus Dominicis interlabentibus nulla festa servat.] Posteà subdit: [Porrò in diœcesibus Moguntinensi, Osnaburgensi, Hamburgensi, Spirensi, si festum S. Andreæ in Dominicam cadat, propter invitatorium, & laudes Dominicales, & occurrentes proprias historias, ad secundam feriam transfertur. Idem observat etiam ecclesia Xantensis.]

Festum S. Eligii.

VIII. Calendis Decembris occurrit festum S. Eligii episcopi [Hoc festum Eligii in Francia & Flandria ubique observatur, estque trium lectionum,] inquit Scultingus. Nihil tamen de eo in nostris antiquis Sacramentariis me reperisse memini. Sed extat in veteri Corbeiensi Calendario.

S. Benedicti.

IX. Pridie Nonas Decembris in vetustissimo Moisacensi missali consignatur *Natale S. Benedicti abbatis & confessoris.* In Dionysiano Sacramentario annorum 800. *Translatio S. Benedicti.* Quo nomine extat etiam in missali Bituricensi & quibusdam aliis.

S. Crispinæ.

X. Nonis Decembris in vetustissimo Corbeiensi Calendario legitur *Natale S. Crispinæ martyris:* quo die reperitur in antiquo Carthaginensi Calendario. Ejus acta sincera dedit noster Mabillonius in Analectorum tom. 3.

S. Nicolai.

XI. VIII. Idus Decembris habemus festum S. Nicolai episcopi & confessoris, quod *ubique servatur* inquit Scultingus; & quidem plerisque in locis olim sub præcepto. Hoc festum post ejusdem Sancti Barium Translationem præsertim celebre haberi cæpit. Nam ante hæc tempora vix de eo aliquid reperire est in mss. Sacramentorum libris.

De festo Conceptionis B. Mariæ.

XII. VI. Idus Decembris celebramus immaculatæ Virginis Mariæ Conceptionis festivitatem, cujus prima institutio S. Hildephonso Toletano episcopo referenda videtur; nam ut legimus in ejus Vita Sæculo II. Benedictino, [Festum Conceptionis S. Mariæ, quo scilicet ipsa concepta est, celebrari constituit, & ejus constitutione per totam Hispaniam solemniter colitur VI. Idus Decembris.] Unde inter festa christianorum quæ à Judæis observari præcepit rex Ervigius lib. 12. Legis Visigothorum tit. 6. recensetur [Festum S. Virginis Mariæ, quo gloriosa conceptio ejusdem genitricis Domini celebratur.]

Atque hinc apparet Conceptionis B. Mariæ festivitatem, ut quidam autumant, in Anglia minimè incœpisse. Occasionem hujus festi divinæ attribuunt revelationi Ramesiensi abbati in mari periclitanti factæ. Rem enarrat ms. Breviarium ecclesiæ Turonensis in lectionibus ad nocturnas vigilias recitandis:

recitandis : quæ quia facilè non reperiuntur, eas hic subjungere non gravabor.

Tempore quo divinæ placuit pietati Anglorum gentem de malis suis corrigere, & suæ servitutis officiis arctius constringere, gloriosissimus Normannorum dux Guillelmus eamdem patriam debellando subegit. Qui rex Anglorum factus Dei virtute & industria sua, totius ecclesiasticæ dignitatis honores in melius reformavit.

Audientes autem * Daci Angliam subjectam Normannis graviter indignati se suo quasi jure hereditario privari, arma præparant, classem aptant, ut eos adeuntes à data sibi divinitus expellant.

* f. Dani.

Hoc comperto, Rex Guillelmus Helchinum abbatem Ramossensis cœnobii in Daciam mittit, ut hujus veritatem rei inquirat. At ille negotio regis fideliter peracto, Angliam reverti cupiens, mare ingreditur, cùmque suborta tempestate, ipse & qui cum eo erant de salute desperarent, Beatissimam Dei genitricem Mariam invocavit.

Et ecce subitò aspiciunt quendam Pontificali infula decoratum, qui Helchino dixit : Scias me ad te à B. genitrice Dei quam invocasti directum. Hoc igitur periculum incolumis evades, si dictis meis obtemperaveris. Promitte itaque mihi & Deo, quod Diem Conceptionis matris Christi solemniter celebrabis & celebrandum prædicabis.

At Helchinus : Et quo, inquit, die festum hoc celebrabitur. Sexto, ait, Idus Decembris. Et quo, inquit abbas, servitio utemur in officio ecclesiastico ? Omne, inquit, officium quod dicitur in ejus nativitate, dicetur & in ejus Conceptione, excepto quod nomen nativitatis mutabis in nomine Conceptionis. Sedata igitur tempestate, abbas ad propria rediens, statuit idem officium in Ramossensi cœnobio celebrari.

XIII. Ex his quinque lectionibus apparet Helchinum Ramosiensis monasterii abbatem primum festi Conceptionis B. Mariæ auctorem in Anglia extitisse. Huic institutioni favit in primis S. Anselmus Cantuariensis archiepiscopus, qui per totam Angliam & maximè Cantuariensem diœcesim hoc festum celebrari procuravit, uti testatur Concilium Londinense anni 1328. his verbis : [Venerabilis Anselmi prædecessoris nostri, qui post alia quædam ipsius antiquiora solemnia, Conceptionis solemne superaddere dignum duxit, vestigiis inhærentes, statuimus & firmiter præcipiendo mandamus, quatenùs festum Conceptionis prædictæ in cunctis ecclesiis nostræ Cantuariensis Provinciæ festivè & solemniter de cetero celebretur.] Quæ verba non sic sunt accipienda, quasi tunc primum Conceptionis festum per totam Cantuariensem provinciam recipi cœperit ; sed jam observatum diu per universam Angliam *festivè & solemniter* recoli præcipit Concilium Londinense, Et sanè longe anteà Gaufridus abbas S. Albani qui anno 1146. obiit illud in cappis celebrari mandaverat uti scribit Mathæus Paris in vitis abbatum S. Albani.

XIV. Circa illud tempus ecclesia Lugdunensis eamdem festivitatem

CAPUT. XXX. *De Festivitatibus Sanctorum &c.*

recepit, cujus agendi rationem improbavit. S. Bernardus, scripta ad Canonicos Lugdunenses eleganti epistola 174. maximè quod inconsulta Sede Apostolica hoc festum instituissent. Non defuere qui eo tempore S. Bernardi zelum improbavere, uti constat ex epistola Nicolai monachi S. Albani ad Petrum Cellensem, quæ inter ejus epistolas habetur lib. 9. epist. 9. nec sanè impedivit quominùs statim [ferè per totam Galliam devotissimè ab omni christiano percelebraretur populo,] uti scribit Atto prior monasterii S. Petri de Regula in statuto quod anno 1154. de celebranda solemniter eadem festivitate edidit. Unde & publicam cum pompa processionem in ejus honorem factam fuisse reperio in Chronico Rothomagensi ad annum 1197.

XV. Sed neque Orientalis ecclesia suam Conceptioni B. Mariæ venerationem denegavit, ut discimus ex Emanuelis Comneni constitutione de diebus festivè celebrandis à Theodoro Balsamone relata in Nomocanone Photii tit. 7. cap. 1. in qua inter alias recencetur dies [nona Decembris utpote quod in eo peragatur Conceptio castissimæ matris Dei nostri.] Sed & Baronius in notis ad Martyrologium Romanum observat extare Leonis imperatoris sermonem de Conceptione B. Mariæ in ms. codice Bibliothecæ Sfortianæ num. 65. & alium insuper Georgii episcopi Nicomediensis in eodem codice. Narrat insuper Matthæus Paris ad annum 1228. Armenorum Patriarcham in monasterio S. Albani existentem, interrogatum ab uno monacho, *si in partibus suis Conceptio B. Mariæ celebraretur*, respondisse *celebratur utique*.

XVI. Omnium postrema festum Conceptionis B. Mariæ recepisse videtur ecclesia Romana, quæ tempore S. Thomæ Aquinatis festum illud recolere nondum cœperat: [Licet ecclesia Romana, inquit Angelicus doctor. part. 3. q. 27. a. 2. ad 3. Conceptionem B. Virginis non celebret, tolerat tamen consuetudinem aliquarum ecclesiarum illud festum celebrantium.] Idem non obscurè docet S. Bonaventura lib. 3. dist. 3. p. 1. q. 1. Neque tamen diù post distulit eamdem suscipere festivitatem, quam tandem [in omnibus ecclesiis, monasteriis, & conventibus christianæ religionis] festivis laudibus coli præcepit Concilium Basileense Sessione 36. concessis etiam indulgentiis illud debita devotione celebrantibus.

XVII. Hujus solemnitatis duplex officium compositum fuit, primum quod hactenùs decantat ecclesia, ipsissimum est nativitatis virginis Deiparæ officium, in quo nativitatis dumtaxat in conceptionis vocabulum mutatur. Aliud quod auctorem habuit Leonardum quemdam de Nagarolis Veronensem, quod officium celebrantibus indulgentias attribuit Sixtus IV. Extrav. *Cum præcelsa*. Verùm cum eo in officio aliqua reprehensione digna animadvertissent viri eruditi, ab omnibus omissum fuit, uti observat Joannes Hesselius doctor Lovaniensis in epistola ad Antonium Sablonium Athensium Franciscanorum Guardianum; in qua etiam improbat aliquas ecclesias conceptioni B. Mariæ indidisse octavas: [octavam, inquit, habet conceptio Mariæ, & octava caret.

Conceptio Domini : tantus est amor eorum quæ aliquo modo nostra videntur.] [Pauci tamen ut scribit Scultingus, ex institutione Sixti IV. & Patriarchæ Aquilegiensis servant octavam Conceptionis Mariæ 9. Lectionum.] Sed longè ante Sixtum IV. illam jam celebrabat ecclesia Argentina in cujus ordinario anno 1364. compacto præscripta reperitur.

CAPUT. XXX. *De Festivitatibus Sanctorum &c.*

XVIII. Circa ritus in hujus festi observatione hæc scribit idem Scultingus : [Hamburgensis diœcesis anticipat, utamur pace latinarum aurium vocibus ecclesiasticis, festum conceptionis Mariæ in sabbatum præcedens, si venerit in Dominica : Moguntinensis diœcesis posticipat hoc festum in feriam secundam tam in choro, quam in foro celebrandum. Herbipolensis posticipat in feriam secundam in choro tantùm celebrandum. Sed Coloniæ, quia illud festum solemne licet in Dominicam cadat, tamen ibidem servabitur, Dominicarum hujus temporis privilegio non obstante.]

XIX. III. Idus Decembris *natale S. Damasi Papæ* notatur in codice Regio annorum 900. & in Sacramentario S. Gregorii Papæ editionis Pamelianæ, cujus festum *ubique* ex Romana auctoritate recolitur inquit Scultingus. Festum S. Damasi.

XX. Idibus Decembris in Sacramentario S. Gregorii Papæ legitur *natale S. Luciæ Virginis.* De quo Scultingus, [Festum hoc, inquit, maximè celebre est Eboraci & Strigoniæ, licet ubique observetur propter martyrium.] Idem auctor observat hac die apud Trajectenses in missa legi pro epistola *Domine Deus meus exaltasti me &c*, Evangelium de Thesauro abscondito, cùm in aliis ecclesiis legatur epistola *Qui gloriatur in Domino* evangelium verò de decem virginibus. Addit Belethus in Explicatione Divinorum officiorum. cap. 65. [festum S. Luciæ hic adjunctum habere italicè *Charbar.* Quia tum maximè carnes solent deponi, quemadmodum secunda Dominica septuagesimæ dicitur vulgò carnis privium.] Atque hinc fortè ortum est illud Concilii Toletani V. decretum can. I. [ut à die Iduum Decembrium triduo litaniæ ubique annua successione peragantur, & indulgentia delictorum lacrymis impetretur. Quod si dies Dominica intercesserit, in sequenti hebdomada celebrentur.] quod statutum confirmavit Cinthila rex Ghothorum in litteris quæ ad calcem dicti Concilii habentur. S. Luciæ.

XXI. XV. Calendas Januarii in Hispaniarum ecclesiis solemniter recolitur annunciationis Dominicæ festum, ex instituto Concilii Toletani X. can. I. Annunciationis Dominicæ.

XXII. XII. Calendas Januarii in Sacramentario Gelasii & in Gregoriano & alibi passim consignatur *Natale S. Thomæ apostoli.* In vetusto Corbeiensi calendario *In India Tranlatio S. Thomæ apostoli.* Hoc festum ab omnibus omninò nationibus celebratum fuisse ante Incarnationis annum 402. discimus ex oratione quæ de eodem Sancto eo anno pronuntiata fuit, quæque extat inter opera S. Chrysostomi tom. 6. hom. 32. p. 271. Non repeditur tamen in Calendario Frontonis S. Thomæ.

CAPUT XXXI.

De festis Januarii, Februarii & Martii.

CAP. XXXI. *De Festis Januarii &c.* Festum S. Pauli eremitæ.

I. DE Circumcisione & Epiphania Domini præcipuis Januarii festis jam diximus superius. Infrà octavam Epiphaniæ IV. Idus Januarii occurrit festum S. Pauli primi Eremitæ De quo Scultingus [Celebre, inquit, hoc festum est Monasterii & Strigoniæ. Collecta tamen & horæ de Epiphania, nisi aliud episcopus præcipiat.]

S. Remigii.

II. Idibus Januarii octava Epiphaniæ festivum in Galliis olim diem habuit, tum propter S. Hilarii solemnitatem quæ non solùm Pictavis, sed etiam in aliis locis præsertim in Uticensi diœcesi sub præcepto tecolebatur; sed etiam propter natalitium S. Remigii Remensis episcopi diem, qui cum Clodoveum Francorum regem ad fidem adduxerit, sacrisque undis tinxerit, Francorum apostolus non immeritò est appellatus: unde in Rituali Suessionensi pridie Idus Januarii Statio ad S. Remigium legitur. Cujus ordo ita describitur: [Pulsata nona, pulsetur ter signum quod Lettarda vocatur: & dum nona cantatur, induant se duo clericuli albis suis; finitaque nona, eat processio ad S. Remigium, cum clericulis prædictis, uno præferente duos cereos de libra, reliquo crucem ferente. Et cùm perventum fuerit ad S. Remigium, ejusdem loci sacerdos paratus sit ad ostium indutus cappa de pallio, intrantemque incenset processionem à minimo usque ad majorem, & statim accendantur duo cerei prædicti super altare. Hebdomadarius quoque incipiat *Deus in adjutorium.* Succentor antiphonam *Ante Luciferum.* Ps. *Dixit. Confitebor. Beatus vir. De profundis. Memento.* Cap. *Magnificavit.* Hymnus non dicitur ℣. *Amavit.* Antiphona *Iste est de sublimibus.* Ps. *Magnificat*, collecta *Deus qui populo tuo.* Dum verò *Magnificat* cantatur, afferat presbyter prædictus thuribulum cum igne ante sacerdotem hebdomadarium, acceptaque benedictione incensi ab eo, ponat incensum in igne: quo facto, incenset altare indutus cappa de pallio, omnemque chorum in ordine. Post vesperas offerat sæpedictus presbyter charitatem solitam hebdomadario pro omnibus aliis. His peractis, redeamus pompaticè bini & bini cruce præcedente. Cerei verò super altare accensi remaneant. Intrata denique processione ecclesiam, reportet clericulus crucem ad altare: ceteri verò pergant in refectorium. Recipiantur autem ibi tot pauperes, quot hebdomadarius voluerit & introducantur. Deinde mensis paratis, consedeant omnes, ostium refectorii servante nostro ostiario. Post hæc presbyter supradictus afferat aquam cum pelvibus ad majorem mensam pro manuum illorum ablutione, qui voluerint & manutergium. Quo facto * libi distribuantur. In amministratione autem vini, cum ante mensas fuerit allatum, clericuli tenentes illud voce excelsa dicant *Benedicite.* Deinde

* Libi sunt des gateaux.

hebdomadarius *Potum servorum suorum bene † dicat rex angelorum.* Et tunc ministretur vinum cunctis in ordine. Deficiente autem vino illo, iterum vinum sicut primum cum *Benedicite* offeratur. Tertium verò quod nobis debetur, fratribus eleemosynæ cum libis quatuor concessimus. Intereà ad vesperas pulsetur, & post exitum refectorii cum gratiarum actione cantentur. Ordo itaque iste in stationibus omnium parrochiarum observetur.]

CAP. XXXI. *De fest. Januarii &c.*

S. Felicis in Pincis.

III. XIX. Calendas Februarii in Sacramentario Gelasiano & in Gregoriano editionis Menardi consignatur *Natale S. Felicis.* Pamelius, vetustissimus codex Regius, Gellonensis cum quibusdam aliis addunt *In Pincis* à loco in quo sepultus fuit, inquit Sculringus. Sed Menardo [locus est Romæ, in quo S. Felicis ecclesia ædificata est.] Id quod confirmat Liber Pontificalis in Adriano I. à quo [Basilica B. Felicis posita in Pincis, quæ erat in ruina,] reparata memoratur. In Turonensi S. Martini ordinario anno 1450. exarato legitur hac die *festum nominis Jesu quinque candelabrorum* cum commemoratione *S. Felicis in Pincis.*

IV. XVII. Calendas Februarii Sacramentarium Gelasii & Gregorianum exhibent *Natale S. Marcelli Papæ*, quod in codice Regio & in Calendario Frontonis sequenti die notatur. In Gellonensi verò die præcedenti cum orationibus de confessore Pontifice. Deinde XVI. calendas Februarii *Natale S. Marcelli martyris.*

S. Antonii

V. XVI. Calendas Februarii Festum S. Antonii abbatis apud monachos celebre semper extitit. Singularem hoc in festo ritum refert Mabillonius in itinere italico pag. 136. his verbis : [In festo S. Antonii ad ecclesiam Patrum Gallorum propè sanctam Mariam majorem ritus nobis insolitus visus est, ut quidquid equorum est in urbe, ducantur cum suis phaleris ad plateam ecclesiæ, ubi aqua lustrali ab uno è patribus omnes & singuli asperguntur, dato annuo censu. Qui secùs faxit, si quid equis adversi contigerit, id piaculo vertitur.]

Assumtionis B. Mariæ.

VI. XV. Calendas Februarii olim Assumtionis B. Mariæ festivitas agebatur, de qua hic describere juvat id quod observat Mabillonius in Liturgiæ Gallicanæ lib. 2. pag. 118. [Certum est hoc loco significari ipsius depositionem seu Assumtionem, quam XV. Calendas Februarii idest die 18. Januarii quondam celebratam fuisse antiquiora martyrologia testantur. Hieronymianum vetus æri incisum : XV. cal. Februarii depositio S. Mariæ. Epternacense, adsumtio S. Mariæ. Lucense, quod Franciscus Maria Florentinius vulgavit, XV. Cal. Februarii depositio sanctæ & gloriosæ B. Mariæ matris Domini nostri JESU-CHRISTI. Quem in locum Florentinius de hujus festi ad hanc diem institutione multis disserit, quam à Mauritio imperatore in mensem augustum, cum primitus in Januario celebraretur, translatam fuisse opinatur. In vetustissimo Calendario nostro Corbeiensi, quod vix amplius uno post Mauritium sæculo exaratum est. XV. Calendas Februarii depositio S. Mariæ Virginis. Denique in perantiquo Floriacensi quod fuit quondam ecclesiæ Senonensis, eodem die notatur, iisdem verbis atque in Martyro-

CAP. XXXI. De Fest. Ianuarii &c.

logio Lucensi. His accedit quod in missali Gothico statim post Epiphaniam habetur missa in adsumptione S. Mariæ matris Domini nostri: qua in missa Beatæ Virginis corpus de sepulcro translatum fuisse nec resolutionem pertulisse memoratur. Denique (quod rem evincit) Gregorius Turonensis episcopus in libro 1. de Gloria martyrum cap. 9. ubi agit de basilica per Constantinum in honorem beatissimæ Virginis constructa. Hujus festivitas sacra, inquit, mediante mense undecimo celebratur. Idest mense Januario, quod de Gallia intelligendum esse sequentia manifestant, probantque hoc festum vigiliis præventum, ac proinde celebre tunc fuisse. Nam in oratorio Marciacensis domus Arverni territori, ejus reliquiæ continentur. Adveniente verò hac festivitate, ego ad celebrandas vigilias ad eum accessi. Itaque per id tempus celebris in Gallia erat assumtio beatissimæ Virginis in Januario, quæ festivitas S. Mariæ simpliciter à Gregorio, uti in lectionario nostro appellatur.] His adde etiam Rabiense Sacramentarium & vetus calendarium seu necrologium monasterii quondam S. Cyriaci, in quo legitur *XV. Cal. Februarii depositio S. Mariæ Virginis matris Domini nostri* JESU-CHRISTI. Eodem die in Gregoriano Sacramentario, Gellonensi & quibusdam aliis adnotatur *Natale S. Priscæ.*

S. Priscæ.

VIII. XIV. Calendas Februarii. In codice Gellonensi & Corbeiensi Rodradi assignatur *Natale Mariæ & Marthæ.* In Remensi *Natale Sanctæ Mariæ & Marthæ.* In Corbeiensi Ratoldi & in duobus ecclesiæ Turonensis *Natale Sanctorum Mariæ & Marthæ.* Ubi vocem *sanctorum* non adjectivè, sed substantivè sumendam esse contendit Menardus, qui hunc locum de Maria & Martha Lazari sororibus intelligit, idque probat ex variis calendariis & martyrologiis, in quibus hac die legitur *Hierosolymæ Marthæ & Mariæ Sorores Lazari.* Menardi opinionem confirmat unus codex Turonensis ante annos 800. exaratus, in quo hac die habetur missa *Vultum tuum* de Virginibus. In pervetusto codice Regio habetur missa *in natali Beatorum Mariæ Marthæ Audifax & Abacuc.* In Gelasiano Sacramentario *Natale SS. Martyrum Sebastiani, Mariæ, Marthæ Audifax & Abacum.*

SS. Mariæ & Marthæ.

IX. XIII. Calendas Februarii in Sacramentario Gregoriano, in Gellonensi, in Calendario Frontonis & in uno codice Turonensi pervetusto duæ extant missæ una de S. Fabiano, altera de S. Sebastiano. Unicam de S. Fabiano exhibet Sacramentarium Gelasii in missali Tolosano unica de utrisque habetur missa cum duabus collectis sub unica conclusione dicendis. S. Sebastiani festum Romæ, Mediolani, & in Africa celebre statim fuisse rectè probat noster Ruinartius in Actis martyrum p. 295.

SS. Fabiani & Sebastiani.

X. XII. Calendas Februarii habetur in codice Gellonensi *Natale S. Agnæ Virginis.* In veteri etiam missali Gothico extat *missa in natali Agnes virginis & martyris.* Sic enim scribere solebant antiqui, ut probat Menardus. In perantiquo tamen codice Regio, in Gelasii & Gregorii Sacramentariis legitur *Natale Sanctæ Agnetis de Passione.* In Calendario Frontonis *Natale S. Agnæ de Passione.* Porrò [die festo S. Ag-

S. Agnetis

netis lanam ad pallia archiepiscoporum conficienda, idest geminos agnos vivos, in ecclesia S. Agnetis extra muros benedici mos est,] inquit Mabillonius in itinere italico pag. 84. De hoc ritu ita scribit Cardinalis Bona in libro 1. Rerum Liturgicarum cap. 24. ubi agit de Pallio archiepiscopali: [Fit ex lana agnorum candidorum sine macula, qui in die S. Agnetis in ejusdem ecclesia via Nomentana singulis annis offerri ad missam & benedici solent, ac subdiaconis apostolicis consignari, & in aliquo monasterio sanctimonialium nutriri, donec veniat tempus ipsos tondendi. Ex quorum lana texuntur pallia, quæ in basilicam Vaticanam delata super corpora SS. apostolorum Petri & Pauli ponuntur in vigilia natalis ipsorum, ibique tota nocte dimittuntur, ac die sequenti deputatis custodienda traduntur.]

CAP. XXXI. De Festis Ianuarii &c.

S. Vincentii.

XI. XI. Calendas Februarii in Calendario Frontonis, in codice Gellonensi & Gregorii Sacramentario legitur festum *S. Vincentii martyris*, de quo S. Augustinus in Sermone 276. [Quæ hodie, inquit, regio, quæve provincia ulla, quo usque vel Romanum imperium vel christianum nomen extenditur, natalem non gaudet celebrare Vincentii] Hoc festum ex Ordinario Uticensi debet observari sub præcepto in cujus missa in ecclesia Trajectensi legitur epistola: *Hæc dicit Dominus creans te Jacob & formans te Israel.*

SS Emerentiani & Macharii.

XII. X. Calendas Februarii in pervetusto codice Regio, in Gellonensi, & Turonensi occurrit *Natale SS. Emerentiani & Macharii martyrum*, quod etiam in nonnullis libris reperiri docet Menardus: vulgò tamen non *Emerentiani* sed *Emerentianæ* festum hac die recolimus.

Converſionis S. Pauli & S. Præjecti.

XIII. VIII. Calendas Februarii in codice Gellonensi & duobus ecclesiæ Turonensis atque in quibusdam aliis duæ habentur missæ, prima de Conversione S. Pauli, altera de S. Præjecto martyre. Festum conversionis S. Pauli in ordinario Uticensi & in statutis synodalibus compluribus festivè recoli debet sub præcepto, atque, ut ait Scultingus, ubique celebre habetur, Monasterii, Coloniæ, Vvormatiæ, Mindæ, Osnaburgæ, Trajecti, Leodii, Remis, Parisiis, Eboraci, Tulli, Metis, Moguntiæ, Lucernæ, Sangalli, Misnæ, Strigoniæ.

S. Agnetis secundo.

XIV. V. Calendas Februarii in duobus pervetustis codicibus ecclesiæ Turonensis legitur *Nativitas S. Agnæ martyris*. In codicibus Gellonensi & Moisacensi & in Calendario Frontonis *Natale S. Agnæ de nativitate*. In Regio *Natale S. Agnis de nativitate*. Apud Pamelium *S. Agnetis secundo*. Hoc festum erat præsertim octava S. Agnetis.

Purificationis B. Mariæ.

XV. IV. Nonas Februarii. In pervetusto codice Regio, in Gellonensi & Moisacensi assignatur festum *S. Simeonis* qua uncupatione donatur in Vita Sergii Papæ qui sedit circa annum 687. In duplici codice Turonensi & quibusdam aliis *Ypapanti*: In Gelasii & S. Gregorii Sacramentariis *Purificationis S. Virginis Mariæ* quo de festo aliàs à nobis dictum est. In ecclesia Herbipolensi si in Dominicam Septuagesimæ evenerit, celebratur sabbato præcedenti ex Scultingo.

S. Agathæ.

XVI. Nonis Februarii in Gelasii & S. Gregorii Sacramentariis no-

CAPUT XXXI. De Festis Januarii &c.

tatur *Natale S. Agathæ virginis*. Cujus festum ab Hildenaro in Commentario in Regulam S. Benedicti cap. 14. inter ea recensetur, quæ per universum mundum celebrantur. Hac die in missali Lugdunensi Athanacensis cœnobii post missam legitur *Benedictio panis* In missa verò Trevirenses legunt epistolam *Sapientia vincit maliciam &c.*

S. Scolasticæ. S. Sotheris.

XVII. IV. Idus Februarii in Gelasii Sacramentario, in Gellonensi, & Regio legitur *Natale Sanctæ Sotheris*. In Moisacensi *Natalis S. Scolastica*, In duobus codicibus ecclesiæ Turonensis habentur hac die tres missæ prima de S. Scolastica quæ est propria, secunda de SS. Zotico & Hireneo, tertia de Sancta Sothere. Missam etiam de S. Scolastica propriam exhibet codex Carnotensis S. Petri quam hic apponere non gravabor.

Collecta

Familiam tuam, quæsumus Domine, B. Virginis tuæ Scholasticæ meritis propitius respice, ut sicut ipsius precibus obtinendum quod cupivit imbrem cælitus decendere fecisti, ita ejus supplicationibus ariditatem cordis nostri supernæ digneris gratiæ rore perfundere. Per

Secreta

Suscipe, quæsumus Domine, ob honorem sacræ virginis tuæ Scolasticæ munus oblatum, & quod nostris assequi meritis non valemus, ejusdem suffragantibus meritis largire propitius. Per Dominum

Præfatio

Et te in sanctarum virginum laude glorificare, qui B. Scholasticam superna replesti gratia, ut digna fieret miraculi prærogativa, qui & illi cælitus imbrem largiri, & in columbæ specie cœlum penetrare fecisti: unde tuam poscimus clementiam, ut des nobis tantam imitari innocentiam, ut mereamur adipisci præmia sempiterna Per Christum

Post communio

Quos cælesti, Domine, refectione satiasti, Beatæ, quæsumus, Scolasticæ virginis tuæ meritis à cunctis exime propitiatus adversis. Per

Ad vesperas

Deus qui beatæ virginis Scholasticæ animam ad ostendendam innocentiæ viam in columbæ specie cœlum penetrare fecisti: concede nobis ipsius meritis innocenter vivere, ut ad eadem mereamur gaudia pervenire. Per.

S. Valentini &c.

XVIII. XVI. Calendas Martii Gelasii Sacramentarium exhibet *Natale*

Natale Valentini, Vitalis & Felicula. Codex Regius & Gellonensis *Natale SS. Valentini, Vitalis, Felicula, Zenonis.* In duobus codicibus ecclesiæ Turonensis duæ hac die habentur missæ una de S. Valentino, altera de SS. Valentino, Vitali, Felicula & Zenone. Sed Gregorii Sacramentarium & Frontonis Calendarium unicam de S. Valentino habent, in qua Trajectenses, ut docet Scultingus, epistolam legunt *Beatus homo qui invenit sapientiam.* In Eistetensi verò de SS. Valentino, Felicula & Vitali *Fratres Deo autem gratias qui semper triumphat nos* 2. Cor. 2.

XIX. XIV. Calendas Martias consignatur in Gellonensi Regio, & Turonensi Sacramentariis *Natale S. Julianæ*, quod in Gelasiano die sequenti adnotatur. S. Iulianæ.

XX. VIII. Calendas Martii in Gregoriano Sacramentario, in Gellonensi, & regio, habemus festum *Cathedræ S. Petri.* Ad quod spectat Concilii II. Turonensis canon XXIII. [Sunt qui in festivitate cathedræ domni Petri apostoli cibos mortuis offerunt, redeuntes ad domos proprias ad gentilium revertuntur errores, & post Corpus Domini sacratas dæmoni accipiunt escas. Contestamur illam sollicitudinem tam pastores quàm presbyteros gerere, ut quemcumque in hac fatuitate persistere viderint, vel ad nescio quas petras aut arbores, aut ad fontes designata loca gentilium perpetrare quæ ad ecclesiæ rationem non pertinent, eos ab ecclesia, Sancta auctoritate repellant.] Hactenùs festum cathedræ S. Petri Antiochenæ hac die recolimus, Romanæ verò die Januarii 18. Sed Cathedræ Romanæ nullum quidem verbum in nostris Sacramentariis, neque in Gregoriano aut Gelasiano; tametsi validissimis rationibus probet Mabillonius in libro 1. de Antiqua Liturgia Gallicana olim in Galliis celebratam fuisse in Januario. Menardus existimat utramque cathedram hac die publico cultu celebratam fuisse. Fuit autem hoc festum olim celebre Coloniæ, Monasterii, Trajecti, Myndæ, Osnaburgæ, Leodii, Treviris, Virduni, Tulli, Metis, Vvormatiæ, Remis, Parisiis, Eboraci, Moguntiæ in aliquibus locis, Bambergæ ex parte & Constantiæ, Strigoniæ, Lucernæ, Sangallii, ut scribit Scultingus, qui ibidem notat apud Herbipolenses & Argentinenses hoc festum esse trium tantùm lectionum & servari ferialiter: si venerit in aliquam quadragesimæ Dominicam, in feriam secundam rejici; si in Dominicam sexagesimæ aut quinquagesimæ evenerit, in sabbatum præcedens anticipari. Hanc festivitatem in ecclesia Africana ante S. Augustinum ignotam fuisse monent fratres nostri in observatione prævia ad serm. 190. appendicis S. Augustini. Cathedræ S. Petri.

XXI. VI. Calendas Martii celebramus festum S. Mathiæ apostoli, cujus meminit S. Gregorii Sacramentarium sed in Gelasiano & in nostris mss. bene multis atque in Calendario Frontonis altum de eo ubique silentium. De hoc festo ita scribit Alexander Papa III. episcopo Carnotensi Conc. Tom. 10. pag. 1718. [Festum verò B. Mathiæ juxta regulam ecclesiasticam vigilia eatenùs præcedat, ut nec pro bissexto nec quolibet alio modo inter se & solemnitatem admittat alium diem,

CAPUT. XXXI. *De Festis Januarii. &c.*

in qua utique vigilia, nisi evenerit in die Dominica jejunium celebratur. Ipsum autem festum sive fiat in præsenti die, sive in sequenti (qui duo quasi pro uno reputantur) nullus error, sed ecclesiæ consuetudo teneatur.] Et Concilium Narbonense anni 1227. can. 20. [Ad tollendam quorumdam dubietatem de festo S. Matthiæ, ... præcipimus observari ut semper in anno bisextili posteriore die celebretur festum prædictum.] Circa hujus festi missam observat Scultingus introitum secundùm regulares decantari *Judicent sancti gentes* cum psalmo *Exultate justi.* Tractum apud Trevirenses *qui seminant*; Strigoniæ *Desiderium.* Evangelium *Misit Dominus duodecim discipulos* Mathæi 10. Sed Strigoniæ, Romæ, Treviris, legi evangelium *Confiteor tibi Domine Pater.*

SS. Perpetuæ & Felicitatis.

XXII. Nonis Martii Gelasii Sacramentarium, Gellonense & Regium exhibent *Natale SS. Perpetuæ & Felicitatis* de qua nihil in Gregoriano, neque in Calendario Frontonis.

S. Gregorii.

XXIII. IV. Idus Martii celebramus *S. Gregorii natale*, quod in Regio & Gellonensi codice & in Calendario Frontonis hac die commemoratur. In cujus missa Treviris legitur epistola *Dedit Dominus confessionem sancto suo*; Trajecti *Scietis quia misi ad eos mandatum istud*; Strigoniæ *Ecce sacerdos magnus.* Evangelium vero Trajecti *Vos estis sal terræ*; Treviris *Vigilate*, uti observavit Scultingus. De hoc festo hæc Concilium Cloveshoviense II. can. XVII. [Dies natalitius B. Gregorii Papæ & dies quoque depositionis qui est VII. Calendas Junii S. Augustini archiepiscopi & confessoris... ab omnibus honorificè venerentur: ita ut uterque dies ab ecclesiasticis & monasterialibus feriatus habeatur.] In hoc & aliorum ecclesiæ doctorum festo officium fieri semiduplex sanxerunt fratres Minores in capitulo generali anni 1260. teste Vvadingo.

S. Iosephi.

XXIV. XIV. Calendas Aprilis celebramus S. Josephi natale, de cujus festo instituendo duas scripsit epistolas Joannes Gerson lectione non indignas, de hoc festo vide quæ scripsit Bollandus, & post eum D. *De Tilmon.*

S. Benedicti.

XXV. XII. Calendas occurrit natalis S. P. Benedicti abbatis, de quo tres missas exhibet vetus Sacramentorum liber ecclesiæ Turonensis, quas in libro 1. de antiquis ecclesiæ Ritibus retulimus. In antiquo etiam Dionisiano & Moisacensi habetur hac die cum missa de Vigilia. Observat Scultingus in lectionario Eystetensi legi epistolam ex libro Sapientiæ cap. 6. *Qui custodierint justitiam ejus justificabuntur, & qui didicerint justitiam.*

Annunciationis B. Mariæ.

XXVI. VIII. Calendas Aprilis celebris habetur festivitas annunciationis B. Mariæ, quæ ab antiquis diversis nominibus donata est. Nam ab aliquibus *Conceptio Christi* dicta est, ab aliis *Annunciatio Christi. Annunciatio Dominica initium redemptionis. Adnunciatio Christi in Virgine Maria. Annunciatio B. Mariæ. Denunciatio B. Mariæ & Passio Christi.*

De antiquitate hujus festi constat ex S. Augustini testimonio in libro 4.

de Trinitate cap. 5. ubi hæc habet: [Sicut à majoribus traditum suscipiens ecclesiæ custodit auctoritas, octavo calendas Aprilis conceptus creditur quo & passus.] Et certè Concilium Toletanum X. anno 656. de hoc festo tamquam de festo jam diu instituto, & ab universis passim ecclesiis recepto, loquitur canone I. ubi conqueritur quod [in multis Hispaniæ partibus hujus sanctæ Virginis festum non uno die per omnes anni circulos] agatur. Et [quoniam die qua invenitur Angelus Virgini Verbi conceptum nunciasse verbis & indidisse miraculis, eadem festivitas non potest celebrari condignè, cum interdum quadragesimæ dies vel paschale festum videtur incumbere, in quibus nihil de Sanctorum solemnitatibus, sicut ex antiquitate regulari cautum est, convenit celebrari.] Ideò speciali constitutione sancit, ut [ante octavum diem quo natus est Dominus, genetricis quoque ejus dies habeatur celeberrimus & præclarus. Ex pari enim honore constat, ut sicut nativitatem filii sequentium dierum insequitur dignitas; ita festivitatem matris tot dierum sequatur sacra solemnitas. Nam quod est festum matris, nisi Incarnatio Verbi? cujus utique ita debet esse solemne, sicut est ejusdem nativitas Verbi.] Additque hanc institutionem exemplo non carere, quam [per diversas mundi partes dignoscitur observari. In multis namque ecclesiis, inquit, à nobis & spatio remotis, & terris, hic mos agnoscitur retineri.] Inter illas ecclesias non immeritò reponi potest Mediolanensis, quæ Dominica Sexta adventus Domini solemne celebrat officium de Incarnatione Verbi seu de Annunciatione B. Mariæ, ut constat ex Breviariis & missalibus ejusdem ecclesiæ. Hactenùs ecclesia Toletana octava ante Domini nativitatem die festum Annunciationis solemni ritu recolit, tametsi eamdem festivitatem iterato die Martii vigesima quinta observet, uti scribit Bollandus in suo Martio tom. 3. pag. 538. Toletanam ecclesiam imitari voluerunt & aliæ nonnullæ ecclesiæ, quippe Radulphus Glaber lib. 3. Hist. cap. 3. narrat circa annum 1000. celebrata esse multa Concilia, in quibus [de die Annunciationis Dominicæ, qui celebratur octavo calendarum Aprilium, si fortè quolibet alio tempore extra quadragesimam excoli congruentiùs potuisset, ab iisdem Pontificibus non parva illata est quæstio. Ferebatur enim à quibusdam eamdem videlicet Annunciationem more Hispanorum quinto decimo calendarum Januariarum die irreprehensibiliter posse celebrari.]

CAP. XXXI. De festis Ianuarii &c.

XXVII. Non in occidente solùm, sed etiam in oriente ab antiquo singulari cultu celebrata est hæc festivitas, quam & recoli permittit Concilium Quini-sextum, & incruento sacrificio gaudere jubet quamcumque tandem in diem incidat, can. LII. Sed & Nicephorus Patriarcha in constitutione quæ habetur tit. 6. Juris orientalis pag. 29. in gratiam solemnitatis declarat, quòd [si dies Annunciationis in magnam illam quintam feriam vel magnam Parasceven inciderit, non peccamus, si tunc vino & piscibus utamur.]

XXVIII. Ad hujus festivitatis ritus pertinet Constitutio Sergii

Papæ I. ut hac die aliisque B. Mariæ solemnitatibus [exeat litania à S. Adriano, & ad S. Mariam populus occurrat.] De occurrentia verò hujus festi hæc scribit Scultingus : [Si festum Annunciationis B. Mariæ Virginis venerit in aliqua Dominica in quadragesima in diœcesi Coloniensi & Hamburgensi anticipabitur in sabbatum præcedens tam in foro quàm in choro solemniter celebrandum. In ecclesia Herbipolensi postponitur in proximam feriam secundam, & tam in foro quàm in choro celebrabitur. Si venerit post Palmarum vel post Pascha in vigilia Palmarum solemniter celebrabitur tam in foro quàm in choro secundùm Coloniensem, Herbipolensem, Hamburgensem, Argentoratensem & Monasteriensem ecclesias. Sin autem occurrerit in die Sancto Paschæ vel infrà octavam ejus, secundùm diœcesim Osnaburgensem, servabitur feria tertia post octavam Paschæ. Si venerit in Dominica *Oculi* vel *Lætare*, secundùm Monasteriensem ecclesiam servabitur sabbato præcedenti. Si in Dominica *Judica*, servabitur feria secunda sequenti.]

CAPUT XXXII.

De festis Aprilis Maii & Junii.

CAP. XXXII. *De Festis Aprilis, &c.* Festum S. Leonis. S. Euphemiæ.

I. III. IDus Aprilis in veteri codice Remensi & Gellonensi notatur *Natale S. Leonis Papæ*, de quo nihil in Gregoriano Pamelii ac Menardi Sacramentario, neque in Gelasiano : In codice Regio inscribitur Idibus Aprilis quo die in Gelasiano Sacramentario, in Gellonensi, Remensi, & quibusdam aliis legitur *Natale S. Euphemiæ martyris*, Calcedonensis scilicet, quæ in Novella Emanuelis imperatoris recensetur die Junii undecima.

S. Tiburtii &c.

II. VIII. Calendas Maii in Gellonensi codice consignatur *Natale SS. Tiburtii & Valeriani & Maximi via Appia.* Quo die notatur in Sacramentario Gregoriano. In quorum Sanctorum missa legitur epistola. *Hi sunt viri misericordiæ* apud Trevirenses; *Lingua sapientium* apud Trajectenses; *Justorum animæ.* Evangelium verò apud utrosque *Hoc est præceptum meum*, testante Scultingo.

S. Georgii.

III. IX. Calendas Maii legimus in Gregoriano Sacramentario *Natale S. Georgii martyris.* In Gellonensi *Natale S. Jorgii martyris*, quod festum ut scribit Scultingus est [celebre Spiræ, Coloniæ, Monasterii, Treviris, Constantiæ, Osnaburgæ, Parisiis, Tulli, Moguntiæ in aliquibus locis, Trevæ sive Hamburgæ, Herbipoli, Argentorati, Strigoniæ, Lucernæ, Sangallii.] His addere potuisset Turonenses S. Martini apud quos anno 966. Vivianus Sacerdos, annuente capitulo, instituit ut ad S. Georgii oratorium solemnis statio fieret, & pridie post vesperas vigilia celebraretur, ac die sequenti missa.

S. Marci.

IV. VII. Calendas Maii festum S. Marci Evangelistæ celebre propter

litanias majores quæ hac die fieri solent, de quibus suprà. De tempore quo festum istud observari debeat hæc pauca Scultingus: [Si venerit festum S. Marci in aliqua Dominica post Pascha, tunc litania servabitur sequenti die secundùm consuetudinem ecclesiæ Leodiensis. Coloniæ servatur festum S. Marci cum letania die Veneris post Pascha.] CAP. XXXII. De Festis Aprilis &c.

V. IV. Calendas Maii S. Gregorii Sacramentarium exhibet *Natale S. Vitalis*, quod die sequenti notatur in Gellonensi & Calendario Frontonis. Missa Ambrosiana addit S. Valeriam. S. Vitalis.

Calendis Maii in Gelasii Gregoriique Sacramentariis, aliisque miss. legitur *Natale Philippi & Jacobi apostolorum* licet diversis diebus ac temporibus Passi., quorum festum hac die celebrandum volunt institutum fuisse à Pelagio Summo Pontifice, cujus tempore, ut docet liber Pontificalis [initiata est Basilica apostolorum Philippi & Jacobi, quæ dum initiaretur fabricari mortuus est.] Et in Joanne ejus successore: [Hic perfecit ecclesiam SS. Philippi & Jacobi, & dedicavit eam.] De hac ecclesia Adrianus Papa ad Carolum-magnum imperatorem scribens de sacris imaginibus hæc habet: [Pelagius Papa atque successor ejus Joannes, miræ magnitudinis ecclesiam apostolorum ædificantes, historias diversas tam in musivo quàm in variis coloribus cum sacris imaginibus & à tunc usque hactenùs à nobis venerantur.] Hæc Adriani epistola indicare videtur Basilicam illam à Pelagio incœptam & à Joanne ejus successore consummatam, non solùm in SS. Philippi & Jacobi honorem, sed aliorum etiam apostolorum nomini fuisse consecratam. Et certè olim cum Philippo & Jacobo alios quoque apostolos publico cultu hac die celebratos fuisse indicare videtur Micrologus cap. 55. his verbis: [Ideò etiam invenitur in martyrologiis sive in Sacramentariis festivitas Sanctorum Jacobi & Philippi & omnium apostolorum.] Quæ verba confirmare videntur opinionem Ludovici Thomassini, qui in singulari Tractatu de Festis libro 1. cap. 4. docet nullum olim apostolorum singulari aliquo festo honoratum fuisse, sed omnibus simul unum diem consecratum. Huic favet Gelasii Sacramentarium in quo post festum apostolorum Petri & Pauli, leguntur duæ missæ *Una de vigilia omnium Apostolorum*; altera *In natali omnium Apostolorum.* Verum has missas non ad omnes simul apostolos, sed ad singulos suis diebus recolendos, facilè persuadent collectæ missæ de vigilia, quæ aliquibus in particulari coaptantur. v. g. *Concede quæsumus omnipotens Deus, ut sicut apostolorum tuorum illorum &c.* Id etiam clariùs patet ex vetustissimo missali Gothico à Thomasio vulgato, in quo post missam apostolorum Petri & Pauli legitur missa *In natali unius Apostoli & martyris.*

VI. V. Nonas Maii in Gelasiano Sacramentario duæ habentur missæ 1. de S. Juvenale. 2. de Inventione S Crucis. In Gregoriano item duæ. 1. de SS. Martyribus Alexandro, Eventio & Theodulo. 2. de Inventione S. Crucis. Sed in vetustissimis duobus codicibus ecclesiæ Turonensis, in Remensi, & Gellonensi tres leguntur 1. de S. Juvenale. 2. de SS. Alexandro, Eventio & Theodulo. 3. de Inventione S. Crucis. S. Iuvenalis &c. Inventionis S. Crucis.

In Calendario Frontonis unica de SS. Alexandro, Eventio & Theodolo. Unica etiam in perantiquo Pontificali ecclesiæ Rotomagensis ad usum ecclesiæ Anglicanæ ante annos 900. exarato reperitur de Inventione S. Crucis, cujus festi institutionem adscribit Eusebio Papæ Micrologus cap. 55. Sed quo fundamento? De hoc Inventionis, & Exaltationis S. Crucis festo hæc lego in vita Gregorii Papæ XI. à Bosqueto edita: [Ordinavit quod in posterum fieret officium integrum, quod super hoc fecit solemniter ordinari de Inventione & Exaltatione Sanctæ Crucis diebus quibus occurreret; cùm per prius in matutinis non dicerentur pro earum qualibet dumtaxat, nisi tres ultimæ lectiones, & aliæ sex de certis sanctis, quorum festivitates dictis occurrerent diebus.]

S. Ioannis ante portam latinam.

VII. In missali Gothico Josephi Thomasii post festum Inventionis S. Crucis legitur *Missa S. Joannis apostoli & evangelistæ.* & in Gregoriano ac Gellonensi Sacramentario pridie nonas Maii *Natale S. Joannis ante Portam latinam*, quod festum, ut scribit Scultingus, est, [celebre ex parte in diœcesi Bambergensi, Eboraci, Parisiis, Strigoniæ, & Misnæ.]

SS. Gordiani & Epimachi.

VIII. VI. Idus Maii in Calendario Frontonis legitur *Natale S. Gordiani*, in veteri Gellonensi codice *Natale S. Gurdiani via latina.* In Gregoriano Sacramentario *Natale S. Gordiani & Epimachi*; in quorum missa Lectionarius Eystetensis habet epistolam *Obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi.*

S. Pancratii &c.

IX. IV. Idus Maii in Gregorii Sacramentario consignatur *Natale S. Pancratii martyris.* In Gelasiano *Natale Sanctorum Nerei & Achillei fratrum & Sancti Pancratii* Sed in Gellonensi codice & in Turonensi duæ hac die habentur missæ una de SS. Nereo Achilleo & Pancratio, altera de S. Pancratio. In Calendario Frontonis una de SS. Nereo & Achilleo, altera de S. Pancratio quod festum celebre est in diœcesi Constantiensi Moguntinensi & Trajectensi. Hic dies etiam solemnis est apud Turonenses canonicos S. Martini propter festum subventionis S. Martini; nam ad eos conveniunt monachi Majoris monasterii, ut simul missam celebrent, & uno ore sanctissimo Patrono suo gratias referant, quod ferocissimam Normannorum gentem, urbem Turonicam obsidione vallantem, à muris suis non sine ingenti miraculo olim expulerit. De hoc cœtu ita scribit Rituale S. Martini: [In subventione B. Martini fit festum quinque candelabrorum, & omnes tonderi debent. Hodie Tertia sonata, venit conventus Majoris-monasterii ad B. Martinum per aquam, dicendo psalterium, & sonante classico. Intrantes chorum incipiunt antiphonam *O Martine* cum collecta. Post dicunt Tertiam, qua dicta vadunt in capitulo se revestire. Quo facto, veniunt in chorum in sinistra parte: canonici autem in dextra parte, excepto Thesaurario qui sedet in stallo suo. Si abbas venit, cantat missam, & est ordo missæ monachorum: & si non venit ordo est canonicorum. Primò incipit cantor canonicorum in alba revestitus & cappa serica *Statuit.* Et monachi psalmum *Inveni* dicendo & *Statuit.* Et post canonici *Gloria Patri* &

Subventionis S. Martini

post insimul *Satuit Kyrie eleison*, *Sanctus*, & *Agnus* sicut in natali Domini, & *Gloria in excelsis*. Planè de toto dicunt canonici primum versum & monachi secundum. Post epistolam cantant monachi *alleluia. Justi epulentur*. Sequentiam *Christo inclita*. Post cantant canonici *Alleluia Lætabitur justus*. Sequentiam *Adest namque*, & facit cantor pneumas ad formam. Post evangelium non dicitur *Credo*, sed cantant canonici offertorium *Posuisti & ℣. Vitam petiit*. Post cantant monachi offertorium *Magna est*. Post incipit cantor monachorum communionem *Lætabitur justus*. Post vadunt in capitulo & vestimenta deponunt. Canonici dicunt Sextam, qua dicta, veniunt monachi in choro & dicunt ℟. *Sancte Martine* sine ℣. & post recedunt.]

X. III. Idus Maii. In vetustioribus sacramentorum libris consignatur *Natale S. Mariæ ad Martyres* seu *Dedicatio ecclesiæ Beatæ Mariæ ad Martyres*. Quod festum instituisse dicitur Bonifacius Papa IV. converso Romano Pantheo in ecclesiam B. Mariæ & omnium Martyrum. De hoc festo ita scribit Rituale ms. Turonense S. Martini. [In festo B. Mariæ ad martyres non dicuntur matutinæ de B. Maria; sed aliæ horæ dicuntur, & ad suffragia matutinarum nihil nisi de Resurrectione, & dicitur oratio sola in principio missæ, & alia in fine.] B. Mariæ ad martyres.

XI. XIII. Calendas Junii apud Pamelium in S. Gregorii Sacramentario legitur *Natale S. Potentianæ Virginis*, In Calendario Frontonis *Natale S. Pudentianæ*, de quo in vetustioribus nostris libris altum silentium. S. Potentianæ.

XII. VIII. Calendas Junii. In Gregoriano Sacramentario & aliis mss. nostris codicibus notatur *Natale S. Urbani Papæ & martyris*. In Calendario Frontonis *Natale S. Urbani confessoris atque Pontificis via Appia*. S. Urbani.

XIII. V. Calendas Junii Parisiis celebris habetur festivitas *S. Germani* ejusdem civitatis episcopi, quæ in vetustissimo S. Dionysii Sacramentario ante annos 800. exarato hac die consignatur. In Turonensi verò ejusdem circiter ætatis duæ habentur missæ, de S. Germano una pro vigilia, altera pro ejus die festo. S. Germani

XIV. Calendis Junii in Sacramentario Gregoriano consignatur *Dedicatio basilicæ S. Nicomedis*. In Gellonensi verò codice legitur *Pridie calendas Junii S. Nicomedis* S. Nicomedis

XV. IV. Nonas Junias in Gelasiano Sacramentario, in Gregoriano, Gellonensi & quibusdam aliis occurrit *Natale SS. Petri & Marcellini*. SS. Petri & Marcellini.

XVI. VI. Idus Julii in codice Corbeiensi Ratoldi abbatis legitur *Natale S. Medardi episcopi*, cujus festum *celebre in diocœsi Uvormatiensi* commemorat Scultingus, Amalarius in Prologo libri tertii de ecclesiasticis officiis opem & auxilium invocat S. Medardi, cujus festum eo quo scribebat die celebrari innuit; & in libro de Ordine antiphonarii cap. 28. meminit antiphonarum de S. Medardo. Sed & Fortunatus in in vita ejusdem sancti testatur ejus festivitatem quotannis cum magno populorum concursu celebrari. In vetustissimo codice Dionysiano ante S. Medardi.

annos 800. exarato legitur *Natale SS. Medardi & Gildardi*,

CAP. XXXII. *De Festis Aprilis &c.*

SS. Primi & Feliciani.

XVII. V. Idus Junii Sacramentarium S. Gregorii cum Gellonensi & quibusdam aliis exhibet *Natale SS. Primi & Feliciani.*

S. Barnabæ.

XVIII. III. Idus Junii celebramus S. Barnabæ festivitatem, de qua altum in nostris Sacramentariis & in Calendario Frontonis silentium.

SS. Cyrini &c.

XIX. II. Idus Junii Gelasii Sacramentarium habet *Natale SS. Cyrini, Naboris, & Nazarii.* Gregorianum cum Gellonensi *Natale SS. Basilidis, Cyrini, Naboris, & Nazarii.* Calendario Frontonis *Natale S. Basilidis.*

S. Viti.

XX. XVII. Calendas Junii in Gelasiano Sacramentario & Gellonensi notatur *Natale S. Viti*, cujus festum [celebre ex parte in diœcesibus Bambergensi, Moguntinensi, Uvormatiensi, Herbipolensi, Augustensi, Constantiensi, Strigoniensi, & Hamburgensi,] teste Scultingo habetur.

SS. Marci & Marcelliani.

XXI. XIV. Calendas Julii in Gregoriano Sacramentario & quibusdam aliis consignatur *Natale SS. Marci & Marcelliani.* In Gelasiano & Gellonensi duæ hac die habentur missæ: una de SS. Marco & Marcelliano, altera *De vigilia SS. Gervasii, Protasi & Nazarii*, quam etiam in Remensi codice & in Corbeiensi Ratoldi extare observat Menardus, cum prima oratione & super oblata, ut in missali Ambrosiano in eorumdem Sanctorum vigilia. In vetustissimo codice Regio missa secunda est non de vigilia, sed de festo ipso SS. Gervasii & Protasii.

XXII. XIII. Calendas Julii Mediolani celebris habetur festivitas SS. Gervasii & Prothasii fratrum martyrum, quorum natale consignatur in antiquis Sacramentariis Gelasii, Gregorii, Gellonensi, Regio, Turonensibus & aliis plurimis atque in Calendario Frontonis. Sanctissimis hisce martyribus plurimæ in Galliis consecratæ fuerunt basilicæ & ecclesiæ, in primis Suessionensis, in qua ad primas hujus festi vesperas, incepta ad *Magnificat* antiphona, vadit processio ad eorum altare, & ibi cantantur beatæ virginis canticum, post cujus primum versum repetitur antiphona *Isti sunt angelica*, deinde dicto versu secundo, additur antiphona *Quorum*, Tertio versui subjungitur antiphona *Omnes.* Post ultimum verò versum repetitur iterum antiphona *Isti sunt angelica* post *Gloria* antiphona *Quorum* post *Sicut erat* antiphona *Omnes.* Ante completorium ad lectionem collationis designatur sermo S. Maximi.

S. Ioannis Baptistæ.

XXIII. VIII. Calendas Julii celebramus S Joannis Baptistæ nativitatem, toti antiquitati venerabilem, ac spiritualibus gaudiis aliis sanctorum festivitatibus præcellentem, in qua olim tres cantabantur missæ, uti observant Amalarius lib. 3. c. 38. & lib. 4. cap. 40. Vulgatus Alcuinus, Ordo Romanus, & alii scriptores non pauci, de quibus missis diximus in libro 1. de antiquis ecclesiæ Ritibus cap. 3. art. 3. Ex his missis prima erat de vigilia, quæ in veteri codice Remensi & in Gellonensi,

Gellonensi inscribitur *In jejunio S. Joannis Baptistæ*. Trium missarum institutionem S. Gregorio tribuit Helgaldus monachus Floriacensis in vita Roberti Francorum Regis. Et certè in antiquis Gallicanis Liturgiis à Thomasio & Mabillonio vulgatis, unica tantùm habetur missa, unica etiam pro die festo in Gelasiano Sacramentario, & in Calendario Frontonis in quibus una quoque præmittitur pro vigilia. Superiori sæculo adhuc duæ in festo S. Joannis celebrabantur missæ, uti scribit Scultingus his verbis: [Apud quosdam hoc die duæ missæ cantantur: Prima in aurora quasi in fine noctis & initio diei; quia Joannes fuit finis legis & aurora solis justitiæ.... Secunda in die juxta aliarum consuetudinem solemnitatum.] Circa primam missam, cujus introitus erat. *In virtute tua*, observat Scultingus epistolas varias legi posse pro diversa haud dubium ecclesiarum consuetudine. Scilicet *Memoria justi in compositione*, vel *Tu fili hominis, accinge lumbos tuos* Jeremiæ 1. vel *Hec dicit Dominus: Ecce adsum primus in Sion & Jerusalem evangelistam dabo* Isaiæ 41. vel *Ecce servus meus suscipiam eum* Isaiæ 42. vel *Contabuerunt & contriti sunt simul* Isaiæ 46. Evangelium verò Lucæ 1. *Dixit Zacharias ad angelum*. Addit Scultingus: [Domini Teutonici servant hanc missam cum hoc alleluia *Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes*. In hoc festo non frequentatur alleluia, quia Joannes præfigurat legem. Et quidam faciunt officium absque alleluia initio noctis propter figuram legis, & in medio noctis illud repetunt cum alleluia terminantes, in principio lucis propter memoriam Dominicæ resurrectionis, & nostræ futuræ glorificationis.] His adde quæ leguntur in vita Urbani Papæ V. à Bosqueto edita: [Eodem anno, scilicet 1368. in die Nativitatis B. Joannis Baptistæ, dictus Urbanus Papa de consilio Cardinalium fratrum suorum ordinavit quod in missa dictæ festivitatis, & per octavas ejusdem diceretur inanteà *Credo in Deum*, quod priùs non fiebat secundùm antiquas regulas, licet enim non fuerit de numero apostolorum, non tamen reputandum est ipsis fuisse minor, & sic ejus festivitas, in hoc non debet minus honorari.]

CAP. XXXII. *De Festis Aprilis &c.*

XXIV. Et hæc quidem quoad missam, circa officium verò tria tantùm observo. 1. In Rituali ms. S. Martini Turonensis præscribitur, ut post primarum vesperarum collectam imponatur à cantore responsorium, & fiat processio ad S. Joannem, hoc est ad capitulum canonicorum, in quo extat altare S. Joanni sacrum cum fontibus, atque ibi celebrentur vigiliæ cum novem psalmis & tribus lectionibus ac laudibus. Sicque duplex hac die habebatur nocturnum officium, id quod in præcipuis solemnitatibus nonnunquam contingere à nobis superiùs observatum est. 2. Ex ordinario Silvanectensi in Laudibus dicitur [super Benedictus antiphona *Apertum est*, quæ à sacerdote qui eam incipit debet cantari usque ibi: *Et prophetavit dicens*; & tunc custos chori debet incipere psalmum Benedictus.] 3. Lectiones olim sive ad nocturnos sive ad diurnas horas ex Isaiæ prophetia desumebantur eo in loco ubi legitur *Vox clamantis in deserto*, testante id in primis S. Augustino in sermone

288. & 289. Neque verò prætereundum est quod in vetustissimo codice Bibliothecæ Regiæ post missæ tertiæ orationes habentur etiam collectæ *Ad fontes*; ad quos proinde perinde ac in Paschate & Pentecoste post vesperas fiebat processio, fortè quia olim in Galliis hac die celebrabatur baptismus, uti observavimus in libro 1. de antiquis Ecclesiæ Ritibus. Scribit etiam S. Augustinus in Sermone 196. novæ editionis, quòd in natali S. Joannis, [de solemnitate superstitiosa pagana christiani ad mare veniebant; & ibi se baptizabant.] Id quod ipse improbat. [Absens eram, inquit, sed sicut comperi, per disciplinam christianorum presbyteri commoti, quibusdam dignam & ecclesiasticam disciplinam dederunt.] Eamdem superstitionem damnavit S. Cæsarius sermone 277. in appendice Sermonum S. Augustini his verbis: [Ne ullus in festivitate S. Joannis aut in fontibus, aut in paludibus, aut in fluminibus nocturnis aut matutinis horis se lavare præsumat: quia ista infelix consuetudo adhuc de paganorum observatione remansit.] Ceterum tempore S. Augustini nativitas S. Joannis Baptistæ inter eas habebatur festivitates, quas ex *majorum traditione* susceperat ecclesia, uti ipse innuit in sermone 292.

SS. Ioannis & Pauli.

XXV. VII. Calendas Julii in Gelasiano Sacramentario perinde ac in Gellonensi, Remensi & Moïsacensi notatur *Vigilia SS. Joannis & Pauli*, quorum dies natalis sequenti die habetur in Gregoriano & aliis quibusdam.

S. Leonis.

XXVI. IV. Calendas Julii occurrit in Gelasii Gellonensique Sacramentario vigilia SS. Apostolorum Petri & Pauli. Sed in Gregoriano duæ hac die habentur missæ, una de S. Leone Papa, altera de vigilia SS. Apostolorum. In Calendario Frontonis una de translatione S. Leonis, altera de vigilia. Huic vigiliæ consecratum fuisse jejunium discimus ex S. Ambrosii libro de virginitate cap. 19.

SS. Petri & Pauli.

XXVII. III. Calendas Julii tres in Gelasii Sacramentario leguntur missæ. Prima inscribitur *In natali S. Petri propriè*, secunda *In natali apostolorum Petri & Pauli*; tertia *In natali S. Pauli propriè*. Easdem continet codex Regius vetustissimus, & Noviomensis annorum circiter 900. cum tamen unicam hac die habeat Gregorii Sacramentarium *In Natali apostolorum Petri & Pauli* inscriptam alteram verò sequenti die *In natali S. Pauli*: cui favet codex Gellonensis. Constat tamen Summum Pontificem olim duas in festo S. Petri missas celebrasse, primam in S. Petri Basilica, secundam ad S. Paulum, ut liquet ex Prudentii Peri Steph. Hymno XII. carmine 63.

Transtiberina prius solvit sacra pervigil sacerdos,
Mox huc recurrit, duplicatque vota.

Quin & S. Ambrosii hymnus ad hunc diem præsertim compositus innuere videtur concursu populi Romani tres in festo S. Petri ecclesias frequentatas fuisse.

Tantæ per Urbis ambitum
Stipata tendunt agmina :
Trinis celebratur viis
Festum Sanctorum martyrum.

qua de re vide si lubet Baronium in notis ad Romanum martyrologium. Posteà verò cum propter locorum distantiam Summi Pontifices in duabus basilicis eodem die non sine gravi labore sacris operari possent, consultiùs visum est, ut III. Calendas Julii tam Petri quàm Pauli solemnitas ageretur; sequenti verò die Commemoratio S. Pauli ageretur, id quod S. Gregorii institutioni tribuit Micrologus cap. 42. In Gelasii Sacramentario post missam SS. Apostolorum Petri sequuntur missæ duæ, una *In vigilia omnium Apostolorum*, altera *In natali omnium Apostolorum*, de quibus omnibus simul unicum olim celebratum fuisse festum contendit Ludovicus Thomassinus in singulari Tractatu de Festis lib. 2. cap. 23. qua de re vide à nobis suprà observata.

CAPUT XXXIII.

De festis Iulii & Augusti.

Cap. XXXIII. *De Festis Julii &c.*

Festum SS. Processi & Martiniani.

Visitationis B. Mariæ.

I. VI. Nonas Julii consignatur in S. Gregorii Sacramentario, in Gelonensi, & quibusdam aliis *Natale SS. Processi & Martiniani.* Eodem die celebramus festum visitationis B. Mariæ, ab Urbano VI. institutum, & à Bonifacio IX. promulgatum, atque à Concilio Basileensi sessione 43. decreto 33. confirmatum. Causa institutionis hujus solemnitatis, repeti debet ex occasione urgentis schismatis ad quod componendum Urbanus Genetricis Dei opem propensiùs implorandam esse censuit circa annum 1389. Cujus votis statim paruerunt omnes ecclesiæ, quæ illius parti favebant. Quæ verò Clementi VII. aliisque Pontificibus Avenioni residentibus, eamdem festivitatem post Concilii Basileensis decretum susceperunt. Hæc secundùm consuetudinem regionis Romanæ 2. Julii Parisiis die 27. Junii, Remis 8. Julii teste Sceltingo olim recolebatur, & quidem cum vigilia jejunio & octava, saltem id persuadere intendit Urbanus, concessis etiam indulgentiis his qui festum illud devotè celebrarent.

II. Circa hujus diei officium hæc ex veteri Breviario Romano scribit Sceltingus: [Hujus gloriosæ Visitationis officii compositionem Urbanus VI. Domino Adæ Cardinali Angliæ doctori in Theologia commisit: ut ex scripturis evangelicis, Sanctorum Patrum commentariis & doctorum approbatorum assertionibus historiam hujus festi Visitationis scriberet & dictaret, & eidem officio notam congruam applicaret. Volens quoque Cardinalis præfatus vestigia Patrum sequi, & mandatis apostolicis obedire, juxta dictamen Domini Bonaventuræ cardi-

nalis de officio S. Francisci prædictum officium compilavit, & notam consimilem sibi sumpsit.] De officio missæ vigiliæ addit idem auctor : [In vigilia Visitationis Mariæ epistola : *Signum magnum apparuit in cœlo* Apoc. 12. cap. Evangelium. *Dum esset desponsata*, Matth. 1. Treviris, Moguntiæ, Monasterii, Strigoniæ, & apud Dominos Teutonicos introitus in vigilia *Rorate cœli* &c. In octava visitationis epistola *Exultavit cor meum* usque in finem cantici ex 1. Reg. 2. cap. Evangelium *Magnificat anima mea* ad finem Lucæ 1. cap.] In vetusto missali Bituricensi ab annis circiter 200. edito in festo visitationis missæ introitus sic se habet : *Cum discessit angelus à Maria, exurgens illa abiit* &c. Oratio *Deus qui gloriosam genitricem tuam post salutationem angelicam salutare cognatam suam Elizabeth cælitus inspirasti, tribue nobis quæsumus earum intercessione salutem consequi sempiternam.* Epistola *Egredietur virga de radice* Isaii II. Prosa *missus Gabriel de cœlis* Evangelium *Exurgens Maria.*

CAP. XXXIII. *De festis Iulii &c.*

Translationis S. Martini.

III. IV. Nonas Julii in vetustissimo codice Regio annorum circiter 900. legitur missa *In natali S. Martini confessoris pontificis*, quæ in missali Moisacensi cum hac inscriptione reperitur *Ordinatio episcopatus & translatio corporis S. Martini episcopi.* Utramque solemnitatem consignat etiam missale antiquum celebris monasterii S. Dionysii in Francia ante annos 800. exaratum. In alio æque antiquo Sacramentario ecclesiæ Turonensis duæ extant hac die missæ prima inscribitur. *Natale S. Martini confessoris* secunda *Item missa de ordinatione episcopatus & translatione corporis.* Duabus his missis pridie præmittitur missa in vigilia S. Martini. Sed in alio ejusdem ecclesiæ missali ms. cujus caracter annos minimum 800. refert IV. Nonas Julii tres habentur missæ. Primæ hæc præfigitur inscriptio *Natale B. Martini Turonorum archiepiscopi & confessoris.* Secundæ *Ordinatio episcopatus S. Martini & dedicatio ecclesiæ ipsius atque translatio corporis.* Tertiæ *Missa in dedicatione templi.* Et revera triplicem hanc solemnitatem hac die celebrari scribit Gregorius Turonensis in lib. 2. Historiæ Francorum cap. 14. [Solemnitas enim ipsius basilicæ, inquit, triplici virtute pollet, idest dedicatione templi, translatione corporis sancti, ordinatione ejus episcopatus. Hanc enim IV. nonas Julias observabis, depositionem verò ejus tertio Idus Novembris esse cognosces.] Triplicis etiam hujus solemnitatis meminit Martyrologium Adonis, Rabani, & Romanum.

IV. De modo autem & ritu hujus festi celebrandi hæc lego in antiquo Rituali S. Martini Turonensis : [In festo B. Martini *æstivalis fit festum septem candelabrorum, & omnes tonderi debent ; & incipit officium festi a Tertia, & legit decanus, & debet dare per domos canonicorum pigmentum. Post collectam vesperarum sonat camerarius in alba parata cymbalum matutinarum, & fit vigilia post vesperas, nec dicitur completorium : & similiter sonat camerarius in laudibus, & duo septimanarii juxta eum. Dicta vigilia, paratur altare S. Petri sicut ad missam cantandam, & ponitur ibi incensum in thuribulo panis & vinum ; & post clauditur ecclesia,*

& claves portæ capicerius septimana * *& per totam noctem ardet totum luminare in ecclesia, & septimanarii & capicerius ponunt custodes ad omnes portas ecclesiæ, & in capite ecclesiæ, & dant eis vinum & alia necessaria: & Thesaurarius ponit custodes ante domum suam, & eis similiter administrat. Ad horas diei dicuntur capitula, responsoria, versus, & orationes de sancto, & fit processio in cappis sericis, & habent canonici præsentes ad Tertiam & processionem candelas pictas de cera viridi ad pondus Purificationis de bursa capituli.* Similia leguntur in ordinario ejusdem ecclesiæ. Quare autem tota nocte clausæ remanerent ecclesiæ fores, nec nocturnum hoc in festo celebraretur officium, memini me legisse in Bibliotheca Labbeana, quod ipse S. Martinus cælesti comitatus frequentia, hac nocte divinas persolvere laudes crederetur. In ipsa autem S. Martini octava totum officium erat de dedicatione ecclesiæ.

CAP. XXXIII. *De festis Julii &c.*

* Videtur deesse *servat* aut aliquid simile.

II. Nonas Julii in antiquis sacramentariis Gregorii & aliis notatur octava SS. Apostolorum Petri & Pauli de qua notanda sunt verba Micrologi: [Juxta Romanam auctoritatem nullorum Sanctorum octavas celebrare debemus, nisi unde certam aliquam traditionem à Sanctis Patribus habemus. Eorum quoque quorum octavas celebramus nullam quotidianam mentionem per interjacentes dies agimus, quia nullam auctoritatem inde habemus, exceptis de S. MARIA & de S. Petro, quorum memoriam & alio tempore non cessamus celebrare.]

V. VI. Idus Julii occurrit in Gregoriano Sacramentario *Natale SS. septem fratrum.* In Gellonensi *Natale SS. septem fratrum, id est Felicis, Philippi, Vitalis, Marcialis, Alexandri, Silvani, Januarii.* De quibus tres missæ assignantur in Calendario Frontonis, prima ad Aquilonem, secunda ad S. Alexandrum, tertia ad S. Felicitatem, idque propter loca diversa in quibus sancti illi martyres sepulti creduntur. SS. Septem fratrum.

VI. V. Idus Julii in eodem Gellonensi codice consignatur *Natale S. Benedicti abbatis.* Ita in codicibus Regio, Noviomensi, Remensi, Corbeiensi Rodradi; in Dionysiano & Moissacensi *Translatio S. Benedicti.* Cui in Corbeiensi codice Ratoldi & quibusdam aliis præmittitur missa in vigilia S. Benedicti. S. Benedicti.

VII. XI. Calendas Augusti celebramus S. Mariæ Magdalenæ festivitatem, de qua hæc mss. celebris monasterii S. Florentii Salmuriensis consuetudines: S. Mariæ Magdalenæ.

Festum S. Mariæ Magdalenæ Virginis.

Natale S. M. Magdalenæ capitulum ad vesperas accinxit, ℟. *Pectore,* hymnus *Jesu corona,* antiphona *in diebus illis* Collecta *Deus qui B. Mariæ...* Ad missam Dominicam officium *Gaudeamus.* ℟. *Audi filia.* Alleluia *Surrexit Dominus & occurrens.* Prosa *Mane prima sabbati.* Offertorium *Angelus.* Evangelium *Maria stabat* Communio *Dilexisti justitiam.* Huic officio concinit id quod legitur in antiquo Antiphonario Romano, quod publici juris fecit eruditus vir Josephus Thomasius, in

CAP. XXXIII. De Festis Julii &c.

quo ad nocturnos hujus festi invitatorium legitur *Regem virginum Dominum venite adoremus*. Natale S. Mariæ Magdalene notatur in Gregorii Sacramentario editionis Pamelianæ.

S. Iacobi. VIII. VIII. Calendas Augusti occurrit in Gregorii Sacramentario, in Gellonensi, regio, & aliis quibusdam *Natale S. Jacobi apostoli fratris S. Joannis* de quo nihil omninò in Calendario Frontonis. In pervetusto Rituali ad usum diœcesis Remensis edito habetur *Benedictio pomorum in die festi beatorum Jacobi & Chrystophori*, hoc modo: *Post missam dicta diei presbyter existens in albis cum stola benedicit poma nova. Et post benedictionem clericus distribuit poma assistentibus: Sequitur benedictio.*

Benedic Domine hunc fructum novorum pomorum, ut hi qui utuntur ex eo sint sanctificati Per Christum Dominum nostrum. Amen

Deinde asperguntur aqua benedicta, & distribuuntur, ut suprà.

SS. Simplicii &c. IX. V. Calendas Augusti legitur in Gelasii Sacramentario *Natale SS. Simplici Faustini & Viatricis*. In Gellonensi *SS. Simplicii, Faustini & Beatricis*.

S. Felicis. X. IV. Calendas Augusti in Gellonensi codice & in Sacramentario S. Gregorii Papæ editionis Menardi extat *Natale S. Felicis*. Sed in editione Pameliana duæ habentur missæ, prima *S. Felicis episcopi & martyris*. Secunda *SS. Simplicii, Faustini & Beatricis*. In Calendario Frontonis unica *SS. Felicis Papa, Simplicii Faustini & Beatricis*.

SS. Abdon & Sennen. XI. III. Calendas Augusti Gelasii Sacramentarium consignat *Natale Abdo & Senis*. Gregorii *SS. Abdon & Sennen*. Calendarium Frontonis *SS. Abdon & Sennes*.

S. Germani. XII. II. Calendas Augusti in pervetusto Sacramentario Dionysiano & in Moïsacensi legitur *Natale S. Germani Autissiodorensis episcopi*, de quo in duobus pervetustis codicibus Turonensis ecclesiæ duæ habentur hac die missæ.

Machabæorum. XIII. Calendis Augusti in Gelasii Sacramentario & in Pontificali ms. Egberti Eboracensis archiepiscopi consignatur *Natale SS. Machabæorum*, quorum festivitatis meminit S. Ambrosius in epist. 40. novæ editionis ad Theodosium imperatorem. In codice regio pervetusto hac

S. Petri ad vincula. die habetur missa *Ad S. Petrum ad vincula*. Codex Remensis addit *& catena ejus osculantur*, Noviomensis & Gellonensis *Catenas ejus osculandum*. Haud dubium quia olim fideles hac die beati apostoli vincula suis osculis venerabantur. Ad quem ritum alludere videntur acta S. Alexandri Papæ: [Desine has osculari boïas, inquire autem Domni mei Petri apostoli vincula, & ea potiùs osculare.] In codice Gellonensi & in Corbeiensi Ratoldi duplex habetur missa una S. Petri, altera SS. Machabæorum. Tertiam addit missale Moïsacense *De Translatione S. Bibiani*. De festo autem S. Petri ad vincula ita scribit Scultingus: hoc festum est [celebre Trajecti, Leodii, Monasterii, Osnaburgæ, Myndæ, Treviris, Virduni, Tulli, Remis, Parisiis, Eboraci in Anglia, Moguntiæ in aliquibus locis, Hamburgæ, Strigoniæ, celebre Bambergæ,

Coloniæ, Vormatiæ, Metis, & Argentorati est tantum trium lectionum.] CAP. XXXIII. *De Festis Julii &c.*

XIV. IV. Nonas Augusti occurrit in Gregorii Sacramentario & in codice Gellonensi *Natale S. Stephani episcopi & martyris.* In Calendario Frontonis *Natale S. Stephani Pontificis via Appia.* Cujus in missa secundùm Scultingum legenda est epistola *Omnis Pontifex.* Evangelium *Homo quidam nobilis*, Lucæ 19. notaturque in Calendario Frontonis. S. Stephani.

XV. III. Nonas Augusti celebramus Beati protomartyris Stephani inventionem, quod festum teste Scultingo est [celebre Treviris, Strigoniæ, Eboraci in Anglia, Parisiis, Tulli, Metis, Moguntiæ.] Inventionis S. Stephani.

XVI. VIII. Idus Augusti. In Gelasii Sacramentario notatur *Natale S. Sixti.* In Gregoriano vero & in Gellonensi & quibusdam aliis duæ habentur missæ: prima *S. Sixti*, seu *Xisti*, altera *SS. Felicissimi & Agapiti.* In missa vero S. Xixti assignatur *Benedictio uvæ* ante orationem Dominicam, qui ritus in utraque ecclesia orientali & occidentali viguit. Nam extat in Grecorum Euchologio ad diem Sextam Augusti. Ritus autem illius benedictionis peragendæ ita describitur in Missali insignis ecclesiæ Lugdunensis. [In canone missæ antequam sacerdos dicat, *Per quem hac omnia Domine semper bona creas*, ponantur à diacono super altare ad partem dextram propè manum sacerdotis dextram acini uvarum in vase mundo, & sacerdos dicat: *Benedic Domine hos fructus novos uvæ, quos tu, Domine, rore cæli & inundantia pluviarum, & temporum serenitate, atque tranquillitate ad maturitatem perducere dignatus es, & dedisti eos ad usus nostros cum gratiarum actione percipere in nomine Domini nostri* JESU-CHRISTE. Deinde sacerdos aspergat acinos uvarum aqua benedicta, & posteà subjungat. *Per quem hæc omnia.* Diaconus verò elevet vas acinorum de altari, & tradat vicemagistro chori. Quo accepto, ipse videlicet Vicemagister chori distribuat acinos uvarum omnibus de conventu in choro existentibus & omnibus aliis laicis in ecclesia.] Similis ritus obtinebat in Turonensi S. Martini ecclesia, vigetque hodie in Rotomagensi S. Audoeni monasterio. Ex missali verò Pictaviensi vinum novum ex uva recenti expressum liquabatur in calicem. Observat etiam Durandus in lib. 7. Rationarii cap. 22. post Belethum, [quod in quibusdam locis hac die conficitur Sanguis Christi de novo vino, si inveniri possit; aut saltem aliquantulum de uva matura in calice eliquatur.] Id quod improbat Concilium Quini-Sextum can. XXVIII. addit Durandus: [Benedicuntur etiam racemi, ex quibus populus communicat.] S. Sixti.

XVII. Eodem die celebramus Transfigurationis Dominicæ festivitatem, cujus institutionem Callixto Papæ III. refert Platina: additque ab eodem conscriptum esse officium ecclesiasticum de ea die, & cum indulgentiis promulgatum iisdem, quæ concessæ sunt in solemnitate Corporis Christi. Callixti Bullam protulit Odoricus Rainaldus ad annum 1457. n. 73. Verùm longè antiquiorem esse hanc festivitatem constat tum ex Eldephonsi episcopi libello, ex quo habemus olim tres Transfigurationis.

CAP. XXXIII. De Festis Julii &c.

die Transfigurationis Dominicæ missas in Hispaniarum ecclesiis celebratas perinde ac in Natali Domini, præceptamque fuisse omnibus Christianis illa die communionem: tum ex Uvandalberti Martyrologio, ubi de eadem solemnitate agitur his versibus

Idibus octavis mortem passuri crucemque
Christi sancta caro æthereum dedit ante figuram.

Præterea in vetusto missali insignis ecclesiæ Turonensis ante annos 800. manu exarato reperitur idem festum cum missa *In vigilia Transfigurationis.* Sed & Petrus Venerabilis in statutis de festo Transfigurationis loquitur tamquam de festo antiquo, & passim cum summa solemnitate celebrato, nam postquam statuit, ut eodem modo recolatur quo Purificationis Beatæ Mariæ festum; rationem sui statuti reddens, quia inquit, [nulli alii diei solemnitati inferior dignitas, & antiquus & modernus multarum per orbem ecclesiarum usus, quæ non minore quàm Epiphaniam & Ascensionem Domini honore jam dictæ Transfigurationis memoriam recolant.] Unde præposterus omninò videtur zelus Pothonis Prumiensis presbyteri, qui in libro 3. de Domo Dei improbat celebrationem festorum SS. Trinitatis, Transfigurationis, & Conceptionis B. Mariæ. Transfigurationis porrò solemnitas non solùm apud latinos celebris extitit, sed etiam apud Græcos, utpote cujus mentionem faciunt eorum Menologium hac die, & constitutio Emanuelis imperatoris, quæ reperitur apud Theodorum Balsamonem in Nomocanone Photii tit. 7. cap. 1. Quod spectat ad hujus festi officium idem ubique fuit, sed pro ecclesiarum diversitate variat, qua de re plura observat Scultingus, quæ brevitati studentes ultrò prætermisimus.

XVIII. VII. Idus Augusti in Gelasii Sacramentario reperitur *Natale S. Donati* Similiter in Gellonensi codice. S. Donati.

XIX. VI. Idus Augusti idem codex Gellonensis cum Gregorii Sacramentario & Calendario Frontonis exhibet *Natale S. Cyriaci.* S. Cyriaci.

XX. V. Idus Augusti notatur *Vigilia S. Laurentii martyris*

XXI. IV. Idus Augusti celebris est memoria S. Laurentii martyris cujus festivitatem Hildemarus scribens in Regulam S. Benedicti cap. 14. inter eas recenset quæ in toto mundo celebrabantur. In omnibus penè antiquis sacramentariis duæ assignantur hac die missæ: prima in S. Gregorii Sacramentario editionis Menardi inscribitur *Prima missa in nocte*, In Pameliana *In mane primo*, in Remensi codice & quibusdam aliis *In prima missa*, In Dionysiano *In die mane*. In codice Gellonensi prima missa hoc titulo prænotatur *Natale S. Laurentii mane primo.* Secunda *Item ad missam poplicam in die ejusdem.* In Gelasii Sacramentario & in missali Gothico unica assignatur missa. Porrò observat Durandus S. Laurentii festum triplici gaudere privilegio. 1. quòd solus inter martyres habeat vigiliam. 2. quòd cum octava celebretur. 3. quòd antiphonæ in illius officio cum versiculis decantentur.

XXII.

XXII. III. Idus Augusti in antiquis Sacramentariis Gelasii, S. Gregori, Gellonensi & aliis notatur missa *In natali S. Tiburtii* cujus secundùm Scultingum epistola desumi debet ex Isaiæ 43. *Hæc dicit Dominus Deus creans te Jacob*, vel ex libro Ecclesiastici c. 14. *Beatus vir qui in Sapientia morabitur*. Evangelium *Hoc est præceptum meum*. In Calendario Frontonis hac die duæ reperiuntur missæ una de S. Tiburtio, altera de S. Susanna. S. Tiburtii.

XXIII. Idibus Augusti in nostris Sacramentariis Gelasii, Gregorii, Gellonensi, & aliis, in missali etiam Gothico habetur *Natale S. Hyppoliti*, de quo proprium officium refert Scultingus. S. Hyppolyti.

XXIV. XIX. Calendas Septembris duæ notantur missæ in S. Gregorii Sacramentario, in Gellonensi, & aliis quibusdam: prima de S. Eusebio, secunda de vigilia Assumptionis, quam à Leone IV. cum jejunio institutam vult Joannes Fronto. Verum aliud suadet codex Gellonensis ante Leonem IV. haud dubium scriptus sed & de jejunio ante Assumptionem Dei Genitricis loquitur Nicolaus Papa I. in responsis ad interrogata Bulgarorum tamquam de institutione in ecclesia Romana *antiquitus* observata: id quod non de simplici vigiliæ assumptionis jejunio, intelligo, sed de toto illo celebri jejunio quod ab initio Augusti ad Deiparæ assumptionem olim observabatur, teste Anastasio Synaita, qui in Tractatu de tribus quadragesimis, jejunii illius institutionem apostolis acceptam refert. S. Eusebii.

XXV. XVIII. Calendas Septembris celebramus intemeratæ Virginis in cœlum assumptionem, quam olim die Januarii decima octava publico cultu recolebat ecclesia. Hanc festivitatem in mensem Augustum à Mauritio imperatore rejectam fuisse contendit Florentinius, id quod probat Nicephori lib. 17. cap. 28. auctoritas. Unde iis assentiri non possum, qui festum assumptionis sæculo tantum octavo initium sumpsisse asserunt. Certè Sergius Papa, qui septimo florebat, [constituit ut diebus Annunciationis Domini, nativitatis, & dormitionis sanctæ Dei genitricis semperque virginis Mariæ... letania exeat à S. Adriano, & ad S. Mariam populus occurrat.] Ac proinde jam ante Sergium Papam Assumptionis festum institutum erat. Sed & Constantinus episcopus Constantiæ Cypri in septima Synodo actione 4. meminit [festivitatis Sanctæ Dei genitricis, die scilicet decimo quinto Augusti.] Non ibo tamen inficias serius apud laicos præceptum de illo observando receptum fuisse. Nam id probat Concilii Moguntini anni 813. decretum can. XXXVI. & Capitulare Caroli-magni lib. 1. cap. 158. editionis Baluzianæ. Sed & annales Bertiniani ad annum 862. quo Hunfridus Morinorum episcopus id pro feriato haberi & celebrari mandavit. Sed neque apud clericos statim cum summa solemnitate observatum fuit. Nam sæculo adhuc XII. Guido Cenomanensium antistes, [omnibus canonicis adstantibus & assensum præbentibus, in suo constituit capitulo assumptionem B. Mariæ, quæ ab antiquo usque ad sua tempora apud nos minus quàm deberet, solemniter colebatur, eodem modo, eodemque honore, sed majori à modo celebrari, quo solemni- Assumptionis.

CAP. XXXIII. De festis Iulii &c.

tas S. Gervasii æstivalis in nostra servatur ecclesia; & octavas Assumptionis sicut festum S. Laurentii.] Inquit liber de Gestis episcoporum Cenomanensium. Ceterum in Calendario Frontonis in pervetusto codice insignis ecclesiæ Turonensis duæ in festo assumptionis missæ habentur.

XXVI. XVI. Calendas Septembris in Turonensi codice annorum 800. duæ habentur missæ 1. de Octava S. Laurentii, 2. de natali *S. Mamma martyris*.

S. Agapiti. XXVII. XV. Calendas Septembris in Gregorii Sacramentario, in Gellonensi, & aliis quibusdam occurrit *Natale S. Agapiti martyris*. In cujus missa duas notat Scultingus epistolas *Nemo militans Deo* ex epist. 2. ad Timoth. c. 2. secunda quæ apud Trevirenses est in usu *Justus si morte praeoccupatus*. Evangelium item apud Trevirenses *Si quis venit ad me*.

S. Magni. XXVIII. XIV. Calendas Septembris in Gelasii Sacramentario, in codicibus Regio, Gellonensi, Remensi, & Corbeiensi Ratoldi habetur *Natale S. Magni martyris*, ad cujus missam in Eistescensi Lectionario legitur epistola *Vos imitatores facti estis ecclesiarum Dei* 1. Thessal. 2. evangelium *Nihil est opertum*.

S. Filiberti. XXIX. XIII. Calendas Septembris in Dionysiano Sacramentario *Natale S. Filiberti*. Hac die festum S. Bernardi celebrari sanxerunt fratres Minores in capitulo generali anni 1260. teste Uvadingo in Annalibus Minorum.

S. Timothei XXX. XI. Calendas Septembris exhibetur in Gregorii Sacramentario, in codice Gellonensi, in Remensi, & quibusdam aliis *Natale S. Thimothei martyris*. Hodie celebramus octavam Assumptionis B. Mariæ, quam à Leone Papa IV. institutam fuisse asserit Sigebertus ad annum 847. his verbis: [Decrevit ut octavæ Assumptionis S. Mariæ in ecclesia Romana celebrarentur, quod anteà non fiebat.] Adstipulatur Anastasius in vita Leonis Papæ IV. his verbis: [Octavam assumptionis beatæ Dei genitricis diem, quæ minimè Romæ anteà colebatur, vigiliis sacris matutinisque cum omni clero pernoctans laudibus in basilica ejusdem semper virginis Dominæ nostræ, quæ foris muros juxta basilicam beati Laurentii martyris sita est celebrari præcepit.]

S. Bartholomæi. XXXI. IX. Calendas Septembris consignatur in Gregorii Sacramentario *Natale S. Bartholomæi apostoli*, quod reperitur etiam in codice Gellonensi & quibusdam aliis. Sed de eo nihil in Calendario Frontonis. Hac die Romæ [nomina eorum qui Paschali communioni non fecerunt satis, quot annis in tabella describi solent, atque in ejusdem ecclesiæ atrio exponi, ut pro nominatim excommunicatis habeantur.]

S. Ruffi. XXXII. VI. Calendas Septembris in Gelasii Sacramentario, in codicibus pervetustis Regio, Gellonensi, Remensi, & Corbeiensi, legitur missa in *Natali S. Ruffi*, codex Gellonensis addit *presbyteri* de quo nihil in Gregorii Sacramentario.

S. Hermetis XXXIII. V. Calendas Septembris in Gelasii Sacramentario & in Gregoriano editionis Pamelianæ notatur *Natale S. Hermetis*. In editione Menardi & in codice Gellonensi ac quibusdam aliis duæ habentur

missæ, 1. *In natali S. Augustini episcopi.* 2. *In natali S. Hermetis.* In Turonensi pervetusto duæ etiam leguntur missæ 1. *In natali SS. Martyrum Ermetis & Juliani.* 2. *S. Augustini.* In alio verò codice ejusdem ecclesiæ æque vetusto tres missæ continentur, 1. de S. Ermete. 2. de S. Juliano. 3. de S. Augustino. Unica de S. Hermete in Calendario Frontonis.

XXXIV. Calendas Septembris [celebre est Coloniæ, Monasterii, Treviris, Osnaburgi, Strigoniæ, Remis, Parisiis, Eboraci in Anglia, Tulli, Moguntiæ, Hamburgæ,] festum Decollationis seu Passionis S. Joannis Baptistæ, inquit Scultingus. Reperiturque in omnibus antiquis Sacramentariis & missalibus. Et tamen in epistola ad Bibianum sub nomine S. Augustini, quæ extat in vetusto codice Carnotensi, Monasterii S. Petri, Joannes *eodem die* traditur *conceptus, & Herodis funesti gladio trucidatus* nempe VIII. Cal. Octobris. Additque *Est & prater nativitatem alia solemnitas Joannis Baptista, quarto scilicet Calendas Septembris quando inventum legitur caput Dominici Pracursoris.* In Gregoriano Sacramentario, & in codice Gellonensi, & quibusdam aliis ecclesiæ Turonensis duæ hac die habentur missæ. 1. In passione S. Joannis Baptistæ, 2. de S. Sabina.

III. Calendas Septembris in Gregorii Sacramentario habemus *Natale SS. Felicis & Adaucti* quod etiam reperitur in Gellonensi codice.

CAPUT XXXIV.

De Festis Septembris Octobris & Novembris.

CAP. XXXIV. *De Festis Septembris &c.*

I. Calendis Septembris in Gelasii Gellonensique Sacramentariis occurrit *Natale S. Prisci martyris.* De quo nihil in Gregoriano. Festum S. Prisci.

II. VI. Idus Septembris celebramus intemeratæ Virginis MARIÆ nativitatem, cujus festum sæculo 9. nondum institutum fuisse contendit Ludovicus Thomassinus in singulari Tractatu de festis libro 2. cap. 20. hac potissimum ratione adductus, quod in variis illo sæculo editis statutis de festis à populo sub præcepto, ut aiunt, celebrandis, nulla sit mentio hujus solemnitatis. Verùm huic opinioni obstat statutum Sergii Papæ quo in nativitate B. M. litaniam ab ecclesia S. Mariæ ad S. Adrianum fieri instituit, Bedæ Martyrologium in quo recensetur idem festum, S. Bonifacii statuta Spicilegii tomo 9. in quibus inter festivitates per anni circulum *Sabbatizandas* à populis cum singulari devotione, adnumerat *In nativitate S. Maria VI. Idus Septembris diem unum,* Statuta S. Adalardi abbatis Corbeiensis lib. 2. c. 3. Spicilegii tom. 4. in quibus fit mentio nativitatis B. Mariæ, antiqui libri Sacramentorum Gelasii & Gregorii, in quibus ne quis additamentum suspicetur, occurrit codex ms. ante annos nongentos exaratus ex quo Gelasii Sacramentarium vulgavit Josephus Thomasius. Quibus addo vetustissimos codices Regium, Remensem, & Gellonensem ante 900. annos manu descriptos, ut interim taceam codices plures Turonensis annorum 800. in quibus sicut & in Calendario Nativitatis B. Mariæ.

CAP. XXXIV. *De Festis Septembris &c.*

Frontonis festum nativitatis B. Mariæ reperitur. Addo etiam Pontificale Egberti Eboracensis episcopi & Anglicanum ecclesiæ Rotomagensis ante annos 900. scriptum, in quibus habentur Benedictiones episcopales in festo Nativitatis B. Mariæ. Quæ quidem sufficiunt ad demonstrandam ante sæculum 9. hujus festi institutionem. Vigiliam illi à Gregorio XI. inditam fuisse scribit Radulphus Tungrensis in Libro de Observantia canonum cap. 19. Et certè ita legimus in Vita dicti Gregorii à Bosqueto edita: [Secundò ordinavit quòd Nativitas B. MARIÆ Virginis haberet vigiliam cum jejunio, pro qua etiam officium proprium missæ ordinavit.] octavam verò ab Innocentio IV. præceptam fuisse in Concilio Lugdunensi tradunt acta ejusdem Concilii. In Sacramentario S. Gregorii editionis Menardi, & in codice Gellonensi, & quibusdam aliis, duæ VI. Idus Septembris habentur missæ: una de Nativitate B. Mariæ, altera de S. Adriano. In alio verò codice Turonensi annorum minimum 800. duæ de nativitate S. Mariæ missæ continentur cum tertia de S. Adriano.

S. Gorgonii. III V. Idus Septembris in Sacramentario Gelasii signatur *Natale S. Gurgoni.* Sive ut habent codices Gellonensis & Corbeiensis Ratoldi *Natale S. Gorgonii*, quod desideratur in Gregorii Sacramentario.

SS. Prothi & Hiacinthi. IV. III. Idus Septembris in Gregoriano Sacramentario & in codice Gellonensi cum quibusdam aliis habetur *Natale SS. Prothi & Hiacynthi:* quorum in missa epistolam legendam *Sunt justi quibus multa* ex libro Ecclesiastes 8. & 9. cum evangelio ex matthæi cap. 10. *Cum persequentur vos* assignat Scultingus.

Exaltationis S. Crucis. V. XVIII. Calendas Octobris recolimus Sanctissimæ Crucis exaltationem quod festum Heraclio imperatore in utraque ecclesia orientali & occidentali longè antiquius extitit, utpote quod cœlesti illi apparitioni Constantino I. Augusto factæ originem debet. Testatur id in primis Chronicon Alexandrinum: [His consulibus, inquit, (Dalmatio scilicet & Anicio Paulino) facta sunt Encænia ecclesiæ S. Crucis à Constantino sub Macario episcopo Septembris 17. Inde cœpit festum manifestationis Sanctæ crucis.] Ubi pro Septembris 17. lege Septembris 14. Nam mendum in textu irrepsisse suadet Menologium Græcorum apud Canisium tom. 2. antiquarum lectionum, in quo ad diem Septembris 14. hæc leguntur [Exaltatio pretiosæ & vivificæ crucis sub imperatore Constantino magno.] Et certè S. Joannes Chrysostomus qui non multò post Constaninum tempore florebat, hujus festi meminit in Homilia 51. tomi 1. quam die quarta Octobris pronunciavit, his verbis: [Nondum elapsi sunt dies viginti ex quo memoriam Crucis celebravimus; & ecce martyrum memoriam celebramus.] Ejusdem etiam fit mentio in Actis S. Eutychii Patriarchæ Constantinopolitani cap. 50. apud Surium die 6. Aprilis, qui temporibus Justini & Tiberii imperatorum, à quibus revocatus ab exilio fuit, longè ante Heraclium vixit. Et in Actis S. Simeonis cognomento Salus cap. 3. apud Surium I. Julii, qui sub Justiniano imperatore florebat. Nec minoris fortasse fuit antiquitatis

in ecclesia latina. Nam in utroque Gelasii & Gregorii magni Sacramentario reperitur. Occurrit etiam in pervetustis codicibus Gellonensi, Regio, & Noviomensi, in quibus post orationem ad complendum, sequens subjicitur oratio *Ad crucem salutandam.*

Deus qui unigeniti tui Domini nostri JESU-CHRISTI *pretioso sanguine humanum genus redimere dignatus es: concede propitius, ut qui ad adorandam vivificam crucem adveniunt, à peccatorum suorum nexibus liberentur. Per.*

Antiquus quippe in ecclesia usus viguit, ut ipso exaltationi S. Crucis die sacro, debita veneratio & adoratio non secùs ac feria sexta parasceves adhiberetur. Hujus ritus institutionem Sergio Papæ tribuere videtur Ordericus Vitalis in lib. 1. & 2. Historiæ. Institutionis causam & occasionem narrat liber Pontificalis in Sergio his verbis: [Hic beatissimus vir in sacrario B. Petri apostoli capsam argenteam in angulo obscurissimo jacentem, & ex nigredine transactæ annositatis, nec si esset argentea apparentem, Deo ei revelante reperit. Oratione itaque facta, sigillum expressum abstulit, locellum aperuit, in quo interius plumacium ex holoserico superpositum, quod stauracis dicitur invenit: eoque ablato, inferius crucem diversis ac pretiosis lapidibus perornatam inspexit, de qua tractis quatuor petallis, in quibus gemmæ clausæ erant miræ magnitudinis, & ineffabilem portionem salutaris ligni Dominicæ crucis invenit. Quæ etiam ex die illo pro salute humani generis ab omni populo christiano die exaltationis S. Crucis in basilica Salvatoris, quæ appellatur Constantiniana osculatur & adoratur.] Verum si vim faciamus in verbis, non absolutè hic dicitur Sergius Papa instituisse Crucis adorationem in illius Exaltatione; sed ut adoratio ipsa jam anteà instituta & usitata cruci nuper inventæ exhiberetur. Sed quocumque tandem modo hunc locum interpretemur, ex eo saltem constat crucis adorationem, quæ etiam apud Græcos vigebat, eodem ipso Exaltationis die esse antiquissimam. De ritu autem quo ipsa fieret hæc accipe ex Romanis monasterii S. Pauli Consuetudinibus manuscriptis: [Ad Tertiam omnes fratres albis induti conveniant, & dicta Tertia expandant tapetia ante altare, & procedant duo levitæ ubi posita fuerit sancta crux, & elevant eam ante altare majus, discooperientes & conclamantes hanc antiphonam *Ecce lignum Crucis*, illico flectant genua omnes, & veniant. Una pars fratrum prosternat se, oret in primis, & tum osculentur crucem & philactericas. Cantor inchoet antiphonam *Crucem tuam adoramus Domine*, Psal. *Deus misereatur nobis*; quod per omnes versus antiphonas repetant, sed & interim aliæ dicantur antiphonæ *O crux splendidior. O crux viridi ligno.* Postquam adorata fuerit crux, levataque ante aram, Paraphonista statim cum clero imponat hanc antiphonam *Super omnia ligna cedrorum*, & ponant in alto loco.] Eodem ferè modo loquuntur Salmurienses S. Florentii consuetudines mss. [Post Tertiam extendantur tapetia, dictisque Psalmis familiaribus, duo levitæ missi à cantore facta oratione, atque adorata cruce atque discooperta, tenentes ligna Domini pendentia in brachiis, inchoet

cantor antiphonam *Crucem tuam*, & flectant omnes genua. Psal. *Deus misereatur*, repetendo cum hac antiphona. Posteà dicatur ℟. *Per tuam crucem.* ℟. *O crux viride lignum.* Antiphona *O crux splendidior. Tuam crucem. Adoramus te.* Juxta ordinem conversionis omnes ad crucem adorandam eant, ac prior similiter: revestiti tamen primi post abbatem pergant. Infirmis alia crux deferatur ante unum altare, & ibi adorant. Si qui conveniunt sæculari habitu, afferatur eis in alium locum, & adorent eam. Adorata verò cruce, personet cantor altè antiphonam *Super omnia*, petant venias suas, sicut priùs absque causatione albarum, & unus illorum elevans crucem figat in loco suo super altare Dominicum, & statim pulsatis signis canetur missa.] Canonici regulares non ante Tertiam, sed ad missæ offertorium crucem adorabant: id certè planum est ex Ordinario Gastinensis monasterii, in quo hæc lego: In missa [credo. Interim duo sacerdotes induti superpelliceis parant crucem retro altare. Et cum cantor incipit offerendam, afferunt illam ante altare, & deponunt in primo gradu ante altare super tapetum. Offertorium *Salus omnium.* Sequitur offertorium *Protege Domine.* Antiphona *O crux splendidior.* Interim adoratur primò ab abbate, deinde à presbytero, casula exuta; diacono & subdiacono; deinde ab omnibus sicut sunt in ordine. Adorata verò cruce, defertur in locum suum, & cantatur *Super omnia.* Sacerdos unus de portantibus dicat *Oremus. Respice, Domine, super hanc familiam.*] &c. Eadem penè ad verbum leguntur in ms. S. Joannis Carnotensis ordinario. In insigni ecclesia S. Martini Turonensis crucis adoratio sub finem missæ post Dominicam orationem fiebat, de quo ritu ita decernit vetus illius ecclesiæ Rituale: [Post Tertiam venit ordo missæ revestitus in choro, & incipit ℟. *Crux fidelis* cum ℣ ℟. *Dulce lignum* cum ℣. Et ita vadit processio per circuitum à parte S. Briccii per altare de pariete rectà via ad altare Sancti Crucifixi ubi cantatur missa. Post juvenes venit ordo missæ, & portat diaconus magnam crucem, in qua vera crux alligatur: & post *Pater noster*, antequam dicatur *Pax Domini*, ante altare à clericis & populo adoratur, & tenent eam duo juvenes subdiaconi tertiæ stationis, qui sunt revestiti ad missam, & habent totam oblationem. Et dum adoratur, cantatur antiphona *Crucem tuam*, cum psalmo *Deus misereatur nostri.* Et quando levatur, incipit Sacerdos antiphonam *Super omnia.* Nec hodie alibi monstratur.]

Alius vigebat usus hac die in ecclesia Rotomagensi, ex cujus ordinario in processione ad stationem in navi, dum cantantur antiphonæ & hymni ad præsentem festivitatem pertinentes, [interim crux lavetur vino & aqua, & detur infirmis clero & populo.] Quo facto, cantor incipit ℟. ad introitum chori.

VI. Ceterum, ut scribit Scultingus hoc festum celebre fuit [in diœcesi Constantiensi, Coloniæ, Spiræ, Monasterii, Treveris, Mindæ, Trajecti, Osnaburgæ, Remis ab omnibus operibus, Eboraci in Anglia, Parisiis, Leodii, Tulli, Metis, Moguntiæ, Hamburgæ, Argentorati,

Strigoniæ] E contrà verò [hoc festum Exaltationis S. Crucis apud Herbipolenses trium lectionum, ita ut primæ vesperæ integræ de nativitate Mariæ dicantur, cum suffragiis de cruce & collecta de SS. Cornelio & Cypriano. Et si occurrat in Dominica; tunc ibidem antiphona cum psalmis & hymno de nativitate dicitur, & cetera de cruce cum suffragiis de nativitate B. Mariæ. Matutinæ ex communi plurimorum martyrum, sed tertius nocturnus & laudes de sancta cruce per totum. Collecta ad vesperas & matutinum de SS. Cornelio & Cypriano.] In ms. etiam ordinario ecclesiæ Uticensis officium hujus diei ita instituitur: [Duo facimus officia B. Mariæ & SS. Cornelii & Cypriani, quorum facimus vesperas. Ad vesperas B. Mariæ dicimus antiphonam super psalmos, antiphona *Nativitas gloriosa* &c. de festo. In vesperis dictorum Sanctorum antiphona super psalmos, *Omnes Sancti.* Vesperale diei dicitur, cetera de martyribus. Oratio *Infirmitatem nostram*, & commemoratio S. Crucis. In die ad matutinum invitatorium & cetera plurimorum martyrum, & legitur eorum proprietas, si habetur, & de eis sex tantum cantantur ℟. In tertio nocturno ℣. *Hoc signum crucis*, pronuntiatur evangelium SS. Crucis, scilicet *Ego si exaltatus fuero*, cantantur ℟. de cruce &c. Sicut in Inventione ejusdem, excepto evangelio & oratione, scilicet *Deus qui unigeniti.* Commemoratio fit de martyribus. In locis ubi duæ missæ poterunt celebrari, prima de martyribus celebretur, & dicatur *Credo* ob reverentiam SS. Crucis, & dicitur eorum officium *Sacerdotes*. . . Sequitur officium SS. Crucis.] Ubi observa duplices vesperas de nativitate & de SS. Martyribus cum sola crucis commemoratione celebratas fuisse, ad matutinum duos primos nocturnos SS. Martyribus consecratos fuisse, tertium cum laudibus SS. Cruci cum commemoratione SS. Martyrum. Utrisque verò suam missam cantatam. In vetusto codice ecclesiæ Turonensis hac die tres habentur missæ: duæ de Exaltatione S. Crucis, tertia de SS. Martyribus Cornelio & Cypriano. In codice Regio & Gellonensi tres etiam leguntur. 1. de exaltatione S. Crucis, 2. de SS. Cornelio & Cypriano 3. de S. Cypriano *proprie.* Duæ verò tantùm in Gelasii Gregoriique Sacramentario & in Calendario Frontonis 1. de exaltatione S. Crucis. 2. de SS. Cornelio & Cypriano.

CAP. XXXIV. *De Festis Septembris &c.*

VII. XVII. Calendas Octobris signatur in Gregorii Gellonensique Sacramentario *Natale S. Nicomedis martyris.* S. Nicomedis.

VIII. XVI. Calendas Octobris duæ in iisdem leguntur missæ: una de S. Euphemia, altera de SS. Lucia & Geminiano. S. Euphemiæ, &c.

IX. XI. Calendas Octobris *Natale S. Matthæi apostoli & Evangelistæ.* Cui in Gellonensi codice & in Gregoriano Menardi Sacramentario præmittitur missa de vigilia ejusdem apostoli. Sed in Frontonis Calendario hac die habetur *Natale S. Eustochii.* S. Matthæi.

X. X. Calendas Octobris in codice Corbeiensi Ratoldi duæ habentur missæ de SS. Martyribus Mauricio ejusque Sociis. Extat etiam in antiquo missali Gothico-Gallicano missa de eisdem. Fuitque celebris S. Mauricii.

CAP. XXXIV *De Festis Septembris &c.*

olim eorum memoria in Gallia, ubi plura illorum in honorem dedicata fuerunt templa. Hos singulari cultu venerabatur S. Martinus Turonensis episcopus, hactenúsque sub titulo S. Mauricii perstat Turonensis ecclesia Cathedralis, ad quam hac die conveniunt majoris monasterii & S. Juliani monachi Benedictini, ut unà cum canonicis simul missam solemnem decantent. Officium autem hujus diei ita digestum habetur in ejusdem ecclesiæ ordinario. [Mauritii & sociorum ejus festum annuale. Ecclesia mundatur, tota paratur. Rasura communis. Totum luminare novatur. Tria candelabra ante altare. Ad vesperas prima campana mota ad pulsandum, omnes conveniunt penes decanum, & ibi datur ei ad potandum de tribus vinis, tres biberes ministrantur. Quo facto redeunt processionaliter ad ecclesiam bini & bini ad quærendum archiepiscopum & ad deducendum eum. Et finito classico de omnibus campanis, & toto luminari accenso, & cantore revestito, & stante ad formam cum duobus canonicis in cappis pallii, & baculo apportato per unum puerum ante eum, archiepiscopus vel major incipit vesperas] in quibus omnes antiphonæ super psalmos de feria ter dicuntur, & ad magnificat duo canonici in cappis pallii cum duobus de quarta tera thurificant.

[Dictis vesperis, fit pulsatio matutinarum. Cantor cum aliis ut suprà. Invitatorium quatuor canonici presbyteri in cappis pallii cantant *Regem regum Dominum.* Cantant primò totum, posteà chorus totum. Deinde alii duo canonici alium versum, item chorus repetit totum. Posteà duo de prædictis *Venite.* Posteà chorus totum. Deinde alii duo canonici alium versum. Item chorus repetit totum, & sic usque ad *Gloria Patri.* Et alii duo *Sicut erat in principio*; & tunc illi quatuor *Et in sæcula sæculorum Amen.* Et tunc chorus repetit *Quia ipse est.* Deinde illi quatuor iterum *Regem regum.* Hymnus. *Martyrum rector.* (Omnes antiphonæ ter repetuntur cum neumate in fine.) Omnes canonici lectores in cappis pallii.... Ad primam lectionem Thesaurarius vel canonicus presbyter loco sui apportat cereum & stravos ad unumquemque nocturnum non cereum. Duo pueri secundum ℟. duo de secunda tera tertium ℟. ad omnes nocturnos thurificatur, & ad *Benedictus* sicut ad vesperas duo clerici de tertia tera quartum ℟. duo de quarta tera quintum ℟. duo de Basilica sextum ℟. Duo canonici subdiaconi septimum ℟. duo canonici diaconi octavum ℟. Duo canonici inceptores nonum ℟. *Deus innocentia Innocentii.* Prosa *Militiam Christo.* ℣. *Quæ ideò. Famulante.* Prosa *Sorte funesta. Gloria Patri. Deus innocentiæ.* Prosa *Multitudo inclyta membra.*] (Omnes laudum antiphonæ triumphantur, idest ter repetuntur.)

[Post Tertiam omnes in cappis pallii ad processionem. Cantor incipit ℟. *B. Mauritius.* Ad altare B. Mariæ antiphona *Alma Redemptoris* cum ℣. & collecta de ea. Eundo in navi cantor incipit, *Deus innocentia.* Et fit statio in navi, cum ℣. & collecta. In ingressu chori de S. Gatiano cum ℣. & collecta de eo. Post hæc relicto præsule vel majori sacerdote cum

cum septem de omni ordine, & duobus de quarta tera thurificantibus in cappis pallii, &uno de majoribus præparato ad ducendum processionem, duo pueri in introitu chori, positis ante se candelabris, cantant *Accendite* ter elevando vocem ad unumquemque cantum. Quo facto, duo pueri redeunt ad processionem, & statim toto luminari accenso, cantor incipit *Venite benedicti*. Quo cantato à nobis sine ℣. Monachi Majoris monasterii ex altera parte cantant ℣. *Exultate justi*, & reincipiunt *Venite*. Et cantor *Gloria Patri*, & statim incipit *Venite*. Quo cantato à nobis, monachi *Sicut erat*, & iterum *Venite*. Deinde cantor *Hac dies*, & iterum *Venite*. Cantor *Kyrie fons bonitatis*, nos unum, monachi alium. *Gloria in excelsis*. Cantor *Et in terra pax hominibus bona voluntatis*. Monachi *Laudamus te*. Et sic vicissim cantamus nos & monachi sicut consuetum est. Duo monachi à sinistra parte chori in pulpitum ℟. *Timete*. Duo monachi S. Juliani cantant *alleluia*. *Justi epulentur*. Sequitur sequentia *Christo inclita*. Cantor cum duobus canonicis & cantoribus, monachi cum suis in choro alta voce cantant *Maurici gloriose* totum ℣. Chorus respondet *Maurici* totum ℣. Cantor cum aliis *Maurici* trina vice. Et sequentia finita, diaconus incipit antiphonam *Triumphant*, quæ cantatur in choro dum vadunt ad pulpitum ad evangelium. *Credo*. Offert. *Mirabilis*. Qua cantata à nobis, monachi ex alia parte cantant aliam. *Sanctus* & *Agnus* nos. Si præsul sit, Benedictio. Nos communionem *Beati mundo*. Monachi aliam, Ite missa est &c. Ad vesperas omnes in cappis pallii] CAP. XXXIV. *De Fest. Septembris &c.*

XI. VIII. Calendas Octobris in quibusdam Calendariis notatur *Conceptio S. Joannis Baptistæ*, de qua Tornacensis ecclesia olim festum celebrabat, ut scribit Joannes Hesselius doctor Lovaniensis in epistola ad Antonium Sablonium. Conceptionis. S. Ioannis.

XII. V. Calendas Octobris in Gelasii Gregoriique Sacramentariis, in codice Gellonensi, & aliis signatur *Natale SS. Cosmæ & Damiani*. Quibus in Calendario Frontonis assignatur evangelium *Hac mando vobis ut diligatis invicem*. SS. Cosmæ & Damiani.

XIII. III. Calendas Octobris in iisdem Sacramentariis reperitur *Dedicatio Basilicæ S. Michaëlis archangeli*. Scilicet in monte Gargano; in cujus missa [quando sacerdos incipit Gloria in excelsis Deo, inquit Ordinarium Ecclesiæ Turonensis, debent esse septem vasa videlicet ante magnum altare, circa cassas, in medio chori, ante crucifixum, ante altare B. Mariæ cum thure & igne.] Ex Rituali verò S. Martini Turonensis [ad missam post evangelium, remotis cappis chori, vadunt quatuor capicerii offerre sacerdoti, quilibet unam libram incensi, & septimanarii quilibet dimidiam libram, & camerarius insuper unam libram de bursa operis in scyphis ligneis, & debet mitti incensum in cacabis ante omnia altaria, & debet claudi ecclesia,] Hujus ritus aliam causam non existimo nisi quòd angeli sancti orationes nostras mittere dicuntur sicut incensum in conspectu Dei. Hac in missa ex Scultingo debet dici præfatio de Trinitate. S. Michaëlis.

Eeee

CAP. XXXIV. De Festis Septembris &c.

XIV. II. Calendas Octobris in Gellonensi codice occurrit *Natale S. Hieronymi*, de quo nihil in Gelasii Gregoriique Sacramentariis, neque in Calendario Frontonis.

S. Hieronymi. S. Remigii. &c.

XV. Calendis Octobris in vetusto Moïsacensi Sacramentatio signatur festum *SS. Germani Remigii & Vedasti* In Dionysiano *Translatio SS. Confessorum Remigii, Vedasti, Germani & Bavonis.* In Turonensi *Translatio S. Germani & depositio S. Remigii.* In alio codice Turonensi duæ habentur missæ 1. SS. Germani & Remigii 2. S. Medardi. Gregorius Turonensis in Historiæ Francorum lib. 8. cap. 21. meminit festivitatis S. Remigii, *Qua in initio Octobris celebratur.* Hericus in libro Miraculorum S. Germani festi SS. Remigii & Germani calendis Octobris. In vita verò Roberti Regis Francorum mentio fit solemnitatis SS. Germani Remigii & Vedasti calendis Octobris.

S. Leodegarii.

XVI. VI. Nonas Octobris in pervetusto S. Dionysi Sacramentario habetur *Natale S. Leodegarii episcopi & martyris.*

SS. Marcelli & Apulei.

Nonis Octobris in Gelasii Sacramentario assignatur *Natale SS. Marcelli & Apulei.* In Gregoriano *S. Marci Papæ.* In Gellonensi, & Turonensi codice, & quibusdam aliis, duæ missæ habentur una de S. Marco, altera de SS. Marcello & Apuleio

S. Dionysii.

XVII. VII. Idus Octobris in Remensi codice & in Corbeiensi Ratoldi legitur *Vigilia SS. Dionysii Rustici & Eleutheris* & sequenti die missa in eorum natali. In Dionysiano Sacramentario per totam octavam propriæ de iisdem habentur missæ. Celebre est eorum festum Parisiis, Eboraci, Leodii, inquit Scultingus. Quod Bambergæ & Ratisponæ recolitur die 3. Octobris.

S. Calixti.

XVIII. II. Idus Octobris in Gregorii Sacramentario & in Gellonensi notatur *Natale S. Calixti Papæ.*

S. Lucæ.

XIX. XV. Calendas Novembris *Natale S. Lucæ evangelistæ* cujus festum, teste Scultingo, est [Celebre Treveris, Uvormatiæ, Parisiis, Eboraci, Tulli, Metis, Strigoniæ, Lucernæ, Sangalli, ex parte etiam Constantiæ.] Varias idem auctor notat epistolas ad illius missam, scilicet ex Apocalypsi 4. cap. *Vidi ostium apertum*, ex lectionario Eistetensi *Qui altari deserviunt, altari participant* 1. Cor. 9. Trajecti & apud Regulares *Si voluntas est prompta secundum id quod habet* 2. Cor. 8. Idem auctor addit in Trevirensi ecclesia non cantari *Credo*, & præfationem quotidianam quibusdam in locis dici. De S. Luca nihil in Calendario Frontonis.

S. Hilarionis.

XX. XII. Calendas Novembris S. Hilarionis abbatis memoriam recolimus, cujus diem festum in Palestina celebrem admodum fuisse scribit Sozomenus lib. 3. Hist. cap. 14.

XXI. VIII. Calendas Novembris in pervetusto Dionysiano Sacramentario *Depositio Hilari episcopi & confessoris.* Quo die in Calendario Frontonis habetur *Natale SS. Chrysanti & Dariæ.*

S. Amandi.

XXII. VII. Calendas Novembris in Regio codice annorum 900. & in Turonensi annorum 800, habetur missa *In natali S. Amandi episcopi.*

XXIII. VI. Calendas Novembris in Gregoriano & Gellonensi Sacramentario *Vigilia SS. Apostolorum Simonis & Judæ* sequenti verò die missa de eorum natali. SS. Simonis & Judæ.

XXIV. IV. Calendas Novembris in Dionysiano codice *Natale S. Eustachii & sociorum ejus.* S. Eustachii.

XXV. Calendis Novembris in missali Mozarabum consignatur missa *In jejunio Calendarum Novembrium ad nonam.* Antiquus quippè Hispanicarum ecclesiarum usus fuit, ut solemnes in Calendis Novembris, non secùs ac post Pentecosten Rogationes seu litaniæ agerentur, id quod patet ex Concilio Gerundensi anno 517. celebrato canone III. [Item secundæ litaniæ faciendæ sunt Calendis Novembris, ea tamen conditione servata, ut si iisdem diebus Dominica intercesserit, in alia hebdomada secundùm prioris abstinentiæ observantiam à quinta feria incipiantur, & in sabbato vespere missa facta finiantur. Quibus tamen diebus à carnibus & à vino abstinendum decrevimus.] Sed & S. Isidorus in libro 1. de Officiis ecclesiasticis cap. 3. agit *De jejunio Calendarum Novembrium.* Eumdem etiam usum in Galliis obtinuisse docet nos canon VI. Concilii II. Lugdunensis anni 567. [Placuit etiam universis fratribus, ut in prima hebdomada noni mensis, hoc est ante diem Dominicam quæ prima in ipso mense illuxerit, litaniæ sicut ante ascensionem Domini sancti Patres fieri decreverunt, deinceps ab omnibus ecclesiis seu parrochiis celebrentur.] Litaniæ in Calendis Novembris.

XXVI. Sed hunc ritum in Galliis antiquasse videtur solemnitas omnium Sanctorum, quam Bonifacius Papa IV. instituit, cum expurgato deorum omnium veteri fano, quod Pantheon vocabatur, illud idem in honorem B. MARIÆ omniumque Martyrum dedicavit tempore Phocæ imperatoris die Maii duodecima. Quam verò ille Beatæ MARIÆ & SS. Martyribus consecrarat solemnitatem, hanc post modum Gregorius tertius in honorem sanctorum omnium observari ab omni ecclesia decrevit ut scribit Usuardus in martyrologio. Tandemque à Gregorio Papa IV. constitutum fuisse asserunt, ut eadem solemnitas quæ priùs 3. Idus Maii agebatur, in posterum Calendis Novembris celebraretur. Et certè de hac re ita scribit Sigebertus ad annum 835. [Tunc monente Gregorio Papa, & omnibus episcopis assentientibus, Ludovicus imperator, statuit ut in Gallia & Germania festivitas omnium Sanctorum in Calendis Novembribus celebraretur, quam Romani ex instituto Bonifacii Papæ celebrant.] Quibus ex verbis vulgò colligunt ante eum annum in Galliis festum omnium ignotum fuisse, idque confirmant ex Concilii Moguntini anni 813. canone & ex capitularibus regum Francorum in quibus tametsi de festivitatibus infrà anni circulum publico cultu celebrandis agatur; nihil tamen de solemnitate Sanctorum omnium nihil etiam in statutis S. Bonifacii, nihil in Calendario Frontonis in Gelasii, Gellonensi regioque Sacramentariis circa tempora Caroli magni scriptis. Sed & Hariulfus in Chronico Centulensi scribit [ex moderna Patrum institutione] eam celebrari. Verum S. Adalardus in Festum omnium Sanctorum.

Cap. XXXIV. De Festis Septembris &c.

statutis anno 822. editis, illius mentionem facit in libro 2. cap. 3. in pontificali etiam Egberti Eboracensis archiepiscopi & in Anglicano ecclesiæ Rotomagensis annorum circiter 900. extant Benedictiones episcopales in festo omnium Sanctorum Calendis Novembris pronunciandæ: unde inferes ante Gregorium quartum non solùm Romæ, sed etiam in Anglia, & in quibusdam Galliarum ecclesiis festum omnium Sanctorum celebratum fuisse. In Sacramentario S. Gregorii duæ habentur missæ calendis Novembris. 1. de S. Cæsario, 2. de omnibus Sanctis, quibus una quoque præmittitur in vigilia omnium Sanctorum. In codice Gellonensi & in Calendario Frontonis unica habetur de S. Cesario, in Regio duæ, una scilicet de S. Cesario, altera de S. Helario. In Pontificali Anglicano ecclesiæ Rotomagensis duæ leguntur benedictiones pro totidem missis de omnibus Sanctis. In Pontificali Egberti Eboracensis archiepiscopi quatuor benedictiones continentur prima inscribitur *In festo omnium Sanctorum in die*. 2. *ad vesperum*. 3. *Item Calendis Novembris natalis S. Hilarii episcopi*, 4. *Item omnium Sanctorum*. In uno codice insignis ecclesiæ Turonensis annorum 800. Calendis Novembris tres missæ habentur. 1. de omnibus Sanctis. 2. de S. Cesario. 2. de S. Hilario. In alio denique codice ejusdem ecclesiæ consimilis ætatis quinque occurrunt missæ. Primæ præfigitur hic titulus *Natale omnium Sanctorum*, Secundæ *Eodem die natale S. Cæsarii*, Tertiæ *Item alia missa in natalitiis omnium Sanctorum*, quartæ *Item alia missa*, quintæ *Eadem quippe die solemnitas S. Hilarii episcopi & confessoris*. Nec mireris hic de S. Hilario episcopo Pictaviensi missam appositam fuisse, nam memini me legisse in charta quadam majoris monasterii festivitatem S. Hilarii in Calendis Novembris, quo die etiam reperitur in vetustis martyrologiis mss. Casalis-Benedicti & monasterii S. Georgii propè Rothomagum. Unde etiam canonici Pictavienses S. Hilarii *In festivitate omnium Sanctorum & S. Hilarii* ad Cathedralem ecclesiam *Ex more cum processione* olim accedere solebant, ut discimus ex Gregorii Papæ VII. epistola 54. libri 1.

XXVII. De officio in vigilia & festo Omnium Sanctorum celebrando ejusque ritibus hic solum adverto ex Ordinario Uticensi nonum nocturnorum ℟. esse debere de Sancto cui sacrum est majus altare. Ex Ordinario Carnotensi S. Joannis ad missam ante evangelium antiphonam celebrandam esse. Omnesque qui ea die non celebraverint ex eodem Ordinario & ex Gastinensi communione sacra Dominici Corporis donandos esse. Ex Ordinario autem Argentino tria in missa cantari debent offertoria, scilicet *Ave Maria*, *Stetit Angelus*, *Lætamini in Domino*. In diœcesi Andegavensi ante annum 1314. octavæ de hoc festo non celebrabantur, quo anno in plena Synodo, annuente capitulo, eas instituit Guillelmus major episcopus, Spicilegii tom. 11.

Festum Fidelium defunctorum.

XXVIII. IV. Nonas Novembris solemnis agitur memoria omnium fidelium defunctorum, à S. Odilone Cluniacensi abbate suis in monasteriis hac die primum instituta, deinde auctoritate Summorum Pontificum ubique locorum observata, idque ut aiunt, occasione revela-

tionis, eremitæ cuidam factæ, qua defunctorum Spiritus animæ maculas purgatoriis flammis eluentes, Odilonis ejusque monachorum suffragiis nonnihil solaminis accepisse perhibebantur. Verum revelationem non de Odilonis ejusque monachorum, sed de majoris-monasterii suffragiis retulit Glaber Rodulphus, monachus Cluniacensis & Odiloni æqualis, in lib. 5. Historiæ. Sed & Amalarius in libro de ordine Antiphonarii cap. 65. longè ante S. Odilonem officium defunctorum post festum omnium Sanctorum collocaverat: [Post officium omnium Sanctorum, inquit, inserui officium pro mortuis: multi enim transierunt de præsenti sæculo, qui non illicò sanctis conjunguntur, pro quibus solito more officium agitur.]

CAP. XXXIV. *De Festis Septembris &c.*

XXIX. Jam verò quod spectat ad officium hujus diei, horis de octava omnium Sanctorum prætermissis, totum de defunctis passim cantabatur. Ita in Rotomagensi ecclesia, in Turonensi, Parisiensi, Silvanectensi, Carnotensi S. Joannis, & aliis plurimis. Sed in Lemovicensi utrumque persolvebatur officium, de utrisque missa celebrabatur. In Turonensi verò S. Martini ecclesia triplex agebatur officium, de omnibus Sanctis, de B. Maria, & de defunctis. In Argentina duplex de S. Eustachio & de defunctis.

XXX. Itaque dictis pridiè vesperis de omnibus Sanctis, solemnes subjungebantur vesperæ de defunctis, & quidem ex Ordinario Argentino & ex Silvanectensi cum iisdem cappis, quibus cantores in omnium Sanctorum officio usi fuerant.

XXXI. Matutinæ hora solita decantabantur, ab invitatorio exordium ducebant. Invitatorium autem non idem ubique; aliis enim *Regem cui omnia vivunt venite adoremus.* Aliis *Regem vivorum ac quiescentium Dominum venite adoremus.* Aliis *Circumdederunt me gemitus mortis, & dolores inferni circumdederunt me.*

XXXII. Antiphonæ & psalmi iidem penè qui nunc usurpantur, quidam tamen in primo nocturno hos adhibebant psalmos. *Lauda anima* & *Nisi quia Dominus erat in nobis.* In secundo nocturno istos: *Usquequo Domine oblivisceris me in finem* & *Conserva me Domine.* In tertio nocturno psalmus septimus is erat *Domine ne in furore* II. Octavus *Beatus qui intelligit* Nonus *Quemadmodum desiderat.* Quidam pro septimo dicebant *Expectans expectavi* pro octavo *Quemadmodum desiderat* pro nono *Audite hæc omnes gentes.* Alii etiam pro septimo *Exaltabo te Domine* vel *Judica Domine nocentes me.*

XXXIII. In lectionibus dicendis mira locorum varietas. Nam aut ex parabolis Salomonis, aut ex Prophetis, aut ex Apostoli epistolis, aut ex libro Job, aut ex Sermonibus S. Augustini desumebantur, atque hac clausula *Beati mortui qui in Domino moriuntur* terminabantur. Cornelius autem Scultingus has lectiones designat. 1. ex libro Proverbiorum cap. 5. *Ne des alienis.* 2. ex libro Ecclesf. cap 7. *Melius est nomen bonum.* 3. ex libro ecclesiastis cap. 12. *Memento creatoris tui.* 4. Ex Isaiæ 26. *Vivent mortui, Domine*, 5. ex Oseæ 13. *Hæc dicit Dominus de manu.*

CAP. XXXIV. *De festis Septembris &c.*

mortis. 6. Ex Danielis 12. *Multi de his qui dormiunt*. 7. Ex 1. Cor. 15. *Sicut in Adam omnes moriuntur*. 8. Ex Cor. 15. *Ecce mysterium vobis dico*. 9. Ex 1. Thessalon. 5. *Ipsi fratres diligenter scitis*. Ex ordinario ecclesiæ Rotomagensis novem lectiones ex epistolis Pauli pronunciari debent in pulpito. Sed de his vide si lubet Joannem Belethum de Divinis officiis cap. 161. & Joannem Launoium in Tractatu singulari de vera causa secessus S. Brunonis in eremum pag. 95. & seq.

XXXIV. Laudes eodem ferè modo, qui nunc viget cantabantur, sed ex ordinario Carnotensi S. Joannis post psalmos dici debet capitulum *Infelix ego homo*.

XXXV. Ad horas diurnas prætermisso solito versu *Deus in adjutorium* & hymno, ab antiphona, quam tamen nonnulli omittebant, officium incipiebant solitos decurrebant psalmos cum ℣. *Requiem æternam* in fine. Psalmis absolutis, subjungebatur ℟. cum *Kyrie eleison* & oratione de defunctis. In ecclesia tamen Rotomagensi ad horas diurnas, præmissa antiphona, tres ad singulas ex psalmis gradualibus cantabantur, quibus addebant *Kyrie eleison*, *Pater noster* & orationem de Defunctis. Ita in ordinario ejusdem ecclesiæ & apud Joannem Abrincensem, qui tamen supponere videtur præter officium defunctorum, officium quoque de die persolvendum esse. Commemorationem defunctorum terminabat nona. Quidam tamen secundas de defunctis vesperas addebant & completorium. Ita in ordinario Carnotensi S. Joannis. Joannes Abrincensis nihil de secundis defunctorum vesperis, sed psalmos pro secundo completorio designat. In ordinario Lemovicensi secundæ quidem de defunctis vesperæ annotantur, sed non completorium.

XXXVI. In ecclesia Lemovicensi duæ hac die missæ solemnes cantabantur, una de omnibus Sanctis post Tertiam, altera de defunctis post nonam. In aliis tamen communiter ecclesiis unica post Tertiam sufficiebat. De hac missa ita scribit Lucas Cusentinus episcopus in suo Ordinario: [In commemoratione omnium fidelium defunctorum pontifex cum ministris quadragesimali ornatu celebrat. In missa omnes tam clerici quàm laïci cum fervore fidei offerunt sacerdoti, & tota oblatio cum omnibus eleemosynis, quas fideles ad ecclesiam ea die deferre debent, erogatur pauperibus statim post missam.] Ex Rituali verò Suessionensi ad hanc missam [chorus non tenetur, diaconus & subdiaconus in albis simplicibus cum dalmatica & tunica ministrent. Lumen non defertur à sacrario ante sacerdotem nec ante evangelium. Legetur & cantabitur in ambone, una collecta tantum dicitur *Fidelium*. Epistola *Vir fortissimus*. Duo clericuli ℟. *Requiem*, Duo subdiaconi in albis tractum *De profundis*, qui dum cantatur, pulsantur tantùm duo signa majora. Ante evangelium defertur tantùm incensum. Offert. *Domine* JESU-CHRISTE. Patenam non defert acolythus. Communio *Lux æterna*.]

XXXVII. Ante hanc missam fiebat solemnis animarum defunctorum commendatio, quàm ita describit Ordinarium Carnotense S. Joannis: [Ad processionem dum nona sonat, revestit se hebdomadarius,

diaconus & ſubdiaconus. Hebdomadarii parati procedunt in choro ante gradus altaris. Ibique ſonitu ſigni remanente, facit aquam benedictam hebdomadarius, diacono ad dextram, ſubdiacono ad ſiniſtram ejus ſtantibus. Aqua benedicta, parata cruce, texto & cereis, aſpergit eam circa oratoria & altaria. Interim ſecretarius offert Domno abbati non reveſtito, exiſtenti in gradu ſuo, ſtolam & virgam paſtoralem, & deinde ſingulis ſacerdotibus in medio choro ſtantibus ſingulas ſtolas dividit. Redeunte verò hebdomadario in choro, ſtat præ omnibus ante altare. Hoc facto, ſonat ſecretarius majus ſignum tribus vicibus, & interim incipit cantor ℟. *Subvenite* ℣. *Suſcipit.* Finito itaque ℟. cum ℣. & regreſſu, incipit Domnus abbas *Tibi, Domine, commendamus*, & ceteri fratres poſt illum, quæ finiuntur ab abbate *Per Chriſtum.* Similiter Domnus abbas incipit ceteras orationes, & finit *Oremus. Omnipotens ſempiterne Deus.* Cantor antiphonam *Chorus angelorum.* Pſ. *Dilexi quoniam.* Deinde exeunt ad dextram partem aſpergendo aquam per cœmeterium. Dehinc tranſeuntes ante capellam circueunt clauſtrum, & vadunt per cœmeterium ante eccleſiam canendo curſum *Beati immaculati:* unde reverſi in choro, cantor antiphonam *Chorus Angelorum*, & finiunt commendationem.] In ordinario Lemovicenſi proceſſio facienda decernitur circa horam nonam, in qua viginti fieri debent abſolutiones, quas ſi hic deſignaverimus haudquaquam ingratum lectoribus fortè videbitur.

CAP. XXXIV. *De Feſtis Septembris &c.*

Sequitur ordo abſolutionum defunctorum quæ fiunt in craſtinum omnium Sanctorum.

Prima abſolutio fit in choro pro omnibus in eccleſia quieſcentibus.

2. Super tumulum Domini Aymerici de Ferra epiſcopi Lemovicenſis in medio chori ſepulti ſubtus tahutum.

3. Super tumulum Domini Raginaldi de Porta Cardinalis intra muros chori à parte dextra.

4. Super tumulum Domini N. Novionen. intra muros chori à parte dextra.

5. Super tumulum Domini Petri de monte Bruno epiſcopi Lemovicenſis juxta tumulum prædicti de Ferra.

6. Super tumulum æneum Dominorum Joannis Barthonis archiepiſcopiſcopi Nazareni, & Joannis Barthonis epiſcopi Lemovicenſis ejus nepotis.

7. Super tumulum Domini Joannis Langrac epiſcopi Lemovicenſis juxta muros chori à parte ſiniſtra.

8. Super tumulum Guillelmi Barthonis decani Lemovicenſis electi in epiſcopum Lemovicenſem ante aquilam chori.

9. Super tumulum Domini Nicolai Cardinalis Lemovicenſis in capella B. Mariæ Magdalenæ.

10. In medio dictæ capellæ ubi fuerunt repoſita plurima oſſa mortuorum.

CAP. XXXIV. *De Festis Septembris, &c.*

11. Super tumulum Domini Bernardi de Bonavalle episcopi Lemovicensis in capella S. Martialis à parte sinistra.

12. In dicta capella ante altare super tumulum Domini N. de Ventadore archidiacono Lemovicensi. Post itur in Corollam à parte sinistra & fit.

13. Super tumulum Domini Guillelmi Amici episcopi Carnotensis & Patriarchæ Jerosolymitani in capella S. Thomæ.

14. Super tumulum Domini Gilberti de Malamorte episcopi Lemovicensis in capella B. Mariæ subtus tahutum.

15. In dicta capella super tumulum Domini Guillelmi de Sandelis canonici Lemovicensis.

16. In capella de Theard super tumulum Domini Joannis de Peyrato canonici Lemovicensis, decani Thoarnensis in diœcesi Pictaviensi.

17. In capella de Jouviend super tumulum Domini Guidonis Barbaret archidiaconi, qui dedit huic processioni vigintiquinque solidos vendualcs. Ejus ossa cum tumulo in quo sunt clavi ahenei fuerunt translata è claustro.

18. In medio claustri pro omnibus quiescentibus in eo.

Post intratur in ecclesiam per portam pinaculi, & in medio navis novi ædificii à parte sinistra fit decima nona super tumulum Dominæ Dela Bonne Ardeaud.

20. Super tumulum Domini Joannis Brocheti cantoris Lemovicensis ante magnum pulpitum.

Postremò fit absolutio generalis.

XXXVIII. Paucis post festum omnium Sanctorum diebus olim in ecclesia Rotomagensi Synodus hyemmalis celebrabatur, cujus ritus in ordinario ejusdem ecclesiæ ita describitur: [Primo major missa fit de Spiritu Sancto, nisi fuerit festum S. Leonardi, quia tunc fit de S. Leonardo. Et finita sexta, veniat Dominus archiepiscopus, si præsens fuerit, cum diacono & subdiacono revestitis, & cruce & candelabris, transeuntibus per chorum usque ad magnum ostium chori, & juxta truncum fabricæ. Sit cathedra episcopalis parata, super quam sedeat Dominus archiepiscopus, si præsens fuerit; & à dextris & sinistris ejus sint abbates præsentes in cappis, & ante pulpitum sint super unam sedem omnes Domini canonici ecclesiæ qui voluerint interesse, & dignitates sint in cappis, sicut & alii canonici in cappis suis nigris, & curati civitatis Rotomagensis sint in albis cum stola & manipulo sedentes retro canonicos, & omnes alii curati sint in superpelliceis cum stola. Et omnes ibi sic assistentes, eat diaconus ad Dominum archiepiscopum si præsens fuerit, & dicat *Jube Domne*. Domnus archiepiscopus respondeat *Dominus sit in corde tuo*. Et post hoc legatur à diacono ante gradus pulpiti evangelium *Sint lumbi vestri*. Qua finita, osculetur textus evangelii à Domino archiepiscopo; & incipiatur à cantore *Veni Sancte Spiritus* ℣. *Qui paraclitus*, & dicatur hymnus totus. Quo finito, defector ecclesiæ

ecclesiæ afferat Gr. & Dominus cantor tradat eum duobus abbatibus, qui cantent letaniam... qua finita, Dominus archiepiscopus, vel alius ab ipso commissus faciat sermonem. Quo finito, officialis vel vicarius Domini archiepiscopi, & tradat ei cedulas sibi traditas à succentore. Deinde incipiat cantor *Libera me, Domine, de morte* ℣. *Dies illa* ℣. *Quid ergo* ℣. *Requiem æternam*, & in fine dicatur *Fidelium Deus omnium. Qui venturus est* & Et ita celebretur synodus æstivalis die Martis post Ascensionem Domini, excepto quod Domini canonici non obtinentes dignitatem sint in superpelliceis, & nullæ cedulæ tradentur à succentore.] CAP. XXXIV. *De Festis Septembris &c.*

XXXIX. VI. Idus Novembris in Sacramentario Gelasii signatur *Natale Sanctorum quatuor Coronatorum Costiani, Claudi, Castori, Simproniani*, qui hoc modo enunciantur in codice Gellonensi: *Clodii Nicostrati, Simproni, Castori.* Hoc etiam ordine recensentur in Gregoriani Sacramentarii oratione. Præmissa hac rubrica : [Quatuor Coronatorum nomina hæc sunt, Severus, Severianus, Victorinus & Carpophorus, quorum dies natalis per incuriam neglectus minimè reperiri poterat ; ideò statutum est ut in eorum ecclesia, horum quinque sanctorum, qui in missa recitantur, natalis celebretur, ut cum istis eorum quoque memoria pariter fiat.] Quatuor Coronatorum.

XL. V. Idus in eodem Gregorii Sacramentario & in codice Gellonensi occurrit *Natale S. Theodori martyris.* S. Theodori.

XLI. III. Idus Novembris in iisdem Sacramentariis duæ leguntur missæ : prima de S. Menna 2. de S. Martino. In plerisque etiam sacramentariis pridiè præfigitur *Vigilia Sancti Martini*, quæ etiam notatur in missali Bituricensi. S. Martini festum notatur in antiquis Gallicanis Liturgiis, illiusque meminit S. Nicetius Trevirensis Episcopus in epistola 2 ad Chlodosvindam reginam Longobardorum his verbis : [Hic si jubet ad Domnum Martinum per festivitatem suam quam undecima die facit November ipsos mittat : & ibi si audent aliquid præsumant, ubi cœcos hodie illuminari conspicimus, ubi surdos auditum, & mutos sanitatem recipere.] Solemnis etiam hodie perstat in Turonensi S. Martini Basilica hæc festivitas, ad quam ex antiquo ritu conveniunt Canonici S. Venantii, S. Petri Puellaris & Monachi S. Juliani nocturnas laudes successivè decantaturi. His matutinis cum interesset S. Odo Cluniacensis, & S. Juliani Turonensis abbas, febre correptus, octava die abiit ad superos, æternam cum Martino festivitatem celebraturus, ut docet nos ms. historia ejusdem monasterii sæculo XI. exarata. S. Martini.

XLII. XI. Calendas Decembris celebramus festum Præsentationis B. Mariæ, [celebre Coloniæ, Mindæ, Monasterii, Osnaburgæ, Ultrajecti, Moguntiæ, Spiræ, Uvormatiæ, Constantiæ, Hamburgæ, Herbipoli, Argentorati, Treviris, Metis, Sangallii, Lucernæ,] inquit Scultingus, qui addit hoc festum solemniter agi in diœcesi Osnaburgensi Dominica proxima post festum omnium Sanctorum. In diœcesi Hamburgensi celebrari cum octava Dominica proxima post festum Præsentationis B. Mariæ.

S. Martini: Pium verò II. ad instantiam Uvillelmi ducis Saxoniæ 21. mensis Novembris idem festum cum vigilia celebrandum instituisse anno 1460. De institutione autem ejusdem festi hæc scribit idem auctor: [Sub Balduino Treverensi cœpit hoc festum anno Domini * 1345. Rex Franciæ quolibet anno voluit & jussit festum Præsentationis MARIÆ in sua præsentia celebrari, & misit cuilibet prælato magnarum ecclesiarum regni sui officium integrum, ut divulgaretur & publicaretur, & solemniter celebraretur per omnes regni sui provincias, misitque idem rex hoc ipsum officium invictissimo Domino imperatori, qui cum magno gaudio illud recepit, promisit, præcepitque quolibet anno ubique celebrari & publicari. Præterea idem rex Francorum officium Præsentationis transmisit Reginæ antiquæ Hungariæ, quæ admodum honorificè & benevolo animo illud excepit, & per totum suum regnum Hungariæ jussit solemniter quolibet anno publicè ab omnibus coli.] Quanam verò occasione Carolus V. Francorum Rex idem festum celebrari studuerit disces ex ejus epistola ad doctores Navarrensis collegii Parisiensis, quam in Historia ejusdem collegii lib. 1. cap. 10. vulgavit Joannes Launoius. De hoc festo hæc lego in statutis Synodalibus Joannis episcopi Trecorensis anno 1455. editis. [Statuimus, sicuti & jam statutum esse novimus per Reverendos in Christo Patres & Dominos hujus Britanniæ ducatus episcopos ad requestam illustrissimi Domini nostri Ducis, festum Præsentationis nostræ Dominæ solemniter celebrari, & à clero & populo coli & feriari, ac ab omni strepitu judiciali & opere rurali inviolabiliter observari singulis annis futuris & perpetuis temporibus.]

CAP. XXXIV. *De Festis Septembris &c.*

* l. 1375.

S. Ceciliæ.

XLIII. X. Calendas Decembris in antiquis Sacramentariis Gelasii, Gregorii, Gellonensi Regio, & aliis notatur *Natale S. Ceciliæ* cum missa de vigilia ejusdem.

XLIV. IX. Calendas Decembris duæ habentur missæ in Gelasii, Gregorii, Gellonensique Sacramentariis. 1. de S. Clemente 2. de S. Felicitate. In missa S. Clementis nonnulli adhibent epistolam 1. Cor. 4. *Spectaculum facti sumus*; nonnulli *Rogo vos carissimi & desideratissimi:* Evangelium *Homo quidam nobilis*, ex Scultingo.

XLV. VIII. Calendas Decembris Gregorii Sacramentarium exhibet *Natale S. Chrysogoni martyris* quod etiam occurrit in Gellonensi.

AD illustranda ea quæ hoc in tractatu à nobis hactenùs dicta sunt, operæ pretium visum hic subjicere brevem Ordinem Romanum auctore Paride Crasso sacrarum ceremoniarum præfecto, quem descripsimus ex ms. codice Cl. viri Petri Menardi civis Turonensis eruditi. Hunc subsequentur Statuta ecclesiæ Argentinæ, quæ ex veteri ms. codice exscripta transmisit noster Eustachius *Dacheri*. His addam vetustissimum precum libellum ex scriptis SS. Patrum excerptarum: quem mihi ministravit vetustissimus codex Floriacensis monasterii, annorum circiter 900.

ORDO ROMANUS

AUCTORE PARIDE CRASSO SACRARUM Ceremoniarum Præfecto

PRÆFATIO

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI & Domino D. Gulielmo Episcopo Albanensi sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinali Narbonensi Paris Crassus Bononiensis sacrarum cerimoniarum Magister se commendat.

QUAM strictissimè licuit sub compendio rerum sacrarum celebritates omnes Pontificias: numerosque ac vices, & loca, quæ qualiterve ac ubi: & per quos intra totum annum solemniter agantur. Cultus quoque cum sacris paratibus: Quibus tam Pontifex Maximus: quàm Patres amplissimi ad rei divinæ celebrationem proficiscentes eidemque præsentes utantur, tuo jussu, Pater Reverendissime, collegi: ut sic possis unico, celerique (ut aiunt) obtutu, quasi ex quodam promptuario memoratu quæcunque agi oporteat; prævidere. Super qua re: quamvis tuam præcellentissimam venerationem, cui jam diù nulla pars disciplinæ ceremonialis obscura est, meis hujusmodi auxiliaribus scriptis, utpote minutulis parum indigere cognoscam. Nihilominùs imperata sum executus: Utinam tamen sic efficaciter, ut libenter. Verum qualecumque hoc sit opusculum, tuo Reverendissimo nomini dedicatum, cum venia, quæso, ut benignus accipias clientis affectum solita favoris prosecutione legendo in effectu: quidquid universis nostræ ætatis mos habet: & laudabilis usus observat.

I.

Quoties infrà annum ordinariè fiat res divina in capella papali.

Divina officia quæ capellæ papales vulgò appellantur, quæque ordinariè & communiter in majore palatii capella, five in bafilica principis Apoftolorum, aut alibi folemniter. Intra annum fieri folita, præfente vel abfente Pontifice, cum Cardinalibus, & prælatis, funt in totum numero quinquaginta : videlicet matutinæ quinque, vefperæ decem; Miffæ XXXV.

II.

De Vefperis Papalibus totius anni, quot, & quæ, ac ubi fiunt.

Vefperæ papales ordinariæ intra annum totum quæ, ubicunque fint; fiunt autem femper ac dumtaxat in die feftum antecedente, & numquam in ipfa die fefti funt decem; quarum duæ in bafilica Apoftolorum Petri & Pauli, videlicet in vigilia nativitatis Domini noftri Jesu-Christi, & in vigilia ipforum apoftolorum. Aliæ 8. fiunt in capella palatii videlicet in vigilia omnium Sanctorum, in die eorumdem pro Defunctis, in Circumcifionis, Epiphaniæ, Afcenfionis, Pentecoftes, Trinitatis : & Corporis Chrifti vigiliis.

III.

De Matutinis Papalibus. Quot, & quæ, ac ubi fiunt.

Matutinæ V. intra annum : videlicet in die omnium Sanctorum pro Defunctis, in nocte nativitatis Domini noftri Jesu-Christi. In Mercurii, Jovis, & Veneris diebus fequentis hebdomadæ. Et omnes in capella palatii fiunt.

IV.

De miffis ordinariis totius anni in genere, & quot funt.

Miffæ ordinariæ tam per Papam quam per Cardinales ac etiam prælatos communiter intra annum celebrandæ, tam in bafilica Apoftolorum quam in capella palatii; aut alibi, funt, ut dixi numero 35. præter illam quæ fit per facriftam palatinum. In galli cantu noctis natalitiæ, nam plerumque eidem nulli intereffe folent; fed ea excepta;

omnes simul etiam cum extraordinariis nunquam solent regulariter celebrari per inferiores à prælatis consecratis; quantumcunque nobilibus, generosis & illustribus, ac in aliis dignitatibus ecclesiasticis constitutis.

V.

De missis ad Papam pertinentibus quot, & quæ, ac ubi fiunt.

De missis suprà dictis ad Papam III. pertinent celebrandæ, videlicet in nativitatis Domini nostri JESU-CHRISTI, in Resurrectionis ejusdem, & in sanctorum Apostolorum solemnitatibus; quibus Papa sub baldachino processionaliter ad basilicam defertur. Alibi autem communiter celebrare non solet.

VI.

De missis ad Cardinales pertinentibus in genere, & quot, & quæ; ac ubi fiunt.

Per Cardinales tam episcopos quam presbyteros Missæ ordinariæ intra annum communiter 23. videlicet quinque apud basilicam, in Epiphaniæ, Ascensionis, Pentecostes, Corporis Christi & omnium Sanctorum solemnitatibus. Aliæ autem duæ de viginti celebrantur in capella palatii, videlicet in Dominica 3. de adventu, in nocte nativitatis Domini nostri JESU CHRISTI, in die S. Stephani, S. Joannis Evangelistæ, Circumcisionis, Purificationis, Cinerum, quartæ Dominicæ de quadragesima quæ dicitur de Rosa, Dominicæ Palmarum, Jovis, Veneris, sabbati hebdomadæ sanctæ. Item lunæ Martis Paschæ de Resurrectione, Trinitatis, Commemorationis omnium Defunctorum, annuæ creationis Papæ & coronationis ejusdem. Est & alia Missa ad Cardinales quolibet septennio pertinens, videlicet sabbato in albis, quando consecrantur Agni Dei.

VII.

De Missis ad Episcopos Cardinales spectantibus, & quot & quæ, ac ubi fiunt.

De quibus 23. Missis Cardinalium Episcopi, sex totidem missas annis elapsis, ut audio, celebrabant: ita ut quisque eorum semel in anno ordinarie celebrabat, sed nostro tempore solum duas cantant: in basilica videlicet in die Epiphaniæ, & Pentecostes. Credo non aliam intercessisse causam, nisi quia tunc quatuor ex eis propter senectutem inhabiles excusabantur, & propterea usus invaluit, ut etiam nunc duas tantum celebrent. Sed si Papa impeditus non posset, aut nollet

celebrare ; prior Episcoporum pro eo supplebit in prima , si poterit ; & alii successivè procedendo.

VIII.

De Missis ad Presbyteros Cardinales pertinentibus , & quot , & quæ , ac ubi fiunt.

Reliquas Missas videlicet 20. & unam tam in basilica quàm in capella celebrandas per Cardinales presbyteri agunt ; & si episcopi cantare suas non possunt , seniores presbyteri supplent.

IX.

De missis ad prælatos pertinentibus & quot , ac quæ , & ubi fiunt.

Ad prælatos Missæ ordinariæ novem in totum pertinent ; videlicet tres in adventu , & quatuor in quadragesima , & una sabbato in *albis* : præterquam in consecratione agnorum Dei , & nona in anniversario Pontificis proximè defuncti. Celebratur & illa ; quam dixi in galli cantu noctis natalitiæ per sacristam : sed quia paucissimi intersunt : ideò inter ordinarias solemnes vix computatur.

X.

Sermones ordinarii quot , & à quibus , ac quando , atque ubi fiant.

Sermones intra rem divinam per totum annum ordinarii sunt numero decem & novem ; ex quibus quatuor in totidem Dominicis de Adventu ; & quinque in totidem aliis Dominicis de quadragesima , excepta die Palmarum. Qui omnes non nisi in capella , & per regulares fiunt. Sed alii decem tam per regulares quam per seculares arbitraliter fieri possunt , videlicet in die omnium Sanctorum , sancti Stephani protomartyris , S. Joannis Evangelistæ , Circumcisionis , Epiphaniæ , Cinerum , Parascevæ , Ascensionis , Pentecostes , & Trinitatis. Et quoniam hi novemdecim ordinarii in cantati Evangelii , currentis expositionem , & in Dei laudem aguntur , sacri vocantur : Ideóque non nisi inter sacra missarum solemnia , & post evangelium cum petitione benedictionis , ac Angelicæ salutationis præfatione recitantur. Si qui verò extraordinarii , ut pro pacis , seu victoriæ significatione , sive aliâ causâ ; aut in laudem alicujus defuncti fiunt ; quia sacri non censentur : ideò post missas & absque benedictione ac sine Angelicæ salutationis præfatione recitantur. Intra missas in honorem sanctorum evangelistarum aut

doctorum Ecclesiæ habendas sermo haberi potest; sed pro aliis sanctis non solet. Et regulariter nunquam una eademque die sermo; & processio concurrunt.

X I.

De missis extraordinariis.

Extraordinariæ missæ incertæ, & earum causæ incertiores sunt: ideò ipsarum numerus & modus terminari certa lege non potest. Tamen ultrà 35. Interdum aliquæ ex casu contingente & Pontificis jussu celebrantur, ut quando is ad aliquam basilicam patriarchalem proficiscitur, aut aliam ecclesiam in diebus in quibus antiquitus erat capella, & missa per Cardinales celebrari solita; tamen aliquo pio; aut magno casu. Et tunc Cardinales celebrabunt: alioquin nequaquam ipsi, sed prælati. pro Cæsare verò, aut quovis Rege absente defuncto; alioquin de sede apostolica bene merito Pontifex in capella communiter exequialem missam celebrari mandat per prælatum de natione defuncti Regis.

In vigilia omnium Sanctorum, qua esse censetur principium anni quoad res divinas; quas capellas dicunt, fit generalis caparum pellicarum cum subsericeis mutatio; & more solito vesperæ fiunt in capella palatii; ad quas Papa cum rubeis paramentis pretiosis, & Cardinales cum cappis rubeis accedunt.

In die omnium Sanctorum missa in basilica S. Petri per priorem presbyterorum Cardinalium celebratur; & fit sermo; Pontifex & Cardinales, ut in hesternis vesperis induuntur.

In ejusdem diei horâ vespertinâ, vesperæ pro Defunctis in capella; ubi illis finitis, matutinæ similiter pro Defunctis aguntur. Ad quas Papa cum cappa quasi cardinalari; sed ampliori de panno laneo russato cucullatus accedit; quem Cardinales cappis pavonatiis sequuntur induti, quia crux ante Pontificem non defertur, propterea Cardinales euntem ac redeuntem sequuntur, & non fit assistentia; nec reverentia solemnis.

In die Commemorationis Defunctorum in capella celebratur missa per Cardinalem summum pœnitentiarum. Non fit sermo, Papa cum pluviali, & mitra simplicibus, & Cardinales ut heri induti veniunt; sed Papam præcedunt, quia crux ante fertur. In fine missæ non datur benedictio, & Papa absolvere solet; cui nulla reverentia nec circuli, sed assistentia & genuflexiones intra missam fiunt.

In prima Dominica de adventu missa in capella celebratur per prælatum assistentem. Diaconus & subdiaconus utuntur planetis. Fit sermo. Pontifex cum pluviali rubeo, & mitra simplicibus, Cardinales cum cappis pavonatiis induuntur ab hac die usque ad vigiliam natalitiam in vesperis Pontifex utitur cappuccino & bireto de panno rubeo armellinorum pelliculis suffulto; & Cardinales intra totum adventum cappis; ac phaleris mularum & stratoriis; sive coopertis rubeis non utuntur.

In secunda Dominica de adventu, idem fit, ut in prima.

In tertia Dominica; qua dicitur *Gaudete*, missam in capella celebrat presbyter Cardinalis cum paramentis; & mitra pretiosis. Diaconus & subdiaconus utuntur dalmatica & tunicella. Fit sermo. Pontifex, pretiosius induitur, sed Cardinales eisdem cappis, id est pavonatiis.

In quarta Dominica fit ut in prima & secunda, sed si hæc Dominica venerit in vigilia nativitatis, non celebratur missa in capella majori, sed minori per solos cantores sine Papa & Cardinalibus; si tamen celebratur in majore, Papa præsente; non fit ei reverentia quia fiet in vesperis; aut è converso.

In vigilia nativitatis fiunt vesperæ in basilica S.Petri, ad quas Papa cum paramentis albis & mitra pretiosioribus sine baldachino defertur, Cardinales autem cum cappis rubeis quotidiè ad officia usque ad Epiphaniam inclusivè accedunt. Et si Pontifex cras sit celebraturus, Cardinales intra aditum sive tribunam sacris paramentis post præstitam Papæ reverentiam in suis locis induuntur, & tunc prior episcoporum assistit. Prælati omnes eodem contextu sua paramenta extra tribunam, scilicet officiales idest subdiaconi, auditores clerici cameræ; & acolyti ante eam aulam, quam paramti cameram appellant; super lineis richis, idest Rochetis, lineas tunicas quas vulgus cottas; sive superpellitia vocat; induunt. Quo habitu Papam comitantur euntem, si autem Papa non sit missam celebraturus; non induuntur paramenta, nec superpellitia.

In nocte nativitatis circiter horam ferè nonam celebrantur matutinæ in capella per Papam, qui eo pedester, si potest, indutus cappa grandi cardinalari; sed ampliori utique, non de lana, sed purpura rubra, idest velluto carbasino cucullatus accedit, sine mitra. Cardinales cum cappis rubeis. Spata, sive major ensis cum galero, sive bireto benedictus antefertur per clericum cameræ ad capellam. Crux Papam non præcedit, ideò Cardinales subsequuntur, nec faciunt reverentiam, nec assistentiam. Ceterum officiales, & Cardinales, & ipse Pontifex cantat lectiones. Dum autem Pontifex suam prosequitur, tres ei Cardinales assistunt more solito, quorum archipresbyter sive prior presbyterorum capite sustinens librum ministrat.

In eadem nocte finitis tribus matutinorum nocturnis, & hymno *Te Deum laudamus*, ibidem celebrat primam missam Cardinalis presbyterorum; Papa finito hymno, cappa adhuc indutus cantat orationem deinde deposita cappa, induitur paramentis pretiosis, & mitra. Assistentia fit quidem in missa, sed reverentia minima præstatur. In fine missæ datur benedictio, sed nulla indulgentia.

Si Papa est absens, idem Cardinalis facit officium matutinarum in cappa rubea. Cantores cantant lectiones, & ipse celebrans ultimam, & deinde Missam; ut suprà, & tunc spata non benedicitur, nec defertur.

In eadem nocte sub aurora, si sacrista est Episcopus, Episcoporum quidem; sin autem, in ordine & habitu suo celebrat solemniter secundam Missam more solito.

In

In die nativitatis Christi celebraturus Pontifex ad basilicam procedit cum Thyara & sub baldachino à Cardinalibus & prælatis aliisque sacris vestibus paratis processionaliter associatus. Et spata ante eum defertur ad basilicam, ubi per Cardinales ac prælatos omnes paratos præstatur reverentia eidem in cornu epistolæ sedenti, assistentia per priorem episcoporum, & per solitos diaconos fit. Sed circuli non fiunt. Inchoatur solemniter Tertia per Papam, & in missa duæ epistolæ & duo evangelia in latino & græco: sed per diaconum Cardinalem cantatur evangelium latinum. Tres ultimi presbyteri obviant Papæ ad altare primum eunti. Cardinalis diaconus incensat evangelii capellam. Prior episcoporum assistens dat pacem omnibus Cardinalibus & prælatis paratis, & principibus. Papa in sede communicat se ac diaconum & subdiaconum latinos. Prior presbyterorum infundit purificationem manibus Papæ, & prior episcoporum offert mappullam, & Reges, Duces, & Principes, aut ipsorum oratores infundunt aquam manibus Papæ. Peracta missa, prior episcoporum assistens publicat indulgentiam plenariam, Papa donat spatam & biretum, si placet. Cardinales ac prælati deponunt ibidem paramenta ubi acceperunt; præter diaconos assistentes, & diaconum evangelii; hi enim sic parati Papam associant, qui sine pallio & sine baldachino revertitur, & si placet ostenditur ferrum lanceæ Christi,& Vultus sanctus, & demùm Pontifex pro missa bene cantata donat strenam sine viatico 40. solidorum per altaristam ejus basilicæ. Si Papa non celebrat, aut non sit præsens, non fit processio, nec paramenta induuntur, nec duæ epistolæ, nec duo evangelia leguntur. Sed episcopus Cardinalis celebrat more solito. Spata tamen ante præsentem Pontificem, ut suprà, portatur. Si autem non sit præsens non portatur ad ecclesiam ensis, & missa fit more solito.

In die sancti Stephani missam in capella palatii celebrat presbyter Cardinalis cum paramentis rubeis; ad quam Papa cum pretiosis paramentis & mitra; ac Cardinales in cappis rubeis procedunt, & fit sermo.

In die S. Joannis idem fit, ut suprà, nisi quod celebrantis & ministrorum paramenta sunt alba, & fit sermo.

In vigilia Circumcisionis fiunt vesperæ in capella palatii per Pontificem, aut eo absente per Cardinalem qui in crastinum sit celebraturus. Papa cum paramentis & mitra pretiosis albis, & Cardinales cum cappis rubeis procedunt. Finitis vesperis, novi officiales Romani jurant fidelitatem.

In die Circumcisionis missam in capella celebrat prior presbyterorum in paramentis albis. Papa cum similibus & mitra pretiosis, & Cardinales cum cappis rubeis intersunt. Diaconus evangelium inchoans, non dicit *In illo tempore*, sed absolutè (*Postquam consummati sunt dies octo.*) fit sermo.

In Epiphaniæ vigilia fiunt vesperæ, & Papa & Cardinales ut in vigilia Circumcisionis induti sunt.

In die Epiphaniæ missam in basilica celebrat episcopus Cardinalis cum paramentis, ut in die Circumcisionis. Papa cum pretiosis pluviali & mitra, ac Cardinales cum cappis rubeis. Cum in evangelio dicitur, *Et procidentes adoraverunt eum*, & Pontifex apud solium suum, & omnes, genuflectunt. Et fit sermo.

In die Purificationis fit benedictio & distributio candelarum in capella, ad quam Pontifex cum pluviali rubeo, & mitra simplicibus, ac Cardinales cum cappis pavonatiis ad capellam procedunt, ubi ipsi post reverentiam paramentis violaceis induuntur, & diaconi planetis replicatis. Intra tribunam prælati quoque omnes, sex extrà, congruè parantur. Item officiales in eodem loco quo in die natalis. Ergo Papa benedicit candelas, & postquam tres suas à priore episcoporum acceperit; dat aliis. In fine accenduntur omnes candelæ, & fit processio usque ad pepergulam, id est logiam, ubi projiciuntur populo candelæ, deinde paramentis depositis, & cappis indutis, & mutatis palliis altaris & solii papalis, ac pluviali Papæ violaceo in album converso, fit ibidem per presbyterum Cardinalem missa in paramentis albis, assistente sibi priore presbyterorum Pontifici. Ad evangelium Papa, Cardinalesque & prælati propriis manibus tenent candelas accensas; sed in elevatione sacramenti solus Papa suam tenet, aliorum autem servitores id faciunt. Non fit sermo. In fine celebrans publicat indulgentias. Si Papa non interest, celebrans distribuit & benedicit. Cardinales & prælati accipiunt paramenta; & officiales linea superpellicia, ut suprà.

In die Cinerum Papa cum pluviali rubeo & mitra plana alba simplicibus, ac Cardinales cum cappis pavonatiis procedunt ad capellam, ubi ipsi ac prælati ac officiales ut in die Purificationis parantur & Papa benedicit cineres. Quibus ipsi datis per celebrantem, aliis ipse distribuit. Missam celebrat ibidem Cardinalis pœnitentiarius. Diaconus & subdiaconus cum planetis ministrant. Ad orationes, & ad versum *Adjuva nos*, ut in missis pro defunctis, Papa, & omnes genuflectunt. In principio * liber exosculatur Papa ter, & altare bis; & capella omnis semel incensatur. Circuli fiunt. Patena tenetur, pax datur, fit sermo, & in fine datur benedictio. Item à LXX^ma^. Dominica usque ad Pascha non utitur cappuccino, nec bireto de vilutto serico; sed de plano laneo. Et similiter Cardinales nunquam hoc tempore cappas rubeas induunt, tam in capella quam extrà pro quocumque festo.

* f. librum

Absente Papa paramenta per nullos induuntur, nec superpellitia. Idem celebraturus benedicit & distribuit Cineres, quorum partem mittit ad Papam missa fit ut suprà.

In prima Dominica quadragesimæ missam in capella assistens prælatus celebrat cum paramentis pavonatiis, ministri utuntur planetis; & dicuntur quinque orationes. Papa cum pluviali rubeo, & mitra de perlis simplicibus, Cardinales cum cappis pavonatiis, & fit sermo.

In secunda Dominica fit ut in prima.

In tertia fit similiter, ut in prima & secunda.

In quarta Dominica de Rosa sive *Lætare* missam in capella celebrat Presbyter Cardinalis cum quinque orationibus; & paramentis violaceis. Ministri utuntur tunicella & dalmatica. Priusquam Pontifex ad capellam procedat, benedicit Rosam, & consultat cum Cardinalibus super donatione ejus. Et illam manu propria gestat paratus cum pluviali, & mitra pretiosis, & Cardinales cum cappis pavonatiis. Fit sermo. In fine donatur Rosa, & si præsens est ille Dominus cui donatur Rosa, portat illam ante Papam, & associatur sive à Cardinalibus, sive à familiaribus eorum juxta status sui qualitatem, usque ad ædes habitationis suæ.

In quinta Dominica de Passione idem fit ut in prima, nisi quod hodiè Crux cooperitur, & tres tantum orationes dicuntur, & cum dicitur *Christus autem abscondit se* &c. cooperiuntur imagines altaris, & chorus non cantat cantum figuratum usque ad Pascha, nisi in die Jovis sanctæ hebdomadæ.

In sexta Dominica Palmarum benedictio & distributio fit per Papam in capella, ad quam cum pluviali rubeo & mitra simplicibus, & Cardinales cum cappis pavonatiis accedunt, ubi postposita reverentia, tam ipsi quam omnes alii paramenta induunt, ut in Purificatione, finita distributione fit processio ut in Purificatione. Deinde omnibus paramenta exutis, missam celebrat Presbyter Cardinalis cum paramentis violaceis. Dicitur unica oratio & Passio, ad quam Papa & Cardinales palmas semper manibus tenent; & ad evangelium non portantur luminaria, sed incensum, & non fit sermo, & in fine celebrans publicat indulgentiam.

Absente Papa, celebrans omnia exequitur, & processio cum paramentis ac missa ut suprà fit.

In die Mercurii sanctæ hebdomadæ fit officium matutinarum in capella, ad quas Papa cum cappa; ut in vesperis pro defunctis, accedit. Item Cardinales cum cappis de panno pavonatio sequuntur euntem sine mitra; & sine cruce euntem. Non fit assistentia, nec reverentia, non portatur liber ad Papam, Candelabrum cum XV. Candelis ante altare ponitur. Post psalmum *Benedictus*, Papa descendit ad faldistorium genuflexurus. Dicta per Papam oratione, fit fragor. Absente Papa, prior episcoporum Cardinalium facit officium, in sua communi cappa vestitus & in loco suo cum Cardinalibus manens.

In die Jovis sanctæ hebdomadæ missam celebrat solemnem & paschalem in capella prior Presbyterorum cum paramentis albis pretiosis. Item Pontifex paschaliter vestitur, sed Cardinales cum cappis pavonatiis procedunt. Non fit reverentia. Consecrantur duæ hostiæ. Post communionem prælati & officiales, sed post benedictionem Cardinales parantur, ubi suprà. Qui habitis candelis accensis, processionaliter associant Pontificem sacramentum ferentem sub baldachino; cum pluviali albo induitur & reposito sacramento, itur processionaliter ad peristillum magnum, sive logiam super plateam pro publicatione processuum, ubi Papa deponit pluviale album, & induit rubeum; & ibidem Papæ

fit solemnis reverentia per solos cardinales, & leguntur processus in latino; & vulgari, & projiciuntur candelæ accensæ ad populum, & remoto velamine nigro datur per Papam solemnis benedictio, & plenaria indulgentia, quæ populo intimatur per diaconos Cardinales in latino & vulgari. Demùm depositis ibidem paramentis, itur ad aulam pro mandato faciendo sine baldachino, ubi prælati & officiales astant in cappis solitis, & mutato Papæ pluviali pretioso in rubeum simplex & mitra in albam planam; cantatur evangelium per Cardinalem diaconum paratum. Tum cantatur *mandatum*, & fit lotio pedum. Inde Papa resumpto pluviali rubeo, cantat versus & orationem. Absente verò Papa, celebrans portat sacramentum; non fiunt processus, sed fit mandatum, & lotio pedum & cantatur evangelium per diaconum capellæ, aliqui Cardinales qui volunt interesse possunt actui.

In eadem die fiunt matutinæ ut heri, nisi quod tota capella & sedes Papæ, & altare, & omne pavimentum & muralia nuda sunt.

In die Veneris sanctæ hebdomadæ in parasceve officium in capella facit Cardinalis pœnitentiarius in paramentis nigris, Papa pedester cum cappa de panno laneo, mitraque alba plana & Cardinales cum cappis de panno pavonatio procedunt, assistentia fit, reverentia nequaquam. Nemo hodiè pedem osculatur Pontificis. Passio cantatur, ad evangelium non portatur incensum, nec lumen, fit sermo, sed non confessio, nec benedictio: datur tamen indulgentia. Crux discooperitur, & adoratur cum genuflexionibus tribus, & cum oblatione per Papam & Cardinales & alios. Tum sine baldachino, & sine paramentis itur processionaliter pro sacramento quod portatur per Papam ad altare: & ipsum solum sacramentum incensatur, & finitur missa & vesperæ. In quibus dum antiphona replicatur post *Magnificat*, Papa apud faldistorium genuflexus dicit orationem, & revertitur pedester ut venerat.

Absente Papa idem fit nisi quod celebrans in adoratione crucis vadit simul cum primo episcopo Cardinali ad dextram ejus, & offert Cruci bis, videlicet primo pro Papa quidquid ei miserit: demùm pro se. Item pro sacramento itur, ad quod accipiendum celebrans infulatus; sed revertitur exinfulatus, qui re divina peracta, exutus cum aliis prioribus sedit, ubi in fine dicit orationem, quæ est, *Respice quæsumus.*

In eadem die matutinæ ut priùs ad unguem.

In sabbato sancto officium & missam in capella ornata paschaliter facit presbyter Cardinalis, qui ibidem ante Pontificis adventum novum ignem ac incensum benedicit; ipse Pontifex cum pluviali rubeo, & mitra simplicibus, & Cardinales cum cappis violaceis adeunt. Assistentia fit & reverentia præstatur; qua finita, ministri habentes arundinem cum lumine Christi ingrediuntur. Diaconus cantat præconium, idest cerei benedictionem. Inde cantantur 12. prophetiæ cum osculo pedis in fine cujuscumque, tum Pontifex genuflectit ante faldistorium dum cantantur litaniæ, circa quarum finem Papa depositis violaceis simplicibus paramentis, induitur ibidem albis pretiosis, & celebrans

similiter. Et fit confessio pro initio missæ. Interim omnia luminaria accenduntur, & paramenta altaris, & sedes Papæ albo colore teguntur, & missa fit more solito; in qua non legitur introitus, sed *Gloria in excelsis*, & *Pax vobis* dicitur. Et post epistolam annuntiatur pontifici *alleluia*. Ad evangelium itur cum incenso, sed sine luminaribus. Sermo, *Credo*, offertorium, *Agnus Dei* non dicuntur, nec pax Dei datur. Alia ut alias. Vesperæ fiunt, in quibus incepta antiphona ad *Magnificat*, presbyter assistens ministrat naviculam, & incensatur rursus tota capella ut in missa. In fine celebrans publicat indulgentias. Pontifex reversùs ad cameram, induitur capuccinum & biretum albi coloris usque ad noctem sabbati quod in albis vocatur.

In die Paschæ Resurrectionis si Papa celebrat, omnia fiunt sicut in die natalis etiam quoad missam, maximè usque ad *Credo*. In quo cantato *Et homo factus est*, portantur hostiæ pro communione generali. Incepta præfatione, duo ultimi diaconi stant in cornibus altaris usque quo Papa rediit ad sedem. Ad *per omnia sæcula sæculorum*, ante *Pater noster* non respondetur *amen*. Ante communionem generalem diaconus Cardinalis evangelii cantat confessionem, qui solus Cardinalibus communicatis ministrat calicem cum vino, & datur benedictio, sed non hic indulgentia, finita missa, eadem processio cum paramentis ad logiam, & ostenditur ferrum lanceæ; & Vultus sanctus. In logia datur benedictio solemnis & publicantur indulgentiæ in latino, & vulgari per diaconos duos Cardinales. Et ibi omnes se exuunt præter diaconos tres ministros.

Absente Papa seu præsente, sed non celebrante, non itur ad ecclesiam processionaliter, episcopus Cardinalis celebrat ut alias. Ante præfationem diaconi non veniunt ad altare ante *Pater noster* respondetur *Amen*. Non itur ad logiam nisi Papa velit benedicere solemniter, & indulgentia datur in ecclesia nisi detur in logia. Cardinales cum cappis rubeis.

In diebus lunæ & Martis post Pascha missas celebrant in capella Presbyteri Cardinales, Papa cum pluviali albo, & mitra pretiosis, Cardinales cum cappis rubeis accedunt. Sermo non fit. In fine celebrantes publicant indulgentias solitas.

In sabbato in albis si dantur agni Dei, missam in capella celebrat presbyter Cardinalis. Papa in paramentis albis & mitra pretiosis, & Cardinales cum cappis rubeis accedunt ad capellam, ubi post communionem à celebrante factam tam Cardinales quam prælati omnes & alii accipiunt paramenta congrua alba. In missa dicitur *Gloria in excelsis*, *pax vobis*, & *Credo*, non fit sermo. Post communionem portantur agni Dei in capellam cum versu ter cantato, videlicet *Pater sancte*, *Isti sunt* &c. & Papa omnibus distribuit. Deinde finitur missa, & in fine celebrans publicat indulgentias. Si autem non dantur agni Dei, celebrat aliquis prælatus assistens more solito, non tamen ferialiter; quin festivè & solemniter. Tunc Cardinales cum cappis pavonatiis accedunt.

In die Annunciationis Gloriosæ virginis, non fit missa papalis in capella, sed fieri solet in ecclesia de Minerva, quam celebrat aliquis prælatus, etiam præsente Papa, nisi celebraretur in die lunæ vel martis Paschæ; quia Cardinalis celebraret ibi, sicut celebraret in capella. Cardinales cum cappis violaceis accedunt. Si festum est in quadragesima; si extra quadragesimam, in cappis rubeis, præsertim Papa æquitante ad ecclesiam. Sermo non fit, indulgentia non publicatur, quia est per bullam; nisi festum esset translatum. Prælati non induunt cappas, nisi missa capellæ papalis esset translata ad illam ecclesiam, aut Papa esset præsens. Post missas donatur eleemosyna puellis nubilibus.

In die S. Marci, ordinariè non fit missa in capella palatii, sed Cardinales ire solent cum cappis violaceis ad ecclesiam S. Marci, ubi Cardinalis hujus Tituli cum cappa rubea singulos excipit & honorat. Missa consueta dicitur per prælatum familiarem Cardinalis titularis. Non fit sermo, nec indulgentia, quia per bullam. In fine data benedictione, celebrans cum mitra & Cardinales sedent, expectantes donec processio sub tribuna transierit. Si ante eam Papa accedit ad ecclesiam, tunc & prælatus ut supra celebrat. Cardinales tunc cum cappis rubeis, & Cardinalis Titularis sedet in loco suæ promotionis, & Papa in suo habitu perveniens ad ecclesiam orat, & procumbit pro litaniis, & fit missa, & alia more solito, nisi quod propter angustiam loci non fiunt circuli, neque presbyter sedet in scabello, sed cum Cardinalibus. Et facta communione processio transit ut suprà ante Papam.

In die SS. Apostolorum Petri, & Pauli Cardinales ad ecclesiam ipsorum Sanctorum ire solent, induti cappis rubeis, in quo faciunt arbitraliter, potiusquam ritè, nam in pavonatiis esse deberent, ut in die Sancti Marci, nisi Papa illuc accederet. Solus verò titularis Cardinalis debet cappa rubea indutus alios Cardinales venientes excipere, & honorare, non autem is, qui domum habet sine titulo.

In vigilia Ascensionis fiunt vesperæ in capella, ad quas Pontifex cum pluviali albo, & mitra pretiosis; & Cardinales cum cappis ex consuetudine rubeis accedere solent.

In die Ascensionis fit missa in basilica, quam Prior Presbyterorum Cardinalium cum paramentis albis celebrat. Pontifex cum pluviali albo pretioso; & cum Thyara propter benedictionem in logia dandam, sed sine processione, & sine baldachino. Cardinales cum cappis rubeis, & non portantur paramenta. Fit sermo, sed indulgentia non petitur, nec datur, quia dabitur in logia post missam, similiter ut ventum est, itur ad logiam pro benedictione, ac pro indulgentia. Item Vultus sanctus ostenditur.

In vigilia Pentecostes, fit altera generalis capparum subsericearum à subpelliciis mutatio, & aguntur vesperæ in capella: ad quas Pontifex cum pluviali rubeo & mitra pretiosis accedit. Cardinales cum cappis rubeis Pontifex dicto capitulo descendit ad faldistorium, ubi genuflectit usque ad finem primi versus ex hymno.

In die Pentecostes missam in basilica celebrat episcopus Cardinalis in paramentis rubeis, ad quam Pontifex accedit cum pluviali rubeo pretioso, & thyara, si placet; sed sine baldachino & sine processione. Cardinales cum cappis rubeis. Dicta epistola, descendit Papa ad faldistorium genuflexurus pro versu, *Veni sancte Spiritus*. Et fit sermo.

In diebus Lunæ & Martis post Pentecosten non fiunt missæ papales in capella, nec alibi ordinariè, nisi forte Papa eat ad ecclesiam, Sancti Spiritus missam auditurus, quæ cantatur per prælatum de curia; alioquin ut heri.

In vigilia Trinitatis fiunt vesperæ in capella more solito, ad quas Papa venit cum pluviali albo & mitra pretiosis, & Cardinales cum cappis rubeis.

In die Trinitatis Missam in capella celebrat presbyter Cardinalis. Pontifex paratus ut heri, & similiter Cardinales vadunt. Et fit sermo.

In vigilia Corporis Christi fiunt vesperæ in capella, ad quas Pontifex cum paramentis albis, & Cardinales cum cappis rubeis accedunt. Post vesperas Cardinales parari faciunt vias processionis crastinæ cum auleis, prout unicuique assignata est mensura viæ parandæ.

In die Corporis Christi fit ante missam processio solemnis, ad quam Papa cum pluviali albo pretioso, & mitra levi, veniens portat sacramentum sub baldachino, Cardinales veniunt ad palatium cum cappis rubeis, & tam ipsi quam prælati paramenta, & officiales cottas lineas induunt in locis solitis. Qui omnes cum albis cereis per servitores delatis procedunt, & in fine processionis paramentis & cottis depositis, reassumptisque in loco consueto cappis, & reposito super altare Sancti Petri sacramento missam ibidem celebrat presbyter Cardinalis, in paramentis albis more solito. Non cantatur sequentia intra missam, nec fit sermo, indulgentiam publicat celebrans, & in fine orat sine mitra propter sacramentum.

Si autem Papa non intervenit omninò processio fit, & suprà scriptus apparatus, & Cardinalis celebraturus omnibus paramentis indutus, cum pluviali sub baldachino sacramentum portat, ut suprà cardinalibus, prælatisque paratis, ac mitratis ut suprà procedentibus, sicut Papa præsente, & missa fit eadem in fine celebrans dat benedictionem sine mitra propter sacramentum.

In vigilia Apostolorum S. Petri & S. Pauli fiunt vesperæ in basilica, ad quas Papa cum pluviali rubeo, & mitra pretiosis, non autem cum thyara, & Cardinales cum cappis rubeis accedunt. Qui, & prælati, & officiales, si Papa est in crastinum celebraturus, post factam solitam reverentiam, paramenta, & cottas vestiunt in basilica, & Papa, & Cardinales cantant antiphonas. Si autem Papa in crastinum non celebrabit, & hodie præsens, vel etiam absens sit, non portantur paramenta; sed vesperæ fiunt more solito sicut in vigilia nativitatis Christi. In descensu Pontificis duo cursores cum clericis de camera instante procuratore fiscali, citant omnes debitores; & censuarios cameræ apostolicæ,

In die apostolorum S. Petri & S. Pauli, fit missa in basilica, ad quam si Papa est celebraturus venit cum pluviali rubeo, & thyara sub baldachino processionaliter, cum Cardinalibus & prælatis paratis, & mitratis in omnibus, & per omnia sicut in die natalis Christi, nisi quod hodiè finita missa Rex Siciliæ pro censu ordinario equum nobilem, quem vocant chineam, phalleratam offert Pontifici in palatium revertenti. Cardinales in cappis rubeis.

In die anniversario obitus Papæ præcedentis defuncti, missam pro anima ejusdem defuncti in capella celebrat aliquis prælatus consanguineus, vel alumnus defuncti, ad quam Papa cum pluviali rubeo, & mitra alba plana, & Cardinales cum pavonatiis cappis vadunt, quorum consanguinei habent cappas de panno, & non de canbelloso & non fit sermo, sed in fine Papa solet absolvere. Omnibus finitis, Cardinales à defuncto creati vadunt ad basilicam, ubi sepulcrum circumstantes simul orant.

In die creationis, & coronationis Pontificis viventis, missas de Spiritu Sancto in capella celebrant presbyteri consanguinei, vel alumni Papæ, vel ab eo creati Cardinales, ad quas Papa in pretiosis paramentis, & Cardinales, cum cappis rubeis vadunt. Dictâ epistolâ, Papa apud faldistorium genuflectit pro versu *Veni sancte Spiritus*, & non fit sermo.

Pro Imperatore aut aliquo Rege Christiano defuncto, missam solet celebrare in capella Prælatus quispiam de natione defuncti. Papa & Cardinales sicut in anniversario. Papæ accedunt ad capellam, ubi non fit sermo, sed in fine Papa absolvit, si placet; sin autem, celebrans.

Ceterum si Papa missam extraordinariam celebrari faciat, ob publicam lætitiam & confœderationem, seu victoriam contra infideles, vel contra Papæ, aut sedis apostolicæ hostes consecutam, vel positionem primarii lapidis, aut aliquem similem casum. Tunc eam regulariter celebrabit prælatus palatinus, nisi ea missa alioquin esset celebranda in capella per Cardinalem in habitu, & paramento missæ convenienti, videlicet rubeo, si de Spiritu Sancto; vel albo, si de gloriosa Virgine, & similiter Papa erit in habitu concolori pretioso, & Cardinales in cappis rubeis, nisi temporis conditio obstet, ut in adventu, aut in quadragesima.

Item in festivitatibus titulorum Cardinalium missa per prælatos de familia titularium Cardinalium celebratur & Cardinales titulares semper in diebus titulorum suorum utuntur cappis rubeis, nisi intra adventus aut intra quadragesimam hujusmodi tituli eveniant quia pavonatiis utuntur. Si verò in ecclesiis eisdem fiant aliquæ missæ celebres ex devotione, ut in die stationum, aut ex aliquibus causis, ipsi Cardinales utuntur omninò pavonatiis, nisi essent dies solemnissimæ, semper autem honorant alios Cardinales in ipsis ecclesiis sedentes sub omnibus, si modò sint titulares, & non commendatarii, aut si modo alii

alii Cardinales illuc accesserint causa ipsos titulares honorandi, & non aliter.

Item quia supradictum est quod Cardinales intra festa natalia, & paschalia, ac etiam in diebus aliquibus solemnibus utuntur cappis rubeis, id intelligendum est quando ad divina officia proficiscuntur; non autem si ad Papam pro privatis negotiis, aut per urbem, aut ad aliquas alias ecclesias, vel ad Cardinales visitandos adirent.

Item Cardinales ad consistoria, sive publica, sive privata quacunque causa, sive quacumque die etiam solemnissima indicta euntes nunquam cappis rubeis utuntur, nec etiam legati à legationibus reversi, neque novi primo urbem sive cum capello sive sine eo ingressi, quin ad consistorium publicum à collegio associantur, rubeis cappis, sed omnino pavonatiis utuntur, bene autem toleratur, ut possint vestes succinctas rubeas habere in die publicationis eorum, vel extra quadragesimam.

Item Cardinales qui ex alicujus consanguinei, vel Regis, aut Domini in temporalibus eorum obitu mœsti sunt. Et Papa cappis pavonatiis continue utuntur. In diebus solemnibus paschalibus, aliisque quibus mater ecclesia gaudet, debent privatis causis depositis, concorditer cum matre ecclesia congaudere & cappas rubeas hylares deferre, hac tamen moderatione, videlicet quod intra vel per urbem pavonatias, sed intra palatium illis depositis rubeas induunt.

XII.

Assistentia Reverendi prioris episcoporum Cardinalium parati in vesperis Papalibus.

Reverendissimus D. Prior episcoporum Cardinalium Pontifici in basilica pontificaliter celebranti semper assistere pluviali paratus, & super, non scabello, sed cathedra nuda sedere, quod si episcopi deficientis vicem suppleat prior presbyterorum, tunc quamvis pluviali indueretur, non tamen super cathedra, sed super scabello nudo sedere debet.

Surgente Pontifice, ac *Pater noster* pro initio vesperarum dicente, ipse illicò antequam se moveat ad assistentiæ cathedram iturus invitat subsequentem ad assistentiæ honorem, & sic vadit, ubi primo diaconum à dextris salutat. Dum prima antiphona pontifici intimatur, accedit sine mitra ad sustinendum super caput librum antiphonarum ante ipsum cantantem. Quo cessante, redit ad cathedram ubi quoties sessurùs est, semper diaconum prædictum ad priùs sedendum invitat.

Tertiam antiphonam sibi à subdiacono intimatam acceptat mitratus, quam demùm stans sine mitra cantando resumit.

In fine capituli recitati, dum per subdiaconum intimatur hymnus Pontifici, ipse ad librum sustinendum, ut priùs, accedit, & mox redit ad cathedram.

Quando per chorum respondit ad versiculum ante *Magnificat*, vadit ad librum sustinendum, ut priùs; sed inde non descendit ministraturus naviculam Pontifici, nec etiam thure posito discedit.

Euntem ad altare Pontificem comitatur firmans se apud epistolæ cornu, ubi acceptum ab acolytho thuribulum offert Pontifici cum osculis thuribuli & manus.

Dum per Pontificem incensatur altare ipse introcedens stat immobilis; & demùm altari thurificato, recipit thuribulum cum eisdem osculis, quod illicò reddit acolytho ibidem astanti.

Redeuntem ad solium Pontificem ipse subsequitur usque ad infimum gradum solii, ubi accepto thuribulo stans stantem, mitratusque pontificem incensat. Tum reddito thuribulo, revertitur ad cathedram, ubi ante diaconum incensatur à subdiacono.

Ultimo acolythis, ceroferariis ab altari ad Pontificem euntibus, ipse similiter à suo loco vadit ad librum sustinendum, ut priùs pro oratione qua cantata, revertitur ad alios Cardinales, ubi paramenta deponit, sicut acceperat.

XIII.

Ejusdem Reverendissimi prioris episcoporum in missa processionali cum paramentis assistentia.

In missa verò idem prior postposita Pontifici obedientia stat in loco suo cum aliis Cardinalibus, ubi expectat quousque per illum fit oratio pro hora tertiarum cantanda. Nam tunc dimissa mitra, vadit ad librum ut suprà sustinendum. Oratione cantata, firmat se à dextro latere Pontificis ubi bacile pro prima ejus lotione manuum adjuvat sustinendo, deinde revertitur ad alios Cardinales.

Dum Pontifici missalibus indumentis parato mitra imponitur, vadit ut eidem pontificalem annulum cum osculis solitis imponat, à quo non discedit.

Ante Pontificis à sede angulari discessum ipse naviculam offert eidem qui imponit incensum.

Euntem ad altare Pontificem præcedit cum mitra junctus cum Cardinali diacono evangelii ad ejus dextram.

Ante altare ad dextram Pontificis se firmat: cui confessionem facienti respondet simul cum diacono evangelii in sinistra Pontificis manente.

Confessione finitâ, prævenit ad cornu evangelii, ubi post osculatum à pontifice altare, etiam textum evangelii illa die currentis osculandum simul cum subdiacono latino offert.

Dum incensum apud altare per Pontificem imponitur, ac altare incensatur, ipse ad partem retrocedit.

Communiter pontifice celebrante, diaconus evangelii semper apud altare, sed episcopus assistens semper apud sedem naviculam ministrat:

& quiſquis ex illis miniſtrat naviculam, ſimiliter & incenſat.

Euntem ad ſolium Pontificem ſequitur, ubi librum pro introitu legendo ſuſtinet, ut ſuprà quô lectô, redit ad cathedram, & ſedet mitratus, faciens ut in veſperis.

Pro hymno *Gloria in excelſis* cantando vadit ad librum ſuſtinendum quo intonato, & prælatis reſtituto libro, proſequitur hymnum cum pontifice, ſtans ad ejus dextram, & mox redit ad cathedram.

Pro oratione unica vel pluribus ante epiſtolam cantanda ſimiliter vadit ad librum ſuſtinendum, ut ſuprà.

Si ſermonem intra miſſam fieri contingat, vadit ad ſedendum cum aliis Cardinalibus, & librum pro abſolutione poſt ſermonem cantanda ſuſtinet, ut ſuprà.

Nunquam tamen pro graduali legendo ipſe, ſed prælatus librum ſuſtinet.

Deſcendente diacono evangelii ab oſculo manus Pontificis, vadit ad naviculam offerendam pro incenſando libro evangeliorum, & thure poſito, revertitur ad cathedram.

Cantato evangelio latino & græco, ac textu utriuſque oſculato, ſtans ante gradus ſolii infimos, Pontificem ſine mitra ſtantem incenſat.

Pontifice poſt evangelium incenſato, vadit ad librum ſuſtinendum pro ſymbolo, id eſt *Credo* cantando. Quo incepto, illud cum Pontifice proſequitur, ut de hymno angelico dictum eſt.

Pro offertorio dicendo vadit ad librum ſuſtinendum, quo demùm lecto, ibi ſubſiſtit adjuvans bacile pro ſecunda manuum lotione, & Pontifici deponit, & rursùs ponit annulum pontificalem, & alios ut ſuprà.

Manibus terſis, euntem ad altare Pontificem præcedit, firmans ſe apud cornu evangelii, ubi librum ſiniſtra manu ſuſtinet, & indice dextro ſemper oſtendit Pontifici omnia legenda, quæ etiam ipſemet verbatim cum illo profert, exceptis tamen ex reverentia, verbis conſecratoriis. NOTA

Loturo tertia vice Pontifici ſervit adjuvans bacile, quo loto, ad librum revertitur, ubi verſa ad incenſantem Cardinalem facie, cum mutuis reverentiis incenſatur.

In miſſa proſequitur expedite, ſicut Pontifex ſingula legendo, non autem aliquos actus faciendo, niſi pro elevatione hoſtiæ & calicis genuflectit, & ſurgit ut Pontifex.

Inchoante Pontifice orationem. *Domine* JESU-CRHISTE *qui dixiſti apoſtolis tuis pacem meam &c*, accedit ad ejus dextram, ubi genuflexus oſculatur altare, inde ſurgens à Pontificis facie, & pectore pacis oſculum capit.

Pacem à Pontifice habitam offert cum mutuis reverentiis primo Cardinalibus trium ordinum, inde ſine reverentia Principibus & prælatis aſſiſtentibus, ac ſacriſtæ, ac demum uni ſubdiacono, qui aliis etiam more ſolito diſtribuit.

Poſt hæc ſtans ad dextram Pontificis mundat cum vino calamum

aureum Papæ, & ipsum lotionis vinum dat totum sacristæ bibendum.

Corpore Christi per Pontificem sumpto, ponit calamum in calice sanguinis à se priùs osculatum, quem consignat in dextra ejusdem.

Dum per Pontificem sanguis Christi cum calamo prædicto sugitur, infundit purum vinum pro purificatione in alium calicem, & ipsum offert in manibus Pontificis.

Priore Presbytorum vinum super digitis Papæ infundente, ipse purificatorium lineum cum osculis solitis offert.

Purificatione facta, adjuvat tenens bacile pro quarta manuum lotione pontificis.

In die autem Paschæ, si per Pontificem agenda sit generalis communio, ipse tenet librum, ut suprà, ex quo Pontifex dicit *Misereatur vestri &c.* ac etiam *Indulgentiam &c.*

Similiter apud Pontificem communicantem assistit donec diaconus assistens à dextris fuerit communicatus, quo ad suam assistentiam reverso, ipse vadit ad cathedram, ubi manet usque ad perfectam populi communionem.

Descendentem ad altare Pontificem præcedit apud cornu epistolæ stans, & ibi de libro ministrat usque ad finem missæ.

Post benedictionem à Pontifice datam stans in prædicto cornu epistolæ, id est ad dextram illius petit, & publicat indulgentiam, quæ solet esse plenaria, nisi in die Paschæ, quia publicatur per diaconos in Logia.

Forma indulgentiæ est videlicet:

Sanctissimus in Christo Pater & Dominus noster D. Julius divina providentia Papa II. dat & concedit omnibus hic præsentibus plenariam indulgentiam in forma ecclesiæ consuetam. Rogate Deum pro felici statu suæ sanctitatis & sanctæ matris ecclesiæ.

Ultimo expeditis omnibus, ibidem sub tribuna se exuit simul cum aliis, nisi in die Paschæ, quia sic paratus & mitratus vadit ad logiam, ubi datur benedictio solemnis & indulgentia.

X I V.

De nonnullis aliis diversis ejusdem Reverendissimi prioris Episcoporum officiis, intra annum peragendis.

In die Purificationis idem Reverendissimus prior episcoporum facta per Pontificem, aut eo absente, per celebrantem benedictione candelarum, distribuit primo tres suas magnas candelas Pontifici, aut eo absente unicam celebranti.

In die Cinerum absente Pontifice, ipse Cineres super caput celebrantis imponit; non autem præsente Pontifice, quia id facit celebrans.

In die palmarum suas tres palmas pontifici, & eo absente unicam celebranti sicut candelas distribuit, & eodem modo nisi quod hac

die palmarum post finitam distributionem lavaturo adjuvat, tenens bacile, quod in die candelarum non ipse; sed prior Presbyterorum tenet.

Pro vesperis, matutinisque defunctorum in absentia Pontificis peragendis, si celebraturus crastinam missam non adsit, ipse prior supplere solet. Quod etiam in omnibus vesperis servatur.

In matutinis tenebrosis sanctæ hebdomadæ, absente Pontifice pro agendis, ipse solet genuflexus dicere orationem videlicet *Respice quæsumus &c.*

In creatione Cardinalium novorum, videlicet die publici consistorii, idem in capella parva super ipsos prostratos novos, stans in cornu epistolæ cantat versiculos & orationes ad id ordinatas.

In obitu alicujus ex episcopis Cardinalibus prior solet primam missam exequialem celebrare, nisi aliquis ex episcoporum ordine fuerit executor defuncti, qui id velit, ut plerumque facere solet si potest.

Cum quis pronuntiatus est episcopus Cardinalis, illicò à consistorio ad proprias ædes ab omnibus Cardinalibus collegialiter associatur; qui etiam visitat, & visitatur, quæ solemnitates in translato episcopo Cardinali cessanr.

Licet Episcopi, Presbyteri, & diaconi Cardinales in aliis eorum titularibus, cathedralibus & commendatariis ecclesiis, seu quomodolibet illas habentes omnibus Cardinalibus cedant manentes in loco sub omnibus ultimo, nihilominus sex episcopi Cardinales in suis sex ecclesiis episcopalibus suburbanis nulli cedere, sed suprà omnes sedere debent, idest quisque in sua ecclesia.

Ceterum quæcumque alia circa apostolatus vacationem, & novi Pontificis creationem, ac ejusdem & imperatoris coronationem pertinent ad priorem episcoporum, alio loco dicentur.

In matutinis noctis natalitiæ absente Pontifice celebranti pro ultima lectione cantanda benedictionem petenti respondet, videlicet, *Verba sancti evangelii doceat nos filius Dei.*

STATUTA
ECCLESIÆ ARGENTINÆ ANNO M. CCCC. facta.

ORDINATIONES NOVÆ CHORI ARGENTINENSIS

QUAMVIS in ecclesiis, præsertim cathedralibus, horis debitis officium divinum, tam diurnum quàm nocturnum, per dedicatas ipsis ecclesiis personas, quibus propter hoc beneficia dignoscuntur assignata, devotè psalli debeat, ac convenienter ac debitè celebrari secundùm canonicas sanctiones. Nos tamen EBERHARDUS DE KIRCHBERG decanus ecclesiæ Argentinensis gravi nimiùm perturbatione movemur, quòd ex nonnullorum decanorum ejusdem ecclesiæ prædecessorum nostrorum negligentia, quæ dum spem impunitatis promittit, multam nutrire pestilentiam consuevit in subditis; plerique chori dictæ ecclesiæ ministri, dum offerre Deo sacrificium laudis [de] fructu labiorum suorum, de puritate conscientiæ, & animi devotione deberent, horas canonicas dicere seu psallere negligant, aut sincopando transcurrendovè, necnon extranea & plerumque vana prophana & inhonesta intermiscendo. Colloquia depromunt, ad chorum tardè conveniunt, ipsum quoque absque rationabili causa, priusquam officium compleatur frequenter exeunt, & quasi nihil prætendentes de clericali militia in corona, vestibus & ronsura divina celebrare, aut eis interesse nimis indevotè præsumunt. Eorum etiam nonnulli dum in choro prædicto hujusmodi orationi & officio deberent insistere, non verentur in dicta ecclesia lascivè feminarum spectaculis inhiando, laïcis confabulando, & perpetrando multas insolentias pervagari, ex quibus honor dictæ ecclesiæ dehonestatur, variaque delicta quandoque sequuntur, & ecclesiasticum plerumque diminuitur, & intermittitur, aut perturbatur officium, in divinæ majestatis offensam, & adstantium scandalum populorum. Ne igitur transgressiones invalescant hujusmodi, aliisque veniant in exemplum, capituli nostri approbatione districtiùs hæc fieri de cetero prohibemus. Et quia plus timeri solet quod specialiter interdicitur, quàm id quod generaliter prohibetur, idcircò quædam statuta & consuetudines antiquas dictæ ecclesiæ cum certis adjectionibus renovantes, easque volentes inviolabiliter observari, de consilio, assensu, & approbatione dicti capituli statuimus & ordinamus.

I. Statutum. In primis igitur volumus & ordinamus ex antiqua & laudabili & hactenùs approbata ecclesiæ sæpefatæ consuetudine statuimus denuò, ut quilibet prælatus, officiatus, canonicus, præbendarius, scholaris, seu quævis alia persona, choro dictæ ecclesiæ adstricta, quoad divinum

officium seu ministerium, singulis horis canonicis & vigiliis ac missis in choro & visitationibus sepulcrorum studeant. Interesse tempestivè, sicut etiam tenentur, & consuetudo antiqua exposcit, cum tali & tanta devotione, conversatione, ac humilitate, & mansuetudine, quæ reverentiæ loci & discretioni conveniunt personarum, devotèque legant & cantent. Absurdum enim esset, & verecundum, etiamsi peccatum non esset, quemque clericum ut mutum, ad instar figuræ mortuæ locum occupantis, in choro stare & nullum facere fructum. NOTA

II. Statutum. Item, quòd omni vice, qua aliquæ dictarum personarum chorum intrabit, pileum capitis sui deponat, & versus altare summum primò, & altare missæ pro defunctis postmodum se inclinet, & postmodum præposito primò, deinde decano ipsius ecclesiæ, si præsentes fuerint, aut uni ipsorum, absente altero, se inclinet.

III. Statutum. Item, quòd nulla etiam dictarum personarum de uno choro ad alterum transeat, nisi retrò pulpitum in quo cantor officium imponere consuevit.

IV. Statutum. Item, ut nulla dictarum personarum per aliud quàm superius medium ostium ipsius chori intret, seu exeat ipsum chorum, exceptis præposito & decano ejusdem ecclesiæ, qui dumtaxat per ostia collateralia superiora, videlicet præpositus versus suum chorum tendens, & decanus per aliud similiter versus suum chorum tendens, ostia introibunt & exibunt. Ingressum quoque & exitum omnibus personis antedictis per alia duo ostia ad ecclesiam introducentia omninò interdicimus & inhibemus. Nullusque chorum per prædictum intrare vel exire audeat tempore pronunciationis evangelii, vel quo preces in ipso choro ad horas venialiter dicuntur.

V. Statutum. Item, quòd summissarii chori ecclesiæ prædictæ intitulati ad missas ipsorum, debitis temporibus in choro pro horis canonicis & divinis officiis incipiendis & finiendis, & similiter annimissarii pro tumulis visitandis, & hi & aliæ personæ prædictæ pro divinis officiis & ministeriis ipsis hinc inde incumbentibus repræsentent se dicto choro temporibus opportunis.

VI. Statutum. Item, quòd omnes præbendarii chori memorati teneantur unà cum annimissariis sepulcra visitare, & visitent post missam de defunctis celebratam. In vigiliis autem defunctorum annimissarii hujus ecclesiæ saltem ad visitanda sepulcra hujusmodi teneantur.

VII. Statutum. Item, quòd dictæ personæ tempore celebrationis summæ missæ continuè stare teneantur, exceptis temporibus lectionis epistolæ, decantationis gradualis, & post offertorium usque ad inchoationem præfationis, quibus stare poterunt vel sedere. Item stare teneantur temporibus decantationis tractus, alleluia, gradualis: duobus tamen graduale vel alleluia hujusmodi cantantibus, secùs uno solo cantante, nisi eædem personæ hæc facere propter adversam valetudinem nequiverint. Item quòd iis temporibus omnes & singuli versùs utrumque altare se inclinare teneantur & debent, quando videlicet *Gloria in excelsis Deo*

cantatur, primò videlicet ad hæc verba. *Et in terra pax hominibus*, secundò ad hæc verba *Adoramus te*, tertiò verò ad hæc verba *Suscipe deprecationem nostram*; & ante initium evangelii cum dicitur *Gloria tibi Domine*; & in cantatione symboli, videlicet *Credo in unum* ad hæc verba *Et homo factus est.* Item in omnibus vesperis in primo psalmo & ultimo & abinde usque ab finem, & per totum completorium omnes & singuli stare teneantur. Item in matutinis 9. lectionum tempore lecturæ primi psalmi cujuslibet nocturni, & in matutinis trium lectionum, tempore lecturæ primi & ultimi psalmi, & ab inde usque ad finem, nisi personarum aliud exigat valetudo.

VIII. Statutum. Item quòd venientes in chorum post lecturam psalmi secundi in matutinis & in vesperis, distributionibus careant tunc dividendis; & idem venientibus post lectionem primæ lectionis in vigiliis, & post lectionem epistolæ tam missæ publicæ, quàm etiam missæ pro defunctis.

IX. Statutum. Item, nullus vicarius vel præbendarius tempore divinorum absque pileo cum caputio, aut cum bireto chorum vel refectorium dictæ ecclesiæ intrare præsumat.

X. Statutum. Item, quòd intitulatus ad cantandum septimum versum in matutinis 9. lectionum cantare teneatur tertium versum in vigiliis incipientem *Commissa mea &c.* Intitulatus etiam ad octavum versum in singulis matutinis cantare teneatur in vigiliis sextum versum incipientem *Cui monti &c.* Item intitulatus ad sextum versum in matutinis, cantare teneatur in vigiliis octavum versum incipientem *Delictum meum &c.*

XI. Statutum. Item, aut nullus audeat incipere lecturam alicujus psalmi, nisi priùs ejusdem psalmi antiphona imponatur, quod in omnibus horis & etiam in vigiliis observandum est.

XII. Statutum. Item, quotiescumque versus in choro per duas personas veniunt decantandi, personæ ipsæ retrò pulpitum congregati ad ℟. inchoandum & versum decantandum inibi teneantur, sicuti in totis duplicibus festis hactenùs fieri consuevit.

XIII. Statutum. Item, quòd quilibet præbendariorum chori sæpefati ordinariè stet in stallo sibi deputato seu deputando, nisi per canonici adventum, cui cedere teneatur, excusentur ista vice, nec alibi quam in proprio stallo distributiones percipiat quotidianas, & per se dumtaxat & non per scholarem vel aliam personam recipere teneatur exceptis infirmis, & iis qui tunc temporis circa ministerium divinorum officiorum, seu evidenter utilia, sive necessaria dictæ ecclesiæ negotia in loco alio fuerint deputati.

XIV. Statutum. Item, de distributionibus quotidianis ministrandis infirmis servetur sicut hactenùs servatum extitit, videlicet quod quicumque ut infirmus abest choro, quocumque die suum exiverit hospitium, ea die carear hujusmodi distributionibus, etiam perceptas ea die restituat.

a Item

a Item, quòd absentibus temporibus quibus communitas vel præbendæ * distribuere consueverunt & debent, nihil detur: quamvis eædem distributiones post diem qua * cedebat, fiant. Qui etiam absentes semper hoc casu accidente per tabulam praticantem nominatim annotetur. * f. distribui * f. cedebant

Item, quod nullus præbendariorum infrà stalla chori cum quibuscumque personis habere colloquium audeat, exceptis illis quæ ad chorum pertinent, aut in ipso jus habere noscuntur: nec etiam cum illis aliquas murmurationes, susurrationes, fabulationes, vel alios sermones inter se habeant, nisi fuerint de negotio ecclesiæ & officio divino peragendo. XV. Statutum.

Item, quòd nullus vicarius vel præbendarius ipsius ecclesiæ in superpellicio de serico contexto, aut manicis scissis vel circa latus, aut in manicis foramina pro extensione manuum habentibus, uti præsumat; sed ab omni parte manicæ & superpellicei circumquaque integræ & integra sint, nullusque cultellum longum, vel fixorium in choro vel refectorio prædictis deferat, aut in ipsis vel ipsorum altero desuper cinctus incedat. XVI. Statutum.

Item, quòd tempore precum majorum & minorum fiat debita genuflexio videlicet, ut in superioribus stallis super formas, & in inferioribus stantes super gradum procumbant. XVII. Statutum.

Item, quòd ponatur tabula, seu pratticetur registrum nomina ipsorum præbendariorum continens in vigiliis, missis mortuorum, per eum quem ordo tetigerit: qui si negligens in ponendo hujusmodi tabulam fuerit, octo diebus distributionibus careat. XVIII. Statutum.

Item, quòd negligentes existentes in sibi adscribendis per cantorem in cantando & legendo, qui ex consuetudine ecclesiæ sæpe tactæ adscribere & intitulare consuevit, per octo dies quotidianis distributionibus careant. XIX. Statutum.

Item, ut nullus præbendariorum chori tempore decantationis divinorum in ipso choro libros quibus ipse chorus utitur legendo & cantando occupet, nisi volens cooperari cantantibus & legentibus choro in eodem. XX. Statutum.

Item, quòd nullus tempore quo divina in choro decantantur, horas canonicas absque nota legere præsumat, nisi ad missam celebrandam pro seipso ea die sit adstrictus, & tunc hoc solum sibi liceat tempore matutinali. XXI. Statutum

Item, tam majores quàm minores levitæ chori sæpedicti summissarios & annimissarios descendendo de camera, & ascendendo eamdem, ante & post missam eorumdem præcedant & associent, & quòd iisdem levitæ ipsis celebrantibus debitè ministrent temporibus quibus per eosdem decantantur *Dominus vobiscum*, *Gloria in excelsis Deo*, aut collectæ leguntur, ac in aliis in talibus fieri consuetis, quodque majores levitæ prædicti sequantur & associent summissarium, post missam usque ad gradus dormitorii. XXII. Statutum.

a Hoc statutum lineis aliquibus transversis afficitur in ms. codice cum hac marginali inscriptione *vacat & malè*. Quibus verbis indicatur & simul improbatur hujusmodi statuti abrogatio.

XXIII. Statutum

Item, quod levitæ minores qui per Dominum decanum memoratum sunt instituendi, & per eumdem ad nutum amovendi, matutinis horis quærant legenda & cantanda, & lucibula ferant à principio earumdem horarum usque in finem, quæ ipsorum officium exigit sicuti consueverunt, cùm ob hoc eis dentur distributiones matutinales, neque à lecturis epistolarum & pronunciationibus evangeliorum propria temeritate vel aliàs cessent vel desistent, nisi præhabita licentia decani prædicti.

XXIV. Statutum

Item, antiquis ecclesiæ prædictæ Argentinæ consuetudinibus inhærentes volumus & ordinamus, ut quilibet summissariorum ea die qua intitulatus est ad summam missam, requisitus per se vel per alium ex summissariis, canonicis, præbendariis, cæterisque officiatis chori ecclesiæ prædictæ, viaticum ministret & extremam unctionem, reservata tamen optione ipsi decumbenti & infirmo eligendi quemcumque voluerit ex summissariis prædictis, qui ut sic per ipsum requisitus ad prædicta teneatur.

XXV. Statutum

Item, quòd nullus præbendariorum ultra triduum se absentet à civitate Argentinensi, nisi obtenta licentia à decano: ita tamen quòd idem procuret omnia onera, seu ordinariè sibi adscripta & adscribenda in cantando & legendo, & etiam cum licentia, ratione beneficii sui tempore absentiæ alium idoneum suffici & expediri, alioquin statutum superiùs conscriptum de hujusmodi negligentibus sibi locum vindicet.

XXVI. Statutum

Item, quòd in processionibus aut incessibus de choro ad capellas, & ad refectorium, prout fieri consuevit, faciendis processionaliter incedatur eo ordine quo in aliis processionibus fieri solitum extitit.

Prætereà mandatum circa lotionem pedum decem pauperum sub pœna subtractionis portionis illa die vel sequenti cedentis, eo modo quo in breviario & libro coquinæ descriptum reperitur, ab universis in refectorio jus habentibus peragi statuimus, adjicientes quòd Dominicis diebus quadragesimæ singulæ personæ de refectorio sub pœna prædicta post prandium transeant cappati ad chorum nonas ibidem celebraturi.

Præmissa omnia & singula tam vetera seu nova correcta, quàm nova statuta, adjectiones, seu consuetudines & observantias prælibatas, & quod seu quemlibet præmissorum modo quo suprà describuntur observari & transgressiones eorum seu alterius eorumdem pœna condigna & formidabili puniri, ut de cetero quis ad similia prosiliri pertimescat, volumus pœnas & emendendas hujusmodi transgressorum & earum mitigationem decano reservantes, quas & quæ singulis annis ad cautelam præsentium & memoriam futurorum, ne ipsorum memoria depereat, & ad eruditionem omnium personarum chori prædicti prædictarum, feria 4. post Dominicam qua cantatur in ecclesia Dei *Invocavi*, in refectorio in pulsu primarum per ipsum decanum, seu alium quem ad hoc deputaverit, legi & publicari volumus, ne quis ex personis antedictis eorum & earum, seu cujusvis ex eis prætendere valeat ignorantiam vel allegare. Data 7. Idus Martii anno Domini M. CCCC.

LIBELLUS
SACRARUM PRECUM

Ex ms. Floriacensi annorum circiter 900.

IN CHRISTI NOMINE ORATIONES INCIPIUNT
quas Beati Patres Divinam laudando & deprecando clementiam quotidiè cantare solebant.

Oratio Sancti Hilarii quam duodecim libris quos de sancta conscripsit Trinitate subjunxit.

SANCTA Trinitas, conserva hanc, oro, fidei meæ incontaminatam religionem, & usque ad excessum spiritus mei dona mihi hanc conscientiæ meæ vocem; ut quod in regenerationis meæ symbolo baptizatus in Patre & Filio & Spiritu Sancto professus semper obtineam. Patrem scilicet te nostrum, Filium tuum unà tecum adorem, & Sanctum Spiritum tuum, qui ex te per Unigenitum est, promerear: quia mihi idoneus ad fidem testis est dicens: *Pater omnia mea tua sunt, & tua mea.* Deus meus JESUS-CHRISTUS manens in te, & ex te, & apud te semper Deus qui es benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

Oratio Sancti Joannis Evangelistæ.

Domine JESU-CHRISTE, te obsecro per misericordiam & clementiam tuam, ut præstes mihi veniam delictorum meorum. Aperi mihi pulsanti januam vitæ, & princeps tenebrarum non occurrat mihi. Non veniat mihi pes superbiæ, & manus extranea à te non contingat mihi; sed suscipe me secundùm verbum tuum, & perduc me ad convivium epularum tuarum, ubi epulantur tecum omnes amici tui. Tu es enim JESUS-CHRISTUS filius Dei vivi, qui cum Patre & cum Spiritu Sancto vivis & regnas in sæcula sæculorum. Amen.

Oratio Sancti Martini

Deus gloriæ, Deus qui unus & verus Deus, qui solus & justus es. Deus in quo omnia, sub quo omnia, per quem omnia facta sunt; exaudi me orantem sicut exaudisti tres pueros de camino ignis ardentis; exaudi me orantem sicut exaudisti Jonam de ventre ceti; exaudi me orantem sicut exaudisti Susannam, & liberasti eam de manu iniquorum testium; exaudi me orantem sicut exaudisti Petrum in mari & Paulum in vinculis. Parce animæ meæ; parce factis meis, parce cunctis criminibus meis, qui cum Patre &c.

Oratio Sancti Ambrosii

Largire mihi, Domine, Pater pie & sancte intellectum qui te intelligat, sensum qui te sentiat, animum qui te sapiat, diligentiam quæ te quærat, sapientiam quæ te inveniat, animam quæ te agnoscat, oculos cordis qui te videant, conversationem quæ tibi placeat, perseverantiam quæ te expectet, finem perfectum, præsentiam tuam, sanctam resurrectionem, bonam retributionem, vitam æternam: qui regnas in sæcula sæculorum. Amen.

Oratio Sancti Augustini

Deus justitiæ, te deprecor, Deus misericordiæ, Deus invisibilis, Deus incomprehensibilis, Deus inenarrabilis, Deus æterne, Deus perpetue, Deus benedicte, Deus cujus omnia, Deus in quo omnia, Deus sub quo omnia, Deus per quem omnia sunt. Parce animæ meæ, parce malis meis, parce peccatis meis, parce criminibus meis. Visita infirmum, cura ægrum, sana languidum. Da cor quod te timeat, sensum qui te intelligat, aures quæ vocem tuam audiant, oculos cordis qui te videant. Da scintillam sapientiæ tuæ quæ mihi justificationum tuarum iter ostendat, & à faucis inimici declinare me doceat. Miserere mei Deus, parce quia peccavi tibi: indulge quia peccavi tibi, & propter duritiam cordis mei in ipsa peccatorum meorum morte percurro. Ego ore, ego corde, ego opere, ego in omnibus vitiis inquinatus, & omnibus sceleribus coopertus sum; veniam peto quia crimina cognosco, scelera mea fateor, quæ & si non confiterer, te tamen latere non poterant. Tu enim scrutator es cordis & renium: tibi abscondita revelantur, & scelera patefiunt. Miserere mei Deus. Domine ne me perire patiaris, ne me sinas æternis tenebris & perpetua morte consumi. Aufer à corde meo alienatum sensum. Cura in me stuporem mentis, extirpa de visceribus meis consilia iniquitatis, erade à lingua mea detrahendi consuetudinem, mentiendi fallacitatem, scurrilitatem, & omnes actus vanitatis meæ arte medicinæ tuæ sana, & circumcide in me vitia cordis & corporis. Miserere mei Deus, quia tu nosti facta mea, tu transgressiones meas, qui si in judicio persequi ac punire voluisses, olim me vivum terra absorbuisset: sed quia tanta est clementia tua, ut nullum tibi perire patiaris; sed omnes expectas ad pœnitentiæ locum reverti. Qui ergo das spatium pœnitendi, da & possibilitatem operandi, ut non sit hoc vacuum indulgentiæ tuæ tempus, quod nobis largiri pro tua pietate digneris. Miserere mei Deus, Domine ne me despicias, neque avertas faciem tuam à me, qui non pro justitia mea peto misericordiam tuam; sed propter magnam clementiam tuam respice in me Domine de sancta sede majestatis tuæ, & tenebras cordis mei radio splendoris tui illumina. Protege me,

Domine, ſcutò veritatis fidei tuæ, ut me diaboli jacula ignita non penetrent: quicquid enim illud eſt quod infelicitas mea de te petere aut non accipit, aut non præſumit, aut non ſapit; hoc tu per virtutem tuam tribue, & per majeſtatem & pietatem tuam largire quod animam ſalvet à morte; & exeunti mihi de hoc chao tenebrarum manum porrigas & lumen oſtendas. Miſerere mei, Deus Domine, reintegra confractum, ſana corruptum, emunda vitiatum, & indulge quod feci, & hoc præſta ut ampliùs non faciam Salvator mundi, qui cum Patre, & cum Spiritu Sancto vivis & regnas Deus per omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

Incipit oratio beati Hyeronimi Presbyteri

Mane cum ſurrexero intende ad me Domine, & guberna omnes actus meos & verba mea & cogitationes meas, ut totum diem tranſigam in tua voluntate dona mihi Domine timorem tuum, cordis compunctionem, mentis humilitatem, conſcientiæ puritatem, ut terram deſpiciam, cœlum aſpiciam, infernum timeam, peccata odiam, juſtitiam diligam. Abſcide à me, Domine, gulæ appetitum, concupiſcentiam fornicationis, amorem pecuniæ, peſtem iracundiæ, juſtitiam ſæculi, mentis accidiam, vanam lætitiam, tyrannidem ſuperbiæ. Planta in me, Domine, virtutem abſtinentiæ, & continentiam carnis, & caſtitatem mentis, voluntariam paupertatem, veram patientiam, lætitiam ſpiritalem, animi ſtabilitatem, cordis contritionem, humilitatem non fictam, fraternam caritatem. Cuſtodi os meum ne loquar vana, ne fabuler ſæcularia, ne detraham abſentibus, ne maledicam præſentibus, ne reſpondeam maledictum pro maledicto; ſed è contrario benedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus ejus in ore meo. Cuſtodi oculos meos ne videant mulierem ad concupiſcendam eam, ne deſiderent rem proximi, nec delicias hujus ſæculi; ſed dicam cum ſpiritu David *Oculi mei ſemper ad Dominum* & reliqua. Et iterum *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælo.* Cuſtodi aures meas ne audiant linguam detrahentem, ne audiant mendacium, nec verbum otioſum; ſed apertæ ſint quotidiè ad audiendum verbum Dei. Cuſtodi pedes meos ne circumeant domos otioſas: ſed ſtent in oratione Dei firmiter immobiles, Cuſtodi manus meas ne porrigantur ſœpe ad accipienda munera, ſed potiùs eleventur quotidiè in precibus Domini mundæ & puræ ſine ira, & diſceptatione, quò poſſim dicere illum propheticum ſermonem: elevatio manuum mearum ſacrificium veſpertinum. Cuſtodi, Domine, exitum noſtrum qui in tuo nomine proficiſcimur, & angelus tuus ſanctus cæleſtis comitetur nobiſcum, qui poſſit deducere nos uſque ad locum deſtinatum, & dirigere pedes noſtros in viam pacis & veritatis. Cuſtodi, Domine, cogitationes noſtras, ſermones, & opera, ut poſſimus in conſpectu tuo perficere voluntatem tuam, & ambulare in via tua toto tempore vitæ noſtræ, per Redemptorem animarum noſtrarum Dominum noſtrum, cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum.

Oratio Sancti Ephrem Diaconi

Domine Deus & Salvator meus, quare me dereliquisti? miserere mei, quoniam tu es amator omnium solus. Salva me peccatorem, quoniam tu es sine peccato solus. Erue me de cœno iniquitatum mearum, ut non infigar in æternum. Libera me de ore inimici mei: ecce enim ut leo rugiens devorare me cupit. Excita potentiam tuam & veni, ut salvum me facias. Emitte coruscationes tuas, disperge omnem virtutem inimici, amator hominum benignissime Deus. Adjuro te per miserationes tuas ne me cum hædis à sinistris tuis statuas cum iis qui te exacerbaverunt. Ne dicas mihi, nescio te; sed tribue mihi propter multam misericordiam tuam indesinentem cordis compunctionem & fletum, & sanctifica me, ut fiam templum gratiæ tuæ. Qui vivis

Oratio beati Gregorii in qua omnipotenti Deo debitas agit gratiarum actiones.

Tibi ago laudes, & gratias tibi refero, Deus meus misericordiæ meæ, qui me ad tuam cognitionem perducere, & per sacri baptismatis ablutionem inter adoptionis tuæ filios adgregare dignatus es. Tibi ago laudes & gratias, qui me ab ipsis rudimentis infantiæ usque ad hanc horam per multa defluentem vitia immensæ bonitatis tuæ patientia ad emendationem expectas. Te laudo & glorifico, qui me sæpissime de multis tribulationibus, & angustiis, calamitatibus & miseriis liberasti, qui me hactenùs de æternis supliciis, de corporis hujus cruciatibus exemisti. Te laudo & glorifico, qui mihi sospitatem membrorum, tranquillitatem temporum, & honorem, affectum & caritatem, si quæ etiam in me sunt dona pro tuæ pietatis gratia conferre dignatus es. Quæso, Domine Deus, inestimabilem suavitatis tuæ clementiam, ut inchoata in me bona perficias, quidquid in me tibi displicet repellas, à cunctis me quæ supersunt tribulationibus, iniquitatibus ac diversis malis eripias, cogitationes meas, locutiones pariter & actus in tua voluntate dirigas, & ne auferas animam meam de hoc mundo priusquam emendare studeat. In tua voluntate inter adversa me & prospera gradientem semper & ubique custodias, & ad tuæ me visionis desiderata gaudia quandoque perducas.

Oratio Ambrosii in qua pro suis peccatis veniam postulat

Miserator & misericors, patiens & multum misericors, magne & terribilis Deus, tibi confiteor peccata mea, crimina mea, facinora mea, delicta mea tibi patefacio, vulnera mea, scelera mea. Tu propter ineffabilem bonitatem tuam confer mihi misero medicinam. Tu enim mitissime dignatus es dicere: *Nolo mortem peccatoris, sed ut con-*

vertatur & vivat. Confiteor, iniquè egi, perversa est in conspectu tuo via mea. Lapsa est in lacum miseriæ vita mea. Extincta est iniquitatibus meis anima mea. Superbia, libido, ira, impatientia, malitia, invidia, gula, ebrietas, concupiscentia, rapina, mendacium, perjurium, scurillitas, scultiloquium, ignorantia, negligentia, seu ceteræ pestes occiderunt animam meam. Pollutum est cor meum & labia mea, & visus meus & auditus, gustus, odoratus, & tactus, & omnimodis cogitatione locutione sive actione perditus sum. Quæso, Domine Deus, cujus miseratio nullum habet finem, attrahe me post te sicut attraxisti mulierem peccatricem, dona mihi compunctionem mentis & corporis, & uberrimos lacrymarum fontes sicut donasti illi non cessare osculari pedes tuos, rigari lachrymis, & extergere capillis, concede mihi ut secundùm magnitudinem iniquitatum mearum sit magna dilectio mea in te, ut propter immensitatem pietatis tuæ omnia dimittas mihi peccata. Largire mihi de præteritis veniam, de præsentibus malis continentiam, de futuris cautelam. Fac me priusquam moriar consequi plenissimè misericordiam tuam, & ne dies meos ante finiri sinas, quàm peccata dimittas, sed sicut vis & scis miserere mei.

Item beati Papæ Gregorii de confessione peccatorum, & de venia pro his poscenda

Da mihi, Domine, confessionem quæ tibi sit placita. Parturi in corde meo inenarrabiles gemitus qui suscipiant profundam bonitatem tuam in humilitate cordis. Ipsum mihi da petere quod te delectet audire. Ipsum animæ meæ insere ut jugiter delectatio mea ipse sis. Da mihi lachrymas ex tuo affectu quæ peccatorum meorum possint dissolvere vincula. Audi Deus meus, audi lumen oculorum meorum, audi quod peto, & da quid petam, ut audias. Si despicis, pereo, & si respexeris, vivo; si in justitiam meam non respexeris, fœteo; si misericordiam tuam respexeris, fœtentem suscitas de sepulcro. Quid non mali ego corruptilis creatura, & quid non boni tu creator & creaturæ fortissimus innovator? Cecedi de manu tua vitio meo, potens es artifex tibi iterum placitum figurare. Corripe me in misericordia tua, ne in ira corripias me. Quod odis in me longè fac à me, & castitatis ac continentiæ spiritum insere in me, vitium omne mortifica in me, & animam meam vivifica in te. Hoc da petere, ut te petendo non offendam: hoc præsta quod ipse semper custodias: tolle de me quod nocet: ipsum præsta quod prosit. Vulnera mea pando tibi, medicinam tuam ne deneges mihi. Quod suscipis cura, quod curas sic contine ne dimittas, spes mea, fortitudo mea, misericordia mea, pietas sempiterna, qui es & qui eras & qui permanes in sæcula sæculorum. Amen.

Item oratio Isidori de eadem re

Misericordiam tuam, Domine, deprecor, misericordiam tuam imploro, tuam imploro miserationem, tuam clementiam quæro. Dele peccata mea, ablue facinora mea, peccatorum meorum maculas munda, labem criminum meorum purga, sordes delictorum meorum absterge, sordes iniquitatum mearum ablue, non differas mundationem meam. Deus totum me tibi sanandum offero. Recipiat salutem anima mea, da vulneri meo salutem. Deus languoribus meis medelam tribue, per plagas vulnerum redde incolumen. Vulneratus sum, medicum quæro. Languidus sum, medelam posco. Consumpta est caro mea, contabuit species mea, ossa mea exaruerunt, membra mea contabuerunt. Appropinquavi corruptioni, umbra mortis comprehendit me, tenebræ operuerunt me, caligo inferni involvit me, oppressit me tenebrarum horror, doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Tibi honor, & gloria, virtus & potestas in sæcula sæculorum. Amen.

Item oratio Isidori pro omnibus christianis.

Pie & exaudibilis Domine Deus noster JESU-CHRISTE, clementiam tuam cum omni supplicatione deposcimus, ut per interventum & meritum beatæ & gloriosæ semperque Virginis MARIÆ, omniumque Sanctorum Angelorum, Archangelorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Virginum, Confessorum, monachorum, & omnium civium supernorum Ecclesiæ tuæ sanctæ catholicæ fidem augeas, pacem tribuas, rectoribus nostris & nobis indulgentiam, & remissionem peccatorum concedas: infirmis salutem, lapsis reparationem, aërum commoditatem, navigantibus atque itenerantibus fidelibus iter prosperum ac salutis portum, tribulantibus gaudium, oppressis relevationem; captivis, vinctis, & peregrinis remissionem, absolutionem, ad patriam reversionem, mutuam discordantibus caritatem, infidelibus veram fidem, & deffunctis fidelibus perpetuam requiem. Angelum tuum sanctum nobis hic & ubique custodem & deffensorem propitius donare digneris qui cum Patre & Spiritu Sancto vivis & regnas Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Hymnus beati Ambrosii pro infirmis

CHriste cælestis medicinæ Patris,
Verus humanæ medicus salutis,
Provide plebi precibus potenter,
Pande favorem.

En

En ob infirmos tibi supplicamus,
Quos nocens pestis valetudo quassat,
Ut piùs morbum releves jacentum,
Quo quatiuntur.

Qui potestate manifestus extans,
Mox Petri soerum febribus jacentem,
Reguli prolem puerumque salvas
Centurionis.

Festo languenti populò vigorem.
Efflue largam in populo salutem.
Pristinis more solito reformans
Viribus ægros.

Corporum morbos animæque sana
Vulnerum causis adhibe medelam,
Ne sine fructu cruciatus urat
Corpora nostra.

Omnis impulsus perimens recedat,
Omnis incursus crucians liquescat,
Vigor optatæ foveat salutis
Membra dolentis.

Jam Deus nostros miserate fletus,
Sic quibus te nunc petimus medere,
Ut tuam omnis recubans medelam
Sentiat æger.

Quo per inlata mala dum teruntur
Eruditorum numero decori
Compotes intrent sociante fructu
Regna polorum.

Gloria Patri genitæque Proli,
Et tibi compar utriusque semper
Spiritus alme Deus unus omni
Tempore sæcli.

Gloriam psallat chorus & resultet,
Gloriam dicat, canat, & revolat,
Spiritus alme Deus unus omni
Tempore sæcli.

Hymnus Fortunati presbyteri de passione & cruce Salvatoris nostri JESU CHRISTI

PAnge lingua gloriosi
Prœlium certaminis
Et super crucis trophæum
Dic triumphum nobilem
Qualiter Redemptor orbis
Immolatus vicerit.

De parentis protoplasti
Fraude facta condolens,
Quando pomi noxialis
Morte morsu corruit,
Ipse lignum tunc notavit,
Damna ligni ut solveret.
Hoc opus nostræ salutis
Ordo depoposcerat:
Multiformis perditoris
Arte ut artem falleret,
Et medelam ferret inde
Hostis unde læserat.
Quando venit ergo sacri
Plenitudo temporis,
Missus est ab arce Patris
Natus orbis conditor,
Atque ventre virginali,
Carne factus prodiit.
Vagit infans inter arcta
Conditus præsepia
Membra pannis involuta
Virgo mater alligat,
Et pedes manusque crura
Stricta pangit fascia
Lustra sex qui jam peracta
Tempus implens corporis
Se volente tempus ad hoc
Passioni deditus
Agnus in cruce levatur,
Immolandus stipite.
Hic aceto fel arundo
Sputa clavi lancea
Mitte corpus perforatur,
Sanguis unda profluit,
Terra, pontus, astra, mundus,
Quo sanantur flumine.
Crux fidelis inter omnes,
Arbor una nobilis
Nulla talem sylva profert
Florem fronde germine.
Dulce lignum dulci clavo
Dulce pondus sustinent.
Flecte ramos arbor alta
Tensa laxa viscera,
Et rigor lentescat ille

Quem dedit nativitas:
Ut superni membra Regis
Miti tendas stipite.
Sola digna tu fuisti
Ferre pretium sæculi,
Atque portum præparare
Nautæ mundo naufrago,
Quem sacer cruor perunxit
Fusus agni corpore.

Item hymnus ejusdem Fortunati de cruce Salvatoris nostri JESU-CHRISTI.

VExilla Regis prodeunt,
Fulget crucis mysterium,
Quo carne carnis conditor
Suspensus est patibulo.
Confixa clavis viscera,
Tendens manus vestigia,
Redemptionis gratia
Hîc immolatus est hostia.
Quo vulneratus insuper
Mucrone diro lanceæ
Ut nos lavaret crimine
Manavit unda & sanguine.
Impleta sunt quæ concinit
David fideli carmine,
Dicendo nationibus:
Regnavit à ligno Deus.
Arbor decora & fulgida,
Ornata Regis purpura,
Electa digno stipite
Tam sancta membra tangere.
Beata cujus brachiis
Pretium pependit sæculi,
Statera facta est corporis
Prædam tulitque tartari.
Fundis aroma cortice,
Vincis sapore nectare,
Locum da fructu fertili,
Plaudis triumpho nobili.
Salve ara, salve victima
De passionis gloria,
Qua vita mortem pertulit
Et morte vitam reddidit.

Oratio pro familiaribus nostris & cunctis fidelibus defunctis

Te Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, supplices deprecamur pro spiritibus famulorum & famularum tuarum N. quos ab origine hujus sæculi ad te accersire præcipisti; ut digneris, Domine, dare eis locum lucidum, locum refrigorii & quietis, & ut liceat eis transire portas infernorum, & vias tenebrarum, maneantque in mansionibus sanctorum, & in luce sancta quam olim promisisti Abrahæ & semini ejus. Nullam læsionem sustineant animæ eorum, sed cum magnus ille dies resurrectionis ac remunerationis advenerit, ressuscitare eos digneris, Domine, unà cum sanctis & electis tuis: & ut deleas eorum delicta atque peccata usque ad novissimum quadrantem, tecumque immortalitatis vitam & regnum consequantur æternum per requiem æternam. *Et reliqua.* Ne tradas bestiis, *Et reliqua.* Animæ justorum *Et reliqua*

Oratio pro qualicumque homine fideli defuncto

Omnipotens & misericors Deus, tuam deprecamur clementiam, quia judicio tuo aut nascimur aut finimur, ut animam fratris nostri N. quam tua pietas de incolatu hujus mundi transire præcepit, in requiem æternam suscipias, & in consortio electorum tuorum in resurrectione sociari permittas: ut in æterna beatitudine unà cum illis sine fine permaneat per animam quam redemisti. Suscipe, Domine, cum servis tuis, & qui te confessus est in vita communi, constituas eum in vita perenni. Per &c.

Oratio pro defunctis

Libera, Domine, animam servi tui N. de periculis infernorum, & de periculis tenebrarum, & de persecutionibus multis, & de flammarum gehennæ ignibus. Libera, Domine, animam servi tui N. sicut liberasti Noë per diluvium sæculorum. Libera, Domine, animam servi tui N sicut liberasti Abraham de Ur Caldæorum. Libera, Domine, animam servi tui N. sicut liberasti Loth de Civitate Sodomorum. Libera, Domine, animam servi tui N. sicut liberasti populum Israël de manu Ægyptiorum. Libera, Domine, animam servi tui N. sicut liberasti Moysen de manu Pharaonis, qui antecedebat populum Israël in deserto. Libera, Domine, animam servi tui N. sicut liberasti David de manu Goliæ gigantis. Libera, Domine, animam servi tui N. sicut liberasti Eliam & Henoc de hoc mundo. Libera, Domine, animam servi tui N. sicut liberasti Susannam de manu principum. Libera, Domine, animam servi tui sicut liberasti Daniel de lacu leonum. Libera, Domine, animam servi tui N. sicut liberasti Jonam de ventre cœti. Sic animam fratris nostri N. ab omnibus periculis pœnarum liberare dig-

neris & bonis æternis cum electis tuis eam perfrui jubeas. Per. In memoria æterna erit *Et reliqua.* Requiem æternam. Partem primæ resurrectionis obtineat vitamque mereatur æternam. Amen

In Dei nomine beatorum Apostolorum, martyrum quoque & confessorum atque virginum ex libro quem beatus Hyeronimus de eorum per anni circulum natalitiis conscripsit. Incipiunt nomina quæ sicut à sanctis patribus est traditum in quotidianis sunt legenda.

Miserere nobis miseris misericors Trinitas sancta, & dimitte universa delicta nostra quæ commisimus coram angelis tuis in conspectu tuo, per merita & orationes & intercessiones & invocationes omnium sanctorum tuorum quorum hodie festivitas celebratur. N. & quorum nomina nunc recitamus. Libera nos, clemens Trinitas, cum omnibus fratribus & sororibus nostris ab omni malo præterito præsenti & futuro, de morte ad vitam, de tenebris ad lucem, de inferno ad paradisum, de malo ad bonum, de ignorantia ad scientiam, de peccatis ad veram pœnitentiam, de omnibus vitiis ad perfectas virtutes, de cunctis insidiis inimici ad medicinam cœlestem; & divinam protectionem per invocationem trini nominis tui Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, quia qui fideliter & humiliter nomen tuum invocaverit, salvus erit. Humiliter ergo & fideliter te postulamus, ut deleas & obliviscaris cuncta scelera nostra per suffragia & merita omnium Sanctorum tuorum. Angeli, archangeli, virtutes, potestates, principatus, dominationes, throni, cherubim, seraphim, patriarchæ, prophetæ, apostoli, martyres, & confessores, & episcopi sancti, & presbyteri sancti, & diaconi sancti, & omnes sancti ecclesiastici, & anachoritæ, & eremitæ, & monachi, & sanctæ virgines, & sanctæ viduæ, & sanctæ sapientes, & omnes sancti qui nos præcesserunt ab Adam usque in hodiernum diem orent pro nobis.

Inde nomina beatorum apostolorum, martyrum, quoque & confessorum atque virginum, quæ secundùm ordinem à beatis patribus constitutum tempore jejunii aut in aliis sanctis diebus recitantur quando missa celebratur incipiunt.

Kyrie eleison, Christe eleison
Christe audi nos, Christe miserere nobis
Præsta mihi primum ut te bene rogem, deinde ut me dignum facias exaudiri, deinde ut exaudias.
Sancta Maria ora pro nobis
Sancta Maria intercede pro me peccatore
Sancta Maria adjuva me in d e exitus mei
Sancte Michaël
Sancte Gabriel
Sancte Raphaël
Omnes Sancti Angeli orate.

Omnes Sancti Archangeli.
Omnes Sancti Patriarchæ.
Omnes Sancti Prophetæ.
Sancte Joannes.
Sancte Petre.
Sancte Paule.
Sancte Andrea.
Sancte Jacobe.
Sancte Joannes.
Sancte Thoma.
Sancte Mathæe.
Sancte Philippe.
Sancte Bartholomæe.
Sancte Thadæe.
Sancte Simon.
Sancte Jacobe.
Sancte Mathia.
Sancta Barnaba.
Sancte Luca.
Sancte Marce.
Omnes Sancti Apostoli orate
Sancte Stephane.
Sancte Line.
Sancte Tecle.
Sancte Clemens.
Sancte Sixte.
Sancte Corneli.
Sancte Cypriane.
Sancte Dyonisii cum sociis tuis.
Sancte Laurenti.
Sancte Mauriti cum sociis tuis.
Sancte Marcelle.
Sancte Fabiane.
Sancte Sebastiane.
Sancte Vincenti.
Sancte Valentine.
Sancte Tiburti.
Sancte Ignati.
Sancte Valeriane.
Sancte Maxime.
Sancte Georgi.
Sancte Vitale.
Sancte Gordiane.
Sancte Epimache.
Sancte Paucrati.

Ora pro nobis

Sancte Urbane.
Sancte Nicomedis.
Sancte Marcelline.
Sancte Petre.
Sancte Vite.
Sancte Neree.
Sancte Achillee.
Sancte Joannes.
Sancte Paule.
Sancte Cosmas.
Sancte Damiane.
Sancte Felix.
Sancte Simplici.
Sancte Faustine.
Sancte Beatrix.
Sancte Stephane.
Sancte Felicissime.
Sancte Agapite.
Sancte Cyriace.
Sancte Hypolite.
Sancte Thimothee.
Sancte Hermen.
Sancte Crisogone.
Sancte Adriane.
Sancte Cæsari.
Sancte Claudi.
Sancte Nicostrate.
Sancte Simphroniane.
Sancte Castori.
Sancte Simplici.
Sancte Theodore.
Sancte Monne.
Sancte Saturnine.
Sancte Gervasi.
Sancte Protasi.
Sancte Apollinaris.
Sancte Policarpe.
Sancte Celse.
Sancte Halari.
Sancte Gorgon.
Sancte Anastasi.
Sancte Eleutheri.
Sancte Rustice.
Sancte Quinrine.
Sancte Exsuperi.

Ora pro nobis

Sancte Candide.
Sancte Albane.
Sancte Genesi.
Sancte Bonefaci.
Sancte Ciliane.
Sancte Columbane.
Sancte Gereon.
Sancte Floriane.
Sancte Tranquilline.
Sancte Symphoriane.
Sancte Hemerentiane.
Sancte Crispine.
Sancte Crispiniane.
Sancte Columbane.
Sancte Cassiane.
Sancte Geminiane.
Sancte Romane.
Sancte Eventi.
Sancte Theodore.
Sancte Innocenti.
Sancte Juvenalis.
Sancte Pantaleon.
Sancte Abdon.
Sancte Sennen.
Sancte Benigne.
Sancte Maxime.
Sancte Christophore.
Sancte Juste.
Sancte Januari.
Sancte Processi.
Sancte Martiniane.
Sancte Landiberte.
Omnes Sancti Martyres. orate
Sancte Hylari.
Sancte Martine.
Sancte Sylvester.
Sancte Leo.
Sancte Ambrosi.
Sancte Gregori.
Sancte Eusebi.
Sancte Augustine.
Sancte Hyeronime.
Sancte Isidore.
Sancte Remige.
Sancte Germane.

Ora pro nobis

Sancte Marce.
Sancte Marcelliane.
Sancte Fœlix.
Sancte Audacte.
Sancte Prote.
Sancte Hyacinthe.
Sancte Caliste.
Sancte Severine.
Sancte Pauline.
Sancte Benedicte.
Sancte Servasi.
Sancte Medarde.
Sancte Vedaste.
Sancte Amande.
Sancte Roberte cum sociis
Sancte Maximiliane.
Sancte Corbiniane.
Sancte Humalde.
Sancte Gislari.
Sancte Audomare.
Sancte Richari.
Sancte Bertine.
Sancte Arnulphe.
Sancte Leodegari.
Sancte Bavo.
Sancte Goar.
Sancte Gaugerai.
Sancte Valeriane.
Sancte Theodore.
Sancte Aniane.
Sancte Athanasi.
Sancte Candide.
Sancte Rumolde.
Sancte Piaton.
Sancte Anfride.
Sancte Sulpici.
Sancte Perpetue.
Sancte Brice.
Sancte Vigil.
Omnes Sancti Confessores.
Sancte Paule.
Sancte Antoni.
Sancte Hilarion.
Sancte Machari.
Sancte Pachomi.

Ora pro nobis

Sancte Benedicte.
Sancte Martine.
Sancte Columbane.
Sancte Severine.
Sancte Honorate.
Sancte Ephrem.
Sancte Furſee.
Sancte Patrici.
Sancte Columbe.
Sancte Congalle.
Sancte Adomnane.
Sancte Cherane.
Omnes ſancti monachi.
Sancta Felicitas.
Sancta Perpetua.
Sancta Agatha.
Sancta Lucia.
Sancta Cæcilia.
Sancta Agnes.
Sancta Anaſtaſia.
Sancta Petronilla.
Sancta Suſanna.
Sancta Juſtina.
Sancta Tecla.
Sancta Eugenia.
Sancta Eulalia.
Sancta Sabina.
Sancta Scholaſtica.
Sancta Aldegundis.
Sancta Genovefa.
Sancta Radegundis.
Sancta Afra.
Sancta Columba.
Sancta Gertrudis.
Sancta Juliana.
Sancta Erindradis.
Sancta Emeliana.
Sancta Regula.
Sancta Chriſtina.
Sancta Priſca.
Sancta Lucia.
Sancta Euphemia.
Sancta Baldina.
Sancta Potentiana.
Sancta Theodoſia.
Sancta Sinclita.
Sancta Candida.
Sancta Baſaliſſa.
Sancta Brigida.
Sancta Ita.
Sancta Samſdenna.
Omnes Sanctæ Virgines.
Omnes Sancti & Sanctæ Dei intercedite pro nobis. *Ora pro nobis*
Propitius eſto, parce nobis Domine.
Propitius eſto, libera nos Domine.
Ab omni malo
Ab omni tentatione
Ab omni cogitatione mala
Ab omni iniquitate
Ab omni immunditia cordis & Corporis.
Ab omni inopia & fame.
Ab omni tribulatione.
A periculo mortis
Ab inſidiis diaboli
A morte perpetua
Ab omni concupiſcentia mala
A ſubitanea & improviſa morte
Ab omni ſcandalo.
Ab omni adverſitate
Per crucem tuam *Libera nos Domine*
Peccatores, Te rogamus audi nos
Ut pacem nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus
Ut indulgentiam delictorum noſtrorum nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus audi nos.
Ut remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus
Ut interceſſionem omnium Sanctorum tuorum nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus

Ut

Ut gratiam Sancti Spiritus cordibus nostris clementer infundere digneris Domine JESU. Te rogamus

Ut sanctam charitatem tuam nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus

Ut fidem rectam nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus

Ut spem firmam in tua bonitate nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus.

Ut vitam æternam nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus

Ut lumen perpetuum nobis donare digneris Dñe JESU. Te rogamus

Ut laudem sancto nomini tuo, nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus

Ut veram pœnitentiam nobis concedas agere Domine JESU. Te rogamus

Ut nos à morte perpetua liberare digneris Dñe JESU. Te rogamus

Ut cladem & pestilentiam de terra nostra auferas Domine JESU. Te rogamus

Ut misericordiam tuam nobis præstare digneris, Domine JESU. Te rogamus

Ut abundantiam frugum nobis donare digneris Domine JESU. Te rogamus

Ut sanitatem nobis dones Domine JESU. Te rogamus

Ut cœli serenitatem nobis dones. Te rogamus

Ut pluviam temporaneam nobis dones. Te rogamus

Ut cunctum populum christianum pretioso sanguine tuo redemptum conservare digneris. Te rogamus

Ut omnes fratres nostros spiritales in vera religione conservare digneris. Te rogamus

Ut senioribus nostris à Deo præordinatis perpetuam pacem largiri digneris. Te rogamus

Ut his hominibus qui nostris sunt commendati orationibus misereri digneris. Te rogamus

Ut omnibus animabus christianorum catholicorum misereri digneris. Fili Dei. Te rogamus

Agne Dei qui tollis peccata mundi miserere nobis

Christe audi nos. Kyrie eleison

Oratio cujusdam sapientis

Per horum omnium Sanctorum martyrum, & confessorum, & beatarum virginum merita & orationes & intercessiones & passiones & suffragia, Trinitas clementissima, exaudi me, libera me, deffende me, redime me, protege me, adjuva me, & salva me, conserva me, illustra me. Da mihi, Domine, cor contritum, purum, quod te videat, & cogitet, & credat; & pedes castos qui præceptis tuis obedienter ministrent, & manus continentes sine ira, & vanitate ad te elevatas, quæ utilitatem proximorum & misericordiam laborent. Largire, Do-

mine Christe, labia discreta, quæ te benedicant, & magnificent, & prædicent, & cum timore & tremore & exultatione te semper adorent, & aures intentas quæ nomen tuum & legem tuam & verba tua audiant, & oculos humiles qui te videant, sensum qui te sentiat, intellectum qui te intelligat, & animum qui te semper cogitet, & diligat; & non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moveat me. Non habitet in me castrimargia, & non coinquinet me fornicatio, non gubernet me vana gloria, non obducat me filargiria, non dilaniet me ira, non mortificet me tristitia, non evacuet accidia, non humiliet me cœnodoxia, & non destruat me superbia: sed largite mihi clemens Trinitas abstinentiam & castitatem, voluntariam paupertatem, & mansuetudinem, largitatem, pietatem, & quietem, & misericordiam, lenitatem, indulgentiam, humilitatem, benignitatem, hilaritatem, patientiam, modestiam, sinceritatem. Miserere mihi, Domine, miserere mihi. Da mihi de criminibus præteritis veniam, de præsentibus emendationem, de futuris largire custodiam. Per Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM filium tuum qui tecum

Oratio Sancti Augustini quam quindecim libris quos de sancta composuit Trinitate subjunxit

Domine Deus noster, credimus in te Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum: Neque enim diceret veritas apostolis: *Ite baptisare gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti*, nisi Trinitas esses. Nec baptisari nos juberes, Domine Deus, in ejus nomine, si non esset Dominus Deus. Nec diceretur voce divina: *Audi Israël Dominus Deus tuus Dominus unus est*, nisi Trinitas ita esses, ut unus Dominus Deus esses, nisi tu Deus pater ipse esses, & Filius verbum tuum JESUS-CHRISTUS ipse esset, & Donum vestrum Spiritus Sanctus. Non legeremus in litteris Veritatis: *Misit Deus Filium suum*, nec tu Unigenite diceres de Spiritu Sancto: *Quem mittet Pater in nomine meo.* Et *Quem ego mittam vobis à Patre.* Ad hanc regulam fidei dirigens intentionem meam quantum potui, quantum me posse fecisti, quæsivi te, & desideravi intellectu videre quod credidi, & multum disputavi, & laboravi, Domine Deus, mea unica spes mea, exaudi me ne fatigatus nolim te quærere: sed quæram faciem tuam semper ardenter. Tu da quærenti vires qui inveniri te fecisti & magis magisque inveniendi te spem dedisti. Coram te est firmitas & infirmitas mea: illam serva, istam sana. Coram te scientia & ignorantia mea. Ubi mihi aperuisti, suscipe intrantem. Ubi clausisti, aperi pulsanti. Meminerem tui, intelligam te, diligam te. Auge in me ista donec me formes ad integrum. Scio scriptum esse: *In multiloquio non effugies peccatum:* Sed utinam prædicando verbum tuum & laudando te tantummodo loquerer, non solùm fugerem peccatum, sed meritum bonum acquirerem quantumlibet multum. Sic loquerer, neque enim homo de te beatus peccatum per-

ciperet germano in fide filio suo conscripsit dicens : *Prædica verbum, sta oportunè importunè.* Numquid dicendum est istum non multum locutum qui non solùm oportunè, verùm etiam importunè quæ verbum tuum Domine non tacebat. Sed ideò non erat multum, quia tantum erat necessarium libera me Deus meus à multiloquio quod patior intus in anima mea misera in conspectu tuo, & confugientem ad misericordiam tuam. Non enim cogitationibus taceo, etiam tacens vocibus, & si quidem non cogitarem nisi quod placeret tibi, non utique rogarem ut me ab hoc multiloquio liberares ; sed multæ sunt cogitationes meæ tales quales nosti cogitationes hominum quoniam vanæ sunt. Dona mihi non eis consentire ; & si quando me delectant, eas nihilominùs improbare, nec in eis velut dormitando immorari, nec in tantum valeant apud me, ut aliquid in opera mea procedat ex illis, sed ab eis mea saltem sit tuta sententia, tuta conscientia tuente. Sapiens quidam cùm de te loqueretur in libro suo qui ecclesiasticus proprio nomine illum vocat : *multa*, inquit, *dicimus*, *& non pervenimus*, *& consummatio sermonum universa est ipse.* Cùm ergo pervenerimus ad te, cessabunt multa ista quæ dicimus & non pervenimus, & manebis unus omnia in omnibus, & sine fine dicemus unum, laudantes te in unum, & in te facti etiam nos unum, Domine Deus, une Deus Trinitas quæcumque dixi in his libris de tuo agnoscant te tui, si quæ de meo & tui ignosce & tui.

Incipit oratio Sancti Prudentii

O Dee cunctiparens animæ dator ô Dee Christe,
Cujus ab ore Deus subsistit Spiritus unus.
Te moderante regor, te vitam principe duco.
Judice te pallens trepido, te judice eodem
Spem capio fore quidquid ago veniabile apud te
Quamlibet indignus venia, faciamque loquarque :
Confiteor dimitte libens & parce fatenti.
Omne malum merui, sed tu bonus arbiter aufer
Quod merui meliora favens largire precanti.
Dona animæ quandoque meæ cùm corporis hujus
Liquerit hospitium nervis, cute, sanguine, felle,
Ossibus extructum, corrupta quod incola luxu
Neu nimium complexa fovet cùm flebilis hora
Clauserit hos orbes & * concusta jacebit
Materies, oculisque suis mens nuda fruetur.
Ne cernat truculentum aliquem de gente latronum,
Immitem, rapidum, vultuque & voce minacem,
Terribilem, qui me maculosum aspergine morum,
In præceps ut prædo trahat nigrisque ruentem
Immergat specubus cuncta exacturus ad usque

* f. conculcata

Quadrantem minimum da nostræ debita vitæ
Multa thesauris patris est habitatio, Christe,
Disparibus discreta locis, nunc posco beata
In regione domum: sint illic casta virorum
Agmina, pulvereum quæ dedignantia censum.
Divitiæ * semper vere tuas, sit flore perenni
Candida virginitas animum castrata recisum.
At mihi tartarei satis est si nulla ministri
Occurrat facies avidæ nec flamma gehennæ
Devoret hanc animam mersam fornacibus imis,
Æstu cavernoso quia sic pro labe necesse est
Corporea tristis me sorbeat ignis averno,
Saltem mitificos incendia lenta vapores
Exhalent, æstuque calor languente tepescat,
Lux immensa alios, & tempora vincta coronis
Glorificent me, pœna levis clementer adurat.

* Locus corruptus

Oratio Eugenii Episcopi

Rex Deus immense, quo constat machina mundi
Quod miser en famulus posco tu perfice clemens.
Sit mihi recta fides, & falsis obvia sectis.
Sit mihi præcipuè morum correctio præsens.
Sim carus, humilis, verax, cum tempore præsens,
Secreti tacitus, & linguæ famine cautus.
Da fidum socium, da fixum semper amicum,
Da blandum, sobrium parcum, castumque ministrum.
Non me pauperies cruciet aut languor obuncet.
Sit comes alma salus & sufficientia victus.
Absint divitiæ fastus & jurgia litis,
Invidiæ, luxus, & ventris pensio turpis.
Crimine ne lædam quemquam, nec crimine lædar.
Sic benevelle queam, quo pravum posse recedat.
Nil turpe cupiam, faciam, vel proloquar umquam.
Te mens desideret, lingua canat, actio promat.
Da, Pater altitonans, undosum fletibus imbrem,
Quo valeam lacrymis culparum solvere moles.
Da precor, auxilium, possim quo vincere mundum,
Et vitæ stadium placido percurrrere passu,
Cumque suprema dies morte patefecerit urnam,
Concedas veniam cui tollit culpa coronam

Oratio Bedæ presbyteri

O Deus æterne mundo ſpes unica vitæ,
Da mihi ſuffragium in tanto diſcrimine firmum,
Ne caro ſuccumbat validis infirma tyrannis
Me ſimilem cineri, ventoque, umbræque memento:
Sed tuæ perpetuo pietatis quæ fulget ab ævo
Tegmine qui carnis veniens veſtitur ab alto
Aerios caro quo poſſet devincere flatus
Prœlia ſi fremitent, condamet & hoſtica ſalpix,
Te duce fidente facilis victoria ditet,
Liber ut à laqueis tete protegente profundis,
Et rex magne tui florere per edita templi.
Nam tua * noſtra amor ſitit atria dulce decuſque
Audiat angelico dulces qua carmina laudes.

* ſ noſter

Item ejuſdem

Fida manens miſeris ſolus in axe ſalus.
Et famulum à nece, Rex magne, tuere tuum.
Si ſola innumeris obvia tela paret.
Graminis utque decor ſic mea vita fugit
Eripiat ſemper fraudis ab ore tuum.
Ancipiti chelydrum percutis enſe ferrum
Et vaga ſignifero vetere caſtro Deo,
Truxque cruenta citet miles in arma ſuos,
Nexat tibi nullus pectora turbat hydros.
Altithrone mercar lucis adire vias,
Atque ſacris ſuperum celſus adeſſe choris
Cernere glorificet læta per arva domus
David quoque ſacrum perſonet ore melos.

Oratio Sancti Auguſtini

Deus univerſitatis conditor, præſta mihi primùm ut te bene rogem, deinde ut me agas dignum quem liberes, poſt modum ut liberes. Deus, cujus nos excitat fides, ſpes erigit, charitas jungit: Deus, per quem vincimus inimicum, te deprecor, Deus, per quem accipimus ne omninò pereamus. Deus, à quo admonemur ut vigilemus; Deus, per quem bona à malis ſeparamus; Deus, per quem mala fugimus, & bona ſequimur; Deus per quem non lœdimus adverſitatibus; Deus, per quem bene ſervimus & bene dominamus; Deus per quem dicimus; aliena eſſe quæ aliquando noſtra & noſtra eſſe quæ aliquando aliena putabamus, exaudi, exaudi, exaudi me Deus meus, Domine meus,

Rex meus, Pater meus, causa mea, res mea, honor meus, domus mea, patria mea, salus mea, lux mea, vita mea: exaudi, exaudi, exaudi me Domine more tuo illo paucis notissimo. Jam te solum amo, te solum sequor, te solum quæro, tibi soli servire paratus sum, quia tu solus justè dominaris. Tui juris esse cupio, jube, quæso, atque impera quidquid vis: sed sana & aperi aures meas quibus vocem tuam audiam: sed & sana & aperi oculos meos quibus nutus tuos videam. Pateat mihi pulsanti janua tua, quomodo ad te perveniatur, doce me: nihil aliud habeo quàm voluntatem, nihil aliud scio nisi fluxa & caduca spernenda esse, certa & æterna requirenda. Hoc facio, Pater, quia hoc solum novi, sed unde ad te perveniatur ignoro. Tu mihi suggere, tu ostende, tu viaticum præbe. Si fide te inveniunt qui ad te refugiunt, fidem da: si virtute virtutem: si scientia, scientiam. Auge spem in me, auge fidem, auge caritatem. Sancte Petre intercede pro peccatis meis, sancte Paule intercede pro infirmitatibus meis, sancte Andrea intercede pro piaculis meis, sancte Jacobe intercede pro malis meis, sancte Joannes amator Domini intercede pro miserrimis factis meis, sancte Philippe intercede pro vanis cogitationibus meis, sancte Bartholomee intercede pro criminibus meis, sancte Mathee pro iniquitatibus meis, sancte Thoma intercede pro delictis meis, sancte Jacobe intercede pro sceleribus meis, sancte Thadee intercede pro transgressionibus meis, sancte Simon intercede pro omnibus vanitatibus meis, sancte Matthia intercede pro occultis meis. Obsecro vos omnes apostolos Christi per commemorationem vestram ut mihi servolo vestro miseremini, & me in omni necessitate adjutorio adjuvetis. Rogo novem ordines angelorum, Angelos, Archangelos, Virtutes, Principatus, Potestates, Dominationes, Thronos Cherubim, & Seraphim, ut intercedatis pro me, ut sit mihi propitius Christus Filius Dei vivi, & misericordiam ejus consequi merear hic & in futuro. Obsecro divitias bonitatis tuæ, & longanimitatis tuæ, & patientiæ tuæ, JESU-CHRISTE, Fili Dei vivi, Salvator & Redemptor mundi, ut propitius fias mihi peccatori, qui non vis mortem peccatoris sed ut convertatur & vivat. Non extingues linum fumigantem & arundinem quassatam non confringes. Fac me sicut unum de mercenariis tuis, ut efficiar à te de servo amicus, & fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Da mihi, Domine, compunctionem cordis & lachrymas, ut deffleam diebus ac noctibus omnes dies negligentiæ meæ cum humilitate & puritate cordis & caritate. Appropriet oratio mea in conspectu tuo, Domine. Si iratus fueris, Domine, adversum me, quem adjutorem quæro, aut quis miserebitur infirmitatibus meis. Memento quod Chananæam & publicanum vocasti ad pœnitentiam, & Petrum lachrymantem suscepisti, clementissime Pater, sic & meas orationes suscipe misericors Deus, & salva me Salvator mundi qui vivis & regnas in sæcula sæculorum. Amen.

Item ejusdem

Salv[illegible]e , Domine , rex æterne gloriæ , qui ſolus potes ſalvare. Da mihi [illegible]cile & operari & perficere quæ tibi placent & mihi expediunt. Da in perturbatione & tribulatione auxilium , in perſecutione ſolatium, & in omni tempore tentationis virtutem. Tribue mihi de præteritis malis veniam , de præſentibus vitiis emendationem , de futuriſque peccatis largire digneris cuſtodiam. Deus qui præſcius es futurorum , qui tranſacta velut præſentia conſpicis. Tu Domine oculos cordis mei aperire dignare , & acceptabilem tibi fac animam meam , ut ſemper tuus amor pectus meum inflammet , & per diem tecum ſit fabulatio mea , & per noctem viſitationem tuam cognoſcam : quia dulcia ſunt eloquia tua , Domine , in faucibus meis , ſuſcipe ſpiritum meum in tua perpetua pace. Te invoco , Domine, cui aſſiſtunt omnes chori ſanctorum , & glorificant eum timore & tremore : noli derelinquere animam meam , ut non dominetur ei quem tu confudiſti in deſiderio tuo. Te invoco illuminatorem hominum & ſalvatorem & redemptorem. Clamo ad te , exaudi me , , Domine , & ſolve vincula peccatorum meorum , in quibus conſtrictus teneor qui cum patre &c.

Item unde ſuprà

Domine Deus meus , qui non habes Dominum , ſed omnia tuæ ſunt conditioni ſubjecta. Ne deſpicias me indignum famulum tuum , ſed in numero fidelium ſervorum tuorum me reputans , ante conſpectum gloriæ tuæ fac gaudere. Tu enim dixiſti : *Non veni vocare juſtos , ſed peccatores.* Et iterum : *Nolo mortem peccatoris , ſed ut convertatur & vivat.* Ego te , Domine , inſpirante volo converti , imple deſiderium meum in bonum , & da præteritorum veniam delictorum, futurorum cuſtodiam vitiorum , præſentium emendationem criminum , ut vivam. Gradiens ad te pium & immenſæ pietatis dulcedinem Dominumque perveniam , qui propter genus hominum ad terras deſcendere dignatus es , & tuum pretioſum ſanguinem fundendo , gentes ad baptiſmi gratiam vocaſti , & de errore gentili liberaſti. Ego infelix quod in baptiſmo pollicitus ſum numquam ſervavi. Pœnitet me ergo egiſſe quod nequiter geſſi. Suſcipe pœnitentis lachrymas , miſerere miſericors & indulge quod feci , & hoc præſta ne faciam ampliùs. Tu conſpice , Domine, pericula mea in quæ ſubſiſto , & quibus malis circumdatus ſum , quantiſque per meum meritum adverſitatibus quatiar. Libera me , ſalva , protege , & deffende me ut non rideant de me inimici mei , quia tu es Deus meus. Sola ſpes mea in te ſolum confido, de nullius hominis ſolatio ſpero. Guberna me ut pius pater , ut poſt tantas taleſque procellas ſæculi undique ſævientes ad portum ſalutis æternæ , te duce , merear pervenire , & cum aliis quos eripuiſti laudare te Dominum meum per infinita ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio ad Patrem

Domine Deus, Pater omnipotens, qui consubstantialem & coæternum tibi ante omnia inefabiliter sæcula Filium genuisti, qui cum eo atque cum Sancto Spiritu tuo ex te eodemque Filio procedente quæcumque existunt visibilia atque invisibilia creasti, te adoro, te laudo, teque glorifico. Esto, quæso, propitius mihi peccatori, & ne despicias me opus manuum tuarum, sed salva, & adjuva me propter sanctum nomen tuum.

Oratio ad personam Filii.

Domine, JESU-CHRISTE, Fili Dei vivi, qui es verus & omnipotens Deus splendor & imago Patris, & vita æterna, cui una est cum Patre Sanctoque Spiritu substantia, æquus honor, eadem gloria, coæterna majestas, te adoro, te laudo, teque glorifico, ne me, obsecro, perire patiaris, sed salva, & adjuva me gratuito munere tuo, quem dignatus es redimere pretioso sanguine tuo.

Oratio ad personam Spiritus

Domine Sancte Spiritus, Deus omnipotens, qui coæqualis, & coæternus, & consubstantialis Patri Filioque existens, ab eis inenarabiliter procedis: qui super eundem Dominum JESUM-CHRISTUM in columbæ specie, & super sanctos apostolos in linguis igneis descendisti, te adoro, te laudo, teque glorifico. Depelle à me, quæso, tenebras totius iniquitatis & perfidiæ, & accende in me lumen tuæ misericordiæ, & ignem sanctissimi ac suavissimi amoris tui.

Oratio ad sanctissimam & individuam Trinitatem

Domine Deus, omnipotens, æterne, inefabilis, sine fine atque initio, qnem unum in trinitate & trinum in unitate confitemur, te solum adoro, te laudo, te glorifico, tibique misericors & clemens gratias reffero, qui me exutum nocte perfidiæ & erroris participem fieri tribuisti gratiæ tuæ; perfice, quæso, in me Domine cæptum in me opus misericordiæ tuæ, & dona mihi semper cogitare loqui & agere quæ placita sunt tibi, & gratuita me ubique pietate custodiens; fac me indignum & miserum ad tuam pervenire visionem qui es unus

Oratio ad Dominum JESUM-CHRISTUM

Domine JESU-CHRISTE, rex virginum, integritatis amator, munda

munda cor meum ab omnibus ſagittis & inſidiis inimici, & extingue in me omne incendium libidinis. Da veram humilitatem, & tranquillitatem, & patientiam pectori meo. Succende mentem meam tuæ caritatis ſtimulis, ut odio habens omnem viam iniquitatis, poſſim cunctis diebus vitæ meæ complacere tibi, qui cum Patre

Oratio ad Sanctam MARIAM

Singularis meriti, ſola ſine exemplo, Mater & Virgo MARIA, quam Dominus ita mente & corpore inviolatam cuſtodivit, ut digna exiſteres ex qua ſibi noſtræ redemptionis pretium Dei Filius corpus aptaret. Obſecro te, miſericordiſſima Domina, per quam totus ſalvatus eſt mundus, intercede pro me ſpurciſſimo, & cunctis iniquitatibus fœdatiſſimo, ut qui ex meis iniquitatibus nil aliud dignus ſum, quàm æternæ damnationis ſubire ſupplicium, tuis Virgo ſplendiſſima ſalvatus meritis perenne conſequar regnum Per Dominum.

Oratio ad Sanctos Apoſtolos

Sanctiſſimi Apoſtoli Domini mei JESU-CHRISTI, beatiſſime Petre, Paule, Andrea, Jacobe, Joannes, Thomas, Jacobe, Philippe, Bartholomee, Mathee, Simon, Thadee, Mathias, Barnabas, Luca, & Marce, cum omnibus diſcipulis Domini mei JESU-CHRISTI orate pro me, ut abſtrahat me Dominus à mundo, ſicut abſtraxit vos, & donet me ſequi veſtigia ſua vel in extremo agmine veſtro.

Oratio ad venerabilem Benedictum

Obſecro te, Beatiſſime Benedicte, dilecte Dei, intercede pro ſervo tuo & omni ſancta hac tua congregatione, & pro univerſis ſub tuo magiſterio militantibus, ſimul & pro omni populo chriſtiano. Intercede & pro me miſero ſervo tuo, ut purget Dominus cor meum, os meum, & actus meos à cunctis vitiis. Tribuat mihi ſervare cuncta quæ præcepit, & cuſtodire ſanctæ regulæ tuæ tramitem, quam me ſervaturum ſpopondi

Oratio ad plures Confeſſores

Obſecro vos, beatiſſimi confeſſores Chriſti atque doctores, Cypriane, Baſili, Gregori, Athanaſi, Euſebi, Ambroſi, Martine, Auguſtine, Hyeronime, Germane, Leo, Joannes, Iſidore, dignemini intercedere pro me peccatore, ut concedat mihi Dominus ſervare quæ docuiſtis, & in veſtro me faciat conſortio gratulari.

Oratio sancti Gregorii Papæ.

Dominator Domine Deus omnipotens, qui es Trinitas una Pater in Filio, & Filius in Patre, unà cum Spiritu Sancto, qui es semper in omnibus, & eras ante omnia, & eris per omnia Deus benedictus in sæcula. Amen. Commendo animam meam in manus potentiæ tuæ, ut custodias eam diebus ac noctibus, horis atque momentis, miserere mei Deus angelorum. Custodi me per orationes Patriarcharum, per merita Prophetarum, per suffragia Apostolorum, per victorias Martyrum, per fidem Confessorum qui tibi placuerunt ab initio mundi, Oret pro me sanctus Abel, qui primus coronatus est martyrio. Oret pro me sanctus Enoch, qui ambulavit cum Deo, & translatus est à mundo: Oret pro me sanctus Noë, quem Dominus servavit in diluvio propter justitiam: roget pro me fidelis Abraham, qui primus credidit Deo, cui reputata est fides ad justitiam: intercedat pro me sanctus Isaac qui fuit justus & obediens patri usque ad mortem, in exemplum Domini mei Jesu-Christi, qui oblatus est Patri pro salute mundi. Postulet pro me felix Jacob, qui vidit angelos Dei venientes in auxilium sibi: oret pro me beatus Moïses, cum quo locutus est Dominus facie ad faciem. Subveniat mihi sanctus David, quem elegisti, Domine, secundùm cor tuum. Deprecet pro me Elias propheta, quem elevasti in curru igneo usque ad cœlum. Oret pro me Eliseus propheta, qui suscitavit puerum mortuum post mortem suam. Oret pro me sanctus Isaïa, cui mundata sunt labia igne cœlesti. Adsit mihi beatus Hyeremias, quem sanctificasti, Domine, in utero matris suæ. Oret pro me Ezechiel sanctus propheta, qui vidit visiones admirabiles. Precetur pro me electus Daniel ac desiderabilis Dei, qui solvit somnia regis, & interpretatus est, & bis liberatus est de lacu leonum. Subveniant mihi tres pueri, quos liberasti ab igne. Et duodecim prophetæ Osee, Joel, Amos, Abdias, Abacuc, Micheas, Jonas, Naum, Sophonias, Aggeus, Zacharias, Malachias, Esdras. Hos omnes invoco in auxilium mihi. Assistent mihi omnes apostoli Domini nostri Jesu-Christi Petrus & Paulus, Andreas & Joannes, duo Jacobi, & Bartholomeus, Thomas, & Matheus, Barnabas, & Mathia, & omnes martyres tui, & omnes sancti tui Domine intercedant pro me. Depelle à me, Domine, concupiscentiam gulæ, & da mihi virtutem abstinentiæ. Fuga à me spiritum fornicationis, & da mihi ardorem castitatis, & extingue in me cupiditatem, & da mihi voluntariam paupertatem. Cohibe iracundiam meam, & accende in me nimiam animæ suavitatem & caritatem Dei & proximi. Subtrahe à me, Domine, sæculi hujus cupiditatem, & da mihi voluntariam paupertatem. Abscide à me, Domine, tristitiam sæculi, & auge mihi gaudium spiritale. Expelle jactantiam mentis meæ, & tribue mihi compunctionem cordis. Minue superbiam meam, & perfice in.

me humilitatem veram, quia indignus ego ſum & infelix homo quis me liberabit de corpore mortis hujus? Niſi gratia Domini noſtri JESU-CHRISTI; quia ego peccator ſum & innumerabilia delicta mea, & non ſum dignus vocari ſervus tuus. Suſcita in me fletum, mollifica cor meum durum & lapideum, & accende in me ignem timoris & amoris tui, quia ſum cinis mortis. Libera animam meam ab omnibus inſidiis inimici, & conſerva me in tua voluntate. Doce me facere voluntatem tuam; quia Deus meus es tu; tibi honor & gloria per omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

Item alia oratio

Chriſte parce, & miſerere mei, non ſecundùm merita mea, ſed ſecundùm magnam miſericordiam tuam. Deprecor bonitatem tuam, noli me deſpicere peccatorem, noli me reprobare, ſed ſuſcipe me ſecundùm eloquium tuum & vivam, & non confundas me ab expectatione mea. Miſerere mei, Domine, quia peccavi tibi. Da mihi fontem lachrymarum, fons vitæ & lux luminis. Concede mihi in præſenti vita veram pœnitentiam de peccatis meis, & in bono perſeverantiam. Domine exaudi orationem meam, qui vivis & regnas Deus in ſæcula ſæculorum. Amen.

Item oratio

Miſerator & miſericors Deus, qui & barbaros vis ſalvare, & ad agnitionem veritatis tuæ venire, ad te confugio fidelium ſalvatorem. Miſerere mihi quia te plurimum exacerbavi, & inimico conſentiens congaudere eum feci, quia in mortem peccati decidi. Tu, Domine, qui & impiis & his qui ſunt ſine miſericordia, miſeris & proximis miſericordiam impendis, miſerere humilitati meæ: Apud te enim, Domine, nihil eſt impoſſibile. Fac miſericordiam figmento tuo, quia benignus & miſericors es, qui & corpora hominum in die reſurrectionis reſuſcitaturus es, exaudi me, Domine, quia defecit ſpiritus meus, & infelix anima mea; tabefactum eſt, etiam corpus meum propter immunditiam, & jam vivere non ſum dignus propter iniquitatem meam. Ignoſce mihi, Domine, pœnitenti peccata mea, vivifica me miſericordia tua, & tribue mihi cor contritum & humiliatum quod non deſpicis. Da fiduciam miſericordiæ & indulgentiæ tuæ, ut reſiduum tempus vitæ quod mihi donaveris tua mandata cuſtodiam, & à timore tuo nunquam recedam: ſed ut devotè tibi deſerviam, & voluntatem tuam ſincerè perficiam. Parce mihi quia tuæ bonitati confiteor omnia peccata mea coram ſanctis angelis tuis, & coram juſtis hominibus, Domine, miſerere mei ut & alios erudiam, & ad ſervitium tuum ſanctum perducam. Domine vivifica me, & conforta in voluntate tua, & perſeverantiam boni operis tribue mihi, & cautelam neceſſariam contra omnes inſidias inimici, ſcientiam quoque, & fortitudinem ejus

tentationibus resistendi. Miserere mei, & exaudi me, Domine Deus meus. Qui vivis & regnas in sæcula sæculorum. Amen.

Pro invidia hominum

Libera nos, Domine, à latratu hominum pessimorum, ut detrahentia vomituum eorum cœnosa contagia nostram quæ à te est non polluant puritatem. Te deprecamur pius dominator Deus, qui vivis & regnas in sæcula sæculorum. Amen.

Oratio quotidiana

Omnipotens sempiterne Deus, te humiliter deprecamur, ut non nos permittas perire quia tuæ creaturæ sumus. Concede nobis spatium vitæ vivendi, ut ante diem exitus nostri per veram pœnitentiam tibi placere mereamur. Per Dominum.

Confessio & oratio Sancti Augustini de libris confessionum ejus

O Domine JESU, qui omnibus te puro corde quærentibus misereris, quantum spatiatus sum in mea memoria quærens te; & quia nemo aliubi te invenit nisi miseratione tua demonstrante in memoria sua. Nam ex quo te puro corde didici, non sum oblitus tui. Ubi enim inveni veritatem, ibi te inveni Dominum meum. Itaque ex quo te didici, manes in memoria mea, & illic te invenio cum reminiscor tui, & delector in te. Hæ sunt enim sanctæ deliciæ meæ quas dedisti in misericordia tua, respiciens paupertatem meam. Tu enim dedisti hanc dignationem in memoriam meam, ut maneas in ea. Ubi ergo te inveni, ut discerem te nisi in te etiam suprà me, quia es ubique plenus atque perfectus Deus meus. Et quisquis te puro corde quæsierit, misericordia tua inseres te in memoriam quærentis te: ut ibi inveniet te. Tu enim solus es Veritas, & ubique præsides, omnibusque consulentibus te simul respondes omnibus, etiam diversa consulentibus liquidè tu respondes: sed non liquidè omnes tuam responsionem audiunt. Optimus minister tuus est, qui non magis intuetur hoc à te audire quod ipse carnaliter voluerit: sed potiùs hoc velle quod à te audierit. Heu mihi misero quod tam sero amavi pulchritudo tam antiqua & tam nova. Tu enim sancta gratia tua me vocasti, & rupisti surditatem meam, illuminasti cor meum, & fugasti cœcitatem meam. Dedisti enim mihi sensum purum ut cognoscerem te; dedisti & amorem ut diligerem te, dedisti & voluntatem ut exardescerem in sanctam pacem tuam. Cum enim sancta tibi inhæsero voluntate, nullus mihi nocebit dolor & labor: sed viva erit vita mea tota plena gratia tua, quoniam quem tu imples sublevás eum; cum enim tui plenus non sum oneri mihi sum. Contendunt lætitiæ meæ flendæ cum lætandis mœroribus, & ex qua parte stet victoria nescio. Contendunt mœrores

mei mali cum gaudiis bonis, & ex qua parte ſtet victoria neſcio. Hei mihi, Domine, miſerere mei! Hei mihi ecce vulnera mea non abſcondo: medicus enim tu es ego æger ſum: tu miſericors es, ego verò miſer. Nam quid tentatio eſt vita humana ſuper terram? Et tota ſpes mea non niſi in magna valdè miſericordia tua? Da Domine nobis & velle & poſſe perficere quod jubes, & jube quod vis. Imperas nobis continentiam, ſed nemo poteſt eſſe continens niſi tuo dono. Et hoc ipſum eſt ſapientia ſcire cujus hoc donum eſt. Per continentiam quippe colligimur in membra corporis tui, & redigimur in unum à quo in multa defluximus. Minùs enim te amat quam debeat qui tecum aliquid amat. O amor, qui ſemper ardes, & nunquam extingueris! Tu es caritas vera, tu es caritas pura. Deus meus, extingue in me omnem concupiſcentiam malam, & accende in me ſuaviſſimam caritatem. Continentiam jubes, tu miſericors Deus, da quod jubes. Jubes certè ut contineam à concupiſcentia oculorum, & ambitione ſæculi iſtius: ſed adhuc vivunt in memoria mea talium rerum imagines, quas ibi conſuetudo mea fixit, & occurſantur mihi. Numquid non poteſt manus tua Deus omnipotens ſanare omnes languores animæ meæ? atque abundantiore gratia tua laſcivos motus etiam mei operis extinguere? auge in me, Domine, auge magis magiſque in me munera tua ut anima mea in me ſequatur te. Qui cum Patre & Spiritu Sancto unus es Deus, unus es Dominus, vivens & dominans per omnia, & ſuper omnia in ſæcula ſæculorum. Amen.

Item oratio ejuſdem contra illuſiones ſomnii

Domine, JESU-CHRISTE, miſerere mei, & cohibe in me omnis iniquæ concupiſcentiæ motum; ita ut neque in ſomnis ſit mihi rebellis; ut non me compellat corruptelarum turpitudines perpetrare, quæ per imagines animales, me uſque ad carnis fluxum in ſomnis conantur ſeducere. Sed nec conſentiat quidem animus malignæ ſuaſioni. Nam ut nihil tale vel tantulum libeat quantulum poſſit nutu cohiberi, etiam in caſto dormientis affectu non magnum eſt agere tibi omnipotenti Deo, qui vales facere ſuprà quàm petimus aut intelligimus: nunc tamen quid adhuc ſum in hoc genere mali mei dixi tibi bono Domino meo, exultans cum tremore in eo quod donaſti mihi, & lugens in eo quod adhuc imperfectus ſum, ſperans perfecturum te in me miſericordias tuas, uſque ad plenariam pacem quàm tecum habebunt interiora & exteriora mea cum abſorta fuerit mors in victoria. Præſta hoc & fac omnipotens Deus qui vivis & regnas in ſæcula ſæculorum. Amen.

Item oratio contra gulæ vitium

Omnipotens mitiſſime Deus, tua gratia inſpirante, & tua miſe-

ricordia auxiliante, malignis tentationibus quotidiè conor resistere, & invoco super me auxilium gratiæ tuæ & ad te reffero æstum animi mei, qui consilium mihi de hac re non est aliunde nisi à te Deus meus misericordia mea. Audio denique jubentem vocem tuam, non graventur corda vestra in crapula & ebrietate. Ebrietatem rogo misericors, ut longè facias à me miserere ne decipiat me. Crapula autem non nunquam subripit servo tuo, miserere ut avertas eam à me. Nemo enim potest esse continens nisi tu des. Multa bona nobis orantibus tribuis, & quidquid boni antequam oraremus accepimus, à te accepimus. Et ut posteà hoc cognosceremus à te accepimus, audivi aliam vocem tuam post concupiscentias tuas non eas & avertere à voluntate tua. Audivi & illam ex munere tuo quam multum amavi, neque si manducaverimus abundabimus, neque si [non] manducaverimus defficimus. Hoc ita intelligitur nec esca me copiosum faciet, nec esuries ærumnosum, quia anima de jejunio refficitur. Audivi & alteram. Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse. Scio & abundare scio penuriam pati, omnia possum in eo qui me confortat. Christus Deus misericors conforta me, da velle, & posse quod jubes, jube quod vis: unde apparet, sancte Deus meus, te dare cum fit quod imperas fieri. Eripe me, piissime Deus, ab omni tentatione & ab omni malitia, & quis est, Domine, qui non rapitur extra metus necessitatis. Nam quisquis ille est misericordia tua magnus est: dignum est ut magnificet nomen tuum. Ego autem non sum, quia peccator homo sum, sed tamen magnifico semper nomen tuum, qui interpellat te pro peccatis meis, Pater sancte Christe, qui vicisti sæculum numera me vel inter firma membra corporis tui; quia imperfectum meum viderunt oculi tui. Justi autem tui omnes in libro tuo scribentur per te datorem bonorum omnium, qui cum Patre & Spiritu Sancto vivis & regnas unus Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

De oratione quotidiana

Deus in adjutorium meum intende, Domine ad adjuvandum me festina. *Tribus vicibus cum* gloria. Domine JESU-CHRISTE Fili Dei vivi, nomine tuo levabo manus meas. Deus omnipotens adjuvare mihi digneris, & scientiam, & intellectum, & voluntatem bonam unà cum fide catholica dona mihi in servitium tuum. Domine, tu es qui venisti salvare peccatores, salva nos. Deus quomodo vis sicut tibi placet. Domine Deus clementissime auxiliare mihi digneris. Tu enim scis quid nobis oportet.

Incipit confessio

Deus inestimabilis misericordiæ, Deus immensæ pietatis, Deus conditor & reparator humani generis, qui confitentium tibi corda purificas, & accusantes se ante conspectum divinæ clementiæ tuæ, ab omni vinculo iniquitatis absolvis, virtutem tuam totis exoro gemitibus, ut secundùm multitudinem miserationum tuarum de omnibus peccatis meis, de quibus me accusat conscientia, puram mihi concedas coram te agere confessionem, veramque ex his omnibus & condignam mihi tribuas pœnitentiam, quæcumque peccavi in cogitationibus pessimis, in meditationibus pravis, in consensu malo, in consilio iniquo, in concupiscentia, atque delectatione immunda, in verbis otiosis, in factis malitiosis, in visu, in auditu, in gustu, in odoratu, & tactu. Tu enim, misericors Deus, ad operandam mihi animæ meæ salutem membra singula humanis usibus apta dedisti: sed ego miserrimus omnium & peccator te æternæ salutis authorem contempsi, & æterna mihi inimico incendia præparanti suadente concessi. Lapsus sum in peccatis, corrui in delictis, in membris singulis naturæ modum excessi, & impiissime pravis & perversis laboribus obnoxium me feci. Pedes mei ad currendum in malum sequendo libidinem suprà modum veloces fuerunt, & in obedientia mandatorum tuorum imbellices, crura mea ad me sustinendum in malum fortia, genua mea ad fornicationem potiusquam ad adorationem libenter flexi, in femoribus, & in genitalibus meis suprà modum, in omnibus me immunditiis contaminare non metui, & reum me omni hora peregi. Venter meus, & viscera omnia crapula sunt jugiter & ebrietate distenta. In renibus & lumbis illusione diabolica ac flamma libidinis turpissimo ardeo desiderio. Latera enim mea luxuriam malitiæ non formidant perpetrare. Dorsum meum ad iniqua roboravi opera, & collum meum in carnali erexi superbia; humera mea ad portanda nequitiæ onera subdidi, & brachia inlecebrosis jugiter amplexibus præbui. Manus meæ plenæ sunt sanguine omnibusque sordibus sunt pollutæ, promptæ ad omne opus pravum, pigræ ad aliquod operandum bonum. Os meum nefario pollutum est osculo, & iniqua est concupiscentia maculatum, verbisque luxuriosis ac fabulis otiosis superabundanter me, & mendacio coinquinavit. Gulæ semper & ebrietati deditus carnalibus nunquam desideriis satiatus: sed & lingua mea detractione est & omni fallatia profanata, guttur meum insatiabili semper ardet ingluvia, aures meæ dolosis aptus est loquelis, promptæ ad omne malum, surdæ ad omne bonum. In naribus namque sæpius iniquis delectatus sum odoribus, in quibus etiam putredinem delictorum minimè horrui. Quid igitur dicam de oculis qui multis me criminibus fecerunt obnoxium, omnemque sensum cordis mei averterunt, quibus in omni consensi

libidine, qui & me quamvis raro in ſanctuario tuo, te Domine adorante intuitu perverterunt iniquo, omnemque motum corporis mei ad immunda pertraxerunt deſideria? caputve meum omnibus ſupereminens membris rarò unquam, Domine, ad te creatorem meum inclinavi: ſed etiam cæteris membris in omni malitia conſentaneum feci. Cor meum plenum dolo, & nequitia numquam pura purgavi pœnitentia, ſæpeque diabolica pollui illuſione; nec numquam ſatis vera ablui confeſſione. Non enim hæc narrans tuam, Domine, in me blaſphemo creaturam: ſed meam à te, piiſſime Deus, expoſco medicinam, qui etiam in omnibus membris meis me reum intelligo ſuper menſuram, quia ut aſtra cœli atque arena maris mea ita innumerabilia eſſe cognoſco delicta. Inſuper etiam ita triſtitia, accidia, jactantia, avaritia, atque deſidia, omnibuſque octo principalibus vitiis obnoxium me eſſe profiteor: ſed tu Domine occultorum cognitor qui dixiſti pœnitentiam te malle peccatorum quàm mortem, tibi omnia cordis mei revelo arcana: reſpice in me & miſerere mei, fontemque lachrymarum, & remiſſionem omnium peccatorum intima mihi cordis confeſſione tribue poſcenti. Renova, innova in me, piiſſime Pater, quicquid actione, quod verbo, quod ipſa denique cogitatione, diabolica fraude vitiatum eſt & unitati corporis eccleſiæ membrum tuæ redemptionis adnecte, & non habentem fiduciam niſi in tua miſericordia ad ſacramentum tuæ reconciliationis admitte. Per JESUM-CHRISTUM unigenitum filium tuum Dominum & Salvatorem noſtrum, qui tecum unà cum Sancto Spiritu unus es Deus, unus es Dominus per immortalia regnans ſæcula ſæculorum. Amen.

Item oratio

Deus juſtorum gloria, & miſericordia peccatorum, qui dixiſti: nolo mortem peccatoris: ſed magis ut convertatur & vivat, ſuſcipe me, piiſſime Pater, pœnitentem famulum tuum, quia tibi confiteor omnia delicta & peccata mea quæcumque peccavi coram te & coram ſanctis angelis tuis, in cogitatione, in verbo, & opere, in omnibus ſimul vitiis & peccatis, ſive in ſuperbia & elatione: unde me graviſſime reor eſſe pollutum, & in omnibus peccatis quæ naſcuntur ex ea, in obedientia, in præſumptione iniqua, atque in pertinacia & contentione, vel etiam in arrogantia & obſtinatione ſive in gula, in qua me ſuper menſuram occupatum æſtimo, & in univerſis vitiis quæ generantur ex ea, in inhoneſta lætitia, in ſcurilitate & riſu, in vaniloquio, in immunditia ſimul cordis & corporis, in inſtabilitate mentis, in libidine & ebrietate, in comeſſatione non modica, in fornicatione quoque multis modis me pollutum eſſe ſentio, & in cunctis ſceleribus quæ pullulantur ex ea, in cœcitate mentis, in viſu malo & noxio, in auditu

auditu vano ac turpi, in gustu immoderato, in odoratu scelesto, in tactu nequissimo, in consensu delectationis malignæ, in immenso amore propriæ voluntatis, in periculo vitæ, in lascivia & petulantia, in incontinentia mali desiderii, in consilio iniquitatis, in odio mandatorum tuorum, & in negligentia atque in inconsideratione vitæ futuræ, in avaritia quoque superabundanter me spero esse demersum, & in tota serie criminum quæ procedunt ex ea; in invidia & dolo, in furto & rapina, in perjurio atque mendacio, nec non & falso testimonio, in inquietudine mentis, in injusto judicio vel fraude, in veritatis contemptu, in oblivione beatitudinis sempiternæ, & in obduratione mortis. Deinde in ira & in iracundia nimium me esse arbitror depravatum, & in omnibus delictis ejus radice surgentibus, in tumore mentis, in rixa & dissensione, in contumelia, in injurgandi vel ulciscendi amore, in odio, in impatientia, in maledictionibus & blasphemiis, in indignatione iniqua, in recordatione injuriæ meæ, in acedia etiam immensa spero me nimium obnoxium esse, & in omni labe facinorum ex ejus fomite prorumpentium, in somnolentia & boni operis pigritia, in inconstantia, in pervagatione mentis, in trepidatione laborandi, in tædio cordis, in moratione atque delectatione, in tristitia injusta ab antiquo in me hoste commissa, & in ejus semine nequissimo valdè timeo me obvolutum, in malignitate animi, in asperitate linguæ, in amaritudine verborum, in rancore animi, in pusillanimitate, in cœnodoxia namque vitio & in omnibus malis quæ prodeunt ex ea valdè me depravatum esse arbitror, in jactantia, in arrogantia, in indignatione proximorum, in discordia, & hypocrisi, & innumeris peccatis. Insuper etiam multis in afflictione & in angustia constitutis per gratiam tuam subvenire potui, multosque de tribulatione & angustia liberare, sed meis peccatis tardantibus minus hoc egi, quàm debui, & sæpe sciens malum persilui, & bonum loqui neglexi: unde nunc reum me esse gravissime sentio, meque reum esse confiteor, sed tu, Domine, qui omnia nosti etiam antequam fiant, tibi patefaciam omnia facinora cordis mei, tuam misericordiam humiliter invoco, ut omnia quæcumque peccavi coram te, & de quibuscumque mea me accusat conscientia, seu quæ confessus sum, seu quæ per negligentiam vel oblivionem detegi in cogitatu, in verbo & opere, vel in negligentia mea, hæc omnia oblivioni in perpetuum tradas. Tu Deus infinitæ misericordiæ, qui omnibus invocantibus te in veritate subvenire soles, re supplici mente deposco, ut ex his omnibus mihi in hujus vitæ spatio compunctionem saluberrimam ex intimo corde, veramque pœnitentiam, confessionem puram, emendationemque per omnia dignam, uberem etiam lachrymarum fontem quo defleam, mala quæ commiseram largire digneris. Nam si qua sunt desupra nominatis, quibus non sum pollutus, tuæ est, Domine, pietatis deffensio, malum verò semper à me factum scio, ab incautione mea vel etiam ignorantia. Tuum tamen, Domine, plasma sum, meque sa-

cratissimo & pretiosissimo sanguine tuo redemisti. Miserere mihi & gemitum fructiferum tribue, ne iterum lugenda committam. Tu, Domine piissime, omnium largitor bonorum, tribue mihi contra spiritum superbiæ humilitatem veram, per quam universa mala superbiæ valeam vincere; contra gulam & concupiscentiam malam continentiam dignam; contra immunditiam fornicationis cordis & corporis castitatem, & totius pravæ delectationis mortificationem, jejunii vel orationis instantiam, atque vigiliarum consuetudinem sanctam: ita ut omnia valeam tentamenta diaboli per misericordiam gratiæ tuæ superare, contra avaritiam tibi placitam largitatem, vires & scientiam superandi omnia quæ nascuntur ex ea contra iræ impetum patientiam, & temperantiam animi: ita ut omnia quæ prodeunt ex ea extinguantur in me: contra acidiam boni operis perseverantiam & studium sancti certaminis ad implendam in omnibus voluntatem tuam quantùm tuæ sit donum pietatis in me: contra tristitiam gaudium mihi, Domine, tribue spiritalem per quod omnia vitiorum mala penitùs evellantur; contraque vanam gloriam, plenissimam fidem, spem firmam, & caritatem perfectam, ut te toto corde, tota mente, tota etiam merear virtute diligere, hic quoque omnium peccatorum remissionem pleniter percipere, & in futuro æternam lætitiam possidere quod ipse nobis præsta, Filius Dei manens & regnans cum Patre & Spiritu Sancto unus Deus in trinitate & in unitate perfecta in sæcula sæculorum. Amen.

Oratio quam dicit sacerdos super pœnitentem

Deus clementiæ, Deus misericordiæ, Deus indulgentiæ, propitiare dignare supplicationibus nostris, & clementer suscipe famulum tuum pœnitentem, atque per tuorum omnium sanctorum intercessiones, & merita, cordis compunctionem illi sanctam largire & pœnitentiam veram, puramque confessionem de omnibus peccatis suis præteritis, præsentibus atque futuris, locumque satisfactionis & spatium emendandi fontem quoque uberem lachrymarum dignè deflere suorum cumulum delictorum, cautionemque necessariam, ne iterùm lugenda committat. Dimitte ei, Domine, facinora, dimitte peccata omnia in cogitatu, inverbo simul & opere, eumque deinceps in semitis justitiæ, & in tuæ voluntatis opere perfectè corrobora atque conserva ut inter tuos fideles ministros in custodia mandatorum tuorum fidelis omninò permaneat, hic remissionem veram percipiat & in futuro vitam æternam possideat per te CHRISTE JESU, qui vivis & regnas in sæcula sæculorum. Amen

Confessio pura

Truhtin dir uvir duih pigihlik allero minero suntiono enti missatatio. Alles desihio missa sparh eddo missateta eddo missadahta uvosto

enti uvercho enti Kidancho defihkihukkiu eddoni gahuxxiu Defih uvizzanto hiteta eddo un uvizzanto notax eddo un notax flaffanti eddo uvachenti mein fuartio entilugino. Hyridono enti un rehterufizur heiti huorono fouvieloihfio hiteta enti un rehtero firinluftio inmuofe in tranche enti in un rechteno flafe daztumir truh tin hinift enti hinada hauverdos farge pan dazih foradinem augom uns hamentifi enti dazih in deferu uveralti minero miffatatio hrivum enti haum sharahapen muozzi folih hofodino miltidafin alles uvaltantio truhtin. Te Domine, pius dominator, & mifericors Deus, fupplices trementefque deprecamur, ut per mifericordiam tuam actiones noftras tua gratia illuminare digneris, & adjuvando in bonum finem perducere qui regnas Deus in trinitate. Per omnia fæcula fæculorum. Amen.

Item alia confeffio

Dominè fancte, Pater omnipotens, & mifericors Deus, qui dixifti pœnitentiam te malle peccatorum quàm mortem, te fupplices deprecamur, ut fancta gratia tua corda noftra illuminare digneris, & compunctionem nobis largiri faluberrimam, qua poffimus, & nofmetipfos & peccata noftra humiliter agnofcere, & deflere falubriter, omniumque delictorum & peccatorum noftrorum de quibufcumque noftra nos accufat confcientia, pariter coram te & coram fanctis angelis tuis confeffionem agere, & fructum dignum pœnitentiæ exercere, ficut tibi, Domine, confiteamur omnia peccata noftra capitalia atque minuta, de omni fuperbia & vana gloria atque jactantia, de facrilegio & homicidio, fi ullo modo polluti fimus, de fornicatione & adulterio, de omnique libidine quocumque modo maculati fumus, de omni avaritia & concupifcentia mala, de omni gula & ebrietate, de odio & invidia, de ira & omni perturbatione animi, de mendacio & falfo teftimonio, de multiloquio, detractione, & de omni otiofo fermone, atque perjurio, de fraude & furto five rapina, de maledictione five adolatione iniqua atque de indifcreto filentio, fi pauperes clamantes exafperavimus, & eorum curam neglex imus, quòd infirmos & in vinculis conftitutos non vifitavimus, quòd difcordes ad concordiam revocare neglex imus, quòd ad orationem fanctam pigriores & tardiores quàm oportuit fuimus, quòd ad ecclefiam tardiùs venimus, quòd aliis jejunantibus nos noftram gulam non conftrinximus. De fomno atque acidia, de omni torpore & otio, five de zelo iniquo, de omnibus fimul vitiis & negligentiis noftris, five in cogitatu, five in loquela, five in opere malo, quocumque modo peccavimus, fcienter, aut ignoranter, voluntariè vel inviti, dormiendo five vigilando, tu clementiffime Pater, de omnibus peccatis & negligentiis noftris de omnique incuria noftram veram & fructuofam nos pœnitentiam agere tribue ante diem exitus noftri, & emendationem condignam atque neceffariam bonis operibus exercere, ut per merita & interceffiones

ſanctorum & omnium perfectorum tuorum veram indulgentiam mereamur te largiente Domino atque auxiliante qui vivis & regnas in ſæcula ſæculorum. Amen

Confeſſio inter miſſarum ſolemnia recitanda.

Suſcipe confeſſionem meam unica ſpes ſalutis meæ, Domine Deus meus, gula, ebrietate, fornicatione, libidine, triſtitia, acidia, ſomnolentia, negligentia, ira, cupiditate, invidia, malitia, odio, detractione, perjurio, falſitate, mendacio, vana gloria, levitate, ac ſuperbia perditus ſum, & omninò cogitatione, locutione, actione, atque omnibus ſenſibus extinctis, qui juſtificas impios & vivificas mortuos, juſtifica me, & reſuſcita me, Domine Deus meus, qui vivis & regnas in ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio à Euchariſtiæ perceptione

Domine JESU-CHRISTE, fili Dei vivi, qui ex voluntate Patris, cooperante Spiritu Sancto per mortem tuam mundum vivificaſti, libera me per hoc ſacrum corpus & ſanguinem tuum à cunctis iniquitatibus & univerſis malis, & fac me tuis obedire præceptis, & à te nunquam in perpetuum digneris ſeparari

Oratio ante altare

Deus propitius eſto mihi peccatori, quia tu es immortalis & ſine peccato. Tu ſolus, Domine Deus meus, tu es benedictus, qui benedicis omnia; tu es ſanctus qui ſanctificas. Domine Deus meus indulge mihi indigno famulo tuo peccatori, quia peccator ſum & indignus, quia præſumo ad ſanctum altare tuum invocare te; quia peccavi coram te & coram angelis tuis; ſed tribue mihi indulgentiam delictorum meorum, & confirma me in ſancta eccleſia tua, in fide orthodoxorum, & doce me facere voluntatem tuam omnibus diebus vitæ meæ. Qui vivis & regnas in ſæcula ſæculorum. Amen.

Oratio ſancti Ambroſii ante miſſam

Ante conſpectum divinæ majeſtatis tuæ reus aſſiſto, qui invocare nomen ſanctum tuum præſumo: miſerere mihi, Domine, homini peccatori: ignoſce indigno ſacerdoti per cujus manus hæc oblatio videtur offerri. Parce peccatorum labe præ cæteris capitalium polluto, & non intres in judicio cum ſervo tuo, quia non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens, ſcilicet vitiis ac voluntatibus carnis aggravati. Recordare, Domine, quod caro ſumus, in tuo conſpectu etiam cœli non ſunt mundi, quantò magis nos homines terreni

immundi ficut pannus menftruatæ. Indigni fumus, JESU-CHRISTE ut fimus viventes, fed tu qui non vis mortem peccatoris, da nobis veniam in carne conftitutis, ut per pœnitentiæ labores vita æterna perfruamur in cœlis per te JESU-CHRISTE, qui cum Patre & Spiritu Sancto vivis & regnas in fæcula fæculorum. Amen

Item oratio ejufdem

Ignofce, Domine, quòd dum rogare compellor, dum per immunda labia mea nomen fanctum tuum affumo, & immundorum actuum fecreta confiteor, non habeo apud te verba fine crimine. Tu enim confcientiæ meæ vulnera, tu cogitationum mearum occulta nofti, & immunditias meas tu folus agnofcis. Miferere mihi, Domine, ignofce myfterii tui fecreta tractanti, nec indignum mifericordiæ tuæ judices, quem pro aliis rogare permittis, & in quo teftimonium boni operis non agnofcis, officium faltem difpenfationis credere non recufes, Salvator mundi, qui cum Patre & Spiritu Sancto vivis & regnas per omnia fæcula fæculorum. Amen

Ad orationes fpeciales faciendas

Miferere, Domine, miferere, Chrifte, tu mifericordia mea, miferere mihi. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut credam in te. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut cognofcam te. Miferete, Domine; Miferere, Chrifte, ut diligam te. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut fperem in te. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut anima mea vivat in te. Miferere, Domine; Miferere, Chrifte, ut caro mea exultet in te. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut vita mea perficiatur in te. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, Deus Pater, gloria mea, vita mea. Miferere, Chrifte, Salvator, falus mea, fortitudo mea. Miferere, Spiritus Paracletus, confolatio mea, illuminatio mea. Miferere, Domine Deus Trinitas & unitas. Te laudo, te adoro, te confiteor, pax mea, fpes mea, laus mea, lux mea, pulchritudo mea, beatitudo mea: tibi laus, tibi gloria, tibi gratiarum actio, femper ubique in fæcula fempiterna. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, tu mifericordia mea: miferere mihi; miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut bene rogem te. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut dignum me facias exaudiri. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut exaudias me. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut fanctam voluntatem tuam doceas me. Miferere, Domine; miferere Chrifte, ut in charitate tua enutrias me. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut Spiritu Sancto tuo illumines me. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut credam in te. Miferere, Domine; miferere Chrifte, ut cognofcam te. Miferere, Domine; miferere, Chrifte, ut diligam te,

Miserere, Domine; miserere, Christe, ut sperem in te. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut à morte perpetua eripias me. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut de omnibus peccatis meis veram pœnitentiam tribuas mihi. Miserere, Domine, miserere, Christe, ut remissionem omnium peccatorum tribuas mihi. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut ab omni tribulatione eripias me. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut ab omni immunditia cordis & corporis liberes me. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut fomitem libidinis extinguas in me. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut ab insidiis diaboli liberes me. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut ab immunda cogitatione liberes me. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut ab omni malo liberes me. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut anima mea vivat in te. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut caro mea exultet in te. Miserere, Domine; miserere, Christe, ut vita mea perficiatur in te. Miserere, Domine, Deus, Pater, gloria mea, anima mea. Miserere, Christe, Salvator, salus mea, fortitudo mea. Miserere, Spiritus Paraclétus, consolatio mea, illuminatio mea. Miserere, Domine, Deus, Trinitas & Unitas. Te laudo, te adoro, te confiteor, pax mea, spes mea, laus mea, lux mea, pulchritudo mea, beatitudo mea. Tibi laus, tibi gloria, tibi gratiarum actio, semper ubique in sempiterna sæcula.

Ad laudem Dei oratio pura

Adesto lumen verum, Pater, omnipotens Deus. Adesto lumen de lumine, Verbum & Filius Dei, Deus omnipotens. Adesto, Sancte Spiritus, Patris & Filii concordia, Deus omnipotens. Adesto, Deus vivus, omnipotens, Pater & Filius & Spiritus Sanctus. Doce fidem, excita spem, infunde caritatem. Velle mihi adjacet, sed hoc non à me, sed à te, mundum & terras linquere, & cœlum petere, sed imbecilla pluma est velle sine subsidio tuo. Da fidei pennas ut volem sursum ad te. Nunc fidem in te, per te, de te. Confiteor te unum in substantia, Trinitatem in personis. Confiteor & tres unum & unum tres. Confiteor, Pater & Filius & Spiritus Sanctus, o beata Trinitas. Deus, Dominus, Paracletus, o beata Trinitas. Caritas, Gratia, communicatio, o beata Trinitas. Caritas Deus est, Gratia Christus, communicatio Spiritus Sanctus, o beata Trinitas. Genitor, Genitus, Regenerans, o beata Trinitas. Verum lumen, verum lumen ex lumine, vera illuminatio, o beata Trinitas. Invisibilis invisibiliter, Visibilis invisibiliter, Invisibilis visibiliter, o beata Trinitas. Fons, Flumen, Irrigatio, o beata Trinitas. Ab uno omnia, per unum omnia, in uno omnia, o beata Trinitas. A quo, per quem, in quo omnia, o beata Trinitas. Vivens vita, Vita à vivente, Vivificator

viventium, o beata Trinitas. Unus à se, Unus ab uno, Unus ab ambobus, o beata Trinitas. Oñ à se, oñ ab altero, oñ ab utroque, o beata Trinitas. Omne autem oñ semper in tribus, & omne oñ æqualiter in singulis, o beata Trinitas. Verax Pater, Veritas Filius, veritatis Spiritus, o beata Trinitas. Una igitur Pater Λόγος, Paracletus, quæ substantia est, o beata Trinitas. Una essentia, una virtus, una bonitas, o beata Trinitas. Deus beatitudo in quo, & à quo, & per quem beata sunt quæcumque beata sunt omnia, o beata Trinitas. Deus vera & summa vita, in quo, & à quo, & per quem vivunt quæcumque verè summèque vivunt omnia, o beata Trinitas. Deus bonum & pulchrum, in quo, & à quo, & per quem bona & pulchra sunt quæcumque bona & pulchra sunt omnia, o beata Trinitas. Deus cui nos fides excitat, spes erigit, caritas jungit, o beata Trinitas. Deus qui petere jubes, & invenire facis, & pulsantibus aperis, o beata Trinitas. Deus supra quem nihil, extra quem nihil, sine quo nihil, o beata Trinitas. Te invocamus, te adoramus, te laudamus, o beata Trinitas. Exaudi, exaudi, exaudi, o beata Trinitas. Spes nostra, salus nostra, honor noster, o beata Trinitas. Auge in nobis fidem, auge spem, auge charitatem, o beata Trinitas. Libera nos, salva nos, justifica nos, o beata Trinitas. Miserere, Domine, quia misericordia tua liberavit nos, o beata Trinitas. Miserere, Domine quia misericordiâ tuâ credimus in te, o beata Trinitas. Miserere, Domine, quia misericordiâ tuâ cognovimus te, o beata Trinitas. Miserere, Domine, quia misericordiâ tuâ, speramus in te, o beata Trinitas. Miserere, Domine, quia misericordiâ tuâ amamus te, o beata Trinitas Te adoramus cuncti unum Dominum Patrem, & Filium, Sanctumque Spiritum, o beata Trinitas. Da peccatis veniam, præsta æternam vitam, dona pacem & gloriam, o beata Trinitas. O beata, & benedicta, & gloriosa Trinitas, Pater, Filius, & Spiritus Sanctus! O beata Trinitas! o beata, benedicta, gloriosa unitas, Pater, Filius, Spiritus Sanctus! O beata Trinitas! o vera, summa, sempiterna Trinitas, Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus! O vera, summa, sempiterna Unitas Pater, Filius, Spiritus Sanctus! Miserere nobis, miserere nobis, miserere nobis, o beata Trinitas. Tibi laus, tibi gloria, tibi gratiarum actio in sæcula sempiterna, o beata Trinitas. *Quando cogitatio vana gloria vel superbia te impugnant, perscrutare te ipsum, si omnia mandata Dei servasti, si inimicos diligas, si gaudes in gloria inimici tui, si contristaris in dejectione ejus, si apud te habes quoniam servus inutilis, & omnibus hominibus plus peccator; & iterum ex cubile tuo proprio mane consurgens antequam in opus aliquod occuparis, dic* quod omnes homines ingrediuntur in regnum Dei propter justitias suas, ego autem solus propter peccata mea spero me pœnas hereditare perpe-

tuas, nisi miseratio tua subvenerit mihi. Peccavi, Domine, miserere mei, & ne permittas me perire facturam tuam, sed respice in me, atque à peccatis meis faciem tuam averte, & omnes iniquitates meas dele, & propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos, & propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.

De octo vitiis principalibus, quorum nomina hæc sunt

Superbia, gula, fornicatio, avaritia, ira, accidia, tristitia, cœnodoxia, id est vana gloria. De superbia nascitur omnis inobedientia, omnis præsumptio, omnis pertinacia, contentiones, hæreses, arrogantia. De gula nascitur inepta lætitia, scurrilitas, levitas, vaniloquium, immunditia, corporis instabilitas, mentis ebrietas, libido. De fornicatione nascitur cœcitas mentis, inconstantia oculorum, amor immoderatus, periculum vitæ, lascivia vitæ, petulantia & omnis incontinentia, odium mandatorum Dei, mentis enervatio, injustæ cupiditates, negligentia vitæ futuræ. De avaritia nascitur invidia, furta, latrocinia, homicida, mendacia, perjuria, rapina, violentia, inquietudo, injusta judicia, contemptus veritatis, futuræ beatitudinis oblivio, obduratio cordis. De ira pullulat tumor mentis reæ, contumeliæ, clamor, indignatio, præsumptio, blasphemia, sanguinis effusio, homicidia, ulciscendi cupiditas, injuriarum memoria. De acidia nascitur somnolentia, pigritia operis boni, instabilitas loci, pervagatio de loco in locum, trepiditas, laborandi tædium, cordis murmuratio, & inaniloquia. De tristitia nascitur malitia, rancor animi, pusillanimitas, amaritudo, desperatio. De cœnodoxia, id est vana gloria, inde jactantia, arrogantia, indignatio, discordia, inanis gloriæ cupido, & hypocrisis, idest simulatio boni operis. Per hæc ista omnia mala Domino auxiliante vinci possunt leviter primò superbia per humilitatem, gula per abstinentiam, fornicatio per castitatem, avaritia per sapientiam, ira per patientiam, accidia per instantiam boni operis, tristitia mala per lætitiam spiritalem, vana gloria per caritatem Dei.

Oratio contra vitia

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, misericordiam tuam ex intimo corde deposcimus, ut per orationes & merita omnium sanctorum tuorum tribuas nobis conscientiam puram, terram despicere, & cœlum aspicere, peccata odire, justitiam diligere. Aufer à nobis sollicitudinem sæcularem, & dona nobis tuum sanctum perfectè timorem. Depelle à nobis appetitum gulæ, & da virtutem abstinentiæ. Fuga à nobis spiritum fornicationis, & infunde ardorem sanctissimæ castitatis. Extingue in nobis omnem concupiscentiam

centiam malam, & tribue nobis voluntariam paupertatem. Cohibe à nobis iracundiam, & accende in nobis suavissimam Dei & proximi caritatem. Expelle à nobis jactantiam atque vanam gloriam, & tribue nobis compunctionem saluberrimam. Depone à nobis superbiam, & perfice in nobis humilitatem veram. Disperge à nobis misericors Deus omnes pariter divitias vitiorum, & tribue nobis tuorum custodiam mandatorum. Contra impatientiam infunde patientiam justam, contra odium & invidiam caritatem fraternam, contra detractionem vel murmurationem tuam semper sanctissimam laudem, contraque simul omnia vitia benedictionis gratiam. Suscita in nobis fontem uberem lachrymarum, & cor durum mollifica per pœnitentiam veram, & omnia quæcumque in nobis bona perpetuam gratiam opereris ad tuam per omnia gloriam deputare, & nos semper peccatores esse cognoscere, nec tamen à tua laude vel opere aliquando cessare, sed perseveranti fine tuam semper perficere voluntatem per

Item preces

De Caritate. Diligam te, Domine, fortitudo mea. *De laude Dei.* Benedicam Dominum in omni tempore. *De Fide.* Domine, auge nobis fidem. *De Spe.* Exaudi nos, Deus salutaris noster, spes omnium finium terræ. *De custodia Dei.* Custodi me, Domine, ut pupillam oculi sub umbra alarum tuarum protege me. *De conversione.* Domine, dimitte me ut refrigerer priusquam abeam & ampliùs non ero. *De fortitudine.* Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus, Deus meus, misericordia ejus præveniet me. *De gratia Dei.* Misericordia tua præveniet me, & misericordia tua subsequetur me. *De extremo die.* Quoniam tu es protector meus, Domine, in manus tuas commendo spiritum meum. *Item.* Erue Domine à tramea animam meam, & de manu canis unicam meam. *Item.* O Domine, libera animam, misericors Dominus, & justus, & Deus noster miseretur. *De visione Dei.* Unam petii à Domino hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ. *Item.* Ut videam voluntatem Domini, & visitem templum ejus. *Item.* Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. *De fide.* Confiteor me credere Dominum Patrem qui creavit omnia, & Dominum Filium qui ab eo genitus est ante sæcula, & Dominum Spiritum Sanctum ab ambobus procedentem, id est sanctam Trinitatem, unum verum naturaliter Dominum, non tres Deos, sed tres personas in una substantia & divinitate ac majestate sine initio semper esse, eundemque Filium qui semper cum Patre fuit confiteor, cooperante Spiritu Sancto natum ex MARIA Virgine, verum Deum, & verum hominem in duabus naturis, divina videlicet & humana, sed in una persona,

carne passum, mortuum, sepultum, decendisse ad inferos non corpore, sed anima, non amissa divinitate, & tertia die resurrexisse in eadem carne qua mortuus est, & ascendisse in cœlum, & iterùm venturum cum gloria & judicaturum, & redditurum unicuique secundùm opera sua. Fateor me credere sanctam ecclesiam catholicam, & remissionem peccatorum sive per baptisma sive per pœnitentiam, & resurrecturum in eadem carne qua nunc vivo in vitam æternam. Hæc est fides vera, quæ paucis verbis fidelibus nota est, ut credendo subjugati rectè vivant, rectè vivendo cor mundent, corde mundato quod credunt intelligant, vitam æternam habeant.

Commemoratio de ordine quotidiana orationis

Hoc, venerabilis pater, primum verbum de ore vestro procedat. de somno surgentes Domine labia mea aperies *Et reliqua. Deinde* Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum, intende voci orationis meæ, Rex meus & Deus meus, quoniam ad te orabo. Domine mane exaudies vocem meam, mane adstabo tibi & videbo te, Domine. *Posteà* Gloria in excelsis Deo & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te, gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam, Domine Deus, Rex celestis, Deus Pater omnipotens, Domine Fili unigenite JESU-CHRISTE, Domine Deus, agnus Dei, Filius Patris: qui tollis peccata mundi, miserere nobis: qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram: qui sedes ad dexteram Patris miserere nobis, quoniam tu solus sanctus, tu solus Dominus, tu solus altissimus JESU-CHRISTE cum Sancto Spiritu in gloria Dei patris amen. Dignare Domine die isto sine peccato nos custodire. *Et tunc* Deus in adjutorium meum intende, Domine ad adjuvandum me festina, *Tribus vicibus genibus flexis & tertio* gloria *Deinde* Pater noster. *Deinde signato fronte & oculis, omnibusque membris signo crucis, tunc evangelio in manu accepto, & facie ad orientem conversa dicendum:* Mathæus & Isaïas intercedant pro me. *Et tunc facie ad austrum conversa dicendum:* Marcus & Hieremias intercedant pro me. *Tunc facie ad occidentem conversa dicendum.* Lucas & Ezechiel defendant me. *Et in sinistram facie conversa dicendum:* Joannes & Daniel custodiant me. *Et posteà dicetis:* Crux mihi refugium, crux mihi certa salus, crux Domini mecum, crux est quem semper adoro. *Deinde* Pater noster, *Et posteà dicendum*: Da nobis Domine intellectum, ut sciamus testimonia tua. Aperi nobis sensus & oculos cordis sicut aperuisti sensus apostolorum, ut possimus intelligere sanctas scripturas. *Et aperto evangelio, una pagina vel dua de eo intenta mente legantur, ut impleatur illud quod dictum est*: In lege Domini voluntas ejus; *Et*, in

lege ejus meditabitur die ac nocte. *Et iterum* : Beati qui ſcrutantur teſtimonia ejus, in toto corde exquirunt eum. *Poſteà vel una pagina de epiſtolis Pauli legatur, ut ſecundùm regulam evangelicam & apoſtolicam ſciat quiſque quid de Dei ſervitio agere debeat, vel quid aliis prædicare. Deinde :* Chriſte audi nos *ter*, *Et poſteà* Peccatores, te rogamus audi nos *& cætera quæ ſequuntur de litania. Deinde* Pater noſter. *Et tunc in privatis orationibus 16. pſalmi, id eſt* Domine in furore tuo arguas 1. Uſquequo Domine 2. Dominus regit me 3. Ad te Domine levavi animam meam 4. Dominus illuminatio mea 5. Miſerere mei Deus ſecundùm 6. Deus in nomine tuo 7. Deus miſereatur nobis 8. Deus in adjutorium meum 9. Benedixiſti Domine 10. Inclina Domine aurem tuam 11. Ad te levavi oculos meos 12. De profundis 13. Domine probaſti me, & cognoviſti me. 14. Eripe me, Domine, ab homine malo 15. Domine exaudi 16. *Deinde* Laudate Dominum in ſanctis ejus, *Et poſteà* Ab occultis meis munda me Domine, & ab alienis parce ſervo tuo. *Deinde dicendum* Ego verò orationem meam ad te, Domine, tempus beneplaciti Deus. In multitudine miſericordiæ tuæ exaudi me, in veritate ſalutis tuæ. Eripe me de luto ut non intigar, libera me ab his qui oderunt me, & de profundis aquarum. Non me demergat tempeſtas aquæ, neque abſorbeat me profundum, neque urgeat ſuper me puteus os ſuum. Exaudi me Domine quoniam benigna eſt miſericordia tua, ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum reſpice in me, & ne avertas faciem tuam à puero tuo, quoniam tribulor velociter exaudi me. Intende animæ meæ & libera eam, propter inimicos meos eripe me Domine. *Ac poſteà*, Chriſte audi nos *ter & cætera quæ ſequuntur ſicut prius. Tunc* Pater noſter, *&* Credo in Deum. *Hæc enim omnia prima diei hora agenda ſunt privatis orationibus, ac poſteà orationes peculiares & litania plenitus peragatur. Diligenter penſandum eſt unicuique chriſtiano, ac ſollicitè cogitandum, ut ſanctam in ſe Trinitatis divinæ imaginem condigno veneretur honore : quæ imago in anima conſtat humana quod eſt interior homo ſpiritus hominis. Nam ſicuti Deus unus ſemper ubique totus & plenus eſt, omnia vivificans, movens, & gubernans, ſicut Apoſtolus ait* quòd in eo vivimus, movemur, & ſumus ; *ſic anima hominis in corpore ſuo ubique in eo tota viget vivificans eum, movens, & gubernans ; nec enim in majoribus corporis ſui membris major & in minoribus minor, ſed in minimis tota, in maximis tota ; & hæc eſt imago unitatis omnipotentis Dei, quam habet anima in ſe magna natura & nobilis. Fortaſſe dicit aliquis : Si ergo unius Dei imago eſt, quomodo ergo eſt ſancta Trinitatis imago ? cui dicendum eſt : primò ſicut Deus eſt vivit & ſapit. Deindè quamvis ipſa ſancta Trinitas unius ſit natura, non tres tamen in ſe dignitates habet, id eſt intellectum, voluntatem & memoriam : ſimiliter*

anima hominis una mens est, una vita, una substantia, sicut unus Deus in tribus personis, in una tamen substantia; sed hæc tria quæ habet anima in se, non sunt tres vitæ, sicut non tres dii; sed una est vita, sicut unus est Deus; nec tres mentes, sed una mens consequenter utique, non tres substantiæ, sed una substantia est proindè hæc tria unum sunt, id est una vita, una mens, una substantia, anima hominis sicut unus Deus Pater & Filius & Spiritus Sanctus habet enim & alia tria anima in se, id est intellectum, voluntatem, atque memoriam; sed tamen hæc tria una anima est; quia intellectus sine voluntate non est sicut Pater sine Filio, numquam fuit nec voluntas sine intellectu sicut nec Filius sine Patre; neque intellectus neque voluntas sine memoria, sicut nec Pater nec Filius sine Spiritu Sancto qui ex ambobus procedit. Sic & memoria ex intellectu & voluntate procedit, quia si intellectus non esset, voluntas utique non fuisset, ac si intellectus & voluntas non essent, memoria cujus fuisset? quæ tamen tria una est anima: sic unus est Deus Pater & Filius & Spiritus Sanctus, quod in evangelio bene demonstratur, dum dicit: Diligis Dominum Deum ex toto corde tuo, ideſt ex toto intellectu; & ex tota anima tua, ideſt & ex tota voluntate; & ex tota mente tua, ideſt ex omni memoria. *Nec enim est anima sine his tribus, sed anima intellectus, anima voluntas est, anima memoria est, non tamen tres animæ, sed una anima istas tres in se dignitates habens, in quibus imaginem Dei gerit. Quapropter sollicitè est perpendendum, ut unusquisque in se primæ conditionis suæ excellentiam, & venerandam in se sanctæ Trinitatis imaginem recognoscat, & honorem Dei, ad quem creatus est, nobilitate morum, exercitio bonorum operum, dignitate meritorum, summo studio venerare contendat, ut ad æternam coram Deo gloriam & beatitudinem pervenire mereatur.*

Fides Aureli Augustini de filio Dei

Hæc eſt fides quæ paucis verbis tenenda in ſymbolo novellis chriſtianis datur: quæ pauca verba fidelibus nota ſunt, ut credendo ſubjugati, rectè vivant, rectè vivendo cor mundent, corde mundato quod credunt intelligant, Unus Deus Pater & Filius & Spiritus Sanctus, inviſibilis, incomprehenſibilis, inviolabilis, incoinquinabilis, qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem. Ipſe lumen verum, vita & veritas, bonus & ſummus, & quæcumque de illo humanus ſermo poterit enunciare. Quæ tamen ab eo dantur, ut aliquo modo dici poſſint: ex quo omnia, per quem omnia, ſive ſedes, ſive dominationes, ſive principatus, ſive poteſtates, & omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt, ſicut in utroque teſtamento humilibus, & piè quærentibus manifeſtatur. Ipſi gloria in ſæcula ſæculorum. Amen

Deus in adjutorium meum intende *tribus vicibus cum* Gloria *&* Kyrie eleison. Pater noster *Et preces* Et ne nos inducas. Ego dixi, Domine, miserere mei. Convertere, Domine, usquequo. Oculi Domini. Confiteantur tibi, Domine. Ne derelinquas me, Domine. Intende in adjutorium meum, Domine salutis meæ. Complaceant tibi, Domine ab occultis meis munda me Domine. Pone Domine custodiam ori meo. Non declines cor meum. Non intres in judicium. Repleatur os meum laude, attamen, ô Domine, salvum me fac: respice in servos tuos, & sit splendor Domini Dei nostri super nos, dirige, Domine, hodie corda. *Posteà* Dominus vobiscum

Item oratio

Domine Sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui es ductor sanctorum, & dirigis itinera sanctorum, dirige angelum pacis nobiscum, qui nos ad loca destinata perducat. Sit nobis comitatus jucundus, ut nullus viæ nostræ subripiat inimicus. Procul à nobis sit malignorum accessus, & comes nobis dignetur esse semper sanctus per Dominum.

Oratio pro iter agentibus

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus propitiare digneris supplicationibus nostris, & mitte angelum tuum sanctum nobiscum, qui nos à cunctis adversitatibus protegat, & in servitio sancti nominis tui ubique custodiat, ut nullus nos in viam nostram decipiat inimicus, sed mereamur ab omni hoste triumphum, & tuæ semper miserationis subsidium: quatenus tua jussa complentes, sospites ad propria redeamus, per te, CHRISTE JESU, qui cum Patre & Spiritu Sancto vivis.

Omnipotens & misericors Deus, tuum super nos nomen supplices invocamus, ut tua largiente clementia bene ambulemus in prosperis, & ut nomen tuum sit semper in cogitationibus, in verbis, & in operibus nostris, angeli tui sancti comitentur nobiscum, Archangelorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, & omnium sanctorum tuorum auxilient nobis orationes. Emitte, Domine, super nos spiritum castitatis, benignitatis, & veritatis, misericordiæ & largitatis, tuæque perpetuæ caritatis, lucis & pacis, qui nos regat, protegat, atque ab omni malo defendat, ut per vias planas & rectas cum omni fiducia sine impedimento ad loca desiderata possimus pervenire, & in nomine tuo sancto cum sanitate & lætitia ad propria possimus habitacula remeare. Per Dominum nostrum JESUM

Domine JESU-CHRISTE, mitissime Deus, qui dixisti pœniten-

tiam te malle peccatorum, quàm mortem, immensam clementiam tuam humillime deprecor, de omnibus peccatis & delictis meis capitalibus vel minutis, quocumque modo in quolibet eorum pollutus fuissem aut adhuc sim, vel noxius coram te, sive in cogitatu, sive in verbo, sive in opere, scienter aut ignoranter, sponte vel invitus, dormiens aut vigilans, tu mihi puram coram te & coram sanctis angelis tuis confessionem agere tribue, & veram ac fructuosam pœnitentiam emendationemque condignam ante diem exitus mei, sive sit in superbia matre omnium vitiorum, sive in sacrilegio aliquo modo, sive in homicidio corporali vel spirituali, sive in adulterio & in omni immunditia cordis & corporis, vel etiam in voluptatis amore, sive in falso testimonio, vel verbo mendacii, aut etiam otioso, sive in perjurio, aut in juramento sive in furto aliquo, sive in rapina vel fraude, sive in odio vel invidia erga proximum meum aliquem vel in meditatione doli, aut in zelo malo, sive in detractione, vel murmuratione, sive in animositate, vel in iracundia injusta, vel immoderata, sive sit in avaritia omnium malorum radice, sive in gula vel ebrietate, in omnique concupiscentia mala, atque tenacia, sive in jactantia, vel inanis gloriæ appetitu, in omnique hypocrisi, sive in accidia, vel torpore, in omnique pigritia, & negligentia operis Dei, sive in supplicatione fratris alicujus, vel in contemptu ejus, sive injusto judicio, vel condemnatione innocentum, sive in eo quod corpori meo plus laboris indulsi, quàm debui in omnique transgressione mandatorum Domini. Deinde etiam de minutis peccatis quanta vel qualia sint, quantum sentio & intelligo, vel quanta ex eis dinumerare valeo, quotiescumque instinctu gulæ in cibo, vel potu plus sumpsi quàm mihi esset necessitas, vel cùm plus dormivi quàm deberem, vel cùm plus loquebar vel plus tacui quam justum esset, vel plus quassatio exigisset, vel quocumque modo iniquitatem consenseram, & delinquentes non corripui, quandocumque pauperes ad me clamantes exasperare non timui, neque gemitum eorum audivi, neque dolentem consolatus sum eum, juxta vires & facultatem meam atque scientiam indigentibus & minus potentibus subvenire neglexi, & eleemosinam minus aut arctius exercui quàm deberem, aut cùm non jejunavi cùm valui vel debui, cùm tardiùs ad orationes & vigilias resurrexi, quàm mea esset necessitas, aut cùm in sancta ecclesia vel in quocumque orationis loco vel tempore in otiosas & iniquas me fabulas occupavi, & instabilis & vagus eram in animo meo. Cùm orare vel Deum laudare debueram, aut cùm in vinculis, vel in tribulationibus, sive in infirmitate positis non ministravi, neque eos visitavi, cùm discordes & dissidentes ad concordiam non revocavi, si seniores meos, vel confratres vel quascumque personas plus exasperavi quàm oportet mihi, vel

cùm aliquem & injustis blanditiis delinivi, vel cùm maledicere aliis non timui, neque alios blasphemare; aut cùm inobediens fui Dei præceptis, vel hominis ad justitiam aut aliorum bonorum monita contempsi, cùm plus præsumpsi, aut ampliùs in contentione iniqua vel in pertinacia permansi quàm deberem, vel cùm in ineptam lætitiam, & in scurilitatem, in risum, & in jocum vanum me occupavi, vel cùm contumeliosa aliis verba loqui non metui, aut alios despexi, sive cùm de injuriis vel contumeliosis erga me verbis ultionem reddidi vel reddere cogitavi, & injustam amaritudinem in corde retinui, sive cùm plus mundum hunc quàm Deum dilexi: de istis quoque & de aliis malis omnibus majoribus vel minoribus, vel quorum recordor aut non recordor, in quibuscumque vel quocumque modo peccavi, aut deliqui, tibi, Piissime Dominator Deus, pariter confiteor, tu Domine, per ineffabilem clementiam tuam, de his omnibus mihi in hac vita præsenti confessionem puram, & veram ac fructuosam pœnitentiam agere concede, & hic per misericordiam tuam cum emendatione condigna veniam promereri, perque intercessiones & merita sanctorum tuorum ad æternam me tribue beatitudinem pervenire, qui manes & vivis Deus regnans in sæcula sæculorum. Amen.

INDEX

INDEX

RERUM QUÆ HOC IN TRACTATU CONTINENTUR.

A

Antiphona

F

Job

N

T

V

ERRATA GRAVIORA CORRIGENDA.

PAG. 8. linea 30. venotieum, lege veneticum. Pag. 9. l. 7. subcurrerent, lege decurrerent. Ibid l. 12. Uteumquemque, lege unumquemque. pag. 10. l. 43. quæ eos, lege quæ res. pag. 11. l. 5. consursum, lege consuetum. pag. 14. l. 39 quam ædis, lege quam ad ædis. pag. 15. l. 41. campanæ, lege campana. pag. 18. l. 7. ejus, lege eum. pag. 24. l. 45. prætentato, lege Prætextato. pag. 27. l. 36. est, lege esse. Ibidem. l. 44. non multis, lege nonnullis. pag. 31. l. 13 Luxotiense, lege Luxoviense. Ibib. l. 14. Basilicæ, lege Basilisciæ. Ibid. sed ut, lege sed &. pag. 34 l. 40. Berecensis, lege Brecensis. pag. 36. l. 42. disentio, lege discretio. pag. 38 l. 39. Gebundense, lege Gerundense. pag. 39. l. 45. carnemque, lege carmenque. pag. 40. l. 41. ex libro 8, lege ex libro. pag. 44. l. 8. pretoris, lege pectoris. Ibid. l. 43. Hoptateuco, lege Heptateuco. pag. 57. l. 21. Francisci, lege ex Francisci. pag. 60. l. 2. quæ dicta, lege qua dicta. pag. 63. l. 45. majoris, lege majori. pag. 65. l. 12. est S. Gregorii, lege ex S. Gregorii & Ibidem l. 17. Gelagii, lege Gelasii. pag. 66. l. 19. monachi, lege monachis. Ibid. l. 29. capitula, lege capitularia. Ibid. l. 33. urgebatque, lege vigebatque. pag. 70. l. 39. Coderisil, lege Oderisii. pag. 71. l. 11. Turonensis, lege Turonenses. pag. 80. l. 7. Cusenrina missale, lege Cusentina. Missale. pag. 81. l. 36. celebratur, lege celebrabatur. pag. 85. l. 22. accipi, lege accipe. pag. 86. l. 2. Verticensi. lege Uceciensi. *In hoc verbo sapius erravit typographus, qui corrigendus est eodem planè modo quo eum hac in pagina corrigimus.* pag. 91. l. 12. Turonensis, lege Turonenses. Ibid. l. 41. cantat rem, lege cantat eam. pag. 93. l. 18. versus, lege versu. pag. 94. l. 8. Csen-utinum lege Cusentinum. pag. 98. l. 16. quinque lege quinque. pag. 100. l. 10. Moyacensi, lege Moysacensi. Ibid. l. 27. Boliensi, lege Bobiensi. pag. 105. l. 28. gumi, lege humi. pag. 109. l. 32. præfactio, lege præfatio. pag. 110. l. 20. perpote, lege perpete. pag. 113. l. 6. di tertio, lege die tertio. pag. 129. l. 25. Gastinensis, lege Gastinenses. pag. 156. l. 35. hebdomadarium, lege hebdomadarum pag. 158. l. 45. illo, lege ille. pag. 168. l. 3. micrologio, lege martyrologio. pag. 70. l. 25. Prætoratus, lege Pectoratus. pag. 182. l. 36. flectus, lege fletus. pag. 184. l. 6. Damiæ, lege Daniæ. pag. 187. l. 34. dele in sacramentario. pag. 188. l. 3. non Gestanæ. lege Non hesternæ diei. Ibidem l. 33. capitularium, lege capitilavium. pag. 199. l. 13. recitatem, lege recitatam. Ibid. l. 14. civitatam, lege civitatem. pag. 205. l. 9. convalem, lege convalle. pag. 207. l. 42. coletario, lege celerario. pag. 211. l. 1. qua, lege quare. pag. 214. l. 35. subtruitur, lege subruitur. pag. 216. l. 3. vere erudelitatis, lege veræ credulitatis. pag. 222. l. 18. quinqua, lege quinque pag. 227. l. 9. otatio his, lege otatio. His. pag. 231. l. 14. studet, lege stridet. pag. 240. l. 39. nullum, lege nullus. pag. 248. l. 34. cumulamur, lege cumulantur. pag. 249. l. 27. chrismati, lege chrismali. pag. 254. l. ultima uique, lege utrimque. pag. 255. l. 1. more, lege in ore. pag. 261. l. 16. ptius, lege prius pag. 267. l. 18. Regionem, lege Reginonem. pag. 287. l. 7. benedite, lege benedicite. pag. 285. l. 15 experi, lege experti. pag. 298. l. 17. aseollis, lege asellis. pag. 319. l. 3. carhumenis, lege catechumenis. pag. 343. l. 3. nteo, lege linteo. pag. 349. l. 18. præposito, lege proposito. Ibid. l. 37. præcedentisus, lege præcedentibus. pag. 354. l. 7. complecta, lege completa. pag. 355. l. 17. motum, lege metum. pag. 356. l. 33. colebio, lege colobio. pag. 357. l. 9. perinde, lege perinde ac. Ibid. l. 39. statuet, lege statuit. pag. 358. l. 1. aditur, lege additur. pag. 364. l. 32. Trecentis, lege Trecensis. pag. 365. l. 3. indulgentem, lege indiligentem. pag. 367. l. 4. aliquod, lege aliquid. pag. 368. l. 30. quamvis, lege quam-vis. pag. 386. l. 15. furentis, lege furantis. Ibidem l. 23. Sie eant, lege sic eam. pag. 387. l. 13. amovis, lege amoris. pag. 402. l. 15. promeatiabantur, lege pronuntiabantur. pag. 405. l. ultima ecelesiæ, lege ecelesia, pag. 407. l. 13. præmittebant, lege præmittebantur. pag. 410. l. 26. offensos, lege obnoxios. pag. 411. l. 13. Ritualis atque missalis, lege Rituales atque missales. pag. 414. l. 14. hauriet, lege haurit. pag. 429. l. 23. pistingis, lege pitteugis. pag. 467 l. 10. eantes, lege cantet. pag. 479. l. 18. Retonensi. lege Rotonensi. Ibid. l. 25. Rambergensi, lege Bambergensi. pag. 480. l. 38. cœlecta, lege collecta. pag. 485. l. 44. burrea, lege buceea. pag. 512. l. 8. saciamentotum, lege sacramentorum libris. Ibid. l. 21. hobstari, lege hottari. pag. 513. l. 6. Halarii, lege Hilarii. pag. 545 l. Caturhphi, lege Cathvvphi. pag. 553. l. 11. Ramossensis, lege Ramesiensis. pag. 558. l. 15. Rabiense, lege Bobiense. pag. 570. l. 11. Petri, lege Petri & Pauli. pag. 596. l. 6. solemniter. Intra, lege solemniter intra. Ibid. linea penultima palatinum. In galli, lege palatinum in galli. pag. 615. l. 2. studeant. Interesse, lege studeant interesse. pag. 624. l. 36. medicinæ, lege medicina. pag. 628. l. 5. refrigorii, lege refrigerii. pag. 637. l. 36. lædimus, lege lædimur. pag. 647. l. 21. unbellices, lege imbecilles.

